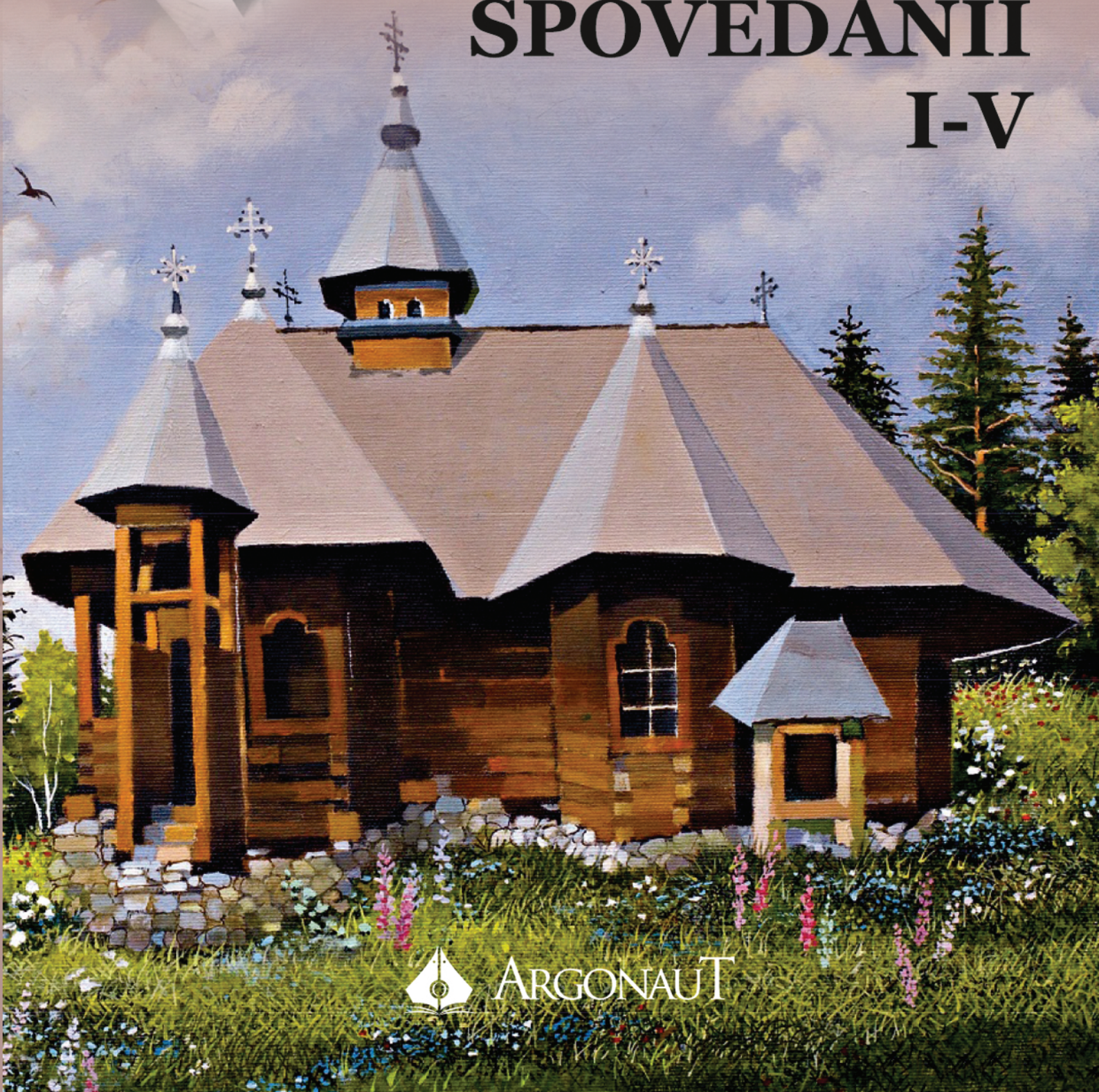

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII I-V

ARGONAUT

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII

I-V

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII
I-V

Ediție îngrijită și excurs bio-bibliografic:
dr. George-Bogdan Tofan

Prefață de:
dr. Ignatie Trif

Apare cu binecuvântarea *Preasfințitului Părinte † Ignatie*, Episcopul Hușilor

Argonaut
Cluj-Napoca
2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TĂSLĂUANU, OCTAVIAN C.

Spovedanii / Octavian C. Tăslăuanu ; apare cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Ignatie, Episcopul Hușilor. - Cluj-Napoca : Argonaut, 2020

3 vol.

ISBN 978-973-109-981-1

Vol. 1 : I-V / ed. îngrijită și excurs bio-bibliografic : dr. George-Bogdan Tofan ; pref. de dr. Ignatie Trif - 2020. - ISBN 978-973-109-982-8

I. Tofan, George-Bogdan (ed. șt.)

II. Trif, Ilie (pref.)

821.135.1

Volumul a fost tipărit cu sprijinul financiar al următorilor: Primăria și Consiliul Local Bilbor, P. S. Ignatie Trif, Marin Mera și Marin Vlcan.

Coperta: Andrea Jánosi

Imaginea de pe coperta I reprezintă *Biserica de lemn „Sf. Nicolae”* din Bilbor, monument istoric, construită între anii 1795-1801, de șase meșteri bucovineni, în stil ștefanian. La altarul acestui sfânt lăcaș a slujit timp de 51 de ani preotul Ioan Tăslăuanu. Este locul drag, pe care fiul acestuia, Octavian îl menționează și la care se raportează în momentele de cumpănă ale vieții sale.

Pe clapeta I este transpusă imaginea bustului lui Octavian C. Tăslăuanu, operă realizată de sculptorul mureșean Florin Gherendi, în anul 2006. Coperta IV ilustrează țintirimul satului, cu mormântul familiei Tăslăuanu (părinții și fratele mai mic Cornel) și o parte din sat. Fotografia portret cu Octavian C. Tăslăuanu datează din luna noiembrie a anului 1915.

Ilustrația copertelor reproduce o pictură în ulei pe pânză, special realizată pentru această serie memorialistică, având semnătura dlui George Moldovan, căruia doresc să-i mulțumesc și pe această cale.

Tehnoredactare: lect. univ. dr. George-Bogdan Tofan

Corectura: prof. Gheorghe Tofan

© Autorul & Argonaut

Editura Argonaut

Str. Ciucaș, nr. 5/15

Cluj-Napoca

Tel. 0730.015.485

e-mail: edituraargonaut@yahoo.com

www.editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat: Emil POP

Editura Argonaut este acreditată CNCSIS/CNCS din anul 2002

CUPRINS

<i>Îndemn către cititor – P. S. Ignatie, Episcopul Hușilor</i>	21
<i>Argument</i>	27
Tofan George-Bogdan. Excurs bio-bibliografic asupra personalității și operei lui Octavian C. Tăslăuanu	37
1. Octavian C. Tăslăuanu – intelectual transilvănean cu un destin frânt	37
1.1. Familia și educația.....	37
1.2. Traseul profesional.....	45
1.2.1. Diplomat la Consulatul General al României din Budapesta (1902-1906) și proprietar-editor al revistei <i>Luceafărul</i> , epoca budapestană (1903-1906).....	45
1.2.2. Secretar administrativ al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) din Sibiu (1906-1914).....	50
1.2.2.1. Activitatea etno-muzeografică a lui Octavian C. Tăslăuanu la edificarea și funcționarea Muzeului „Asociațiunii” din Sibiu.....	53
1.2.2.2. Acțiunea de „comprimare” din funcția de secretar administrativ al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român.....	64
1.2.3. Redactor al revistei <i>Luceafărul</i> , epoca sibiană (1906-1914).....	65
1.2.4. Dispariția prematură a Adelinei Tăslăuanu (21 ianuarie 1910).....	70
1.2.5. Mobilizarea pe frontul din Galiția – calvarul neutralității – înrolarea în Armata Română – împlinirea familială.....	74
1.2.6. Director al revistei <i>Luceafărul</i> , perioada bucureșteană (1919-1920).....	78
1.2.7. Activitatea politică a lui Octavian C. Tăslăuanu.....	79
1.2.8. Lucrări de referință.....	96
1.2.8.1. Publicistica din revistele <i>Luceafărul</i> și <i>Transilvania</i>	97
1.2.9. Ultimii ani de viață.....	115
1.2.10. Cinstirea memoriei.....	120
Summary	129
Addenda	139

SPOVEDANII I

SATUL MEU

– Amintiri din copilărie și tinerețe –

<i>Introducere</i>	149
Copilăria.....	151
Între străini.....	191
<i>Încheiere</i>	212

SPOVEDANII II

DE PIEPT CU VIAȚA

– Fragmente –

La Consulatul general al României din Budapesta.....	215
La Astra în Sibiu 1906-1914.....	223
Războiul din 1914-1918.....	225

SPOVEDANII III

INFORMAȚII LITERARE ȘI CULTURALE

1903–1910

Vol. I

<i>Prefață</i>	231
----------------------	-----

Figuri literare și culturale

Carmen Sylva.....	233
Ioan Bianu.....	238
Iosif Sterca-Șuluțu de Cărpiniș.....	240
George Coșbuc.....	243
Victor Vlad Delamarina.....	244
† Ioan Russu-Șirianu.....	250
† Demetru Marcu.....	251
Un învățător al neamului: Titu Maiorescu.....	252
Noul episcop al Caransebeșului: Dr. Miron E. Cristea.....	257
A. Treboniu Laurianu.....	259

Artă

Un album de cusături și țesături naționale.....	261
Sculptorul Brâncuși.....	263
† Nicolae Ion Grigorescu.....	263
„La șezătoare” de Tib. Brediceanu.....	265
Pictorul Aman.....	267
O. Smigelschi: Nașterea Domnului.....	269

Chestiuni culturale

Pro Domo.....	271
Vlahuță în Ardeal.....	273
Teatru românesc.....	273
O minune: Teatrul popular din Șoimuș.....	275

Problemele „Asociației”	276
Unirea.....	280

Din literatura și cultura străină

Japonia.....	282
Giosuè Carducci.....	286
Björnstjerne Björnson.....	288
Tolstoi.....	289
Edgar Allan Poe.....	302
Darwin.....	303

Dări de seamă

O gramatică a limbii române: N. Pilția-N. Sulică.....	305
Un semantism istoric: Dieceza Lugojului.....	306
P. Vulcan: Armîna.....	307
V. E. Moldovan: Raze de lună.....	308
Popescu-Polyclet: Viorele.....	309
Pribeagul Vojen: Carmen Sylva.....	310
Radu D. Rosetti: Din toate.....	311
Carmen Sylva: Valuri alinate.....	312
Biblioteca teatrală: Șt. O. Iosif, Dragoste cu toane; G. Stoica, O ședință comunală.....	314
Oscar Wilde: Salomea.....	315
P. Dulfu: Isprăvile lui Păcală.....	316
M. Sadoveanu: La noi, în Viișoara; Duduia Margareta.....	317
I. Al. Brătescu-Voinești: În lumea dreptății.....	320
Dr. George Gerda: Bănatu-i fruncea.....	321
Elena Farago: Șoapte din umbră.....	323
I. Slavici: Din valurile vieții; Spiru Călin.....	326
M. Gașpar: În vraja trecutului.....	327
Al. Cazaban: Chipuri și suflete; Departee de oraș.....	328
N. Gane: Spice.....	330
C. Negri: Versuri, Proză, Scrisori.....	331
Un galimatias academic: Duiliu Zamfirescu, Poporanismul în literatură.....	332
Un poet bucovinean: G. Rotică, Poezii.....	334
Caton Theodorian: Calea sufletului.....	338
O premieră în Ardeal: I. Enescu, „După șase ani”	341

CRÂMPEIE

Vol. II

Figuri literare și culturale

Andrei Bârseanu: Noul vicepreședinte al Asociațiunii.....	347
† Coriolan Brediceanu.....	348
Ioan Slavici.....	348
Dr. Vasile Suci.....	349
Iacob Mureșianu.....	350

Eugen Brote.....	351
† Ilarie Chendi.....	352
Titu Maiorescu.....	354
Nicolae Iorga: Din prilejul apariției foii Neamul românesc la București.....	355
Mihai Eminescu.....	356
Simion Mehedinți.....	358
Coșbuc.....	362

Artă

Pictorul Grigorescu.....	364
Sculptorul Ioan Iordănescu.....	365
Mobile românești.....	366
Arta în România.....	369
Expoziția Internațională de Artă din München.....	371
Crestături în lemn: Albumul d-lui D. Comșa.....	372
† Octavian Smighelschi.....	374
Pictorul G. A. Matheiu.....	376
Sculptorul C. Medrea.....	377
Expoziția pictorului Theodorescu-Sion.....	378
Arta română.....	379

Chestiuni culturale

Asociațiunea la Timișoara.....	380
Membrii Academiei Române.....	382
Serbările din Sibiu (I).....	384
Serbările din Sibiu (II).....	386
Serbările din Sibiu (III).....	390
Iacob Mureșan.....	392
Grupări literare (I).....	393
Grupări literare (II).....	396
Neamul românesc.....	397
Încetarea „Familiei”.....	399
Asociațiunea.....	400
Două culturi: Cultura domnilor și cultura țăranilor.....	402
Baladele românești.....	407
Monumente istorice.....	409
Vrăjmășii literare (I).....	409
Vrăjmășii literare (II).....	410
Aviația română. Invenția inginerului Vlaicu.....	412
Zorile veacului.....	414
Cărți pentru popor.....	416
Șezătoarea scriitorilor români.....	418
Serbările culturale din Sibiu – Impresii – (I).....	419
Serbările culturale din Sibiu – Impresii – (II).....	426
Organizarea satelor noastre.....	427
Organizarea economică a satelor.....	430
Serbările din Blaj.....	434

Zborul lui Vlaicu în Sibiu.....	437
Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”. Sfințirea bisericii din Deda.....	438
Războiul din Balcani.....	441
Monarhia Habsburgică și Rusia.....	445
Românii și ungurii (I).....	448
Mișcarea cooperatistă.....	450
Granițele Dobrogei.....	451
Un jubileu: Dobra-Sasca.....	453
Politica externă a României.....	455
Ofensiva națională.....	456
Conflictul româno-bulgar.....	457
Silistra.....	459
Reprezentanții de operă în Ardeal.....	461
România nouă.....	462
Înmormântarea lui Vlaicu.....	463
Politica culturală.....	469
Ion Brezeanu.....	470
Anul 1913.....	471
Liceul Militar de la Mănăstirea Dealului.....	474
Ardealul în România.....	476
Chestia noastră militară.....	477
Războiul.....	480
Unirea.....	481
Scriitorii și războiul.....	482
Aliații.....	483
Ardealul.....	484
Morala scriitorului.....	485
Înviere.....	487
O protestare.....	488
Ideea europeană.....	488
Problema națiunii.....	489

Din literatura și cultura străină

Bicentenarul lui Buffon.....	492
Un poet.....	493
† Victorien Sardou.....	494
Madonele florentine ale lui Raffael.....	495
Gerhart Hauptmann.....	496
Kimon Loghi.....	497

Dări de seamă

Ilarie Chendi: Preludii.....	499
Alexandru Lapedatu: Documente istorice din arhivele Brașovului.....	499
Ion Ciocârlan: Pe plai. Schițe de la țară.....	500
N. Iorga: Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc.....	500
Mihail Sadoveanu: Crâșma lui Moș Precu.....	501
Mihai Eminescu: Poezii postume.....	501

Limba română la universitățile din Ungaria.....	502
Reuniunea femeilor române sălăjene.....	504
„Familia”.....	505
Gheorghe Tulbure: Activitatea literară a Mitropolitului Andrei Șaguna.....	506
Alexandru Ciurca: Amintiri.....	506
Silvestru Moldovan: Ardealul I. Ținuturile de pe Olt.....	507
Eugen Lovinescu: Aripa morții.....	508
Ion Agârbiceanu: Arhanghelii.....	509
„Domnul notar” incriminat.....	510
S. Mehedinti: Poporul – 1913 –	510

SPOVEDANII IV

PRODUCȚIA – UN PROGRAM ECONOMIC

– Epoca guvernului Averescu 1920 –

<i>Prefață</i>	515
----------------------	-----

PARTEA I-a

Un program economic

<i>Introducere</i>	519
I. <i>Condițiile naturale ale producției</i>	520
Situția geografică.....	520
Bogățiile solului.....	521
Bogățiile subsolului.....	523
II. <i>Forțele umane ale producției</i>	528
Munca.....	528
Capitalul.....	530
III. <i>Organizarea producției</i>	533
Politica agrară.....	533
Problema grâului.....	535
Problema forestieră.....	535
Problema pescăriilor.....	535
Politica industrială.....	536
Industria agricolă.....	539
Industria lemnului și derivatelor lui.....	541
Industria minieră.....	542
Problema fierului.....	542
Problema aurului.....	544
Problema izvoarelor de energie.....	545
Căderile de apă.....	546
Gazul metan.....	546
Petrolul.....	547

Cărbunii.....	548
Politica financiară și monetară.....	548
IV. <i>Circulația producției</i>	550
Căile de comunicație.....	550
Politica comercială.....	551
V. <i>Politica economică a statului</i>	552

PARTEA a II-a Lămurirea programului

<i>Introducere</i>	554
Tendențele democratice.....	555
Rolul intelectualilor.....	556
Structura social-economică în momentul Unirii.....	557
Liga Poporului.....	559
Alegerile din 1919.....	560
Guvernul Vaida.....	561
Partidul Național.....	562
Guvernul Averescu și Partidul Poporului.....	562
Producția.....	564
Autonomia economică.....	565
Imperialismul politic și economic.....	565
Confederația orientală.....	569
Capitala României.....	570
Partidul Liberal și Partidul Poporului.....	570
Agrarienii și industriașii.....	572
Reforma agrară.....	574
Reforma financiară.....	575
„Reconstrucția”.....	575
„Refacerea industrială”.....	576
Statul negustor.....	577
Organizarea Ministerului de Industrie și Comerț.....	578
Fabrica de dinamită.....	580
Reșița.....	580
Lichidarea bunurilor inamice.....	584
I. R. D. P.....	585
Lupta cu Partidul Liberal.....	588
Comerțul liber.....	589
Convenția cu Austria.....	593
Permisele.....	594
Persecuțiile liberalilor.....	596
Presă.....	598
Ardelenii.....	598
Atmosfera vieții publice și politice.....	602
Ancheta parlamentară.....	603
Criza din Partidul Poporului.....	605

PARTEA a III-a

Anexe

I. Partidul Național și Liga Poporului.....	606
II. Greșelile Unirii de la Alba-Iulia.....	607
Noua constituție.....	609
Partidul Național.....	611
III. Reconstrucția.....	614
IV. Refacerea industrială.....	616
V. Lege pentru constituirea unei societăți române pentru înființarea unei fabrici de explozibile pe teritoriul Țării Românești (cu expunerea de motive).....	619
VI. Lichidarea bunurilor inamice.....	621
Din galeria defăimătorilor.....	624
VII. I. R. D. P.....	628
VIII. Legea privitoare la comerțul produselor de petrol în România (cu expunerea de motive).....	630
IX. Decretul-lege 2447. Regimul minier.....	635
X. Criza economică și financiară.....	636
XI. Contract între „Banca Românească” și „Creditul extern” de o parte și Banca ungurească de comerț din Budapesta și Societatea Salgo-Tarjan de altă parte.....	640

S P O V E D A N I I V

AMINTIRI DE LA «LUCEAFĂRUL»

<i>Prefață</i>	647
<i>Notă la ediția a II-a</i>	649
<i>Introducere</i>	651
<i>Luceafărul</i>	651
<i>Generația Luceafărului</i>	655
<i>Colaboratorii revistei Luceafărul</i>	688
Al. Ciura.....	688
Octavian Goga.....	693
Ion Agârbiceanu.....	702
Ștefan O. Iosif.....	705
Vasile Pârvan.....	712
Ilarie Chendi.....	716
<i>Alte amintiri</i>	718
Fata craiului din cetini (G. Coșbuc).....	718
<i>Zburătorul Vlaicu</i>	724

CONTENTS

<i>Advice for the reader – His Grace Ignatie, Bishop of Huși</i>	21
<i>Argument</i>	27
Tofan George-Bogdan. Bio-bibliographic digression on the personality and work of Octavian C. Tăslăuanu	37
1. Octavian C. Tăslăuanu – Transylvanian intellectual with a broken destiny	37
1.1. Family and education.....	37
1.2. Professional career.....	45
1.2.1. Diplomat at the Romanian General Consulate in Budapest (1902-1906) and owner-editor of <i>Luceafărul</i> magazine, the Budapest years (1903-1906).....	45
1.2.2. Administrative Secretary of the Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People (ASTRA) from Sibiu (1906-1914).....	50
1.2.2.1. The ethno-museographical contribution of Octavian C. Tăslăuanu to the establishment of the «Association» Museum of Sibiu.....	53
1.2.2.2. Repudiation as administrative secretary of the Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People.....	64
1.2.3. Editor in chief of <i>Luceafărul</i> magazine, the Sibiu years (1906-1914).....	65
1.2.4. The premature disappearance of Adelina Tăslăuanu (January 21, 1910)	70
1.2.5. Mobilization on the Galician front – the hell of neutrality – joining the Romanian Army – family fulfillment.....	74
1.2.6. Director of <i>Luceafărul</i> , the Bucharest years (1919-1920).....	78
1.2.7. Octavian C. Tăslăuanu's political activity.....	79
1.2.8. Reference years.....	96
1.2.8.1. Publishing in the <i>Luceafărul</i> and <i>Transylvania</i> magazines.....	97
1.2.9. The last years.....	115
1.2.10. Honouring his memory.....	120
Summary	129
Addendum	139

CONFESSIONS I

– Memories from childhood and youth –

<i>Introduction</i>	149
Childhood.....	151
Among strangers.....	191
<i>Closing</i>	212

CONFESSIONS II

CONFRONTING LIFE

– Fragments –

At the Romanian General Consulate in Budapest.....	215
At Astra in Sibiu 1906-1914.....	223
The War of 1914-1918.....	225

CONFESSIONS III

LITERARY AND CULTURAL INFORMATION

1903 – 1910

Vol. I

<i>Preface</i>	231
----------------------	-----

Literary and cultural personalities

Carmen Sylva.....	233
Ioan Bianu.....	238
Iosif Sterca-Șuluțu de Cărpiniș.....	240
George Coșbuc.....	243
Victor Vlad Delamarina.....	244
† Ioan Russu-Șirianu.....	250
† Demetru Marcu.....	251
A teacher of the people: Titu Maiorescu.....	252
The new bishop of Caransebeș: Dr. Miron E. Cristea.....	257
A. Treboniu Laurianu.....	259

Art

An album of national weaves.....	261
Brâncuși, the sculptor.....	263
† Nicolae Ion Grigorescu.....	263
„La șezătoare” by Tib. Brediceanu.....	265
Aman, the painter.....	267
O. Smigelschi: Birth of God.....	269

Cultural aspects

Pro Domo.....	271
Vlahuță in Transylvania.....	273
Romanian theater.....	273
A wonder: the people's theatre of Șoimuș.....	275

The problems of the «Association».....	276
The Union.....	280

Foreign culture and literature

Japan.....	282
Giosuè Carducci.....	286
Björnstjerne Björnson.....	288
Tolstoi.....	289
Edgar Allan Poe.....	302
Darwin.....	303

Reports and reviews

A grammar of the Romanian language: N. Pilția-N. Sulică.....	305
A historical semanticism: Diocese of Lugoj.....	306
P. Vulcan: Armîna.....	307
V. E. Moldovan: Moonrays.....	308
Popescu-Polyclet: Violets.....	309
The wandering Vojen: Carmen Sylva.....	310
Radu D. Rosetti: Everything.....	311
Carmen Sylva: Caressed waves.....	312
Theatre library: Șt. O. Iosif, Moody love; G. Stoica, a communal meeting.....	314
Oscar Wilde: Salomea.....	315
P. Dulfu: The deeds of Păcală.....	316
M. Sadoveanu: At our place in Vișoara; Lady Margaret.....	317
I. Al. Brătescu-Voinești: In the world of justice.....	320
Dr. George Gerda: Banat above all else.....	321
Elena Farago: Whispers from the shadows.....	323
I. Slavici: From the life's waves; Spiru Călin.....	326
M. Gașpar: Under the spell of the past.....	327
Al. Cazaban: Faces and souls; Far from the city.....	328
N. Gane: Peak.....	330
C. Negri: Verses, Prose, Letters.....	331
An academic nonsense: Duiliu Zamfirescu, Poporanism in literature.....	332
A poet from Bucovina: G. Rotică, Poezii.....	334
Caton Theodorian: The way of the soul.....	338
A premiere in Ardeal: I. Enescu, „After six years”.....	341

F R A G M E N T

Vol. II

Literary and cultural personalities

Andrei Bârseanu: the new vice-president of the Association.....	347
† Coriolan Brediceanu.....	348
Ioan Slavici.....	348
Dr. Vasile Suciu.....	349
Iacob Mureșianu.....	350

Eugen Brote.....	351
† Ilarie Chendi.....	352
Titu Maiorescu.....	354
Nicolae Iorga: The Romanian people magazine in Bucharest.....	355
Mihai Eminescu.....	356
Simion Mehedinți.....	358
Coșbuc.....	362

Art

Grigorescu, the painter.....	364
Ioan Iordănescu, the sculptor.....	365
Romanian furniture.....	366
Art in Romania.....	369
München International Art Expo.....	371
Wood carvings: the album of D. Comșa.....	372
† Octavian Smighelschi.....	374
G. A. Matheiu, the painter.....	376
C. Medrea, the sculptor.....	377
The expo of Theodorescu-Sion.....	378
Romanian art.....	379

Cultural aspects

«The Association» at Timișoara.....	380
Members of the Romanian Academy.....	382
Sibiu celebrations (I).....	384
Sibiu celebrations (II).....	386
Sibiu celebrations (III).....	390
Iacob Mureșan.....	392
Literary groups (I).....	393
Literary groups (II).....	396
The Romanian people magazine.....	397
The end of the «Family».....	399
«The Association».....	400
Two cultures: the gentry and the peasantry.....	402
Romanian ballads.....	407
Historical monuments.....	409
Literary feuds (I).....	409
Literary feuds (II).....	410
Romanian aviation. The Invention of engineer Vlaicu.....	412
Dawn of the century.....	414
Books for the people.....	416
Gathering of Romanian writers.....	418
Sibiu celebrations – Impressions – (I).....	419
Sibiu celebrations – Impressions – (II).....	426
The organisation of our villages.....	427
The economic organisation of villages.....	430
Blaj celebration.....	434

Vlaicu's flight at Sibiu.....	437
Giurgeu Department of the «Association». The sanctification of Deda church.....	438
The Balkan War.....	441
The Habsburgs and Russia.....	445
Romanians and Hungarians (I).....	448
The cooperative movement.....	450
Borders of Dobrogea.....	451
A jubilee: Dobra-Sasca.....	453
Romania's external policy.....	455
The national offensive.....	456
The Romanian-Bulgarian conflict.....	457
Silistra.....	459
Representatives in Ardeal.....	461
The new Romania.....	462
Vlaicu's funeral.....	463
The cultural policy.....	469
Ion Brezeanu.....	470
1913.....	471
«Mănăstirea Dealului» Military Highschool.....	474
Ardeal in Romania.....	476
Our military predicament.....	477
The War.....	480
The Union.....	481
Writers and the war.....	482
Allies.....	483
Ardeal.....	484
The writer's ethics.....	485
Ressurrection.....	487
A protest.....	488
The European idea.....	488
The nation's problem.....	489

Foreign literature and culture

Buffon's bicentennial.....	492
A poet.....	493
† Victorien Sardou.....	494
The florentine madonnas of Raffael.....	495
Gerhart Hauptmann.....	496
Kimon Loghi.....	497

Reports and reviews

Ilarie Chendi: Preludes.....	499
Alexandru Lapedatu: Historical documents from Braşov's archives.....	499
Ion Ciocârlan: Sketches from the country.....	500
N. Iorga: The history of Stephen the Great told to the Romanian people.....	500
Mihail Sadoveanu: Moş Precu's tavern.....	501
Mihai Eminescu: Posthumous poems.....	501

Romanian language in Hungarian universities.....	502
Reunion of the Romanian women from Sălaj.....	504
«The family».....	505
Gheorghe Tulbure: The literary activity of Andrei Şaguna.....	506
Alexandru Ciurca: Memories.....	506
Silvestru Moldovan: Ardealul I. Lands on the Olt.....	507
Eugen Lovinescu: Wing of death.....	508
Ion Agârbiceanu: Archangels.....	509
„Mister notary” incriminated.....	510
S. Mehedinţi: The people – 1913 –	510

C O N F E S S I O N S I V

P R O D U C T I O N – A N E C O N O M I C P R O G R A M M E

– The government of Averescu 1920 –

<i>Preface</i>	515
----------------------	-----

P A R T I

An economic programme

<i>Introduction</i>	519
I. <i>Natural production conditions</i>	520
Geographic situation.....	520
Riches of the above ground.....	521
Riches of the underground.....	523
II. <i>Human forces of production</i>	528
Work.....	528
Capital.....	530
III. <i>Production organisation</i>	533
Agrarian policy.....	533
The issue of wheat.....	535
The issue of forests.....	535
The issue of fishing areas.....	535
Industrial policy.....	536
Agricultural industry.....	539
Logging.....	541
Mining.....	542
Issue of iron.....	542
Issue of gold.....	544
Issue of energy sources.....	545
Waterfalls.....	546
Methane gas.....	546
Oil.....	547

Coal.....	548
Financial and monetary policy.....	548
IV. <i>Production circulation</i>	550
Communication routes.....	550
Commercial policy.....	551
V. <i>The state's economic policy</i>	552

PART II Depiction of programme

<i>Introduction</i>	554
Democratic tendencies.....	555
Role of intellectuals.....	556
The social-economic structure at the time of the Union.....	557
League of the People.....	559
1919 elections.....	560
The Vaida government.....	561
The National Party.....	562
The Averescu government and the People's Party.....	562
Production.....	564
Economic autonomy.....	565
Political and economic imperialism.....	565
The oriental confederation.....	569
Romania's capital city.....	570
The Liberal Party and the People's Party.....	570
Agrarians and industrialists.....	572
Agrarian reform.....	574
Financial reform.....	575
„Reconstruction”.....	575
„Industrial rebuilding”.....	576
The mercantile state.....	577
Organisation of the Ministry of Industry and Trade.....	578
Dynamite factory.....	580
Reșița.....	580
Liquidation of enemy assets.....	584
I. R. D. P.	585
Fight with the Liberal Party.....	588
Free trade.....	589
Settlement with Austria.....	593
Permits.....	594
Liberal persecution.....	596
Press.....	598
People of Ardeal.....	598
Public and political life.....	602
Parliamentary inquiry.....	603
Crisis in the People's Party.....	605

PART III
Addendum

I. National Party and People's League.....	606
II. Mistakes of the Alba-Iulia Union.....	607
New constitution.....	609
The National Party.....	611
III. Reconstruction.....	614
IV. Industrial recovery.....	616
V. Law for the establishment of a Romanian company that would create an explosives factory (with explanatory statement).....	619
VI. Purge of enemy assets.....	621
Slander gallery.....	624
VII. I. R. D. P.	628
VIII. Law for the trade of oil products in România (with explanatory statement).....	630
IX. Decree-law 2447. Mining status.....	635
X. The economic and financial crisis.....	636
XI. Contract between „The Romanian Bank” and „The External Credit” on one hand and the Hungarian Trade Bank of Budapest and Salgo-Tarjan Society on the other.....	640

C O N F E S S I O N S V

M E M O R I E S F R O M «L U C E A F Ă R U L» M A G A Z I N E

<i>Preface</i>	647
<i>Note to the second edition</i>	649
<i>Introduction</i>	651
<i>Luceafărul</i>	651
<i>The Luceafărul Generation</i>	655
<i>Collaborators at Luceafărul</i>	688
Al. Ciura.....	688
Octavian Goga.....	693
Ion Agârbiceanu.....	702
Ștefan O. Iosif.....	705
Vasile Pârvan.....	712
Ilarie Chendi.....	716
<i>Other memories</i>	718
The king's girl of the woodland realm (G. Coșbuc).....	718
<i>Vlaicu the flier</i>	724

ÎNDEMN CĂTRE CITITOR

„SPOVEDANIILE” LUI OCTAVIAN CODRU TĂSLĂUANU – „MADLENA” AUTENTICĂ A ORICĂRUI BILBOREAN

„Pentru a-ți tăia drum spre plenitudinea vieții de sat trebuie să cobori în sufletul copilului. Copilăria e de altfel vârsta sensibilității metafizice prin excelență. Și satul, ca zăriște integrală, are nevoie de această sensibilitate pentru a fi cuprins în ceea ce cu adevărat este. Copilăria mi se pare singura poartă deschisă spre metafizica satului, spre acea stranie și firească în același timp, metafizică, vie, adăpostită în inimile, care bat sub acoperișele de paie, și oglindită în fețele bântuite de soartă, dar cu ochii atârnați de cer”¹.

„Am coborât în largul vieții dintr-un sat aninat pe crestele Carpaților. Un sat frumos, ca-n povești. Îl cheamă Bilbor”².

„Astăzi s-au schimbat și casele și oamenii”³.

„Cu cât am învoățat mai mult, cu atât am putut prețui cultura milenară a satelor, pe care o ocrotesc cu grijă în sufletul meu. Dacă istoria ar fi în stare să cunoască viețile satelor, ar avea altă înfățișare și nu s-ar mai mărgini la povestirea câtorva domnii și câtorva războaie”⁴.

„Satul nu m-a lăsat să mă prăbușesc”⁵.

Forța anamnetică a madlenei

Ori de câte ori citesc „spovedaniile” lui Octavian Codru Tăslăuanu despre „satul meu”, îmi revin în minte cuvintele Monicăi Pillat, fiica scriitorului Dinu Pillat, pe care le-a spus, atunci când a fost întrebată „Când vedem Paradisul?": „Se spune că îl vedem în copilărie și apoi către sfârșitul vieții, fiindcă este locul din care venim pe lume și la care ne întoarcem atunci când o părăsim. Dar cred că Paradisul este totdeauna în noi, trebuie doar să îl descoperim”⁶.

Fără a fi emfatic în mod gratuit, pot spune că memoriile scriitorului și omului politic Octavian Codru Tăslăuanu, ale cărui obârșii sunt din „satul îngropat în pădurile Carpaților”⁷, Bilbor, realmente au puterea spirituală de a te plasa în zona unui paradis terestru, după care tânjim cu toții. Este exact aceeași trăire pe care o avem atunci când iubim un loc, un peisaj, o priveliște.

Chiar dacă ne-am distanțat spațial de locul a cărui frumusețe și liniște le iubim, acesta nu mai pleacă niciodată din/de la noi. De fapt, nici noi nu am plecat niciodată din acel loc, pentru că mireasma, frumusețea și lumina lui sunt cele care rămân în noi.

¹ Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc* (discurs de recepție rostit în Aula Academiei Române la 5 iunie 1937, cu răspunsul lui Ion Petrovici), Academia Română (Discursuri de recepție LXXI), 1937, București, p. 5.

² Octavian C. Tăslăuanu, *Spovedanii I-V*, ediție îngrijită și excurs bio-bibliografic de dr. George-Bogdan Tofan, Edit. Argonaut, 2020, Cluj-Napoca, p. 153.

³ *Ibidem*, p. 162.

⁴ *Ibidem*, p. 191

⁵ *Ibidem*, p. 212

⁶ Monica Pillat, *Cred că Paradisul e totdeauna în noi; trebuie doar să îl descoperim*, interviu realizat de Cristian Pătrășconiu, în revista *România literară* 19/8 mai 2020, p. 14.

⁷ Octavian C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 169.

Alături de *Amintiri din copilărie* ale lui Ion Creangă sau *Hronicul și cântecul vârstelor* a lui Lucian Blaga, *Satul meu – Amintiri din copilărie și tinerețe* a lui Octavian Codru Tăslăuanu, constituie unul dintre cele mai frumoase imnuri dedicate satului natal. Are forța anamnetică a madlenei lui Marcel Proust. Orice cititor (bilborean) poate trăi experiența personajului din primul volum al romanului *În căutarea timpului pierdut*, Swann, care, după ce a mâncat o madlenă (prăjitură în formă de scoică), și-a amintit atâtea lucruri din trecut, despre care nici el nu știa că pot fi depozitate în sinea cea mai adâncă a ființei sale. Acesta este marele dar al povestirilor din volumul *Satul meu – Amintiri din copilărie și tinerețe* (*Spovedanii I*).

Referințele lui Octavian Codru Tăslăuanu la satul natal „aninat pe crestele Carpaților” sunt atât de recurente, încât îți este imposibil să nu te lași învăluit de vârtejul amețitor de frumos, autentic și profund al descrierilor sale. Fiecare cuvânt din aceste amintiri are harul de a învia un lanț de alte amintiri în mintea și inima cititorului.

Bilborul – „personajul” principal al amintirilor

Ceea ce face ca acest volum să devină și mai atractiv spre lectură este că personajul principal, satul natal, Bilbor, capătă trăsăturile celor care îl locuiesc, devenind „un centru de creație, care imprimă sufletului firii noastre un anumit caracter și-l înzestrează cu anumite însușiri”. Trăsăturile celor care viețuiesc în această matrice spirituală și culturală a muntelui sunt ca pânda freatică, care alimentează izvoarele și fântânile. De aceea, pentru Octavian Codru Tăslăuanu distrugerea fântânii săpate de către bunicul matern, Mihai Stan, „a fost cea dintâi răutate omenească pe care am cunoscut-o”. Deci, fântâna este paradigma simbolică a satului, a obiceiurilor, a bucuriilor, pe care le poate întrupa cineva. Distrusă, parcă asistăm la propria destrămare. Această fântână era sursa și „cel mai curat și cel mai fermecător cuib al plăcerilor noastre de copii ai naturii”: *„Bunicul a săpat lângă drum o fântână, cu apă rece ca gheața, pentru drumeții însetați. Fântâna era pietruită și împrejmuțată cu grilaj de mesteacăn alb, iar peste gura fântânii se apleca o salcie plângătoare, de cioata căreia era agățată o ulcică de lut. Eram mărișori și chipurile umblam și noi cu vișeii pe Bouria Răchitișului. Ne jucam toată ziua, eu, soră-mea Valeria, verișorii Anuța și Lazăr, copiii mătușii Maria, măritată după un bârsan Blagu, venit la noi cu oile tocmai din Săcelu Siliștei și care stătea la bunicul. În jurul nostru se aduna o ceată de copii și, pe urmă, ține-te alergătură de sfârâia pașiștea sub durligele noastre goale! Soarele ne dogorea din înălțimea cerului albastru, brazii ne dezmierdau cu adierea lor răcoritoare și casa bunicului ne hrănea cu alivenci scăldate în smântână. Când năvăleam la blidul plin de alivenci calde, coapte în cuptor, pe frunze de curechi, de bunica, cred că nici îngerii din cer nu se simțeau mai mulțumiți ca noi. După ce ne ospătam sub umbra salciei de la fântână, ulcica plină cu apă răcoritoare trecea din gură în gură. Bunicul ne aducea câte un braț plin de mireme și sub paza privirilor lui ocrotitoare de hultan bătrân pușcam un pui de somn până spre vecernie”⁸.*

Chipul satului – trăsăturile celor care îl locuiesc

Conform descrierilor lui Octavian Codru Tăslăuanu, chipul satului este format din chipurile celor care îl locuiesc, pentru că trăsăturile acestor chipuri vin din pânda freatică a personalității satului: *„Poezia nicăieri nu e mai curată și mai frumoasă ca în munți. [...] Arta am învățat să o iubesc în mijlocul naturii din satul meu natal. Frumusețea peisajelor impresionează chiar și pe țărani obișnuiți cu ele. Îmi aduc aminte că sătenii mei rămâneau locului în fața unei priveliști rare și ziceau, în graiul lor: «Uite ce mândră-i!». Când eram copil, grădinile pline de flori de câmp îmi furau vederea. Le iubeam mai mult ca pe cele din «grădiniță» sădite de mama. Mă întorceam acasă cu brațele pline de flori*

⁸ *Ibidem*, p. 160.

culese pe «bâtcă» și le dăruiam surorilor mele, care își împodobeau cosițele cu ele. Nu știu dacă cei ce au colindat codrii seculari, cum i-am colindat eu în copilăria mea, au simțit maiestatea și poezia pădurii. Cântecele pădurii e cel mai melodios din câte am auzit. E o simfonie cântată de mai multe orchestre, pe care le armonizează legănatul brazilor. Poienile înflorite și pădurea au fost cei dintâi și cei mai buni dascăli ai mei în ale artei. Ele m-au învățat frumosul. Dar satul meu nu este înzestrat numai cu frumusețe. Are ierni lungi și urâcioase, primăveri răcoroase, cu ploii dese și cu neguri care se aștern cu săptămânile peste coastele dimprejur și toamna cu brume timpurii. Asprimea climei mi-a lăsat poate în suflet o răceală, care rar mă părăsește. Toți oamenii din satul meu nu prea sunt deschiși la suflet. [...] La noi nu sunt oameni prea bogați, dar nici prea săraci. Gospodăriile mijlocii alcătuiesc grosul satului”⁹.

Fresca plină de iubire pentru satul „frumos ca-n povești”

Profilul spiritual și tradițional al fiecăruia în parte, al bunicului, al bunicii, al tatei, al bisericii și al mamei (este ordinea pe care o propune Octavian Codru Tăslăuanu), întregeste fresca plină de iubire pentru satul „frumos ca-n povești”¹⁰: **bunicul, Mihai Stan:** „deși țăran, avea o fire de aristocrat. Mândru și demn, ca un brad, măsurat și înțelept la vorbă ca un letopiseț, impunea respect de la prima vedere”¹¹; **bunica, Todoră Stan:** „icoana senină a bunicii îmi plutește vie înaintea ochilor. [...] Moașa, cum îi ziceam când eram acasă, era de o frumusețe rară. O floare de munte, cum nu se cresc decât pe la noi. Trupul ei mlădios și cu mișcări sprintene de căprioară ar fi vrut să-l aibe multe domnițe de la oraș, care cheltuiesc averi pentru a dobândi ceea ce nu le-a dăruit natura. În toată firea ei era o distincție de regină a munților. Era deșteaptă și cumpănită, plină de viață și de inimă, harnică și pricepută în ale gospodăriei, credincioasă în cele sfinte și păzitoare a tradițiilor și obiceiurilor strămoșești. Casa ei era un templu de curățenie, de artă, de cuviință și voie bună”¹²; **tata, Ioan Tăslăuanu:** „Biblioteca lui din satul aninat pe crestele Carpaților ar fi făcut cinste multor cărturari cu universități isprăvite. [...] Îmi aduc aminte că profesorul Paul de la Universitatea din Cluj nu știa cum să laude pe patriarhul înțelept din Bilbor [...]. Tata era de statură mijlocie, dar bine legat. Avea o forță fizică remarcabilă, pe care și-o cultiva după metoda tolstoiană, vara cu munca întinsă a câmpului, iar iarna cu tăiatul și crăpatul lemnului de foc. Această din urmă pasiune nu l-a părăsit până la bătrânețe. Tata, până în anul în care s-a stins, își păstrase o voiciune și o sprinteneală de tânăr. [...]. El nu admitea discuții, știa numai să poruncească. Firea lui independentă nu asculta de nimeni, nici chiar de ordinele mai marilor săi de la Blaj. Se simțea în sat un voievod și destul de deștept, ca să nu aibă nevoie de îndrumările altora. [...] Veșnic cu nasul în cărți și în ziare, neglija adeseori treburile gospodăriei, păcat pentru care era muștrat de mama. Nu-și neglija însă niciodată slujba de preot, care-i plăcea, și pe care o îndeplinea cu o rară scrupulozitate. Nu-și putea închipui viața fără să urce în fiecare zi cărărușa până la bisericuța de lemn din bâtcă. [...] Tata, în sat, era considerat ca un fel de sfânt. La drept vorbind, nici nu avea păcate. A trăit viața cea mai curată și cea mai morală ce se poate închipui. [...] Dragostea de citit și de cărți am moștenit-o de la dânsul”¹³; **biserica satului:** „Viața satului se grupează în jurul bisericii, așezată de obicei, pe o culme care domină, simbolizând, și prin așezarea ei, înălțarea spirituală a credincioșilor spre împărăția cerului. [...] Când eram copil, biserica era locul de întâlnire al sătenilor. [...] Viața satului în jurul bisericii părea un râu fără început și fără sfârșit, care nu se știe de când a pornit să curgă și nici când se va vărsa în marea veșniciei. În pomenirea morților, în ospățul celor vii, și în jocurile tinereții se reoglindea eternitatea satului, stăpânită de ochiul lui Dumnezeu. Copil cum eram, nu mă puteam sătura de minunata priveliște ce mi-o îmbia biserica împrejmuită de brazi. Atunci s-a sădit în sufletul meu

⁹ Ibidem, pp. 152-153, 155.

¹⁰ Ibidem, p. 153.

¹¹ Ibidem, p. 162.

¹² Ibidem, pp. 163-164.

¹³ Ibidem, pp. 167-171.

iubirea satului, cu obiceiurile străvechi și dragostea de neam”¹⁴; **mama, Anisia Tăslăuanu:** „Fire plină de contraste, cu umbre și cu lumini, mama era înzestrată cu de toate, ca însăși natura, cum rar am întâlnit mai multe însușiri la o femeie. Voi încerca să le zugrăvesc pe rând. Mama, ca înfățișare fizică, era înaltă și zveltă, cu linii trupești clasice. Ca siluetă semăna cu țărâncile din picturile lui Grigorescu. Femeie frumoasă, cu nas fin, subțire, cu ochi căprui, pătrunzători, sub o frunte boltită. Așa era mama. Niciunul din copii nu-i seamănă, nici băieții, nici fetele. Când o vedea cineva trecând, îmbrăcată în haine românești, alese, fără să fie luxoase, ca a unor bilborence, era cu neputință să nu se întoarcă și să o urmărească cu privirea. Nu era numai o femeie frumoasă, ci și de o ținută plină de mândrie și de demnitate. Când se ducea pe la târguri, străinii înmărmureau locului. [...] Cu toate că a avut o casă de copii, frumusețea trupeză i-a rămas până la adânci bătrânețe și nu disprețuia nimic mai mult decât urâțenia fizică. [...] Nimic în viața ei nu era pe nimerite, sau la întâmplare, ci toate își aveau rostul lor”¹⁵.

Astfel, satul „frumos ca-n povești”, Bilborul, capătă, în trăirile interioare ale autorului nostru, trăsăturile personajelor aflate în dinamismul narațiunilor pline de fior metafizic și concretețe telurică. Este un transfer oxigenat de virtuți esențializate în plasma sanguină a satului: *bunicul dăruiește aristocrația, bunica dăruiește distincția, tata dăruiește înțelepciunea, biserica întâlnirea ca semn al comuniunii, iar mama dăruiește demnitatea.*

Credința și tradițiile – inima unei depresiuni montane identitare

Nu cred că greșesc dacă afirm faptul că toate aceste virtuți esențializate pot fi recunoscutibile în viața de credință a oamenilor de la munte, a căror existență pendulează între munca pământului și trăirea bucuriilor comuniunii sincere, directe, personale cu Dumnezeu prin Biserică și tradițiile locului. Pentru a nu părea că teoretizez, voi lăsa să grăiască cuvintele lui Octavian Codru Tăslăuanu despre cele două dimensiuni ale vieții rurale de munte: credința și tradițiile locului.

Chiar dacă bilboreni erau greco-catolici, asta nu însemna că erau catolicizați în credința lor. Duhul și trăirea le erau ortodoxe, așa cum au fost toți uniții „veritabili” care s-au „unit” cu Roma. Nu au renunțat la credința, doctrina ortodoxă. Doar peste veacuri uniaticismul s-a metamorfozat în catolicism cu veșminte ortodoxe. Dar să-l ascultăm pe Tăslăuanu, care surprinde minunat acest adevăr: „Bilboreni, deși erau uniți, nu făceau nicio deosebire între preot ortodox și unul unit. Pentru ei toți erau legea... cu cei din Moldova trăiau ca frații și nu se pomenea vreo discuție confesională. Tata avea obiceiul să zică: «Noi suntem tot ortodocși măcar că ne-am unit cu Roma». Cărțile bisericesti ale tatii erau aproape toate din țară, cu litere chirilice. Nici nu-mi dădeam seama că noi aparținem altei biserici. Tata avea portretul Papei Leon al XIII-lea. Când am început să înțeleg rosturile lumii, l-am întrebat o dată:

– D-ta de ce ții pe perete pe popa ăsta catolic, ras și tuns? Tata s-a uitat la mine și a tăcut. Dar, m-a lămurit mama, care întrebuița cuvântul «păpistaș», ca o insultă, numai cuvântul de «calvin» fiind mai grav.

– Ca să fie pe placul celor de la Blaj – mi-a răspuns, îngurzându-și gura cu dispreț”¹⁶.

Bucuria trăirii unei sărbători în căușul de munte al Bilborului era adevărata binecuvântare și odihnă pentru orice suflet însetat de comuniune cu Dumnezeu și cu creația Sa. Dintre toate sărbătorile calendarului creștin, Rusaliile sunt cele care s-au imprimat cel mai puternic pe răbojul amintirilor: „Dintre sărbătorile care m-au impresionat mult în copilăria mea, au fost **Rusaliile**, când ieșea întreg satul «la țarină», cu prapori și cu icoana, iar tata făcea slujba, în aer liber, pentru roadele câmpului. În fond era o sărbătoare cu tradiții păgâne, continua cultul Zeiței Ceres și a Zeiței Flora, a sărbătorii Rosalia, numele căreia s-a păstrat la români. Ce minunată priveliște și încântare a ochilor. Câmpul verde, cerul albastru, cununa munților împăduriți dimprejur, risipa de culori a portului din sat, odăjdiile de aur ale tatii, praporii și sfintele icoane, toate-mi păreau povești. Sufletul meu de copil își deschidea larg toate fereștrucile

¹⁴ *Ibidem*, pp. 183-185.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 175-177.

¹⁶ *Ibidem*, p. 187.

și sorbea, mut, cu respirația tăiată, farmecul zilei. Cum ascultam slujba și cântările agățat de un gard, mi se părea că nu trăiesc pe pământ, ci că plutesc în scara cerului cu fumul de tămâie ce se înălța și se risipea în văzduh, din cădelnița tatii”¹⁷.

Citind rândurile de mai sus, instantaneu gândul minții a zburat la experiența trăită de solii cneazului Vladimir, care, după ce au asistat la o slujbă în marea Catedrală „Sfânta Sofia” din Constantinopol (988), au exclamat plini de uimire: „Nu mai știam dacă ne aflăm în cer sau pe pământ, căci n-am găsit în altă parte o altă ceremonie atât de frumoasă. Știm doar că acolo Dumnezeu rămâne împreună cu oamenii, iar cultul ortodox depășește pe oricare altul. Nu putem uita acea frumusețe”¹⁸.

Cel care va citi acest volum va căpăta negreșit certitudinea că Octavian Codru Tăslăuanu căuta, în împlinirea sa profesională și existențială, ceea ce le cerea Constantin Noica ucenicilor săi: „devenirea întru ființă”: „Vrei să trăiești în **devenirea întru devenire**? Să te naști, să faci școală, să ai o meserie, să întemeiezi o familie, să faci copii, să ieși la pensie și apoi să mori liniștit, lăsându-ți urmași să repete ciclul tău de viață? Sau vrei să trăiești **devenire întru ființă**, lăsând în urma ta «ceva», altceva decât amprenta biologică a speciei, o «ispravă», **eine Leistung**, o «performanță»? Vrei să fii cal de tracțiune sau cal de curse?”¹⁹.

În încheierea acestei *captatio benevolentiae* la volumul primelor cinci secțiuni ale ciclului *Spovedanii*, aș vrea să îi mulțumesc intens domnului dr. George-Bogdan Tofan, care, în vremuri de nepopularitate pentru cultura autentică și narațiunile de factură națională și tradițională, având în vedere marasmul ideologic în care ne mișcăm, a avut binecuvântata, temerara și superba idee de a restitui integrala necenzurată a operei marelui om politic, scriitor și patriot bilborean Octavian Codru Tăslăuanu.

Bilbor, 11 iunie 2020

† **Părintele Episcop Ignatie al Hușilor (și pui de bilborean neaș)**

¹⁷ *Ibidem*, p. 186.

¹⁸ <https://www.crestinortodox.ro/sfinti/sfantul-vladimir-120233.html> (accesat la data de 11. 06. 2020, ora 13.10).

¹⁹ Constantin Noica, *apud* Gabriel Liiceanu, *Constantin Noica și „Lotul Goethe”* (Davide Zafii în dialog cu Gabriel Liiceanu) în revista *Orizont* 4/ aprilie 2020, p. 16.

ARGUMENT

În galeria marilor personalități românești originare din Ținutul Topliței, impuse la nivel național ca figuri marcante, care au adus o contribuție deosebită la pregătirea, realizarea și desăvârșirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, se numără Elie Miron Cristea, Alexandru Nicolescu, Emilian (Dumitru) Antal, Vasile Urzică, Ioan Bucur și *Octavian Codru Tăslăuanu*.

Ultimul dintre aceștia se află și el printre făuritorii evenimentului epocal din istoria României, remarcându-se ca scriitor, publicist și om politic, însă, aspectele privind biografia personalității și operei lui au rămas în zodia uitării culturii actuale. Cu toate că în decursul timpului s-a încercat prin diferite acțiuni depășirea anumitor neajunsuri, se pare că nici în prezent această personalitate culturală plurivalentă a perioadei interbelice, nu reușește să străpungă decât un cerc restrâns al intelectualilor. Din acest motiv, îngrijitorul prezentei ediții, cu toate că este geograf ca profesie și nu istoric literar, își asumă această grea, dar frumoasă, responsabilitate de a înmănunchea, în premieră, întreaga operă a lui Octavian C. Tăslăuanu într-un cadru unitar, sub forma a trei volume, care cuprind întregul ciclu al *Spovedaniilor*. Mai mult decât atât, aidoma lui Octavian C. Tăslăuanu, acesta coboară „... în largul vieții dintr-un sat aninat pe crestele Carpaților. Un sat frumos, ca-n povești. Îl cheamă Bilbor” (Tăslăuanu 1976, 12), fapt dublat de „condiția” de fost elev și dascăl al unității școlare din Toplița, care îl are ca mentor spiritual pe ilustrul fiu de la poalele Munților Căliman.

Plecând doar de la o imagine generală asupra înaintașului meu bilborean, pe care am găsit-o în puținele cărți din biblioteca familiei mele, în contextul aniversării Centenarului Marii Uniri, mi-am propus ca, împreună cu colegul geograf, dr. Adrian Niță (Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca), să rememorăm, în paginile unui studiu, o parte din biografia, opera și rodnică activitate pe care a realizat-o Octavian C. Tăslăuanu în slujba unității naționale. Articolul se intitulează *Octavian C. Tăslăuanu (1876-1942)* și a apărut în anul 2018, în cuprinsul prestigioasei reviste *Transylvanian Review* a Centrului de Studii Transilvane, instituție aflată în structura Filialei Cluj a Academiei Române. Ca o continuare a acestui demers, am întocmit alte două materiale: *Aspecte inedite din viața și activitatea intelectualului transilvănean Octavian C. Tăslăuanu*, publicat tot în revista *Transylvanian Review* (2020), respectiv *Activitatea etno-muzeografică a lui Octavian C. Tăslăuanu la edificarea și funcționarea Muzeului «Asociațiunii» din Sibiu*, apărut în *Revista de Etnografie și Folclor* 1-2/2020, din cadrul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin-Brăiloiu”, al Academiei Române, București.

Ca un lucru firesc al celor trei momente amintite anterior, a venit achiziționarea de la diverse anticariate din țară a aproape tuturor volumelor lui Octavian C. Tăslăuanu, unele dintre ele fiind de o calitate bibliofilă incontestabilă, având autograful autorului, sădind în sufletul meu o fervoare din ce în ce mai accentuată cu privire la tot ce ține de această personalitate. Pe măsura parcurgerii întregii scrieri memorialistice, care mi-a permis creionarea unei imagini de ansamblu, cu tot respectul față de înaintașii ce au dus la calea progresului în cunoașterea acestui lider național, în ultimele decenii, am putut identifica o serie de articole – referințe critice, semnate de diverși autori, care prin documentări lapidare au strecurat, printre altele, și o serie de inexactități în reflectarea corectă a anumitor momente din viața autorului. Acest lucru a dus ulterior la imprecizie în cercetare și confuzie în rândul cititorilor, întrucât astăzi, fără a depune un efort prea mare, poate fi realizat un material interesant, destul de consistent, despre respectivele inadvertențe. De aceea, nădăjduiesc ca actuala serie memorialistică să ofere suportul și sprijinul necesar îndrumării corecte, pe calea adevărului nedeformat.

Intrând în profunzimea lucrurilor, urmașii familiei Tăslăuanu, pe lângă zecile de fotografii, acte și corespondențe, mi-au pus la dispoziție și două procese verbale autentice, care consemnează acțiunea de predare a unor obiecte muzeistice, aparținătoare scriitorului Octavian C. Tăslăuanu și familiei sale, donate mai întâi Consiliului Popular al Comunei Bilbor de către Varvara Tăslăuanu

(cumnata autorului) și Stela Mitruță (nepoată, născută Tăslăuanu), transformate în exponate, într-o cameră a vechiului cămin cultural, respectiv la biblioteca comunală. Primul proces-verbal datează din 10 mai 1976, cuprinzând un inventar cu un număr de 20 de obiecte.

CONSILIUL POPULAR AL COMUNEI
B I L B O R
JUDEȚUL HARGHITA

PROCES - VERBAL

Incheiat azi 10 mai 1976, cu ocazia predării și primirii obiectelor aparținătoare scriitorului OCTAVIAN CODRU TĂSLĂUANU și familiei sale, donate de către tov. TĂSLĂUANU VARVARA - COMNATA autorului și MITRUȚA STELA - TĂSLĂUANU - nepoata autorului.

Noi, Tăslăuanu Varvara, Mitruță Stela - Tăslăuanu, doctorești și Trif Gevriț - primar, Moraru Eugen - director al Căminului cultural Bilbor, am procedat la inventarierea, predarea și primirea obiectelor muzeistice, aparținătoare scriitorului OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU, și familiei sale, conform Legii nr. 63/1974, privind păstrarea și administrarea patrimoniului cultural național, conform inventarului de mai jos:

NR. CRT.	DESCRIEREA OBIECTULUI	BUC-II	OBSERVAȚII
1. ✓	Măsuță de lucru, a scriitorului (Perioada sibiiană)	1buc.	
2. ✓	Tablou "Defilerii prizonierilor turci" - reproduc. după Grigorescu - cadou de nuntă pt. soția aut.	1buc.	
3. ✓	Tablou "Bijna" - cop.	1buc.	
4. ✓	Support ziare din Petru - aparținând soției aut.	1buc.	
5. ✓	Măsuță de lucru, din nuiele, aparținând soț. aut.	1buc.	
6. ✓	Noptieră cu tablă de scris, aparținând aut. în perioada sibiiană.	1buc.	
7. ✓	Portret în creion - tablă aut.	1buc.	-Rama din lemn-tisă
8. ✓	Support serviciu scris aparțin. autorului.	1buc.	
9. ✓	Tec scris "	2buc.	
10. ✓	Căni lut aparțin. aut.	2buc.	
11. ✓	Sfeșnic de lucru al tabloului aut./fontaz.	1buc.	
12. ✓	Cupă jubiliară scrisă cu model ros. confecț. de mama autorului.	1buc.	
	-//.		

- 2 -

1	2	3	4
14. ✓	Chilimărie și suport aparțin. aut. în perioada sibiiană.	1buc.	
15. ✓	Burețieră "	1buc.	
16. ✓	Support cut. chibrit. "	1buc.	
17. ✓	Cutie scrisori-per. consulatului la Budepesta.	1buc.	
18. ✓	Feliner cu luminare aparțin. aut. autorului.	1buc.	
19. ✓	Castron de familie aparțin. autorului.	1buc.	
20. ✓	Haltere aparțin. aut. în perioada sibiiană (elev).	2buc.	

Donatori, *Stela Mitruță*

Primitor, *[Signature]*

PROCES VERBAL

Incheiat azi 6 aprilie 1990 cu ocazia preluării obiectelor ce constituie valoarea culturală aparținând muzeului O.C. Tăslăuanu.

Preluarea s-a făcut de către Școala Generală nr. 1 Bilbor prin Ștefan Vesile-director, iar la predare a participat Tăran George director Cămin cultural și Hangan Gevriț -secretar al Primăriei Bilbor S-au preluat cu valoarea de inventar următoarele:

1. Masă birou pentru lucru din lemn	- 1 buc.
2. Noptieră	- 1 buc.
3. Măsuță cu împletitură nuiele	- 1 buc.
4. Vază din lut ornamentată	- 1 buc.
5. Vază din lut tip cană	- 2 buc.
6. Supor chibrit și scrumieră	- 1 buc.
7. Feliner pentru luminare	- 1 buc.
8. Cutie pentru scrisori	- 1 buc.
9. Support pentru ziare din postav	- 1 buc.
10. Cupă jubiliară	- 1 buc.
11. Support luminare (Sfeșnic)	- 1 buc.
12. Chilimărie cu suport	- 1 buc.
13. Pașă perniță cusută	- 1 buc.
14. Portret al tabloului în creion	- 1 buc.
15. Tablou cadou de nuntă	- 1 buc.
16. Tablou religioz	- 1 buc.
17. Centenarul O.C. Tăslăuanu (imagini foto)	- 1 buc.
18. Haltere ale scriitorului	- 1 buc.
19. Placă marmură comemorativă	- 1 buc.

Drept pentru care s-a încheiat prezentul proces verbal în 3 exemplare.

Donatori, Predat, *[Signature]* Delagat, *[Signature]*

Stela Mitruță
[Signature]
1991
Bilbor

Ulterior, în data de 6 aprilie 1990, cu ocazia predării obiectelor ce prezintă importanță culturală, aparținând muzeului Octavian C. Tăslăuanu, s-a semnat un al doilea proces-verbal, prin care preluarea s-a făcut de către Școala Generală Nr. 1 Bilbor, fiind consemnate cu valoare de inventar un număr de 19 obiecte.

Intenționând a identifica aceste lucruri, am putut constata cu stupoare că în afară de câteva fotografii, nu a mai rămas nimic din acele obiecte. Ne punem o firească și retorică întrebare: Oare pe mâinile cui au ajuns?

Cu ocazia manifestărilor culturaleștiințifice, prilejuite de aniversarea centenarului nașterii lui Octavian C. Tăslăuanu (Toplița-Bilbor, 22-23 mai 1976), s-a luat decizia amenajării unui muzeu memorial al scriitorului, chiar în casa în care a locuit fratele său mai mic, Cornel, urmând a fi amplasată o placă comemorativă, în semn de omagiu aceluia care a contribuit din plin la întemeierea unității culturale și politice a neamului nostru. Imobilul a fost construit în anul 1927, în centrul comunei, având o valoare de

mărturie arhitectonică, fiind printre ultimele case de locuit rămase din perioada interbelică, prezentând totodată, și o importanță istorică și patrimonială deosebită, deoarece aparține unei familii care a dat personalități semnificative culturii naționale: *familia Tăslăuanu*.

Octavian C. Tăslăuanu, foarte atașat de locurile natale, se refugia deseori împreună cu soția, Fatma, și fiica lor Dafina, în Bilbor, în această casă, găsind binefăcătorul răgaz de liniște și refacere, atât de necesar celui prins într-o tumultuoasă viață politică și scriitoricească. Mai mult decât atât, în interior, a existat mobilier provenit de la el, ceea ce arată faptul că era o casă a întregii familii, spațiu regenerativ, construit după proiectul casei de odihnă pe care o avea la Sovata.

Însă, casa a găzduit și evenimente mai puțin plăcute, dar care se cuvin consemnate, spre a nu fi uitată istoria acestor meleguri. După Dictatul de la Viena, localitatea Bilbor se afla în teritoriul cedat Ungariei de către Germania hitleristă, Cornel Tăslăuanu fiind nevoit să găzduiască familia

căpitanului inginer arhitect Hermann Gyula, ofițerul maghiar care a coordonat construirea celor 13 cazărmi pentru grănicerii care păzeau granița, vremelnică până la urmă, dintre Ungaria și România, situată aproape de Bilbor.

Apoi, la 29 august 1944, întreg satul a fost evacuat sub escortă de trupele maghiare. Acest exil al familiilor bilborene a durat patru luni. În răstimp, în septembrie '44, trupele sovietice au transformat casa în spital militar.

Varvara și Cornel Tăslăuanu, împreună cu fiul lor Sextil, 14 noiembrie 1938, Bilbor.

Odată cu trecerea timpului, casa nefiind locuită, s-a degradat continuu, iar ideea de transformare a acesteia în muzeu memorial a rămas din păcate la stadiu de proiect. În ultima vreme (14 septembrie 2009), a fost întocmit și depus un memoriu justificativ de către dna Stela Mitruță, alături de care a semnat și cercetătorul științific al Academiei Române, Constantin Hârlav, originar din Bilbor, privitor la casa lui Cornel Tăslăuanu pentru a fi păstrată, renovată și transformată în muzeu al comunei. Chiar dacă s-au adus la cunoștința organelor abilitate o serie de argumente logice și bine justificate prin care această locuință să devină cu succes Muzeul Comunei Bilbor și, implicit, muzeul memorial Octavian C. Tăslăuanu, în luna august 2012, a fost demolată, fiindcă se afla într-un stadiu avansat de degradare. Casa păstra vestigiile trecutului acestei familii și, împreună cu ele, ale trecutului întregului sat, astfel că o parte din lucruri s-au „risipit”, altele au fost depozitate într-o magazie improvizată, ocazie cu care s-au distrus o serie de obiecte, printre care și câteva cărți de mare valoare, vechi de peste 100 de ani. Cu toate că activitatea lui Octavian C. Tăslăuanu a fost unanim apreciată și numeroase distincții au venit să confirme stima de care s-a bucurat în public, printr-o inexplicabilă eroare a fost „uitat” să fie trecut pe lista celor decorați cu Ordinul „Ferdinand I”, în semn de răsplată pentru activitatea depusă la făurirea României Mari. De asemenea, se cere de urgență a fi reparată și omisiunea recentă prin neacordarea titlului de „Cetățean de onoare” post-mortem al Comunei Bilbor.

Cel dintâi volum al prezentei serii memorialistice conține *primele cinci secțiuni* ale ciclului *SPOVEDANII*, debutând cu lucrarea *Satul meu – Amintiri din copilărie și tinerețe*, care a văzut lumina tiparului abia în 1976, la Editura Minerva (pp. 5-104), cu ocazia aniversării centenarului nașterii

scriitorului, fiindu-i aplicate o serie de cenzuri marcate în text sub forma [...], iar capitolul *Biserica* a fost eliminat. *Spovedanii II – De piept cu viața* (pp. 107-120) a rămas neterminat, în ediția din 1976, apărând doar capitolele I (cu cenzuri) și II, iar capitolul III – *Războiul din 1914-1918*, terminat în 1937-1938, a fost exclus.

Octavian C. Tăslăuanu, spre sfârșitul anului 1910, socotește folositor a scoate din întinericul anonimului o parte din mănunchiul de articole și notițe literare semnate de el, în coloanele revistei *Luceafărul*, publicând volumul *Informații literare și culturale – 1903-1910* (*Spovedanii III*), tiparul fiind asigurat de W. Krafft din Sibiu, 342 pagini. Lucrarea se definește printr-o logică firească, având scopul de a informa publicul asupra câtorva momente mai importante din mișcarea culturală, literară și artistică, pe perioada celor șapte ani, însă, fără a reproduce și partea iconografică a materialelor originale. Ulterior, proiectează o continuare a acestei prime acțiuni, cu un al doilea volum, intitulat *Crâmpie*, rămas inedit. El reprezintă o culegere a tuturor articolelor publicate în revista *Luceafărul – 1903-1919*, îngrijitorul prezentei ediții încercând să respecte structura primului volum publicat de Octavian C. Tăslăuanu.

Dintr-o ultimă scrisoare (nedată, dar intuim a fi undeva spre sfârșitul anului 1915), pe care Octavian C. Tăslăuanu o adresează tinerei Margareta Constantinescu (cu care intenționa să se căsătorească), aflată în București, integrată într-un corpus de alte 17 scrisori inedite (perioada 28 iulie 1913-noiembrie 1915), identificate la Biblioteca Academiei Române, aflăm de intenția acestuia de a așterne pe hârtie o seamă de însemnări sub forma unui ciclu de scrisori, întrucât simțea „*nevoia unor mărturisiri, care cred că sunt vrednice să rămână și pentru alții*”. Cu ajutorul destinatarei urma să le unească ulterior într-un volum, intitulat *Spovedaniile unui refugiat – Scrisorile unui ardelean către o prietenă din România*, proiect care va sta în cele din urmă la baza aparatului memorialistic, demarat în anul 1922 (Gavrilescu & Dimitriu 2016, 3).

După retragerea din viața politică, începând cu anul 1922, hotărăște să alcătuiască un amplu proiect de editare a scrierilor sale, însumând atât pe cele apărute în reviste sau volume, cât și pe cele inedite. Acest ciclu trebuia să conțină opt secțiuni: I. *Satul meu*; II. *Între străini*; III. *De piept cu viața*; IV. *În ogorul culturii* (*Luceafărul*, *Asociațiunea*, *Crâmpie*); V. *Vârtejul războiului* (*Sub habsburgi*, *Întruparea unui ideal*, *Hora obuzelor*); VI. *Biruind viața*; VII. *Anii de chin* (*În lanțurile înfrângerii*); VIII. *Contemporanii*.

De-a lungul timpului, tipărind o serie de lucrări, fără a ține seama de ordinea planului stabilit, pe unele intitulându-le *SPOVEDANII*, în 1938 modifică planul din 1922, amplificându-l la 15 volume: I. *Satul meu* (*Copilăria*, *Între străini*); II. *De piept cu viața*; III. *Crâmpie*; IV. *Producția – Un program economic – Epoca guvernului Averescu 1920*; (apărută la Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1924, 229 pag.); V. *Amintiri de la Luceafărul* (Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1936, 212 pag.); VI. *Sub flamurile habsburgilor* (o reluare a jurnalului de pe front *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, apărută mai întâi la Librăria Stănculescu (Stabilimentul de Arte Grafice „Energia”), 320 pag., și la Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915, Ediția a II-a, 356 pag., Ediția a III-a, 372 pag., 1916); VII. *Sub flamurile naționale* (vol. I, *Calvarul neutralității*, apărut la Editura Miron Neagu, Sighișoara, 1935, 312 pag.; volumele II, III, IV, inedite); VIII. *Hora obuzelor. Scene și icoane din răsboiu* (Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1916, 158 pag., la care se adaugă o a doua parte – *În România*, inedită); IX. *Drumul spre biruință – Contribuții la începuturile de organizare ale statului român reîntregit, 1919-1930* (inedit); X. *Valuri politice*, 4 volume (vol. I apărut la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1933, Ediția I (346 pag.), Ediția a II-a (292 pag.), restul inedite); XI. *Octavian Goga – Amintiri și contribuții la istoricul revistei Luceafărul* (vol. I – *Epoca budapestană*, apărut la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1939, 238 pag., vol. II – *Epoca sibiană*, inedit); XII. *Viața politică*; XIII. *Contemporanii*; XIV. *Goenlanda*; XV. *Articole*.

Octavian C. Tăslăuanu murind în 1942, *Spovedanii I, II, III* (volumul *Crâmpie*), *IV, V* (ambele aflate la ediția a II-a), *VI, VII* (vol. II, III și IV), *VIII* (ediția a II-a), *IX, X* (vol. II, III și IV), *XI* (vol. II și

III), XII, XIII, XIV și XV, au rămas inedite, o parte dintre acestea fiind pregătite pentru tipar. Din ele doar *Spovedanii I, II, V* (ediția a II-a, care conține destul de multe cenzuri), XI (vol. II) și XIII au fost incluse în volumul intitulat generic *SPOVEDANII*, apărut la Editura Minerva, București, 1976, sub îngrijirea lui Gelu Voican Voiculescu, în *Seria memorialistică*, în cinstea aniversării centenarului nașterii lui Octavian C. Tăslăuanu.

În *Spovedanii V (Amintiri de la Luceafărul)*, ultima secțiune din primul volum al acestei ediții, cititorii nu trebuie să rămână surprinși de contrastul evident dintre tonul neutru și detașat al succintei prezentări a începuturilor revistei și a rolului *Luceafărului*, și tonul violent din capitolul *Generația Luceafărului* (scris între anii 1928-1929), în care se reiau aceleași teme, însă mult mai pe larg.

Tonul este vehement, polemic, având accente subiective, justificate însă de dese nedreptăți care i s-au făcut lui Octavian C. Tăslăuanu în legătură cu rolul său în mișcarea de la *Luceafărul*.

Profitându-se de campania calomnioasă, de inspirație liberală, care l-a compromis politiceste, aportul său a început să fie contestat, trecut sub tăcere, fie minimalizat, atât în articolele din presa vremii, cât și în lucrările de istoriografie literară, subliniindu-se, cu rea credință, doar meritele celor care figurau formal ca directori ai revistei. În fața acestor confuzii, omisiuni și denaturări, era de așteptat ca reacția lui Tăslăuanu să fie o indignare violentă, manifestată atât la începutul, cât și la încheierea acestui capitol. Din păcate, situația aceasta s-a menținut și după apariția acestor „amintiri”, minimalizarea sau uitarea perpetuându-se mecanic, până în zilele noastre, când personalitatea și contribuția lui Tăslăuanu la *Luceafărul* sunt tratate expeditiv, în câteva rânduri, chiar în lucrări cu pretenții sintetice, cuprinzând ansamblul literaturii române la începutul secolului XX.

Un exemplu semnificativ, referitor la inerția și persistența unor erori este prezentarea *Luceafărului* ca „satelit” al *Sămănătorului*, refuzându-i-se un statut de revistă independentă, cu o orientare proprie – aceea imprimată de Tăslăuanu, direcție care a influențat considerabil viața culturală românească. Această inadvertență, reluată din ignoranță și în studii recente, se datorește în parte și unor exagerări subiective ale lui Nicolae Iorga, despre care de altfel, se fac referiri și în lucrarea amintită anterior.

Al doilea volum din prezenta ediție – *Spovedanii VI-VIII*, regroupează întreaga proză dedicată Primului Război Mondial, pe care Octavian C. Tăslăuanu intenționa în anul 1934 să o publice într-un subciclu intitulat *Din vârtejul războiului*, texte extrase din amplul ciclu – *SPOVEDANII*, în care-și proiectase opera principală. Prin intervenția lui Nicolae Iorga, primul volum de impresii și povestiri de pe frontul galițian a apărut la începutul lunii iunie 1915, intitulat *Trei luni pe câmpul de război*, cu subtitlu: – *Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal la luptele din Galiția*, carte tipărită din ordinul lui Ion I. C. Brătianu, pe cheltuiala Ministerului de Război, atingând un tiraj de 6 000 exemplare, Librăria Stănciulescu (Stabilimentul de Arte Grafice „Energiea”), București, 320 pagini, având la final atașat și o hartă, sub formă de planșă, cu Galiția de sud-vest, scara 1: 600 000. Valoarea ei literară și documentară a determinat tipărirea în alte două ediții consecutive. Ediția a II-a, revăzută și întregită, a apărut tot în 1915, la Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea din București, sub titlul *Trei luni pe câmpul de război – Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal la luptele din Galiția*, 356 pag., toate exemplarele din secunda ediție prezentând autograful autorului (fie cu cerneală roșie, sau cu cerneală albastră). Ediția a III-a, revăzută și întregită, a fost tipărită în anul 1916, la Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea din București, având 372 pagini.

Cu toate că acest jurnal de notițe zilnice de pe front a avut un mare succes, în mai 1916, Comandamentul Școlilor Militare de Infanterie și Administrație, publică la Institutul de Arte Grafice «Universala», Iancu Ionescu, o broșură de 15 pagini, intitulată „*Anexa la «Trei luni pe câmpul de război» de d[omnul] Oct. C. Tăslăuanu*”, prin care se recunoaște valoarea de document demascator al realităților crude ale războiului, afirmându-se printre altele, că sinceritatea autorului

merge „adesea până la cinism”, fiind dezavuat modul cum fostul ofițer în rezervă al Armatei Austro-Ungare divulgă lipsa de orientare și pregătire ale trupelor românești, acuzându-l totodată de slăbiciune și lipsă de rezistență, camaraderie, pregătire militară și lăudăroșenie inutilă, la care se adaugă și lipsa de justificare a hotărârii de dezertare a autorului de pe frontul galițian.

În anul 1916, volumul în cauză a fost tradus în limba franceză (*Trois moins de campagne en Galicie – Carnet de route d'une Transylvain, officier dans l'armée austro-hongroise*, Attinger Frères, Paris – Neuchatel, 259 pag.), iar în 1918, apare și o versiune în limba engleză (*With the Austrian Army in Galicia*, Skeffington & Son, Ltd., Londra, 255 pag.). Editarea acestei opere literare a dat naștere la violente polemici între susținătorii și adversarii Puterilor Centrale, primii considerându-l pe Octavian C. Tăslăuanu un „fugar ardelean care a dezertat de la postul său, făcându-și un titlu de glorie din trecerea frauduloasă a graniței pentru a brava pe străzile Bucureștiului” (Tăslăuanu 1935, 47).

În următorul an, tot la Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea din București, publică o culegere de reportaje și nuvele cu titlul *Hora obuzelor. Scene și icoane din războiu (Spovedanii VIII)*, 158 pag., care este socotit drept cel dintâi volum de proză românească inspirată din Primul Război Mondial (toate cu autograful autorului). Potrivit planului general revizuit al ciclului *SPOVEDANII*, acest volum împreună cu cel anterior, trebuiau să fie unite într-unul singur, pe care intenționa să-l intituleze *Sub flamurile habsburgice (Spovedanii VI)*. Cu toate că textul volumului *Hora obuzelor* a fost corectat și adnotat de autor, cea de-a doua ediție nu a mai reușit să o tipărească. Îngrijitorul ediției, Gelu Voican Voiculescu, în 2001, a integrat pe lângă textul primei ediții și partea a II-a a lucrării, *În România*, rămasă inedită până la acea vreme.

După câteva momente de îndoială privitoare la așternerea unor impresii legate de Războiul de Întregire al Neamului, în 1935, Octavian C. Tăslăuanu va publica volumul *Sub flamurile naționale (Spovedanii VII)*, subintitulat *Note și documente din Războiul de Întregire al Neamului*, care grupează publicistica și memorialistica de război, precum și contribuția acestuia la istoriografia Primului Război Mondial. Lucrarea este parte integrantă a subciclului *Din vârtejul războiului*, fiind alcătuită din patru părți, dintre care doar primul, dedicat calvarului neutralității, a fost publicat la Editura Miron Neagu, Sighișoara, 1935, 312 pagini. Pe un exemplar aparținător familiei, se află următoarea dedicație: „Fătmiței mele, tovarășei mele nedespărțite. Codru”. Deși până în 1938 termină și celelalte părți (Vol. II. *La corpul de armată*; Vol. III. *Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni – Contribuții la istoricul acestei mișcări*; și Vol. IV. *Activitatea românilor emigrați din Austro-Ungaria la Iași*), ele vor rămâne în faza de manuscris, până la sfârșitul vieții sale. Toate aceste texte vor fi cuprinse în trei volume postume, care au văzut lumina tiparului abia la începutul mileniului al III-lea (2001), la Editura Rao, București, într-o ediție îngrijită de către Gelu Voican Voiculescu.

În volumele *Sub flamurile habsburgice (Spovedanii VI)* și *Hora obuzelor. Scene și icoane din războiu (Spovedanii VIII)*, cronologia evenimentelor este datată în stil nou, Austro-Ungaria având calendarul gregorian, în timp ce în volumele *Sub flamurile naționale (Spovedanii VII)*, fiind vorba de evenimente din România (Vechiul Regat), datarea este în stil vechi, calendarul gregorian fiind adoptat în România Mare, ulterior, în 1 aprilie 1919, care a devenit 14 aprilie 1919.

Cel de-al treilea volum proiectat pentru această ediție – *Spovedanii IX-XV*, debutează cu capitolul III – *Pan-Europa și Orientul*, inserat în cea de-a IX-a secțiune a ciclului *SPOVEDANII – Drumul spre biruință*, subintitulat – *Contribuții la începuturile de organizare ale statului român reîntregit, 1919-1930*. Conceput inițial de autor sub forma unei lucrări omagiale, închinată împlinirii unui deceniu de la constituirea României Mari, acest volum are un caracter compozit, fiind un adevărat mozaic de articole politico-economice, publicate de autor în cel de-al treilea deceniu al secolului trecut. Obligat să amâne publicarea în 1929, va mai reîncerca să-l tipărească, fără succes, în 1931 și 1934. Apoi, în 1936, scoate din lucrare capitolul al II-lea, *Generația Luceafărului*, pe care îl introduce în volumul *Amintiri de la Luceafărul*. În final, din montajul articolelor au rezultat capitolele cărții, incluse în următorul sumar, rămas definitiv după modificarea amintită: I. *Unirea (Unirea;*

Basarabia; Dobrogea; Bucovina; Ardealul; Românii de peste hotare); *II. Politica și economia* (Politica și economia; Industria metalurgică; Calvarul crizelor; Pilda unui regiment; Îndiguirile; Partidele politice; Criza agricolă; Industria petrolului); *III. Pan-Europa și Orientul* (Statele Unite ale Orientului; Siguranța Statelor din Orient; Insomnia Europei; Mica Înțelegere și siguranța statelor din Orient; Soarta statelor din Orient; Congresul Paneuropean din Viena după intrarea Germaniei în Liga Națiunilor; O politică anglofilă; Protocolul de la Moscova; Între două revoluții; Paneuropa); *IV. Din viața culturală* (Cultura românească; Cultura transilvăneană; România, Germania, Cehia; Arta țărănească); *V. Drumul spre biruință*, capitol în care Octavian C. Tăslăuanu reproduce articolul *Două culturi*, împreună cu polemicile iscate, comentând și întărind convingerile progresiste exprimate în 1908. În anul 1938, cu prilejul celei de-a XX-a aniversări a întemeierii României Mari, Octavian C. Tăslăuanu a încercat din nou să publice acest volum, adăugându-i și o prefață, însă textul a rămas în continuare inedit. În anul 1996, capitolul *Pan-Europa și Orientul* a apărut în volumul *Obsesia europeană*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Scripta, București, pp. 71-123, acesta conținând o suită de articole pe care Octavian C. Tăslăuanu le-a publicat în presa vremii (*Peninsula Balcanică, Lupta, Politica, Țara noastră, Îndreptarea și Curentul*), începând din luna mai 1925 și până în august 1931, cu scopul de a întregii demersul ce are ca topic propunerea de confederație a Orientului European.

Urmează apoi – *Spovedanii X – Valuri politice*, care va vedea lumina tiparului în 1933, la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu din București, constând și acesta dintr-un mănunchi de articole publicistice închinat lui Iuliu Maniu. Este alcătuit din 4 volume, din care numai cel dintâi a fost publicat. Prima ediție (346 pag.) a fost confiscată abuziv, imediat după ce a fost tipărită, sub pretextul că tulbură ordinea publică. Cartea s-a repus în comerț abia după ce a fost suprimată partea referitoare la *România* (pp. 291-344 ale primei ediții), în care era analizată criza constituțională și restaurația, astfel că ediția secundă a acestui volum s-a limitat numai la 292 de pagini. Într-un valoros exemplar complet, necenzurat, aparținător familiei lui Octavian C. Tăslăuanu, pe coperta principală, apare scris de mână de către Fatma, următoarele: „*Carte sechestrată de camarila...*”, presupunem carlistă, întrucât ultimul cuvânt este șters, iar mai jos cu litere îngroșate este semnat *Fatma*. Acest exemplar mai conține pe pagina de gardă și o autentică dedicație semnată de *Codru*, care menționează: „*Cel dintâi exemplar ieșit de sub teasc îl închin lui mama*”(„mama” – apelativ acordat Fatmei). Volumul al II-lea – *După 20 de ani de la izbucnirea Războiului Mondial* – a rămas doar schițat, vol. III – *În pragul veacului al XX-lea* – neterminat; iar vol. IV – *Haosul, 1934-1935*, proiectat.

Spovedanii XI – Octavian Goga – Amintiri și contribuții la istoricul revistei Luceafărul: Partea I, *Epoca budapestană* apărută la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, 1939, București, 238 pag.; Partea a II-a, *Epoca sibiană*, apărută postum, la Editura Minerva, 1976, București, pp. 259-285; iar Partea a III-a a rămas doar proiectată. De subliniat este faptul că manuscrisele s-au păstrat aproape toate, cu excepția lucrării *Viața politică (Spovedanii XII)*, distrusă integral în anul 1950, și *Contemporanii (Spovedanii XIII)*, din care însă, câteva fragmente rămase au fost incluse în ediția Minerva, 1976, ele prezentând și astăzi interes pentru istoria literară.

Pentru volumul *Contemporanii*, Octavian C. Tăslăuanu și-a întocmit următorul proiect, constând dintr-o lungă listă de nume (evident, este vorba de o primă însiruire, fără vreo ordonare anume), astfel: Cei mai în vârstă: Ion Luca Caragiale, Alexandru Vlahuță, Barbu Ștefănescu Delavrancea, George Coșbuc, Dimitrie Anghel, Ilarie Chendi, Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, Ion Scurtu, Ioan Bianu, Ștefan Octavian Iosif, Mihai Eminescu, Alexandru Macedonski, Iosif Vulcan, Andrei Bârseanu, Iosif Șterca Șuluțiu, Vasile Lucaci, dr. Elie Dăianu; și continuă cu alte nume adăugate ulterior cu creionul: Take Ionescu, D. Radu, Nicolae Filipescu, Nicolae Grigorescu, Emil Gârleanu.

Vii: Octavian Goga, Nicolae Iorga, Constantin Stere, Mihail Sadoveanu, Constantin Sandu-

Aldea, Ioan Slavici, Vasile Savel, Liviu Rebreanu, Ion Gorun, Nerva Hodoș, Gheorghe Bogdan-Duică, Ion Agârbiceanu, Alexandru Ciurea, Enea Hodoș, Maria Cunțan, Corneliu Moldovan, Cincinat Pavelescu, Gen. Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu, Constantin Garoflid, Petre P. Negulescu, Grigore Trancu-Iași, Matei B. Cantacuzino, Ion I. C. Brătianu, Ion G. Duca, Simion Mehedinți, Ion Mihalache, Gala Galaction, Nechifor Crainic, Alexandru Lapedatu, Ion Lapedatu, Ion Iosif Șchiopul, Victor Stanciu, Sextil Pușcariu, Vasile Pârvan, Dimitrie Onciu, Grigore Tocilescu, Ovid Densușianu; și ceva mai jos, grupați: Alexandru C. Cuza, Nicolae Titulescu, Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Victor Bontescu, Vasile Osvadă.

Deși acest ambițios proiect este alcătuit relativ timpuriu (cam înainte de 1925, deoarece Slavici este trecut în rândul celor în viață), volumul XIII al *Spovedaniilor* este cel mai puțin realizat. Practic, din toată lista, Octavian C. Tăslăuanu a realizat doar portretele lui Delavrancea, Caragiale, Vlahuță și Iorga, ceea ce este infim. Textele au rămas neterminate, acest volum fiind început abia în 1940, când boala nu îi mai îngăduia continuitate și randament în activitatea sa.

Un loc aparte îl ocupă *Spovedanii XIV – Goenlanda*, un început de roman, neterminat, cu unele implicații autobiografice, care alături de nuvelele de război din *Hora obuzelor*, reprezintă singurele încercări de creație literară originală ale lui Tăslăuanu. Fragmente din această operă, le găsim incluse în romanul *Chiriașul de la demisol*, autor Ana Carmen Pahomi (defuncta soție a domnului Gelu Voican Voiculescu), Editura România Pur și Simplu, 2011, București, 267 pagini.

Ultima secțiune, *Spovedanii XV – Articole* – a rămas inedită până în prezent, și cuprinde o selecție a publicisticii de după Primul Război Mondial, în care, cu toate limitele concepțiilor lui Tăslăuanu, răzbat accente împotriva nedreptății sociale și a politicianismului burghez, a cărui victimă a fost. În 1918, Octavian C. Tăslăuanu tipărește broșura *Pentru neam. De ce România nu putea urma altă cale*, apărută la Tipografia Dacia, Petru Iliescu, Iași, 24 pag., fără să se semneze, în care argumentează intrarea României în război, manifestând același sprijin pentru politica de înfăptuire a unității naționale. De asemenea, tot aici au fost adunate și lucrările cu caracter politico-economic din care transpar câteva ample proiecte geostrategice și de consolidare a țării: *Statele Unite ale Orientului – O confederație a statelor Europei Orientale și ale Asiei Minore – Propuneri pentru Mica Antantă*, Tipografia „Ardealul”, filiala Târgu Mureș, 1924, tradusă și în limba franceză (*Les Etats-Unis d’Orient – Une Confédération des états de l’Europe Orientale et de l’Asie Mineure – Proposition pour la Petite Entente*, 26 p., Imprimeria Branisteano; *Orientări în politica economică a României I și II*, apărută în revista *Convorbiri literare*, tom LVIII, pp. 815-838, 1926, și tom LXI, pp. 187-200, 1928; și *Politica economică a României – 1930*, apărută la Atelierele Grafice SOCEC & Co., S. A., 1931, București, care conține trei părți (Partea I, *Politica financiară*, pp. 3-95; Partea a II-a, *Politica agrară*, pp. 101-190 și Partea a III-a, *Politica industrială*, pp. 197-303; *Lupta dintre două neamuri – Politica lui Șt. Tisza și politica lui I. Maniu – O paralelă istorică*, scrisă în 1936; deși a avut un caracter omagial, studiul nu a fost publicat decât în 1940, în revista *Convorbiri literare*, vol. 73, nr. 7-12, iulie-decembrie 1940, pp. 981-1005, apărută și ca extras, la Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 27 pagini. O versiune prelucrată a acestui articol urma să fie anexată la capitolul I, *Spovedanii II – De piept cu viața*, având menirea de a detalia excursul istoric în care se analiza situația monarhiei austro-ungare.

Pătrunzând și mai mult în intimitatea operei lui Octavian C. Tăslăuanu, descoperim și alte scrieri ale căror tematică reflectă o neașteptată actualitate, așa fiind de pildă articolele: *Cultura românească – Lupta dintre sate și orașe; Statul și viața economică; Răspândirea culturii în popor; Spațiul vital românesc; Tradiția imperială*, la care se adaugă articolele *La un popas* și *Ce a urmărit Luceafărul*, ultimul text publicat de Octavian C. Tăslăuanu.

În ceea ce privește transcrierea textelor, menționăm că acestea respectă normele ortografice în vigoare, păstrându-se doar unele forme ale limbii vorbite din epocă, precum și o serie de particularități dialectale specifice, frecvente mai cu seamă în amintirile din copilărie. În cuprinsul

celor trei volume, pe lângă notele de subsol aparținătoare lui Octavian C. Tăslăuanu, au fost păstrate și cele ale îngrijitorului edițiilor din anii 1976, 1996 și 2001, respectiv ale istoricului mureșean Vasile Netea, care semnează prefața volumului publicat la Editura Minerva, precum și a îngrijitorului ediției de față, marcate sub forma [Gelu Voican Voiculescu], [Vasile Netea] și [George-Bogdan Tofan].

La final, nu îmi mai rămâne decât să adresez câteva cuvinte de mulțumire colaboratorilor, întrucât fără sprijinul necondiționat al lor, această ediție nu ar fi cunoscut forma actuală.

În ordinea cronologică abordării lor, ei sunt: domnul *Gelu Voican Voiculescu*, căruia cu multă emoție și sfială i-am prezentat acest proiect de suflet, dumnealui manifestând, în primul rând, o atitudine de deschidere totală față de acest demers, prilej cu care, în nenumăratele discuții, am evocat împreună personalitatea plurivalentă a scriitorului și militantului transilvănean, Octavian C. Tăslăuanu. În tot acest timp, pe lângă prețioasele informații punctuale pe care mi le-a oferit, îi datorez recunoștința mea profundă pentru o parte din materialul iconografic și cartografic folosit în *Sposedanii VI, VII și VIII*.

Realizarea excursului bio-bibliografic privitor la personalitatea și opera lui Octavian C. Tăslăuanu ar fi fost mult mai sărac și văduvit în anumite amănunte pertinente cu privire la familia Tăslăuanu și a membrilor acesteia, completate și argumentate prin nenumăratele clișeele fotografice și documente, care mi-au fost încredințate cu multă generozitate și optimism de către doamna *Stela Mitruță*, născută Tăslăuanu, fiica lui Cornel Tăslăuanu (fratele cel mic al scriitorului), care m-a încurajat să continui, fiindu-mi de mare ajutor în tot acest demers. Din păcate, destinul potrivit, i-a stins lumina vieții poate prea devreme, răpindu-i această bucurie de a vedea întreaga operă a unchiului ei tipărită pentru prima dată, într-un cadru unitar. Toate cele trei volume îi sunt închinare memoriei domniei sale.

Gânduri de gratitudine se îndreaptă către nepoata lui Cornel Tăslăuanu (fiica cea mare a lui Maricel Tăslăuanu), *Claudia Tăslăuanu* (căs. Cozmatchi), care mi-a pus la dispoziție cu multă bunăvoință, sârguință și sinceritate, zeci de fotografii, acte și corespondențe inedite, aducând un binemeritat aport la diseminarea informațiilor biografice ale Tăslăuanilor. Tot din cadrul acestei mari familii, rămân recunoscător doamnelor *Doina-Dana Chira* și *Liana Drăgan*, precum și domnului *Andrei Ionaș*, toți nepoți ai Victoriei Tăslăuanu, (căs. Domide) și doamnei *Adina Olga Sandu* (nepoata Ilenei Tăslăuanu, căs. Filip), pentru fotografii și lămuriri biografice.

Pentru întregirea în totalitate a operei lui Octavian C. Tăslăuanu, am apelat la fondurile documentare ale unor instituții, precum: *Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*; *Biblioteca Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” Târgu Mureș*; *Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” București*; *Biblioteca Academiei Române*; *Biblioteca Județeană Mureș*; *Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu*, la ultima dintre ele accesul fiindu-mi înlesnit de doamna *Corina Țipu*, care a avut răbdarea de a scana în nenumărate rânduri o serie de materiale publicistice semnate de Octavian C. Tăslăuanu.

Îi mulțumesc și geografului *dr. Adrian Niță*, coleg și prieten adevărat, cu care am realizat numeroase colaborări fructuoase în activitatea de cercetare științifică, în volumele de față binevoind a mă ajuta, atât la îmbunătățirea calității grafice a fotografiilor de epocă, precum și a câtorva documente, dar mai ales a revăzut materialul cartografic, pe care l-a refăcut în totalitate respectând întocmai fizionomia originală. Sincere sentimente de răsplătire se îndreaptă și către domnul *George Moldovan*, autorul frumoasei picturi în ulei pe pânză, special realizată pentru această serie memorialistică, operă artistică ce are în prim-plan Biserica de lemn „Sf. Nicolae” din Bilbor, monument istoric.

Persoana care a stat lângă mine pe tot parcursul acestei solicitante munci, mereu răbdător, atent și prevenitor a fost tatăl meu, prof. *Gheorghe Tofan*, care prin tactul și perseverența unui devotat dascăl, a lecturat în nenumărate rânduri imensul corp de text, integrat în cele trei volume, îndreptând, ori de câte ori a fost nevoie, erorile rezultate pe fondul oboselii din procesul de

tehnoeditare. Adresez mulțumiri doamnelor profesoare de Limba și Literatura Română, *Irina Datu*, fost cadru didactic la Școala Gimnazială „Sf. Ilie” Toplița, precum și dnei *dr. Mihaela Corina Ilisan*, profesor titular la Liceul Teoretic „Octavian C. Tăslăuanu” Toplița, care au avut bunăvoința revederii lingvistice a textului legat de excursul bio-bibliografic al personalității și operei lui Octavian C. Tăslăuanu, întocmit de îngrijitorul ediției de față.

În încheiere, gândurile mele de prețuire și apreciere profundă se îndreaptă către *Preasfințitul Părinte Ț Ignatie*, Episcopul Hușilor, fiu, Cetățean de onoare și personalitate marcantă a comunității noastre bilborene, care prin cunoscuta-i blândețe, deschidere și generozitate, s-a arătat încântat în a mă sprijini din toate punctele de vedere pentru a duce la îndeplinire acest deziderat.

De asemenea, țin să mulțumesc în mod deosebit din tot sufletul meu și domnului *prof. univ. dr. Ioan Bolovan*, prorector al Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca și membru corespondent al Academiei Române, precum și *pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula*, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, care au manifestat un neobosit interes pentru personalitatea și *Opus* Octavian C. Tăslăuanu.

Mulțumesc deopotrivă și aceluia care, din motive independente de știința mea, au încercat să mă împiedice într-un fel sau altul în realizarea acestui proiect, lucru care m-a impulsionat și mai mult în a-mi conjuga eforturile și convingerile mele, ca toată această zbatere să nu rămână zadarnică și să fie spre folos viitorimii.

Cu gândul și nădejdea că pasul făcut poate fi de folos culturii noastre naționale, mă opresc aici, rostind cu speranță deviza redactorului-director al revistei *Lucașfărul*, Octavian C. Tăslăuanu, „*Excelsior! Excelsior!*”

dr. George-Bogdan Tofan
Bilbor, 03 martie 2020

TOFAN GEORGE – BOGDAN. EXCURS BIO-BIBLIOGRAFIC ASUPRA PERSONALITĂȚII ȘI OPEREI LUI OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

1. OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU – INTELECTUAL TRANSILVĂNEAN CU UN DESTIN FRÂNT

1.1. Familia și educația

Octavian Codru Tăslăuanu s-a născut la 01 februarie 1876 în satul Bilbor, Comitatul Ciuc, Plasa Tulgheș, fiind cel de-al doilea dintre cei 11 copii, întâiul băiat și primul care avea să rupă tradiția vechii familii preoțești a Tăslăuanilor, originară de pe Valea Tazlăului, stabilită aproximativ prin secolul al XVIII-lea în Toplița.

La Biserica Ortodoxă „Sf. Nicolae” din Toplița, identificăm o impunătoare cruce comemorativă din marmură albă, ridicată întru pomenirea câtorva generații de slujitori ai bisericii din familia Tăslăuanu, având înscris următorul text: *„Întru veșnica pomenire a păstorilor credinței creștine din aceste plaiuri, a preoților din familia TĂSLĂUANU – Toma, Mihăilă, Nicolae și Toader, precum și a celorlalte rude adormite întru Domnul”.*

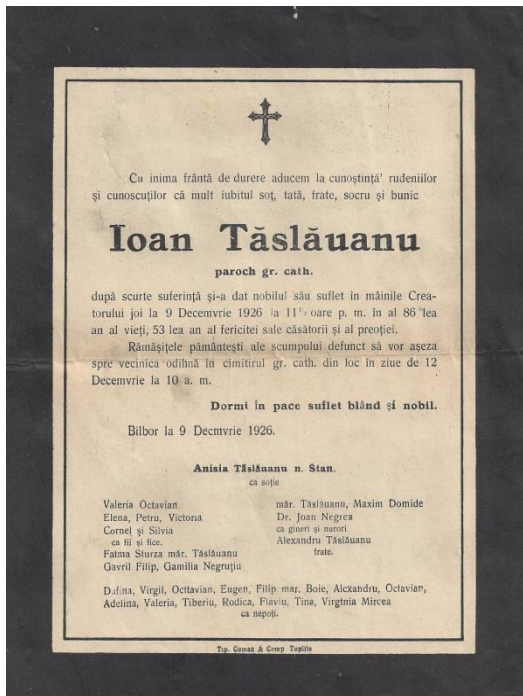
La baza soclului acestui monument este menționat: *„Ridicatu-sa această sfântă cruce în Toplița de preotul Ioan și fiul său Octavian, fost sfetnic al M. S. Ferdinand I, rege al României Întregite, anul 1924”.*

Crucea comemorativă a preoților din familia Tăslăuanu.

Tatăl, *Ioan Tăslăuanu*, vede lumina zilei în Toplița Română (Oláh Taplicza), anul nașterii fiind încă neelucidat, neclar (1840? – 1842? – 1843?). În localitatea natală urmează clasele primare ale școlii confesionale, apoi cele gimnaziale, la Bistrița și Năsăud, după care se înscrie la cursurile Seminarului Teologic Arhidiecezan greco-catolic din Blaj, de doi ani. Se căsătorește relativ târziu, în anul 1873, cu *Anisia Stan* (1859-1933), țărăncă, *„care era încă o copilă”* (Tăslăuanu 1976, 37), fiica cea mai mică a lui Mihai și Todor Stan din Bilbor. Tot atunci, a fost hirotonit preot de către Mitropolitul Blajului, Ioan Vancea, activând ca administrator parohial la Pănet, în Câmpia Transilvaniei, aproape de Târgu-Mureș, unde funcționează până la 10 aprilie 1875, când este numit cooperador în Bilbor, ca urmare a trecerii la cele veșnice a preotului George Filipescu, iar din 1877, devine parohul titular al acestei localități, păstorind-o timp de o jumătate de veac.

În contextul intrării Regatului României în război (1916) de partea Triplei Înțelegeri, prin Ordinul nr. 4 845 din 31 august 1916, autoritățile maghiare au trecut la o serie de măsuri restrictive, soldate cu reținerea, încarcerarea și îndepărtarea din mijlocul comunităților românești a liderilor formatori de opinie, în mod special a preoților, la Ministerul de Interne din Budapesta activând chiar o secție specială a deportaților și internaților români (Bolovan 2015, 45). Așa avea să se întâmple și cu preotul Ioan Tăslăuanu și cu unul dintre fiii săi, Cornel, fiind arestați și escortați pe jos, distanță de 100 km, până la Reghin, iar de acolo în Târgu Mureș. Mărturie acestui fapt stă placa

comemorative din marmură albă, amplasată astăzi pe unul dintre zidurile Instituției Prefectului Județului Mureș, unde este scris: „Sub zidurile acestui turn au fost întemnițați pentru statornicia lor în limba și credința strămoșească următorii...”, în continuare fiind enumerați în ordine alfabetică 35 de arestați printre care și „Ioan Tăslăuan” și „Cornel Tăslăuan”. Sub lista numelor, se menționează: „Unii dintre ei s-au prăpădit înainte de vreme, alții au putut ajunge ziua fericită în care să vadă întregirea neamului. În cinstea și ca recunoștință adusă lor s-a pus această placă la aniversarea a 20 de ani de la Războiul Unirii la 15 august 1936”. În septembrie 1940, această placă a fost supusă actelor de vandalism a vremelnichilor ocupanți maghiaro-horthiști, refacerea și reamplasarea ei la locul inițial petrecându-se abia la 25 aprilie 2003.

Preotul greco-catolic Ioan Tăslăuanu, și-a dat nobilul său suflet în mâinile Creatorului într-o zi de joi, 9 decembrie 1926, orele 23,30, în cel de-al 84-lea an al vieții și al 53-lea al preoției (Tăslăuanu 1976, 36).

Despre sora cea mai mare a scriitorului, *Valeria*, în afară de puținele informații care ne sunt prezentate în primul volum al ciclului *Sposedanii (Satul meu)*, știm doar atât că s-a născut la data de 3 februarie 1874, la Pănet, și a fost căsătorită cu preotul greco-catolic Teodor S. Russ, care slujea la biserica din satul Săplac (actualmente satul Gorenii, comuna Batoș, lângă Reghin), cu care a avut patru copii: Virgil, Octavian, Valeriu și Eugen.

Ferpar – Ioan Tăslăuanu (din acest anunț reiese faptul că anul nașterii a fost 1840).

După moartea soțului ei, înhumat la 30 mai 1911 (*Unirea*, 21, nr. 66, 1 august 1911, p. 583), revine în Bilbor, și se recăsătorește cu un învățător din Corbu, Nicolae Hanganu, cu care conviețuiește doar câțiva ani, divorțând ulterior. Trece în Împărăția Cerurilor la data de 24 mai 1927, fiind înmormântată în țintirimul satului din Băta Bisericii, lângă mormântul surorii ei mai mici, Georgeta.

După Octavian, al treilea copil a fost *Ileana* (1878-1935), care s-a căsătorit la vârsta de 27 de ani (toamna anului 1905) cu Gavril Filip din Bilbor (Filipescu, în scrierile lui Octavian C. Tăslăuanu și în documentele primăriei comunei).

Acesta a fost ofițer în Armata Austro-Ungară, având gradul de locotenent. A părăsit armata și s-a întors în Bilbor, unde a ajuns mai întâi primar și apoi, notar comunal. Au rezultat cinci copii: Eugenia, Alexandru, Octavian, Adalina – învățătoare în Bilbor și Valeria.

Valeria Tăslăuanu (1874-1927).

Al doilea băiat a fost *Petru*, cunoscut mai mult sub numele de *Petrache – Petrachi* (1880-1957), care a studiat la Școala Normală de Învățători din Blaj, debutând ca dascăl în Beica Română, lângă Reghin, apoi la Hârseni (Țara Făgărașului) și Trestia (actualmente comuna Băița, județul Hunedoara) și, în cele din urmă, s-a întors în satul natal, Bilbor, ocupând prin concurs funcția de director al școlii, având o vechime în învățământ de peste patru decenii, fiind totodată și notar comunal. Se poate spune că a fost dascălul tuturor bilborenilor care au trăit în prima jumătate a secolului XX. Începând cu vara anului 1912 figurează ca membru pe viață al „Asociațiunii”, Despărțământul Giurgeu (*Transilvania*, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, p. 331).

S-a căsătorit în anul 1914 cu fiica preotului Ciril Negruțiu din Rușii-Munți, Emilia (1893-1989), cu care a avut doi copii: un fiu, Tiberiu și o fiică, Rodica. Tiberiu – Tibi sau Puiu – cum îl

alinta familia, s-a născut la data de 15 august 1916, în Rușii-Munți. După absolvirea Liceului Comercial Mixt din Târgu Mureș (1934), a urmat Seminarul Teologic Arhidiecezan greco-catolic din Blaj, devenind absolvent în anul 1939. Imediat după terminarea școlii, pentru o scurtă perioadă de timp, activează ca profesor de religie și muzică la o școală din Dumbrăveni, lângă Mediaș, unde cunoaște o fată cu care urma să se căsătorească. După câteva rătăcirii și căutări în meandrele vieții, în jurul anului 1944 se întoarce în Bilbor, moment în care vărul său Eugen Russu (mezinul mătușii Valeria), fiind avocat în București, îi propune să vină în Urlați, Prahova, pentru a fi administrator la o plantație viticolă din zonă. Nu s-a regăsit în această ocupație, și se reîntoarce din nou în Bilbor. Necăsătorindu-se „la timp”, renunță la cariera preotească, astfel că în jurul anului 1948, sora mamei sale, Letiția, care lucra ca dactilograf la Universitatea din Timișoara, îl va îndruma pe Tiberiu să se angajeze ca administrator la una dintre facultățile universității de pe malurile Râului Bega.

Petrache Tăslăuanu (1880-1957), învățător-director.

Acolo va participa la revolta studențească anticomunistă din 23 octombrie 1956, fiind reținut și bătut cu bestialitate, iar după numai 9 luni, coroborat cu o insuficiență renală, se stinge din viață, fără ca familia să afle nimic din cele întâmplate. În urma acestui tragic eveniment, mătușa sa Letiția, împreună cu o domnișoară cu care Tiberiu avea intenții serioase de a-și întemeia o familie îi identifică cu foarte mare dificultate mormântul într-unul din cimitirele romano-catolice ale Timișoarei.

Spre sfârșitul verii anului 1957, sora Emiliei, Letiția, vine în Bilbor și povestește părinților lui Tiberiu deznodământul dramatic al acestuia. Din casa familiei învățătorului Petrache Tăslăuanu, timp de câteva minute bune, s-au auzit țipete și plânsete puternice, iar în urma acestei mari supărări, Petrache va rămâne cu o parază, afecțiune care îi va grăbi sfârșitul, în următoarele luni. Abia după câțiva ani, familia va merge la Timișoara să-i refacă mormântul. Despre Tiberiu, se știe faptul că avea un talent deosebit la muzică și sculptură, din mâna lui ieșind o frumoasă troiță, care din păcate s-a pierdut, precum și câteva tăvi, rame și casete.

Învățătorul Petrache și soția sa, Emilia, au mai avut și o fiică, Rodica, născută în anul 1923, profesoară de Limba și Literatura Română, în București, care s-a stins în anul 2010. A fost incinerată, iar urna cu cenușă a fost depusă în Cimitirul Bellu Catolic, lângă soțul ei, Cornel Reteșan.

Despre fratele *Pavel* (n.? – d.?), știm doar atât, că a murit de mic copil, căzând accidental într-un cuțit, pe care îl avea în mână. La fel, puține informații avem și despre *Victoria Paraschiva-*

Agripina (1884-1968), care a urmat clasele primare la școala confesională din Bilbor, respectiv numai două clase de gimnaziu la Bistrița, după care s-a întors acasă. S-a căsătorit cu învățătorul-director Maxim Domide, din Rodna Nouă, actualmente Șanț, județul Bistrița-Năsăud, cu care a avut trei copii: Flaviu, Silvia-Octavia și Virginia. Familia Domide a fost refugiată etnic până în 1950, la Luduș, iar apoi și-a vândut casa, stabilindu-se în Cluj, la fiica Virginia, bunicii îngrijindu-se de creșterea și educația celor două nepoate: Liana și Doina-Dana.

A urmat *Georgeta*, născută în anul 1887, *Getta*, cum îi spunea familia. A absolvit Școala de Menaj pentru fete din Sibiu, având o legătură foarte apropiată cu fratele ei Octavian, în perioada când acesta se afla la Sibiu, aspect consemnat pe verso-ul unei frumoase cărți poștale: „*Scumpei mele Getta, care a înseninat zilele văduviei mele. Sibiu, Martie 1911*”.

Surorile lui Octavian C. Tăslăuanu.

De la stânga la dreapta: **Ileana (Elena), Silvia și Victoria.**

A fost membră amatoare în formația de dansuri populare, cu care participase la petrecerea organizată de „Asociațiune”, cu prilejul serbărilor culturale din Sibiu (5 mai 1911). Din cauza unei răceli transformate rapid într-o pneumonie agresivă, și-a dat obștescul sfârșit la frageda vârstă de 26 de ani (14 noiembrie 1913).

După ea, s-a născut *Cornel Anton*, cel de-al optulea copil (1889-1974), care a absolvit școala primară la Ditrău și gimnaziul la Gheorgheni (ambele în limba maghiară).

La vârsta de 16 ani este adus de fratele mai mare, Octavian, la Sibiu, unde își începe ucenicia la tipografia W. Krafft, beneficiind de câteva schimburi de experiență la Budapesta, Berlin, Paris și Viena. În perioada august 1916 – mai 1918, împreună cu părinții și sora Silvia, este deportat în Ungaria, la Sopron, făcând naveta câteva luni în Viena, unde a lucrat în calitate de culegător tipograf.

Cornel Tăslăuanu, Sibiu.

Reîntors în țară, lucrează mai apoi la Întreprinderea Foresta din Făgăraș, iar în anul 1927, imediat după moartea tatălui său, revine în Bilbor, pentru a construi o casă în care să o adăpostească pe mama sa, preoteasa Anisia, deoarece aceasta a fost nevoită să părăsească casa parohială. Legat de acest ultim aspect este de subliniat faptul că „veriga” cea mai importantă din familia Tăslăuanilor, Octavian, aflând că noul preot instalat și-a construit un nou așezământ, își exprimă dorința de a cumpăra vechea casă parohială, însă fără succes, deoarece comitetul parohial s-a opus. Prin urmare, Anisia Tăslăuanu își va petrece ultimii 7 ani de văduvie alături de fiul ei, Cornel, apoi la fiica Ileana, iar ulterior la Petrache, în casa căruia se va și stinge, la 6 aprilie 1933.

Cornel, în anul 1931, se împlinește familial prin căsătoria cu Varvara, fiica răzeșului Dumitru Pața din Neagra Șarului, cu care va avea cinci copii: Stela (7 septembrie 1932 – 5 august 2020); Sextil, decedat la vârsta de numai 11 ani (12 septembrie 1944) din cauza exploziei unei grenade; urmează un fiu Marcel (1937-1938), mort în urma unei congestii pulmonare galopante; apoi Maricel (1939-2007), electrician la mina Leșu Ursului, și în fine, mezina Hortensia, în vârstă de 80 de ani (anul 2020), măritată în Neagra Șarului.

În 1934, Cornel Tăslăuanu devine primar în Bilbor, în mandatul său construindu-se noua biserică din sat, primăria, un grajd comunal, căminul cultural și apoi, școala primară de stat. La rugămintea sa, Cornel este înmormântat alături de părinții săi, în imediata apropiere a bisericeții monument istoric „Sf. Nicolae” din Bilbor.

La fel, extrem de puține informații avem și despre *Ioan* (n.? – d.?), decedat imediat după naștere, *Aurel* (n.? – d.?), care a trăit doar 3 ani, și, respectiv, sora cea mai mică, *Elena Silvia*, (n.? – d. 1947, Brașov), căsătorită cu avocatul dr. Ioan Negrea din Miercurea Ciuc, cu care a avut doi copii: Lucia, inginer de Căi Ferate la Timișoara, și Mircea, secretar la primăria din Periș.

O informație inedită despre Silvia o regăsim în revista *Transilvania*, noiembrie-decembrie 1910, nr. 6, p. 466, care face o mică donație Muzeului „Asociațiunii”, constând într-o monedă de aramă de un creișar (a suta parte dintr-un fiorin).

Silvia Tăslăuanu în perioada deportării la Sopron, Ungaria (august 1916-mai 1918).

Revenind însă la *Octavian Codru*, aflăm din scrierile sale memorialistice publicate în primul volum al ciclului *Spovedanii*, că înainte de împlinirea vârstei de 5 ani este înscris la școala primară din sat, unde se inițiază în tainele alfabetului, scrisului și cititului chirilic, timp de trei ani, avându-l ca învățător, printre alții, și pe tatăl său, care „... făcea și el pe profesorul de religie în școală” (Tăslăuanu 1976, 58). Își continuă apoi studiile la școala primară din Sânmiclăuș (Municipiul Gheorgheni de astăzi), unde, din cauza faptului că nu cunoștea deloc limba maghiară, a fost înscris tot în clasa a III-a. Fără a mai parcurge clasa a IV-a (se presupune că tatăl său a prezentat ulterior un certificat de absolvire a școlii primare din satul natal), trei ani mai târziu (1889), la aceeași unitate școlară, absolvă clasele de gimnaziu inferior, obținând rezultate mediocre.

Nemulțumit de acest lucru, preotul Ioan, fără a-l consulta pe tânărul Octavian, intenționează să-l transfere la o școală din Bistrița, cu predare în limba germană. În urma unei sumare verificări a cunoștințelor generale dobândite la diverse materii, directorul școlii, văzând nivelul de pregătire al elevului, îi comunică faptul că îl înmatriculează din nou în anul III de gimnaziu. Neacceptând această situație, în aceeași zi își continuă drumul spre Năsăud, unde își va încheia anul IV de gimnaziu. Acolo va auzi pentru prima dată cântecul național *Trei culori*, învățând totodată și două dansuri populare, *Călușarul* și *Bătuta*.

Educat și perseverent, tatăl lui, un adevărat aristocrat ca fire și înfățișare, considera că pentru educația școlară a fiului său în vederea unei cariere temeinice, trebuie să cunoască și limbile germană și maghiară. Astfel, în toamna anului 1890, îl înscrie în primul an de gimnaziu superior (clasa a V-a) la Liceul Ortodox Român „Andrei Șaguna” din Brașov, unde l-a avut ca dascăl pe Virgil Onițiu. Acesta îi va corecta numele în *Tăslăuanu*, din *Teslovan* (așa cum apărea scris în certificatele școlare din cele patru clase de gimnaziu inferior), tot el fiind cel care îi va sădi interesul pentru literatură, motiv pentru care va repeta cursurile aceleiași clase, devenind astfel coleg cu Sextil I. Pușcariu.

Aflat mereu sub amprenta și directă îndrumare a părintelui său, este transferat la Blaj, cu gândul ca după terminarea liceului să urmeze seminarul teologic. Acolo, spune Octavian C. Tăslăuanu „am și început să învăț, să mă țin de studii și repede m-am distins, ajungând printre cei mai buni elevi” (*ibidem*, 76). În Blaj, avea să trăiască și primele emoții născute de starea angajării lui directe pe baricadele luptei naționale (Șandru 1997, 31), când, la presiunea autorităților, conducerea școlii a impus schimbarea statutului *Societății de lectură a elevilor*, prin care se prevedea introducerea, pe lângă limba maternă, și a limbii oficiale a statului (limba maghiară). Această cerință a fost respinsă de elevi, cel mai vehement protestatar fiind Iosif Șchiopul (viitorul prieten al lui și colaborator al revistei *Lucașfărul*), care a și fost exmatriculat. În semn de solidaritate cu acesta, liceenii claselor a VII-a și a VIII-a au refuzat să mai participe la orele de curs, declarând grevă, însă în cele din urmă manifestația a fost stinsă prin chemarea părinților la Blaj, iar elevii obligați să semneze câte o cerere individuală pentru a fi reprimiți la cursuri.

Cea de-a doua participare la o manifestație națională a lui Octavian C. Tăslăuanu a avut loc în luna februarie 1894, când elevii liceului, aflând de prezența în Blaj a unuia dintre inițiatorii și semnatarii Memorandumului, Vasile Lucaciu (sosit pentru a obține de la forurile mitropolitane greco-catolice anularea suspendării din postul de preot din Șișești), au organizat o manifestație (Pop *et al.* 2016, 441), fiindu-i aduse omagii prin scurte cuvântări și aclamat ulterior, spre seară, pe străzi, până la gară (Iancu 2005, 326).

În 4 mai 1894, o parte dintre membrii Comitetului Central al Partidului Național Român, vor pleca cu același tren de la Sibiu spre Cluj, călătoria lor transformându-se într-o amplă manifestație. Astfel, și în gara din Blaj, zeci de oameni înfruntând amenințările autorităților maghiare, i-au primit pe delegați cu flori, urale, panglici tricolore și cântând, la apropierea trenului, *Deșteaptă-te, române*; la această scenă au participat și elevii internatului, între care, și tânărul Octavian (Neamțu *et al.* 1997, 107). Punctul culminant al sentimentului naționalist trăit de adolescentul Octavian C. Tăslăuanu s-a petrecut la terminarea liceului (1895), când, fără înștiințarea profesorului lor coordonator (Chiriac B. Groze), împreună cu câțiva colegi, au hotărât să inscripționeze pe tabloul de absolvire următoarea deviză: „*Venin vom lua, în foc ne vom scâlta, pentru idealul național*” (Tăslăuanu 1976, 81).

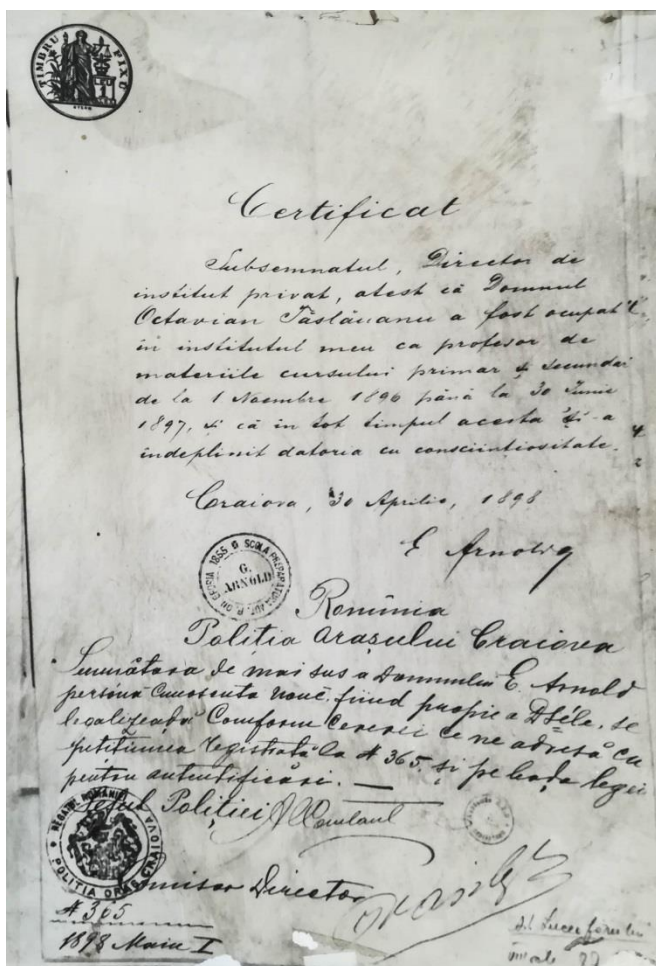
Urmare a acestui fapt, autoritățile statului au început o anchetă condusă de procurorul Tribunalului din Alba Iulia și un comisar al guvernului de la Budapesta, pentru a cerceta și identifica inițiatorii acelei devize iredentiste, atribuind vina întregului corp profesoral, pe care l-au acuzat de spirit naționalist potrivnic statului ungar. O parte dintre absolvenți, între care și eroul nostru, au hotărât să-și asume întreaga vină, lucru ce a dus la exmatricularea lor și la interdicția de a-și susține examenul de maturitate în școala respectivă. Pe certificatul său de absolvire sunt scrise

următoarele: „Prin sentința Înalțului Ministeriu de culte și instrucțiune publică, pe data de 18 septembrie 1895, no. 45.490, fu eliminat din acest gimnaziu pentru că a folosit pre o grupă de fotografii deviza contrarie statului, deci nu i se concede a face examenul de maturitate la acest gimnaziu” (ibidem, 82).

Împiedicat să-și definitiveze studiile, ocupă între timp funcția de practicant în cancelaria notarului din Bicaz, primind un salariu modest. În luna decembrie a aceluiași an își susține examenul de bacalaureat la Gimnaziul Superior Fundamental din Năsăud. În calitate de funcționar public al notariatului din Bicaz, refuză să participe la celebrarea mileniului maghiar de existență, organizat la sfârșitul secolului al XIX-lea (8 iunie 1896), fapt ce va avea repercusiuni directe în evoluția sa profesională, fiind nevoit să renunțe a se mai prezenta la examenul pentru obținerea funcției de notar. Au urmat apoi alți doi ani de neîmpliniri și căutări în încercarea de obținere a unei burse de studiu la Blaj, pentru a deveni inginer minier, respectiv o solicitare la Domeniul Coroanei din Bicaz, pentru a fi admis la Silvicultură în cadrul Școlii Centrale de Agricultură din Herăstrău, demers soldat, din nefericire, tot cu un răspuns negativ. Toate aceste zbateri au fost întreprinse, deoarece conștientiza faptul că tatăl său îl va obliga în cele din urmă să se înscrie la Seminarul Teologic din Blaj. Acest lucru s-a și întâmplat când, fără știința sa, preotul Ioan Tăslăuanu a făcut o cerere prin care lui Octavian i s-a rezervat un loc, așteptându-l întreg anul școlar. Nesupunerea față de părintele său, va duce la încetarea oricărui sprijin financiar pentru a studia altceva, timp de câțiva ani.

După un alt episod eșuat în găsirea unui loc de muncă, petrecut la două institute din Craiova (Fratesș și Arnold), primește ordinul de recrutare, prilej cu care s-a hotărât să devină ofițer activ în armată. În toamna anului 1897, la Odorheiu Secuiesc, cere permisiunea de a fi trimis pe coasta Mării Adriatice, la Pola, unde funcționa Școala de Marină a Monarhiei Austro-Ungare. Timp de șase luni, la Regimentul 87, va avea parte de o pregătire militară foarte severă, însă, și aici, din motive independente de voința sa, are parte de neșansă în îmbrățișarea carierei de ofițer, în cele din urmă fiind înaintat la gradul de sublocotenent în rezervă, și lăsat la vatră.

Întors în țară, cu numai 50 de coroane în buzunar, primiți de la mama sa, ajunge la București, unde, în scurt timp, este încadrat în învățământul particular, la Institutul de Băieți Clinciu-Popa, în calitate de profesor pentru clasele primare, și ca meditator pentru liceu, primind pentru aceasta o retribuție modestă.

**Certificatul care atestă calitatea de „profesor” la Institutul Arnold din Craiova.
(1 noiembrie 1896 – 30 iunie 1897).**

Între 1898 și 1902 urmează cursurile Facultății de Filosofie și Litere ale Universității din București, beneficiind de îndrumarea unor profesori de mare prestigiu intelectual, precum: Titu

Maiorescu, Ovid Densușianu, Dimitrie Onciul (sub îndrumarea căruia realizează lucrarea *Originea huniadeștilor*, obținând premiul Hiller al Fundației Carol I), Simion Mehedinți și Nicolae Iorga, care „... predica un naționalism de muncă încordată, un naționalism constructiv, întemeiat pe adevăr și pe o adâncă iubire de neam. [...] Asupra mea naționalismul propovăduit de N. Iorga a avut o înrăurire covârșitoare (ibidem, 98).

Pe lângă frecventarea cursurilor de la facultate și activitatea didactică de la Liceul Francez din capitală, situat pe Calea Moșilor (începând din anul II de studiu, pentru a se putea întreține, preda cursuri de Limba Română la clasele I-III de liceu și Istoria Românilor în clasa a IV-a liceală, ocazional fiind și profesor de gimnastică), lua parte la cercurile literare tinere (*Floarea albastră* și *Cafeneaua literară*), intrând în contact cu scriitori și tineri artiști reprezentativi, precum: Ioan Slavici, Alexandru Lapedatu, Valentin Bude, Ilarie Chendi, Ioan Bianu, Constantin Sporea ș. a.

Carte poștală ilustrată trimisă de către Octavian C. Tăslăuanu surorilor sale, Elena și Victoria, în timpul studenției (16 noiembrie 1900, București).

În lucrarea memorialistică a lui Constantin Sporea, publicată postum (2001), sunt evocate câteva aspecte inedite despre perioada studiilor bucureștene ale tânărului Octavian C. Tăslăuanu, când acesta era angajat ca pedagog la Internatul Liceului Francez, condus de H. Loliot, afirmându-se următoarele: „Cât am stat în București la studii, am avut mulți colegi pedagogi. Trecerea unora dintre ei pe la Liceul Francez a fost scurtă, încât numele lor mi s-a șters din memorie. Cei cu care am avut legături sufletești mai pronunțate mi-au rămas în minte și îi voi înșira aici, rezervându-mi dreptul a-i reaminti ulterior, când se va prezenta ocazia. Pedagogi din Ardeal: Ticu Dimian, Neculai Baiu, Valentin Bude, Alexandru Fara, Octav. C. Tăslăuanu, Alexandru Lapedatu” (Sporea 2001, 35).

Mai mult decât atât este surprinsă și o scenă deosebit de savuroasă cu atmosfera din internat, care îl are ca prim protagonist pe eroul nostru: „Exercițiile de gimnastică, jocurile și sporturile internaiștilor erau încredințate pedagogului Octavian Tăslăuanu, din Bilbor, Cescu, cum îl poreclisem, ceva mai înalt decât noi, slab la față, dar încolo numai mușchi. Era de altfel foarte încrezut în puterea mușchilor lui. De aceea aproape zilnic provoca pe vreunul dintre noi la luptă dreaptă. Într-o zi, îl provoacă și pe Valentin Bude, un tânăr scurt, îndesat, cu pieptul lat, negru la față ca un țigan – Țiganu, cum îl poreclisem, – cu fălci late, buze groase, capul mare, frunte boltită, un brahicefal pur sânge. Eram cu toții în curte, într-o

recreație. Țiganu primește provocarea. Se prind de mijloc voinicește și încep să se răsucescă reciproc. Țiganu, cum era greu și îndesat, recurge la un truc. Se proptește în picioarele-i răsfirate și așteaptă să-și vadă adversarul istovit. Sudoarea se scurge pe fețele lor șiroaie. Țiganu profită de o clipită de neatenție a adversarului, îl strânge, îl ridică pe sus, îl răsucesce și-l trânteste la pământ tocmai într-o băltoacă. Uimirea noastră era mare, totuși aplaudarăm ca la circ și râserăm cu poftă. Cescu se scoală rușinat de jos și spuse: «Am să-ți dau revanșa de mi-i pomeni câte zile îi avea».

Într-adevăr, nu trecu mult și ocazia se ivi. Elevii plecară în vacanța de Crăciun. Noi pedagogii ne adunaserăm într-un singur dormitor. Eram dezbrăcați, gata să ne culcăm. Cei doi rivali, din nimica toată, se iau la ceartă, apoi se încăierară. În câteva secunde cămășile atârnav ferfenițe în toate părțile. Câteva paturi din dormitor se aleseră cu picioarele frânte. Noi alergam când într-o parte, când în alta, că nu era modru să stai în apropierea lor. Deodată, Cescu îl răsucesce pe Țiganu și-l prăvălește peste un pat de lângă perete cu atâta putere, încât patul cedează greutateii lor și se turtește în pârieturi, iar capul Țiganului se izbește cu un sunet surd de perete. Credeam că i-a sfârâmat țeasta. Chiar și Cescu se retrage îngrijorat. Dar într-o clipită, Bude se ridică, prinde un cuferel ce-i căzu la îndemână și dă cu el de-a zvoârlita după Cescu, care o luase la sănătoasa. Cuferelul nimeri în peretele celălalt și se hodorogi de neîntrebuințat. Astfel se termină rivalitatea între cei doi" (ibidem, 59-60).

1.2. Traseul profesional

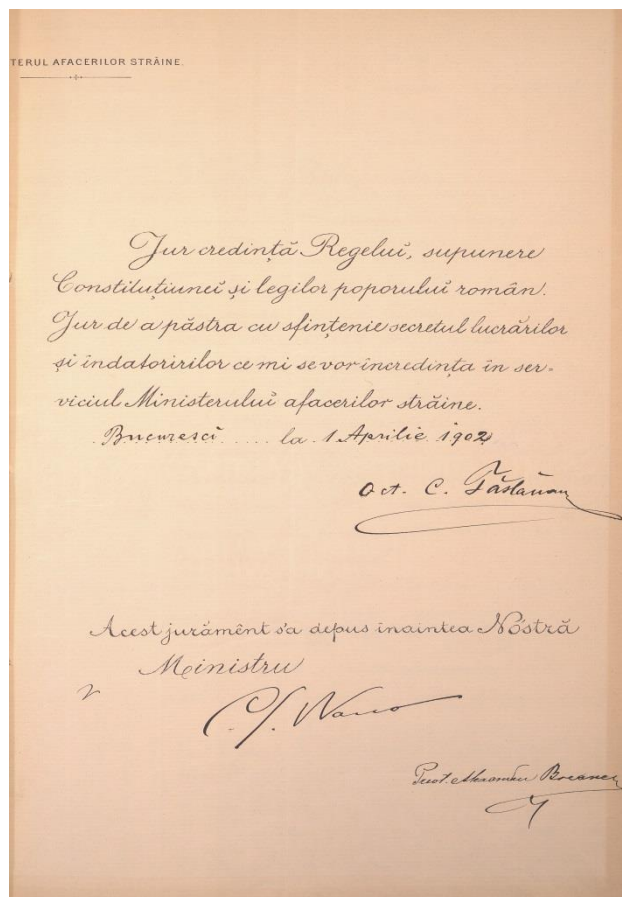
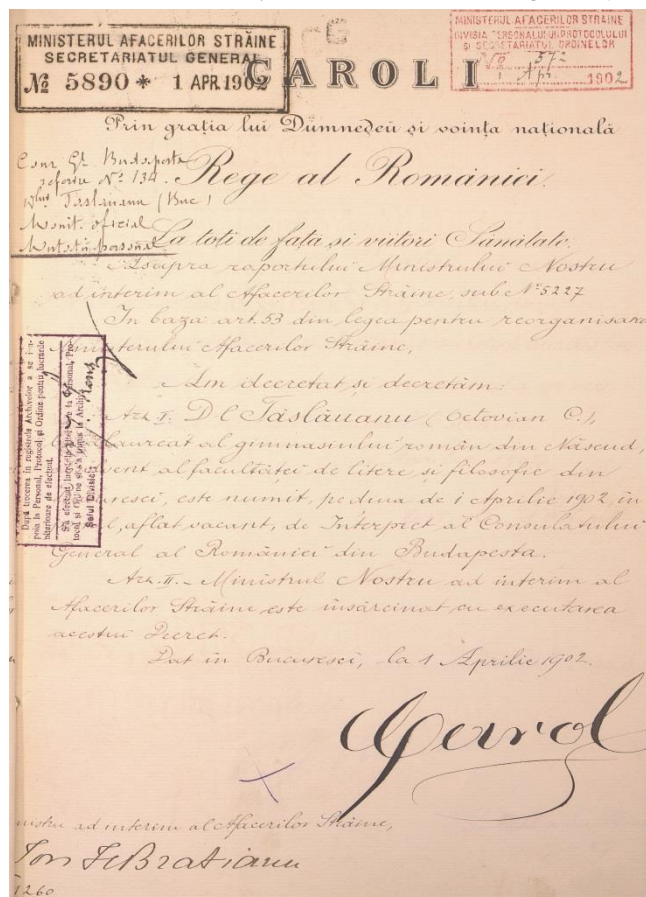
1.2.1. Diplomat la Consulatul General al României din Budapesta (1902-1906) și proprietar-editor al revistei *Luceafărul*, epoca budapestană (1903-1906)

Bun cunoscător al limbii maghiare, la recomandările lui Ioan Bianu de la Academia Română și ale lui Ilarie Chendi (Panzel 2008, 77), încă din anul IV de studii, Octavian C. Tăslăuanu aflând că postul de interpret-secretar de la Consulatul Român din Budapesta era vacant de aproape un an, adresează la data de 3 decembrie 1901 o cerere către Ministerul Afacerilor Străine, însoțită și de un memoriu privitor la traseul său educațional. La 30 martie 1902, Ionel Brătianu, ministru interimar al Afacerilor Străine la acea dată, înaintează regelui Carol un proiect de decret, prin care în postul respectiv, rămas vacant în urma pensionării lui Ion Poruțiu (fost redactor al ziarului *Federațiunea*), să fie numit Octavian C. Tăslăuanu (Dăncilă 2018, 439). Trebuie să amintim faptul că înaintea lui Tăslăuanu, pe postul de interpret de la consulat fusese numit Aurel Cioban, care aflând de remunerația modestă de numai 194 lei/lună, a renunțat. Apoi, consulul Victor Cuciureanu, însărcinat de minister să găsească un alt candidat, l-a recomandat pe transilvăneanul Amos Frâncu, demers care va rămâne la fel, fără rezultat. Astfel, după deliberări, prin Înalt Decret Regal, nr. 1 260 din 1 aprilie 1902, Octavian C. Tăslăuanu a fost numit secretar consular, depunând următorul jurământ: „*Jur credință Regelui, supunere Constituțiunii și legilor poporului român. Jur de a păstra cu sfințenie secretul lucrărilor și îndatoririlor ce mi se vor încredința în serviciul Ministerului Afacerilor Străine*” (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Cazierul 77 – Numirea funcționarilor Ministerului Regal al Afacerilor Străine, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat).

Octavian C. Tăslăuanu nu putea concepe ideea de a rămâne un simplu funcționar al consulatului, făcând din activitatea sa un post de luptă pus în slujba națiunii române (Șandru 2012, 61). În luna iulie a anului 1902 face cunoștință cu un grup de studenți români organizați în *Societatea Academică Petru Maior*, care, pătrunși de un înălțător spirit patriotic și de dragoste nemărginită față de poetul național, Mihai Eminescu, au editat o revistă literară intitulată *Luceafărul*, din al cărui comitet de redacție făceau parte Alexandru Ciura (redactor șef) și Aurel P. Bănuțiu (editor și redactor responsabil), iar în calitate de membri figurau: Octavian Goga, Ioan

Lapedatu, Ioan Lupaș, Ioan Montani, Sebastian Stanca, Dionisie Stoica și George Zăria.

Cunoscându-se pregătirea pe care o avea, lui Octavian C. Tăslăuanu, i s-a înaintat propunerea de a deveni colaborator, având ca sarcină principală verificarea și corectarea din punctul de vedere al limbii și al stilului a materialelor ce urmau a fi publicate în revistă. Dându-și repede seama că pentru editarea în continuare a publicației va fi nevoie de cineva care să pună suflet și pricepere, Octavian C. Tăslăuanu, s-a hotărât să-și asume această sarcină, fiind decis să facă din *Luceafărul* nu numai o revistă literară a tineretului studentesc, ci și „... o tribună de propagandă națională, de trezire a conștiinței românești unitare” (Tăslăuanu 1976, 113), imprimând „un accentuat caracter specific românesc, grupând în jurul ei rând pe rând, aproape pe toți scriitorii de seamă ai vremii. Revista *Luceafărul* a devenit un steag de luptă națională...” (ibidem, 129).

Decretul de numire a lui Octavian C. Tăslăuanu în funcția de secretar-interpret la Consulatul General al României din Budapesta, 1 aprilie 1902.

Sursa: Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Cazierul 77 – Numirea funcționarilor Ministerului Regal al Afacerilor Străine, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat.

În numărul 2 al revistei din 15 iulie 1902, publică două note la rubrica *Cronică*, și o notă la rubrica *Bibliografie*, toate la pagina 14, fără a se semna, din cauza situației sale de funcționar diplomatic (*Limba și ortografia, Statuia lui Brătianu, Studii și documente cu privire la Istoria Românilor; Luceafărul*, anul I, nr. 2, 15 iulie 1902). Cel dintâi articol purtând semnătura sa este intitulat *Literatura populară*, publicat în nr. 5, din 1 septembrie 1902, pp. 77-78. Odată cu preluarea revistei de la Aurel P. Bănuțiu (28 martie 1903), reloacă sediul redacției în locuința sa, din str. Zöldfa nr. 11-13, iar administrația a rămas mai departe la *Tipografia Poporului Român* din str. Vörösmarty nr. 60 a, însă fără a-și menționa numele pe revistă, întrucât nu avea certitudinea că va reuși să o tipărească în continuare. În munca redacțională a fost ajutat de Octavian Goga, alături de care cunoaște grelele

încercări cauzate de lipsa banilor necesari pentru acoperirea cheltuielilor în tipărirea revistei.

Începând cu numărul 7 din 1 aprilie 1903, anunță intenția de a muta și administrația în locuința sa, tipărind o bucată de vreme revista la *Tipografia Franklin* (Tăslăuanu 1939, 14), perioadă în care publicația și-a menținut caracterul de revistă a tinerimii (*ibidem*, 31).

Începând cu 1 ianuarie 1904, „anul de temelie”, tipărește nr. 1 al revistei (48 pagini), pe o hârtie specială, având pentru prima dată coperta color, ocazie cu care va figura în calitate de proprietar-editor (numerele 1-4; iar cu numărul 5 în locul numelui său va apărea „Proprietatea și ediția redacției”), șeful redacției fiind Alexandru Ciura, iar redactor-responsabil, Octavian Goga.

Coperta a fost realizată de Virgil Simonescu, student la Academia de Belle Arte din München, asigurându-i o ținută grafică deosebită. Tirajul a fost unul record (5 000 exemplare), distribuit în toată Transilvania.

În numărul 2 din 15 ianuarie 1904, realizează întâiul volum tematic, închinat Reginei Elisabeta a României (*Carmen Sylva*, după pseudonimul literar), la împlinirea a 60 de ani de viață; la jumătatea anului, în luna iulie, numerele 12-13 ale revistei au fost închinat unui moment istoric deosebit, care comemora 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. În urma acestui succes, numărul abonamentelor a crescut vertiginos, între colaboratorii de seamă numărându-se: Nicolae Iorga, Șt. O. Iosif, Ion Agârbiceanu, Duiliu Zamfirescu, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Ilarie Chendi, Maria Cunțan, Alice Stephanie Stănescu Călugăru, Alexandru I. Hodoș, respectiv, Octavian Goga, aflat în plină afirmare.

Coperta revistei *Luceafărul*, anul III, nr. 1, 1 ianuarie 1904, Budapesta. Ilustrează sugestiv „Renașterea” poporului român.

„Anul de triumf” (1905) debutează cu schimbarea titlaturilor redacției, care în vechea formă „nu mai aveau nicio justificare” (Tăslăuanu 1939, 121), pe pagina de gardă a revistei *Luceafărul* fiind menționat: „Apare sub direcția d-lor: Alexandru Ciura, Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu”, iar pe ultima pagină, în întreg anul 1905, va figura ca redactor-responsabil, *Mihai Stan* (nume fictiv, care în realitate era al bunicului său matriliniar din Bilbor, demult răposat), fiindcă Octavian C. Tăslăuanu a fost reclamat la Consulatul României că se implică în luptele politice din Transilvania.

Principiul afirmării unității naționale a fost desăvârșit nu numai prin activitatea sa redacțională, ci și prin cea editorială, când a înființat propria tipografie *Institutul de Arte Grafice și Editură Luceafărul* (veste anunțată pe prima pagină a revistei *Luceafărul*, nr. 12 din 15 iunie 1905), ceea ce impune ulterior (1906) o nouă relocare a redacției și administrației pe str. Molnar nr. 10, când își pune din nou numele pe revistă, ca redactor, deoarece era convins că va demisiona din slujba de la consulat. Acolo va vedea lumina tiparului culegerea de *Poezii* a lui Octavian Goga, care

i-a adus poetului un adevărat triumf, Academia Română acordându-i premiul *Năsturel Herescu*. Au urmat cărțile de proză ale lui Ion Agârbiceanu (*De la țară*), Alexandru Ciura (*Icoane*), Ioan Slavici (*Mara*) ș. a.

Pentru a putea participa la serbările legate de inaugurarea Muzeului „Asociațiunii” din Sibiu (6/19 august 1905), de la consulat i se acordă un concediu de o lună de zile, începând cu data de 2/15 august, pe motivul „ca să-și poată căuta sănătatea”, interpretul suplinitor fiind retribuit chiar de către Octavian C. Tăslăuanu (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat, nota nr. 449 din 2/15 august 1905, primită la Registratura Generală a Ministerului Afacerilor Străine la data de 4 august 1905, nr. 13 840).

Odată ajuns în Sibiu, se întâlnește cu o parte dintre colaboratorii revistei *Luceafărul*, satisfăcându-și totodată dorința de a o cunoaște personal pe frumoasa scriitoare **Adelina Olteanu-Maior**, așa cum rezultă din cel puțin două patetice epistole ale lui Octavian C. Tăslăuanu, adresate lui Goga. Una din ele, datată din luna februarie a anului 1905, se încheie în felul următor: „*Adelina*

noastră, pardon!, adică tot a noastră, se poartă admirabil. Îți spun drept că fata asta m-a pus pe gânduri. Atâta interes, atâta zel, prea e prea ca să rămâie nerăsplătită. Îmi tot bat capul ce cadou i-aș putea face. Tu ce zici?

În scrisorile mele de mulțămire am mai și alunecat și i-am spus fetei câte o vorbă mai de dulce. Iartă-mă, prietene, că-ți calc moșia, dar om sunt și eu și, oricât aș fi de-al dracului, fapta bună mă-nmoaie, dacă nu-mi fură și mintea. Noroc că n-o cunosc, nici că-i oacheșă, nici că-i bălaie, dar să nu fie zis într-un ceas rău, dacă și ochii îmi [...] (Goga 1983, 431). Aceleași arzătoare gânduri ale lui Octavian C. Tăslăuanu sunt reluate și în scrisoarea din 15/28 martie 1905: „*Adelina, îngerul nostru de pază, nu se învoiește să răspundă. Interesantă fată, muierea asta. Mă, te rog, descrie-mi-o așa după cum ar putea-o vedea ochii mei de editor practic, fără de nici o adumbrire poetică. Sunt foarte curios să-i știu mai de-aproape tot rostul ființei și neființei ei, nu cu ceva gând, ci, așa, din copilărească curiozitate. Tu mai corespunzi cu ea? Ce ți-a scris în timpul din urmă despre Luceafărul?*” (Goga 1983, 432).

Adelina Olteanu-Maior (căs. Tăslăuanu).

A publicat întâile volume de povestiri pentru copii și tinerime, sub pseudonimul A. O. Maior; portret realizat de fotograful Curtții Regale, Emil Fischer.

Chiar dacă Adelina era mai în vârstă decât Goga cu vreo patru ani, acesta va face o pasiune pentru ea, dorind chiar o căsătorie, însă femeia iubită îl va admira doar ca poet, și mai puțin ca om.

Cunoscându-se aceste aspecte, Tăslăuanu îl roagă pe Goga, în scris, să manifeste o atitudine onestă față de Adelina, afirmând: „*A avut dragostea nefățărută pentru comoara din tine, pentru poezie. Tu, pe această dragoste, ai clădit în închipuirea ta și pe cealaltă. Ai cerut să iubească pe lângă melodie și pe ceteraș*”, continuând apoi: „*Tu o să-ți vindeci în curând sau mai târziu ranele ambiției sfărâmate, o să uiți toate, și când va veni vremea de căpătuială o să te alipești de o floare plâpândă, care te va înțelege în întregime, care-ți va iubi întreaga ființă*” (Goga 1975, 330-331). Cum de la sine se înțelege, așa s-a și întâmplat, numai că, în cele din urmă, Adelina Olteanu-Maior, la 17 iunie 1906, va deveni soția sfătuitorului de mai sus (Nastasă 2010, 63). Logodna celor doi a avut loc la începutul anului 1906, în Viena, în sânul familiei

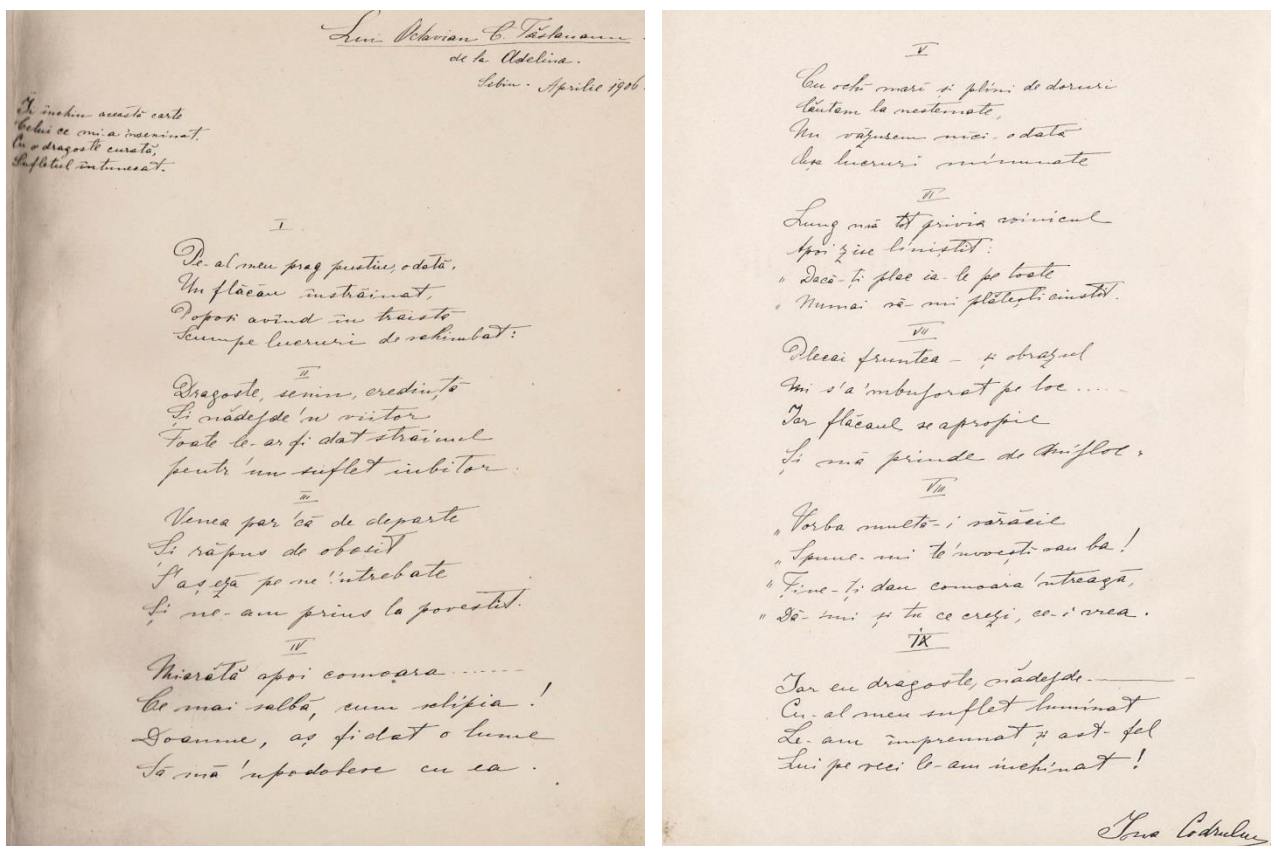
Argetoianu, iar nunta în comuna Breasta, lângă Craiova, la moșia aceleiași familii, care i-a și cununat. Din partea familiei Tăslăuanu a fost prezent doar fratele noului însurățel, învățătorul Petrache.

Adelina s-a născut în anul 1877, fiind fiica profesorului Constantin Olteanu-Maior, originar din Reghin, nepot al unuia dintre cei mai notabili reprezentanți ai Școlii Ardelene, Petru Maior. A activat mai întâi ca profesoară la Azilul Elena Doamna din București până în 1903, când vine la Sibiu ca să se îngrijească de cei șase copii ai surorii Silvia (căsătorită Barcian), rămași orfani de ambii părinți. Dumnezeu a înzestrat-o cu calități fizice remarcabile, la care s-a adăugat și o inteligență scilicet, preocupările ei literare legându-se în special de un sector aproape neglijat până atunci la noi în țară – *literatura pentru copii și tineret*, dublate și de înclinații poetice, ale cărei slove erau de o reală sensibilitate. Nu întâmplător colaborează la revista *Familia* din Oradea, respectiv la *Lucașfărul* (toamna anului 1904, cu poezia *Cântec*, sub pseudonimul A. O. Maior).

La Sibiu, având sprijinul necondiționat al soțului ei, publică între anii 1906-1908 o colecție intitulată *Biblioteca copiilor și a tinerimii*, concepută sub forma a patru volume colective, prin antologări de texte cu tematică asemănătoare. Primul volum debutează cu o poveste inedită de Carmen Sylva, care cuprinde 12 istorioare, însoțite de 13 ilustrații, astfel: *Ciripiri vesele; Ion Vindecătorul; Ploscuța Sfintei Vineri; O minune; Cireșica; Visul; Baba Sălcuța; Doina; Said și Hassan; Roade-tot; Ștefan și Linișoara; Ziua tatii*.

În colecția personală a îngrijitorului prezentei ediții, se află un valoros exemplar ce conține două autentice dedicații. Prima se adresează „Lui Octavian C. Tăslăuanu de la Adelina. Sibiu. Aprilie 1906. Îi închin această carte / Celui ce mi-a 'nșeninat / Cu o dragoste curată, / Sufletul întunecat”. Tot pe această pagină se află o frumoasă poezie ce conține nouă strofe închinată „flăcăului înstrăinat”.

Acest exemplar păstrat cu sfințenie de Octavian C. Tăslăuanu, a fost dăruit fiicei sale Dafina, având următoarea dedicație: „Dăruiesc această carte fetiței mele Dafina de ziua nașterii, 11 August 1921. Sufletul Adelinei să o ocrotească, iar al Fatmei să o călăuzească. Codru”.

Dedicația și poezia Adelinei, închinată lui Octavian C. Tăslăuanu, aprilie 1906.

Al doilea volum a fost scris în mare parte de Adelina, adăugând trei texte de I. A. Bassarabescu (*Iertarea; Crin și Moș Stan*), completate cu traduceri din italiană și franceză. În 1908, autoarea dăruiește „Asociațiunii” 48 de exemplare ale acestui volum, cu scopul de a se distribui bibliotecilor din despărțăminte. Următorul volum al seriei, într-un format mai mic decât primele două, conține poezii de Octavian Goga (*Moș Crăciun*), proze de Mihail Sadoveanu (*Povestea descălecatului*), Al. Brătescu-Voinești (*Nicușor*) și Maria Cunțan (*Vultur împărat*), respectiv o traducere de I. A. Bassarabescu din Alphonse Daudet (*Cea din urmă lecție*), iar A. O. Maior semnează *Fusul Maicii Domnului, America, Pășaniile unui gândac și Ghicitoare*, de îngrijirea volumului ocupându-se redactorul revistei *Luceafărul*. Acest volum a fost considerat a fi unul dintre cele mai reușite, cu un cuprins educativ și recreativ, completat de ilustrații foarte frumoase, imprimându-i astfel o valoare literară și artistică de netăgăduit. Ultimul volum, cel de-al patrulea, apărut în 1908, conține texte ce redau piese de teatru, povestiri pentru tinerime, basme și istorioare pentru copii, semnate de Adelina Tăslăuanu (*Împărăția lui Moș-Iene; Bolnava – imitație după Molière, Cotoiul înțelept; O ghicitoare*), Maria Cunțan (*Crăciun*), Ioan Lapedatu (*Mira, fata de împărat*) și Marin Sasu (*Menageria*).

Moartea prematură a celei care își încheiase „cadrilul” la 33 de ani, va duce la sistarea definitivă a colecției, cu toate că cel de-al V-lea volum era pregătit pentru tipar de însăși autoarea, iar volumul al VI-lea l-a lăsat aproape terminat. În cursul anului 1910, sub îngrijirea redacției *Luceafărul*, va vedea lumina tiparului ediția a doua a primului volum, revăzut și corectat de Adelina Tăslăuanu.

În coloanele revistei *Luceafărul* putem identifica, printre altele, și câteva traduceri din literatura străină (Björnson – *Synnöve Solbakken*; Tolstoi – *Cum s-ajungi la fericire*), respectiv o serie de cronici și dări de seamă purtând semnătura ei. În amintirea Adelinei, Ion Agârbiceanu publică în revista *Luceafărul* (nr. 9/1 mai 1910) un articol intitulat *Înviere*. Dintre piesele de teatru compuse de Adelina Tăslăuanu, menționăm *Casă vechie*, comedie într-un act, 1910 și *Magdalena*, dramă în 3 acte, Tipografia Carmen, P. Barițiu, Cluj, 1911; Georgiana M. Craik – *Povestiri pentru tinerime*, traduse din limba engleză, Biblioteca populară Socec, 1910, București.

Manifestările culturale prilejuite de împlinirea a 40 ani de domnie a Regelui Carol I au fost consemnate în revista *Luceafărul* nr. 7 din anul 1906, când Octavian C. Tăslăuanu publică o cronică al cărei mesaj avea să vestească mărețul act al unirii, intitulând-o sugestiv *Înviere*, în care consemna următoarele: „Și iarăși va să vină cu mărire ziua Învierii naționale, a acelei învieri, când toată obștea neamului nostru va serba izbândirea unui gând pribeag încă... întruparea ideii mari... Mulți din multe părți nu putem să ne mărturisim credința, dar o purtăm cu sfințenie în suflet și o vom lăsa moștenire copiilor noștri; și vor veni, din mila Domnului, vremuri când urmașii vor rosti fără sfială și fără de nici o frică: *Adevărat c'a înviat! A înviat neamul întreg și credința în trăinicia lui*” (p. 160).

La finalul primei etape de existență a revistei *Luceafărul*, putem conchide că neobositul ei redactor și proprietar va continua în decursul timpului să editeze o serie de numere speciale, dedicate marilor personalități ce sintetizau în cel mai înalt grad trăsăturile spiritualității românești (Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, I. L. Caragiale, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Aurel Vlaicu, Constantin Brâncuși ș. a.), dar și membrilor Academiei Române (Sextil Pușcariu, Ioan Bianu, Titu Maiorescu, August Treboniu Laurian, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți).

1.2.2. Secretar administrativ al Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) din Sibiu (1906-1914)

Deși avusese două luni de concediu în vederea căsătoriei (1 iunie – 31 iulie 1906), îl va prelungi cu încă o lună, până la 1 septembrie, comunicându-i consulului Victor Cuciureanu faptul că a fost chemat în mod subit să participe timp de patru săptămâni, în armată, la manevre, în Bosnia, la Banja Luka, perioadă suprapusă cu numirea în funcția de secretar administrativ al

Astrei. Reîntors în Budapesta, pentru a putea pleca la Sibiu, adresează ministrului Afacerilor Străine, Generalul de Divizie Iacob Lahovari, o nouă cerere de concediu, pentru o perioadă de patru luni, până la 1 ianuarie 1907, „trebuind să-mi caut de sănătate”, propunând un locțiitor pe cheltuiala sa, în persoana lui Sorin Barcianu, nepotul din partea soției (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat, cerere primită la Registratura Generală a Ministerului Afacerilor Străine la data de 9 septembrie 1906, nr. 19 550). În cele din urmă, Octavian C. Tăslăuanu, mutându-se în Sibiu, a demisionat din funcția de secretar-interpret al Consulatului General din Budapesta, iar pe postul vacant a fost instalat tânărul Emanuel Comșa.

Revenind la imaginea debutului lui Octavian C. Tăslăuanu în programele „Asociațiunii” din Sibiu, ea este transpusă într-un proces-verbal al celei de-a VIII-a ședințe a Comitetului Central (14-15 august 1906) unde, prin decizia cu nr. 163, aflăm că prim-secretarul dr. Corneliu Diaconovici, după o perioadă de un deceniu de rodnică activitate în acea instituție, și-a înaintat demisia. În aceeași ședință și Octavian Goga demisionează din postul de secretar administrativ pe motivul că și-a prezentat cererea la concursul publicat pentru ocuparea postului de secretar literar al „Asociațiunii”. Ca urmare a acestui fapt, pentru postul rămas vacant și-au înaintat cererile doi candidați, Iuliu Moșil și Octavian C. Tăslăuanu.

Trecând peste anumite neajunsuri de ordin administrativ impuse de metodologia privitoare la ocuparea postului respectiv (nu era încă aprobată noua sistematizare a biroului asociației și nici nu era încă votat bugetul, precum și lipsa prezentării acestei chestiuni pe ordinea de zi), Nicolae Ivan, membru permanent al biroului ASTRA, îl va susține pe candidatul Octavian C. Tăslăuanu, propunând ca demersurile de alegere să se desfășoare chiar în ședința respectivă, cu toate că referentul C. Diaconovici a sugerat amânarea acestei chestiuni până la proxima adunare generală.

Octavian C. Tăslăuanu, Sibiu.

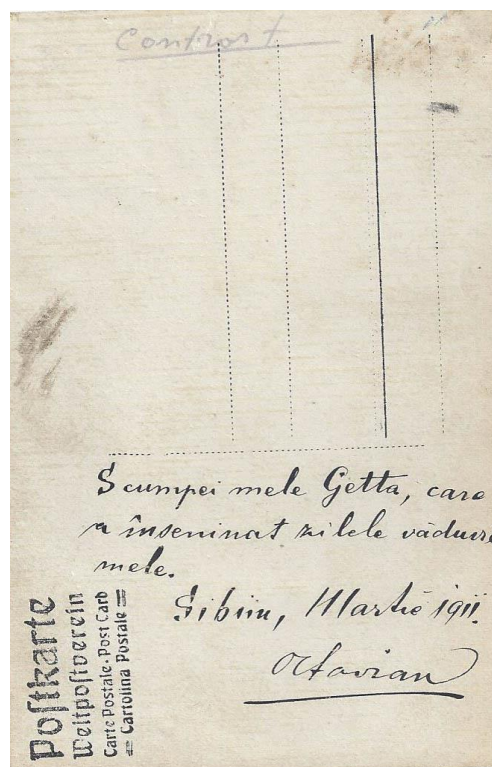
Prin supunerea la vot a celor două candidaturi, a fost validată cea a candidatului menționat anterior, obținând șapte din cele opt voturi exprimate, alesul urmând să intre în funcție începând cu data de 1 septembrie 1906, cu remunerația normată în bugetul anului respectiv (*Transilvania, Anale*, nr. 4, iulie-august 1906, pp. 203-204).

La scurt timp după ce a preluat noua funcție, la 22 septembrie 1906, în adunarea generală organizată la Brașov, îi sunt aduse la cunoștință atribuțiile pe care trebuie să le îndeplinească în calitate de secretar administrativ (referent și notar al ședințelor Comitetului Central și al adunărilor generale; asigurarea corespondenței cu autoritățile publice, organele asociației și cu publicul din străinătate; organizarea despărțămintelor și activitatea acestora, etc.), având un salariu anual de 3 000 coroane. Noblețea activității sale derivă din faptul că, în calitate de notar, a întocmit cele mai sistematice rapoarte privind activitățile Comitetului Central al ASTRA (perioada 19 septembrie 1906 – 15 iulie 1914), secondate de propunerea inițierii unor serii de cursuri de alfabetizare pentru țărani, conferințe pe teme agricole, preocupări în urmărirea mișcării teatrale, etc., dublând numărul despărțămintelor și al bibliotecilor din teritoriu. Începând cu luna ianuarie

1907, i se încredințează revista *Transilvania*, fiind mai întâi redactor și apoi director (nr. 1-2/1913), pe care o transformă într-o adevărată oglindă de popularizare a culturii și științei românești (Antonescu 1976, 49). Deosebit de fecunde se vor dovedi și acțiunile privind reorganizarea *Bibliotecii populare a Asociațiunii*, prin editarea lunară a câte unui număr din această colecție, plus un calendar la sfârșitul fiecărui an, trimis tuturor membrilor despărțămintelor, adică în aproape toate localitățile Transilvaniei (Neață 1984, 172).

În perioada 1911-1914, sub îngrijirea lui s-au editat 49 de numere ale colecției, formată din diverse cărți de istorie și diferite antologii ale clasicilor: Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Ion Pop-Reteganul, George Coșbuc, Petre Ispirescu, Anton Pann etc., tirajul pe un număr atingând pragul de 15 000 de exemplare (anul 1912), din care 11 861 erau trimise abonaților (*Asociațiunea – „Astra”*, 1973, p. XXIV). Tot atunci realizează și o organizare a colecțiilor după sistemul aplicat de Academia Română și a altor biblioteci moderne, cu fișe pe materii, înființând secția periodicelor și secția manuscriselor. În 1910, ca o continuare a *Bibliotecii copiilor și a tinerimii*, același secretar administrativ inițiază în programele Astrei o *Bibliotecă a tineretului*, îngrijitorul colecției fiind Ioan Borcea, a cărui muncă, din păcate sporadică și risipită, nu se va impune prin cele nouă titluri tipărite (Popa 2005, 255). În toamna anului următor, semnează un contract cu studentul-librar Sebastian Bornemisa din Orăștie, proprietarul *Librăriei Naționale*, care va edita o nouă colecție de volume literare patronate de ASTRA, intitulată foarte frumos *Biblioteca scriitorilor de la noi*.

Cel dintâi volum care deschide șirul de alese lucrări literare este *Amintiri*, semnat Al. Ciura, urmat de *Schițe și povestiri* de I. Agârbiceanu și *Alte vremuri* de Gh. Stoica. Colecția nu va dăinui pe motivul că literatura figura pe ultimul plan printre preocupările Astrei (*Lanuri*, anul 4, nr. 5-6, octombrie 1937, p. 208). Tot acolo se va publica și *Almanahul scriitorilor de la noi*, 212 pag. (octombrie 1911), Octavian C. Tăslăuanu fiind menționat la paginile 79-82.

Octavian C. Tăslăuanu în perioada când se afla în Sibiu, martie 1911.

Carte poștală adresată surorii sale, Getta Tăslăuanu.

Această fotografie o regăsim inserată și în *Almanahul scriitorilor de la noi*, Editura „Librăriei Naționale” Sebastian Bornemisa, Orăștie, 1911, p. 79.

1.2.2.1. Activitatea etno-muzeografică a lui Octavian C. Tăslăuanu la edificarea și funcționarea Muzeului „Asociațiunii” din Sibiu

În condițiile în care ASTRA se confrunta cu mari probleme de ordin financiar, nu a fost posibil ocuparea postului de custode al muzeului, luându-se decizia de a fi angajat un custode interimar, în persoana arhitectului Ioan Pamfilie, care se va ocupa fragmentar de inventarierea, catalogarea și aranjarea obiectelor aflate în muzeu (*Transilvania, Anale*, nr. 3, iulie-septembrie 1907, p. 77). Octavian C. Tăslăuanu, înzestrat cu un spirit inițiator și temperament dinamic, își amplifică interesul pentru achiziționarea materialului etnografic într-un muzeu, cu toate că la începuturi nu i se încuviințează această dorință (*Transilvania, Anale*, nr. 1, ianuarie-martie 1908, p. 6).

Într-o cronică publicată în revista *Luceafărul*, anul 5, nr. 19-20, 1906, se arată deosebit de preocupat de necesitatea sporirii colecțiilor muzeului istoric și etnografic, fiind totodată și foarte dezamăgit când constată că întregi colecții de obiecte erau achiziționate de către alții decât transilvăneni. Se referea în primul rând la valorosul album de cusături și țesături al lui Dimitrie Comșa cumpărat de Eliza Știrbei, aflat astăzi în colecțiile Muzeului Țăranului Român din București. Octavian C. Tăslăuanu se întreba: „*De ce-a trebuit adecă să se lipsească muzeul nostru de prima colecție etnografică adunată la noi?*”, negăsindu-se în Transilvania oameni vrednici, „...*cu sentimente de jertfă și colecători care să aibă mândria de a fi înzestrat, ei, odăile goale ale aceluia palat ce poartă numele de muzeu istoric și etnografic? Goliciunea lui e rușinea noastră a tuturor fără deosebire, iar indiferența față de dânsul e o dovadă a netrebniciei și a micimii noastre sufletești, fiindcă dânsul nu e al unuia sau altuia ci e al neamului întreg din această țară, e deopotrivă al trecutului, prezentului și al viitorului nostru, e comoara sfântă care adăpostește ființa vieții noastre din toate timpurile și în toate manifestațiile ei*” (pp. 420-421).

Printre primele obiecte pe care muzeul le achiziționează la propunerea lui se numără câteva modele de cusături și țesături, costume populare românești, icoane și lemnării adunate din satele Veza (astăzi localitate componentă a Municipiului Blaj), Bilbor, Corbu și Meștera (Stânceni), achiziționate cu 100 de coroane, respectiv un model de moară în miniatură, lucrată de țăranul Ioan Colțea din Șona, Brașov, pentru care s-a achitat suma de 50 coroane.

După ce va aduce de la Oradea peste 100 de volume, broșuri, manuscrise, corespondențe și coroane jubiliare aparținătoare scriitorului și publicistului Iosif Vulcan, imediat după trecerea acestuia la cele veșnice, tânărul Octavian C. Tăslăuanu se va ocupa de aranjarea și catalogarea lor.

Georgeta Tăslăuanu, Adelina Tăslăuanu și preoteasa Anisia Tăslăuanu, în port popular din Bilbor.

Fotografie în format Cabinet Card, executată la „Atelier Heiter”, studioul de vară Borsec, 1907.

Sursa: Complexul Național Muzeal ASTRA – colecția de Grafică Documentară, nr. inventar 22 GD.

Cu toate că au fost lansate numeroase „apeluri”, purtând semnătura lui Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu, în sensul sensibilizării opiniei publicului asupra importanței muzeului în vederea înlesnirii acțiunii de adunare a obiectelor, precum și crearea unui fond de donații bănești, organizarea tinerei instituții muzeografice va evolua greoi, atât din cauza numeroaselor neajunsuri pe care le-a înregistrat din punct de vedere material, cât și a posibilităților limitate de identificare a unui custode calificat, pentru o astfel de activitate. În acest sens, a fost sugerat a se căuta un profesor originar din Sibiu. Toate aceste aspecte au fost consemnate de notarul Tăslăuanu în procesele-verbale ale adunării generale desfășurate în Șimleu Silvaniei la 7 și 8 august 1908, prilej cu care acesta cere autorizația Comitetului Central pentru a-i permite să primească gratuit sau să cumpere diverse obiecte rare de la expoziția etnografică organizată acolo, cu condiția de a nu depăși suma de 200 coroane.

Familia lui Octavian C. Tăslăuanu împreună cu un grup de țărani bilboreni, Borsec, 1907.

În contextul cauzat de insuficiența mijloacelor materiale, la data de 25 decembrie 1908, s-a constituit o comisie formată din dr. Ilarie Pușcariu, dr. Ioan Lemeni și Nicolae Ivan, care stabilește câteva decizii directoare, cum ar fi încetarea contractului de colaborare a custodelui interimar, fără a se angaja custode cu plată, muzeul fiindu-i încredințat secretarului Octavian C. Tăslăuanu, iar biblioteca sub îngrijirea secretarului literar, Octavian Goga (*Transilvania*, Anale, nr. 4, octombrie-decembrie 1908, p. 209). Despre starea deplorabilă în care se afla muzeul atunci când l-a preluat, avea să scrie ulterior într-un raport întocmit în anul 1913, afirmând următoarele: „La 1 ianuarie 1909, când mi s-a predat cheile Muzeului, l-am găsit într-o stare de plâns. Trei luni a trebuit să lucrez, ca să curăț Muzeul și să mântui obiectele de molii, cari distruseseră un sfert din colecții” (*Transilvania*, nr. 4-5, iulie-octombrie 1913, pp. 325-326). Tot la debutul său, merită a fi subliniată și donația de o calitate bibliofilă incontestabilă pe care o face muzeului, constând în patru scrisori aparținătoare lui Timotei Cipariu.

În ședința a III-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la data de 25 martie 1909, Tăslăuanu prezintă un raport amănunțit despre starea în care se afla muzeul și despre lucrurile pe care le are de îndeplinit, venind cu propunerea ca muzeul să fie închis publicului până când vor fi efectuate lucrările de inventariere, catalogare și aranjare, precum și necesitatea angajării pe perioadă nedeterminată a unei persoane ajutoare și a unui servitor, care să stea în permanență în serviciul muzeului. În vederea sporirii mijloacelor materiale susține și necesitatea publicării unor apeluri în revista *Transilvania* în vederea răscumpărării felicitărilor de Anul Nou, precum și organizarea unor serate literar-artistice în sala festivă a muzeului, primele astfel de manifestații debutând încă din iarna anului 1908, pe care le va organiza cu destulă prisosință.

Legat de acest ultim aspect, inserăm o fotografie inedită, editată sub formă de carte poștală ilustrată, realizată în atelierul lui Emil Fischer, situat pe strada Heltauergasse nr. 5 din Sibiu, care îl înfățișează pe fratele mai mic al directorului muzeului, *Cornel Tăslăuanu*, la vârsta de 21 de ani, care cu ocazia concursului de dansuri populare, obține locul I la Călușari.

Cornel Tăslăuanu, 30 martie 1910, Sibiu.

În continuare, Octavian C. Tăslăuanu va recurge sistematic și perseverent la influența publicisticii. Astfel, în numărul 2 al revistei *Transilvania* (aprilie-iunie 1909, pp. 59-69), publică un prim articol intitulat *Muzeul Asociațiunii* care, potrivit notei de subsol (p. 59), a fost preluat și de alte publicații, fie în întregime, sau în rezumat. Dincolo de caracterul substanțial-informativ și de îndrumare metodologică privitoare la modul de adunare și clasare a materialului etnografic cu rolul de a deschide o perspectivă mai largă preocupărilor etnografice din Transilvania, Octavian C. Tăslăuanu nu se va lăsa amăgit de o atmosferă admirativă, comodă, ci, dimpotrivă, semnalează lipsuri grave și păgubitoare pentru existența muzeului, crezând cu adevărat în îndreptarea acestor neajunsuri, oferind soluții printr-un proiect excepțional prin realismul său, care viza reînceperea unei noi campanii de achiziții (Grama 2002, 107). Acest aspect este surprins deosebit de sintetic prin următoarea afirmație: „Mulți își închipuie, pe semne, că isprăvindu-se clădirea pompoasă de lângă parcul orașului Sibiu, pe care s-a scris, cu litere aurite, «Muzeul Asociațiunii», s-a ajuns scopul de a dovedi tuturor căți se perândează prin acest oraș, că poporul românesc [...] e un popor ajuns la acel grad al civilizației și al conștiinței de sine [...]. Adevărul e că suntem încă foarte departe de a avea un Muzeu și, prin urmare, mândria că am intrat în rândul popoarelor culte e cam prematură. [...] E vremea să punem cruce închipuirilor deșarte și, adunându-ne puterile, să facem din «Muzeul Asociațiunii» o instituție vrednică de numele cel poartă” (*Transilvania*, nr. 2, aprilie-iunie 1909, pp. 59-60).

Pentru orientarea celor care s-au hotărât să contribuie la adunarea și completarea colecțiilor privitoare la trecutul nostru și la etnografia românească, a fost schițat un îndrumar, însoțit de ilustrații, înșirând sistematic în șase capitole obiectele ce trebuiau adunate, astfel: I. *Comuna* (documente de arhivă, fotografii și schițe de ansamblu reprezentând casele comunei); II. *Biserica și școala* (fotografii și inventarierea bisericilor vechi din lemn și a școlilor); III. *Casa și gospodăria țaranului*; IV. *Ocupațiile țaranului* (agricultura, păstoritul și creșterea vitelor, pescuitul și vânatul, industria de casă); V. *Porturi și tipuri țărănești*; VI. *Obiceiuri și instrumente muzicale*.

De asemenea, printr-o circulară specială solicită tuturor directorilor despărțămintelor „Asociației” să organizeze expoziții etnografice și de industrie casnică cu ocazia adunărilor cercuale, oferind premii tuturor aceluia ce vor expune lucruri de artă vechi, care ulterior vor fi reținute pentru muzeu, chiar dacă vor trebui cumpărate cu bani. Lansează și un apel la implicarea preoților și învățătorilor de la sate, precum și la devotamentul studenților, care cu foarte puțin efort în timpul vacanțelor pot străbate ținuturi vaste ale țării, devenind astfel cei mai prețioși colaboratori ai tânărului muzeu. Pe primii colaboratori îi va îndemna mai apoi să scrie și monografii etnografice despre comunele în care locuiesc, iar pe toți aceia care apreciază comorile artei populare, îi roagă să adune în sărbătorile Pascale, ouă încondeiate și obiecte legate de acest eveniment fundamental al creștinismului.

Ca dovadă că rezultatul a fost mulțumitor și că acest îndemn nu a rămas fără răspuns, în numărul următor al revistei *Transilvania*, corespunzător lunilor iulie-septembrie 1909, publică de această dată un articol mai restrâns (pp. 190-191) cu titlu omonim, ca cel inițial, prin care mulțumește celor care au contribuit la sporirea colecțiilor, unii dintre ei fiind și nominalizați.

Octavian C. Tăslăuanu, în biroul său de lucru, ASTRA, Sibiu, 1910.

Tot aici germinează și ideea de realizare a unor călătorii de documentare etnografică, cu scopul de identificare a patrimoniului sătesc și al achizițiilor. Un aspect deosebit de interesant pe care îl remarcăm, este acela că face și o precizare extrem de importantă, care în zilele noastre se subscie principiului autenticității (Bucur 2016, 266), reieșit din următoarea frază: „*Atrag atenția celor ce vreau să mai dăruiască asemenea păpuși să nu le îmbrace în haine nouă făcute după modele vechi, ci să le îmbrace în hainele originale fie chiar și uzate ale ținutului sau ale unei comune anumite. E și mai ușor și mai ieftin. Cauți hainele vechi caracteristice la mai multe familii bătrâne din comună și îmbraci păpușa întocmai. [...] Cum au să fie aceste păpuși în muzeu, se poate vedea dintr’o ilustrație apărută în «Luceafărul» Nr. 11/1909, în care se reproduc câteva din muzeul Skansen din Stockholm, unde sunt mai cu îngrijire făcute*” (*Transilvania*, nr. 3, iulie-septembrie 1909, p. 190).

Neavând experiență în catalogarea și aranjarea obiectelor muzeului, după o documentare prealabilă la muzeul din Sibiu și la Muzeul de Etnografie și Artă Națională din București, care nu îl satisface, se decide a întreprinde o călătorie mai întâi la Budapesta, unde i „*s-au arătat toate tainele lucrărilor dintr-un muzeu etnografic, așa cum se practică astăzi pretutindeni. [...] Munca cea mai grea și mai migăloasă e prepararea diferitelor obiecte pentru a le apăra de molii, de carii, de rugină și de mucegaiu, pe cari noi fără ajutorul personalului și localului necesar nu o puteam săvârși*” (*Transilvania*, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1910, p. 40). Pe baza cunoștințelor acumulate acolo, realizează pentru *prima dată* în România un tratament de conservare activă a țesăturilor din colecția de textile, folosind suflura de carbon, reușind astfel să recupereze, respectiv să păstreze în bune condiții colecțiile muzeului.

Ulterior, își completează cunoștințele printr-o altă călătorie de documentare în Germania, (octombrie 1909), când vizitează marile muzee etnografice din Frankfurt, Nürnberg și München,

adoptând principiul aranjării colecției pe grupuri, în funcție de materia primă din care sunt confecționate. Asistăm astfel la un prim succes sub coordonarea noului responsabil, motiv pentru care s-a trecut la pasul următor, acela de demarare în redactarea catalogului muzeului.

În data de 11 noiembrie 1909, muzeul se redeschide „provizoriu” pentru public, având următoarele secțiuni: 1. *Secția lemnărilor și ocupația țaranului nostru*; 2. *Secția porturilor și obiceiurilor*; 3. *Secția industriei de casă*. Într-una din odăile muzeului s-a aranjat o expoziție de pictură, expunând tablourile lui Șaguna, Luchian, Simionescu, Pop, schițele originale ale mobilelor românești din Bucovina, lucrute de arhitectul și pionierul muzeografiei etnografice românești, Ion Ștefureac din Câmpulung Moldovenesc și albumul original de cusături și țesături al Minervei Cosma.

În legătură cu arta decorativă țărănească scrie două articole (Boșoteanu 2012, 76). Primul se intitulează „*Mobile românești*”, însoțit de opt poze deosebit de sugestive în care concludă: „*Dacă s-au ocupat așa de puțini de mobilele românești, nu e nici o mirare că nu sunt cunoscute. Vom descrie deci mai pe larg mobilierul odăii țărănești, cu gândul de a trezi și la noi interesul față de această ramură a artei țărănești. Poate unii se vor îndemna să adune pentru «Muzeul Asociațiunii» vechile mobile țărănești de la noi»* (Lucașfărul, 8, 14-15, 1909, p. 320). Al doilea material „*Arta în România*”, analizează sub un unghi mult mai larg această problemă, spunând că: „*Arta națională adevărată e de a se căuta, deci, numai la popor. De aceea nu putem în deajuns lăuda stăruința d-lui Tzigara-Samurcaș de a deștepta interesul și dragostea celor înstrăinați față de această comoară. Și nu putem îndemna destul pe cărturarii noștri să adune pentru «Muzeul Asociațiunii» toate lucrurile de artă, pentru că vine vremea, când bietul popor, constrâns de nevoile și mizeriile vieții de astăzi, le părăsește și le uită. Să salvăm ce se poate acum până când nu e prea târziu!*” (Lucașfărul, 8, 18, 1909, p. 417).

Profund afectat de drama pierderii persoanei iubite, își va lua un concediu de câteva săptămâni, pe care îl va petrece în ținutul său de baștină, Bilbor, reîntorcându-se la Sibiu numai spre sfârșitul lunii februarie. Cu acest prilej, ajutat de fratele său, Petrache, adună din Bilbor pentru Muzeul „Asociațiunii” 22 de obiecte, printre care un suman, un cojoc, patru plocuțe, două chindeie, o furcă de tors, o pereche de brânețe, nouă cămăși femeiești, două merindare și o solniță.

Repertoriu al obiectelor etnografice achiziționate de Octavian C. Tăslăuanu pentru Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu, anul 1910 (sinteză)

Sursa: Transilvania, nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, pp. 473-474.

Anul 1910						
Obiecte cumpărate						
Nr. crt.	Data		Descrierea obiectului	Bucăți	Originea	Prețul (cor.)
	Luna	Ziua				
1	Februarie	19	Suman	1	Bilbor	14
2	Februarie	19	Cojoc	1	Bilbor	25
3	Februarie	19	Plocuțe	4	Bilbor	39
4	Februarie	19	Chindeie	2	Bilbor	6
5	Februarie	19	Furcă de tors	1	Bilbor	3
6	Februarie	19	Bârnețe	1	Bilbor	4
7	Februarie	19	Cămăși femeiești	9	Bilbor	71
8	Februarie	19	Merindare	2	Bilbor	4
9	Februarie	19	Solniță	1	Bilbor	0,80
10	Februarie	20	Modele de cusături	10	Rășinari	1
11	Februarie	20	Năframă	1	Rășinari	0,80
12	Februarie	20	Înelitoare de cap	1	Rășinari	0,60
13	Februarie	20	Pungă de piele	1	Rășinari	0,40
14	Februarie	20	Mâneci de la o ie	2	Rășinari	0,20

15	Iulie	01	Volumul «Alexandria»	1	Rășinari	6
16	Iulie	01	Cojoc	1	Bran	18
17	Iulie	01	Zăvează	1	Bran	6
18	Iulie	01	Păpușar	1	Bran	4
19	Iulie	01	Ii femeiești	4	Bran	26
20	Iulie	01	Monede vechi	80	Bran	6
21	Iulie	01	Ștergar	1	Bran	2
22	Iulie	01	Bâte de joc	2	Hodac și Potoc	4
23	Iulie	01	Merindețe	2	Săliște	10
24	Iulie	01	Taioare	2	Săliște	1
25	Iulie	01	Țesături	5	Săliște	15
26	Iulie	01	Album de țesături românești	1	București	56
27	Iulie	01	Fotografii	29	Sibiu	17
28	Septembrie	02	Copia portretului lui Avram Iancu	1	București	80
29	Septembrie	18	Cămăși femeiești	7	Corbu-Tulgheș	74
30	Septembrie	18	Cămăși bărbătești	2	Corbu-Tulgheș	16
31	Septembrie	18	Rudare	3	Corbu-Tulgheș	8
32	Septembrie	18	Bârnețe	3	Corbu-Tulgheș	8
33	Septembrie	18	Verincă	1	Corbu-Tulgheș	4
34	Septembrie	18	Plocuțe	2	Corbu-Tulgheș	16,20
35	Septembrie	18	Cămăși femeiești	8	Bilbor	84,50
36	Septembrie	18	Ștergare	2	Bilbor	8
37	Septembrie	18	Cofă	1	Bilbor	3
38	Septembrie	18	Canceie	3	Bilbor	2,40
39	Septembrie	18	Bârnețe	3	Bilbor	6,50
40	Septembrie	18	Linguri	3	Bilbor	1,40
41	Septembrie	18	Furci de tors încrestate	2	Bilbor	5
42	Septembrie	18	Brâie	2	Bilbor	4
43	Septembrie	18	Plocovețe	2	Bilbor	25
44	Septembrie	18	Taioare	2	Bilbor	2,30
45	Septembrie	18	Inele	3	Bilbor	1,20
46	Septembrie	18	Bani vechi	5	Bilbor	-
47	Septembrie	18	Cămăși femeiești	9	Bicaz	89,20
48	Septembrie	18	Cămăși bărbătești	2	Bicaz	8
49	Septembrie	18	Procovețe	2	Bicaz	20
50	Septembrie	18	Cruci	2	Bicaz	8,20
51	Septembrie	18	Chindeie	2	Bicaz	2
52	Septembrie	18	Ștergare	5	Bicaz	8
53	Septembrie	18	Merindare	3	Bicaz	8
54	Septembrie	18	Zgărdiță de mărgele	1	Bicaz	1
55	Septembrie	18	Broboadă	1	Bicaz	4
56	Septembrie	18	Icoane	3	Bicaz	4
57	Septembrie	18	Linguri	2	Bicaz	0,80
58	Septembrie	18	Procovețe	3	Bicaz	2
59	Septembrie	18	Ladă	1	Bicaz	8
60	Septembrie	18	Scripete	2	Bicaz	1
61	Septembrie	18	Scafă de mujdei	1	Bicaz	-
Total				261		854,50

În contextul în care acțiunile direcționate dezvoltării muzeului deveneau tot mai obiective, Octavian C. Tăslăuanu, redactează și cel de-al treilea articol cu titlul *Muzeul «Asociației» (Transilvania, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1910, pp. 38-42)*, care reprezintă un raport amănunțit rostit în ședința Comitetului Central la data de 10 martie 1910, referitor la lucrările care s-au efectuat până la sfârșitul anului 1909. În prima parte prezintă aspectele privitoare la înzestrarea «*Muzeului Istoric și Etnografic al Asociației*», aflând, totodată, că în anul 1909 colecțiile s-au înmulțit cu peste 1 100 de obiecte, fie donate, sau cumpărate, pentru care s-a cheltuit o sumă neînsemnată de 286,40 coroane (*Transilvania, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1910, p. 40*).

Octavian C. Tăslăuanu, în biroul său de lucru din Sibiu, 1910.

Chiar și cel care a fost însărcinat de a se îngriji de sporirea și aranjarea lor, a adunat peste 200 de obiecte, dintre care cele mai prețioase erau furcile de tors, bâtele ciobănești, olăria din Rășinari și țesăturile din Banat. Partea a doua reliefează o problemă deosebit de complexă rezultată în urma sporirii colecției, și anume, în primul rând lucrările de conservare-restaurare, iar mai apoi cele de catalogare, întocmind un inventar general pentru catalogarea pe fișe și un registru de intrare, însoțit de un indice alfabetic. Până la sfârșitul anului 1909, a fost terminată acțiunea de catalogare pe fișe a numai 1 821 de obiecte, dintr-un total de 4 000, cu excepția colecțiilor numismatice, de minerale, fotografii, cărți vechi și manuscrise, care erau păstrate în Biblioteca „Asociațiunii”, ca secție specială (*Transilvania, nr. 4, jubiliar, iulie-august, 1911 p. 471*).

La rubrica *Însemnări* a revistei *Transilvania* din 1910, nr. 3, se vorbește despre identificarea unui prim articol publicat în presa internațională (*Zeitschrift für Österreichische*, nr. XV, fasc. V-VI din anul 1909, semnat de Anton Dochler), care face o radiografie a muzeelor etnografice din sud-estul Europei, amintind și de începuturile modeste ale muzeului din Sibiu, afirmând următoarele: „*Muzeul românesc din Sibiu e un așezământ național al Românilor, cari îndemnați de rezultatele obținute de Sași, lucrează cu aceleași mijloace. Deși nu e deschis pentru public, la cerere se poate vizita. Cuprinde obiecte din industria casnică, unelte, țesături și cunoscutele lăzi ale Românilor, covoare cu ornamente geometrice și cu combinațiuni de colori în cusături cu fond negru și roșu închis. [...] Sunt numeroase lucrările ciobanilor, cari din trecere de vreme fac multe creștături în lemn și ajung să fie chiar iscusiți în acest meșteșug*” (*Transilvania, nr. 3, mai-iunie 1910, p. 137*).

Din acest pasaj se intuiește destul de limpede fecunda activitate de documentare realizată în Germania de către cel însărcinat cu problemele muzeului, relatare care se încheie printr-o notă ce subliniază, totodată, modestia și realismul celui în cauză: „*Dacă membrii Asociației ar sprijini cu mai multă însuflețire acest Muzeu, în curând ar putea ajunge una dintre cele mai importante instituții naționale românești, care ne-ar face cinste*” (Ibidem, 137).

Ulterior, în luna mai a anului 1910, la rubrica de *Însemnări* a aceleași reviste se face referire și la un articol deosebit de obiectiv, publicat în revista *Convorbiri literare* de către directorul Muzeului de Etnografie și Artă Națională din București, Al. Tzigara-Samurcaș cu privire la situația muzeelor din provincie, afirmând despre muzeul astring următoarele: „*Paralel cu mișcarea din țară, avem de înregistrat, în aceeași ordine de idei, dincolo de Carpați întemeierea «Muzeului Asociațiunii» din Sibiu, inaugurat la 1905. Situația este aci inversă decât în capitala României. Sibiiul se mândrește cu un palat falnic, anume clădit pe frontispiciul căruia se răsfață firma de sus. Muzeul propriu zis este încă departe de a corăspunde clădirei; colecțiile se pierd într’acest palat măreț. Mare însă este muzeul în imaginația și dorința întemeietorilor și conducătorilor săi. Și am deplină credință că prin stăruința și priceperea sa Dl. O. Tăslăuanu va reuși să realizeze în curând idealul de toți dorit. Când însă colecțiile vor fi atât de însemnate încât să merite numele de Muzeu, atunci și mai mult decât azi încă, acest nume se va potrivea, cu palatul ce o poartă. Căci numai pentru muzeu nu sunt amenajate sălile actuale, în care cu greu se pot expune cum se cade colecțiuni mai însemnate*” (*Transilvania*, nr. 5, septembrie-octombrie 1910, p. 376).

Ținând cont și de anumite recomandări care i s-au adus, custodele muzeului, după o analiză concretă, înaintează câteva propuneri curajoase Comitetului Central în vederea îmbunătățirii activității profesionist-muzeografice. Între acestea primează, desigur, cea de întreprindere a unor călătorii de documentare etnografică în diferite ținuturi locuite de români, cu scopul de a aduna și cumpăra diferite obiecte, alocându-se din fondul general o sumă neînsemnată de numai 1 000 coroane. La aceasta s-a adăugat și opțiunea de a recurge la serviciile unui fotograf sau desenator, care să surprindă diverse imagini de interes etnografic.

Comitetul Central, în ședința din aprilie 1910, îl va autoriza să facă acele călătorii, primind o diurnă de 10 coroane, împreună cu acoperirea cheltuielilor efective de transport, urmând apoi, la final să elaboreze un raport amănunțit despre activitatea realizată. Tot Tăslăuanu va fi cel care sugerează ca pentru trezirea interesului față de muzeul astring, să fie fotografiate câteva obiecte mai însemnate din muzeu, în vederea publicării lor în revista *Transilvania*, împreună cu descrierea lor, servind totodată ca bază la elaborarea catalogului ilustrat al respectivului așezământ. Oferindu-i-se libertate deplină în ceea ce privește activitatea de înzestrare a muzeului, face prima „campanie” etnografică la Bran, cu prilejul sărbătorii Rusaliilor, de unde cumpără cu suma de 57 coroane următoarele obiecte: un cojoc, o zăvează, un păpușar, patru ii, 80 de monede din epoca romană și un ștergar, primind în dar o fotografie a unei stâni, un sfeșnic, o ie din Bran, o traistă de vânător, o farfurie veche și trei șerpere. Este însoțit de valorosul artist sibian, Emil Fischer (Voinea 2010, 124), care cu acest prilej, realizează mai multe fotografii cu interioare tradiționale, case și grupuri de oameni îmbrăcați în costume populare specifice zonei.

În toamna anului 1910 (02-18 septembrie), realizează cea de-a doua deplasare în părțile Giurgeului (Comitatul Ciuc), de unde adună 138 de obiecte, cheltuind suma de 588 coroane, fiind realizat și un inventar al monumentelor istorice și de artă mai însemnate.

Cu ocazia acestei excursii se documentează și asupra industriei de casă, păstoritului și gospodăriei țărănești, demersuri pe care intenționa să le publice într-o lucrare etnografică despre Giurgeu (*Transilvania*, nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, p. 471). Tot atunci, conform deciziei Comitetului Central nr. 289 din 1910, Octavian C. Tăslăuanu stabilește împreună cu frunțașii comunei Bicaz, ca în anul următor, la hramul bisericii prilejuit cu ocazia sărbătorii Rusaliilor, să aibă loc înființarea Despărțământului Giurgeu. Adunarea, din păcate, a fost sistată de către

pretorul din Tulgheș, însă în urma înaintării unei adrese către ministrul de interne, hotărârea subalternului său a fost anulată și abia un an mai târziu, în 27 mai 1912, tot la Rusalii a fost dusă la bun sfârșit acțiunea respectivă. Pe lângă serbarea culturală românească, prelegeri și reprezentație teatrală, a fost organizată o frumoasă și reușită expoziție etnografică, aranjată în pavilionul din grădina lui Toader Crușitu, directorul băncii locale (*Transilvania*, nr. 3-4, mai-iunie-august 1912, p. 278), de unde au fost adunate un număr de 65 de obiecte, dintre care 30 donate, iar restul cumpărate cu 114 coroane și 20 de bani (*Transilvania*, nr. 6, noiembrie-decembrie 1912, p. 562).

Tot atunci își continuă și studiile etnografice demarate în anul 1910, cutreierând mai multe sate, între care și ținutul natal al Bilborului și împrejurimilor acestuia (Borsec, Corbu, Tulgheș, Toplița, Varviz (astăzi Subcetate), Deda, etc., fiind întovărășit de prietenul fotograf Teodor R. Popescu, care a surprins în câteva instantanee transformările socio-demografice și etnografice ale acelei zone de interferență dintre Transilvania și Moldova, veritabile documente culturale și istorico-etnografice, păstrate și astăzi în colecția Complexului Muzeal ASTRA și la Muzeul Țăranului Român.

Astfel, la finalul anului 1910, colecțiile s-au înmulțit cu 319 obiecte pentru care s-a cheltuit suma de 1 356,50 coroane. Despre lucrările efectuate la muzeu în decursul anului 1911, se vorbește pe larg în anexa cu nr. XIII, care conține un raport întocmit de secretarul administrativ, Octavian C. Tăslăuanu, asupra gradului de dotare a muzeului. Pentru cele 574 de obiecte cumpărate s-a achitat suma de 396,60 coroane, cele mai multe dintre acestea provenind de la expoziția etnografică realizată cu ocazia adunării cercuale a Despărțământului Lăpușul Unguresc (actualmente Târgu Lăpuș).

Din cauza numeroaselor lucrări de birou necesare pregătirii serbărilor jubiliare ce marcau o jumătate de secol de existență a „Asociațiunii”, aflăm și faptul că în acel an nu s-a putut întreprinde nicio excursie etnografică. Cu toate că Octavian C. Tăslăuanu solicitase încă din anul 1910 necesitatea angajării unei persoane ajutoare la numerotarea colecțiilor și la întocmirea catalogului pe fișe, abia începând cu 1 noiembrie 1912 va fi numit Ioan Banciu, absolvent al Academiei Comerciale din Budapesta, care va ocupa postul de casier-contabil și ajutor de custode al muzeului, având obligația ca la ultima însărcinare să lucreze în fiecare zi câte patru ore. Un aspect mai puțin știut este acela că Octavian C. Tăslăuanu, în primele două luni, a achitat din fondurile sale personale salariul respectivei persoane, în sumă de 160 coroane. Astfel, în prima ședință desfășurată la începutul lunii ianuarie a anului 1913, solicită Comitetului Central să-i restituie suma împrumutată.

În vederea aranjării colecțiilor, Comitetul Central a pus la dispoziția muzeului trei camere, proiectându-se provizoriu șase secțiuni: *I. Secția istorico-culturală* (cărți vechi, manuscrise, portrete); *II. Secția bisericească* (icoane vechi, cruci, obiecte prețioase folosite la serviciile religioase); *III. Secția artistică* (tablouri și sculpturi cu valoare artistică); *IV. Secția industriei de casă*, cu subdiviziunile ei, după regiuni; *V. Secția porturilor și obiceurilor*; *VI. Secția meșteșugurilor* (sculpturi în lemn, olărie și alte meșteșuguri) (*Transilvania*, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, p. 416).

Deosebit de impresionant și meticulos întocmit este și raportul cu privire la situația patrimoniului etnografic al muzeului la finele anului 1912 (anexa XV), care arată o sporire a colecției cu 578 de obiecte cumpărate și donate, pentru care a fost cheltuită suma de 706,70 coroane, majoritatea acestora fiind aduse de Octavian C. Tăslăuanu de la expoziția etnografică din Bicz. Acest lucru arată, fără nicio tăgadă, munca intensă și sistematică depusă de redactorul devenit etnograf exemplar (Nițu 1978, 126).

Din cele 2 571 de obiecte adunate până în anul 1912, „...aproape o mie au fost adunate de mine, în excursiile etnografice ce le-am făcut. [...] După cum se poate convinge on. comitet central am desfășurat o activitate destul de mulțumitoare pentru Muzeu. Aceste lucrări grele le-am făcut fără nici o retribuție. Le-am făcut, fiindcă m-au interesat și de dragul instituției” (*Transilvania*, nr. 4-5, iulie-octombrie 1913, p. 326).

Din informațiile succint prezentate cu privire la edificarea și funcționarea Muzeului Istoric și Etnografic din Sibiu, corespunzătoare anilor 1906-1914, transpar calitățile incontestabile ale lui O. C. Tăslăuanu ca achizitor avizat (Datcu 1978, 115) și creatorul celor mai serioase și credibile resurse de documente tipizate specifice unui muzeu, întocmite cu o minuțiozitate care uimește pe oricine. La toate meritele sale trebuie să adăugăm, totuși, și pe aceea că „dacă nu a reușit să creeze cu adevărat o «școală» etnomuzeografică [...], și-a încurajat colaboratorii care i s-au alăturat cel puțin în acțiunea de colectare a pieselor valoroase de pe teren” (Grama 2002, 111).

Repertoriu al obiectelor etnografice achiziționate de Octavian C. Tăslăuanu pentru Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu, anul 1911 (sinteză)

Sursa: Transilvania, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, pp. 414-415.

Anul 1911						
Obiecte donate						
Nr. crt.	Data		Descrierea obiectului	Bucăți	Originea	Prețul (cor.)
	Luna	Ziua				
1	Martie	17	Oprege	6	Sibiu	-
2	Martie	17	Ștergare	3	Sibiu	-
3	Martie	17	Chindeie de culme (leșnicuțe)	4	Sibiu	-
4	Martie	17	Broboadă	1	Sibiu	-
5	Martie	17	Cămăși femeiești (ii)	4	Sibiu	-
6	Martie	17	Conci	3	Sibiu	-
Total				21		-
Obiecte cumpărate						
1	Decembrie	31	Ulcioare	63	Rășinari	63
2	Decembrie	31	Ulcioare deteriorate	23	Rășinari	4,60
3	Decembrie	31	Blide mari	5	Rășinari	25
4	Decembrie	31	Blide mijlocii	5	Rășinari	15
5	Decembrie	31	Blide late	10	Rășinari	15
6	Decembrie	31	Almar	1	Țara Făgărașului	20
7	Decembrie	31	Manuscrisele și corespondența lui Ioan Pop Reteganul	1	Țara Făgărașului	200
Total				108		342,6

Dintre cei delegați să acopere sarcinile asociate custodiei valorilor muzeale, s-a dovedit a fi cel mai devotat muncii sale, dar și inteligent, deschis unei perfecționări continue, dublată și de acțiunea de responsabilitate, consecvență și realism, cu care încheia orice raport: „Trebuie să spun și de astă dată că, fără mijloace materiale și fără personalul necesar, Muzeul «Asociațiunii» va înainta greu” (Transilvania, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, p. 416).

De reprodus sunt și câteva considerații deosebit de plastice extrase din articolul „Figuri ardeleni. Octavian C. Tăslăuanu” din ziarul Ardealul, an I, nr. 22 din 12-19 iulie 1941, p. 12, nesemnă, în care se afirmă următoarele: „[...] În calitate de director al Muzeului Asociațiunii, împins de același neastâmpărat spirit de muncă în slujba neamului care l-a stăpânit toată viața, a găsit timp și pentru excursii etnografice, în care a adunat o mulțime de obiecte pentru muzeu și a strâns un imens material în vederea unei lucrări de mari proporții, Etnografia Ardealului, pe care o plănuia. Din nefericire această lucrare a fost curmată de evenimente, iar materialul adunat a fost risipit în cursul războiului”.

La finalul anului 1913, colecția muzeului s-a sporit cu numai 68 de obiecte, în mare parte donate, iar în 1914 cu încă 101 materiale.

**Repertoriu al obiectelor etnografice achiziționate de Octavian C. Tăslăuanu pentru Muzeul
«Asociațiunii» din Sibiu, anul 1912 (sinteză)**

Sursa: Transilvania, nr. 4-5, iulie-octombrie 1913, pp. 324-325.

Anul 1912						
Obiecte donate						
Nr. crt.	Data		Descrierea obiectului	Bucăți	Originea	Prețul (cor.)
	Luna	Ziua				
1	Iunie	22	Monede vechi, 21 de argint și 29 aramă	50	Bicaz	-
Obiecte cumpărate						
1	Februarie	10	Fotografii cu portul românesc	13	Ținutul Orăștiei	26
2	Februarie	10	Fotografii	100	Turnu Roșu, Sibiu	285,50
3	Aprilie	16	Monede de argint și bronz	10	Săliște	1
4	Iulie	5	Pieptar femeiesc, cojoc femeiesc și traistă	3	Bucium, M-ții Apuseni	25
5	Septembrie	7	Fotografii cu porturi	104	Giurgeu	246
6	Septembrie	7	Portretul compozitorului Gh. Dima de Guiscardo Conte di Sbraia	1	Brașov	10
7	Octombrie	5	Cămașă femeiască	7	Bicaz	40
8	Octombrie	5	Camașă femeiască	7	Telec	26
9	Octombrie	5	Camașă femeiască	1	Valea Jidanului	6
10	Octombrie	5	Camașă bărbătească	1	Bicaz	6
11	Octombrie	5	Ștergare	2	Bicaz	3
12	Octombrie	5	Catrințe vechi	2	Bicaz	7
13	Octombrie	5	Brâuri	3	Bicaz	9
14	Octombrie	5	Traiste	2	Bicaz	3
15	Octombrie	5	Icoană	1	Bicaz	1
16	Octombrie	5	Ladă de lemn	2	Bicaz	2,20
17	Octombrie	5	Sapă de lemn	1	Valea Jidanului	1
18	Octombrie	5	Maiuri de spălat rufe	2	Telec	1
19	Octombrie	5	Sfeșnic de lemn	1	Telec	1
20	Octombrie	5	Un șir de mărgel și o cruce	2	Telec	2
21	Octombrie	5	Ladă de lemn (împistrită)	1	Bicaz	5
Total				266		706,70

La Muzeul de Istorie din Sibiu se află încă două volume cu registrele de inventar ale Muzeului „Asociațiunii” (vol. I, nr. 1-5 000 și vol. II, nr. 5 000-10 000), care prezintă o serie de informații deosebit de prețioase legate de achiziții și donațiile realizate în perioada în care Octavian C. Tăslăuanu și-a desfășurat activitatea muzeografică cu un înalt profesionalism, devotament și patriotism (Lăcătușu 2005, 55). Din păcate, nu același lucru se poate spune și de cei care l-au succedat în funcție (Marc 2010, 177), Tăslăuanu însuși concluzionând următoarele: „După război, în România Mare, Astra putea să devină cea mai de seamă instituție culturală a țării, dacă conducerea ei ar fi ajuns în mâini dibace. Fără să tăgăduiesc meritele ei și fără să fi urmărit în amănunte activitatea ei, am văzut, însă, că se zbate în mrejele neputinței, neștiind pe ce cărări să apuce, ca să-și asigure o viață demnă de trecutul ei” (Tăslăuanu 1936, 103).

Anul 1950 a fost practic momentul în care se încheie istoria muzeului în sediul Palatului ASTRA. Singurul lucru care ne mai amintește de vechiul muzeu este inscripția de pe exteriorul

clădirii, care a „supraviețuit” în mod miraculos schimbărilor, războaielor și refacerilor fațadei (Bucur 2016, 267). La aceasta se adăugă transferul precipitat și haotic al întregului patrimoniu ce cuprindea aproximativ 50 000 de exponate spre Muzeul Național Brukenthal, de pe malurile Cibinului, prejudiciindu-se integritatea colecției din care au fost salvate numai cca 8 500 de obiecte etnografice și de artă populară (Bucur 2002, 31).

Prin urmare, credem de cuviință că nu există niciun echivoc în a ne realia părerilor unor avizați cercetători etno-muzeografi, prin care unuia dintre fruntașii de seamă ai ASTRA i se poate recunoaște titlul de *întemeietor al patrimoniului etnografic românesc din Transilvania*.

Octavian C. Tăslăuanu, în biroul său de lucru al ASTREI, Sibiu (str. Șaguna nr. 6), anul 1912.

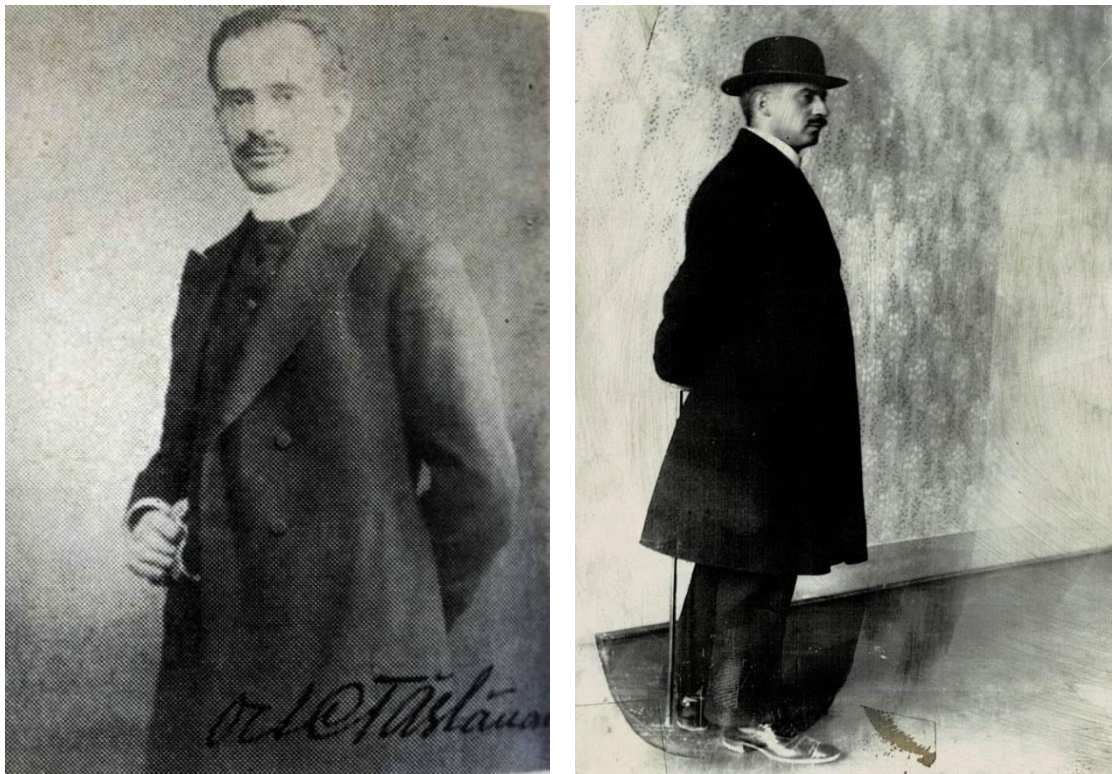
1.2.2.2. Acțiunea de „comprimare” din funcția de secretar administrativ al *Asociației Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*

În numărul 1-6/1915 al revistei *Transilvania*, la rubrica *Personale*, este consemnat într-o manieră taciturnă acțiunea de îndepărtare de la îndeplinirea multiplelor sarcini a striste pe care le avea de realizat eroul nostru, spunându-se doar că „D-l Oct. C. Tăslăuanu a fost demisionat din postul de secretar administrativ al Asociațiunii cu ziua de 1 iunie n. 1915” (*Transilvania*, nr. 1-6, iulie 1915, p. 93). După numai trei luni de mobilizare pe frontul din Galiția, în calitate de ofițer al Armatei Austro-Ungare, va trece granița pe la Mehadia, stabilindu-se în București (Tăslăuanu 1915, 351).

În singurul tom al revistei *Transilvania* (1-12) din 1 decembrie 1919, la pagina 31 se precizează următoarele: „În 29 mai 1915 i-a venit comitetului la cunoștință, că d-sa [Octavian C. Tăslăuanu], a părăsit teritoriul ungar și totodată a ieșit din cadrele armatei austro-ungare. Între împrejurările critice de atunci, pentru instituția noastră, comitetul în ședința sa din 19 iunie 1916 l-a declarat pe dl. Tăslăuanu de demisionat din postul de secretar administrativ”.

Ulterior, în ședința din data de 8 februarie 1919 a Comitetului Central, se revine asupra hotărârii luate prin forța împrejurărilor, reintegrându-l în toate drepturile sale de secretar administrativ, pe toată durata Primului Război Mondial, fiindu-i achitate și atribuțiile salariale ce i se cuveneau (*Transilvania*, nr. 1-12, decembrie 1919, pp. 31-32). Activând la acea dată în calitate de șef al Serviciului de Informații Politice și Propagandă din Secția Informații a Marelui Cartier General, a rugat conducerea ASTRA ca până la demobilizarea armatei, când se va putea prezenta la Sibiu,

să fie considerat ca fiind în concediu (*Ibidem*, 32), fără salariu. Prins în viața politică nu se va mai întoarce în Sibiu, cu toate că în ședința comitetului din 24 septembrie 1919 s-a revenit a-l rechema, întrucât „Asociațiunea” avea nevoie de funcționari pentru a-și relua activitatea întreruptă în timpul Primului Război Mondial. Prin urmare, agenda secretarului administrativ i-a fost încredințată arhivarului Romul Simu, iar cea muzeografică lui Ioan Banciu, care cumula funcțiile de casier-contabil și bibliotecar.

Octavian C. Tăslăuanu în Sibiu, 1912.

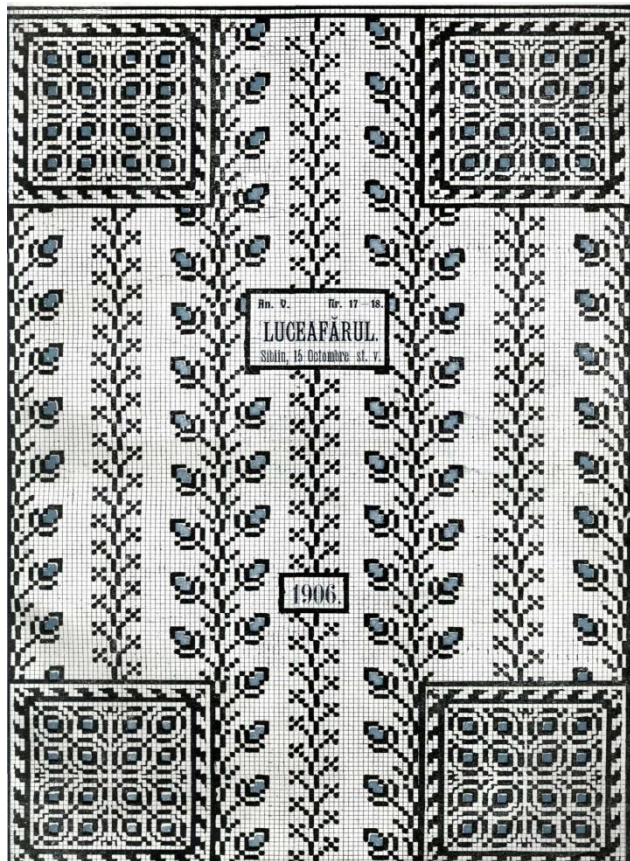
În anul 1936 în volumul *Amintiri de la Luceafărul (Spovedanii V)*, Octavian C. Tăslăuanu va reveni cu o sinteză asupra activității culturale pe care a realizat-o în calitate de secretar administrativ al ASTRA, concluzionând că „... dacă activitatea mea nu ar fi fost întreruptă de război, marea și vechea societate culturală din Ardeal ar fi ajuns departe, deși spiritul meu de inițiativă avea să se lupte cu «comitetul central», un organ greoi, fără aprobarea căruia nu puteam face nimic. [...] Am înșirat câteva informații fugitive despre Astra, fiindcă ei i-am închinat cei mai frumoși ani ai mei. I-am dăruit cu inimă curată energia sufletului, fără să mă gândesc vreodată la vreo recunoștință. Dar nu m-am așteptat nici la rușinoasa ingraturitudine ce a urmat despre care mi-e și silă să vorbesc” (Tăslăuanu 1936, pp. 102-103).

Mobila, împreună cu alte obiecte personale au fost vândute prin licitație publică, în anul 1917. Cei care au cumpărat obiectele, doi ani mai târziu, au fost convocați printr-o ordonanță specială a se prezenta de urgență în termen de 3 zile la Comandamentul Militar din Sibiu, prilej cu care fratele său mai mic, Cornel, recuperează o bună parte din obiectele pierdute (*Românul*, 8, nr. 4, 5/18 ianuarie 1919, p. 6).

1.2.3. Redactor al revistei *Luceafărul*, epoca sibiană (1906-1914)

În urma propunerii înaintate de prietenul său, Octavian Goga, coroborat și cu cauze de natură financiară, la sfârșitul verii anului 1906, demisionează din funcția de diplomat (Triteanu 1972, 20) și se decide a se muta la Sibiu, aducându-și cu el redacția și administrația revistei

Lucașfărul, pe strada Schewisgasse nr. 2. Mutarea în orașul de pe malurile Cibinului s-a constituit ca un alt moment de prag din viața militantului transilvănean, întrucât creditorii, aflând de intențiile sale, îi pun sechestru pe tot ce deținea în Budapesta, fapt ce îl constrânge să vândă tipografia cu suma de 14 000 coroane firmei W. Krafft din Sibiu, care s-a obligat a tipări *Lucașfărul* până la amortizarea întregii sume evaluate. Pe frontispiciul publicației era scris: „*Revistă pentru literatură și artă. Apare de două ori pe lună*”. Cu puțin timp înainte de stabilirea în Sibiu, Octavian C.

Tăslăuanu va fi ales secretar administrativ al ASTRA, activând în acel post până în anul 1914, unde a desfășurat o efervescentă activitate în propovăduirea culturii naționale (Tofan & Niță 2018, 73).

Revista *Lucașfărul* în perioada sibiană (anul V, nr. 17-18 din 15 octombrie 1906 – anul XIII, nr. 13-14 din 1-16 iulie 1914), cunoaște cea mai prosperă perioadă, atât din punct de vedere financiar, cât și al calității diverselor articole cu conținut cultural, social, chiar și politic, care, potrivit memorialistului, a devenit o „*oglină a tuturor frământărilor vieții românești*” (*Lucașfărul*, 10, nr. 24, 1911, p. 540); „*amvonul tinerei generații a Ardealului care a propovăduit, prin scris, ideea unității neamului. Rolul meu s-a mărginit în a fi păzitor credincios al acestei idei și de a îmbrățișa, cu ospitalitate, pe toți cei ce mărturiseau aceeași credință. Lucașfărul era un templu, la altarul căruia talentele literare și artistice slujeau ca niște preoți ai culturii*” (Tăslăuanu 1976, 192).

Coperta revistei *Lucașfărul*, anul V, nr. 17-18, 15 octombrie 1906, Sibiu.

În cazul în care publica opinii nepopulare sau pentru a evita procesele de presă, continuă să scrie articole, cronici, notițe bibliografice și literare, apelând la pseudonime, precum: *T. Codru*, *T., Ion Brad*, *Mihai Stan* (folosit doar în perioada budapestană), *O. C. T.*, *T. C.*, **, iar pe altele le va lăsa nesemnate, lucru ce duce astăzi la imposibilitatea identificării corecte a tuturor materialelor publicistice pe care le-a întreprins. În primul număr apărut în orașul de pe malurile Cibinului, debutează cu articolul *Acasă* în care scria următoarele: „*După o tăcere cam lungă, batem iarăși la ușile voastre, iubii cititori, rugându-vă, după cuviință, să ne iertați pentru întârzierea de două luni, cât timp această revistă a lipsit de pe mesele voastre. Iertați-ne zăbava și nu mai întrebați de cauzele ei, căci ar fi să fărâmam în cuvinte povestea lungă a unor zile grele, ca să ne putem justifica. Salba de amintiri amare, vouă nu v-ar aduce nici o mângâiere, iar nouă, reînvierea lor, ne-ar cerni sufletele. Vă rugăm doar să nu ne mai întrebați! Cunoașteți soarta pribegilor printre străini și știți potopul de necazuri ce li se pune stavilă în cale, până să ajungă la vatra părintească...*”

Pribegi am fost – din neam pribeg! Mulțumim Celui de sus că ne-a ajutat să poposim în bună pace pe pământ românesc, într-un colț din sânul românismului, de unde iată-ne c-am ajuns din nou la vetrele voastre, cinstiți cititori, să vă zicem din toată inima: Bine v-am găsit! – și să vă desfășurăm vrerile și gândurile noastre din viitor.

Ajunși aici în preajma munților fără de noroc, sufletele noastre se simt înviorate de nădejdi noi; ca Antheus din poveste ne simțim primeniți de puteri proaspete pentru lupte și izbânzi ce trebuie să vină. Culmile munților, în haină albă de moșnegi cuminți, ne cheamă zi de zi, din revărsatul zorilor și până-n seară, să le curățim creștetele de rușinea miezuinilor, ce vremurile maștere le-au încremenit între sufletele celor de-un neam. Și le vom asculta chemarea! Revista Luceafărul a propovăduit neîncetat, a înlesnit chiar, unitatea culturală și până acum; ajunși acasă, ne dăm și mai bine seamă, cât suntem de îndepărtați de acest ideal. De aceea vom întrebuița toate mijloacele, care cadrează cu programul nostru de fapte, pentru a apropia pe ai noștri de cultura mai înaintată din Regat și de graiul mai desăvârșit și mai frumos de acolo.

În limba scrisă am făcut deja progrese însemnate. Aproape toate publicațiile de la noi azi se scriu într-o limbă mult superioară celei de-acum 5 ani. Peste alți 5 sau 10, când generația tânără va stăpâni, nădăjduim că se va scrie și mai bine și că se va îndrepta și limba vorbită cărturărească, care în multe părți e încă monstruoasă. Nădejtile de îndreptare ni se trezesc, când vedem cum cei mai buni dintre tinerii de la noi trec granița României mânați astăzi numai de dorul învățaturii românești. Și toți se vor întoarce și cu mândrie de apostoli vor lumina pe cei de-acasă rămași în urmă. Munca nu va fi ușoară, fiindcă mare este puterea întunericului și îndărătnicia obiceiului. Dar adunându-ne umăr la umăr toți cei ce credem în izbânda idealului, prefacerea de îndreptare va urma desigur.

Și vouă, iubiți cititori de la noi, vi se impune, ca o sfântă datorie, să ne sprijiniți în realizarea acestor gânduri bune, căci puterea cea mai mare voi o aveți. Din toate colțurile românești ați fost de curând la București, ați văzut acolo icoana vredniciei neamului vostru, v-ați întors din țara fraților întineriți de entuziasm și de nădejdi; căci ați văzut, ca Moise, Canaanul viitorului nostru. Ajunși acasă dezlegați-vă limbile – chiar și cele de foc – și spuneți povestea frumoasă ce-ați trăit-o în cele câteva zile pe pământul românesc. Spuneți că neamul nostru ce-a trăit veacuri de-a rândul îngenuncheat de vijeliile sorții, azi vrea să trăiască ca neam luminător aici la poalele Carpaților. Spuneți-le tuturor că astăzi frații din Regat nu mai trăiesc vremurile de umilință și de întuneric, că sunt fruntea popoarelor vecine, că sunt admirați de străinătatea întreagă și că datoria noastră, a celor de sub stăpânirea altor domni, este să ne străduim din toate puterile să ținem pas cu ei în cele bune. Pogorâți-vă, iubiți cititori, mai ales între popor și treziți-i dragostea pentru cartea românească, spuneți-i în limba lui povestea minunată a neamului de pretutindeni.

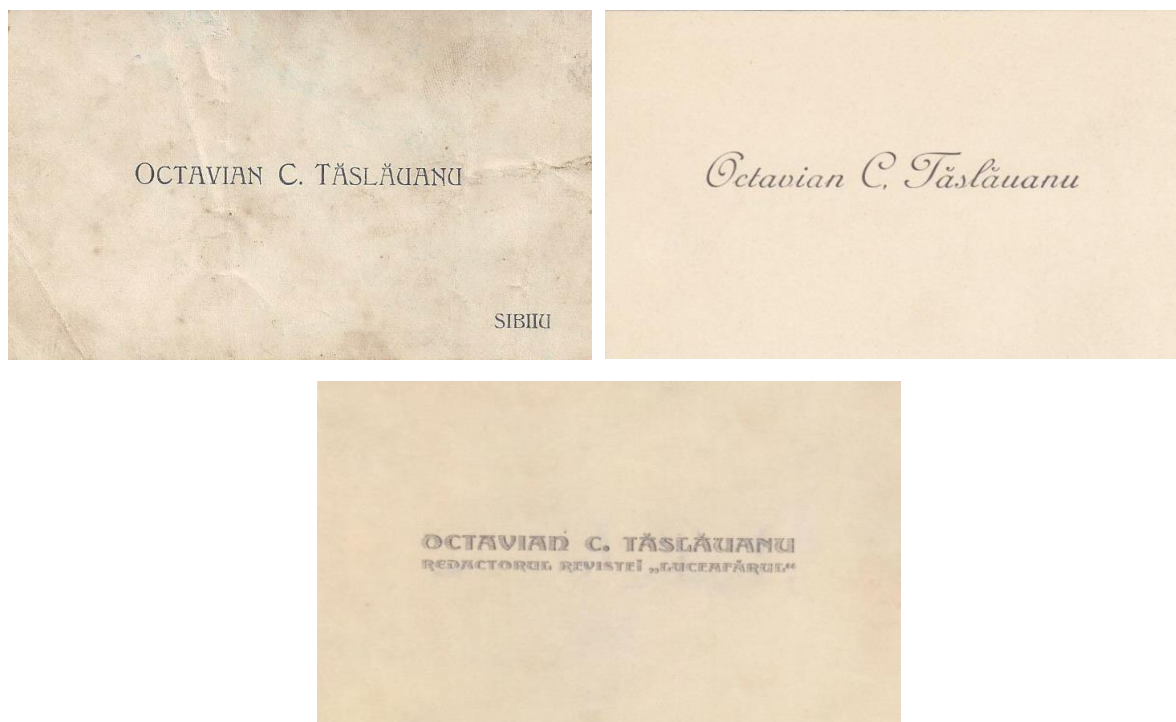
Norocul nostru a celor de la această revistă a vrut să ne strămute acasă, deschizându-ne un uriaș teren de activitate tocmai pentru propovăduirea culturii în popor. Și ne va ajuta Dumnezeu și oamenii lui cu suflet bun și cinstit să ne robim toată vigoarea tinereții și toată înțelepciunea minții acestei chemări sfinte.

Știm prea bine că lumea nu se preface de pe-o zi pe alta, dar ne dăm tot așa de bine seama că începutul de a da poporului slovă românească scrisă de oameni, care, pe lângă dragostea nefățărîtă, au puțința și chemarea să-l lumineze, trebuie să se facă. Vom fi prea mulțumiți, dacă după o muncă de o viață întreagă vom reuși să împodobim polițele bordeielor țărănești cu cărți scrise mai bine decât cele mai multe de până acum. Cei ce vor veni în urma noastră, mai vrednici și mai buni, vor găsi un ogor pregătit pentru a desăvârși cultura, și bunăstarea țaranului, care până acum a avut prea puțini prieteni adevărați și pricepuți. Întoarcerea noastră acasă ne deschide și alte căi de activitate. Ajunși aici în vârtejul vieții românești, vrând-nevrând luăm parte la toate frământările care determină evoluția noastră socială și culturală. Chestiunile la ordinea zilei, pe care până acum le atingeam numai incidental, de acum încolo o să le urmărim cu o deosebită atenție, oriunde s-ar ivi ele. Problemele ce preocupă bisericile, dar mai ales școlile noastre, cu care până acum nu ne-am ocupat aproape deloc, în viitor o să-și aibă locul cuvenit în coloanele acestei reviste. Nu vom uita nici chestiunile economice, întrucât ele stăvolesc sau promovează înaintarea noastră culturală. Cu multă luare aminte ne vom ocupa de viața socială, care se prezintă înveninată de multe patimi și de multe greșeli, a căror sanare uneori cer un tratament mai radical.

În discutarea tuturor acestora vom păstra obiectivitatea întotdeauna, iar dacă uneori ne vom uita de duhul blândeței să nu ni se iee în nume de rău, fiindcă la baza tuturor va străjui adevărul, gândurile bune și cinstite. După toate câte le-am spus acum și în trecut, această revistă tinde să fie o oglindă a vieții culturale

a românilor din Ungaria. Literatura și celelalte arte în viitor vor fi și mai îngrijite; dacă ne vor permite mijloacele avem de gând a da reproducerile după pictura clasică fâgăduite de mult. Am dori să facem Luceafărului și un adaos muzical, în care s-adunăm cântecele noastre populare. Și dacă vom ajunge la un rezultat bun, realizând toate aceste, după o muncă grea, – Dumnezeu e cu noi! Cu aceste gânduri și cu inimi curate intrăm din nou în casele voastre, iubiți cititori, rugându-vă să ne stați într-ajutor pentru izbândirea idealurilor noastre” (Luceafărul, 5, nr. 17-18, 1906, pp. 361-362).

La scurt timp, Goga își exprimă dorința de a deveni coproprietar al revistei, redactând și un proiect de contract, completat ulterior cu noi clauze, însă nestatornicia poetului va rezista formal, până în 15 martie 1908 (nr. 6), când se va retrage de la conducerea redacției, fapt demonstrat prin menționarea în antetul revistei a textului „Sub îngrijirea unui comitet de redacție”.

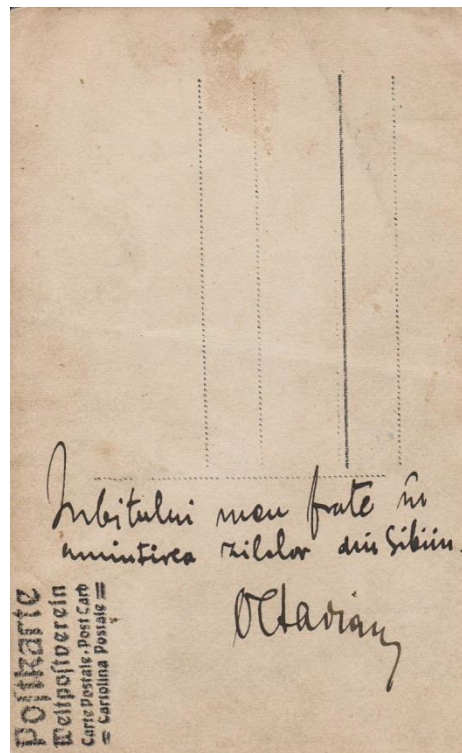
Diferite modele de cărți de vizită ale lui Octavian C. Tăslăuanu.

În numărul următor, redactorul Octavian C. Tăslăuanu mai introduce și o altă modificare la subtitlul revistei: „Revistă ilustrată pentru literatură și artă”. Tema legată de nevoia culturalizării satului românesc a rămas constantă în scrierile lui Octavian C. Tăslăuanu, așa fiind de pildă *Șezătorile literare*, unde notează următoarele: „Înainte de a ne apuca să luminăm poporul, ar trebui să fim în clar de ce învățătură are acest popor lipsă pentru ca să-și câștige mai ușor pâinea de toate zilele, ca să-i fie mai ușoară lupta pentru existență?” (Luceafărul, 7, nr. 3, 1908, p. 52). În același context se înscrie și amplul articol intitulat *Două culturi – Cultura domnilor și cultura țăranilor*, publicat în *Luceafărul*, nr. 4 din 15 februarie 1908, în care este abordată problema culturii materiale și spirituale a celor două clase sociale. Din cauza acestui articol era să fie destituit din funcția de secretar II al „Asociațiunii”, stârnind totodată polemici virulente în presa vremii. Materialul se încheie într-un ton optimist cu speranța apariției unei generații tinere, care să aibă curajul și tăria de a lupta pentru o cultură națională.

În nr. 4 din 16 februarie 1909 al revistei *Luceafărul*, legat de aniversarea a 50 de ani de la Unirea Principatelor, Octavian C. Tăslăuanu semnează un articol intitulat *Unire*, în care afirma următoarele: „La 24 ianuarie s-au împlinit 50 de ani, de când dincolo de Carpați răsună, într-un glas de însuflețire și de sărbătoare, hora unirii. [...] Un neam, care a dat dovadă că e în stare să trăiască clipe de înălțare și de întinerire sufletească, cum a fost cea a primei Uniri, are dreptul să nădăjduiască într-un viitor mare, care-i

va cere întreaga lui putere de viață pentru a putea fi o podoabă a omenirii și a naturii ce l-a creat” (p. 75).

Ca o completare a acestui demers, în 1911 publică alte trei articole, apărute atât în revista *Luceafărul*, cât și în revista *Transilvania*, prin care sublinia unitatea culturală și trezirea conștiinței românești (*Cărți pentru popor; Organizarea economică a țărănimii și Organizarea satelor noastre*), menționând următoarele: „Acele stări triste nu le putem înlătura, decât trezind în țărani conștiința că fac parte dintr-un neam cu aspirații în viitor și cu drepturi la o existență națională, independentă de mila mai marilor. Și numai o organizație le poate da această conștiință” (*Transilvania*, nr. 2, martie-aprilie 1911, p. 119).

Octavian C. Tăslăuanu, în perioada când se afla la Sibiu, 1911.

Fotografie trimisă fratelui său mai mic, Cornel Tăslăuanu.

Tot la debutul anului 1911, face o mică completare la antetul revistei: „Revistă ilustrată pentru cultură, literatură și artă. Apare de două ori pe lună”, iar după un an modifică de două ori titlatura, mai întâi în „Revistă săptămânală pentru literatură, artă și politică”, perioadă când se împacă cu O. Goga, asigurându-i calitatea de director, iar apoi, din cauza unei noi disensiuni între cei doi, revista revine la frecvența bilunară, cu titlatura: „Revistă ilustrată pentru literatură, artă și știință. Apare sub îngrijirea unui comitet de redacție”. Urmare a acestor instabilități survenite în întregul an, Oct. C. Tăslăuanu va publica un număr mai restrâns de articole, întrucât pe lângă activitățile întreprinse la ASTRA, trebuia să trudească și în calitate de dublu redactor, atât la publicația sa de suflet, cât și la revista *Transilvania*. Din păcate, toate aceste acțiuni literare și culturale depuse în afirmarea unității românești, au fost întrerupte la mijlocul lunii iunie 1914, când Octavian C. Tăslăuanu, ofițer al Armatei Austro-Ungare, a fost mobilizat pe frontul din Galiția.

Ultimul număr al revistei *Luceafărul* (13-14 din 1-16 iulie 1914, pp. 377-424), închinat Armatei Române, va deveni o raritate bibliofilă, întrucât acesta a fost distrus în depozitul tipografiei W. Krafft pentru că se vorbea despre dezmembrarea monarhiei dunărene, respectiv, de eliberarea și necondiționata unire a Transilvaniei cu patria mamă. În prezent mai există doar două exemplare din acest număr. Unul se află în biblioteca personală a autorului acestui excurs; imediat

după copertă este inserată o filă ce conține o interesantă notă scrisă de mână de către Octavian C. Tăslăuanu: „Numărul acesta este foarte rar. Al doilea exemplar pe care l-am avut, l-am dăruit Bibliotecii „Asociațiunii” din Sibiu, deși oamenii din comitetul central al acestei instituții culturale, în serviciul căreia am stat din 1906-1914, s-au purtat mișelește față de mine și față de averea mea. Statul ungar, care m-a condamnat la spânzurătoare pentru trădare de patrie, mi-a vândut prin licitație publică tot ce am avut la Sibiu. Membrii din comitetul central al „Asociațiunii” – cum ar fi dr. Ilie Bucur – au luat parte la licitație.

Numărul acesta a apărut în preajma izbucnirii războiului. Fiind închinat armatei române și vorbindu-se în el despre împărțirea monarhiei austro-ungare, l-am întors de la gară în ziua mobilizării. A rămas în depozit la W. Krafft, care l-a distrus, după cum mi-a spus. Dacă l-aș fi expediat, ajungeam de-a dreptul la spânzurătoare. Oct. C. Tăslăuanu”.

Cât privește cel de-al doilea exemplar aflat în colecțiile Bibliotecii Județene ASTRA din Sibiu, din păcate incomplet (lipsă pagini între 379 și 390), tot sub semnătura lui Tăslăuanu, la pagina 377 sub forma unui antet se notează următoarele: „Acest număr a fost întors de la gară la izbucnirea războiului din 1914, când redactorul revistei a fost mobilizat”. Această pagină conține un sintetic excurs intitulat Războiul,

care apare nesemnat, însă redactorul precizează „scris de Oct. C. Tăslăuanu”, iar la finalul articolului Simion Mehedinți apare semnat tot de mână, Oct. C. Tăslăuanu.

Din perioada sibiană rămân pentru posterioritate acele colecții complete ale revistei *Luceafărului* (1906-1914), în ediții de lux, cu minunatele „scoarțe” (coperti) solide, artistic colorate, care prezintă motive ornamentale din țesăturile și cusăturile românești (în partea centrală a copertei principale sunt reproduse modele ale „cămășii cu cruce”, specifice portului tradițional al bărbaților români din Mărginimea Sibiului), extrem de apreciate și căutate în zilele noastre de către bibliofili.

„Scoarța” (coperta) ediției de lux a colecției *Luceafărul*, anul X (1911), împodobită cu motive de țesături și cusături românești în culori; machete executate în München. Legătură elegantă în pânză.

1.2.4. Dispariția prematură a Adelinei Tăslăuanu (21 ianuarie 1910)

Fericirea noii familii întemeiate, care lucra neconținut în redacția *Luceafărului*, avea să fie frântă pentru veșnicie la numai 3 ani și 7 luni de la căsătorie, prin îmbolnăvirea Adelinei de o boală nemiloasă de inimă, ce pune capăt tuturor avânturilor ei nobile. Secvențele tristului eveniment sunt zugrăvite de Octavian C. Tăslăuanu într-o scrisoare adresată familiei Argetoianu, la data de 4 februarie 1910. O regăsim reprodusă în întregime în volumul 1918 – *Clauza de conștiință: Octavian C. Tăslăuanu: Jurnale inedite și scrisori 1903-1937*, studiu introductiv și note de Al. Gavrilescu; selectarea și cronologia documentelor de Oana Dimitriu, Editura Semne, 2016, pp. 18-20.

Mult iubii mei nași,

Nu v-am scris până acum, fiindcă n-am fost în stare. Pe cerul înnorat al vieții mele am avut și eu un colț albastru, care mă însenina și mă înviora de câte ori mă împrejmuia întunericul mizeriilor și necazurilor.

Căsuța noastră, îngrijită cu atâta sfințenie de scumpa mea Adelina, era pentru mine un cuib de bucurii și de mulțumiri, unde mă refugiam ca într-o biserică când mă simțeam cotropit de deznădejde în lupta vieții alături de Adelina mă reculegeam, câștigam puteri proaspete și în curând plecam iarăși să-mi împlinesc datoria... Dar iată că dintr-odată s-au prăbușit toate: colțul de cer albastru a dispărut, cuibul de bucurii și mulțumiri s-a pustiit, buna mea tovarășă m-a părăsit. Acum mă învâluie o noapte neagră. Ori încătrău mă uit zăresc numai bezna unui întuneric ce-mi înădușă sufletul. Simt că tot ce-am avut clădit în mine s-a năruit. Și nici nu mai înțeleg de ce trebuie să mă supun sorții de a trăi ca o ruină...

Iată, iubii mei nași, de ce nu v-am putut scrie. Dacă am săvârșit prin aceasta vreo greșală vă rog să mă iertați, căci vina nu e a mea ci a celui Dumnezeu ce se zice că veghează cu dreptate și cu iubire părintească asupra noastră a păcătoșilor. Am și lipsit din Sibiu. M-am întors abia de câteva zile. Mi-a fost cu neputință să rămân în casa noastră fără dânsa. M-am dus deci acasă, în satul meu de naștere din creștetul Carpaților.

Adelina Tăslăuanu și Octavian C. Tăslăuanu, Borsec, 1907, fotograf Georg Heiter.

Între piscurile munților îmbrăcați în haină albă de moșnegi cuminți, pe care în această podoabă nu i-am mai văzut de când eram copil de opt ani, mi-am dobândit o fărâmă de liniște. Crestele munților pustii și freamățul înghețat al codrilor se potriveau așa de bine cu starea mea sufletească. Ele mi-au adus aminte de o banală, dar foarte adecvată înțelepciune că de ce-i scris nu poți scăpa – pe care o rosteam adeseori cu draga mea Adelina, când ne pierdeam amândoi, cuprinși de mijloc, pe sub bolțile cetinilor de brazi. Întors în cuibul nostru din Sibiu văd însă că liniștea sufletească m-a părăsit din nou. Cine știe, poate pentru totdeauna. Și bine ar fi, dacă acest totdeauna ar fi cât mai scurt...

Îmi cereți amănunte despre sfârșitul ei. Fiindcă știu cât ați iubit-o și fiindcă sufletul ei mă povățuiește, vă împlinesc dorința, deși v-asigur că fiecare șir îl scriu cu sânge și cu lacrimi de durere cumplită... asta vă rog să nu vă supere deoarece mi se pare e tot una de acum de-o fi bine de-o fi rău. Călătoria de la Viena până la Sibiu am făcut-o de asemenea bine. Când am ajuns în gară în Sibiu ne-am îmbrățișat și sărutat de bucurie. Parcă v-am scris că din Mainheim ne-am întors greu de tot. Medicul mă sfătuisă să nu facem drumuri lungi într-una, ci să întrerupem călătoria cât mai des. De aceea am și fost siliți să vin Frankfurt-Nürnberg-München-Viena. În fiecare oraș ne-am oprit 2-3 zile. În München i-a fost așa de rău, încât a trebuit să stăm vreo 5 zile. Am chemat doctorul, dar nu i-a putut ajuta. La insistența ei – îi era frică să nu se stingă într-o țară străină și la sfatul medicului am plecat. Am suit-o în tren cu ajutorul serviciului sanitar de la gară. În tren i-a fost grozav de rău. Nu avea deloc respirație. Am mângâiat-o și am îngrijit-o cum m-am priceput mai bine, dar înghețase inima în mine de spaimă. Când ne-am apropiat de Salzburg regiune frumoasă asupra căroră îi atrăgeam mereu atenția ca să-și mai uite de indispoziție au mai înviorat-o. La Viena s-a simțit așa de bine că și a vrut să stea mai mult de o zi, nefiind nici John, nici Clemence acolo. Sosiți acasă în

condiții destul de mulțumitoare am silit-o să stea în pat o săptămână întreagă, ca să se recreeze. A fost cuminte și m-a ascultat. După o săptămână s-a sculat și umbla binișor prin odăi și-și rânduia lucrurile. Era fericită.

Cum ieșeam din birou veneam acasă și povesteam ca doi bătrâni cuminți. Ne înțelesesem să nu mergem nicăieri toată iarna, să nu iasă din casă, și să facem economii ca în mai să mergem împreună la

Mainheim. Inima ei nu vroia însă să se liniștească și era foarte nervoasă. Într-o zi a început să tușească și să se simtă slabă. Am chemat doctorul care a condamnat-o iar să zacă, cel mai mare chin pentru dânsa. La sfatul doctorului ca să fie cât mai liniștită am adus o soră de caritate, un adevărat înger. O îngrijea cu adevărată dragoste și o înveselea cu bunătatea ei. După vreo două săptămâni de îngrijire se îndreptase așa de bine încât medicul i-a permis să se ridice câte un ceas din pat.

Adelina Tăslăuanu, Borsec, 1907.

Sursa: *Luceafărul*, anul VI, nr. 22, 15 noiembrie 1907, p. 477.

Bucuria ei. Sora de caritate o pieptăna frumos, îi pune panglicuțe albastre în păr, o îmbrăca gigea – cum zicea ea – și când veneam acasă glumeam și râdeam ca niște copii. Amândoi iar ne mângâiam cu nădejile bune, iar eram pe cale de a croi planuri. Cum era, însă iritată, biata a făcut mai multă mișcare de cât îi era permis, deși sora de caritate o reținea mereu, iar i-a fost mai rău, iar a căzut la pat. Pe urmă au cotropit-o bolile toate. Pe lângă boala de inimă a venit reumatismul, boala de rinichi și în ultimele zile aprinderea de plămâni. Poate, dacă... draga mea Adelina!...

Aprinderea de plămâni o chinuia grozav, gema și se văieta de-ți sfâșia inima. Ea bineînțeles nu știa ce are. Noi o amăgeam că sunt dureri reumatice. Miercuri, în 6/19 ianuarie s-a ținut consult de doctori. Rezultatul a fost zdrobitor pentru mine. Dar, știind cât de tare e Adelina, nu-mi pierdusem chiar toate nădejile. I-am scris iubitelui John, de mai înainte, ca să știți, dar în inima mea sub cenușa disperării tot licărea câte-o scânteie de nădejde. Joi după prânz, în 6/20 ianuarie durerile în plămânul drept erau din ce în ce mai violente. Se ruga biata Adelina de doctor cu lacrimi în ochi să-i dea orice numai să-i aline junghiurile. Doctorul văzând cum se chinuie și cum se roagă l-au năpădit lacrimile și i-a făgăduit că seara îi va da un leac ca să doarmă – nu dormise de vreo trei săptămâni. Ea i-a strâns mâna cu atâta bucurie și fericire, încât toți din jurul ei am început să lăcrimăm. Medicul, văzând zbuciumările ei, care îi slăbeau cumplit inima, s-a hotărât să-i facă o injecție de morfină, care – zicea el – nu putea să strice inimii mai mult ca gemetele și icniturile neîntrerupte, seara la 6 i-a și făcut o injecție slabă. După un ceas, cam la 7, a și adormit. La început, cam un ceas și jumătate, dormea foarte liniștită și avea o respirație regulată. Pe urmă a început să geamă ușor. Văzând că pulsul e regulat și destul de tare m-am dus să mă odihnesc un ceas-două. La 11 a venit sora de caritate după mine și m-a rugat slăbit să stau cu dânsa, fiindcă îi e frică singură. Pulsul abia se mai bătea, iar în inimă se auzea un urnit cu sincope, toată era rece, brațele și picioarele erau ca gheața. Dormea încă.

Repede am trezit pe băiatul nostru scump Achii și l-am trimis la doctor. Până a venit doctorul s-a trezit. Se uita mirată împrejur și ne-a întrebat: De ce stăm amândoi lângă dânsa? I-am răspuns că ne uitam ce frumos doarme. Atunci a bătut din palme de fericire, a zâmbit și spunea că a dormit mai dulce ca oricând. Pulsul a început iar să se întărească. La 12, când a sosit doctorul, a găsit-o destul de tare. Își adusese eter

pentru o injecție nouă, dar nu a făcut uz de el, durerile din plămâni încetaseră, numai mâinile și picioarele erau tot reci. Se plângea însă că se simte grozav de slabă. Mă ruga să-i scriu lui John să vină să o caute și el. Dar repede a adăugat: «Ba nu că se sperie Constanța și n-aș vrea să-i fac nicio grijă că doamne bună a mai fost cu mine, mi-a fost a doua mamă!»

Pe urmă zicea să-i scriu lui Georgică să vină s-o vadă, dar cu gândul la Mioara și la copiii, iarăși s-a gândit că nu se poate, a stat așa dusă pe gânduri vreo 5 minute, apoi și-a ridicat ochii spre mine și cu o duioșie în glas, care nu se poate spune m-a rugat: «Codrul meu scump și drag să stai tu lângă mine că baba ta-i slabă». Și-am stat lângă ea. O mângâiam și eu și sora de caritate. Îi spuneam că de-acum se face bine, că la primăvară ne vom duce la Mainheim, iar la vară vom sta împreună la Rășinari și vom fi fericiți. Zâmbea și dădea din cap parcă ar fi zis: «Bine ar fi să mai ajung și zilele acelea». Pe urmă ațipea câte-un ceas, apoi iar se trezea. Pe la 3, la rugămintea ei, m-am dus să mă odihnesc. Vineri dimineața când a zărit ziua, nu mai putea de bucurie: «Doamne mulțumescu-ți c-am mai ajuns să văd soarele!» Zicea mereu că se făcuse o vreme splendidă ca primăvara. Sora a spălat-o, a pieptănat-o și am luat cafeaua împreună. Era foarte mulțumită, dar se vedea că-i slabă grozav. Brațele și picioarele erau reci. De la 9 ceasuri dimineața doctorul i-a făcut o injecție cu eter. Cere mereu cafea și gheață. Doctorul dăduse ordin sorei de caritate să-i dea orice va cere. Pe la 11 am glumit cu ea. M-a chemat să o sărut și m-a întrebat: «Codrule, nu m-am schimbat eu? Tu mă mai iubești?»

Adelina Tăslăuanu (1877-1910).

I-am răspuns că o iubesc mai mult ca oricând și că de acum ne vom iubi amândoi și mai mult. «Mai mult nu se poate, dragă», mi-a răspuns, «numai de mi-ar da Dumnezeu zile Doamne, dragă mi-a fost viața lângă tine!» – La 12 ore fără 10 minute, m-a întrebat cum îi merge «Luceafărului». I-am spus că bine, că vin abonamente multe: «Nine dragă, măcar atâta bucurie să ai și tu în viață». În același moment a venit Așil acasă. S-a uitat la el și zâmbind și-a zis: «Țicu meu drag și bun, hai sărută-mă». Înainte de 12 cu 2 minute, a început agonia. Afară un soare frumos. Razele de soare își jucau luminile sfioase pe pernele așternutului ei. La 12 fix i-a căzut căpșorul pe umărul meu. Ce-a fost pe urmă, nu mai știu... Adică știu: o noapte urâtă și pustie.

Va sărut mâinile și vă doresc din toată inima tot binele,

Sibiiu, 4 februarie 1910.

În numărul 3 al revistei *Luceafărul*, anul IX din 1 februarie 1910, în partea de jos a ultimei pagini (80), atenția cititorilor este atrasă printr-un paragraf scris cu fond italic, semnat de Octavian C. Tăslăuanu, unde apar consemnate următoarele: „Ne fiind în stare a răspunde în scris tuturor prietenilor și cunoscuților, care au binevoit a-mi adresa cuvinte de mângâiere pentru a-mi alina marea durere ce m-a încercat... îi rog să primească pe această cale mulțumirile mele cele mai sincere”.

Sibiiu, 12/25 ianuarie 1910.

Următorul număr al aceleiași reviste din 16 februarie 1910, la rubrica *Cronică*, în semn de prețuire și recunoștință pentru întreaga activitate depusă în sprijinul prestigioasei publicații, republică câteva din gândurile de comemorare apărute într-o serie de publicații ale vremii respective. De atunci încolo, timp de mai bine de șase decenii, nimeni nu a mai avut nicio informație legată de locul unde își doarme somnul de veci această femeie de elită, care răspândea în jurul ei bunătate și lumină. Misterul însă a fost elucidat abia în 1976 de către bibliograful rășinărean Corneliu Dragoman-Lubinski de la Biblioteca ASTRA din Sibiu care, cu prilejul aniversării centenarului nașterii lui Octavian C. Tăslăuanu, publică în suplimentul politic, social și cultural *Harghita* (aprilie 1976, p. 17), un articol intitulat *Un fir de liliac*.

După descrierea câtorva repere biografice asupra „domniței bălaie”, se precizează: „*Cu toate aceste date în minte, i-am căutat în repetate rânduri mormântul, fără să-l găsesc. Mă obișnuisem cu ideea că timpul ștersese orice urmă, când anul trecut, pe la începutul lunii mai, întâmplarea mi-a purtat pașii în fața unui monument funerar din marmură neagră pe care scria simplu: «Adelina Tăslăuanu, 1877-1910».* Surpriza a devenit emoție, nu datorită faptului că marmura era impecabil păstrată, de parcă totul ar fi fost așezat în ajun, ci pentru că de la căpătâi îmi surâdea proaspăt și duios un fir de liliac violet cardinal. Îl așezase cineva mai devreme, desigur. Simbol al suavei făpturi pulverizate dedesubt? Poate, dar mie mi s-a părut că violetul cardinal se transformă în sunete și perechea Octavian și Adelina Tăslăuanu plutește în cadrulul al doilea...”

Excelenta radiografie făcută de cercetătorul mai sus amintit a rămas parcă încremenită în negura timpului când, la 44 de ani distanță (anul 2020), autorul acestui excurs biografic, prin sprijinul necondiționat al părintelui profesor Constantin-Valer Necula de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfântul Andrei Șaguna” din Sibiu, redescoperă imaginea neschimbată a locului de veci din Cimitirul Municipal Sibiu.

1.2.5. Mobilizarea pe frontul din Galiția – calvarul neutralității – înrolarea în Armata Română – împlinirea familială

Primul Război Mondial îi oferă șansa de a-și fructifica calitățile de bun organizator, astfel că la 1 septembrie 1914 este mobilizat în calitate de ofițer al Armatei Austro-Ungare, luptând în linia întâi în cadrul Batalionului III al Regimentului 23 de glotași, Sibiu. Acest batalion era staționat în Făgăraș de unde, după o scurtă instrucție, s-a îndreptat spre frontul din Galiția pentru a apăra orașele Stanislau, Halici, zona Nistrului, Rozvadov, Oslava, Hîriv, Morovane, Zahoczewie și alte zone din apropiere. La sosirea lui Octavian C. Tăslăuanu pe câmpul de luptă, Armata Austro-Ungară se afla în retragere și, fiindcă pierderile erau mari, multe unități și subunități se comasau, astfel că, după numai trei luni de zile, dintr-un întreg regiment (peste 3 500 de oameni), au mai rămas 170 de persoane, în timp ce din compania a 11-a plecată de la Făgăraș alcătuită din 267

soldați, au mai rămas doar 7 inși, între care și Octavian C. Tăslăuanu, ultimul ofițer de trupă de la Batalionul din Făgăraș. La 29 noiembrie 1914, din cauză că organismul său era slăbit, va părăsi câmpul de luptă, fiind trimis la Sibiu în vederea recuperării sale fizice (Fărcaș 2018, 95).

După mai bine de o lună de convalescență, este repartizat la trupă, la batalionul suplimentar (Campania a II-a suplinitoare, subcompania I), unde începe exercițiile de pregătire.

Pentru vitejia de care a dat dovadă, în luna martie 1915, Octavian C. Tăslăuanu a fost distins cu două decorații: *Signum Laudis* și *Verdienst-Kreuz*, însă planul lui era acela de a pleca din Transilvania (*Ardealul*, I, nr. 22, 12-19 iulie 1941, p. 12, articolul *Figuri ardelene. Octavian C. Tăslăuanu*, nesemnat). Speculând infirmitatea pe care o avea, obține un concediu de cinci săptămâni la Sanatoriul din Mehadia pentru a-și cura „reumatismele”, moment care corespunde cu primele acțiuni de recunoaștere a frontierei, în vederea trecerii în România. Cu toate că în acest interval de timp a fost chemat de trei ori la batalion (Tăslăuanu 1915, 347), după un plan bine pus la punct, în noaptea de 2 mai 1915 va reuși să treacă munții în România, ajungând la București (Netea 2006, 28). Acolo, împreună cu alți mari luptători ai timpului (Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Nicolae Titulescu, Onisifor Ghibu, ș. a.), inițiază o amplă propagandă în favoarea ieșirii României din neutralitate, mizând pe intrarea în război împotriva asupritorilor românilor din provinciile înstrăinate.

Octavian C. Tăslăuanu în uniforma de ofițer al Armatei Austro-Ungare.

Sursa: Biblioteca Academiei Române.

Strălucit orator, Octavian C. Tăslăuanu a desfășurat o intensă activitate propagandistică la revistele *Tribuna* și *Epoca*, la aceasta din urmă publicând în rubrica *Ardealul vorbește*, o serie de articole ce aveau ca topic ideea pregătirii unității naționale. A aderat între timp și la organizația patriotică *Federația unionistă*, pe care o numea „... un templu larg al legii celei noi: înfăptuirea României Mari. Temeliile acestui templu se reazemă pe întreg pământul neamului...” (Tăslăuanu, *Un templu de credință*, *Epoca*, 11 noiembrie 1915). Tot atunci desfășoară și o fertilă activitate publicistică la *Adevărul*, *Universul*, *Tribuna* (săptămânalul), *România*, *Neamul românesc* și ține conferințe în cadrul Acțiunii române (Voiculescu 1996, 19).

Din perioada 1913-1915 datează și un set de 18 scrisori inedite pe care secretarul administrativ al „Asociațiunii” le-a adresat unei tinere domnișoare, Margareta Constantinescu din București, alături de care spera să-și însenineze zilele văduviei sale. Corespondența amintită a fost publicată în volumul: *1918 – Clauza de conștiință: Octavian C. Tăslăuanu: Jurnale inedite și scrisori 1903-1937*, studiu introductiv și note de Al. Gavrilesco; selectarea și cronologia documentelor Oana Dimitriu, Editura Semne, 2016, București, pp. 73-84. Adresându-i-se cu apelative, precum: „Draga

mea duduie”, „Scumpă duduie”, „Draga mea Margaretă”, „Mult stimată domnișoară”, „Scumpa mea prietenă”, sau „Iubita mea prietenă”, aceste scrisori de dragoste impresionează printr-un debordant romantism calat a menține focul viu al dragostei față de persoana iubită.

Spicuim câteva rânduri din diverse scrisori cu vorbe frumoase, inspirat așezate pe hârtie, pline de emoție și sensibilitate: „Aici n-a sosit nicio știre de la D[umneata] și din această cauză am fost foarte trist. Urmăream cu sufletul înfiorat de mândrie toate mișcările oștirii, regretând că nu fac și eu parte din ea, dar m-abăteam mereu cu gândul și la D[umneata] și nu știam nici unde ești, nici ce faci și mai ales dacă îți mai zboară sufletul peste Carpați, oprindu-se la căminul unui om ce-ar dori să te aibă de-a pururi aproape” (28 iulie 1913).

„M-a costat foarte mult tăcerea de până acum, căci nu e nimic mai greu pe lumea asta decât să-ți înăbuși dragostea ce o ai pentru cineva. Cu gândul eram mereu în Rissingen și de câte ori n-am dorit câteva săptămâni de libertate, ca să-mi pot lua aripi și să zbor aproape de ceea ce mi-a fermecat sufletul. În mijlocul celor mai intensive zile de muncă, mă opream o clipă și mă grăbeam să fiu lângă Mata, întrebându-te și cercetându-te, dacă te mai gândești la Sibiiu. Și nădejdea că odată totuși poate vei fi aici, în cuibul meu, stăpânind ca un înger bun, mă mângâia[i] și-mi dădea[i] noi puteri de muncă. Iartă-mi, te rog, sinceritatea și crede-mă că niciodată nu m-am simțit mai singur ca acum. Dacă ai ști, Margaretă, cât de mult trăiești în sufletul meu și cât de mult aș vrea să rămâi întotdeauna stăpâna lui, poate te-ai îndura să-mi curmi suferința mai curând, întâi dându-mi mâna și făcând din mine cel mai fericit om din lume. [...] Deocamdată sunt numai duhovnicul inimei mele, care îmi dă mereu zor să-ți spun tot ce simte. Îndură-te de ea, Margaretă preacurată, și ascultă-i destăinuirile și dacă poți alină-i suferințele. [...] Sărutări de mâini și multe complimente de la Codru”. (20 septembrie 1913).

„Sufletul meu pribeag se ia la întrecere cu undele vântului și cu valurile mării. Se zbuiciumă, se zbate și aleargă neconținut, biciuit de furtuna așteptării... Ca să-l potolesc îl înjug la muncă, încercându-l cu poveri grele. Astăzi mă roagă să-l las să stea de vorbă cu D[umnea]ta. Îți închipui că-i împlinesc cu plăcere rugămintea” (2 octombrie 1915).

„Îmi pare bine că scrisorile mele îți fac plăcere. Aș dori din tot sufletul să reușesc a mă apropia de D[umnea]ta mai mult ca până acum și să te simt că mă stăpânești. Asta atârnă numai de la D[umnea]ta. Bărbații își încredințează ușor soarta în brațele femeilor, dacă simt că ele știu să-o ocrotească și să-i călăuzească pe cărări luminoase” (30 octombrie 1915).

„Și se vor părea poate ciudat, când îți voi mărturisi că și pe D[umnea]ta, de câte ori îmi apari în suflet ca o icoană luminoasă care îmi înseninează viitorul, te văd în Ardeal, acolo în dumbrava Sibiului, când într-o zi frumoasă de primăvară, culegeam împreună viorele. Îmi aduc aminte de coprinele ce mi le-ai dat la despărțire și de o mulțime de nimicuri din vremea cât ai stat la noi. Acolo, în Ardeal, erai alta – așa mi-ai rămas întipărită în suflet. Întreaga mea ființă strigă după Ardeal, după mormintele scumpe ale strămoșilor și după viața curată și cinstită a simplilor martiri ai muncii și ai nedreptății. Mărturisirea din această scrisoare a fost o nevoie sufletească. Iartă-mă că-ți tulbur viața cu spovedaniile unui om fără țară” (16 noiembrie 1915).

„Mi-am adus aminte de o promisiune. O îndeplinesc. Îți trimit o slabă icoană a mutrei mele, care nu știu dacă te interesează. La revedere în săptămâna viitoare. Până atunci complimente părinților, iar D[umi]tale o prietenească strângere de mână, Oct. C. Tăslăuanu. Margaretăi ocrotitoare mele din vremea pribegiei triste. Înseninată de credința într-o Românie Mare. Noiembrie 1915”.

Fotografie trimisă Margaretăi Constantinescu, noiembrie 1915.

Sursa: Biblioteca Academiei Române.

După intrarea României în război, Octavian C. Tăslăuanu și alți refugiați care fuseseră ofițeri în Armata Austro-Ungară și-au manifestat dorința de a fi acceptați ca ofițeri combatanți, însă au fost refuzați pe motiv că nu aveau cetățenie română (Netea 1970, 71). Au căutat o soluție, adresând un memoriu Consiliului de Miniștri, prin care se sugera înființarea de regimente formate din români transilvăneni și bucovineni luați prizonieri în Rusia, precum și din refugiați aflați în țară, acțiune care în final a rămas fără rezultat. Începând cu 23 ianuarie 1917, Octavian C. Tăslăuanu este numit locotenent-translationer pe lângă Comandamentul Diviziei a VII-a, de pe Valea Trotușului. În urma ordinului din data de 22 aprilie 1917 este numit șef al Biroului de Informații de la Corpul IV Armată, Onești, fiindu-i recunoscută în cele din urmă calitatea de cetățean român, avansat ulterior la gradul de căpitan.

În toamna anului 1918, la Iași, în calitate de secretar al *Comitetului Național al Românilor Emigranți din Austro-Ungaria*, se dedică, împreună cu istoricul Alexandru Lapedatu, organizării de regimente ardeleni și bucovinene, recrutate din români prizonieri, proiect pe care-l înaintează Consiliului de Miniștri și Regelui Ferdinand care îl aprobă. După înlăturarea guvernului Marghiloman, în urma unor manifestații entuziaste pentru unire, Octavian C. Tăslăuanu îi scria lui Sextil Pușcariu, angajat în mișcarea bucovineană: „Am ajuns, Sextile, și vremurile astea. Am satisfacția sfântă de a ne vedea visurile întrupate, visuri pentru care am luptat și noi, cât ne-au ajutat puterile” (Pușcariu 1968, 310).

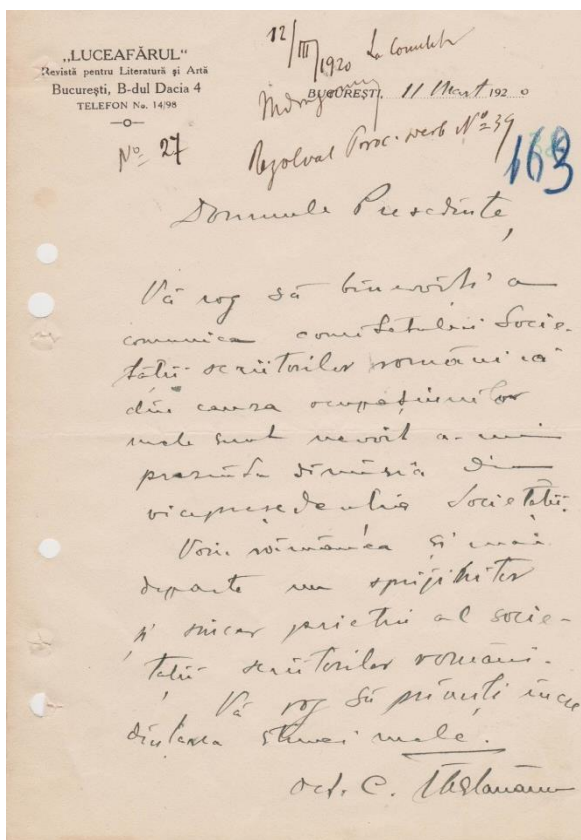

Ca o recunoaștere a meritelor sale, Octavian C. Tăslăuanu este numit *membrou al Marelui Sfat Național Român*, însă fiind prins cu nenumăratele sarcini ce le avea de rezolvat la secția de Informații a Marelui Cartier General de la Iași, unde conducea *Agenția Dacia* (care sub masca unui organism de presă, desfășura activități de spionaj, diversiune și sabotaj în Transilvania ocupată de Puterile Centrale), nu va participa la marea act național din Alba-Iulia.

Legitimația lui Octavian C. Tăslăuanu, membru al Marelui Sfat Național Român.

Disponând de o siguranță predictibilă, în plină maturitate, la vârsta de 41 de ani, în data de 20 octombrie 1918 (stil vechi), în orașul de pe malurile Bahluiului, se recăsătorește cu *Fatma Alice Sturdza* (1893-1964), despre care Constantin Argetoianu afirma că era „o apelpisită care l-a împins pe calea pieirii” (1996, 225), pe care o cunoscuse mai înainte pe front, ca infirmieră, cununia religioasă având loc la 10 ianuarie 1919. Ea provenea dintr-o familie nobilă, din părinții Radu și Maria Sturdza, bunicul ei fiind politicianul Vasile Sturdza, membru al căimăcămiei Moldovei, militant pentru unirea Principatelor Române.

Dumnezeu binecuvântează familia cu un fiu, *Radu Ioan*, născut la 27 august 1919, zis și „cărăbuș”, care va deceda la numai un an de la naștere (2 septembrie 1920) din cauza erorii unui farmacist care i-a administrat în mod greșit un medicament. Următorul an, 1920, se arată plin cu momente de fatalitate, între care menționăm încetarea apariției revistei *Lucaefărul*, respectiv demisia din funcția de vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români (11 martie 1920), unde a activat doar un an de zile. Durerea îi va fi ușurată de nașterea unei fiice, în data de 11 august 1921, *Dafina*, căreia îi va dedica primul volum din ciclul *Sposedanii*. O altă frumoasă dedicație o identificăm pe pagina de gardă a unui exemplar al volumului *Amintiri de la Lucaefărul*: „Fetei mele Dafina ca să urmeze pilda tatălui ei. 22. IX. [1]936. Tata”. Un aspect mai puțin cunoscut este acela că fiica lui Octavian C. Tăslăuanu l-a avut ca naș de botez pe Miron Cristea, Mitropolit Primat al României în vremea aceea.

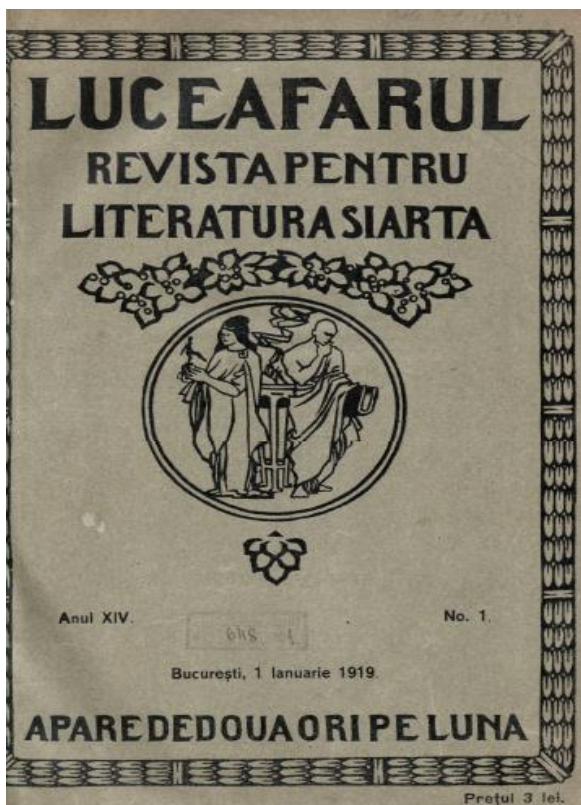
Facsimilul demisiei lui Octavian C. Tăslăuanu din funcția de vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români (11 martie 1920).

Sursa: Copie obținută prin bunăvoința pr. conf. univ. dr. Constantin-Valer Necula.

1.2.6. Director al revistei *Luceafărul*, perioada bucureșteană (1919-1920)

Editarea revistei *Luceafărul* s-a reluat abia la 1 ianuarie 1919 (anul XIV), la București, având ca subtitlu: „Revistă pentru literatură și artă”. Sediul redacției se afla pe str. Numa Pompiliu, nr. 5-9.

În forma nouă, secretarii de redacție erau Al. Busuioceanu și Nechifor Crainic (alias Ion Dobre, țigan bulgar), iar Octavian C. Tăslăuanu figurând ca director. Nechifor Crainic, fiind prins că a furat bani din casieria revistei, va fi înlocuit cu Gala Galaction. Neuitând incidentul, imediat după moartea lui Octavian C. Tăslăuanu, acesta a avut lașitatea de a se răzbuna, publicând în revista *Gândirea*, anul XXI, nr. 9, noiembrie 1942 (pp. 533-534) câteva aspecte înjositoare la adresa fostului său director.

În 1919, coloanele revistei *Luceafărul* cuprind șase articole privind consolidarea Marii Uniri, toate semnate de Octavian C. Tăslăuanu: *Unirea* (nr. 1, 1 ianuarie 1919, p. 1), *Ardealul* (nr. 3-4, 16 februarie 1919, pp. 49-50), *Înviere* (nr. 7-8, 16 aprilie 1919, p. 137), *O protestare* (nr. 17, 16 septembrie 1919, p. 333), *Ideea europeană* (nr. 18, 1 octombrie 1919, p. 373) și *Problema națiunii* (nr. 20-21, 16 noiembrie 1919, pp. 427-428).

Începând cu 13 martie 1919, își îndeplinește vechea dorință de a reînființa *Institutul de Arte Grafice Luceafărul* din București, printre fondatori figurând: Banca Comercială Română (care a cumpărat, renovat și perfecționat fostele ateliere ale lui Albert Baer), Banca Chrissoveloni, Dimitrie Onciu, Th. Halla, I. Al. Brătescu-Voinești, Gr. Gafencu, Stoika Dumitrescu, Victor Rațiu și Octavian C. Tăslăuanu, ultimul deținând 200 de acțiuni în valoare de 50 000 lei (*Monitorul Oficial*, nr. 280, 13 (26) martie 1919).

Coperta revistei *Luceafărul*, anul XIV, nr. 1, 1 ianuarie 1919, București.

Concomitent cu aceasta, prin decizia consiliului de administrație, *Societatea Anonimă Română pe Acțiuni „Lucașfărușul”*, a cumpărat tipografia și *Institutul de Arte Grafice Ardealul* din Cluj, care deținea o filială în Târgu-Mureș (Voiculescu 1996, 23). La numai un an de la înființare, directorul societății Octavian C. Tăslăuanu, în urma unei neînțelegeri cu Jean N. Chissoveloni, va demisiona (Argetoianu 1995, 117), și prin urmare, s-a ajuns la condiția de încetare a apariției revistei *Lucașfărușul*, ultimul număr fiind 8-9 din 16 aprilie 1920, când redacția scria următoarele: „Din cauza dificultăților tehnice, care ne constrâng la urcarea din nou a prețului abonamentului, suspendăm apariția revistei până la toamnă, când sperăm să reapară în alte condiții mai ușurătoare. Materia de pe lunile de vară se va adăuga treptat la primele numere”.

1.2.7. Activitatea politică a lui Octavian C. Tăslăuanu

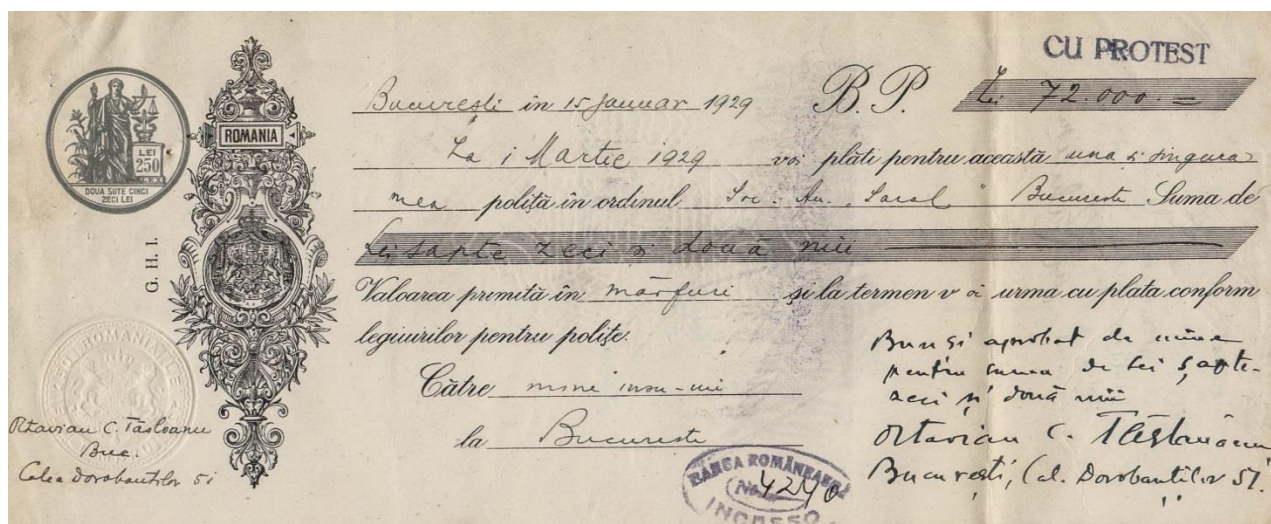
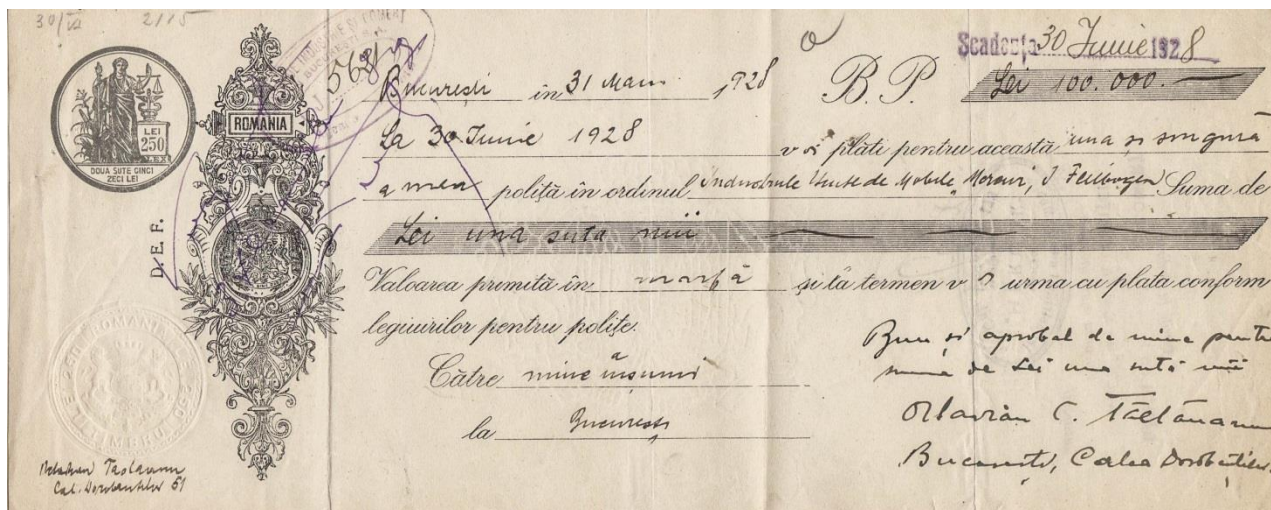
Fire luptătoare și energică, dornică de a se implica în procesul de refacere a României Mari, la primele alegeri parlamentare din noiembrie 1919, Octavian C. Tăslăuanu este ales deputat de Tulgheș, candidat din partea Ligii Poporului. În guvernul Alexandru Averescu este numit ministru al Comerțului și Industriei (perioada 13 martie – 16 noiembrie 1920) și ministru al Lucrărilor Publice (16 noiembrie 1920 – 1 ianuarie 1921), dovedindu-se a fi extrem de activ, prin inițierea unor serii de legi și reforme necesare reorganizării economiei naționale din perioada emergentă Primului Război Mondial (înființarea fabricii de explozivi din Făgăraș; naționalizarea uzinelor Reșița; organizarea industriei petrolului prin înființarea societății I. R. D. P. (acronim pentru Industria Română de Petrol); naționalizarea întreprinderii *Mica*; elaborarea unor proiecte de legi pentru monopolizarea comerțului cu petrol, pentru organizarea comerțului cu cereale; înființarea Politehnicii din Timișoara; obținerea fondurilor necesare pentru construcția Academiei Comerciale din București), ș. a. (Voiculescu 1996, 24). Se pare că prin aceste măsuri a lezat interesele unora care nu aveau ca țintă refacerea grabnică a economiei naționale, ci pofta îmbogățirii rapide (Șandru 2012, 232), aruncându-l în malaxorul unei campanii de presă defăimătoare, de sorginte liberală, care îi va atribui tot felul de fraude imaginare, obligându-l în cele din urmă să demisioneze. A fost batjocorit și jignit prin epitete ca „borfaș”, „hoț”, „bandit”, „milionar”, „ministru al afacerilor grăbite”, „ministru cu bucluc”, ș. a. m. d., acuzatii false, pentru că niciun abuz nu a putut fi dovedit, singurul efect fiind acela de a marginaliza energia creatoare a celui ce a fost ministru, înzestrat cu mare capacitate de organizare (Voiculescu 1996, 30). Nevinovăția faptelor lui Octavian C. Tăslăuanu va fi arătată mai târziu, în anumite scrieri cu caracter memorialistic, în care se precizează: „*Ambițios cum era, se ridică în Țara Românească până la rangul de ministru. Fiindcă pe vremea aceea se făceau multe învoarteli, gurile rele scorniseră lui Cescu următorul cântec: «Fă-mă Doamne Tăslăuan / Num-o lună, nu un an». Am credința însă că nu era așa lacom și fără scrupule cum îl arată cântecul* (Sporea 2001, 60) (Octavian C. Tăslăuanu avea două porecle *Cescu* și *Tâgnea*).

Același lucru este dovedit și de Victor Moldovan în cartea sa *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, vol. I, publicat postum, în 2016, din care spicuim următorul pasaj: „*Pentru toate aceste afaceri scandaloase, care provoacă o campanie violentă din partea opoziției, țapul ispășitor este un ardelean, ministrul de Industrie și Comerț, Octavian Tăslăuan. Însuși regele îi dădea lui Tăslăuan epitetul de borfaș, hoț, bandit, firește, în urma intrigilor celor interesați. Faima de om necinstit a lui Tăslăuan devenise atât de răspândită, încât era utilizată ca obiect de haz în revistele lui Tănase la «Cărăbuș», unde se cânta un cântec cu refrenul «Fă-mă Doamne, Tăslăuanu, nu cu ziua, ci cu anul». Acest om pare a fi fost nevinovat. Afacerile le-au făcut alții, cu mai multă experiență. Tăslăuanu, care are marele merit de a fi editat pe vremuri revista «Lucașfărușul» la Budapesta, știu personal că a murit om sărac. M-a vizitat acasă cu ocazia interpelării mele de mai târziu în chestia pașapoartelor, pentru a-mi da informații și am amintit persoana lui Tăslăuan în seria victimelor ardelene» (p. 110).*

În 1921, ca respect pentru întreaga activitatea militară, Octavian C. Tăslăuanu a fost totuși decorat cu cea mai înaltă distincție a statului român, *Ordinul Național „Steaua Românei”*, versiunea pentru militari, având pe revers două spade.

Interesant de urmărit este înființarea *Societății Anonime Române – Traversa* (martie 1921), care avea ca domeniu de activitate achiziționarea de păduri în proprietate sau spre exploatare, din întreaga Românie, precum și comercializarea produselor din lemn și a derivatelor sale.

În actul constitutiv al societății forestiere, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 272 din 15 martie 1921 (p. 12 194), observăm faptul că printre fondatori, la poziția numărul 2, figura Andrei Barcianu, care de fapt, îl reprezenta în mod oficial pe unchiul său Octavian C. Tăslăuanu, cooptat ulterior, la numai câteva zile (22 martie 1921), în consiliul de administrație, ales mai întâi președinte și apoi, director general al societății (*Monitorul Oficial* nr. 282, 26 martie 1921, p. 12 637). Acest lucru este confirmat și prin numirea în consiliul de administrație a fratelui său mai mic, Cornel Tăslăuanu, iar ca cenzori pe Octavian Russu, Virgil Russu (fiii surorii Valeria) și Alexandru Filip (fiul surorii Ileana) (*Monitorul Oficial* nr. 70, 1 iulie 1922, p. 3 630; *Monitorul Oficial* nr. 16, 21 ianuarie 1926, p. 767; *Monitorul Oficial* nr. 19, 23 ianuarie 1933, p. 487).

Diverse bilete la ordin, cu timbru sec, pe hârtie cu filigran, semnate de Octavian C. Tăslăuanu.

Tot din diverse numere ale *Monitorului Oficial*, aflăm că Octavian C. Tăslăuanu, după ieșirea din ministeriat, la data de 24 ianuarie 1921, va fi ales președinte al consiliului de

administrație la Banca Minelor, apoi administrator-delegat în consiliile de administrație de la Banca Danubiana (12 aprilie 1926) și Banca Românească (30 noiembrie 1928), asigurându-și așadar o sursă temporară de venit, pentru întreținerea familiei.

La alegerile parlamentare din 5-7 martie 1922, Octavian C. Tăslăuanu candidează ca independent pentru funcția de deputat, în circumscripția Tulgheș, obținând numai 70 de voturi, mandatul fiind adjudecat de reprezentantul Partidului Național Liberal, Ion M. Cristea, care a obținut 1 539 de voturi (Monitorul Oficial, nr. 279, 12 martie 1922, p. 12 227).

Din cauza omniprezentelor disensiuni cu Octavian Goga, nu va intra în componența echipei ministeriale ale noii guvernări a generalului Averescu (30 martie 1926 – 4 iunie 1927). Între 1926 – 1927, va deveni totuși senator de Mureș, calitate în care a propus participarea parlamentarilor la primul congres paneuropean, ținut la Viena (*România nouă*, anul 3, nr. 45 (268), 25 iulie 1926, p. 2).

Măhnit și scârbit de moravurile politice din România Mare, se automarginalizează, dedicându-se studiilor politico-economice pe care le și publică, întreaga fenomenologie fiind gândită la scară macrosistemică (Voiculescu 1996, 31). Nerezistând ispitei de a nu reveni în arena politică, în toamna anului 1932 se alătură lui Iuliu Maniu, înscriindu-se în Partidul Național-Țărănesc, fără însă a mai avea un rol de prim-plan.

Octavian C. Tăslăuanu, anul 1927.

Aspecte interesante din acțiunile politice ale lui Octavian C. Tăslăuanu sunt surprinse atât în volumul *Producția – Un program economic. Epoca guvernului Averescu 1920*, publicat în anul 1924, cât și într-un valoros jurnal sub forma a trei caiete ce conțin însemnări politice din perioada 1920-1923, identificate în Arhiva Bibliotecii Academiei Române, sub cota *Arhiva Luceafărului / V mss. 14-16*, rămase inedite până de curând (Al. Gavrilesu, Oana Dimitriu 2016, pp. 143-185).

Din simplul considerent al valorii și autenticității acestora, redăm în totalitate conținutul lor, subliniind încă o dată dezmațul politic ce se practica la cel mai înalt nivel. Urmărind în ordine logică firul evenimentelor, la *Arhiva Luceafărului / V* manuscris 14, avem un carnet de note cu foaie velină, fără coperti, de dimensiuni 18 x 11,5 cm, scris cu cerneală neagră, cu autograf, care surprinde evenimentele politice pentru perioada 18-29 februarie și 3 martie 1920, textul fiind următorul:

Miercuri, 18 febr 1920. Sunt bolnav în pat de gripă, de trei zile. Nu mai știu nimic din amănuntele vieții politice. La orele 2 p. m. Argentoianu îmi telefonează că la orele 7 seara să fiu neapărat la generalul Averescu. M-am sculat din pat și m-am dus. Am găsit în sala de așteptare statul-major al d-lui general: Argentoianu, P. P. Negulescu, general Văleanu, D. Zamfirescu, Octavian Goga și eu. Așteptăm să iasă de la d-l general, [pe] Take Ionescu. Aflasem de criza guvernului care a izbucnit prin demisia generalului Rășcanu și [a lui] Victor Bontescu de la Industrie și Comerț. La Consiliul de Miniștri convocat la palat la orele 5 p. m. urmau alte două demisii: ale d[omni]lor miniștri ai Basarabiei și Bucovinei. Toate acestea le aflu așteptând ieșirea lui Take Ionescu. Bănuiam, deci, că va fi o consfătuire intimă prin examinarea situațiunii și pentru pregătirea guvernării. Prezența d-lui Take Ionescu era un indiciu sigur. Ieșim câteva clipe împreună cu Goga, care mă întrebă dacă toți cei de față intră în noul minister. Nu știu să-i dau nicio lămurire. Suntem chemați de Hiotu, care ne numește excelențe. În sala de așteptare dăm mâna cu d-l Take Ionescu, care îmi

face impresia unui șef nemulțumit cu alianța ce-o încheiase. Știm că, în cazul chemării d[omnu]lui Averescu la guvern, Take Ionescu va intra la externe numai în guvernul remaniat după alegeri. Generalul Averescu voia să se prezinte cu o formațiune pur averescană la alegeri, ca să ia din mâinile opoziției, în special a țărăniștilor, orice urmă de agitație. Intrăm. Găsim pe general foarte vesel. Încep conversații fără nicio importanță. Ne uităm unii la alții; în ochii tuturor aceeași întrebare: Pentru asta ne-a chemat?!

Generalul simte și ne spune: «V-am rugat să veniți la mine, ca să examinăm situația. Vă întreb: Care este părerea d-voastră în caz când aș fi însărcinat cu formarea guvernului, s-ar putea încerca o guvernare cu actualul parlament?» Întrebarea îmi părea curioasă, fiindcă eu știam că generalul este hotărât să dizolve parlamentul și că condiția sine qua non a venirii sale este dizolvarea. Îmi surprind câteva clipiri șirete. Îmi trag scaunul mai aproape de Argentoianu, care îmi șoptește: «Face pe șiretul, vrea să câștige timp, totul este hotărât, astă seară depunem jurământul». Știrile mă zăpăcesc. Profit de discuția pe care o angajaseră cei doi poeți, Zamfirescu și Goga, cu generalul, și-l întreb pe Argentoianu cum e compus guvernul cel nou. Îmi spune: «Averescu – Interne și președinția, Zamfirescu – Externe, provizoriu, Argentoianu – Finanțele, tot provizoriu, Negulescu – Culte și Instrucțiune Publică, generalul Văleanu – Lucrări publice, eu – Industria și Comerțul, Cudalbu – Domeniile și agricultura, Sărățeanu sau M. Cantacuzino – Justiția, Rășcanu – Războiul, Goga – fără portofoliu, Goldiș, ministrul Transilvaniei, cei [ai] Bucovinei și Basarabiei rămân. Compunerea guvernului nu mă mulțumește. Rămân pe gânduri și caut să ghicesc ce evenimente au determinat această chemare peste noapte a generalului la cârma țării. Seamănă a lovitură, pusă la cale de sus. Generalul e chemat în odaia de alături, nu pot să știu de cine, dar e cineva de la palat. Se întoarce râzând, spunându-ne povestea lui Cărăbuș. Făcea aluzie că ținea puterea ca în palmă. Scrie la repezeală un bilet și-l duce singur în odaia vecină. Pe urmă îl cheamă pe Goga. Când ies împreună îmi spune: «Îți va comunica d-l Goga o rugămintă pe care ți-o fac».

Plecăm cu automobilul generalului Văleanu, pe care îl lăsăm acasă. Goga îmi spune că nu s-a produs decât demisia generalului Rășcanu. El are misiunea să stăruie pe lângă Bontescu să-și dea în această noapte demisia, iar eu să stăruie pe lângă Nistor. Pe acesta din urmă nu-l găsesc acasă, plecase la Iorga. Îi las vorbă la secretar, ca să mă caute până la orele 11. Vine pe la zece la mine. Îi comunic dorința generalului. Îl văd că șovăie, că e palid și foarte încurcat. Ca să-i dau timp de întremare, îl întreb ce a fost la Consiliul de la Palat ținut la orele 5 p. m. Îmi spune că regele le-a spus că țara are nevoie de un guvern tare, că l-a oprit și i-a accentuat în special că actualul guvern este slab. Regele îi făcea această comunicare, fiindcă îl știa înțeles cu generalul ca să-și dea și el demisia. Îi atrag atenția asupra acestui lucru și-l pun în curent cu intenția generalului de a-l păstra în guvernul său și de a dizolva parlamentul. Îmi răspunde că el nu poate sparge blocul, că nu se poate învoi cu dizolvarea parlamentului. Rămâne ca să-i comunic generalului răspunsul său în cursul dimineții. E cel dintâi prilej în care încep să mă îndoiesc de acest profesor. L-am simțit ascuns, fals și nesincer. Despre Inculeț, care după cum spunea Nistor, stătea pe același punct de vedere ca și dânsul, n-am avut niciodată o părere bună.

Joi, 19 Faur. Plec cu Argentoianu la d-l general. Nistor nu dăduse niciun răspuns până la orele 10 dim[ineața]. Îi telefonez și-mi răspunde că va veni după masă. Îi comunic că d. general vrea să-l vadă imediat. Nistor avea la orele 11 o consfătuire cu membrii guvernului și voia să câștige timp. A venit imediat după generalul Rășcanu, care fusese la dânsul să-l convingă. După ce s-a asigurat că va intra și în guvernul format de d-l general, a făgăduit că își va da demisia, păstrând rezerve numai asupra dizolvării parlamentului. Întâlnesc pe d-l Take Ionescu în sala de așteptare a d-lui general. Îl văd dezorientat asupra situației de la Nistru care, în telegramele M[arelui] C[artier] G[eneral], era agravată. Seara, Nistor și Inculeț își prezintă demisiile, dar stăruie pentru menținerea actualului parlament. Maniu împiedică guvernul să-și prezinte demisia până la sosirea lui Vaida. Maniu își simte moartea politică.

Vineri, 20 Faur. Stăm de vorbă cu Goldiș, la Cameră. Bătrânul fariseu se identifică cu „cloncanii”

partidului. Dar dacă i se vor face propuneri concrete, se mai răzgândește. Încep să primesc felicitări pentru eventualitatea de a intra în guvern. Nu mă bucură, când văd enormele greutate și mai ales intriga bizantină care se țese de Barbu Știrbei la Palat. La generalul Averescu intra prin dos, pe la grajduri, ca să nu-l vadă nimeni. Tot el pune și răstoarnă guvernele în înțelegere cu Brătianu. Planul era ca să prindă pe generalul Averescu în cursă, să-l facă să primească guvernarea cu actualul parlament, iar la momentul oportun să-l dea peste cap pentru totdeauna. Nevrând să primească generalul însărcinarea de a forma guvernul fără dizolvarea parlamentului – dragostea Palatului a slăbit. Dar tot generalul va învinge, căci de partea lui e dreptatea!

Sâmbătă, 21 Faur. Goga îmi spune că Maniu stăruie pe lângă menținerea blocului, dar nu se leapădă nici de ideea fuziunii cu Liga Poporului. Cere concursul lui Goga la formarea guvernului. Goga refuză, dar îi făgăduiește o expectativă binevoitoare. Eugen Goga demisionează ca să asigure independența cuvântului la „Renașterea Română”. Comunic generalului intenția lui Maniu de a forma guvernul. Generalul o știa. Nu-i va da niciun fel de sprijin. Dimpotrivă, va porni ofensiva. Într-o lungă convorbire pe care a avut-o Argetoianu cu Maniu, acesta a aflat într-o formă categorică hotărârea Ligii [Poporului].

Argetoianu i-a declarat: «Acest parlament va fi dizolvat sau venind la putere generalul sau dacă nu printr-o campanie extraparlamentară». Lupta se dă deci strașnică în jurul parlamentului. Triumfă generalul – se prăbușesc și liberali și țărăniști și naționaliști și partidul Maniu. Lupta nu e deci ușoară. Generalul mă încredințează să mă ocup cu chestiunile și persoanele venite din Ardeal. Începem organizația.

Duminică, 22 Faur. Prezint generalului pe dr. Amos Frâncu, care e de trei zile aici. Frâncu face o critică a actualilor conducători din Ardeal. Generalul declară că nu admite guvernarea oamenilor din provinciile [e]liberate, mai curând se aliază chiar și cu Brătianu. Spune același lucru ca să accentueze hotărârea lui de a nu da niciun concurs lui Maniu. Frâncu e prezumțios, ca toți ardelenii; vorbește cu generalul ca de la șef la șef. Intervin și explic lui Frâncu intențiile generalului de a organiza Partidul Unirii Poporului și în Ardeal. După prânz, citesc programul noului partid. Frâncu rămâne încântat și se convinge că nu e nicio deosebire de principii, ci de persoane, cum i-a spus generalul. Îi explic întreaga situație. Cere să-l mai vadă odată pe d[omnu]l general. Pleacă la Take Ionescu după ce mi-a expus planurile lui de dictatură, cu un directoriu compus din generalul Averescu, Ion I. C. Brătianu, Flondor și Mișu. Astăzi, însărcinăm pe N. Popovici – fratele lui Mihai – să plece la Brașov și să înceapă organizarea Ligii Poporului dincolo de munți.

Luni, 23 Faur. Luni după ședință, mă cheamă Maniu și mă întreabă dacă este adevărat că Bontescu mi-a declarat următoarele: „În caz când voi mai fi atacat în club nu voi răspunde la învinuiri, dar voi spune «apără-mă, Domnule Maniu»”. Am confirmat declarațiile lui Bontescu și i-am spus că el nu se poate degaja de răspundere. I-am spus că el este răspunzător de întreaga situație politică, el a reușit să compromită numele ardelenilor și tot el a creat situația actuală, nevrând să ia răspunderea. Văzându-se strâmtorat a început să-mi declare că el personal n-a aspirat niciodată la nicio situație și acest fapt e taina succesului lui.

În ce privește unificarea, mi-a spus că Ardealul va deveni un câmp de exploatare. Nu a voit să recunoască angajamentele ce le-a luat față de general[ul] Averescu. I-am spus că eu în câteva zile îmi voi da demisia din partid și că voi porni lupta împotriva lui. A fost pentru prima oară când am avut o atitudine intransigentă față de dânsul.

Marti, 24 Faur. Generalul Averescu primește vizita ungurului Bernardi, căruia îi declară că naționalitățile se pot grupa în sânul partidului. Nu admite deci grupări politice pe baze etnice. Stabilim împreună ca Maniu să fie atacat în „Îndreptarea”. Goncopol primește ordin în acest sens.

Miercuri, 25 Faur. Fac declarație pentru răsturnarea conducerii partidului. Goga nu vrea să semneze. Stăruie ca și Take [Ionescu] să fie în combinația celui dintâi guvern, că el nu se învoiește să intre în

cel propus de general. A început iar să oscileze, vechea și incurabila lui boală. Seara, la club, o penibilă atmosferă de soviet. Maniu lucrează mereu cu deficit.

Joi, 26 Faur. Fac o vizită lui Take Ionescu ca să văd ce mai spune. Aflu că generalul Averescu înainte cu două luni a dat o declarație în scris că actualul parlament va governa două luni. Pe baza acestei declarații a fost chemat acum, crezându-se la Palat că își menține declarația. Or, generalul a observat că liberalii vor să-l facă prizonier și n-a mai vrut să-și țină promisiunea. Din conversația cu Take aflu că el nu e dispus să intre singur în alegeri fiindcă nu are speranța să obțină mai mult de 20 de locuri. Generalul i-a promis că vor candida pe liste comune, că nu vrea să intre în prima formațiune de guvern ca să creeze garanții de credit noului guvern. Ideea noului partid conceput de mine nu o cunoștea. I-am spus că am început propaganda pentru Averescu și în Ardeal. A rămas surprins. Astăzi circulă vești despre remanierea

cabinetului vechi și se constată că liberalii vor să guverneze cu alți figuranți.

Vineri-Duminică, 27-29 Faur. Bolnav în pat. Nu prea am știri. Am ajuns într-un stadiu de așteptare. Lupta continuă în jurul parlamentului. Soluții fără dizolvare sunt greu de găsit. Ardelenii aderă la reorganizarea partidului, care merge cu pași grăbiți spre disoluție. Demisia lui Bontescu a agravat situația. Maniu nu poate scăpa de răspundere.

Sufrageria lui Octavian C. Tăslăuanu, București.

Miercuri, 3 Martie. Dimineața sunt chemat la telefon de Argetoianu, care îmi spune să mă prezint cu decretul-lege electoral la general. Îmi spune să-i dau forma definitivă și să pregătesc decretul lege electoral pentru județe și comune cât pot mai repede. Îi face reproșuri lui Argetoianu că nu a pregătit nimic. Simt că iarăși e vorba să vină la guvern. Argetoianu îmi și comunică acordul deplin dintre general și rege. Generalul îmi spune să-i pregătesc itinerariul lui în Ardeal. Intervine o nouă vizită a lui [Amos] Frâncu, propunând generalului un cartel, în special pentru Munții Apuseni. Generalul refuză, zicând că despre cartel se va discuta când va fi actual. S-a păcălit odată cu un cartel electoral și nu vrea să fie păcălit și a doua oară.

În discuția cu Frâncu îmi comunică conversația [avută] cu Regele privitoare la dizolvarea parlamentului. Cazul de dizolvare e când parlamentul nu e în acord cu corpul electoral. Se pare că regele a acceptat acest punct de vedere al generalului.

Notă Octavian C. Tăslăuanu: Reconstituirea faptelor din memorie e greu de făcut, de aceea am și renunțat la o asemenea încercare. Carnetul va cuprinde alte note politice. O consemnare continuă fraza începută pe o pagină care lipsește (Al. Gavrilăscu, Oana Dimitriu 2016, 149): [...] până astăzi voi încerca să reconstitui însă multe fapte din memorie și cu ajutorul documentelor pe care le-am păstrat întâmplător. Voi stăruii și asupra unor amănunte de după culise, care sunt caracteristice pentru viața politică din noul stat român.

Al doilea jurnal aflat la Arhiva Luceafărului/V manuscris 15, este un carnet liniat matematic, cu coperti din piele neagră, dimensiuni 13 x 8,9 cm, scris cu creion chimic, cu autograf, perioada 5 iulie-18 octombrie 1922. Redăm conținutul acestuia:

Govora 5 iulie 1922. Misu Protopopescu, fost deputat averescan, îmi comunică înscrierea lui și altor 30 din Regat în Partidul Național din Ardeal. Va să zică Partidul Național nu mai vrea să fie regionalist. Înscrierea s-a făcut cu consimțământul lui Take Ionescu, care îi privea ca pregătitorii colaborării lui cu Partidul Național, idee scumpă lui Take Ionescu. Moartea lui a pus capăt acestor planuri. Tot Mișu Protopopescu îmi spune că Take Ionescu a avut în casă la dânsul întâlniri cu doctor[ul] Anghelescu, economistul, și Ioanițescu pentru a susține guvernul Take Ionescu. Amândoi cereau portofolii ministeriale la care au visat de când s-au înscris în Partidul Poporului. „Epoca” de azi anunță fuziunea Partidului Poporului cu Progresiștii. E urmarea unor lungi tratative și a unor planuri la care am contribuit eu cel dintâi cu propuneri, dar nu pentru o colaborare politică ci una economică. Tot azi Senatul universitar din Iași recheamă pe Stere la catedra din Iași. Românul ține greu minte! Toate se uită așa de ușor.

12 iulie. Nicolae Iorga – întors din străinătate, de la Paris, unde a ținut conferințe la școala românească – e asaltat de ziariști. A ajuns omul zilei. Un Mihail Psellos al timpurilor noastre. Nu se unește nici cu acțiunea frontului unic al opoziției și nici nu vrea să iasă din Parlament. Primește însă pe takist, cel care îl propune cele mai înaintate reforme burgheze în interior și antipatia împotriva revoluțiilor, palmă dată Partidului Țărănesc.

13 iulie 1922. Maniu și cu valetul Mihai Popovici călătoresc prin Moldova ca să prepare popularitatea Partidului Țărănesc, spun ziarele. Eu cred că amândoi umblă la peștit. În America, o criză uriașă. În Brazilia, tulburări. Serbările bolșevice, în loc să se stingă, aprind și alte continente. Wish declară că Germania e în pragul falimentului și că dezordinea economică va fi urmată de cea socială. Din București s-anunță holera asiatică adusă de un soldat de la Nistru. E un atac bolșevic mai primejdios ca baionetele armatelor roșii.

14 iulie. Vine vestea că „Standard Oil” a încheiat un contract cu guvernul turc din Angora pentru exploatarea terenurilor petrolifere din Anatolia. „Steaua Română” a înființat o sucursală la Budapesta.

15 iulie. Conferința din Haga s-a sfârșit cum era de prevăzut. Litvinov uită de Riassim [care] cerea mereu credite fără să vrea restituirea bunurilor private ale străbunilor. Loyd George înregistrează o nouă piedică în urmărirea planului de a rezolva pieirea Europei ca bază a politicii lui mondiale. La Cour[t], De Valera proclamă Republica Irlandei. Altă ghiulea dezagreabilă de piciorul Imperiului Britanic. Ziarele aduc știri interesante: Grecia vrea să ocupe Constantinopolul. Ungaria lui Bethlen ne-a atacat într-un discurs. Bulgaria s-a plâns la Liga Națiunilor împotriva noastră. Catastrofa CFR de la Valea Lungă certifică refacerea căilor ferate, cu care se laudă liberalii chiar în „Viitorul” din 16 iulie 1922.

18 iulie. Muntenegru a fost definitiv anexat Iugoslaviei.

25 iulie. Știri despre răscoala Muntenegrului împotriva Serbiei.

27 iulie. În ultimile zile se anunță câteva evenimente importante. Anglia primește mandatul asupra Palestinei, Franța asupra Siriei. O simplă împărțeață de pradă. Italia vrea să protejeze pe toți musulmanii din jurul Mării Mediterane, tendințe imperialiste vrând să facă și din Mediterana **II Mare nostra**. Au dreptate. Czernin plănuiește o apropiere a Ungariei și Austriei de Italia. Vechea Panonie îl sfătuiește din morminte. E singura posibilitate de a pune zăgaz slavismului. Bulgarii cer ieșire la Marea Egee. Aliații îi sfătuiesc și le promit că îi vor sprijini în înțelegerea cu Grecia. Enver s-a proclamat emir al Turkestanului. Trimisul Rusiei bolșevice se instalează la Berlin.

2 august. Ziarele aduc știri alarmante despre înaintarea grecilor spre Constantinopol. Învie Bizanțul vechi, Elisabeta noastră, împărăteasa bizantină. Puterile vechi reînvie și eu poate voi ajunge să văd și reînvierea Imperiului Roman de Apus și Răsărit. **Mutatis mutandis.** Îndrăznețe visuri!

4 august. Avântul grecesc a fost potolit de aliați. Dar continuă să debarce trupe. Bizanțul, totuși va reînvia poate. Aliații nu îl vor putea împiedica, mai ales că au interese să sprijine aspirațiile grecești. Da, „Forța” reconstituie cabinetul după o criză destul de lungă. E în joc hegemonia Mediteranei. În Polonia, în sfârșit după o criză de 6 săptămâni se formează un guvern provizoriu, care va fi chemat să domolească spiritele și să facă alegeri. „Banca Agrară” din Cluj la 2 august decide prin adunarea ei generală darea statului în judecată. Leul urcă la 10 centime, toate titlurile scad; o bursă de copii; În „Adevărul” din 5 august domnul Constantin Bacalbașa, sub titlul Chimia în război, stăruie asupra primejdiei industriei germane în viitoarele conflicte și se întreabă ce facem ca să ne apărăm. Dacă cineva s-ar gândi să facă pregătiri tot domnul Bacalbașa ar striga că se risipesc banii statului și că se jefuiește averea publică. Domnul Bacalbașa a mai făcut acest lucru. Iorga inaugurează cursurile de la Văleni, cursuri pe care statul nu le sprijină. Au început cetățenii să își creeze școli.

Techirghiol, 23 august. Greu bolnav și chinuit de suferinți mă mut de la Govora, la lacul făcător de minuni. Notez câteva evenimente mai importante: Maniu trimite o circulară organizațiilor județene să țină întruniri și să aleagă delegați pentru Alba-Iulia. La Roman, ies liberalii într-o serie de 3 articole. „Viitorul” se ocupă cu situația politică internă. Lupu pleacă în America. La 15 august, la banchetul de despărțire, Mihalache declară că se identifică cu politica lui Lupu. Mica Antantă se întrunește la Marienbad. Se reînnoiesc alianțele și se încearcă salvarea Austriei. Citesc cele 2 volume ale lui Paleologu despre Rusia Țaristă. Prețioase informații despre politica României ca și în cartea lui Ottokar Czernin: *Im Weltkrieg*.

3 septembrie. La Veneția, o conferință caută să pacifice Orientul Asiei Minore. În același timp, armata lui Kemal atacă trupele grecești și le respinge. Amândouă partidele sunt mai mult instrumente: turcii ai Franței, iar grecii ai Angliei. Comisia de reparații respinge propunerile engleze pentru decontarea moratoriului fără garanții. Franța și Belgia merg mână în mână. Italia s-a abținut de la vot. Austria se miloghește la curțile tuturor statelor să o scape de faliment. Italia se pomenește că ar vrea să o măture înghețând-o. Mai acum vreo lună, Ottokar Czernin propunea o apropiere a Austriei de Italia. În timpul din urmă s-a vorbit mult de o uniune vamală și monetară. Italia a declarat că va lucra numai cu aprobarea Înțelegerii. Abținerea de la vot a Italiei la comisia de reparații să nu fie în legătură cu politica ei dunăreană. Mica Înțelegere protestează împotriva zvonurilor apropierii Austriei de Italia. România susține Mica Înțelegere deși ar trebui să susțină pe italieni. Coridorul cehoslovac, al slavismului spre mare, trebuie împiedicat. E interesul nostru ca slavismul în sud-estul european să nu se întărească. Ungaria, cu timpul, se va apropia de noi și în politica noastră Italia ne-ar putea fi de un prețios ajutor. Slavii de nord când vor învia din mâinile bolșevismului vor constitui cu cei de la sud o statornică primejdie împotriva existenței statului nostru. Brătianu își încoronează suveranul la Alba-Iulia. A fixat data de 15 octombrie. Vrea să zădărnicească congresul Partidului National din toamna aceasta.

6 septembrie. Conferința din Veneția e anunțată de Schanzer, ministrul de externe italian. Conferința are un caracter preparatoriu cu comisari ai guvernelor. Succesele trupelor kemaliste asupra grecilor vor împiedica o înțelegere. Italia se infiltrează în politica Orientului alături de Anglia și Franța. Pentru noi e o infiltrație simpatcă. Mitti propune o uniune vamală a țărilor succesoare a monarhiei austro ungare. E un răspuns îndrăzneț la protestul Mici Înțelegeri. Se descoperă un atentat proiectat de organizația Ébred Magyar (Deșteptarea maghiară) împotriva regelui nostru. Un român din Ardeal îmi spunea odată: «Eu prietenie cu crăiarii și bulgarii nu fac. Ungurii sunt mai rău ca câinii, să nu te crezi niciodată în ei».

1 octombrie. O lungă călătorie în Ardeal pentru limpezirea încurcăturilor. Constat o pornire vrăjmașă împotriva Regatului și un curent puternic pentru Partidul Național. Averagescanii încep să învie și ei, tratează fuzionarea cu Partidul Național. Firește că fuzionarea nu va reuși ca și în trecut. Nu va reuși decât cu un partid care a luat puterea și după un concubinaj guvernamental îndelungat. Liberalii nu vor reuși să distrugă Partidul Național.

18 octombrie. Încoronarea de la Alba-Iulia splendidă.

În final, cel de-al treilea carnet de note, cu foaie velină, identificat la Arhiva Luceafărului/V manuscris 16, copertă din piele maro, dimensiuni 16,9 x 13,5 cm, scris cu cerneală neagră, cu autograf, reprezintă un jurnal pentru perioada 27 ianuarie-23 noiembrie 1923, urmată apoi de câteva note lacunare din anii 1924, 1925, 1926 și 1937.

1923, sâmbătă 27 I (ianuarie). Argetoianu îmi telefonează că a vorbit cu generalul, care mă așteaptă. Rămâne să fixăm data întâlnirii. Argetoianu îmi mai comunică plecarea lui în străinătate marțea viitoare pentru a aranja gajul societății „Steaua Română”. În 1924, grupul român urmează să achite 51% din cele 100 002 acțiuni „Steaua” cumpărate a 800 franci etc. La prânz, îmi telefonează O. D. că generalul e foarte ocupat și că în 2-3 zile mă va chema. Aștept chemarea generalului. De un an n-am mai avut niciun contact cu partidele politice. Am tocit pentru sănătatea mea zdruncinată și pentru studiile mele. Situația financiară a țării și orizonturile tulburi de pe Rin și de la Dardanele nu sunt bune prevestitoare pentru anul ce începe. Soluții financiare sunt, dar pentru ele trebuie oameni îndrăzneți. M-am hotărât să public o broșură cu rezumarea câtorva concluzii, înaintea volumelor proiectate, în lucrare.

Luni, 29 I. Articolul din galeria defăimătorilor e refuzat de domnul C. Graur de la „Adevărul”. Îmi declară că e prea frumos și prea dureros pentru adversari, ca să poată apărea.

30 I, marți. Rusu Ard[eleanu]: liberalii sunt hotărâți să treacă prin orice mijloace Constituția. Au început audiențele opoziției la Rege. După Maniu, doctorul Lupu, Averescu, urmează Mihalache. Regele stăruia pentru trecerea Constituției și apelează la patriotismul și simțul de răspundere al opoziției. Audiențele sunt semne că liberalii după ce vor fi votat Constituția și reformele financiare, vor pleca. Bineînțeles că anul e al lor. Vai de cei ce vor veni după dânșii, vor avea să lupte cu greutăți economice mai mari decât cele găsite de generalul Averescu în 1920.

1 februarie, joi. Telefonez la casa generalului Averescu, că aș dori să vorbesc cu el. Șeful de cabinet, Papacostea, îmi răspunde că-i într-o conferință, într-o odaie alături, și că i-a spus că-mi va scrie. Îi comunic că peste două zile plec în Ardeal și aș dori să vorbesc cu el înainte de a pleca. Papacostea îmi promite că-i va comunica; desigur, va face contrariul.

2 februarie, vineri. La orele 11 dimineața îmi telefonează generalul Averescu, fixându-mi o întâlnire la orele 5 p. m. Stă în fosta locuință a lui Argetoianu, în etajul al 4 lea «aproape de Dumnezeu» cum zice generalul. Odăile, altădată așa de cu gust mobilate, acum sunt transformate în stil de cazarmă: paturi cu pături cazone, o masă în mijlocul fiecărei odăi și scaune. Pereții pustii. Generalul mă primește amabil, dar jenat, ca și Argetoianu.

Trecem de-a dreptul la scopul vizitei. Mă previne că-l cunoaște din spusele lui Argetoianu. Îi spun că am venit să îmi lămuresc definitiv situația mea față de Partidul Poporului. Îi spun că motivul adevărat al demisiei mele a fost necuviința grupului din Ardeal, care, în seara zilei de 17 ianuarie 1921, a lansat în ziarele de dimineață că s-a hotărât excluderea mea din Partidul Poporului. Pentru a lămuri această intrigă, mi-am dat demisia. «Iar dumneavoastră d[omnu]le general în loc să mă chemați la dumneavoastră ați găsit

de cuviință să mă excludeti». Generalul a tăgăduit excluderea și mi-a declarat că publicarea ei în *Îndreptarea* a fost o greșeală. M-am uitat lung în ochii generalului și, în sufletul meu, l-am disprețuit. Mințea.

După prima publicație în *Îndreptarea* a listei exclușilor eu i-am scris o scrisoare, rugându-l să nu jignească pe un fost colaborator devotat al domniei sale. Prin urmare, știa că nu e o greșeală. Mi-a și scris că nu e o greșeală. Astfel de oameni, cu asemenea deprinderi sufletești, conduc destinele țării. Îmi spune că demisia mea nu va fi primită, dar ca să nu cocoloșim reîntoarcerea mea în partid să cer eu singur comisiei compusă din generalul Coandă, ca președinte, P. P. Negulescu și Cudalbu, ca membri, să cerceteze acuzațiile ce mi s-au adus și să facă un raport către comitetul executiv, pe baza căruia demisia mea va fi respinsă.

Primesc propunerea lui, dar îi atrag atenția că, din punct de vedere politic, nu e un procedeu înțelept. Discutăm pe urmă neînțelegerile dintre mine și Goga. Îi spun că îl cunosc de 22 de ani și că adevărata cauză a neînțelegerilor noi este egoismul lui sălbatic și ambițiile lui. Nu-l arăt în adevărata lui lumină pe acest poet cu suflet de porc, fiindcă găsesc nedemn de un om întreg să ponegrească pe celălalt, ca să se răz bune. Generalul îmi amintește și de opoziția lui Matei B. Cantacuzino, care spunea că nu-mi dă mâna. I-am spus că celebritatea acestui solitar originar din Iași pentru mine este o enigmă. În Consiliile de Miniștri nu i-am auzit niciodată glasul. Stătea pasiv, ca un privitor plictisit la o piesă pe care nu o înțelege. I-am cumpărat acum cartea **Elemente de drept civil** ca să fac cunoștință cu gândirea pe care și-o tănuiește cu atâta mândrie princiară. Firesc era, ca om mai în vârstă și cu experiență, să ne dea nouă, celor mai tineri, îndrumări. Declarația că nu ne întinde mâna nu rezolvă problemele la ordinea zilei. Dar însuși a făcut greșeli boacâne: a scos de sub sechestru societăți inamice fără să aibă nicio bază de drept.

A semnat decretul lege prin care se concesiona societății I. R. D. P. monopolul desfacerii interne a petrolului și pe urmă a regretat și mi-a făcut mie imputări. La sfârșit, discutăm situația politică. Îmi spune că politica economică a guvernului a dat faliment: leul a ajuns 6 centime. Îmi comunică înțelegerea ce-a făcut-o cu Partidul Național și Țărănesc de-a recunoaște Constituția liberală și de a nu primi guvernul după Brătianu. Va fi o grevă a partidelor de guvernământ. Îi răspund că această grevă ar putea sili pe rege să țină la putere pe liberali 15 ani. Numai să poată, replică zâmbind generalul. Ne despărțim în termeni destul de cordiali. Întrevederea a fost stăpânită de o vădită jenă din partea generalului. Eu i-am vorbit categoric și limpede, spunându-i că nu am venit să mă rog, ci mi-am ținut de datoria să încerc limpezirea situației mele față de Partidul Poporului. La ieșire, mă întâmpină Papacostea cu zâmbete. Oamenii cu care se înconjoară generalul îl caracterizează mai bine.

3 februarie, sâmbătă. Dimineața, cer o întâlnire generalului Coandă. La 3 ora p. m. sunt la el, în Bulevardul Lascăr Catargiu [nr.] 39. Amabil ca întotdeauna. După ce discutăm situația, îi spun scopul vizitei mele. Era prevenit de generalul Averescu. Îmi formulează textul petiției ce trebuie să o înaintez. Întors acasă, o scriu și o trimit. Am avut impresia că o consideră ca o formalitate. Îmi declară că activitatea mea o socotește ca a unui adevărat bărbat de stat. Broșura proiectată despre criza economică și financiară o condensez într-un articol pentru *Argus*.

15 februarie (joi). La orele 6 p. m. am o întrevedere cu Otto D., prietenul generalului Averescu. Îmi spune că, din informațiile ce le deține de la domnul general A[verescu], care stă la dânsul (Bulevard Col. Ghica [nr.] 16), șeful Partidului Poporului a fost foarte mulțumit că am cerut anchetarea chestiunii mele. Îmi afirmă și el că generalul e convins de nevinovăția mea. Îmi spune că un fost coleg i-ar fi atras generalului atenția asupra faptului că am cumpărat mobilă de 80 mii lei, care, firește, e o minciună, dar dovedește cât interes îmi poartă foștii colegi pe care i-am pricopsit. Îl pun la curent cu intrigile din partid și cu o serie de fapte petrecute, punând în adevărata lor lumină pe o mulțime de oameni din fostul guvern Averescu și din Partidul Poporului. Știam că-l va informa pe generalul, dacă nu despre toate, dar despre unele. Îl simt, însă, și pe Otto rezervat și precaut. Ține să accentueze că generalul e sărac și că, din principiu, nu subscrie acțiuni la nicio Societate, nici chiar la „Mica”. Articolul intitulat **Criza economică și financiară**, trimis, prin Pisani, la *Argus* nu apare.

30 martie. O epocă moartă pentru mine ca politician, fiind absorbit de aranjarea încurcăturilor societăților răsărite din epoca politicii active. Lipsind din București, aproape-aproape să mă înstrăinez de politică. În această vreme, s-a votat noua Constituție, care a apărut ieri în 14. Of. Atitudinea opoziției, cu urletele, cu scandalurile ei ungurești și lipsită de demnitatea ce ți-o dă forța intelectuală și organizația temeinică, a rămas ridicolă. Capitaliștii liberali și-au creat o nouă bază de operațiuni burgheze și de întreprinderi, care, desigur, că le va îngroșa punga, dar vor întâri și economia națională a țării. Cu votarea Constituției s-a făcut proba definitivă că, și după război, sub regimul votului universal și al democrației urlătoare, regele [a rămas] la cheremul Brătienilor și a[[] camarilei prezidată de iubitul prinț Barbu Știrbei, împotriva căruia plebea politică a îndrăznit să facă demonstrații brutale în capitală și la Buftea. Liberalii stăpânesc și vor stăpâni, fiindcă ei se reazemă pe forța reală a capitalismului, pe când celelalte partide au la temelie lor sau nu fâțiș o dorință a maselor haotice, care sunt departe de a se închea într-o organizație conștientă și cu un program dictat de nevoile ei. Această trezire a conștiinței și organizarea ei cere timp și alte capete, decât ale rusbagiilor dr. N. Lupu și Virgil] Madgearu sau ale unor doctrinari visători ca Stere și Mehedinți. Din unirea tuturor partidelor, azi opoziționiste, poate s-ar putea înjgheba cu vremea o grupare politică serioasă, care să apere interesele populației rurale, singura în stare a imprima pecetea națională pe fruntea orașelor acum înstrăinate. Lupta pentru întărirea acestor rurali nu se poate face decât prin organizații economice și culturale. Același scop îl urmăresc însă și liberalii, care își dau seama că nu-și pot menține dominația politică decât captând democrația rurală, la noi egală cu cea mai dezvățată demagogie. Duminica trecută, 25 III, la o simplă sfințire de steag a bunilor meseriași din culoarea de galben ce a avut loc la biserica Visarion, au venit 5 miniștri în frunte cu Ion Brătianu. Vânătoare de popularitate, cu fraze sforăitoare.

12 april[ie]. Am o întrevedere cu general Coandă la el acasă. Îl întreb ce a hotărât comisia pe care o prezidează. Îmi spune că ea s-a întrunit imediat și, după un schimb de vederi, a fost de opinie că nu e de competența ei să judece pe unul care nu mai aparține Partidului Poporului. De aceea s-a trimis cererea mea la Comitetul Executiv, ca să hotărască dacă comisia trebuie sau nu să se ocupe de ancheta provocată de mine. Comitetul Executiv n-a dat niciun răspuns. Generalul Coandă e de părere că excluderea mea a fost făcută fără motiv, iar demisia mea n-a fost primită. Prin urmare, trebuie să se anuleze excluderea și chestiunea e limpezită. Generalul m-a primit foarte amabil, ca întotdeauna. Amabilitatea e una dintre cele mai frumoase podoabe ale educației și acoperă multe cusururi.

4 mai 1923. Cu data de 20 aprilie 1923 i-am trimis generalului Averescu o scrisoare în care îl rugam să rezolve chestiunea dată comisiei. Scrisoarea e la dosarul meu confidențial. Alaltăieri, în 2 mai, după prânz, la orele 4, îmi telefonează domnul general Coandă că în 4 mai, vineri, la orele 4 p. m., să fiu la el acasă. M-am dus și s-a întrunit comisia compusă, pe lângă generalul Coandă, din Cudalbu, Negulescu și, pupăză pe colac, Citta Davila. Atmosfera era rece. Eu îi disprețuiam pe toți. Ei care primiseră atâtea servicii de la mine cel hulit se simțeau grozav de jenați. În sfârșit, generalul Coandă face un scurt istoric. Citește o rezoluție pusă de generalul Averescu din care constat că e corect. Din procesul verbal al Comitetului Central din 11-37 din 19 ianuarie 1921 se constată că domnul Octavian Goga, bunul meu prieten, a propus excluderea mea. Informație pentru mine foarte prețioasă, fiindcă nu știam niciodată sigur dacă această „canalie” a făcut propunerea. Pe urmă a început discuția penibilă. Cudalbu a fost de părere că, comisia, neavând dosarele ministerului la îndemână, nu poate constata nimic, dar eu să-mi dovedesc averea.

I-am replicat că mi-e foarte ușor să o dovedesc, dar atunci îmi rezerv dreptul de a cere și eu altora din Partidul Poporului să facă justificări de avere. Le-am declarat că încă în astă-seară le trimit o declarație în scris. Le-am și trimis-o (vezi copia în dosarul confidențial). I-am mai lămurit asupra greșelilor care s-au făcut în cursul guvernării noastre ca partid. M-au ascultat cu destulă atenție, deși cam jenați. Singurul care s-a înmuiaat a fost Cudalbu, care la început era zburlit de tot. Negulescu, cel cu cerșătoriile de acțiuni, mi-a făcut o impresie detestabilă, de mort perfid și plin de venin mascat. Davila schimba din picioare, când a auzit

că vor trebui și alți membri ai Partidului Poporului să-și justifice averile. Singurul desăvârșit corect a fost generalul Coandă. Ne-am despărțit în termeni destul de cordiali, după ce ne-am înțeles că după declarația ce o vor primi de la mine să se pronunțe. Le-am comunicat că eu mai sunt în București între 20 mai-1 iunie și că, în acest termen, îi rog să fie deplin lămurită chestiunea. Vom mai vedea ce va ieși și din nebunia asta, căci e curată nebunie ca oameni serioși și în toată firea să-și piardă vremea cu asemenea fleacuri.

23 mai. La Banca Crisoveloni întâlnesc pe Boambă, socrul lui Argetoianu. Îl întreb ce-i cu intriga din sânul Partidului Poporului împotriva lui Argetoianu pe chestiunea bonurilor de tezaur [e]liberate Băncii Comerciale. Destăinuirile lui Madgearu în Cameră au făcut senzație. Liberalii nu și-au votat încă toate legile organizațiilor financiare și de aceea aveau nevoie de o lovitură împotriva Partidului Poporului, ca să-i curme aspirațiile de a lua cârma țării. Boambă spune că intriga din sânul Partidului Poporului există, un curent împotriva lui Argetoianu, dar că e o greșeală, care mână apa la moara adversarilor. Îmi mai spune că Argetoianu va da lămuriri prin presă, dar că nu se va supune nici unei anchete. Îmi spune că cu mine s-a făcut o neiertată greșeală și că eu am mers până la sacrificiul de sine. Rețin aceste declarații ale socrului, care se arată foarte amabil cu mine. I-am spus că vreau să am o întrevedere cu Argetoianu. După-masă, mă întâlnesc întâmplător, pe Bulevardul Lascăr Catargiu, cu generalul Coandă. Îmi confirmă primirea scrisorii mele, în care îmi declaram averea, și-mi spune că așteaptă pe generalul Averescu să i-o arate și lui.

Fără să vrea îmi întărește bănuiala că această declarație a fost cerută de generalul Averescu prin gura animalului Cudalbu. Coandă, la întrebarea mea, când îmi comunică rezultatul, îmi spune că în câteva zile, după ce va fi vorbit cu generalul Averescu. Aștept. Până seara, socrul lui Argetoianu nu îmi telefonează, când îl pot vedea pe acesta din urmă, deși socrul pretindea că iau masa împreună. Nu repet dorința de a-l vedea pe Argetoianu. Îl cunosc și știu cât este de preocupat de a scăpa teafăr din capcana bonurilor de tezaur și ce puțin l-ar interesa alte chestiuni.

26 mai. Țărăniștii în congresul de la Astoria, desfac colaborarea cu Partidul Național. La stăruința lui C. Stere vor să fuzioneze cu ei, ca și averescanii. O fuziune a celor trei partide ar schimba complet situația politică. Până azi, nicio știre pozitivă din tabăra averescană, care se frământă.

28 mai 1923. La orele 5 p. m. am o întrevedere cu Argetoianu la el acasă. Întrebându-l ce-i cu frământările din sânul Partidul Poporului, îmi spune: «A izbucnit revoluția proștilor». Îmi dă amănunte că lupta împotriva lui e condusă de Cudalbu, Jean Athanasiu, Berlescu și alți nemulțumiți. Îl pun la curent cu chestiunea mea, făcându-i un scurt istoric și-i declar, pe față, că dacă nu o aranjează în scurtă vreme, mă voi simți dezlegat de orice considerație față de partidul din care am făcut parte. Îi arăt porcăriile amicului Goga și-i spun că nu mai sunt dispus să-l cruț. Rămâne impresionat, când îi arăt câteva documente. Îmi spune că el acum nu poate stăruie pe lângă generalul Averescu, fiindcă ar crede că-și face un nou aderent în mine. Îi va comunica, însă, tot ce i-am spus și dacă-l va vedea dispus, va stăruie. Își dă cuvântul de onoare că el n-a fost niciodată împotriva mea.

30 mai. Dimineața, întreb pe Coandă dacă are un răspuns pentru mine. Îmi spune să am răbdare, fiindcă au intervenit alte chestiuni. Telefoniez lui Argetoianu și-l întreb ce-a zis Averescu. Îmi răspunde că vrea să mă vadă. Îi scriu generalului A[verescu] o scrisoare în care mă refer la cele comunicate de Argetoianu și-i cer să-mi fixeze o oră în cursul zilei de azi, fiindcă trebuie să plec mâine în Ardeal. Îmi răspunde că e prins toată ziua și, dacă la întoarcere nu-l voi mai găsi în București, să vorbesc cu generalul Coandă. Eu, din cauza procesului, trebuie să plec dimineață la Cluj, iar pe Fatma să o pregătesc pentru sanatoriul din Austria. Toate necazurile mă năpădesc deodată.

Iunie. După întoarcerea din Ardeal, treburile nu mi-au lăsat răgaz să mă ocup cu politica. Luna

iunie o întrebuințez pentru odihnă și cură la Techirghiol. Intervine și un eveniment politic: vizita generalului Averescu în Dobrogea. E invitat, în trecere de la Mangalia spre Constanța, la un ceai, la Hotel Popovici. Îl întâmpin și eu în fața hotelului, fără să iau parte nici la ceai, nici la întrunirea din Constanța. Era însoțit de Cudalbu, Jean Athanasiu, Petrovici, Deleanu, Crăiniceanu etc. Te cuprindea o jale când vedeai noul stat-major. Înainte de a sosi Deleanu îmi spune, că diferendul dintre Averescu și Argetoianu e foarte serios, că generalul vrea să-l omoare cu lingurița. El îmi spune că Goga e pe partea lui Argetoianu și că din această cauză e în disgrația generalului. Intrigile mărunțelilor și atitudinea generalului față de foștii lui colaboratori de seamă caracterizează spiritul ce domnește în sânul partidului. Acest spirit îl poate numai slăbi și îndepărta de putere.

Familia Tăslăuanu. Fotografie realizată în fața casei parohiale din Bilbor, anul 1923.

De la stânga la dreapta: **Petrache, Valeria, preoteasa Anisia, Dafina, Silvia, preotul Ioan, Tiberiu, Fatma, Emilia, Eugen și Octavian.**

August. Argetoianu demisionează. Demisia e urmată de o răfuială prin presă dintre cele două tabere din Partidul Poporului. Spectacolul e cât se poate de urât și trist. „Îndreptarea” tace. Intriga se pare că a triumfat în sânul partidului. Urmările politice nu pot fi decât dezastruoase pentru Partidul Poporului. În august, răspund lui I. C. Atanasiu în „Adevărul” (21 august 1923), cerându-i să precizeze unele afirmații în legătură cu incendierea mărfurilor. Nu răspunde. Scrisoarea e comentată de presă.

Luni, 10 septembrie. La orele 3½ mă duc la generalul Coandă acasă. Din vorbele generalului reiese că conflictul dintre Argetoianu și adversarii lui din partid susținuți de Averescu e acut. Argetoianu cere sacrificarea acestora din urmă. La Oradea, unde s-a ținut întrunirea Partidului Poporului, nu participă nici Averescu, nici Argetoianu, nici Goga. Intrigile, admise în partid, dau roade. Generalul Coandă îmi spune că chestiunea mea s-a amânat din cauza încurcăturilor din partid, dar că se va limpezi în cel mai apropiat Comitet Executiv. Generalul Coandă spune că va face un raport în baza căruia se va respinge demisia mea din partid. Asta e satisfacția ce mi se va da. Publicarea reintrării mele în partid nu e de părere să se publice în „Îndreptarea” pentru ca să nu stârnim presa. Eu stărui să se publice. Am impresia că vrea să fiu în partid, pentru a-și răscumpăra greșelile față de mine, dar că nu vrea să-mi mai dea un rol în partid.

Socotelile lor, însă, se vor izbi de alte socoteli. Generalul Coandă îmi spune că pleacă la generalul Averescu, la Severin unde suferă de rana contractată în urma turneului din Dobrogea. Îl rog să comunice și generalului Averescu convorbirea ce-am avut-o și să soluționeze chestiunea mea, fiindcă altfel mă silesc să mă explic în public, ceea ce ar fi dăunător pentru partid. Stăruie să am răbdare. I-am promis că mai aștept o lună-două. În acest timp nu cred că se va face vreo schimbare în politica internă. Deși greutățile cu care se luptă liberalii sunt enorme, în lipsa unei opoziții organizate nu se poate întrevădea o schimbare de guvern.

12 octombrie, vineri. Întors din Mehadia, aflu despre frământările din sânul Partidului Poporului, despre declarațiile generalului Averescu în ședința Comitetului Executiv și despre criza latentă a guvernului liberal. Aflu o versiune că Ministrul Palatului, [Constantin] Hiott, ar fi chemat pe Argetoianu din străinătate. Deși Comitetul Executiv al Partidului Poporului a ținut ședința, văd că nu s-a lămurit chestiunea mea, așa cum mi-a făgăduit generalul Averescu prin domnul Coandă. La orele trei p. m. telefonez generalului Coandă, cerându-i o întrevvedere. Mi-o fixează pe mâine dimineața la 8½. Îl întreb la telefon dacă a vorbit cu domnul general Averescu, la Severin, după cum mi-a spus. Îmi răspunde că da, a vorbit. Să vedem ce va mai ieși din conversația de mâine.

Sâmbătă, 13 octombrie. Dimineața la 8½ sunt la generalul Coandă, care-și spoiește casa. Mă primește foarte amabil ca întotdeauna. Îmi spune că împăcarea cu Argetoianu s-a făcut și în aparență e liniște în partid. Aducă că împăcarea nu e sinceră, că argetoianiștii par nemulțumiți. Aceștia nici nu vor să participe la congresul din Chișinău. Îmi spune că chestiunea mea nu s-a putut aduce în fața Comitetului Executiv din cauza atmosferei care era în acea ședință, dar că imediat după congres, într-o săptămână, două, se va reface așa cum am stabilit-o în convorbirile trecute. Îmi spune că în baza statutelor schimbate de congresul din Chișinău se va schimba Comitetul Executiv, care va fi mai omogen. Îi declar că am toată încrederea în cuvântul lui de general și că aștept. Îmi spune că a vorbit cu generalul Averescu și că și el e de aceeași părere. Îmi recomandă chiar să trec pe la generalul Averescu să-l văd și să vorbesc și cu el. În trecere spre casă, intru la generalul Averescu care îmi fixează ora 12. La 10 șeful de cabinet Papacostea îmi telefonează să vin la 11½. Mă prezint la oră fixă. Mă întâmpină, în loc de-un lacheu, fostul secretar general Crăiniceanu, cu zâmbete foarte prietenești și tot atât de fățarnice. În antișambră, găsesc pe Deleanu, cu plecăciuni amabile, Papacostea și tovarășul lui de afaceri, „reci și oficiali”. Era un străin, Tretinescu sau așa ceva, trântit pe canapea, ca la el acasă.

Generalul mă primește imediat. Îl găsesc slăbit și mai îmbătrânit. Mă primește foarte amabil. După o conversație despre sănătate, îmi spune că știe de ce-am venit la el. Spre surprinderea mea, văd că acum e de altă părere: spune că va anula excluderea, iar pe urmă să cer înscrierea în partid, întrucât am demisionat. Îi amintesc angajamentele din trecut. Se leagă de dispozițiile statutelor ca de un regulament militar. Îmi spune că și Goga e învoit să reintru în partid, dar numai în preajma alegerilor. Răspund că părerea lui Goga nu mă interesează, că dorința mea e să reintru cât mai repede în partid. Îi dau lămuriri despre Goga, spunându-i că nu-l recunosc ca șef al organizațiilor din Ardeal. La destăinuirile mele despre corectitudinea lui G[oga] nu răspunde nimic, iar în ce privește șefia din Ardeal îmi răspunde să nu fac animozități. Ne despărțim, spunându-i să aranjeze cât mai curând situația mea în partid și să nu mă silească a da explicații în public. Îi atrag atenția că începe o nouă campanie politică și eu nu voi mai tăcea. Din convorbirea avută cu generalul m-am convins că nu se ține de cuvânt și că vrea să facă dificultăți reintrării mele în partid sau reintrarea vrea să o transforme în satisfacție. Întrebându-l ce situație voi avea în partid, îmi răspunde că voi reintra cu toate drepturile câștigate. Crăiniceanu, la plecare, îmi face o curte suspectă. Probabil că iar visează secretariatul general al Industriei, și omul joacă pe orice carte.

20 noiembrie. De la ultima întrevvedere, îi scriu generalului Averescu două scrisori, una cu ocazia demisiei lui Davila din partid, iar a doua cu ocazia întrunirii direcțiunii partidului în chestiunea Argetoianu,

în care îi cer să limpezească definitiv situația mea. La două zile după întrunirea direcțiunii partidului, rog pe Tucă să meargă la general. Îl primește și, în esență, îi spune următoarele: că eu aș mai putea fi utilizat, dar că el a căzut din cauza mea, că eu am luat lupta cu liberalii, că am studiat numai latura tehnică a societăților ce le-am înființat, fără să studiez partea lor politică (adică aprobarea din partea liberalilor).

23 noiembrie. În urma atacului din „Viitorul” a lui Cita Davila, trimit la 20 noiembrie un răspuns, trimițându-l generalului Averescu. Îmi telefonează, la 21 noiembrie ora 1 p. m., Papacostea că generalul a dat ordin să se publice. Rog pe Argetoianu să vină la mine și-i cer explicații în ce privește atitudinea lui Davila. Îmi spune că nu se poate despărți de el la bancă, deoarece are 20 000 acțiuni, că e sub influența lui Gr[igore] Filipescu și că a înnebunit. Împăcarea cu generalul e de formă, că nu știe dacă va rămâne în partid, fiindcă generalul îi face mizerii. Îmi spune să nu mă încred în general, fiindcă nu e om de cuvânt. În sfârșit, azi apare răspunsul meu într-o formă jignitoare pentru mine. Deși după prânz venise Papacostea la mine și mi-a spus că generalul a dat ordin să apară răspunsul meu pe pagina I-a sau a 4-a fără comentariu.

Astă-seară mă duc la Argetoianu acasă și-i spun că, astăzi dimineață, eu nu l-am autorizat prin telefon decât să șteargă cuvântul „abject” – ori în răspunsul meu erau tăiate mai multe părți. Îmi explică intenția lui Davila, care amenința să denunțe datoria de 700 000 lei a „îndreptării” la Banca Țărănească dacă scrisoarea mea va apărea insultătoare. L-a rugat deci, pe general să nu o publice așa. Generalul i-a spus să-mi telefoneze. A făcut-o, și el a spus redacției „Îndreptării” să taie cuvântul „abject”. Încolo, nu știe nimic. Vechea poveste: Să te ferească Dumnezeu să te amesteci în mocirla politică!

13. mai 1924. Azi fac o vizită lui Argetoianu. Toată iarna am stat închis în casă, închinându-mi clipele singurătății vieții mele particulare și studiilor. M-am pus la curent cu atâtea publicații, pe care le neglijașem. Altarul intelectualității e cel mai curat din câte există pe lume. Cu Fatma departe, dusă într-un sanatoriu din Viena, mi-am tors în sihăstrie gândurile și mi-am spovedit soarta destrămată. Am dat la tipar volumul **Productia** încă din februarie, dar lipsa de bani a întârziat apariția lui. Acum e în curs de tipărire.

În aprilie, am făcut o nouă vizită generalului Averescu, stând de vorbă vreo oră și jumătate. A început să-mi facă o anchetă asupra tuturor zvonurilor calomnioase ce i-au ajuns la ureche. Mi-a fost și milă și rușine de lipsa lui de inteligență și delicatețe. Un șef de partid, care se ocupă ca babele de clevetiri. Asupra revenirii mele în partid spunea că nu atârnă numai de la el. I-am atras atenția că e o nedreptate ce mi se face. I-am spus și de cartea ce va apărea. A găsit imediat soluția: va pune chestiunea reintrării mele în partid, în comitetul de direcție, după apariția volumului. Soluția am primit-o cu vădită nemulțumire, pe care a și observat-o. Pe urmă am plecat la Viena – de Paști – să [o] aduc pe Fatma. Am găsit-o numai pe jumătate refăcută. Ce soartă o fi blestemat-o să sufere atâta și firea ei de floare plăpândă să fie pusă la atâtea încercări dureroase?!

Revăd capitala Austriei. Aspect de civilizație și de bogăție. Face impresia unui aristocrat ce și-a cizelat averea, dar nu și educația. Sub înfățișarea de ordine, de bogăție și de veselie chiar, de unde o anarhie înfrânată de simțul de ordine al realității, o sărăcie acoperită de amintirea fasturilor și o tristețe de ruină ce viuiește din adâncurile sufletului austriac. Mai există un asemenea suflet, care n-a renunțat încă la visuri de mărire. La dus, am trecut prin Cehoslovacia, pe care am găsit-o austriacă, iar la întors am trecut prin Ungaria, un cimitir cu orgolioase pietre funerare.

Deși înarmat de documente diplomatice și deși încheiasem o convenție cu delegatul Ungariei, aveam o teamă, o vagă amintire a tiraniei ungurești, ce nu dispărea ușor din suflet. Autoritățile s-au purtat, însă, peste așteptările mele. Numai în România am avut neplăceri; un funcționar de la vama București, deși aveam act de liberă trecere, n-a voit să-l respecte, sub cuvânt că are alte ordine de la Vintilă Brătianu și de la domnul Gheorghiu. Legea nu e respectată, la porunca șefilor. Întors în țară aflu de fuziunea Iorga – Argetoianu. Întrevăd un teren de activitate. Plec să-l ispitesc pe Argetoianu. Stau vreo 2 ore de vorbă cu el. Îl găsesc cam decepționat și cam plictisit. Vizita simpaticului și inteligentului Boncescu pune discuția pe un teren larg, internațional. Se scot în relief greșelile economice ale guvernului liberal. Aștept să-mi facă vreo

propunere. O evită, deși ghicește rostul vizitei mele. Fac o aluzie. Răspunde repede: «Du-te de-l vezi și pe Iorga. Ești bine cu el». Spun intenționat: «Nu!» Înconjoară discuția. La despărțire îi spun direct că ar putea întrebuița serviciile mele în Ardeal, fără să le ofer pe față. Îl văd gânditor. Depăna, desigur, toate porcăriile câte mi le-a făcut. Îi spun: «Nu te văd entuziasmat».

– «Nu, nu, mă gândesc ce să-i spun lui Iorga», îmi răspunde clipind din ochi. Ce ticăloasă meserie e politica în țara noastră. Ești nevoit să faci toate tranzacțiile din lume și să te întovărășești cu oameni pentru care nu poți avea sentimente de bine, patrie sau de respect. Politica reală e, însă, ca și viața din po[i]eni înflorite: treci în mocirle puturoase, ca să-ți răscumperi dreptul de a trăi. Sufletul meu, în aceste clipe când scriu aceste rânduri, e ca o pasăre obosită de drum ce se aș[e]ază pe un catarg de barcă, pentru a-și putea lua din nou avântul idealist spre înălțimi. Am atâta dorință de a servi neamul și țara mea, că trec fără nicio remușcare de conștiință peste măruntele supărări și punți dureroase ale jignirilor personale. Copiii noștri poate vor avea parte de atmosfera culturală și morală mai senină, ca noi, generația Unirii.

Marti, 1 iulie 1924. Trăiesc zile grele. Fatma mea se îmbolnăvește din nou. Apelez la Tețcanieni și la Papa, ca să o retrimită în Sanatoriu. Într-o lună a pierdut peste 6 kg. Iar a ajuns la 50 kg. O expediez la 13 VI la Viena și rămân abătut și îndurerat acasă, iar singur, cu toate necazurile pe cap, fără o rază de mângâiere, cu dorința mea de viață iarăși înfrânată. Ce tristă e viața! Vorbe banale, dar așa de profund adevărate. O șuviță de gând ce se întinde și se toarce într-un fir lung, necontrolat de straja rațiunii, mă ispitește, mă cheamă într-o noapte de veșnică odihnă. E un gând laș, care revine în clipele de sihăstrie, când las să mă învoăluie împărăția tristeții. Fatma s-a dus, e singură și tristă și ea. Frumoasă, plină de dor de viață, plânge într-un sanatoriu... Ce trist! Din tristețea ei și a mea parcă se țese o pânză neagră, care acoperă lumea întreagă și o preface într-un mormânt...

În lumea politică evenimentul cel important a fost fuziunea Partidului Național cu cel Țărănist. Avea să fie, poate chiar că va mai fi, un act însemnat în evoluția democrației. Fuziunea a fost făcută, însă, cu rezerve mentale: fiecare din partide vroia să-l încalce pe celălalt. La țărăniști era un om, care face mai mult decât toate mărimile din ambele partide: C. Stere. Un suflet stâncos, un poruncător ca țarii Rusiei, cu o minte bogată în lumini, din belșug cultivată, ascuțită în dialectică – se spune că tatăl lui era grec, – doctrinară și iubitoare de speculații abstracte. Se pretinde că mama lui era evreică. Era firesc ca de personalitatea lui, care avea să fie conducătoare, să se izbească ambițiile naționaliștilor, șterși, incuți și înapoiați. Stere a trădat în cursul războiului, dar nu l-a pedepsit nimeni.

În altă țară ar fi fost executat imediat. În societatea noastră primitivă, fără imperative naționale categorice, a fost lăsat să trăiască. Basarabeni – cum era firesc – l-au îmbrățișat și-l susțin. Liberalii, ca să împiedice fuziunea, au scos la iveală actele trădării lui Stere. Proștii din Partidul Național au început să-l obstrucționeze, după ce au semnat alături de el decalogul pactului de fuziune. Jocul liberalilor a reușit. Fuziunea s-a spart. Țara râde. Ambele partide au fost compromise. Chiar dacă vor fuziona, noul partid nu va mai avea nici coeziunea și nici autoritatea, ca să întreprindă o acțiune politică puternică. Altă noutate...

A apărut cartea mea, în format arhidiecezan și plină de greșeli de tipar. Lumea are să o citească, are să-i placă, are să fie convinsă poate că am dreptate, dar are să tacă... sau are să mă injure. Azi am fost la Argetoianu. Pretinde că a citit cartea. Sunt sigur că cel mult a răsfoit-o. Îmi povestește prostia generalului Averescu care s-a dus la rege și i-a spus din însărcinarea lui Mussolini că, în caz când vine la putere: a) va rectifica chestiunea Basarabiei; b) va împrumuta statul cu capitaluri; c) că ducele de Piemont va lua pe Ileana. Regele i-ar fi răspuns râzând: «Și toate aceste[a], așa, degeaba! Câte dă domnul Mussolini!»

Îmi spune că i-a amintit lui Iorga de mine și că a sărit în sus. Pe urmă când l-a întrebat: «Dar ce a făcut Tăslăuanu?» – s-a mai potolit. Îmi promite că dacă va veni la putere îmi asigură o însărcinare importantă. «Numai așa poți reintra în politică! – Atunci se va lămuri și chestiunea ta»; mă asigură că îmi vorbește sincer și se jură: «Să-și rupă capul fetița mea, dacă nu-ți vorbesc sincer!» (Trivialitatea asta caracterizează întreg omul!). Îi spun că mai bine aș face organizații în Ardeal și ne-am înscrie o mulțime de

intelectuali în partid. Primește propunerea, dar să vorbească și cu Iorga, cu care la 10 VII se duce la Botoșani.

25 I 1925. Note politice n-am mai făcut fiindcă nu s-a petrecut nimic important în curs de șase luni. Aleg această dată și însemn, fiindcă a intervenit un eveniment politic important: fuziunea partidului naționalist al domnilor Iorga-Argetoianu cu Maniu. Îmi aduc aminte de o trivială declarație a lui Argetoianu într-o conversație între patru ochi: «Dacă Maniu îmi cere să-l pup în c..., îl pup, numai să fuzionăm. Fac orice ca să nu vină Averescu la putere». Fuziunea, probabil, se va face fără această delicată condiție. Dar să rezum ce s-a întâmplat până la începutul anului 1925, așa în câteva cuvinte. Viața mea s-a scurs tulbure în aceeași izolare socială. E curios, mi s-a așternut pe suflet o ceață de dispreț pentru semenii mei. Nu e mizantropie, e durerea unui suflet idealist și a unui caracter mândru, jignit. Eu parcă am în mine ceva din firea brazilor între care m-am născut. Sunt o fire dreaptă ce nu se înmlădie, dârză și cu fruntea-n nori. Oricât am fost de necăjit și de apăsate de poveri în viață, nu m-am aplecat; totdeauna m-am uitat de sus la oameni. Mizeriile m-au târât prin văi, prin mocirle, și mi-au fărâmițat avântul de a trăi liber, dar mândria mea nu s-a pogorât nicio clipă de pe piscuri. Cum îmi plăcea în copilărie să mă uit de pe Vârful Feșii la tot satul, așa mi-a plăcut să mă uit mai târziu la lume, din înălțimi. Nemulțumit cu politica internă, mă urcai sus, sus de tot, ca să-mi fac ochii roată pe întreg pământul. E un drum de la orizontul satului natal până la orizontul mondial. M-am așternut zi și noapte, pe citit. Din multele citanii a ieșit până acum broșura **Statele Unite ale Orientului**. Acum lucrez la altele. Cea mai mare mulțumire din lumea asta e să te înalți mereu, să pătrunzi tot mai adânc înțelesul tainic al lucrurilor din lumea asta. Mulțumirea asta nu mi-a fost tulburată decât de enervări financiare și de boala Fatmei, care tânjește ca o floare închisă la umbră. Ea nu înțelege nimic din plăcerile mele.

La urma urmei, cu ce mângâieri s-ar alege dacă ar pricepe?! A sta mereu „cu nasul în cărți”- cum zice ea – nu poate fi niciun scop și nicio plăcere în viață. Ea vrea lume, ochi care să o admire, vorbe ce zboară ca fluturii în razele de lumină ale veseliei, vrea mătăsurii să-i învâluie senzualismul în foșnete de șoapte tainice, cea mai senzuală limbă e cea a mătășii și a florilor cu petale catifelate, vrea viață! Mă întreb de multe ori dacă nu-i perpetuează boala sihăstria mea? Am văzut-o sorbind din plin plăcerile petrecerii la câteva ieșiri în oraș, în societatea unui prinț rus, om cu maniere lustruite și un cuvios credincios al lui Bachus. Toată ființa ei părea o poiană uscată de arșiță, aprinsă într-o zodie de ploaie. Sorbea plăcerile nevinovate ca pământul stropii de ploaie, îmi pare adeseori rău de tinerețea ei priponită de trunchiul mohorât al vieții mele.

În schimb Dafina noastră se răzibună: cântă, joacă, aleargă, ciripește; e cel mai minunat suflet de copil ce l-am văzut. În asemenea împrejurări politica țării mele a fost privită ca o simplă curiozitate. Am vorbit de mai multe ori cu Argetoianu, care vedeam că nu e sincer cu mine, cum nu e sincer nici cu el însuși. Într-o vreme era foarte dezgustat de politica lui Iorga. Stăruia pe toate cărările pentru apropierea de Maniu. Am vorbit și cu generalul Averescu spunându-i clar lămurirea situației mele. M-am convins definitiv că nu vrea, că e sub influența politicii de fantezie a lui Goga. Nu m-am mai dus pe la el, deși I. Athanasiu mi-a spus să nu-l părăsesc. La deschiderea parlamentului s-a pornit o campanie împotriva guvernului pe chestiunea unor pașapoarte.

Sub-secretarul de stat Franasovici a demisionat, fratele generalului Artur Văitoianu a fost arestat. Scandal avem și vinovații privesc. Credeam că se clatină șandramaua guvernului liberal. Ca prin farmec s-au potolit toate. Cei de la Cluj, o seamă de naivi de la revista „Societatea de mâine”, au aranjat niște cine politice. Goga și-a îmbrăcat un nou palton de vreme rea, apărând Ardealul. Gândul ascuns era să exploateze el regionalismul, în caz când Maniu se regnicolarizează cu Iorga. Apucătura n-a prins. În ziua de 23 I 1925 apare Apelul lui Maniu. Îmi acordă o întrevedere în camera 322 de la hotel Athénee Palace. Întâlnirea e strâns împrejmuită de forme și de amabilități. Intrăm în discuție. Îl întreb, dacă are ceva împotriva mea ca om și apoi ca atitudine politică. Îmi declară într-un întins „expozeu” că este convins de nevinovăția mea, că a avut chiar indicii că multe dintre capetele de acuzație nu mă priveau. Ca atitudine politică crede că am greșit. Îi fac propunerea de a mă reîntoarce în partid. Răspunde că-i face plăcere revenirea mea și se angajează să o

rezolve, dar să mai aștept. Spun că mai aștept până în martie. Am avut impresia că e convins de o manevră ce i se pregătește prin reintrarea mea în partid. Cere timp, să o iscodească și să o pareze. Bineînțeles, că eu m-am dus la el cu gând curat și cu intenția de a-l ajuta să scape din cursele ce i se întind prin fuzionare. Omul a evoluat puțin. Chiar și fizicul e aproape neschimbat. În glas aceeași dulcețorie lunecoasă, în accent și mentalitate, uneori, același [i] vlăjgan veritabil. În aceeași zi dimineață l-am văzut și pe Argetoianu, care mi-a reproșat că trăiește prea izolat politicește. Mă așteptam și [la] alte reproșuri, numai ca să scape de angajament. E cel mai târgoveț suflet pe care l-am cunoscut în viață. Tocmai de aceea are succese în politică. Nu-i spun că mă duc la Maniu. Fuziunea formală a partidelor Maniu-Iorga nu s-a făcut, deși Argetoianu a răspuns la apelul lui Maniu. Te pomenești, că se înfundă și asta. Eu sunt hotărât să urmez pe Maniu, pentru a reînchea solidaritatea ardeleană.

Octavian C. Tăslăuanu, mai 1936.

Septembrie, 1926. N-am mai notat nimic aproape doi ani, în cursul cărora m-am zbatut într-o criză materială chinuitoare. Au fost zile, când nu aveam ce da la menaj. Toată vremea mi-a fost absorbită de lupta pentru pâinea de toate zilele. Am început, însă, o serie de note la „Banca Națiunii”, care trebuie intercalate aici. Sunt multe observații și note zilnice, care întregesc aceste însemnări. Le continui acolo pe cele politice, aici revizuindu-mi din când în când notele despre evenimentele mai importante.

Octombrie, 1937. În cei unsprezece ani am făcut note regulate și dosare lunare sub titlul „Note politice”. Acolo am notat tot ce am știut.

Am urmărit evenimentele de aproape, cum nu cred că a mai făcut-o vreun om politic. Acum suntem în preajma unei schimbări de guvern. E vorba ca la începutul lui noiembrie guvernul Tătărescu să-și prezinte demisia. Ion Mihalache speră să fie el însărcinat cu formarea viitorului guvern. Maniu crede că Mihalache va fi păcălit de rege. Se va vedea ce se va întâmpla. Liberalii speră să rămână ei și să facă alegerile în decembrie. În România nu a existat niciodată atmosfera de azi, când libertățile cetățenești sunt gătuite de cenzură și de starea de asediu, permanente. Polițismul și spionajul au devenit supărătoare. Regele își pregătește drumul spre dictatură. O urmărește cu îndărătnicie și metodic. De curând au apărut două decrete-legi: Straja Țării și Deblocarea armatei. Amândouă arbitrare.

1.2.8. Lucrări de referință

1. *Informații literare și culturale 1903-1910*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1910, 342 pag.
2. *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția* Ediția I, cu o hartă a Galiției de sud-vest, scara 1: 600 000, Librăria Stănculescu (Stabilimentul de Arte Grafice „Energia”), București, 1915, 320 pag.
3. *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, Ediția a II-a revăzută și întregită, cu o hartă a Galiției de sud-vest, scara 1: 600 000, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915, 356 pag.
4. *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la luptele din Galiția*, Ediția a III-a revăzută și întregită, cu o hartă a Galiției de sud-vest, scara 1: 600 000, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1916, 372 pag.
5. *Trois mois de campagne en Galicie – Carnet de route d'une Transylvain, officier dans l'armée austro-hongroise*, Attinger Frères, Paris – Neuchatel, 1916, 259 pag.

6. *Hora obuzelor – Scene și icoane din războiu*, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1916, 158 pag.
7. *With the Austrian Army in Galicia*, Skeffington & Son, Ltd., Londra, 1918, 255 pag.
8. *Pentru neam – De ce România nu putea urma altă cale*, Tipografia Dacia, Petre Iliescu, Iași (broșură fără autor), 1918, 24 pag.
9. *Producția – Un program economic – Epoca Guvernului Averescu 1920*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1924, 229 pag.
10. *Statele Unite ale Orientului – O confederație a statelor Europei Orientale și ale Asiei Minore – Propuneri pentru Mica Antantă*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, filiala Târgu-Mureș, 1924, 25 pag.
11. *Les Etats-Unis d’Orient – Une confédération des états de l’Europe Orientale et de l’Asie Mineure – Proposition pour la Petite Entente*, Imprimeria Branisteano, București, 1924, 26 pag.
12. *Orientări în politica economică a României, I*, Convorbiri literare, LVIII, nr. 11, noiembrie 1926, pp. 815-838, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București; a fost tipărită și în extras, tiraj 1 000 exemplare, în anul 1927, la Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București.
13. *Orientări în politica economică a României, II*, Convorbiri literare, LXI, nr. 5-8, mai-august 1928, pp. 187-200, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București.
14. *Politica economică a României, 1930 – Contribuțiuni la rezolvarea crizei – Partea I – Politica financiară; Partea a II-a – Politica agrară; Partea a III-a – Politica industrială*, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București, 1931, 303 pag.
15. *Valuri politice*, Ediția I (346 pag.), Ediția a II-a (292 pag.), Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1933.
16. *Sub flamurile naționale – Note și documente din Războiul de Întregire al Neamului*, vol. I, Editura Miron Neagu, Sighișoara, 1935, 312 pag.
17. *Amintiri de la Luceafărul*, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1936, 212 pag.
18. *Octavian Goga – Amintiri și contribuții la istoricul revistei Luceafărul*, Partea I – *Epoca budapestană*, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1939, 238 pag.
19. *Lupta dintre două neamuri – Politica lui Șt. Tisza și politica lui I. Maniu – O paralelă istorică*, extras din Convorbiri literare, nr. 7-12, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1940, 27 pag.

Volume postume:

1. *Spovedanii*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Minerva, București, 1976, 308 pag.
2. *Obsesia europeană – Studii politice*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Scripta, București, 1996, 207 pag.
3. Subciclul *Din vârtejul războiului: – Sub flamurile habsburgice; Hora obuzelor*, vol. I, 359 pag.; *Sub flamurile naționale – Calvarul neutralității; La Corpul IV de armată*, vol. II, 455 pag.; *Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni; Activitatea românilor emigrați din Austro-Ungaria la Iași*, vol. III, 358 pag., Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Rao, București, 2001.
4. *Satul meu – Amintiri din copilărie și tinerețe*, Ediție îngrijită de Vasile D. Stan și Marioara Angelica Stan, F&F International S. R. L., Gheorgheni, 2016, 148 pag.
5. *1918 – Clauza de conștiință: Octavian C. Tăslăuanu: Jurnală inedite și scrisori 1903-1937*, studiu introductiv și note de Alexandru Gavrilăscu; selectarea și cronologia documentelor: Oana Dimitriu, Editura Semne, București, 2016, 232 pag.

1.2.8.1. Publicistica din revistele Luceafărul și Transilvania

Revista Luceafărul

a) Epoca budapestană (nr. 2, 15 iulie 1902 – nr. 13-16, 1 iulie-15 august 1906)

Anul I (1902):

1. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Limba și ortografia* (Cronică), nr. 2, 15 iulie, p. 14.

2. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Statu[i]a lui Brătianu* (Cronică), nr. 2, 15 iulie, p. 14.
3. [Oct. C. Tăslăuanu]: Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV. București, 1902 (Bibliografie), nr. 2, 15 iulie, p. 14.
4. Oct. C. Tăslăuanu: *Literatura poporală*, nr. 5, 1 septembrie, pp. 77-78.
5. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Biblioteca Poporului român* (Bibliografie), nr. 5, 1 septembrie, pp. 79-80.
6. Oct. C. Tăslăuanu: *De la cei ce nu mai sunt. Câteva contribuiri la biografia lui Andreiu Mureșianu*, nr. 9-10, 15 noiembrie, pp. 146-147.

Anul II (1903):

1. Oct. C. Tăslăuanu: N. Pilția – Nicolae Sulică, *Curs sistematic de gramatica limbii române*, întocmit pentru școlile secundare după cele mai nouă cerințe ale instrucțiunii, vol. I: Etimologia. Brașov, 1902 (Bibliografie. Dări de seamă), nr. 1, 1 ianuarie, pp. 18-19.
2. [Oct. C. Tăslăuanu]: † *Dr. Daniil Popoviciu Barcianu*, nr. 5, 1 martie, pp. 82-83.
3. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Ion C. Brătianu*, nr. 12-13, 1 iulie, pp. 214-216.
4. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Regele sârbilor* (Cronică), nr. 12-13, 1 iulie, pp. 224-225.
5. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ilarie Chendi, *Preludii* (Bibliografie), nr. 12-13, 1 iulie, pp. 225-226.
6. [Oct. C. Tăslăuanu]: Alexandru Lapedatu, *Documente istorice din Arhivele Brașovului* (Bibliografie), nr. 12-13, 1 iulie, p. 226.
7. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Noua teorie cosmogonică*, nr. 12-13, 1 iulie, p. 226.
8. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Pentru „Astra”*, nr. 14-15, 1 august, p. 236.
9. [Oct. C. Tăslăuanu]: N[icolae] Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, partea I. București, 1903 (Bibliografie), nr. 14-15, 1 august, p. 258.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. Gheorghe Alexici, *Pagini din trecut. Cum s-a propovăduit unirea în părțile bihorene?* Sibiu, 1903 (Bibliografie), nr. 14-15, 1 august, pp. 258-259.
11. [Oct. C. Tăslăuanu]: N[icolae] Iorga, *Părerile dlui Take Ionescu asupra Macedoniei*. București, 1903 (Bibliografie), nr. 14-15, 1 august, p. 259.
12. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Rusu Șirianu, La Roma*. Arad, Tipografia „Tribunei Poporului”, 1903 (Bibliografie), nr. 14-15, 1 august, p. 259-260.
13. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *[Notă]*, nr. 16-18, 15 septembrie, p. 275.
14. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Dieceza Lugoșului*. Semantism istoric publicat sub auspiciile Episcopului dr. Demetriu Radu, 1903 (Bibliografie), nr. 16-18, 15 septembrie, pp. 296-297.
15. [Oct. C. Tăslăuanu]: N. Iorga, *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești* (Bibliografie), nr. 16-18, 15 septembrie, p. 297.
16. O. – C. – T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Anuarul VI al Societății pentru fondul de teatru român*, pe anul 1902-1903 (Bibliografie), nr. 16-18, 15 septembrie, pp. 297-298.
17. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Pro domo*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 303-304.
18. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Sorcovă [Virgil Onițiu], *Clipe de repaus* (seria a II-a). Brașov (Bibliografie), nr. 22, 15 noiembrie, p. 376.
19. O. – C. – T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Dr. Sextil Pușcariu*, nr. 23, 1 decembrie, pp. 386-387.

Anul III (1904):

1. [Oct. C. Tăslăuanu]: Alexandru Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul 1482-1496*, monografie istorică, București, 1903 (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 1, 1 ianuarie, p. 46.
2. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Biblioteca poporală a Asociațiunii* (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 1, 1 ianuarie, pp. 46-47.
3. [Oct. C. Tăslăuanu]: N. Iorga, *Drumuri și orașe din România* (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 1, 1 ianuarie, p. 47.
4. [Oct. C. Tăslăuanu]: P. Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin* (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 1, 1 ianuarie, p. 47.
5. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Alexandru Ciura, *Visuri trecute* (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 1, 1 ianuarie, p. 47.
6. Oct. C. Tăslăuanu: *Carmen Sylva*, nr. 2, 15 ianuarie, pp. 52-57.

7. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ion Ciocârlan, *Pe plai. Schițe de la țară*. București, Tip. „Eminescu” (Foi răzlețe), nr. 6, 15 martie, p. 147.
8. Oct. C. Tăslăuanu: *Ion Bianu – Cu prilejul discursului de recepțiune la „Academia Română”*, nr. 9-11, 15 iunie, pp. 209-211.
9. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Seminarul român din Lipsca*, nr. 9-11, 15 iunie, pp. 212-213.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: P. Vulcan, *Armâna (Românca)*, roman (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 9-11, 15 iunie, pp. 221-222.
11. [Oct. C. Tăslăuanu]: Sever Secula, *Un memoriu a lui Moise Nicoară*, monografie istorică, Arad, 1904 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 9-11, 15 iunie, p. 222.
12. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, nr. 12-13, 1 iulie, p. 245.
13. [Oct. C. Tăslăuanu]: † Prof. Ionescu-Gion (Cronică și notițe), nr. 12-13, 1 iulie, pp. 247.
14. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Cehov; „Masa studenților români din Brașov”; George Sand; Muzeul Aman* (Cronică și notițe), nr. 12-13, 1 iulie, pp. 248-249.
15. Oct. C. Tăslăuanu: *Premiul „Lucașărului”*, nr. 14-16, 15 august, p. 255.
16. T. O. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Japonia. Informațiuni asupra țării și poporului*, nr. 14-16, 15 august, pp. 260-263.
17. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *O româncă în Japonia. – Doamna Otilia de Cozmuța* – nr. 14-16, 15 august, p. 265.
18. [Oct. C. Tăslăuanu]: Vasile E. Moldovan, *Raze de lună. Orăștie* (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 17, 1 septembrie, pp. 302-303.
19. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. Ioan Rațiu, *Studii și biografii*, Blaj, 1904 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 17, 1 septembrie, p. 303.
20. [Oct. C. Tăslăuanu]: Aurel C. Comșa, *Floricele de câmp*, Blaj, 1904 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 17, 1 septembrie, pp. 303-304.
21. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ilarie Chendi, *Foiletoane*, București, 1904, Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 17, 1 septembrie, p. 304.
22. O. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Asociațiunea” la Timișoara*, nr. 18, 15 septembrie, pp. 307-310.
23. O. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Iosif Șterca-Șuluțiu de Cărpiniș*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 323-327.
24. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Adunarea Astrei la Timișoara* (Cronică și notițe), nr. 19, 1 octombrie, pp. 334-335.
25. O. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: Alexandru P. Volojen, *Carmen Sylva*. Studii critice, Arad, 1904 (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 20, 15 octombrie, p. 350.
26. O. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: I. C. Popescu-Polyclet, *Vioarele*. Versuri. Craiova, Tip. David I. Benvenisti (Cărți și reviste. Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 20, 15 octombrie, pp. 350-351.
27. Oct. C. Tăslăuanu: *Premiul „Lucașărului”*, nr. 24, 15 decembrie, p. 395.
28. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Făt-Frumos* (Dări de seamă și notițe literare), nr. 24, 15 decembrie, p. 407.

Anul IV (1905):

1. Oct. C. Tăslăuanu: *Pictorul [Nicolae] Grigorescu*, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 20-21.
2. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Premiul „Lucașărului”*, nr. 1, 1 ianuarie, p. I.
3. M. Stan [Oct. C. Tăslăuanu]: Radu D. Rosetti, *Din toate*. Poezii. București, Edit. H. Steinberg, 1905 (Adaos la „Lucașărul” nr. 1. Dări de seamă și notițe literare) nr. 1, 1 ianuarie, pp. V-VI.
4. M. Stan [Oct. C. Tăslăuanu]: Nicolae Iorga, *Pe drumuri depărtate*. București, 1904 (Dări de seamă și notițe literare), nr. 1, 1 ianuarie, p. VI.
5. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Elfter Jahresbericht des Institutes für rumänische Sprache, zu Leipzig*. Lipsca, 1904 (Dări de seamă și notițe literare), nr. 3, 1 februarie, p. 79.
6. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Viața nouă* (Notițe literare), nr. 4, 15 februarie, pp. 99-100.
7. Oct. C. Tăslăuanu: *Premiul „Lucașărul”* (Adaos la „Lucașărul” nr. 5), nr. 5, 1 martie, pp. 120-121.
8. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Gh. Adamescu, *Istoria Seminarului «Veniamin» din Iași (1803-1903)*, București, 1904, nr. 5, 1 martie, p. 122.
9. Oct. C. Tăslăuanu: *Premiul „Lucașărului”*, nr. 6, 15 martie, p. 126.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Din ornamentica română”*, nr. 6, 15 martie, pp. 127-129.

11. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Reuniunea agricolă română din Sibiu* (Cronică), nr. 6, 15 martie, p. 141.
12. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Mihail Sadoveanu, *Crâșma lui Moș-Precu*. București, Edit. Minerva, 1905 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 7, 1 aprilie, pp. 161-162.
13. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: N[icolae] Iorga, *Pomenirea lui Ștefan-cel-Mare*. București, Edit. Minerva, 1905 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 7, 1 aprilie, p. 162.
14. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Emil Grigorovița, *Chipuri și graiuri din Bucovina*, Edit. Minerva, nr. 7, 1 aprilie, p. 162.
15. M [Oct. C. Tâslăuanu]: *Sab. Pop. Barcianu, Dicționar germano-român*, Ediția III, Librăria W. Krafft, Sibiu, 1905, nr. 7, 1 aprilie, p. 162.
16. Oct. C. Tâslăuanu: *George Coșbuc – Schiță biografică și bibliografică*, nr. 8, 15 aprilie, pp. 183-184.
17. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Premiul Luceafărul*, nr. 9, 1 mai, p. 201.
18. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Teatrul la Sibiu*, nr. 10, 15 mai, p. 218.
19. – t. – [Oct. C. Tâslăuanu]: *Membrii Academiei Române*, nr. 12, 15 iunie, pp. 247-248.
20. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: [Note de călătorie] (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 12, 15 iunie, pp. 259-260.
21. Oct. C. Tâslăuanu: *Pro domo*, nr. 13-14, 15 iulie, pp. 263-265.
22. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Dr. George Popovici*, nr. 13-14, 15 iulie, p. 290.
23. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Album de cusături și țesături românești* (Cronică), nr. 15-16, 15 august, pp. 322-323.
24. Oct. C. Tâslăuanu: *Serbările din Sibiu (I)*, nr. 17, 1 septembrie pp. 328-331.
25. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Andrei Bârseanu. – Noul vicepreședinte al „Asociațiunii”*, nr. 17, 1 septembrie p. 332.
26. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Noul an de muncă* (Cronică), nr. 17, 1 septembrie, p. 343.
27. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Serbările din Sibiu (II)*, nr. 18, 15 septembrie, pp. 348-351.
28. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Premiul „Luceafărului”*, nr. 18, 15 septembrie, p. 362.
29. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Serbările din Sibiu (III)*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 369-375.
30. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Anuarul VIII al Societății pentru fond de teatru român, pe anul 1903-1904*, Brașov, 1905, nr. 19, 1 octombrie, p. 383.
31. [Oct. C. Tâslăuanu]: [Revista „Transilvania”] (Cronică), nr. 21, 1 noiembrie, pp. 457-458.
32. [Oct. C. Tâslăuanu]: Mihai Eminescu, *Poezii postume*. București, Edit. Minerva, 1905 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 21, 1 noiembrie, p. 458.
33. [Oct. C. Tâslăuanu]: Emil Grigorovitză, *De la hotare – istorii moldovenești*. București, Librăria națională, 1905 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 22, 15 noiembrie, p. 478.
34. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Iacob Mureșan*, nr. 23-24, 15 decembrie, pp. 500-501.

Anul V (1906):

1. Oct. C. Tâslăuanu: *Grupări literare (I)* (Cronică), nr. 2, 15 ianuarie, pp. 44-46.
2. Oct. C. Tâslăuanu: *Reviste și ziare* (Cronică), nr. 2, 15 ianuarie, p. 46.
3. Oct. C. Tâslăuanu: *Grupări literare (II)* (Cronică) nr. 3, 1 februarie, pp. 69-70.
4. O. C. T [Oct. C. Tâslăuanu]: *Limba română în universitățile din Ungaria* (Cronică), nr. 4, 15 februarie, pp. 94-95.
5. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: [Istoria ortografiei române] (Cronică), nr. 4, 15 februarie, p. 95.
6. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Înviere* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, pp. 160-163.
7. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Viața românească* (Cronică) nr. 7, 1 aprilie, p. 162-163.
8. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Opreliște* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, p. 162.
9. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Muntele de pietate* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, pp. 162-163.
10. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: [Anunț] (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, p. 163.
11. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Teatru românesc* (Cronică), nr. 8, 15 aprilie, p. 183.
12. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Biserica catedrală din Sibiu*, nr. 9-10, 15 mai, pp. 187-193.
13. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Biografii*, nr. 9-10, 15 mai, pp. 204-208.
14. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un jubileu literar* (Cronică), nr. 9-10, 1-15 mai, p. 215.
15. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Florian Cavaler de Porcius; Pentru țărani; Expoziția din București; Henric Ibsen: Poezii; Reuniunea femeilor române sălăjene; Chestiunea teatrală; Igiena și economia populară povestită de Moș Savu* (Cronici), nr. 11-12, 1-15 iunie, pp. 255-258.

16. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: [Statistică] (Cronică), nr. 11-12, 15 iunie, p. 258.
17. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Un an de luptă* (Cronică), nr. 13-16, 1 iulie-15 august, p. 356.
18. Oct. C. Tăslăuanu: *Neamul românesc* (Cronică), nr. 13-16, 1 iulie-15 august, pp. 356-358.
19. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: [Moartea lui Axente Sever]. *Înmormântarea lui Axente Sever* (Cronică), nr. 13-16, 15 august, p. 358.

b) Epoca sibiană (nr. 17-18, 1-15 octombrie 1906 – nr. 13-14, 1-16 iulie 1914)

1. Oct. C. Tăslăuanu: *Acasă*, nr. 17-18, 15 octombrie, pp. 361-362.
2. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Vlahuță în Ardeal*, nr. 17-18, 15 octombrie, p. 386.
3. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: [Moartea lui Axente Sever]. *Înmormântarea lui Axente Sever*; (Cronică), nr. 17-18, 15 octombrie, pp. 394-396.
4. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: [Concurs literar] (Cronică), nr. 17-18, 15 octombrie, p. 396.
5. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Probleme literare* (Cronică), nr. 17-18, 15 octombrie, p. 396.
6. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Dl. Zaharia Bârsan* (Cronică), nr. 17-18, 15 octombrie, p. 396.
7. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Carmen Sylva, Valuri alinate*, nr. 17-18, 15 octombrie, pp. 396-397.
8. Oct. C. Tăslăuanu: *Teatrul românesc*, nr. 19-20, 15 noiembrie, pp. 401-402.
9. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Neamul românesc; Marca culturală în folosul „Asociațiunii”*; Colecția etnografică (Cronici), nr. 19-20, 15 noiembrie, pp. 420-421.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Dr. Sextil Pușcariu*, nr. 21-24, 15 decembrie, pp. 467-468.
11. Oct. C. Tăslăuanu: *Critic nechemat* (Cronică), nr. 21-24, 15 decembrie, pp. 469-471.

Anul VI (1907):

1. [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Vatra școlară*” (Cronică), nr. 1, 1 ianuarie, pp. 21-22.
2. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Moș-Crăciunul literar* (Cronică), nr. 1, 1 ianuarie, p. 22.
3. (O. C. T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Viața literară*” (Cronică), nr. 1, 1 ianuarie, p. 23.
4. [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Lupta*” (Cronică), nr. 1, 1 ianuarie, p. 23.
5. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Șezătoare românească în Budapesta* (Cronică), nr. 2-3, 1 februarie, p. 50.
6. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Familia*”; „*Revista noastră*”; „*Viața literară și artistică*”, „*Sămănătorul*”, „*Convorbiri literare*” (Cronică), nr. 2-3, 1 februarie 1907, p. 49, 51-52.
7. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Vincentiu Babeș* (Cronică), nr. 2-3, 1 februarie, p. 50.
8. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Un centenar american* [H. W. Longfellow], nr. 4-5, 1 martie 1907, p. 73.
9. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Giosuè Carducci*, nr. 4-5, 1 martie, pp. 83-85.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Sculptorul Brâncuși* (Cronică), nr. 4-5, 1 martie, p. 87.
11. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Ardeleanofobii* (Cronică), nr. 4-5, 1 martie, pp. 87-89.
12. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Rătăcirii* (Cronică), nr. 4-5, 1 martie, pp. 89-90.
13. Oct. C. Tăslăuanu: *Asociațiunea*, nr. 6, 15 martie, pp. 95-97.
14. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ion Al. Brătescu-Voinești, *În lumea dreptății*. Iași, Edit. Vieții românești, 1906 (Foi răslețe), nr. 6, 15 martie, p. 112.
15. Daudet, Alphonse: *Subprefectul la câmp*. (Pagini străine). [Traducere de Oct. C. Tăslăuanu.], nr. 8, 15 aprilie, pp. 158-159.
16. [Oct. C. Tăslăuanu]: *O pagină din istoria luptelor pentru limba românească*, nr. 8, 15 aprilie, pp. 159-161.
17. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *O propunere* (Cronică), nr. 8, 15 aprilie, p. 162.
18. [Oct. C. Tăslăuanu]: Goethe, *Dragoste cu toane*, pastorală într-un act și în versuri. Traducere de Șt. O. Iosif. Brașov, 1907 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 12, 15 iunie, p. 258.
19. [Oct. C. Tăslăuanu]: Gh. Stoica, *O ședință comunală*, comedie în două acte. Brașov, 1907 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 12, 15 iunie, pp. 258-259.
20. [Oct. C. Tăslăuanu]: Oscar Wilde, *Salomeea*, dramă într-un act. Traducere de Z. Bârsan. București, „Biblioteca pentru toți”, 1907 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 12, 15 iunie, p. 259.
21. O. C. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: P. Dulfu, *isprăvile lui Păcală*, ediția a II-a, București, Edit. Librăria națională, 1907 (Dări de seamă și notițe bibliografice), nr. 12, 15 iunie, pp. 259-260.
22. Oct. C. Tăslăuanu: *Nicolae Ion Grigorescu*, nr. 15, 1 august, pp. 311-313.

23. France, Anatole: *Scamatorul din Nôtre-Dame* (Pagini străine). Traducere de O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu], nr. 16, 15 august, pp. 349-351.
24. O. C. T. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Bicentenarul lui Buffon*, nr. 17, 1 septembrie, pp. 371-372.
25. O. C. T. [Octavian C. Tâslăuanu]: Mihail Sadoveanu, *La noi, în Viișoara. Scrisori către un prieten*. București, Edit. Minerva, 1907 (Foi răzlețe), nr. 17, 1 septembrie, pp. 373-374.
26. [Oct. C. Tâslăuanu]: „Asociațiunea” (Cronică), nr. 18, 15 septembrie, pp. 400-402.
27. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: [Programul revistei „Luceafărul”], nr. 19-20, 15 octombrie, p. 407.
28. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Serbările meseriașilor din Sibiu* (Cronică), nr. 19-20, 15 octombrie, p. 440.
29. O. C. T. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Björnstjerne Björnson*, nr. 22, 15 noiembrie, pp. 471-472.
30. Björnson, Björnstjerne, *Tatăl*, traducere de O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu.] nr. 22, 15 noiembrie, pp. 480-481.

Anul VII (1908):

1. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Anul nou în viața literară* (Cronică), nr. 1-2, 15 ianuarie, pp. 28-29.
2. Björnson Björnstjerne: *Cuibul de vulturi*. (Din literatura străină), Traducere de O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu], nr. 3, 1 februarie, pp. 47-48.
3. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: „Șezătorile literare” din Brad (Cronică), nr. 3, 1 februarie, pp. 51-52.
4. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Reviste și ziare* (Cronică), nr. 3, 1 februarie, pp. 54-55.
5. Oct. C. Tâslăuanu: *Două culturi. Cultura domnilor și cultura țăranilor*, nr. 4, 15 februarie, pp. 59-64.
6. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Conferințele despărțământului Sibiu* (Cronică), nr. 5, 1 martie, pp. 106-107.
7. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Expoziția de copii din Băsești* (Cronică), nr. 5, 1 martie, p. 107.
8. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Reviste și ziare* (Cronică), nr. 5, 1 martie, p. 109.
9. Oct. C. Tâslăuanu: *Două culturi* (Cronică), nr. 6, 15 martie, pp. 133-134.
10. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Românii și serbările jubiliare ale împăratului* (Cronică), nr. 6, 15 martie, pp. 134-135.
11. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un poet* [Francis Thompson] (Cronică), nr. 6, 15 martie, p. 135.
12. Oct. C. Tâslăuanu: *Răspuns dlui Iorga* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, p. 164.
13. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Congresul presei noastre* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, pp. 164-165.
14. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Jubileul Gazetei*, nr. 8, 15 aprilie, pp. 179-180.
15. L. O. și T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Reviste și ziare* [„Familia română”, „Junimea literară”, „Gazeta de duminică”, „Revista Economică”] (Cronică), nr. 8, 15 aprilie, p. 189.
16. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un martir al hărniciei* (Cronică), nr. 9-10, 1-15 mai, pp. 235-236.
17. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Dicționarul limbii române* (Cronică), nr. 9-10, 1-15 mai, p. 236.
18. Oct. C. Tâslăuanu: *Victor Vlad Delamarina*, nr. 11-12, 1-15 iunie, pp. 271-275.
19. T [Oct. C. Tâslăuanu]: *Dr. George Gerda, Bănatu-i fruncea!* Poezii în grai bănățesc. Tipografia Poporul român, 1908 (Dări de seamă), nr. 11-12, 1-15 iunie, p. 298.
20. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *O minune* (Cronică), nr. 11-12, 1-15 iunie, pp. 299-300.
21. Oct. C. Tâslăuanu: *O lămurire* (Supliment la „Luceafărul”, nr. 11-12), nr. 11-12, 1-15 iunie, adaus.
22. T. Codru [Octavian C. Tâslăuanu]: *Elena Farago, Șapte din umbră*. Craiova, Edit. revistei Ramuri, 1908, nr. 13, 1 iulie, pp. 320-321.
23. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Moartea lui Flondor* (Cronică), nr. 13, 1 iulie, p. 233.
24. Oct. C. Tâslăuanu: *La șezătoare*, nr. 14, 15 iulie, pp. 339-341.
25. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Mein Penatenwinkel* (Cronică), nr. 14, 15 iulie, p. 346.
26. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Semitismul* (Cronică), nr. 14, 15 iulie, pp. 346-347.
27. Oct. C. Tâslăuanu: „Asociațiunea”, nr. 17, 1 septembrie, pp. 407-416.
28. Octavian C. Tâslăuanu: *Pentru dl Iorga* (Cronică), nr. 17, 1 septembrie, pp. 425-426.
29. Octavian C. Tâslăuanu: *Asociațiunea. Adunarea generală din Șimleu*, nr. 18, 15 septembrie, pp. 436-441.
30. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Societatea pentru fond de teatru român*, nr. 18, 15 septembrie, pp. 443-444.
31. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Sculptorul Ioan Iordănescu* (Cronică), nr. 18, 15 septembrie, p. 449.
32. T. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Conferințele „Asociațiunii”* (Cronică), nr. 18, 15 septembrie, p. 449.
33. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Anuarul XI al Societății pentru fond de teatru român pe anul 1906-1907* (Cronică), nr. 18, 15 septembrie, pp. 450-451.
34. T. C. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Cultură și conferințe*, nr. 18, 15 septembrie, p. 451.

35. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Pictorul Aman*, nr. 20, 15 octombrie, pp. 483-485.
36. Oct. C. Tăslăuanu: *Porturi din Bănat* (Cronică), nr. 21, 1 noiembrie, pp. 515-516.
37. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Educația poporului* (Cronică), nr. 21, 1 noiembrie, p. 516.
38. C. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Conferințele Asociațiunii*, nr. 21, 1 noiembrie, p. 516.
39. C. I. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Agata Bârsescu* (Cronică), nr. 21, 1 noiembrie, p. 516.
40. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Socializarea conștiințelor* (Cronică), nr. 22, 15 noiembrie, p. 538.
41. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. Ioan Rațiu, *Vasile Fabian Bob (1795-1836)*, studiu; Ioan Russu, notiță biografică; *Dascălii noștri*, scurte notițe din viața și activitatea lor literară, 1754-1848. Blaj, 1908 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie, p. 558.
42. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ștefan Pop, *Dicționar ortografic al limbii române*. București, Edit. „Librăriei naționale”, 1909 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie, p. 558.
43. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: Ivan S. Turghenief, *Poezii în proză*. Traducere de Mihail Gașpar, Lugoj, 1908 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie, p. 558.
44. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Virgil Pop: Chestia unirii bisericilor*, nr. 23, 1 decembrie, p. 558.
45. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Victorien Sardou (1831-1908)*, nr. 23, 1 decembrie, pp. 559-560.
46. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Vandalismul din Blaj* (Cronică), nr. 23, 1 decembrie, pp. 560-561.
47. Oct. C. Tăslăuanu: *Tolstoi*, nr. 24, 15 decembrie, pp. 567-583.

Anul VIII (1909):

1. Oct. C. Tăslăuanu: *Expoziții de copii*, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 19-20.
2. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *George Murnu, Arheologia clasică și rostul ei la noi*, nr. 1, 1 ianuarie, p. 21.
3. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Nașterea Domnului* (Cronică), nr. 1, 1 ianuarie, p. 22.
4. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Mărul*, nr. 1, 1 ianuarie, p. 23.
5. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Baladele românești*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 37-38.
6. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Mihail Gașpar, *În vraja trecutului*. Schițe. Lugoj, Edit. librăriei Coloman Nemeș, 1909 (Dări de seamă), nr. 2, 16 ianuarie, p. 41.
7. T. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: Adolf Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch...* Strasbourg, 1908, nr. 2, 16 ianuarie, p. 43.
8. T[ăslăuanu] [Oct.] C[odru]: *Biblioteci de popularizare* (Cronică), nr. 2, 16 ianuarie, pp. 45-46.
9. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Edgar Allan Poe (1809-1909)* (Pagini străine), nr. 3, 1 februarie, p. 63.
10. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Al. Cazaban, *Chipuri și suflete*. București. Edit. Minerva, 1908, și *Departa de oraș*. Nuvele. Biblioteca pentru toți (Dări de seamă), nr. 3, 1 februarie, pp. 68-69.
11. Oct. C. Tăslăuanu: *Unirea*, nr. 4, 16 februarie, p. 75.
12. T [Octavian C. Tăslăuanu]: Ioan Adam: *Constanța pitorească cu împrejurimile ei*. București, Edit. Minerva, 1908 (Dări de seamă), nr. 4, 16 februarie, p. 92.
13. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Coriolan Brediceanu*, nr. 4, 16 februarie, p. 93.
14. T. C. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Fondatori și fundațiuni* (Cronică), nr. 4, 16 februarie, pp. 93-94.
15. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Reviste și ziare* [„Convorbiri literare”, „Convorbiri critice”, „Sămănătorul”, „Viața nouă”, „Viața românească”, „Neamul românesc literar”, „Ramuri”, „Răvașul”, „Die Karpathen”, „Țara noastră”] (Cronică), nr. 4, 16 februarie, pp. 94-95.
16. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Conferințele și seratele Asociațiunii*, nr. 5, 1 martie, p. 116.
17. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Premiile Academiei* (Cronică), nr. 5, 1 martie, p. 116.
18. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Darvin* (Cronică), nr. 6, 16 martie, pp. 142-143.
19. T. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *O reuniune harnică* (Cronică), nr. 6, 16 martie, p. 143.
20. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Revista „Transilvania”* (Cronică), nr. 6, 16 martie, p. 144.
21. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Producția literară* (Cronică), nr. 8, 16 aprilie, p. 189.
22. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Monumente istorice* (Cronică), nr. 8, 16 aprilie, pp. 189-190.
23. Octavian C. Tăslăuanu: *Pentru Muzeul „Asociațiunii”* (Cronică), nr. 8, 16 aprilie, p. 190.
24. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Mihail Sadoveanu, *Duduia Margareta*. București, Biblioteca Minerva, 1908 (Dări de seamă), nr. 9, 1 mai, pp. 211-212.
25. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. Ambrosiu Chețian, *Florian Porcius ca botanist*, Blaj, 1908 (Dări de seamă), nr. 9, 1 mai, p. 212.

26. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Ioan Slavici, *Spiru Călin*. București, Biblioteca Minervei, 1908 și *Din valorile vieții*. București, Biblioteca Minervei, 1909 (Dări de seamă), nr. 10, 16 mai, p. 235.
27. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: George Murnu, *Monumente antice din Roma*, Descrieri și impresii cu 80 de ilustrații. București 1908 (Dări de seamă), nr. 10, 16 mai, pp. 235-236.
28. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Zaharie Bârsan, *Impresii de teatru din Ardeal*, nr. 10, 16 mai, p. 236.
29. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Onisifor Ghibu, *O călătorie prin Alsacia-Lorena. Țara și școalele ei*. Extras din „Revista generală a învățământului”, IV, nr. 4-5 din 1909 (Dări de seamă), nr. 10, 16 mai, p. 237.
30. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Vrăjmășii literare (I)* (Cronică), nr. 10, 16 mai, p. 237.
31. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Recepțiunile de la Academia Română* (Cronică), nr. 12, 16 iunie, p. 280.
32. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Vrăjmășii literare (II)* (Cronică), nr. 12, 16 iunie, p. 281.
33. Oct. C. Tâslăuanu: *Mobile românești*, nr. 14-15, 15 iulie-1 august, pp. 318-323.
34. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un galimatias academic* (Cronică), nr. 14-15, 15 iulie-1 august, pp. 343-345.
35. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: N. Gane, *Spice*. București, Edit. Librăriei C. Sfetea, 1909 (Dări de seamă), nr. 16-17, 15 august-1 septembrie, p. 388.
36. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: C. Negri, *Versuri*, Proză, Scrisori, Edit. Minerva, București, 1909, nr. 16-17, pp. 388-389.
37. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Ion Gorun, *Robinson în Țara Românească*, Colecția Sfetea, București, 1909, nr. 16-17, p. 389.
38. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: Iosif Sterca-Șuluțiu, *Adaus la partea a VI-a din Memoriul lui*, Sibiu, 1909, nr. 16-17, p. 389.
39. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un congres al scriitorilor* (Cronică), nr. 16-17, 15 august-1 septembrie, pp. 390-391.
40. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Băncile și „Asociațiunea”* (Cronică), nr. 16-17, 15 august-1 septembrie 1909, pp. 391-392.
41. Oct. C. Tâslăuanu: *Conferințele „Asociațiunii”* (Cronică), nr. 16-17, 15 august-1 septembrie 1909, p. 392.
42. Oct. C. Tâslăuanu: *Arta în România*, nr. 18, 15 septembrie, pp. 414-417.
43. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Literaturile și limbile romanice* (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, pp. 441-442.
44. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Societate de colportajiu* (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, p. 443.
45. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un calomniator*. (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, p. 444.
46. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Gheorghe Tulbure, *Activitatea literară a mitropolitului Andrei Șaguna*. Sibiu, 1909 (Dări de seamă), nr. 20, 16 octombrie, p. 466.
47. Oct. C. Tâslăuanu: *Un poet bucovinean: G. Rotică (Dări de seamă)*, nr. 22, 16 noiembrie, pp. 513-514.
48. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Titu Maiorescu* (Cronică), nr. 22, 16 noiembrie, p. 514.
49. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un om fără pereche* (Cronică), nr. 22, 16 noiembrie, p. 515.
50. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Expoziția internațională de artă din München*, nr. 23, 1 decembrie, pp. 538-539.
51. Oct. C. Tâslăuanu: *Caton Theodorian, Calea sufletului*. București, Edit. Minerva, 1909 (Dări de seamă), nr. 24, 16 decembrie, pp. 560-562.
52. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Seratele literare și artistice ale „Asociației”* (Cronică), nr. 24, 16 decembrie, pp. 565-566.

Anul IX (1910):

1. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Către cititori*, nr. 1, 1 ianuarie, p. 24.
2. Oct. C. Tâslăuanu: *Crestături în lemn. Albumul dlui D. Comșa*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 35-40.
3. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Ioan Russu-Șirianu*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 51-52.
4. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Demetru Marcu* (Cronică), nr. 2, 16 ianuarie, p. 53.
5. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Din Sibiu* (Cronică), nr. 2, 16 ianuarie, p. 54.
6. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Casa de editură* (Cronică), nr. 2, 16 ianuarie, pp. 54-55.
7. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Șezătorile „Societății scriitorilor români”* (Cronică), nr. 2, 16 ianuarie, p. 55.
8. Oct. C. Tâslăuanu: *Un învățător al neamului: – Titu Maiorescu*, nr. 5, 1 martie, pp. 109-114.
9. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Viața lui Eugeniu Carada*, nr. 7, 1 aprilie, pp. 160-166.
10. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Două scrisori ale lui Carada*, nr. 7, 1 aprilie, p. 174.
11. Oct. C. Tâslăuanu: *Noul episcop al Caransebeșului: Dr. Miron E. Cristea*, nr. 10, 16 mai, pp. 235-239.
12. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Cronică teatrală*, nr. 10, 16 mai, p. 258.

13. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *O premieră în Ardeal*, nr. 10, 16 mai, pp. 258-260.
14. Oct. C. Tâslăuanu: *Literatură pentru copii*, nr. 11-12, 1-16 iunie, p. 267.
15. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Ștefan Cacoveanu, *Floarea soarelui*, legendă. Sibiu, Biblioteca populară a „Asociației”, 1910 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie, pp. 348-349.
16. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: Haralamb Călămăr, *Farafasticuri*. Sibiu, 1910 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie, pp. 349-350.
17. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: Iosif Șterca-Șuluțiu de Cărpiniș: *Continuare din broșura adaos la partea a VI-a din Memoriul*. Sibiu, Ed. autorului, 1910 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie, p. 351.
18. T. C. [Octavian C. Tâslăuanu]: Georgina M. Craik, *Povestiri pentru tinerime*. Traduse din englezește de Adelina Tâslăuanu (A. O. Maior), București, Biblioteca populară Socec, 1910 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie, p. 351.
19. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Al. Tzigara-Samurcaș, Rumänische Volkskunst*, nr. 13-14, 1-16 iulie, p. 351.
20. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *A. Treboniu Laurian (Cronică)*, nr. 13-14, 1-16 iulie, pp. 351-352.
21. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: Dimitrie Negru, *Cum ne naștem? Cum trăim? Cum murim?* București, 1910, nr. 15-16, 1-16 august, p. 389.
22. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Ioan Slavici (Cronică)*, nr. 15-16, 1-16 august, p. 390.
23. (T. Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: „*Societatea pentru fond de teatru*” în *Reghin (I)* (Cronică), nr. 18, 16 septembrie, pp. 447-449.
24. [Oct. C. Tâslăuanu]: *De la serbările din Reghin (Cronică)*, nr. 18, 16 septembrie, pp. 449-450.
25. (C.) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Spre lumină (Cronică)*, nr. 18, 16 septembrie, p. 451.
26. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Aviația română. Invenția inginerului Vlaicu*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 455-459.
27. (T. Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: „*Societatea pentru fond de teatru*” în *Reghin (II)* (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, pp. 473-475.
28. (T. Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: „*Asociația*” în *Dej (Cronică)*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 475-479.
29. [Oct. C. Tâslăuanu]: „*Drapelul*” (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, pp. 479-480.
30. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Scurtu; Numai o pildă! „Autoritatea”* (Cronică), nr. 19, 1 octombrie, p. 480.
31. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Bătrânii și tinerii (Cronică)*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 495-496.
32. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Literatură pentru copii*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 498-499.
33. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Boicotarea ziarului „Lupta”* (Cronică), nr. 22, 16 noiembrie, p. 546.
34. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Biblioteca populară a „Asociațiunii”*; *Concertul d-nei Lucia Cosma; Aniversarea lui Musset; Sinaia – Rucăr și Bran (Cronică)*, nr. 22, 16 noiembrie, pp. 547-548.
35. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Muzeul A. Simu*, nr. 23, 1 decembrie, pp. 563-564.
36. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Concursul „Societății pentru fond de teatru”* (Cronică), nr. 24, 16 decembrie, p. 591.

Anul X (1911):

1. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Excelsior*, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 1-2.
2. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Programul acestei rubrici (Cronică)*, nr. 1, 1 ianuarie, p. 21.
3. (Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Zorile veacului (Cronică)*, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 21-23.
4. Oct. C. Tâslăuanu: *Cărți pentru popor*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 25-27.
5. (Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Cea mai națională tovarășie (Cronică)*, nr. 2, 16 ianuarie, p. 44.
6. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Literatura pentru copii (Cronică)*, nr. 3, 1 februarie, p. 69.
7. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Biblioteca scriitorilor de la noi (Cronică)*, nr. 3, 1 februarie, p. 70.
8. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Conferințele Asociațiunii (Cronică)*, nr. 5, 1 martie, pp. 115-116.
9. (Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Atelierul de țesături și cusături românești din Orăștie (Cronică)*, nr. 5, 1 martie, pp. 117-118.
10. (C.) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Baluri în costume naționale (Cronică)*, nr. 5, 1 martie, pp. 118-119.
11. Oct. C. Tâslăuanu: *Șezătoarea scriitorilor români (Cronică)*, nr. 5, 1 martie, p. 119.
12. Oct. C. Tâslăuanu: *Șezătoarea scriitorilor români*, nr. 6, 16 martie, pp. 121-122 și pp. 142-143 (Cronică).
13. (Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Serbările culturale din Sibiu. Impresii (I)* (Cronică), nr. 7, 1 aprilie, pp. 162-166.
14. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Iosif Sterca Șuluțiu*, nr. 8, 16 aprilie, p. 196.
15. Oct. C. Tâslăuanu: *Organizarea satelor noastre*, nr. 9, 1 mai, pp. 197-200.

16. (C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Serbările culturale din Sibiu. Impresii (II)*, nr. 10, 16 mai, pp. 241-242.
17. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Eminescu și Barițiu*, nr. 10, 16 mai, p. 242.
18. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Muzeul A. Simu*, nr. 10, 16 mai, pp. 242-243.
19. Oct. C. Tăslăuanu: *Organizarea economică a țărănimii*, nr. 11, 1 iunie, pp. 245-249.
20. (O. C. T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Organizarea satelor noastre (Cronică)*, nr. 11, 1 iunie, pp. 265-266.
21. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *[Nicolae] Grigorescu*, nr. 13-14, 1-16 iulie, pp. 293-307.
22. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: C. Mikszáth, *Cavalerii*. Traducere de Liviu Rebreanu, București, Edit. Librăria nouă, 1911 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie 1911, p. 322.
23. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Ion Mateiu, *Preoțimea românească ardeleană în veacul al XVII-lea*. Studiu istoric. Sibiu, 1911 (Dări de seamă), nr. 13-14, 1-16 iulie, p. 323.
24. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Anul al X-lea (Cronică)*, nr. 13-14, 1-16 iulie, pp. 323-324.
25. [Oct. C. Tăslăuanu]: *N[icolae] Iorga (Cronică)*, nr. 13-14, 1-16 iulie, p. 327
26. (T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Serbările din Blaj (Cronică)*, nr. 15-17, 1 august-1 septembrie, p. 384.
27. [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Tribuna*” și „*Românul*” (Cronică), nr. 15-17, 1 august-1 septembrie, pp. 387-388.
28. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Un insultător al scriitorilor (Cronică)*, nr. 15-17, 1 august-1 septembrie, p. 388.
29. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Serbările Ligii (Cronică)*, nr. 15-17, 1 august-1 septembrie, p. 389.
30. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Mona Lisa (Cronică)*, nr. 15-17, 1 august-1 septembrie, p. 391.
31. Oct. C. Tăslăuanu: *Serbările din Blaj*, nr. 18, 16 septembrie, pp. 393-397.
32. *** [Oct. C. Tăslăuanu]: *Andrieu Bârseanu*, nr. 18, 16 septembrie, pp. 402-403.
33. *** [Oct. C. Tăslăuanu]: *Dr. Vasile Suci*, nr. 18, 16 septembrie, pp. 406-407.
34. (O. C. T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: „*Asociațiunea*” în Maramureș (Cronică), nr. 18, 16 septembrie, pp. 414-416.
35. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Badea Cârțan (Cronică)*, nr. 18, 16 septembrie, pp. 419-420.
36. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Zborul lui Vlaicu în Sibiu (Cronică)*, nr. 19, 1 octombrie, p. 440.
37. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Fraze stereotipe (Cronică)*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 465-466.
38. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Observațiile cititorilor (Cronică)*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 466-467.
39. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Alexandru Ciura, *Amintiri. Orăștie*, Edit. Librăria națională, 1911 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie, p. 533.
40. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Silvestru Moldovan, *Ardealul I: Ținuturile de pe Olt...* Brașov, Edit. I. Ciurcu, 1911 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie, pp. 533-534.
41. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. I. Rațiu și Al. Ciura, *Poetică și legendar poetic pentru școlile medii și instituturile pedagogice*. Blaj, 1911, nr. 23, 1 decembrie p. 534.
42. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: N. Bănescu, *Corespondența familiei Hurmuzaki cu Gh. Barițiu*. Vălenii de Munte, 1911 (Dări de seamă), nr. 23, 1 decembrie p. 534.
43. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Episcopul Gherlei (Cronică)*, nr. 23, 1 decembrie p. 535.
44. Oct. C. Tăslăuanu: *Reorganizarea revistei „Lucașfăruș”*, nr. 24, 16 decembrie, pp. 539-540.
45. (Oct. C. Tăslăuanu): *Biblioteca scriitorilor de la noi (Cronică)*, nr. 24, 16 decembrie, p. 564.

Anul XI (1912):

1. Oct. C. Tăslăuanu: *Madonele florentine ale lui Raffael (Cronică. Artă)*, vol. I, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 35-36.
2. *** [Oct. C. Tăslăuanu]: *Sinoade eparhiale (Cronici. Religie, biserică)*, vol. I, nr. 14, 1 aprilie, pp. 276-277.
4. *** [Oct. C. Tăslăuanu]: *Sinoadele eparhiale. Ce au făcut ele?*, vol. I, nr. 17, 22 aprilie, pp. 313-315.
3. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Băncile populare din România (Cronici. Economie)*, vol. I, nr. 21, 20 mai, pp. 388-389.
4. Oct. C. Tăslăuanu: *Spre știri (Cronici. Însemnări)*, vol. I, nr. 22, 27 mai, p. 407.
5. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”. Sfințirea bisericii din Deda*, nr. 23, pp. 420-422.
6. (T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Școli primejduite (Însemnări)*, vol. I, nr. 25, 17 iunie, p. 456.
7. Ion Brad [Oct. C. Tăslăuanu]: *Războiul din Balcani (Cronici. Însemnări)*, vol. II, nr. 30, 15 octombrie, pp. 639-642.
8. I. B. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Tratatul de pace dintre Italia și Turcia (Cronici. Istorie)*, vol. II, nr. 30, 15 octombrie, pp. 642-643.

8. (C.) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Teatrul Național din Craiova*, nr. 30, pp. 646-647.
9. Oct. C. Tâslăuanu: *Octavian Smighelschi* (Cronici. Artă), vol. II, nr. 31, 16 noiembrie, pp. 706-707.
10. (Codru) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Societatea pentru fond de teatru român* (Cronici. Însemnări), vol. II, nr. 31, pp. 710-711.
11. Oct. C. Tâslăuanu: *Monarhia Habsburgică și Rusia*, vol. II, nr. 32, 1 decembrie, pp. 713-715.
12. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Gerhart Hauptmann* (Cronici. Literatură), nr. 32, 1 decembrie, pp. 737-738.
13. T. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Iacob Murășianu (1812-1887)*, vol. II, nr. 33, 16 decembrie, pp. 773-774.
14. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Eugen Brote* (Cronici. Actualități), vol. II, nr. 33, 16 decembrie, pp. 774-775.

Anul XII (1913):

1. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Românii și ungurii (I)*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 49-52.
2. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Mișcarea cooperatistă* (Cronici. Economie), nr. 2, 16 ianuarie, pp. 74-75.
3. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Decadența Turciei... O prorocire a lui Mazzini*, nr. 3, 1 februarie, pp. 93-96.
4. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Granițele Dobrogei*, nr. 3, 1 februarie, pp. 105-108.
5. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Concertul Luciei Cosma*, nr. 5, 1 martie, pp. 167-168.
6. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Muzica românească. – De vorbă cu dl Gh. Dima* (Cronici-Artă), nr. 6, 16 martie, pp. 203-204.
7. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Băncile populare. Planul de operațiune al conferențiarului cooperativ [al „Asociațiunii”]* (Cronică. Economie), nr. 6, 16 martie, pp. 204-205.
8. Ion Brad [Oct. C. Tâslăuanu]: *Un jubileu: Dobra-Sasca* (Cronici. Actualități), nr. 7, 1 aprilie, pp. 232-234.
9. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Telegrafonul* (Cronică. Tehnică), nr. 7, 1 aprilie, pp. 234-236.
10. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Politica externă a României* (Cronici. Însemnări), nr. 7, 1 aprilie, p. 238.
11. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Învățămintele din războiul balcanic* (Cronici. Însemnări), nr. 7, 1 aprilie, pp. 238-239.
12. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Ofensiva națională* (Cronici. Însemnări), nr. 7, 1 aprilie, p. 239.
13. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Atelierul de țesături și cusături din Orăștie*, nr. 9, 1 mai, pp. 292-293.
14. Oct. C. Tâslăuanu: *Bucura Dumbravă, Pandurul*. Traducere de Elisa I. Brătianu. București. Edit. Librăriei școalelor, 1912 (Dări de seamă), nr. 10, 16 mai, pp. 326-327.
15. Oct. C. Tâslăuanu: *Eugen Lovinescu, Aripa morții*. Roman. București, Edit. Flacăra, 1913 (Dări de seamă), nr. 10, 16 mai, p. 327.
16. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Sinoade eparhiale*, nr. 10, p. 329-331.
17. (T.) [Oct. C. Tâslăuanu]: *Conflictul româno-bulgar* (Cronici. Însemnări), nr. 10, 16 mai, pp. 334-335.
18. Oct. C. Tâslăuanu: *Silistra*, nr. 11, 1 iunie, pp. 337-338.
19. Oct. C. Tâslăuanu: *Congresele femeilor*, nr. 12, 16 iunie 1913, pp. 369-372.
20. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Reprezentării de operă în Ardeal*, nr. 13-14, 1 iulie, pp. 413-415.
21. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Cântăreața Veturia Triteanu*, nr. 13-14, 1 iulie 1913, pp. 421-422.
22. Ion Brad [Oct. C. Tâslăuanu]: *Mobilizarea armatei române. Monarhia Austro-Ungară la răspântie. Procesul sătmărenilor, care își apără legea și limba* (Cronici. Însemnări), nr. 13-14, 1 iulie, pp. 453-454.
23. Oct. C. Tâslăuanu: *Ilarie Chendi*, nr. 15-16, 1 august, pp. 484-486.
24. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Titu Maiorescu*, nr. 15-16, 1 august, pp. 510-512.
25. T. C. [Octavian C. Tâslăuanu]: *Iliada premiată de Academia Română* (Cronici). Literatură, nr. 15-16, 1 august, pp. 512-513.
26. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *România nouă*, nr. 17, 1 septembrie, pp. 521-522.
27. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Înmormântarea lui Vlaicu*, nr. 18-19, 1 octombrie, pp. 588-594.
28. Oct. C. Tâslăuanu: *Politica culturală*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 601-602.
29. T. Codru [Oct. C. Tâslăuanu]: *Cella Delavrancea*, nr. 20, 16 octombrie, pp. 611-612.
30. * * * [Oct. C. Tâslăuanu]: *Serbările culturale de la Orăștie*, nr. 20, pp. 643-645.
31. C. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Ion Brezeanu*, nr. 22, 16 noiembrie, p. 693.
32. Oct. C. Tâslăuanu: *Pentru d-l Dr. Victor Smighelschi* (Însemnări), nr. 22, p. 711.
33. Oct. C. Tâslăuanu: *Pictorul Gheorghe A. Matheiu*, nr. 23, 1 decembrie, pp. 715-718.
34. O. C. T. [Oct. C. Tâslăuanu]: *Sculptorul Cornel Medrea*, nr. 23, 1 decembrie, p. 767.

Anul XIII (1914):

1. Oct. C. Tăslăuanu: *Anul 1913*, nr. 1, 1 ianuarie, pp. 1-3.
2. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Kimon Loghi* (Cronici. Artă), nr. 1, 1 ianuarie, p. 27.
3. Oct. C. Tăslăuanu: *Liceul militar de la Mănăstirea Dealului*, nr. 2, 16 ianuarie, pp. 36-40.
4. O. C. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: *Trei prozatori noi* (Dări de seamă), nr. 2, 16 ianuarie, pp. 55-57.
5. Oct. C. Tăslăuanu: *Nicolae Iorga*, nr. 3, 1 februarie, p. 68.
6. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Sculptorul C. Medrea*, nr. 4, pp. 100-101.
7. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Pictorul Gheorghe A. Matheiu* (Cronici. Artă), nr. 4, 16 februarie, pp. 124-126.
8. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Ardealul în România*, nr. 5, 1 martie, pp. 129-130.
9. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Chestia noastră militară*, nr. 6, pp. 157-160.
10. (T. C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Un artist necăjit* (Cronici. Însemnări), nr. 6, 16 martie, p. 186.
11. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Expoziția picturii Theodorescu-Sion* (Cronici. Artă), nr. 8, 16 aprilie, pp. 248-249.
12. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Cursurile Asociațiunii și „Românul”* (Cronici. Însemnări), nr. 8, 16 aprilie, p. 252.
13. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Alteța Sa Principesa Maria*, nr. 9, 1 mai, p. 253-255.
14. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Al. Tzigara-Samurcaș*, nr. 9, 1 mai, p. 265-268.
15. T. [Octavian C. Tăslăuanu]: A. S. R. Principesa Maria, *Crinul vieții*, poveste. Versiune românească de Elena Peticari-Davila, București, 1913 (Dări de seamă), nr. 9, 1 mai, p. 277.
16. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: Dr. Iacob Radu, *Biserica Sf. Uniri din Timpăhaza-Uifalău*, monografie istorică (Dări de seamă), nr. 9, 1 mai, p. 277.
17. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: I. Agârbiceanu, *„Arhanghelii”*. Roman. Sibiu, Edit. Luceafărul, 1914 (Dări de seamă), nr. 9, 1 mai, p. 278.
18. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Pentru Eminescu*, nr. 11, 1 iunie, pp. 317-318.
19. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Domnul notar” incriminat* (Cronici. Literatură), nr. 11, 1 iunie, pp. 335-336.
20. Oct. C. Tăslăuanu: *Mihai Eminescu*, nr. 12, 16 iunie, pp. 345-346.
21. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Războiul*, nr. 13-14, 16 iulie, p. 377.
22. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Războiul din Balcani. Informații și învățăminte*, nr. 13-14, 16 iulie, pp. 378-388.
23. * * * [Oct. C. Tăslăuanu]: *Arhiducele Francisc Ferdinand*, nr. 13-14, 16 iulie, pp. 403-405.
24. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Simion Mehedinți*, nr. 13-14, 16 iulie, pp. 412-416.
25. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: S. Mehedinți, *Poporul*. București, Edit. Minerva, 1913 (Dări de seamă), nr. 13-14, 16 iulie, pp. 418-419.

c) Epoca bucureșteană (nr. 1, 1 ianuarie 1919 – nr. 8-9, 1-16 aprilie 1920)

Anul XIV (1919):

1. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Unirea*, nr. 1, 1 ianuarie, p. 1.
2. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Scriitorii și războiul* (Cronică. Literatură), nr. 1, 1 ianuarie, p. 21.
3. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Aliații*, nr. 2, 15 ianuarie, pp. 25-26.
4. Oct. C. Tăslăuanu: *Ardealul*, nr. 3-4, 1-15 februarie, pp. 49-50.
5. Oct. C. Tăslăuanu: *Coșbuc*, nr. 5, 1 martie, pp. 81-82.
6. T. Codru [Oct. C. Tăslăuanu]: *Morala scriitorului* (Cronica. Literatură), nr. 6, 15 martie, pp. 131-133.
7. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Înviere*, nr. 7-8, 1-14 aprilie, p. 137.
8. [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Arta română”*, nr. 9, 1 mai, p. 171.
9. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Partidul Național Român* (Cronică. Însemnări). nr. 15-16, 1 septembrie, p. 331.
10. [Oct. C. Tăslăuanu]: *O protestare*, nr. 17, 15 septembrie, p. 333.
11. (O. C. T.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Ideea europeană”* (Cronica. Mișcarea ideilor), nr. 18, 1 octombrie, p. 373.
12. (T. C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Cuvântul liber”* (Cronica. Însemnări), nr. 18, 1 octombrie, pp. 375-376.
13. (T. C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Propagandă în străinătate* (Cronica. Însemnări), nr. 18, 1 octombrie, p. 376.
14. (T. C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *Un centru românesc* (Cronică. Însemnări), nr. 18, 1 octombrie, p. 376.
15. T. C. [Oct. C. Tăslăuanu]: *„Înălțarea”* (Cronica. Însemnări), nr. 18, 1 octombrie, p. 376.
16. O. C. T. [Oct. C. Tăslăuanu]: *Problema națiunii* (Cronică. Mișcarea ideilor), 20-21, 1-15 noiembrie, pp. 427-428.

17. (T. C.) [Oct. C. Tăslăuanu]: *La Mănăstirea Văcărești* (Cronică. Însemnări), nr. 23-24, 1-15 decembrie, p. 479.

Revista *Transilvania*²⁰

Anul XXXVII, nr. V-VI, septembrie-decembrie 1906:

1. *Proces verbal din 19 septembrie 1906. Ședința a X-a a Comitetului Central al Asociațiunii*, pp. 209-214.
2. *Proces verbal din ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Brașov, 21 septembrie 1906, pp. 215-216.
3. *Proces verbal din ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Brașov, 22 septembrie 1906, pp. 216-220.
4. *Proces verbal luat în ședința festivă a Secțiunilor științifice-literare*, Brașov, 22 septembrie 1906, p. 220.
5. *Proces verbal din 31 octombrie 1906. Ședința a XI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 221-227.
6. *Proces verbal din 29 noiembrie 1906. Ședința a XII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 227-231.
7. *Proces verbal din 6 decembrie 1906. Ședința a XIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 231-234.
8. *Proces verbal din 15 decembrie 1906. Ședința a XIV-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 235-237.

Anul XXXVIII, nr. I, ianuarie-martie 1907:

1. *Proces verbal din 7 februarie 1907. Ședința a II-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 6-15.
2. *Proces verbal din 7 martie 1907. Ședința a III-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 15-20.

Nr. II, aprilie-iunie 1907

1. *Proces verbal din 4 aprilie 1907. Ședința a IV-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 21-27.
2. *Proces verbal din 23 mai 1907. Ședința a V-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 28-32.
3. *Proces verbal din 17 iunie 1907. Ședința a VI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 33-35.

Nr. III, iulie-septembrie 1907

1. *Raport general al Comitetului Central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» către adunarea generală convocată în Bistrița la 21 și 22 septembrie 1907*, pp. 63-78.
2. *Proces verbal din 24-26 august 1907. Ședința VIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 188-192.

Nr. IV, octombrie-decembrie 1907

1. *Proces verbal din 12 septembrie 1907. Ședința a IX-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 200-206.
2. *Proces verbal din ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român”*, Bistrița, 21 septembrie 1907, pp. 207-208.
3. *Proces verbal din ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român”*, Bistrița, 22 septembrie 1907, pp. 209-211.
4. *Proces verbal luat în ședința festivă a Secțiunilor științifice literare*, Bistrița, 22 septembrie 1907, p. 211.
5. *Proces verbal din 17 octombrie 1907. Ședința a X-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 211-219.

Anul XXXIX, nr. I, ianuarie-martie 1908

1. *Proces verbal din 30 ianuarie 1908. Ședința I-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 1-8.
2. *Proces verbal din 29 februarie 1908. Ședința a II-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 8-10.
3. *Proces verbal din 12 martie 1908. Ședința a III-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 11-16.

Nr. II, aprilie-iulie 1908

1. *Raportul general al Comitetului Central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului*

²⁰ Publicistica aparținătoare lui Octavian C. Tăslăuanu din revista *Transilvania*, redată în volumul de față, are caracter orientativ, întrucât pot exista și alte articole, cronici, notițe bibliografice și literare, dări de seamă, nesemnate, pe care nu le putem identifica.

român» către adunarea generală, Șimleu, 7-8 august 1908, pp. 17-32.

2. *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1907*, pp. 60-65.
3. *Proces verbal din 2 aprilie 1908. Ședința a IV-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 146-148.
4. *Proces verbal din 21 martie 1908. Ședința a V-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 149-153.
5. *Proces verbal din 25 iunie 1908. Ședința a VI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 154-158.
6. *Proces verbal din 16 iulie 1908. Ședința VII-a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 159-160.
7. *Proces verbal din 20 iulie 1908. Ședința a VIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 160-166.

Nr. III, august-septembrie 1908

1. *Proces verbal din ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Șimleu, 7 august 1908, pp. 176-178.
2. *Proces verbal din ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Șimleu, 8 august 1908, pp. 178-181.
3. *Proces verbal din 22 august 1908. Ședința a IX-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 181-188.

Nr. IV, octombrie-decembrie 1908

1. *Proces verbal din 28 noiembrie 1908. Ședința a XI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 201-208.
2. *Proces verbal din 26 decembrie 1908. Ședința a XII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 208-209.
3. *Proces verbal din 30 decembrie 1908. Ședința a XIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”*, pp. 210-218.
4. *Circulară*, pp. 220-222.
5. *Adresă către Consitoare*, p. 223.
6. *Onor. direcțiunii băncilor asociate „Solidaritatea” în Sibiu*, pp. 228-229.
7. *Concurs*, p. 229.
8. *Apel*, pp. 229-230.

Anul XL, nr. I, ianuarie-martie 1909

1. *Patru scrisori ale lui T. Cipariu*, pp. 30-31.
2. *Conferințe și seratele Asociațiunii*, p. 51, semnat T²¹.
3. *Ședința I-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 30 ianuarie 1909*, pp. 52-53.

Nr. II, aprilie-iunie 1909

1. † *Alexandru de Macsony*, pp. 57-58, nesemnat.
2. *Muzeul „Asociațiunii”*, pp. 59-69²².
3. *Oameni și fapte*, pp. 93-95.
4. *Biblioteci populare*, p. 117, semnat O. C. T.
5. *Abecedarul pentru analfabeți*, p. 118, semnat T.
6. *Ședința a II-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 25 februarie 1909*, pp. 119-120.
7. *Ședința a III-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 25 martie 1909*, pp. 121-123.
8. *Ședința a IV-a extraordinară a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 2 aprilie 1909*, p. 124.
9. *Seratele literare și artistice ale „Asociațiunii”*, pp. 124-125.

Nr. III, iulie-septembrie 1909

1. *Muzeul „Asociațiunii”*, pp. 190-191.
2. *Înființarea revistei „Transilvania”*, pp. 194-196, semnat T.
3. *Diplome maramureșene*, p. 196, semnat O. C. T.
4. *Abecedarul pentru analfabeți*, pp. 196-197, semnat T.
5. *Conferințele „Asociațiunii”*, pp. 197-198.

²¹ Unde apare subliniat sunt menționate cronicile, notițe bibliografice și literare, dări de seamă.

²² Nesubliniate sunt articole publicate; acolo unde nu se menționează nimic se va considera că este semnat cu numele Oct. C. Tăslăuanu.

6. *Ședința a V-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 29 aprilie 1909*, pp. 199-201.
7. *Ședința a VI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 13 mai 1909*, p. 201.
8. *Ședința a VII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 10 iunie 1909*, pp. 202-204.
9. *Ședința a VIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii” ținută la 1 iulie 1909*, pp. 204-205.

Nr. IV, octombrie-decembrie 1909

1. *Raportul general al Comitetului Central al «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» către adunarea generală convocată în Sibiu, la 12 și 13 octombrie 1909*, pp. 209-222.
2. *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1908*, pp. 253-256.
3. *Proces verbal luat în ședința plenară a secțiilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 14-15 iulie 1909, Sibiu*, pp. 308-311.
4. *Ședința a IX-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 5 august 1909*, pp. 352-355.
5. *Ședința a X-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 2 septembrie 1909*, pp. 355-357.
6. *Ședința a XI-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 1 octombrie 1909*, pp. 357-359.

Nr. V, octombrie-decembrie 1909

1. *Proces verbal luat la ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Sibiu, 12 octombrie 1909*, pp. 432-433.
2. *Proces verbal luat în ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Sibiu, 13 octombrie 1909*, pp. 434-437.
3. *Proces verbal luat în ședința festivă a secțiilor științifice literare, Sibiu, 13 octombrie 1909*, p. 438.
4. *Proces verbal luat în ședința plenară extraordinară a secțiilor științifice literare, Sibiu, 13 octombrie 1909*, pp. 438-440.
5. *Ședința a XII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 9 octombrie 1909*, pp. 440-443.
6. *Ședința a XIII-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 11 și 12 noiembrie 1909*, pp. 443-446.
7. *Ședința a XIV-a a Comitetului Central al „Asociațiunii”, ținută la 9 decembrie 1909*, pp. 447-448.
8. *Circulară*, pp. 449-451.
9. *Concurs*, p. 452.

Anul XLI, nr. I-II, ianuarie-aprilie 1910

1. *Muzeul „Asociației”, pp. 38-42.*
2. *Ședința a II-a a Comitetului Central, ținută la 19 februarie 1910*, pp. 54-55.
3. *Ședința a III-a a Comitetului Central, ținută la 10 martie 1910*, p. 56.

Nr. III, mai-iunie 1910

1. *Muzeul Asociației*, pp. 136-137, semnat O. C. T.
2. *Monografiile de comune*, p. 137, semnat O. C. T.
3. *Costume românești*, pp. 137-138, semnat O. C. T.
4. *Păstoritul*, pp. 138-140, semnat O. C. T.
5. *Ședința a IV-a a Comitetului Central, ținută la 16 aprilie 1910*, pp. 141-143.
6. *Ședința a V-a a Comitetului Central, ținută la 26 mai 1910*, pp. 143-144.

Nr. IV, iulie-august 1910

1. *Crestături în lemn*, pp. 162-171.
2. *Raportul general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” către adunarea generală convocată în Dej, 18-19 septembrie 1910*, pp. 196-206.
3. *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1909*, pp. 247-248.
4. *Raportul comitetului asupra socotelilor „Asociațiunii” pe anul 1909*, pp. 264-266.
5. *Ședința a VI-a a Comitetului Central, ținută la 30 iunie 1910*, pp. 302-303.
6. *Ședința a VII-a a Comitetului Central, ținută la 30 iulie 1910*, pp. 303-305.
7. *Ședința a VIII-a a Comitetului Central, ținută la 17 august 1910*, pp. 305.

8. *Ședința a IX-a a Comitetului Central, ținută la 25 august 1910*, pp. 305-306.
9. *Ședința a X-a a Comitetului Central, ținută la 2 septembrie 1910*, p. 306.
10. *Convocare*, pp. 307-308.

Nr. V, septembrie-octombrie 1910

1. *Muzeul Asociațiunii*, p. 376, nesemnat.
2. *Proces verbal luat la ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Dej, 18 septembrie 1910, pp. 380-381.
3. *Proces verbal luat în ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Dej, 19 septembrie 1910, pp. 381-384.
4. *Ședința a XI-a a Comitetului Central, ținută la 2 septembrie 1910*, pp. 384-388.
5. *Conferențiarul agronomic*, p. 392.

Nr. VI, noiembrie-decembrie 1910

1. *Asociațiunea și biserica*, pp. 463-465, nesemnat.
2. *Biblioteca populară a Asociațiunii*, 465, nesemnat.
3. *Ședința a XII-a a Comitetului Central, ținută la 3 noiembrie 1910*, pp. 466-467.
4. *Ședința a XIII-a a Comitetului Central, ținută la 10 decembrie 1910*, pp. 467-470.
5. *Apel*, p. 471.
6. *Concurs*, 471.
7. *Contabilitate pentru popor*, p. 472.
8. *Circulară*, pp. 473-476.

Anul XLII, nr. I, ianuarie-februarie 1911

1. *Ședința I-a a Comitetului Central, ținută la 21 ianuarie 1911*, pp. 77-79.
2. *Ședința a II-a a Comitetului Central, ținută la 4 februarie 1911*, pp. 79-80.

Nr. II, martie-aprilie 1911

1. *Organizarea satelor noastre*, pp. 117-121.
2. *Ședința a III-a a Comitetului Central, ținută la 23 martie 1911*, pp. 191-194.
3. *Proces verbal luat în ședința a IV-a extraordinară a Comitetului Central a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, 31 martie 1911, p. 194.
4. *Ședința a IV-a a Comitetului Central, ținută la 6 aprilie 1911*, p. 195.
5. *Proces verbal din 13 aprilie 1911. Ședința a VI-a extraordinară a Comitetului Central al Asociațiunii*, p. 196.
6. *Circulara către despărțăminte pentru fotograful Roșu*, p. 204.

Nr. III, mai-iunie 1911

1. *Organizarea economică a țăranimii*, pp. 232-238.
2. *Revoluția lui Horea*, pp. 311-312, semnat O. C. T.
3. *Ședința a VII-a a Comitetului Central, ținută la 18 mai 1911*, p. 313.
4. *Ședința a VIII-a a Comitetului Central, ținută la 17 iunie 1911*, pp. 314-316.

Nr. IV, jubiliar, iulie-august 1911

1. *Muzeul Asociațiunii*, pp. 457-475.
2. *Despărțămintele Asociațiunii*, pp. 478-483.
3. *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” către adunarea generală, convocată în Blaj, 28-29 august 1911*, pp. 487-498.
4. *Activitatea despărțămintelor în cursul anului 1910*, pp. 552-554.
5. *Raportul comitetului asupra socotelilor „Asociațiunii” pe anul 1910*, pp. 594-596.
6. *Proiectul de buget al Asociațiunii pe anul 1912*, p. 615.
7. *Ședința a IX-a a Comitetului Central, ținută la 19 iulie 1911*, pp. 644-646.

8. *Ședința a X-a a Comitetului Central, ținută la 5 august 1911, p. 647.*
9. *Ședința a XI-a a Comitetului Central, ținută la 10 august 1911, pp. 647-650.*
10. *Literele fundamentale pentru Fundația Teodor Sandul, pp. 650-652.*
11. *Concurs, p. 653.*

Nr. V-VI, septembrie-decembrie 1911

1. *Biblioteca populară a Asociațiunii, pp. 770-772, nesemnat.*
2. *Asociațiunea în Maramureș, pp. 772-775, semnat O. C. T.*
3. *Proces verbal luat la ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Blaj, 28 august 1911, pp. 776-777.*
4. *Proces verbal luat în ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Blaj, 29-30 august 1911, pp. 778-780.*
5. *Proces verbal luat în ședința festivă a secțiilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Blaj, 29 august 1911, p. 781.*
6. *Ședința a XII-a a Comitetului Central, ținută la 24 august 1911, pp. 781.*
7. *Ședința a XIII-a a Comitetului Central, ținută la 9 septembrie 1911, pp. 782-785.*
8. *Ședința a XIV-a a Comitetului Central, ținută la 14 octombrie 1911, pp. 785-786.*
9. *Ședința a XV-a a Comitetului Central, ținută la 28 octombrie 1911, pp. 786-787.*
10. *Ședința a XVI-a a Comitetului Central, ținută la 18 noiembrie 1911, pp. 787-788.*
11. *Ședința a XV-a a Comitetului Central, ținută la 9 decembrie 1911, pp. 788-790.*
12. *Circulară, pp. 797-800.*
13. *Concurs, p. 800.*
14. *Cursuri pentru analfabeți, pp. 801-802.*
15. *Apel, p. 803.*

Anul XLIII, nr. I-II, ianuarie-aprilie 1912

1. *Ședința I a Comitetului Central, ținută la 4 ianuarie 1912, pp. 159-160.*
2. *Ședința a II-a a Comitetului Central, ținută la 10 februarie 1912, pp. 161-163.*
3. *Ședința a III-a a Comitetului Central, ținută la 23 martie 1912, pp. 163-165.*

Nr. III-IV, mai-iunie-august 1912

1. *Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”, pp. 278-279, semnat O. C. T.*
2. *Ședința a IV-a a Comitetului Central, ținută la 27 aprilie 1912, pp. 281-284.*
3. *Ședința a V-a a Comitetului Central, ținută la 11 mai 1912, pp. 285-289.*
4. *Ședința a VI-a a Comitetului Central, ținută la 22 iunie 1912, pp. 289-291.*

Nr. V, septembrie-octombrie 1912

1. *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” către adunarea generală, convocată în Sibiu, 13-14 octombrie 1912, pp. 299-314.*
2. *Biblioteca populară a Asociațiunii, pp. 409-413.*
3. *Muzeul Asociațiunii, pp. 414-416.*
4. *Raportul Comitetului Central asupra socotelilor „Asociațiunii” pe anul 1911, pp. 417-418.*
5. *Bugetul Asociațiunii pe anul 1913, p. 439.*
6. *Ședința a VII-a a Comitetului Central, ținută la 5 iulie 1912, pp. 475-476.*
7. *Ședința a IX-a a Comitetului Central, ținută la 5 septembrie 1912, pp. 478-479.*
8. *Ședința a X-a a Comitetului Central, ținută la 7 septembrie 1912, pp. 480-481.*
9. *Ședința a XI-a a Comitetului Central, ținută la 21 septembrie 1912, pp. 481-482.*
10. *Pentru țesăturile românești, pp. 553-554, nesemnat.*
11. *Proces verbal luat în ședința festivă a secțiilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” ținută în Sibiu, 13 octombrie 1912, p. 557.*
12. *Proces verbal luat în ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și*

- cultura poporului român*”, Sibiu, 13 octombrie 1912, pp. 557-558.
13. *Proces verbal luat în ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*, Sibiu, 14 octombrie 1912, pp. 558-561.
 14. *Ședința a XII-a a Comitetului Central, ținută la 5 octombrie 1912*, pp. 562-563.
 15. *Ședința a XIII-a a Comitetului Central, ținută la 2 noiembrie 1912*, pp. 564-566.
 16. *Ședința a XIV-a a Comitetului Central, ținută la 7 decembrie 1912*, pp. 566-568.
 17. *Concurs*, p. 568-569.
 18. *Cursuri pentru analfabeți*, pp. 569-571.
 19. *Circulară către domniile directori al despărțămintelor «Asociațiunii»*, p. 575.
 20. *Circulară către On. direcțiunile ale despărțămintelor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român»*, pp. 576-579.
 21. *Băncile și Asociațiunea*, pp. 579-580.
 22. *Apel către toate băncile*, pp. 580-581.
 23. *Concurs*, p. 581.

Anul XLIV, nr. I-II, ianuarie-aprilie 1913

1. *Ședința I a a Comitetului Central, ținută la 4 ianuarie 1913*, pp. 82-85.
2. *Ședința a II-a a Comitetului Central, ținută la 8 februarie 1913*, pp. 85-87.
3. *Ședința a III-a a Comitetului Central, ținută la 15 martie 1913*, pp. 87-88.
4. *Ședința a IV-a a Comitetului Central, ținută la 5 aprilie 1913*, pp. 89-92.
5. *Ședința a V-a a Comitetului Central, ținută la 3 mai 1913*, pp. 92-93.
6. *Circulară către toți membrii secțiilor științifice literare*, pp. 93-94.

Nr. III, mai-iunie 1913

1. *Dr. Avram Sădean, profesor: Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*, p. 180, semnat T.
2. *Cursuri de analfabeți*, pp. 181-182, nesemnat.
3. *Ședința a VI-a a Comitetului Central, ținută la 7 iunie 1913*, pp. 183-184.
4. *Ședința a VII-a a Comitetului Central, ținută la 21 iunie 1913*, p. 185.
5. *Ședința a VIII-a a Comitetului Central, ținută la 26 iunie 1913*, pp. 185-186.
6. *Literele fundamentale pentru fondul cultural Dr. I. Nichita*, pp. 186-190.

Nr. IV-V, iulie-octombrie 1913

1. *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” către adunarea generală, convocată în Orăștie, 14-15 septembrie 1913*, pp. 195-210.
2. *Cursurile de analfabeți ținute în cursul iernii 1911-1912 în cadrele «Asociațiunii»*, pp. 283-284.
3. *Circulară adresată despărțămintelor*, p. 288.
4. *Biblioteca populară a Asociațiunii*, pp. 319-322.
5. *Muzeul Asociațiunii*, pp. 323-326.
6. *Raportul Comitetului Central asupra școlitelor «Asociațiunii» pe anul 1912*, pp. 327-328.
7. *Proces verbal luat în ședința plenară a secțiilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, ținută la 14 iulie 1913*, pp. 360-366.
8. *Raportul secretarului literar către ședința plenară a secțiilor științifice-literare din 1913*, pp. 367-372.
9. *Ședința a IX-a a Comitetului Central, ținută la 19 iulie 1913*, pp. 390-392.
10. *Ședința a X-a a Comitetului Central, ținută la 9 august 1913*, pp. 392-393.
11. *Ședința a XI-a a Comitetului Central, ținută la 16 august 1913*, p. 393.
12. *Ședința a XII-a a Comitetului Central, ținută la 4 septembrie 1913*, pp. 394-395.
13. *Regulamentul fondului Nicolae Densușianu*, p. 395.

Nr. VI, noiembrie-decembrie 1913

1. *Proces verbal luat în ședința primă a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, Orăștie 14 septembrie 1913*, pp. 423-424.
2. *Proces verbal luat în ședința a doua a adunării generale ordinare a „Asociațiunii pentru literatura română și*

- cultura poporului român*”, Orăștie, 15 septembrie 1913, pp. 424-427.
3. *Proces verbal luat în ședința festivă a secțiilor științifice-literare ale „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” ținută în Orăștie, 15 septembrie 1913*, p. 227.
 4. *Ședința a XIII-a a Comitetului Central, ținută la 11 septembrie 1913*, p. 428.
 5. *Ședința a XIV-a a Comitetului Central, ținută la 4 octombrie 1913*, pp. 429-432.
 6. *Ședința a XV-a a Comitetului Central, ținută la 1 noiembrie 1913*, pp. 433-434.
 7. *Ședința a XVI-a a Comitetului Central, ținută la 6 decembrie 1913*, pp. 434-436.
 8. *Litere fundamentale pentru Fundația Balomiriană*, pp. 436-437.
 9. *Cursuri pentru analfabeți*, pp. 446-448.
 10. *Circulară către On. direcțiuni ale despărțămintelor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român»*, pp. 459-453.
 11. *Apel*, p. 453.

Anul XLV, nr. I, ianuarie 1914

1. *Către cititori*, pp. 1-3.

Nr. VI, 1 iunie 1914

1. *Cursurile „Asociațiunii”*, pp. 201-206.
2. *Raportul general al Comitetului Central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” despre lucrările îndeplinite în anul 1913*, pp. 242-251.
3. *Raportul Comitetului Central asupra socotelilor «Asociațiunii» pe anul 1913*, pp. 314-315.
4. *Bugetul „Asociațiunii” pe anul 1915*, p. 335.

Nr. VII-IX, 1 septembrie 1914

1. *Proces verbal luat în ședința plenară a secțiunilor științifice-literare a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 15 iulie 1914*, pp. 384-389.
2. *Raportul secretarului literar către ședința plenară a secțiilor științifice-literare, 15 iulie 1914*, pp. 391-400.

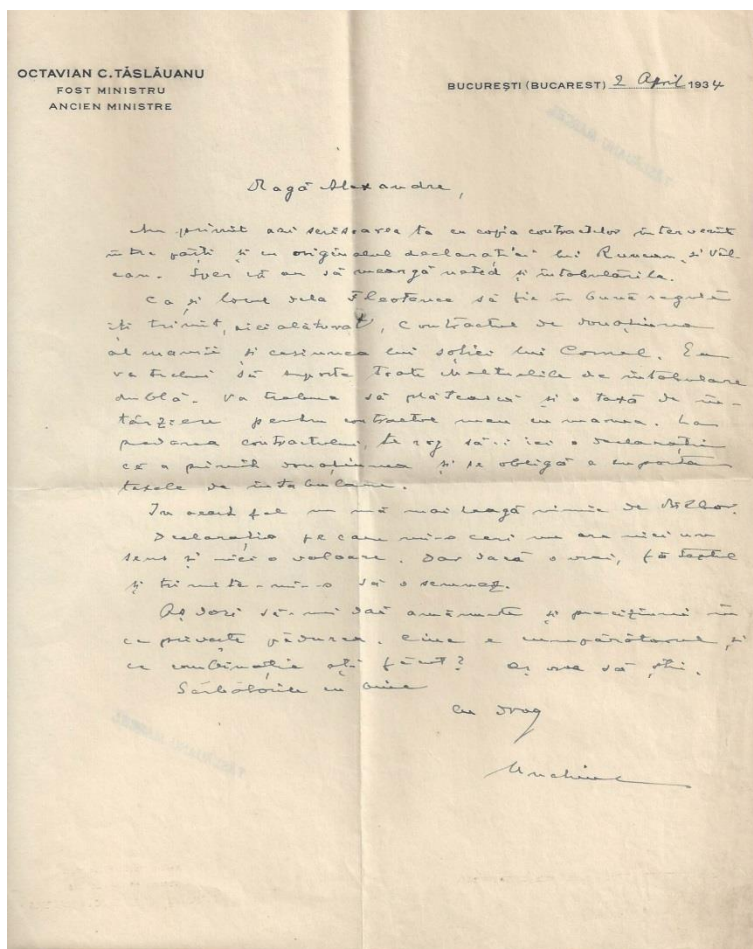
Au rămas neterminate următoarele lucrări: *Două capitale – Roma și Bizanțul; Orientări în politica economică a României; Fierul și oțelul; Două culturi; GEON* (o vastă sinteză istorico-politică), precum și câteva lucrări proiectate: *Orașele României; Codul rural; Industria metalurgică; Reșița; Istoria minelor din România; Cărbunii; Regimul apelor; Legea energiei; Regimurile miniere; Redeșteptarea românilor ardeleni; Împăratul Francisc Iosif I al Austriei; Rolul ardelenilor în Basarabia (1917-1918); Revoluția din 1848 – Avram Iancu; Iuliu Maniu* (monografie) și *României* (o sinteză istorică). Aceste lucrări aveau planurile schițate, tablele de materii întocmite (cuprinsul), fișele documentare pregătite, unele fiind chiar începute (Voiculescu 1996, 43).

Nu putem omite nici bogata activitate publicistică revărsată prin paginile unor gazete, precum: *Epoca, Tribuna, Țara noastră, Adevărul, Universul, Rampa, ABC, Zorile, Curentul, Societatea de mâine, Dacia*, ș. a., la care se adaugă și o corespondență pe măsură, păstrată în mare parte la Biblioteca Academiei Române (circa 260 de scrisori trimise/primate de la 104 persoane, ordonate și readuse în actualitate de către Alexandru Gavrilăscu și Oana Dimitriu, București, 2016) și la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca (cca 50 de scrisori și cărți poștale).

1.2.9. Ultimii ani de viață

La data de 2 aprilie 1934, după un an de la moartea Anisiei Tăslăuanu, fiul acesteia, Octavian, îi răspunde printr-o scrisoare nepotului său, Alexandru Filip, care era avocat, înștiințându-l de trimiterea contractului privind cedarea dreptului de proprietate ce i se cuvenea mamei sale, donarea realizându-se către cumnata Varvara, soția lui Cornel.

Expeditorul precizează următoarele: „Ea [Varvara] va trebui să suporte toate cheltuielile de intabulare dublă. Va trebui să plătească și o taxă de întârziere pentru contractul meu cu mama. La primirea contractului, te rog să-i iei o declarație că a primit donațiunea și se obligă a suporta taxele de intabulare. În acest fel nu mă mai leagă nimic de Bilbor”. Scrisoarea se încheie într-o notă melancolică, știindu-se faptul că se va despărți pentru totdeauna de locul său natal, de aceea, parcă ca o ultimă dorință spune: „Aș dori să-mi dai amănunte și precizii în ce privește pădurea. Cine e cumpărătorul și ce combinație ați făcut? Aș vrea să știu”.

Atașamentul și rezonanța din fibra pură a lui Octavian C. Tăslăuanu față de marile personalități ale vremii, care n-au prețuit a se jertfi pentru obșteasca fericire a poporului și a țării, nu l-au părăsit niciodată, astăzi descoperind întâmplător, pe o ultimă filă, în volumul Eftimie Murgu, autor Gheorghe-Bogdan Duică (1937), următoarea însemnare: „Notă, Ce carte minunată! Rar mi s-a întâmplat să citesc cu atâta plăcere o reconstituire a trecutului ca cea cuprinsă în aceste pagini. Câtă minuțiozitate, documentare, erudiție și ce suflet tineresc dovedește autorul, învâțatul Duică.

Murgu apare ca un far luminos care a trecut prin Moldova, Muntenia și, pe urmă, s-a întors în Banatul lui pentru independența căruia a luptat și a suferit. E un erou al convingerilor și un martir al idealismului, o figură strălucită, în fața căreia trebuie să te proșterni. Dec[embrie] 1939. Tăslăuanu”.

Scrisoare expedită de Octavian C. Tăslăuanu către nepotul său, Alexandru Filip, 2 aprilie 1934.

În ziua aniversării celor 64 ani de viață, Octavian C. Tăslăuanu va avea bucuria de a-și vedea fiica Dafina împlinită pe plan familial, în urma căsătoriei cu inginerul de mine Ștefan Voiculescu, originar din comuna Dioști, situată la aproximativ 40 km de Craiova (cununia religioasă a avut loc în București la Biserica Albă Postăvari, al doilea lăcaș ca vechime din capitala țării, după Biserica Bucur, dărâmată în anul 1984). După un an de la căsătorie, a rezultat un fiu, Gelu Voican (8 februarie 1941), geolog și om politic, care a deținut mai întâi funcția de viceprim-ministru în guvernul provizoriu Petre Roman (1989-1990); apoi senator de Buzău în legislatura 1990-1992; ambasador în Tunisia (1994-1996) și Maroc (2001-2005), respectiv membru al Colegiului Național al Institutului Revoluției Române, iar din martie 2018 până în decembrie 2019, a fost director general al instituției amintite anterior.

La 15 aprilie 1941, cu un ultim avânt, Octavian C. Tăslăuanu, înființează împreună cu un grup de scriitori tineri (Dan Botta și Emil Giurgiuca), revista de aristocratică și intelectuală ținută

Dacia, organ de luptă pentru reîntregirea hotarelor (*Ardealul*, an I, nr. 22, 12-19 iulie 1941, p. 12, *Figuri ardelen. Octavian C. Tăslăuanu*, nesemnat). Printre colaboratori se vor număra: Vasile Voiculescu, Ion Pillat, Corneliu Coposu, Tudor Ciortea, Simion Mehedinți, Mircea Vulcănescu, Onisifor Ghibu, George Sbârcea, Romulus Vulcănescu, ș. a. (Stancu 2013, 66).

Datorită cenzurii antonesciene, publicația va avea o existență efemeră, cu doar opt numere apărute. În jumătate dintre acestea, Octavian C. Tăslăuanu a scris două articole de fond: *Spațiul vital românesc* (Anul I, nr. 2, 1 mai 1941, p. 1) și *Tradiția imperială* (nr. 4, 15 iunie 1941, p. 1), o nuvelă *Crai de verde* (nr. 3, 15 mai 1941, p. 5) și șase însemnări: *Un strigăt de alarmă* (nr. 1, 15 aprilie 1941, p. 7); *Macedo-românii, Banatul; Luceafărul* (nr. 2, 1 mai 1941, p. 7); *Ilirii și formarea poporului român* (nr. 4, 15 iunie 1941, pp. 7-8) și *Pericolul rusesc* (nr. 5, 1 iulie 1941, p. 7).

Gelu Voican Voiculescu alături de mama lui, Dafina.

Din cauza sănătății precare, se va retrage din activitatea publicistică începând cu numărul 7 al revistei unde, la rubrica *Redacționale*, p. 8, apare consemnată următoarea informație: „*Din cauza sănătății sale, domnul Octavian C. Tăslăuanu s-a retras din comitetul de direcție al revistei noastre. Acceptăm cu multă părere de rău această retragere din mijlocul nostru a marelui luptător naționalist și-i mulțumim pentru prețiosul său concurs*”.

În toamna aceluiași an 1941, cu ocazia aniversării a patru decenii de la apariția revistei *Luceafărul* (serie nouă, editată de Olimpiu Boitoș), Octavian C. Tăslăuanu scrie ultimul său articol, intitulat *Ce a urmărit Luceafărul*, text din care transpare indignarea față de restricțiile regimului antonescian și aluziile la excesele legionare (Voiculescu 1996, 40).

Din acel material mai putem intui cu foarte mare ușurință întreaga zbatere pe care a avut-o Octavian C. Tăslăuanu în lupta sa pentru propășirea idealului național, afirmând următoarele: „*Temelia activității noastre a fost ideea națională. Ea ne-a călăuzit pașii vieța întreagă. O consideram moștenirea cea mai prețioasă, pe care ne simțeam datori să o propovăduim și să o facem să triumfe. Naționalismul nostru nu era învățat din cărți sau împrumutat de la alții, ci era organic, înnăscut, adus din straturile țărănești ale satelor, din sânul cărora ne-am ridicat cei mai mulți intelectuali.*”

Octavian C. Tăslăuanu, noiembrie 1937, una dintre ultimele sale fotografii...

[...] Noi, la «*Luceafărul*», ne-am străduit să trezim această conștiință și să întreținem un spirit de ofensivă împotriva dominației străine sub care trăiam. Și ne-a ajutat Dumnezeu să vedem cu ochii Unirea. [...] Ideea națională, îmbrățișată de noi, cuprindea românismul întreg, de pretutindeni. Paginile revistei

stau mărturie că nu am uitat niciun colț de pământ românesc. [...] O făceam pentru a dovedi că nu suntem un popor pribeag și inferior, cum le plăcea dușmanilor să ne socotească” (Lucaefărul, 2 serie nouă, nr. 7-8, iulie-august 1942, p. 252).

La începutul anului 1942, sănătatea lui Octavian C. Tăslăuanu devine din ce în ce mai firavă, trecând peste o intervenție chirurgicală de extirpare a unui rinichi, operație rară la vremea respectivă, efectuată de un renumit chirurg, Liviu Cîmpeanu (Voiculescu 1996, 40). La aceasta a contribuit și prelungita suferință legată de insuficiența pulmonară datorată tabagismului care, în cele din urmă, l-au răpus la vârsta de 66 de ani (23 octombrie 1942, ora 13: 45, București, conform Extrasului din Registrul Stării Civile pentru morți pe anul 1942). Ultima însemnare în jurnalul său este datată din 15 septembrie 1942: „E ultima zi pe care o petrec în Zărăfoaia, care pentru mine a fost dușmănoasă. Mă întorc la București mai bolnav și mai slăbit de cum am venit. Umezeala de aici m-a înzestrat cu dureri reumatice, inima mi-a slăbit, respirația grea. La cea mai mică mișcare, începe să-mi bată inima. Somnul neliniștit, cu intermitențe. Nu am poftă de mâncare. Nu îmi ajunge în stomac, cade parcă ar fi plumb. Am în cap iar să fumez ca mai înainte. La ce să renunț, când am impresia că mă apropii de sfârșit. Sunt foarte abătut. Nu citesc și nu scriu nimic. Stau toată ziua încremenit de boală. Abia mai răsfoiesc ziarele...” (pagina 38 a jurnalului lui Octavian C. Tăslăuanu). A fost înmormântat în Cimitirul Bellu din București, pe Aleea Scriitorilor, alături de fiul său Radu Ioan.

În memoria lui Octavian C. Tăslăuanu, comitetul de redacție al revistei *Lucaefărul*, în nr. 11, anul II, noiembrie 1942, p. 422, consemnează un scurt necrolog intitulat *La moartea lui Octavian C. Tăslăuanu*, iar numărul următor este închinat memoriei sale, cu un șir de însemnări privind viața și activitatea sa, avându-i ca autori pe Ion Agârbiceanu (*Octavian C. Tăslăuanu și „Lucaefărul” – Câteva precizări*), Ilie Dăianu (*Octavian C. Tăslăuanu*), Petre Poruțiu (*Octavian C. Tăslăuanu economist*), Aurel P. Bănuț (*„Lucaefărul”... în 1902*) și Victor Papilian (*Octavian Tăslăuanu și drama tăcerii*). Ultima expunere menționată, începe și sfârșește, presărând „flori de plumb”: „Octavian Tăslăuanu a fost înmormântat prin colectă, de la mână la mână, a prietenilor și cunoscuților săi”.

Mormântul lui Octavian C. Tăslăuanu, Cimitirul Bellu, București.

Pe un exemplar al revistei *Luceafărul*, anul II, nr. 12, decembrie 1942, aparținător familiei lui Octavian C. Tăslăuanu, pe copertă, cu cerneală albastră, Fatma, scrie: „*Umbra Luceafărului lui Codru!*”... În partea de jos a paginii 456, Fatma redactează bruionul scrisorii adresate lui Victor Papilian, în care precizează următoarele:

(*Scrisoare D-lui V[ictor] Papilian*)

Stimate D[omnu]le,

Binevoii a-mi răspunde, în termen de 15 zile de la primirea prezentei scrisori, întrucât cele arătate în articolul: «O. Tăslăuanu și drama tăcerii» și anume: «Oct. Tăslăuanu a fost înmormântat prin colectă publică de prieteni și cunoștințe» nu corespunde adevărului.

- 1. Cine sunt acești prieteni?*
- 2. Numele lor?*
- 3. Adresele lor?*
- 4. Sumele cu cari au contribuit la această colectărie?*

*Cu stimă,
F[atma] O[ctavian] T[ăslăuanu]*

În partea dreaptă a aceeași pagini, Fatma scrie:

(*în absența lui V[ictor] P[apilian], răspuns scuzelor lui Olimpiu Boitoș*)

Domnul meu,

Nu m-am îndoit o clipă despre simțămintele de cinste, ce au călăuzit cu atâta însuflețire pana Dlui V[ictor] Papilian, întru pomenirea soțului meu. Frumusețea rândurilor, îi stă dreaptă mărturie – dar, pentru că clevetirile îl urmăresc până-n lăcașul adormirii, cine era mai îndreptățit ca mine să-l apere?

Oct. Tăslăuanu vreme de o viață de crâncene lupte, n-a avut ajutorul nimănui, și nici la moarte nimeni nu l-a ajutat. De asta, aș fi dorit să știu numele acelora cari, nelegiuind adevărul până-n pragul cucernicei clipe, mâhnesc liniștea duhului drag și înșală pe cei de bună credință.

Cu cele mai bune simțăminte,

F[atma] O[ctavian] T[ăslăuanu]

Cunoscându-l mai îndeaproape, Ion Agârbiceanu publică în revista *Transilvania*, anul 73, nr. 11, noiembrie 1942, pp. 890-892, la rubrica *Însemnări*, o radiografie sintetică despre personalitatea marelui cărturar transilvănean. În presa vremii mai putem identifica un necrolog apărut în *Telegraful român*, nr. 44, din 1 noiembrie 1942, p. 3, respectiv altele două, apărute la Blaj, în ziarul *Unirea – Foaie bisericească-politică*, anul LII, nr. 43, 7 noiembrie 1942, p. 4 și în *Unirea poporului*, anul XXIV, nr. 45, din 8 noiembrie 1942, p. 4, în care se menționează: „ † **Octavian Tăslăuanu** – În ziua de 25 octombrie, a fost înmormântat la București luptătorul și scriitorul ardelean Oct. Tăslăuanu. A fost un fruntaș al Ardealului, al generației de cărturari care au luptat și au pregătit unirea cea mare a tuturor românilor. S-a născut în Secuime în comuna Bilbor, fiu al preotului din acea comună românească fruntașă. În casa părintească [sic!, parohială] și la școlile din Blaj a învățat să fie român bun, să-și iubească și să-și slujească neamul. Această învățătură a urmat-o întreaga lui viață”.

Vestea morții lui Octavian C. Tăslăuanu ajunge relativ târziu și la prietenul său din tinerețe, Sextil Pușcariu care, în nr. 2 al revistei *Transilvania* (februarie 1943), publică un material intitulat *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*. Pe baza celor peste 50 de scrisori și cărți poștale ilustrate, face o radiografie generală asupra personalității lui Octavian C. Tăslăuanu, cu accent pe perioada cât a condus revista *Luceafărul* la Budapesta, amintindu-și cu drag de sprijinul pe care i l-a oferit în prima excursie etnografică organizată în Bran (mai 1910), în vederea achiziționării unor obiecte pentru Muzeul „Asociațiunii”.

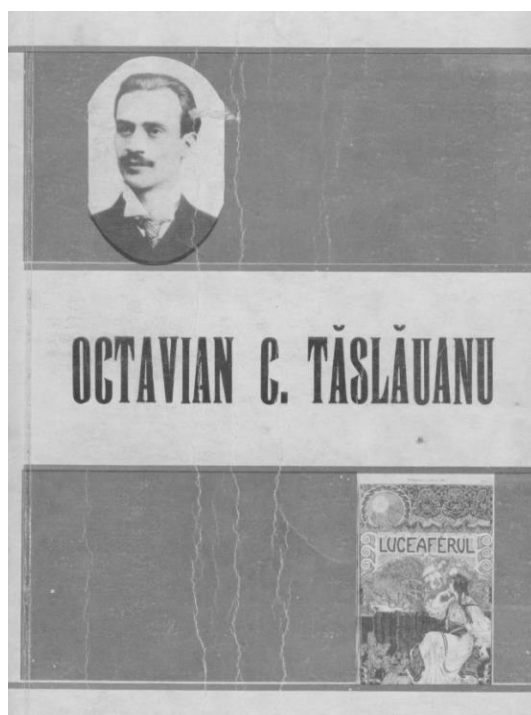
Carte poștală ilustrată trimisă de Octavian C. Tăslăuanu lui Sextil Pușcariu, 27 octombrie 1912.

Sursa: Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca.

La fel de emoționant este și articolul Fatmei Tăslăuanu, *Întru pomenirea lui Octavian C. Tăslăuanu*, publicat în revista *Eroii patriei – Organ patriotic militar de propagandă democratică*, anul III, nr. 33, ianuarie 1947, pp. 10-13.

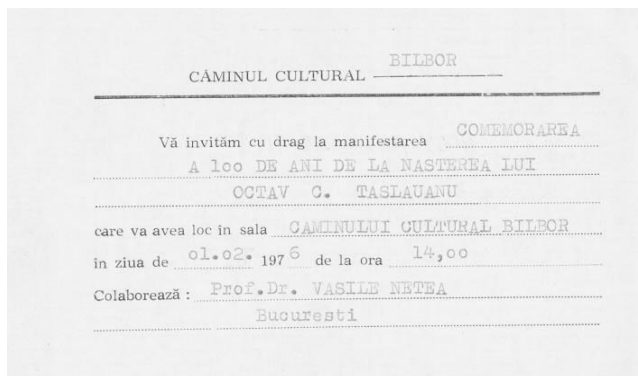
1.2.10. Cinstirea memoriei

La data de 01 februarie 1976, în Bilbor, are loc prima manifestare de comemorare a 100 de ani de la nașterea lui Octavian C. Tăslăuanu. Atunci, la inițiativa profesorului Ilie Șandru, din Toplița, și a familiei scriitorului, s-a hotărât ca în primăvara aceluiași an, această acțiune să fie reorganizată într-un cadru ceva mai larg. Astfel, în prima zi (22 mai 1976), la Toplița, sub auspiciile Societății de Științe Filologice, s-au prezentat 17 comunicări despre biografia și activitatea militantului transilvănean, înmănunchate și publicate doi ani mai târziu, în 1978, într-un volum comemorativ, apărut la Miercurea Ciuc, sub egida Comitetului pentru cultură și educație socialistă Harghita.

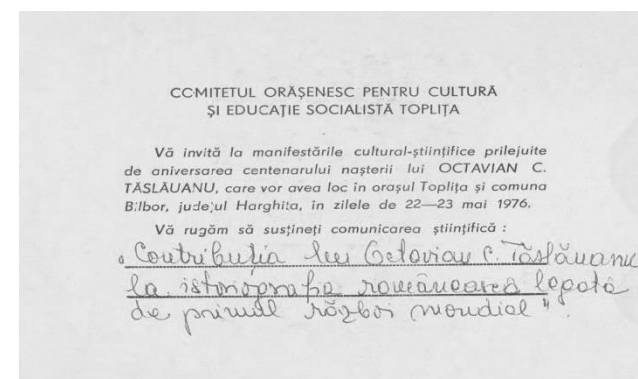
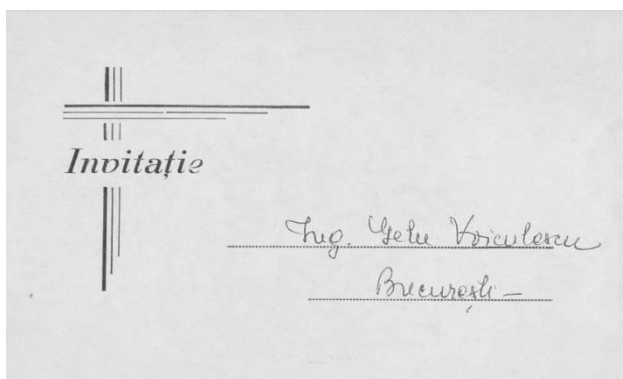

Facsimilul copertii volumului comemorativ.

În realitate, datorită numeroaselor obstrucții și vicisitudini, volumul vede lumina tiparului abia în mai 1979, deși pe volum apare datat 1978 (Voiculescu 1996, 11).

Invitația adresată dnei Stela Mitruță (nepoata scriitorului), pentru a participa la comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui Octavian C. Tăslăuanu, 01 februarie 1976, Bilbor.

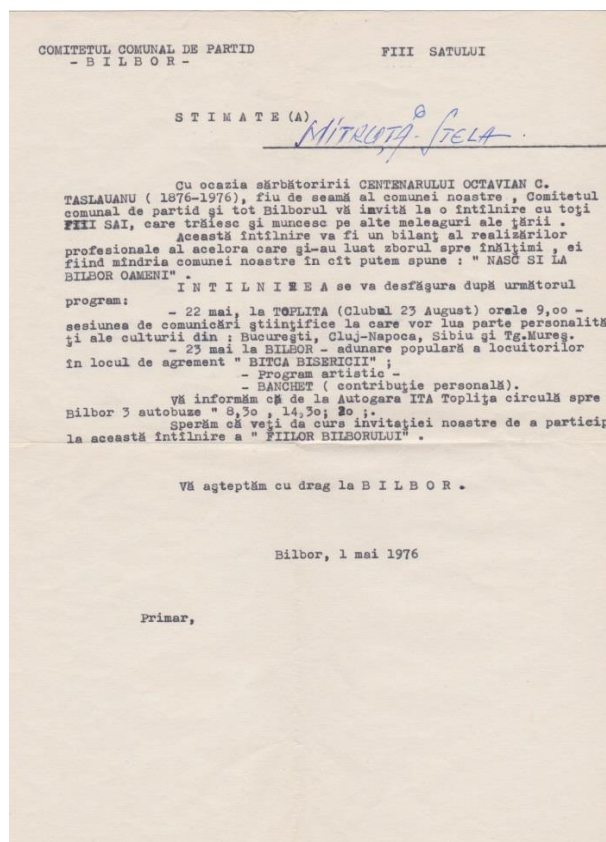
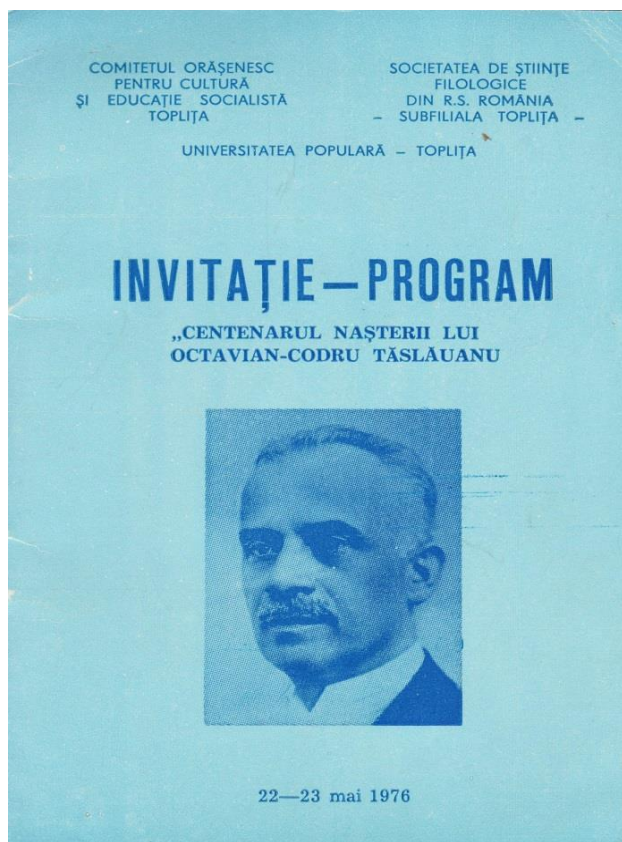
Invitația adresată dlui Gelu Voican Voiculescu, pentru a participa la manifestările cultural-științifice prilejuite de aniversarea centenarului nașterii lui Octavian C. Tăslăuanu. Toplița – Bilbor, 22-23 mai 1976.

Dafina alături de fiul ei, Gelu Voican Voiculescu, București.

Tot în volumul amintit, se prezintă și o cronologie a vieții publicistului, urmată de câteva note *In memoriam*, apoi o fișă bibliografică și câteva fotografii, respectiv, articolul *La un popas* (publicat de Gelu Voican Voiculescu mai întâi în revista *Vatra* din Târgu-Mureș, anul IV, nr. 65, 20 august 1976), fiindu-i cenzurate pasajele referitoare la divinitate. Textul amintit mai sus, scris de Octavian C. Tăslăuanu cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani, a fost reprodus în totalitate, într-o ediție îngrijită de nepotul său, în volumul *Obsesia europeană. Studii politice*, Editura Scripta, București, 1996. A doua zi (23 mai 1976), în comuna natală, Bilbor, a avut loc o adunare omagială cu fiii satului, prilej pentru care s-a tipărit, la Editura Minerva din București, volumul *Spovedanii*, ediție îngrijită de Gelu Voican-Voiculescu, cu o prefață semnată de istoricul Vasile Netea.

După 1990, cinstirea memoriei ilustrului fiu al comunei Bilbor a revenit în actualitate printr-o serie de manifestări aniversare, organizate succesiv în cele două localități menționate (Șandru 2012, 280), ocazie cu care, printre altele, au fost amplasate și două busturi (unul la Liceul Teoretic „Octavian C. Tăslăuanu” Toplița, în 2006, iar celălalt, un an mai târziu, la Bilbor, montat pe un soclu de travertin, pe locul unde s-a aflat vechea casă parohială, locul nașterii scriitorului), turnate în rășină epoxidică, realizate de către sculptorul mureșean Florin Gherendi (la Bilbor, în data de 29 iunie 1996, cu ocazia sărbătoririi hramului Bisericii Ortodoxe „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, s-a dezvelit și sfințit de către un sobor de șase preoți, o statuie înaltă de 5 m, formată din două blocuri de travertin de Borsec, oarecum improprie și inestetică din punct de vedere artistic, motiv pentru care a fost înlocuită în anul 2007). Tot în acest timp (1994), devine patronul spiritual al școlii gimnaziale din Bilbor și al liceului teoretic din Toplița, iar din data de 29 mai 2009, Asociația Națională a Cadrelor Militare în Rezervă și în Retragere din Ministerul Afacerilor Interne, filiala Harghita, îi poartă numele (Chindea 2012, 52).

Coperta programului și invitația adresată dnei Stela Mitruță, pentru a participa la întâlnirea cu fiii satului (23 mai 1976, Bilbor).

Începând cu anul 2001, cu anumite întreruperi, în jurul datei de 1 februarie se organizează sesiunea de comunicări și referate *Octavian Codru Tăslăuanu pe coordonatele timpului*, ajunsă în prezent (2020) la cea de-a XIII-a ediție, toate materialele fiind incluse într-un volum anual, neindexat actualmente în baze de date internaționale. Tot aici, amintim și singura lucrare monografică dedicată recuperării memoriei personalității militantului activ pentru Marea Unire, *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu*, avându-l ca autor pe profesorul Ilie Șandru. Cartea a fost publicată la Editura Petru Maior din Târgu-Mureș, în anul 1997, în primă ediție, respectiv, în 2012, la Editura Nico din Târgu Mureș, cea de-a doua ediție, revăzută și adăugită.

Recent (2016), a fost retipărit primul volum al ciclului *Spovedanii (Satul meu. Amintiri din copilărie și tinerețe)*, ediție îngrijită de Vasile D. Stan și Marioara Angelica Stan, Editura F&F International, Gheorgheni, respectiv o colecție de jurnale și scrisori inedite din corespondența lui Octavian C. Tăslăuanu cu diverse personalități ale vremii, într-o ediție dedicată numai destinatarilor, realizată de către Alexandru Gavrilescu și Oana Dimitriu, Editura Semne, București.

BIBLIOGRAFIE

1. Antonescu, Nae, 1976, *Oct. C. Tăslăuanu și revista Transilvania*, Transilvania, Anul V (LXXXII), nr.2/1976, pp. 49-50.
2. Argetoianu, Constantin, 1991, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri (1888-1898, 1913-1916)*, vol. 1, Editura Albatros, București.
3. Argetoianu, Constantin, 1995, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri (1918)*, vol. 5, Editura Machiavelli, București.
4. Argetoianu, Constantin, 1996, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri (1919-1922)*, vol. 6, Editura Machiavelli, București.
5. Argetoianu, Constantin, 1999, *Însemnări zilnice (1 ianuarie-20 noiembrie 1942; 1 ianuarie-1 februarie; 30 martie-22 aprilie 1944)*, vol. 10, Editura Machiavelli, București.
6. Bolovan, Ioan, Bolovan, Sorina, Paula, 2009, *The impact of World War I on the Family in Transylvania*, în vol. *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From Traditional Model to Contemporary PACS*, coord. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan, Editura Presa Universitară Clujeană, pp. 611-628, Cluj-Napoca, varianta în limba română *Impactul Primului Război Mondial asupra familiei din Transilvania* fiind publicată în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Ștefan Ștefănescu*, editori Ionel Cândea și Cristian Luca, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, pp. 783-796, Brăila.
7. Bolovan, Ioan, 2015, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca.
8. Boșoteanu, Bogdan Ioanițiu, 2012, *Critica de artă din Transilvania reflectată în revista Luceafărul*, Transilvania, 7, pp. 75-80, Sibiu.
9. Bucur, Corneliu, 2002, *Paradigmele istorice și moderne ale Muzeului „Astra”*, Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905-2000, pp. 23-36, Sibiu.
10. Bucur, Mirel, 2016, *Octavian C. Tăslăuanu – personalitate marcantă pentru istoria conservării și restaurării din România*, Revista Cibinium, pp. 263-270, Sibiu.
11. Bucur, Nicolae, 1996, *O personalitate harghiteană în lupta pentru unire – Octavian C. Tăslăuanu*, Angustia, 1, pp. 217-221, Sfântu-Gheorghe.
12. Chindea, Traian, 2012, *Octavian Codru Tăslăuanu – Patronul spiritual al polițiștilor, jandarmilor și pompierilor rezerviști din Harghita*, Sesiunea de comunicări și referate „Octavian Codru Tăslăuanu”, ediția a V-a, F&F International S. R. L., pp. 50-54, Gheorgheni.
13. Crișan, Vasile, 2008, *Aurel C. Popovici (1863-1917)*, Editura Altip, Alba-Iulia.
14. Cucu, Viorel, 1978, *Aspecte ale activității lui Octavian C. Tăslăuanu la „ASTRA”*, în *Octavian C. Tăslăuanu – volum comemorativ*, pp. 61-65, Miercurea Ciuc.
15. Datcu, Iordan, 1978, *Octavian C. Tăslăuanu și cultura populară tradițională*, în *Octavian C. Tăslăuanu – volum comemorativ*, pp. 114-121, Miercurea Ciuc.

16. Dăncilă, Andreea, 2010, *Ipostaze ale elitei culturale românești din Transilvania începutului de secol XX: Generația Luceașului (1902-1914)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Seria Historica*, 14/I, pp. 229-238, Alba-Iulia.
17. Dăncilă, Ineoa, Andreea, 2018, *Din locuri sensibile ale diplomației: chestiunea transilvăneană în rapoartele consulilor români de la Budapesta (primul deceniu al secolului XX)*, Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” – Series Historica, tom LVII, pp. 435-451, Cluj-Napoca.
18. Fărcaș, Ciprian, 2018, *Octavian Codru Tăslăuanu văzut în presa franceză*, Sesiunea de comunicări și referate „Octavian Codru Tăslăuanu”, ediția a XI-a, F&F International S. R. L., pp. 94-108, Gheorgheni.
19. Grama, Ana, 2002, *Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii” până în anul 1913*, Muzeul ASTRA. Istorie și destin, 1905-2000, pp. 47-187, Sibiu.
20. Iancu, Gheorghe, 2005, *Vasile Lucaciu la Blaj (Februarie 1894)*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 9/I, pp. 323-330, Alba-Iulia.
21. Iorga, Nicolae, 1932, *România contemporană de la 1904 la 1930 – Supt trei regi – Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Ediția a II-a, București.
22. Lăcătușu, Ioan, 2005, *Activitatea etnomuzeografică a lui Elie Miron Cristea și Octavian C. Tăslăuanu*, Transilvania, 7-8, pp. 55-60, Sibiu.
23. Maior, Liviu, 2016, *Doi ani mai devreme – Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca.
24. Marc, Dorel, 2010, *Valori identitare culturale din zona Topliței Mureșului Superior în colecțiile Muzeului Asociațiunii ASTRA din Sibiu*, revista *Cibinium* 2009-2010, pp. 170-184, Sibiu.
25. Moldovan, Victor, 2016, *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, vol. I, Editori: Buta Mircea Gelu, Onofreiu Andrei, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
26. Nastasă, Lucian, 2010, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari” (1864-1948)*, Editura Limes, Cluj-Napoca.
27. Neamțu, Gelu, Polverejan, Șerban, Cordoș, Nicolae, Maior, Liviu, 1997, *Mișcarea memorandistă*, cap. III, în Drăgoescu, A. (coord.), *Istoria României. Transilvania*, Vol. II, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca.
28. Neață, Ion, 1984, *Lucașul (1902-1914) – Contribuții monografice*, Editura Facla, Timișoara.
29. Netea, Vasile, 1970, *O zi din istoria Transilvaniei*, Editura Albatros, București.
30. Netea, Vasile, 2006, *Mureșul superior-vatră de cultură românească*, Editura Cuvântul, București.
31. Pahomi, Ana, Carmen, 2011, *Chiriașul de la demisol*, Editura România Pur și Simplu, București.
32. Panțel, Gabriela, 2008, *Revista Lucașul – Marcă europeană*, Editura Academiei Române, București.
33. Pop, Ioan, Aurel, Năgler, Thomas, Magyari, András, (coord.) (2016), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Ediția a II-a, Cluj-Napoca: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva.
34. Popa, Mircea, 2005, *Începutul interesului față de literatura pentru copii și tineret*, Libraria, Anuar IV, Studii și cercetări de bibliologie, pp. 243-257.
35. Pușcariu, Sextil, 1943, *Scrisori de la Octavian Tăslăuanu*, Transilvania, anul 74, februarie, nr. 2, pp. 103-112. Extras publicat și sub forma unei broșuri de Institutul de Arte Grafice „Dacia Traiană” S. A., Sibiu, 12 p.
36. Pușcariu, Sextil, 1968, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, Editura Pentru Literatură, București.
37. Smigelschi, Victor, 1937, *Biserica de lemn din Bilbor*, Arhitectura, Trimestrial de arhitectură și urbanism, nr. 8, pp. 6-8, București.
38. Sporea, Constantin, 2001, *Memorii (1876-1953)*, Ediție îngrijită și adnotată de Horst Fassel și Dan Mănuță, Editura Timpul, Iași.
39. Stan, Constantin, 1996, *Octavian C. Tăslăuanu și corpul voluntarilor români din Rusia*, Angustia, 1 pp. 223-230, Sfântu-Gheorghe.
40. Stancu, Vasile, 2013, *Revista Dacia și Octavian C. Tăslăuanu*, Sesiunea de comunicări și referate „Octavian Codru Tăslăuanu”, ediția a VI-a, F&F International S. R. L., Gheorgheni.
41. Șandru, Ilie, 1997, *Pe urmele lui Octavian Codru Tăslăuanu*, Editura Petru Maior, Târgu-Mureș.

42. Șandru, Ilie, 2012, *Pe urmele lui Octavian Codru Tăslăuanu*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Nico, Târgu-Mureș.
43. Tăslăuanu, Fatma, Octavian, Codru, 1947, *Întru pomenirea lui Octavian C. Tăslăuanu, Eroii Patriei – Organ patriotic militar de propagandă democrată*, anul III, nr. 33, ianuarie 1947, pp. 10-13.
44. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1910, *Informații literare și culturale 1903-1910*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu.
45. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1915, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară, ce a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la Luptele din Galiția* Ediția I (320 p.), Librăria Stănculescu (Stabilimentul de Arte Grafice „Energia”), București.
46. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1915, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la Luptele din Galiția*, Ediția a II-a revăzută și întregită, 356 p., Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București.
47. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1916, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui român, ofițer în Armata Austro-Ungară care a luat parte, cu glotașii români din Ardeal, la Luptele din Galiția*, Ediția a III-a revăzută și întregită, 372 p., Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București.
48. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1916, *Trois moins de campagne en Galicie – Carnet de route d'une Transylvain, officier dans l'armée austro-hongroise*, Attinger Frères, Paris – Neuchatel.
49. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1916, *Hora obuzelor – Scene și icoane din război*, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București.
50. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1918, *With the Austrian Army in Galicia*, Skeffington & Son, Ltd., Londra.
51. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1918, *Pentru neam – De ce România nu putea urma altă cale*, Tipografia Dacia, Petre Iliescu, Iași (broșură fără autor).
52. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1924, *Producția – Un program economic – Epoca Guvernului Averescu 1920*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj.
53. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1924, *Statele Unite ale Orientului – O confederație a statelor Europei Orientale și ale Asiei Minore – Propuneri pentru Mica Antantă*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, filiala Târgu-Mureș.
54. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1924, *Les Etats-unis d'Orient – Une confédération des états de l'Europe Orientale et de l'Asie Mineure – Proposition pour la Petite Entente*, Imprimeria Branisteano, București.
55. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1926, *Orientări în politica economică a României, I*, Convorbiri literare, LVIII, nr. 11, noiembrie, pp. 815-838, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București, tipărită în extras, 1 000 exemplare, în anul 1927, la Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București.
56. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1928, *Orientări în politica economică a României, II*, Convorbiri literare, LXI, nr. 5-8, mai-august, pp. 187-200, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București.
57. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1931, *Politica economică a României, 1930 – Contribuțiuni la rezolvarea crizei – Partea I – Politica financiară; Partea a II-a – Politica agrară; Partea a III-a – Politica industrială*, Atelierele Grafice Socec & Co., S. A., București.
58. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1933, *Valuri politice*, Ediția I (346 p.), Ediția a II-a (292 p.), Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București.
59. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1935, *Sub flamurile naționale – Note și documente din Războiul de Întregire al Neamului*, vol. I, Editura Miron Neagu, Sighișoara.
60. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1936, *Amintiri de la Luceafărul*, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București.
61. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1939, *Octavian Goga – Amintiri și contribuții la istoricul revistei Luceafărul*, Partea I – *Epoca budapestană*, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București.
62. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1940, *Lupta dintre două neamuri – Politica lui Șt. Tisza și politica lui I. Maniu – O paralelă istorică*, extras din Convorbiri literare, nr. 7-12, Tipografia „Bucovina” I. E. Torouțiu, București.
63. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1976, *Spovedanii*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Minerva, București.
64. Tăslăuanu, Octavian Codru, 1978, *Volum comemorativ*, prefață de Vasile Netea, cuvânt către cititor de Nicolae Bucur, cronologia: Ilie Șandru, Comitetul pentru cultură și educație socialistă, Miercurea-Ciuc.

65. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 1996, *Obsesia europeană – Studii politice*, Ediție îngrijită de Gelu Voican Voiculescu, Editura Scripta, București.
66. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 2001, vol. I (*Sub flamurile habsburgice; Hora obuzelor*), vol. II (*Sub flamurile naționale – Calvarul neutralității; La Corpul IV de armată*), vol. III (*Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni; Activitatea românilor emigrați din Austro-Ungaria la Iași*), subciclul *Din vârtejul războiului*, Ediție îngrijită de Gelu Voican-Voiculescu, Editura Rao, București.
67. Tăslăuanu, Octavian, Codru, 2016, *Satul meu – Amintiri din copilărie și tinerețe*, Ediție îngrijită de Stan D. Vasile, Stan Marioara Angelica), F&F International S. R. L., Gheorgheni.
68. Tofan, George-Bogdan, Niță, Adrian, 2018, *Octavian C. Tăslăuanu (1876-1942)*, *Transylvanian Review*, 4, pp. 58-73, Cluj-Napoca.
69. Tofan, George-Bogdan, Niță, Adrian, 2020, *The ethno-museographical activity of Octavian C. Tăslăuanu for the establishment and operation of «Association» Museum, Sibiu*, *Journal of Ethnography and Folklore, New Series*, 1-2, pp. 209-225, Edit. Academiei Române,, București.
70. Tofan, George-Bogdan, 2020, *Unique aspects from the life and activity of transylvanian intellectual Octavian C. Tăslăuanu*, *Transylvanian Review*, Cluj-Napoca.
71. Triteanu, Mihail, 1972, *Luceafărul (bibliografie)*, Editura Enciclopedică Română, București.
72. Țipu, Corina, 2007, *Octavian C. Tăslăuanu*, Seria Personală, nr. 15, Biblioteca Județeană ASTRA, Sibiu.
73. Voina, Delia, 2010, *Emil Fischer – fotograf și etnograf al Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Țara Bârsei, serie nouă, 9, pp. 120-125, Brașov.
74. ***, 1911, *Almanahul scriitorilor de la noi*, Editura „Librăriei Naționale” Sebastian Bornemisa, Orăștie.
75. ***, 1911, *Revista Unirea*, anul XXI, nr. 66, 1 august 1911, Blaj; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/36136/1/BCUCLUJ_FP_P2628_1911_021_0066.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 12,33.
76. ***, 1916, *Anexa la «Trei luni pe câmpul de război» de d. Oct. C. Tăslăuanu*, broșură aparținătoare Comandamentului Școlilor Militare de Infanterie și Administrație, Institutul de Arte Grafice «Universala», Iancu Ionescu, București, mai 1916, 15 pag.
77. ***, 1919, *Revista Românul*, anul VIII, nr. 4, 5/18 ianuarie 1919, Arad; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/16539/1/BCUCLUJ_FP_P2581_1919_008_0004.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 13,08.
78. ***, 1926, *Revista România nouă*, anul III, nr. 45 (268), 25 iulie 1926, Chișinău; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/84810/1/BCUCLUJ_FP_P_I_551_1926_003_0045.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 13,37.
79. ***, 1937, *Revista Lanuri*, anul IV, nr. 5-6, octombrie 1937, Mediaș; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/52072/1/BCUCLUJ_FP_451366_1937_004_005_006.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 12,52.
80. ***, 1941, *Figuri ardeleni. Octavian C. Tăslăuanu*, ziarul Ardealul, an I, nr. 22, 12-19 iulie 1941, București.
81. ***, 1942, *Revista Gândirea*, anul XXI, nr. 9, octombrie 1942, București; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/7085/1/BCUCLUJ_FP_279479_1942_021_009.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 13,27.
82. ***, 1942, *Revista Unirea – Foaie bisericească-politică*, anul LII, nr. 43, 7 noiembrie 1942, Blaj; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/38299/1/BCUCLUJ_FP_P2628_1942_052_0043.pdf, accesat la 26 februarie 2020, ora 13,44.
83. ***, 1942, *Revista Unirea poporului*, anul XXIV, nr. 45, 8 noiembrie 1942, Blaj; periodic accesat din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/32511/1/BCUCLUJ_FP_PIII1272_1942_024_0045.pdf, accesat la 26 februarie

- 2020, ora 13,48.
84. ***, 1973, *Asociațiunea – „Astra” – Activitatea editorială la Sibiu*, lucrare întocmită în cadrul serviciului de informare bibliografică de Corneliu Dragoman, Biblioteca „Astra”, Sibiu.
 85. ***, 1975, *Octavian Goga în corespondență – Documente literare*, Ediție îngrijită de Daniela Poenaru, Editura Minerva, București.
 86. ***, 1976, *Harghita – Supliment politic, social, cultural*, editat de *Informația Harghitei*, aprilie 1976, articolul *Un fir de liliac*, autor Corneliu Dragoman-Lubinski, p. 17.
 87. ***, 1979, *Scrisori către Iorga. Documente literare*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. II, Editura Minerva, București.
 88. ***, 1980, *Scrisori către Ioan Bianu. Documente literare*, Ediție îngrijită de Marieta Croicu și Petre Croicu, vol. V, Editura Minerva, București.
 89. ***, 1983, *Octavian Goga în corespondență – Documente literare*, Ediție îngrijită de Mihai Bordeianu și Ștefan Lemny, Editura Minerva, București.
 90. ***, 1988, *Scrisori către Iorga (1913-1914). Documente literare*, Ediție îngrijită de Petre Țurlea, vol. III, Editura Minerva, București.
 91. ***, 1996, *Scrisori către Iorga (1916-1918). Documente literare*, Ediție îngrijită de Petre Țurlea, vol. V, Editura Minerva, București.
 92. ***, 2016, *1918 – Clauza de conștiință: Octavian C. Tăslăuanu: Jurnală inedite și scrisori 1903-1937*, studiu introductiv și note de Alexandru Gavrilăscu; selectarea și cronologia documentelor: Oana Dimitriu, Editura Semne, București.
 93. ***, *Revista Luceafărul (1902-1945)*, periodicele fiind accesate din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, <http://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/periodice/luceafarul>, accesat la 1 februarie 2020, ora 11,07.
 94. ***, *Revista Transilvania (1868-1946)*, periodicele fiind accesate din colecția digitală a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca, <http://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/periodice/transilvania>, accesat la 14 februarie 2020, ora 13,53.

TOFAN GEORGE-BOGDAN. BIO-BIBLIOGRAPHIC DIGRESSION ON THE PERSONALITY AND WORK OF OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

S U M M A R Y

Octavian Codru Tăslăuanu was born in Bilbor village, Ciuc County, Tulgheș District, on 1 February 1876, in the family a Greek Catholic priest, Father Ioan Tăslăuanu. He was the second of the eleven children of the family, the first boy, and the first to break the priestly tradition of this old family from the Tazlău Valley. He went to primary school in the village before the age of 5; there, for three years, he was initiated in the secrets of Cyrillic alphabet writing and reading. Among others, he had his father as a teacher, who "also taught religion in the school" (Tăslăuanu 1976, 58). Then he continued his studies at the primary school in Sânmiclăuș (today the municipality of Gheorgheni), where, since he did not know Hungarian, he was enrolled in the 3rd grade once more. Without going through the 4th grade (it is assumed that his father subsequently presented a certificate of graduation from the primary school in his native village), three years later, in 1889, he pursued his secondary education in the same school, with mediocre results.

Unhappy with this, Father Ioan, without consulting the young Octavian, intended to transfer him to a school in Bistrița, with German language teaching. Following a brief examination on the basic knowledge acquired on various subjects, the school principal, seeing the student's level of education, told Father Ioan that he had to repeat the 3rd year of secondary school. Not accepting this situation, on the same day, he continued on his way to Năsăud, where he completed his fourth year of secondary school. His father, educated and persevering, a true aristocrat in nature and appearance, considered that for his son's education, for a proper career, the boy needed to know his mother tongue and the German and Hungarian languages. Thus, in the autumn of 1890, he enrolled him in the first year of upper secondary school (5th grade) at the Andrei Șaguna Romanian Orthodox High School in Brașov, where he had Virgil Onițiu as teacher. Virgil Onițiu converted his name into Tăslăuanu from Tesloan, as it appeared in the school certificates of the four lower secondary classes; that teacher also raised his interest in literature, which is why he repeated some courses of the same class, becoming colleagues with Sextil Pușcariu. Always under the wing and direct guidance of his parent, Tăslăuanu was transferred to Blaj, so that after high school he would attend the theological seminary. There, he said, "I have begun to learn, to study and quickly distinguish myself, becoming one of the best students" (Tăslăuanu 1976, 76).

In Blaj, Octavian C. Tăslăuanu was to experience the first emotions born of the direct involvement in the national struggle (Șandru 1997, 31), when, under pressure from the authorities, the school leadership imposed the change of the statute of the Reading Society of the Students; the intention was to introduce, in addition to the mother tongue, the official language of the state, Hungarian. This requirement was rejected by the students, the most prominent protestor being Iosif Șchiopul, Tăslăuanu's future friend and collaborator at *Luceafărul* magazine, who was expelled. In solidarity with him, the 7th and 8th grade high school students refused to attend classes, going on strike, but eventually this demonstration was ended once their parents were called to Blaj; also, the students were required to sign individual requests for re-enrolment.

The second time Octavian C. Tăslăuanu participated in a national demonstration was in February 1894. Then, the students of the high school, hearing about the presence in Blaj of Vasile Lucaciu, one of the initiators and signatories of the protest "*Memorandum of Romanians in*

Transylvania and Hungary" (1892), who was seeking to obtain from the Greek Catholic Church the cancellation of his suspension as priest in Șișești, organized a demonstration (Pop et al. 2016, 441).

Vasile Lucaciu received tributes in short speeches and later in the evening was acclaimed on the streets, on his way to the train station (Iancu 2005, 326). On 4 May 1894, some members of the Central Committee of the Romanian National Party took the same train from Sibiu to Cluj, their journey turning into an ample manifestation. Thus, in the Blaj train station, dozens of people, despite the threats of the Hungarian authorities, received the delegations with flowers, cheers, and tricolour ribbons, singing "Romanians, Awaken!" around the train (Neamțu, et al. 1997, 107). The event was also attended by the young Octavian and the students of the boarding school.

The culmination of the nationalist sentiment experienced by the teenager Octavian C. Tăslăuanu took place upon his graduation from high school, in 1895, when, without the knowledge of their coordinating teacher, Chiriac B. Groze, together with some colleagues, he decided to write on the graduation board the following motto: "Venom we will take, in the fire we will bathe, for the national ideal!" (Tăslăuanu 1976, 81). As result, the state authorities began an investigation, conducted by the prosecutor of the Alba Iulia Court and by a Budapest government commissioner, who sought to identify the authors of that irredentist slogan, blaming the entire teaching staff, which they accused of nationalism directed against the Hungarian state. Some of the graduates, including Tăslăuanu, decided to take all the blame, which led to their expulsion and the interdiction to take their final exams in that school. His school leaving certificate (ibid., 82) reads: "Following decision no. 45490 of the High Ministry of Religious Affairs and Public Instruction of 18 September 1895, he was expelled from this school because he used a series of photos against the state order, so he is not allowed to take the final exams at this school".

In the meantime, unable to graduate, he worked as an intern in the Bicz notary's office, receiving a modest payment. In December of the same year he finally took his baccalaureate exam, at the Superior General High School in Năsăud. As a civil servant with the notary in Bicz he refused to attend the celebration of the Hungarian Millennium, organized at the end of the nineteenth century (8 June 1896). This had direct repercussions on his professional development, as he could not take the examination necessary in order to become a notary. Then, two more years of failures and searches followed, as he attempted to obtain a scholarship in Blaj, to become a mining engineer, or petitioned the Crown Domain in Bicz to be allowed to study forestry at the Agricultural School of Herăstrău. All this happened because he realized that his father would eventually force him to attend the Blaj Theological Seminary. Indeed, without his son's knowledge, Father Ioan Tăslăuanu requested a place for Octavian, which was kept for him the whole school year. His disobedience in regard to his father's instructions would result in the cessation of any financial support for any other studies for several years.

After another unsuccessful attempt to find a job at two institutes in Craiova (Frateș and Arnold), he received his draft papers and decided to become an active officer in the army. In the autumn of 1897, while in Odorheiu Secuiesc, he requested to be sent to Naval School of Austria-Hungary, at Pola, on the Adriatic Coast (Bucur 1996, 218). There, for six months, with the 87th Regiment, he received very thorough military training; still, for independent reasons, he could not pursue a military career, being finally promoted to the rank of reserve second lieutenant and discharged. Back in the country, he went to Bucharest, with only 50 crowns in his pocket received from his mother. There he briefly worked for a private school, the Clinciu-Popa Institute for Boys, as a primary school teacher and as a high school tutor, receiving a modest payment.

Between 1898 and 1902 he attended the courses of the Faculty of Philosophy and Letters of the University of Bucharest, benefiting from the guidance of professors of great intellectual prestige, such as: Titu Maiorescu, Ovid Densusăianu, D. Onciul (who supervised his paper on "The

origin of the Hunyadis”, which received the Hiller Award of Carol I Foundation), Simion Mehedinți and Nicolae Iorga, who “preached a nationalism of diligent labour, a constructive nationalism, founded on truth and of a deep love of the nation...The nationalism propounded by N. Iorga had an overwhelming influence over me” (Tăslăuanu 1976, 98). As a sophomore, in order to support himself, he worked at the French High School in the capital city, located on Calea Moșilor Street, teaching Romanian to the 1st to 3rd grades, Romanian history to the 4th grade, and occasionally physical education. In addition to that, he took part in the youth's literary circles, such as the Blue Flower and the Literary Café, coming into contact with writers and representative young artists like Ioan Slavici, Alexandru Lapedatu, Valentin Bude, Constantin Sporea, Ilarie Chendi, Ioan Bianu and others.

After graduating college, at the age of 26, at the recommendation of Ioan Bianu from the Romanian Academy, he was appointed secretary at the General Consulate of Romania in Budapest, since the place was vacant after the retirement of Ion Poruțiu, the former editor of the newspaper *Federațiunea* (The federation). In July 1902 he became acquainted with a group of Romanian students who were members of the Petru Maior Academic Society, and who, driven by their patriotism and their and love for Mihai Eminescu, the national poet, edited a literary magazine titled *Luceafărul* (The Evening Star). In the editorial board there were Alexandru Ciura, the editor-in-chief, Aurel P. Bănuțiu, editor, as well as Octavian Goga, Ion Lapedatu, Ioan Lupaș, Ioan Montani, Sebastian Stanca, Dionisie Stoica and George Zaria, as members (Dăncilă 2010, 230).

Given his educational background, he was invited to join the team, having as his main task the verification and proofreading of the materials to be published in the magazine. Starting with the second issue of the magazine, he published several notes, on page 14, without signing them, because of his status as a diplomatic official. Quickly realizing that the publication of the magazine required total dedication and devotion, Octavian C. Tăslăuanu finally decided to assume that task. He was determined to make it not only a literary magazine of the student youth, but also “a national propaganda tribune, raising awareness about the Romanian unity” (Tăslăuanu 1976, 113), with “a manifestly Romanian character, gathering around it, one by one, almost all the leading writers of the time. The *Luceafărul* magazine has become a national battle flag” (ibid., 129). After he took over the magazine from Aurel P. Bănuțiu, he relocated the editorial offices to his house, being assisted in the editorial work by Octavian Goga. Together they faced the difficulties caused by the lack of money needed for the publication of the magazine (Tăslăuanu 1939, 14). Starting with 1 January 1904, he printed the first issue of the magazine on special paper, having for the first time a coloured cover and 48 pages. The circulation was quite significant, 5,000 copies distributed throughout Transylvania. The second issue, of 15 January 1904, was first thematic one, dedicated to the 60th anniversary of Queen Elisabeth of Romania, who used the literary pseudonym Carmen Sylva (Tăslăuanu 1936, 37); later it was supplemented with other anniversary notes, in no. 24 of 1913. Later that year, in July, the 12th and 13th issues were dedicated to a special historical moment, commemorating 400 years since the death of Stephen the Great.

Following that success, the number of subscriptions rose sharply. Moreover, among the outstanding contributors, there were: Nicolae Iorga, Șt. O. Iosif, Ion Agârbiceanu, Duiliu Zamfirescu, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Ilarie Chendi, Maria Cunțan, Alice Stephanie Stănescu Călugăru, Alexandru I. Hodoș, and Octavian Goga. As time went by, he continued editing series of special issues dedicated to great personalities, who represented to the highest degree the features of Romanian spirituality, people like Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc, Alexandru Vlațuță, I. L. Caragiale, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Aurel Vlaicu, Constantin Brâncuși and others, and also to the members of the Romanian Academy: Sextil Pușcariu, Ioan Bianu, Titu Maiorescu, August

Treboniu Laurian or Nicolae Iorga. He promoted the cause of Romanian national unity not only as a magazine editor, but also as a publisher, setting up his own printing house. There he published the verse collection of Octavian Goga, entitled *Poems*, which brought the poet a true triumph, as well as the prose books of Ion Agârbiceanu (*De la țară*), Alexandru Ciura (*Icoane*), Ioan Slavici (*Mara*) and of other writers. The cultural manifestations occasioned by the 40th anniversary of the reign of King Carol I were also recorded in *Luceafărul* magazine; in no. 7 of 1906, Octavian C. Tăslăuanu published a chronicle which announced the great act of the union, suggestively titling it "Resurrection", in which he stated:

And again, the day of the National Resurrection, of that resurrection, will come, and all members of our nation will celebrate the consecration of what is still an aspiration... the incarnation of the great idea... Many of us in many parts of the land cannot profess our faith, but we carry it with reverence in our hearts and pass it on to our children; and there will come, with our Lord's grace, a time when our descendants will speak without shame and without fear: True, he is resurrected! The whole nation is resurrected and so is the faith in its strength (p. 160).

It is also important to mention here the piece titled "Romanian Nation" and featured in nos. 13-16 of 1906, in which Octavian C. Tăslăuanu also militates for the achievement of the national ideal: "We often speak proudly of the Romanian nation. However, most of us do not know the past and present meaning of this concept. We constantly speak of the cultural unity of this nation, without realizing that the only way to achieve this unity is by knowing the nation, its life in all its manifestations. Above all, the unity of a nation is represented by its national consciousness, and this consciousness is called to life especially by the knowledge of its own past and by the close acquaintance, in the present, with those who are of a nation and speak the same language" (p. 356). Following the proposal made by his friend Octavian Goga, the literary secretary of the ASTRA Association of Sibiu, and also for financial reasons, at the end of 1906 he decided to move with the whole magazine to Sibiu, resigning from his diplomatic position (Triteanu 1972, 20). He had just been elected as the administrative secretary of the Association, a position he held until 1914. He initiated a series of classes for peasants, conferences on agricultural issues, increased the number of branches and libraries and intensified the editorial activity, printing publications for the popularization of Romanian culture and science, such as the *Transylvania* magazine. Then he provided the Central Library of the Association with a collection of nearly 300 titles, consisting of various history books and anthologies of great Romanian authors: Vasile Alecsandri, Ion Creangă, George Coșbuc, Ioan Slavici, Ion Agârbiceanu, Anton Pann, etc. He also organized the collections according to the system applied by the Romanian Academy, with library cards, setting up a section of periodicals and manuscripts. He was also entrusted with the leadership and endowment of the ASTRA Museum of History and Ethnography, and managed, until 1909, to increase the museum's collection to over 4,000 exhibits.

The Sibiu period (1906-1914) was the most prosperous for *Luceafărul* magazine, both financially and in terms of the quality of the various cultural, social and even political articles; according to the memoirist, it became "a mirror of all the unrest in Romanian life", "the pulpit of the young generation of Transylvania", "the temple at whose altar the literary and artistic talents served as priests of culture", bearing in their souls the hope "of the incarnation of the great idea, when all members of our nation will celebrate the consecration of what is still an aspiration" (*Luceafărul* no. 5, 17-18, 1906, p. 362). The need to educate the Romanian rural population remained a constant presence in the writings of Octavian C. Tăslăuanu. For example, in "Literary Bees" he argued: "Before we proceed with the enlightenment of the people, we should know what kind of education they lack, what would help them earn more easily their daily bread, what would make their struggle for existence easier" (*Luceafărul* no. 7, 3, 1908, p. 52). In the same context, in the article

entitled "Two Cultures: The Culture of Gentlemen and the Culture of Peasants", published in *Lucaefărul*, no. 4 of 15 February 1908, the issue of the material and spiritual culture of the two social classes was approached. The text ended with a question about the hope for a young generation with the courage and the strength to fight for the national culture. Additionally, in 1911 he published three other articles, in both *Lucaefărul* magazine and *Transilvania* magazine, pointing out the cultural unity and the awakening of the Romanian consciousness: "Books for the People", "The Economic Organization of the Peasantry", and "The Organization of our Villages". There he contended: "This dire situation can only be improved by awaking in peasants the consciousness that they are part of a nation with aspirations and with rights to a national existence, independent of the mercy of the powers that be" (*Transilvania*, no. 2, March-April, 1911, p. 119).

In *Lucaefărul* magazine, no. 4 of 16 February 1909, related to the 50th anniversary of the union of the Principalities, Octavian C. Tăslăuanu signed an article titled "Union", stating the following: "On January 24th, 50 years have passed since, amid animation and celebration, the song of the Union was sung beyond the Carpathians... A nation showed that it was capable of experiencing moments of exaltation and spiritual rejuvenation, such as that of the first Union, and it therefore has the right to hope for a great future, when all its energies will have to be mobilized to make it the pride of humanity and of nature that created it". Unfortunately, all these literary and cultural actions in the service of Romanian unity were interrupted in mid-June 1914, when Octavian C. Tăslăuanu, an officer of the Austro-Hungarian army, was sent to the Galician front. The last issue of *Lucaefărul* magazine, dedicated to the Romanian Army, became a rarity, being destroyed in the press repository, as it was about the dismemberment of the Danube monarchy, namely, the liberation and the unconditional union of Transylvania with the motherland.

The publication of the magazine was resumed only in 1919, in Bucharest, under the directorship of Octavian C. Tăslăuanu. He then published six articles on the consolidation of the Great Union: "The Union" (no. 1, 1 January 1919, p. 1), "Transylvania" (no. 3-4, 16 February 1919, pp. 49-50), "Resurrection" (no. 17, 16 September 1919, p. 333), "The European Idea" (no. 18, 1 October 1919, p. 373), and "The Problem of the Nation" (no. 20-21, 16 November 1919, pp. 427-428). Given the many activities that he carried out throughout that difficult period, the publication of the magazine came to an end, the last issue being that of May 1920. Shortly before he died, on the occasion of the 40th anniversary of the new series of *Lucaefărul* magazine, edited by Olimpiu Boitoș, Octavian C. Tăslăuanu wrote his last article, titled "What Lucaefărul Pursued". This article allows us to easily understand the whole effort that Octavian C. Tăslăuanu made in his struggle for the advancement of the national ideal:

"The foundation of our work has been the national idea. It has guided all steps in our life. We consider it a most precious heritage that we felt obliged to promote and help triumph. Our nationalism was not learned from books or borrowed from others, but it was organic, innate, coming from the peasant population of the villages, which gave most of our intellectuals ...At Lucaefărul magazine, we tried to awaken this conscience and maintain a militant spirit against the foreign domination under which we lived. And God has helped us to see the Union with our own eyes... The national idea embraced by us included all Romanians everywhere. The pages of the magazine prove that we have not forgotten any corner of Romanian soil... We did it to prove that we were not a poor and inferior people, as our enemies liked to consider us".

In August 1905, he participated at the inaugural celebrations for the «Association» Museum of Sibiu, where he personally met some of the magazine's writers and collaborators. Following the advice of his friend Octavian Goga, and also pressured by financial woes, he decided to move the magazine to Sibiu, in 1906, leaving his post as diplomat. He was later named administrative secretary of ASTRA and held the position until 1914, fervently working towards the dissemination of national culture.

Octavian C. Tăslăuanu's debut in the programmes of ASTRA Sibiu can be found in a transcript of the 8th meeting of the Central Committee (14-15 August 1906). It states that first-secretary dr. Corneliu Diaconovici, after 10 years of service, decided to resign. During the same meeting, Octavian Goga resigned as administrative secretary as he had already submitted his request to run as literary critic for the "Association". Therefore, with the position vacant, two candidates, Iuliu Moisil and Octavian C. Tăslăuanu, submitted the paperwork for the position.

Despite several administrative and methodological setbacks (the bureau of the association had neither an approved systematization nor a budget), Nicolae Ivan, permanent member of the ASTRA Bureau supported Octavian C. Tăslăuanu and proposed that the elections be held during the same very meeting, while C. Diaconovici suggested postponing the matter until the next meeting. After counting the votes, Octavian C. Tăslăuanu obtained 7 out of 8 votes, and was set to start on 1st September 1906, with a remuneration set by the budget of that year. Shortly after taking the position, on 22nd September 1906, during the general assembly held in Braşov, he was given his tasks as administrative secretary (reviewer and notary of the Central Committee and general assemblies' meeting; correspondence with the authorities, associations and foreign public; organisation of departments and their activity etc.), with an yearly salary of 3,000 crowns.

As ASTRA was experiencing massive financial problems, the position of museum custodian remained unoccupied. Architect Ioan Pamfilie was hired as interim custodian, and was then tasked to proceed with the inventory and placement of museum exhibits. For that matter, Octavian C. Tăslăuanu, with a keen sense and enterprising spirit, begins to actively focus on acquiring ethnographic material for the museum (*Transylvania*, no. 1, January-March, 1908, p. 6).

The first objects purchased by the museum are several weave and fabric types, Romanian popular costumes, icons and woodwork from the villages of Veza (today part of Blaj), Bilbor, Corbu and Meştera (Stânceni), with the price of 100 crowns, as well as miniature mill, created by peasant Ioan Colţea from Şona, Braşov, for 50 crowns. Due to problems facing the museum, on 25th December 1908, a commission comprised of dr. Ilarion Puşcariu, dr. Ioan Lemeni and Nicolae Ivan set the following rules: 1. a more rigorous selection of the museum's objects; 2. no more museum visits without a fee, and creating a special visitor registry and their donations; 3. setting a certain sum of money for the budget of the «Association» solely for increasing the collections; 4. the termination of the contract with the interim custodian, from then on the museum being under the management of Octavian C. Tăslăuanu, and the library under Octavian Goga (*Transylvania*, no. 4, October-December, 1908, p. 209). The deplorable state of the museum was registered in a 1913 report, Tăslăuanu saying: „On 1st January 1909, as the keys to the museum were handed to me, I found it in a terrible state. For three months I had to work and clean the Museum, save the objects from the moths who had destroyed a quarter of the collection (*Transylvania*, no. 4-5, July-October, 1913, pp. 325-326). This period also marked a valuable donation in the form of four letters written by Timotei Cipariu.

Lacking experience in cataloguing and arranging artefacts, after previous visits to Sibiu and the Museum of Ethnography and National Art of Bucharest, which did not help, he decided to travel to Budapest, where "the secrets of an ethnographic museum were revealed, as it is done today everywhere. [...] The hardest work is the preservation of the artefacts against moths, rot, rust and mold, which we cannot do without the help of the staff and a proper location" (*Transylvania*, no. 1-2, January-April, 1910, p. 40). Based on the knowledge gathered, he created, for the first time in Romania, an active preservation system for the garment collection, using carbon sulphide, thus managing to preserve in good conditions the entire collection. He continued by traveling to Germany, in October 1909, where he visited the ethnographic museums of Frankfurt, Nürnberg and München. He thus adopted the principle of arranging the collection in groups based on the materials. This was a first success of the new manager, which is why he continued to write the

museum's catalogue. On 19th February 1910, following a visit to his native area, Tăslăuanu brought back 22 new artefacts from Bilbor, including a coat, a waistcoat, four wall carpets, two towels, a distaff, a pair of trousers, shirts, two food cloths, a salt shaker, and five artefacts from Rășinari (10 sowing models, a headscarf, a handkerchief, sleeves from an "ie" and leather bag).

Also taking into account several recommendations and after a proper analysis, the museum's custodian submitted some brave proposals to the Central Committee in order to improve museographical activity. Among them – travels for ethnographic purposes in different lands inhabited by Romanians, with the aim of gathering and purchasing different artefacts, despite having the insignificant budget of 1,000 crowns. Having been given full autonomy in organizing the museum, he began an ethnographic "campaign" in Bran, during Pentecost, where he paid 57 crowns for the following artefacts: a coat, a wall rug, a puppet inventory, four shirts, 80 Roman coins, and a towel. He was also gifted a photograph of a sheepfold, a candle holder, a shirt from Bran, a hunter's bag, an old plate, and three broad belts. He was accompanied by Emil Fischer, who took several photographs of traditional interiors, houses, and groups of people wearing traditional garments. In the autumn of 1910 (2nd-18th September) he travelled to Giurgeu (Ciuc County), where he found 138 objects of value, spending 588 crowns, and created an inventory of historical and art monuments in the area. During the journey, he also conducted research on household industries, sheepherding, aiming to publish the results in an ethnographic paper about Giurgeu (*Transylvania*, no. 4, July-August, 1911, p. 471). He continued his ethnographic studies in the area, visiting several villages as well as his native land of Bilbor and its surroundings (Borsec, Corbu, Tulgheș, Toplița, Varviz (today Subcetate), Deda, etc., alongside his photographer friend, Teodor R. Popescu, who managed to capture the social-demographic and ethnographic changes in the region, the cultural and historical-ethnographic documents, found today in the collection of the ASTRA Museum Complex and the Museum of the Romanian Peasant. Due to excessive paper work needed for the 50th celebration of the «Association», no field ethnographic field trip was undertaken. Although Octavian C. Tăslăuanu had been requesting the hiring of someone who would help with numbering the collection and drafting the chart catalogue, a graduate of the Budapest Commercial Academy, Ioan Banciu, was hired a bookkeeper and deputy custodian only on 1st November 1912, and was tasked to help with the museum's management (four hour daily's schedule). A lesser known fact is that Octavian C. Tăslăuanu paid the salary of Ioan Banciu, out of his own pocket, for the first two months, a sum amounting to 160 crowns. During the first meeting of 1913, he requested a reimbursement of the sum to the Central Committee.

Out of the 2 571 artefacts gathered by 1912, "...almost one thousand were gathered by me, on my ethnographic voyages. [...] As the Central Committee can see, my work for the Museum has been quite satisfactory. These hard things, I did without pay. I did it, because it is fascinating, and I did it for the sake of the institution" (*Transylvania*, no. 4-5, July-October, 1913, p. 326). Volume 1-6/1915 of *Transylvania Magazine*, the "Personal" Section, only briefly mentions that Tăslăuanu was removed from his duties, stating that "Mr. Oct. C. Tăslăuanu was dismissed from the position of administrative secretary of the Association, on 1st June 1915" (*Transylvania*, no. 1-6, July, 1915, p. 93).

Thusly, on 8th February 1919, the Central Committee overruled the previous decision and fully reinstated Tăslăuanu as administrative secretary for the entirety of the First World War, receiving his retroactive payments as well (*Transylvania*, no. 1-12, December, 1919, pp. 31-32). Acting as chief of the Political Information and Propaganda Service, part of the Army's Intelligence Department, he requested to be on leave without any pay until the army's demobilization and his arrival in Sibiu (ibid. 31-31). A fighting spirit, eager to be part of the process of reforming Greater Romania, he was elected deputy from Tulgheș, at the 1919 elections, as representative of the People's League. Caught in the political struggle, he would never return to Sibiu, despite the recall

of 24th September 1919, as the "Association" needed to renew its activity, ceased during the war, and needed capable staff. Therefore, the position of administrative secretary passed to Romul Simu, while the museographical tasks to Ioan Banciu, who was also book keeper and librarian. In 1936, in "Memories from «Luceafărul»" (Confessions V), Octavian C. Tăslăuanu wrote a description of his cultural activity as administrative secretary of ASTRA, concluding "... If my activity had not been interrupted by war, the grand and long-established cultural society from Ardeal would have flourished, although my initiatives would have come into conflict with „the central committee”, a difficult to work assembly, as without its approval my hands were tied. [...] I presented some information about Astra, as I had given it my best years of my life. I have given it the energy of my soul, never thinking of gratification. But I did not expect the shameful ingratitude that followed" (Tăslăuanu 1936, 102-103). Therefore, we firmly support the opinion of several ethno-museographs and researchers, that Octavian C. Tăslăuanu is to be considered the creator of the Romanian ethnographic patrimony of Transylvania. From all the information (1906-1914), the qualities of O. C. Tăslăuanu as collector are undeniable (Datcu 1978, 115) as well as the status of creator of one of the most credible and important resources of template museum documents, designed with a thoroughness that still amazes today. The nobility of his activity also derives from the fact that he acted as editor of Luceafărul and Transylvania magazines, alongside his museographical pursuit. He actively participated at ASTRA Central Library's endowment and enrichment (Cucu 1978, 62). We would also like to emphasize the fact that "despite his inability to create a «ethno-museographical school» [...], he continually encouraged his peers, especially the ones who joined him in collecting valuable artefacts" (Grama 2002, 111).

After three months of fighting on the Galician front, Octavian C. Tăslăuanu, injured and ill, was treated at the Mehadia sanatorium. He then succeeded to cross the mountains to Romania, reaching Bucharest (Netea 2006, 28). There, together with other great fighters of his time, such as Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Nicolae Titulescu, and Onisifor Ghibu, he initiated a broad propaganda campaign against Romania's neutrality, advocating the entry into the war against the oppressors of the Romanians in the alienated provinces.

His first action in this respect coincided with the publication of the volume of impressions and stories from the Galician front, titled *Three Months on the Battlefield: The Journal of a Romanian Officer in the Austro-Hungarian Army who Took Part together with the Romanian Infantrymen from Transylvania in the Battles of Galicia*, in the summer of 1915. Its documentary value and nationalist character led to the publication of three consecutive editions, being translated into French and English. Also, the publication of this literary work gave rise to intense polemics between the supporters and opponents of the Central Powers, the former describing Tăslăuanu as "a Transylvanian fugitive who deserted his post, making a title of glory from the fraudulent crossing of the border and displaying his bravery on the streets of Bucharest" (Tăslăuanu 1935, 47).

The following year, at the same publishing house, he published a collection of reports and short stories titled *The Dance of Bombshells: Scenes and Icons of War*, which is considered the first volume of Romanian prose inspired by the First World War. The brilliant orator Octavian C. Tăslăuanu also carried out an intense propaganda activity in the magazines *Tribuna* and *Epoca*; in the second one he published, under the heading "Transylvania Speaks", a series of articles on the achievement of national unity. In the meantime, he joined "The Unionist Federation", a patriotic organization which he called "a great temple of the new law: the accomplishment of Greater Romania. The foundation of this temple rests on the entire land of the nation..."

After Romania entered the war, Octavian C. Tăslăuanu and other refugees who had been officers in the Austro-Hungarian army expressed their wish to be accepted as combat officers, but they were refused on the grounds that they did not have Romanian citizenship (Netea 1970, 71).

He petitioned the Council of Ministers requesting the establishment of regiments made up of Transylvanian and Bukovinian Romanian prisoners in Russia, as well as from refugees in the country, but his action remained without any result. On 23 January 1917 he was appointed to serve as an interpreter with the General Staff of the 7th Division, Trotuș Valley. Following the order of 22 April 1917, he was appointed head of the Intelligence Bureau of the Fourth Army Corps, Onești, being then granted Romanian citizenship and later promoted to the rank of captain.

In the autumn of 1918, in Iași, as secretary of the National Committee of the Romanian Emigrants from Austria-Hungary, together with the historian Alexandru Lapedatu, he devoted himself to the organization of Transylvanian and Bukovinian regiments, recruited from among the Romanian prisoners; the draft was submitted to the Council of Ministers and King Ferdinand, who approved it (Stan 1996, 223). During this period, he printed the brochure *For the People: Why Romania Could Not Follow another Path*, in which he motivated Romania's entry into the war, supporting the policy of pursuing national unity. After the dismissal of the Marghiloman Government, following enthusiastic demonstrations for the union, Tăslăuanu wrote to Sextil Pușcariu, who was engaged in the Bukovina movement: "The time has come, dear Sextil. I feel the blessed joy of witnessing the fulfilment of the dreams we fought for with all our might" (Pușcariu 1968, 310).

On 1 December 1918, in Alba Iulia, the Great Assembly of the Romanian People in Transylvania definitively consecrated the historical act of the union of Transylvania with Romania. In recognition of his merits, Octavian C. Tăslăuanu was appointed member of the Great Romanian National Assembly, but the rapid pace of the events made it impossible for him to participate in this important national event. Given his militant and energetic nature, in the elections of 1919 Octavian C. Tăslăuanu was elected deputy, in Tulgheș District, running for the People's League.

He then became vice-president of the Society of Romanian Writers, then Minister of Commerce and Industry, from 13 March to 16 November 1920 and Minister of Public Works, from 16 November to 1 January 1921, in Alexandru Averescu's government; in 1926 he became senator of Mureș (Moldovan 2016, 94). In his short ministerial period, he proved to be extremely active, initiating a series of laws and reforms meant to reorganize the national economy.

As a sign of respect for his entire military activity, in 1921 Octavian C. Tăslăuanu received the highest distinction of Romania, the Romanian National Order of the Star, the military version, with two swords on the reverse. After his retirement from politics he began to write a long cycle of autobiographical papers, entitled *Confessions* and consisting of 15 volumes; it started with *My Village: Memories of Childhood and Youth*, published only in 1976, on the centenary of the birth of the writer, and ended with a volume of articles published after the end of the First World War (Șandru 1997, 145). We must also mention the two volumes on economic issues, in which Octavian C. Tăslăuanu outlined a comprehensive economic recovery project for the country: *Production: An Economic Program* (1924) and *The Economic Policy of Romania, 1930* (1931). In 1933 he published a volume of journalistic articles titled *Political Waves*, abusively seized before it was distributed. The first volume of its work *Under the National Flags* was published in 1935, featuring a series of notes and documents from the war for the reunification of the nation. Even though the three other volumes had been finished by 1938, they remained in manuscript form until the end of his life.

He died at the age of 66, after a long suffering, on 23 October 1942, and was buried in Bellu Cemetery in Bucharest. In his memory, *Luceașărul* magazine (12 December 1942) published a series of pieces on his life and activity, signed by Ion Agârbiceanu, Ilie Dăianu, Petre Poruțiu, Aurel P. Bănuțiu, and Victor Papilian.

As stated above, much of Octavian C. Tăslăuanu's work remained unpublished or in the project phase, until his death. In the spring of 1976, on 22 and 23 May, on the initiative of Professor

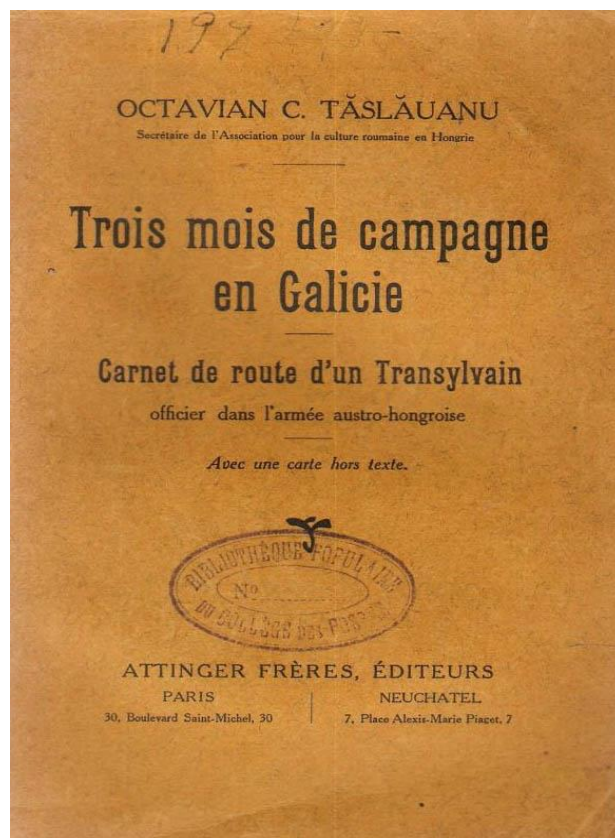
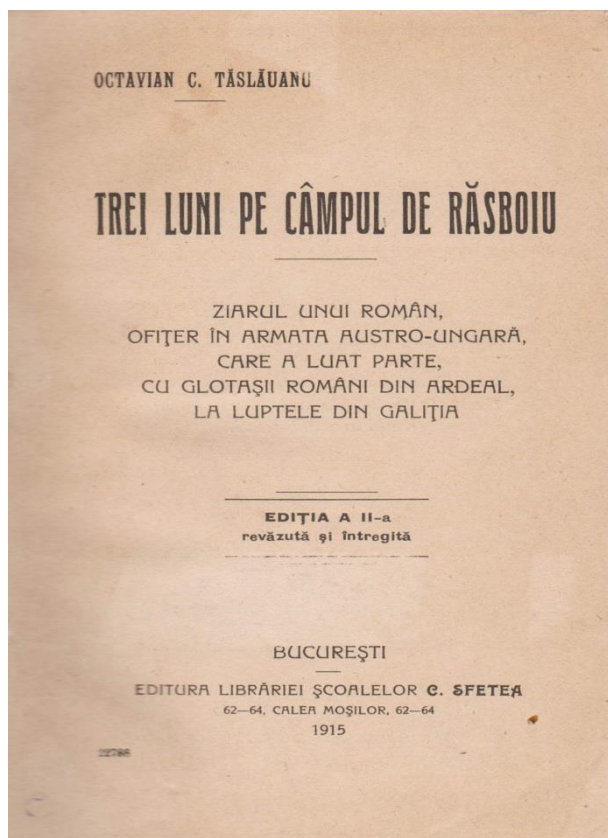
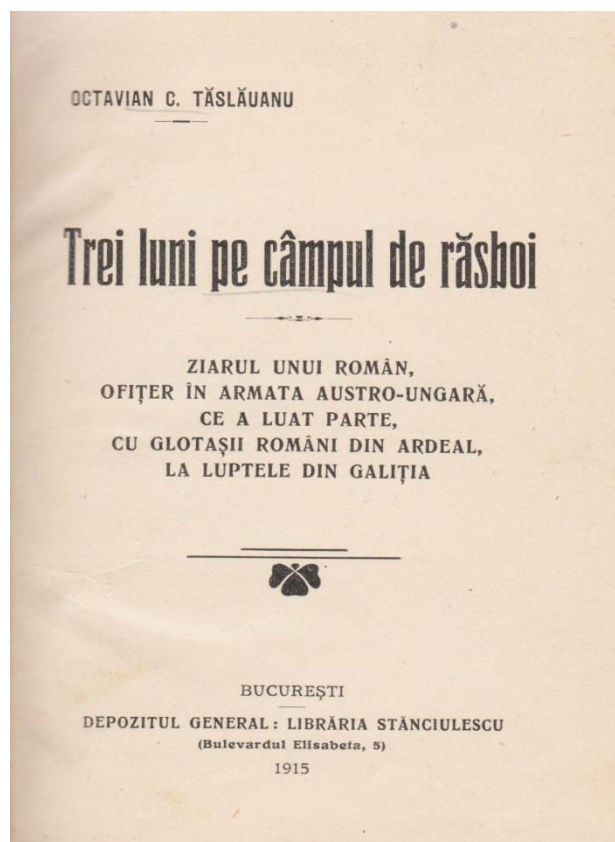
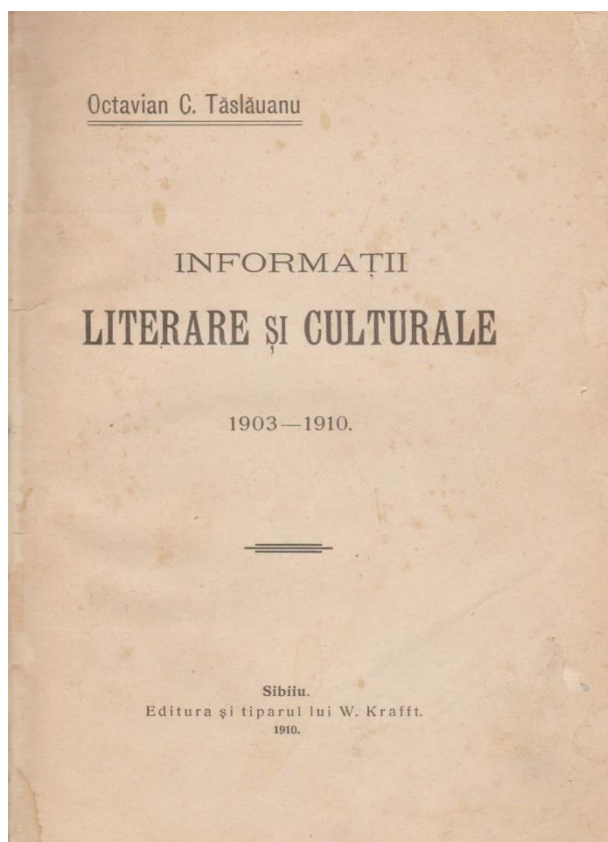
Ilie Şandru from Topliţa, celebrations were held on the centenary of Octavian C. Tăslăuanu's birth. On the first day, in Topliţa, a series of 17 papers on the life and work of Octavian C. Tăslăuanu were presented, published two years later in a commemorative volume (Tăslăuanu 1996, 11) which also included a chronology of the publicist's life, a few "In Memoriam" notes, a bibliography and several photos, and the article "At a Rest Stop". The latter was written by Tăslăuanu at 60 years of age, and was published posthumously, in 1976, by his grandson, Gelu Voican-Voiculescu, first in *Vatra* magazine (Târgu-Mureş), no. 8, and later included in the commemorative volume. The following day, in his native village of Bilbor, a ceremony marked the publication of the volume titled *Confessions*, edited by Gelu Voican-Voiculescu with a preface signed by the historian Vasile Netea.

After 1990, the memory of the illustrious son of Bilbor was revived in a series of anniversary events organized successively in the two aforementioned localities (Şandru 2012, 280); on those occasions, among other things, two bronze busts were placed. At the same time, he became the spiritual patron of the secondary school in Bilbor and of the theoretical high school in Topliţa. The "Octavian Codru Tăslăuanu at the Crossroads of Time" communications and reporting session has been organized since 2005, around February 1, with some interruptions; nowadays, in 2018, it has reached the 11th edition, all the materials being included in a volume, currently not indexed in any international database.

We shall also mention here the only work devoted to the memory of the active militant for the Great Union, *In the Footsteps of Octavian C. Tăslăuanu*, written by Ilie Şandru. The first edition was published in 1997, and the second in 2012. Recently, in 2016, in order to bring it to the attention of the new generation, the first volume in the series *Confessions*, entitled *My Village. Memories from Childhood and Youth*, was reprinted; the volume was edited by Vasile D. Stan and Mărioara Angelica Stan. A collection of original diaries and letters from the correspondence of Octavian C. Tăslăuanu with various personalities of the time was also published in 2016 by Alexandru Gavrilăscu and Oana Dimitriu.

ADDENDA

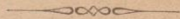
Facsimile cu paginile de titlu ale volumelor publicate de Octavian C. Tăslăuanu și postume

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

HORA OBUZELOR

SCENE ȘI ICOANE DIN RĂSBOIU

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRĂRIEI C. ȘEȘTEA
1916

WITH THE AUSTRIAN ARMY IN GALICIA

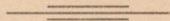
By OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU.

LONDON: SKEFFINGTON & SON, LTD.
34, SOUTHAMPTON STREET, W.C. 2.
PUBLISHERS TO H.M. THE KING.

1918

PENTRU NEAM

DE CE ROMANIA
NU PUTEA URMA ALTA CALE

I AȘI
- TIPOGRAFIA „DACIA” PETRU ILIESCU -
1918

STUDII POLITICE

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

STATELE UNITE ALE ORIENTULUI

O CONFEDERAȚIE A STATELOR EUROPEI
ORIENTALE ȘI ALE ASIEI MINORE

PROPUNERI PENTRU MICA ANTANTĂ.

TÂRGOU-MUREȘ, 1924
TIPOGRAFIA FILIALA „ARDEALUL”.

OCTAVIAN C. TÄSLÄUANU
ANCIEN MINISTRE

LES ETATS-UNIS D'ORIENT

UNE CONFÉDÉRATION DES ETATS
DE L'EUROPE ORIENTALE
ET DE L'ASIE-MINEURE

PROPOSITION POUR LA PETITE ENTENTE

BUCAREST
1924

STUDII POLITICE

OCTAVIAN C. TÄSLÄUANU

Täsläuanu

PREPAȚÄ

PRODUȚIA

UN PROGRAM ECONOMIC

— EPOCA GÄVERNULUI AVERESCU 1920 —

CLUJ, 1924.
INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

OCTAVIAN C. TÄSLÄUANU

ORIENTÄRI IN POLITICA ECONOMICÄ A ROMÄNIEI

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., S. A., S. A. AnonimÄ
1927

27.264

OCTAVIAN C. TÄSLÄUANU

POLITICA ECONOMICÄ A ROMÄNIEI, 1930

— CONTRIBUȚIUNI LA REZOLVAREA CRIZEI —

PARTEA I
POLITICA FINANCIARÄ
POLITICA MONETARÄ. — POLITICA BUGETARÄ. — DATORIA PUBLICÄ A ROMÄNIEI

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & Co., S. A.
BUCUREȘTI, 1931

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930

— CONTRIBUȚIUNI LA REZOLVAREA CRIZEI —

PARTEA II

POLITICA AGRARĂ

REVOLUȚIA MECANICĂ ÎN AGRICULTURĂ. — PRODUCȚIA AGRICOLĂ
A ROMÂNIEI — COMERȚUL DE CEREALE. — CREDITUL AGRICOL.

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & Co., S. A.
BUCUREȘTI, 1931

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

POLITICA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI, 1930

— CONTRIBUȚIUNI LA REZOLVAREA CRIZEI —

PARTEA III

POLITICA INDUSTRIALĂ

INDUSTRIALIZAREA ROMÂNIEI — PUNEREA ÎN VALOARE A BOGĂȚILOR MINIERE.
— RAȚIONALIZAREA ȘI SINDICALIZAREA INDUSTRIILOR. — PROTECȚIONISMUL.

ATELIERELE GRAFICE
SOCEC & Co., S. A.
BUCUREȘTI, 1931

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

VALURI POLITICE

UNIVERSITATEA DE ȘTIINȚE POLITICE
ȘI ECONOMICE
BUCUREȘTI

4-662

BUCUREȘTI
1933

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

*Făcuseră mele,
tovarăși mele
nedesprindite
coton*

Din vârtejul războiului.

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

NOTE ȘI DOCUMENTE DIN RĂZBOIUL DE
INTREGIRE AL NEAMULUI

VOL. I

Calvarul neutralității. Zilele de glorie.
Pe valea Troțușului. Apărarea capita-
lei. Retragerea până în munții Vran-
cei. Trădarea colonelului Sturdza.

EDITURA MIRON NEAGU, SIGHIȘOARA

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

A M I N T I R I
DE LA
«LUCEAFĂRUL»

TIPOGRAFIA
«BUCOVINA»
BUCUREȘTI

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

OCTAVIAN GOGA

— AMINTIRI ȘI CONTRIBUȚII LA ISTORICUL
REVISTEI «LUCEAFĂRUL» —

PARTEA I
EPOCA BUDAPESTANĂ

«BUCOVINA» I. E. TOROUTIU, BUCUREȘTI
1 9 3 9

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

LUPTA DINTRE DOUĂ NEAMURI
POLITICA LUI ST. TISZA ȘI POLITICA LUI I. MANIU
— O PARALELĂ ISTORICĂ —

Extras din Revista „CONVORBIRI LITERARE” No. 7 12/1940

«BUCOVINA» I. E. TOROUTIU, BUCUREȘTI

12/25
1-25
OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

SPOVEDANII

Ediție îngrijită de
GELU VOICAN
Prefață de
VASILE NETEA
Note de
VASILE NETEA și GELU VOICAN

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI — 1976

Octavian C. TĂSLĂUANU

**OBSESA EUROPEANĂ
STUDII POLITICE**

STATELE UNITE ALE ORIENTULUI

•
PAN-EUROPA ȘI ORIENTUL

•
ORIENTĂRI ÎN POLITICA ECONOMICĂ
A ROMÂNIEI

Ediție îngrijită de
GELU VOICAN VOICULESCU

Postfață de:
Prof. dr. VASILE SECĂREȘ

 Editura **SCRIPKA**
București, 1996

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

1

SUB FLAMURILE HABSBURGICE

•
HORA OBUZELOR

Ediție îngrijită de
Gelu Voican Voiculescu

editura rao

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

2

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

Note și documente din istoria
războiului de reîntregire a neamului

- Calvarul neutralității
- La Corpul IV de armată

Ediție îngrijită de
Gelu Voican Voiculescu

editura rao

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

DIN VÂRTEJUL RĂZBOIULUI

3

SUB FLAMURILE NAȚIONALE

Note și documente din istoria
războiului de reîntregire a neamului

- Corpul voluntarilor ardeleni și bucovineni
- Activitatea românilor emigrați din
Austro-Ungaria la Iași

Ediție îngrijită de
Gelu Voican Voiculescu

editura rao

*16 ian. 2007
(afostezala la
22 dec. 2006)*

30 oct. 2017

SPOVEDANII

OCTAVIAN CODRU TĂSLĂUANU

SATUL MEU
– AMINTIRI DIN COPILĂRIE ȘI DIN TINEREȚE –

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
VASILE D. STAN ȘI MĂRIOARA-ANGELICA STAN

2016

1918 Clauza de conștiință

Octavian C. Tăslăuanu
Jurnale inedite și scrisori
1903-1937

Studiu introductiv și note:
Al. Gavrilesco

Selectarea și cronologia documentelor:
Oana Dimitriu

EDITURA
SemnE

SPOVEDANII

I

SATUL MEU

- AMINTIRI DIN COPILĂRIE ȘI TINEREȚE -

.....
Și când propria ta vieță singur n-o știi pe de rost,
O să-și bată alții capul s-o pătrună cum a fost?
Eminescu

Fetiței mele

D a f i n a

închin aceste amintiri
spre îndrumare și învățătură.

INTRODUCERE

Gândul de a povesti drumul străbătut de mine în viață mă frământă de multă vreme²³. În clipele popasurilor de liniște, aducerile aminte au cutreierat adeseori acest drum și s-au oprit la cotiturile lui grele pentru a culege îndemnuri proaspete de luptă, de care aveam nevoie spre a smulge biruințe în viață.

Însemnări n-am făcut regulat, deoarece nu am avut nici vreme și nici nu am voit să-mi controlez și să-mi înfrânez activitatea prin note zilnice. Mie mi-a plăcut libertatea chiar față de mine însumi.

Însemnările pe care le-am făcut în Ardeal și în neutralitate s-au pierdut. N-am rămas decât cu notele politice, care n-au prea mare importanță în istoria vieții mele. Amintirile mi-au rămas însă, așa de vii și așa de puternice, încât nu simt lipsa însemnărilor. Hotărârea de a începe să scriu amintirile din viața mea am luat-o când mi s-a născut cel dintâi copil, Radu²⁴. În el mă vedeam trăind mai departe și, pentru a-i lega sufletul de al meu, voiam să știe de la mine, nu de la alții, cine am fost. Soarta a vrut să mă lipsească de bucuria de a vedea crescând lângă mine un vlăstar bărbătesc.

Fetița mea, Dafina, i-a luat locul, dar nu l-a putut umplea. Durerea vieții mele e că nu am un băiat căruia să-i las cărțile și însemnările mele. Femeile, cu firea lor de a pluti la suprafața vieții, de a culege și de a se mulțumi cu florile senzațiilor, rareori sunt în stare să adâncească sufletul bărbaților. Totuși, Dafina mea pare a fi moștenit și părți din firea mea. De aceea, într-un noroc, i le închin ei aceste amintiri. În dedicație am scris: „spre învățătură”. Da, întrucât viața altora poate sluji ca povăț celor ce vin după noi. Biruințele și înfrângerile unui om plecat dintr-un sat din creștetul munților și ajuns până sus pe scara ierarhiei sociale nu sunt de toate zilele. Ele reoglinesc și frânturi din epoca de încheiere a poporului român într-un stat național. Zbuciumările individuale sunt crâmpete din viața socială; ele sunt episoade din veșnicile frământări ale sufletului omenesc. De aceea, aceste spovedanii pot interesa și pe alții.

Odată plecat pe drumul spovedaniilor, am de gând să scriu o serie de volume. Fiecare volum va fi un inel de sine stătător din lanțul vieții mele, închinată în întregime luptei și cuceririi. Nu știu dacă voi ajunge să realizez ceea ce îmi propun, deoarece omul nu e călăuzit numai de voința lui proprie, ci și de împrejurări și, adeseori, de fatalități. Acest volum al copilăriei și tinereții mele, ce deschide seria, e scris cu o nespusă plăcere. Scenele din copilăria mea, în satul acela de munte, au fost cele mai frumoase, de care mi-am adus aminte întotdeauna cu o adevărată desfătare sufletească.

AUTORUL

²³ *Satul meu*, primul volum al ciclului *Spovedanii*, a fost început prin 1922. Partea întâi *Copilăria* a fost scrisă cu intermitențe, până în 1926; partea a doua, *Între străini*, care în varianta primă a ciclului figura ca un volum de sine stătător (*Spovedanii II*), a fost scrisă după 1927, aproximativ până la sfârșitul anului 1929. În 1935-1936, Octavian C. Tăslăuanu transcrie întregul volum, definitivându-l în vederea tipării. Cu acest prilej îi scrie și introducerea. Publicarea este însă amânată și, în 1936, după publicarea *Amintirilor de la Luceașărul*, volumul intră din nou în atenția scriitorului, de data aceasta adăugându-i încheierea. Totuși, nici de data aceasta cartea nu va vedea lumina tiparului, rămânând inedită până în anul 1976 [Gelu Voican Voiculescu].

²⁴ Din prima căsătorie, atât de scurtă (1906-1910), prin moartea prematură a *Adelinei Olteanu Maior*, Tăslăuanu nu a avut copii. Recăsătorindu-se la 20 octombrie 1918, cu Fatma Sturdza, a avut în 1919 (27 august), un băiat – *Radu Ioan „Cărăbuș”*, decedat la 2 septembrie 1920, datorită unui medicament contraindicat, administrat dintr-o eroare farmaceutică. La 11 august 1921 i s-a născut o fată – *Dafina*, căreia îi sunt dedicate aceste amintiri. Nu a mai avut alți copii [Gelu Voican Voiculescu].

COPILĂRIA

SUFLETUL

Într-o zi de vară, stăteam întins pe o stâncă de pe malul Mării Negre. Mă uitam la albastrul cerului și ascultam zburciul valurilor ce se frângeau, în horbota de spume, de poalele stâncilor. Trăiam o clipă rară, când mă simțeam una cu pământul și cu văzduhul ce-l împrejmuiește.

Parcă nu eram om, ci atom, rupt din lumea fără de sfârșit a Cosmosului, pe care de la elini ne zbatem să o înțelegem și nu putem; grozavă suferință și umilință e nepuțința asta omenească. Cum ieși din cercul strâmt al lumii tale, te izbești de pereții groși de beznă ai necunoscutului și rămâi mic, mic de tot. Te simți frate bun cu stânca de sub tine, cu stropul de apă al valurilor pururea mișcătoare și cu firicelul de nisip, luat de o aripă de vânt și aruncat cine știe unde.

Soarele trimitea săgeți tot mai aprinse din tăria cerului albastru, tâmplele mi se înfierbântară și pe aripile închipuirii și ale dorului mă pomenii dus departe, departe, tocmai în satul în care m-am născut. Cum te simți singur, gândul îți zboară spre leagănul copilăriei. Acolo găsești prieteni care te cunosc și care te primesc cu drag. Poate e o iluzie, poate e o chemare tainică a iubirii părintești. Cine știe...

În ziua aceea de vară, pe țărmul mării, mi se părea ciudat că m-am născut într-un sat din vârful munților. Mă întrebam nedumerit: De ce m-am născut tocmai acolo și nu în alta parte?

O întâmplare sau un hazard – după oamenii de știință – desigur, dar și una și alta nu sunt decât vorbe goale, care nu talmăcesc tainele firii. Ce înțeles au vorbele: Întâmplare, hazard? Niciunul. Sunt haine verbale ale ignoranței noastre.

Mi-am adus aminte de simplitatea și de înțelepciunea resemnată și umilită a țăranimii: așa ți-a fost scris. Da. Asta-i un soi de zodie, un fel de determinism, pe care în zadar ne batem capul să-l înțelegem. Mintească nu se mulțumește nici cu acest „așa ți-a fost scris”, ci îndrăznește să întrebe: de cine? Răspunsul, firește, întârzie... și nu-l găsești decât în lumea transcendentală. Așa ți-a fost scris de soartă, de *fatumul* anticilor sau de voia lui Dumnezeu. Puterea divinității creștine mi se pare cârmuitoarea adevărată a vieții omenești. Cu toată știința noastră raționalistă nu vom ști niciodată mai mult. Un mister va învălui în veci pururea taina creației, puterea care stăpânește minunata armonie a universului. Cine va putea pricepe vreodată *numenul* kantian, adică realitatea în sine?... Noi suntem prizonierii simțurilor noastre și când moartea ne eliberează de robia lor, ne confundăm cu neantul de nepătruns...

Pe lepedea de stâncă de pe țărmul Mării Negre, mă munceau aceste gânduri, care frământă mintea omului numai când n-are de lucru, când nu e prins în jugul muncii. Numai atunci se încumetă să iscodească, cu opaițul priceperii sale, tainele dumnezeirii. Priveam întinsul apelor și, fără să vreau, încercam să torc din caierul științei noastre talmăcirea vieții omenești. Dacă nu suntem în stare să pătrundem tainele creației, nașterea vieții, să încercăm a cunoaște cel puțin viața pe care o trăim.

Mi-am adus aminte de panspermia interastrală a lui Arrhenius. Ingenioasă teorie și mângâietoare. Păcat că a fost înlăturată din seria de ipoteze asupra originii vieții. Era frumoasă, deși așa de înrudită cu pansexualismul gnosticilor. Credința că întreg universul e plin de viață înrudită cu a noastră, că nu suntem singuri în Cosmos – era înviorătoare.

Totuși științele exacte, chimia de pildă, a reușit, spre bucuria noastră, să dovedească minunăția că întreg Cosmosul, din care facem și noi parte, ascultă de aceleași legi. Materia e aceeași pretutindeni. Esența materiei e atomul de hidrogen, cel mai simplu element, fiind format dintr-un proton și un electron. Din reunirea atomilor de hidrogen se elaborează toate corpurile câte există. De exemplu: 16 nuclee de hidrogen formează unul de oxigen, iar 4 nuclee de hidrogen dau

naștere heliului. Din combinația atomilor de hidrogen și oxigen rezultă apa (H₂O), în care s-a născut viața. Valurile mari, răscolite de vânt, veneau în talazuri uriașe spre stânca filozofiei mele.

Câțiva stropi din valurile izbite de țărniță îmi atinseseră fruntea înfierbântată, parcă ar fi vrut să-mi dovedească: da, da, noi suntem izvorul vieții, noi H₂O. Și tu și stânca, pe care te zbați, puteți fi reduși la câteva formule chimice.

Fizica și chimia desigur sunt universale în cel mai larg înțeles al cuvântului, îmi reluai firul meditațiilor, întrerupt de stropii de apă. Viața organică – această „fermentație universală”, cum o numește nu știu care învățat, își datorește existența vieții anorganice. Procesele coloidale constituie sursa forței care se manifestă în fenomenele vieții, după marele chimist englez Graham.

Viața este o prelungire, sub alt aspect, a materiei.

Dar sufletul?

Toate explicațiile psihologiei experimentale nu lămuresc tainele funcțiilor spirituale ale omului. Fără a ne umili știința, trebuie să recunoaștem că unitatea Cosmosului și rezultatele cercetărilor făcute de savanți duc la credința într-o spiritualitate universală, care cârmuiește tot ce există. Prin urmare, ne întoarcem iar la înțelepciunea țărănească: *Așa ți-a fost scris.*

Din spiritualitatea nepătrunsă a Cosmosului se pare că e plămădit și sufletul nostru legat de țărâna terestră. E o explicație transcendentă, care scapă de sub controlul înțelegerii noastre, dar e singura mulțumitoare. E un cadru larg și orgolios în care ființează și satul unde ne-am născut. Leagănul ființei noastre se transformă într-un centru de creație, care imprimă sufletului, firii noastre un anumit caracter și-l înzestreață cu anumite însușiri. Mediul geografic, fără să schimbe esența sufletului, îl influențează în felul său de a fi și de a se manifesta. De aceea se și leagă de locul natal prin fibrele atâtor sentimente. Ereditatea, predispozițiile de conservare și de cucerire a activităților ancestrale, mediul în care se dezvoltă ființa omenească, toate se influențează reciproc și se supun legilor aceleiași mecanici universale!

Marea Neagră își zbugumă mereu valurile, mânate de o putere neînțeleasă. Vânturile – valurile... Gândurile – valurile... Asemănarea între suflet și mare a izbit pe atâția poeți. Amândouă sunt veșnice. Sufletul meu a luat ființă în creierii munților, departe de mare.

Ce a adus el în lume din munți?

Întrebare grea, pe care totuși mă încumăț să o deslușesc în aceste amintiri închinare vieții mele.

De unde să încep?

De cum am deschis ochii, mi s-au îndreptat spre piscurile munților și spre cerul albastru ce se rezema pe coamele lor. Cine se deprinde din copilărie să privească spre înălțimi ajunge să aibă predispoziții pentru idealism. Poezia nicăieri nu e mai curată și mai frumoasă ca în munți.

Miorița s-a născut pe-un picior de plai, pe-o gura de rai. Idealul copilăriei mele era să mă urc într-un vârf de munte. De câte ori pleca mama la munte, mă țineam de poala ei, rugându-o să nu mă lase acasă. Când am ajuns de vreo 5 ani, mi s-a împlinit visul. M-am urcat cu mama pe Piatra Lăptăriei de pe Harlagia, unde părinții mei aveau o herghelie de cai. Ce greu am urcat și ce înfiorătoare era pădurea prin care am trecut, dar n-a fost copil mai fericit ca mine, când m-am văzut pe un vârf de stâncă, de unde îmi puteam face ochii roată și de unde mă uitam la satul din vale cu casele cât mușuroaiele de furnici.

Începutul a fost greu. Pe urmă mă duceam și singur. Aproape n-a rămas munte pe care nu m-am urcat. Satul își are o matcă sufletească proprie, cu stratificări milenare, nedeslușite încă de cercetările învățaților. Numai cine s-a născut și a trăit într-un sat își poate da seama câte miriade de fire ale tradiției îl înlănțuiesc de lumea satului. Fiecare sat este o lume de sine stătătoare, care are multe note de înrudire cu alte sate, dar fiecare posedă o fizionomie specială, cu trăsături originale, care-l deosebesc de celelalte. Lumea fiecărui sat e o parte din lumea satelor, care toate împreună stau sub ocrotirea spiritualității cosmice. Așa am început să-mi dau seama că pe înălțimi se ajunge cu multă trudă și cu multe primejdii. Viața mea de mai târziu – care n-a fost decât o necurmată

luptă pentru cucerirea înălțimilor – a dovedit cu prisos acest adevăr. Idealismul a rămas temelie lumii mele sufletești, oricâte decepții am îndurat. Nu pot să știu dacă munții, în mijlocul cărora m-am născut, au sădit în sufletul meu acest idealism, dar știu că ființa mea s-a simțit întotdeauna mai aproape de cer decât de pământ. Pământul mi s-a părut că e o casă a spiritualității din cosmos.

Arta am învățat să o iubesc însă în mijlocul naturii din satul meu natal. Frumusețea peisajelor impresionează chiar și pe țărani obișnuiți cu ele. Îmi aduc aminte că sătenii mei rămâneau locului în fața unei priveliști rare și ziceau, în graiul lor: „Uite ce mândră-i!”

Când eram copil, grădinile pline de flori de câmp îmi furau vederea. Le iubeam mai mult ca pe cele din „grădiniță” sădite de mama. Mă întorceam acasă cu brațele pline de flori culese pe „bâtcă” și le dăruiam surorilor mele, care își împodobeau costițele cu ele. Nu știu dacă cei ce au colindat codrii seculari, cum i-am colindat eu în copilăria mea, au simțit maiestatea și poezia pădurii. Cântecul pădurii e cel mai melodos din câte am auzit. E o simfonie cântată de mai multe orchestre, pe care le armonizează legănatul brazilor. Poienile înflorite și pădurea au fost cei dintâi și cei mai buni dascăli ai mei în ale artei. Ele m-au învățat să iubesc frumosul. Dar satul meu nu e înzestrat numai cu frumusețe. Are ierni lungi și urâcioase, primăveri răcoroase, cu ploii dese și cu neguri care se aștern cu săptămânile peste coastele dimprejur și toamna cu brume timpurii. Asprimea climei mi-a lăsat poate în suflet o răceală, care rar mă părăsește. Toți oamenii din satul meu nu prea sunt deschiși la suflet.

Zăpezile cât un stat de om și ploile tânguitoare silesc pe sătenii mei să stea mult la adăpost și să se apere de dușmănia naturii. Sufletul, cea mai de seamă armă de apărare a omului, e, deci, veșnic de pază. Viața de sat are multe necazuri și multe greutăți, care nu se pot birui decât printr-o vâjnoșie trupească și printr-o încordare sufletească. Omul trebuie să fie întotdeauna cu „ochii în patru”, adică mereu cu băgare de seamă și cu neîncredere în zodia binelui. Binele și-l face omul singur, cu trudă, cu pricepere și cu prevedere. [...]

Dacă sufletul față cu lumea din afară e în neîntreruptă apărare, cu străjile atenției încordate, în schimb cu atât e mai la largul lui când își trăiește viața cu el însuși. Trebuie să cunoască cineva gospodăria țărănească, cum am cunoscut-o eu, ca să-și dea seama de bogăția acestui suflet.

Țăranul, înzestrat cu un remarcabil simț practic, își pregătește singur cele trebuincioase. Se pricepe la toate și unii sunt adevărați meșteri. Casele, uneltele, îmbrăcămintea sunt rodul iscusinței lor. Și în tot ce fac se oglindește sufletul lor, în continuă creație. Cred că în industria casnică și arta decorativă suntem printre cele dintâi popoare ale lumii, în orice caz neîntrețuți de alte neamuri, ca bogăție de forme și de variație. Fiecare sat își are fizionomia sa proprie până în cele mai mici amănunte.

Trebuie să admit că și sufletul meu a fost înzestrat cu însușirile practice ale vieții. Am avut chiar un real talent de gospodar și de organizator. În sufletul meu a fost o neîntreruptă întrecere între omul visător, idealist, și cel practic. A biruit întotdeauna cel dintâi și găsesc că a fost o scădere a vieții mele. Iată și acum, dacă nu pierdeam vremea stând întins pe stânca de pe malul Mării Negre și cercetându-mi sufletul, poate aș fi reușit să-mi durez vreo comoară de bunuri pământești.

Poate...

Dar plăcerea de a trăi și așterne pe hârtie aceste rânduri prizărite nu aș mai fi avut-o...

BILBORUL

Am coborât în largul vieții dintr-un sat aninat pe crestele Carpaților. Un sat frumos, ca-n povești. Îl cheamă *Bilbor*. Nimenea nu știe de unde se trage acest nume. Ungurii îl scriau: *Bélbor*.

În limba ungară *bor* înseamnă vin. *Borszék* ar fi, așadar, *scaunul vinului*. De ce? Nu se știe!...

E adevărat că apa izvoarelor minerale din părțile noastre se bea cu vin, dar de aici până la prefacerea borvizului (în românește *apă de vin*), în vin, trebuie să intervină făcătorul de minuni din Sfânta Scriptură. Dacă ar fi zis în loc de *Borszék* – *Borviz-szék* ar fi avut un rost; ar fi însemnat *scaunul*

apei de vin. Destul atât, că se crede și în obârșia ungurească a Bilborului meu. Etimologia e cam trasă de păr, dar o scriu, deoarece așa mi-au tălmăcit-o glagoriile ungurești. Bělbor ar însemna că e mai înlăuntrul munților de Borszék. S-ar deriva, prin prescurtări, din cuvintele: *Bel – jebb Borszektol*, ceea ce înseamnă mai înlăuntru de Borsec. Dumnezeu știe de e așa sau nu și, la urma urmei, ce importanța are?²⁵

Bilborul e peste deal de Borsec, pe care îl știe toată lumea, spre Dorna, care așijderea e cunoscută. E așezat la izvoarele Bistricioarei și la poalele Călimanului, la o înălțime de 1 000 metri, unde nu pot trăi decât oameni zdraveni. Satul e împrăștiat într-o căldare, străjuită jur împrejur de munți. Nu are decât două ieșiri pe văi, pe Valea Bistricioarei, spre comuna Corbu, și pe Secu, spre Toplița. Încolo, dacă vrei să ieși din sat trebuie să lupți cu urcușurile munților. Și, Doamne, cu cât drag mă luptam eu cu ele, când eram copil. Oamenii sunt veniți de curând în acest căuș săpat de apele ghețarilor și ale zăpezilor. Căldarea, unde-i așezat azi satul, pe vremuri trebuie să fi fost un lac ce se lega, la început, pe Secu și pe Valea Topliței, cu apele din bazinul Giurgeului. Mai târziu, apele lacului au spart piepturile munților și și-au tăiat o albie nouă, pe Valea Bistricioarei, care, după ce străbate coastele cristaline ce se țin lanț, până la Hangu, se împreună cu apele Bistriței, botezată așa de neamuri slave, care au trăit odinioară pe aici, dar au pierit. Că pe la noi au fost frământări strașnice în scoarța pământului se cunoaște și mi-o spun și geologii, învățații ce-și bat capul cu tainele obârșiei planetei noastre, amestecându-se, cu luminițele minții lor, în treburile Tatălui Ceresc. Ei zic că, în era terțiară, Munții Călimanului, întocmai ca Munții Apuseni, aveau guri deschise prin care scuipeau vâlvătăi de foc și neguri de cenușă. Urmele acestor guri de foc, craterele vulcanilor stinși, se cunosc și astăzi, iar coastele Călimanului și ale munților de primprejur sunt pline de lava vărsată de pânțelece aprins al pământului. Întreg ținutul e dospit de tufuri vulcanice, cum se numesc în știința geologilor. În era cuaternară, adică a noastră, la început, când cea mai mare parte a Europei era acoperită de gheață, regiunile mai ridicate ale Carpaților erau și ele cuprinse de ghețari. Vârfurile munților noștri se fudulesc până astăzi, vara-iarna, cu căciuli albe de zăpadă, care numai arareori sunt topite de căldura sfântului soare.

Iezerul din vârful Călimanului nu poate fi decât o gură de vulcan înfundată de un ghețar. Când s-a aprins soarele mai tare și s-a milostivit să-l mângâie cu raze fierbinți, s-a așternut pe bocit și cu lacrimile lui vărsate, boabă cu boabă, a umplut gura fără fund a craterului cu apă limpede ca cristalul. Câte povești cu cetății de cleștar și cu zmei firoși am ascultat eu despre acest iezor când eram copil și moțaiam în poalele bunicii, Dumnezeu s-o ierte. Andron Goșmanul, mâna dreaptă a tatii, tot din apele acestui iezor zicea că-mi aduce minunații păstrăvi când veneam vara acasă de la învățătură și făceam pe cantorul în biserică.

Până acum 200-300 de ani nu-și făcuse cuib pui de om pe aceste plaiuri sălbatice, năpădite de păduri dese și firoase. Mai de mult nici nu era atâta lume păcătoasă ca azi, de nu o mai încape fața pământului. Bătrânii satului din copilăria mea – unii trecuți peste sută – își mai aduceau aminte de vremea când Bilborul era un cătun, cu câteva gospodării aciuete prin cele ochiuri de pădure. Satul se împarte în trei părți: cei din jos, cei din sus și cei din Fundoaie. Ceea ce dovedește că cele dintâi așezări au fost cele din centru, unde e biserica. Așezărilor din sat li se mai dau și alte numiri după locul unde se găsesc sau după familii. Cei ce au venit întâi aici, numai de voie bună n-au venit. Trebuie să fi fost niște pribegi, aruncați de vânturile sortii în această văgăună uitată de Dumnezeu, ca să-și ispășească cele păcate. Peste deal, la Borsec, s-au găsit urme de așezări omenești preistorice. Acestea nu pot fi decât ramificații de pe Valea

²⁵ Este mult mai probabilă etimologia slavă a „*Bilbor*”-ului, și anume de la *bielâi bor* = bradul alb. La Bilbor mai sunt și astăzi mulți brazi albi. Frecvența lor în pădurile de odinioară a determinat în mod firesc această denumire a locului. Borsec (*Borsâgi* – cum îi spun localnicii) ar putea avea aceeași origine slavă, numele fiind maghiarizat ulterior. Mai exista și părerea că rădăcina *bor* sau *bori* întâlnită în toponimie ar fi de origine tracă. Dar această etimologie e mai improbabilă [Gelu Voican Voiculescu].

Bistriței moldovenești, mai puțin probabil ale Văii Mureșului. Înainte de răpirea Bucovinei de către Austria în 1775 tot ținutul era moldovenesc.

Movilele hotarelor vechi, pe Opcina și pe Cuizreș (ungurește Kozresz = graniță), se cunoșteau și tata mi le-a arătat de atâtea ori. Când își aducea aminte, totdeauna se mânia și-mi spunea: „Noi suntem moldoveni. Străinii au furat fâșia asta de pământ din trupul Moldovei lui Vodă Ștefan”. Când am ajuns ministru, 1920, un funcționar de la Camera deputaților – un Catargiu mi se pare – se tot ținea de mine să-mi arate niște hrisoave, cu care putea dovedi proprietatea asupra acestor ținuturi. Bietul bătrân visa să pună iar stăpânire pe ele, după un veac și jumătate, când s-au întors iar la Moldova. Îmi pare rău că, grăbit cum e omul ca ministru, n-am avut răgaz să-i citesc hrisoavele. Cine știe ce aș fi aflat din ele despre trecutul leagănelui copilăriei mele.

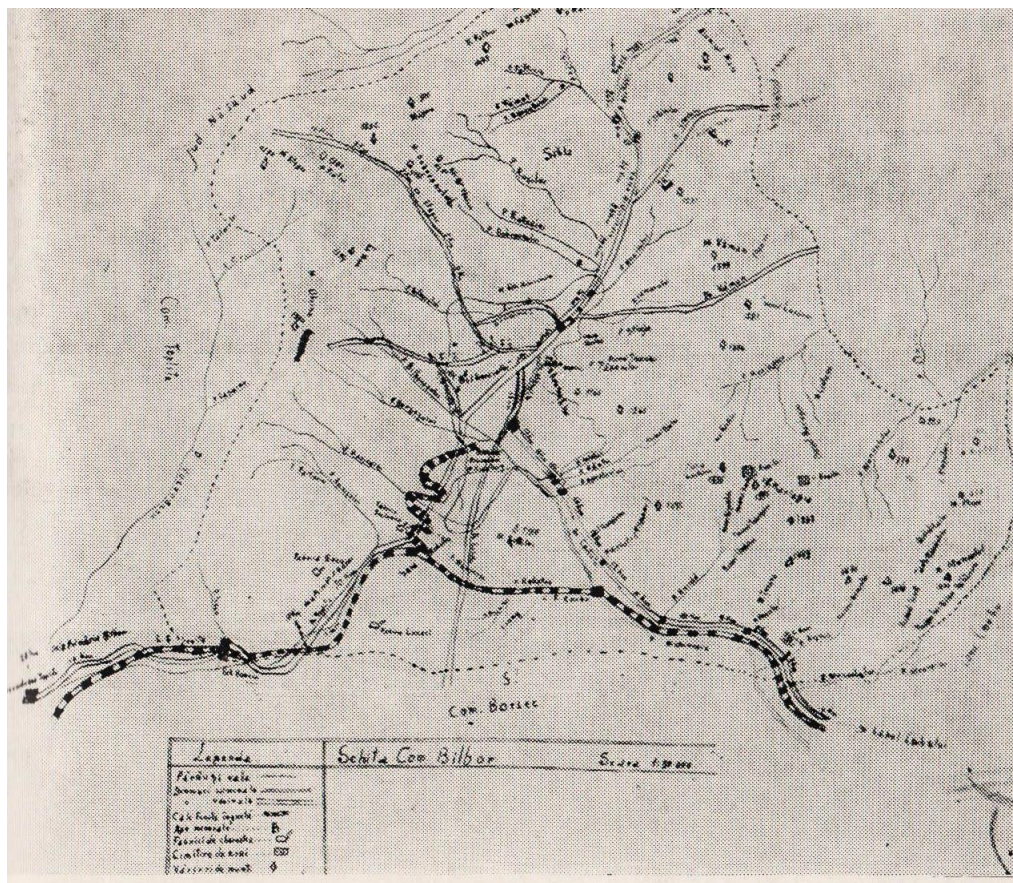
Întreg satul se trage din câteva familii: *Stan*, *Hîrlav* (probabil din Hârlău), *Hângan* (probabil din Hangu), *Avram*, *Tinca*, *Runcan* și *Țifrea*. Dintre familiile mai de seamă mai merită amintire: *Citucă Vulcan* și *Andron*. Deși în cursul vremii s-au amestecat, totuși și astăzi se știe ce parte de sat e vatra fiecărei familii. Încetul cu încetul s-au strecurat și alții, veniți din satele de pîmprejur sau chiar din depărtări mai mari, dar nu au prins rădăcină. Locuitorii sunt români, împetriști de două-trei familii secuiești, venite de curând în sat, de puțini țigani și de câțiva evrei moldoveni.

Sătenii erau coloniști pe proprietățile comunelor grănicerești de secui: Ditrău (Ditró) și Sarhighi (Szárhegy, azi Lăzarea). Au fost împroprietăriți numai în 1876, dar toți munții din jurul comunei au rămas proprietatea celor două comune secuiești și a bunurilor private, administrate de județul Ciuc. În România Întregită a trebuit să dau o luptă stăruitoare ca munții să fie expropriati și dați în proprietatea Bilborului. Țin să spun, ceea ce n-am făcut în propaganda electorală, că imensa avere a trecut în proprietatea românească datorită stăruințelor mele. Eu mă trag după mamă din familia *Stan*, din neamul Stăneștilor, așezați în capul satului din jos, amestecați cu *Țifrenii*. Tipul și firea familiilor de obârșie din Bilbor sunt așa de deosebite, încât aproape pe fiecare om îl poți îndată cunoaște din ce neam se trage. Stăneștii sunt înalți, spătoși, oacheși. După știința mea de astăzi cred că sunt coborâtori ai tipului dinaric. Aproape toți au fost și sunt oameni iscușiți, blânzi și cu stare. Când voi vorbi de bunicul voi poposi mai mult la Stănești al căror sânge îl port în mine. Satul, așezat la 1 000 metri deasupra nivelului mării, are o climă aspră și pământul nu e prea darnic în roade. Oamenii ce și-au legat soarta de acest sat se ocupă cu creșterea vitelor. Bogăția lor sunt turmele de oi și cirezile de vite, mai de mult și hergheliile de cai. La noi nu sunt oameni prea bogați, dar nici prea săraci. Gospodăriile mijlocii alcătuiesc grosul satului. Pământul, după ce e sărac, e și puțin, deoarece gospodăriile sunt răsirate.

Fiecare gospodărie e cu pământul în jurul casei, așa că uneori de la un vecin la altul mergi cale de o poștă. Gospodăriile se înmulțesc mereu și sătenii largesc vatra satului, pustiind pădurea. Cele mai multe locuri sunt fâneață. Sătenii cultivă și secară și orz și un soi de grâu care se seamănă toamna. Porumbul nu se face și niciun soi de pom nu aduce roade. Sat sălbatic. Ori pe unde intri în Bilbor, ți se deschid priveliști minunate, despre care va fi vorba în aceste aduceri aminte. Pe ici pe colo le voi împodobi și cu flori literare, de care nu mă pot dezbăra nici la bătrânețe, când scriu aceste rânduri. Toată viața am iubit florile frumosului și cât am putut le-am cultivat cu adevărată dragoste și cu plăcere.

Alături și o hartă amănunțită a comunei pentru a atrage asupra ei atenția cercetătorilor. Valea pe care se întinde satul poartă un nume slav, *Bistricioara*, cu un diminutiv românesc. Dar doi afluenți, *Pârâul Iuteș* aproape de izvoarele Bistricioarei, și *Pârâul Agestrului*, în capul satului, mai păstrează, în românește, noțiunea de apă repede. Cele mai multe numiri de pâraie, de dealuri și de munți sunt românești. Pentru mine toponimia slavă în aceste regiuni, ca în multe altele locuite de români, sunt enigme. Când am aflat etimologia slavă a Bilborului am rămas uimit. Cum au ajuns slavii în aceste părți muntoase? Și când? Toplița vecină e tot slavă. Borsecul de asemenea. Drăgoiasa, peste munți, în Moldova, tot așa. Numai Corbu, pe Bistricioara la vale, e românesc.

Tulgheșul e unguresc și însemnează stejăriș, cei doi munți mari din apropiere Călimanul și Ceahlăul sunt ungurești. [...] Chiar și Bilborul foneticește derivă din ungurescul *Bélbor*, după slavul *Bielâibori*. Faptul că cele mai multe numiri toponimice sunt românești dovedește că așezarea românilor a fost numeroasă și durabilă. Vechimea acestei așezări nu trece de câteva sute de ani, după cum am amintit. Satul, dacă a aparținut Moldovei până la 1775, imigrația locuitorilor trebuie să se fi făcut pe Valea Bistricioarei la deal. Borsecul nici azi nu are decât foarte puțini locuitori, în Borsecul de Jos, unde s-a înființat o fabrică de sticlă pe vremuri, când au început să comercializeze apa minerală. Lucrătorii de la fabrică erau străini, nemți și alte naționalități, care s-au stabilit aici și, încetul cu încetul, s-au maghiarizat. Cei mai mulți locuitori ai Borsecului sunt urmașii lor, la care s-au mai adăugat câțiva coloniști veniți din împrejurimi.

Schița comunei Bilbor, scara 1: 30 000, autor Octavian C. Tăslăuanu.

Urmele preistorice găsite la Borsec dovedesc însă vechi așezări omenești în aceste regiuni sălbatice și păduroase. Până se vor face noi descoperiri arheologice, numai cu ajutorul toponimiei, greu se va putea reconstitui continuitatea vechilor populații și imigrațiile ulterioare, dacă își va bate cineva capul cu asemenea probleme de interes local.

FAMILIA TASLĂUANU

Familia noastră e de origine din Moldova, de unde a trecut în Ardeal pe vremea fanarioșilor. Tata mi-a povestit spița neamului nostru și aproape tot ce știu despre trecutul familiei noastre de la dânsul știu. Doi frați, unul țăran și altul preot, din Ținutul Tazlăului, au luat toiagul pribegiei, alungați cine știe de ce urgie, și au trecut munții, oprindu-se în Toplița de pe Valea Mureșului. Țăranul a luat cu el și câteva capete de capre și a întemeiat o gospodărie în noua sa

patrie. Preotul, cu numele Toma s-a făcut păstorul sufletesc al credincioșilor din Toplița, care pe vremea aceea nu puteau fi numeroși. Cum îi va fi chemat pe acești doi frați în Moldova, nu se știe.

În Toplița le-a zis Tăslăuanu, adică de pe Valea Tazlăului, nume pe care ungurii, mai târziu, l-au schimonosit în Tesloan, mai ușor de pronunțat. Mai de mult Tazlău se scria cu s, cum se poate vedea în toate hărțile, de aceea iscălim Tăslăuanu. Din popa Toma se trage, din tată-n fiu, familia noastră preotească. Obiceiul era ca fiul cel mai mare să se facă preot și să slujească la altarul bisericii. Durerea tatălui meu a fost mare, că eu am întrerupt tradiția, că am „stâns lumina preotească”, cum zicea el. Alături o schiță genealogică, întocmită de mine cu ajutorul tatălui meu pe când trăia²⁶. Deși tata avea o memorie bună, totuși se poate să fi greșit și schița să nu fie completă.

Îmi spunea că în cărțile bisericești pe care le moștenise de la bunici erau o mulțime de însemnări. De unele își aducea aminte și le-a folosit la întocmirea spiței neamului nostru.

Cărțile bisericești s-au pierdut în război, când întreg Bilborul a fost evacuat. Se zice că un soldat român din armata austro-ungară le-ar fi îngropat în ograda casei noastre, dar nu știe nimenea unde. La schița genealogică nu am multe de adăugat. Totuși voi mai însemna câte una-alta, ca să rămână în amintirea urmașilor. Din viața popii Toma nu se știe nimic. Tata îmi spunea să caut cărțile vechi din schitul de pe Tazlău, că nu se poate să nu dau de vreo urmă. Deși soarta m-a aruncat pe văile râurilor Tazlău, n-am ajuns să împlinesc dorința tatii. Știu însă că pe Tazlău e o veche biserică înălțată de Ștefan cel Mare pe la sfârșitul domniei sale.

Străbunul meu, Mihăilă, dacă a fost sfințit la Iași, înseamnă că era ortodox. Toplița nu știu să fi aparținut vreodată Moldovei, dar e probabil să fi atârnat de ierarhia ei bisericească. Se pare că tatăl său, Toma, nu rupsesse legăturile cu ierarhia moldovenească a bisericii. Ortodoxia ardeleană era așa de umilă pe vremea aceea! Despre Mihăilă se mai știe că a fost cumplit bătut de haiducul Vasile cel Mare, care prăda prin părțile noastre. Mihăilă, la bătrânețe, a trecut la Unire, dar fără știrea sătenilor, care nu au vrut să-l urmeze. A rămas numai cu ginerii – căci a avut mai multe fete, al căror nume nu le mai știa tata – și susținătorii Unirii l-au înzestrat cu ecleejie, unde a făcut întâi un turn, apoi o biserică. Până azi, cea mai mare parte a sătenilor din Toplița sunt ortodocși, nu uniți.

Această despărțire a străbunicului de biserică ortodoxă, se pare că l-a silit și pe fiul său Ion să treacă tocmai în Valea Jidanului, adică în comuna Bicaz, care cu cele patru parohii (Dămuc, Bicaz, Valea Jidanului și Telec) e până astăzi întreagă unită. De la preotul Mihăilă familia noastră a rămas unită. Tata mai spunea că Mihăilă era strămoș, după mamă, al familiei Cădăreni sau al Cădărenilor, cum le zicem noi. Din acești Cădăreni unii au trecut în Buhalnița, pe Bistrița, și s-au numit Cădere. Tata nu știa să-mi spună nimic despre bunicul său Nicolae, numai că a preoțit sub Episcopul Bob. Se pare că între Mihăilă și fiul său Nicolae, parohia a rămas vacantă o vreme. Semantismul arhidiecezan din Blaj din 1900 spune că în 1733 Toplița greco-catolică nu avea preot.

Despre bunicul meu Toader am auzit multe de la bătrâni. Întâi de toate că era un uriaș care nu se putea urca pe orice cal, că-i rupea spinarea. Bătrânii din Bilbor își mai aduceau aminte când venea calare din Toplița să slujească. Ziceau că era cât o căpiță de fân. Fiul său cel mai mic Mihăilă fratele tatii, care stătea la noi când eram copil mic – îl țin minte – se pare că de la el a moștenit puterea herculeană. Toți frații tatei erau oameni puternici; dar Mihăilă ținea taurul de coarne și totuși a fost înjunghiat pe la spate de un bicisnic, fiindcă iubeau aceeași față.

Bunicul Toader mai avea și darul beției. Bea vinarsul cu vadra. După câte am auzit, a avut parte și de dojeni de la protopopi pentru acest păcat. Tata îmi spunea râzând că o dată era s-o pățească. Venise un protopop să inspecteze parohia și, bunicul, voind să ascundă băutura, a umplut cofele și ulcioarele de apă cu vinars, care de obicei stăteau după ușă. Protopopul, după ce slujise cu bunicul, s-a întors de la biserică însetat și, cum cunoștea obiceiul casei, a pus mâna pe o

²⁶ Atât cât informațiile ne-au permis, am adus anumite completări asupra arborelui genealogic al familiilor Tăslăuanu și Stan [George-Bogdan Tofan].

cofă și a tras o dușcă bună, crezând că-i apă. Pe urmă a început să scuipe, fiindcă Sfinția Sa nu era iubitor de băutură bețivă. S-a făcut foc și pară; era mai mai să-l suspende pe bunicul, dacă nu intervenea bunica să-l scape de bucluc spunând protopopului că au umplut cofele și ulcioarele cu vinars, fiindcă a doua zi așteaptă oameni mulți la clacă, ceea ce nu era adevărat.

Ciudat e, că numai vreo doi din fiii bunicului, mai ales Nicolae, au moștenit darul beției. Tata nu putea să bea niciun soi de băutură, doar o gusta, așa, ca să nu se supere sătenii. Numai la bătrânețe bea regulat câte un păhărel de rachiu, dimineața după liturghie, și se mira că, de câte ori mă nimeream pe acasă, nu voiam să-i țin tovărășie. Ceea ce nu înseamnă că mie nu mi-a plăcut băutura, dar numai la chef. Bunicul meu Toader a fost sfințit de Episcopul Lemenyi (1833-1850).

Bogat nu a fost și pe tata l-a purtat cu multă greutate la școală. Ceilalți băieți s-au făcut toți gospodari în Toplița. Sandu era unul din cei mai înstăriți oameni din sat. Toma fusese jandarm în tinerețe. Era un om deștept și simpatic, îmi aduc aminte că, de câte ori mergeam cu tata la școală, mă cinstea cu câte o *dutcă* sau câte-o *pițulă*.

Despre bunica mea, tata nu prea vorbea. Las, că era un om ciudat și închis, care nu lungea vorba despre părinții și neamurile sale. Trebuia să-l pândesc ani întregi – și eu n-am stat pe acasă decât vara, – până să-l nimeresc în toane bune și să-i scot cu cleștele câte-o amintire. Era veșnic preocupat de slujbă și de gospodărie. Nu am cunoscut nici pe bunicul și nici pe bunica din Toplița, deoarece s-au săvârșit din viață înainte de a veni eu pe lume. Casa în care au stat am văzut-o dărăpanată. Nu știu cum ajunsese proprietatea uncheșului Sandu. Acum e o casă nouă în locul ei, făcută de uncheșul Sandu pentru nepoata-sa Cornelia, măritată după preotul unit Neamțu din Toplița. Îmi aduc aminte că între mama și tata era multă scârbă pentru această proprietate părintească. Atât știu despre familia preotească Tăslăuanu, căreia i-am ridicat o cruce de pomenire, lucrată în marmură de Ruschița, lângă biserica nouă unită din Toplița. Cei ce vor ieși cu învățătură înaltă din neamul nostru vor fi mai oblici și vor întregi cele adunate de mine.

BUNICUL

Dacă nu am avut parte de bunici din partea tatii și, Doamne, mult îi mai dorește orice copil, am fost răsfățat de bunicii din partea mamei. Erau țărani, gospodari de frunte, în Bilbor, născuți și crescuți, din neam în neam, în mijlocul codrilor. Pe bunicul îl chema Mihai Stan. Deși în limba noastră e o zicătoare: „Zi-i Bran ori Stan, tot una-i”, cred că dacă ar fi cunoscut cineva pe bunicul, cum l-am cunoscut eu, n-ar mai rosti vorba asta. Era un om mai cuminte decât mulți miniștri ai țării cu care am făcut cunoștință, când soarta m-a aruncat în vârtejul vieții politice.

Familia Stăneștilor din Bilbor e, poate, cea mai numeroasă și cea mai veche. Aproape toți sunt cumpăniți și liniștiți. Oameni blânzi, așezați la minte și la vorbă. Am cunoscut câțiva din frații bunicului, dar mai bine pe Dumitru Stan, care, împreună cu secuiul Gábor a Ciatăului (Csáto Gábor), mi-au fost nași. Dumitru Stan, pe vremea când m-a lepădat de Satana, era cel mai înstărit om din sat, dar pe urmă a sărăcit. Țin minte o vorbă pe care o rostea într-una: „Auru, văd io ce-i!” S-a trezit cam târziu. Dar așa era de mândru, că nu se plângea nimănui. Îl văd cum venea la mama cu o traistă goală și cum pleca cu ea doldora de pomene și alte bunătăți. Într-o bună zi, vecinii l-au găsit mort în căsuța dărăpanată de furtunile vieții. Bietul bătrân ajunsese mai sărac și necăjit ca Iov din Biblie. Pe petecul său de loc a pus mâna crâșmarul Moisuc, un evreu venit la noi din Moldova. [...]

Voi pomeni aici și de al doilea naș al meu Gábor – cum îi zicea satul – era secui, grăia românește de nu-l puteai prinde cu vorba și știa poeziile populare ca un român. Era bogat, inteligent, vesel și batjocoritor. Îl țin bine minte: înalt, oacheș și veșnic cu pipa în gură. Îmi plăcea că era mare vânător și pescar. Știa oarecare carte și avea trecere pe lângă secuii din Ditrău și Sarhighi (astăzi Lăzarea) care stăpâneau pădurile și munții din Bilbor pe vremea aceea.

Am întrebata mereu pe mama, de ce mi-au ales naș pe un secuie catolic și mai ales că mă botezase preotul ortodox din Dragoiasa. Dar mama râdea și se scăpa de mine cu o glumă: „El era mai la îndemână”.

Un frate al bunicului s-a făcut schimnic. Și-a săpat o peșteră sub Harlagia și nu ieșea cu săptămânile din ea. Se hrănea cu rădăcini și cu ierburi. L-am văzut odată și-mi aduc aminte de el ca prin vis. Ceea ce mi-a rămas întipărit în memorie e comănacul ce-l purta în cap. Era un fel de cușmă făcută din împletituri de lână, întocmai ca a dacilor de pe columna lui Traian. Am chiar credința că locuitorii din jurul Călimanului trebuie să fie, în parte, urmași de ai dacilor, pe care nu

i-au putut supune dominația romană. Izvoarele vechi pomenesc de daci „rebelentes” din nordul Ardealului. Viața acestui frate al bunicului dovedește că în sufletul Stăneștilor era și o înclinare spre misticism. Un alt frate al bunicului, care purta porecla de *Țurloi*, era un adevărat savant al răbojului. Am văzut la el un băț, lung cam de 1 metru, cioplit în patru dungii, pe care încrestase dările tuturor sătenilor, pe vremea când era primar. Erau fel și fel de cruci și linii, pe care le descifra cu o ușurință și cu o siguranță uimitoare. Îmi explica hieroglifele și-mi spunea că oricine se poate orienta după ele, dacă le știa meșteșugul. Dintre frații bunicului, toți brazi, unu și unu, îmi mai aduc aminte de Pașcu, de capul său cu părul creț, de ochii lui verzi și veseli, și de fața lui pururea senină. A fost cel care îmi plăcea mai mult. Neamul Stăneștilor era reprezentat prin tipuri variate și originale de oameni și îmi pare nespuse de rău că nu au fost prinse de un obiectiv fotografic. [...]

Când am venit eu pe lume, bunicul – care nu avusese decât două fete, pe Maria și pe Anisia – s-a bucurat lucru mare. Meșter cum era, s-a apucat și mi-a făcut un leagăn tot înflorit, cum nu se văd la orașe.

Îmi povestea mama că venea bradul de om să-i dea sfaturi cum să îngrijească de „băiat”.

Anisia Stan împreună cu sora ei, Maria, 2 iunie 1872.

Oricât îl muștra bunica să nu se amestece în treburile femeilor, nu se lăsa și tot a doua, a treia zi era pe capul mamei. Îl țin minte de când eram de vreo 3-4 ani. Atunci am făcut cel dintâi drum pe jos, cu mama, de la noi, din mijlocul satului, până la casa bunicilor de sub Bourie, cale de vreo 2 km. L-am găsit cosind iarbă. Mama a intrat în casă la bunica, iar pe mine m-a lăsat în grădină, lângă el. Îl văd și acum. Ce om frumos era. Înalt, zvelt, mlădios, cu o față lungăreață și aprinsă ca un bujor de munte, luminată de doi ochi căprui, plini de seninătate și de bunătate, iar capul îi era încadrat de plete lungi de voievod. După ce m-a luat în brațe și m-a huțat prin aer, mi-a făcut un jilț domnesc din fân cosit și mi-a spus să stau liniștit, că-mi prinde o pasăre. Am început să bat în palme de bucurie. S-a lungit pe brânci și se târa, ca un șarpe, de-a lungul brazdelor și dintr-o săritură a pus pălăria pe o pasăre, pe care mi-a dăruit-o, învățându-mă cum să o țin, ca să nu-mi scape.

Bunica și mama ieșiseră pe prisă, se uitau la noi și râdeau pe înfundate. Pasărea de la bunicul a fost cel dintâi dar de care îmi aduc aminte că l-am primit în viață. A rămas ca un simbol

al drumului străbătut de mine: am trăit și am umblat pe pământ, între oameni, dar cu sufletul am cutreierat întotdeauna înălțimile cerului, ca zburătoarele. Bunicul sau moșul – cum ziceam noi în Billbor – era unul dintre cei mai mari vânători. A ucis vreo 45 de urși, iar din celelalte sălbăticiuni, fără număr. Vânătoarea era patima lui. Când eram mai răsărit, de vreo 5–6 ani, m-am pomenit că bunicul îmi aduce un pui de urs, legat de gât și peste bot cu un lăntug. Se nimerise într-o duminică dimineața, tata era la biserică. Când s-a întors de la slujbă și m-a găsit lângă grajd smuncind lanțul puiului de urs și răcnind la el, s-a supărat foc. M-a luat în brațe și m-a dus în casă. Țipam de se adunase lumea în ograda noastră să vadă ce s-a întâmplat. Babele își făceau cruce și spuneau mamei să-mi descânte, că m-o fi deocheat cineva. Nici mama nu știa ce am pățit, deoarece bunicul nu-i spusese nimic de darul ce mi-l făcuse.

Tata a început să o certe și să o întrebe: „Cine a adus dihania de la grajd, să-mi bage băiatu în boale?”. Mama credea că tata și-a pierdut mințile și l-a repezit cu altă întrebare: „Ce dihanie, omule?”. Când era cearta mai aprinsă, iată că apare moșu, râzând. Cum l-am zărit, am alergat în brațele lui și m-am plâns: „Tata a luat usu”. Moșu m-a luat de mână și m-a dus la puiul de urs. Sătenii au venit și ei cu noi și unii, mai meșteri, nu s-au lăsat, spre bucuria mea, până n-au silit puiul de urs să se ridice în două labe. La intervenția tatii, peste noapte, a dispărut dihania adusă de bunicul. Am căutat-o și am bocit-o vreo săptămână. Bunicul n-a mai dat pe la noi multă vreme.

Tata voia să facă din mine față bisericească, iar bunicului i-ar fi plăcut să mă vadă om al munților, deprins să înfrunte toate primejdiile și să împlânzească fiarele codrilor. Nu am împlinit nici visurile tatii, nici ale bunicului. Valurile vieții m-au smuls din munții copilăriei mele și m-au silit să mă închin la alte altare și să împlânzesc alte fiare. Drumul care trecea pe dinaintea zăvoarelor gospodăriei bunicului ducea, peste Bourie și Vârful Feții, la Borsec. De când au început să vină „vindici” (din ungurește *vendég* = oaspete) la băile din Borsec, bilboreniile duceau vara alimente spre vânzare: unt, brânză, smântână, galițe și păstrăvi. Bărbații, dar mai ales femeile, plecau de noaptea și pe la prânz sau spre seară se întorceau acasă cu mărfuri sau cu nimicuri, cumpărate din *Borsâgi*, cum ziceau sătenii Borsecului.

Bunicul a săpat lângă drum o fântână, cu apă rece ca gheața, pentru drumeții însetați. Fântâna era pietruită și împrejmuțată cu grilaj de mestecăn alb, iar peste gura fântânii se apleca o salcie plângătoare, de cioata căreia era agățată o ulcică de lut. Eram mărișori și chipurile umblam și noi cu vițeii pe Bouria Răchitișului. Ne jucam toată ziua, eu, soră-mea Valeria, verișorii Anuța și Lazăr, copiii mătușii Maria, măritată după un bârsan *Blagu*, venit la noi cu oile tocmai din Săcelu Siliștei și care stătea la bunicul. În jurul nostru se aduna o ceată de copii și, pe urmă, ține-te alergătură de sfârâia pajiştea sub durligele noastre goale! Soarele ne dogorea din înălțimea cerului albastru, brazii ne dezmierdau cu adierea lor răcoritoare și casa bunicului ne hrănea cu alivenci scaldate în smântână. Când năvăleam la blidul plin de alivenci calde, coapte în cuptor, pe frunze de curechi, de bunica, cred că nici îngerii din cer nu se simțeau mai mulțumiți ca noi. După ce ne ospătam sub umbra salciei de la fântână, ulcica plină cu apă răcoritoare trecea din gură în gură. Bunicul ne aducea câte un braț plin de miresme și sub paza privirilor lui ocrotitoare de hultan bătrân pușcam un pui de somn până spre vecernie.

Drumeții care se întorceau de la Borsec și poposeau la fântâna bunicului ne împărțeau „dulcețuri” (zaharicale) și roșcove. Spre seară apărea uncheșul *Blagu*, aspru la față și la vorbă, și ne striga: „acu, pășol, acasă, hojmandăilor!”. Ne luam de mână cu soră-mea Valeria și o întindeam spre casă... Alintați de mama adormeam în pătuțul nostru, visând la fântâna bunicului. Într-o zi, ne-a pândit o mare jale. Am găsit fântâna înfundată cu bolovani și salcia tăiată. Bunicul, roșu de mânie, ne-a povestit că niște secui au aruncat o pisică moartă în fântână și au spurcat-o. „Trebuia să o stric, să nu se cunoască nici locul unde a fost, bată-i Dumnezeu să-i bată de păgâni” – mormăia bunicul, iar noi ne-am trezit scâncind cu sughițuri, de tremurau cămășuțele de pe noi. Aveam de

ce. Ni se risipise cel mai curat și cel mai fermecător cuib al plăcerilor noastre de copii ai naturii. A fost cea dintâi răutate omenească pe care am cunoscut-o.

Uncheșul Blagu a murit tânăr. Fiindcă n-am să mai vorbesc despre dânsul, voi încerca să-l descriu, deși îmi aduc vag aminte de acest săliștean așezat în Bilbor. Când eram copil, veneau la vărat, în munții noștri, sălișteni cu turme de oi. Noi le ziceam *bârsani*. Dintre bârsanii cei mai cunoscuți pe la noi țin minte două nume, *Crețu* și *Herța*. Uneori bârsanii se coborau de la stâni și trăgeau chefură în satul nostru zile de-a rândul. Se liboveau, cum ziceau bilboreni. Unul dintre acești bârsani era și *George Blagu*, care s-a îndrăgostit de sora mai mare a mamei, de Maria, o frumusețe de femeie. Mama era măritată și ea rămăsese singura fată la părinți. Bârsanul la început s-a așezat în gospodăria bunicului, dar cum nu se prea înțelegeau, Blagu, om vrednic, harnic și foarte priceput, a început să-și croiască o casă nouă, mai la deal de gospodăria bunicului, dar nu a apucat să o isprăvească. S-a petrecut din lumea asta fără de veste și înainte de vreme. Blagu era un om scurt și îndesat, negricios la față și încrunțat. Vorbea întotdeauna poruncitor. Cei câțiva ani cât a trăit, revoluționase satul cu ideile lui naționale și mai ales cu îndemnul lui de a porni o luptă împotriva secuilor, proprietarii munților. El, probabil, avea de gând să-și înjghebe o turmă de oi cum era deprins de acasă, și se gândea că munții din jurul Bilborului ar trebui să fie proprietatea comunei. Cu ocazia împrumutării în 1867, avocatul bilborenilor, dr. Ion Rațiu făcuse o tranzacție cu grănicerii secuilor din Ditrău și Sarhighi. Bilboreni au fost împrumutați numai pe suprafața solului. Bunurile subsolului, între care și izvoarele minerale, erau rezervate secuilor.

Dintre munți, numai o parte din Doboreanul a fost dată comunei pentru lemne de foc și de construcție. Blagu îndemna comuna să atace tranzacția făcută de dr. Ion Rațiu și să înceapă un nou proces. Mai de mult, secuii ar fi vrut să vândă sătenilor munții, dar cui îi trecea atunci prin cap să-i cumpere? Bilboreni pășunau pe toți munții fără să le ceară cineva vreo taxă, iar pădurile nu aveau nicio valoare. Mama îmi povestea că secuii au oferit bunicului să cumpere muntele Răchitișul (ungurește *Rakottyás*), cu 47 husoși. Bunicul le-a răspuns: „Da, ce să fac cu el?” Astăzi valorează mai multe milioane grele în aur. Așa s-a îmbogățit familia armenească din Toplița, Urmanczy. Străbunul aristocraților din castelul din Toplița era negustor de piei. Pe de lături cumpăra și păduri, plătind iugărul de brad, cu sol cu tot, cu câte 1 creițar sau 2. Pare o legendă, totuși e purul adevăr.

Blagu a murit tânăr în casa bunicului. Îl văd și acum întins în „casa dinainte” și îmi aduc aminte de cel dintâi *priveghi* pe care l-am văzut. La noi, obiceiurile de la înmormântare sunt originale și trebuie să-și aibă originea în tradiția moștenită de la daci, care se veseleau când murea unul dintre ei, după cum spun mărturiile scrise din bătrâni. Blagu zăcea într-un sicriu din brad, făcut de bunicul, în mijlocul odăii. Pe piept avea icoana Maicii Domnului și o cruce, iar la căpătâi ardeau luminări groase de ceară, prinse în două sfeșnice de lemn sculptat, aduse din biserică. Ne-am dus și noi copiii la *priveghi*. După ce a citit câteva rugăciuni, tata s-a întors acasă, dar noi cu mama am rămas.

Seara, târziu, au început să vină sătenii, femei și bărbați, de au umplut odaia. Cei mai mulți s-au așezat pe laițele de-a lungul pereților. Mătușa și câteva rude de aproape au pornit cântecele de bocet, pe care femeile din casă le însoțeau cu suspinuri și oftaturi. După miezul nopții, bărbații mai în vârstă au început să facă un fel de teatru, ca să petreacă lumea din jurul mortului. Veneau câte doi – trei, cu sumanele și cojoacele întoarse pe dos, cu bărbi și cu mustați de călți și cu dinți de lemn în gură. Se încălecau unii pe alții, spuneau glume și se încăierau. Acest teatru, cu aluzii la viața mortului și cu fel de fel de scene, a ținut până în zorii zilei. Ritualul acesta cu note vesele avea însă solemnitatea unei ceremonii. *Priveghiul* din casa bunicului mi-a rămas adânc întipărit în amintire.

În ziua înmormântării, s-a întins un praznic în ograda bunicului, la mese lungi, făcute din scânduri de brad. Sătenii mâncau și închinau din ploștile pline, rostind într-una: „Dumnezeu să-l ierte”. După slujba religioasă, sicriul închis a fost așezat într-un car cu boi și au pornit cu mortul spre cimitirul bisericii. În frunte mergeau praporii, apoi un cioban, cu capul gol, care cânta din fluier. Urma carul cu sicriul, lângă care îngenuncheau și cântau bocitoarele, iar în urma carului,

preoții și cantorii cântau melodiile bisericești. La sfârșit venea norodul. Pe drum, mai multe „îngenunchieri”, la groapă ceremonii păgâne. Ritualul creștin era suprapus peste un ritual păgân.

Am spus că bunicul era mare meșter. Se pricepea la toate, în tinerețe își făcuse singur casa. Voi descrie casa bunicului, fiindcă era tipul caselor din Bilbor de pe vremuri. Astăzi s-au schimbat și casele și oamenii. Când mă abat pe acasă nici nu mai cunosc satul copilăriei mele. Numai câte un moșneag sau câte o babă uitată de Dumnezeu pe lumea asta, mă fac să-mi mai aduc aminte de ce a fost odată.

Casa bunicului era construită toată din lemn, din bârne de brad. Încheieturile de la colțuri se făceau prin ciopliturile capetelor bârnelor în așa fel că se legau unele de altele. Unde nu se putea altfel, de pildă la căpriorii acoperișului, se mai întăreau cu cuie de lemn, bătute în găurile sfredelite. Dranițele de pe acoperiș erau bătute tot cu cuie de lemn. Se alegea lemn tare de tisă sau caprafoi și se ciopleau cuie în mărime egală, cu câte un cap, care împodobeau dranițele acoperișului.

Țâțânile ușilor și încuietorile erau tot de lemn. Încuietorile aveau meșteșug, pe care dacă nu-l cunoșteai nu le puteai descuia. Jur împrejurul casei se lăsa o prispă, liberă, fără nicio legătură cu acoperișul. Mai târziu, la unele case din sat s-a adăugat târnațul, destul de simplu, cu stâlpi ciopliți în dungi și cu câteva crestături în scândurile ce împrejmuiu prisma. De cele mai multe ori, prispa simplă era lipită cu lut, rar se și podea. De jos până la prispă se așezau trepte din lespezi de piatră. De pe prispă intrai în tindă, care nu avea ușă, iar din tindă în cele două încăperi, la stânga cea de toate zilele, unde era cuptorul, vatra și unde se păstrau sculele pentru lucru și la dreapta, în „casa dinainte”, adică în salon, care era împodobită cu cuiere, cu colțare, cu căni, ștergare, icoane și cu ruzi peste care atârnav țesături. Paturile erau umplute cu perini și țoale până aproape de grindă. În „casa dinainte” nu se intra decât în sărbători și la zile mari. Între cele două odăi era o cămară, unde se păstrau proviziile și lucrurile ce se întrebunțau mai rar. „Casa dinainte” a bunicului avea și o pivniță, în care nu te puteai coborî numai ridicând podelele mobile. În pivniță era întuneric beznă. Și „casa dinainte” avea un cuptor și o vatră.

În curte era șopronul și celarul, iar mai departe șura și grajdul, cu ocoale pentru vite și corle pentru oi. După celar erau cotețele pentru galițe și porci. Ograda casei era împrejmuită cu gard. Bunicul, pe lângă zăvoarele obișnuite în Bilbor, avea și o porțiță. De o parte a casei înflorea grădinița bunicii, iar de cealaltă parte, grădina de legume. Întreaga moșie a bunicului, de vreo 16 iugăre, era în jurul casei, îngrădită cu gard, făcut din lăzdrogi, adică lemne de brad crăpate, lungi de câte 4 metri și încheiate la capete cu pari, legați cu gânji, împlețiți din crengi de brad.

Pe sub moșia bunicului curgea Bistricioara, în care se înălbea pâna, se spălau „negrele” și în care, iarna, se tăia un ochi de gheață pentru adăpatul vitelor, numit produs. Ce frumoasă era gospodăria bunicului pe vremuri, deși nu era om bogat, ci, era, un om cu stare bună! O văd și acum. Mă gândesc cu drag la ea, și de câte ori mă duc în Bilbor, îmi întorc capul spre ea și când văd azi locul pustiu, mă podidesc lacrimile. De ce sunt așa de trecătoare lucrurile omenești?

Când eram mai răsarit și mă întorceam vara acasă, ca licean, a doua zi trebuia să fiu la bunicul, altfel s-ar fi supărat foc pe mine. Bunicul, deși țăran, avea o fire de aristocrat. Mândru și demn, ca un brad, măsurat și înțelept la vorbă ca un letopiseț, impunea respect de la prima vedere. Satul îl alesese într-o vreme și primar. Era om umblat în lume. Cutreierase o parte din Moldova, Ardealul și, dacă nu mă înșeală memoria, ajunsese odată și până la Viena – Viana, cum îi zicea el – știa de Lipsca, așa că se deprinsese să stea de vorbă cu tot felul de oameni. În călătoriile sale se vede că învățase cuvântul *honoraria*, în loc de cinste. Când mă duceam să-l văd, mă întâmpina vesel, spunându-mi: „Îmi pare bine că ne faci honoraria să vii să ne vezi”.

Mă primea ca pe un oaspete rar și până pe înserate trebuia să-i povestesc tot ce am văzut și ce am învățat. Parcă-l văd cum se cobora în pivniță și se întorcea cu o ploscă de vin, cum așeza pe masa așternută din colțul „casei dinainte” trei ulcele de lut, striga pe bunica să aducă ceva de

gustare și ciocneam toți trei, în sănătatea mea bineînțeleș; iar când începeam să-i spun ce am învățat, cum mă măsura și mă cântărea cu privirile lui scrutătoare și pline de bunătate!

La despărțire îmi spunea: „Duminică vin la biserică să te aud cântând în strană”. Acesta era examenul hotărâtor pentru bunicul. Când m-a auzit întâia oară citind *Apostolul* în biserică, socotesc că n-a fost nimeni mai mândru și mai fericit ca el sub acoperișul sfântului lăcaș. S-a dus de-a dreptul la mama și i-a spus: „Anisie, când o fi să se ducă Octavian la Blaj, să învețe sfânta teologie, să știi că-l duc eu cu căruța mea”. În ziua aceea, toate neamurile mamei, în frunte cu bunicul, au stat la noi la masă, în cinstea mea. Bunicul nu știu de unde învățase să țină memoriale despre evenimentele ce i se păreau mai însemnate. Cioplea o tăbliță de lemn de mărimea unei cărți, mă punea să scriu pe ea cu litere mari evenimentul, iar el, care nu știa să citească, săpa în lemn literele, ca să nu se șteargă. Celariul bunicului era plin cu astfel de tăblițe. Îmi aduc aminte că o dată m-a pus să scriu despre un puhoi mare (a Bistricioarei), care făcuse o seamă de stricăciuni. Altădată, că a fost la Mănăstirea Durău și că, în timpul slujbei, s-a întunecat ca noaptea și, în sfârșit că într-o vară a fost mare secetă. Pasiunea însemnărilor, pe semne, de la el am moștenit-o.

Am spus că bunicul umbla departe, până pe Târnave. Trecea, peste Cuizreș, în căldarea Giurgeului – drumul peste Creanga dintre Borsec și Toplița și cel peste Putna de la Ditrău la Tulgheș sunt făcute mai târziu, – iar de acolo trecea peste Harghita la Praid și se cobora pe Târnave la vale. Uneori lipsea cu săptămânile de acasă. Când se întorcea aducea sare de la Praid – bună pentru vite – ori butoaie cu vin și le vindea negustorilor din sat pe un preț de mai înainte stabilit.

Bunicului nu-i plăcea băutura, dar nu se dădea în lături să se „cinstească”, să stea la masă cu prieteni și să închine un pahar de vin, ca oricare român de treabă. „Numai omul bicisnic nu bea un pahar de vin” – obișnuia să zică bunicul. În una din cărăușiile sale, se pare că a închinat mai multe pahare și l-a biruit puterea vinului, ori că îmbătrânise și slăbise, destul că, pe drum, a adormit în căruță și a căzut între cai. De atunci a tot bolit vreo câțiva ani până s-a stins. Când m-am întors într-o vară acasă, l-am găsit întins în pat. Abia se mai putea mișca bradul de om. Zicea că zace de *lungoare*. M-a privit trist, a ieșit cu mine pe prag la soare și m-a rugat: „Fătu-meu, tu ești de acum mare și cu învățătură, de o fi să mor, să-mi scrii pe cruce, cu mâna ta: Odihnească-se în pace.” Când m-am întors acasă, peste un an, l-am găsit în cimitir, iar pe bunica singură în frumoasa gospodărie.

BUNICA

Bunica era moldoveancă din Grințieș, un sat pe Valea Bistriței, din jos de Tulgheș. Părinții ei se mutaseră în Corbu și bunicul, de aici, a adus-o în Bilbor. Pe străbunica din Corbu am apucat-o și eu, dar abia îmi aduc aminte de ea. Oricâtă măiestrie aș pune în scrisul meu, simt de mai înainte că nu voi reuși să descriu pe bunica așa cum aș dori și așa cum ar merita.

Icoana senină a bunicii îmi plutește vie înaintea ochilor. O văd și acum, când scriu, în fața mea și dacă Dumnezeu m-ar fi înzestrat cu meșteșugul pictoricesc, aș putea să o zugrăvesc în cele mai mici amănunte. În fiecare trăsătură de penel aș înveșnici și câte o fărâmbă din dragostea inimii mele pentru ea. Toată viața mi-a părut rău că n-am dus un pictor la Bilbor să-mi facă portretul ei. L-aș ține în locul cel mai de cinste, și cu mâna mea i-aș fi împospătat florile ce l-ar fi străjuit cât mai am și eu de trăit.

Moașa, cum îi ziceam când eram acasă, era de o frumusețe rară. O floare de munte, cum nu cresc decât pe la noi. Trupul ei mlădios și cu mișcări sprintene de căprioară ar fi vrut să-l aibă multe domnițe de la oraș, care cheltuiesc averi pentru a dobândi ceea ce nu le-a dăruit natura.

În toată firea ei era o distincție de regină a munților. Era deșteaptă și cumpănită, plină de viață și de inimă, harnică și pricepută în ale gospodăriei, credincioasă în cele sfinte și păzitoare a

tradițiilor și a obiceiurilor strămoșești. Casa ei era un templu de curățenie, de artă, de cuviință și de voie bună. Viața, cu toate plăcerile și îndatoririle ei, se scurgea din plin în gospodăria bunicilor mei.

Când am venit pe lume – la 1 februarie stil nou 1876, orele 2 noaptea, – bunica a fost aceea care m-a luat întâi în brațe. Sub privirile ei am deschis ochii la cele dintâi raze de lumină. Soră-mea Valeria avea vreo doi anișori și începuse să umble în două picioare. Mama era și ea o copilă, de vreo 17 ani, când m-a născut pe mine. Bunica era singura femeie în toată firea care îngrijea de casă și de odraslele fiicei sale. Cred că privirile bunicii, de atunci, de când eram în fașă, mi s-au întipărit în suflet. Ochii ei verzi, cu ape albastre, au rămas pentru mine idealul ochilor de femeie. Nici nu știu dacă am întâlnit ochi mai frumoși în viața mea. Îi văd și acum și-i simt cum mă privesc dincolo de mormânt. Se uită în depărtări și strălucesc adânc, ca pe vremea când mă ținea în poală și-mi spunea povești. După ce am ajuns mai mărișor și pribeag pe la școli, între străini, ochii bunicii mă urmăreau și mă ocroteau, ca doi îngeri păzitori. Când mi se făcea dor de casă, ochii ei îmi râdeau și mă chemau de departe, iar la sfârșitul studiilor, când mă întorceam la vatra părintească, și ajungeam cu căruța în capul satului, tot ochii bunicii mă întâmpinau de pe prispa casei de peste vale. Treceam cu căruța înainte, dar capul îl țineam întors tot spre casa bunicuței până scăpătam după Bâtca Golului.

În cea dintâi duminică sau sărbătoare venea la biserică, îmbrăcată de sărbătoare, cum numai ea știa să se îmbrace Așa o țin mai bine minte. Așa, împodobită ca o împărăteasă a munților noștri. Doamne, frumoasă mai era! Trupul ei zvelt era încins cu prigitoare bilborenească deosebită de a satelor vecine. Dacă m-ar lua cineva de scurt, ar trebui să mă gândesc prin ce se deosebește prigitoarea din Bilbor de celelalte, dar de cunoscut așa cunoaște-o dintr-o dată. În eleganță numai prigitoarea corbencelor se poate lua la întrecere cu cea din Bilbor, care e mai vie în culori și mai proporționată pe trup. Mijlocul bunicii era strâns în brâu care îndeplinește slujba corsetelor de la oraș. Peste brâu se încingea cu prigitoare, de care erau înnodate bârnețele lungi, înfășurate jur împrejur peste prigitoare, așa ca din brâu să nu se mai vadă decât jumătate. Atât brăul, cât și bârnețele erau împodobite cu alesături minunate, făcute de mâna ei, căci bunica era mare meșteră în țesături, dar moștenit și de mama. Cămășile bunicii erau înflorite cu cusături, care armonizau cu fondul roșu al prigitoarei. În cap purta șidă, un vâl alb, legat pe sub bărbie, și cu capetele aruncate pe spate. Încrețiturile șidei de la tâmple erau prinse în spilce, niște ace cu bolduri mari de sticlă colorată, cumpărate din târg, ca și șida. Bunica purta boniță cu pui, peste care îmbrăca sumanul sau cojocul. Așa se purta bunica și așa se poartă cele mai multe bilborene până azi.

Dacă așa putea să înviu pe bunica și să duc pe cei mai mari artiști din lume să se uite la ea, în Bilbor, cum coboară Bâtca Bisericii în zilele de sărbătoare, cred că ar spune într-un glas cu mine: E tot ce natura a putut crea mai frumos! Iar dacă artiștii ar fi nepoții bunicii și ar putea să-și încline capul în poalele ei și ar fi mângâiați de razele privirilor ei când iscoditoare, când dulci, când cochete, socotesc că darul lor nu ar fi destul de mare să o zugrăvească așa cum era aieva.

De aceea îndrăznesc să scriu aici pentru fetița mea Dafina, croită după chipul și asemănarea neamului nostru, vorba bătrânului Homer: „S-ajungi să întreci pe bunica!”

Eram copil născut în creierii munților, un fiu de preot, care în afară de casa părintească, de biserică și de satul meu, nu știam ce-i pe lume. Când m-a pornit tata la școală, între străini, la ce puteam aspira? La locul tatii din altar. Nu aveam să părăsesc cercul strâmt al unui sat, comunitatea patriarhală a acestei așezări străvechi a neamului nostru, cu tradiții și obiceiuri multimilenare. Comorile sufletești ale satelor noastre nu sunt cunoscute. Acum, când ființa mea a trecut prin gamele rafinate ale civilizației orașelor, când am străbătut cu mintea atâtea domenii ale științei umane, da, numai acum îmi dau seama ce reprezintă un sat de al nostru. Pentru cei de la orașe satul e *terra incognita*. Satul trebuie încă descoperit chiar și pentru savanți. Studiile ce s-au făcut asupra lumii de la sate sunt numai niște luminițe sărace, la flacăra cărora nu se vede aproape nimic. Aceste reflexii mi-au trecut prin minte, gândindu-mă la bunica mea. Câtă înțelepciune, câtă cumișenie, cât simț

artistic, câtă pricepere practică, câtă simțire și delicatețe erau întrupate în această minunată țărancă. Orășencele, în majoritatea lor, sunt niște barbăre pe lângă ea. Nu spoiala civilizației orășenești e cea care dă un echilibru și un conținut sufletului, ci cultura răzemată pe tradiție și susținută de credință. Armonia sufletească e suprema expresie a culturii.

Cea mai veche amintire a mea despre bunica se leagă de un mănunchi de flori pe care mi l-a dăruit. La noi e obiceiul – ca în cele mai multe părți de altfel – că fiecare casă își are grădinița ei cu flori. Grădinița bunicii era o raritate – sau așa mi se părea mie. Când m-am dus o dată cu mama la ea, am găsit-o cu prigitoarea prinsă-n brâu, lucrând la straturi. Era în miez de vară și florile își scaldau petalele în lumina soarelui. Cum am intrat în grădinița bunicii, am început să bat din palme de bucurie și să alerg printre straturi. Bunica m-a luat în brațe și a început să mă întrebe care flori îmi plac mai mult. Țin minte că scânteiuțele aprinse ca focul îmi furau ochii. Bunica mi-a cules un mănunchi, pe care l-am apucat cu amândouă mâinile și l-am strâns la piept. Au fost cele dintâi flori primite în dar. De la bunica mi-a rămas, se pare, dragostea pentru minunatele podoabe ale pământului. De la bunica și de la mama am învățat, mai târziu, numele tuturor florilor de grădină și de câmp. Bunica aproape întotdeauna purta la cheutoarea cămășii – „ceteri”, cum se zice la noi – frunze de dumbrașnic, frunze ce se culeg pe munți și care își păstrează multă vreme mirosul. E parfumul bilborencelor, un parfum pe care îl prefer și azi altora. De la bunica am auzit și de *iarba fiarelor*, când mă ținea în poala și mă alinta cu povești. Această iarbă a fiarelor, făcătoare de minuni, m-a urmărit până am crescut mare. Credeam în ea și, de câte ori mă duceam pe munți, culegeam fel și fel de buruieni, pe care le bănuiam că ar putea fi iarba căutată.

Îmi aduc aminte de câteva întâmplări, pe care le voi povesti de dragul bunici. Rătăcise prin sat pe la noi un om *pliurd* (surdomut) și tulbure la minte. Rodea bucăți de sticle în dinți și se holba toată vremea la cer, clătînând din cap și mormăind. Oamenii ziceau că-i solomonar. Noi, copiii, ne țineam droaie după dânsul și o luam la fugă când se strâmba la noi. Bietul nenorocit trăia din mila oamenilor. Într-o zi a bătut la ușa lui Ignaț, un om arțăgos, veșnic beat, care ședea pe coasta dinspre Răchitiș a Bâtcii Golului, nu departe de casa bunicii. Ignaț a început să-l ia la bătaie pe bietul solomonar, să-l lovească peste cap și să-l burdușească până l-a scos din ogradă. Pliurdul urla de huia Răchitișul. Bunica a ieșit pe prispă, și-a pus palma strașină la ochi, să vadă ce s-a întâmplat. După ce a ocărât în gura mare pe Ignaț, a chemat pliurdul la ea, l-a ospătat și l-a culcat în șopron. Așa era bunica, milostivă și cu ocrotire pentru aproapele de orice neam ar fi fost.

După cum bunicul avea patima vânatului, bunica iubea pescuitul. Umbla după pește cu crâșnicul. Prindea boișteni, babe, câte un somn și rar de tot păstrăvi. Când te poftea bunica la mâncărică de boișteni, prinși de ea și pregătiți cu fel și fel de buruieni, îți făcea cea mai mare cinste de pe lume. Mie mi-a făcut destule ori această cinste.

Când eram mai răsărit, da tot un țănc, mă lua și pe mine la *pescuit* și mă puneă să-i rostogolesc tăvălugul din crengi de brad, iar ea se așinea cu crâșnicul în calea peștilor. O dată, s-a întâmplat că ne-au prins *finanții*, căci bunica n-avea nicio autorizație de pescuit. Noroc că am dat peste niște oameni de treabă, care cunoșteau pe bunicul și pe tata. Ne-au lăsat în pace să bălăcărăm prin apă. Cum au plecat, am prins un păstrăv de-o palmă, pe care l-am spintecat pe oval cu o custură, ca să gălesc în burta lui piatra prețioasă despre care îmi spunea bunica în poveștile ei. Bunica râdea și, ca să mă mângâie că n-am găsit nimic, mă asigură că piatra prețioasă se găsește în pântecul fratelui mai mare al peștelui, care s-a ascuns de frica finanților.

Bunica, bisericooasă cum era, se ducea la hramurile din apropiere, la Mănăstirea Durău, și la Panaci, în Moldova. Cu ocazia hramurilor se întâlnea cu neamurile și cu cumetrii de care o despărțeau miezuina Carpaților. Când se întorcea, era cu o traistă plină de vești și de bunătați. De la Durău adusesese o icoană a Maicii Precesta, pe care o socotea făcătoare de minuni. În fața ei îngenunchea când se simțea năpăstuită de vreo nenorocire. O ținea în casa dinainte împodobită cu

chindelul cel mai frumos și cu mănunchiuri de busuioc și de dumbravnic. Vara pune și flori proaspete din grădiniță.

Odată, când s-a întors de la Mănăstirea Durău, a adus o cărticică cu pereții roșii cumpărată de la un călugăr care spunea credincioșilor că a căzut din cer, închisă într-o stâncă de piatră, despicată în două la atingerea ei de pământ. Vara, când mă prindea la ea, sorbeam împreună câte o cafeluță, fumam țigări sucite din tutunul meu și mă pune să-i citesc cărțulia din doășcă în doășcă. O asculta cu sfințenie și credea în spusele ei. Era vorba de sfârșitul pământului din pricina răutății oamenilor. După ce o isprăveam de citit, o înfășura într-o năframă și o pitea într-o ascunzătoare știută numai de ea. Într-o vară, întors de la școlile din Brașov, unde un profesor ne sădise în suflet sămânța ateismului, am încercat să conving pe bunica despre „minciunile popești” din cărțulia ei. Nici nu am vrut să i-o mai citesc. S-a supărat foc pe mine și s-a dus la tata și la mama să se plângă că școlile cele mari mi-au stricat mintea și că ar trebui făcute niște slujbe pentru alungarea necuratului din sufletul meu. Le-a și plătit la niște popi din Moldova. Nu a mai vorbit toată vara cu mine. Toamna, înainte de a pleca la școală, ca s-o împac, i-am citit iar cărțulia. M-a binecuvântat și s-a dus ață la mama: „Vezi, Anisie, slujbele mele au întors băiatu”.

Eram răsărit, elev în liceul superior, și totuși găseam cea mai mare plăcere să-mi pun capul în poala bunicii și să stăm așa de vorbă. Duminica, după slujba bisericească, bunica se oprea la noi și stătea până pe înserate. De obicei ne duceam în „grădiniță” și, întinși pe iarba moale, puneam lumea la cale. Cu capul în poalele bunicii, stăteam ceasuri întregi de vorbă până ce cobora soarele spre creasta munților. Deși eram mare, îmi dădea povețe. Mă pune să-i povestesc acele învățături culese din școlile înalte și cu mintea ei ascuțită le pricepea și le judeca de sunt bune, de sunt slabe.

Îmi aduc aminte că citisem *Aforisme* lui Schopenhauer, traduse de Titu Maiorescu, care au lăsat o urmă adâncă în sufletul meu plâpând. Stând o dată de vorbă cu bunica, am început să mă plâng de zădărnicia vieții și de zbuciumul sterp al neamului omenesc, sortit pieirii. Bunica s-a uitat lung în ochii mei, apoi, cu o bunătate și înțelepciune țărănească, mi-a spus: „Așa vorbesc bătrânii, dar nu tinerii ca tine cărora abia a început să le mijească mustața”. Altă dată îi recitam versuri din Eminescu. Îi plăcea mult *Ce te legeni...?*, pe care i l-am și cântat.

După ce murise bunicul, mă pune să i-l cânt sau să i-l spun, iar când ajungeam la versurile:

Și mă lasă pustii
Veștejit și amorțit
Și cu dorul singurel
De mă-ngân numai cu el...

începea să plângă.

Dorul după viața de altădată o seca la inimă. Când mă făcusem flăcău, nu-și lua ochii de la mine: „Uite așa era moșu-to, când l-am cunoscut... Semeni ca o picătură de apă cu el”. Era o iluzie a bunicii, fiindcă bunicul era un brad de om, cum aș fi vrut să fiu. Biata bunica s-a stins copleșită de necazurile văduviei. Vorba ei: „Ce poate un biet cap de femeie?”

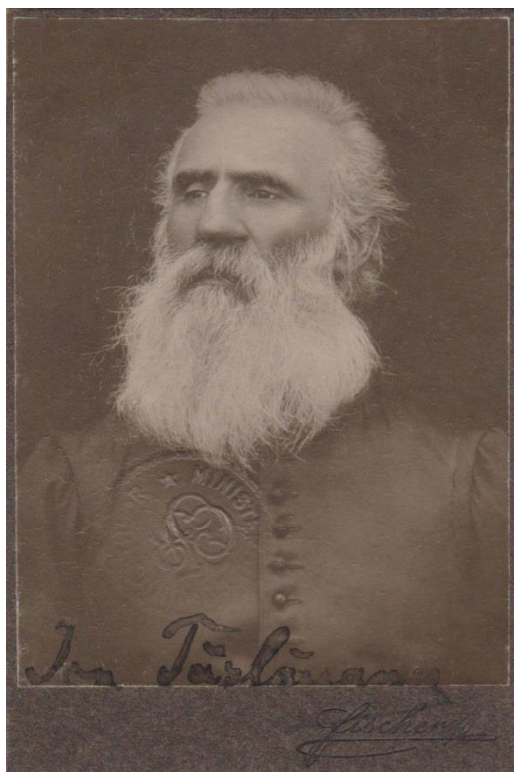
Odihnește și ea în Bâtca Bisericii lângă bunicul și lângă ceilalți săteni. Dumnezeu să o odihnească în pace, că tare mi-a mai fost dragă.

TATA

Simt o sfială când încep să scriu despre tata, deoarece nu aș vrea să-l zugrăvesc altfel decât ar fi dorit el. Când aștern pe hârtie aceste rânduri, îl simt lângă mine, cercetându-mi caligrafia – cu care nu s-a împăcat niciodată – și scrutându-mi gândirea cu o scrupulozitate de cărturar.

După cum am amintit, tata era întâiul născut al preotului Toader din Toplița și, după datina neamului nostru, trebuia să îmbrățișeze preoția, ca să urmeze la altar tatălui său. Părintele

Toader din Toplița nu era însă om cu stare, și avea o casă stup de copii, de aceea l-a purtat cu multă greutate la școală pe tata. O datorie făcută de tata, pe vremea studiilor sale, a trebuit să o plătesc eu din sărăcia mea de, cărturar. Am plătit-o cu drag, fără să-i aduc vreodată aminte de ea și fără să spun o vorbă vreunui membru al familiei. Tata s-a născut la Toplița, în casa bătrânească de lângă biserica unită și a fost singurul dintre frați care a învățat carte. Ceilalți frați ai tatii,

Alexandru sau Sandu, cum îi ziceau, Gavril, Niculae, Toma și Mihăilă au rămas țărani. Cele două surori ale tatii s-au măritat și ele după țărani. Pomenesc de acest lucru, ca să se vadă în ce atmosferă patriarhală și țărănească trăia o familie preoțească înainte vreme. Nu știu anul nașterii tatălui meu, dar îmi aduc aminte că, în istorisirile lui, îmi spunea că ține minte revoluția din 1848, când era băiat de 6 ani.

Anul nașterii sale a fost deci 1842. În 9 decembrie 1926, când s-a stins în Bilbor, era de 84 de ani. Când a început să umble tata la școală nu era drum pe Valea Mureșului spre Reghin. Oamenii umblau pe jos sau călări, pe o cărare de pe coastele dealurilor. Când stâncile nu le îngăduia să-și urmeze drumul, treceau prin apa Mureșului. Tata a învățat liceul la Bistrița și la Năsăud, cu merinde de acasă, iar teologia la Blaj, ca moralist. Cu toate că mijloacele materiale nu i-au îngăduit să învețe carte la școli mai înalte, era un om foarte instruit. Biblioteca lui din satul aninat pe crestele Carpaților ar fi făcut cinste multor cărturari cu universități isprăvite.

Tatăl autorului, preotul Ioan Tăslăuanu (1897).

Era abonat la o mulțime de ziare și de reviste, pe care le colecționa – slăbiciune ori virtute moștenită și de mine, – le lega și le așeza în pod, spre necazul mamii, care nu mai avea loc pentru cărnurile și slăninile ei. În podul tatii am găsit ani întregi din *Familia*, *Federațiunea* lui Roman și *Observatorul* lui Barițiu și alte reviste și ziare, pe care nu le mai țin minte. Tata era un cărturar de seamă, care făcea impresie asupra rarilor intelectuali ce se abăteau prin Bilbor. Îmi aduc aminte că profesorul Paul de la Universitatea din Cluj nu știa cum să laude pe patriarhul înțelept din Bilbor. Mergea în fiecare vară să-l vadă și să stea de vorbă cu dânsul.

Tata s-a însurat târziu, la 30 de ani, și a luat de soție pe fata mai mică a săteanului Mihai Stan din Bilbor, care era încă o copilă. Se pare că totul a fost pus la cale de bunicul cu frații tatii. Altfel nu se explică însurătoarea tatii cu o țărăncă. Părinții mei nu voiau niciodată să spună cum au ajuns să se ieie. O singură dată mi-a spus tata că voia să se căsătorească cu fata, care pe urmă s-a măritat după Popescu, primarul din Toplița.

M-a dus odată la ea să mă vadă. Primul an de preoție tata l-a făcut în Pănet, un sat lângă Târgu-Mureș, unde s-a născut sora mea Valeria.

Mama îmi povestea întotdeauna cu dezgust de viața de pe câmpie, unde nu se găseau lemne. După moartea preotului Filipescu din Bilbor, bunicul s-a dus la Blaj, cu o deputăție de săteni, și a cerut pe tata preot. Așa a fost croit planul din capul locului și a reușit. În Bilbor a preoțit tata până la sfârșitul vieții sale. Tata era de statură mijlocie, dar bine legat. Avea o forță fizică remarcabilă, pe care și-o cultiva după metoda tolstoiană, vara cu munca întinsă a câmpului, iar

iarna cu tăiatul și crăpatul lemnului de foc. Această din urmă pasiune nu l-a părăsit până la bătrânețe. Tata, până în anul în care s-a stins, își păstrase o vioiciune și o sprinteneală de tânăr.

Pe patul de suferință, îmbolnăvit de dublă pneumonie – tot din tăiatul lemnului, – nu voia să admită că e bolnav și silit să stea în pat. Înainte de a închide ochii, a mai avut puterea să se dea jos din pat, singur, și să încerce să se țină drept. Numai când s-a prăbușit, a văzut că s-a apropiat sfârșitul.

Preotul Ioan Tăslăuanu, la 82, respectiv 83 de ani.

Am citit în C. Hogaș năravul Tazlăului, al râului potolit și limpede în vreme liniștită, dar vijelios și năprasnic când furtunile îl biciuiesc cu apele vărsate de cerul mânios. Tazlăul încruntat e spaima locuitorilor, își rostogolește undele cu furie, ca un balaur, de nu-i chip să lupte om pământean cu mânia lui. Nu știu dacă familia noastră, care-i poartă numele, a împrumutat sau nu ceva din firea acestui râu, dar tare se aseamănă cu a lui. Tăslăuanii sunt oameni pașnici, blânzi și buni, să te ferească însă Dumnezeu să-i superi și să te pui în calea mâniei lor. Așa era și tata. Se supăra foarte rar, dar atunci să nu fi încercat a i te potrivi, că te alegeai cu ciolanele sfărâmate. Și frații tatii erau la fel.

Tata era un aristocrat și ca înfățișare și ca fire. Avea o mândrie înnăscută. Nu se plângea niciodată, nici mânia. Chiar când avea nevoie de ajutorul străinilor, știa să ceară păstrându-și demnitatea. Cum a avut o casă greu de crescut și mulți copii de purtat la școală, adeseori trebuia să se împrumute de la băncile secuiești sau de la cămătarii armeni, cum era Mélik din Remetea (Remete). Cum nu știa bine ungurește, când eram mai mărișor, mă lua cu el să-l ajut. Deși cerea și era un simplu popă de sat, vorbea cu atâta autoritate și mândrie, încât chiaburii secui se uitau cu respect la dânsul și îl ajutau. Tata avea și cusururi. Firea închisă, neîncrezătoare, era cusurul său cel mai mare. De aceea nici nu avea prieteni intimi, ci numai cunoscuți, cărora nu-și deschidea niciodată inima. Uneori, căuta să-și justifice această rezervă față de semenii săi. Îmi spunea că omul e rău din fire și că credința creștină nu a îmblânzit încă fiara dintr-însul. „Să nu te încrezi niciodată în nimeni” mă povățuia, când eram băiețandru. „Nu spune nimănuia gândurile tale” – încheia misterios. Nu i-am urmat sfaturile, fiindcă firea mea era deschisă și comunicativă, de aceea am și avut multe deziluzii și am sfârșit prin a-i da dreptate tatii. Cu toate acestea, era un om îngăduitor și bun la inimă. În sat nu-și făcea, treabă cu nimenea. Ținea mult la prestigiul său de slujitor al altarului, de aceea era și respectat de toată lumea. Când putea, ajuta și nu purta dușmănie nici celor ce i se arătasera potrivnici. La întrunirile comunale mergea rar de tot, numai

când nu avea încotro lua parte la ele. Era de principiu că „proștii trebuie să asculte și să nu se amestece în treburile pe care nu le pricep”. Cum „casa satului” era peste drum de casa parohială, de câte ori sătenii trebuiau să aleagă fie primar, fie alt slujbaș, tata sau se încuia în odaie și citea sau se ducea de acasă. Dacă îl întrebau sătenii: „Ce să facem, părinte, pe cine să alegem?” – le răspundea scurt: „Pe cine vreți”. Totuși, în câteva rânduri l-am văzut luând parte la viața gospodărească a satului. Chema fruntașii la dânsul și le spunea cu atâta autoritate: „Aveți să votați pentru cutare”, încât bieții oameni nu mai îndrăzneau să zică nici cârc. Așa se întâmpla cum porunceam, tata. El nu admitea discuții, știa numai să poruncească. Firea lui independentă nu asculta de nimeni, nici chiar de ordinele mai marilor săi la Blaj. Se simțea în sat un voievod și destul de deștept, ca să nu aibă nevoie de îndrumările altora.

Cu Blajul a și pățit-o o dată. Deși era preot unit din tată în fiu, nu făcea nicio deosebire între uniți și neuniți. Zicea că toți sunt de legea românească. Sufletul său, originar din Moldova, se uita mai cu drag spre Mitropolia Iașului, decât spre Mitropolia Blajului. Pe noi, cei dintâi copii, ne-a botezat preotul ortodox din Drăgoiasa, deși un văr al tatii, preotul unit din Corbu, era tot așa de aproape. Dar pe popa din Corbu nu-l putea suferi. Îl socotea nebun, fiindcă se ocupa cu inventarea unei căruțe care să meargă fără cai și cu o mașină de zburat. Era un talent tehnic îngropat într-un sat. Cele două invenții le-a și executat cu mâna lui proprie, fiindcă era mare meșter. Tata zicea că nu-i slujitorul altarului, ci al diavolului. Blajul, aflând de erezia tatii, că și-a botezat copiii cu schismaticii ortodocși din Moldova, l-a pedepsit, suspendându-l nu mai știu câtă vreme din serviciu. În vremea asta, venea popa din Corbu să slujească în Bilbor. Tata murea de necaz, mai ales că-l bănuia și ca denunțator. Cât a trăit, tata nu l-a mai putut vedea în ochi pe vărul său din Corbu, deși nu-l vorbea de rău. Zicea numai că nu-i cu mintea întregă și că e răutăcios. L-am cunoscut și eu bine pe unchiul din Corbu. Era un om interesant și original, dar aproape veșnic încruntat. De aceea, nici nu te puteai lipi de el sufletește. Dacă ar fi învățat politehnica, desigur ajungea un inventator. Fondul sufletesc al tatii era idealismul. Îl atrăgeau problemele mari, pe care le urmărea din ziare, dar din creierii munților n-avea cum să le adâncească. Când eram la universitate și mă întorceam vara acasă, nu mă slăbea cu întrebările asupra fel și fel de chestiuni. Țin minte două.

Tata nu înțelegea de ce poartă Marea Britanie război împotriva burilor, alături de care era și sufletul bătrânului. A trebuit să-i fac o expunere lungă asupra expansiunii Imperiului Britanic, pe care de altfel nu o știam nici eu decât în linii generale. Explicațiile mele nici nu l-au mulțumit. Nu înțelegea de ce un popor puternic râvnește la stăpânirea unor coloniști harnici și pașnici. Când s-a început războiul ruso-japonez, nu se putea mira îndeajuns cum îndrăznesc niște maimuțe să se măsoare cu pravoslavnicul țar al tuturor rușilor. M-a costat foarte mult să-l conving că Japonia e o țară civilizată și că poate să învingă până la sfârșit armatele rusești. Tata nu m-a crezut. Când au rămas biruitoare „maimuțele” își făcea cruce. Cu astfel de probleme mondiale își bătea capul preotul din satul îngropat în pădurile Carpaților. Ce se petrecea în satul pe care-l păstorea, îl interesa mai puțin ca evenimentele politicii internaționale. Sufletul păstorului de suflete evada din monotonia datoriei. Firea sa de visător îl făcea să se izoleze de cei ce-l înconjurau și pe care îi socotea mult inferiori. Veșnic cu nasul în cărți și în ziare, neglija adeseori treburile gospodăriei, păcat pentru care era muștrat de mama. Nu-și neglija însă niciodată slujba de preot, care-i plăcea, și pe care o îndeplinea cu o rară scrupulozitate. Nu-și putea închipui viața fără să urce în fiecare zi cărarușa până la bisericuța de lemn din bâtcă.

La bătrânețe, când i-am propus ca o soră a noastră să se mărite după un absolvent de teologie, pe care să-l ia ca ajutor, să fie „capelan” – cum se zice în graiul uniților – nici n-a vrut să audă. Biserica și parohia erau o proprietate a sa și nu avea nicio poftă să o împartă cu altcineva sau să vadă un preot tânăr stricând „obiceiurile” bătrânești. De aceea a rămas singur până a închis ochii.

Tata, în sat, era considerat ca un fel de sfânt. La drept vorbind, nici nu avea păcate. A trăit viața cea mai curată și cea mai morală ce se poate închipui. De fumat, nu fuma, deși încercase în tinerețe, ca preot tânăr. Dovada o aveam în „casa dinainte”, unde, pe masa cu protocoalele, era un borcânel negru, legat în sârmă galbenă, plin de tutun și cu un țigaret de lemn în formă de pipă.

În acest țigaret mă uitam, când eram mic, la o panoramă ce se vedea printr-un sâmbure de cristal așezat sub fundul ciubucului. Mai târziu, bineînțeles, i-am fumat tot tutunul din borcânel, fiindcă eu am început să beau otrava acestei buruieni a diavolului de la 12 ani. Acasă, când nu aveam tutun, fumam și sămânță de măcriș, răsucită în hârtie de ziare, care mă ustura în gât și mă făcea să strănut cu lacrimi. Tutunul a fost una din patimile mele, care s-a ținut ca umbra de mine și de care nu m-am putut dezbara până la bătrânețe²⁷. Tata nici nu bea. Când încerca să închine mai mult de un pahar, se îmbolnăvea. Îmi aduc aminte că, în tinerețe, se încumetase să facă un chef cu nu mai știu ce comisie venită în sat și a zăcut vreo trei zile, înghițind mereu căței de usturoi și mujdei pe care i-l prepara mama. Țin minte și disprețul mamei față de neputința lui de a suporta băutura. Parcă o aud: „Ce mai bărbat!” Tata făcea haz și răspundea: „Las că a băut tata și pentru mine!”.

Tata avea o adevărată ură față de cei ce se îmbătau. Când zicea despre cineva că e un „bețiv” însemna că nu e om. Dușmanul cel mai mare pe care îl avea în sat era un bețiv cum rar se pomenește. Înaintea tatii fusese preot în Bilbor un anume Filipescu, al cărui fiu, Gavril, se făcuse ofițer în armata ungurească, la honvezi. Când a ajuns locotenent, nu știu anume din ce motive, dar desigur nu de bunăvoie, a părăsit armata și s-a mutat în Bilbor, în casa părintească. Era un naufragiu suferit de ofițerul mândru de altădată și așezarea lui în sat, un exil greu de suportat.

Tata nu era de mult venit în parohie. Gavril Filipescu, de cum s-a întors acasă, a început să bea și să înjure biserica și pe tata. Era un om voinic, deștept și cu o gură cât o șură. Când striga, i s-auzea vocea dintr-un cap la celălalt al satului. În curând, neavând din ce trăi, a ajuns primar și, mai pe urmă, notar în sat. Ca persoană oficială, ocările lui la adresa tatii aveau răsunet printre credincioși. Tata se apăra ușor: „Ce, voi vă luați după gura bețivului?” le spunea oamenilor, cu un dispreț suveran. Dușmănia lui Filipescu l-a urmărit însă pe tata până a murit. Acum își dorm amândoi somnul de veci în țințirul bisericii, dar cred că nu s-au împăcat nici pe lumea cealaltă.

Tata nu era nici hrăpăreț și iubitor de arginți, cum sunt mulți preoți. Îngăduia oamenii, și celor săraci le slujea de pomană. Gospodarii plăteau când și cum puteau. Știu bine acest lucru, deoarece eu purtam registrele după însemnările pe care le făcea tata pe foi de hârtie, puse în molitfelnic până veneam acasă de la școală. Registrele parohiale erau tortura vacanțelor mele.

Tata voia să mă deprind cu ele pentru cariera mea de preot. El scria frumos și nu se împăca niciodată cu caligrafia mea mărunță și neciteată. La început o mai și stâlceam, doar-doar voi scăpa de registre. Numai după ce m-am convins că nu-i chip să mă scutur de ele, am început să scriu pe îndelete, ca să-i placă. Ca să am vacanța liniștită, cum soseam acasă, îi ceream registrele și în două trei săptămâni le isprăveam. Nu scăpam însă de slujba de dimineață. Cum slujea în fiecare zi, mă trezea când era somnul mai dulce și mă puneam cantor în strană. Asta a ținut până am intrat la universitate, când mi-au luat locul frații și surorile mai mici.

Tata avea o voce frumoasă, pe care nu am moștenit-o niciunul. Când voia, făcea o slujbă cum rar am auzit. Dar numai la sărbătorile mari. Slujbele de dimineață le scurta și le rostea.

Când eram pe la sfârșitul liceului, mă molipsisem și eu de boala vremii, de ateism. Mă rog, îmi vâjâia capul de vorbele goale ce le citisem și le auzisem. Ateismul meu începuse din liceul din Brașov, când eram băiat de 13-14 ani sub influența profesorului Mihail Pârvu. În Blaj am ajuns în clasa a șasea liceală într-o atmosferă evlavioasă. Elevii din internatul vancean, ne duceam, la

²⁷ Într-adevăr, Octavian C. Tăslăuanu a murit la 23 octombrie 1942, ora 13: 45, la București, în urma unei grave insuficiențe pulmonare, datorită tabagismului. E drept că era și slăbit după extirparea unui rinichi, operație rară pe atunci, efectuată la începutul aceluiași an, de către renumitul chirurg, Liviu Cîmpeanu [Gelu Voican Voiculescu].

început, în fiecare dimineață în catedrală, unde ne țineau în genunchi pe lespezile de piatră rece. Rugăciunile acelea m-au revoltat și m-au făcut să caut prin biblioteca liceului cărțile care vorbeau împotriva religiei. Am găsit puține, dar suficiente, ca să mă întărească în convingerea mea de ateu. O cosmogonie, nu mai țin minte de ce autor, m-a convins, că nu Dumnezeu a făcut lumea, iar din științele naturale învățasem scara zoologică. Mi se părea, că sunt stăpânul tainelor creațiunii și tunam și fulgeram împotriva prostiei omenești, care crede în puterea bisericii și a slujitorilor ei.

Într-o vară strângeam fân cu tata în grădina bisericii. Era o zi frumoasă cu soare și bolta cerului albastră și adâncă, nepătată de niciun noraș. Cum greblam o căpiță de fân și țuguiam fânul în jurul prepeleacului, tata își aruncă pălăria pe ceafă – cum avea obiceiul să o facă de câte ori isprăvea o căpiță și voia să se odihnească – și-mi puse o întrebare:

– Tu ce ai de gând să faci, dacă-i termina gimnaziul?

Intram toamna în clasa a opta liceală din Blaj și aveam vreo optsprezece ani. Era întâia vară, când tata mă întreba și pe mine pe ce drum am de gând să apuc, fiindcă până atunci hotăra singur, fără să ceară și consimțământul meu. M-a dus la liceele la care a vrut el, în Sânmiclăuș (Gheorghenii de azi), Năsăud, Brașov și Blaj. De multe ori eu nici nu știam unde merg. Îmi spunea pe drum. Întrebarea lui m-a cam surprins, mai ales că venea așa din bun senin.

– Orice vrei d-ta, numai popă nu, fiindcă nu vreau să slujesc lui Dumnezeu, în care nu cred, a fost răspunsul meu țațoș.

Tata s-a uitat chiorăș la mine, dar nu s-a supărat, cum m-așteptam. Spre seară, când am isprăvit fânul și asfințea soarele după Făgețel, tata îmi spuse cu un glas prietenesc pe care nu-l mai auzisem:

– Ascultă, Octaviene, așa-i făcută mintea omenească să se îndoiască de tânăr și să scruteze tainele firii, ca să ghicească *adevărul* – tata apasă cuvântul uitându-se în zare. – Dar, fătul meu, adevărul nu-l va știi niciodată nimeni. Adevărul întreg. Tu crezi, că n-am păcătuit și eu, că n-am avut îndoielile mele, fiindcă sunt preot? Hotarele puterilor omenești sunt mărginite. Dincolo de aceste hotare e, însă, o întreagă lume nemărginită. E împărăția nepătrunsă a lui Dumnezeu. Dacă împărăția Domnului e așa cum ne-o închipuim noi sau nu, cine ar putea-o spune? Religia noastră creștină ne învață într-un fel, religiile celelalte altfel. La temelia tuturor e, însă, o credință. Toți oamenii cred într-o putere dumnezeiască. Asta hotărăște. Omul nu poate trăi fără o credință. Închipuiește-ți tu, că proștii ăștia din Bilbor n-ar avea frică de pedeapsa lui Dumnezeu. Ar începe să se pustiască unii pe alții, s-ar sălbătici. Biserica pentru ei reprezintă o îndrumare în viață. Preotul ce slujește la altarul bisericii e tălmăcitorul poveștelor morale cuprinse în învățătura lui Isus. Nu-i vezi cum le ascultă și cum cred în darul preoțesc. Un om poate râvni la o chemare mai frumoasă, decât aceea de a îndruma turma credincioșilor?! Gândește-te...

Cuvântarea tatii m-a impresionat. O țin pe de rost minte. Eram mândru că vorbise în limba gândirii mele și că n-a citat nicio învățătură din sfintele cărți, cum obișnuiesc preoții. Va să zică fusese frământat și el de îndoieli. Ateul din mine în loc de rezistență sau ceartă primea un sfat prietenesc de la un părinte. Frazeologia ateistă ce-mi împuiase capul a primit cea dintâi lovitură de la un om cuminte.

Am pomenit de această întâmplare, care a mai avut urmări – fiindcă în ea se rezumă filosofia tatii. În firea lui închisă, neprietenosă, trăia un suflet darnic de lumină și de orizonturi largi. În satul acela aninat în vârful munților, patriarhul, cu barba de mag, care păstora credincioșii lui Isus, era un înțelept și un sfânt.

Tata era un cărturar pasionat. Deși împrejurările nu i-au îngăduit să urmeze școli înalte, totuși știa, pentru un preot de sat, foarte multe lucruri și le știa destul de bine. Dragostea de citit și de cărți am moștenit-o de la dânsul. Când urmam școlile ungurești și veneam vara acasă, tata mă învăța cântecele naționale ale vremii, pe care trebuia să le cânt după dânsul. Îmi aduc aminte de câteva frânturi:

Ostile stau față-n față,
Strânse-n câmpul de război,
Lupta-aproape e să-nceapă,
Lupta crâncenă de-apoi.

Mie îmi plăcea grozav:

Frunză verde de stejar,
Nu mai am de turc habar,
L-am împins de-a durița
Cât colo în Grivița.

Apoi:

Frunzuliță, frunzuliță verde de stejar
Ia-n vezi, mândrulițo, ce mai armăsar.

Toate erau cântece în legătură cu Războiul de Independență a României de la 1877/1878.
De la tata am învățat și cântecul:

Românie, mamă dulce,
Eu mă duc, te părăsesc.

Îl cântam cu surorile mele de huiiau codrii Bilborului. Tata îmi vorbea de Andrei Mureșianu, de Bolintineanu și de Alecsandri, opere a căroră le citise. Aș putea spune că el mi-a sădit în suflet cel dintâi răsăd al dragostei de literatură românească, despre care în școlile străine nu se pomenea niciun cuvânt; dimpotrivă, neamul nostru de valahi era disprețuit și batjocorit, ca un neam sălbatic. La vârsta înaintată, când aștern pe hârtie aceste amintiri răzlețe, mă opresc și fac o seamă de constatări. Fiecare dintre noi trăiește cu lumea de simțiri și de impresii pe care i le-a înscris în suflet copilăria. Ce îți adaugă instrucția și experiența vieții de mai târziu, sunt straturi suprapuse pe temelii de acasă. De aceea, cred că în cariera fiecărui om copilăria e hotărâtoare. Ea e fundamentul pe care se clădește individualitatea lui de mai târziu. Naționalismul din sufletul meu e sădit de tata, care îmi vorbea de pe atunci de unirea tuturor românilor într-un singur stat. Îmi povestea despre Vodă Cuza, care a fost mai popular și mai drept decât Matei Corvinul. Îmi aduc aminte de câte ori zărea trecând, întâmplător, prin sat vreun moldovean – veneau destul de rar, – îl oprea și îl întreba de vești. După astfel de schimburi de cuvinte cu moldovenii, tata radia de mulțumire. Se pare că dragostea atavică de Moldova, de unde își trăgea neamul lui obârșia, nu se stinsese în inima sa.

Crescut de acasă în dragostea de neam, școlile străine au trecut ca apa peste pietrele din albia sufletului meu. Când voi vorbi de mama, voi povesti metodele ei de a-și crește copiii nu în ura ci în disprețul străinilor. În ea glăsuia tradiția milenară țărănească și mândria înnăscută a săteanului din munți pentru care toți străinii sunt venetici. Toată învățătura de mai târziu nu schimbă zestrea sufletească de acasă. Simt că tot ce este mai bun și mai frumos în mine e răsădit de atmosfera patriarhală și curată din locul nașterii mele. Pe vremea Războiului de Independență a României, tata de abia venise ca preot tânăr în Bilbor, iar eu sugeam încă la sânul mamei. Țin minte, însă, de când eram țănc mai răsărit povestirea tatii, cum era să-l împuște ungurii pentru agitațiile lui naționaliste. La noi e obiceiul, ca la toți românii, să iasă credincioșii iarna, la Bobotează, la râu, unde preotul slujește. La noi în Bilbor, tata ieșea la Bistricioara, lângă podul Cetăienilor, unde se făcea o gaură în gheață, care se numea „produf”. Sătenii, care fuseseră soldați, se alegeau și făceau exerciții militare, iar când se scotea crucea din apă, trăgeau salve cu armele.

Era o paradă ca la oraș, care nu-mi dau seama cum s-a introdus în obiceiurile billborenilor. În iarna anului 1877 – când eu nu împlinisem un an – între soldați s-au amestecat și vreo doi secui, deși ei erau catolici și n-aveau nimic de împărțit cu boboteaza românească. Când au tras salve, un glonte a trecut pe deasupra capului tatii, așa ca din greșeală. Îl trimisese unul dintre secui, pus la cale – după câte am înțeles – de fruntașii secuilor, care auziseră de la oameni ce le povestește „părintele” despre războiul României și că în curând dorobanții după ce vor isprăvi cu turcii, se vor răfui și cu ungurii.

În Bilbor, pe vremea aceea, se făcea și împrumutarea țăranilor, în baza tranzacției de la 1867 și erau mari frecări între săteni și proprietarii secuilor. „Agitațiile” tatii găseau deci teren. Billboreni rai de gură încolțeau mereu pe secui și-i batjocoreau. Da, s-au mai întâmplat și câteva omoruri. Cum Bilborul era complet izolat, nu putea și nu îndrăzne să vină nicio armată la fața locului. Era un sat socotit sălbatic. Tata povestea cu multă mânie întâmplarea de la boboteaza cu pricina, și cât a trăit n-a iertat „gadinile”, cum le zicea la secui. Interesant e, că tot un secui din Bilbor și tot din familia Cetăienilor (Csató, pe ungurește), l-a denunțat pe tata și la intrarea României în războiul pentru eliberarea Ardealului, a fost deportat în Ungaria.

Tata era un „boier”. Nu-și prea bătea capul cu gospodăria, pe care o lăsa în grija mamei. La început, când a venit în Bilbor, nu avea decât eclejia, adică grădina din jurul bisericii. Mama, deși încărcată de copii, a îndemnat însă pe tata să cumpere pământ chiar cu bani împrumutați. Așa a și făcut de a ajuns proprietarul a vreo 20 de iugăre, care în Bilbor e mare proprietate.

Mai de mult nu se pomeneau bănci prin părțile noastre. Era lumea cămătarilor, dintre care cel mai vestit se numea Mélik din Remetea Giurgeului. Oamenii se împrumutau cu bani, plăteau dobânda în natură, miei, oi, vite etc., iar când nu mai puteau plăti, venea jecuțu și le scotea locurile ipotecate în vânzare. De la astfel de vânzări a cumpărat, tata cele trei locuri, pe cel din mijlocul satului, pe cel al Fleotencii din capul satului din jos și pe cel din sus, de lângă jândari. Locurile erau fâneață, iar pe coaste semăna câte un petec de secară sau de orz și rar de tot grâu, apoi cartofi și cânepă. De toate se îngrijea mama, muncind de-a valma cu lucrătorii. Tata nu se ocupa decât cu fânul. Se pricepea la clăi, pe care le făcea foarte frumoase.

Ca preot, pe lângă birul de 1 zlot (1 fiorin) de gazdă, fiecare familie mai era datoare să aducă un sanțeu de lemne și să facă o zi de clacă pe an. Cei ce nu plăteau birul în bani sau nu aduceau lemne sau nu veneau la clacă se achitau cu alte articole, mai adeseori cu o oca de unt, apoi cu păstrăvi, și cu alte produse ale gospodăriei țărănești. Economia naturală era în floare. Banul o înlesnea numai, dar nu o înlătura. Dintre prestațiile sătenilor, claca, la cositul ierburilor, era cea care pasiona pe tata și care mi-a rămas și mie întipărită ca una dintre cele mai frumoase priveliști ale vieții rurale. Cositul ierburilor începea după Sânpetru. Țăranii, cu cămășile albe, încinse peste mijloc, se înșirau câte 20-40, unul după altul, și în ritmul aceleiași mișcări doborau iarba în brazde. Când citeam *Arbeit und Rhythmus* de Karl Bücher, îmi aduceam aminte de cosașii din Bilbor. Mișcările cositului sunt dintre cele mai estetice din câte fac țăranii la muncă. Frumusețea cositului se observă când sunt mulți și când iarba cade cu nemiluita îngrămădită în brazde. Dacă se nimerea o zi senină, cu cerul albastru adânc, brazdele se întorceau până în prânz și când pologul era uscat, mama cu o ceată de adunătoare îl strângea rogoale pentru căpiți. Seara, după o astfel de zi plină de spor, toți erau veseli și mulțumeau lui Dumnezeu că i-a ajutat la muncă. Uneori, spre vecernie, veneau și lăutarii, iar tineretul încingea jocuri. Era atâta poezie în viața asta patriarhală!

Tata însoțea de obicei cosașii, stând de vorbă, în sunetul și ritmul cositului, cu țăranii pe care îi socotea el mai cu scaun la cap. Dar când începea adunatul pologului, își dezbrăca surtucul și trecea la făcutul căpițelor. Noi copiii ne amestecam și noi printre lucrători, mai ales la adunatul fânului. Locul era plin de mireasma îmbătătoare și cu grebluțele noastre împingeam grămăjoara de fân până cădeam jos de oboseală și adormeam sub vreun *porșor*. Așa am crescut mari, în atmosfera sănătoasă și curată a vieții rurale, care mi-a sădit în suflet dragostea de pământ și de muncă.

Când am început să pornim la școli, cheltuielile părinților s-au sporit și gospodăria familiei noastre a încremenit locului. Nu a dat înapoi, dar nici nu a înaintat. Știu că tata a plătit cu multă greutate unele datorii contractate pentru cumpărarea locurilor. Supărarea cea mai mare a părinților mei a fost că nu au reușit să-și clădească o casă proprie. Casa parohială era veche și slabă, ca și dânșii spre adânci bătrânețe. După ce s-a stins tata în ea, biata mama a trebuit să se adăpostească unde nu a vrut. Tata, cum era și firesc, a avut un rol în întreaga mea tinerețe, dar nu a dominat-o, fiindcă am fost o fire independentă. Toată viața am lucrat de capul meu, fără să ascult, și fără să urmez sfaturile altora.

Tata era o personalitate, pe care am respectat-o întotdeauna, deși nu m-am supus ei. Nu am urmat sfatul lui să mă fac preot, după cum voi povesti, dar la urmă m-am convins că tot el a avut dreptate. Era un om de convingeri sau ceea ce se cheamă un om de temei. Pe vorba lui puteai mâneca la drum. De aceea îl stima întreg satul. După ce am terminat universitatea, l-am văzut tot mai rar, deoarece treburile m-au împiedicat să trec pe acasă. În vremea războiului, după ce am trecut pe la Mehadia în România, tata a avut neplăceri din cauza mea, dar a găsit moldoveni cu ajutorul cărora stăteam în corespondență. La intrarea armatei române în acțiune împotriva Austro-Ungariei a fost ridicat cu forța de doi jandarmi unguri și dus, pe jos, până la Reghin, cale de vreo 100 km. Când au intrat jandarmii în casă, și i-au spus ce poruncă au, tata s-a repezit la furca de fier, pe care o ținea totdeauna la îndemână, după ușă, și voia să-i „pocnească în numele tatălui”, cum obișnuia să zică de câte ori se mânia. Jandarmii i-au pus baionetele în piept, gata să-l străpungă. Mama, curajoasă cum era, a sărit între dânșii despărțindu-i și îndemânându-l pe tata să se supună. Deși om bătrân, a suportat drumul pe jos, trimis din post în post. În Reghin s-au întâlnit mai mulți preoți și alți intelectuali arestați. În huiduielile și batjocurile populației maghiare care i-a și lovit au fost vârați grămadă în vagoane de vite și îndreptați spre Budapesta, de unde au fost trecuți în regiunea de peste Dunăre. Toate aceste suferințe le-a îndurat pentru neam și nu s-a plâns cât a trăit în România Mare.

După tata a trebuit să plece și mama în bejenie cu copiii mai mici, *Silvia* și *Cornel*. Biata mama a încărcat în căruță ce a putut și a pornit cu vitele pe Valea Mureșului, fără să știe unde se duce. În Meștera, uncheșul Andrei Cădariu a speriat-o că autoritățile îi vor rechiziționa vitele. A înșelat-o, ca să i le cumpere pe un preț de nimic. Cât a trăit, mama l-a blestemat. Cu chiu cu vai a fost dusă și mama cu copiii la tata, unde au stat 22 de luni. În timpul războiului, în Bilbor n-a mai rămas suflet de om. Fiind teatru de lupte, toți locuitorii au fost evacuați. Când s-au întors oamenii acasă, după încheierea păcii, au găsit satul pustiit. Casa noastră parohială era prefăcută în grajd. Sătenii s-au așternut pe lucru și în câțiva ani au refăcut totul. Azi satul e mai frumos și mai bogat de cum era înainte de război. S-a refăcut și casa părintească și bătrânii au trăit liniștiți în ea până s-a stins tata. Închei amintirile despre tata, dar în paginile vieții mele va mai fi vorba des despre el.

MAMA

Mama și-a trăit bătrânețele amărâte în casa fratelui meu Petrache, directorul școlii primare din sat. Ea, voievodeasa gospodăriei noastre, nu a avut parte să-și aibă vatra ei la sfârșitul vieții. După moartea tatii, a trebuit să părăsească vechea casă parohială, pe care am vrut s-o cumpăr de la parohie, după ce noul preot și-a clădit o casă nouă și să o las mamii. Mitropolitul Suciului din Blaj s-a învoit, dar comitetul parohial din Bilbor s-a opus.

Îndată după război, am încercat să clădesc, pe seama bătrânilor, o casă pe locul nostru din mijlocul satului, dar nu am reușit. Asupra motivelor nu mai stărui. Ele sunt de ordin familial intim. Așa a ajuns mama să se stingă în casa fratelui meu Petrache, în aprilie 1933. În mormântarea a fost la 6 aprilie, la care a fost imposibil să iau parte, spre marea mea părere de rău. Voi încerca să reconstitui minunata figură a mamei de pe vremuri, să o descriu așa cum trăiește în cele mai intime

cute ale sufletului meu. Mama s-a măritat tânără, dacă avea vreo 15 ani. O copilă care nu știa încă ce-i viața. Măritișul ei a fost pus la cale, cum se întâmplă în cele mai dese cazuri la sate. Mama, o povestitoare fără pereche, înzestrată cu o memorie uimitoare, nu mi-a vorbit niciodată de nunta ei.

Tot ce scriu despre căsătoria părinților mei sunt deducții de ale mele, deoarece informații precise nu am cules de la nimeni. Când s-a însurat, tata era mult mai în vârstă, de vreo 30 de ani, negru ca tăciunele și bărbos. Mama l-a și poreclit „țiganu”. Mama, cu spiritul ei batjocoritor, a poreclit tot satul și multe dintre poreclele scornite de ea au rămas, cum a rămas până la bătrânețe și cea dată tatii. În sat nu era om care să nu respecte pe mama, multora le era chiar teamă de ea, fiindcă se amesteca în treburile parohiei și ale comunei. Ea era „căpitanul”, cum zicea satul. Mama își apăra cu demnitate situația ei de preoteasă, ceea ce nu era tocmai ușor fiind și ea bilboreancă. La început, când era tânără, ca să se deosebească de celelalte țărance, s-a îmbrăcat în rochie, dar, după ce și-a stabilit autoritatea, a lepădat „flendurile” și s-a întors iar la catrință, pe care a părăsit-o din nou când a trebuit să-și mărite fetele. Așa a și rămas până la bătrânețe.

Mama autorului, Anisia Tăslăuanu, născută Stan (1859–1933).

Căsnicia părinților mei nu aș putea spune că a fost armonioasă. Atât mama, cât și tata erau două personalități cu firi deosebite și neînțelegerile erau inevitabile. Deși tata lăsa pe mama să conducă gospodăria singură, neastâmpărată și violentă cum era, gâlceava începea pentru nimica toată. Și să te fi ferit Dumnezeu de gura mamei. Vorbele erau săgeți care răneau adânc. Rar, când răspundea și tata, scârba era gata. Uneori se iscau furtuni, la care noi copiii asistam cu groază. Cu vremea, s-au potolit toate. Pe lângă furtuni, erau și multe zile cu soare, înseninate de sufletul mamei, care ocăra, dar și iubea. Fire plină de contraste, cu umbre și cu lumini, mama era înzestrată cu de toate, ca însăși natura, cum rar am întâlnit mai multe însușiri la o femeie. Voi încerca să le zugrăvesc pe rând. Mama, ca înfățișare fizică, era înaltă și zveltă, cu linii trupești clasice. Ca siluetă semăna cu țărâncile din picturile lui Grigorescu. Femeie frumoasă, cu nas fin, subțire, cu ochi căprui, pătrunzători, sub o frunte boltită. Așa era mama. Niciunul din copii nu-i seamănă, nici băieții, nici fetele. Când o vedea cineva trecând, îmbrăcată în haine românești, alese, fără să fie luxoase, ca a unor bilborence, era cu neputință să nu se întoarcă și să o urmărească cu privirea.

Nu era numai o femeie frumoasă, ci și de o ținută plină de mândrie și de demnitate. Când se ducea pe la târguri, străinii înmărmureau locului. Îmi aduc aminte că într-o toamnă m-a dus la Brașov. În cetatea sașilor, straietele ei pitorești din Bilbor, pe atunci puțin cunoscute, au făcut furori. La liceul românesc s-au adunat profesorii să o vadă, iar pe stradă se ținea lumea după noi. Mama nici nu-i băga în seamă, nu-i scotea din „ciufuri...”, că se hoalbea la om ca la comedie”.

Cu toate că a avut o casă de copii, frumusețea trupeză i-a rămas până la adânci bătrânețe și nu disprețuia nimic mai mult decât urâtenia fizică. Dintre copiii ei, niciunul nu a ieșit „slut”, deși la unii se cunoșteau urmele „tăciunarului”, adică a tatii, cum zicea mama. În copilăria noastră veneau în sat țigani corturari sau „lăieți”, cum porecleau ceilalți țigani gospodari din sat pe cei pribegi. Țigani din sat erau: Nicolae Țiganu, ceterașul bun și blând, Pițulă, căoaciul cu buzdeana de sub Dealul Țiganilor – pe care i-am spart-o o dată din joacă cu niște bolovani rostogoliți din

vârful dealului – și Todi, cu „Gignea” și cu casa de sub coasta Golului. Dintre țigani corturari, care veneau mai des prin Bilbor, era unul Bumbi, un țigan bine făcut și prietenos. Țigani aceștia erau meșteri ambulanti. Vindeau ceaune, căldări, linguri etc., dar ceea ce îmi plăcea mie mai mult erau inelele și prâsnelele de aramă încrestate. Inelele le purtau flăcăii din sat, iar cu prâsnelele își împodobeau cingătoarea de curea. Dintre aceste scule se găsesc și astăzi câteva în colecția mea, adunate, bineînțeles, mai târziu. Destul atât, că mama, la copiii ei care ieșiseră mai oacheși și semănau în partea tatii, le zicea: „Voi sunteți de ai lui Bumbi” și râdea batjocoritor, scrutând cu coada ochiului pe tata. Ca să zugrăvesc frumusețea trupeză a mamei, voi povesti o întâmplare a cărei eroină a fost fără să vrea și pe care nu o istorisea cu plăcere.

Mama, țarancă plămădită din stâncile munților, se ducea singură la târguri ca să vândă și să cumpere vite și de ale gospodăriei. Târgul, pe vremea aceea, era în Sânmiclăușul Giurgeului, la care nu puteai ajunge decât pe drumul ce ducea din Borsec peste Cuizreș, cu păduri fioroase, neatins de secure, și cu ascunzători potrivite pentru haiduci, sămânța cărora mai trăia încă prin părțile noastre. Primejdiile ce pândeau pe cărași, mai ales la întorsăturile drumului din Vârful Cuizreșului, de care îmi aduc și azi cu groază aminte, silea pe călători să se adune în cete și așa să meargă la târg. La dus, se țineau unii de alții, dar la întors, veseli că au vândut, făceau mereu popasuri, închinau din ploștile pline, se ospătau și se răzlețeau. Mama cunoștea obiceiul bilborenilor și, într-un drum, când dusesse la târg niște cai pe care i-a vândut cu preț bun, îndrăzneț cum era, s-a urcat în căruță și a plecat, în fapt de seară, spre casă. Câțiva săteni i-au spus: „Nu pleca, doamnă preoteasă, că te apucă noaptea pe drum și o poți păți”. Mama le-a răspuns însă fudulă: „Da cine are să oprească o femeie?” Și a plecat singură, însoțită de un băietan care mâna caii.

Pe la miezul nopții urca spre Vârful Cuizreșului, cu caii nădușiți. Era întuneric beznă. Nu scăpărau decât potcoavele cailor, când atingeau vreun *bicaj*. La cea din urmă cotitură, dintr-un desiș de pădure a ieșit o matahală și a pus mâna pe frâiele cailor, oprind căruța, iar alte două matahale au sărit în căruță, una înșfăcând pe băietan și a doua poftind pe mama să se coboare și să o urmeze. Mama, fără să-și piardă cumpătul, a început cu ocările: „Nu vi-e rușine să vă legați de o femeie?”. S-a pomenit însă dusă pe sus în brațe vânjoase, și așezată lângă un foc ce pâlpâia în peștera unei stânci din apropierea drumului. La zarea focului, un bărbat tânăr, mustăcios, înarmat până în dinți, s-a răstit la ea: „Scoate banii!” Mama s-a supus poruncii și a început să-și desfacă sumanul, a scos de sub brâu o năframă în care erau câțiva fiorini – sumele mari le ascunsese în fundul căruții – și i-a aruncat haiducului, spunându-i: „Să știi că te va ajunge blestemul slujbii negre”. Voinicul, în loc să ridice banii aruncați de mama, o sorbea din ochi, întrebându-o șuguint: „Pe ce plaiuri trăiesc zâne ca tine?” Mama i-a răspuns, fulgerându-l cu priviri mânioase: „Sunt preoteasa din Bilbor și nu ai să scapi de blestemul meu”. Haiducul a încremenit. A ridicat năframa cu bani, aruncată de mama, a mai scos din șerpar 1 zlot, a sărutat mâna mamei și a rugat-o să plătească tatii o slujbă pentru el. A dus-o până la căruță și a poruncit celorlalți tovarăși să lase slobod drumul. Mama, când s-a văzut scăpată, și-a făcut cruce și a șters-o. Frumusețea și ținuta ei o mântuiseră de primejdie. Ajunsă acasă, a plătit tatii slujba, la care s-a dus și ea, dar, cât a trăit, n-a mai trecut peste Cuizreș. Când avea ceva de vândut, vindea în sat sau se ducea pe Secu în Toplița.

Mama nu era numai frumoasă, ci și una dintre cele mai inteligente ființe din câte mi-a fost dat să întâlnesc. Mentalitatea ei era neaoș țărănească. Toate le judeca prin prisma experienței milenare a țărănimii noastre. Carte nu știa. Abia învățase să-și iscălească numele și să buchisească literele chirilice. Așa că inteligența ei era naturală, ca și frumusețea ei fizică. Sulemenelile învățaturii din cărți nu-i boiseră apele sufletului, curate ca ale izvoarelor de munte. De aceea, când eram vara acasă, îmi plăcea să stau de vorbă cu ea, adică să o ascult zile întregi, uitând de toate cărțile. Ce auzeam de la ea nu găseam în nicio carte. Știa așa de multe și le spunea așa de frumos, că nu mă săturam să o ascult și să o urmăresc în tot ce face, deoarece în tot ce făcea era o

înțelepciune țărănească, firește, dar vie și practică. Nimic în viața ei nu era pe nimerite, sau la întâmplare, ci toate își aveau rostul lor.

Mama trăia în mijlocul naturii, ale cărei taine le cunoștea prin intuiție și prin tradiție. Știa mersul stelelor, prevedea fenomenele meteorologice, cunoștea ierburile cu însușirile lor, viața arborilor, a păsărilor și a insectelor, ca nimenea altul din sat. Pentru mama, satul era o lume de sine stătătoare, cu legile ei, dictate de natură, și de misterele credinței. Când eram mai răsarit, cu judecată mai coaptă, trăind lângă mama, m-a izbit pentru întâia oară antinomia celor două lumi, a satelor și a orașelor, pe care am încercat să o accentuez în lucrările mele de mai târziu. Satul, care trăia prin mama în mine, nu a reușit să se încadreze în mentalitatea orășenească învățată în școlile pe care le-am cutreierat. Mama avea chiar un dispreț pentru cărți sau „hârtoage”, cum le zicea ea. Tata, care era un cititor harnic și un colecționar de ziare și de reviste, avea mereu scârbă cu mama din cauza maldărelor de jurnale din pod. Numai o auzeam bombănind: „Arză-le-ar focu de hârtoage” și le dădea câte un picior, împingându-le mai spre streșină. A avut o bucurie când le-am coborât din pod și le-am dus la mine acasă, dar nu s-a răbdat să nu înțepe pe tata: „Atâta zestre o să ai și tu de la tată-to”. Tata se uita însă cu părere de rău după colecțiile de ziare și de reviste, parcă i-aș fi luat o comoară. Îl despuiam de amintirile din tinerețe, pe care numai când ajungem la o anumită vârstă le știm prețui. Ce greu m-am despărțit și eu de cărțile care mi-au fermecat primăvara vârstei cu atâtea iluzii frumoase, deși nu mai aveam nevoie de ele, nici de cărți, nici de iluzii.

Mama era o comoară în ale folclorului. Când conduceam *Muzeul Asociațiunii* din Sibiu și începusem lecturi întinse asupra etnografiei, m-am hotărât să completez colecțiile din muzeu cu obiecte din regiunea noastră. Cea mai prețioasă călăuză mi-a fost mama. După ce i-am explicat ce rost aveau cercetările mele, m-a priceput și a început să-mi arate și să-mi povestească multe din tainele vieții țărănești. Dacă aș fi știut stenografia aș fi adunat un material prețios. Am făcut multe note, dar s-au pierdut și acelea în vremea războiului. Am rămas uimit de cunoștințele ei. Adeseori mă scotea din încurcăturile cele mai mari din care în zadar aș fi încercat să ies cu ajutorul științei din cărți. Toate cusăturile și înfloriturile artei decorative țărănești din sat le știa de când sunt, cum se numesc și ce rost au. Ea însăși era o măiastră în arta țesutului și numai bieteile mele surori ar putea spune chinurile școlii severe învățate de la mama. Le gârbovea tinerețele la stative, nu alta.

Îmi aduceam aminte de când eram acasă cum boia lânurile. Mă rog, era o ceremonie întreagă. Fiecare culoare cu meșteșugul ei, cu floarea sau cu scoarța ei și cu boscorodeala ei. Boielile nu se cumpărau din târg, ca acum, ci se preparau fie din scoarțe de copaci, fie din flori, fie din fel și fel de materii. Albastrul, de pildă, trebuia ținut în căldări așezate în gunoi nu mai știu câte săptămâni. Când așeza lâna și când o scotea spunea vorbe pe șoptite, cărora noi le ziceam boscoane. Culorile țineau cât ținea și țesătura. Mai târziu a adoptat și mama anilina și chiar „horoampele” din târg, dar ele nu se asemănau cu frumusețea culorilor vegetale preparate de dânsa. Dacă aș fi scris tot ce am auzit de la mama, aș fi umplut mai multe volume îndesate cu material etnografic.

Am amintit că mama era „căpitanul” gospodăriei, pe care o conducea cu o rară pricepere, până a rămas văduvă. Se culca cea din urmă și se scula când se crăpa de ziuă. Nu admitea odihna decât în zile de sărbătoare, când a lucra era păcat. Ținea mai ales sărbătorile băbești de care se lega câte o superstiție. La biserică se ducea rar de tot. Dacă o mustram, ne răspundea: „Las' că destul se roagă tatăl vostru”. Cu toate acestea, era credincioasă. În credința ei erau amestecate multe superstiții, ca la toți țărani. Fondul lor sufletesc e păgân, cred mai mult sau tot atât în puterea duhurilor ca și a lui Dumnezeu. Chiar și în ritualele creștinești amestecă pe zeii păgâni. Credința creștină e numai la suprafață, e o lege impusă, pe când zeii antichității tronează în cele mai ascunse unghere ale sufletului țărănesc. Ceea ce impresionează pe țărani din învățătura creștină sunt minunile.

Pe când tata slujea în biserica creștină și combătea credințele deșarte, mama se închina netulburată și la zeii ei păgâni. Îmi aduc aminte de unele obiceiuri din casă cultivate de mama. Când eram mici, în ziua de Paști, mama ne puneă să ne spălăm într-un lighean – noi îi ziceam *lavor* – în care așeza un ban de argint și un ou roșu. Argintul simboliza bogăția, norocul, iar oul roșu, sănătatea. Pe urmă, îmbrăcați de sărbătoare, ne pornea la biserică, iar ea cu servitoarele pregătea masa, cu pască, ouă încondeiate sau scrise și cu miel, toate găsite cu ceremonii pe care numai ea le cunoștea. Le spun acestea pentru a arăta mentalitatea țărănească a mamei. O gospodărie cât de mică e împreunată cu multe griji. A noastră era destul de mare și numai mama singură se pricepea să o îngrijească. Tata era un cărturar, fără tragere de inimă pentru cele pământești. Mama își bătea capul nu numai cu gospodăria casei, ci cu întreaga economie de vite, care era cea mai grea și cerea alergătură multă. Vitele noastre, când eram copil, vărau pe Harlagia, unde mama se ducea destul de des, ca să vadă cum le merge. Dar nu se ducea niciodată fără boscoane.

Am amintit, când eram un țănc, că mă tot țineam de catrința ei să mă ieie și pe mine. Într-o bună zi, am prins de veste că vrea să ducă sare la cai. Nu am închis ochii toată noaptea și am pândit-o când s-a sculat în revărsatul zorilor. M-am îmbrăcat repede, pe furiș, am dat cu câțiva stropi de apă pe bot și, popâc, s-a trezit cu mine lângă ea, tocmai când lua în spinare desaga cu sare amestecată cu tărâțe, ca să plece. Nu a avut ce face, m-a luat cu ea, dar mi-a spus: „Să știi că în brațe nu te duc”. Ce să mă ducă în brațe, că picioruțele mele sfârâiau, în pași scurți, pe lângă pasul ei lin și măsurat. Până în capul satului am mers mai mult sărind pe lângă dânsa, dar când am început să urcăm pe Gura Harlagiei, am simțit greul. Nu m-am lăsat însă. Gâfâind m-am ținut mereu la pas cu mama. Ajunși într-o poiană, ne-am odihnit. Mama m-a luat în brațe, m-a sărutat și mi-a șters nădușelile, spunându-mi: „Se vede că ești pui de bilborean”. Pe urmă am mai urcat o bucată bună, până am nimerit într-o rariște presărată cu târși tineri. Mama și-a legat năframa pe după cap, căci o năpădisese căldura și a început să strige cât o lua gura: „Nea, murgă, nea!”

Nu știam ce vrea, deoarece nu vedeam prin prejur niciun cal. Glasul mamei răsuna departe, era luat de piepturile munților și purtat cu răsunete prin cele văi. Mama striga mereu, întorcându-se cu fața în toate părțile. Nu a trecut o jumătate de ceas, când aud un dupuit surd de parcă se cutremura pământul. În curând apăru dintre brazi o herghelie de cai, în frunte cu o iapă murgă. Erau vreo 40, cu mânzi cu tot. Iapa murgă își ciulea urechile, se uita la mama și, pe urmă, a nechezat una de au huit pădurile. Mama o chema pe nume și-i întindea un pumn de sare. Murga s-a apropiat, la pas, a mirosit-o pe mama și a început să-i lingă sarea din palmă. Murga era iapa pe care o primise mama zestre de la bunicul și caii din jurul ei, aproape toți murgi ori roibi, erau odraslele ei. Trona în mijlocul lor ca o regină. Mama a presărat într-un rotogol grămăjoare de sare și, cu murga la mijloc, lângă stăpâna ei, caii au început să se ospăteze. A fost o zi dumnezeiască pentru mine. E de prisos să mai spun că sarea, amestecată cu tărâțe, era pregătită de mama cu descântece și sfințită cu agheasmă de tata. Pe urmă ne-am dus la târla de vite, unde ne-am ospătat și noi. Acolo m-am ținut de capul unui văcar să mă urce pe Piatra Lăptăriei, vârful cel mai înalt al Harlagiei. Pe înserate când ne-am întors acasă, de abia mă mai țineau picioruțele, dar nu am suflat o vorbă de văicăreală, ci m-am întins în pat și am visat că zburam prin văzduh, călare pe cai cu aripi, cum îmi povestea bunica despre cei Feți-Frumoși. Mai târziu, când am crescut mai mărișor, în tovărășia Valeriei, a surorii mele mai mari, am bătut des drumul Harlagiei, cu povară în spate, căci mama ne învăța de mici cu greutățile gospodăriei.

O poemă bucolică era strânsul oilor, primăvara, la Sf. Gheorghe, și pornirea lor la munte. La noi, rar gospodar avea atâtea oi ca să țină singur stână. Cei mai mulți gospodari se însoțeau, alegeau un baci și sub controlul celui ce avea oi mai multe se aduna turma pentru o stână, care, de obicei, îi purta numele. Cei cu câteva capete de oi trebuiau să se roage ca să fie și ei primiți. Îmi aduc aminte bine de ziua când răsuna satul de behăitul oilor și al mieilor. Oile se adunau în turme, se alegeau sterpele de cele cu lapte, apoi berbecii și cârlanii. Oile unei gazde se mulgeau într-o

găleată și se măsură cu mirticul, iar toamna sau în cursul verii i se dădea brânză nu mai țin minte de câte ori cântărea greutatea laptelui din găleată. Ciobanii aveau o mulțime de apucături, ca să scurteze gazdele, apucături pe care numai mama le știa. De aceea, la mulsul și pornitul oilor era de față. Pe la prânz, ciobanii porneau turma, în frunte mergeau cele cu tălângi la gât, iar pe de lături dulăii și ciobanii. Sătenii le urau noroc și-i petreceau cu ochii până scăpătau pe după hățușul vreunui munte.

Mama se ducea și la stână, la tunsul oilor, și la măsuratul brânzii. M-a luat și pe mine de câteva ori, îndopându-mă cu jintiță și cu balmoș. Câtă poezie era în viața asta patriarhală a muntenilor noștri! Mama, cu hărnicia ei, a reușit să închege o gospodărie înstărită din veniturile căreia ne-a purtat la școală. Veniturile stolare ale tatii nu ajungeau să acopere cheltuielile învățaturii noastre. Mama se îngrijea și de îmbunătățirea rasei cailor. În fiecare an veneau în sat doi husari, cu șepci roșii în cap, pe doi armăsari de prăsilă. Sătenii erau obligați să ducă iepele la bătut, ca să se înobileze rasa cailor noștri de munte, mărunți și iuți ca piperul. Decât la bătutul iepelor trebuia să se ducă tata și noi copiii, oricât eram fugăriți, ne ascundeam prin prejur și ne zgâiam de după garduri la scoaterea armăsarului din grajd și la truda husarului să potolească avântul încălecării, ca să nu zdrobească cu copitele spinarea iepei. Nouă ne plăcea nechezatul armăsarului și furia cu care se arunca asupra iepei. Încolo prea puține înțelegeam..., deși eram deprinși să vedem mereu cum se mârlesc oile, cum se gonesc vacile și cum se vieresc scroafele, căci trăiam în mijlocul animalelor, între care aveam favoritele și prietenele noastre.

Pentru mama, ca pentru toți țărani, străinii erau cei ce nu purtau straie românești și nu se închinău după datina legii românești. Străinii apăreau în părțile noastre fie ca slujbași ai stăpânirii, fie ca secui privilegiați. Mama le zicea *gadini*. Nu știu cum a ajuns în munții noștri ocară de *calvin*, care se întrebuița când cineva nu ținea rânduielele legii creștine. Dacă mâncam carne în zi de post, mama mă făcea calvin, adică un om fără de lege, fără Dumnezeu. Când veneau slujbași de ai cârmuirii și cereau la crâșma lui Ițic, de lângă noi, carne în zi de post, cum e vinerea, numai o auzeai pe mama bombănind prin târnaț: „Bate-v-ar mânia lui Dumnezeu de calvini”.

În vremea copilăriei mele erau în sat următorii evrei: *Moise*, așezat în mijlocul satului, cu o barbă de patriarh, om de treabă, sărac și plin de copii, apoi *Bercu*, spre capul satului din sus, se ocupa mai mult cu *premândă* pentru lucrătorii de la Neagra, și *Ițic Șmilovici*, venit de curând în sat și așezat în preajma noastră, într-o prăvălie – crâșmă cu câteva pipe și cu câteva pachete de tabac. Eu mă jucam cu copiii lui Moise, cu care am crescut împreună, fără să facem vreo deosebire de rasă.

În comunitatea sătească nu putea pătrunde oricine. Era o castă a țărănilor, care nu tolera să-i calce vatra satului orice venetic. Mama avea un cult pentru pământ și pentru sat. Pentru ea viața era înfrățită cu natura și cu gospodăria. Trebuia să o vezi toamna când culegea roadele pământului sau primăvara când le semăna, ca să înțelegi cucernicia cu care se apropia de blagoslovitul pământ. El era izvorul tuturor bunătăților din lume. Sufletul mamei, sub aripile căreia am crescut și care asupra ființei mele a avut o înrăurire covârșitoare, își avea rădăcinile adânc înfipte în tradiția milenară a satelor legate de pământ. Ea se poate caracteriza în câteva cuvinte: armonia dintre om și natură, credința într-o putere dumnezeiască ocrotitoare a toate câte se întâmplă și convingerea că satul reprezintă forma durabilă a organizării umane. Și azi, când ajung la răspântii grele în viață, nu cer sfaturi de la învățătura din cărți și de la preceptele vieții urbane, ci de la sufletul mamei, de la țărancă aceea înțeleaptă, care m-a învățat să-mi iubesc neamul și să nu deznădăduiesc niciodată.

De aceea, amintirea mamei pentru mine s-a transformat într-un cult ale cărui ceremonii nu le știe decât inima mea. Azi și mama odihnește alături de soțul ei în țintirimul din bâtcă, în fața sfintei biserici în care a slujit tata o jumătate de veac. Sufletul meu, răzlețit de satul în care m-am născut, se întoarce adeseori acasă și îngenunche la mormântul părinților mei, cerându-le povețe și îndemnuri pentru viața ce o mai am de trăit. Dacă am întrerupt tradiția preoțească a familiei noastre, am rămas credincios tradiției sătești, căreia mă închin cu smerenie.

CUM AM ÎNVĂȚAT CARTE

A trecut o jumătate de veac și mai bine de când am început să buchisesc cartea. Doamne, câtă deosebire e între vremurile de atunci și cele de astăzi! Și ce cale lungă se așterne între epoca când a învățat tata carte și între epoca mea. Deși amândouă epocile fac parte din același veac, al „luminii” – cum a fost numit cel de al XIX-lea, – totuși, ce schimbări uriașe într-o singură sută de ani. Îmi povestea tata că, în vremea lui, știința de carte se dobânda în biserică și erau rari și cei ce se împărtășeau de această învățătură.

Tata, după ce a isprăvit cu buchiiile și cu cantoria din biserică, la vârsta de flăcău a cumpărat o pereche de desagi cu merinde, i-a încărcat pe un cal, l-a luat de căpăstru și du-te, băiete, pe cărarușa de pe coastele dealurilor de-a lungul Mureșului – că alt drum nu era, – la școlile mai înalte. Așa umblau muntenii pe vremea aceea la Blaj. Când ajungeau la Reghin sau la Târgu-Mureșului, cei mai cu dare de mână își tocmeau o căruță și trimiteau caii acasă. Frații Cota din Bicaz, pe care i-am cunoscut pe amândoi, pe popa Simion și pe popa Ion, așa au învățat cel dintâi teologia, iar al doilea „morala” din Blaj. În unul din drumurile lor au întâlnit pe pribeagul Mihail Eminescu, care, dacă venea din Bucovina, nu a putut trece peste munți decât prin ținutul nostru, prin Bilbor. Dacă ar fi trecut prin Bârgaie, nu se cobora la Tg. Mureș. Așa era pe vremuri. Azi cât lux de învățătură, câte școli, cu o oaste întregă de învățători, care se luptă cu întunericul neștiinței! Totuși neamul nostru plutește în bezna analfabetismului. Cu toate acestea, nația noastră se poate mândri cu biruințe strălucite. Iobăgia din copilăria tatii a fost îngropată, s-a prăbușit și stăpânirea străină sub care am început eu az-buche-vede și iată că am ajuns să scriu amintirile mele în România visurilor noastre.

Când îmi întorc gândul pe cărările trecutului și poposesc la atâtea evenimente trăite, nu pot decât să mă minunez în fața tainelor destinului. Cel dintâi dascăl al meu a fost *Budurlean*, pe care îl țin minte ca prin vis. Se purta românește și îmi plăceau țințele ce-i împodobeau cureaua de la cingătoare. Era om de lege veche, nu avea nicio calificăție, de aceea a și fost concediat. Nu știu ce rol a avut tata la îndepărtarea lui, dar știu că s-a răzbunat, dând foc la două clăi de fân din grădina bisericii. Le văd și acum cum ardeau. A fost cel dintâi foc ce mi s-a întipărit în minte. Când am învățat povestea din Biblie a lui Abel și Cain, tot la flăcările și fumul clăilor noastre mă gândeam. Una era a lui Abel și a doua a lui Cain. Budurlean a început să mă învețe buchile chirilice, cu care erau tipărite cărțile bisericești. Tata mă ajuta să le învăț. Mă lua între genunchi, puneă ceaslovul în fața mea și mă silea să ghicesc slovele. Eu nu-mi puteam lua ochii de la slovele mari roșii, ce împodobeau începutul alineatelor. Tata trebuia să le astupe cu palma ca să mă facă să mă uit la cârligăturile celorlalte. Când vedea că m-am obosit, mă lua în brațe și-mi cânta bisericește.

Bucuria mea că am scăpat de az-buche-vede! În școala lui Budurean am început să silabisesc și abecedarul dragostei, despre care voi vorbi. Școala în vremea aceea era într-o odaie a casei parohiale în care stăteam noi. Ograda noastră era plină de copii cât ținea școala și nu mi se ura niciodată. După Budurlean, a venit în sat un învățător calificat, *Teodor Hurducaci*, de fel din Fărăgău de lângă Reghin. Era un om tânăr, cu barba roșie și parcă-i văd fața veselă, când citeam cu atenție și fruntea încrețită, când mă fura lenea și dorul de joacă. De la el am învățat carte sub supravegherea tatii, care făcea și el pe profesorul de religie în școală. Hurducaci mă învăța pe mine singur până am deprins să silabisesc buchile, apoi m-am dus la școală cu ceilalți copii. Literele chirilice le-am învățat bine mai târziu, când țineam strana la slujbele tatii. Cunoașterea scrisului slavon mi-a prins bine la Universitate, în Seminarul profesorului *Onciul*, cu care citeam documente vechi. La școala din Bilbor am învățat trei clase primare, pe care le-am terminat la vârsta de 7 ani, când am trecut în clasele primare ungurești din Sânmiclăuș, fără să știu o boabă din limba stăpânilor țării.

La școala din sat umblam numai băieți și fete de ale gospodarilor. Eu eram singurul copil de „domn”. Copiii evreilor, socotiți și ei „domni”, aveau școala lor, cu dascăl evreu. Nu știu pe niciunul care să fi urmat școala românească susținută de biserica noastră confesională. Mai târziu, când pe cei din Budapesta i-a apucat nebunia maghiarizării și au început să înființeze, pe lângă școlile confesionale românești, și școala de stat, cu limba de predare ungurească, au început și evreii din sat să-și trimită copiii la școala creștină. Școala de stat, de altfel, nu era cercetată decât de ei și de vreo câțiva pui de unguri. Românii nu voiau să se lepede de școala lor, deși organele administrative făceau propagandă și chiar presiuni. Era destul ca vreun țăran mai slab de înger și mai sărac să-și dea copilul la școala de stat – unde nu se plăteau taxe, – că întreg satul să-l arate cu degetul și să-l batjocorească.

Mă întorc la învățătura mea de carte. Eram așa de mic și așa de plăpând, încât mă prinde mirarea că tata m-a pus la trudă la o vârstă când nu puteam pricepe farmecul cărții. Strâns în chingile disciplinei învățam, dar mai mult pe din afară, fără să-mi dau silința să și înțeleg ceea ce știam pe de rost, „ca apa”. Memoria, pe care se pare că am moștenit-o de la mama, m-a ajutat să o duc așa până în liceul superior. Învățam de frică și pentru examene. Firea mea de copil al munților găsea o plăcere numai în contact cu natura și cu viața. Școala și cartea mi se păreau o constrângere, o siluire, cerută de legile și concepțiile altei lumi, deosebită de cea în care mă născusem. Libertatea, de care se bucură ființele ce trăiesc în sânul naturii, era idealul copilăriei mele.

Îmi aduc aminte că într-o zi cu soare, când ochișorii mei se luptau cu buchile încârligate, am întrebat pe dascălul cu barba roșie: „Da păsările la ce școală umblă?”. Dascălul m-a lămurit că școli au numai oamenii, fiindcă numai ei sunt făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, că numai ei au minte și înțelegere. În căpșorul meu de copil argumentația maestrului nu a prins rădăcini. După câteva zile, l-am pus în fața unei lecții din școala păsărilor. Pe casa noastră se sorea un cârd de rândunele, cu o mulțime de pui abia ieșiți din găoace care se deprindeau să ciripească și să zboare. Rândunelele bătrâne cântau cât le ținea gușa, iar puii o rupeau în cor după ele, pe urmă puii făceau scurte zboruri de pe acoperiș pe streășina casei. „Vezi că păsările au școală. Uite cum învață puii, să cânte și să zboare”. Degețelul meu s-a ridicat de pe cartea cu chirilice și i-a arătat dascălului cârdul de rândunele ce înnegrise acoperișul casei. Dascălul a râs...

Cum satul meu natal era așezat între munți, „pe unde și-a înțărcat dracul copiii” – cum se zicea, – fără comunicații regulate cu satele vecine, învățătorii tineri veneau și după un an sau doi plecau. Până nu s-a făcut fratele meu Petrache învățător niciunul nu a prins rădăcini în Bilbor. Nu-mi aduc aminte ca în cimitirul din Bâta Bisericii să fie vreo cruce care să străjuiască amintirea vreunui învățător. După Hurducaci au venit alții. Țin minte pe unul *Rusu* și pe altul *Căpâlneanu*, venit tocmai de la Cetatea de Baltă de pe Târnave.

Învățătura din sat era pe atunci destul de sumară și primitivă. Programele școlare nu erau așa de bogate ca astăzi. Controlul lipsea. Numai la examene venea protopopul, ca să încheie anul școlar cu serbări și să revizuiască socotelile. Muntenii nu prea înțelegeau rostul și folosul școlii, deoarece copiii o cercetau neregulat, iar după ce ieșeau din școală, cei mai mulți uitau toată învățătura, chiar și scrisul și cititul. Așa că folosul practic al școlii nu corespundea jertfelor aduse de săteni. Totuși, fără să-i îndemne nimeni, țineau morțiș la școala românească. De câte ori încercau autoritățile să o maghiarizeze, să o prefacă în școală de stat, se opuneau cu înverșunare.

Când vechea clădire a casei parohiale nu a mai fost corespunzătoare, au strâns ban cu ban, au cărat material și cei mai meșteri dintre ei au construit cam pe la 1886 o școală nouă din lemn, firește, dar frumoasă. Și în România Mare tot în clădirea asta învață copiii carte, dar acum a devenit școală de stat. Mare treabă cu învățătura din sat nu am prea făcut, de aceea tata m-a dus între străini, la oraș. Dar și învățătura din Sânmiclăuș (Gheorgheni) era slabă. Dacă aș fi rămas cu ea, nu aș fi făcut nicio ispravă în lumea asta.

CEA DINTĂI DRAGOSTE

Începusem să umblu chipurile la școală, adică treceam din odăile noastre în odaia vecină, deși nu aveam încă vârsta cerută. Să fi tot fost un țânc de vreo 5 ani, căruia numai la carte și la învățătură nu-i stătea capul. Mă duceam la școală, așa ca să mă găsesc în treabă și să am cu cine mă juca. Inimioara mea atunci a simțit întâia oară fiorii dragostei și-mi aduc bine aminte de vraja lor.

Maria lui Iftime (Avram) (1873–1947).

Nu știu de la cine anume am moștenit flacăra vie a iubirii, care mi-a furat multe nopți închinată idealurilor ce mi-au ieșit în cale și care mi-a făcut multe pocinoage în viață. Cu toate acestea, cred că iubirea, cu tainele ei, e cel mai frumos, dar al creațiunii cu care suntem înzestrați. Iubirea e mai presus, de ființa noastră și ea e inelul ce ne leagă de nunta existenței din Cosmos.

La școală umbla și o fetiță bălaie, cu ochii albaștri, încinsă cu prigitoare, cu bundiță înflorită, îmbrobodită cu năframă roșie și cu opincuțe în picioare. Din vedere o cunoșteam de mult și-mi plăcuse. Cum s-a făcut, cum nu – hazard al destinului – că ea a fost cea dintâi școlăriță ce mi-a ieșit în cale când am intrat în școală. Fără nicio vorbă de introducere, am înșfăcat-o pe după cap și am pupat-o pe obraz. Se pare că am strâns-o prea tare și am sărutat-o prea popește, că s-a supărat și m-a repezit de-am căzut între bănci și mi-am ciocnit fruntea de un colț afurisit. A fost prima lecție dată de femei pentru îndrăzneala de a le cuceri grațiile, așa pe nepusă masă.

Scâncind m-am dus la mama și m-am jeliuit, ca o fată mare – nu știam încă cum o cheamă – mi-a spart capu'. Mama neștiind ce a fost între noi, după ce m-a legat la frunte cu o *merindare* udă, m-a luat de mână și m-a dus înapoi în școală, să-i arăt care fată a îndrăznit să se lege de odorul ei de băiat. Învățătorul Budurlean tocmai intrase în școală și copiii rosteau într-un glas *Tatăl Nostru*. Am așteptat să isprăvească.

De cum am intrat cu mama în școală, am văzut că fetița se roșise ca năframa ce o avea în cap și stătea ca o mironosiță, cu ochii plecați și cu gândul la jordia ce o așteaptă. Învățătorul, după ce a aflat din gura mării pățania mea, a întrebat cu glas aspru:

- Care a burdușit pruncul doamnei preotese? Câțiva copii au pârât-o repede:
- Maria lui Iftime.

Așa am aflat cum o cheamă.

Maria, la porunca învățătorului, a ieșit în fața băncilor și plângând a spus că i-am smuls năframa din cap și am împins-o... Mă uitam la chipul ei frumos și văzând că nu a spus nicio vorbă de sărutat, am întors-o și eu că ne-am jucat și că m-am împiedicat și am căzut singur. Diplomația dragostei înmugurește deodată cu bătăile inimii...

Mama m-a dus frumușel acasă și mi-a tras un pușor de bătaie, că am simțit-o. Din ziua aceea aveam pentru ce mă duce la școală. Am făcut ce am făcut și am ajuns lângă ea în bancă. Cum

era mai în vârstă decât mine cu vreo 2 ani și trebuia să fie atentă, la început nu i-a plăcut tovarășia mea, mai ales că mă tot vâram în sufletul ei, ba cu o întrebare, ba cu alta.

Mai târziu, când s-a mutat școala din casa parohială în clădirea nouă, prietenia și dragostea noastră s-a înseninat. Ne jucam împreună și nu se mai supăra când o strângeam în brațe și o sărutam. Într-o zi, învățătorul avea treabă la casa satului și nu a ținut lecție. Copiii au plecat acasă, iar eu cu Maria ne-am dus după bătcă, după Bâțca Bisericii la poalele căreia era și școala. Ne-am preumblat pe malul Bistricioarei sau pe lângă „vale” cum îi ziceam noi pe atunci – ca doi amorezați. Îi culegeam flori, i le aninam de „cetoarea cămășii”, o luam de cingătoare, ea își așeza brațul pe umărul meu și așa am hoinărit ceasuri întregi. La despărțire ne-am sărutat în lege, adică gură în gură. Prinosul adus iubirii cu Maria lui Iftime, atunci „după bătcă”, mi-a rămas în amintire ca unul dintre cele mai curate omagii...

Chiar după ce am crescut mari, deși ne vorbeam rar, am păstrat o vie simpatie acestei ființe cu care am început abecedarul dragostei, abecedar pe care nici astăzi, la bătrânețe, nu m-am săturat încă să-l buchisesc și să-l deprind pe deplin...

BISERICA

Viața satului se grupează în jurul bisericii, așezată de obicei, pe o culme care domină, simbolizând, și prin așezarea ei materială, înălțarea spirituală a credincioșilor spre împărăția cerului. Sentimentul transcendental din ființa țaranului nostru își găsește prilej de manifestare în lăuntrul lăcașurilor sfinte, pe care le cercetează mânat de o necesitate sufletească. Nu știu dacă voi izbuti să zugrăvesc viața religioasă a sătenilor în mijlocul cărora m-am născut, ca să o redau cu toate umbrele ei păgâne și cu toate luminile ei creștine, care sunt nedespărțite în obiceiurile lor sacre. Voi încerca.

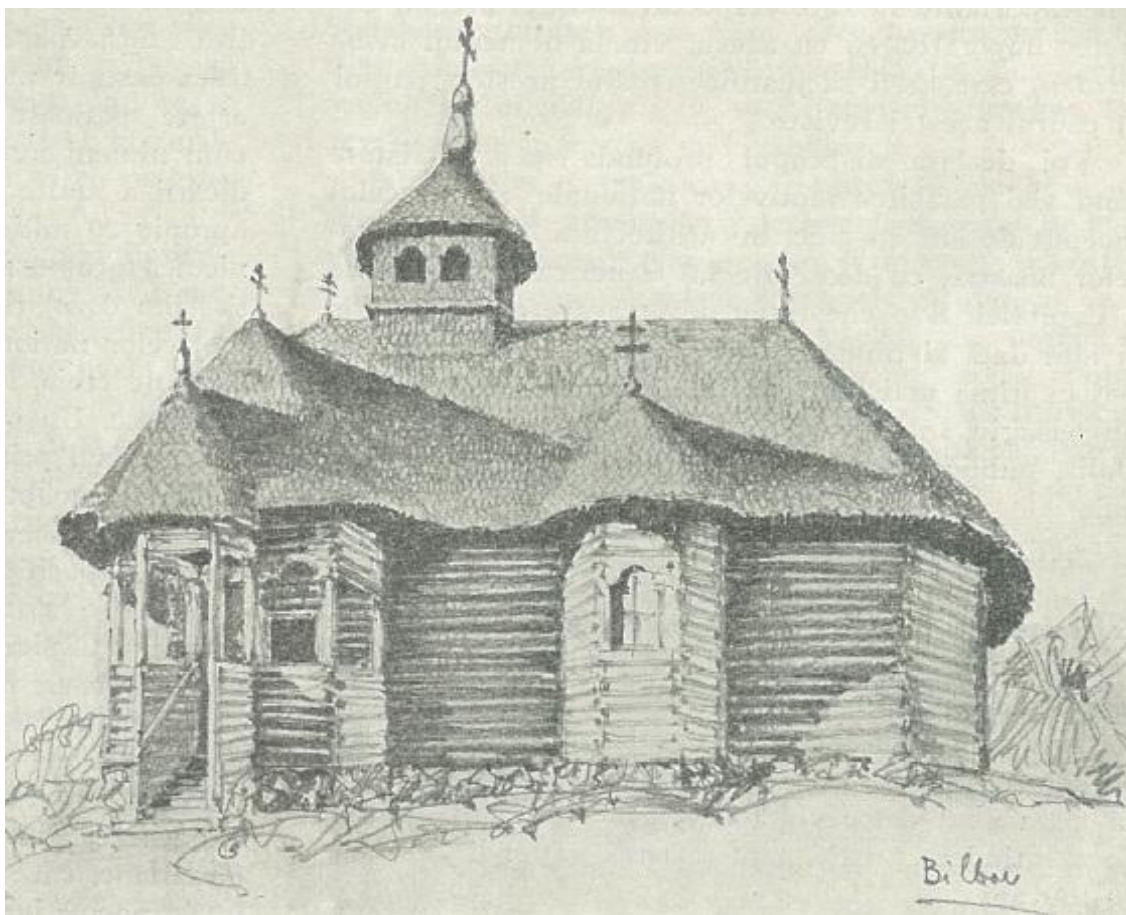
Biserica din Bilbor e construită pe clinul unei coline numită „bătcă”, în așa fel că se vede aproape din toate părțile satului. Când se bate toaca sau se trag clopotele, chemarea lor se aude în cele mai îndepărtate colțuri. Întotdeauna am admirat iscusința cu care a fost ales locul unde s-a așezat sfântul lăcaș, de închinare și de rugăciune.

Biseriçuța de lemn de la sfârșitul veacului al XVIII-lea a fost făcută de niște meșteri moldoveni, în stilul bisericilor lui Ștefan cel Mare. Cercetătorii unguri au fotografiat-o, au trimis și un pictor doar a schițat-o în culori – s-a și publicat în nu mai țin minte ce reviste – și au declarat-o monument istoric. Într-o excursie etnografică prin regiunea Giurgeului am pus pe un însoțitor al meu să o fotografieze pentru „Muzeul Asociațiunii” din Sibiu. E într-adevăr o frumusețe de biserică. Preotul tânăr care a venit după tata, avea ambiția să zidească o biserică nouă. I-am dat sfatul să nu schimbe o iotă, ci să copieze întocmai biserică de lemn și să o mărească. I-am făcut propunerea să cedeze familiei noastre biseriçuța de lemn, în care trăia sufletul tatii, în schimbul unei sume de bani, ca și contribuție la noua biserică de piatră. Dar nu s-a învoit. Eu aveam de gând să-i fac biseriçuții de lemn o temelie de beton, să-i impregnez lemnul și să-i asigur traiul, prefăcând-o în criptă a familiei Tăslăuanu, după ce s-ar fi sfințit noua biserică plănuită. Temeliile noii biserici au fost puse lângă drum și planurile le-a întocmit arhitectul mitropoliei din Blaj, care nu a prea dat dovezi de talent, deși e fiul pictorului Smigelschi.

Biserica nouă nu e terminată când scriu aceste rânduri, așa că slujba se face tot în bătrâna biseriçuță de lemn. Parohia greco-catolică Bilbor înainte de 1794, se ținea de Episcopia Neamțului din Moldova, după ce Bilborul a fost anexat Austriei, la 1775, deodată cu răpirea Bucovinei – cum am spus, – după 20 de ani, sătenii s-au făcut uniți. Parohia a fost administrată de preoții din comunele vecine ca filie. Cel din urmă administrator până în 1875 a fost Popa Toader, din Toplița, tatăl tatii. Între 1857-1875, a devenit parohie independentă, având ca preot pe George Filipescu. Pe preoteasa lui, văduvă, am apucat-o. Era o țărăncă voinică din neamul Cojocărenilor din Corbu. La

1875, a venit tata în Bilbor, unde a slujit o jumătate de veac. După o inscripție de pe o bârnă din altarul bisericii, ea s-a clădit în 1795-1797. Sfințirea bisericii s-a făcut sub Episcopul Lemeni, în 1835. Se vede că erau prea puțini credincioși de n-au avut preotul lor până în 1857. Hramul bisericii, dacă nu mă înșel, e Sf. Nicolae.

Tata păstra, în toate, obiceiurile bătrânești. Nu voia să facă nicio inovație. Nu strica datina, care e temelia satelor. După moartea tatii am încercat o dată să ascult liturghia noului preot, dar n-am putut. Lume nouă, glasuri noi în altar și strană... M-au năpădit lacrimile și am ieșit^{28,29}. S-au stricat și obiceiurile bătrânești, care dădeau atâta farmec și atâta poezie vieții din jurul bisericii. Când eram copil, biserica era locul de întâlnire al sătenilor. Oamenii veneau să se închine, cu multă evlavie, iar după ce ieșeau de la biserică, la unele sărbători și mai ales la hramuri, se așezau în fața bisericii la ospete, cu mâncări și băuturi aduse de acasă.

Biserica de lemn „Sf. Nicolae” din Bilbor.

Sursa: Victor Smigelschi, 1937, p. 6.

²⁸ În vara anului 1939, m-am dus să văd satul meu natal, pe care nu-l mai cercetasem de vreo 10 ani. Voiam să arăt și copilei mele, *Dafina*, crescută fată mare, ca să se adape la izvorul tradiției sătești. Bilborul avea acum o primărie și o școală, zidite din piatră. Amândouă încăpătoare și temeinic lucrate. Era gata și biserica nouă, foarte impunătoare ca înfățișare. Îi lipsea numai zugrăveala dinlăuntru. Mitropolitul Blajului a instalat călugări franciscani, în loc de preoți parohi. Am ascultat slujba și predica unuia dintre ei, în biserica nouă. Era ziua de Sf. Ilie. Altădată, sub tata, în ziua asta, biserica era plină de credincioși. Acum, abia câțiva săteni. Biserica cea veche, din lemn, lăsată în părăginire...

²⁹ Această notă ulterioară a fost făcută de Octavian C. Tăslăuanu, pe dosul paginii manuscrisului, probabil, cu prilejul unei revederi a textului inițial din 1922 [Gelu Voican Voiculescu].

Ospetele uneori țineau până pe înserat. Îmi aduc aminte că la aceste ospete am băut mied, băutura geților, făcută din miere. Mai târziu a dispărut și a fost înlocuită cu rachiuri, drese cu buruieni, și cu vin. Preotul stătea în mijlocul sătenilor, se sfătuia cu fruntașii gospodari și se ospăta ca Iisus la Cana Galilei. Pe vremea aceea, aproape nu erau cârciumi în sat și cred că Dumnezeu primea rugăciunile credincioșilor, urmate de libațiuni cu mai multă milostivenie decât pe cele de azi, seci și oficiale.

La asemenea serbări din vremea copilăriei mele aveam priveliști fermecătoare, care mi-au rămas adânc întipărite în amintire. La mesele întinse pe pajiște, între două bârne, se ospătau sătenii mai bătrâni. Ploștile înflorite și cu băire de curele treceau din mână în mână. Gospodarii închinau și își urau noroc și viață lungă. Niciunul nu punea plosca la gură înainte de a rosti câteva cuvinte vecinului, căruia îi trecea plosca. Alții, mai scuturați și mai îndrăzneți, se sculau în picioare, adresau urări tatii și tuturor sătenilor. Pâlcuri de femei, risipite prin țintirim, îngenuncheau la mormintele rudelor și începeau să bocească în versuri, cu glas tare. Tineretul ieșea din țintirim pe tăpșanul din față și se apucau de jocuri și dansuri. Corul bocetelor de la morminte se întâlnea cu zdrăngănitul ceterii și chiuiturile flăcăilor. Cei vii petreceau cu cei morți, într-o comunitate sufletească înălțătoare. Viața satului în jurul bisericii părea un râu fără început și fără sfârșit, care nu se știe de când a pornit să curgă și nici când se va vărsa în marea veșniciei. În pomenirea morților, în ospățul celor vii, și în jocurile tinereții se reoglindea eternitatea satului, stăpânită de ochiul Dumnezeu.

1924

1933

Octavian C. Tăslăuanu cu fiica sa, Dafina, căreia îi sunt dedicate amintirile din *Spovedanii I*.

Copil cum eram, nu mă puteam sătura de minunata priveliște ce mi-o îmbia biserica împrejmuită de brazi. Atunci s-a sădit în sufletul meu iubirea satului, cu obiceiurile străvechi și dragostea de neam. Cărțile cu doctrinele lor, oricât ar fi de măiestrit scrise, nu pot învăța ceea ce te învață satul. Tot atunci s-a trezit în mine iubirea de țărani, în mijlocul cărora mi-am deschis ochii

pe lume și am crescut până m-am făcut mare. Țărănismul nu e învățat de mine nici din cărți și nu e dictat nici de oportunismul politic, ci e organic. M-am născut cu el în sânge.

Creștinismul pentru săteni era un imperativ, o poruncă, pentru ei religia era lege, ceea ce arăta păstrarea vechii tradiții a Imperiului Roman de Răsărit, care a recunoscut creștinismul ca religie de stat și a legiferat-o. Pe vremea Imperiului Bizantin, statul recunoștea o singură religie, pe cea ortodoxă, a celor dintâi șapte concilii ecumenice și ereziile erau socotite drept crime contra legii stabilite de autoritatea imperială. Un cuvânt păstrat în graiul țăranilor constituie dovada originii creștine orientale a cultului pe care îl practică. Legea creștină în mintea țăranilor ia forme concrete care se împletesc cu viața lor de toate zilele. Legea creștină și nu cea lumească a stăpânitorilor vremelnici și schimbători, e călăuza morală a țăranilor. Mai demult nu era act în sat și în familiile gospodarilor, care să nu ceară binecuvântarea bisericii. La botez, la cununii, la înmormântări, la sfeștăanii, la molitve, la dezlegări, la parastase etc, sătenii recurgeau la biserică și la preot. La toate, pe lângă cultul creștin, adăugau reminiscențe din cultul păgân. În biserică bărbații stăteau în fața altarului, iar femeile, despărțite de arcade, dinapoia bărbaților. Când ieșea preotul cu darurile se prosternau, femei și bărbați, în fața tatii care trebuia să treacă peste ei. Alții îngenuncheau și se ștergeau cu patrafirul sau cu poalele odăjdiilor pe față. Se practica taumaturgia. Sătenii aveau credința, că se vindecă orice boală dacă trece preotul cu darurile peste ei. Sătenii erau foarte darnici. În toate duminicile aduceau prescuri și alte alimente la biserică, iar când le făceau dezlegări sau parastase, veneau cu panachide, cât o roata de car, cu pomeni și cu colaci. Aceștia din urmă se împărțeau, cu o lumânare de ceară înfiptă în ei, între neamuri și alți săteni. La asemenea ocazii, se aduna atâta pâine în casa părintească, încât mama o împărțea la săraci, de care nu prea se găseau însă în sat.

În vremea copilăriei mele, *Andron Goșmanul* era ajutorul tatii în treburile bisericii. El venea de lua cheile bisericii, el trăgea clopotele și bătea toaca, el aprindea lumânările și cădelnița, el intra și ieșea din altar, el aducea ofrandele sătenilor din biserică acasă la noi, el era nelipsit de la orice ceremonie religioasă. Când l-am pomenit era bătrân, scurt, îndesat și cu barbă. Vorbea repezit și poruncitor, dar pentru noi copiii părintelui totdeauna avea câte ceva în traistă. Când am crescut mai mare, el îmi aducea păstrăvii cei mai gustoși și cei mai mari. Într-o vară, nu l-am mai găsit printre cei vii. Parcă ceremoniile de la biserică nu mai aveau același farmec ca pe vremea când le patrona și conducea dânsul. A fost unul din oamenii din Bilbor, care mi-a plăcut mai mult, prin felul original și poruncitor cu care conducea treburile bisericesti. Pentru el, creștinismul și rânduielele bisericii erau lege. Nu admitea nicio abatere. Și cât a trăit, era regulă în sat.

Strana o ținea „Dăscăluțu”, un om înstărit, cu numele de familie Filip, înrudit cu Filipescu, dușmanul bisericii și al tatii. „Dăscăluțu”, ca să se deosebească de ceilalți săteni, purta un lăibărel sau surtuc, ca domnii, dar păstra cămașa românească și ițarii. Era un om sfătos, plăcut la vorbă și umblat, dar câteodată se întrecea cu băutura. Cunoștea bine rânduiala tipicului, dar nu-l ajuta glasul. La sărbătorile mari deschidea cazania și citea dintr-înșă sătenilor, la sfârșitul slujbei. Cazania înlocuia predica, fiindcă tata n-a predicat niciodată, ci, când ieșea din biserică, „vestea” oamenii despre cununii, posturi, sărbători mari și alte evenimente bisericesti. Dintre sărbătorile care m-au impresionat mult în copilăria mea, au fost *Rusaliile*, când ieșea întreg satul „la țarină”, cu prapori și cu icoana, iar tata făcea slujba, în aer liber, pentru roadele câmpului. În fond era o sărbătoare cu tradiții păgâne, continua cultul Zeiței Ceres și a Zeiței Flora, a sărbătoarei Rosalia, numele căreia s-a păstrat la români. Ce minunată privește și încântare a ochilor. Câmpul verde, cerul albastru, cununa munților împăduriți dimprejur, risipa de culori a portului din sat, odăjdiile de aur ale tatii, praporii și sfintele icoane, toate-mi păreau din povești. Sufletul meu de copil își deschidea larg toate ferestruicile și sorbea, mut, cu respirația tăiată, farmecul zilei. Cum ascultam slujba și cântările agățat de un gard, mi se părea că nu trăiesc pe pământ, ci că plutesc în scara cerului cu fumul de tămâie ce se înalță și se risipea în văzduh, din cădelnița tatii.

Sătenii mai aveau obiceiul să cheme pe tata la târle și la stână sus în vârful munților, să „citească” și să stropească, cu apă sfințită dobitoacele, ca să le ferească și să le păzească Dumnezeu de primejdii de boli și de fiarele sălbatice. Tata se suia călare, pleca dimineața cu Goșmanul după el, și se întorcea seara, pe la sfințitul soarelui. Aceste slujbe erau adevărate expediții și numai preoții deprinși cu obiceiurile muntenilor se încumetau să le facă. Le plăceau însă și lor plaiurile împădurite și priveliștea din crestele munților. Tata se întorcea totdeauna vesel și îmbujorat la față de la asemenea „cetanii”. O dată l-am însoțit și eu la târla lui Grigoraș din Aluniș, care nu era așa departe. Firește, tata mergea călare și eu mânz după el, împreună cu Andron Goșmanul. Cum am hălăduit dincolo de vamă, vechea vamă din sus de cazarmele jandarmilor și a finanților, tata și-a tras pălăria pe ochi și a început să cânte, iar Andron își îndesa mereu pipa cu tabac și pufăia.

Mergeam la pasul calului, care se mai oprea și păștea din iarba grasă de pe lângă cărărușă, iar noi ne mai odihneam. După câteva ceasuri de drum am ajuns. Știam asta, pentru că ne-au ieșit în întâmpinare vreo cinci zăvozi, să ne sfâșie nu alta. Într-o padină apărură târla lui Grigoraș. Stăpânul ne ieși înainte. Era un tip de dac, scurt, gros și pletos, grozav de mândru de bogăția sa. Era descendent din răzeșii lui Ștefan cel Mare care locuiau în satele dornene și care datorită opreliștilor a trecut dealul. La târlă femeile au sărutat mâna tatii. Între ele, o arătare din povești, m-am șters la ochi să văd dacă nu-i o zână a codrului. Tata a făcut slujba, stropind cirezile de vaci și turmele de oi. Ciobanii cu cămășile negre stăteau în genunchi, cu capetele descoperite, plini de smerenie, printre oi. Pletele lor negre unsuroase străluceau în bătaia razelor de soare, ca niște căpățâni de smoală. Pe urmă, ne-am ospătat sub niște brazi, cu tocană de berbec, cu jintiță și cu balmoș. Mâncasem de nu mă mai puteam urni din loc, iar Andron închinase în sănătatea stăpânului până s-a prăvălit pe un buștean. După ce am pușcat un somn haiducesc, încărcăți de bunătați, am început să coborâm la vale spre sat. Tata îngâna un cântec din bătrâni, iar Andron pufăia mai voios din pipă, răsturnând cu tăpălagele îngreunate de băutură, toți bolovanii de pe cărărușă. Vremuri apuse, cu alți oameni și cu alte obiceiuri, care dorm toți în Bâtca Bisericii, numai eu mai rătăcesc în lume, ca să mângălesc fața curată a foilor de hârtie, nu știu la ce folos.

Ce înțelepți sunt ciobanii care în loc să citească în cărți, citesc în stele zădărnicia vieții!

Preotul mai demult, era și judecător în sat. Oamenii nu se duceau la primărie sau la pretură, ci se supuneau la hotărârea părintelui. Cu vremea acest obicei vechi a slăbit, iar azi, aproape a dispărut. Pârile au început deodată cu împroprietărirea, dar nu aș putea spune că erau multe. Muntenii sunt oameni pașnici și se țin de zicătoarea din bătrâni: „Decât judecată dreaptă, mai bine o învoială strâmbă”. Nici jandarmii și nici finanții nu aveau prea mult de lucru cu sătenii, de altfel cei dintâi stăteau în Bilbor, pentru paza graniței, care era însă, cu neputință de păzit în munții acoperiți de codrii seculari. Sătenii se duceau și se întorceau din Moldova, când și cum le plăcea.

Bilboreni, deși erau uniți, nu făceau nicio deosebire între preot ortodox și unul unit. Pentru ei toți erau legea... cu cei din Moldova trăiau ca frații și nu se pomenea vreo discuție confesională. Tata avea obiceiul să zică: „Noi suntem tot ortodocși măcar că ne-am unit cu Roma”. Cărțile bisericesti ale tatii erau aproape toate din țară, cu litere chirilice. Nici nu-mi dădeam seama că noi aparținem altei biserici. Tata avea pe perete portretul Papei Leon al XIII-lea. Când am început să înțeleg rosturile lumii, l-am întrebat o dată:

– D-ta de ce ții pe perete pe popa ăsta catolic, ras și tuns?

Tata s-a uitat la mine și a tăcut. Dar, m-a lămurit mama, care întrebuița cuvântul de „păpistaș”, ca o insultă, numai cuvântul de „calvin” fiind mai grav.

– Ca să fie pe placul celor de la Blaj – mi-a răspuns, îngurzându-și gura cu dispreț.

Problema asta a ortodoxiei și a catolicismului, deși mi-au întors sufletul de la cariera de preot, m-a urmărit și i-am închinat mai târziu întinse studii, la sfârșitul cărora am constatat, că despărțirea bisericii răsăritene de cea din Apus s-a făcut din cauze politice. În România Mare, s-a

discutat cu însuflețire unirea celor două biserici românești, dar nu s-a ajuns la niciun rezultat practic. Mă bate însă de multă vreme gândul să scriu o carte închinată tatii, în care să încerc a lămurii întrebarea mereu actuală: *Spre Roma sau spre Bizanț?*

Alt obicei creștinesc era umblatul cu crucea iarna, la Bobotează. Tata când era tânăr umbla întreg satul pe jos, iar după ce a mai îmbătrânit mergea călare. Spre adânci bătrâneți nu mai putea face acest serviciu, trimitea numai cantorii. Cea mai mare pedeapsă pentru un sătean era să nu intre preotul cu crucea în casă. Tata o făcea numai la puținii care trăiau necununați. Umblatul cu crucea ținea după sărbătorile Crăciunului până la Bobotează și era împreunat cu mari ceremonii. Satul era acoperit de zăpadă și mersul de la o gospodărie la alta se făcea cu trudă și cu oboseală. Înaintea preotului, cu crucea, mergeau cete de copii, care strigau „*Chiraleisa*”³⁰, și făceau pârție prin zăpadă. După ce preotul boteza pe toți ai casei și stropea cu agheasmă gospodăria, urma ospățul.

Gospodarii atunci plăteau birul de 1 fiorin și încărcau cu bunătăți pe însoțitorii tatii. Era o mândrie pentru fiecare sătean să primească pe slujitorul altarului cu cât mai multă cinste.

La Bobotează, biserica cutreiera tot satul și grinda fiecărei case rămânea cu o cruce arsă cu o lumânare de preot, aducându-le tuturor aminte că sunt creștini și punându-i pe toți sub paza crucii, care le va străjui creștetul și după ce se vor fi „petrecut” din viață. Cum era să nu țină sătenii la biserică și la rânduielile ei, când știau că în țintirimul din bâtcă vor ajunge cu toții. Viața e ca floarea câmpului, trecătoare pe lumea asta și veșnică pe lumea cealaltă. De aceea nu legile lumești, făcute de oameni, ci poruncile dumnezeiești ale bisericii erau îndreptarul lor în viață. Stăpânirea lumească era schimbătoare, când una, când alta, când mai bună, când mai rea; stăpânirea cerească era singura statornică, pururea aceeași, cu legile ei, cu datinile moștenite din bătrâni și cu obiceiurile – sau „obliceiurile”, cum se zice în Bilbor – care se mai prefac de rândurile de oameni ce hălăduiesc prin astă lume.

Așa se explică marea taină a păstrării neamului nostru în jurul bisericii. Biserica era adevărata cârmuire a satului, căreia oamenii i se supuneau de voie. Cârmuirea lumească era o constrângere, pe care o ocoleau cât puteau și pe care o socoteau ca o pedeapsă trimisă de Tatăl Ceresc.

NUN MARE

Eram de vreo 5 sau 6 ani când m-am pomenit nun mare, împreună cu sora mea Valeria. Trebuia să cununăm o pereche tânără din capul satului de jos. Se pare că cei doi tineri care își legau viața unul de altul ne-au ales nuni în înțelegere cu bunica și cu mama. Însurăței se înrudeau cu bunicul. Astăzi, când scriu aceste rânduri, nici nu știu cum îi cheamă, i-am uitat. Dar îmi aduc aminte de nuntă, fiindcă era cea dintâi la care am luat parte. Dintre cele trei ceremonii de căpetenie ale vieții țărănești, botezul, nunta și înmormântarea, nunta era cea care mă fermeca și mă fura de acasă cu fastul ei, mai ales când însurăței erau cu stare și păstrau obiceiurile din bătrâni ale muntenilor. Cum simțeam o nuntă, o tuseam de acasă și mă amestecam printre nuntași, care mă primeau cu bucurie în rândurile lor. Nunțile din Bilbor sunt împreunate cu multe și prea frumoase ceremonii, dintre care voi povesti câteva de care îmi aduc aminte și care nu știu dacă se mai țin. Cu o săptămână înaintea nunții pornesc prin sat „chemătorii” sau „cemătorii” – cum se pronunță în Bilbor – de regulă rude de ale mirelui și miresei, care poftesc la nuntă pe gospodari. Sunt împodobiți cu năfrâmi la cingătoare și cu câte o ploscă înflorită din care închină cu gazdele. În vremea asta, atât la casa miresei, cât și la a mirelui e fierbere mare, de nu mai zoresc cu pregătirile până în ziua nunții. De obicei mireasa pleacă din casa părintească într-a mirelui. Rar se așează mirele în casa părintească a fetii, doar când fata e singură la părinți.

³⁰ Acest *chiraleisa* grecesc (de la *kirie eleison* = *Doamne miluiește*), rostit tocmai prin văgăunile munților noștri, dovedește tradiția bizantină și nu cea slavonă, mult mai târzie; e cultul nostru creștin.

În sfârșit, iată că a sosit și ziua nunții. Mireasa își părăsește portul românesc și se îmbracă cu rochie, nu-și păstrează decât cămașa înflorită cusută anume pentru nuntă și pe care, de regulă, nici nu o mai îmbracă până nu e întinsă în sicriu. Pe cap își așează o cunună făcută din flori de târg. Aceleași flori amestecate cu pene de păun, împodobeau și pălăria mirelui. Cel dintâi care pleacă la biserică e mirele, într-o căruță în frunte cu vătăjeii călări, cu caii împodobiti, cu pistoale la brâu și într-o mână cu un băț scurt, de al cărui cap de sus sunt legate năfrâmi ce flutură în vânt.

Lăutarii cântă, vătăjeii chiuie, trag focuri de pistoale și în ritmul chiuiturilor joacă năfrămile vătăjelului. În urma trăsorii mirelui, însoțit de nănași, vin nuntașii în căruțe, călări sau pe jos, care cum poate și cum îi dă mâna. Plecarea miresei e cu mai mare ceremonie. Înainte de a porni, nunii mari își iau rămas bun, în numele ei, de la părinți. Căruța sau carul cu întreaga zestre – pânzeturi, țoale, perini și plocuțe – așteaptă în curte. Mireasa în genunchi în fața casei părintești și a părinților de care se desparte, nunul mare începe orația spusă în versuri, care e întreruptă de plânsetul miresei și al părinților. În aceste orații am auzit pomenindu-se de împăratul Traian. Una dintre aceste lungi orații în versuri o însemnasem întocmai, dar s-a pierdut, împreună cu multe alte lucruri, în cursul războiului. După orație, și după ce mireasa sărută mâna părinților, e așezată în căruță între două druște (surori de mireasă), cărora până ajung la biserică nu le mai tace gura, chiuie într-una, făcând aluzii fel de fel. După căruța miresei vine carul încărcat cu zestrea. Uneori mireasa e așezată în aceeași trăsură cu zestrea. Nuntașii se opresc cu căruțele și cu caii în drum și urcă pe jos Bâta Bisericii. Preotul face obișnuitul ceremonial religios. Când am fost eu naș cu sora mea Valeria, cum eram mici de ne pierdeam printre picioarele oamenilor, ne-au urcat pe două scaune și ne-au dat câte-o lumânare mare, pe care a trebuit să o apucăm cu amândouă mânuțele noastre ca să nu o scăpăm. A început slujba. Eu stăteam pe scaun, în dosul mirelui, care avea niște plete lungi bălaie, ca spicul de grâu copt. Când i-a pus tata cununa pe cap, conform rânduielii, a trebuit să o prind și eu cu o mâna. Lumânarea rămasă numai într-o mână s-a cumpănit cu flacăra tocmai în podoaba de păr a mirelui, care a început să sfârâie și să răspândească un miros de godac pârlit. Bunica a sărit și a stins incendiul din capul mirelui, care s-a ales cu câteva șuvițe mai sărac.

De la biserică nuntașii se duc la casa mirelui, unde începe ospățul și jocul. Gazdele fac noilor căsătoriți daruri în bani și în vite. Mirii stau în fruntea mesei, iar în fața lor se așează un cocoș fript, în care unul din vătăjei trage cu pistolul. Nu mai țin minte ce simbolizează acest cocoș. Noi, nunii mari, stăteam de-a dreapta și de-a stânga mirilor. Una dintre femei începu să chiuie:

Nice una nu-i ca luna,
Ca luna de luminoasă
Și ca nuna de frumoasă.

Laudele se adresau surorii mele Valeria, de lângă mire. După întâmplarea din biserică, eu stăteam cam bosumflat lângă mireasă. Numai ce aud pe dracul de muiere chiuind:

Nunu mare cel frumos
Stă la masă mânios
Și cu gândul la cocoș.

Un râset general însoți chiuitura și ochii tuturor se ațintiră spre mine. M-aș fi băgat în pământ de rușine. Eu nu mă gândeam la cocoșul fript de pe masă, ci la capul pârlit al mirelui. M-am înroșit până după urechi și era mai-mai să încep a scânci, dar bunica a venit lângă mine și m-a mângâiat chiuind:

Foaie verde lobodă,
Gura lumii slobodă...

Dar femeia, de colo, a întrerupt-o:

Slobodă și nu prea
Că cine mi-o auzea
Buzele își drâmboia.

Alt hohot de râs...

Pe urmă a început jocul hobotului. Două druște s-au urcat pe laiță în picioare, la spatele miresei, au întins pe două bețe de vătăjei o șidă, pe deasupra capului miresei, și au pornit să joace mărunt și să rostească versuri, pe care nu le mai țin minte. Ele însemnau însă un rămas bun de la fetie și îmbrăcarea capului miresei cu șidă, pe care o poartă numai nevestele. Acest joc al hobotului mi-a plăcut mai mult și aș vrea să-l mai văd odată, acum, la bătrânețe, ca să-mi dau seama de însemnătatea lui.

Soarele se apropia de Vârful Feții Doboreanului și noi am fost duși acasă la mama, dar nunta a mai ținut vreo trei zile încheiate. Am mai fost odată nun mare, tot cu soră-mea Valeria când eram de vreo 17 ani. L-am cununat pe *Vasile Hîngan-Cuculețu*, care fusese în serviciul casei noastre și care, prin hărnicia și priceperea sa, ajunsese gospodar de frunte. [...] Amintirile mele despre nunta din Bilbor de când eram copil și de când eram băietan, se confundă. Nu mai știu dacă în satul meu se păstrează obiceiurile vechi, deoarece mă abat rar pe acasă. Obiceiurile muntenilor noștri ar merita însă să fie studiate de cineva cu răgaz. Cred că ar fi o contribuție prețioasă la cunoașterea satului. Când scriu aceste rânduri, nu am la îndemână lucrările speciale privitoare la nuntă, ca să pot face o comparație între cum se face această ceremonie în Bilbor și cum în alte părți învecinate. Bănuiesc că se aseamănă cu cea din Bucovina, descrisă de S. Fl. Marian, publicată de Academia Română sub titlul *Nunta la români*.

ÎNTRE STRĂINI

LA ȘCOLILE SECUILOR

Ca fiu de preot, eram sortit să învăț carte și viața mea din copilărie și tinerețe să se împartă între sat și oraș. Vacanțele de vară, acasă, iar restul anului la școală. Această epocă a durat până am terminat Universitatea, în 1902, adică până la vârsta de 25 de ani. Cea din urmă vară petrecută în satul meu a fost cea a anului 1901. Am rămas destulă vreme credincios cuibului părintesc de unde mi-am luat zborul în lume. În aceste amintiri atât copilăria, cât și tinerețea mea rămân strâns legate de satul meu natal, care le-a dominat pe amândouă. De aceea le și leg în mănunchiul aceluiși volum.

Peste substratul sătesc al sufletului meu, încetul cu încetul, s-a așternut cultura culeasă în centrele urbane pe care le-am colindat ca să învăț carte. Cele două culturi, cultura satului și cultura orașului, nu au reușit să fuzioneze în sufletul meu niciodată. Antinomia dintre ele s-a accentuat chiar cu vârsta și azi, când pot analiza din puncte de vedere superioare lupta dintre cele două lumi, îmi dau seama că substratul sătesc din sufletul meu nu e numai cel mai puternic, ci și cel mai sănătos. Cu cât am învățat mai mult, cu atât am putut prețui cultura milenară a satelor, pe care o ocrotesc cu grijă în sufletul meu. Dacă istoria ar fi în stare să cunoască viața satelor, ar avea altă înfățișare și nu s-ar mai mărgini la povestirea câtorva domnii și a câtorva războaie. Cu zestrea sufletească a satului meu, am plecat, la vârsta de 8 ani, la școală, între străini.

Țin minte zarva din casa noastră. Eram cel dintâi copil care se despărțea de casa părintească. Mama îmi pregătise albituri din pânză de in, pe care mi le așezase într-o ladă albă de brad. Un rând de haine de pânură neagră, perini, cearșafuri, saltea de paie și un țol. În ladă mai mi-a pus merinde, prescuri și brânză, ca să nu le duc dorul. A sosit și ziua plecării. Căruța era încărcată cu fân. Dinainte era lada mea, pe care sta vizitiul și tata, iar pe mine m-au cucuiet în vârful fânului dinapoi. Mama m-a sărutat și printr-o perdea de lacrimi mi-a urat: „Umblați cu bine”. Tata a luat hățurile și a dat bici cailor. Eu scânceam în vârful căruții, dar trebuia să bag de seamă să nu mă dau de-a berbeleacul. Mă țineam cu mâinile de funiile cu care era legat fânul.

La capul satului ne aștepta bunicul și bunica, cu o traistă plină, pe care mi-au vârat-o sub picioare. Bunica plângea. Bunicul o muștra: „Mai liniștește-te, muiere, că doar nu-l duce la spânzurătoare”. Le-am sărutat mâinile la amândoi și bunica mi-a făcut semnul crucii, ștergându-și lacrimile cu colțul năframii. Ieșeam pentru întâia oară din sat. Pe Valea Bistricioarei, până la Corbu, mergeam pe un drum îngust, printre păduri seculare. Priveliștile minunate m-au făcut să-mi revin în fire. Gândul meu colinda mereu înapoi spre sat dar, la cotiturile drumului, îmi apăreau peisaje noi, care îmi trezeau luarea aminte. Cum în urcușurile mele pe munți eram deprins să-mi fixez puncte de orientare ca să nu rătăcesc la întoarcere, și pe vale îmi însemnam în memorie ba un colț de stâncă, ba un pârâu, ba o răscruce de drumuri. Când am ieșit la drumul mare, ce duce de la Corbu la Borsec, nu mă puteam minuna îndeajuns de lărgimea și de frumusețea lui. Căii mergeau la trap și căruța înainta ca pe-o curea. Fânul pe care mă cucuiasem se așezase și mă cufundasem în el de nu mi se zărea decât capul.

La Borsec, am poposit la un han. Era ora prânzului. Am dat fân cailor și ne-am ospătat și noi din merinde. Tata m-a făcut să desfac și traista bunicilor, în care am găsit un caș întreg, scoverzi făcute de bunica, păstrăvi afumați și o ulcică cu miere. După două ore de odihnă am pornit spre Cuizreș. Cum a început urcușul, ne-am coborât toți din căruța și am mers pe jos până în vârf. Fioros drum! Îmi aduc aminte că nu m-aș fi mișcat de lângă tata, Doamne ferește! Mi se părea că la fiecare pas ne vor ieși hoții în cale. Spre seară, am ajuns în bună pace, în Sânmiclăuș și am tras iar la un han pe care îl cunoștea tata, unde am dormit, într-o odaie, pe o canapea de lemn visând la balaurii de pe Cuizreș. A doua zi, ne-am dus la școala primară în clădirea care există și

azi, în fața bisericii catolice. Directorul era *Todor Antal*, care m-a primit în clasa a III-a, deoarece nu știam ungurește, dar a făgăduit tatii că mă va trece în clasa a IV-a dacă mă voi purta bine.

Tata m-a așezat în gazdă la niște oameni, împreună cu alți băieți, între care și un român, *Leon Drăgan* din Biczaz, fiu de preot și el. Când m-a lăsat tata singur, am crezut că se năruiește cerul peste mine. Am început să bocesc de mi se rupea inima. Tata s-a întors de vreo trei ori ca să mă mulcomească, a ieșit și familia gazdei să mă mângâie în limba lor din care nu pricepeam o boabă. M-am trântit pe pat și m-am înfundat cu capul în perna mării, suspinând toată noaptea.

A început școala. Mi s-au dat cărți în care mă uitam ca pisica în calendar. În clasă, nu înțelegeam un cuvânt. Dar încetul cu încetul, de voie de nevoie, m-am împrietenit cu lumea cea nouă. În fiecare zi, învățam câte-o vorbă ungurească, iar pe la Crăciun m-am pomenit că încep să sporovăiesc în limba lui Arpad. Gazda la care ședeam avea o fată mare, voinică și neagră ca armencele. Avea niște ochi mari negri, visători, și mă tot chema la ea în odaie. Subțirel și slăbuț cum eram, i se părea că am nevoie de o protecție. Mă chema la ea și mă învăța să citesc ungurește și pe urmă mă puneă să-i povestesc ce-am citit. La început mergea greu. Dar îi plăcea că la sfârșitul lecției îi sărutam mâna și-i mulțumeam pentru bunăvoință. Era încântată de progresele ce le făceam și mă lăuda că sunt „băiat bun”. În vreo două rânduri, i-am dus niște buchete de flori, pe care le culesesem pe câmp la marginea orașului. A fost așa de măgulită, încât m-a luat în brațe și m-a sărutat. Dar a rămas uimită când am pupat-o și eu bilborenește pe obraz, șoptindu-i sfios, cu ochii plecați: *Szeretleek* (Te iubesc). S-a roșit toată și a izbucnit într-un hohot de râs.

De atunci avea grijă de mine ca de copilul ei. De dragul ei am învățat ungurește. În viața mea, femeile au jucat un mare rol, de când eram copil nevinovat. În curtea școlii erau niște aparate de gimnastică, un fus, paralele și niște inele, de care nu mai văzusem. La început mă uitam la puii de unguri cum se agață de ele și fac fel și fel de figuri. M-am tot uitat, până le-am prins meșteșugul. Într-o după amiază, când nu era nimeni în curtea școlii, m-am furișat tiptil, până la aparate. M-am oprit în fața fusului și, cum am pus mâinile pe el, am reușit s-ajung deasupra, cu o ușurință care m-a mirat. Am încercat figuri și la paralele și la inele, pe care le-am repetat câteva zile de-a rândul. După câteva săptămâni nu mă întrecea niciunul dintre copiii de seama mea.[...]

Pomenesc de aceste începuturi din școala primară din Sânmiclăuș, deoarece, mai târziu, în liceul superior, am ajuns cel dintâi gimnast. La sfârșitul anului, am primit un certificat de absolvire a clasei a III-a primare, cu nota: *bun*. Când am ajuns vara acasă, tot amestecam vorbele românești cu cele ungurești, de mama se uita încruntată la mine și mă batjocorea: „săcuiule!”. Toamna, nu știu ce a făcut tata de a reușit să mă înscrie în clasa I a gimnaziului civil. Presupun că, acum când știam ungurește, a cerut un certificat de absolvire de la școala primară din sat, cu care m-a trecut în liceu. În Sânmiclăuș am învățat trei clase gimnaziale cu profesori mediocri și cu rezultate slabe. Nu mă țineam de carte, ci de joacă. Treceam dintr-o clasă în alta la limită. Abia în clasa III-a am început să mă aștern mai serios pe lucru, ca să obțin la câteva obiecte *bine*. Atmosfera din Sânmiclăuș era șovinistă. Nu ne vedeau cu ochi buni. Deși le vorbeam limba oficială, știau că valahii se deznaționalizează greu. Chiar dacă își pierd limba, își păstrează religia și țin preot român. Câteva sate din secuime o dovedeau. Erau români deznaționalizați, care își pierduseră limba, dar spuneau pe ungurește: sunt valah greco-catolic. Unii dintre bărbați purtau straie secuiești, dar își lăseau cămașa în afară, după care îi puteai cunoaște că sunt români.

În Sânmiclăuș era și un protopopiat greco-catolic, de care atârna și tata. La o margine a orașului aveam și o biserică de lemn în care se slujea românește. Pe vremea aceea, protopopul român se numea *Ion Montani*, de origine din părțile Munților Apuseni. Religia ne-o propunea dânsul și de câte ori ne duceam la biserică ne poftea în casă și ne omenea. În Sânmiclăuș nu duceam dorul de casă, deoarece veneau deseori oameni din Bilbor, cărora mama le încredința câte o traistă cu merinde pentru odorul ei. Uneori venea și tata, cu treburi, pe urmă știam drumul peste Cuzreș și peste Bichovaș. Într-o zi eram acasă.

În clasa I-a liceală, dacă nu mă înșel, iarna, m-am îmbolnăvit greu și-mi aduc aminte că un doctor spân mă lua și mă vâra într-un ciubăr cu apă plină cu sloi de gheață și, pe urmă, mă învălea în niște cearșafuri. Câteva zile abia mai respiram, dar până la urmă am învins boala și am scăpat spre marea mirare a doctorului spân, care mă condamnase. Nu mai țin minte ce boală am avut.

Vara mă duceam acasă, unde n-aș fi pus mâna pe o carte, Doamne ferește. Lucram în gospodăria părintească, hoinăream pe munți și pe văi, desfătându-mă în frumusețile naturii. Zgura de învățătură străină de peste iarnă dispărea în cele două luni de vacanță trăite în mijlocul satului și al țăranilor. Toamna, când porneam iar la Sânmiclăuș, trebuia s-o iau de la început cu ungureasca și cu învățătura, care îmi întorcea mintea pe dos. Grozav calvar era școala ungurească pentru bieții copii români. Dar l-am urcat toți, fără să ne poată abate de la tradiția națională a satelor, de unde porneau cei mai mulți. În Sânmiclăuș am stat în următorii ani școlari: în 1885/1886 în clasa a III-a primară; 1886/1887, în clasa I gimnazială; în 1887/1888, în clasa a II-a gimnazială; în 1888/1889, în clasa a III-a gimnazială.

LA NĂSĂUD

Tata ținea cu orice preț să învăț și nemțește. După ce am terminat clasa a III-a la gimnaziul din Sânmiclăuș, m-am pomenit că mă duce la Bistrița sașilor, unde învățase și dânsul. Drumul pe Valea Mureșului, apoi de la Morăreni peste Monor, a fost pentru mine o încântare. Cum mergeam cu căruța și caii noștri, mânați de un țăran, tata îmi istorisea tot ce știa despre locurile și satele pe unde treceam. De atunci țin minte o mulțime de istorioare din trecut despre așezările din Valea Mureșului, pline de neamuri de ale noastre.

Am mers trei zile până la Bistrița. Noaptea ne odihneam pe la rudele și cunoscuții tatii sau pe la preoți, care ne primeau cu bucurie. Ce vremuri frumoase și patriarhale! Oriunde băteam la poartă eram găzduiți și omeniți. Numai în Râpa am fost o dată batjocoriți. Niște blestemați ne-au tuns peste noapte cozile și coamele cailor, spre cea mai mare scârbă a tatii. Ajunși în Bistrița, sașii nu au vrut să mă primească în clasa a IV-a fără examen. Ziceau că liceele ungurești sunt slabe, nu ca ale lor, în care se învață carte. Am poposit vreo două zile în acest târg săsesc, fără să știu unde umblă și ce face tata. Mi se urăse să-l aștept la hanul la care trăsesem. A doua zi am ieșit și eu, după plecarea tatii, să văd orașul. Mergeam încet și-mi fixam puncte de orientare, ca să nu mă rătăcesc la întoarcere. M-am pomenit în piață și tocmai căscam gura la turnul bisericii săsești, când m-am trezit cu tata la spate. M-a luat și m-a dus la directorul liceului, care a început să sporovăiască pe nemțește. M-am înroșit până după urechi și m-am uitat disperat la tata, spunându-i pe românește că nu înțeleg ce mă întreabă Herr Direktor. Atunci, acesta a întors-o pe ungurește. Bucuria mea. Eu știam mai bine limba oficială decât dânsul. A început să mă examineze din diferite materii, dar nu a rămas mulțumit cu știința mea de carte și i-a declarat tatii că nu mă poate primi decât tot în clasa a III-a. Deși eram tinerel, tata nu s-a învoit să pierd un an. Bucuria mea că nu trebuia să rămân în Bistrița, pe care nu o puteam suferi! Mi se părea că e o plăcintă plină de praf. Dar nu știam unde are să mă ducă tata. În aceeași zi, am prins caii la căruța și hai mai departe, până la școlile grănicerilor români din Năsăud, unde mai învățau copii din Toplița. Tata m-a înscris în clasa a IV-a de liceu, m-a lăsat în gazdă la niște țărani, care trăiau „dând cost la studenți”. Eram împreună cu doi studenți mai mari ca mine din Toplița, cu *Ion Bucur* și *Teodor Sbîrcea*, care se apropiiau de absolvirea liceului. Cu toate acestea, când a plecat tata, am plâns. Mă simțeam departe de satul meu, aruncat între străini.

În Năsăud, era o viață patriarhală. Un liceu într-un sat. Majoritatea copiilor purtau straie românești. Unii nu le lepădau până în clasa a VIII-a liceală. Truda mea era să traduc pe românește ceea ce învățam ungurește. Carte nu se învăța prea multă în liceul românesc din

Năsăud, al cărui director era *Ion Ciocan*, cunoscutul profesor universitar de mai târziu de la Universitatea din Budapesta.

Amintirile mele din Năsăud sunt destul de sărace și de șterse. Țin minte că femeia gazdei, *Saveta Catargi*, era voinică și plină de viață. Seara ne cânta: *Trei colori cunosc pe lume*, un cântec național pe care nu-l mai aud azi. Bărbații, tot oameni înalți și mândri, că erau urmașii cătanelor împărătești. Grănicerii aveau steagul lor, pe care îl scoteau la sărbători. Sporturile pe vremea aceea se reduceau la câteva jocuri cu mingea: fuga lungă și poarca, în care eram mare meșter. În Năsăud, am învățat dansurile naționale și, în special, *Călușarul* și *Bătuta*, pentru care aveam mare talent. Studenții mai mari făceau alte sporturi. Se duceau în Intradam, un cătun lângă Năsăud, locuit numai de evrei, și trăgeau chefură cu rachiu, căruia îi ziceam *crampău*, până se îmbătau turtă. A trecut și anul școlar 1889/1890, în care mă refugiasem în Năsăud. Cine s-ar mai fi gândit că am să ajung să fac o parte a examenului de maturitate (bacalaureat) tot în Năsăud! Dar despre asta mai târziu.

Întors acasă, la Bilbor, acum eram un băiat de 14 ani, îmbrăcat nemțește, predispus spre romantism și cu pretenții de bărbat, deși neîndemânatic. Într-o duminică, aud sunând din corn. De abia se crăpase de ziuă. Cunoșteam buciurile din corn. Pleca satul întreg la vânătoare de urși. Pușcașii de o parte și hăitașii de alta. Pe vremea aceea, nu existau teritorii de vânat. Fiarele se înmulțeau și făceau stricăciuni între vitele sătenilor. Ardeam de dor să merg și eu la vânătoare. Nu știam însă ce să fac, pe cine să rog să mă ia. Armă nu aveam, fiindcă tata nu ținea scule de acestea în casă. Toată nădejdea mi-o pusesem în bunicul. Obiceiul era ca după chemarea cornului oamenii care plecau la vânătoare să se adune la podul de peste Bistricioara de lângă Cetăieni. M-am pus la pândă să-l prind pe bunicul când va trece cu pușca pe umăr și să-l rog să mă ia și pe mine. Tata va fi la biserică și nu mă va putea împiedica să plec. Vremea trecea și bunicul nu se mai iveau. Soarele răsărise din dosul Harlagiei și știam că vânătorii vor buciura în curând de plecare. Zăresc de departe pe bunica, care venea împodobită la biserică. Alerg înaintea ei și o întreb dacă vine bunicul la vânătoare. Îmi spune că s-a dus la Tulgheș. Nenorocul meu. Între timp aud iar buciurând. Plecau vânătorii. Am rămas cu buzele umflate. Spre seară, oamenii s-au întors cu trei urși dintre care unul era cât un vițel mânzat. Aceste vânători ale sătenilor erau privescitori pline de poezie care mi-au încântat copilăria, dar nu am ajuns niciodată să iau parte la ele, din cauza tatii, care îmi interzicea asemenea sporturi.

Totuși, mai târziu, când am crescut mai mare, nu am putut rezista instinctelor atavice și am hoinărit adeseori cu pușca în spinare prin codrii Bilborului.

LA BRAȘOV

Tata nu renunțase la gândul că trebuie să învăț nemțește. Cu ungureasca nu poți ieși din Ungaria, dar cu nemțeasca te duci în lumea întregă – obișnuia să zică. Față de limba franceză și engleză nu avea atâta respect ca față de limba germană, din care știa și el câteva fraze. Era convins că nemții vor stăpâni lumea. În toamna anului 1890, m-am pomenit că o luăm iar spre Sânmiclăuș, iar de acolo pe Valea Oltului spre Brașov. Cu căruța am mers iar trei zile împlinite.

Brașovul era oraș mare, cum nu mai văzusem, iar liceul românesc, cu profesori luminați. Directorul liceului, Virgil Onițiu, când m-a înscris în clasa a V-a mi-a corectat numele în Tăslăuanu din Tesloan, cum era scris în certificatele școlare din cele patru clase inferioare. Tata m-a lăsat în gazdă la un sas, ca să învăț nemțește. Soții vorbeau însă săsește și țin minte și acum câteva fraze săsești din anul cât am stat în gazdă la ei. Cu nemțeasca am rămas pe loc și nu am învățat-o decât în Triest, în școala de voluntari și, pe urmă, din lecturile ce le făceam, mai ales cât am stat în Sibiu.

În Brașov era altă viață, cu alte orizonturi și cu unele obiceiuri împrumutate de la nemți.

Toamna, îndată după înscriere, ne-am dus întreg liceul superior, cu profesorii în frunte, în afară de oraș, unde am tras un chef, iar noi cei din clasa a V-a am fost botezați ca *fucși* în *ceotusul*

studentesc. Studenții din liceul superior aveau și uniforme și chipie. Ceea ce îmi plăcea mie în Brașov era atmosfera culturală și artistică. Studenții țineau ședințe literare, în care se făceau lecturi. Îmi aduc aminte că profesorul de Limba Română, Virgil Onițiu, în una din ședințe a citit *Făclia de Paști* a lui Caragiale, cu atâta talent, încât încremenisem în bancă. Am ascultat-o cu respirația tăiată. Atunci, la vârsta de 14 ani, am avut cea dintâi emoție literară. Tot în Brașov am început să citesc romane, pe care mi le împrumuta unul *Radocea*. Înșir titlurile câtorva: *Fetele de bronz*, *Mână de mort*, *Rinaldo Rinaldini*, *Unul scapă, altul piere*, *Marea otrăvită* etc. Aceste romane mi-au aprins imaginația și mi-au dezvoltat gustul de citit. Stăteam ceasuri întregi zgâit la vitrina librăriei Ciurcu, ca să descopăr romane noi.

La gazda săsească, stăteam cu alt camarad, *Ion Hurubean*, din Varviz [Subcetate] de la noi, care avea altă patimă: meșterea toată ziua și cânta din vioară. Se apucase să facă un ceas de perete din lemn, lucrat, cu „Laub sege”. Toate roțile erau din lemn. A și reușit să-l pună în mișcare, spre mirarea întregii clase. Avea un talent tehnic înnăscut. Eu cu romanele și camaradul cu ceasul, nu ne prea rămânea vreme să ne vedem de carte. Am rămas amândoi repetenți. Pentru mine a fost prima lecție în viață, că literatura nu te duce departe. Adevărul e că, spre sfârșitul anului, m-am îmbolnăvit și tata a trebuit să mă ducă acasă înainte de a încheia anul școlar. Romanele m-au făcut să-mi caut și eu un idol. L-am găsit într-o fată mare, cu ochii ca doi luceferi negri, cu mult mai în vârstă decât mine. Primăvara ne duceam în Stejăriș, culegeam buchete de ghiocei și toporași, pe care i le depuneam la picioare după ritualul învățat din bogatele mele lecturi. Dracul de fată mă lăsa să îngenunchez în fața ei și-mi mulțumea cu o sărutare. Eram cel mai fericit cavaler de pe suprafața pământului.

Un cavaler trebuia să ia parte și la războaie. De aceea, am înjghebat o ceată de luptători și ne-am înarmat cu ghioage scurte, cioplite din lemn, pe care le puteam ascunde în mâneca hainei. Dușmanii erau elevii de la liceul săsesc, cu care ne dădeam întâlnire pe Postăvar. Adeseori se încingeau bătălii în regulă și se întâmpla ca unii să se întoarcă cu capetele sparte. Cu câtă mândrie povesteam fetii isprăvile expedițiilor, pe care le înfloream și cu amintiri din cetaniile mele! Când mi-a văzut tata ghioaga m-a luat de scurt, la ce o întrebuițam. L-am mințit că e un joc cu mingea, pe care l-am învățat la Brașov. În Năsăud începusem să învăț vioara, pe care am continuat-o și la Brașov, deși nu aveam talent. Camaradul meu Hurubean era însă meșter și de la el am învățat câteva cântece așa țigănește, după ureche. I le-am cântat tatii. Era singura învățătură cu care mă puteam lăuda după anul cel dintâi de studii la Brașov.

În toamna anului 1891, am pornit-o iar spre Brașov, de astă dată însoțit de mama. Pe drum, era să ne înecăm cu cai cu tot, în Olt. Mama a făcut furori între sașii din Brașov, iar profesorii de la liceul românesc tot roiau în jurul ei cu fel și fel de întrebări. M-am înscris iar în clasa a V-a și m-am așezat în gazdă în Prund, la români, unde am stat anul întreg, așternându-mă mai serios pe carte. Profesorul, cu care aveam de furcă, era Paul Budiu, un om într-o ureche și cam lacom după pradă. Ne propunea limba elenă. Deschidea ușa clasei cu bastonul, intra cu căciula țuguiată în cap și se plimba marțial printre bănci, recitând versurile grecești. Se oprea brusc și întreba: „Care din eroii lui Homer „cântă” așa”? Noi, care de-abia îndrugam câteva boabe grecești, de unde era să știm discursurile eroilor lui Homer?

Pe mine mă luase la ochi din anul trecut. Credea că sunt pasăre bună de jumulit cu lecții particulare. În cele două luni de la sfârșitul anului școlar a și trebuit să iau lecții, fiindcă mi-a spus că altfel mă lasă repetent. În realitate, nu-mi dădea nicio lecție, ci mă lua la plimbare prin alee și mă întreba câte verzi și uscate. De atunci am luat în ură limba elenă. Acest profesor m-a făcut să nu mă mai întorc la liceul din Brașov. Aveam și un profesor simpatic, Mihail Pîrvu, care ne propunea științele naturale. Știa carte și avea darul să explice. Lecțiile lui le așteptam cu plăcere. Dar făcea greșeala de a propovădui pe față ateismul. Frăgezimea minții noastre lua de bune tot ce spunea. Reușise să facă din mine un pui de ateu. Lui Mihail Pîrvu am să-i mulțumesc că nu m-am făcut

preot, fiindcă ateismul sădit de dânsul în sufletul meu n-a dispărut decât târziu, când, în lungi nopți nedormite, am izbutit să citesc lucrări care m-au ajutat să-mi făuresc singur o filosofie a vieții și să înlătur atâtea erezii ce mă purtaseră pe drumuri greșite. Ce greu se luptă un copil ieșit din munți, ca mine, până reușește să nimerească calea adevărului, care-i totdeauna așa de subiectivă și așa de relativă. În Brașov, am trăit într-o atmosferă românească și mi-a părut rău că a trebuit să-l părăsesc. Am făcut mari progrese în gimnastică și în dansurile naționale.

LA BLAJ

Tata, văzând că nu reușește să mă facă să învăț nemțește, s-a hotărât să mă ducă la Blaj, cu gândul ca pe urmă să intru în Seminarul Teologic și să mă fac preot. M-a așezat în „Internatul de băieți” de lângă liceu, unde eram *alumn*, cum ne numea oficialitatea.

În Blaj era o atmosferă preoțească, cu care nu se prea împăca firea noastră zburdalnică. Profesorii erau destul de buni, deși unii cu orizonturi limitate și cei mai mulți siliți să ducă o viață de mizerie. Blajul avea însă un trecut și un prestigiu cum nu-l aveau alte centre din Ardeal. De Blaj era legată renașterea culturală a românilor, prin vestita școală latinistă ale cărei urme mai trăiau, în Blaj cuvântase Bărnăuțiu, în Blaj era Câmpul Libertății și în acel cuibușor de pe Târnavă au luminat minți agere, ca a lui Cipariu, I. Moldovănuțiu, dr. Augustin Bunea și atâția alți cărturari.

În Blaj era o tradiție pe care o simțeam în atmosferă. Aici, în sfârșit, am ajuns să duc o viață regulată și disciplinată. De aceea, am și început să învăț, să mă țin de studii și repede m-am distins, ajungând printre cei mai buni elevi. Neglijențele din trecut le simțeam și pe unele nu le-am putut suplini. În Blaj am urmat clasa a VI-a, a VII-a și a VIII-a de la 1892/1893 până la 1894/1895, când am terminat liceul. Am fost mereu în internat. La început, rectorul internatului era un preot distins, inteligent și plin de viață, care mai târziu a ajuns Episcopul Gherlei, *Dr. Vasile Hossu*, și care a avut un rol politic sub guvernarea Contelui Ștefan Tisza. După dânsul a urmat *Emil Viciu*, tot preot, profesor de matematică și fizică, un sfânt în toată puterea cuvântului.

Tata era mulțumit că am ajuns în „Mica Romă”, cum i se zicea Blajului în Ardeal. Aici primeam o educație în spirit preoțesc, așa cum dorea dânsul. Dar nu și cum doream eu. Ateismul învățat de la Mihail Pîrvu în Brașov mă urmărea ca un duh rău și mă făcea să mă revolt împotriva multelor rugăciuni pe care trebuia să le rostim. Din Blaj am multe și frumoase amintiri, pe care mă voi strădui să le înșir în ordinea cronologică. Viața în internat era ordonată. Scularea și culcarea la ore fixe, meditații, adică prepararea lecțiilor la ore hotărâte și recreațiile la fel. Hrana mulțumitoare, cu excepția posturilor, când ne omorau cu fasole. Odăile de studii se numeau *muzee* – până azi nu știu de ce, – în care aveam *ductori*, adică supraveghetori, recrutați din clasele superioare. În clasa a VIII-a am ajuns și eu ductor. Atât în sălile de studiu, cât și în dormitoare era liniște și regulă fără să fie o constrângere chinuitoare. Sala de mâncare – *refectoriu*, cum se numea – era comună și ne serveau *credințerii*, elevi mai săraci, care în schimb primeau *viptul* gratuit.

În sufragerie aveam voie să vorbim, de aceea semăna cu un zumzet de albine flămânde. Profesorii din internat mâncau împreună cu noi. Întreaga viață din internat se scurgea într-o camaraderie și spirit de solidaritate, de care îmi aduc cu plăcere aminte. Actele de indisciplină și pedepsele grave – ca *eliminarea* – erau destul de rare. La liceu aveam o foarte frumoasă bibliotecă, din care am început să citesc despre cosmogonie, despre științele naturale și despre filozofie. Voiam să mă documentez, dacă într-adevăr există Dumnezeu sau nu. Sămânța sădită în sufletul meu de Mihail Pîrvu dădea roade.

Din clasa a VI-a am început să învăț pe Eminescu pe de rost. În Blaj, pe vremea aceea, Eminescu era pus la index și nu aveam voie să-l citim. Se ridicase împotriva poetului canonicul Alexandru Grama, care trăia. Era un om voinic, cu ceafa groasă și cu fața congestionată. Avea mare autoritate în Blaj. Mai târziu am citit și cartea pe care o scrisese împotriva lui Eminescu și-mi era

grozav de milă de dânsul; îl compăttimeam că l-a dăruit Dumnezeu sau natura – cum ziceam atunci – cu un suflet așa de obtuz în fața frumosului. Începusem să scriu și eu versuri, pe care le trimeteam neiscălite Societății de lectură. Câteva dintre ele s-au și publicat în foaia litografiată a Societății. Poetul liceului era *Emil Sabo*, care, mai târziu, a și publicat un volum de versuri.

Cu Societatea de lectură a elevilor din cursul superior, când eram în clasa a VII-a, am avut un enorm scandal, care a rămas în analele Blajului și care caracterizează spiritul în care eram crescuți. Guvernul ungar intervenise și impusese direcțiunii liceului ca în statutele Societății să se introducă o modificare: scopul societății este cultivarea în limba maternă și în limba statului, adică în cea maghiară. Adaosul era acesta din urmă. În cea dintâi ședință a Societății, după vacanța Crăciunului, prin februarie 1894, profesorul Aron Deac aduce la cunoștința membrilor modificarea. Vestea venise prea pe neașteptate. Ne-am uitat unul la altul și am început să murmurăm. Unul dintre octovani, mai îndrăzneț, Iosif Sceopol³¹ s-a sculat și a protestat, spunând că statutele Societății nu se pot modifica fără învoirea noastră și că noi nu primim adaosul ce ni se impunea din partea direcțiunii. Noi l-am susținut în cor.

În liceul din Blaj era un autoritarism ca la Roma. Nu se tolerau asemenea acte de indisciplină. De aceea Sceopol a fost eliminat; i se dăduse *consilium abeundi*, cum se spunea în limbajul liceului. Noi ne-am solidarizat toți cu Sceopol și am hotărât că, în caz când nu va fi reprimat în liceu, studenții din clasa a VII-a și a VIII-a vom declara grevă. Și ne-am ținut de cuvânt.

Am trimis o delegație la direcțiune, rugându-o să revină asupra hotărârii de eliminare a colegului nostru, dar direcțiunea nici nu a vrut să primească pe delegați. Atunci, conform înțeleșului, membrii delegației s-au împărțit, unii au mers la clasa a VII-a, alții la clasa a VIII-a, au deschis ușile și au strigat: *Grevă!* Profesorii care țineau cursuri au rămas tablou, când elevii din cele două clase s-au ridicat și au declarat că părăsesc lecțiile. Așa ceva nu se mai pomenise în patriarhalul Blaj. Asta era rebeliune și se făcea împotriva limbii oficiale a statului. Putea periclita însăși existența liceului, al cărui director era Iosif Hossu. Grevă a durat vreo săptămână și mai bine. Țineam întruniri, cu discursuri, ca să însuflețim pe cei slabi de înger. Ne întâlneam în fiecare zi la solomonști, pe după ziduri, ori pe Hulă³². Cum era iarnă, înghețam de frig, dar nu ne dădeam bătuți. Pe cei slabi îi terorizam și-i puneam să jure în fiecare zi. Am făcut și o adresă către Consistor, în care scriam: „*Cauza ce o apărăm ne-o impune conștiința că suntem tineri români, conștienți de datoriile legate de acest nume. Regulamentul proiectat de Prea Onorata Direcțiune gimnazială și Mult Onoratul Corp profesoral lovește în simțul nostru național. Din cauza acestui regulament, toți studenții din clasa a VII-a și a VIII-a, fără ca să fi fost agitați de unul sau altul – care s-ar putea numi matador, – au atacat acel regulament în ședința din 18 a. c. Între atari împrejurări, fiind eliminat colegul nostru Iosif Sceopol, noi îl considerăm ca victima mișcării noastre pornită contra regulamentului, în care credința ne întărește împrejurarea că numitul coleg chiar acum, în timpul manifestărilor noastre, a fost pedepsit cu eliminare din gimnaziu*”.

Ce vremuri frumoase! Și azi mă gândesc cu drag la ele. Dar nu puteam triumfa noi. Grevă a fost înfrântă prin chemarea părinților la Blaj din partea superiorilor noștri. Unii dintre părinți au venit cu bani de înmormântare, credeau că odraslele lor au murit. La sfârșit, mai rămăsesem numai o ceată de voinici, care am fost siliți și noi să închinăm steagul. Sceopol a trebuit să plece, iar noi să facem cereri individuale pentru a fi admiși să urmăm cursurile. Această grevă a dovedit spiritul național în care eram crescuți de profesorii din Blaj, care în inima lor erau alături de noi, dar nu aveau ce face. Grevă a strâns și mai mult solidaritatea dintre noi și profesori. Sancțiunile ce ni le-au aplicat erau de formă, ca să se poată justifica față de autoritățile statului.

³¹ Ulterior se va orografia Șchiopul, este viitorul colaborator și ajutor al lui Octavian C. Tăslăuanu la *Luceafărul*, vezi *Amintiri de la Luceafărul* [Gelu Voican Voiculescu].

³² Hulă, dealul din fața Blajului [Vasile Netea].

În Blaj am învățat multă carte. Aveam profesori buni. La istorie, *Aron Deac* explica evenimentele trecutului cu avânt și cu destulă știință de carte, mai ales când venea în clasă după câte o libațiune în cinstea lui *Bachus*. La științele naturale, *Ambroziu Chețan*, cu firea lui delicată și blândă, ne făcea să ne îndrăgostim de zoologie și de botanică. La matematică, *Emil Viciu* slujea ca un preot pătruns de puterea misterioasă a cifrelor, îl văd și acum, cum își punea mâna stângă pe piept, parcă în semn de închinare, iar cu dreapta lua creta și umplea tabla cu magicele formule algebrice. El m-a făcut să pătrund în taina și farmecul deducțiilor matematice, care sprijineau lumea și vecia într-un număr, cum spunea *Eminescu*. Ajunsesem unul dintre cei mai buni elevi ai lui. Acest matematician era cel mai evlavios dintre toți profesorii noștri. În sufletul său, misterele științei se confundau cu misterele dumnezeirii. Figura acestui profesor a rămas în amintirea mea ca a unui sfânt. La limbile clasice aveam doi profesori, pe *Ion Gherman* la *Limba Elenă* și *C. B. Groze* la *Limba Latină*. Celui dintâi îi ziceam „*Domnu*” pentru bunătatea și blândețea lui. După *Budiu* din *Brașov*, mi-l dăruise norocul ca profesor al limbii pe care o luasem în ură. Nu învățam nimic.

Treceam clasele așa cu ajutorul juxtelor. *Groze* suferea de tuberculoză și din această cauză era un om extrem de agitat și de pedant. Știa carte și cerea să vorbim latinește. Cum temeliile mele în cunoașterea limbii lui *Cicero* erau slabe, a trebuit să fac eforturi mari ca să satisfac cerințele profesorului din metropola școlii latiniste. Mărturisesc că nu prea am reușit. *Groze* nu era și profesor de clasă. La *Limba Română* aveam un profesor mărginit, *Alexiu Viciu*, mândru și țâfnos. Nu avea nici cunoștințe, nici talent. Îmi aduc aminte că la o compoziție i s-a părut că lucrarea mea e prea bună și mi-a aruncat caietul în mijlocul clasei, strigând că ea nu a putut ieși din capul meu.

Totuși, eu am reușit să trag o brazdă în ogorul literaturii, pe când dânsul n-a lăsat în urma lui decât o colecție de folclor și aceea culeasă de elevi³³. Dar, în liceul din Blaj, eu ajunsesem maestru în gimnastică și în dansuri naționale. Profesorul de gimnastică, *Prodan*, se mândrea cu mine și-mi dădea și lecții de scrimă. Eram cel mai bun gimnast din întreg liceul și vătaf de călușari.

Acest dans național, așa cum a rămas după mine în Blaj, e creația mea, combinat după cele ce le-am învățat în *Năsăud* și *Brașov*. Se compunea din trei dansuri: *Bătuta*, *Călușarul* și *Românul*.

Călușar, la Blaj, împreună cu doi colegi.

Atunci, bineînțeles, nu-mi dădeam seama ce vechime și ce importanță etnografică are *Călușarul* în viața poporului nostru. Pentru dansurile naționale pusesem pe soră-mea *Valeria* să-mi coase o cămașă românească, iar din bârnețele mării mi-am făcut un brâu, bătut cu fluturi. Din furtunile prin care am trecut, s-a salvat o fotografie, pe care o reproduc. Mă uit la ea cu duioșie. Unde sunt vremurile când eram în stare să joc de dimineață până seara, fără să simt nicio oboseală? De ce nu mai revin serile când la serbările din internat veneau domnișoarele din Blaj și aruncau flori vătafului de călușari? În Blaj, firește că aveam și idealuri cu ochi frumoși, pe care nu le întâlneam însă niciodată, deoarece noi studenții din internat nu ieșeam la plimbare decât în șiraguri lungi, doi câte doi, supravegheați de dactori.

³³ E vorba de culegerea *Colinde din Ardeal*, tipărită în 1914 în colecțiile Academiei Române. Culegerea a fost realizată, ca și alte culegeri ardelenice, de către elevii liceului din Blaj și apoi sistematizată de *Viciu* [*Vasile Netea*].

De aceea, le trimetteam răvașe, pline cu citate din Eminescu, prin câte un om de serviciu. Romantismul din sufletul nostru se mulțumea cu aceste manifestări nevinovate.

În primăvara anului 1894, fierbea Ardealul întreg. Se pornise procesul Memorandului. Nouă, elevilor din internat, ne era interzisă orice manifestație. Eram închiși și nu puteam ieși. Dar, o dată, când am ieșit de la cursuri, înainte de a intra în internat, am auzit că popa Lucaci³⁴ e în Blaj. Am năvălit cu toții în piață și când a trecut „Leul din Sisești” i-am făcut o manifestație de s-a cutremurat catapeteasma catedralei din Blaj.

Grădina internatului nostru se întindea până la Câmpul Libertății, de care era despărțită printr-un zăplaz. Când acuzații au trecut spre Cluj, prin gara Blaj, țărani din împrejurimi le-au ieșit în întâmpinare, înșirându-se pe amândouă laturile liniei ferate. Noi, din internat, am ieșit în grădină, ne-am cățarat pe copaci și pe zăplaz, am început să cântăm și să fluturăm stegulețe tricolore de hârtie și batiste albe. Nu era disciplină care să ne poată opri de la această manifestație³⁵. În epoca Memorandului, agitațiile naționale erau la ordinea zilei. Condamnarea memorandiștilor și desființarea Partidului Național Român din partea guvernului ungar a îndârjit și mai mult rezistența națională. Orice prilej se folosea pentru o demonstrație națională. În 1895, când am terminat cele opt clase ale liceului, după obicei, ne-am fotografiat în frunte cu profesorul de clasă Chiriac B. Groze. Câțiva dintre noi, fără știrea profesorului și a celorlalți colegi, am hotărât să punem pe tablou deviza studențimii din Vechiul Regat: „Venin vom lua, în foc ne vom scărda, pentru idealul național”. Tabloul s-a făcut întocmai.

Tabloul promoției 1895 a liceului din Blaj.

³⁴ E vorba de preotul dr. Vasile Lucaci (1852-1922), marele luptător patriot. În procesul Memorandului din 1894 a fost condamnat la 5 ani închisoare. În anul 1908 a fost ales deputat în parlamentul Ungariei. La izbucnirea Primului Război Mondial s-a refugiat la București, unde a fost ales președinte al „Ligii pentru unitatea politică a românilor”. A desfășurat o intensă activitate pentru intrarea României în război, pentru dezrobirea Transilvaniei. A fost trimis în misiuni propagandistice și diplomatice la Washington, Paris, Roma. După unire a fost ales deputat în primul parlament al României Mari [Vasile Netea].

³⁵ Direcțiunea școlilor, din ordinul ministrului, interziseseră participarea elevilor la astfel de manifestații [Vasile Netea].

Am trecut probele de scris ale examenului de bacalaureat (maturitate) și eu am plecat cu Victor Fodor în satul său natal, Băgău, ca să ne pregătim pentru examenul oral, care urma să-l trecem peste o lună. În liniștea patriarhală a satului și în casa părintelui Fodor învățam cu spor toată ziua. Îmi aduc cu plăcere aminte de săptămânile petrecute în casa părintească a colegului Victor Fodor. Când ne-am întors la Blaj, am găsit pe colegii noștri terorizați de o anchetă ordonată de guvernul ungar. Venise la Blaj procurorul Tribunalului din Alba-Iulia și un comisar al guvernului și cerceta pe fiecare dintre cei fotografiați: ce a înțeles sub „Idealul național” și cine l-a îndemnat să pună pe tablou această inscripție?

Ce se întâmplase? Colegul nostru Tiberiu Brediceanu³⁶ trimisese tabloul acasă, la Lugoj, iar bătrânul Coriolan Brediceanu îl dăduse să-l înrămeze. Acolo a fost văzut de directorul liceului de stat din Lugoj, Putnok, care ne-a denunțat ministrului Wlassich din Budapesta. Guvernul din Budapesta voia să-l scoată vinovat pe profesorul Groze și să acuze întreg corpul profesoral de spiritul naționalist potrivit intereselor statului ungar. Bietul profesor Groze nu avea însă nicio vină. Nervos și bolnav cum era, devenise și mai nervos. Își netezea cu degetele lungi și subțiri cele două aripi ale bărbii și se plimba pripit pe ulițele Blajului. Ne era milă și de el. Câțiva inși am luat asupra noastră toată vina. Rezultatul a fost că unii dintre noi am fost eliminați.

Pe certificatul meu de clasa a VIII-a sunt scrise următoarele:

„Prin sentința Înaltului Ministeriu de culte și instrucțiune publică, pe data 18 septembrie 1895, no. 45.490, fu eliminat din acest gimnaziu pentru că a folosit pre o grupă de fotografii deviza contrarie statului, deci nu i se conde a face examenu de maturitate la acest gimnaziu.”

Blașiu, 25 septembrie 1895.

Iosif Hossu
director

C. B. Groze
prof. decl.

Necazul tatii. A trebuit să înaintăm o cerere ca să fim admiși a face restul examenului de bacalaureat la liceul din Năsăud, unde l-am și trecut iarna, în decembrie 1895. Spiritul național din Blaj, firește că a lăsat urme adânci în sufletul meu și a avut repercusiuni asupra întregii mele vieți.

Acolo m-am deprins cu spiritul de camaraderie și cu răspunderea pentru faptele săvârșite. Niciodată, în cursul vieții mele nu am făcut concesii în chestia națională, și nu am fugit de răspundere.

În vacanțele anilor care au urmat la Blaj, am intrat într-o nouă funcție pe lângă tata. Trebuia să țin strana și să citec *Apostolul*, spre marea bucurie a satului. Acum eram mare și nu-mi stătea capul la jocuri, ci răscoleam biblioteca tatii și citeam tot ce mi se părea interesant. Sora mea Valeria se făcuse fată mare, de o frumusețe rară, și, la sărbători, ieșeam împreună să ne plimbăm pe ulița satului, stând de vorbă cu flăcăii și cu fetele de seama noastră. De câteva ori ne-am dus și la jocul din sat și, împotriva opreliștii mamei, ne-am amestecat și noi în horă.

Octavian C. Tăslăuanu, la 19 ani, abiturient în Blaj (1895).

³⁶ Tiberiu Brediceanu (1877-1968), viitorul compozitor folclorist, autorul poemului muzical etnografic *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul în port joc și cântec* (1905), al libretelor *La șezătoare* (1908), *La seceriș* (1936) ș. a. Director al Operei Române din Cluj (1920) și București (1941 și 1944). Artist al poporului (1957) [Vasile Netea].

Eu jucam cu Maria lui Iftime, cea căreia îi făcusem curte când eram de 6 ani. Acum era una dintre cele mai frumoase fete, pe care simțeam o mare plăcere să o învărt la joc. Mi se pare că-i plăcea și ei că o ia la joc feciorul popii. Când ne era lumea mai dragă, apărea mama, o luam repede la fugă cu Valeria, dar femeile ne spuneau mami, laudându-ne cât ne stă de frumos că nu ne ținem fuduli și că jucăm alături de copiii lor. Mama încrețea din sprâncene și ne ocăra numai când se întorcea acasă.

Într-o vară, am fost și nun mare împreună cu Valeria și țin minte și acum cum m-au impresionat numeroasele ceremonii de la nunta țărănească. Despărțirea miresei de casa părintească, spusă în versuri, vătăjeii, druștile, ospățul care ținea câteva zile.[...]. Începusem să mă amestec și în gospodăria satului, ațâțând pe oameni împotriva stăpânirii ungurești.

Așa s-a scurs tinerețea mea până la vârsta de 19 ani. Nu știam ce sunt greutatea vieții, deoarece, dacă nu am trăit în prea mare bogăție, nu știam nici ce-i sărăcia. Învățam cu ușurință, duceam o viață liberă, fără griji, fără să-mi dau seama ce mă așteaptă de aici încolo.

TREI ANI DE PRIBEGIE (1895–1898)

De aici încolo încep greutatea vieții. Întors la părinți fără examenul de bacalaureat, ce era să fac? Acasă nu puteam rămâne. Tata a scris notarului Ion Urziceanu din Bicz să mă primească în cancelarie ca practicant, în schimbul unei retribuții modeste, din care să pot trăi și să-mi mai rămână câțiva bani de buzunar. M-a primit. Toamna, în septembrie 1895, am intrat în slujbă. Tata m-a dus cu căruța până în Bicz și m-a predat noului meu șef, care i-a spus că, după un an de practică, pot depune examenul de notar la prefectura din Miercurea Ciucului și pot să fiu urmașul său, fiindcă el are de gând să treacă la pensie.

Ion Urziceanu era un om bătrân, uns cu toate unsoarele, dar cu sentimente românești, pe care nu le arăta însă decât în intimitate. Era tipul funcționarului corect și conștiincios, înzestrat cu o educație aleasă. Soția sa era o vieneză, Laura, o femeie uriașă, veșnic cu țigara și cu zâmbetul pe buze. Ei între ei vorbeau nemțește, limbă pe care nu o înțelegeam decât fragmentar. La început mâncam la ei și trăiam admirabil. Comuna Bicz avea vreo 20 000 de locuitori, împărțită în patru parohii. Casa comunală era în Valea Jidanului, într-o clădire scundă și veche, plină de umezeală și de mese de scris. La una din aceste mese, lipită de a șefului, au fost ținute tinerețile mele vreme de un an de zile. Își poate oricine închipui de câte ori oftam, când afară era soare și verdeață, iar eu trebuia să stau gârbovit cu nasul între acte.

Iarna, în decembrie 1895, am plecat la Năsăud să trec examenul de maturitate. M-am dus singur, cu caii și sania noastră, însoțit de un vizitiu. Am mers vreo trei zile. Ajuns în Năsăud, am cumpărat o clăișoară de fân, ca să aibă caii ce mânca vreo 10 zile, cât avea să dureze examenul. După câteva zile a început să se topească zăpada și de teamă să nu rămân cu sanie cu tot în reședința grănicerilor, am expediat-o acasă. După examen, m-am întors iar în Bicz pe un viscol de era să pierim, cu cai cu tot, pe drum. Când am ajuns în marginea comunei, înghețasem în sanie, de a trebuit să ne coboare oamenii și să ne ducă la căldură. Trecusem examenul de bacalaureat cu bine și aveam nădejde să obțin o bursă (*stipendiu*, cum ziceam atunci), ca să-mi pot urma studiile universitare. Voiam să mă fac inginer de mine, ieșit din școala de la Sewitz. Am și făcut la Blaj o cerere, dar n-am obținut niciun ajutor. Ca bacalaureat, se ridicase și prestigiul meu în cancelaria notarială din Bicz. Au început să mi se sporească și veniturile. Văzând că nu obțin niciun ajutor de la Blaj, într-o vreme m-am împăcat cu ideea să rămân notar în locul lui Urziceanu. Mi s-a

zădărnicit însă și acest plan. Iată cum. În 1896, s-au aranjat serbările milenare ale Ungariei³⁷. Ele se prăznuiau în toate comunele. A venit și rândul Biczului. Se anunțase că va participa și vicișpanul.

Trebuia să fiu și eu de față și să port cocardă tricoloră ungurească pe piept. Naționalist intransigent, cum eram, mai bine m-aș fi spânzurat, decât să rabd tricolorul unguresc pe mine. De aceea am scris acasă, ca, în preajma serbărilor, tata să-mi dea o telegramă și să mă cheme în Bilbor, spunând că s-a îmbolnăvit mama. Așa s-a și întâmplat. Cu o zi înainte de a se ținea serbările, am plecat. Dar nenorocul meu mi-a scos în cale, pe drumul Blajului, pe vicișpanul Bencze, care venea la Bicz și care mă cunoștea. M-a oprit și m-a întrebat: „Unde mergi?” – „S-a îmbolnăvit mama și trebuie să fiu lângă ea”, am răspuns. Vicișpanul s-a uitat bănuitor la mine, a stărui să mă întorc cu dânsul și văzând că nu-l ascult, mi-a spus: „Atunci la revedere, la examenul de notar”, la care, firește, nu m-am mai prezentat. După vreo 3 zile, pe care le-am hoinărit prin Tulgheș și prin Corbu, m-am întors iar la Bicz, unde am găsit o atmosferă ostilă. Toți mă condamnau că am fugit de la serbările milenare, chiar și intelectualii români, cu foarte puține excepții.

În Bicz am stat până în septembrie 1896 și trebuie să recunosc că practica ce am făcut-o în cancelaria notarială mi-a fost de folos în viață, deși am plătit-o scump, cu un an de tinerețe.

În Bicz am întâlnit pe fostul meu coleg din Brașov, pe Ion Hurubean, care se făcuse învățător. Acum, pe lângă dascălie, ajunsese să fie un ceteraș și un ceasornicar de frunte. Cât ținea școala, cu el îmi petreceam lungile seri de iarnă, ba, ne-am apucat și am jucat și o piesă de teatru de Alecsandri, la care au participat intelectualii din comună. În atmosfera monotonă și patriarhală a Biczului, reprezentarea a fost un eveniment. La Bicz veneau des oaspeți din România, din Biczul Românesc, unde era o administrație a Domeniilor coroanei. Trecerii lor în Ungaria și trecerii noastre în România nu se făcea cu dificultăți din partea autorităților însărcinate cu paza frontierei. Eu nu am trecut însă niciodată frontiera, deoarece nu aveam nicio treabă în Moldova. Văzând că examenul meu de notar e compromis, am încercat însă să fiu primit la școala de silvicultură din Herestrău, trimitând cererea prin administrația Domeniilor coroanei din Bicz. Dar nici această încercare a mea nu avut noroc. Cererea a fost respinsă. Toate încercările acestea le făceam fiindcă știam că toamna mă așteaptă Seminarul Teologic din Blaj, la care nu voiam să mă duc. Nu murise încă ateul din mine și pe urmă cunoșteam greutățile și neplăcerile vieții preoțești. [...]

În Bicz erau patru parohii unite și niciunul dintre preoți nu era scutit de munci fizice. [...] Cele patru parohii se numeau: Telec, Valea Jidanului, Bicz și Dămuc. În Bicz, preoțeau frații Cota, cei care s-au întâlnit cu Eminescu. Simion Cota era parohul oficial, iar fratele său popa Ion era, așa, pe de lături. Acesta din urmă se purta românește, era un om înalt, cu o barbă blondă și extrem de simpatic. În văgăunele munților, cine era să-l controleze ce face?

Populația din comuna Bicz era curat românească. Străini se găseau foarte puțini, câțiva negustori evrei și câțiva exploatare de păduri. Țăranii trăiau din păstorit și duceau o viață patriarhală. S-a sfârșit și anul meu de practică notarială și m-am întors iar la casa părintească, fără să știu ce mă așteaptă.

Tata, între timp, fără știrea mea, făcuse o cerere la Blaj ca să fiu primit în Seminarul Teologic. Pe la începutul lui octombrie, m-am pomenit cu căruța împachetată, gata de drum. Eu nu am voit însă în ruptul capului să plec. Bătrânul s-a supărat foc și a declarat că, de aici înainte, nu mai vrea să știe de mine. Să fac ce voi ști, că el nu-mi va da niciun ban să-mi continui studiile. S-a și ținut de cuvânt. La Seminarul Teologic din Blaj m-a așteptat, anul școlar întreg, locul rezervat pentru mine. Ce era să fac? Mi-am luat lumea în cap. În ziarul *Dreptatea* din Lugoj, la care era abonat tata, citisem că Institutul Frateș din Craiova caută un *institutor*. Nici nu știam bine ce

³⁷ E vorba de serbările numite ale Mileniului, organizate în anul 1896 de guvernul maghiar, în amintirea descălecării, lui Arpad în Câmpia Panoniei și a întemeierii statului ungar (896). Descălecătorii au ocupat apoi și o bună parte din teritoriul românesc. Cum istoriografia maghiară ignora această realitate istorică, românii nu au participat la aceste serbări.

înseamnă vorba asta, dar i-am scris că primesc acest post. Răspunsul a venit repede, că sunt așteptat. Am luat diligența de la Tulgheș și am trecut frontiera pe la Prisecani. Când m-am văzut sub cerul liber al României, am sărutat pământul și opream pe toți câți îmi ieșeau în cale, să le spun cât mă simt de fericit. Fără să intru în București, am schimbat trenul la Chitila și am ajuns în pace în Cetatea Banilor olteni. Am avut o cumplită deziluzie. Frateș era ardelean, pus pe îmbogățire și pe exploatare. Eram ocupat toată săptămâna. Nu aveam liber decât duminica de la orele 4-6 p. m.

Ajunsesem într-o adevărată temniță. Cu ajutorul unor cunoscuți, după o lună, m-am mutat de la Frateș la Institutul Arnold, unde era o viață mai omenească. Aici m-am întâlnit cu Mihail Pîrvu, fostul meu profesor de la liceul din Brașov, care decăzuse din cauza beției. La Arnold era și un ardelean bătrân, Sibianu, om bun și cu experiență, care s-a purtat cu mine ca un părinte.

În primăvara anului 1897 a trebuit să mă prezint la Tulgheș pentru recrutare. Aveam dreptul la anul de voluntar și-mi făcusem planul să rămân ofițer activ în armată, la marină, de aceea am cerut să fiu trimis la Pola, portul flotei de război al Monarhiei Austro-Ungare. În Craiova am stat până la sfârșitul anului școlar, când m-am întors iar acasă. Cel dintâi contact cu țara românească nu a lăsat o impresie bună asupra mea. Oamenii mi se păreau guralivi și neserioși. Admiram însă belșugul țării și bogăția câtorva craioveni, care trăiau o viață luxoasă. Anul din Craiova a fost un popas în rătăcirile mele, care nu a prea lăsat urme în sufletul meu. În așteptarea anului de voluntar, am stat toată vara acasă, până târziu, în octombrie. Tata tot nu renunțase să mă facă preot. Într-o zi, mă pomenesc că-mi spune: „Octaviene mâine când se crapă de ziuă, trebuie să fim în Panaci” (un sat în Moldova peste munți). Am plecat noaptea călări, însoțiți de goșmanul Andron, pe jos, care ne conducea pe potecile ferite din pădure, fiindcă pașapoarte nu aveam. Fâșcăiturile haiducești ale lui Andron, cu care ne călăuzea, îmi plăceau grozav. În întunericul beznă, plin de taine, în cântecul codrilor seculari și în scânteierile potcoavelor cailor mi se părea că suntem aievea niște haiduci. Capul meu era, de altfel, plin de literatură haiducească a lui N. D. Popescu. Îmi aduc aminte și acum de cântece ca:

Foaie verde de năgară
A ieșit Bujor în țară.

Nu se crăpase încă de ziuă și eram în Drăgoiasa, unde am tras în gazdă la un prieten al lui Andron. Țăranul ne-a primit cu atâta bucurie, parcă ne cunoștea de când lumea. Am mai tras un somn bun până dimineața. Țăranii noștri din munți au un instinct al codrilor. Nu se rătăcesc niciodată. Oriunde s-ar găsi și pe orice vreme, umblă pe munți, ca la ei acasă. Au semne pe care numai ei le cunosc și un simț de orientare animalic. Oamenii au un fel de a se înțelege al lor.

Andron, înainte de a intra în gospodăria țăranului, s-a oprit și a fâșcăit ascuțit, cu frânturi repetate la sfârșit. Gazda casei a apărut îndată în pragul ușii, în cămașă și cu capul gol, întrebând: „Care-i?” Andron, în loc de răspuns, a mai fâșcăit o dată domol și cu semne. Omul nu a mai așteptat alte lămuriri, ci s-a apropiat, a sărutat mâna tatii și ne-a luat caii să-i lege. Eu nu știam unde e Panaciul și ce căutam acolo, credeam că m-a luat tata să-i țin de urât.

Pe drum mi-a spus însă că popa din Pănaci e bogat și că are o fată de măritat. Am înțeles îndată că ne duceam, chipurile, la pețit. M-a făcut să pricep că sfinția sa m-ar putea trimite la teologie în Iași și că aș putea ajunge preot ortodox în Panaci. Ce l-a făcut pe tata să croiască asemenea planuri, nu știu?! Nu l-am întrebat și nu m-a lămurit niciodată. Mie îmi ardea de însurătoare și de popie ca dracului de tămâie. Dar, deoarece îmi plăcea călăria prin locuri necunoscute și deoarece era vorba și de o fată, îmi ziceam: Hai, să o vedem! Se pare însă că între frățiile lor, adică între tata și părintele din Panaci a fost o înțelegere. După cât am prins de veste, mai pe urmă, de la mama, fusese un moldovean pe la tata mai de mult și-l invitase să treacă prin Panaci, cu feciorul, că și fata părintelui e mare și frumoasă.

Sosim în Panaci. Părintele era dus de acasă tocmai la Fălticeni ca să-și înzestreze fata cu târguieli. Se logodise de o săptămână cu un profesor din sat. Eu, pe la spatele tatii, am pufnit de râs. Sosisem prea târziu. Un vecin i-a spus că am fost așteptați toată vara. Am luat-o mai departe spre Dorna, după ce am trecut frontiera austriacă. În gândul meu, mă întrebam: O fi și aici vreo fată?

Părintele din Dorna, îmbrăcat în straie țărănești și cu coadă pe spate, era însă neam cu cel din Panaci. Se pare că tata s-a dus să-i spună de ce venise în Moldova. La Dorna mi-a fost dat să văd un obicei cu care nu m-am mai întâlnit. Preotul ne-a invitat la prânz și, pe masă, erau puse, la fiecare persoană, vreo opt farfurii una peste alta. După fiecare fel de mâncare, mi se lua câte o farfurie, până când, la sfârșit, pe cea din urmă mi s-a servit cafeaua turcească. Părintele din Dorna era putred de bogat și-i plăcea traiul bun. Așa popie, zic și eu. [...]

De la Dorna am vrut să mă reped până la Voroneț, dar nu m-a lăsat tata, spunându-mi că trebuie să ne întoarcem. Am plecat îndată după masă și când am trecut granița austriacă, în Moldova, ne-au zărit jandarmii și au început să strige după noi să ne oprim. Tata a iuțit pasul calului și mi-a strigat, fără să se întoarcă: „Ține-te de mine și nu te uita înapoi!” Cum aveam cai buni, cât ai clipi din ochi, ne-am făcut nevăzuți. În Drăgoiasa am luat pe Andron, care ne-a trecut pârâul de frontieră departe de pichetul jandarmilor unguri. Când am ajuns la pichet, jandarmii unguri împușcaseră un moldovean și era răzmeriță în Drăgoiasa. Deși ne cunoșteau, jandarmii ne-au luat de scurt: „De unde venim?” Tata le-a răspuns: „De la niște stâni din Piatra Roșie”. Cum am fost de față la incidentul de frontieră, care a fost anchetat, am fost ascultați, mai târziu, ca martori.

Am povestit stăruința tatii de a mă face preot, deoarece, acum, la bătrânețe, îmi pare rău că nu i-am urmat sfatul. La vârsta la care scriu aceste spovedanii, trec prin atâtea zbuciumări sufletești, încât îmi pare o pedeapsă a neamului nostru de preoți că am rupt tradiția, că am stins făclia preotească a familiei. Am ajuns la convingerea că viața, cu cât e mai simplă și mai îngustă, cu atât are mulțumiri mai multe. Poți trăi o viață intensă sufletească și într-un sat. Solidaritatea rurală îți dă un echilibru și o liniște pe care nu o întâlnești în vârtoarea orașului. Într-un sat, te simți legat de o viață socială, cunoști pe toți oamenii și ești cunoscut de toți. La oraș rămâi un izolat. Treci pe lângă oameni cu care nu ai nimic comun. Te mulțumești cu un cerc profesional sau de prieteni.

La oraș nu ai o temelie solidă, nu calci pe pământul unui trecut milenar, ca la sat. În viața politică, cei de la sate, oricât s-ar ridica, sunt priviți de sus și nu li se acordă încrederea deplină. Sunt tratați totdeauna cu anumite rezerve. Excepțiile sunt rare, tata le știa toate acestea. Mi-a vorbit mult despre ele după ce am fost ministru și când am fost aruncat pradă calomniilor. Fără să-i fi spus nimic, cu intuiția lui sănătoasă, știa nedreptatea ce mi s-a făcut. Atunci mi-a adus iar aminte de preoție. M-a sfătuit să vorbesc cu Mitropolitul Suciului și să mă fac preot în Bilbor, la altarul la care slujise o viață întreagă. Parcă îl aud: „Gândește-te, Octaviene!” Nu i-am răspuns nimic. Am tăcut, fiindcă avea dreptate. Dar cum mai era să fac calea întoarsă? A fost ultima vară când mi-a vorbit de preoția mea.

Tradiția, la care ținea tata, și spiritul său conservator erau cele două pietre de temelie ale sufletului românesc de la sate. Eu, după ce îmi luasem zborul spre alte orizonturi, pur intelectuale, și după ce viața și familia m-au încătușat în lanțurile unor obligații, nu mă mai puteam întoarce la tradiție și la sat, deși visul meu a fost să trăiesc liniștit, retras la țară, cu reviste și cu cărți, și să scriu. Am simțit mereu că nu am așternut pe hârtie decât o infimă parte din ceea ce aș fi fost în stare dacă aș fi trăit în condiții prielnice. În loc de liniștea și meditația visată, am fost silit să dau lupte cu viața, să intru în mocirla intrigilor politice și să mă tăvălesc în noroiul democratic al vrăjmașiei dintre partide. Cum am fost înzestrat cu multă energie și cu o mare putere de muncă, nu m-am dat în lături, ci am luptat. Numai în România Mare am avut ani sterpi, plini de chinuri, pe care îi socotesc cei mai odioși în viața mea.

Toamna, târziu, m-am prezentat în Odorhei la comandamentul regimentului căruia aparțineam pentru ca să-mi facă formele pentru trimiterea mea la Pola, în Istria. Mi s-a dat o

marșrută și o foaie de mutare. Își poate oricine închipui drumul ce a trebuit să-l fac de la Bilbor până la Pola cu trenul, firește. Am străbătut regiuni necunoscute, locuite de neamuri deosebite, iar când am ajuns să văd, pentru întâia oară în viața mea, marea, m-a cuprins un fior de groază.

Îmi aduc aminte că sosisem în Pola pe o vreme urâtă și valurile mării se izbeau cu furie de țărni. Cum mergeam pe chei, mă opream mereu, crezând că valurile îmi taie drumul. În Pola staționa Reg. 87 Inf. K. u. K., cu 3 batalioane, al patrulea era în Cili, în Stiria, compus în majoritatea lui din sloveni. La acest regiment fusesem eu împărțit. Îmbrăcat în haine cazone, am fost trimis la Triest, unde staționa Reg. 97 Inf. K. u. K., care, împreună cu cel din Pola, formau o brigadă.

Școala de voluntari se ținea la sediul brigăzii și dura șase luni. Aici ni s-a făcut instrucția de recruți și pregătirea teoretică. Limba de propunere era cea germană. În școală, eram 76 de voluntari, cei fără mijloace încazarmați, iar ceilalți externi. Român eram eu singur. Cum aveam de gând să mă fac ofițer activ după terminarea anului de voluntar, m-am așternut serios pe învățarea limbii germane și a studiilor militare. Am reușit să învăț bine și să rămân singur din întreaga școală de voluntari nepedepsit. Când ceilalți ieșeau în oraș, eu rămâneam acasă și învățam sau citeam. Lipsa mijloacelor materiale mă silea să fiu harnic și cuminte. Oricâte scrisori trimeteam acasă, tata nu a voit să mă ajute cu niciun ban. Mâncam de la cazan și trăiam cu solda de simplu soldat.

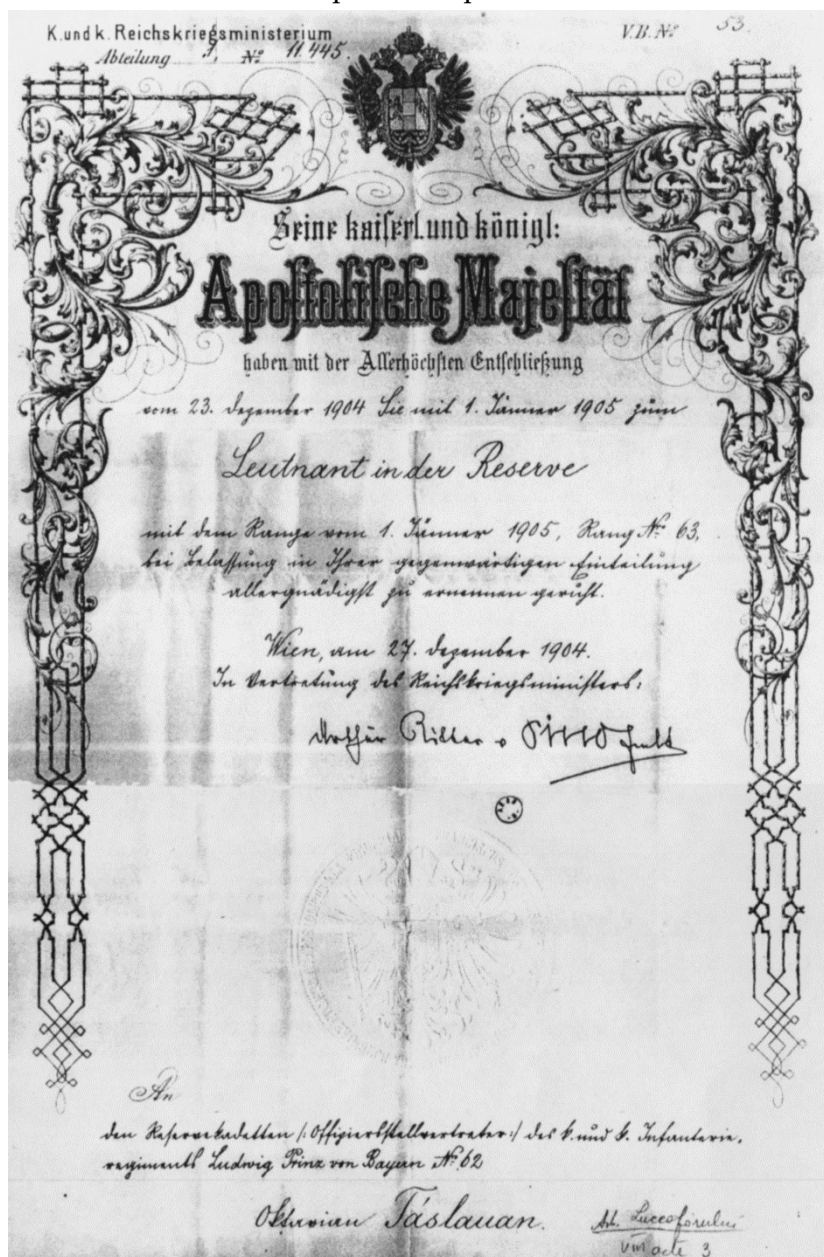
Pregătirea militară era foarte serioasă. Comandantul școlii era un căpitan activ, croat de origine, un om sever, dar și de o bunătate părintească. Profesorii erau de o valoare inegală, toți ofițeri activi. Făceam, pe lângă partea teoretică, întreg serviciul soldaților. După ce ni s-a dat gradul de fruntaș, trebuia să fim de două ori pe săptămână comandanți de santinele. Acesta era serviciul cel mai greu. De câteva ori am ajuns și la Castelul Mira-Mare de pe țărmul mării. Nu era locuit de nimeni. Îl păzea un îngrijitor, care ne permitea să-l vizităm. Castelul a fost clădit de Maximilian, fratele mai mic al lui Franz Joseph, pentru frumoasa sa soție Charlotte, fiica lui Leopold I, regele Belgiei. Nenorocita împărăteasă a Mexicului a trăit până de curând (1927). I-a fost dat să vadă prăbușirea Casei de Habsburg, care s-a purtat atât de vitreg cu ea.

Castelul Mira-Mare, mai ales primăvara, când înverzeau și înfloreau terasele ce-l împrejmuiiau, era ca din povești. În grotlele de sub zidurile lui, valurile Adriaticei cântau în cadențe domoale povestea tristă a frumoasei văduve a lui Maximilian. Când eram de serviciu, citeam, la umbra unui chioșc, pățaniile acestei perechi imperiale și mă gândeam la zădărnicia acestei lumi. Nicăieri nu-ți pare viața o deșărtăciune, ca în fața valurilor mării. După șase luni, am terminat școala și am ieșit cu gradul cel mai mare, de căprar. Fiecare ne-am întors la unitatea noastră. La compania mea din Pola, încartiruită într-un turn vechi de pe malul mării, eram doi voluntari sau teteriști, cum se zice acum, eu și cu un sloven Smerch, om bătrân și mai sărac decât mine. Turnul în care stăteam era chipurile o fortificație de pe vremuri pentru apărarea coastelor, clădit în întregime din piatră și pavat cu lespezi mari și cu cărămidă. Pola era portul flotei de război a monarhiei și pe înălțimile de-a lungul coastelor se înșirau mai multe turnuri ca al nostru. Turnul era împrejmuit de un zid tot de piatră, în parte dărâmat. Din turn până în oraș trebuia să facem o cale de vreo 20 de minute. Noi, care locuiam în turn și care mâncam la cazan, în rând cu soldații, neavând bani, nici nu aveam ce căuta în oraș. L-am vizitat de câteva ori și am văzut că era un cuib de marinari. În Pola căldurile erau așa de mari, că nu puteam face exerciții decât până la 10 dimineața. Restul zilei, pe vreme senină, îl petreceam în mare, unde m-am deprins și eu să înot. În cursul exercițiilor, noi voluntarii trebuia să comandăm plutoane și compania sub supravegherea căpitanului, care avea să ne dea note pentru examenul de la sfârșitul anului.

În preajma verii, m-am prezentat la amiralitatea portului de război, unde am fost foarte bine primit de viceamiralul – postul de amiral era vacant, – ca să cer informații cum aș putea intra ca ofițer la marină. Mi s-au dat toate deslușirile și trebuia să fac o petiție la Ministerul de Război, ca să fiu admis la un curs pregătitor. Petiția trebuia să o înaintez pe cale ierarhică, până în august. Am și făcut cererea, dar căpitanul companiei mele a uitat-o în buzunar și nu și-a adus aminte de ea

decât la sfârșitul manevrelor, când era prea târziu. Așa că întreg planul meu de a mă face marinar și de a cutreiera rotogolul pământului a căzut în baltă.

Pe la mijlocul verii, am plecat la manevre, care au avut loc în jurul Laibach-lui. Am străbătut toată Istria, în marș, cu echipament de război. Când am trecut pe lângă Monte Maggiore am știricit pe unde se află satele românilor istrieni, care erau cunoscuți în Istria sub numele de Ciri-Biri, dar nu mi-a putut da nimeni nicio lămurire. Am străbătut regiunea Carst-ului, unde nu găseam apă decât în cisterne și unde am întâlnit cea mai săracă populație pe care mi-a fost dat să o văd. Manevrelor au durat până în septembrie, când ne-am întors acasă cu trenul.

În septembrie, ne-am dus toți voluntarii iar la Triest, unde am făcut un examen în scris, oral și pe teren. Cei care n-au reușit la examen au fost siliți să facă al doilea an. Dacă nu reușeau nici în anul al doilea, își pierdeau dreptul la gradul de ofițer în rezervă. Cei mai mulți au ieșit cu gradul de sergenți majori, grad care dădea dreptul la sabie lungă. Fudulia noastră. Cei din Pola am fost imbarcați pe un vapor și ne-am întors pe mare. A fost prima mea călătorie pe mare. În Pola am dezbrăcat hainele militare și în civil am plecat acasă. Când am părăsit turnul de pe țărmul Mării Adriatice, m-a podidit plânsul. Îmi părea rău că nu am reușit să mă fac marinar și nu știam ce soartă mă mai așteaptă. În Budapesta m-am oprit câteva zile, încercând să-mi caut un rost, dar n-am reușit.

Toamna, în octombrie, am ajuns iar în Bilbor. Tata era tot supărat pe mine. M-am hotărât să-mi iau lumea în cap și să trec în țară. Ce-o da Dumnezeu!

Facsimilul diplomei de locotenent în rezervă al Armatei Austro-Ungare (Viena, 27 decembrie 1904).

LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI (1898—1902)

După ce pierdusem trei ani de la examenul de bacalaureat, m-am decis să mă înscriu la Universitatea din București pentru cariera de profesor. Știam că pot urma cursurile universitare

dând lecții pe la liceele particulare și aveam și vreo doi cunoscuți în București. Dar cum să ajung la București? Tata nu voia să-mi dea nici banii de drum. Nici nu stătea de vorbă cu mine. Am reușit să înduplec pe mama să-mi facă rost, pe ascuns, de 50 coroane; cu acești bani am plecat în capitala țării, pe care nu o văzusem niciodată. Era o îndrăzneală pe care numai tinerețea e în stare să o încerce.

Sosit în București, dimineța, neștiind unde voi nimeri, din sergent în sergent am ajuns în Cișmigiu. M-am odihnit pe o bancă, așteptând să se facă ceasul opt, când voiam să mă duc la un băiat de la noi, a cărui adresă o aveam de la părintele din Meștera. Aveam de gând să-i cer sălaş până îmi voi face vreun rost pe la vreun liceu particular ca pedagog. Îmi cruțam bănișorii, fiindcă nu știam ce mă așteaptă și, în caz când nu reușesc, să mă pot întoarce acasă și să-i împlinesc dorința tatii de a mă înscrie la teologie în Blaj. Cum am ieșit din Cișmigiu, pe Bulevard, în dreptul Monitorului Oficial, m-am întâlnit cu Valer Montani, cu care copilărisem în Gheorgheni. Norocul meu. În câteva cuvinte i-am spus în ce situație mă găsesc și ce vreau. „Hai cu mine” – fu răspunsul lui Valer. M-a luat și m-a dus la Institutul Clinciu-Popa din Calea Plevnei, unde am fost imediat primit ca profesor pentru clasele primare și corepetitor pentru liceu, cu o leafă lunară ridicolă. Dar aveam un culcuș, masă, și mă puteam înscrie la Universitate. M-am repezit la gară, unde îmi lăsasem bagajul, și până seara eram instalat în noul meu adăpost. Bucuria mea.

Pe vremea mea, anul I al Facultății de Litere era an preparator și trebuia să treci următoarele examene: Limba Latină, Limba Grecească, Antichități, Logica și Psihologia. Făceam pentru întâia oară cunoștință cu atmosfera culturală a Universității din București. Cum pierdusem trei ani de la terminarea liceului, a trebuit să-mi dau silința să mă pun iar în curent cu studiile. Ceea ce nu era ușor, deoarece la institut eram mereu ocupat și nu-mi rămâneau libere decât nopțile. Dar am învins greutățile și am trecut anul întâi cu două bile albe și cu trei roșii.

Clinciu și Popa erau ardeleni și profesori la Liceul Lazăr. Localul institutului din Calea Plevnei era destul de prost, dar cu toate acestea era frecventat de mulți elevi, cei mai numeroși din provincie, fiindcă avea reputația că se învață carte. Era ordine și îngrijire, deoarece atât personalul didactic, cât și cel de serviciu era compus în bună parte din ardeleni. Hrana era de asemenea suportabilă, deși uneori insuficientă.

La institut era și Z. Dărăscu, care scria versuri și urma Conservatorul. Cu el m-am împrietenit și-i țineam replicile la rolurile pe care le învăța. În tovărășia lui și a lui Montani, care se pregătea pentru școala de poduri și șosele, cutreieram orașul și cercurile literare tinere. Grupul cel mai interesant era cel de la *Floarea albastră*, revistă la care scriau Șt. O. Iosif, Sandu-Aldea, Antimireanu și alții. Colecția acestei reviste am păstrat-o până la război – când a dispărut, – ca o amintire a celui dintâi contact ce l-am avut cu literatura și cu scriitorii.

Cursurile din anul I al Facultății de Litere nu erau grele, dacă profesorii ar fi fost de o valoare egală. Dar unii erau mediocri. La Limba Latină și Grecească, cum nu aveam bază solidă din liceu, a trebuit să fac mari eforturi ca să obțin o notă de trecere. De altfel eu eram hotărât din anul I să-mi aleg ca specialitate Limba Română și Istoria Românilor, așa că limbile clasice deveneau materii secundare. Cursurile care mă atrăgeau mai mult erau ale lui Titu Maiorescu, care propunea în anul I Logica, iar în anii următori Istoria Filozofiei Contemporane și anume, pe rând, Istoria Filozofiei Germane, Franceze și Engleze. Deși nu eram obligat, din anul I am început să audiez pe lângă cursul de Logică și cursul de Istoria Filozofiei. Prelegerile lui Titu Maiorescu erau adevărate sărbători intelectuale. Examenul de Logică din anul I l-am trecut cu bilă albă, deși Maiorescu pe elevii care veneau din Blaj îi examina mai sever și avea față de ei un fel de aversiune, provenită din polemicile avute cu școala latinistă. Maiorescu se bucura de un mare prestigiu și noi eram mândri că suntem elevii lui.

În cursul anului I m-am așternut pe citit. Din lefșoara ce o primeam cumpăram mereu cărți, mai ales literare, ca să fiu la curent cu tot ce se publică. Cum în capul meu era încă un haos, cu cunoștințe în dezordine, am început să mă deprind cu o disciplină a gândirii și cu o metodă la

lucru. Setea mea de a ști și de a judeca limpede era așa de accentuată, încât la fiecare pas descopeream lacune în cunoștințele mele, pe care căutam să le suplinesc. Mie îmi plăcea să știu totul temeinic, de aceea mi se întâmpla ca în cursul studiilor mele să mă abat săptămâni și luni întregi în ramuri ale științei care nu aveau decât o vagă legătură cu problemele ce mă preocupau.

Dacă citeam, de pildă, undeva despre legea gravitației sau despre cosmogonie, mă apucam și studiam în amănunte teoriile respective și mă pierdeam în astronomie. Și nu mă lăsam până nu ajungeam să pricep ceea ce voiam să știu, chiar dacă nu aveam nicio pregătire pentru studiile ce le întreprindeam. Învățam matematica superioară numai ca să pot înțelege mecanismul cosmic.

După terminarea anului I, pe la sfârșitul anului, mi-am căutat un loc mai bun, la liceul francez din Calea Moșilor, ca să am mai mult timp liber pentru studii. Când am plecat în iunie acasă, la Bilbor, eram grozav de fudul că am reușit să mă înscriu la Universitate fără ajutorul tatii. Bătrânul se uita cam pieziș la mine, dar nu avea ce face. Reușisem să-mi croiesc singur drumul în viață, să umblu pe picioarele mele proprii. Când prindeam pe mama sau pe bunica le povesteam cum e lumea prin țară și prin București și tata era silit să tragă numai cu urechea, căci dacă mă întreba el ceva, sau nu-i răspundeam, sau îl luam peste picior.

Cât am stat vara acasă, pe vreme senină, mă duceam între brazii din Bâta Bisericii și citeam, uneori îmi luam și merinde de prânz, ca să nu mă întorc acasă decât seara. Găsisem un loc ferit, unde mi-am făcut din bolovani o bancă, acoperită cu bungeac, pe care puteam să mă întind și să trag un somn când mă simțeam obosit. La câțiva pași curgea Bistricioara, în valurile căreia mă scăldam în zilele de arșiță. În vreme de ploaie, în casă nu puteam citi, fiindcă era un neîntrerupt du-te-vino, de aceea așteptam până se culcau toți, mă retrăgeam în odaia dinainte, aprindeam câte patru lumânări groase, luate din biserică, și citeam până dimineața. Mama, sculată cea dintâi, mă găsea în zorii zilei cu capul aplecat pe câte o carte. Intra la mine și mă probozea, că am să-mi stric sănătatea cu vegheatul, dar îi plăcea hărnicia mea, pe care știa că am moștenit-o de la dânsa și nu de la tata. „Tată-to doarme dus, nici de-ar veni un cutremur nu s-ar trezi, ar crede că-l leagănă pământul” – obișnuia să zică în batjocură. De multe ori stătea cu mine și se sfătuia, apoi mă culca și pleca în treburile ei. Mamii îi spuneam toate gândurile și toate păsurile mele. Față de ea nu aveam nicio taină, fiindcă mă înțelegea, mă ocrotea și mă iubea. Când vedeam că întâmpină greutăți cu gospodăria, îi săream și eu în ajutor și luam asupra mea sarcini neplăcute numai ca să o cruț.

Ea simțea dragostea ce i-o port și mă învăluia în căldura privirilor ei cumiști. Când era lucru întins prin grădini, munceam ziua întreagă lângă ea. Cum eram tânăr și puternic, munca mergea strună. Pe lângă bucuria ce i-o făceam, munca fizică îmi pria și mie. Îi eram recunoscător mamii, fiindcă fără ajutorul ei nu aș fi reușit să mă înscriu la Universitate. Spre sfârșitul verii, ea m-a îndemnat să mă împac și cu tata. Știam că dacă mă ofer să-i fac registrele parohiei uită de toate. Așa s-a și întâmplat. Într-o dimineață, când era dus de acasă, m-am apucat să i le scriu. Îmi dădeam silința să le caligrafiez. La întoarcere m-a găsit lucrând. I s-a înseninat fața de bucurie. Seara i-a spus mamii: „Știi că Bucureștiul a făcut din Octavian un băiat de treabă”. Toamna, când mă pregăteam de plecare, și-a deschis și punga să-mi dea bani de drum.

În cei trei ani (II, III și IV) cât am mai urmat la Universitatea din București am stat la Liceul francez din Calea Moșilor, unde eram o mulțime de ardeleni: Ioan Slavici, Alex. Lapedatu, Valentin Bude, Const. Sporea, apoi Grigore Forțu etc. Eu propuneam Limba Română în clasa I, a II-a și a III-a liceală și Istoria Românilor în clasa a IV-a liceală. Mai făceam și pe profesorul de gimnastică. La acest liceu am fost foarte mulțumit. Directorii erau doi francezi Lieutey și Lolliot, care se ocupau de aproape de educația elevilor, iar noi eram plătiți mai omenește și aveam destul timp liber ca să ne urmăm studiile. Cu toate acestea, nu e tot una când cineva e silit să-și câștige existența, ca să poată urma studiile universitare și când un tânăr dispune de mijloacele materiale și nu are alte preocupări și griji decât studiile. De multe ori, când eram mai adâncit în lecturi și

lucrări, suna clopoțelul și mă chema la datorie. Dar am dus-o și așa și am reușit să fac studii temeinice, să mă disting între colegi și să obțin numai bile albe.

Specialitatea mea era Limba Română și Istoria Românilor, dar pe lângă aceste studii, la Filologia Modernă, trebuia să urmăresc o mulțime de cursuri, pe care era cu neputință să le dovedești, orice sârguință ai fi avut. Limba Română, adică Istoria Limbii și a Literaturii, cu lucrări de seminar, o urmăream la Ovid Densușianu, unul din cei mai renumiți filologi. La acest profesor se învăța carte. Prelegerile pe care le ținea erau savante, pline de erudiție și prezentate într-o formă literară. Ovid Densușianu era ardelean de origine, din vestita familie de cărturari a Densușenilor, dar nu mai păstrase din însușirile specific ardelenesti decât meticulozitatea și conștiințiozitatea în cercetări. În literatură, mai târziu, a devenit adeptul școlii simboliste, importată din Franța, fără nicio legătură cu spiritul românesc, și fără niciun răsunet în opinia publică. Cursurile lui le-am urmat regulat, până la sfârșit, și am învățat multe de la dânsul.

Istoria Veche a Românilor o propunea Dimitrie Onciul, bucovinean, cu o mentalitate și educație germană. Greoi, autoritar, sever și metodic, dar lipsit de strălucirea spiritului latin, își citea cursurile admirabil documentate, cu o înlănțuire de argumente logice, cernute minuțios prin sита criticii. În *Originile Principatelor Române* a și reușit să lumineze o epocă tulburătoare din trecutul neamului nostru. La Onciul se învăța carte la seminar, unde ne arăta amănunțit cum se fac cercetările, cum se citește și interpretează izvoarele documentare. Pot spune că metoda cercetării științifice am învățat-o de la dânsul. Chirilicele învățate în copilărie mi-au prins bine, când am ajuns la citirea vechilor documente românești. La Onciul am lucrat *Originea Huneadeștilor*, pentru care, la recomandarea lui, am luat un premiu de la Fundația Carol. Regret că am pierdut lucrarea, dar ea trebuie să se găsească la Fundație. La profesorul Onciul am ținut foarte mult și i-am păstrat o recunoștință pentru îndrumarea ce mi-a dat-o în viață. Am întreținut legături cu el și după ce am părăsit Universitatea.

Istoria Universală o propunea N. Iorga, profesor tânăr, care a intrat în viața publică răscolind lumea ca o volbură. Cursurile lui erau strălucite și originale. Croia drumuri noi și prodigioasa lumină a inteligenței sale ne fermeca și entuziasma. În locul naționalismului retoric și romantic predica un naționalism de muncă încordată, un naționalism constructiv, întemeiat pe adevăr și pe o adâncă iubire de neam. Era însă un om ciudat. La un curs i s-a părut că o fată stă de vorbă cu un băiat și nu-l ascultă. Indignat și-a luat căciula și-a plecat de pe catedră, în mijlocul cursului. Noi am râs. Seminarul îl ținea duminica de la 9–12 dimineața. Comenta diferite izvoare ale istoriei universale vreo două ore – îmi aduc aminte de cronică de Gerlach, – iar ora ultimă ne iniția cu diplomatică, dându-ne documente vechi latinești, grecești și slave să le citim și să le interpretăm. Citirea acestor documente presupunea studii pregătitoare. Limbile slave nici nu le cunoșteam. Cum era să citim documente? Nu avea metodă de dascăl. De aceea, cei mai mulți am fugit de la seminar. Asupra mea naționalismul propovăduit de N. Iorga a avut o înrâurire covârșitoare. Onciul m-a învățat să lucrez metodic și științific, iar Iorga mi-a întărit credința în neam.

Istoria Veche o propunea Gr. Tocilescu, om mai în vârstă ale cărui cursuri le urmăream foarte regulat. Deși nu-l puteam judeca, se răspândise vestea că nu prea știe carte și că multe din interpretările sale erau arbitrare. Pe urmă, venise N. Iorga și-l luase în răspăr, compromițându-l definitiv în ochii noștri. Mai făcuse o excursie de studii la Atena cu studenți și studente. În cursul acestei excursii i s-a pus în cârcă și aventuri de dragoste cu o studentă, așa că prestigiul său era foarte coborât. De altfel, la examene se obținea de la el nota de trecere cu nepermisă ușurință. Asupra mea nu a avut niciun soi de înrâurire. Pompiliu Eliade venea de la Sorbona și ne propunea Limba Franceză, pe care eu nu o cunoșteam. Citeam franțuzește, cum se citește o limbă moartă, pe care nu o vorbești. La liceul francez o auzeam mereu, și am început să o deprind, dar eram departe de a o stăpâni. Totuși, urmăream cursurile lui Eliade, fiindcă îmi plăceau. În ele se reflectau scilicet și erudiția de la Sorbona. Eliade avea o metodă originală și potrivită de a ne deprinde să studiem

temeinic literatura franceză. La seminar dădea același subiect pentru 5–6 inși, pe care de regulă îi desemna dânsul. Numele celor 5–6 se puneau într-o pălărie și o colegă scotea pe unul, care ținea conferința, iar ceilalți făceau critica colegului ieșit la sorti. O dată ne-a dat ca subiect poeziile lui Musset. Între cei 5–6 am ajuns și eu. Conferința o aveam preparată, dar nu mă puteam face ridicol să rostesc poezii franceze, când eu nu stăpâneam limba. De aceea m-am dus la profesorul Eliade, înainte de a începe ora de seminar, și l-am rugat să nu-mi pună și numele meu în pălărie.

Îmi era frică să nu ies la sorti și să nu provoc ilaritate cu franțuzeasca mea. Mi-a refuzat cererea și mi-a pus numele în pălărie. Noroc că nu am ieșit. Eram hotărât să părăsesc sala și să nu țin conferința dacă ar fi căzut soarta pe mine. La Critică m-a ales cel dintâi. Critica aveam să o facem după următoarele norme: calitățile conferinței, părțile slabe și lipsurile ei. Am făcut o Critică că cei de au urmat după mine au declarat că nu mai au nimic de adăugat la obiecțiunile mele. Eliade m-a lăudat și a spus în fața tuturor cererea ce i-o făcusem în cancelarie. Era însă intrigat, cum am putut face o asemenea critică fără cunoștința limbii franceze. Mi-a spus că mă va examina special și dacă va constata că nu știu franțuzește îmi va da bilă roșie, după ce îmi dăduse atâtea bile albe. S-a ținut de cuvânt, cu toate acestea i-am urmat cursurile și mă socotea printre cei mai buni elevi ai săi. Întâlnindu-mă pe stradă, m-a invitat la el și mi-a propus să-mi dea lecții de franceză. Am refuzat, spunând că specialitatea mea nu e Limba Franceză și că voi căuta să o învăț singur, mulțumindu-i pentru amabilitate. Profesorul meu favorit era Titu Maiorescu. În cei patru ani de universitate nu am lipsit o singură dată de la cursurile lui. Le ascultam cu sfințenie și cu o adevărată desfătare sufletească.

V. Bude de la liceul francez se specializa în Filozofie și împreună cu el discutam și comentam prelegerile maestrului. Bude avea și o mulțime de tratate despre Filozofie, pe care mi le împrumuta și mie. Am studiat amănunțit filozofia germană, franceză și engleză din veacul al XIX-lea, deși nu era specialitatea mea. Am dat și examene. Examenul la Titu Maiorescu era iarăși original. Cei ce se prezentau la examen erau liberi să aleagă orice subiect din materia anului, să-l prepare și să-l rostească – cititul nu se admitea – de pe catedră. Maiorescu trecea în bănci lângă noi și elevul se urca la catedră în locul său și cuvânta o oră. Pe urmă, Maiorescu îi făcea critica. Eu am preparat *Fundamentele pesimismului schopenhauerian*. Scrisesem conferința și o învățasem pe de rost. Știam și virgulele. Când m-am suit la catedră și am anunțat subiectul, Maiorescu a încrețit din sprâncene și a zis: „Interesant!”. Conferința era studiată și documentată. I-a plăcut maestrului și nu mi-a făcut decât foarte puține obiecțiuni. La aceste examene aveam și distracții. Unul s-a urcat la catedră și de emoție nu a putut rosti decât „Domnilor”. A urmat o pauză penibilă. Conferențiarul se plimba, se freca pe frunte și schimba fețe-fețe. În cele din urmă, disperat, a ieșit pe ușă, în hohotul de râs al auditorului, în frunte cu Maiorescu. Alții, cum era I. Petrovici, actualul filozof, căutau să imite felul de a expune al lui Maiorescu, maimuțărindu-i și gesturile. Maiorescu avea barbișon și la prelegeri, adeseori, îl netezea sau îl ținea strâns în palmă. Petrovici i-a imitat și acest gest, deși dânsul nu avea barbișon. Am început să râdem și conferențiarul s-a încurcat, crezând că a spus vreo prostie. Nu și-a revenit decât numai după ce l-a încurajat Maiorescu ironic: „Continuă!”.

Istoria Filozofiei Vechi o propunea Coco Dumitrescu-Iași, un epicurean inveterat. Ținea cursurile foarte neregulat. Am asistat de câteva ori la ele. Erau strălucite, fiindcă era înzestrat și cu cunoștințe și avea un dar al expunerii. Mai des îl găseam la o bodegă, unde bea tizănă și unde își risipea inteligența pentru cei câțiva tovarăși de chefuri. Mai pe urmă, mi-a plăcut o lucrare a sa intitulată *Două morale*. Tot atunci și-au început cursurile C. Rădulescu-Motru și S. Mehedinți, amândoi cu pregătiri temeinice. C. Rădulescu-Motru propunea Psihologia Experimentală, iar S. Mehedinți, Geografia. Am audiat cursurile amândurora, deși nu știam cum să-mi mai împart vremea ca să ajung pe la toți.

Atmosfera intelectuală de la Universitatea din București era senină și caldă. Cei mai mulți dintre studenți își vedeau de carte, discutau între ei cursurile și unii făceau chiar și cercetări în secția de manuscrise a Academiei Române, pe care am vizitat-o și eu luni de-a rândul, deși eram prins cu

lecțiile de la Liceul francez. La îndemnul lui Ovid Densușianu, am studiat corespondența lui G. Barițiu, pe care, vara, am găsit-o publicată în *Observatorul* colecționat de tata. Pe vremea aceea se învăța multă carte, eram chiar prea încărcați de nu știam cum să ne mai împărțim timpul, ca să le dovedim pe toate. Eu puneam teancuri de cărți la o parte, ca să le citesc în vacanță, între brazi de pe Bâta Bisericii din Bilbor. Acolo mi-am și făcut cele mai temeinice lecturi, care m-au călăuzit în viață. De aceea satul meu natal a avut un rol important în cursul studiilor mele din tinerețe.

În București legasem o serie de cunoștințe și de prietenii cu scriitori și artiști tineri, pe care îi întâlneam la cafenea. *Cafeneaua literară* pe vremea aceea avea un rol important în mișcarea literară și artistică. Studiile de la universitate se completau cu discuțiile de la cafenea și de la chefuri. Dar cele mai strânse legături le aveam cu cercul ardelenilor refugiați în România, care se întâlneau aproape în fiecare săptămână la un pahar de vin. Se discutau fel și fel de probleme, iar când se încingea cheful răsunau doinele tânguitoare din Ardeal. Cântecurile de acasă ne uneau pe toți într-o comunitate sufletească specific ardelenescă. Spre deosebire de cei din Vechiul Regat noi nu petreceam niciodată cu femeii, ci numai noi între noi și, când se rătașea și câte un regățean printre noi, nu înțelegea ce plăcere găsim în chefurile noastre. Excepție făcea numai Sandu-Aldea, care era brăilean și care ne cânta, cu un glas duios, doine de pe malurile Dunării.

De la el am auzit cântecul:

Dunăre, Dunăre
Drum fără pulbere...

Îl cânta așa de frumos!

Aceste petreceri, pe lângă partea utilă și instructivă, au avut asupra mea și o influență rea. Mie nu-mi plăcea niciun soi de băutură, mai ales când începeau să curgă halbele de bere sau carafele de vin. Îmi plăcea însă societatea și petrecerea. De aceea mă țineam să țin pasul cu ceilalți și la băutură. Răsturnam paharele pe gât în silă, ca pe urmă să mă îmbolnăvesc. Dar, încetul cu încetul, m-am deprins să torn în mine cantități respectabile de lichid. Într-o vreme, pe la sfârșitul studiilor, mă socoteam chiar bețiv. Eram în stare să țin la chef o săptămână întreagă. Într-o vacanță de Paști, înainte de plecarea mea la Budapesta, am întins-o cu Chendi o săptămână împlinită, fără să închidem ochii. Tovarășii veneau, stăteau o zi sau două, iar noi doi o mânam înainte, parcă voiam să înfruntăm moartea. Erau vitejii pe care nu și le poate permite decât tinerețea, care dispune de atâtea prisosuri de energie. Ceata de ardeleni de la liceul francez se îndeletnicea și ea cu petreceri dese și zgomotoase în localurile vecine din Calea Moșilor. Duceam o viață de muncă, de studii și de petreceri, care, bineînțeles, ne istovea puterile. Banii, cum îi câștigam, îi cheltuiam pe cărți, pe concerte și pe chefuri. Țin minte că la un sfârșit de vacanță pictorul Grigorescu, marele Grigorescu, avea o expoziție de tablouri la Ateneu. Având bani de prisos am cumpărat și eu tabloul *Fetiță între flori*. L-am plătit și mi-am pus cartea de vizită pe tablou. După câteva zile, m-am încurcat la niște chefuri și am rămas fără bani de drum. Ce să fac? M-am dus la expoziție și l-am rugat pe Grigorescu să-mi primească tabloul înapoi și să-mi restituie banii, ca să mă pot duce acasă. Parcă-l văd cum a râs de pățania mea și fără nicio vorbă a dispus la casierie să mi se înapoieze banii. Dacă așa avea azi tabloul lui Grigorescu ar reprezenta o avere.

Excesele din cele zece luni de studii la București le compensam cu cele două luni de vacanță în Bilbor, pe munții copilăriei mele, unde mă refăceam complet. Toamna mă întorceam ca un bujor în capitala României. Așa au trecut anii de studii. Eu mă pregăteam pentru cariera de profesor secundar ca atâția ardeleni trecuți în țară. În anul al IV-lea, Chendi a stăruit să mă duc la Consulatul General al României din Budapesta, unde era vacant postul de secretar. Am ezitat, fiindcă stăteam în fața examenului de licență pentru care eram bine pregătit și fiindcă noua mea carieră diplomatică ce mi se propunea era cu totul străină de înclinațiile și preocupările mele.

Chendi și alți prieteni m-au convins că rolul meu la Budapesta e cu mult mai important decât o catedră de liceu. Am cedat și am primit. În aprilie 1902 prietenii m-au dus cu alai la gară. Mă despărțeam de capitala României, ca să mă duc în capitala Ungariei, într-o lume nouă. De aici încolo începe un nou capitol în viața mea, pe care îl voi povesti în volumul *De piept cu viața*³⁸.

ÎNCHEIERE

Dacă povestea vieții mele ar fi avut în vedere numai o latură pur personală, mărturisesc că nu aș fi scris-o. Deși am avut un rol în viața publică a neamului românesc și deci biografia mea prezintă un oarecare interes, totuși, nu m-aș fi încumetat să o aștern pe hârtie dacă nu aș fi găsit că în ea se reoglindește drama celor ce pleacă dintr-un sat și se aruncă în vâltorile civilizației de la orașe. În acest volum am zugrăvit numai preludiul luptelor grele ce au urmat, care nu s-ar putea înțelege pe deplin fără cunoașterea mediului din copilărie și din tinerețe. Aici trebuie să mai spun că și în anii tinereții mele clipele de adevărată mulțumire sufletească nu le-am găsit decât în liniștea satului meu natal.

După cum se vede din aceste amintiri, cărările vieții mele au întâmpinat piedici de la început și a trebuit să fac ocoluri, cu multe dibuiri, până să reușesc a mă înarma cu știința de carte, cu ajutorul căreia am răzbit. Nu am avut pe nimeni care să mă călăuzească și să mă sprijine.

Fiecare pas pe care l-am făcut în viață a trebuit să-l cuceresc cu ajutorul puterilor mele proprii și al simțului meu de orientare. Chiar și în anii mei de studii, am avut epoci când am rătăcit pe cărări greșite, în câteva rânduri am ajuns la margini de prăpăstii, dar sănătatea fizică și morală, moștenită de la părinți, m-a mântuit. Orașul, cu civilizația lui, nu mi-a deschis numai zărilor de lumină ale științei, ci și tenebrele iadului cu orgiile păcatelor. Satul a ținut cumpăna între cele două puteri care ispitesc orice suflet omenesc. Când nu a fost încă prea târziu, mi-am revenit în fire și m-am apucat de treabă. Satul nu m-a lăsat să mă prăbușesc. Lui am să-i mulțumesc triumfurile în viață, după cum se va vedea din spovedaniile ce vor urma.

³⁸ Textul încheierii care urmează, a fost scris ulterior, în 1936, după apariția *Amintirilor de la Luceafărul*, când Octavian C. Tăslăuanu intenționa să publice acest prim volum al *Spovedaniilor* [Gelu Voican Voiculescu].

SPOVEDANII

II

DE PIEPT CU VIAȚA -FRAGMENTE-

I

LA CONSULATUL GENERAL AL ROMÂNIEI DIN BUDAPESTA³⁹

Aveam 26 de ani când am ajuns – în aprilie 1902, – la Budapesta, oraș pe care nu-l cunoșteam. Trecusem întâmplător de câteva ori prin el, dar nu locuisem între zidurile lui. Intram în capitala Ungariei. [...] Dar aveam să trăiesc în acest oraș și trebuia să-mi calc pe inimă, să-mi înăbuș sentimentele și să-mi văd de treabă. Situația în care mă găseam era destul de delicată: ca cetățean ungar și aspirant de ofițer în rezervă al armatei austro-ungare veneam ca funcționar al Consulatului General al României, care avea și atribuții diplomatice.

Octavian C. Tăslăuanu în 1902.

Trebuia să fiu, deci, prudent și să-mi controlez fiecare vorbă și fiecare pas, dacă voiam să fiu de folos serviciului în care intrasem de nevoie și ale cărui atribuții nu se prea potriveau cu firea mea expansivă. Ioan Bianu de la Academia Română, prin mijlocirea căruia fusesem numit în acest post, îmi atrăsese atenția că e un post de observație și-mi dăduse însărcinarea confidențială să-i trimit rapoarte despre evenimentele mai de seamă, iar când aveam să-i comunic ceva excepțional de important să mă duc la București și să-i raportez verbal. Ioan Bianu era în timpul lui Dimitrie Sturdza, și-mi dădeam seama că rapoartele mele politice, după triere, vor ajunge sub ochii celui ce conducea destinele țării în vremea aceea.

Cum eu, în timpul studiilor universitare, trăisem departe de frământările politice din Ungaria, misiunea mea era destul de grea. Dar când e omul tânăr și simte în el puterea de muncă, nu se sperie de nicio dificultate.

M-am prezentat, îndată după sosirea mea în Budapesta, la Consulat, pe care l-am găsit instalat în Thonethof, pe cheiul Dunării, în centrul capitalei ungare.

Personalul Consulatului era compus din consulul general, din vice-consul, secretar, care făcea și pe interpretul, și un camerist. Cel dintâi cu care am făcut cunoștință a fost cameristul Victor Ullrich, un neamț simpatic, care nu vorbea însă românește. M-a condus într-o sală spațioasă, modest mobilată, în mijlocul căreia se găsea un imens birou, la care scria un bătrân cu ochelari.

Era antecesorul meu, I. Poruțiu, care trecuse la pensie și care, în lipsa titularului, rezolva afacerile curente. M-a primit foarte amabil și mi-a promis că-mi va sta în ajutor până când mă voi introduce în tainele serviciului. Bucuria mea, deoarece intram într-o ramură de activitate cu desăvârșire necunoscută mie. Bătrânul Poruțiu mai era și ardelean, așa că mă înțelegeam ușor cu el de la prima întâlnire. Victor anunțase și pe Consul despre sosirea mea. În scurtă vreme a apărut un om de statură mijlocie, cam de 40 de ani, care mi-a urat bun soset și m-a asigurat de sprijinul său în

³⁹ Cel de al doilea volum al *Spovedaniilor* a rămas neterminat. Capitolul I a fost început în 1936, și terminat în 1939, după publicarea lucrării despre Octavian Goga. În puținii ani câți îi mai rămăseseră de trăit, din cauza sănătății precare, Octavian. C. Tăslăuanu nu a mai găsit răgaz să încheie acest volum. Publicăm din acesta doar paginile cu caracter memorialistic din capitolele I, II și III, renunțând la un întins istoric al monarhiei austro-ungare [Gelu Voican Voiculescu].

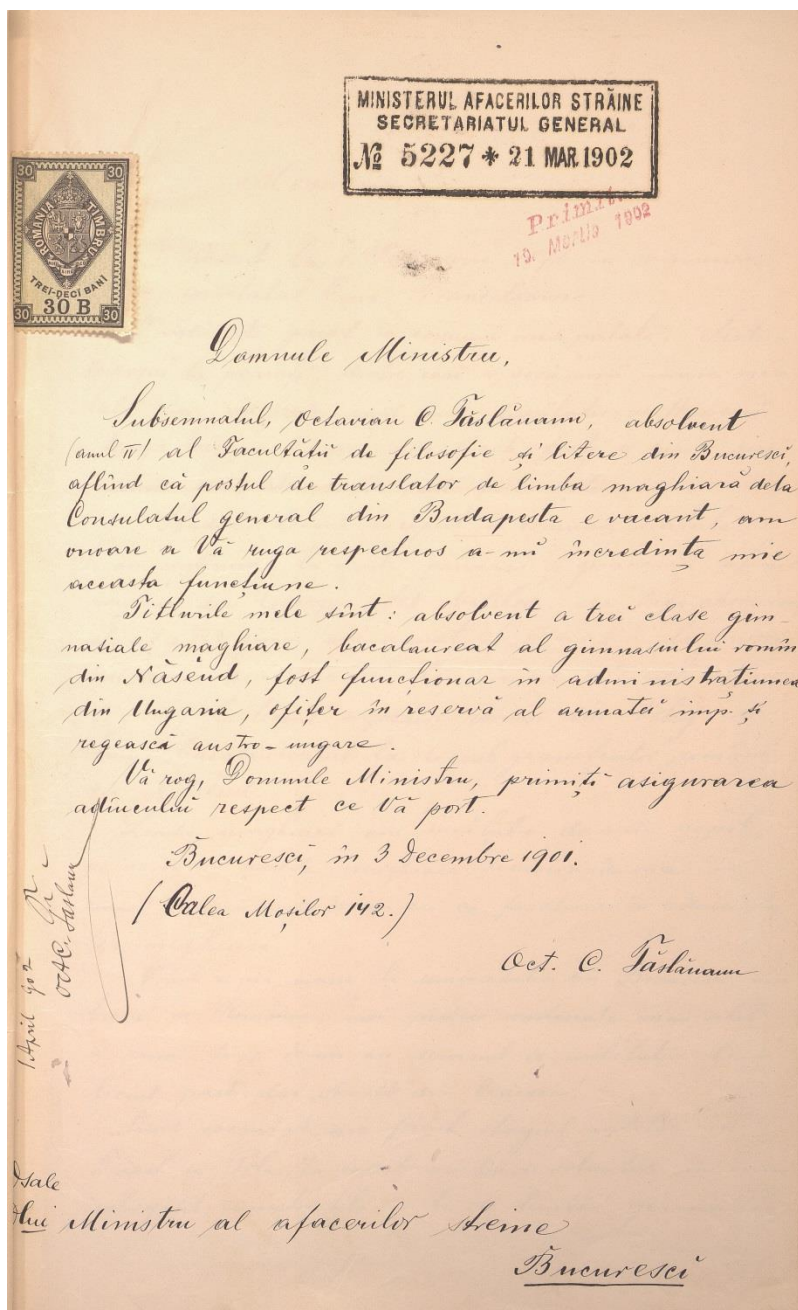
cariera mea de diplomat. Mi-a pus în vedere că prin pricepere și muncă pot să ajung să-i ocup cu vremea locul. Atâta bunăvoință m-a copleșit, iar perspectivele ce mi le deschidea mă măguleau.

Consulul se numea Victor Cuciureanu, era fiul fostului ministru de culte doctorul Ghe. Cuciureanu. Cu el am lucrat cât am stat la Consulatul General al României, de la 1902-1906.

După plecarea mea de la Consulat, a fost numit ministru plenipotențiar, dacă nu mă înșală memoria, la Belgrad. Nu-mi mai aduc aminte cine era viceconsulul. Acest post era mai mult vacant. Țin minte că s-au perindat patru viceconsuli de la 1902-1906: Mărgăritescu, Stavri și Filisti, cu care mă înțelegeam, deși n-aveam prea mult contact cu ei. Pe al patrulea l-am uitat, fiindcă era

un om urâcios. Bătrânul Poruțiu venea regulat la birou până când m-a inițiat în toate lucrările. Serviciul era ușor, de la 10-12 înainte de masă. Cel mai plicticos lucru era viza pașapoartelor pentru România. Uneori se adunau maldăre întregi, de mă durea mâna semnându-le. Tot bătrânul Poruțiu m-a introdus în societatea românească din Budapesta, care se întrunea la cafeneaua Iăgerhorn, unde veneau și românii mai de seamă din provincie, episcopi, deputați, ziariști etc.

Ion Poruțiu fusese redactor la *Federațiunea* lui Alexandru Roman, pe la anii 1870, și în această calitate a făcut cunoștință cu temnița ungurească din Vác (se citește: Vaț), unde au fost închiși mai târziu și o parte dintre Memorandiști. *Federațiunea* lupta împotriva dualismului austro-ungar, încheiat la 1867, și Alex. Roman era unul din vizionarii unității neamului. Îmi pare rău că nu am notat multe din amintirile bătrânului Poruțiu, pe care mi le povestea, de regulă, pe lângă un pahar de vin. Era un om foarte instruit și meticulos, care servea de multă vreme la Consulatul General al României din Budapesta.

Cererea lui Octavian C. Tăslăuanu adresată ministrului Afacerilor Străine, Ionel Brătianu pentru a-l numi ca interpret-secretar la Consulatul Român din Budapesta, 3 decembrie 1901.

Sursa: Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Cazierul 77 – Numirea funcționarilor Ministerului Regal al Afacerilor Străine, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat.

În realitate, el a dus în cârcă Consulatul. În discuții, îi plăcea violența și nu suferea contrazicerea, mai ales când vinul îi înviora nervii. Altfel, era om de treabă, liniștit și închis. Cât am stat în Budapesta, mă întâlneam regulat cu dânsul și trăiam în cei mai buni termeni, deși reprezentam două lumi deosebite.

Memoriu.

M-am născut la 1. Februarie 1876 în comuna Băboc, comitatul Ciuc, Transilvania.

Sătul meu este trecut în comuna mea natală. Săntem 9 copii la părinți, dintre care 6 sora mea mare natală, iar un frate mai mic născut în Heseșii (limba Baigăraș), iar ceia-l alt, frate și sora, mai mici, sunt parte acasă, parte pe la școli.

Școlile la-am început în comuna natală, le-am continuat la școlile primare și gimnaziul inferior maghiar din Gyergyó-Szt. Miklós, iar după absolvirea clasei a III° gimn. am urmat cl. IV° a V^o la gimnaziul român din Brașov, terminând cele două clase (VI-VIII) la liceul superior român din Blaj și luând licențierea la liceul grazișterilor români din Năsăud.

Limba maghiară am învățat-o de mic copil, pe urmă în școlile maghiare, de să învățăm în cursul carierei mele de un an ca funcționar în administrația maghiară.

Vinut a mă însuși la universitatea din București, am început în România, în condiții materiale măi sălăbii a primi timp de un an serviciul de institutor la liceul particular „Arnold” din Craiova.

Întind școlărit, am făcut stagiu militar în Prusă și Polă. În cursul anului de voluntar m-am îmbogățit cunoștințele mele de limba germană.

Peștos din anulată la București, m-am înscris la Facultatea de filosofie și literă, unde, în a celor 3 ani de pînă acum, am asumat cursurile secției filologiei moderne.

La universitate m-am susținut predând la liceele particulare și anume: anul I de stat la institutul „Popa și Clinciu”, iar de 2 ani la „Liceul francez”. Aici predau prezent limba română în cl. I-III liceului Istoria Românilor în cl. IV.

Octavian C. Tăslăuanu

Memoriul lui Octavian C. Tăslăuanu înaintat ministrului Afacerilor Străine, pentru angajarea la Consulatul Român din Budapesta, 3 decembrie 1901.

Sursa: Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Cazierul 77 – Numirea funcționarilor Ministerului Regal al Afacerilor Străine, dosar personal Octavian C. Tăslăuanu, litera T, nr. 21, 1902, nepaginat.

Îi eram recunoscător pentru îndrumările ce mi le dădea, dar eu, după ce m-am introdus în serviciu, vedeam problemele din puncte de vedere noi, pe care el nu le putea înțelege și admite. Pentru mine, Consulatul nu putea rămânea un simplu serviciu, ci căutam să fie un post de luptă națională. Cu atmosfera din Budapesta m-am familiarizat repede, deoarece cunoșteam limba și obiceiurile. Mai greu a fost să mă orientez în viața politică a monarhiei austro-ungare, pe care acum nu o mai urmăream dintr-o simplă curiozitate, ci fiindcă eram dator să o fac și să o cunosc sub toate aspectele ei.

Deși la București studiasem Istoria, Filozofia și Filologia, nu aș putea spune că politica era un domeniu care nu mi-a plăcut și în care firea mea nu a găsit un larg câmp de activitate. Dar acum trebuia să întocmesc rapoarte și această îndatorire nu mă lăsa să dorm; atârna ca o sabie a lui Damocles deasupra creștetului meu încă nedepins cu discernământul evenimentelor politice. Nu era suficient să mă documentez din ziare, în care se oglindeau diferitele curente ale opiniei publice, ci trebuia să pătrund în tainele culiselor, unde se țes și se pun la cale planurile și acțiunile politice. Mijloacele mele pentru a afla astfel de informații erau extrem de reduse și serviciul consular nu-mi

oferea nicio mână de ajutor. Mărturisesc că m-am luptat, la început, cu greutate mari și nu eram mulțumit cu rezultatele obținute, mai ales în primul an de activitate.

Secretarii Consulatului General al României din Budapesta.

(de la stânga la dreapta: I. Paul, I. Poruțiu și Octavian C. Tăslăuanu).

În epoca sosirii mele la Budapesta și a inițierii mele în domeniul vieții politice, monarhia dualistă trecea printr-o gravă criză, care izbucnise mai de mult și care deriva din tendințele naționalităților spre o autonomie și din neînțelegerile dintre Ungaria și Austria, care încheiaseră pactul dualist la 1867. În primăvara anului 1902 era la cârma Ungariei Coloman Széll, care alcătuisese un guvern de destindere, în februarie 1899, după căderea faimoasei guvernări de patru ani a Baronului D. Bánffy, vestit pentru persecutarea naționalităților din Ungaria.

Ungaria, deși încheiasese pactul de la 1867 cu Austria, nu renunțase la aspirațiile ei de independență. În parlamentul din Budapesta, un întreg partid politic – cel mai popular în județele locuite de unguri – mărturisea pe față acest program și partidul era condus de fiul revoluționarului din 1848, de Francisc Kóssuth. În parlament, se cerea o bancă de emisiune ungară, teritoriu vamal independent pentru țările coroanei ungare și armată separată. Mai ales în jurul validizării drepturilor ungare în armata comună se dădeau lupte crâncene și fără sfârșit. În epoca în care am stat eu la Budapesta, conflictul dintre unguri și dinastie ajunsese într-o fază acută. Atunci s-au făcut cele din urmă încercări de a aplană divergențele care săpau mormântul Monarhiei Habsburgice. În aceste amintiri nu pot face istoricul luptelor politice și nici nu mă pot pierde în amănuntele care frământau viața politică a monarhiei. Aceasta ar cere o lucrare specială și întinsă, scrisă pe bază de documente. Dar voi stăruii asupra câtorva aspecte mai însemnate, fără cunoașterea cărora e cu neputință să se înțeleagă luptele din sânul Monarhiei Habsburgice.

Habsburgii – după ce domniseră ca regi ai Ungariei – au cucerit Ungaria și Transilvania de la turci (pacea de la Karlovitz, 1699) și le-au prefăcut în provincii ale imperiului. Prin sancțiunea pragmatică, înscrisă în legile votate de dietele Ungariei și Transilvaniei (1722–1723), s-a hotărât că țările aparținătoare Austriei rămân indivizibile și nedespărțite. Încercările revoluționarilor unguri au fost, rând pe rând, înfrânte, și la Viena monarhia se considera o mare putere unitară, cum a și

ajuns sub regimul Metternich. Tratatul de la Viena (1815) și Sf. Alianță au servit în primul rând interesele Austriei. Încă înainte de a izbucni revoluția franceză, Împăratul Iosif al II-lea și-a dat seama că monarhia nu se poate rezema numai pe nobilimea privilegiată, care deținea puterea politică și administrativă, și pe armată, ci căuta o temelie mai largă și mai sigură, țărănimea, care alcătua majoritatea covârșitoare a populației. Ca să lege soarta dinastiei de aceste mase, a încercat sistemul de reformare, care lovea în interesele clasei privilegiate. Prin introducerea limbii germane ca limbă oficială, în locul celei latine, Iosif al II-lea urmărea crearea unui imperiu german unitar.

Împăratul luminat al Austriei nu a avut însă suficientă energie ca să-și ducă planurile la îndeplinire. Această idee a Austriei unitare, cu drepturi pentru popoarele ce o compun, o întâlnim în constituția imperiului de la 4 martie 1849, în constituția din 1860, în proiectele federaliste ale primului ministru austriac, contele Hohenwart, de la 1871, și în planurile de reorganizare ale monarhiei făurite de moștenitorul tronului Francisc Ferdinand. A apelat la ea și ultimul habsburg, înainte de a fi detronat. Tendinței de unificare a monarhiei s-a opus Ungaria cu drepturile ei istorice. La 1848 a început Războiul de Independență, condus de avocatul de provincie Ludovic Kóssuth, care a detronat dinastia de Habsburg și s-a proclamat președinte al republicii ungurești.

În 1848, s-a hotărât unirea Transilvaniei cu Ungaria și totodată Kóssuth a legiferat eliberarea iobagilor, ca să-i scoată de sub ocrotirea habsburgilor și să-i câștige de partea sa.

Mișcarea națională a ungarilor a trezit și determinat și celelalte naționalități din monarhie la o acțiune națională. Ele au luat o atitudine potrivnică protecțiunilor ungurești și s-au grupat în jurul tronului din Viena. Dinastia nu a știut exploata această situație favorabilă ei și, în 1867, s-a învoit să împartă monarhia în două, sacrificând naționalitățile din Austria și pe cele din Ungaria, pe cele dintâi lăsându-le pradă germanilor, iar pe cele din urmă ungarilor. A fost cea mai mare greșală pe care au putut-o săvârși habsburgii, greșală care a fost fatală monarhiei dunărene.

Pactul de la 1867 nu a aplanat diferendele dintre Austria și Ungaria, ci le-a suspendat numai. Dualismul nu a fost o înțelegere temeinică și durabilă, ci un armistițiu. Ungurii au reluat repede ofensiva, fără să-și dea seama că sapă mormântul Ungariei milenare și al întregii monarhii.

În întreg cursul veacului al XIX-lea, Imperiul Habsburgic a fost frământat de luptele dintre Austria și Ungaria și de luptele naționalităților pentru egală îndreptățire. Când urmărești de aproape energia cheltuită de Viena pentru a organiza monarhia, fără să reușească, îți vin în minte vorbele lui Napoleon: „Savez-vous ce que j'admire de plus dans le monde? C'est l'impuissance de la force pour organiser quelque chose”. După pactul dualist, curtea din Viena și-a înstrăinat și simpatiile naționalităților, care au început să-și manifeste, mai pe față, mai pe ascuns, tendințele iredentiste sau aspirațiile de completă neatârnamare (cehii și Polonia). [...] După cum se vede, atât în politica externă cât și în cea a treburilor dinlăuntru, eu nu am avut niciun dascăl. Toate a trebuit să le învăț singur, să le judec cu mintea mea de tânăr fără experiență și să le verific cu realitățile în mijlocul cărora trăiam. Cum eram străin în Budapesta, nu aveam cui mă adresa ca să cer îndrumări și povețe. Asta e soarta celor mai mulți copii ai satelor, trebuie să răzbată în viață cu trudă grea și să plătească fiecare pas cu sudoarea muncii lor. Numai eu știu câte nopți am vegheat, ca să mă înarmez cu cunoștințele necesare noului post în care ajunsesem. Plecat din Bilbor, trecut prin cele licee și prin Universitatea din București, trăit în mediu rural și studentesc, trebuia să mă lupt acum cu trecutul Imperiului Habsburgic, cu mecanismul complicat al diplomației europene și cu conflictele interne ale unei monarhii poliglote. Era o muncă ce aproape întrecea puterile mele și, totuși, cred că am reușit să-mi fac datoria, firește cu lacune și cu șchiopătări.

Amintirile mele de la Consulatul General al României le scriu la vârsta de 60 de ani, când văd lucrurile altfel, dar memoria mi-a rămas încă destul de credincioasă, ca să reconstitui felul meu de a judeca de atunci. Consult și date din vremea aceea și broșuri de care se mai găsesc destule în colecția mea. Nu intru în amănunte, deoarece cred că ele nu prezintă niciun interes, dar uneori recurg la ele pentru a da viață povestirii. Urmăresc mai mult liniile mari ale evenimentelor,

care mi se par azi importante, fără să am pretenția de a face istoricul anilor 1902–1906 din viața Monarhiei Habsburgice. [...]

În 1902, la 1 iulie, a apărut în Budapesta *Luceafărul*, ca revistă a tinerimii universitare, care a avut o înrâurire asupra întregii mele vieți. Cum s-a pus la cale apariția revistei nu știu, fiindcă nu am luat parte la conciliabule. După apariția primului număr am fost invitat să colaborez. Situația mea însă, ca funcționar al Consulatului General al României, era destul de grea. La început îmi era teamă să ies pe față, deoarece eu voiam să renunț la cetățenia ungară și să mă dedic carierei pe care am îmbrățișat-o și în vederea căreia începusem studii temeinice. Dar cine e stăpân pe destinul său? La vârsta de 26 de ani nu ascuți de rațiune, ci de inimă. Am început să mă interesez de revistă de la al doilea număr, în care au apărut câteva notițe date de mine, fără să le fi semnat⁴⁰. Revista era îngrijită de Aurel P. Bănuțiu și de Dionisie Stoica. Șef redactorul Alex. Ciura era la Blaj și nu putea revizui întreg materialul ce intra la redacție. Am stat mult pe gânduri până m-am hotărât să mă înham la munca grea pe care o cere redactarea unei reviste. Mă simțeam destul de pregătit să o pot face. Deoarece *Luceafărul* nu reușise ca revistă a tinerimii universitare, m-am hotărât să fac din ea o tribună de propagandă națională, de trezire a conștiinței românești unitare. Cu începerea anului 1903 a trecut sub conducerea mea, mutându-se și redacția în locuința mea, cu două odăi, din str. Zöldfa. Totuși eu am rămas multă vreme în umbră. Nu figuram nici ca redactor și nici ca editor, deși îngrijeam și de una și de alta, deoarece nu voiam să renunț la cariera mea diplomatică de dragul unei încercări efemere. Misiunea mea la Budapesta stătea însă în serviciul ideii naționale, de aceea am crezut că-mi îndeplinesc o datorie, ce cadra cu însărcinarea ce o primisem, luând conducerea unei publicații de propagandă națională. În acest sens, m-am și justificat față de șeful meu de la consulat și față de Ioan Bianu de la București.

În volumul *Amintiri de la Luceafărul* am povestit cum a luat avânt revista, așa că nu mai revin asupra amănuntelor, decât atunci când se leagă cu evenimentele politice. Revista *Luceafărul*, cum a trecut sub conducerea mea, s-a pus în serviciul ideii de unitate națională. Acest caracter i l-am dat eu. Din Budapesta nu priveam spre Viena lui Franz Ferdinand, ca atâția români ardeleni, ci spre București. Nu serveam grossösterreichul federalist, ci unitatea națională. Când Regina Carmen Sylva a împlinit 60 de ani, i-am închinat un număr, mărturisindu-ne pe față credința. Consulul General m-a felicitat și Ioan Bianu de la București de asemenea. Ei știau că numărul e opera mea.

[...] Atmosfera din Budapesta, și chiar și cea de la Consulat, nu se potrivea cu firea mea dornică de inițiativă și de manifestări naționale mai accentuate. Activitatea mea de la *Luceafărul* atrăsese atenția guvernelor ungurești asupra mea și eram supravegheat de aproape. Chiar, și Consulul General, șeful meu, îmi atrăsese atenția asupra observațiilor ce le-a primit de la guvernul ungar din cauza mea, deși, personal, ca particular, găsea cuvinte de laudă pentru munca ce o desfășuram în afară de orele de serviciu. Dar Bucureștiul știam că mă va sacrifica, în caz când o intervenție mai energică a Budapestei ar cere-o. De la 1904-1907 au venit la putere conservatorii, în frunte cu Gh. Gr. Cantacuzino, cu care nu aveam legături și care m-ar fi înlăturat fără discuție, mai ales dacă ar fi aflat că am fost numit la intervenția lui Bianu, omul lui Sturdza. Cariera mea diplomatică mi se părea nesigură și expusă fluctuațiilor politice atât ale celor din România, cât și ale celor din Ungaria. De altfel, după ce am văzut că serviciul de la Consulat se mărginea la un birocrațism sterp, la vize de pașapoarte și la adrese stereotipe, nu mai avea niciun farmec pentru mine. Tinerețea mea clocotitoare nu se mulțumea cu un rol de simplu funcționar, care bate în fiecare zi aceleași cărări, rezolvă aceleași afaceri curente, își încasează leafa și așteaptă liniștea

⁴⁰ Cercetând colecția revistei și confruntând însemnările și notele istoriografice cu preocupările de atunci ale lui Octavian C. Tăslăuanu, ne îngăduim să credem că notițele la care se referă memorialistul sunt: *Limba și ortografia, Statuia lui Brătianu*, precum și scurta prezentare a cărții lui N. Iorga: *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1902 (vol. IV) [Vasile Netea].

anilor de pensie. Nu mă simțeam creat pentru a-mi îneca energia în albia îngustă a vieții de slujbaş. Pe urmă, aveam în fața mea pe bătrânul Poruțiu, înaintașul meu, a cărui soartă numai de invidiat nu era. Cu pensioara ce o primea ducea o viață de lipsuri și de mizerie. Fără să vreau, mă gândeam că, poate, și pe mine mă așteaptă, aceleași zile mohorâte de bătrânețe.

În 1905, când am reușit să înființez o tipografie în Budapesta, mă ispitea gândul să renunț la slujba de la Consulat și să mă dedic întreprinderii, dacă voi reuși să o consolidez și să o fac folositoare. Aș fi atins idealul meu de a fi om independent, fără să fiu controlat și supravegheat de nimeni, decât de conștiința mea proprie. Mi s-ar fi deschis calea unei activități politice, care mă atrăgea tot mai mult, deși nu aveam nicio rubedenie între conducătorii Partidului Național Român.

Dar speram că, prin muncă și prin pricepere, mi-aș fi deschis singur calea, fără sprijinul nimănui, cum am izbutit întotdeauna în cursul vieții mele. Destinul a vrut însă altfel.

Tipografia nu a reușit din cauza prea marilor investiții făcute de edituri, care cereau capitaluri de rezistență și un public mai înstărit și mai setos de cultură. După un an de activitate, am fost silit să lichidez întreprinderea din Budapesta, cu pierderi însemnate, și să mă mut la Sibiu, unde aveam să încep o nouă activitate. Mutarea mea la Sibiu a fost determinată de două motive. Numai prin mutarea la Sibiu puteam să scap de datoriile contractate cu întreprinderea *Lucașfărușul*, pentru care eram personal angajat. Dacă lăsam să se vândă forțat tipografia, mai rămâneau datorii pentru care mi s-ar fi sechestrat leafa de la Consulat și nu știu dacă aș fi reușit să le achit viața, întreagă.

Al doilea motiv a fost de ordin, intim. În vara anului 1905 – cum am povestit în amintirile mele despre O. Goga⁴¹ – am cunoscut o ființă de care mi-am legat viața. Cununia am hotărât să o serbăm la 17 iunie 1906, pe moșia Argetoianu din Breasta, în momente excepționale de grele și de neplăcute pentru mine. Dar a trebuit să mă supun și, lângă necazurile din Budapesta, pe lângă necunoscutul ce mă aștepta la Sibiu, să-mi complic viața și cu îndatoriri matrimoniale. Eram însă tânăr și nu mă speriam de greutate. Le-am luat în piept cu o îndrăzneală eroică. Adelina era o tovarășă de muncă inteligentă și pricepută, cu care speram să înving toate greutatea ce mă așteptau. Avere nu aveam niciunul dintre noi, așa că numai prin puterile noastre proprii puteam răzbi în viață. Sănătatea Adelinei era însă șubredă și trebuia cruțată de sforțări prea mari și de supărări. Boala ei de inimă se putea înrăutăți și atunci, în loc de un ajutor, aveam lângă mine un bolnav, care mi-ar fi sporit necazurile.

În iunie, când ne-am căsătorit, știam că în toamnă ne vom muta la Sibiu, de aceea la Budapesta ne-am improvisat o locuință deasupra tipografiei, unde puteam sta câteva luni. Făceam excursii prin împrejurimile Budapestei, lucram intens la numerele ultime ale *Lucașfărușului* (11-12 și 13-16) și vremea trecea plină de soare și de voie bună. [...] Fericirea noastră nu a durat însă mult. M-am trezit cu un ordin de chemare la manevre tocmai în Bosnia. Câteodată soarta pune pe om la toate încercările. Trebuia să mă despart de o soție tânără, să las întreprinderea din Budapesta încurcată și să plec la capătul de sud al Monarhiei Habsburgice, într-o provincie ocupată, pe care avea să o anexeze în curând. Adelina a plecat la Ișalnița, lângă Craiova, la prietena ei Eliza Opran; la Consulat am lăsat suplinitor pe bătrânul Poruțiu, iar tipografia în grija lui Iosif Șchiopul, care nu avea însă nicio împuternicire de a lucra în numele ei.

Cu sufletul întunecat de amărăciune am pornit, în august, spre Banja Luka, un târgușor plin de turci și de sârbi, care ne priveau cu o dușmănie de moarte. Cazărmile noastre erau la marginea târgușorului, cu totul separate de populația autohtonă. Cele 30 de zile cât am stat în Bosnia au fost o adevărată tortură și am mai avut parte și de un căpitan bătrân care-mi scotea sufletul cu regulamentul, fiindcă nu voiam să iau parte, împreună cu ceilalți ofițeri, la petrecerile organizate de soția sa tânără și cochetă. Mie numai de petreceri nu-mi ardea, fiecare zi mi se părea o veșnicie și gândul îmi zbura departe... departe, scrutând tainele viitorului. În august, am fost

⁴¹ E vorba de volumul *Octavian Goga*, publicat în anul 1939 [Vasile Netea].

numit secretar al *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, adică al *Astrei* din Sibiu, post pe care trebuia să-l ocup îndată după întoarcerea mea din manevre. În Banja Luka mi-am cumpărat primele două covoare orientale pentru gospodăria mea. Erau foarte ieftine și-mi părea rău că nu am bani mai mulți să-mi îmbrac viitoarea locuință, care nu știam încă unde va fi.

Întors la Budapesta, am găsit tipografia sechestrată pentru datorii. În lipsa mea, creditorii au aflat că vreau să mă mut la Sibiu și și-au luat măsurile de asigurare. Nu știam cum am să scap de această nouă încurcătură. Cum n-aveam timp de pierdut, mi-am luat de la Consulat un concediu pe un an și am plecat la Sibiu. Aici m-am întâlnit cu Adelina, care găsisse o locuință, unde aveam să ne instalăm.

În această vreme, evenimentele din Ungaria și din Monarhia Habsburgică, deși mă interesau mai puțin, totuși le-am urmărit în liniamente generale. Ele sunt povestite în lucrarea mea *Lupta dintre două neamuri*⁴². Așa mi-am încheiat cariera de la Consulatul din Budapesta, unde nu m-am mai întors. În locul meu a fost numit I. Paul. [...]

Sublocotenent K. u. K., Reg. 87 Infanterie, la manevrele din Banja Luka, Bosnia, august-noiembrie 1906.

⁴² Autorul se referă la un studiu publicat în revista *Convorbiri literare* (1940, nr. 7-12, p. 3-27), în care a făcut o paralelă între politica lui Ștefan Tisza, primul ministru al Ungariei și Iuliu Maniu, în numele Partidului Național Român din Transilvania [Vasile Netea].

II LA ASTRA ÎN SIBIU (1906-1914)

În toamna anului 1906, m-am mutat la Sibiu, unde aveam să încep o viață nouă și cu mult mai grea ca cea din trecut. Acum eram om matur, de 30 de ani, însurat, sărac și pe deasupra plin de datorii, contractate cu întreprinderea *Luceafărul* la Budapesta. Într-o capitală te poți retrage, te poți ascunde, îți întocmești viața cum vrei, dar într-un oraș de provincie, ca Sibiu, ochii tuturor te urmăresc, fiecare pas ți-e pândit și comentat. Ești ca într-o piață publică unde toți te văd și te judecă. În zadar cauți refugiu în intimitatea căminului tău. Curiozitatea semenilor te iscodește și, de obicei, descoperă amănunte despre care habar nu ai. Clevetirea e boala provinciei.

În Sibiu, nici nu soseam ca simplu particular, ci în calitate de secretar al celei mai de seamă instituții culturale ardelene, al *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*.

Octavian C. Tăslăuanu, în biroul ASTRA, Sibiu, 1910.

Împreună cu Goga, luasem conducerea bătrânei *Astra* și de la noi se aștepta, cu drept cuvânt, să-i dăm o nouă viață. Goga primise titlul de secretar literar, iar eu de secretar administrativ, în realitate, am fost singurul secretar, deoarece Goga dădea prea puțină atenție *Astrei*, absorbit fiind de activitatea sa poetică și politică. În Sibiu, erau diferite grupări, care reprezentau tot atâtea forțe sociale, economice și politice. Mai întâi era grupul sașilor, stăpânii orașului, cu o tradiție multiseculară. Hermannstadt-ul era centrul lor cultural, bisericesc și politic.

Bürger-ii lor erau înstăriți, gospodari și buni negustori și industriași. Dintre ei se ridicau oameni învățați, cercetători harnici și organizatori în toate ramurile de activitate. De la ei au învățat multe lucruri bune românilor. Sașii se bucurau de privilegiile politice și, ca oameni practici, erau întotdeauna guvernamentali. Își aveau prefectul și administrația lor. Față de români erau mai îngăduitori, deși nu-i puteau suferi din cauza numărului lor prea mare în cuprinsul comitatului. Trăiau o viață închisă. De aceea nu mă voi ocupa de ei, decât în trecut. Eu nu am avut aproape niciun contact cu ei, deși le urmăream activitatea politică și în deosebi cea culturală. Al doilea grup important era Comandamentul Corpului XII de armată, care reprezenta pe împăratul de la Viena. Corpul ofițeresc era o castă, în care nu putea pătrunde nimeni. Ofițerii, de orice naționalitate ar fi fost, aveau o educație și o mentalitate *schwartygelb*, adică habsburgică. Mai presus de toate, se considerau slujitorii împăratului. Excepțiile erau foarte rare. Cu ei nu am avut, cât am stat în Sibiu,

niciun fel de raport. Al treilea grup erau românii, cu care mă voi ocupa special, fiindcă în mijlocul lor am trăit. Autoritatea cea mai importantă în Sibiu era Mitropolia Ortodoxă, înființată de Șaguna. Mitropolitul Ion Mețianu, bătrân și ridicat pe scaunul arhieresc din rândul preoților de mir, era respectat, fără să se bucure de o deosebită considerație. I se respectau bătrânețele, nu și meritele și însușirile personale. Deși înzestrat cu sentimente naționale temeinice, experiența vieții și slăbiciunile vârstei îl povățuiau să încline spre tranzacții cu guvernul din Budapesta, care dădea asalturi tot mai violente împotriva bisericii și școlii românești. Totuși, cât a trăit a apărut cât a putut patrimoniul moștenit de la înaintași.

Octavian C. Tăslăuanu, Victor Bondescu, Octavian Goga și Iosif Șchiopul (Sibiu, 1906).

În conducerea și administrarea bisericii ortodoxe, mitropolitul era secundat de asesorii consistoriali, între care se găseau oameni de valoare. În fruntea tuturor trebuie să așez pe bătrânul Ilarion Pușcariu, cărturar care reprezenta tradiția șaguniană; apoi, pe Nicolae Ivan, Episcopul Clujului de mai târziu, un spirit viu și o minte limpede, înarmată cu spinii ironiei, era un stâlp al mitropoliei; dr. Ilie Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe de mai târziu, cărturar și figură reprezentativă, de origine de la noi din Toplița-Română, de pe Mureș; Lazăr Triteanu, Episcopul de Roman de mai târziu, specializat în chestiunile școlare, și alții. A doua autoritate, deși ca influență se poate clasa cea dintâi, era cetatea financiară a băncii *Albina*, unde trona bătrânul Partenie Cosma, om cuminte, cu mare prestigiu și cu merite reale, care avea cuvânt hotărâtor nu numai în Sibiu, ci în întreg Ardealul atât în treburile bisericești, cât și în cele politice.⁴³

⁴³ Capitolul II este neterminat, oprindu-se în acest loc. Manuscrisul mai are câteva ciorne: *Activitatea mea la „Asociațiune”*, care conține două articole: *Problemele „Asociațiunii”*, *Luceafărul*, 1908, inclus în *Informații literare și culturale, 1903-1910*, pp. 140-150 și *Către cititori*, *Transilvania*, an XLV, nr. 1, ianuarie 1914, p. 1; o circulară referitoare la cursurile pentru analfabeți; un plan din 15 capitole al unei lucrări *Zece ani de activitate la „Asociațiune”*: 1. Organizarea culturală; 2. Organizarea economică; 3. Muzeul „Asociațiunii”; 4. Despărțămintele „Asociațiunii”; 5. Biblioteca poporală: principii, circulară, apelurile; 6. Cursurile

III Războiul din 1914-1918⁴⁴

Amintirile mele din Războiul Mondial le-am scris în volumele *Sub flamurile habsburgilor* și *Sub flamurile naționale*, în total cinci volume, care fac parte din ciclul *Spovedanii*⁴⁵. La cele spuse, voi mai adăuga câteva mărturisiri noi, pe care nu am putut sau nu am vrut să le scriu la redactarea notelor mele zilnice, deoarece ele erau prea dureroase și jignitoare pentru conștiința națională a neamului nostru. Dacă, după război, naționalismul ar fi dat dovezi că a învățat ceva din greșelile trecutului, nici nu le-aș fi scris. Se împlinesc 20 de ani de când am întemeiat România Mare și trebuie să constat, cu părere de rău, că nu am fost în stare să așezăm organizația noastră de stat pe temelii solide, iar de apărarea națională ne-am bătut joc.

Naționalismul nostru, în loc să fie constructiv și metodic, a rămas tot retoric și gălăgios. Pentru un nou război, suntem mai puțin pregătiți ca în 1914. De aceea e necesar să stărui asupra greșelilor și răătăcirilor din preajma și din cursul conflagrației care a inaugurat o nouă epocă în istoria Europei și a neamului nostru. Din capitolele anterioare ale acestui volum se poate vedea că autorul acestor rânduri a umblat cu ochii deschiși în viață, că, în măsura puterilor cu care l-a înzestrat Dumnezeu și în situațiile în care l-a aruncat soarta, și-a făcut pe deplin datoria față de neamul românesc. Făclia credinței în viitorul națiunii române a luminat statornic cărările vieții sale și a faptelor sale. În nicio împrejurare nu s-a abătut de la linia dreaptă impusă de ideea națională. Nu și-a făurit niciodată vreun merit din această morală, deoarece ea făcea parte organic din ființa sa și ar fi trebuit să se renege pe sine ca să activeze altfel în viață. Cum s-a născut ideea națională în cursul veacului al XIX-lea și cum a devenit un patrimoniu spiritual, nu e cazul să o arăt aici. Dar Războiul de Reîntregire al neamului a fost un examen, o probă de foc a conștiinței naționale, propovăduită un veac întreg. Asupra felului cum a răspuns neamul nostru la acest examen trebuie să insist.

În lucrările mele închinat războiului am notat impresiile subiective din fiecare zi, când, alături de ceilalți tovarăși, învârteam hora morții. Aici, voi stărui asupra credinței care a încălzit sufletul neamului nostru în cursul marii înclăștări a luptelor înarmate. Valoarea unei credințe atârnă de numărul sufletelor în care sălășluiește și de amploarea activității conștiente pe care e în stare s-o determine. De la început trebuie să spun că credința în unitatea națională era destul de vagă în masele largi ale țărănimii. Satele aveau orizonturi strâmte și școala lăsa prea puține urme în sufletele vlăstarelor de țărani. După ce creșteau mari și intrau în vârtoarea vieții, copleșiți de greutate și de mizeriile ei, uitau tot și reintrau în tradiția milenară a strămoșilor lor. În lumea de visuri a satelor trăia totuși, un misticism național, înrudit cu lumea basmelor. Spiritul realist al țărănimii nu avea îndrăzneala să creadă în posibilitatea înfăptuirii unor visuri. Indivizii care

„Asociațiunii”; 7. Cursuri de alfabetizare; 8. Consfătuirile intime; 9. Reorganizarea secțiilor științifice-literare; 10. Rapoartele generale; 11. Fondurile inatacabile ale școlii; 12. Adunările regionale ale despărțămintelor; 13. Reorganizarea întregii „Asociațiuni”; 14. Arondarea despărțămintelor; 15. Conferințele cu sciophtonul.

Urmează cap. III. *Războiul din 1914-1918*, în care spre deosebire de volumele de memorialistică de război (*Spovedanii VI, VII și VIII*), bazate pe notele zilnice de atunci, face o serie de aprecieri asupra Primului Război Mondial, în perspectiva epocii, 1937-1938, în care se manifestă deja amenințarea altor conflagrații mondiale; cap. IV. *Deputat și ministru (1919-1921)*, neterminat; cap. V. *Milionar și hoț*; cap. VI. *Calvarul mizeriei*, abia începute, urmau să relateze drama scurtei ascensiuni politice ale lui Octavian C. Tăslăuanu, grabnic compromis de o josnică, dar eficace campanie de presă, declanșată de liberali [Gelu Voican Voiculescu].

⁴⁴ Acest text reprezintă cap. III din *De piept cu viața*, (*Spovedanii II*) și a fost cenzurat în ediția din anul 1976 [Gelu Voican Voiculescu].

⁴⁵ *Spovedanii VI*, respectiv, *Spovedanii VII*. Ele fac parte, totodată, din subciclul *Din vârtejul războiului*, publicat în întregime prima oară în anul 2001 [Gelu Voican Voiculescu].

adăposteau în sufletul lor asemenea închipuiri erau destul de rari. Încă în poeziile populare culese de Vasile Alecsandri găsim versuri ca acestea:

Vrăbiuță de pe deal
Zboar' degrabă în Ardeal
.....
Du-te, vezi dacă mai sunt
Frați de-ai mei pe acest pământ.

Dar și în aceste versuri se simte influența cărturărească și, desigur, ele nu aveau o răspândire largă. În regiunile de-a lungul frontierei, contactul dintre moldoveni, munteni și ardeleni fiind mai des, și conștiința națională era mai trează. Existau însă și regiuni în care țărani abia dacă au auzit de Țara Românească. Putem, așadar, stabili, fără a greși, că această credință în unitatea neamului, în preajma Războiului de Întregire, era prea vagă în sufletul țărănimii, ca să poată trezi energia necesară a unei acțiuni care cere jertfe și sânge. Țărănimea, totuși, a purtat greul războiului cu un eroism vrednic de admirat. Vom vedea cum se explică această bravură a eroului necunoscut. Rămâne să cercetăm mai de aproape stratul subțire al cărturărimii, din care se recrutau și conducători politici. Cărturăria în Vechiul Regat și în provinciile eliberate era de multe feluri, așa că n-o putem aduna sub cupola sfântă a credinței naționale și n-o putem judeca după aceleași criterii. Trebuie să trecem prin strunga criticii, dacă vrem să slujim adevărul, și s-o împărțim în țarcuri deosebite, după vrednicie sau după scăderi, și acestea foarte variate. În Vechiul Regat, predominau marii proprietari, mulți dintre ei de origine străină. În sufletul acestora din urmă sentimentul național nu prinsese rădăcini. Țineau la Țara Românească, deoarece moșiile ce le stăpâneau le asigurau un trai îmbelșugat, fără prea multă bătaie de cap. Cei mai mulți își lăsau moșiile pe seama arendașilor ale căror abuzuri au provocat răscoale țărănești. Cea din urmă, cea mai cruntă, a fost în preajma războiului, la 1907. Acești moșieri intră în țarcul paraziților. Între moșieri erau și patrioți, din rândul cărora se alegeau conducătorii politici și o bună parte a corpurilor legiuitoare.

Deși aveau o cultură străină și vorbeau între dânșii franțuzește, în sufletele lor sălășluiau o conștiință națională și o iubire de țară, gata de jertfe. Nu căutau însă, să clădească organizarea statului pe realitățile românești, ci se mulțumeau să imite instituțiile și legile din străinătate. Ceea ce dovedește că nici conștiința națională nu pătrunsese în adâncimi, ci rămăsese la suprafață, că nu era capabilă de eforturile muncii creatoare originale, ci se mulțumea cu lucrurile împrumutate de-a gata, făcute de alții. Totuși, acestor moșieri merită să le rezervăm un țarc, mai strâmt, împodobit cu florile recunoștinței noastre. Burghezia era aproape în întregime străină, care nu putea avea nimic comun cu idealurile națiunii noastre. Comerțul și industria erau susținute de străini, între care mulți evrei. Românii independenți, în aceste ramuri de activitate economică, erau *rara avis*. Românii se mulțumeau cu slujbe inferioare și cu munca de salahari. Burghezia, aproape în totalitatea ei, nu era ca în alte țări, reazemul solid și activ al mișcărilor naționale. De aceea, țarcul ei spațios e identic cu al străinilor, care dacă nu ne dușmăneau, rar ne sprijineau în realizarea aspirațiilor noastre naționale. Mai rămăsese funcționăria, scriitorii, preoțimea, corpul didactic și cel ofițeresc. Aceștia erau adevărații depozitari și propovăduitori ai ideii și unității naționale. Ei au marele merit că făclia credinței în unirea tuturor românilor a ars din generație în generație și a încălzit sufletele un veac întreg. În Vechiul Regat, au trăit mulți ardeleni, în diferite ramuri de activitate, unii dintre ei reușind să se urce până la cele mai înalte trepte sociale. Toți erau apostoli ai credinței naționale și prezența lor constituia o permanentă protestare împotriva stărilor de lucruri din Austro-Ungaria.

În Ardeal, cărturarii au propovăduit de la începutul veacului al XIX-lea ideea națională. Depozitarii reali ai credinței naționale erau umilii preoți și învățătorii de la sate. Pe ei, se rezema

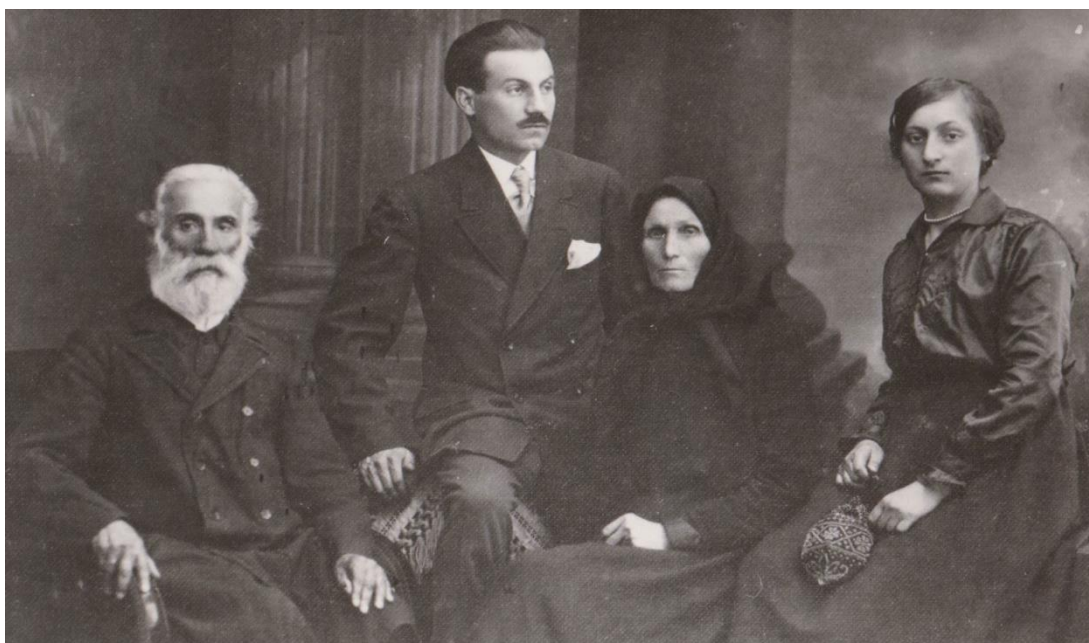
întreaga politică națională a conducătorilor. Încă de la 1848, românii au cerut autonomia națională, pe care o considerau ca o fază de tranziție spre unirea întregului neam într-un stat românesc.

Această autonomie sperau să o obțină de la Viena, care, în clipe grele promitea tot, ca pe urmă să-și uite și să-și calce cuvântul dat. De aceea, intelectualii și-au întors privirea spre București, inaugurând o politică fățiș iredentistă. Majoritatea conducătorilor înclinau însă, pentru o înțelegere cu Budapesta, mai ales, în epoca dualismului. În această stare sufletească, i-a surprins războiul.

În Bucovina și în Basarabia, erau prea puțini cărturari care credeau și luptau pentru unitatea națională. Din aceste constatări succinte rezultă că, la începutul veacului al XX-lea, conștiința națională a neamului nostru nu era pregătită pentru proba de foc a războiului care avea drept scop reîntregirea României. Această stare sufletească a națiunii n-a putut determina o acțiune unitară și conștientă, n-a bătut la porțile istoriei cu curaj și gata de orice sacrificii, ci s-a lăsat mlădiată de vânturile oportunistului și al pândei. Vechiul Regat, condus de oligarhia prezidată de Ionel Brătianu, după ce s-a declarat neutră, a început târguielile. A lăsat pe conducătorii din Ardeal fără nicio orientare. În cursul războiului, frâiele politice ale întreg neamului românesc au trecut în mâinile Vechiului Regat. El avea răspunderea în fața istoriei.

Ardelenii erau obligați să nu facă nicio declarație și să nu ia niciun angajament care ar tulbura desfășurarea din viitor a evenimentelor. Nici n-au făcut-o. Îndată după izbucnirea războiului, fie-iertatul dr. Teodor Mihali printr-un apel – pe care eu l-am citit în *Gazeta Transilvaniei*, când eram mobilizat la Făgăraș – îndemna pe români să-și facă datoria față de patria ungară și să moară pentru împăratul de la Viena. Oportunism... Putea să tacă. Chiar după ce România a intrat în război, când ardelenii nu mai aveau scuza că nu știau ce vreau frații din Regat, s-au făcut cele mai rușinoase declarații împotriva acțiunii române și a Unirii. Presiunea oficială nu este o scuză. Persecuții s-au făcut întotdeauna împotriva noastră în Monarhia Habsburgică și am dat destui martiri pentru cauza națională. Ce li se putea întâmpla fruntașilor români dacă tăceau, căci asta era datoria lor? Cel mult i-ar fi deportat în lagăre, cum au pățit atâția cărturari, între care se găsea și bătrânul meu părinte, ținut 22 de luni dincolo de Dunăre, la Sopron. Istoria Unirii n-a fost însă cruțată de aceste poticniri de conștiință, care vor rămânea ca niște umbre supărătoare, oricât am vrea să le ascundem și să le acoperim cu decorații.

Mai 1938

Fotografie cu părinții și frații cei mici ai scriitorului în perioada deportării, la Sopron, Ungaria (august 1916 – mai 1918).

(de la stânga la dreapta: preotul Ioan, Cornel, preoteasa Anisia și Silvia).

SPOVEDANII

III

VOL. I

-INFORMAȚII LITERARE ȘI CULTURALE-

1903-1910

Neuitatei mele

Adelina

închin aceste pagini.

P R E F A Ț Ă

Toate articolele și însemnările din acest volum au apărut mai întâi în revista Luceafărul, pe care o conduc din aprilie 1903. Cele mai multe dintre ele au fost scrise în pripă și fără altă pretenție, decât cea de a informa publicul asupra câtorva momente mai de seamă din mișcarea culturală, literară și artistică a celor șapte ani din urmă. O mică parte dintre articole apar cu unele întregiri și îndreptări, pe care mi le-a impus adunarea lor în volum. Cele mai multe au rămas, însă, neschimbate, ca tot atâtea dovezi ale clipelor în care au fost scrise. Deși aceste informații îmbrățișează probleme variate, cititorul va putea găsi cu ușurință o idee călăuzitoare în toate. Așa cum sunt cred că pot fi de folos mai ales publicului de la noi, căruia se adresează în primul rând.

Sibiu, iulie 1910.

AUTORUL

FIGURI LITERARE ȘI CULTURALE

Carmen Sylva

M. Sa Elisabeta, Regina României, a împlinit la 29 decembrie 1903 vârsta de 60 ani. De acest moment important și-a adus aminte aproape întreaga lume civilizată. Presa cotidiană și periodică a popoarelor luminate a sărbătorit, prin articole pline de căldură și de reverență, ziua aniversară, vestitoare de bucle argintii, a M. Sale. Chiar și presa ungară n-a scăpat din vedere acest prilej de sărbătoare a Regatului de peste munții noștri. Cu atât mai mult se cade deci ca noi, cei de-un sânge cu supușii Augustei Doamne, să prăznuim cu bucurie și cu cinste deplină pe Regina-poetă, care cu farmecul lirei duioase și cu drăgălașele povești ale sfătosului Peleş ne-a încântat și înseninat atâtea clipe din tinerețe. Noi, cei urșiți a ne tânji viața sub ocrotirea stăpânirilor de altă lege, cu drag și cu gânduri ce bat la porțile unor idealuri mai mari, aducem prinosul admirației noastre cântăreței Carmen Sylva.

În cele următoare vom încerca, măsurat modestelor noastre puteri, a povesti acele momente din viața M. Sale Reginei, pe care le credem mai potrivite pentru priceperea celor mulți, învățați să-și ridice cu sfială și cu cutremur lumina ochilor spre splendoarea curată a coroanelor crăiești.

*

Elisabeta, principesa de Wied, principesa de Hohenzollern și, din 1881, Regina României, s-a născut în castelul Neuwied, la 29 decembrie 1843, când

„Die Glocken klangen und bängen
Den Mittag ein”,

cum spune ea singură într-o poezie.

E cea dintâi născută din căsătoria Principelui Herman și Principesei Maria de Wied, născută Principesă de Nassau. Familia principilor de Wied e una dintre cele mai vechi în Germania, ai cărei ascendenți se coboară până prin secolul al XII-lea, odrăslind, în cursul vremii, bărbați iluștri, care au făcut cinste patriei mame, ca prelați, soldați, literați, oameni de știință și artiști. Un bunic al M. Sale Reginei a fost un naturalist pasionat, o bunică poetă și artistă în pictură.

Tatăl Carmen Sylvei era pricepător destoinic în ale filozofiei și iscusit mânător al penelului. Așa că multe din calitățile Augustei poete se explică, în parte, și prin cunoscuta lege a eredității. Castelul Neuwied e situat pe țărmul fermecătorului Rhin, împrejmuit de unul din cele mai pitorești ținuturi ale Germaniei. Aici și în Castelul de vânătoare Monrepos, pe care Carmen Sylva l-a eternizat în volumul de poezii „Mein Ruh”, a crescut mica principesă. În mijlocul naturii cu aer liber, printre florile sălbatice din poienile pădurilor, sub frunzoșii copaci legănați de cântecul păsărilor, ascultând murmurul izvoarelor de munte, alintată de poveștile, ce le repetă copiilor bătrânul Rhin cu nereide ispititoare, și-a trăit primii ani din copilărie Doamna de mai târziu a românilor.

Atmosfera severă și obiceiurile patriarhale ce stăpânesc, prin tradiție, viața monotonă din familiile princiare, nu se potriveau cu firea impulsivă și neastâmpărată a frumoasei copile cu ochi albaștri, care s-amesteca, cu drag, în jocurile nevinovate ale tovarășelor ei din sat – păcat, care nu rămânea nepedepsit – și rătăcea voioasă prin pădurea din dosul Castelului Neuwied și prin codri din Monrepos, însoțită de fidelul ei mentor. La vârsta de 7 ani, cerul senin al Principesei Elisabeta se înnoră de griji și de dureri familiare. În 1850 se născuse al doilea frate Otto, care venise pe lume cu defecte organice. Din cauza curei tânărului principe, familia se mută în Bonn. Aici se întâlnește M.

Sa Regina pentru întâia oară cu români, cu frații Sturdza, care împreună cu alți oaspeți aleși cercetau casa „Vinea Domini”, unde locuia familia de Wied.

Tot aici fu mica principesă legănată pe genunchii moșneagului Ernst Moritz Arndt, care-i declama cu căldură poeziile lui patriotice. Mai târziu, din cauza mamei bolnave de nevralgie, s-au dus la Paris, unde Principesa Elisabeta urmă, împreună cu alți copii, cursurile celebrului Abbé Gaultier. În iunie 1854, cu mama pe deplin vindecată, iar cu tânărul Otto mai înțrămat, s-au întors la Neuwied. În atmosfera aceasta întunecată de boli și de suferințe își petrecuse tinerețea Principesa de Wied, care se obișnuia din vreme și cu mult eroism de caritate a veghea la capetele bolnavilor și a se resemna în lumea durerilor. Înclinările sufletului ei tânăr, însă, înzestrat cu o fantazie îndrăzneță și bogat în predispoziții artistice, n-au putut fi stânjenite și înădușite nici de suferință, nici de voia părinților. Ele și-au urmat calea ce le-a fost scrisă.

Educația și-a făcut-o în casa părintească, având ca instructori femei și bărbați cuminți. Cunoștințele și le-a îmbogățit prin dese călătorii în Anglia, Franța, Elveția, Italia, Rusia și Suedia.

A petrecut timp îndelungat la curtea din Berlin, unde s-a întâlnit pentru prima oară cu tânărul Principe Carol de Hohenzollern. Se povestește că alergând odată pe scări la vale era să se prăbușească, dacă n-ar fi cuprins-o în brațe principele. A mai stat la curtea din Petersburg și Stockholm. În 1862 murise fratele ei, Otto, iar doi ani mai târziu tatăl ei iubit, principele Herman.

Această parte din tinerețe a fost hotărâtoare pentru viața ei de mai târziu. Singură zice în „*Cea mai frumoasă zi a anului*”, publicată în numărul de Crăciun al ziarului francez *Figaro*: „*Dacă aș fi avut timp să scriu această biografie (a ei), aș fi vorbit mai ales de copilăria mea; căci apucăturile de la începutul vieții noastre pe acest pământ explică totdeauna viața noastră ulterioară și cred că omul nu se schimbă niciodată*”.

*

Anul 1869 împlini visul unei femei și idealul unui neam. Norocul bătu la poarta castelului din Neuwied, care de multă vreme n-avusese parte de zile vesele. Principesei Elisabeta i sosi un mire mândru și voinic, venit din țările albastre ale răsăritului. Toamna, când copacii, prietenii ei, își scuturau verdeța ofilită, – la 15 noiembrie – se porni alaiul de nuntă. Întreg cuprinsul Neuwied-ului îndrăgît de stăpâna lui, care acum pleca departe – departe, se însenină de fericire. Feciori de împărați, crai mulți din multe părți, crăiese mari, și oameni din neam ales au fost părtași la bucuria însurășilor, urându-le zile bune și roditoare în vlăstare.

La 15 noiembrie plecară, după grelele clipe ale despărțirii udate cu lacrimi, spre țara Domnitorului Carol, pe care Principesa Elisabeta o cunoștea numai din auzite. În Viena fusese întâmpinați cu multă dragoste de curtea împărătească. De aici, pe vaporul „Francisc-Iosif”, au plecat, însoțiți de murmurul lin și maiestos al apei, pe Dunăre la vale. Ajunși la Porțile de Fier, străjile ce păzesc cu credință hotarul țării lui Mircea cel Bătrân, vaporul se furișă domol printre năpraznicile stânci cu creste pleșuve, iar Doamna clipea nedumerită din genele-i frumoase... roindu-i în minte frumusețile Rinului rămas acasă. Apoi orizontul se făcu mai larg, cerul mai albastru, fața apei mai lucie, haina pământului mai verde și ochii Domnitorului mai senini, mai veseli. În Turnu-Severin, orașul bogat în măriri străbune, unde înainte cu 3 ani Principele Carol călca pentru întâia oară pe pământul României, se coborî și acum, pentru un ceas-două, cu tânăra lui soție. Venise în calea tinerei perechi puhoi de lume românească, coborâtă de prin curmăturile dealurilor, sosită de pe întinsul câmpiilor, ca-n bubuit de tunuri, în ploaie de flori, în chiote de bucurie și-n vesele urări de bună sosire, să se închine frumoasei domnițe.

Carmen Sylva își desfată ochii pentru prima oară în pitoreștile costume al femeilor oacheșe din țară. A admirat mult frumusețea portului românesc, pe care mai târziu l-a introdus chiar și în saloanele Curții Regale. La prima întâlnire cu supușii ei blânzi și visători, avu prilejul să vadă puterea de însuflețire și de admirație sinceră a neamului românesc. De aici perechea princiară și-a

continuat călătoria pe Dunăre până la Giurgiu. Aici Domnitorul Carol I pregăti o surpriză neașteptată. Calea de la port până la gară au făcut-o în „poșta română”, trasă de opt cai buiestri, împodobiiți cu flori și călăriți de voinici chipeși în costume naționale, care zburau cu rădvanul prefăcut într-un paradis călător. Zâna de pe malurile Rinului zâmbea grațios de după flori și era fericită. I se părea că a ajuns pe tărâmul unei țări din povești, unde însăși viața e numai poezie.

În București, perechea regală, în mijlocul aclamațiilor, urcă pe Dealul Mitropoliei ca, după obiceiul străbun, să fie binecuvântați de Mitropolitul țării. În aceeași zi se cununară 50 de perechi tinere, din deosebite județe; un simbol frumos, prin care fericirea țării se încopcie de cea a casei domnitoare. Pe când clopotele sunau pentru a vesti tuturoara sosirea Doamnei, iar prin aer răsunau entuziastele aclamări ale poporului, îmbrăcat în haine de sărbătoare, perechea princiară intră în modestul palat, o casă fără turnuri și podoabe multe. O deputăție de dame din capitală i-a dat Principesei, în semn de amintire a acelei zile frumoase, o diademă scumpă. O primire mai splendidă și mai poetică nici în povești nu se poate închipui. Astfel s-au sfârșit zilele de nuntă. Țara Românească și-a văzut împlinită ultima dorința a Divanurilor Ad-hoc, zămislită înainte cu 20 de ani, în mijlocul unei însuflețiri tot așa de mare.

*

Situația critică și tulburată din lăuntru, de care avură parte Principatele Unite între anii 1870-1873, învăță de timpuriu pe tânăra Doamnă la abnegația și răbdarea cerută de la cei ce croiesc drumuri noi în viața unui popor redeșteptat dintr-o lungă letargie. Zilele acestea înnorate îmbrăcară o haină de sărbătoare, când, în 8 septembrie 1870, se născu „mica zână”, Principesa Maria de România. Această ființă adorată, care avu o viață atât de scurtă, aduse Carmen Sylvei bucuriile de mamă cântate cu atâta gingășie în mai multe poezii ale ei.

Dă veste vânt de seară:
Copila-mi zise „mamă!”
Cântați, dragi păsărele,
Norocu-mi fără samă!
Nebună. Sunt nebună
De atâta fericire
Pe buze-mi saltă inima
Și-mi râde 'ntreaga fire.

Cât trăi mica principesă viața Reginei fu fericită. În jurul ei era un sobor întreg de îngerăși, aduși de vesela mamă, cu care se juca cât ținea ziulica. Dar mâna nemiloasei sorți i-o răpi și îmbracă în doliu lung, fără de sfârșit, familia princiară. Durerea îi smulse din suflet cele mai duioase versuri:

De-atâtea ori spre odăița
Copilei eu mă 'ntorc privind –
Tresar și vreau să plec s' o prind,
Că 'n fugă intră iar fetița
Pe larga ușă chiotind.

De-ai fi și 'nșelător vederii
Un chip de mort, și mut ai sta:
În orice chip, te-ai arăta
Să nu te temi tu că mă sperii,
Copilă, cu ivirea ta.

N'aş întreba ce dor te poartă
Şi n'aş şopti nici un cuvânt
Spre a nu te risipi tu 'n vânt,
Dar aş uita că nu eşti moartă
Şi moart' aş crede eu că sunt

Mi-ai face-un semn ca din aripă
Şi iar ar trebui să pleci –
Eu te-aş privi cu ochii seci,
Dar vai m'aş sătura pe-o clipă
De tine cea pierdută 'n veci⁴⁶.

Astfel îşi cântă mama disperată pierderea iubitei copilăşe. Nu mult după aceea, în 1875, Carmen Sylva scrie prima povestire în proză, cuprinsă în așa numitele „*Märchen Kreis*”, cunoscuta „*Das Leiden*”, Suferința. Cu cer plumburiu se apropie anul 1877, în care urmașii viteji ai strămoșilor iubitori de datini și moșie aveau să dovedească virtutea străbună pe câmpul de război, croind cu ascuțișul baionetelor regatul cu coroană de oțel. Poate nu există un moment mai înălțător de inimi, mai trainic ca garanție a viitorului nostru de popor „cu viitor de aur”, decât acele zile de eroism vânjos și îndărătnic al flăcăilor de la Plevna.

Și în timpul cât ținu războiul cântăreața și nefericita mamă avu prilej să-și reverse din prisos harul sentimentelor ei de caritate, îngrijind singură pe răniți, scriind pe genunchi scrisori de mângâiere mamelor, care așteptau vești de la feciorii plecați în țări străine. Nicio femeie n-a meritat mai mult, ca Regina Elisabeta, numele de „*Mama Patriei*”. Ea, prin stăruința ei neobosită și prin sacrificiile aduse cu un devotament de admirat, și-a asigurat, în istoria independenței românilor din Regat, un loc, tot așa de strălucitor ca și Carol I, sărbătoritul căpitan al învingătoarei armate române. Un moment sărbătoresc și admirabil, care a mai înseninat inima nefericitei mame fără nădejde a fost actul încoronării de Regină, întâmplat la 1881, ziua memorabilă de 10 mai. Cine a asistat vreodată la astfel de serbări izvorâte din entuziasmul curat al unui popor care și-a văzut realizat un ideal, după atâtea vânzoliri de veacuri, numai acela poate înțelege sublimitatea acestor fel de momente.

Cerul albastru, soarele îmbrăcat în lumina strălucitoare a Țării Românești se făcură părtași la entuziasmul poporului, care așeză întâia coroană, bătută din gurile tunurilor de la Plevna, pe capul mândru și sever al lui Carol I, Regele României Independente.

*

Tâlcuirea poeticalui pseudonim, Carmen Sylva, care i-a săpat nemurirea cu litere gotice în Panteonul literaturii, e cuprinsă în versul mult citat din fruntea volumului „*Mein Ruh*”:

Carmen e cântec; iar Sylva pădure;
Ea însăși măreață își cânt' al său cânt.
De nu mă nășteam la umbra ei dragă,
Mi-ar fi mută struna și n'aş fi ce sunt.
Căci eu de la paseri din crânguri și ramuri,
Povești minunate știui asculta;
În suflet pătrunsu-mi-a murmurul dulce...
Pădurea și cântul sunt liniștea mea.⁴⁷

⁴⁶ Carmen Sylva, *Valuri alinate*, traduceri de G. Coșbuc, Minerva, București, 1906.

⁴⁷ „Carmen heisst: Lied, und Sylva heisst: Wald,
Von selbst gesungen das Waldlied schallt.

Carmen Sylva își începu activitatea literară încă de tânără copilă, când își umplea ziarul cu poezii inspirate de împrejurimile pitorești din Neuwied și Monrepos. Primele lucrări sub acest pseudonim au apărut în 1880, anume: *Sapho* și *Hammerstein*, poeme, iar, în 1881, *Stürme*, tot atunci *Rumänische Dichtungen*. Carmen Sylva, deși înzestrată cu un talent remarcabil, n-avu niciodată vanitatea de-a trece ca poetă. Ea însăși ne spune:

Ich singe wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnt...

iar într-alt loc: „die Leute könnten glauben, ich bilde mir ein, ein Dichter zu sein, und das bin ich doch gar nicht”⁴⁸.

Cu toate acestea Carmen Sylva a reușit, mai cu seamă prin poeziile ei lirice, să-și asigure un nume în literatura germană. Regina-poetă a încercat aproape toate genurile literare cu destul succes. A scris poezii, povești, romane, nuvele, biografii, tragedii, drame, comedii, intrând și în domeniul metafizicii și al psihologiei. Pentru noi românii mai prețioase sunt *Poveștile Peleşului*, tot atâtea cap de opere pe care numai o fantezie bogată și un suflet gingaș de femeie ni le-a putut da în toată drăgălășia lor. Și ca răspânditoare a literaturii românești a făcut servicii mari neamului nostru, traducând o parte din poeziile noastre populare și câteva dintre cele mai alese creații ale poeților noștri. Operele M. Sale Reginei sunt foarte multe și scopul articolului de față nu poate fi analiza lor amănunțită. Notele caracteristice, care se desprind din activitatea ei literară le putem, însă, rezuma, pe scurt, în o seamă de cuvinte vremelnice. În sufletul ei înzestrat cu o puternică rezonanță sentimentală, tremură ecourile plângătoare ale visătoarei Sapho. O fire plăpândă de femeie melancolică, care te fură cu gingășia necăutată, întrupată în versuri.

Un patriotism cald înviorează poeziile dedicate patriei-mame. E o cultivatoare entuziastă a tot ce se desprinde din atmosfera sănătoasă a poporului de la țară. „Ca multe altele, care au suferit ca mine, am încercat să adorm și să farmec durerile mele, descriindu-le; masa mea de scris a fost unul din cele mai sigure refugii ale mele” – explică M. Sa Regina, în articolul „Cea mai frumoasă zi a anului.”

*

Astăzi cu fața încă rumenă, cu zâmbetul ei de bunică dezmierdătoare, se bucură, în tihnă și cu „seninătate mare” în suflet, de drăgălășii nepoței. Și așteaptă „cu un farmec nespus” să i se împlinescă visul:

„Lasst mich vulkanisch einmal klingen,
Titanisch in die Himmel schwingen
Ein einzig Lied, das allerletzte.”⁴⁹

(1904).

Und wenn ich im Wald nicht geboren wär,
So säng ich die Lieder schon längst nicht mehr.
Den Vöglein hab' ich sie abgelauscht,
Der Wald hat alles mir zugerauscht,
Vom Herzen tat ich den Schlag dazu
Mich singen der Wald und das Lied zur Ruh' ”.

⁴⁸ Cf. M. Kremnitz, Carmen Sylva, Eine Biographie, p. 123.

⁴⁹ Acelora, care vreau să cunoască mai de aproape viața M. Sale Carmen Sylva, precum și bibliografia completă a operelor ei, le recomandăm: Mite Kremnitz, Eine Biographie. Druck. u. Verlag von E. Haberland, Leipzig-R. 1903 și Georges Bengesco, Carmen Sylva, Bibliographie et Extraits de ses oeuvres. Paul Lacomblez, Bruxelles, 1904. (Prețul 10 Lei), pe care le-am întrebuițat și noi la scrierea acestui articol.

Ioan Bianu

– Cu prilejul discursului de recepție la Academia Română –

Activitatea noastră, a celor de dincoace de munte, e de-o importanță hotărâtoare în evoluția istoriei culturale a neamului nostru. Înaintașii noștri drept cugetători și harnici din veacul trecut, călăuziți de idealul unității de rasă, au muncit din răspuțeri, cu scrisul și cu graiul, să ne adune, să ne înfrățească pe toți sufletește. Au făcut-o aceasta, fiindcă și-au dat seama, că viitorul neamului românesc rezidă în conștiința unității noastre de rasă, în omogenitatea organismului nostru cultural. E destul dacă ne aducem aminte de vreme înainte cu 100 de ani. Constantin Negruzzi, în *„Cum am învățat românește”*, iată cum descrie situația cărturarilor de dincolo: *„Pe când uitasem că suntem români și că avem și noi o limbă, pe când ne lipseau și cărți și tipografie, când, în sfârșit literatura română era la darea sufletului, câțiva boieri, ruginiți în românism,... ședeau triști și jeleau pierderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit.”*

În acele vremuri, aici, la noi, era izvorul culturii românești, aici se frământau ideile noi de redeșteptare națională, care au pătruns adânc și roditor întreaga noastră istorie culturală din veacul al XIX-lea. Chemările către un viitor mai luminat ale apostolilor cu duhul blândetei și ale profeților războinici de aici de pe pământul neîntrerupt al suferinței, porneau revărsându-se în valuri de lumină, dătătoare de nouă viață sufletească, asupra românismului întreg. Acest curent a avut roadele lui binefăcătoare dincolo, unde, întărit și premenit de altele, a desăvârșit procesul de consolidare și întrămărire națională, în forma de astăzi a României. La noi s-au mai lepădat mințile de nepriceperea și prostia care-l supăra pe Klein, dar continuitatea de muncă s-a curmat. Și e explicabil, fiindcă acei bărbați idealști în zborul lor s-au depărtat prea mult de căile adevărului, fiindcă în stăruința lor de muncă n-au clădit cu cumpăt și prevedere temelii solide și durabile a existenței noastre ca popor cu învățătură. Greșelile lor au fost fundamentale, iar opera lor falsă.

Dezorientarea cu toate corolarele ei dureroase ce o întâlnim la generația de astăzi este a se atribui, în parte, faptului, că toată moștenirea ei intelectuală e artificială, pe care nu poate clădi mai departe, ci e silită să-și smulgă din suflet teoriile poetice hărăzite, și să înceapă aproape totul de la început. Și în această muncă de refacere, singura avere reală moștenită care-i poate fi de mare folos, e entuziasmul curat și munca fanatică a înaintașilor. Dincolo, în Principate, tot noi am fost dascălii cu vorba răspicată și cuminte, care, sămănând sămânță în pământ roditor, am trezit la o viață națională și de sine stătătoare un neam întreg de oameni. De aici de la noi a plecat George Lazăr, cu mulți alți tovarăși de idei în cursul veacului al XIX-lea, ca să încetățenească cultura română pe pământul făgăduinței. Unul dintre acești dascăli neobosiți, cu inima tânără e și dl *Ioan Bianu*, care între contemporani e cel mai demn reprezentant al școlii latiniste.

Munca d-sale de un pătrar de veac și mai bine fu „încoronată acum prin acordarea onoarei celei mai înalte, spre care poate năzui un cărturar român”, dându-i-se „scaun și glas hotărâtor” în templul culturii noastre naționale, în Academia Română, unde, în ședința solemnă din 21 martie (30 aprilie) 1904, sub prezidenția M. S. Regelui, și-a rostit discursul de recepție *„Despre introducerea limbii românești în biserică românilor”*. Acest prilej de sărbătoare se răsfrânge și asupra noastră, fiindcă bucuriile lui se cuvine să fie și ale noastre, iar succesul lui e un titlu de mândrie pentru noi toți.

*

Ioan Bianu s-a născut într-o casă de plugari în satul Făget, pe Târnave, la 1856. Ca toți băieții din împrejurime, cu tragere de inimă spre învățătură, s-a dus la Blaj, în metropola culturii românești de pe vremuri, unde a terminat gimnaziul, care se mândrea atunci cu dascăli erudiți și naționaliști, însuflețiți. Aici în Blaj „a avut fericirea de a fi pregătit spre o viață înălțătoare de un mare dascăl, de Timoteiu Cipariu, al cărui nume se va pronunța totdeauna cu venerație...

„La Cipariu a învățat Bianu a vorbi, a scrie, a cultiva limba românească și a simți românește” - zice dl D. A. Sturdza în răspunsul său la discursul de recepție.

Modestul elev al școlii din Blaj, mânat de dorul învățaturii, trece la universitatea din București, unde un alt bărbat luminat, Aug. Treboniu Laurian, îl îmbrățișează cu căldură, îl povățuiește în cercetările sale, îl introduce la Academie, în serviciul căreia se află și astăzi. Studiile și le-a continuat în Milano, la școala lui Ascoli, și în Paris, la școala celebrului Gaston Paris.

După terminarea studiilor, a fost profesor la Liceul Sf. Sava. Astăzi e profesor de Literatura Română la Universitatea din București și, de 25 de ani, Bibliotecarul Academiei Române. Pe lângă acestea, ia parte și la viața politică din Regat. Activitatea dlui Bianu e foarte largă și multilaterală. Încă în 1876 publică în Analele Academiei Române „Viața și Activitatea lui Samuil Micu Klein”, o disertație temeinică asupra muncitorului și învățatului călugăr din treimea școlii latiniste. Lucrările cele mai de valoare privesc îndeosebi vechea literatură românească, din care a publicat o serie întreagă de ediții critice ca: *Psaltirea Mitropolitului Dosoftei* 1887; *Psaltirea Scheiană*, 1889, însoțită de un bun studiu literar; *Predicile lui Antim Ivireanul*, 1886. *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, aceasta din urmă în colaborare cu dl Nerva Hodoș, un bibliograf excelent. Pe lângă acestea, publică *Basmе și poezii populare de la Crușova*, adunate de Dr. M. G. Obedenar, însoțite de un glosar; pe urmă *Catalogul manuscriselor Academiei*. Activitatea dlui Bianu nu se mărginește însă numai pe terenul literaturii vechi, ea îmbrățișează și literatura mai nouă. În Analele Academiei, „Columna lui Traian”, „Revista Nouă” și alte reviste a publicat scurte notițe literare, comunicări și însemnări istorice, studii critice, recenzii, care toate își au importanța lor și care sunt tot atâtea dovezi de cercetări amănunțite și de conștiincioasă urmărire a evoluției literare de la noi. Lucrările d-sale mai importante din domeniul literaturii moderne sunt: Conferința „Despre cultura românească în secolul al XIX-lea”, „Poezia Satirică la români” și editarea operelor lui Vasile Alecsandri în „Biblioteca pentru toți”.

Această activitate stăruitoare a dlui Bianu, cu toată varietatea ei, nu e lipsă de o concepție unitară, de acel „quid proprium” al cugetătorului cu vederi largi, care luptă pentru un ideal. Programul de muncă al bărbaților din școala latinistă, cu idei de unitate națională, cu tendințe de conservare a caracterului de rasă se resimt în toate scrierile dlui Bianu. Ca și dâșii cultivă *istoria și limba*, care „sunt cele mai intime și mai tari legături, care unesc pe oameni într-o națiune” ca și dâșii e un apostol, care crește generații de pe catedră cultivând omului entuziasmul convins de dreptatea cauzei, iubirea de neam și nestrămutata credința în un viitor de aur al neamului nostru.

Ideile lui despre limbă sunt, însă, mai largi ca ale înaintașilor săi, sunt adaptate spiritului timpului de astăzi, când ea nu mai poate fi un privilegiu al claselor cărturărești, ca pe vremea lui Cipariu și Laurian, ci „trebuie să unească... într-un singur tot întreaga gândire a întreg neamului românesc, să stabilească legătura organică între cele mai strălucite saloane, cei mai mari învățați, cei mai geniali poeți, cei mai elocvenți oratori și bărbați de stat, – cu cele mai modeste șezători de sat, cu ciobanii, care cântă pe lângă turme, cu voinicii, care cântă după coarnele plugului, cu fetele, care cântă la secere și cu moșnegii și babele, care povestesc nepoților cu farmec neasemănat povești minunate și întâmplări din vremile de demult”. Astfel trebuie să fie limba cărturarilor, căci numai „această limbă este legătura sfântă, care face unitatea vieții sufletești a tuturor părților neamului nostru, împrăștiat sub deosebite stăpâniri”. Și dl Bianu vorbind de limba bisericească, parcă ne spune că aceasta poate fi punctul de plecare, temelia pe care putem clădi mai departe. „Respectul – zice d-sa – trebuie să fie îndoit, înzecit, când este vorba de limba bisericii, de limba sfintei rugăciuni și a sfintelor cântări, care ne înalță când suntem în bine, ne mângâie și ne întăresc în amar și necazuri. Limba cărților bisericești trebuie să fie respectată și statornică, și numai atunci se cuvine să fie scos dintr-însa un cuvânt, când el nu mai este înțeles de cei de astăzi, și numai atunci este bine să fie introdus un cuvânt nou, când el a ajuns în întrebuintărea și în înțelegerea tuturor, altfel se calcă cuvântul sfânt al Apostolului și se închide în vorbe neînțelese învățătura și ruga, care trebuie să înalțe sufletele celor mulți și umiliți”.

Vorbind de dl Bianu, nu putem întrelăsa nerelevante marile d-sale merite ce și le-a câștigat ca bibliotecar al Academiei Române. La începutul domniei Regelui Carol I, la 1867, când s-a inaugurat „Societatea Academică”, – care, călăuzită de scopul frumos de a unifica limba, își propusese un program îngust pentru „regularizarea limbii”, care se poate rezuma în: a) a determina ortografia limbii române; b) a elabora gramatica limbii române; c) a începe și realiza lucrarea unui dicționar român, – lipsa acestei instituții, biblioteca. În 1869 această societate avea o bibliotecă de 153 opere, iar în 1877 avea 1795. La anul 1879, când întreagă Societatea ia un avânt, își schimbă numele luând pe cel de astăzi, „Academia Română”, își lărgeste terenul de activitate: „cultura limbii și a istoriei naționale, a literelor, a științelor și a frumoaselor arte”, se organizează în trei secțiuni: literară, istorică și științifică, biblioteca e încredințată dlui Ioan Bianu. Priceperea, munca neînfrântă, dragostea și interesul, ce și le-a pus d-sa în serviciul ei, ajutat și povățuit și de alți oameni de bine, a făcut să crească și să se întărească acest izvor de cultură națională, care astăzi numără cam 120 000 de cărți tipărite, 4 500 volume manuscrite românești, grecești, latinești etc., și 19 437 bucăți de documente românești, slavonești și grecești, așezate în 90 de pachete. Pe lângă această muncă uriașă, de organizare, de ordonare, care răpește timp și obosește, dl Bianu a găsit timp și pentru cercetări migăloase și pentru sintetizări prețioase. E o muncă conștientă de luptător aceasta, care inspiră respect și admirație. Iar pentru noi, generația de astăzi, e un îndemn de muncă și de abnegație, care ne strigă: *Sic itur ad astra!*

(1904).

Iosif Sterca-Șuluțu de Cărpiniș⁵⁰

– Din prilejul alegerii d-sale de președinte al „Asociației” –

Dl Iosif Sterca-Șuluțu de Cărpiniș e vlăstarul unei ilustre familii din munții Apuseni, despre care G. Barițiu scrie: „*Familia Sterca-Șuluțu de Cărpiniș și Aron de Bistra, e una din cele mai renumite și binecuvântate de Dumnezeu între două sute cincizeci de mii familii din Transilvania*”⁵¹.

În trecutul acestei familii sunt înnădite multe clipe de entuziasm înălțător și multe momente de mândrie națională a românilor din Ardeal. Atunci, când se va scrie istoria neamului românesc din Ungaria ea desigur va figura pe cele mai frumoase pagini din trecutul nostru. Dl Iosif Sterca-Șuluțu e fiul lui Ioan Sterca-Șuluțu (născut la anul 1796, † 1858), e nepot de frate al Mitropolitului Alexandru St. Șuluțu și strănepot al Episcopului Petru Paul Aron de Bistra. Casa tatălui d-sale, tribunul de la '48 și sprijinitorul operațiilor militare ale acelor vremuri crâncene, era cuibul planurilor mărețe izvodite de fruntașii neamului românesc din Ardeal și de refugiații politici din România. Tatăl, ca și fiul mai mare, Dionisie, (născut la 1825 † 1897), – care a organizat garda națională din Arad și Abrud-sat și care și-a lăsat toată averea, de 40 000 coroane, pentru scopuri naționale – au fost întotdeauna naționaliști convinși și însuflețiți, luând parte activă și intensivă la toate mișcărilor naționale și culturale românești din cursul veacului trecut.

Fiul al doilea, Iosif, s-a născut la 10 septembrie 1827, în Câmpeni. Studiile și le-a făcut în Cluj, Mureș-Oșorheiu și în Budapesta. De la 1849-1861 a ocupat mai multe funcții în administrație; la anul 1861 a fost ales vicecomite al Comitatului Cetatea de Baltă; de la 1863-1864 a fost deputat în Dieta din Sibiu, iar de la 1869 a funcționat în calitate de consilier la tribunal, până la anul 1881, când, în urma atitudinii d-sale neplăcute cercurilor oficiale, a trecut în pensie⁵².

⁵⁰ Datele biografice și toate informațiile le-am luat din *Memoriile dlui Șuluțu*, din *Enciclopedia Română* și din niște prețioase notițe autobiografice.

⁵¹ Transilvania din 1877, nr. 24.

⁵² Cf. *Enciclopedia Română*, tom III., p. 1042.

Ca funcționar de stat superiorii săi maghiari și nemți, președinți de tribunal, comiți supremi, – Contele Béldi Ferencz și Bethlen Farkas, – apoi cancelarul curții imperiale Contele Francisc Haller, în decretelor lor – publicate și în „Gazeta Transilvaniei” – au scos în relief caracterul, capacitatea, imparțialitatea, cultura superioară și ambiția d-sale de a fi întotdeauna corect.

Cel ce vrea, însă, să cunoască sufletul curat și românesc al dlui Șuluțu trebuie să citească scrierile d-sale. *„Scrierile mele, în formă de monografii, biografii, schițe istorice, au avut un singur scop; eternizarea și restabilirea adevărului asupra întâmplărilor, mai ales a faptelor săvârșite de poporul român și de conducătorul poporului, Avram Iancu. A întări pe român în credință și pietate; a-i dezvolta ambiția națională și mândria pentru tot ce-i strămoșesc; în fine a-i infiltra adevărată independență sufletească”* – ne spune singur dl Șuluțu în memoriile d-sale⁵³. Aceste scrieri au mai ales valoarea unor prețioase izvoare pentru evenimentele din 1848. Ele aruncă o lumină și asupra personalității autorului. Ele ne spun că din fragedă tinerețe era un însuflețit adept al celor mai liberale și democratice principii.

La 15 martie 1848 îl vedem luând parte activă la mișcările frumoase ale tinerimii ungare din Pesta. La eliberarea întemnițaților politici Tancsits și Murgu ia parte și d-sa, iar când Petőfi a declamat celebra poezie revoluționară „*Talpra magyar*”, era în imediata lui apropiere.⁵⁴ Intimitatea dlui Șuluțu cu tinerii din Pesta ne-o dovedește și faptul, că matadorii revoluției⁵⁵ l-au cercetat în luna mai 1848 la casa părintească în Abrud unde au stat opt zile. Atunci a condus d-sa pe Vasvári la Iancu în Vidra, unde între acești doi a avut loc celebrul schimb de vorbe. În „*Memorii*”, dl Șuluțu ne povestește luptele românilor din Munții-Apuseni cu Hatvani și cu Kemény Farkas, apoi catastrofa Abrudului, restabilind adevărul istoric primit și de unguri, chiar și în ceea ce privește personalitatea lui Iancu, pe care nu-l mai numesc tăciunar, bandit și laș, ci tânăr idealist, cum erau Petőfi și Vasvári ai lor.

În ceea ce privește valoarea „*Memoriilor*” dlui Șuluțu, credem ca nimerit a reproduce cuvintele lui G. Barițiu⁵⁶: *„Domnul Șuluțu este unul din puținii scriitori originali și vom spune pentru ce. Dânsul este original, pentru că, înzestrat cu un spirit de observare din cele mai perspicace, dotat cu un tact fin și profund cunoscător al oamenilor și relațiilor sociale și politice din patria sa, cu o vastă experiență consumată, are întotdeauna curajul opiniei, al sentimentelor și al convingerilor sale pentru a căror exprimare își alege și-i stau la dispoziție întotdeauna cele mai nimerite expresii. Încă nimeni n-a fost în stare a răsfrânge niciunul din prețioasele descoperiri și adevăruri istorice, pe care distinsul autor ni le-a împărtășit în scrierile sale de până acum. Nu, pentru că cele ce ne spune domnul Șuluțu, în scrierile sale, e purul adevăr, nefalsificat, garantat prin documente autentice, prin puritatea sentimentelor și a caracterului său personal, pe care nimeni nu va cuteza să-l tragă nepedepsit la îndoială”*.

Părți din „*Memorii*” (O femeie eroică), sunt reproduse și în cărțile didactice din România. Guvernul nostru a oprit această carte din motiv că ațâță dușmănia dintre români și unguri.

Pe lângă „*Memorii*”, dl Șuluțu a scris în „*Enciclopedia Română*” peste 80 de articole, cele mai multe istorice, referitoare la evenimentele din 1848. Astfel amintim: Monografia Abrudului, Biografia lui Iancu, a prefectilor și tribunilor care au luat parte la luptele din 1848, a lui Dragoș și Dobra etc, care au importanța că sunt povestite de un martor ocular neexcepțional.

Vrednice de remarcat, tot din aceeași publicație, sunt articolele „*Iobagii*” și „*Valachii*”. Coloanele „*Gazetei*”, „*Federațiunii*”, „*Observatorului*” și ale „*Transilvaniei*” – în care nimeni n-a scris mai mult în afară de Barițiu – sunt pline de studii și articole, care apără trecutul și drepturile noastre naționale. Dl Șuluțu s-a ocupat, cu competență, și cu literatura vânătoarească, și a dovedit că țăranul român, care în „*Vadászlap*” – aflătoare și pe masa M. S. Regelui – e batjocorit, scriindu-se

⁵³ Cf. *Memorii* VI. p. 127. Tot acolo vezi și numele bărbaților cu nume, care s-au exprimat elogios despre scrierile dlui Șuluțu.

⁵⁴ „Îl țineam de-un picior” Cf. *Memorii*, VI. p. 223.

⁵⁵ Vasvári Pál, Vidács János, Lisznyai Kálmán și Gajzágo Salamon. Vezi biografia lor în *Enciclopedia Română*.

⁵⁶ *Observatorul*, nr. 31, 1883.

afirmația ridicolă că fuge ca un laș de urs, a fost din vechime superior ca vânător popoarelor conlocuitoare. Dl Șuluțu s-a distins și ca polemist rezolut, care și-a apărat întotdeauna afirmațiile cu mult rezonament și cu o puternică îndărătnicie.

Amintim discuțiile ce le-a purtat cu Ovári Ürmössy Lajos și cu renumitul general Klapka⁵⁷ Meritele dlui Șuluțu ca român în viața socială sunt tot așa de mari ca și cele pe terenul cultural. A luat parte la toate conferințele, congresele naționale, a fost membru în Dieta din 1863/1864, apoi în comitetul Partidului Național de la 1881-1884. Ca funcționar de stat a avut să îndure mult de la superiorii săi, dar întotdeauna a știut jertfi, cu cinste, interesele personale celor de obște⁵⁸.

În *Gazeta Transilvaniei*, nr. 177 din 1904, ne spune: „Eu din parte-mi mi-am făcut datoria față de poporul român, din frageda mea tinerețe. Am făcut dreptate și am împiedicat de a i se face nedreptate țăranului, în toate ocaziile, timp de 30 ani, cât am stat în serviciul statului. Ce a câștigat țăranul, fostul iobag, și comunele iobăgești cu ocazia comasărilor, a segregărilor de păduri și pășuni; în procesele urbariale pentru moșiile țărănești; pentru dreptul de a ținea târg (mărturie); pentru dreptul de crâșmărit etc., valorează sute de mii de florini. La înființarea Asociațiunii, când aceasta n-avea altă avere, afară de una mie florini, dată de Episcopul Șaguna, și două mii florini, dați de Mitropolitul Șuluțu, am pornit ca vicecomite pe sate luând pe lângă mine pe protopopul greco-catolic Almășan și pe preotul greco-catolic Tilea și am încheiat contracte cu comunele românești, prin ce s-a asigurat Asociațiunii o sumă de 5 000 florini.

Când sângerau vitejii români la Plevna pentru neatârnamarea României, am pus la cale pe doamnele de român din Sibiu, ca să întreprindă o colectă, la care am scris eu 100 florini. În bani, altă sumă în broșuri și două lazi de scamă fină. Era p-aci să-mi pierd poziția. Pentru zidirea școlii civile de fete am dat 100 florini. Pentru zidirea unei aripi la gimnaziul din Blaj 100 florini. Pentru muzeul istoric-etnografic 100 florini.

Și numai cu greu s-ar putea găsi o listă de dăi Doamne pentru scopuri culturale și naționale, pe care nu s-ar afla numele meu cu sume considerabile. Toate acestea le-am făcut în tăcere, fără nicio reclamă, de care n-am trebuință, ci le-am făcut pentru că iubesc pe țăran cu toată puterea sufletului meu”.

Viața dlui Șuluțu e împletită cu cele mai importante momente ale Asociațiunii. Pe lângă cele mai sus înșirate, la anul 1881, când guvernul a interzis Asociațiunii aranjarea unei expoziții, d-sa împreună cu dl Partenie Cosma și dl Eugen Brote s-au constituit într-un comitet și cu multă osteneală și jertfă au reușit să-și realizeze planul: au aranjat expoziția care a stors pe acele vremuri admirația tuturor. Când comitetul central al Asociațiunii a modificat statutele, d-sa a fost acela care a pretins ștergerea dreptului rezervat guvernului ungar de a aproba alegerea președintelui. Prin lupta energică a reușit să înlăture această tutelă danaică, împrejurare pe care astăzi dl Șuluțu o știe mai bine aprecia. Tot d-sa a propus, în numărul festiv al revistei „Transilvania”, ca adunările generale să îmbrățișeze tot teritoriul locuit de români din Ungaria. Când comitetul central a decis zidirea unei școli de fete, pe banii colectați pentru o Academie Română, dl Șuluțu a luptat din greu pentru reușita planului. Ca delegat permanent al comitetului central și astăzi se interesează de mersul acestei școli ca un bun părinte.

Orice idee nobilă s-a ivit, dl Șuluțu, care nu cunoaște invidia, „boala românească”, – cum o numise d-sa, mai anii trecuți, – a sprijinit-o întotdeauna. Astfel a fost subvenționarea școlii de fete și înființarea mesei studenților din Sibiu. D-sa a fost un urzitor al ideii de a se scrie „Enciclopedia Română” și de a se clădi „Muzeul Național”, pentru care ostenește zi de zi îndemnând și controlând. În 1902 a propus, în comitetul central, „Unificarea limbii literare și a ortografiei”, idee care a fost mult discutată, dar a cărei realizare, durere, înaintează încet din cauze independente de voința celor cu bune intenții. Acestea sunt mărturiile despre viața și activitatea noului președinte al

⁵⁷ Cf. *Transilvania*, nr. IV, anul 1900 și *Memorii*, VI, pp. 159-189, de unde se poate convinge oricine de ținuta deamănă a dlui Șuluțu în mișcările de la 1859.

⁵⁸ Cf. *Gazeta Transilvaniei* nr. 24 din 1868. Din persecuțiile ce le-a suferit pe vremea absolutismului e de ajuns dacă amintim decretul Guvernatorului Lichtenstein din 1 iunie 1859 nr. 2316, care-l amenința cu destituire fiindcă „nu s-a înfiorat a se numi de un aderent al Unirii Moldo-Valachiei”. Cf. *Memorii*, IV, pp. 41-50.

Asociațiunii, adunate în grabă, dar îndestulătoare pentru a ne întări încrederea ce trebuie să o avem în persoana aceluia, de la care așteptăm o nouă și mai fericită zodie în viața „Asociațiunii”.

(1904).

George Coșbuc

– Notiță biografică și bibliografică –

Familia preotească Coșbuc, din care își trage originea poetul George, datează din anul 1703. Cel dintâi preot din această familie a fost Atanasie, arhidiacon al Năsăudului, care la 1739 a luat parte la sinodul din Blaj (vezi: I. M. Moldovan, *Acte Sinodale*, Tom II. pag. 86 și T. Cipariu, *Acte și Fragmente*, pag. 133.) Din aceeași familie au urmat 12 descendenți, tot preoți, anume: Ciril, Ioan, Eremia, Cifor, Nelevaica, Casian, Larion, Anton, Sebastian, tatăl poetului, Leon, fratele poetului, paroh în Leșiu, și Vasile fiul lui Leon, astăzi preot disponibil. Familia Coșbuc până la preotul Nelevaica a purtat conumele de Casian. În timpul preoției lui, s-a așezat în comuna Hordou un străin, de origine rus, cu numele Coșbuc, om cu carte și bogat, care, neavând moștenitori, a dăruit întreaga lui avere preotului Nelevaica, iar acesta, deodată cu averea, a luat și conumele testatorului, cel de Coșbuc.

Poetul George Coșbuc s-a născut în comuna Hordou, de lângă Năsăud, la 8 septembrie 1866, din părinții Sebastian Coșbuc și Maria, fiica preotului greco-catolic Luca Avacom, din comuna Telciu. Poetul are doi frați: Leon, preot în Leșiu, și Aurel, colector și casier în comuna natală, iar surorile sunt preotese. Poetul în etate de 5 ani a învățat a citi și scrie de la un dascăl bătrân, care îl ducea la școală în brațe. Dascălul era și cantor la biserică și-l chema „Tănăsucă”. Acesta i-a inspirat poetului primele versuri, în etate de 9 ani. Iată-le:

„Când Tănăsucă cântă mai marilor Voevozi
Toți câinii încep a bate din cozi”.

În etate de 7 ani a fost dus la școala trială (numire de la școlile inferioare mănăstirești; în Evul Mediu cele 3 arte verbale: Gramatica, Dialectica și Retorica) din Telciu, iar de acolo în Năsăud.⁵⁹ Aici și-a terminat studiile primare și secundare, trecând examenul de maturitate în 1884 (la 26 și 27 iunie). În liceu nu era student tocmai de frunte, în schimb îi plăcea să citească mult.

Talentul lui poetic se manifestă pe băncile școlii. În 1882/1883 colegii îl aleg de vicepreședinte al societății de lectură *Virtus Romana Rediviva*, în ședințele căreia își citește mai multe bucăți în proză și poezii. Așa în 15 octombrie poezia *Stâncile strigă Amin*, apărută mai târziu în *Săteanul Român*, în 30 decembrie, *Mireasa Vântului*, în 4 martie câteva poezii originale și imitații, în 8 aprilie *Pepelea din cenușe*. În 1883/1884 e ales președinte. În cursul ședințelor continuă cu citirea poeziilor originale și anume: *Răzbunarea florilor* (în 9 decembrie 1883), *Roza haremului* (în 17 februarie 1884), *Tablou de seară* (în 9 martie 1884). Tot în ședințele acestea a citit balada *Pe pământul turcului*, apărută mai târziu în *Tribuna* și în *Biblioteca Tribunei*.

După terminarea liceului a trecut la Universitatea din Cluj, unde s-a înscris la Facultatea de Filozofie, pe care după un an și jumătate a părăsit-o, din cauza multelor neplăceri cu colegii unguri. Invitat din partea redacției, intră la ziarul *Tribuna* din Sibiu, unde a stat până la 1890.

⁵⁹ Datele ce le-am înșirat până aici a binevoit a mi le comunica aproape verbal fratele poetului, dl Leon Coșbuc. Cele ce urmează, în parte, sunt adunate din cartea dlui Emil Szabó, Coșbuc György – teză de doctorat – Blaj, 1904, și din *Enciclopedia Română*.

În coloanele acesteia publică legende din popor, basme și anecdote versificate. Tot atunci colaborează la *Amicul familiei*, *Cărțile săteanului român* și la alte publicații periodice. În 1890 e chemat la București. Aici colaborează la *Convorbiri literare*. În 1893 publică *Balade și Idile*.

În 1896, *Fire de tort*, și *Mazepa* (după Lord Byron, în biblioteca Benvenisti din Craiova); în 1897, *Aeneida și Sacontala* (apărută în *Convorbiri literare*, la 1891), *Antologia sanscrită* (Biblioteca de popularizare – Craiova), *Versuri și proză* (Biblioteca noastră – Caransebeș); în 1892, *Ziarul unui pierde-vară* și în 1904, *Cântece de vitejie*. Dintre lucrările în proză amintim: *Povestea unei coroane de oțel*, *Războiul nostru pentru neatârnare*, *Din Țara Basarabilor*, (nr. 1 din Biblioteca Societății Steaua) și *Crestomația română*. Colaborează mereu la mai multe reviste, mai ales la *Albina*. De interes e și următorul răspuns al poetului, publicat în *Foaia pentru toți* (anul I, nr. 23): „*Scriu mai cu plăcere la amiază și seara înainte de masă, și mai ales noaptea de la 10 până după miezul nopții, și mă odihnesc de munca scrisului, ori ducându-mă la cafea, să citesc reviste umoristice și varietăți de prin gazete, ori îmi caut vreun prieten glumeț și mă duc la vreo berărie. Mi-e groază de orice regularitate a timpului; nu hotărăsc niciodată nimic înainte și toate le las la bunul plac al momentului. Câte două săptămâni nu scriu nimic, dar apoi câte alte două săptămâni fac abuz de muncă. La cele din urmă trei cărți ale Aeneidei am lucrat astă vară două luni de-a rândul în fiecare zi, fără excepție câte 18 ceasuri. Poeziile mele le compun cântându-le, și am atâtea melodii în cap câte poeziile am scris. Ca să le pot cânta, ori mă închid într-o odaie, ori plec pe câmp, dar mai cu voie compun când călătoresc cu trenul: stau afară pe platforma vagonului și acolo-mi bombănesc versurile în pace căci zgomotul trenului îmi covârșește cântecul.*

Ceea dintâi poezie am publicat-o la vârsta de 15 ani într-o foaie pedagogică din Ardeal. N-o mai am, și nici nu știu ce era. Am publicat apoi fel de fel de încercări prin toate foile ardelenesti.

Întâile încurajări mi le-au dat profesorii mei de liceu, care în vederea talentului meu literar mă scuteau de studiile științifice și mai ales la matematici eram liber să urmez sau nu cursul, fiindcă n-aveam nicio tragere de inimă spre matematici și spre toate studiile din care e izgonită fantazia. – Mai la urmă m-a încurajat dl Slavici, director al „Tribunei”, care m-a dus la „Tribuna” și mi-a dat un fel de „sinecură” la ziar, ca să pot scrie versuri. De la 1884-1890 am publicat neîntrerupt versuri în „Tribuna”. Aceștia au fost anii cei mai roditori ai vieții mele.

La 1890 m-a adus dl Titu Maiorescu în România și mi-a dat o slujbă în Ministerul Cultelor, unde am stat abia 7 luni. De altfel pentru început n-am fost cu pretenții mari că fac literatură bună și vrednică și n-am nicio ambiție, iar de poreclita „opinie publică” și critici nu-mi pasă mult. Anecdote din viața lor pot spune oameni trecuți în domeniul istoriei, eu însă sunt prea tânăr și-am trăit prea retras, ca să mă mândresc cu anecdote. Născut la 8 septembrie 1866”.

Din aceste câteva notițe se poate întrezări activitatea celui mai mare poet pe care l-am dat noi literaturii românești.

(1905).

Victor Vlad Delamarina

Literatura noastră cultă numără foarte puține creații dialectale de valoare artistică. Explicația nu o putem găsi, decât în împrejurările între care s-a dezvoltat literatura noastră. La început a stat parte sub influența școlilor filologice, care au frământat în atâtea chipuri limba literară, o parte a fost stăpânită de înrâurirea literaturilor străine. Abia pe la mijlocul veacului trecut s-a început epoca de premenire sub influența literaturii populare. Cei ce au studiat și cules creațiile geniului popular, nu erau, însă, oameni din popor și aveau prea puțin în vedere poporul în scrierile lor. Cărturarii căutau numai izvoare proaspete de inspirație, erau atrași numai de partea frumoasă a poporului, în literatura căruia găseau atâtea flori minunate, cu care puteau împodobi grădina literaturii culte. Toată cărturăria noastră fiind ieșită din țărânie și purtând,

prin urmare, în sufletul ei frumusețile literaturii populare, învățate la vatra părintească, la noi, dincoace de Carpați, ar fi fost mai firesc, ca oriunde, să se nască o literatură care să aibă de bază literatura, populară și să fie înțeleasă de păturile largi ale poporului. Școala latinistă a fost însă așa de puternică, încât încercările literare ale cărturarilor noștri, până pe la anii 1860 sunt scrise aproape în întregime, în limba artificială etimologică, care tăia orice avânt poetic și care fatal a trebuit să moară deodată cu generațiile de filologi.

Pe la anii 1860-1870, sub influența curentului pornit din România, încep și cărturarii de la noi a se îndrepta spre literatura populară. Ea nu are însă decât târziu o înrâurire hotărâtoare asupra creațiilor artistice ale literaturii culte, atunci când limba literară își croise un drum larg.

Scriitorii care răsar la noi scriu în această limbă, adresându-se numai generațiilor tinere de la noi și cărturarilor de peste Carpați, căci bătrânii noștri au ținut până la moarte la purismul limbii. Lipsa continuității între literatura populară și literatura noastră cultă a fost determinată, deci, de evoluția noastră culturală și socială. Cultura artificială a școlii latiniste ne-a despărțit de popor, iar această diferențiere, prin influența puternică a educației străine de mai târziu, ne-a frământat într-o pătură socială, care sufletește a început să se depărteze tot mai mult de pătura din care a ieșit. Această diferențiere se manifestă și în literatură destul de pronunțat. Această diferențiere, credem noi, că explică și lipsa creațiilor intermediare între literatura cultă și literatura populară. O altă explicație e că nuanțele deosebirilor dialectale ale provinciilor locuite de români sunt prea puțin caracteristice și organice pentru a îndruma pe scriitori la creații dialectale.

Singur Banatul are un dialect mai bogat în particularități. Tot el e una dintre cele mai avute provincii românești. Și bunăstarea unui popor explică, în parte, și bogăția lui artistică. Arta fiind o necesitate a vieții își caută deosebite forme de întrupare și întotdeauna perfecțiunea și bogăția acestor forme e în strânsă legătură cu condițiile materiale de existență. În Banat găsim cele mai desăvârșite motive în arta decorativă țărănească, minunate cântece populare și o dragoste de muzică fără pereche. Această viață artistică intensivă a creat și un fel de patriotism local, cu care se mândrește bănățeanul. „*Tot Banatu-i fruncea*” e vorba lui predilectă. Chiar și arta cărturărească, aici prezintă mai multe note de înrudire cu arta populară, decât în alte părți. Se poate chiar socoti, cu unele excepții, ca o dezvoltare imediată și firească a artei populare.

În Banat exista și o clasă de meșteșugari, pe care ne-a descris-o I. Popovici-Bănățeanul. Cultura acesteia a rămas mijlocitoare între țărani și cărturari. Lugojul era unul dintre aceste centre de meșteșugari, iar Vlad Delamarina se poate socoti ca una dintre întrupările artistice-literare ale acestui mediu. Sufletul acestei pături, cu adânci rădăcini în popor, trăiește în acele câteva creații ale poetului bănățean.

*

S-a născut la 31 august 1870, în Satu-Mic, lângă Lugoj. Tatăl său, Ion Vlad, fecior de învățător din Leta-Mare, lângă Oradea-Mare, a fost pretor (subprefect) și mai târziu avocat. Mama sa, Sofia Vlad născută Rădulescu, e fiica lui Constantin Rădulescu, feciorul popii din Chisetău, care în tinerețe a fost inginer la cadastru în Timișoara. După revoluția din 1848, s-a făcut avocat în Lugoj, al cărui primar a fost vreme îndelungată. Victor Vlad Delamarina se pare că a moștenit înclinațiile artistice de la maică-sa, care a scris poezii și piese pe care le-a publicat prin *Familia*, *Luminătorul* și *Romänische Revue*. Reuniunea de cântări din Lugoj, în anul 1907, a reprezentat *Oala cu galbeni*, piesă teatrală cu cântece, scrisă și compusă de dânsa. E cunoscută ca și compozitoare; amintim: *Doina primăverii*, pentru voce și pian, *Doina Lăcrămioarei* pentru pian, *Cântecul ciobanului* și aranjarea jocului *Lugojana*.

Copilăria artistului e descrisă cu multă duiosie și sinceritate de sora poetului, d-na Lucia Barbu născută Vlad, în revista *Luceafărul* (1908). Din aceste amintiri, atât de prețioase și pentru descrierea vieții familiare înainte cu 30 de ani, putem cunoaște întreaga copilărie veselă și senină a

poetului, precum și sfârșitul dureros al acestei vieți distinse de artist. Studiile și le-a început în Lugoj, unde le-a urmat, până în clasa a IV-a la gimnaziul de stat, de unde, în vârstă de 14 ani, a fost eliminat, pentru că a purtat, împreună cu Popovici-Bănățeanul și alții, panglici tricolore. Pe urmă a trecut în România, urmându-și studiile la Liceul Sf. Sava, apoi la școlile militare din Craiova, Iași și București, de unde a ieșit sublocotenent de marină, iar în 1895 a fost înaintat la rangul de locotenent. Cariera de marinar și-a început-o pe bricul „Mircea”, iar mai târziu a făcut o călătorie mai lungă pe încrucișătorul „Elisabeta” prin Bosfor, Marea Mediterană și Adriatică.

Impresiile din aceste călătorii le-a descris și ilustrat în schițele de călătorie, care se găsesc în posesia surorii sale, d-șoara Laura Vlad⁶⁰. Îmbolnăvindu-se de piept s-a căutat în zadar pe la Wörishofen, Abazzia și Meran. În 3 mai 1896 s-a stins, pe moșia „Pietroasa”, lângă Herendești (aproape de Lugoj), în brațele mamei sale, pe care o numea „sfântă”.

*

În viața-i scurtă și zbuciumată, aruncat de soarte într-un mediu străin înclinațiilor lui firești, Vlad Delamarina nu a putut să ne lase o creație artistică desăvârșită și bogată. Atât poeziile cât și picturile lui sunt mai mult în vederea unui talent artistic, care, dacă ajungea în împrejurări prielnice, putea să creeze opere de o valoare trainică. După cum se poate vedea și din amintirile surorii sale, avea mai multă înclinare spre pictură, iar cele câteva schițe, făcute cu prea puțină școală, anunțau într-însul un pictor de mare talent. Poeziile și încercările lui literare par a fi făcute mai mult în glumă; ele nu constituie partea esențială a talentului lui artistic, care îl îndruma spre poezia culorilor. Cu toate acestea poeziile lui, adunate în broșură de Dr. Valer Braniște, sub titlul „Poezii bănățenești”, *Întocmiri* (Lugoj 1902) prezintă destule note artistice pentru a fi amintite în istoria literaturii noastre, pe care o îmbogățeste cu o notă originală, cea dialectală.

Poezia cea mai caracteristică a talentului său este *Sînguru păcat*.

Sub lumina ha șierească
Pă largu pământului
În bătaia vântului,
Firie dulșie omenească,
Graiu blând și cumpătat
Ca în dulșiele Bănat
Nu mai cred să să găscască!

Șie mândrețuri prîn câmpie!
Șie dă holge cu rod bun!
Creșce prunu lângă prun
Și struguri frumoș' în vie!
Bănățenii-au ochi frumoș',
Iei is vredniși, sănătoș,
Și tot natu-i d'omenie!

Cum răsună 'n ghies pădurea,
Dă glas dulșie da șiimpoi,
Ori dă fluier dă la oi!
Dar auzîtu-s' o p' aiurea
Că săceanu lucrător
Ca 'n Bănat să cînce 'n cor?
Pun rămas – că: nicăurea!

⁶⁰ Cea mai mare parte publicate în revista *Luceafărul* (1908.)

Dă cregință ș'a lui faptă
Bănățanu ăl frumos
Totd'auna i fălos!
„Tu șie iești?” Dă-întrebi, ce-așceptă
Dă la-ori care băiețan:
„Bage, – io mis Bănățan!!”
O fi vorba lui gireaptă.

P'ângă tece estea bune,
Care îs pă la Bănat
Ieste ș'un micuț păcat,
Nu vă râgeț, –dar l-oi spune:
Farba șî albelele
Străcă bănățenele
Ca pă flori o uscașiune!

În această poezie găsim sinteza sufletului bănățean, care ne explică de ce își iubesc bănățenii cu atâta îndărătnicie „dulșiele Bănat”, de ce poetul n-a putut să-și uite nici țara, nici limba, nici felul de a gândi al „natului” său „de omenie”. „Mândrețurile prîn câmpie”, „holdele cu rod bun”, „strugurii frumoși din vie,” arată bogăția pământului, care face pe „sătenii lucrători”, „vrednici”, „sănătoși” și „de omenie”, a căror viață e bogată în manifestări artistice și plină de poezie. Toate acestea creează o solidaritate socială, trezesc într-însul o mândrie locală și conștiința superiorității lui față de ceilalți vecini, cărora le răspunde cu vorba lui dreaptă: „*Io mis bănățan!*” E o mândrie, care place și impune. Acest fond sufletesc al românului bănățean se resfrânge în creațiile poetice ale lui Vlad Delamarina. El, care a cutreierat atâtea mări și a avut prilej să admire poezia largă și măreață a valurilor mării, se gândește și descrie cu atâta plasticitate și măiestrie râulețul Timiș, pe care-l cunoaște și iubește din copilărie. Fiind una dintre cele mai reușite poezii ale lui Delamarina o reproducem întregă.

Mă Cimișe!

Mă Cimișe, dragu meu,
Vreare-ași fi io 'n locu tău.
Numa-o vară, numa una!

Numa-atunși io aș avea
Parcea mea ca parcea tea.

Tu iești drac împelițat
Cum nu-i altu prîn Bănat
Fece fiin'că țuși într'una!

Fece 'n umbra sălșilor
Cam în șiuda măișiilor.

Mă Cimișe, Făt-frumos,
Făt-frumos șî drăgostos
Iești viclean pă vreme caldă.

Cu răcoare șî cu pești
Fecel mi le momești.

Mă Cimișe, io ce știu

Cum ce miști ca-arjiintu viu,
Când s'arunc' fecele 'n scaldă.

Tu trâcnești, iele trâcnesc
Și cu cine să iubesc.

Până 'n Sebeș țușii-le
Pă rând trece mândrile,
Nu ți-i greu d'atâta miere?!

Dar tu nu ce becejești!
Țuși și fuji! Lotru mai iești!

Dă la Sebeș la Lugoj
Ce dăsmierz dă ochi frumoș
Țuși la fece cum să șiere!

Cum ce-o făcut Dumnezeu
Baș așa dă nătărău?

Din Lugoj dacă ce duși
Până 'n Cimișoara țuși
Și la Panciova – ștregare:

Ce pornești îmbătrânit
Cătră Dunăre-ostenit.

Dunărea ca un potop
Mi ce 'nghice ca p'un strop
Ș'apai ce 'neacă și 'n mare!

D'ăși trăi ca cine, mă:
N'ăși crâcni; înneșie-mă!

Personificarea râulețului Timiș, susținută cu atâta vioiciune până la sfârșit, arată nota de senzualitate sănătoasă a bănățeanului, pe care poetul ne-o știe înfățișă sub o formă discretă și ștregărească. Forța fizică a bănățeanului o găsim concretizată în „*Al mai tare om din lume*”, cunoscuta poezie cu sfârșitul retezat și hotărât:

Ș'adă suta! – Ișie Blegia,
Că dă nu-'ț fac prau comeșia!!!

Prin plasticitatea descrierii și vioiciunea povestirii, aceasta e fără îndoială cea mai reușită poezie a lui Vlad Delamarina. Alături de aceasta descriind tot tipuri din popor, putem aminti *Toaca din Lugoj*, *Calu lu Doancă*, *Lu Ana lu Gica*, *Scrisoare Bincii* și *Țucă-l moșu*, în fiecare din acestea găsim tot atâtea note care desăvârșesc icoana sufletească a mediului în care a trăit Delamarina. În *Calu lu Doancă* vedem „paurele bun de suflet”, care își dă „gloaba la tot natu” până când rămâne:

Din cal frumos!
Piele și os!

Bunătatea stăpânului îl doboară în mijlocul drumului:

Sughice calu! Stă, s'apleacă,
Suspîn, nevoie, cagie, moare
Zmâcnînd, săracu, din pișioare.

În *Scrisoarea Bincii* vedem neajutorarea țărăncii care nu știe carte și e silită să plătească jidovului bani

Pîntru'o carce
În dăparce

Trimisă „Dorului ei – Trăilă-onviețu” (honvedu). În *Toaca din Lugoj* se zugrăvește istețimea lui „Ioți-a lu Toboc”, calfa de „maistor”. Iar „Țucă-l moșu” e de o gingășie rară, cu descrieri așa de sugestive. Iată cum ne înfățișează pe cerșetorul bătrîn:

Chipu lui, bătrîn și dulșie
Sămăna, mă gângiam ieu,
Baș'cu a lui Dumnezeu
Șî-m venea să-m fac șî crușie.

În *Ana lui Gica* batjocorește femeile care își lasă portul, căci:

Lugojana agevărată
Mândră-i numa năschimbată.

Acest sentiment de conservatism, naționalism și democratism sănătos îl găsim aproape în toate bucățile, ce ne-au rămas de la Vlad Delamarina. Biciuiește fără cruțare orice înstrăinare de neamul său al cărui crez de viață îl concretizează în versurile:

Tot lucrând
Și rămânând
Om dă rînd
Dar bun dă gînd.
(Unui „ghigărl” rumân întors la pere)

Naționalismul țăranului și părerea ce o are despre cei de la cîrmă sunt exprimate în răspunsul ce-l dă bănățeanul celui, care-i vorbește de serbările milenare.

– „Auz prostie??”
– Dațîi voi un jioc și cînturi,
D'aia las nu ne prea pasă!
Voi vis d'ăi aduș dă vînturi
D'apoi noi – noi nis acasă!

Răspunsul bănățeanului e judecata țăranului român din întreg cuprinsul Ungariei, pe care l-a învățat experiența să se resemneze într-o înțelepciune de așteptare: „Apa trece, pietrele rămân!”. Democratismul poetului îl întâlnim în toate poeziile lui, dar mai pronunțat e în satira mișcătoare, intitulată „Pămînt”. O „Doamnă” își mînjește „mîna frumoasă cu pămînt și se cutremură de greață”.

„Mă, zîc, io: Nu-i lumea șoadă
Cînd o astfel dă năroadă
Dă pămînt să grețelește!

Să nu zîși: „Doamne ferește!
Doamnă! Dă n’ar fi pământu
Cum ț’-ar măi ajuta Sfântu
Să ce zburz în bogăție,
Lenoasă și grăsulie.
Nu ce spurcă iel cu-o pată,
Dat tu – o să-l spurși odată!

Pe lângă aceste poezii, Vlad Delamarina mai versifică câteva glume și anecdote, care, ca și întocmirile, n-au o deosebită valoare. Traducerile și localizările lui: *Pentru ce mă –nsor*, *Pe la miezul nopții*, *Lacheul pedagog*, *Gusturile nu se discută*, *Pacienta* ș. a., de asemenea nu au o însemnătate deosebită. Schițele de călătorie, publicate în revista *Luceafărul*, încheie activitatea literară a celui dintâi poet bănățean de o valoare artistică. Descrierile sunt interesante mai mult pentru cunoașterea celui ce le-a scris, decât pentru cunoașterea locurilor descrise, căci acestea au fost zugrăvite de atâția alții cu mai mare măiestrie. Ele câștigă o însemnătate și prin acuarelele care le ilustrează. Acestea sunt de o valoare reală și dovedesc talentul de pictor al poetului Vlad Delamarina. Iată, în câteva schițări fugitive, personalitatea acestui suflet distins de artist, care s-a stins de pe orizontul artei și literaturii noastre înainte de a ne fi arătat întreaga strălucire a talentului său.

(1908).

† Ioan Russu-Șirianu

S-a stins și sufletul idealist al acestui oștean de frunte al condeii. S-a stins ca un erou care nu lasă să-i cadă arma din mână până mai simte că licărește o scânteie de viață într-însul. Înainte de a închide ochii pentru veșnica odihnă a mai pândit un gest al dușmanilor și din ultimele licăriri ale creierului său obosit a mai făurit o săgeată pentru a o arunca spre lagărul vrăjmaș. Ziarul *Lupta* din Budapesta deodată cu știrea morții lui a publicat și articolul pe care l-a scris cu umbrele morții la căpătâi. În tinerețe s-a pregătit pentru cariera de luminător al poporului, de dascăl, dar școala sătească i s-a părut prea strâmtă. Fâlfâirile de flăcări din sufletul lui îl îndemneau spre orizonturi mai largi. Și cu deplină încredere în puterile lui, într-o bună zi, a trecut Carpații. S-a dus la București. Inteligența sa vioaie l-a ajutat să între ca ucenic în școala vestitului gazetar din țară, la „Românul” lui Rosetti. La acest ziar învață meșteșugul de gazetar. Aici își dobândește ușurința și dibăcia de a spune frumos, limpede și într-o limbă corectă ceea ce gândește.

Înzestrat cu aceste calități, destul de rare la noi pe vremuri, la 1891, s-a întors acasă, la *Tribuna* din Sibiu. La acest ziar i s-a deschis un teren larg de muncă și i s-a dat prilej să-și dovedească talentul de gazetar și agitator născut. A apucat tocmai vremurile vijelioase ale procesului Memorandului. A scris atunci articole energice, din care nu lipseau scânteierile fulgerătoare și a agitat, ca un tribun, la adunările populare. Împreună cu alți prieteni a înființat *Foaia Poporului*, care a fost pe atunci una dintre cele mai bune și mai răspândite foi populare de la noi. Reputația lui crescuse repede și după osândirea Partidului Național a rămas pe umerii lui sarcina de a apăra steagul *Tribunei* din Sibiu, pe care au fost siliți să-l părăsească cei ce-l înălțase. Și s-a luptat cu cinste și cu credință pentru a prelungi zilele *Tribunei*. Când muncea mai cu dragoste pentru susținerea ei, au venit alții și în loc de răsplată, l-au înlăturat. El nu s-a lăsat, însă, învins. S-a dus la Arad și a întemeiat *Tribuna Poporului*. Lupta ce a pornit-o era grea și cerea multe jertfe, dar conștient de cauza ce-o apăra, a muncit din răputeri, de multe ori singur, și a ajuns la izbândă. *Tribuna* din Sibiu a căzut, iar *Tribuna* lui i-a luat locul, s-a înălțat tot mai mult, făcându-se îndrumătoarea vieții noastre politice. Nerecunoștința oamenilor l-a urmărit, însă, și

aici. Când ziarul întemeiat și susținut de dânsul a ajuns să-și poată dura un „palat” în care și truditul lui suflet putea să-și găsească un colț de odihnă, a trebuit să-și ia lumea în cap, să pribegască prin țară cu sănătatea zdruncinată și cu nădejtile spulberate...

Ioan Russu-Șirianu cu toate luptele ce le-a purtat și cu toate neînțelegerile pe care nu le-a putut înconjura, a fost o figură iubită în viața noastră publică. Chiar și înfățișarea lui era simpatică și cucerea de la prima vedere. Avea un trup vânjos, ca un trunchi de stejar, legat cu mușchi de criță. Credeai că-i un legionar oțelit în războaie. Când îl vedeai puțin șchiop te gândeai la zeul Vulcan, făuritorul de fulgere din mitologie. Pe umerii lui lați purta un cap frumos de bărbat, cu niște ochi căprui în care jucau luminile inteligenței și sufletului său fără odihnă. Fața lui energică era înseninată de zâmbetele bunătății, iar pletele lungi și negre dădeau chipului său o înfățișare impunătoare. Intra cu oricine ușor în vorbă și-și dezvăluia toate gândurile cu o sinceritate care robea. Sufletul lui era o carte deschisă, atât pentru prieteni cât și pentru dușmani.

Stăpân pe o mulțime de cunoștințe a ajuns să-și cucerească un loc de cinste în viața bisericească, a reușit chiar să fie alesul unui cerc electoral în dieta țării. Și pretutindeni și-a împlinit datoria cum a știut și a putut mai bine. Pe lângă munca lui grea și istovitoare de gazetar, s-a ocupat cu literatura și cu știința. A scris o serie de nuvele și niște sugestive impresii de călătorie la Roma.

A publicat un studiu de statistică și etnografie sub titlul *Românii din statul ungar*, care a fost premiat de Academia Română. În vremea din urmă începuse un foarte lung și foarte greu studiu despre *iobăgia* din Ungaria, din care a apărut primul volum, ajungând până la sfârșitul veacului al XV-lea. Alte două volume aveau să cuprindă istoria iobăgiei până la 1848, când s-a desființat de formă. Munca lui intelectuală a avut o influență binefăcătoare asupra culturii noastre. Toate de câte s-a apucat le-a săvârșit cu stăruință și cu pricepere. Și a săvârșit multe. Fiecare clipă a vieții lui de la vârsta tinereții, de 20 de ani, până la cea a bărbăției, de 45 de ani, a petrecut-o pe câmpul de luptă și de muncă. Cât i-a fost dat să trăiască într-o mână a purtat spada de apărare, cu care izbea năpraznic în călcătorii de lege și de drepturi, iar în cealaltă a ținut sus făclia de redeșteptare culturală a poporului.

Ioan Russu-Șirianu a fost un oștean și un învățător care și-a jertfit toate puterile pentru binele și fericirea neamului. De persoana lui nu s-a îngrijit niciodată. Și-a sfârșit viața cu aceleași bunuri pământești cu care și-a început-o. A închis ochii într-o odăiță sărăcăcioasă de pe malurile Dâmboviței. Bogăția moștenită de la dânsul e munca lui, care ne rămâne tuturor. Cei ce vor veni în urma noastră desigur vor recunoaște după vrednicie brazda ce-a tras-o acest suflet ales în ogorul vieții noastre culturale.

(Ianuarie, 1910).

† Demetru Marcu

S-a dus bietul Marcu. Boala ce-i zdrențuise pieptul și-i stinsese vocea i-a curmat și zilele în cea mai frumoasă vârstă a tinereții, când alții încep să-și dureze un așezământ pentru rostul vieții și pentru întruparea gândurilor ce-i frământă.

Era un fecior de cioban din Poiana Sibiului, cu o înfățișare simpatică și inteligentă. Nenorocul lui l-a îndemnat să părăsească plaiurile munților cu flori și cu cântece, care i-au legănat copilăria. Ursitoarele rele l-au povățuit să se coboare la oraș, să învețe meseria de tipograf. Plămâniul lui, dedați cu aerul de brad, n-au putut trăi în atmosfera plină de otrăvuri a tiparului. S-a lăsat de meserie și a început să viseze și să scrie. Simțea se vede că și sufletul lui ar putea da de lucru culegătorilor. A înființat în Craiova vreo două reviste literare. Una se numea „*Nirvana*”. Cu gândul la liniștea acestei împărății a început să cânte, să iubească și să-și petreacă viața în farmecele tinereților, iar boala îl ducea tot mai aproape de Nirvana.

Cu sănătatea zdruncinată s-a întors iar între brazi munților din copilărie, dar fără nădejde de îndreptare. Cântecul lui cu rândurile:

„Verde ramură de brad
Tu mai blestemat să cad”,

simțea că-i adevărat, și totuși nu-și pierdea nădejdea.

Și-a purtat crucea suferinței o vreme în Sibiu, ca redactor la „Țara Noastră”. Scria articole și versuri fără să gândească la întunericul zilei de mâine ce-l pândea. Revista îi dădea viață. Adeseori, după câte o poezie ce i se părea „strașnică”, spunea că se duce să se caute. Si când a încetat „Țara Noastră” s-a și dus – și nu s-a mai întors. S-a prăpădit într-un sanatoriu din București. Viața și justiția ungurească au îngropat într-însul un osândit, iar cei ce l-au cunoscut, un suflet de poet, pe care l-au compătimit.

Dacă ar fi trăit în alte condiții, desigur ar fi ajuns să scrie poezii frumoase. Avea fantezie îndrăzneță și un talent real. Cităm câteva strofe din versurile lui inedite, pe care le dăduse astă vară pentru *Luceafărul*. E un „Imn visătorilor”, lung de vreo sută de rânduri:

„Nu ’ntârziați copii creșcuți în lacrimi
Și ’ncununați cu-a viselor ghirlandă:
Aprins-a cerul stelele-i de veacuri
Și veacuri spun că stelele vă chiamă!

Deasupra vieții, de unde în veci pământul
Ca o scânteie pare-acelor larguri,
Deasupra timpului ce-și poartă greul,
Pluteasc’ acum cântarea voastră, preoți”.

Un naționalist sălbatic și-un trubadur romantic a fost bietul Marcu în tot ce-a scris. Era întreg numai inimă, numai simțire și numai fantezie. Nouă celor ce l-am cunoscut, dacă nu l-am putut ajuta în viață, ne poate părea rău că nu i-am împlinit cel puțin dorința din poezia „*Glasul din urmă*”:

„Cu o groapă ’n vârful de munte fericiți-l
Pe cel ce pentru totdeauna pleacă!

E mai aproape soarele de vârfuri!
Și ceru-i primitor cu morții tineri!”

(Ianuarie, 1910).

Un învățător al neamului

– Titu Maiorescu –

„A venit iarna vieții sale sufletești, timp de amortire în aparență, dar în realitate timp de neobosită pregătire pentru renașterea primăverii”.

Maiorescu, *Critice*, Ed. Minerva, vol. II, pag. 253.

De numele dlui Maiorescu se leagă un capitol întreg din istoria noastră culturală. În jumătatea a doua a veacului trecut d-sa a fost întemeietorul și îndrumătorul unei direcții noi în viața intelectuală a neamului nostru. Această direcție, care pe vremuri a fost violent atacată din toate părțile, astăzi a triumfat teoreticește pe deplin în întreg cuprinsul locuit de români. A triumfat mai mult teoreticește, fiindcă în viața reală se cere încă multă muncă și multă vreme până se va sărbătorii izbânda desăvârșită a adevăratei unități culturale a neamului românesc, pentru

care a luptat așa de vitejește dl Maiorescu. Aruncând o privire asupra activității uriașe a acestui mare învățător, nu ne putem tănui sentimentele de mândrie ce ne înviorează sufletul, gândindu-ne la rolul hotărâtor pe care l-am avut noi românii de dincoace de Carpați la deșteptarea culturală a neamului românesc întreg.

Nu ne sfiim a da expresie acestor sentimente, deoarece ele pentru noi sunt un izvor de credință mântuitoare în vremurile de astăzi, când conștiința națională e clătinată de viforul ispitelor. Rolul ce l-am avut în trecut ne îndreptățește să sperăm că vor veni și zile mai prielnice pentru înaintarea și întărirea noastră națională. Furtunile ce ne amenință sunt numai prilejuri de oțelire și de reculegere. Durerea și nedreptatea înarmează sufletele și le dă o adâncime mai mare; ele ne silesc să adunăm puteri noi pentru îndeplinirea menirii ce o avem ca popor. Și noi cei tineri așteptăm cu seninătate și cu încredere izbânda zilei de mâine, știind că chezașia ei nu poate fi decât în noi înșine. Viața dlui Maiorescu e o pildă și un îndemn de nădejde pentru toți cei ce cred în puterea cuvântului și a adevărului. Noi românii, din Sătmar până 'n Săcele, nu putem serba mai demn și mai frumos anul al 70-lea de la zămislirea acestui suflet mare, care mai luminează în deplină vâjnoșie cărările vieții noastre naționale, decât căutând să ne premenim viața în apele făcătoare de minuni ale *idealismului*, care duce neamurile pe pământul făgăduinței și le ajută să biruiască. Idealismul a fost puterea care a dus la biruință și adevărurile propovăduite de dl Maiorescu. La o asemenea premenire, noi ne putem gândi cu bune nădejdi, deoarece sufletele înaintașilor, ale părinților noștri au fost izvor bogat de idealism pentru neamul întreg. Mai ales în veacul trecut lupta pentru cultura națională a fost purtată sub această flamură țesută din sentimentele cele mai curate ale inimii. Chiar și idealismul dlui Maiorescu își are sorgintea în satul acela din apropierea Târnavelor, în care strămoșii d-sale, împovărați de munca grea, țeseau visul de mărire al unui viitor mai fericit.

Noi credem că întreaga ființă a dlui Maiorescu e ruptă din ființa noastră. Ea e expresia concentrată și superioară a firii ardelenesti ajunsă în împrejurări prielnice de dezvoltare. Adâncimea sufletească, puterea și stăruința la muncă, însuflețirea sinceră pentru idealurile neamului, la d-sa sunt însușiri ardelenesti. De aceea noi generația tânără îl sărbătorim ca pe o întrupare luminoasă a sufletului românesc de la noi, care ne-a învățat cum se îndreaptă un întreg popor pe calea progresului adevărat.

*

Dl Titu Maiorescu e fiul lui Ioan Maiorescu, originar din Bucurdea de lângă Blaj. S-a născut în Craiova la 15 februarie stil vechi, 1840. Împrejurul leagănelui său s-au adunat toate zânele ca să-l dăruiască cu cele mai alese însușiri trupesti și sufletești. Un trup vânjos și proporționat, o față distinsă, de o frumsețe și energie bărbătească rară, și un suflet complex, echilibrat până la cea mai desăvârșită armonie, cu toată varietatea facultăților ce-l luminează, fac dintr-însul un zeu între ceilalți muritori de rând.

De copil se deosebea de toți ceilalți printr-o seninătate și o liniște prematură. Primele studii, clasele primare și clasa întâi liceală, le-a făcut la Brașov. Restul studiilor liceale le-a terminat la Academia Tereziană din Viena. De acolo trecu la Berlin, unde a studiat Filozofia, iar mai pe urmă s-a dus la Paris, unde și-a luat licența în drept. Ca student în Berlin ținu, într-o societate particulară, o serie de conferințe filozofice, care au fost rezumate în cartea „*Einiges Philosophische in gemeinfaßlicher Form*”, apărută la 1861. În această lucrare, care a atras atenția învățaților germani asupra d-sale, se găsește caracteristica întregii activități de mai târziu a dlui Maiorescu. Spiritul d-sale limpede și real încearcă pentru prima oară a da viață înaltelor probleme filozofice, spunându-le pe înțelesul tuturor și încopciindu-le cu actualitatea și realitatea vieții. Nu împlinise încă vârsta de 22 ani, când se întorsese în țară cu un dor nemărginit

de muncă și cu gândul de a introduce idei noi în viața culturală românească. În iarna anului 1862 începu o serie de conferințe asupra esteticii în una din sălile Universității din București.

Conferențiarul de 22 de ani a atras repede asupra sa atenția studenților prin temeinicia cunoștințelor, prin graiul limpede și fermecător. Peste un an ajunge profesor de Filozofie în Iași, întâi la liceu și mai pe urmă la universitate. Aici, în vechea capitală a Moldovei, și-a început activitatea uriașă care de la această dată e strâns împletită cu viața culturală și politică a Țării Românești. S-a distins ca profesor universitar în Iași și mai pe urmă în București, ca membru al corpurilor legiuitoare, ca ministru și mai ales ca reformator al culturii românești. O povestire cronologică și amănunțită a activității dlui Maiorescu ar cere volume întregi. Noi ne mulțumim să amintim câteva momente mai însemnate din activitatea d-sale ca un om de litere și ca învățător.

*

În Iași, ca profesor, a atras la universitate, pe lângă studenți, mulți ascultători din public. Un contemporan spune că faima tânărului profesor se lățise așa de mult, încât veneau să-l asculte și cei ce nu călcase niciodată pragul universității și care nici nu erau în stare să înțeleagă cuprinsul lecțiilor d-sale. Dl Maiorescu nu s-a mulțumit numai cu activitatea d-sale oficială de profesor. D-sa voia să propovăduiască cuvântul adevărului și pentru cei mulți. De aceea începu serii de conferințe publice, care au dat naștere unei puternice mișcări intelectuale în Iași. În curând ideile propovăduite de dl Maiorescu au fost îmbrățișate de mai mulți tineri culți, înrudiți sufletește. Din această apropiere sufletească s-a născut vestita *Junime*, care înseamnă o piatră de hotar în întreaga noastră cultură românească. Mișcarea, intelectuală începută în Iași s-a propovăduit în cercuri mai largi prin revista *Convorbiri literare* organul *Junimii*, redactat cu atâta stăruință de dl Iacob Negruzzi.

Rolul pe care l-a avut dl Maiorescu în sânul acestei societăți literare, fără statute a cărei deviză era: „*Intră cine vrea, rămâne cine poate*”, ni-l spune așa de frumos dl N. Gane: „*Sufletul membrilor societății „Junimea” era fără îndoială dl Maiorescu. El era matca în jurul căreia se adunau albinele; el era boldul care ne stimula la lucru. Cu întinsele sale cunoștințe, cu spiritul său fin de observație, cu darul fermecător al cuvântului, ce toată lumea îl recunoaște, el ne arăta calea adevărată ce trebuia să o urmăm, ne îndrepta erorile, ne ferea de tonul declamator, de fraza goală, de mult practicată beție de cuvinte, așa că sub direcția sa, cu drept cuvânt numită „Direcția nouă”, s-au format talente care vor figura cu cinste în Istoria Literaturii Române*”⁶¹.

Publicarea revistei *Convorbiri literare* a dat prilej *Societății Junimea* să se ocupe și cu ortografia. Cele două sisteme ortografice care se întrebuintau pe atunci, etimologismul școlii latiniste și fonetismul lui Pumnul, nu se puteau împăca cu logica și cu simțul pentru limba vie a tinerilor membri ai *Junimii*. Dl Maiorescu, care nu era filolog, s-a așternut atunci pe cercetări întinse și amănunțite și în studiul său *Despre scrierea limbii române* (1866), stabilește pentru prima oară regulile ortografice românești, care, mai târziu, au fost primite și de Academia Română, și care, cu unele modificări, făcute tot de d-sa, se întrebuintează astăzi aproape în toate publicațiile românești. Noi, generația tânără, în care s-a stins mania părinților noștri de a face Filologie cu orice preț, nu ne putem da seama de lupta strașnică ce s-a purtat pentru a duce la izbândă această reformă ortografică, care nouă ni se pare așa de firească. Astăzi schimbările ortografice nu mai pasionează pe nimeni, filologii chemați le stabilesc și ceilalți cărturari de obicei le primesc fără discuții. Dar pe vremuri, când fiecare român era și filolog, schimbarea unui semn grafic însemna o adevărată revoluție. Și să nu uităm că dl Maiorescu lupta împotriva unor autorități ca Cipariu, care în materie de limbă era recunoscut de toată lumea și despre care însuși dl Maiorescu a fost silit să vorbească întotdeauna cu oarecare respect.

⁶¹ Lui Titu Maiorescu *Omagiu*, București, 1900, p. 23.

Deodată cu răsturnarea sistemelor ortografice greșite a pornit și lupta împotriva limbii create de școala latinistă. Dl Maiorescu, ca mulți alții, observase „înstrăinarea limbii culte de limba poporului” și vedea că limba cărturarilor e o limbă artificială, care sapă o prăpastie adâncă între popor și conducătorii lui și care împiedică dezvoltarea culturii naționale. În articolul *Limba română în jurnalele din Austria* (1868) a arătat cu nenumărate exemple cum ziarurile și revistele noastre falsifică spiritul limbii românești prin elemente străine. Dl Maiorescu cerea ca limba să o întrebuițăm așa cum iese „ca un izvor limpede din mintea poporului” căci limba e „un produs instinctiv al națiunii”, pe care individul nu are dreptul să o modifice după capriciile rațiunii sale. Iar în articolul de mai târziu, *Neologisme* (1881), stabilește definitiv câteva principii în ce privește îmbogățirea limbii cu neologisme. Aceste principii au rămas valabile până astăzi și, crezând că mai sunt de folos pentru mulți dintre cărturarii din zilele noastre, le reproducem:

1. „Acolo, unde pe lângă cuvântul slavon există în limba românească populară un cuvânt curat român, cuvântul slavon trebuie să fie depărtat și cuvântul român păstrat”;

2. „Acolo, unde avem în limba noastră obișnuită un cuvânt de origine latină, nu trebuie să introducem alt neologism”;

3. „Acolo, unde astăzi lipsește în limbă un cuvânt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvântul întrebuițat în celelalte limbi romanice, mai ales cea franceză. (Noi vorbim de termeni tehnici)”.

Aceste lupte de a „reduce limba română la viața ei populară”, au făcut mult sânge rău mai ales aici la noi. Cărturarii ardeleni de pe vremuri au atacat violent pe dl Maiorescu, și-l considerau ca un eretic în Filologie. Cu toate acestea principiile susținute de dl Maiorescu au rămas învingătoare, fiindcă ele se întemeiau pe adevăr. Unificarea scrierii limbii române și renașterea populară a acestei limbi vor rămânea desigur cele mai frumoase izbâanzi câștigate de dl Maiorescu. Al doilea moment însemnat din activitatea acestui învățător al neamului sunt studiile de critică literară. Încă în 1867 publică *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, în care citează o mulțime de exemple bune și rele pentru a stabili următoarele idei principale asupra poeziei: „Poezia cere ca o condiție materială a existenței ei imagini sensibile; iar condiția ei ideală sunt simțăminte și pasiuni. Din condiția materială se explică determinarea cuvintelor, epitetelor, personificările și comparațiile juste și noi, totodată regula negativă, că poezia să se ferească de noțiuni abstracte. Din condiția ideală se explică mișcarea reprezentărilor, mărirea obiectului și dezvoltarea gradată spre culminare, și totodată regula negativă, că poezia să se ferească de obiecte ale simplei reflexiuni”. Aceste idei, în materie estetică, sunt înrudite cu cele ale lui Lessing și ale esteticianului german Vischer și s-au aplicat pentru prima oară producțiilor poetice copilărești din literatura noastră de la 1867. În al doilea studiu *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), dl Maiorescu supune unei critici și mai amănunțite producția literară din acele vremuri, continuând nimicirea literaturii false și urâte și mai ales relevând talentele care, inaugurau direcția nouă în mișcarea literară. „Noua direcție – zice d-sa – în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțământ natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor, ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene, și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național”.

În aceste studii și în altele, dl Maiorescu vorbește cu multă admirație de poezia populară și crede că și simțământul naiv al poporului este compatibil cu ideile cele mai înalte. Despre poeziile populare ale lui Alecsandri scrie: „cartea dlui Alecsandri este și va rămânea pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totdeodată de limbă sănătoasă”. Iar în altă parte zice că Alecsandri prin această culegere de poezii populare „a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre izvorul veșnic al tuturor inspirațiilor adevărate: simțirile reale ale poporului în care trăim, și în care simțim numai întrucât sunt oglindite prin artă în această realitate a lor, devine o parte integrantă a omenirii exprimată în formă literară”. Dl Maiorescu într-un loc cere chiar ca „poezia să fie înțeleasă, să vorbească la conștiința tuturor”. Astăzi când se vorbește așa de mult de popor, socotim că merită să ne aducem aminte despre aceste păreri ale celui ce a așezat temeliile criticii în literatura românească.

Direcția nouă în literatură a fost susținută de o pleiadă de scriitori de talent, care au îndrumat dezvoltarea literaturii noastre pe căile arătate de dl Maiorescu. D-sa a consacrat, în focul luptei, pe unii care au dispărut de mult de pe orizontul literaturii. Astăzi abia li se mai știe de nume. De pildă Bodnărescu. Recunoaștem însă că judecata dlui Maiorescu în aprecierea valorilor literare a fost destul de sigură. Partea constructivă, pozitivă, din criticile d-sale nu e însă așa de aprofundată și așa de impunătoare ca partea distructivă, negativă. Dl Maiorescu pentru creația literară din vremea sa va rămâne mai mult ca spirit negativ, ca un curățitor al neghinei ce împiedică creșterea grâului curat.

Cea mai neîndurată critică ce-a făcut-o dl Maiorescu e cea împotriva formelor de cultură goale și false. Acesta e momentul al treilea și poate cel mai însemnat din activitatea d-sale. Poporul nostru trezit de curând la conștiința națională, s-a grăbit să împrumute de la popoarele mai înaintate multe forme de cultură. Dar numai forme goale, lipsite de conținut real, iar rezultatul firesc al acestui împrumut prematur a fost introducerea neadevărului și a superficialității în viața publică. Împotriva acestora s-a ridicat dl Maiorescu în articolele: *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1868), *Observări polemice* (1869), *Beția de cuvinte* (1873), *Răspunsurile revistei contemporane* (1873), *Oratori, retori și limbuți* (1902).

Recitind criticile dlui Maiorescu am dat de un pasaj, care mi-a adus aminte de unele păreri pe care le-am scris, când am vorbit de cultura domnilor și de cultura țăranilor. Îl reproduc în întregime de dragul celor ce obișnuiesc a se alarma așa de mult când aud câte un adevăr:

„În aparență după statistica formelor din afară, românii posed astăzi (1868) aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatoare, avem teatru, avem chiar o constituție. Dar în realitate toate acestea sunt producții moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare și abisul, ce ne desparte de poporul de jos, devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este țăranul român și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmașoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l numim cultură română, și cu obolul el din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiile literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștință cel puțin nu-i producem nicio singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele”⁶².

Aceste adevăruri, oricât de dureroase ar fi ele, și astăzi sunt de cea mai mare actualitate. În ele vorbește sufletul țăranesc al strămoșilor dlui Maiorescu, care și astăzi gem sub „realitatea suferinței” și care și astăzi susțin din sudoarea feții lor „edificiul fictiv al culturii române”.

Generația tânără din zilele noastre se pare că e pe cale să înceapă a lucra mai din toată inima pentru „clasa reală a țăranimii”, pentru încheierea unei solidarități de interes și de simțăminte între domni și țărani. Dar va trece încă multă vreme până vom vedea cu ochii unitatea sufletească a poporului nostru. În lupta pentru acest ideal, dl Maiorescu și-a împlinit cu cinste datoria.

Criticile învățătorului împotriva culturii false a răscolit toată viața publică de pe vremuri. Atâția „savanți” și atâția „frunțași” se vedeau despuiți de reputația ce și-o cuceriseră. Cei goniți din templul adevăratei culturi românești au umplut lumea cu țipetele lor neputincioase și într-un gând au acoperit pe cel ce propovăduia adevărul cu ploaia de pietre a insultelor și a violențelor personale. Oameni cu greutate și cu netăgăduite merite, cum a fost George Barițiu, în plenul Academiei (1868) l-a făcut pe dl Maiorescu cosmopolit și dușman al neamului românesc. Dl Maiorescu a rămas, însă, întotdeauna senin ca un zeu. Nu s-a lăsat niciodată răpit de discuțiile personale, dar în marginile obiectivității a știut strecura ironiei ucigătoare la adresa adversarilor. Din înălțimi olimpice la acuzele ce i se aduceau că e dușman al patriei răspundea: „Pentru noi

⁶² Critice, Ed. Minerva, vol. I, pp. 152-153.

patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea, și o lucrare slabă nu merită laudă prin aceea că era românească". Dl. Maiorescu în repetate rânduri a afirmat chiar că e cel mai mare apărător al ideii naționale, ceea ce nu l-a putut, însă, împiedica să strivească eroarea tocmai pentru fericirea națiunii în sânul căreia s-a născut. Astăzi nu credem să se mai găsească cineva care să nu se închine adevăratului naționalism al dlui Maiorescu, care a fost așa de roditor pentru înaintarea noastră culturală.

*

Influența dlui Maiorescu asupra întregului spirit public românesc a fost covârșitoare. Generațiile deceniilor din urmă au crescut în principiile propovăduite de d-sa. Și abia acum, când a venit iarnă vieții sale sufletești, începe pretutindeni desprimăvărarea sufletului românesc, învățăturile maiestruului renasc, în toată puterea lor, în inimile urmașilor, care se străduiesc a desăvârși opera începută. Noi românii de dincoace de Carpați putem fi mândri că tot de pe plaiurile noastre a răsărit și acest soare, care a luminat pe întreg cerul vieții românești.

(Februarie, 1910).

Noul episcop al Caransebeșului

– Dr. Miron E. Cristea –

De mult nu s-au văzut la noi izbucniri de bucurie mai sincere și mai însuflețite ca la sfințirea și instalarea noului episcop Cristea. Lumea românească a făcut din ele niște sărbători naționale dintre cele mai frumoase. În cele câteva zile de prăznuire a învierii, primăvara naturii s-a îngemănat cu împrăvăvărarea sufletului românesc, în care a înmugurit din nou florile unor nădejdi luminoase pentru viitor. Inimile cele mai ofilite s-au înviorat la auzul cuvintelor viguroase, demne și categorice ale noului și tânărului episcop. N-a rostit de mult graiul de arhieru român vorbe de o așa înaltă valoare intelectuală, morală și națională. Cuvântările Episcopului Cristea au fost pentru toți – chiar și pentru cei mai intimi prieteni ai P. S. Sale – relevarea unui suflet ales, care e chemat să lase pagini de aur în viața noastră bisericească și națională. Cuvintele Preasfinției Sale spuse în fața altarului: *„Făgăduiesc că credința și legea strămoșească, limba și cultura românească... vor fi stelele conducătoare ale activității mele. Și nu mă voi abate nici în viitor de la calea cinstită de bun român și de convins ortodox...”* au fost mărturisirea de credință a unei personalități, care-și dă seama că arhieriei unui popor ca al nostru, ce își cucerește prin luptă îndărătnică și necurmată dreptul la o viață națională independentă, nu pot fi numai păstorii unei turme de credincioși cucernici, ci trebuie să fie căpeteniile unei oștiri, care cu o mână se închină și cu alta se luptă.

Însuflețirea care a trezit-o noul episcop în întreg cuprinsul românesc, ne îndeamnă să ne zugrăvim la flacăra sufletului nostru tineresc, icoana arhierilor, așa cum ar trebui să fie în vremurile de astăzi. Ei ar trebui să fie tot atâtea lumini rupte din cer pentru a încălzi sufletele românești, ar trebui să fie tot atâtea fulgere ce aprind în inimi dragostea de luptă, îndemnând oștirile de credincioși să cucerească nu numai împărăția cerurilor, ci și împărăția pământului, amândouă deopotrivă de scumpe pentru fericirea și dăinuirea neamului românesc.

Acest ideal de a avea în scaunele episcopoești asemenea personalități mari, de adevărați eroi, până acum ni s-a împlinit destul de rar. În sânul bisericii am avut, însă, întotdeauna oameni eroi. Trecutul nostru ne dovedește că aproape toate izbânzile câte le-am dobândit, avem să le mulțumim preoților mari, care și dacă n-au purtat cărja de arhierie, totuși au fost adevărații conducători bisericești și lumești ai poporului nostru. Acei preoți luminați au fost niște suflete de viteji care au purtat, în vremuri grele, războiul împotriva întunericului și a nedreptății. Ei au fost adevărații trimiși ai lui Dumnezeu, care au descătușat, cei dintâi, puterea de gândire și de simțire a unui popor robit

stăpânilor îngrășați de trândăvie, de minciunile sociale ale veacurilor și de prostia brațelor muncitoare. Ei, preoții-profeți, au învățat poporul nostru să-și înalțe privirile spre cer și în numele dreptății dumnezeiești și omenești să-și cucerească cea dintâi rază de dreptate și de libertate.

Și poporul românesc nu va putea fi încă multă vreme un popor de pace. Trupul lui va mai sângera încă, până se va simți deplin stăpân pe drepturile lui. Prin acest botez de foc a trebuit să treacă, însă, orice neam ce-a simțit puterea de credință într-o viață mai bună, mai omenească.

Orice om ce nu se îngrădește de interesele lui înguste egoiste, ce-și dă seama că viața lui e numai o zea în viața socială și națională, va căuta să dea un înțeles mai durabil ființei lui de-o clipă, jertfindu-se pentru idealurile mai îndepărtate ale neamului din care face parte, pentru înaintarea și întărirea urmașilor ce vor moșteni întruparea împărăției, care astăzi trăiește numai în sufletele visătorilor. Mai ales de la arhierii noștri, care sunt reprezentanții cerului pe pământ, suntem în drept să așteptăm ca fiecare dintre ei să fie un arhanghel, care într-o mână ține crucea, iar în cealaltă spada de ostaș al aceleiași oștiri. Această nestrămutată legătură dintre cruce și spadă li-o impune istoria poporului nostru din toate vremurile și noul arhieru a avut eroismul să o accentueze în vorbirea prin care și-a luat în stăpânire scaunul de la Caransebeș. Aceia dintre arhierii noștri care nu-și îndeplinesc astfel chemarea, sunt tot atâtea nenorociri pe capul bietului nostru popor. Și împotriva oricărei nenorociri obștești, fiecare om cinstit și conștient e dator să se ridice fără șovăire și pe față. Căci conducătorii răi și nepricepuți sunt lespezi de plumb, care ne omoară cu zile, împiedicându-ne înaintarea sau împingându-ne pe căile pierzării.

Episcopul Cristea e fecior de țăran din Toplița-Română (comitatul Mureș-Turda). E în vârstă abia de 42 de ani, așa încât tinerețea îl va ajuta să împlinească faptele mari pe care le așteaptă toată suflarea românească de la dânsul. Familia Cristea e originară din comuna Potoc (comitatul Mureș-Turda). Unul dintre strămoșii episcopului, anume Vasile Cristea, era „birău domnesc” peste averea baronului din Potoc, cu numele Kemény. Iobagul Vasile Cristea era om îndrăzneț, care adeseori se împotriva poruncilor și tiraniilor domnești. De aceea a și fost închis și judecat să fie tăiat în grapă de coase. Țăranii au trimis însă vorbă Domnului, că în ziua în care va fi tăiat Vasile Cristea, va pieri și familia Kemény până la cea din urmă odraslă. Baronul, în urma acestei amenințări, s-a răzgândit și a poruncit argaților să mute gospodăria iobagului răzvrătit în fundul munților în Toplița-Română. Pe urmă i-a dat drumul și lui Vasile Cristea, care, când a văzut iarăși Sfântul Soare, a mulțumit lui Dumnezeu și s-a îndreptat spre vatra bordeiului său. N-a mai dat însă de urma lui. Pe unde fusese gospodăria sa, era loc pustiu. Sătenii i-au spus ce făcuse stăpânul. N-a avut încotro, și-a luat toiagul în mână și a plecat să-și caute nevasta și feciorul. Așa a ajuns familia Cristea în Toplița-Română.

În sufletul Episcopului Cristea desigur că trăiește și firea acestui strămoș îndrăzneț, precum și dorința de a duce mai departe lupta împotriva stăpânilor care trăiesc din sudoarea feții țărănești. Ilie Cristea, feciorul țăranului voinic George Cristea și a țărancei cumini Domnița, din copilărie a avut o dragoste pentru învățătură. Ființa lui plătândă și visătoare îl predestinase s-ajungă călugăr-cărturar, care trăiește mai mult cu sufletul. Și-a făcut studiile la liceul săsesc din Bistrița, și a trecut examenul de maturitate la liceul românesc din Năsăud. Sfânta teologie a urmat-o la Seminarul Andreian din Sibiu, iar, după un an de dascălie – la școala primară din Orăștie, – a ascultat, timp de 4 ani, cursurile de Filologie Modernă și Filozofie la Universitatea din Budapesta. Pretutindenii a fost printre cei mai distinși elevi. După terminarea studiilor a ajuns secretar și asesor al Consistoriului din Sibiu. Dintre faptele lui mai însemnate în calitate de sfetnic al mitropoliei ortodoxe amintim: reglarea dotărilor parohiale și înființarea Băncii Culturale „Lumina” din Sibiu.

În afară de biserică a desfășurat o frumoasă și exemplară activitate culturală. În cuvântările sale către popor a propovăduit cu multă pricepere, dragostea de limbă și de lege. Sufletul lui de țăran a fost întotdeauna straja cea bună a activității sale. Și-a dat întotdeauna seama că temelia culturală și morală a neamului nostru nu e în cele câteva mii de cărturari înclinați a se închea într-o

clasă socială deosebită, ci în plugarii de pe ogoare și în păstorii de pe plaiuri, care trebuie învățați și educați spre a ține piept cu viforul civilizației de astăzi. În cuvântarea sa rostită cu ocazia sfințirii a exemplificat așa de nimerit chemarea cărturărimii noastre răsărită din popor. Ea trebuie să fie ca ploaia, – a zis Episcopul Cristea – care se ridică din pământ până în înălțimile văzduhului, de unde se coboară iarăși pe pământ ca ploaie mănoasă, ce-i dă viață și-l ajută să rodească mereu. Conducătorii ieșiți din popor trebuie să fim ca ploaia, să ne străduim a revărsa asupra poporului toate roadele muncii noastre neobosite; pentru întărirea și înaintarea poporului românesc, să ne jertfim toate frământările minții și toate zbuciumările inimii.

Aceste cuvinte ale noului episcop sunt frumoase și înălțătoare, fiindcă știm cu toții că astăzi mulți fii ai poporului, care s-au ridicat sus de tot în ierarhia socială, plutesc în neștire acolo în văzduhurile străine de firea noastră țărănească, și când se apropie de pământ, vin ca o brumă sau ca un viscol ce ne îngheață inimile și ne zăpăcesc mințile.

*

Episcopul Cristea a desfășurat o activitate destul de frumoasă și ca publicist. Trei ani a fost redactor la foaia *Telegraful Român*. Din scrierile P. S. Sale e vrednică de o deosebită mențiune lucrarea: *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene* (1905), în care stăruie pentru reînvierea vechilor tradiții răsăritene în arhitectura bisericească și în întocmirile din înăuntru ale bisericilor. În numita lucrare se vorbește și de aplicarea motivelor artei populare în arta decorativă bisericească. Această parte a activității noului episcop ne îndeamnă să ne bucurăm și mai mult că a ajuns să păstorească o dieceză, căci suntem încredințați de sentimentele de simpatie și de înțelegerea cu care va aprecia orice manifestație culturală și artistică.

Figura blândă și inteligența vioaie a călugărului Cristea a cucerit de mult inimile noastre și generația tânără, care leagă atâtea nădejdi de viitorul lui ca arhieru, desigur nu se va înșela. De aceea îi dorim din tot sufletul putere de muncă și zile îndelungate pentru a ajunge acolo, unde „vrednic este” s-ajungă spre fericirea neamului nostru românesc.

(Mai, 1910).

A. Treboniu Laurian

– Din prilejul centenarului său de la naștere –

La 20 iulie 1910 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea acestui om învățat, care și-a jertfit viața întreagă pentru *utopia latinistă*. Treboniu Laurian, feciorul popii din Fofeldea, a fost expresia cea mai caracteristică a școlii latiniste, care a stăpânit cultura noastră un veac întreg, de la 1780, când a apărut în Viena gramatica lui Micu și Șincai, până la 1876, când s-a terminat dicționarul lucrat de Laurian și Massim. Tendințele acestei școli sunt cunoscute: cărturarii ardeleni, în dorința lor de a dovedi originea romană a ființei noastre naționale, s-au apucat să arate cu probe istorice că suntem romani curați și că limba noastră e fiica limbii latine. De aceea au creat o limbă artificială, nevorbită niciodată, care se apropia așa de mult în formele lexicale, gramaticale și chiar sintactice de cea latină, încât una fără de cealaltă nici nu se mai putea înțelege. Acest curent latinist era atotstăpânitor numai aici la noi. Dincolo n-a putut prinde rădăcini mai adânci. Scriitorii cu simț pentru limbă, mai ales moldovenii l-au ignorat; unii nu s-au sfiit a-și bate chiar joc de schimonosirea latinistă a limbii. Mai târziu *Junimea* din Iași, în frunte cu dl Titu Maiorescu, a dat lovitură de moarte rătăcirilor romantice ale fanaticilor latinști.

Intențiile cărturarilor ardeleni se rezemau pe o adâncă dragoste de neam. Ei credeau că fac cele mai bune servicii națiunii lor, romanizându-o. E incontestabil că munca lor de sisif a contribuit mult la deșteptarea conștiinței naționale. Și rătăcirile lor au ajutat să răsară ideea românismului de

astăzi, care îndrumă pe căile firești înaintarea poporului nostru. Nu mai puțin adevărat e însă că rătăcirile lor au pricinuit adânci zguduiri sufletești în generația care a văzut și a simțit prăbușirea clădirii culturale durate de latiniști. Energiile de muncă ale unui veac întreg, care au creat această operă falsă, au avut, în cea mai mare parte a lor, soarta energiilor sterile, care s-au pierdut fără să lase multe urme productive în cultura românească.

Cea mai mare parte din activitatea lui Treboniu Laurian a avut desigur această soartă. Activitatea lui filologică, pe care a început-o în *Tentamen criticum* și a sfârșit-o cu *Dicționarul limbii românești*, editat de Academia Română, a fost o muncă de titan, ce se răzvrătește împotriva evoluției firești a limbii românești. A fost o sfortare nobilă, ca putere de credință, care, însă îți trezește mai curând sentimente de compătimire, decât de admirație – Activitatea lui istorică, concentrată în *Istoria românilor de la Romul* (3 vol., Iași, 1853) a fost iarăși o „operă de teorie riguroasă, scrisă de un fanatic, care nu vede nimic în afară de marginile sistemului său, de la care pleacă deopotrivă, îndepărtându-se de bunul simț ca și de folosul real, și fondul și forma”⁶³. Singura parte pozitivă, din această operă e accentuarea unității neamului nostru.

Ca pedagog deși a avut o influență hotărâtoare asupra învățământului din România, de asemenea nu a putut crea o operă trainică. A avut însă o influență binefăcătoare ca naționalist intransigent, trezind și cultivând în generațiile tinere dragostea de neam. Cea mai prețioasă parte din activitatea lui rămâne publicația *Magazinul istoric*, făcută în colaborare cu Bălcescu. Aici se găsesc contribuții și izvoare prețioase privitoare la cunoașterea trecutului nostru. Iată ce putem spune despre acest învățat din prilejul centenarului nașterii sale.

(Iulie, 1910).

⁶³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, vol. III, p. 117.

ARTĂ

Un album de cusături și țesături naționale

Albumul artistic de cusături și țesături țărănești, întocmit, din încredințarea comitetului reuniunii agricole române din Sibiu, de dl Dimitrie Comșa, cuprinde o adevărată comoară de artă, care cheamă la viață bogății și frumuseți necunoscute până acuma, și apare în niște vremuri, când lumea artistică s-a întors cu o adevărată dragoste și luare aminte către produsele artei populare.

Ne vine tocmai acum când cărturarii noștri de pretutindeni încep a se convinge tot mai mult că baza culturii noastre naționale – în limbă, literatură și în artă – nu se poate clădi temeinic și durabil, decât ascultând și poporul de la sate, care a păstrat cu îndărătnicie, aurul curat al caracterului nostru, – și studiind cu hărnicie trecutul nostru, sărac în manifestările lui externe, dar destul de prețios în viața lui intimă românească. Numai din această înfrățire fericită a trecutului strămoșesc, bogat în izvoarele lui dătătoare de putere și viață nouă, cu prezentul real, în care diamantele sufletului țărănesc, nesecat și variat, sunt comoara cea mai curată, se va naște o nouă strălucire și întinerire a artei noastre culte, care românilor nu le poate vorbi decât românește. În literatură acest curent, numit așa de cuminte *românesc*, biruiește, fără zăbavă, sufletele tuturor care mai simt o mândrie națională într-înșii. Apostoli convinși și înzestrați cu alese însușiri morale și intelectuale propovăduiesc în lung și în lat noua credință din care va să vină una și nedespărțită, de mult așteptata *viață românească*.

O parte însemnată din această viață românească cuprinde și acest album artistic, prin publicarea căruia *Reuniunea agricolă din Sibiu*, a săvârșit o adevărată lucrare monumentală, care pentru generațiile viitoare va fi un bogat și nesecat izvor de inspirație. Că acest album, ca aproape toate lucrările care au determinat și promovat naționalismul în mijlocul poporului românesc, a apărut pentru prima oară tocmai în Ardeal, e explicabil, fiindcă aici cultul pentru noi înșine e mai puternic și e întemeiat pe o tradiție veche, prin care ne susținem și cu care ne mândrim chiar.

Ideea de a aduna produsele industriei naționale datează de mult. – În o serie de articole intitulate *Preumblări prin expoziția română*, scrise în *Telegraful Român* din 1881, regretatul profesor Dr. D. P. Barcianu, ne spune cum în 1869 a văzut la Nürnberg Muzeul German, în care se adună cu scumpătate toate produsele artei germane populare, moderne și vechi; iar mai târziu a vizitat Muzeul Etnografic Lipsca și cel de industrie din Viena, în care se adună tot felul de lucruri de mână, făcute de oameni din popor. Apoi revenind la expoziția din Sibiu de la 1881 zice:

„Comorile care în această materie, după cum dovedește expoziția noastră, zac ascunse în poporul nostru de la sate, ar trebui ridicate, adunate în reprezentanți caracteristici la un loc, ca așa pe de o parte lucrări originale, frumoase ca stil, să nu se piardă, iar pe de altă parte să contribuie la răspândirea cât mai mare a modelelor de cusut și frumusețe adevărată. Folosul unei astfel de colecții inaugurate și făcute cu sistem pentru cultura poporului ar fi de prețuit și cheltuelile, ce le-ar reclama, ar fi înmiit prin rezultatele ce le-ar dobândi producția industrială a poporului”.

Tot în acele articole se amintește și de înființarea Muzeului de Artă Națională, care acum e aproape de realizare. În formă concretă, însă, aceste idei ale profesorului Barcianu s-au dezbătut abia în 1902, când s-a aranjat splendida expoziție industrială din Sibiu. Cu acel prilej s-a luat inițiativa pentru a se face trei colecții prețioase, una de păpuși, reprezentând portul românesc, alta de țesături și alta de vechituri. Din aceste trei colecții înjghebate la expoziție, completate și cu alte piese adunate, cu multă trudă și necaz, de vrednicul președinte al reuniunii agricole, s-au alcătuit 13 albume: patru la fel pentru cusături (broderii, chindiseli), cu 270 modele, patru la fel pentru țesături în lână, cu 56 modele și patru identice pentru țesături în bumbac cu 58 modele, care împreună sunt minunății de frumusețe, păstrate toate în original. După aceste trei albume

principale, puțin accesibile publicului, din cauza mărimii lor s-a întocmit *Albumul artistic litografiat*, care cuprinde un număr de 284 piese pe 40 cartoane, din totalul de 384 ale albumelor originale. În ele sunt reprezentate aproape toate ținuturile românești din Ungaria, în frunte, bineînțeles, stă Comitatul Sibiului. Cusăturile și țesăturile sunt din diferite timpuri, unele având o vechime chiar de 90 și 100 ani și sunt exclusiv țărănești.

Din punct de vedere artistic, aceste modele au o valoare netăgăduită. Ele sunt povestea în culori a simțului estetic rafinat și variat al țărăncilor noastre. Minunile acului și războiului de la sate vor fermeca și cuceri în aceeași măsură, ca și poezia noastră populară. Amestecul armonicos al culorilor, cu gust alese și totdeauna cu cumpăt îmbinate, simetria geometrică, care nu se abate nicidecum brusc și arbitrar de la firul țesăturii, ci variază în întorsături regulate și bogate; motivele prelucrate cu finețe și bun simț, sunt calități proprii numai unor lucrări săvârșite de o individualitate etnică, înzestrată cu foarte mult simț pentru artă. Opera țărăncii române e un nou titlu de glorie artistică al poporului nostru legat de glie, care și aici, ca în toate ale lui, a rămas bogat în conservativismul lui tradițional, fără să ocolească invenția și perfecțiunea lentă și sigură. Aceste creații sunt dovada cea mai răspicată că neamul nostru e capabil de o artă originală, care – poate ține piept cu cea plămădită de însușirile neamurilor străine. Artiștii noștri, care obișnuiesc a colinda tot rotocolul pământului, pentru a descoperi izvoare noi de inspirație și variație, s-ar putea opri între hotarele moșiei noastre românești, atât de necunoscute de dânșii, unde, învățând cu dragoste și hărnicie, ar găsi destule comori neexploatare, pe care trecându-le prin lumina senină a sufletului lor, le-ar putea îmbrăca în forma aleasă a artei veșnice. Iar pentru aceste opere, cu farmecul noutății și originalității, atât străinii cât și noi, le-am fi mult mai recunoscători.

Acest album, împreună cu altele pe care le plănuiește dl Comșa să le facă – și D-zeu să-i ajute bunele intenții – vor crea cu timpul o artă decorativă neaoș românească. Împodobitorii de lăcașuri sfinte, arhitecții și meșteșugarii noștri vor găsi aici un izvor nesecat de motive, care, întrebuințate cu iscusință, vor contribui în mod simțitor la avântul nostru de renaștere națională în o importantă ramură a vieții practice. *Artele industriale* la toate popoarele culte au luat de model arta populară, pe care artiștii au desăvârșit-o și lățit-o în lumea largă.

Un nou imbold se poate da lucrurilor de mână din școlile profesionale de la noi și din Regat, care până acum se întreceau în a imita modelele străine. Toate lucrările din aceste școli se pot schimba la față, întrebuințând modelele românești, care ar plăcea mai mult și s-ar răspândi mai bine. Broderiile și țesăturile (covoarele), mai ales, ar fi neîntrecute: În vederea acestui scop special s-au și făcut câteva lucrări, dintre care amintesc, *Modele de cusături românești* de d-șoara Minerva Cosma, din care au apărut până acum două caiete, și care au avut o trecere fenomenală. Modelele din Caietul II sunt admirabile și au avantajul de a se putea executa cu ușurință, fiind desemnat și firul țesăturii, fără de care anevoie se poate înțelege o cusătură litografiată. Făcându-se astfel de ediții practice și ieftine, industria casnică de la țară va putea înflori din nou, având puțința unei variații mai bogate, pe lângă care s-ar putea desăvârși, prin mijloace potrivite, și o executare mai rapidă.

Lucrarea dlui Comșa are și o importanță științifică. Etnograful și istoricul deopotrivă, studiind natura și felul motivelor de inspirație al poporului, alegerea și combinarea culorilor, forma desenului, poate face deducții pentru a limpezi trecutul neamului nostru, mai ales în ceea ce privește moștenirile de baștină ale strămoșilor traci și romani și influențele popoarelor conlocuitoare. De aceea e foarte însemnat lucru în o astfel de colecție a ști alege precis modelele cu caracter pur românesc și a reda cât mai credincios culoarea originalului, pe care în cele mai multe cazuri o prepară însăși țărâna.⁶⁴ O spun aceasta, fiindcă în album văd modele, care nu pot fi

⁶⁴ Vezi S. Fl. Marian, *Chromatica poporului român*, 1882 Analele Academiei Române, seria II, tomul V. secția a II-a.

românești și culori care nu sunt cu destulă fidelitate reproduse și pe urmă mai sunt câteva cusături, care se par cu desăvârșire arbitrare.

Din adunarea cu puțină, școală critică a produselor artei românești (pictura bisericească, decorațiile cărților și manuscriselor vechi, arta plastică din popor etc.) și din comparația ei cu arta altor popoare s-ar putea lămuri și alte probleme nedesluite, de pildă amestecul nostru cu alte neamuri, originea lor și influențele reciproce. (huțului și morlăcii). Munca și priceperea cu care a fost alcătuită această lucrare monumentală e în sine lauda cea mai durabilă de care se poate învrednici o modestă reuniune agricolă, în frunte cu președintele ei, al cărui nume se va pomeni cu cinste de toți câți știu prețui o muncă rodnică, făcută fără alai de fanfare și fără o deșartă mândrie.

(1905).

Sculptorul Brâncuși

Am înaintea mea un teanc de fotografii reprezentând munca de ani de zile a unui artist. În *Luceafărul* nr. 4-5, 1907 se reproduc câteva din ele pentru a atrage luarea aminte a cititorilor asupra unui talent, care a reușit să fie apreciat de francezi. La sfârșitul anului trecut a avut un frumos succes la Expoziția Salonului de Toamnă din Paris. A fost admis cu trei busturi: *Copilul*, *Orgoliul* și *bustul dlui M. Lupescu*, care au fost călduros apreciate de ziarele franceze și de maestrul Rodin, care vede în dl Brâncuși un talent de viitor.

Povestea acestui artist e ca a tuturor talentelor ce se ridică din pătura săracă a unui neam sărac. S-a născut în comuna Pestișani din județul Gorj, România, din părinți agricultori. A făcut școala primară din sat, pe urmă a trecut la școala de arte și meserii din Craiova, unde a învățat patru ani de zile. De aici, prin concurs, a trecut la școala de bele arte din București, unde a urmat trei ani și jumătate. Aici s-a distins prin mai multe lucrări, obținând trei medalii de bronz și una de argint. Dragostea de a se perfecționa în arta sa, i-a pus în mână toiagul de călător și s-a dus, mai mult pe jos, până la Paris. Stăruința aceasta de a da piept cu atâtea mizerii pentru a-și desăvârși talentul, ne aduce aminte de tinerețea celui mai mare pictor al nostru, de Nicolae Grigorescu. Se cunosc greutățile pe care le-a învins acest apostol al picturii până a reușit s-ajungă la nemurire.

Călătorul nostru ajuns la Paris a intrat chelner la un restaurant. După un an de studiu, având și mijloacele materiale necesare, a intrat în atelierul sculptorului A. Mercié, autorul monumentului Lahovary din București. Prin o muncă fără preget, luptând mereu cu mizeria, a reușit, prin aptitudinile artistice, să atragă luarea aminte a pricepătorilor asupra operelor sale.

E o mulțumire pentru noi că suntem cei dintâi care atragem atenția asupra operelor acestui sculptor, care, ca un adevărat erou, și-a cucerit laudele străinătății. Operele artiștilor noștri se întâlnesc așa de rar la expozițiile din străinătate, încât putem fi mândri că dl Constantin Brâncuși, a izbutit să reprezinte arta românească la Expoziția Salonului de Toamnă din Paris. Cei competenți din țară se vor interesa desigur de soarta acestui talent și-i vor înlesni mijloacele să-și termine studiile. Stăruința și curajul d-sale cu care a învins toate greutățile, ce i le-a pus în cale sărăcia, îi dau dreptul la admirația noastră. Eroismul său poate servi de pildă și altora dintre ai noștri.

(1907).

† Nicolae Ion Grigorescu

Cel mai mare pictor al românilor, moșneagul uscățiv, cu ochii cumiști și aprinși s-a stins în Câmpina, orașelul liniștit din Valea Prahovei. Departe de zgomotul lumii, acolo, în sihăstria luminoasă și curată a aerului de munte își depăna el bătrânețele spornice. În viață tot așa de

original, ca și în artă, se mulțumea cu prietenia celor foarte puțini, câțiva artiști care îl înțelegeau și-l iubeau. Trăia numai pentru arta sa și numai cu lumea pe care a creat-o pe pânzele sale. Era un om, cu o fire distinsă și inimă curată, care nu se putea împrieteni cu formele convenționale ale societății și cu teoriile despre artă. Era unul dintre aceia, care străbat drumuri neumblate, trăiesc în deplină libertate și lasă în urma lor culmi luminoase în viața popoarelor.

Pentru noi e singurul pictor al secolului trecut, care stă alături cu talentele artistice ale literaturii. Toată pictura românească până la dânsul se mărginește la zugrăveli de biserici, sau la opere mai mărunte, care nu s-au ridicat la înălțimi artistice nepieritoare. Grigorescu e cea dintâi personalitate puternică a noastră în pictură. El va rămânea poetul în colori al țăranilor români și al naturii din țărișoara lui. În lumina geniului său, pe minunatele lui pânze, vor trăi de-a pururi ciobanii și ciobănițele noastre, carele cu boi, farmecele primăverilor și seninătatea verilor din Țara Românească.

*

Grigorescu a trăit o viață zbuciumată și grea. Și-a cucerit nemurirea prin o muncă uriașă și prin o stăruință uimitoare. S-a născut la 15 mai 1838, din părinți săraci. Copilăria și-a trăit-o în mahalaua Cărămidari din București. Predispozițiile pentru pictură l-au făcut să intre la un meșter zugrav, la care învăță doi ani. Pe urmă zugrăvea singur icoane și le vindea la bâlciuri. La vârsta de 16 ani se prezintă la un concurs pentru o bursă, dar fu respins, neavând certificate școlare. În curs de șapte ani zugrăvește iarăși sfinți la mănăstirile Căldărușani, Zamfira și Agapia. Trei ani a lucrat la zugrăvirea acestei din urmă, împodobindu-o peste așteptările tuturor. Aici îl cunosc Mihail Kogălniceanu, și-i făgădui o bursă. La 1861 plecă la Paris, unde a urmat școala mai înaltă a artei sale. A studiat peisajul la Fontainebleau și în satul Barbizon, unde era cuibul celor mai vestiți peisagiști francezi. În 1868 expune la Paris pânza: *Corturi de țigani*. La 1869 se întoarse în țară, unde voia să fie profesor la școala de belearte, dar nici acum nu avu noroc. Mai târziu făcu călătorii prin Italia și Grecia, își deschise un atelier în Paris, unde în 1887 făcu o expoziție mai mare, despre care presa franceză vorbise cu multă admirație. Însoțise statul major pe câmpiile Bulgariei, în Războiul de Independență, urmărind vârtejul luptei și admirând vitejia dorobanților. După război se retrase la Câmpina, unde, după o muncă îndelungată și bogată, spre jalea nemângâiată a artei românești, va și dormi de veci sub crucea mormântului.

*

La noi, în Ardeal, opera artistului Grigorescu nu e necunoscută. Tablourile lui n-au pătruns în casele bogaților noștri. După cât știm în întreg Ardealul se găsește un singur tablou al lui, dar cei ce au vizitat expoziția generală din anul 1906 își aduc aminte cu evlavie de frumoasele pânze luminoase, văzute în Palatul Artelor. Unii îl cunosc din reproducerile care s-au publicat în revista *Luceafărul*, la începutul anului 1905, când i-a închinat un întreg număr. Arta lui a fost deci admirată și de-ai noștri. Iar dacă muzeul nostru național din Sibiu s-ar bucura de sprijin material mai larg, nu ar fi greu să-și împodobească pereții cu câteva din pânzele lui. Acesta ar fi cel mai demn prinos de înțelegere al marelui artist.

Operele lui Grigorescu au cucerit lumea de la noi și din străinătate prin originalitatea lor. Pentru prima oară răsare din sânul neamului nostru un talent, care vede și redă poezia vieții țăranilor în câmp, la munte și în război. Sunetele și felul lor de prelucrare în culori, constituie originalitatea pânzelor lui Grigorescu. El a înțeles și văzut, ca nimeni altul, poezia și melancolia naturii de la noi. Acea lumină care înseninează tablourile lui e lumina țării românești, ca și cerul albastru nemărginit, curat și adânc. În zadar încerci să le găsești în operele străine; ele sunt specifice pământului românesc ca și drumurile de țară, scaldate într-un praf auriu, ca și apusurile de soare, însângerate de lumina ce se pierde, ca și câmpiile închise, șterse de lumină, sau munții prăpăstioși de o culoare cenușie verzuie.

În pânzele lui Grigorescu vedem: pe plaiuri cu flori sau pe râpi stâncoase păscând turme de oi albe, iar în zările dealurilor stând culcat sau rezemat în bătă un cioban voinic, cu privirea pierdută, stăpânitoare a frumuseților ce-l înconjoară. Pe câmpuri lelițe zvelte, cu genele lungi deasupra ochilor melancolici, mână la pășune un cârd de viței, sau stau așezate pe iarbă cu gândul departe. Înfrățirea ciobanilor și ciobănițelor e aproape aceeași. Toți uscățivi, sulegeți și grațioși, cu privirea visătoare. Poezia naturii cerea idealizarea țăranilor. Pe drumurile de țară scârțâie care încărcate, deasupra cărora se zărește câte un cap de țăran, măsurând zările întinse; boii se mișcă a lene, ațipiți parcă de căldura dogoritoare a soarelui.

Sunt însă tablouri, în care poezia nu ascunde mizeria pentru cei ce vreau să o vadă. Boii slabi și țăranii subțiri o dezvelesc. Pe unele pânze se vede atmosfera plumburie și carul înfundat în țărâna cleioasă, boii se opintesc încovăindu-și spinarea ca și stăpânul lor care îi îndeamnă, împingând cu umărul la leucă. Alt țăran apasă din greu de coarnele plugului până în preajma nopții. Aceste tablouri ale pictorului simbolizează îndărătnicia în necazuri a visătorilor de pe coaste. Lupta asta cu natura și cu viața e cea mai măiastră în pânzele lui Grigorescu. Atmosfera, lumina, pământul, toate întunecate, sunt în deplină armonie cu stările sufletești ale țăranilor.

Pe aceiași țărani fericiți și necăjiți i-a eternizat pictorul și în avântul luptei de independență. Pictorul nu redă lupta, zugrăvind-ne învălmășeala de oameni, ci din vijelie alege un episod. El nu o pictează privită de departe, ci ne înfrățesează „bătălia în bătălie”. În lupta de la Zmârdan dorobanții, în mărime naturală, umple întreg tabloul, restul luptei se întrezărește numai. Iar sălbăticia luptei, vitejia armatei se sintetizează în avântul de atac al soldatului din față. Felul acesta de a zugrăvi războiul e ingenios, fără pereche și desigur se datorește dragostei lui pentru acei ce poartă lupta mare în război ca și în viață. Opera întregă a maestrului e o istorie pitorească în culori a țăranilor din România în a doua jumătate a secolului trecut. Ei au fost eternizați de unul dintre cei mai mari artiști ai noștri, așa după cum i-a văzut, înțeles și iubit sufletul lui de poet. Pierderea lui Grigorescu e un doliu pentru întreaga românie.

(1907).

„La șezătoare”

– Icoană din popor, muzică pe motive românești, de Dr. Tib. Brediceanu, textul de C. Sandu-Aldea și Dr. I. Borcia –

Piesa dlui Brediceanu, reprezentată pentru prima oară, la 2/15 iunie 1908, în teatrul orașenesc din Sibiu, poate fi socotită ca un eveniment în mișcarea noastră artistică. Importanța ei crește mai ales, dacă o apreciem din punct de vedere național. Străduința artei culte din vremea noastră de a se apropia tot mai mult de arta populară, de a-și căuta izvoare noi de inspirație și de premenire în creațiile țărănești, se generalizează și la noi într-o măsură din ce în ce mai intensivă.

Colecțiile de poezii populare, albumele de cusături, țesături, crestături etc., și adunarea melodiilor populare se îmbogățesc din an în an, popularizând comorile artistice ale poporului în cercuri tot mai largi și cucerind sufletele artiștilor prin frumusețea lor originală și specific românească. Va mai trece desigur multă vreme, până când aceste bogății naționale se vor închea într-o temelie durabilă și organică pentru întreaga noastră mișcare artistică. Încercări de felul piesei dlui Brediceanu ne dovedesc însă, destul de limpede, că începutul de a apropia arta cultă de arta populară există și la noi. Mai ales în muzică, această apropiere e ușor de realizat. Se așteaptă numai geniile naționale, care să desăvârșească opera mare a unității noastre artistice. Neapărat că vor trebui să se perindeze, mai întâi, epocile de tranziție, care să pregătească posibilitatea unei asemenea evoluții artistice, căci salturi nu se admit nici în artă. Apropierea dintre arta populară și arta cultă e condiționată și de apropierea păturilor sociale care alcătuiesc neamul nostru. Închegarea socială și

închegarea artistică se influențează reciproc. Arta e chemată chiar, prin natura ei, să fie unul dintre factorii cei mai puternici pentru crearea unei solidarități naționale și sociale. Arta, cultivând frumosul, cultivă sentimentul dezinteresării, – singurul sentiment dezinteresat e cel estetic – și, prin urmare, contribuie la lărgirea cercului de simpatie al individului și, indirect, la închegarea socială. Din acest punct de vedere arta e cea mai aleasă manifestare a sufletului omenesc. Atunci când operele de artă, create de individualități puternice, vor fi tot atâtea sinteze ale artei naționale și, prin urmare, tot atâtea expresii conștiente ale geniului popular, ele se vor adresa întregului neam, vor fi tezaure obștești și vor avea cea mai binefăcătoare înrăurire asupra nivelării sociale. Piesa dlui Brediceanu e una dintre începuturile care inaugurează această nouă direcție în mișcarea noastră artistică, din care cauză îi și atribuim importanță națională și artistică.

Ca să putem înțelege mai cu ușurință însemnătatea creațiilor de acest fel mărginindu-ne numai la muzică, e de ajuns să aruncăm o privire asupra creațiilor naționale ale muzicii rusești și norvegiene. Muzica rusească e poate una dintre cele mai caracteristice și mai originale muzici naționale. În ea trăiește spiritul rasei slave și aparține poporului rusesc. Elementele ei constitutive sunt împrumutate din muzica populară, întreaga ei țesătură e alcătuită din melodiile populare rusești, care, în Rusia, se culeg, de prin jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea. Melodiile populare nu au fost însă numai adunate și armonizate, cum se face la noi, ci ele au fost sintetizate de compozitori geniali într-o muzică clasică, păstrând ritmul și măsura specifică melodiilor populare rusești. Cel care a întemeiat muzica națională rusească e Mihail Glinka, care, după ce a cutreierat Europa, s-a întors acasă cu dorința de a crea opere naționale. „*Vreau – zice Glinka – ca scumpii mei patrioți să se simtă, ascultând muzica mea, ca la ei acasă, iar străinătatea să nu mă socotească de un presumțios, care se împodobește cu penele altora*”. Și Glinka a reușit să facă începutul, iar urmașii lui, cunoscuți sub numele de „*Cei cinci*”⁶⁵, au dus la deplină izbândă muzica creată din melodiile poporului. Ca pretutindeni, încercările prime au fost întâmpinate cu zâmbete de ironie și cu neîncredere, până când strălucirea fulgerătoare a geniului lor a înzestrat poporul rusesc cu cele mai originale compoziții, astăzi recunoscute și admirate de toată lumea. Prin o muncă stăruitoare ei au reușit să dea poporului rusesc opere de artă, în care trăiește sufletul neamului lor. Stăruința și izbânda acestei școli naționale ne poate servi și nouă de îndemn.

La norvegieni cel care a imitat pilda rușilor și a creat muzica națională norvegiană din cântecele țării lui, a fost Grieg, decedat în anul 1907. „*Lieder*”-urile lui sunt melodiile fiordurilor norvegiene, eternizate în cap de opere universale. Grieg e norvegianul care cântă; el e geniul sintetic al creațiilor populare norvegiene, înțeles, apreciat și iubit în întreg cuprinsul țărișoarei lui.

Aceste exemple credem că indică destul de luminos căile pe care trebuie să înainteze și dezvoltarea muzicii noastre naționale. Compoziția dlui Brediceanu e un început norocos în această direcție și nădăjduim că în viitor vom avea de înregistrat creații tot mai desăvârșite.

*

Livretul compoziției dlui Brediceanu e scris de nuvelistul C. Sandu-Aldea, un bun cunoscător al obiceiurilor țărănești și al cărui suflet are atâtea note de înrudire cu sufletul poporului, și de poetul I. Borcia, apreciatul traducător al Ifigeniei lui Goethe. Autorii zăgrăvesc credincios o șezătoare românească, în care au înădădit o acțiune în jurul unei dragoste între un flăcău și o fată. Acțiunea se petrece în Săliștea, cea cu costume pitorești, cu cântece și femei frumoase.

La casa mamei Dumitra s-au adunat fete și neveste din sat. E clacă. Pe afară se aude un cântec de flăcău necăjit. Ileana una dintre fete, scapă fusul și îngălbenește. Mama Dumitra o descoase și o face să-i mărturisească ce dureri îi frământă sufletul. Cu lacrimi în ochi, Ileana

⁶⁵ Și anume: Balakirew, Cesar Cui, Rimsky-Korsakow, Mussorgski și Borodin, care sunt adevărați întemeietori ai muzicii naționale rusești.

povestește, cum duminica trecută au intrat niște domnișori, veniți de la oraș, în horă și unul dintre ei i-a dăruit o floare. Urmează câteva vorbe muștrătoare, spuse de mama Dumitra la adresa domnișorilor de la oraș. Sunt muștrări meritate și caracteristice pentru conflictul dintre săteni și orășeni în toate împrejurările vieții. Fapta domnișorului de la oraș a învrăjbit pe Ileana și Sorin, care, supărat, a prins floarea în brâul Ileanii și, ca să-și potolească necazul, s-a înfundat în cârciumă și o duce tot într-un chef cu lăutarii, ba are de gând să ia lumea în cap, spunând că se duce în țară. Mama Dumitra caută să mângâie și să o liniștească pe Ileana, cu vorbe bune, făgăduindu-i că o să-i dea cu bobii și să-i spună norocul. Fetele, îndemnate de văduva sfătoasă, lea Chiva încep minunatul cântec bănățenesc *Mândruțo cu ochii verzi*. Intră flăcăii. Cântece, glume, ghicitori, snoave și veselie. Sosește și Ghiță lăutarul, apoi glumețul Moș Marin care povestește cu mult haz, cum era să ia el pe mama Dumitra. Aici e intercalată scena cu bobii, dintre cele mai reușite și mai originale din compoziția dlui Brediceanu. La urmă intră și Sorin adus de flăcăi. Se încinge o învârtită săliștenească cu chiuituri, în care vine vorba și de ochișori ce umblă după domnișori. Piesa se sfârșește cu împăcarea celor doi învrăjbiți.

Rolurile au fost conștiincios studiate și ne ținem de datorie a aminti în special pe d-na Triteanu, care, cu vocea-i minunată și cu jocul plin de temperament artistic, a fermecat, ca întotdeauna, publicul; apoi pe dl I. Roșea, care a cântat așa de frumos și de credincios *Dragă mi-e crâșma-n pădure*, și pe dl Enescu, care a fost regizorul piesei și, în *Moș Marin*, și-a dovedit și de astă dată talentul de actor. Celelalte persoane, precum și corul, au fost de asemenea pe deplin mulțumitoare.

Nădăjduim că piesa dlui Brediceanu se va reprezenta de toate reuniunile noastre, care dispun de puteri suficiente și că întreg publicul românesc va avea prilej să se convingă de importanta ei națională și artistică, asupra căreia ne-am dat silința să atragem atenția cititorilor, având convingerea că numai o muzică întemeiată pe melodiile noastre populare va reuși să împlinească dorința noastră națională. „Vom Herzen möge es wieder zu Herzen gehen”, cum zicea Beethoven.

(1908).

Pictorul Aman

E cel dintâi pictor al nostru, care prin talentul lui și prin meritele sale pentru organizarea învățământului artistic din România împodobește, cu vrednicie, paginile începătoare ale istoriei artistice românești. Se impune nu atât prin valoarea desăvârșită a creațiilor lui, cât prin faptul că e singurul reprezentant al artelor plastice de la mijlocul veacului trecut, ale cărui opere cadrează atât de bine cu mișcarea literară a acelor vremuri. Nota fundamentală a acestei mișcări artistice e naționalismul, e entuziasmul sincer pentru înjghebarea unei arte românești, care să trezească în suflete mândria trecutului și credința în puterea de viață a neamului nostru.

*

Aman s-a născut în Câmpulung. Nu se știe sigur când: în 1828 sau în 1831. Tatăl său a fost serdarul Dumitru Aman, de origine craiovean, iar mamă-sa, Pepita Paris, era dintr-o familie de origine grecească. Ea se îngrijea de prima lui educație artistică. Urmă învățământul clasic la școala din Craiova, iar în urmă la Liceul Sf. Sava, unde termină șase clase. Din tinerețe dovedi mari însușiri pentru desen și sculptură și îl munea dorul de a se închina cu totul artei. La început părinții nu se împăca cu gândul să-și vadă feciorul zugrav, dar mai în urmă se învoiră să plece la Paris, unde studia pictura, intrând în atelierul lui Drolling, care îl număra printre cei mai buni elevi ai lui. El profită și de lecțiile lui Picot. Acești doi pictori francezi erau reprezentanții și continuatorii clasicismului lui David, erau pictori oficiali la modă pe atunci și decoratori de

biserici. În pictura franceză, pe atunci, naturalismul și armonia culorii lui Eugène Delacroix câștigă izbândă hotărâtoare asupra compoziției reci, cu subiecte patriotice a urmașilor lui David. Aman se alătură la școala lui David, cu care avea mai multe note de înrudire sufletească. Ajuns în societatea pictorilor de scene militare, se ocupă și el cu pictura militară, și zugrăvește prima lui operă de acest fel „*Bătălia de la Oltenița*”, care astăzi se găsește în Palatul Sultanului din Constantinopol.

Acest tablou a avut un mare succes chiar și în Paris. Ziarele de pe acele vremuri spun că „*timp de câteva zile Bulevardul Montmartre a fost literalmente obturat de mulțimea ce se grăbea să-l vadă*”. La îndemnul mai multora, tabloul a fost trimis sultanului și pe urmă se prezintă și el în persoană. Fu primit după două luni de așteptare și răsplătit, pentru tablou, cu 20 000 lei și o decorație Medjidia. Din Constantinopol plecă la războiul din Crimeea, urmărind, ca martor ocular, desfășurarea lui și făcând studii despre tot felul de lucruri ce s-ar putea introduce într-o bătălie.

Rezultatul acestor studii e tabloul bătăliei de la Alma care a fost expus la expoziția universală din Paris. Ambele tablouri întrunesc toate caracteristicile genului de pictură, atunci la modă. „*Tipicul acestor scene este: îngrămădiri de soldați cu uniforme diferite; ei au aerul de a se lupta în realitate însă par a fi mai preocupați de efectul ce fac asupra privitorilor*”. Pe lângă influența picturii franceze contemporane, Aman n-a scăpat nici de influența „tenebroșilor” italieni din acea epocă.

În tablourile lui *Bătălia din insula Sf. Gheorghe, Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul*, găsim același contrast izbitor dintre umbră și lumină, aceeași compoziție în gesticularea personajelor, care caracterizează tendințele exagerate și false ale vechii școli italiene, atunci reînviată.

„*Temperament prea puțin puternic pentru a avea o notă personală, pentru un ideal al său propriu, Aman se lasă prea influențat de numeroasele curente, care frământau pictura timpului său și, imitând când pe unul, când pe altul, i se anihila propria-i personalitate. Înzestrat cu un real simț artistic, Aman năzuind prea repede la succese mari în pictură, a desconsiderat prea timpuriu avantajele ce oferă studiul îndelungat și sincer al naturii*”. Din timpul șederii lui la Paris o mențiune specială merită cea mai bună și mai originală lucrare a lui și anume: *Portretul artistului de el însuși*, în care ne dă măsura talentului și nota lui personală.

*

La 1858 se întoarce în țară și la stăruința lui, la 1864, se înființează cele două școli naționale de „Belle-arte”. El e numit directorul celei din București, și a muncit o viață întreagă pentru educația artistică a generațiilor tinere din România, cu o stăruință și cu o pricepere care fac din el un „adevărat părinte” al picturii românești. Până la moarte a luptat pentru dezvoltarea și organizarea artelor în România, căutând să întemeieze o artă națională. „*Dorința mea, – ne spune dânsul, – a fost și este de a înființa în România începutul unei școli de pictură, care progresând cu timpul să devină o școală națională și mare, la care străinii să vină să caute perfecționarea și mărirea lor*”. În afară de școala de el întemeiată, el făcu din atelierul său din strada Clemenței un focar artistic al întregii lumi bucureștene. Prin cunoștințele sale variate, prin cultura lui muzicală și literară aleasă, atrăgea multă lume în cuibul său artistic, în care se întruneau și elevii lui mai buni din ultimii ani, atunci când vacanțele întrerupeau lucrul la școală. Căci Aman a muncit neîntrerupt până în ultimele lui zile. Astfel se explică și bogăția lucrărilor sale. În ziua de 19 august 1891 artistul s-a stins în atelierul său, în mijlocul lumii create de dânsul. În urma lui au rămas numeroase lucrări dintre care o bună parte astăzi sunt păstrate în atelierul său, cumpărat de Ministerul Instrucției din România și numit „*Muzeul Aman*”, – inaugurat de curând. Din operele din acest muzeu, care îmbrățișează toate epocile lui de creație, ne putem face o icoană a personalității artistice a lui Aman.

El ni se înfățișează ca pictor, gravor și sculptor. Din toate artele mai mult l-au atras pictura și sculptura, „*pictura mai ales ca mobilul cel mai puternic al înălțării cugetărilor și al dezvoltării simțămintelor de mărire și de naționalitate*”, cum ne mărturisește singur. „*Pictura, – continuă dânsul, – pune istoria în acțiune, conservă patriei portretele oamenilor mari, care s-au devotat pentru dânsa și au*

ilustrat-o, dă scrierilor un corp și o culoare, și le împodobește cu inspirațiile imaginației pictorului, care fiind artist e totodată poet și creator". Aceste mărturisiri ne dezvăluie concepția greșită ce-o avea Aman despre pictură. Arta, după el, are numai rolul secundar de a servi ideea de naționalitate, de a ilustra istoria. El impune artei teze, scopuri practice. Așa se explică cum din numeroasele sale pânze niciuna nu trezește în suflet emoția adâncă a adevăratei opere de artă. Creațiile lui rămân la suprafață, sunt mai mult studiate, decât simțite și trăite. De aceea se încearcă cu aceeași ușurință și cu același rezultat în toate genurile de pictură. De la scena militară trece la portret, în care a reușit mai bine. Moda l-a făcut să încerce și pictura cu subiecte orientale (*Teleleice în Harem*), pe care o părăsește pentru a trece la impresionism, la reprezentarea vieții de toate zilele (*Petrecerea de întâi mai*). Iar când a pătruns viața țărănească în artă, începe să zugrăvească hore și scene de la țară, în care se vede mai bine lipsa lui de pătrundere.

Aman e primul la noi românii, care s-a ocupat și cu gravura. Subiectele gravurilor sunt cele mai multe repetiții ale picturilor sale. Cele mai bune sunt și aici portretele. De remarcat e portretul mamei sale. Sculpturile lui Aman sunt mai mult decorative. Mobilele din atelierul său sunt lucrate de el însuși. Toate încercările variate, în diferitele domenii ale artei, ne dau o dovadă a străduințelor lui Aman. După modelul quattrocentiștilor el voia să creeze în toate ramurile artelor plastice. În parte a și reușit. Ar fi creat însă opere cu mult superioare, dacă nu s-ar fi lăsat influențat de curentele timpului său, care fac ca opera lui să fie prea puțin personală, prea puțin unitară și omogenă. Aman își va păstra însă întotdeauna cu cinste locul de părinte al învățământului artistic din România⁶⁶. Dl Tzigara-Samurcaș, care a aranjat Muzeul Aman și a alcătuit catalogul acestuia, a adus cel mai bun serviciu artei românești, pentru care trebuie să-i fim recunoscători.

(1908).

O. Smigelschi: Nașterea Domnului

Noua operă a dlui Octavian Smigelschi mult apreciatul nostru pictor, e o încorporare a concepției naționale, care în timpul din urmă se accentuează tot mai puternic în mișcarea noastră artistică. Nota caracteristică a acestei mișcări e străduința de a crea o artă românească prin introducerea motivelor artei țărănești și prin întrebuițarea elementelor artei vechi în arta noastră modernă, superioară. E o mișcare de premenire, de desăvârșire, care se găsește încă în fazele începutului. Vorbind de compoziția dlui Tib. Brediceanu, *La șezătoare*, am arătat importanța acestei noi concepții în muzică. Arhitecții din România lucrează din răspuțeri pentru crearea unui stil românesc în arhitectură. Arta decorativă țărănească e cultivată cu sârguință și uneori cu simț de mai multe societăți din România și de la noi, străduindu-se a întemeia o artă decorativă românească. Comisia monumentelor istorice din România în buletinul său trimestrial contribuie la cunoașterea arhitecturii și picturii bisericești din cele mai îndepărtate timpuri. Revistele mai de seamă se ocupă neîncetat cu popularizarea și comentarea artei țărănești și cu creațiile tinerilor artiști. La noi dl Octavian Smigelschi îndruma pictura bisericească pe noi cărări. Până și dansurile naționale sunt cultivate de *Societatea Chindia* din București. De literatură și pictură nu mai pomenim, fiindcă caracterul lor național e bine cunoscut; ele sunt și mai înaintate. În mișcarea aceasta vioaie și tot mai puternică noi vedem frământările sufletului românesc de a-și căuta forme noi pentru exprimarea frumosului, vedem începutul unei epoci de renaștere a artei noastre naționale, care va putea da roade strălucite numai în viitor. Ea va contribui și la închegarea socială a neamului nostru, care astăzi ni se înfățișează cu diferențieri prăpăstioase și păgubitoare intereselor naționale.

⁶⁶ Rezumat al studiului dlui Al. Tzigara-Samurcaș *Catalogul Muzeului Aman*. Minerva. București, 1908.

Arta bisericească a dlui Smigelschi, prin concepția ei și prin întrebuințarea motivelor artei decorative țărănești, cadrează așa de bine cu întreaga mișcare mai nouă de a crea o artă națională. Unii socotesc aplicarea motivelor țărănești în pictura bisericească ca o erezie. Noi am accentuat în diferite rânduri cum înțelegem întrebuințarea motivelor artei populare în arta superioară. Și credem că am avut dreptate, când am zis că arta țărănească poate servi numai ca izvor de inspirație, numai ca element de premenire pentru arta superioară! Artiștii sunt chemați să desăvârșească arta poporului, să creeze, prin întrebuințarea și prelucrarea comorilor din arta noastră populară, opere de artă superioare, veșnice, care să îmbogățească arta universală cu farmecele noutății și originalității.

(1909).

CHESTIUNI CULTURALE

Articole

Pro domo

– Un apel al revistei *Luceafărul* către tinerimea universitară –

Gheorghinele din grădiniță își spânzură trist podoaba cernită de sărutarea tomnatice brume, codrul își scutură înduioșat verdeța moartă, iar mamele supărate își gătesc de drum odorul ce pleacă la învățătură, între străini. Provincia noastră începe a-și depăna din nou amintirile zilelor cu soare și în monotonia ce o îmbrățișează, reia firul întrerupt al veșnicilor și nesfârșitelor rătăcirii pe cărările fără povață a visurilor și ale „idealurilor”. Purtătorii de plete venerabile se adâncesc din nou în vizuina *principiilor* metafizice de care vor să priponească soarta unui neam cu „viitor de aur”, gentilele noastre reîncep exercițiile de ortografie și limbă românească pe cărțile ilustrate – și se bocesc mereu de plictiseală.

Tinerimea, „floarea națiunii”, cu cărțile necitite în geamantan, îmbujorată de soarele și dragostea din vacanță, cu gândul la cei rămași acasă, uscându-și câte-o lacrimă răsărită pe prispa genelor de dorul unor ochi frumoși întâlnește peste vară, intră iarăși în grădina primitoare *Alma mater*. Noi românii ciscarpatini, spornici cum suntem, avem un frumusețel buchet de tineri care, dornici de înțelepciune, năpădesc universitățile *străine* la începutul fiecărui an școlar. Aceste vlăstare, care la orice prilej sunt investite cu epitete ca „mândria neamului”, „speranța și garanția viitorului” etc., prin faptul că se împărtășesc de o cultură superioară, inaccesibilă mulțimii, au într-adevăr o misiune frumoasă în propășirea unui popor ca al nostru. Se cere, însă, să fie conștienți de aceasta și să se pregătească anume în vederea ei. Dar tinerimea noastră de la universități din nenorocire, judecată cu oricâtă bunăvoință după manifestațiile ei de orice fel, arareori suportă piatra de probă că ar fi în clar cu rostul și greutatea chemării sale. Un schimb de vorbe cu lamura studenților noștri universitari, o participare la ședințele societăților lor literare sau la așa zisele „conveniri”, ușor pot proba unui curios, pe lângă multele și incontestabilele calități, multele scăderi de care e bântuită cu nemiluita „floarea națiunii noastre”. Aceste defecte sunt ușor de explicat și cu puțină stăruință, nu greu de înlăturat.

Faptul așa de trist că noi nu suntem în stare să ne creștem copiii în spiritul aspirațiilor noastre etnice, e cel mai hotărâtor factor lămuritor al leneșei noastre înaintări pe toate terenurile. Suntem, – cum am fost întotdeauna, – străini în țară străină. Nimeni nu ne miluiește, nimeni nu ne poartă grija – numai sâmbetele! Tinerii noștri, pentru capitalizarea forțelor intelectuale, sunt constrânși să bată la porțile străinilor, să-și împovăreze mintea cu cunoștințe barbare firii românești, să-și răsucescă gândul și limba pentru a înțelege tainele și subtilitățile științelor, ca la urmă, când ies în viață, să se trezească că-s stăpânii unei culturi și unei educații intelectuale învrăjbită cu priceperea clară și limba curgătoare românească. Atmosfera acestei culturi și educații străine de care sunt înădușiți studenții noștri în cursul studiilor universitare e pricina dezorientării, care împăinjenește spiritul tinerimii noastre în chestiunile românești. Tot această atmosferă neguroasă împiedică vederea ei clară în aflarea fericitelor cărări, ce călăuzesc la dezlegarea firească a „dezideratelor” scrise pe flamura aspirațiilor trudite ale neamului nostru. În vederea acestor aspirații ar trebui să-și potrivească programul educației universitare, ca intrând în viață să nu fie siliți a sta cu mâinile încrucișate în fața situațiilor ce-i invită la muncă.

Stările actuale din țara noastră ca și cele ce vor urma încă un lung șir de ani – nu ne oferă semne de nădejde că ele se vor schimba înspre binele nostru. De aceea când constatăm neajunsurile de care pătimizește tinerimea noastră universitară, nu ne mulțumim cu meseria simplului cronicar, ci convinși de puțința îndreptării răului, în cele următoare ne dăm silința a

indica și mijloacele de mântuire. Aproape pe lângă fiecare universitate populată de români, există și câte o societate sau uniune studentească națională. Aceste societăți, înființate cele mai multe pe alte vremuri, când trăiau inimi și minți mai avântate și mai pline de viață, sunt singurele biserițe, în care tinerii înstrăinați pot să-și aducă prinosul dragostei și priceperii lor pe „*altarul națiunii*” Ele sunt adăposturile unde se pot refugia toți aceia care vreau să-și facă o autoeducație națională, contrabalansând educația oficială a universităților. În aceste societăți literare se poate dezvolta o activitate cu mult mai conștiincioasă și edificatoare, cum se dezvoltă în realitate. Vorbim de societățile noastre din Ungaria, care, astăzi, se mândresc numai cu numele marilor bărbați care le ocrotesc prestigiul și cu activitatea lor spornică din trecut. Așteptăm ca societățile noastre studentești să nu fie simple locuri de întâlnire, unde se face politică puerilă, se dezbate netrebnicele chestiuni administrative, se discută nesfârșitele conflicte interne între partide cu „pantaloni ticlăzuiți” și neticlăzuiți și se vizează, prin mușcăături condamnabile, interese personale. Societățile noastre studentești trebuie să fie întruniri cu caracter serios, unde să se facă literatură și știință; să fie niște vetre la care să se întrețină cu sfințenie focul sacru al culturii naționale, pe care tinerii noștri nu o pot afla la universitate. Aceasta, cu puțină bunăvoință și îngropând ridicolele interese personale, se poate face, dând societăților o organizație demnă, punând în fruntea lor pe cei chemați, grupând, eventual, în jurul lor colonia românească din orașul respectiv.

În aceste societăți să se fortifice și îmbogățească cunoștințele studenților și publicului asistent cu literatura și istoria românească, să se disciplineze caracterele și să se cultive cu sânguință sentimentele de neam și de țară. O astfel de activitate a tinerimii noastre ar fi cele mai bune nădejdi ale poporului, care își mângâie prezentul neputincios cu visurile într-aurite ale viitorului. O astfel de activitate, încetul cu încetul, ar împrăști dezorientarea ce stăpânește sufletele tinere și ar pregăti relativ îndestulător pe studenți pentru serioasa misiune ce-i așteaptă, când vor pași în viața publică.

*

În Budapesta aproape de un an și jumătate s-a înființat revista *Luceafărul*. În genere se crede că dânsa e revista „studenților universitari”. Nouă ne-ar părea foarte bine, dacă această părere ar corespunde realității. Adevărul e, însă, că patru-cinci studenți mai de seamă, conștienți de forțele lor juvenile, gata la orice sacrificii și entuziasmați de un ideal vrednic de admirație, s-au sfătuit să facă o revistă. Și au făcut-o, au susținut-o cum au putut, în speranță că întrunesc aprobarea colegilor lor și că aceștia, recunoscându-le meritele și frumoasa intenție, se vor grăbi să se grupeze în jurul lor, ajutându-i fiecare cum și cu ce poate. Așteptau idealistii că aceia dintre colegi care se simt „alumni ai muzelor” – cum zicea astă vară un vrednic avocat într-un frumos discurs adresat tinerimii – le vor da sprijinul lor moral, iar restul, vor face tot ce pot pentru interesele materiale ale revistei.

Lucrul s-a întâmplat însă altfel. Colegii cărora li s-a spus că nu sunt alumni ai muzelor s-au supărat, ceilalți, după obiceiul străbun, ori de câte ori auzeau de *Luceafărul* ridicau din umeri și-și vedeau de drum. Așa că revista în cele morale a fost susținută exclusiv de grupul de patru-cinci, iar în cele materiale de spiritul de jertfă al unor oameni străini de universitate. Iar acum, dacă nu vine Mahomed la munte pleacă muntele la Mahomed și cei grupați în jurul *Luceafărului* invită pe colegii lor universitari români de pe la toate universitățile monarhiei noastre și străinătate să se grupeze cu încredere în jurul acestei reviste, lucrând fiecare pentru interesele ei morale și materiale, identificându-se cu programul ei bine chibzuit și neoaș românesc, căci numai astfel va putea servi dânsa interesele studentești române de pretutindeni, numai astfel va merita ea și epitetul frumos de „revista tinerimii universitare”. Din parte-ne vom face tot ce e cu putință pentru întruparea acestui ideal, ridicând prestigiul tinerimii și contribuind la înălțarea nivelului moral și cultural al celor de care ne-am ocupat în prima parte a articolului, nostru.

(Octombrie, 1903).

Vlahuță în Ardeal

Într-o zi senină de toamnă, printre plaiurile munților ce străjuiesc matca Oltului la strâmtoarea Turnu-Roșu, venea la noi starețul poeziei românești, dl Alexandru Vlahuță.

Venirea lui nu ne bucura numai pe noi, cei robiți de pravila frumosului, ci parcă și Făt-Frumosul din creștetul bolții albastre se încălzea de bucurie, trimițând, în calea oaspetelui rar, potop de pulbere aprinsă, – iar vârfurile bătrânilor munți, în sclipirea de raze, păreau că-și leagă frunțile albe în semn de: *Bine ai venit!* Noi când l-am văzut în gara Sibiului, coborând domol din tren, când i-am zărit fața blândă și senină, am fi vrut să avem piepturi de aramă, să-i strigăm să audă tot cuprinsul Ardealului: *Bine ai venit!*

Sosise pentru întâia oară pe pământul nostru să poposească două-trei zile și să pună cununa de mire pe fruntea celui mai tânăr ucenic al strunii, – să-i fie naș sărbătoritului poet Goga, care din ceata cântăreților mai de frunte ce-au răsărit la noi e cel dintâi, care-și statornicește vatra traiului pe plaiurile noastre, e cel dintâi care vrea să-și vadă apusul zilelor aproape de mormântul părinților și al străbunilor. Să spun cum a fost nunta? – E greu! Cine îndrăznește să se atingă de lucrurile sfinte? Sfințenia clipei în care se leagă două suflete e o taină mult prea mare ca mintea să o poată tâlculi în vorbe...

Voi spune însă cuvântul înțelept al nunului mare, care, binecuvântând pe tineri, grăi: „*Astăzi poezii nu mai au jilț de odihnă în cer lângă Dumnezeu, astăzi poezii, la neamuri cum e al nostru, nu pot fi numai niște visători ori cântăreți ai frumuseții vecinice, – ci trebuie să fie poeți-cetățeni, care trăind pe pământ și între semenii lor luptă pentru idealurile acestora – cântă luptând și luptă cântând*”, a spus maiestrul ucenicului, cu graiul lui limpede, povestea poetului-erou al neamului japonez, care într-o luptă navală cu rușii s-a urcat într-o luntre, a luat cu sine o făclie de rășină și a vâslit până în apropierea flotei dușmane, unde, aprinzând făclia, a arătat țintașilor de pe năiele japoneze, unde au să tragă. Tunurile bubuiau, gloanțele șuierau năpraznic în văzduh, smoala de rășină îi cădea picur de picur pe frunte, brăzdându-i obrazul cu răni dureroase, dar el ținea neclintit făclia deasupra creștetului, privind fericit în fața morții, cu gândul la triumful patriei sale, al neamului său și al idealului cântat de dânsul. Tot așa cântărețul pătimirii noastre va avea să țină pururi aprinsă făclia minții sale, în fața primejdiilor, aici acasă. El să fie cel dintâi erou al izbânzii ce va să vie! Au ascultat mirii și-au ascultat nuntașii minunata poveste, și-au simțit cu toții că sufletul prinde aripi și se avântă departe să vadă sărbătoarea mare a nunții românești...

Cu fiorii acestei taine din viitor în suflet ne-am despărțit de miri și de nănași... Și nu știm bine, a fost aievea sau am visat numai frumusețea acestei nunți!

(Octombrie, 1906).

Teatrul românesc

Așteptăm de multă vreme s-avem și noi teatru Decenii întregi am adunat cu multă îndărătnicie ban lângă ban; ne întrunim și acum în fiecare an odată să sporim după puteri averea veche și să chibzuim mijloacele mai potrivite și mai ușoare pentru întruparea ideii hărăzite de la părinți. Dacă ființa teatrului românesc în această țară ar fi condiționată numai de la vrerea și puterea noastră, nu ar fi îndepărtată vremea când ne-am putea mândri și cu această instituție culturală, deși legată de clădirea unui teatru, – cum a fost concepută pe vremuri, – e cu neputință și pare-mi-se nici nu se mai gândește nimeni la așa ceva.

Pe lângă piedicile externe, adică cele venite de sus, – poate chiar de la Dumnezeu! – cu care ne scuzăm totdeauna de câte ori nu facem nimic, de câte ori nu vrem sau nu putem să ne apucăm de lucru, – mai sunt ele multe alte piedici ce ni le stăvilim noi înșine în calea dezvoltării; sunt păcate

vechi născute din lipsa educației noastre. Nu voim să ne oprim acum asupra acestor scăderi, care sunt încuibate în firea noastră și în multe manifestări ale vieții publice. Vrem să facem numai câteva reflexii și câteva propuneri din prilejul celor două turnee teatrale ale dlui Z. Bârsan.

Societatea pentru crearea unui fond de teatru român a ajuns în stadiul când trebuie să facă ceva pentru mișcarea teatrală. Vremea „concluziilor” și „planurilor de acțiune”, cu care satisfăcea până acum așteptările publicului a trecut. Trebuie să jertfească din roadele capitalului adunat pentru teatru, și suntem siguri că și Societatea vrea acest lucru. Dar cum să-l facă?

Îndată ce suntem în clar că la noi încă multă vreme nu poate exista decât o trupă ambulantă, chestiunea nu ne pare așa grea. Suntem favorizați și de noroc. Avem trupa gata. Societatea nu are decât să caute vreo legătură cu ea. Aceasta se poate face cu mult mai ușor, decât să-și crească societatea actori, care să stea exclusiv în serviciul ei. Astfel de gânduri o pot preocupa numai mai târziu, când va fi trezită și cultivată dragostea publicului față de teatrul românesc. Experiențele cu bursierii credem că sprijinesc părerea noastră. Din cei puțini câți au beneficiat până acuma de ajutorul „Societății” niciunul nu e dispus să ducă înainte cauza teatrului din foarte elementarul motiv, că le lipsește talentul și prin urmare nu pot cuceri simpatiile publicului. Ne aducem aminte de bursierul cel cu „cocoștârci și rândunele...”, care și-a asigurat antipatia lumii, dând numai câteva reprezentații. Pe un alt bursier l-am văzut declamând la Brașov poezia *Clăcașii*, și-am rămas triști, gândindu-ne la prestațiile viitoarei trupe susținute de *Societatea pentru fond de teatru*. Acesta auzim că s-a și lăsat de teatru. Au mai fost și alții pe care nu-i mai amintim. Experiențele de felul acestora se vor repeta și în viitor, dacă „Societatea” nu va găsi mijloacele potrivite ca să fie împărțâșiți de ajutoare numai cei înzestrați cu talent. Dacă de aceștia nu se găsesc astăzi, se vor găsi mai târziu. Putem aștepta.

Deocamdată avem trupa dlui Zaharie Bârsan; trebuie să o sprijinim pe aceasta. Artistul, supărat cu „Societatea”, credem că a dovedit îndeajuns că e în stare să joace teatru, e în stare să deștepte dragostea publicului pentru arta dramatică, e în stare să fie un stăruitor propovăduitor al culturii. *Societatea pentru fond de teatru* e datoare deci să sprijinească serios acest început de teatru, să înlesnească artistului și trupei sale să-și îmbogățească repertoriul și să cuture centre, unde la început deficitul e sigur. Dacă de pildă dlui Zaharie Bârsan i s-ar da posibilitatea să se așeze în unul din orașele noastre ca să pregătească mai multe piese, să-și întregească trupa cu câte un diletant bun și pe urmă să fie obligat a face câte trei-patru turnee la an, mișcarea teatrală ar fi gata. Vara s-ar angaja de la Teatrul Național din București, cum dnii Brezeanu și Liciu, și cu concursul lor s-ar da măcar câte-o reprezentație în fiecare oraș.

Societatea dispune până acum de un om, pe acesta l-ar putea foarte bine întrebuința ca regizor. Tot acest om ar avea să fie mijlocitorul între trupă și Societate, să fie chiar impresarul trupei. O parte din venitul reprezentațiilor s-ar da artiștilor, iar o parte s-ar reține de Societate pentru cumpărarea garderobei, etc... În acest fel Societatea ar putea da reprezentații fără să fie legată de o anumită trupă sau de anumiți artiști, căci aceștia s-ar putea oricând înlocui prin alții, dacă, de pildă, ar fi neglijenți. În acest fel credem noi că-i mai ușor de realizat scopul ce-l urmărește *Societatea pentru fond de teatru*. Mai sunt foarte multe mijloace pentru izbândirea ideii. De pildă: o bibliotecă teatrală ar trebui neapărat pornită. Aceasta ar fi bine să se încredințeze câtorva oameni cu dragoste și pricepere pentru teatru. Pornirea unei asemenea biblioteci, care ar scăpa pe diletanți de rătăcirii în alegerea pieselor, ar contribui foarte mult la regenerarea și formarea gustului. O altă chestiune de care trebuie să se preocupe „Societatea pentru fond de teatru” e ridicarea de scene. În fiecare oraș unde se fac sau se găsesc zidiri publice românești cu săli potrivite pentru teatru, ar trebui să se facă scene. Cheltuielile s-ar putea întoarce „Societății”, reținându-se de fiecare reprezentație, dată pe scenă, anumite procente.

Activitatea teatrală astfel începută s-ar putea încetăţeni încetul cu încetul şi în satele mai mari. Mai târziu, în oraşe, s-ar putea încerca şi opereta. În așa fel îmi închipui eu întruparea teatrului la noi.

(1906).

O minune

– Teatrul popular din Şoimuş –

Ne frământăm de multă vreme să avem şi noi o mişcare teatrală. Am adunat bani frumoşi în curs de atâtea decenii; am făcut „planuri de acţiune” şi tot felul de propuneri, cum s-ar putea începe o muncă sistematică, care să satisfacă trebuinţele şi aşteptările tuturor. *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, în timpul din urmă, a încercat chiar să facă un pas spre realizarea scopurilor ce le urmăreşte, împărţind burse mai multor tineri, care voiau să îmbrăţişeze cariera grea de apostoli călători ai Thaliei noastre întârziate. Dar toate încercările, toate frământările bunelor intenţii au adus prea puţine roade concrete. „Planurile de acţiune” şi propunerile dorm în Anuarele Societăţii; tinerii, care au primit ajutoare, s-au răsleţit care încătrău. Singur dl Z. Bârsan îşi urmează, cu o stăruinţă de admirat, pribegia artistică, colindând odată sau de două ori pe an centrele româneşti, care s-au arătat primitoare străduinţelor sale de a înfiripa un început de mişcare teatrală. Ceilalţi bursieri ai societăţii, până acum, nu au prea dat semne de viaţă, fiind încă la studii. Mai avem o bibliotecă teatrală, care sporeşte anevoie şi pătrunde greu în cercuri mai largi. Diletanţii din deosebitele centre urmează cu reprezentarea pieselor, cum dă Dumnezeu. Dacă mai amintim anuarele şi adunările generale ale „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român”, am schiţat în liniamente generale întreaga mişcare teatrală de la noi.

Nu e mult ce s-a putut face! Şi dacă am avea măcar nădejdi în viitor, văzând începuturi de muncă sistematică, care să prindă rădăcini şi să dea semne de viaţă îndelungată! Dar nu prea putem înregistra nici de acestea. Cu toţii ne întrebăm, care e cauza acestei înaintări încete, a cui e vina că nu se face o muncă sistematică şi intensivă?! Ar fi o copilărie să aruncăm vina în cărucia unora sau altora, să făurim cauze artificiale pentru talmăcirea unor scăderi, care cad în afară de responsabilităţile indivizilor singuratici. Cauzele adevărate le putem găsi numai în stările noastre sociale; vina nu e a unuia sau a altuia, ci e a întregii noastre societăţi, care, supunându-se unei legi sociale, numită legea imitaţiei a lui G. Tarde (un vestit sociolog francez), a ascultat îndemnul străine ale mediului în care şi-a făcut educaţia şi, prin urmare, fără să-şi dea seama, s-a depărtat de poporul din care a ieşit, a adoptat obiceiuri, care trebuia s-o aducă într-o criză morală.

Închipuiţi-vă că societatea noastră ar fi călăuzită în viaţa de toate zilele de alte îndemnuri sufleteşti, închipuiţi-vă că idealul cărturării noastre nu ar fi cel de a-şi crea o situaţie materială cât mai bună, ci cel de a trăi o viaţă culturală intensivă, căutând să servească interesele de obşte ale neamului. În acest caz nu am mai putea face constatările tânguitoare, care se repetă regulat pe la adunările generale ale reuniunilor noastre culturale. „Indiferenţa publicului”, care se osândeşte la toate ocaziile ar dispărea şi toată lumea ar fi mulţumită, fiindcă fiecare ar simţi că trăieşte între oameni, care îşi fac datoria, care, pe lângă preocupările vieţii lor individuale, lucrează din răspuţeri pentru interesele obşteşti, pentru înaintarea culturală a neamului întreg. Fără îndoială că e mai uşor de închipuit, decât de realizat o asemenea activitate ideală a oamenilor, care alcătuiesc pătura noastră conducătoare.

Dacă vrem, însă, să punem baze durabile unei vieţi culturale în sânul poporului nostru, trebuie să ne năzuim a înlătura mai întâi cauzele care stăvilesc activitatea culturală a cărturării noastre. Fără schimbarea spiritului care stăpâneşte cea mai mare parte a societăţii noastre, e cu neputinţă o îndreptare a stărilor de astăzi. Una dintre condiţiile de îndreptare este fără îndoială

îndrumarea păturii cărturărești de la noi spre idealuri, care conglăsuiesc cu interesele întregului popor. Cei care stau în fruntea instituțiilor noastre culturale și au dragoste de o muncă conștientă, credem că ar ajunge la rezulte răsplătitoare și mai reale, dacă ar căuta să-și îndrepte atenția și spre sate, care stau late și străine de mișcarea noastră culturală. Chiar și „Societatea pentru crearea unui fond de teatru român” ar găsi un teren mai larg de activitate, încercând să organizeze satele în vederea unei mișcări teatrale. Lucrul, adevărat că e foarte greu, din cauza stării materiale înapoiate a țărânimii, care în multe părți își cheltuiește clipele vieții numai în lupta pentru existența de toate zilele. Sunt, însă, ținuturi, cu sate mai bogate, în care au prins reuniunile de cântări și altele. Aici e un teren prielnic pentru a încetățeni și începuturile de mișcare teatrală. Un preot de la sate, dl Ioan Baci din Șoimuș, a și făcut un plan amănunțit, cum ar trebui să se organizeze tovărășiile și reuniunile de teatru.⁶⁷ Acestea s-ar putea lua de bază pentru alcătuirea unui plan de organizare din partea *Societății pentru crearea unui fond de teatru*.

Dl Baci a făcut și minunea de a duce la îndeplinire planul său de organizare în comuna Șoimuș, unde a înființat o „tovărășie teatrală” și a clădit un teatru popular cu trei rânduri de loje și o galerie, care în curând va fi inaugurat. Așteptăm cu oarecare nerăbdare darea de seamă ce ne-o promite dl Baci despre minunea d-sale.⁶⁸ Ideea dlui Baci o găsim minunată și serioasă. După părerea noastră e calea cea adevărată, care urmată în toate străduințele noastre culturale și economice ne va duce la o viață conștientă și armonică. Apropierea de popor și organizarea acestuia pe toate terenurile e singurul mijloc de îndreptare a celor mai mari scăderi, de care pătimește azi cea mai mare parte a cărturărimii noastre.

(1908).

Problemele „Asociației”

– Din prilejul Adunării generale din 1908, ținută în Șimleul-Silvaniei –

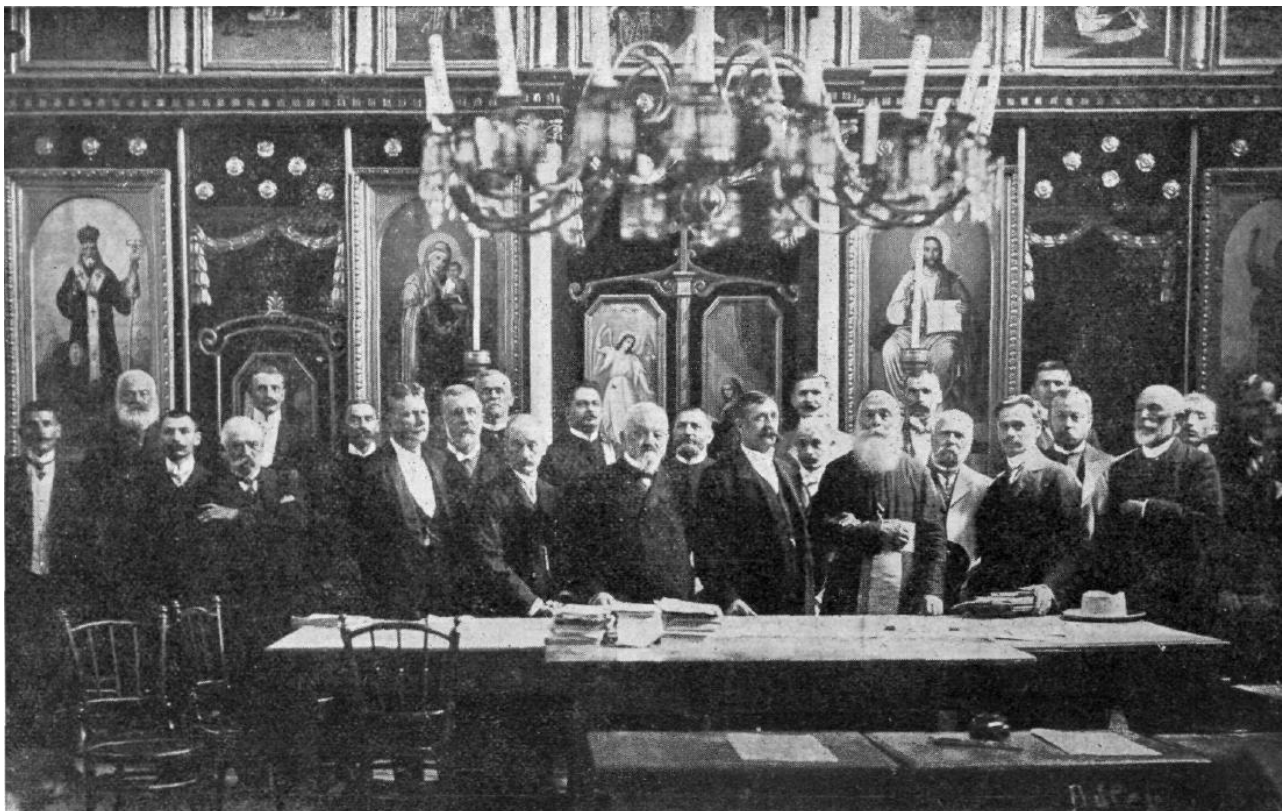
Adunările generale ale *Asociațiunii* și ale *Societății pentru fond de teatru român* câștigă o importanță din ce în ce mai mare. Ele sunt, astăzi, aproape singurele adunări, care întrunesc floarea cărturărimii de la noi, – fără deosebiri profesionale, – pentru a se ocupa de problemele culturale ale neamului nostru. Și trebuie să mărturisim, cu sinceritatea omului ce-și cunoaște greșelile tot așa de bine ca și calitățile, că niciuna dintre cele două instituții culturale nu a găsit cu ușurință mijloacele cele mai potrivite pentru realizarea scopurilor ce le urmăresc. Ambele s-au frământat multe decenii, să nimerească cărările drepte ale activității lor și, de bună seamă, vina nu e numai a celor puși în fruntea lor, dacă, în bună parte, frumoasele „programe de muncă” și amănunțitele „planuri de acțiune” își așteaptă și astăzi înfăptuirea, când ambele instituții se apropie de vârsta lor semicentenară.

Cauzele activității lor încete sunt nenumărate și mai ales foarte complicate; sunt greu de stabilit și greu de înlăturat, având adânci rădăcini în starea noastră socială și în conformația sufletului nostru. Dacă am putea să le descoperim, cu sânge rece, având în vedere numai aflarea adevărului, bineînțeles că mintea, multora s-ar limpezi, puterea de acțiune rodnică ar crește și realizarea scopurilor, care au dat ființă celor două instituții culturale, ar fi mult mai ușoară.

⁶⁷ Cf. „*Prospect pentru înființarea, organizarea și susținerea tovărășiilor și reuniunilor de teatru, precum și a unei trupe teatrale de artiști români la noi, ca îndreptar pentru artiști, diletanți și pentru întreg publicul românesc doritor și iubitor de artă națională*”, compus și redat de preotul Ioan Baci. Șoimuș 1907. Apoi: „*Regulament pentru diletanții de teatru și tovărășie ocazională pentru subvenționarea și ajutorarea diletanților*”, compus de Ioan Baci, preot în Șoimuș. Bistrița, 1906.

⁶⁸ Autoritățile statului au împiedicat inaugurarea teatrului din Șoimuș. (1910).

Dar cel ce se încumetă să descopere aceste cauze, cu obiectivitatea omului iubitor de adevăr, se găsește întotdeauna față în față cu tradițiile scumpe ale trecutului, cu susceptibilitățile sentimentale al prezentului, de care trebuie să țină seama și care îl silesc să renunțe la sinceritate, îl fac să le învăluie cu dibăcie în podoabe stilare, care farmecă pe cei mulți, fără să le înlesnească și înțelegerea fondului de adevăr, cuprins în frazele frumos alcătuite. Așa că nu e nicio mirare, dacă înlăturarea și înlocuirea acestor cauze întârzie an de an, din adunare generală în adunare generală. Și, prin urmare, atât „Asociațiunea” cât și „Societatea pentru fond de teatru român” își urmează viața într-o statornică sentimentalitate, în neîntrerupte dorințe de a face mult, – reușind, în realitate, să facă foarte puțin. Ambele instituții rămân oglinda credincioasă a înaintării firești a poporului nostru, trezit de curând la conștiința de sine, nelămurit încă asupra rostului său în lume și lipsit de experiența matură, care să-l poată lumina în îndrumarea vieții lui viitoare.

De la Adunarea generală a Asociațiunii la Șimleu: Comitetul central și alți fruntași la masa prezidiului din biserica greco-catolică

Dr. L. Lemény, Em. Ungureanu, P. Cosma, A. Bârseanu, Al. Barbolovici, O. C. Tăslăuanu,
I. F. Negruțiu, Dr. C. Popescu. Protop. Domide, I. Vătășan, G. Pop de Băsești.

Totuși în ce privește „Asociațiunea” dacă voim să aflăm cauzele activității ei încete, nu avem decât să recitim minunatul discurs de deschidere al dlui Andrei Bârseanu, rostit cu atâta vervă și cu atâta căldură la adunarea generală din Șimleu. În acest discurs e invitat fiecare român, să-și pună mâna pe inimă și să mărturisească, „dacă și-a făcut pe deplin datoria față de frații săi de aceeași limbă și de același sânge” în cadrele „Asociațiunii”. Și dacă toți oamenii de bine vor încerca să-și ispitească conștiința și vor răspunde la această invitație, atunci desigur că o bună parte dintre cauzele care au împiedecat „Asociațiunea” să desfășoare o activitate întru toate mulțumitoare, vor fi descoperite. Și dacă recunoașterea greșelilor din trecut ne va putea hotărî pe toți la îndreptarea lor în viitor, atunci înaintarea și întărirea primei noastre instituții culturale va fi asigurată.

Călăuzit tot de dorința unei îndreptări înspre mai bine, comitetul central a căutat să lămurească, în raportul său către adunarea generală, problemele culturale, care, în marginile puterilor de care dispunem și între împrejurările de astăzi, pot avea sorții unei rezolvări norocoase.

Vom insista asupra acestor probleme, fiindcă, deși formularea lor ni se pare destul de limpede, au avut nenorocul de a se răsfrânge în câteva minți, într-o lumină falsă. Cititorii ne vor ierta, dacă, pentru înțelegerea lor mai ușoară, ne vedem siliți a accentua în treacăt, câteva idei principiale, împrumutate de la filozoful german Fr. Paulsen⁶⁹. Aceste idei fiind de ordin general, ne pot lămuri asupra multor chestiuni de educație.

Comitetul central, în fixarea problemelor culturale ale „Asociațiunii”, a ținut seama de principiile educative, care se aplică oricărei societăți moderne. Poporul nostru din Ungaria, deși se găsește pe o treaptă inferioară a civilizației, totuși îl putem înșira între popoarele culte și prin urmare îl putem supune regulilor sociale pe care le întâlnim la popoarele culte. La acestea, societatea prezintă întotdeauna o divizare dublă și anume: o divizare după prestația muncii sociale, care împarte societatea în profesii, și o divizare după avere, care dă naștere claselor sociale. Ambele divizări influențează și determină felul educației la toate popoarele culte. Pe noi aici ne interesează mai mult prima divizare, care ne poate da și cheia pentru dezlegarea problemelor ce le urmărim. Divizarea a doua o eliminăm, fiindcă ea trebuie privită și judecată din alt punct de vedere, pe care l-am accentuat altădată, și fiindcă influența ei asupra educației există numai în practică, fără să poată fi susținută științificește în teorie. Evoluția societății noastre, creând și la noi împărțirea muncii, întocmai ca la popoarele culte, educația a trebuit și trebuie să urmărească desăvârșirea puterii de muncă a fiecărei grupe sociale. Căci vedem cu toți că societatea românească, ca oricare alta, ajunsă la o treaptă a civilizației, *presupune și posedă* funcții și organe creatoare și conducătoare, care trebuie să se sprijine și să se completeze reciproc. (E o altă întrebare, dacă și în realitate se respectă principiul moral și social al ajutorului mutual). Din punct de vedere al prestației muncii există adică, în orice societate modernă: pe de o parte activitatea brațelor muncitoare, iar pe de altă parte mijlocitorii, conducătorii muncii corporale și îndrumătorii vieții intelectuale. Fiecare dintre aceste grupuri îndeplinește o funcție necesară oricărei ordini sociale moderne, iar suma activității lor constituie viața neamurilor.

În sânul fiecărui neam aceste grupuri primesc în școli o creștere corespunzătoare profesiei, – adică funcției, – ce o îndeplinesc în societate. De aici urmează necesitatea diviziunii instrucției școlare în grupările mari: pe de o parte a școlilor populare, pe de altă parte a școlilor secundare, academiilor și universităților. Astăzi, când principiile așa numitei „Pädagogik von unten”, adică care are în vedere numai însușirile naturale ale individului, numai aptitudinile și inclinațiile lui firești, cuceresc teren tot mai larg, fiecare individ din societate are libertatea să se pregătească pentru orice profesie, așa încât valorile morale și intelectuale ale indivizilor se pot valida spre binele și fericirea socială. Zic spre binele și fericirea socială, fiindcă toate calitățile individuale numai întru atâta pot fi apreciate și pot avea o valoare, întrucât ele contribuie la înaintarea, la desăvârșirea societății din care individul face parte.

Cunoscând în liniiamente generale ideile călăuzitoare care determină astăzi educația școlară a societății, ne putem întoarce la problemele „Asociațiunii”. Reuniunile culturale au ca scop completarea educației școlare. Și o însoțire cum este „Asociațiunea”, care îmbrățișează toate problemele culturale ale neamului nostru, nu poate fi călăuzită în formularea problemelor ei, decât de aceleași principii care călăuzesc și educația școlară. Trebuie, prin urmare, să-și dea silința să afle mijloacele cele mai potrivite, cele mai practice pentru a veni în ajutorul educației grupurilor sociale, care alcătuiesc viața neamului nostru. Acestea sunt pe de o parte țărănimea, iar pe de altă

⁶⁹ Das Moderne Bildungswesen, în *Die Allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart*, I. T., I. Abt. Verlag von B. G. Teubner. Berlin-Leipzig 1906, pp. 54-86.

parte cărturăria. Fiecare dintre aceste două grupuri aşteaptă sau trebuie să aştepte de la „Asociaţiune” o completare, o desăvârşire a educaţiei în vederea funcţiei ce-o îndeplinesc în societate, de unde urmează că altele vor fi mijloacele educative ale păturii ţărăneşti şi altele ale păturii cărturăreşti. Şi atât comitetul central, cât şi adunarea generală din Şimleu au căutat să îndeplinească după putinţă, cerinţele acestui principiu educativ întrucât au statorit următoarele mijloace cu ajutorul cărora „Asociaţiunea” poate desăvârşi deocamdată, educaţia celor două grupuri ale neamului nostru:

I. Pentru cărturari a hotărât să publice revistă ştiinţifică literară şi să aranjeze conferinţe în centrele româneşti mai însemnate;

II. Pentru ţărani a hotărât să scoată în fiecare lună o broşură din Biblioteca populară a „Asociaţiunii”, să aranjeze prelegeri populare la sate cu ajutorul despărţămintelor şi cu ajutorul unui agronom specialist, pe care-l va angaja în cursul anului viitor şi, în sfârşit, să îndemne pe învăţători, prin premii, să țină cursuri pentru analfabeţi, pentru care va pregăti şi un abecedar special. Aceasta nu înseamnă, însă, că, comitetul central şi adunarea generală face o „diferenţiere între năzuinţele cărturărimii şi ale ţărănimii”, cum afirmă, din bun senin, una dintre foile noastre⁷⁰, ci înseamnă că încearcă să afle mijloacele cele mai potrivite pentru a se îngriji de educaţia fiecăruia dintre cele două grupuri, în vederea funcţiei ce-o îndeplinesc în societate. Pentru ţărani trebuie să întrebuiţeze mijloacele, care desăvârşesc cunoştinţele în vederea muncii corporale, iar pentru cărturari mijloacele care desăvârşesc cunoştinţele în vederea vieţii intelectuale. Dacă sunt însă deosebiri, – şi e firesc să fie, – în mijloacele care se întrebuiţează pentru educaţia celor două grupuri, „nu pot fi deosebiri în ceea ce priveşte *characterul* culturii noastre „naţionale”, – cum ne spune în discursul de deschidere dl Andrei Bârseanu. Caracterul acestei culturi trebuie să se întemeieze pe „însuşirile caracteristice ale poporului nostru” şi atât în viaţa intelectuală, cât şi în cea practică trebuie păstrat cu sfinţenie.

Deosebirea mijloacelor de educaţie nu poate pune deci, în opoziţie, interesele culturale ale cărturărimii cu interesele culturale ale ţărănimii, cum pretinde pomenita foaie că rezultă din raportul comitetului central către adunarea generală. Aceste mijloace, dimpotrivă, se întrebuiţează tocmai pentru înaintarea şi întărirea cărturărimii şi a ţărănimii în vederea intereselor comune ale neamului nostru. Fiecare dintre ele îndeplineşte o funcţie socială, care trebuie să se completeze şi să se sprijine reciproc în toate împrejurările vieţii, căci „*între cărturarii noştri şi între săteni nu poate să fie nicio deosebire de interese, nicio deosebire de aspiraţii. Cu toţii suntem fii aceleiaşi familii, vaza unuia este vaza tuturor, binele unuia este şi binele celuilalt, iar durerea orişicărui din membri familiei se răsfrânge asupra familiei întregi*”⁷¹. De aceea deviza noastră trebuie să fie: „*Totul pentru cultura noastră, pentru asigurarea viitorului neamului nostru*”⁷². Cei ce pretind, – cum face pomenita foaie, – că mijloacele de educaţie trebuie să fie acelaşi pentru neamul întreg, fără să se țină seamă de funcţiile sociale ce le îndeplinesc (sau ar avea să le îndeplinească) diferitele categorii de oameni în viaţa practică, poate nici nu-şi dau seama că profesează principiile sau ale unui idealism deplasat sau ale unui democratism radical, singurele care nu admit ca educaţia să se facă în vederea deosebitelor profesii. Reprezentanţii acestor principii afirmă că educaţia are de a face cu oameni, nu cu viitori profesionişti sau cu indivizi aparţinători claselor sociale. Natura, după aceste teorii, nu cunoaşte astfel de deosebiri; ea înzestrează copiii cu aptitudini egale şi pe toţi îi destină pentru o egală perfecţiune în cultura intelectuală. Aceste idei nu se pot şi nu se vor putea aplica întru toate nici în educaţia şcolară, unde sufletele sunt în formare, unde fiecare individ e mai mult sau mai puţin o enigmă. Întotdeauna chiar şi şcoala va trebui să țină seamă de deosebirile dintre indivizi, create de natură şi care nu se pot tăgădui. Cu atât mai greu sunt de aplicat aceste principii din partea unei însoţiri culturale cum e

⁷⁰ *Drapelul din Lugoj.*

⁷¹ A. Bârseanu, Discursul de deschidere.

⁷² Idem.

„Asociațiunea”, care trebuie să țină seamă, în alegerea mijloacelor cu ajutorul cărora vrea să-și realizeze scopurile, de realitatea unei anumite ordini sociale, cu oameni ce-și au deja rostul lor, ocupația lor, hotărâtă în societate. A cere de la dânsa să întrebuițeze aceleași mijloace pentru educația cărturării și țărănimii, înseamnă a-i cere să răstoarne ordinea socială existentă, înseamnă a aștepta de la dânsa să nu țină seama de trebuințele nici a cărturării nici a țărănimii. Astfel de dorințe imposibile bineînțeles, că numai autorul, le poate lua în serios. Că unele mijloace cum sunt de pildă cele literare – se pot întrebuița deopotrivă, deși nu în toate, atât pentru educația cărturării cât și a țărănimii, e adevărat. De aici nu urmează însă că țărani vor putea citi cu folos documentele din revista „Transilvania”, nici că pătura cărturărească se va mulțumi cu broșurile „Bibliotecii populare”. Chestiunea părăndu-ni-se destul de limpezită, putem trece mai departe.

Raportul general al comitetului central către adunarea generală accentuează că „Asociațiunea” trebuie să aibă mai ales îndatorirea de a munci pentru răspândirea învățaturii la sate fiindcă și intențiile fondatorilor ei *„erau să creeze mai mult o instituție, în cadrele căreia fruntașii luminați ai neamului să lucreze, în deplină conștiință a chemării lor, pentru lățirea culturii în popor, pentru a-i îmbunătăți mijloacele de existență”*. Aceleași vederi le-am auzit și în discursul de deschidere al dlui Andrei Bârseanu. Modalitățile răspândirii culturii în popor au preocupat mai mult și dezbaterile adunării generale din Șimleu. Cu ocazia acestora s-au spus din partea unor preoți – și e bine că au avut curajul să le spună – multe adevăruri dureroase. Unul dintre ei nu s-a sfiit să spună, în plină adunare, marele adevăr că în părțile Sălajului, „Asociațiunea” astăzi e tot așa de necunoscută țăranilor ca și cu 30 de ani înainte, când s-a ținut prima adunare generală în Șimleu. Adevărul acesta e aproape general. Atât în Șimleu, cât și în alte părți cu mult mai apropiate de centru, am avut ocazia să-l constat singur. În Șimleu am zărit un țăran destul de inteligent, care a urmărit două zile cu toată încordarea de care era capabil ședințele „Asociațiunii”. Iar când l-am întrebat ce a înțeles el din adunarea asta mare, era foarte încurcat. Oricum l-am învățat în întrebări nu mi-a putut da niciun răspuns limpede. Un cărturar, tot așa de dumerit asupra rostului „Asociațiunii” ca și țăranul meu, întreba cu un zâmbet ironic: *„Toate bune, dar ce folos material au avut țăranii de la adunarea asta?!”* Părintele Flonta a spus cu ocazia dezbaterii raportului general, că până când „Asociațiunea” nu va ști lega materialicește pe țărani de ea, prin înființarea de tovărășii, nu va putea trezi interesul țăranilor față de străduințele „Asociațiunii”. Toate acestea dau de gândit celor chemați să conducă „Asociațiunea”, îndemnându-i să îndrepte activitatea ei într-o direcție practică, interesându-se mai mult de întărirea vieții materiale a țărănimii, care e baza vieții culturale a oricărui popor.

(1908).

Unirea

La 24 ianuarie stil vechi s-au împlinit 50 de ani de când dincolo de Carpați răsună, într-un glas de însuflețire și de sărbătoare, *hora unirii*. Abia acum, după o jumătate de veac, când lira poezilor și visătorilor politici încearcă să ne sălășluească în suflete credința altor uniri, ce mai sunt de îndeplinit în sânul poporului nostru, înțelegem pe deplin însemnătatea acelui act măreț pe care l-au săvârșit tinerii entuziaști de acum 50 de ani. Un neam, care a dat dovadă că e în stare să trăiască clipe de înălțare și de întinerire sufletească, cum a fost cea a primei *Uniri*, are dreptul să nădăjduască într-un viitor mare, care-i va cere întreaga lui putere de viață pentru a putea fi o podoabă a omenirii și a naturii ce l-a creat.

La 1859, ideile naționale, răsărite de aici din Ardeal, și ideile de primenire ale civilizației din apus au ajutat neamul nostru să serbeze cea dintâi *Unire*. Prin ea s-a pus numai o piatră de temelie României de mâine, care are lipsă de muncă conștientă și de multe jertfe pentru a astupa toate

prăpăstiile, care îi mai amenință viitorul. A dura puntea de unire între egoismul claselor stăpânitoare și țărănimea lui Moș Ion Roată va fi poate cea mai mare operă a zilelor noastre.

Generația tânără de astăzi, ca și cea de acum 50 de ani, luptă din răputerii ca să dea întrupare acestei a doua Uniri, tot așa de grea și de însemnată ca și cea dintâi. Ideile democratice din apus și naționalismul vremurilor noastre desigur vor serba în România, mai curând decât ne așteptăm, și aceasta a doua *Unire*. Glasul nemulțumiților și potrivnicilor de astăzi vor rămâna, ca și cele de acum o jumătate de veac, niște tânguiri ale bolnavilor ce nu vor să înțeleagă premenirea și întinerirea vieții. Și binefacerile acestei întineriri le vor simți toți cei ce se 'nchină Stăpânului acestei lumi în aceeași limbă, pentru a-i izbăvi de păcatul neputinței din trecut. Cultura românească își va îndrepta zborul spre înălțimi, de unde va fi zărită și recunoscută de popoarele pământului, care au ținut-o încătușată atâta vreme în lăcașurile întunericii. Sufletul românesc, ca un Făt-Frumos din povești, vrăjit în cine mai știe ce animale târâtoare și aruncat în robie, se va renaște în toată frumusețea lui, în toată vigoarea lui, pentru a-și cuceri locul de cinste ce i se cuvine în istoria omenirii. Noi, cei ce ne numărăm zilele sub sceptorul altor împărății, vom fi mândri, când România va ajunge să prăznuiască și această sărbătoare.

În rugăciunile noastre de seara și de dimineața să cerem celui Atotputernic să ne țină în viață până când va sosi și această zi de făgăduință. Iar noi, aici acasă, prin fapte și prin muncă stăruitoare să ne dăm silința a săvârși aceeași unire între domni și țărani, pentru a ne face vrednici de cinstea și de dragostea României de mâine.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

(1909).

DIN LITERATURA ȘI CULTURA STRĂINĂ

Japonia

– Informații asupra țării și poporului –

Cititorii vor face o cale lungă, vor trece peste nouă mări și țări, ca în poveste, până vor poposi pe un pământ insular îndepărtat, locuit de niște oameni mărunți și ciudați. În fugă vor face cunoștință cu țara aceasta frumoasă și cu poporul pe care valurile vremii, acum de curând, l-au scos la suprafață în vuietul asurzitor al bubuitului de tunuri, al zăngănitului fioros de arme și al sfâșietoarelor răcnete de moarte. Acest neam din extremul răsărit a plătit scump întronarea istoriei universale a zilelor noastre în împărăția lor. Cinstea de a se ocupa de dânsii toată lumea civilizată, au răscumpărat-o cu sângele și viața a mii de viteji, căzuți pe câmpul de război. Vitejii aceștia disprețuitori de moarte și învăpăiați de dragostea de neam și țară, care nu-și așteaptă mântuirea de la mila cerească, ci își croiesc singuri soarta și-și pun nădejdea viitorului lor în puterea armelor, merită atenția oricărui neam cult.

Credem că și cititorilor noștri le facem un bun serviciu, istorisindu-le una alta despre țara și firea acestui neam, care, ca și noi, de ieri-alaltăieri a intrat în șirul popoarelor culte. În revista *Luceafărul* se găsesc multe informații despre acest popor. Unele sunt scrise chiar de o româncă ce-a trăit între japonezi. Noi, bineînțeles, n-am fost în Japonia. Tot ce spunem e cules din cărți, de aceea ne și rugăm să ni se ierte întâmplătoarele lipsuri.

*

Coasta de răsărit a Asiei e arcuită de o salbă de insule, care la mieznoapte se leagă de colțul Peninsulei Kamceatka, iar la miezăzi se pierd în Arhipelagul Filipinelor. Trei mii opt sute cincizeci din aceste insule alcătuiesc Imperiul Nippon (al Soarelui ce răsare) sau, cum l-au botezat europenii, Japonia. Țara aceasta e raiul lumilor răsăritene, care farmecă prin frumusețea ei clasică ochii curioși ai vizitatorului, căci pe pământul ei brodat jur împrejur cu fiorduri, și-au dat întâlnire cele mai variate și extreme fenomene ale naturii. Șirul de mici insule sterpe și stâncoase ce sunt presărate spre miezăzi de la Kamceatka rusească, prin apele aproape întotdeauna înghețate ale oceanului, se continuă într-o insulă mai mare în patru colțuri, insula *Yeso*, bătută de vânturile reci de mieznoapte, neproductivă și locuită pe ici pe colo de niște oameni urâți, pitici, care poartă numele de *ainu*, locuitorii de baștină ai Arhipelagului Japonez. Mai în jos se încovoie, spre Coreea, și bogata insulă *Hondo*, care e puterea tezaurul cel mai scump al niponului. Pe lângă ea se ocrotește *Shikoku*, iar *Kyushu* încheie grupa centrală a marilor insule care, înspre miezăzi se prelungesc într-un mărgean de insule verzi. Prin mijlocul acestei țări insulare străbate o creastă de munți stâncoși, ce își cucuie piscurile până la înălțimea de 3 750 m, și în măruntaiele cărora e o frământare veșnică de foc care zguduie prin erupții vulcanice coasta pământului locuită cu groază. În brâul vulcanic ce încinge Oceanul Pacific, Japonia ocupă un loc de cinste cu cei 20 de vulcani activi și cu sutele de vulcani stinși. Cel mai însemnat e *Fuji-yama*, în forma unei căpățâni uriașe de zahăr, încununat de veșnică zăpadă, cel mai sfânt munte al țării, pe care vara îl urcă la 20 000 de pelerini îmbrăcați în haine albe.

Pe toată întinderea Japoniei nu se găsesc câmpii întinse încărcate de roade, precum nu sunt nici ape liniștite cu cursuri lungi. Firea ei de țară muntoasă rămâne mereu consecventă. Coastele dealurilor acoperite în cea mai mare parte cu păduri de brad sunt întortocheate și sălbatică, cu trecători puține și strâmte, care nu îngăduie comunicația; văile cu tufişuri de ceai, holde de orez și verdețuri de tot soiul sunt înguste. Au mai mult aspectul unor undulații de pământ ce suie și

coboară neconținut. Apele se zbat în cascade pe pieptul de granit al stâncilor sau, ajunse în văi, se pierd în masa nisipului, încât nici acestea nu pot fi folosite ca mijloace de comunicație.

Flora Japoniei prezintă toate nuanțele de trecere între zona boreală și tropicală. Tot așa de variată e și temperatura, care nu poate fi decât capricioasă și nestatornică într-o țară cu înălțimi de 3 000 metri și o întindere de 27 grade latitudine meridională. Aerul limpede și sănătos face pe oameni vioi, ageri și neastâmpărați, „*el pregătește pentru cele două ținte mari ale neamului japonez, odinioară ca și astăzi: lupta și arta*”. Japonezii după limbă, port, obiceiuri și fel de viață astăzi sunt un popor unitar, care însă nu se coboară din una și aceeași rasă. Pe lângă locuitorii băștinași, *ainu*, care astăzi sunt strămtorați în sălbăticia insulei Yeso, bogată numai în mine de cărbuni de piatră, și din care abia se mai găsesc 12 000, se presupune amestecul de sânge malaez și polinez, venit din Asia prin Coreea. După însușirile lor fizice însă aparțin rasei mongolice: înalți de 150 cm. (clasa nobilă e și mai mică), culoarea feței e galbenă deschisă, cu foarte multe nuanțe, care îi apropie pe de o parte de europeni, pe de alta de cei din Asia. Au părul negru, rar și aspru, pe care-l cultivă cu multă îngrijire, mulți îl poartă europenește. Țeasta capului e brahicefală, ochii abia despicați și îndreptați spre vârful nasului mititel și regulat. Însușirile sufletești ale japonezilor nu se aseamănă cu a celorlalte popoare asiatice. La dânșii găsim o mulțime de trăsături simpatice; ei sunt prevenitori, amabili și umani. Viața lor familiară e fericită și severă, copiii sunt bucuria casei și acel care-și batjocorește nevasta și copiii e un stricat. Ca la puține alte popoare se cultiva respectul față de mai marii lor și sentimentul de echitate. Dragostea frumosului și a naturii e întrecută poate numai de patriotismul lor nemărginit din care cauză nici nu pot suferi pe „dobitocul” de străin, care vrea să le răpească patria lor de insule, să-i înstrăineze de plaiurile pe care au călcat străbunii lor cuceritori și care vrea să le fure oceanul hărăzit lor de la zei.

Religia națională a japonezilor se cheamă *șintoismul*, adică cultul străbunilor, între care primul loc îl ocupă *Mikado*, suveranul care e fiul Zeiței Soarelui și ai cărui străbuni se coboară până la 660 î. Hr. Această religie adoră pe toți principii mai renumiți, pe eroi și învățați. Panteonul poporului adăpostește o mulțime de zeități mai mărunte. Pe urmă adoră natura iubită: cerul și pământul, soarele și luna, focul etc., care sunt înfățișate prin idoli, sărbătoriți prin praznice cu băuturi și mâncăruri, jocuri și teatre. Din cultul lor nu lipsesc nici dobitoacele, „ca aceea vulpe-zeu care se rânjește din toate colțurile, din toate podoabele, din toate tufișele templelor șintoiste”. Budismul, – un alt cult religios, – e împrumutat din filozofia lui Confucius și a altor înțelepți chinezi. Religia japoneză nu cunoaște celibatul și mănăstirile. Japonezii culți de astăzi încep să-și ridice glasul împotriva acestui fetișism grosolan și peste tot împotriva religiei pe care o găsesc de prisos. Rectorul universității din Tokyo, nu de mult scria că toate templele trebuiesc transformate în școli, fiindcă e mai cuminte lucru și mai folositor a învăța în loc de a te ruga. Într-adevăr până de curând poporul japonez era un popor barbar, incult.

În timpul feudalității, care a dăinuit până în secolul trecut nu cercetau școlile publice decât samurai; nobilimea își făcea educația în școli private. Instrucția maselor țărănești nu era cunoscută. Abia în 1871 s-au înființat școli de tot soiul. Învățământul lor primar de astăzi e foarte bun, au vreo 28 500 de școli primare, cu 4 000 000 de elevi. Școlile secundare sunt mai slabe. Au și două universități, în Tokyo și Kyoto, vechea capitală a imperiului. Ele sunt organizate după modelul celor din Europa; nu au însă Facultatea Teologică. În schimb au o Facultate de Agricultură și Inginerie. Oameni raționali. Educația înaintează încet, fiindcă altoirea sufletelor împietrite de neștiință e grea și cere timp. Educația femeilor stă pe un nivel nu tocmai strălucit, cu toată străduința Împărătesei Haruko (Primăvara).

*

Japonezii au haine frumoase sau așa li se par lor. Se poartă îmbrăcați în haine de mătase, împodobite cu flori și alte multe minunății ale naturii și fanteziei; țărani poartă haine de cânepă;

bărbații poartă păr lung, uns cu pomezii strălucitoare și adunat într-un moț strâns; pălăriile le înlocuiesc de obicei umbrelele; se încălță cu un fel de sandale de lemn sau de paie, pe care le leagă printre degetul cel mare. Femeile, păpuși blajine, cu sprâncenele rase și dinții înnegriți, își ascund frumusețea formelor în haine largi, cu mâneci ca niște aripi de flutur. (În timpul din urmă moda pariziană a tăiat aripile fluturilor din Japonia).

Viața japonezilor e cumpătată și patriarhală în căsuțele lor construite cu îngrijire din lemn cioplit și lustruit, cu pereți de hârtie, cu acoperiș de paie și împrejmuite totdeauna cu o grădiniță de flori, pentru care au un cult deosebit, o sărbătoare a crizantemelor. În casele lor nu sunt scaune, căci ei își încrucișează picioarele pe rogojini curate; hrana lor principală e orezul, mai multe soiuri de mei, pești pe care îi mănă cruzi, beau vin de orez, ceai, fumează atât bărbații cât și femeile.

Pământul productiv, a 12-a parte a întregului, e lucrat cu hărnicie. Agricultură, spune tradiția lor, a fost introdusă de Zeița Soarelui, al cărei templu adorat e clădit din nou tot la 21 de ani, ca țara să fie în pace și *Gokoku* (cele cinci semănături principale) să dea roade bogate. Creșterea vitelor e mai neglijată: caii lor sunt mici și urâți, vacile dau lapte numai pentru vițeii. În schimb cea mai însemnată industrie de casă a lor e cultivarea viermilor de mătase, mai cu seamă în Insula Hondo.

*

Istoria veche a acestui popor, ca de obicei se pierde în lumea tradițiilor și a mitologiei. Din vechile lor cronici se poate ști numai atât că pe la începutul secolului al VI-lea î. Hr., perechea zeiască *Izanagi* și *Izanami* au creat insulele japoneze, din acești zei s-a născut Zeița Soarelui *Amaterasu* al cărei fiu, *Jimmu Tenno*, a fost primul stăpânitor (la 600 î. Hr.) și întemeietorul dinastiei japoneze. Tradiția națională atribuie primilor *Tenno-i* (denumirea oficială a regilor, ceea ce înseamnă regele ceresc) un șir lung de fapte eroice și de cucerire de la sud spre nord, ceea ce istoricește înseamnă migrația succesivă a elementelor mongolice amestecate din Japonia și cucerirea acestei țări de la elementul băștinaș *ainu*. Poporul acesta de venetici era un popor barbar în toată puterea cuvântului, care se hrănea cu orez, pești și vânat, care nu avea nici cele mai primitive elemente de cultură și care practica un fel de cult brut al străbunilor, din care mai târziu s-a născut religia națională: șintoismul. Erau împărțiți în mai multe triburi, care aveau câte un șef, nu recunoșteau însă un șef comun. *Tenno* era șeful tribului mai puternic. Mai târziu acesta din urmă fu recunoscut de toate triburile și reuși să întrunească oarecare putere, care i-o desăvârși schimbând toată organizația statului, cultura chineză. Până la această transformare fundamentală toată istoria acestui popor se reduce la expediții de cucerire în Coreea. Pe la mijlocul secolului al VI-lea d. Hr., primară, tot prin Coreea, budismul de la chinezi. Împreună cu el primară și civilizația chineză, care se schimbă (secolul VII și VIII), întreaga organizație a statului, transformându-l într-un stat central cu legi și ceremonial chinez. Țara fu împărțită în provincii, în fruntea cărora erau guvernatori, care ascultau de *Tenno*, investit cu putere nemărginită și cu reședința în Kyoto. Pe aceste vremuri „Fiul Cerului” era domnitor adevărat. Mai târziu nobilii l-au despuiat de toată puterea, căci ei puneau și răsturnau pe domni după plac.

Din familia nobilă Minamoto se alege un „*shogun*” (marele general învingător de barbari), care întruni în mâna lui toată puterea nemărginită ce o avea până atunci *Tenno*. Această demnitate deveni ereditară. Shogunii și-au ales chiar și o reședință pe creasta răsăriteană, la *Yedo*. Împăratul, acum, era închis în căsuța lui simplă de lemn, de unde nu avea voie să iasă decât foarte rar și atunci numai în trăsură închisă cu perdele și numai cu învoirea supușilor care locuiau în palate strălucite. Nu-și cunoștea țara, căci trăia numai între femeile și curtenii lui din ziua în care a urcat scările domniei și până la moarte. La dânsul nu erau lăsați decât foarte rar kuge, principii și daimyo. Aceștia se târau în genunchi, cu fruntea la pământ, până înaintea tronului, un simplu cort de mătase albă, înăuntrul căruia ședea împăratul cu picioarele încrucișate pe o saltea întinsă pe

podelele de lemn. Cât ținea audiența, ușa cortului era acoperită cu o perdea diafană ca să nu se vadă fața sfântă a „Fiului Cerului”.

Poporul *heimin*, –care lucra pământul, se ocupa cu pescăria, meșteșugul, cărăușia și negustoria, – nu-și vedea nicicând împăratul. Credința lui era, că e cea mai mare nenorocire să vezi persoana împăratului. În astfel de împrejurări adevărații stăpânitori erau daimyo (nobilii), care stăteau în fruntea celor 300 de provincii și care nu prea sprijineau pe shogun. Daimyo și elementul milităresc pe care se rezemau samurai⁷³, au făcut istoria de frământări și de uzurpații, care a ținut până în secolul trecut. La 1868 o eră nouă începe în Japonia, numită *meiji* (a luminii). Furtuna de prefacere înlătură pe shogun; tânărul Mikado, Mutsuhito (actualul împărat, născut la 1852) fu adus pe scaunul părăsit al străbunilor, acum în noua capitală *Yedo*, care s-a numit Tokyo (= Capitala Răsăritului); întregii țări se dădu o nouă organizație, prin care feudalismul fu înlocuit cu forme de stat împrumutate de la europeni. Astăzi au constituție: senat, cameră, armată, legi, calendar (gregorian), comerț, orașe, etc., ca și statele din Europa. Însuși Mutsuhito, care până la vârsta de 17 ani n-a văzut holde de orez, păduri, sate și orașe, care nu-și cunoștea țara, s-a supus acestei evoluții a poporului său. S-a îmbrăcat în haine militare și s-a arătat supușilor. La această modernizare a Japoniei au muncit cinstiți și cu sânguință bărbați din aristocrația japoneză, cum a fost Conte Ito, Bismarckul Japoniei, Jamagata și alții.

*

Limba japoneză aparține familiei fino-tătare sau ural-altaice; ea urmează, în gramatică și sintaxă, regulile limbilor aglutinante. Dintre arte cea mai perfecționată e pictura, despre care se vorbește cu competență în revista *Lucașfărul* (1904). Literatura e pe un nivel cu mult mai inferior, cu toate că primele începuturi se găsesc încă în secolul al VII-lea. Cel mai cultivat gen e al povestirilor și istorioarelor aventuroase, care la noi sunt gustate de sufletul nevârstnic al copiilor. Unele din aceste cărți sunt ilustrate. Cum japonezii sunt în relații foarte intime cu cerul, e natural ca în literatura lor să se găsească o mulțime de elemente supranaturale și mistice, întocmai ca și la chinezi, ai căror imitatori sunt ca și în știință și religie. Cel mai bun nuvelist al lor e *Bakin* (1767-1848), care a scris sute de volume. Cea mai frumoasă din operele lui e „*Robia iubirii*”. Romanul de asemenea e foarte bogat. Sunt cultivate mai ales lungile romane istorice, în care se povestește istoria poporului japonez, apoi romanele sociale, în mare parte pure creații ale fanteziei. Cel mai bun roman, care corespunde întrucâtva criteriilor noastre asupra acestui gen literar, e a lui *Tamenaga Shunsui*: „*Credința până la moarte*”, cel mai popular și în Japonia. Poezia lor e veche (sec. al XI-lea) și cântă mai ales frumusețile naturii și eroismul romantic al japonezilor. Poezii lor au fost până în zilele noastre aproape numai femei. Distracția predilectă a societăților înalte în Evul Mediu era poezia, chiar și Mikado dădea câte unei femei idei fericite care, dacă erau frumos versificate, nu arareori o făcea favorita sau chiar nevasta lui. Din sec. al XI-lea datează cea mai renumită carte a acelor vremuri „*Genji Monogatari*” scrisă de fata unui daimyo. Cea mai frumoasă limbă japoneză a fost scrisă de o concubină a împăratului, tot din acel veac. Bărbații scriau o limbă stricată, amestecată cu vorbe chineze.

Literatura japoneză privită cu ochi europeni e caracterizată scurt și nimerit de profesorul Basil H. Chamberlain de la Universitatea din Tokyo: „*Die japanische Literatur ist ohne Genius, ohne Gedanken, ohne Logik, Tiefe und Breite, ohne Vielseitigkeit*”. În timpul din urmă s-a europeanizat și literatura japonezilor. Cele mai multe cărți care apar astăzi sunt traduceri din autori europeni. Arta dramatică nu e mai înfloritoare. Teatrul și acolo e de origine religioasă. Piesele cele mai obișnuite

⁷³ Niște cavaleri viteji, cu sabia întotdeauna scoasă, cu care după ce curmă zilele dușmanului își spintecă senini burta, fac *harakiri*, obicei practicat de toți aceia care fac păcate mai grele.

sunt luate din istoria poporului și sunt schimbate după plac de actorii, care joacă de dimineața până seara pe bina deschisă, care între acte se joacă și se tăvălesc copiii spectatorilor așezați pe pământ.

Muzica japoneză e un fel de șarivari; când cântă din gură, urlă, iar când fac muzică instrumentală te asurzesc cu „filarmonica” lor. Instrumentele lor favorite sunt: *koto*, o scândură lungă cu 13 strune ca țambalele noastre, și *șamisen*, un fel de mandolină, al cărei glas pițigăiat place mai ales femeilor japoneze.

Cărțile principale de care ne-am folosit în această succintă și fragmentară prezentare sunt: N. Iorga, *Războiul din Extremul-Orient – China, Japonia, Rusia Asiatică*, București, 1904. Ernst v. Hesse-Warteg, *China und Japan*. Ediția a II-a, Lipsca, 1900. Graf Hans v. Königsmarck, *Japan und die Japaner*, Berlin, 1900 – și altele.

(1904).

† Giosuè Carducci

Operele personalităților artistice mari sunt ca strălucirea unui soare. La lumina și căldura acestor suflete se trezește la viață o lume nouă de idei, de idealuri, care rămân stele călăuzitoare multă vreme pentru neamul din care s-au născut. Un soare a fost Carducci pentru italieni. Lui, care în multe poezii a slăvit soarele, i se cuvine cu adevărat această comparație. La 16 februarie 1907 în Bologna, s-a stins viața pământească a celui ce credea că „*Sol nella morte è il vero*” (numai în moarte este adevărul). Operele lui, însă, vor trăi alături de a celor mai mari poeți ai Italiei.

*

Familia Carducci era originară din Toscana. Aici a trăit tatăl său, care era medic, până ce a fost exilat de austrieci, fiindcă făcea parte dintr-o societate secretă. Giosuè Carducci s-a născut la 27 iulie 1836, în Valdicastello. În casa părintească a avut parte de o educație severă și morală. Tatăl său îi dădea să citească numai cărți de morală catolică și de acelea care învață pe om la împlinirea datoriei. Viața sfinților și unele romane ale lui Manzoni erau hrana lui sufletească. Copilăria lui coincide cu epoca în care „tânăra Italie”, întemeiată de marele patriot Mazzini, la 1838, pune la cale revoluții după revoluții pentru a elibera Italia de absolutism. Încercările revoluționare n-au izbutit, dar ele oțeau sufletele, pregătindu-le pentru fapte mari. Carducci crește în această atmosferă revoluționară, însuflețindu-se pentru libertate urând religia, mai ales creștinismul, care, după părerea lui, dedă pe om la slugărnicie, la umilire. Ura lui față de religie și față de tagma preoțească, în frunte cu Papa, o cultiva din copilărie, încă pe când era în Institutul Catolic al Călugărilor Scalpi din Firenze, unde nu putea suferi pe „*il nero prete*”, care îi vorbea de conjugări și declinări, în vreme ce dânsul se uita pe fereastră și se gândea la splendoarea cerului, la munți și la mare. Ne aduce aminte de Eminescu al nostru.

În aceste școli catolice avea ca profesor pe călugărul *Zini*, pe care, de câte ori putea, îl pândea și îi șoptea la ureche: „*Padre Zini, eviva Leopardi!*” Adora poezia păgână în așa măsură, încât odată, ajungându-i în mână poeziile lui *Foscolo*, a îngenunchiat pe scări înaintea lor și a rugat pe mama sa să îngenuncheze și dânsa și să sărute cartea. După terminarea studiilor secundare a trecut în școala normală din Pisa. Dar nici aici nu era încântat de profesorii lui. Și aceștia îi vorbeau numai de „*funcțiile aoristelor și genealogia verbelor*”. Pe când el dorea înnobilarea sufletului și îmbogățirea minții, prin cunoașterea și aprofundarea literaturii grecești, a poeziei antice, a cărei formă, mai târziu, o stăpânește desăvârșit în creațiile lui. Dorul lui de a se lumina de la profesori rămase zadarnic. Atunci se hotărî să învețe singur ceea ce nu putu cu ajutorul altora. Se înfundă în biblioteca școlii și citi pe marii maestri. Se făcu stăpân pe cunoștințe temeinice, care, după o scurtă carieră de profesor secundar, îl urcă pe catedra de Istorie a Literaturii Italiene la Universitatea din

Bologna. Înainte publicase câteva fascicule de poezii și pornise o foaie, de scurtă durată, *Poliziano*, în care a scris studii mai întinse despre *Alfieri* și *Giusti*.

Universitatea din Roma, când a înființat catedra pentru comentarea lui Dante, l-a invitat pe dânsul ca profesor, dar n-a voit să o primească. A rămas în „Bologna lui”, unde 40 de ani a tălmăcit generațiilor de ascultători frumusețile literaturii italiene, începând cu anticitatea și sfârșind cu capodoperele moderne. Cursurile lui erau celebre. Veneau studenți din toate părțile Italiei să asculte graiul de profet al cântărețului, pătruns de cea mai senină iubire de patrie. Cursurile lui se întemeiau pe cercetări științifice și le îmbrăca într-o formă artistică fermecătoare. Astfel a propovăduit adevărul și frumosul toată viața lui. Ca probă a iubirii de patrie și a elocvenței sale cităm un fragment dintr-o cuvântare la 7 ianuarie 1897, către tinerii cetățeni: „O, tineri, nu vă uitați voi niciodată cu ochii sufletești la flamura tricoloră, când flutură de pe înălțimile Capitolului peste colinele și văile, de unde a plecat Roma la izbândă și la stăpânirea lumii? Oare ați văzut-o voi salutând, de pe palatul priorilor, înălțimile, la care s-au ridicat, cântând și creând, Dante și Michelangelo? Și dacă în inimile voastre mai licărește o scânteie din vechiul entuziasm, atunci veți recunoaște că, asupra monumentelor gloriei străbune, acest simbol al patriei luminează, în strălucirea lui nouă, și mai senin și mai frumos. Umbrele vremurilor trecute îl leagănă cu atâta mândrie și-l flutură cu suflarea lor, încât preface asprimea morții și sublimul amintirii într-un nou dor de viață și în nădejdi noi. O, tineri, Italia nu poate și nici nu vrea să reînvie vechiul Imperiu Roman; dar nici nu vrea să fie supusa națiune a renașterii și de batjocura orișicui. Dacă e să rămână Italia și în viitor un muzeu, o școală de muzică sau chiar un bâlci pentru trântorii Europei sau și mai bine o hală de negoț, în care se vinde cu zece, ceea ce a costat trei – atunci, pe Dumnezeul meu, a fost de prisos și zadarnic să se verse atâta sânge și să se tulbure liniștea ruinelor din Roma. Italia a reînviat pentru ea însăși și pentru lume; dacă vrea să trăiască, trebuie să-și aibă crezul propriu, să se încreadă în propriile ei puteri, să slujească legilor umane, să-și înalțe numele dincolo de limitele etice și politice ale prezentului. Întoarceți-vă, voi tineri, la statornicia și credința strămoșilor și reînnoiți în inimile voastre vechiul jurământ: Italia, Italia, Italia mai presus de toate!”

*

Aceeași iubire de patrie se revarsă din creațiile lui poetice. El este unul dintre acei poeți naționali, care rezumă instinctul de conservare și de expansiune al neamului din care s-a născut. El este omul sintetic și reprezentativ al aspirațiilor naționale, care, într-o jumătate de veac, au schimbat înfățișarea politică a țării sale și au premenit sufletele, săvârșind unitatea Italiei.

De la căderea Imperiului Roman această țară n-a mai fost unită și liberă. Blestemul certelor lăuntrice a ținut-o într-o dezmembrare și slugărnicie continuă. Începând cu Dante, poeții și istoricii Italiei visează și propovăduiesc unitatea, libertatea și independența țării lor. Și Carducci a fost un neîmpăcat dușman al tiraniei, fie că aceasta se întrupa într-un geniu ca a lui Napoleon, fie că se înfățișa în puterea austriacă sau în cea a papei. Ca tânăr a scris acel „*Imn la Satana*”, în care cântă pe Satan purtătorul de foc, simbolul lumii și al puterii creatoare, al rațiunii. O seamă de tineri, însuflețiți de acest imn, își făuriseră un ideal: *Roma fără Papa*. Și nu peste multă vreme cântărețul libertății, osânditorul tiraniei avu parte, la 1870, să vadă intrarea lui Victor Emanuel al II-lea în Roma, fapt care împlini visul atâtor luptători: *Unitatea Italiei*. Acestei Italii, Carducci a voit să-i dea și o conștiință națională nouă, să primenească energia neamului său prin evocarea gloriilor străbune. Opera din tinerețe (*Juvenilia*, *Levia Grevia* și *Giambi et Epodi*), din care se revarsă patriotismul sălbatic, puterea furtunoasă a acestui italian, care luă parte la evenimentele cele mai triste și cele mai hotărâtoare ale țării sale; opera, în care striga, îndemna cu toată violența, biciuia fără milă vanitatea și lenea contemporanilor, se continuă prin acele *ode barbare*, care constituie cele mai strălucite pagini din istoria literară a țării sale.

În acestea poetul ajunge maturitatea. Limba, spiritul, felul întreg de a se manifesta sunt cu totul reînnoite. Dragostea de patrie devine un simbol, un cult național. Pe lângă nota națională,

Carducci cântă cu seninătate și liniște, frumusețea antichității elene și romane, a iubirii veșnice și a naturii. Marele poet italian, Enotrio Romano, – pseudonimul lui Carducci, – își încheie activitatea cu versurile:

Fior tricolore,
Tramontano le stelle in mezzo al mare
E si spengono i canti entre al mio core...

...S-a stins, împăcat, după ce resădi în sufletul celor rămași în urmă jurământul străbun:
„Italia, Italia, Italia mai presus de toate!”

(1907).

Björnstjerne Björnson

Numele acestui uriaș de la miazănoapte cucerește tot mai mult inimile în văile Carpaților. Cetele celor necăjiți își îndreaptă, cu tremurul nădejdiei în suflet, privirile spre lumina acestui soare norvegian, care biciuiește fără cruțare nedreptatea. Björnstjerne Björnson e unul dintre cei mai mari poeți naționali pe care i-a avut vreo țară. „*Er ist der grosse Sämman Norwegens*”, – cum îl numește criticul danez G. Brandes. E un poet-erou care, întreagă viața, a luptat pentru întruparea idealurilor poporului norvegian. A luptat cu mijloacele artei pentru regenerarea culturală și politică a Norvegiei, care până la începutul secolului trecut nu însemna aproape nimic în istoria universală, nu avea nici măcar o limbă literară proprie. (*Holberg*, cel mai mare scriitor și reformator al Danemarcei din jumătatea primă a secolului al XVIII-lea, când Norvegia aparținea Danemarcei, era norvegian). Abia la 1814, când Norvegia se rupe politicește de Danemarca, începe și literatura norvegiană. Björnstjerne Björnson și H. Ibsen sunt dioscurii Norvegiei, care au cucerit țării lor un loc de cinste în literatura universală. Björnstjerne Björnson e însă mai național decât Ibsen; el e expresia specifică a poporului norvegian, în el se manifestă firea, temperamentul țaranului norvegian cu toate defectele și calitățile lui.

Björnstjerne Björnson e fecior de popă născut la 8 decembrie 1832 în Kvikne, o comună situată într-un ținut stâncos și sterp, cu o climă aspră. Când era în vârstă de 6 ani, tatăl său a fost transferat în Naasset, ținutul Romsdalen, renumit ca frumusețe. Pe când urma școala din orașelul Molde, a înființat între elevi o reuniune și trecea ca șef al lor. Ca universitar, în Cristiania, trăi o viață foarte intensivă. În curând (în 1852) își începe activitatea publică, mai ales ca critic, îndreptându-se îndeosebi împotriva actorilor danezi, care stăpâneau scenele norvegiene și care erau mai mult măscărici decât artiști. Mai târziu se simți atras tot mai mult spre povestirile țărănești, cunoscând din copilărie viața poporului norvegian. Aceste povestiri, care formează partea cea mai însemnată din epoca primei lui activități, sunt cele mai reușite, cele mai artistice din întreaga lui activitate. *Synnøve Solbakken*, *Arne*, *Tatăl*, *Cuibul de vulturi*, i-au câștigat mulți admiratori în Norvegia și Danemarca. Noutatea limbii, căreia a căutat să-i imprime nuanțele dialectale ale limbii norvegiene, și sobrietatea formei, l-au ridicat repede în slava celor mai mari scriitori ai nordului. În tratarea subiectelor țărănești se deosebește fundamental de ceilalți contemporani ai săi din alte țări. El e un mare artist al țărănimii zugrăvind concepția ei proprie despre lume și viață. Nu împrumută țaranilor concepțiile și ideile lui, cum face de pildă Auerbach la nemți sau, cum face, astăzi, Gorki cu vagabonzii lui ruși. Astfel se explică și îngustimea ideilor și stilul sobru, rupt, zgârcit și expresiv al povestirilor lui.

A mai scris drame și poezii. E cunoscut ca unul dintre cei mai buni lirici ai Norvegiei, deși forma versurilor e cam aspră. Poeziile, patriotice au devenit cântece naționale. Dintre dramele lui din prima epocă amintim: *Sigurd Slembe*, *Arnlfot Gelline*, *Harte Hulda* etc., care sau nu sunt pentru

scenă sau n-au avut un deosebit succes. Cele mai bune dintre piesele lui din această epocă sunt *Maria Stuart* și *Noii căsătoriți*.

Pe la 1870, în Norvegia se începe o nouă epocă. Se pornește o mișcare intelectuală și literară modernă, sub influența culturii daneze, franceze și engleze. Björnsterne Björnson însuși câștigă „ochi care vedeau și urechi care auzeau” – cum scrie într-o scrisoare particulară. Citise istoria țării sale, operele filozofice contemporane, îndeosebi pe John Stuart Mill, călătorise prin țările civilizate ale Europei. După o tăcere lungă, prima operă modernă, prin care începe epoca a doua a activității sale *Un faliment*, căreia îi urmează *Redactorul*, apoi *Regele*, *Magnhild*, *Căpitanul Mausana*, *Noul Sistem*, *Leonarda*. Apoi două mari romane, care cu toată tendința lor moralizatoare, sunt bogate și în frumuseți artistice. Au urmat apoi cele mai puternice piese ale lui: *O mânășă*, *Peste puterile noastre*, *Laboremus*, care fac din Björnsterne Björnson unul dintre cei mai mari dramaturgi ai Norvegiei și ai timpului nostru. Dramele lui sunt din multe puncte de vedere vulnerabile, unele sunt de-a dreptul teziste, pentru care nici n-a fost scutit de atacurile compatrioților săi, care apărau „arta pentru artă”, în înțelesul fals care e bine cunoscut și publicului românesc. Vom avea altădată prilej să ne ocupăm cu dramele celor doi poeți mari ai Norvegiei, Björnsterne Björnson și H. Ibsen, de astă dată reproducem o caracterizare a criticului danez, G. Brandes, care ne pare nimerită.

„H. Ibsen e un judecător; sever ca vechii judecători ai lui Israel. Björnson e un profet, prevestitorul înflăcărat al unor vremuri mai bune. Ibsen în adâncul sufletului său e un mare revoluționar, în „Comedia iubirii”, „Nora” și „Strigoii” biciuește căsnițiile, în „Brand” biserica, în „Stâlpii societății” burghezia conducătoare. Tot ce atacă e țândurit de critica lui bine gândită și pătrunzătoare, și ruinele stau să cadă fără a se zări însă în dosul lor noi forme sociale. Björnson e un spirit împăciuitor; el poartă război fără ură. Creațiile lui sunt înseninate, ici-colea, de raze primăvăratice, pe când ale lui Ibsen, cu seriozitatea lui posomorâtă apar într-o umbră adâncă. Ibsen iubeste ideea, consecvența în viața suflătoare și rațională, care alungă pe Brand din biserică și pe Nora din căsnicie. Dragostea de idei a lui Ibsen corespunde dragostei de oameni a lui Björnson”.

Această iubire de oameni îl face pe Björnson un poet erou al întregii lumi civilizate. Și la sărbătoarea norvegienilor, care în curând vor prăznui împlinirea celor 75 de ani de la nașterea lui, aducem și noi prinosul nostru de dragoste și de admirație acestui Mesia al Norvegiei.

(1907).

Tolstoi⁷⁴

Nu departe de Moscova, în provincia Tula, se află satul Iasnaia Poliana, împrăștiat printre niște coline împrejmuite de un brâu de păduri. Pe una dintre aceste coline se zărește o curte boierească, în față cu straturi de flori, cu grădini, cu heleșteie, și jur-împrejur cu parcuri și alee de tei și de mesteceni. Într-o odaie a acestui castel, sărăcăcios mobilată, cu un fierăstrău și o coasă pe perete și cu o lopată într-un colț, trăiește o viață simplă țărănească cea mai mare personalitate a poporului rusesc, contele *Leo Nicolaevici Tolstoi*. În toamnă, întreaga lume civilizată a serbat cu bucurie și entuziasm sincer jubileul de 80 de ani de la nașterea acestui moșneag cu chip de apostol. Inaugurez seria conferințelor, pe care le aranjează instituția noastră culturală, vorbind despre Tolstoi, în credința că împlinesc dorința d-voastră a tuturor de a aduce și noi un modest prinos de admirație acestui artist cugetător și apostol care, cu toate greșelile și curiozitățile lui, e poate cea mai mare, cea mai interesantă și cea mai originală figură a veacului al XIX-lea.

Mărturisesc de la început că îmi dau bine seama de sarcina grea ce am luat-o asupra mea de a zugrăvi viața și activitatea acestui uriaș al artei și al gândirii omenești. Sunt convins chiar că în

⁷⁴ Conferință ținută în sala festivă a Muzeului Asociațiunii din Sibiu.

cadrele strâmte ale unei conferințe, aceasta e cu neputință, căci numele lui Tolstoi înseamnă o culme, de care te poți apropia numai cu mari jertfe de timp și la care cu greu pot ajunge drumeții obișnuiți să trăiască o viața culturală de toate zilele în furnicările de la poalele Olimpului cu atâtea frunți de lumină etern strălucitoare. Cu toate acestea, încrezându-mă în bunăvoința d-voastră și chemând în ajutor atenția și imaginația d-voastră, vom încerca împreună să privim măcar din depărtare icoana lui Tolstoi, căutând să-i cunoaștem în liniamente generale viața și activitatea. Ne vom feri să-l ispitim mai de aproape, în amănunte, de teamă să nu ne pierdem în labirintul sufletului său complex. Și, ca să-l putem cunoaște mai ușor și mai bine, îl vom urmări pas de pas, din copilărie până la vârsta lui de maturitate; ne vom da silința să scoatem la lumină momentele mai importante din desfășurarea individualității lui zbuciumate; ne vom opri numai asupra acelor ondulări ale personalității lui, care sunt mai lesne de înțeles. Voind să-l cunoaștem, suntem siliți a alege calea cronologică, fiindcă dânsul nu se înșiră printre acele individualități mari ale omenirii, a căror activitate și concepție despre lume se poate rezuma într-o propoziție. Tolstoi nu face parte dintre acele suflete monotone, fie chiar și geniale, care străbat pe o singură cărare la jilțul nemuritorilor din Olimp, închinându-și o viață întregă pentru o singură idee, ca să împodobească comoara culturii omenești. Tolstoi nu e râul cu o albie statornicită de civilizație; el nu are o singură matcă, în care își leagă maiestos valurile rodnice și strălucitoare de lumină spre marea veșniciei, cum sunt de obicei personalitățile mari ale popoarelor înaintate în cultură.

Tolstoi se aseamănă mai mult cu un torent ce izbucnește din inima unei țări părăginite, sălbatic și plin de buruieni. Străbate cruciș și curmeziș în toate părțile, se umflă de furtunile norilor din suflet, se revarsă cu zgomot peste lumea întregă, surpând, răscolind adânc și distrugând bunuri atât de scumpe oamenilor. Chiar și atunci când își găsește o albie statornică, adeseori înspăimântă peste lumea cu vuiete de mânie revoluționară. Sufletul lui Tolstoi e într-o neîncetată zbuciumare; e unul dintre sufletele prometeice, veșnic pribeg, o viață întregă urmărite de dorul de a ști și de a afla adevărul. Sufletul lui se răsfrânge, ca într-o oglindă, complexitatea și toată îndoiala ființei omenești. Și tocmai această frământare a creierului în aflarea adevărului, tocmai această zbuciumare a sufletului său uriaș, care calcă în picioare formele civilizației omenești, face ca Tolstoi să fie cel mai specific și mai tipic reprezentant al poporului rusesc, popor care până la începutul secolului al XIX-lea se poate asemena cu animalele din era terțiară cu trupul și cu creierul mic, popor care numai de 100 de ani trăiește o viață intelectuală europeană căutându-și forme noi de civilizație.

*

Tolstoi e vlăstarul unei vechi familii boierești care a avut un rol însemnat în viața publică rusească. În castelul din Iasnaia Poliana se pot vedea portretele alor 20 de generații de străbuni ai lui. Unul dintre ei a fost șeful camerei secrete și omul cel mai de încredere al lui Petru cel Mare. Acest strămoș a primit titlul de conte, cu prilejul încoronării Împărătesei Ecaterina, la 7 mai 1724.

Străbunii, după mamă, au fost din familia princiară Wolkonsky, căreia a aparținut moșia din Iasnaia Poliana. Tatăl lui Tolstoi, Conte Nicolae Ilici Tolstoi, în tinerețe a servit în armată, a luat parte la războaie, în care s-a distins ca om îndrăzneț. Ieșind din armată, moșia părintească fiind încărcată de datoriile făcute de tatăl său încetat din viață și având să îngrijească de o mamă și de-o soră învățate cu viața luxoasă, scapă din încurcătură căsătorindu-se cu bogata Principesă Wolkonsky, singura fată la părinți. După ce vinde moșiile părintești, se mută întreaga familie la moșia nevetei sale din Iasnaia Poliana. Tatăl lui Tolstoi era un om mediocru ca inteligență și ca cultură; altfel voinic, plin de viață și de un temperament sangvinic. Toată viața lui s-a ocupat cu administrarea moșiei, cu vânătoarea și cu alte sporturi aristocratice.

Mama lui Tolstoi era o fire artistică, o minunată povestitoare, vorbea mai multe limbi străine. Era mult superioară soțului ei atât ca suflet cât și ca inteligență. Își iubea bărbatul fiindcă îi

era soț și fiindcă era tatăl copiilor ei, dar n-a fost niciodată îndrăgostită de el. Și-a petrecut viața îngrijind de copii și de casă, citind soacrei sale romane și îndeletnicindu-se, în ceasurile libere, cu studiul cărților serioase, ca Emile al lui Rousseau. Părinții lui Tolstoi duceau viața boierilor ruși de la țară. Cu 30 de argați în curte și cu o moșie întinsă, puteau gusta toate plăcerile unei vieți patriarhale. Dumnezeu, căruia se închinau cu multă evlavie, i-a binecuvântat cu cinci copii: Nicolae, Sergiu, Dumitru, Leo și, o fată, Mașenca, nașterea căreia a stins viața mamei lui Tolstoi.

Leo s-a născut la 28 august stil vechi, 1828. Orfan de mamă la vârsta de un an și jumătate a crescut sub îngrijirea unei rude îndepărtate, Tatiana Alexandrovna Iergolsky, ce locuia cu dâșii. În tinerețe existase o legătură sufletească între Tatiana și tatăl lui Tolstoi. Ei au renunțat însă la visele lor, ca acesta să-și poată mântui familia, căsătorindu-se cu bogata principesă Wolkonsky. Tatiana a rămas credincioasă sentimentelor ei curate din tinerețe, și, păstrându-și toată viața o seninătate de martiră, s-a împăcat cu soarta ei de a se jertfi pentru alții. A îngrijit ca o mamă de orfanii iubitului ei de odinioară, neprimind a-i fi soție nici după moartea Principesei Wolkonsky, cu toate insistențele văduvului Tolstoi.

„Tatiana Alexandrovna, — zice Tolstoi în amintirile lui, — a avut cea mai mare influență asupra vieții mele. Din copilărie m-a învățat să cunosc farmecul sufletesc al iubirii și nu m-a învățat cu vorba, ci prin întreaga ei viață, prin întreaga ei ființă... O vedeam și o simțeam cum își trăiește viața în iubire și lângă dânsa am priceput de la început fericirea acestui sentiment. Tot de la ea am învățat să cunosc farmecul unei vieți retrase.” Copilăria lui Tolstoi se aseamănă cu a tuturor copiilor de boieri bogați, ce trăiesc la țară. Se ruga în fiecare seară lui Dumnezeu să fie, a doua zi, vreme frumoasă, ca să se poată plimba; se desfăta, privind la beșicile de săpun ce i le sufla bunică-sa, și învăța, împreună cu ceilalți frați, ce-i spuneau guvernantele și profesorii străini, aduși la Iasnaia Poliana. Cel mai însemnat moment din copilăria lui a fost moartea de apoplexie a tatălui său (la 1837). În mintea copilului de 9 ani pentru întâia dată se ivi problema vieții și a morții. Neputând îndura pierderea fiului ei, după nouă luni muri și bunică-sa, într-o zi de sărbătoare, în care un coleg de școală spusese fraților Tolstoi că nu există Dumnezeu.

Firea micului Tolstoi ne-o caracterizează poate mai bine excentricitățile lui. Într-o zi sări din etajul al doilea ca să atragă asupra lui atenția tuturor, altădată își rase sprâncenele ca să nu fie la fel cu ceilalți băieți, iar odată când făcea o călătorie cu familia, s-a dat jos din trăsură și se luă la întrecere cu caii, până căzuse de oboseală. Cum vedem de pe atunci voia să fie original, de pe atunci era chinuit de vanitatea de a fi mai mult decât îl socoteau cei dimprejurul lui. *„Adeseori mă cuprindeau clipe de îndoială, — ne povestește el mai târziu, — îmi închipuiam că nu poate exista fericire pământeană pentru un om, care are nasul așa lat, buzele așa de groase și ochii mici, suri, ca mine. Mă rugam lui Dumnezeu să săvârșească o minune și să mă prefacă într-un copil frumos”.* Când era mai mărișor, începuse să se manifeste și puterea originală a vieții lui sufletești. Își închipuia că un om, care nu e învățat cu suferința, nu poate fi fericit în viață. Ca să se obișnuiască cu această virtute creștină, adeseori ținea, cu mâinile întinse, dicționarele grele ale mătușii sale câte cinci minute, ceea ce i se părea, pe semne, un canon cumplit; alteori se înclua într-o odaie și își biciuia umerii goi cu o funie, până îi dădeau lacrimile. Pentru cunoașterea vieții lui intelectuale de atunci amintim câteva curiozități caracteristice. Când stătea la tablă și desena figuri cu creta, se întreabă: *„De ce-i place ochiului simetria?”*, iar când era singur își închipuia că pe lume nu există nimic în afară de dânsul, că lucrurile nu sunt în realitate ci numai în închipuirea lui, că ele există numai câtă vreme se uită și se gândește el la ele. Când îl frământau asemenea gânduri, — din filozofia lui Schelling, — se întorcea repede, în credința că la spate nu o să mai vadă nimic, că o să surprindă neantul.

Cu învățătura nu se prea prăpădea. Învăța fiindcă era silit să învețe ce-i spuneau profesorii străini. Unul dintre ei, care-i zicea: *„Ce petit a une tête; c'est un petit Moliere”*, obișnuia să-l înclue și să-l amenințe cu bătaie, de câte ori era leneș, neascultător și îndărătnic. Acest profesor a trezit în Tolstoi, după cum ne-o mărturisește singur, aversiunea și antipatia față de orice silnicie și violență

în școală. V-am povestit câteva momente din copilăria lui Tolstoi, pe care el o descrie cu atâta măiestrie în prima lui lucrare literară, intitulată *Copilărie*, ca să vedeți în ce atmosferă patriarhală, aristocratică și religioasă a crescut acest copil minunat, ca să puteți cunoaște în germene tainele sufletului mare de mai târziu.

La vârsta de 16 ani se duse la Universitatea din Cazan. După ce cade odată la examenul de primire, se înscrie la facultatea limbilor orientale; se vede că avea de gând să intre în diplomatie. În Cazan duce o viață intensivă de student, gustând din toate plăcerile. Nu lipsește de la niciun bal și de la nicio serată a aristocrației din acel oraș. La sfârșitul anului întâi cade la examen. Părăsește facultatea limbilor orientale și se înscrie la cea de drept, care se vede că și în Rusia asigură studenților mai mult timp liber pentru ștregăriile studențești. După doi ani, sub pretext de boală, neisprăvit, părăsește pentru totdeauna universitatea. Mai târziu ne spune că tocmai dorul de a învăța liber l-a îndemnat să întrerupă studiile universitare. Ne asigură că *Esprit des lois* a lui Montesquieu i-a deschis orizonturi noi, pentru o activitate intelectuală independentă. Putem să-l credem pe cuvânt, fiindcă pe urmă ne-a dovedit, cu prisosință, dragostea lui de învățatură.

Pe lângă viața externă ce-a dus-o Tolstoi, cât timp a urmat Universitatea din Cazan, e interesant să-i cunoaștem viața intelectuală și moral-religioasă, căci acestea sunt cele două fețe ale personalității lui uriașe, care au fost supuse la schimbările neîncetate ale desăvârșirii. Înainte de-a părăsi universitatea, la începutul anului 1847, încearcă să lucreze și el teza ce se dăduse la concurs din partea rectoratului universității. Era vorba de un studiu comparativ între *Esprit des lois* a lui Montesquieu și *Instrucția Împărătesei Ecaterina a II-a*. În notele pregătitoare pentru această lucrare înmuguresc pentru prima oară ideile lui anarhice de mai târziu. La vârsta de 18 ani scrie: „*Societatea nu e decât o parte a lumi. Rațiunea trebuie să fie în deplină armonie cu natura și legile ei de cercetare, trebuie să fie independente de trecut și de lume.*” Tot în vremea aceea scrie un articol despre *Scopul final al Filozofiei*, în care zice că Filozofia e știința vieții. Mai scrie și alte articole filozofice, între care unul despre *Noțiunea simetriei*, care, după cum am văzut, îl preocupase și în copilărie. În ziarul lui găsim adeseori programe de viață și de muncă, fiind întotdeauna torturat de dorința de-a se desăvârși sufletește, fără de care desăvârșire simțea, poate inconștient, că nu-și va vedea cu ochii visul de-a deveni om mare, de-a i se pronunța numele cu respect și admirație. Dintre regulile ce și le impunea, cităm pe cele mai caracteristice: 1. A săvârși, în ciuda tuturor, tot ce ți-ai propus; 2. A-ți forța neîncetat creierul să lucreze cu toată încordarea de care e capabil; 3. Consideră femeile ca un rău necesar al vieții sociale și ferește-te cât poți de ele; 4. Străduința conștientă spre perfecționare, în toate lucrurile, e scopul vieții. Pentru cunoașterea vieții lui morale religioase e destul să amintim că citea pe Voltaire și îl desfătau ironiile la adresa bisericii. Intrând în lume, ajunsese chiar la convingerea că „*oamenii în existența lor nu sunt călăuziți de preceptele credinței, pe care o învățau, ci tocmai de contrar*”; vedea că „*credința nu are nicio înrăurire, nici asupra vieții, nici asupra relațiilor dintre oameni*”.

De la vârsta de 16 ani nu se mai ruga și nu se mai ducea la biserică din convingere, ci din obișnuință. Avea o credință, pe care nu putea înțelege, nu o putea defini. Se găsea într-o stare de îndoială latentă. După ce părăsește universitatea, la 1847 stă o vară în Iasnaia Poliana. Toamna se duce la Petersburg să-și facă examenele. Pe lângă două riguroase, face și o mulțime de datorii. Pe urmă trei ani duce o viață destrăbălată, când în Moscova, când acasă, la moșie. Jocurile de cărți, chefurile cu lăutari și urgiile se țin lanț. Scârbit de această viață rușinoasă, își face din nou programe de muncă serioasă, de care, bineînțeles, nu se ține. Acești trei ani sunt cei mai ușuratici și cei mai sterpi din câți a trăit Tolstoi. Atunci începuse a-l preocupa gândul să scrie. Și literatura desigur a câștigat mult din viața asta de petreceri, căci e înveșnicită pe pagini neîntrecute.

În primăvara anului 1851, la vârsta de 23 de ani, Tolstoi pleacă în Caucaz cu fratele său Nicolae, care era ofițer. Intră și el în armată ca voluntar, ia parte la lupte, trăiește ca și ceilalți camarazi, jucând cărți, făcând vânători, având aventuri de dragoste și îndeletnicindu-se cu experimente spiritiste. După trei ani, la 1854, trece examenul de ofițer, părăsește viața romantică a

Caucazului, ca să-și cerceteze rudele în Iasnaia Poliana. Aici primește porunca să plece la oștirea de la Dunăre. La 14 martie 1854 sosește în București, de unde se duce la o baterie din Oltenița, apoi la Silistra. Cu părere de rău, trebuie să spunem, că în scrisorile lui nu vorbește aproape nimic despre Țara Românească. Pomenește numai de viața scumpă din București și de evenimentele războiului. După patru luni, retrăgându-se trupele rusești din Silistra, se duce în Crimeea, trecând prin Tecuci, Bârlad, Iași, Kherson și Odessa. Ia parte la luptele de la Sevastopol, pe care le descrie mai târziu, sub titlul: *Povestiri din Sevastopol*. La sfârșitul anului 1855 e trimis ca și curier la Petersburg, de unde nu se mai întoarce în armată.

În oștire a lăsat cea mai bună impresie. În amintirile ofițerilor găsim multe date despre bravura și despre serviciul lui conștiincios. Unul dintre ei ne spune că „*Tolstoi în brigadă avea reputația unui bun călăreț, camarad brav și atlet. Era în stare să ridice de la pământ, cu mâinile întinse, un om care cântărea 80 kg. În sporturile corporale era neîntrecut. I se mai atribuiau o mulțime de anecdote hazlii, pe care le știa povesti cu mare măiestrie*”. Cu superiorii și camarazii lui a avut adeseori neplăceri, din cauza dragostei lui de dreptate și de adevăr. Talentul literar a pus capăt carierei sale militare. Un pamflet la adresa generalilor, intitulat *Cântecul Sevastopolului*, făcut de dânsul împreună cu mai mulți camarazi, i se atribuie lui și-i nimici strălucitul viitor de militar. Epoca aceasta din viața lui e însă mai interesantă și mult mai prețioasă din punct de vedere intelectual și etic. În regiunile pitorești ale Caucazului, cu munții, ce-și înalță creștetele încununat de zăpadă veșnică până în cer; în mijlocul naturii pline de farmece, pe care o iubea și o admira, a rodit pentru prima oară talentul său de scriitor. În septembrie 1851 scrie mătușii sale: „*Îți mai aduci aminte, dragă mătușă, de sfatul ce mi-l dădeai pe vremuri, să scriu romane? Ei bine, iată urmez sfatul tău. Am început să mă ocup cu lucrări literare... care îmi fac bucurie*”. Se pare că își presimțea marea lui putere latentă de scriitor, căci înainte de a fi terminat prima lui lucrare literară scrie în ziarul său intim: „*E ceva în mine, care mă face să cred că nu sunt născut să fiu ca toți ceilalți*”.

În ziua de 6 septembrie 1852 apără în revista *Souremennik* (Contemporanul) din Petersburg prima operă literară a lui Tolstoi semnată L. N. T. și intitulată *Copilărie*, care făcu cea mai bună impresie în cercurile literare. Bucata fu relevată de presă și plăcu lui Turgheniev și lui Dostoievski. E interesant să știm că Tolstoi de la început aștepta să fie retribuit pentru lucrările lui literare. Redactorul revistei *Contemporanul* Nekrassof, îi scrie, fără să-i știe numele, că povestirea *Copilărie* e bună. Iar Tolstoi, la primirea acestei scrisori, înseamnă în ziarul său intim: *De la Nekrassof am primit scrisoare, dar niciun ban*. În *Copilărie*, Tolstoi își povestește copilăria lui, descriind în culori poetice viața patriarhală de la țară. Zugrăvește, cu o intuiție de o precizie rară, mediul în care a crescut și analizează, cu o pătrundere de chimist, stările sufletești trezite de acest mediu într-un suflet de copil. Cele două fețe ale talentului lui Tolstoi, puterea de a observa lumea externă și puterea de analiză sufletească, se manifestă deja în prima lui operă literară. Sora lui, Maria, când a citit această povestire, nu se mai putea mira îndeajuns cine a putut descrie copilăria familiei lor până în cele mai mici amănunte.⁷⁵ Acestei opere urmează mai târziu altele. Dintre ele amintim: *Adolescență, Tinerețe, Prizonierul din Caucaz, Tăietorii de lemne, Amintirile unui „marqueur”*; *Povestiri din Sevastopol*. Acestea atraseră atenția lui Nicolae și a Împărătesei Alexandra Feodorovna asupra lui. În timpul cât a stat la Petersburg și pe urmă la Iasnaia Poliana a mai scris: *Viscolul, Doi husari, Trei morți, Fericirea unei familii, Policușca și fragmentul Cazacii*⁷⁶, care încheie prima epocă a activității lui literare.

Talentul literar al lui Tolstoi, în decursul acestor 10 ani (1852-1862), s-a impus tot mai mult. Încetul cu încetul a cucerit și pe cel mai sever critic al său, pe Turgheniev, care mai târziu l-a numit Shakespeare al Rusiei. Operele literare ale lui Tolstoi, din epoca primă, sunt mai toate de caracter personal. Subiectele sunt trăite de el însuși; mai toate sunt întâmplări din viața lui. Așa se explică

⁷⁵ Părinții descriși în *Copilărie* nu sunt însă părinții lui Tolstoi.

⁷⁶ Jucând biliard cu redactorul revistei *Curierul Rusiei*, a pierdut 1 000 de ruble. Neputându-le plăti i-a dat nuvela *Cazacii*, care nu era terminată. Mai târziu s-a apucat să scrie și partea a II-a, dar n-a isprăvit-o niciodată.

taina puterii lor de sugestie și realismul lor sănătos. Multe din ele sunt înviorate de poezia romantismului, care romantism nu e însă căutat, ci e nedespărțit, e organic subiectelor ce le tratează. Romantismul lui Tolstoi e expresia poetică a însăși realității descrise de artist.

Cea mai însemnată operă din această epocă e nuvela *Cazacii*, pe care Tolstoi însuși o numește operă universală, atunci când își reneagă opere de artă, ca *Război și Pace* și *Ana Karenin*.

În *Cazacii* se manifestă mai puternic talentul său de a zugrăvi natura și de a analiza sufletul omenesc. E una dintre operele realiste, care în literatura rusească înseamnă ruptura definitivă cu byronismul și cu romantismul, ce au stăpânit așa de puternic creațiile artistice ale Rusiei din jumătatea primă a veacului al XIX-lea. În această nuvelă neisprăvită, sub numele *Olenin*, eroul romanului, Tolstoi își povestește viața lui din Caucaz, arătând influența binefăcătoare a naturii primitive asupra sufletului său corupt de civilizație.

Într-o altă povestire, *Amintirile unui marqueur*, zugrăvește viața unui tânăr avut, cu sufletul curat la început, care prin desfrâu, în mediul stricat de la oraș, ajunge la ruină. Acest tânăr are momente de revoltă împotriva slăbiciunilor lui și împotriva celor ce l-au târât în noroi, dar îi lipsește puterea de voință ca să înceapă o altă viață. Cade tot mai adânc, ajunge să joace cărți cu servitorul, cu marqueurul care însemna câștigul și pierderea jucătorilor, și sfârșește împușcându-se.

Aceeași viață destrăbălată și păcătoasă o duce și Olenin, eroul nuvelei *Cazacii* (să ne aducem aminte de viața ce-a dus-o Tolstoi înainte de a pleca în Caucaz), dar acest tânăr rus, deși se simte blazat, are puterea de voință de a se smulge din mediul în care „*plictiseala e în sânge și se moștenește din generație în generație*”, și în care oamenii sunt corupți și decăzuți; Olenin are puterea de a fugi în mijlocul naturii sălbatice, pentru a-și primeni sufletul. Pleacă în Caucaz. Tolstoi descrie cu o rară intuiție farmecele naturii din Caucaz și traiul primitiv, animalic al triburilor căzăcești din regiunile Caucazului. Ca un model de descriere, citez un tablou din viața centrului căzăcesc Novomlinska: „*Fetele tinere aleargă cu ramuri lungi în mână înaintea turmei, care se apropie într-un nor de praf și de musculițe. Vacile grase și bivolițele se risipesc pe uliți. În urma lor vin femeii cu scurteicile târcate. Glumele și hohotele de râs se amestecă cu mugetul vitelor. Un cazac călare bate la o fereastră, fără să descălece; un cap frumos de femeie se ivește la fereastră și se aud șoapte de dragoste. Un lucrător tătar, care sosise din stepă cu un car de trestii, își desjugă boii în curtea hanului și vorbește tătarește cu stăpânul său. În mijlocul uliței de ani de zile e o baltă mare, pe care trecătorii încearcă să o ocolească, lipindu-se, de garduri. O femeie tânără trece prin baltă cu picioarele goale, ridicându-și poalele. Se îndoaie de spate sub povara unei legături de uscături. Un cazac, întorcându-se de la vânătoare strigă la ea: „Ridică-le mai sus, nerușinato!” și-o ochește cu carabina. Ea își lasă repede poalele și-i cad uscăturile. Un cazac bătrân, întorcându-se de la pescuit, duce într-o plasă pești încă vii și, ca să-și scurteze calea, sare peste un gard dărăpănat al vecinului și se zgârie de spini. O babă trece, târând o cracă uscată; răsună lovituri de securi; copiii strigă, aruncând mingea; femeii sar peste garduri vii; fumul se înalță din toate căminele; pretutindeni se gătește de cină*”.

Această viață simplă și instinctivă i se pare lui Olenin mult mai frumoasă și mai adevărată decât viața pe care a dus-o el până acum. Contrastul dintre natura virgină și lumea civilizată îi trezește în suflet dorul de a se identifica cu această natură. Încearcă să câștige dragostea unei fete de cazac, o frumusețe a firii, pe care o iubește atât de mult, încât vrea să o ia de nevastă. Dar fata nu-l înțelege, nu-l poate înțelege, cum nu-l înțelege întreg mediul în care a ajuns. Simte că pentru acest mediu el e un străin, că cultura l-a îndepărtat așa de mult de fericirea vieții firești, simple, așa cum a lăsat-o Dumnezeu, încât nu se mai poate apropia de ea. Simte că nu se poate dezbrăca de trecutul lui, de personalitatea lui de om civilizat, pentru a fi tovarășul cazacilor sălbatici. Și dragostea lui față de frumoasa fată de cazac, Mariana, îl face să exclame: „*Ah, de-aș putea fi cazac, cum e Lucușca, să fur cai, să omor, să mă îmbăt și să mă strecor amețit de vin sub fereastra ei, fără remușcări! Ne-am înțelege și aș putea fi fericit. Ceea ce mă doare mai mult e că eu înțeleg pe femeia aceasta, iar ea nu mă va înțelege niciodată. Ea e ca natura: frumoasă, nepăsătoare și nu are decât grija ei*”.

Și dorința de a se întoarce la natura primitivă, ca să câștige dragostea acestei femei, îl face pe Olenin să creadă un moment că soarta omenească îi impune: „*să trăiești numai pentru tine însuși*”, să fii un egoist. Dar acest suflet chinuit, când adoarme singur în mijlocul pădurii, e cuprins de alte gânduri; se trezește în el ființa morală superioară, care, nemaiputându-se întoarce la natură, își găsește idealul vieții în altruism, într-un sentiment de jertfă pentru alții, care deosebește pe omul moral superior de ființa inconștientă. Când Olenin e în mijlocul pădurii, vede în jurul lui arborii, vițele sălbatice, fazanii speriați, șacalii treziți din somn, miliardele de musculițe ce-l împresură și i se pare că fiecare dintre ele e o ființă cu un *Eu* deosebit ca și dânsul, – bagă de seamă că el boierul rus, nu e mai mult pentru natură, ca oricare dintre aceste ființe, – și atunci Olenin se aruncă în genunchi, se roagă lui Dumnezeu să-l țină cu zile, ca să-și poată jertfi viața pentru alții, căci fericirea omului moral e a trăi pentru alții.

În contrastul celor două stări sufletești prin care trece Olenin puteți observa deosebirea dintre omul brut, creat de natură, ce se lasă călăuzit în viață de instinctele animalice ale firii sale și între omul care, trezit la conștiință, își recunoaște nimicinia ființei sale și pentru care singura fericire e altruismul religiei creștine. Tolstoi ne arată că fericirea pentru un om e sau viața primitivă, inconștientă și egoistă, sau viața morală superioară, conștientă și altruistă. Concepția primă e ilustrată și mai bine dezvoltată în povestirea *Trei morți*, în care ne spune că cel mai fericit, cel mai bun e acela, care gândește mai puțin, care moare cât mai simplu. Țăranul e mai fericit și prețuiește mai mult decât boierul, un copac e mai fericit și prețuiește mai mult decât un țăran și moartea unui stejar este pentru creație o întristare mai mare, decât moartea unei principese bătrâne. Aceste idei sunt împrumutate din filozofia lui Rousseau și Schopenhauer, pe care Tolstoi îi socotea de cei mai mari cugetători ai omenirii. Pe Rousseau îl admira așa de mult încât îi purta chipul la gât într-un medalion⁷⁷. După ce cunoaștem, în liniamente activitatea artistică a lui Tolstoi între anii 1852-1862, să ne oprim câteva clipe asupra vieții morale-religioase din această vreme. Și în acești 10 ani lucrează cu stăruință la desăvârșirea lui morală. Își face mereu programe de muncă și de purtare. Când era subofițer în Caucaz (martie 1852) notează în ziarul intim că trei slăbiciuni stau în calea idealului său moral: jocul de cărți, senzualitatea și vanitatea. Cu câteva luni mai târziu scrie, între altele următoarea maximă: „*Omul care are ca scop fericirea sa proprie, e rău; e rău și slab cel ce socotește că scopul lui final e părerea bună a lumii despre el. Acela, care are ca scop fericirea altora, e virtuos; acela, al cărui scop e Dumnezeu, e mare*”.

Când era ofițer în Crimeea (1855) i-a venit pentru prima oară ideea de a întemeia o nouă religie. O religie ca a lui Iisus, dar curățită de dogme și de misticism, care nu făgăduiește fericirea pe cealaltă lume, ci fericirea pe pământ. Tot în această vreme își face un interogatoriu strașnic al personalității sale. Iată ce scrie despre sine însuși: „*Sunt urât, stângaci, murdar și incult. Sunt pornit spre mânie, un om ce batjocorește pe alții, grosolan, netolerant și totuși timid ca un copil. Sunt mai mult sau mai puțin un ignorant. Ceea ce știu, am învățat întâmplător și pe apucate; în știința mea nu e nicio legătură și nicio rânduială; tot ce știu e așa de puțin. Sunt un om moleșit, nehotărât, nestatornic, prost, închipuit și arțagos, ca toți oamenii care au un caracter slab. Nu sunt viteaz. Nu sunt metodic în călăuzirea vieții mele și sunt așa de leneș, încât trândăvia mi s-a prefăcut într-o a doua natură*”.

Nu putem încheia această parte din viața lui Tolstoi, fără să pomenim părerea lui crudă, de mai târziu, despre acești ani ai tinereții, la care, – după cum ne spune el, – se gândea cu rușine și cu aversiune. Ascultați ce scrie în lucrarea sa: *Cum m-am făcut credincios*.

„*Am omorât oameni în războaie, m-am bătut în ducele cu gândul să omor pe alții; am pierdut în jocuri de cărți; mi-am risipit averea care era stoarsă din sudoarea țăranilor, pe care îi pedepseam cu cruzime; petreceam cu femei ușoare și înșelam oamenii. Minciună, jaf, adultere de tot soiul, beție, brutalitate și omor, –*

⁷⁷ La acest loc trebuie să amintim că, din punct de vedere artistic, scriitorul care l-a influențat mai mult pe Tolstoi a fost Stendhal, cu operele lui *Chartreuse de Parme* și *Rouge et noir*. „*Ce știu despre război, am învățat de la Stendhal*”, – ne spune singur într-o convorbire cu Boyer din Paris.

toate aceste fapte rușinoase le-am săvârșit; nu era crimă pe care să o fi ocolit și cu toate acestea, printre oamenii de rangul meu, treceam de un om relativ moral. Această viață am dus-o 10 ani. În această vreme am început să scriu din vanitate, din dorința de câștig și din trufie. Am urmat ca scriitor aceeași cărare pe care am urmat-o ca om. Și de dragul renumelui și al bogăției, pentru care am scris, am fost silit a înăbuși în mine binele și a mă înjosi în fața păcatului. Când scriam, de câte ori nu mi-am chinuit creierul, ca sub masca indiferenței și a glumii să-mi ascund dorul de a mă înălța, de care îmi era cuprins întreg sufletul. Mi-am ajuns scopul și eram apreciat. Când eram de 26 de ani, după terminarea războiului, am venit la Petersburg și am făcut cunoștință cu scriitorii de pe acele vremuri. Am avut parte de salutări cordiale și de multe măguliri”.

*

Știm că Tolstói din Crimeea s-a dus la Petersburg. Aici a făcut cunoștință cu aristocrația înaltă a Rusiei și cu scriitorii grupați în jurul revistei *Contemporanul*. Această revistă, întemeiată de Pușkin și Pletniof la 1847, reprezenta tendenționismul în artă. Dacă ne aducem bine aminte, criticul rus Bielinski a fost cel dintâi, care a accentuat mai răspicat această teorie artistică, care a fost împrumutată și de literatura noastră românească. Ideile lui Bielinski, – mort la 1848, – și hărnicia redactorului Nekrassof au dat viață durabilă revistei „Contemporanul”, care a fost cel mai de seamă organ al progresiștilor din Rusia până la 1866, când guvernul i-a pus cruce. Tolstói n-a prea fost încântat de republica scriitorilor de la „Contemporanul” și nu s-a identificat cu tendințele ei. El era pe atunci aderent al artei pure, al artei lipsite de orice tendințe vremelnice⁷⁸.

Scriitorii din jurul revistei l-au primit cu brațele deschise și cu dragoste colegială. Tolstói nu s-a putut apropia însă de niciunul dintre ei. Mai târziu i-a numit „oameni imorali și indivizi fără nicio valoare”. Între scriitorii de la *Contemporanul* era și Turgheniev, cu care s-a certat, îndată după întâlnire. Tolstói avea obiceiul de a fixa oamenii cu care vorbea și cu cât cineva era mai mare autoritate, cu atât căuta să-l contraizică mai ironic. Turgheniev nu putea suferi purtarea asta „brutală”. Mai târziu, acești doi mari scriitori ai poporului rusesc s-au certat cumplit, au ajuns chiar să se bată în duel și n-au vorbit unul cu altul vreo 15 ani. La bătrânețe s-au împăcat, dar nu s-au împrietenit; s-au admirat și iubit ca scriitori, dar ca oameni nu s-au înțeles niciodată.

După un an de viață zgomotoasă în Petersburg, Tolstói iese din armată (la 26 noiembrie 1856). Apoi trăiește, când în Moscova, când în Iasnaia Poliana, ducând aceeași viață; are o aventură de dragoste pe care a eternizat-o în opera „*Fericire casnică*”; scrie bucăți literare, pe care le cunoaștem deja; pierde pe fratele său Nicolae, a cărui moarte îi zdruncină și mai tare credința; între anii 1861/1862 e judecător de pace; face două călătorii în străinătate ca să studieze școlile populare și în anul (1861), când se desființează iobăgia în Rusia, deschide o școală populară în Iasnaia Poliana.

Ideile pedagogice ale lui Tolstói și activitatea lui școlară sunt așa de interesante și instructive, încât ele ar trebui să formeze subiectul unei conferințe de sine stătătoare. De astă dată nu ne putem ocupa decât în treacăt cu ele. Criteriul pedagogiei lui e libertatea, și singura metodă, – experiența. Poporul trebuie educat după ideile lui și în vederea vieții pe care o trăiește. Tolstói nu admite nicio silă și nicio disciplină în școală. Elevii lui din Iasnaia Poliana i se suie pe umeri și sar pe bănci, dacă nu știe să le încâtușeze atenția. Și cu această metodă copiii lui au făcut progrese cu mult mai mari ca cei din școlile oficiale. Tolstói a scos o foaie pedagogică, în care și-a expus pe larg părerile despre educație, a scris abecedare, cărți de citire și tot ce se cere într-o școală populară.

A purtat polemici aprinse cu pedagogii Rusiei, care au fost siliți să recunoască că programul pedagogic al lui Tolstói cuprinde multe idei sănătoase și multe dintre ele au și fost aplicate în școlile populare din Imperiul Rusesc. În întregime n-au fost primite însă nici până astăzi.

⁷⁸ Într-un discurs de recepție la societatea iubitorilor de literatură din Moscova și-a dezvoltat pe larg (la 4 februarie 1859) părerile despre arta pură.

În toamna anului 1862 se însoară cu una dintre fiicele doctorului Bers. Căsătoria l-a făcut să se simtă o vreme fericit și renăscut. La un an după ce se însoară, în romanul *Război și pace* (cap. VI), pe care-l începuse, pune următoarele cuvinte în gura principelui Andrei, unul dintre eroii romanului: „Nu te însura niciodată, prietene, niciodată. Te sfătuiesc să nu te însori înainte de-a zice că ai făcut tot ce-ai putut face, înainte de-a înceta să iubești pe femeia pe care ți-ai ales-o înainte de-a vedea limpede cum e ea. Altfel te înșeli amar și ireparabil. Însoară-te când ești moșneag, când nu mai ești bun de nimic altceva... Altfel se prăbușește tot ce-i frumos și mare în tine... Se țânduresc în nimicuri. Da, da, da, nu te uita așa de mirat la mine. Dacă mai aștepți ceva de la viitor, vei simți pas de pas că pentru tine toate s-au sfârșit, toate s-au îngropat, – nu-ți mai rămâne decât salonul. Și în salon ești pe aceeași treaptă cu orice lacheu de curte și cu orice idiot.

.....
Femeia mea e o femeie minunată... Ea face parte dintre acele femei rare, despre cinstea cărora poți fi pe deplin liniștit. Și, Doamne, ce n-aș da eu acum să fiu neînsurat. Tu ești singurul om căruia mă spovedesc și-o fac fiindcă îmi ești drag...”

Cum vedem nici fericirea casnică n-a putut împăca sufletul lui Tolstoi chinuit de îndoială, ademenit de tainele necunoscute ale vieții, pe care, cât a trăit, a răscolit-o până în colțurile ei cele mai ascunse. După ce scrise, mai mult de distracție, două comedii (*Nihilistul și Familia molipsită*) se așternu din nou pe lucru căci numai creația artistică îl putea face să uite lupta dintre firea lui egoistă înăscută și convingerile lui altruiste, să uite umbrele morții care îi torturau sufletul, să uite nedreptățile sociale din sânul poporului rusesc, care i se înfățișau tot mai limpede. Cinci ani lucrează neîntrerupt la romanul său în patru volume mari, *Război și pace*, pe care biata nevastă-sa l-a copiat de șapte ori, din cauza corecturilor și îndreptărilor fără sfârșit ale lui Tolstoi. Mai întâi începuse alt roman, *Decabriștii*, pe care l-a întrerupt, deschizându-i-se perspectivele largi ale epocii țarului Alexandru și Napoleon Bonaparte. A făcut întinse studii istorice și militare, ca să poată zugrăvi credincios această epocă, iar personajele care figurează în *Război și pace* sunt, aproape toate, strămoșii, părinții (familia Rostov) și neamurile lui.

Procedeul de-a zugrăvi realitatea trăită, l-a păstrat și în acest roman, care e cea mai însemnată operă a lui Tolstoi. Impresia ce a făcut-o această operă a fost așa de puternică, încât oamenii descriși de autor trăiau în conștiința publicului. Realitatea vieții din roman a făcut pe unii să se supere pe autor, că a nefericit unele persoane din roman. Critica s-a împărțit, ca întotdeauna și pretutindeni, în două tabere: unii proslăveau geniul artistic al lui Tolstoi, alții spuneau că e un prost, care nu știe nimic. Chiar și Turgheniev avea cuvinte de critică aspră, mai ales era indignat de stilul și de veșnicile reflexii ale autorului. Cu toate acestea a recunoscut că partea a treia a romanului e o capodoperă, cum nu s-a mai scris în literatura rusească. După terminarea romanului, la 1869, începe să se ocupe intensiv cu școala populară. Scrie cărți de școală vreo trei ani, apoi începe să facă studii întinse pentru o dramă istorică, mai pe urmă pentru un roman din epoca lui Petru cel Mare. Renunță la amândouă neavând la îndemână izvoare îndestulătoare, în lipsa cărora nu-și putea reconstrui limpede viața acelor vremuri. În 1873, inspirat de o frază din Pușkin, se hotărăște să scrie romanul *Ana Carenin*, care începe să apară la 1875, în *Curierul Rusiei* din Moscova. Romanul, din cauza întreruperilor, s-a sfârșit abia după trei ani. Interesul publicului față de desfășurarea acțiunii din această operă era așa de mare încât doamnele din Moscova cereau corectura din tipografie să afle soarta eroilor și eroinelor din roman.

Război și pace și *Ana Carenin* sunt operele cele mai mari din activitatea literară a lui Tolstoi. Aceste două romane sunt roadele cele mai strălucite ale genialității lui artistice, care îi vor asigura pentru toate timpurile nemurirea. Asupra lor vom încerca să stăruim și noi în câteva cuvinte. În romanul *Război și pace*, putem distinge trei părți fundamentale: partea filozofică, istorică și cea artistică. Ideea filozofică, care alcătuiește temelia întregului roman, e filozofia poporului rusesc, e filozofia fatalismului oriental, care face pe om jucăria unei puteri necunoscute. Precum tot ce există

în natură își urmează cursul inconștient, determinat de legi necunoscute, tot așa și viața omenească nu e decât o neînsemnată expresie a necesității de viață a naturii. Și viața noastră omenească, ca și celelalte fenomene ale naturii, se supune orbește acelei puteri mistice, pe care dacă voiți, o puteți numi voia lui Dumnezeu. Filozoful german Schopenhauer a botezat-o *voință*. Libertatea de acțiune a omului e numai o iluzie, care în realitate nu există, căci de fapt ea e rezultanta fatală a puterilor înnăscute în firea fiecărui om și a împrejurărilor în care trăiește.

Această concepție filozofică o ilustrează și o dovedește Tolstoi descriind, cu o intuiție genială, războaiele Rusiei cu Napoleon Bonaparte și zugrăvind societatea rusească de pe acele vremuri. Prin descrierea războiului, pe care-l socotește o barbarie rușinoasă și josnică a călăilor cărora întâmplarea le-a dat frâiele puterii în mână, ne arată că teoria individualităților care conduc destinele neamurilor e o minciună egoistă. Eroii lui Carlyle sunt niște ambițioși mărginiți, inconștienți și sclavi ai nimicniciei lor, ca toți ceilalți muritori. Pe Napoleon, toată genialitatea lui de mare căpitan al războaielor, ni-l înfățișează ca pe un om mediocru, care dă ordine unul mai prost ca celălalt. E un om care nu e călăuzit decât de ambiție și de forța împrejurărilor în care a ajuns în urma dorinței lui de a parveni cu orice preț. Statul major al armatelor nu știe niciodată care e situația oștirilor; în consiliile de război, generalii nu sunt călăuziți de interesele țării, de intenția de a câștiga lupta prin o conlucrare unitară dezinteresată, ci fac intrigi, își pun bețe în roate unul altuia, nu execută hotărârile consiliilor de război, numai ca să zădărnicească planurile făcute de alții. Tolstoi arată, prin înșirarea amănunțită a evenimentelor, care se bazează pe studii strategice foarte întinse și foarte serioase, că războaiele nu se câștigă nici de către comandanții supremi ai oștirilor, nici de generalii statului major, ci de sufletul oștirilor, de suma forțelor ce alcătuiesc o armată și, mai ales, de toate împrejurările în care se desfășoară aceste forțe, pe care nu le poate reglementa și conduce voința unui individ sau hotărârea adusă de o mână de oameni, căci aceste forțe sunt determinate la acțiune de nenumărate cauze și motive, ce nu se pot cunoaște și stabili de mintea omenească. Închipuirea unui comandant de armată că poate hotărî soarta unui război prin voința lui individuală e o copilărie și o negliobie. Genialitatea lui și-o poate dovedi mai mult prin o atitudine pasivă, prin o prevedere a faptelor, care prin forța împrejurărilor trebuie să se întâmple.

Toate ordinele lui nu trebuie deci să aibe pretenția de a schimba desfășurarea firească a războiului, ci să se mărginească a lăsa curs liber evenimentelor, ce, fatal, trebuie să se întâmple.

De aceea Tolstoi face apoteoza lui Kutuzof, comandantul suprem al armatei rusești, care adormea pe câmpul de luptă, citea romane în lagăr, nebătându-și capul cu planuri tactice. Tolstoi îl preamărește și îl face încorporarea sufletului rusesc în războiul cu Napoleon, fiindcă acest moșneag chior, gras, ce abia se ținea pe cal, a prevăzut că oastea corsicanului ambițios va trebui să piară, în Rusia, după lupta de la Borodino. De aceea nu a apărat Moscova, ci a lăsat-o să fie arsă de francezi, retrăgându-se spre nordul orașului sfânt. Și prevederile lui s-au împlinit. Când oastea Împăratului Bonaparte fugea din Moscova spre Franța, l-a urmărit, dar nu a căutat să-i zdrobească armatele flămânde și goale în mijlocul iernii. El știa că până la hotarele țării și așa o să piară partea cea mai mare din ele și știa că prin lupte și-ar fi pierdut și el jumătate din armată. N-a voit să urmărească dușmanii peste hotarele țării, fiindcă asta însemna o nenorocire pentru neamul lui. Și Kutuzof era convins că așa gândește întreg poporul rusesc, întreaga Rusie, peste care a trimis năpasta războiului. Și afară de cei ce adorm pe perne moi și vizează la măriri deșarte, așa se și gândea.

Tolstoi, când zugrăvește fazele războiului și povestește evenimentele europene care le-au determinat, discută toate teoriile istorice. La sfârșitul romanului are un studiu, în care se ocupă pur teoretic despre noțiunea puterii și despre obiectul istoriei. El găsește greșit felul de a scrie istoria unui popor, povestind activitatea omului sau oamenilor care îl conduc, căci viața unui popor nu poate încăpea nici în viața unui om și nici în viața unei minorități neînsemnate de oameni. A crede

că un singur om conduce un popor înseamnă să crezi că o turmă de oi merge într-o anumită direcție, fiindcă o conduce berbecul cu clopot, pe care voința turmei l-a făcut alesul ei.

Tolstoi zice că istoria națională trebuie să îmbrățișeze întreaga activitate a vieții unui popor, zugrăvind toate fețele acestei vieți din toate timpurile. Prin capodopera sa „*Război și pace*”, a voit parcă să arate ce complexă, ce infinită e, nu întreaga viață a unui popor, ci numai o clipă trecătoare din această viață, cum a fost cea a poporului rusesc în primele decenii ale secolului trecut.

Când ne descrie câmpul de război în cele mai mici amănunte, – așa de amănunte și așa de verosimile încât l-a făcut pe un general rus să se ocupe de romanul său din punct de vedere al științei militare; când ne zugrăvește sufletul țaranului rus pe timpul acestui război și când ne poartă prin palatele nobilimii, până sus la curtea țarului; când ne arată realitatea vieții omenești într-un răstimp de câțiva ani, – numai atunci înțelegem ce pitică și ce copilăroasă e pretenția piseților, care își închipuie că scriu istoria neamurilor, înșirând întâmplările de la suprafața acelei mări, cu nesfârșite și într-o veșnică zădărnici, ce se numește viața omenească. Tolstoi, cuprins de nemărginirea tainelor ce stăpânesc această viață, a observat că nu numai în război, ci și în timp de pace oamenii sunt jucăria aceleiași fatalități neînțelese de mintea omenească. Și, ca să ne-o dovedească s-a apucat să analizeze sufletele eroilor săi în toate manifestațiile vieții.

Principele Andrei Bolkonsky, un aristocrat, mândru, rece, sceptic, ateu, inteligent, râvnitor după glorie, nu-și iubește nevasta, – după cum am văzut, – dorind să fie liber. Întâmplarea face să scape de ea, în ziua când i-a dăruit un copil. În văduvie urăște femeile, ca și tatăl său, socotindu-le egoiste, vanitoase, slabe de minte și fleacuri, și cu toate acestea se îndrăgostește de Natașa Rostov, un drac de fată, frumoasă și plină de viață. Aceasta ține la el din tot sufletul și totuși îl înșeală, voind să fugă cu un tip vulgar, pomăduț, pe când erau încă logodiți. Și prințul Bolkonsky se înșeală tot așa de amar și când se duce la oaste. Prin dânsul ne spune Tolstoi toate tainele consiliilor de război și toate intrigile din statul major. Acest om cinstit, drept și plin de calitate, cum credeți că moare? E rănit de-o ghiulea în lupta de la Borodino și se sfârșește ca și păcătosul ce-i ademenise logodnica. Soarta nu face nicio deosebire între buni și răi. Și acest fatalism îl face pe Andrei Bolkonsky din ateu ce era, un credincios convins, care se desparte de „valea plângerilor” cu o liniște senină și cu iubirea veșnică mai presus de viața pământească, ce i-a sădit-o în suflet credința în Dumnezeu. A muri, pentru el, care e numai o mică pârțică a iubirii, înseamnă a te întoarce la izvorul veșnic și nemărginit al iubirii dumnezeiești.

Un alt erou, Pierre Bezukhof, cel mai reprezentativ și mai neaș tip rusesc al romanului, e un om de un caracter uman, o inteligență misterioasă, un om nehotărât, sentimental, bun, darnic, greoi și stângaci. El e întruparea evoluției sufletești a lui Tolstoi însuși; e icoana sufletească a boierimii, care se zbate pentru înaintarea și întărirea țărănimii rusești. E poate mai mult decât atât: e omul care vrea să-și aducă în armonie desăvârșită viața lui individuală cu viața tuturor semenilor săi. Acest Pierre Bezukhof, care moștenește bogățiile tatălui său natural, se însoară cu o aristocrată frumoasă, fără să-și dea seama dacă o iubește sau nu. Soarta și firea lui nehotărâtă l-a aruncat în brațele ei, ca aceasta să-și poată bate joc de sufletul și cinstea lui. Aristocrata scăpătată, când se vede nevasta bogatului și nătarăului Pierre, începe să ducă o viață senzuală, se înconjură de curtezani, făcându-se, prin frumusețea ei, un idol al Don Juanilor din Petersburg și Moscova.

Bietul Pierre ajunge de batjocura lumii și ca să-și spele rușinea ce-i pătează numele, se bate în duel cu un amant al neveste-sii, pe care-l rănește, deși până atunci nu avusese pistol în mână. Un capriciu al întâmplării. Pierre, neputând divorța, – fiindcă la Tolstoi căsătoria numai moartea o poate desface – dă nevestei sale venitul unor moșii mari și nu mai trăiește cu ea. Trece prin crize sufletești, până când, în sala de așteptare a unei gări, se întâlnește, întâmplător, cu maestrul francmasonilor din Rusia. Acesta îl convinge că fericirea omenească e a trăi pentru alții. Pierre intră în loja francmasonilor, încearcă să trăiască o viață morală, conform jurământului ce l-a făcut, începe să facă școli la sate și să se intereseze de bunăstarea țărănimii. Administratorii moșiilor lui

râd de dânsul și-i zădărnicesc toate intențiile umanitare, iar francmasonii îl despoaie mereu de parale. Vede că și francmasoneria e o minciună în practica vieții și, pentru cei mai mulți, un mijloc de a parveni. Când izbucnește războiul Rusiei cu Napoleon, se rătăcește pe câmpul de luptă și se cutremură de priveliștea îngrozitoare a măcelului de oameni. Când Napoleon intră în Moscova, Pierre rămâne în orașul încins de flăcări, cu gândul să se jertfească pentru binele obștesc, pentru mântuirea țării sale, străpungând cu un pumnal inima celui ce-a pricinuit nenorocirea Europei. Firea lui nehotărâtă, lipsa de voință nu-l ajută să săvârșească fapta eroică. Ajunge prizonier, luându-se la bătaie cu niște soldați francezi, care furau și despuiau oamenii pe strada.

În închisoare duce o viață mizerabilă ca toți ceilalți prizonieri. Se miră singur de ceea ce e în stare să îndure și să suporte firea omenească. Unul dintre prizonieri, un țăran rus Platon Karataief, prin simplitatea lui, prin seninătatea și liniștea lui sufletească cu care rabdă ceea ce i-a fost scris, trezește în Pierre o revoluție morală. Aristocratul rus, bogat, civilizată, găsește idealul vieții întrupat în acest țăran simplu, neștiutor de carte, care e însăși natura, în toată curățenia și sublimitatea ei. Acest țăran e tipul veșnic al adevărului, al frumuseții și al bunătății. Viața lui Karataief, după cum o înțelegea el, nu avea nicio însemnătate ca viață de sine stătătoare, ci numai ca o parte dintr-un întreg mare. Și, fiind conștient de aceasta, toate faptele și toate vorbele lui erau o armonie desăvârșită, ce se desprindea din firea lui ca parfumul dintr-o floare. Tolstoi vrea să ne arate că fericirea omenească e a se căuta în viața primitivă a naturii, în altruismul moral de a ne identifica cu soarta semenilor noștri, ca și în *Cazacii*. „*Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși*” e principiul moral, e idealul omului într-adevăr superior. De aceea Pierre Bezuchof cât trăiește, caută să stabilească echilibrul între viața lui individuală și viața celorlalți oameni, se frământă să croiască o cale nouă societății rusești și întregii omeniri.

Aș depăși marginile unei conferințe, dacă aș încerca să vă povestesc cum zugrăvește Tolstoi aristocrația rusească, pe care ne-o înfățișează demoralizată și lipsită de orice ideal. Amintesc numai că renașterea morală a lui Pierre, care a trecut prin purgatorul suferinței și care a cunoscut de aproape moralitatea țăranului rus, e un fel de „*credo*” de mântuire pentru boierimea țării sale, din care face parte și Tolstoi. Sfârșesc aici, adăugând că „*Război și pace*” în întregimea lui e o epopee națională a Rusiei, e cum a zis un critic rus: „*O icoană a vieții omenești; o icoană a Rusiei de la începutul secolului al XIX-lea; o icoană a ceea ce se numește istoria și războiul popoarelor; o icoană desăvârșită, care ne înfățișează fericirea și mărimea, durerea și joshnicia oamenilor*”.

În al doilea roman, *Ana Carenin*, Tolstoi ne zugrăvește societatea rusească din timpul său, din epoca reformelor. Cuprinsul romanului se poate spune în câteva cuvinte. Ana Carenin, nevasta unui funcționar superior de stat, își înșală bărbatul cu un ofițer și își părăsește casa. Acesta o părăsește, iar ea se aruncă înaintea trenului. Alături de istoria acestui adulter pedepsit, se desfășoară idila de dragoste între Kiti și Levin, în care Tolstoi se descrie în mare parte pe sine însuși. În acest roman e descrisă tot așa de amănunțit, viața din saloane ca și viața din colibe țăărănești. Soarta Anei Carenin e soarta aristocrației rusești care, fiind roaba patimilor și plăcerilor ei egoiste și călcând în picioare legile morale, trebuie fatal să piară. Iar Levin e aristocratul rus, care se apropie de țăranime, cosește iarbă și-bate capul cu reforme; e aristocratul conștient, care își, caută scopul vieții în afară de interesele lui personale, punându-se în serviciul lui Dumnezeu și trăind pentru sufletul său. Levin arată calea de mântuire pentru aristocrația rusească.

Mă mulțumesc cu această indicare a ideilor fundamentale ale romanului, neavând timp să vi le ilustrez cu amănunte din viața lui Levin și a Anei Carenin. Vă rog însă, să citiți acest roman, și, credeți-mă că nu o să vă pară rău. Veți găsi pagini cum nu s-au scris în nicio literatură, și veți avea prilej să cunoașteți taine sufletești, pe care nimeni, afară de Tolstoi, nu vi le poate înfățișa cu atâta realism și cu atâta genialitate.

La sfârșitul anilor '70, când ajunge la apogeul activității literare, când începe să fie apreciat în străinătate, Tolstoi trece printr-o cumplită criză sufletească. Îndoiala, care l-a urmărit întreaga viață, îl chinuie tot mai mult, îl face tot mai melancolic. Cel ce-a adâncit tainele vieții, cel ce-a pătruns, cu ochiul său ager, ungherele cele mai discrete ale sufletului omenesc, nu s-a putut opri la hotarele neguroase ale vieții, ci voia să știe ce e dincolo de aceste hotare înguste. Voia să știe ce înțeles are ființa mărginită a omului în universul nemărginit?

Ce înțeles are viața omenească? Ce e binele și ce e răul? Voia să știe ce e el, de ce trăiește și cum trebuie să trăiască? S-a chinuit ani de-a rândul să găsească un răspuns la aceste întrebări. Se adresă, ca un Faust, științei, filozofiei, religiei, dar din părțile ecoul misterios al necunoscutului îi răspundea: „Nimic, nimic!” Și acest răspuns îl nădăjduia. După multe frământări sufletești se reîntoarce la credință, pe care o părăsise din copilărie, începu să citească Evanghelia, acest izvor curat al învățăturilor creștine, și sufletul lui Tolstoi se însenină, se tămăduiește. A găsit într-însa rostul vieții, a găsit adevărul pe care, până atunci, îl căutase în zadar cu mintea și cu inima lui.

Să nu vă închipuiți, însă, că această convertire a lui e un semn de slăbiciune a vârstei, că e un fel de evlavie teologică a unui bătrân neputincios, cum îl socotesc unii dintre compatrioții lui. Tolstoi nu cade în genunchi înaintea ființei necunoscute ce o cârmuiește lumea, închinându-se ca un apostat, ca un învins. Geniul lui cercetează amănunțit toată știința teologică, învață limba greacă și ebraică, ca să poată citi textele biblice în original; supune unei critici neîndurate toate dogmele creștine; dă Evangheliei o interpretare originală și întemeiază o nouă religie.

Nu e nici timp și nu e nici în intenția noastră să analizăm cu această ocazie atitudinea lui Tolstoi față de biserica creștină. Amintim numai că tolstoismul reduce creștinismul la următoarele cinci porunci, pe care trebuie să le observe omul ca să îndeplinească voia Tatălui Ceresc:

1. Nu supăra pe nimeni și lucrează de așa ca să nu faci rău altuia, căci răul aduce rău;
2. Nu dori femeile și nu părăsi pe aceea cu care trăiești, căci schimbarea sau părăsirea lor dă naștere la destrăbălare;
3. Nu jura, căci omul nu poate făgădui nimic; el e în întregime sub puterea Tatălui și jurămintele nu sunt cerute decât pentru fapte rele;
4. Nu te împotrivi celui rău, rabdă jignirile și fă mai mult decât cer oamenii; nu judeca pe nimeni și nu cere să fie judecat, căci omul este plin de greșeli și nu poate fi judecătorul semenilor săi. Răzbunarea nu poate aduce decât răzbunare;
5. Nu face deosebire între compatrioți și străini, căci toți suntem copiii aceluiași Părinte.

Acestea sunt poruncile pe care le-a dat Iisus oamenilor, ca să cunoască adevărata fericire.

Vedem că esența doctrinei lui Tolstoi se reduce la două imperative: a) Nu te împotrivi celui rău prin rău, și b) Iubiți-vă unul pe altul. La acest principiu al dragostei, Tolstoi mai adaugă pe cel al muncii: „Întru sudoarea frunții îți vei câștiga hrana”. Înainte de a se face apostolul acestei credințe, care după cum vedeți e identică cu a primilor creștini, Tolstoi își scrie *Sposedania*. Se leapădă de viața nihilistă și păcătoasă ce a dus-o până atunci; începe o nouă viață, călăuzită de dragoste și primenită de muncă. Se îmbracă în hainele moșicului rus, lucrează cu țărani pe câmp, face cizme, duce întru toate viața omului primitiv, propovăduind și prin fapte învățăturile morale ale fericirii omenești. Nevastă-sa la început credea că nu e în toate mințile, în urmă a văzut însă că în acest om trăiește sufletul unui popor întreg de plugari, care e chemat să croiască Rusiei un nou viitor, o nouă viață.

În această epocă Tolstoi era firesc să-și schimbe și concepția despre artă. Acum el nu mai admite decât: 1. arta care exprimă sentimente ce izvoresc din concepția noastră religioasă, din concepția ce ne înrudește cu Dumnezeu și cu toți oamenii și 2. arta care exprimă sentimente accesibile oamenilor din lumea întreagă. Prima o numește *artă religioasă*, iar pe a doua *artă*

universală. Își reneagă toată activitatea literară de până atunci, afară de două bucăți, *Dumnezeu vede adevărul* și *Cazacii*.

Dintre operele mai mari pe care le-a scris în epoca lui religioasă, amintim: *Moartea lui Ivan Ilici*, *Sonata Kreuzer*, romanul *Înviere* și drama *Puterea întunericului*. Toate sunt o ilustrare a concepției lui religioase. Romanul *Înviere*, în care descrie destrăbălarea morală a societății rusești, dădu prilej Sf. Sinod din Rusia să-l excomunică din sânul bisericii ortodoxe. Tolstoi se ridică și împotriva întregii ordini sociale și împotriva întregii civilizații omenești, pe care o numește: *minciună*. Ce înseamnă progresul nostru cultural, când în vremea telegrafelor, telefoanelor, motoarelor, etc., 99% din omenire trăiește în sclavie și mii de oameni se prăpădesc prin fabrici? Ce folosește întreaga cultură și civilizație dacă nu se pot împărtăși toți oamenii de ele, dacă nu pot fericii omenirea întreagă? Aceste ieșiri împotriva culturii și civilizației, au făcut pe niște nemți să-l numească „*canibal moral*” și „*lup bătrân de stepă*”. Filozofia socială a lui Tolstoi nu admite nicio guvernare, nicio stăpânire. Tolstoi crede că adevărata îndreptare socială se poate realiza numai prin desăvârșirea religioasă-morală a indivizilor singuratici. Programul lui social e un program anarhist creștin, care l-a îndușmănit cu toată lumea, atât cu reacționarii, cât și cu revoluționarii. Iar țărani, pentru binele și fericirea cărora profesază Tolstoi principiile sale sociale, nu-l înțeleg, fiindcă nu-l pot înțelege.

Unul dintre biografi a asemănat viața lui Tolstoi cu o piramidă întoarsă cu vârful în jos. Cu cât te urci mai sus, cu atât periferia sufletului său are orizonturi mai largi, mai misterioase, mai neînțelese. Noi ne oprim aici și să fim mulțumiți, dacă putem cunoaște și pricepe măcar în liniamente generale personalitatea acestui uriaș cugetător al poporului rusesc.

Bibliografie. Operele lui Tolstoi (o parte sunt traduse și în românește).

Paul Birukof, *Leo N. Tolstois Biographie und Memoiren*, Moritz Perles, Wien und Leipzig, Bd. I, 1906, Bd. II, 1909.

E. M. de Vogüé, *Le Roman russe*, Librairie Plon, Paris, sixième édition, 1906.

S. A. Wengerow, *Grundzüge der Geschichte der neuesten russischen Literatur*. Verlag Johann Rade, Berlin, 1899.

(1908).

Edgar Allan Poe

(1809-1909)

Edgar Allan Poe s-a născut la 19 ianuarie 1809 în Boston. Rămas orfan de copil, a fost adoptat de negustorul Allan, care i-a făcut educația în Anglia și în Richmond (Virginia), unde s-a distins prin alese însușiri intelectuale. Fără învoirea tatălui său adoptiv face o călătorie prin Europa, cu gând să lupte în armata grecească împotriva turcilor. Întors acasă, la 1827, află că maică-sa adoptivă, care-l iubea atât de mult, a murit. Se hotărăște să intre într-o academie militară, de unde a fost dat afară din cauza insubordonării. Tatăl său adoptiv se însoară cu o femeie tânără, care-i dăruie mai mulți copii. În urma unor conflicte cu Allan, acesta îl dezmoștenește și astfel îl sili să-și câștige singur pâinea de toate zilele cu scrisul. Activitatea literară și-a început-o la vârsta de 14 ani, când într-o poezie cânta pe frumoasa Elenă. La vârsta de 18 ani publică primul volum de poezii, *Tamerlane și alte versuri* (1827). După doi ani urmă al doilea volum *Al Araaf, Tamerlane și poeme mai mici*, care erau scrise sub influența lui Moore și Byron. La intervenirea prietenilor săi ajunse redactor la o foaie literară în Richmond. Se însoară cu vară-sa și câțiva ani lucrează cu sânguință, scriind nuvele și critici. Acești ani sunt cei mai senini din viața lui. Cu gândul să câștige mai mult se duce la New-York, unde însă avu parte de o soartă mai grea. Nevastă-sa se îmbolnăvește și, după lungi suferințe, moare de tuberculoză la 1847. Fiind silit să scrie își făcu o

mulțime de dușmani, care i-au amărât toată viața. De la o vreme, ca să poată munci începu să bea, și acest viciu îl duse în mormânt. La 7 octombrie 1849 moare într-un spital din Baltimore. – Dintre volumele lui mai amintim *Povestiri fantastice* (1840), *Proză romantică* (1843); *Corbul și alte poeme* (1845), *Eureka, poem în proză* (1848). Acest din urmă volum cuprinde cea mai însemnată lucrare a lui. Geniul lui Poe a fost recunoscut în toată strălucirea lui, abia după moartea sa, când au apărut mai multe ediții ale operelor sale. Astăzi e socotit ca unul dintre cei mai mari scriitori ai Americii.

Creația lui artistică este rezultatul unei stări sufletești excepționale. În sufletul lui se luptă instinctele distrugătoare ale crimei, ale nebuniei și ale pornirilor urâte împotriva rațiunii normale și a orânduiei. Lupta dintre bine și rău a dat naștere aproape la toate scrieri lui. Cele mai îndrăznețe fantezii, cele mai curioase paradoxuri, cele mai mari urgii ale anarhiei intelectuale și cele mai perverse stări sufletești își găsesc o expresie artistică în Poe. Esteticienii îl socotesc ca pe unul dintre cei mai mari reprezentanți ai artei romantice.

(1909).

Darwin

Darwin. E un nume de care se leagă o epocă nouă a cugetării omenești. Darwin e creatorul biologiei moderne și întemeietorul teoriei evoluționiste. Cercetările lui au dat naștere la o nouă concepție asupra vieții și asupra lumii, au deschis orizonturi noi nu numai în științele naturale, ci și în Filozofie, Etică etc. Înainte de dânsul naturaliștii credeau că plantele și animalele din vremea lor există de când s-a creat lumea, că de atunci au toate însușirile și întreg felul lor de viață; credeau că, în cursul vremii, diferitele specii de plante și de animale nici nu s-au înmulțit nici nu s-au împușinat. Mai târziu, când s-au descoperit, în coaja pământului, resturi de plante și de animale, care se deosebeau de speciile existente, oamenii de știință credeau în teoria catastrofelor. Se presupunea anume că viața de pe Pământ de repetate ori a fost nimicită de niște catastrofe uriașe, în urma cărora s-a creat o nouă viață. O astfel de catastrofă uriașă ne povestește și Biblia: Potopul lui Noe.

Unii dintre naturaliști și filozofi bănuiau că speciile plantelor și animalelor de astăzi sunt descendenții plantelor și animalelor care au trăit odată pe pământ. Bănuiau că vechea zicătoare: „*Natura non facit saltum*”, trebuie să cuprindă un adevăr. Chiar și marele naturalist suedez, Linné, care credea că „*Species tot sunt diversae, quot diversas formas ab initio creavit infinitum ens*”, avea oarecare vederi evoluționiste. El formulase ipoteza că speciile se trag din aceeași specie. Lamarck, „*Philosophie zoologique*”, a încercat să explice chiar cauza schimbării formelor viețuitoare, atribuindu-o influenței mediului, încrucișării și întrebuițării sau neîntrebuițării organelor. Cel ce a dovedit convingător teoria descendenței a fost Charles Darwin, născut la 12 februarie 1809, în Shrewsbury (Anglia) din o familie, care dăduse două generații de naturaliști. La vârsta de 22 ani, fără să fi făcut studii speciale, pleacă cu vaporul „Beagle” într-o călătorie de 5 ani, în jurul pământului. Singur ne spune: „*călătoria cu „Beagle” a fost cel mai însemnat eveniment din viața mea și mi-a hotărât toată cariera*”. A cutrierat coasta de răsărit și de apus a Americii de Sud, Brazilia, Paraguay, La Plata, Patagonia, Insulele Oceanului Indian, Noua-Zeelandă, Australia etc., și a adunat un material bogat, a făcut studii și observații temeinice, pe care le-a folosit în lucrările lui de mai târziu. În opera sa, apărută la 1859, *Despre originea speciilor prin selecție naturală, sau despre supraviețuirea varietăților mai favorizate în lupta pentru existență*, dovedește că speciile plantelor și animalelor așa cum sunt astăzi nu au fost create fiecare în parte. Acestea s-au dezvoltat din forme mai inferioare poate din patru până în cinci prototipuri; se poate chiar că plantele și animalele să se fi dezvoltat dintr-o singură formă primară. Cauzele acestei variații nesfârșite, inerente ființelor viețuitoare, sunt multe: e înainte de toate *creșterea și reproducerea ființelor, apoi ereditatea în virtutea*

căreia descendenții moștenesc însușirile specifice ale părinților, fără să se asemene întru toate cu ei; ereditatea e nedespărțită chiar de reproducere. Pe lângă acestea Darwin mai pomenește influența directă și indirectă a condițiilor de viață, apoi întrebuințarea și neîntrebuințarea organelor, ca o urmare a adaptării la condițiile de viață. Cel mai însemnat rol la crearea variațiilor, la diferențierea speciilor îl are însă *selecția naturală*. În natură puterea de sporire a indivizilor e prea mare; ea dă naștere la *lupta pentru trai*. În această luptă indivizii mai bine înzestrați, mai puternici supraviețuiesc, iar cei slabi pier. La animale se mai adaugă chiar și selecția sexuală. Astfel explică Darwin nașterea speciilor, care le întâlnim astăzi pe suprafața pământului. Teoria descendenței a fost aplicată și la om. Darwin a presupus că și omul s-a născut dintr-o formă intermediară între maimuță și om. Cercetările de astăzi dovedesc, cu multă putere de convingere, înrudirea omului cu animalele. După teoria biogenetică a lui Haeckel, omul ca orice animal, în dezvoltarea lui individuală, ca făt, recapitulează dezvoltarea întregii vieți animalice. (Ontogenia-Filogenia).

S-au făcut studii întinse, pentru a se dovedi din punct de vedere anatomic, fiziologic și psihologic că omul nu e decât o formă perfecționată a regnului animal. Teoria evoluției s-a aplicat chiar și la filologie și la literatură. Și aici există o luptă pentru trai și o selecție naturală. Unele genuri literare (epopeea) pier, ca să dea naștere la altele (romanul). Teoria evoluției în literatură a fost susținută de criticul francez Ferdinand Brunetière.

(1909).

DĂRI DE SEAMĂ

O gramatică a limbii române

– N. Pilția – Nicolae Sulică, curs sistematic de *gramatica limbii române* întocmit pentru școlile secundare după cele mai noi referințe ale instrucției, Volumul I (Etimologia), Ediția IV-a, Brassó, 1902 XII + 144 pag. în 8° –

Numele dlui Sulică, tânărul și harnicul profesor de la gimnaziul mare public român din Brașov, la noi în Ardeal cumpănește ceva în ale Filologiei. D-sa e cunoscut și apreciat mai cu seamă de o parte din cititorii unei *gazete* cotidiene, în foiletoanele căreia obișnuiește a-și publica interesantele și de multe ori foarte prețioasele studii și notițe de popularizare din domeniul filologiei. Aparatul științific modern și temeinicele cunoștințe filologice, care se reoglindesc în cele mai multe cazuri în aceste studii ale d-sale, ne lasă nedumeriți asupra *ambicioasei* d-sale modestii de-a și le piti în foiletoanele unei *gazete* de toate zilele, fiindcă astfel de cercetări migăloase și subtilități științifice, foarte interesante pentru specialiști, nu prea interesează pe grosul cititorilor unei *gazete*, deși autorul lor le prezintă sub eticheta de *populare*. Această slăbiciune a tânărului filolog de la care așteptăm multe lucrări bune, de altfel nu micșorează întru nimic nici valoarea în sine a acelor studii, nici reputația celui care le iscălește. Aurul, oriunde s-ar găsi, se caută!

Dl librar-editor H. Zeidner din Brașov, cunoscând reputația dlui Sulică și „voind să scoată o nouă ediție din gramatica română a răposatului profesor N. Pilția, ...„a aflat cu cale a-l încredința pe dl Sulică cu revidarea, (?) respectiv prelucrarea manualului conform celor mai noi pretenții (?) ale instrucțiunii”. N. Pilția, fiind unul din cei mai conștiincioși gramatici români în patria noastră și dl Sulică, „neafând deocamdată timpul oportun de-a păși cu totul independent cu un nou sistem gramatical, – de altminterea reclamat de progresul limbii noastre literare... și de progresul științei limbii românești”, – a luat asupra-și prelucrarea gramaticii române a lui N. Pilția, pe care ni-o prezintă cu „diferințe esențiale” față de cea veche, „conservând (?) însă, sistemul cărții”, – „obișnuit în toate (?) gramaticile”, – fiind de „convingerea că... după cele mai elementare principii pedagogice limba maternă este aceea, care trebuie luată ca bază de instrucțiune la propunerea tuturor limbilor străine”, – și prin urmare „în școlile secundare numai un curs sistematic de gramatica limbii române poate satisface acestui scop și nicidecum o gramatică elementară așa numită aplicată... care s-ar putea... cu mai mult succes întrebuițta în școlile elementare, în care scopul principal e ca școlarii începători să-și însușească în formă corectă literară elementele limbii românești, dar nu să-și sistematizeze cunoștințele de limbă românească”.

Am compilat aceste pasaje din prefața semnată de dl Sulică, fiindcă ele vor să motiveze apariția noului manual de gramatică și să justifice vechiul lui sistem, cu care noi nu ne putem împăca și – fără să-i facem proces de conștiință dlui Sulică – bănuim că și d-sa dușmănește astfel de sisteme greșite „de pe la 1400”. Să ne lămurim.

Întâi, nu putem admite afirmarea dlui Sulică că învățământul gramatical al limbii materne, în cursul secundar, urmărește *numai* scopul principal de a se înțelege mai cu ușurință gramaticile limbilor străine, care se propun în liceu, fiindcă el mai are ca scop, să învețe pe elevi și a scrie și vorbi corect românește, scop tot atât de principal ca și cel dintâi. Aceasta din simplul motiv că în cursul primar școlarii nu-și pot însuși în forma corect literară elementele limbii românești. Majoritatea bacalaureaților noștri, chiar și o parte dintre profesorii de limba română de pe la gimnaziile noastre, pot dovedi cu prisosința dlui Sulică că nici ei nu și-au însușit ceea ce pretinde d-sa nevârstnicilor absolvenți ai claselor primare. Dar chiar admitând că elevii părăsesc cursul primar bine pregătiți, așa că cursul secundar nu-i mai rămâne decât să le sistematizeze și completeze cunoștințele de gramatică românească nu putem admite, tot „după cele mai elementare principii

pedagogice” moderne, felul lor de sistemizare, adoptat în „cursul sistematic de gramatică” corectat și completat de dl Sulică.

Se știe, că gramatica e unul dintre mai grele studii care se propun în cursul secundar, fiindcă abstracțiile și subtilitățile capricioase sunt străine fragezilor minți obișnuite cu intuiția vieții reale. Propunerea ei, însă, tocmai în primii ani ai învățământului secundar, din considerații pur practice, se impune, așa că pedagogia modernă, dușmană mucedelor sisteme medievale de a îndopa tinerele generații cu vorbe goale, neputându-o înlătura, a căutat, având în vedere dezvoltarea firească a facultăților intelectuale, s-o facă mai accesibilă micilor cetățeni ai liceului adoptând, ca și la celelalte studii, metoda așa numită inductivă, adică: *din multe exemple se scoate regula, care aflată, se aplică prin cât mai multe exerciții*. Gramatica publicată de dl Sulică e alcătuită tocmai de-a întoarșea; multe reguli, puține exemple! E un fel de metafizică a gramaticii, o gramatică de cuvinte! Crede autorul ei că a recita reguli, înseamnă a le înțelege și a face progres în limba maternă? Știm că nu crede și că alte considerații l-au făcut să dea manualul d-sale în mâna elevilor. Dacă ne permitem a-i reproșa așa de sever acest păcat al cărții d-sale, o facem, fiindcă pe scoarța ei citim: „după cele mai noi cerințe ale instrucțiunii”. Ce înțeles au vorbele acestea adăugate de dl Sulică?! Din cele de mai sus nu urmează însă că gramatica revăzută de dl Sulică e rea din alte puncte de vedere. Ca cuprins și limbă ea e cu mult superioară gramaticilor *netrebnice* apărute până acum în țara noastră. E scrisă într-o limbă românească destul de corectă, calitate care sunt înzestrate foarte puține dintre cărțile ticluite de cărturarii noștri. Are multe capitole foarte bune și mai cu seamă unele adăugate de d-sa sunt ireproșabile. Scăderi să găsec, însă, și în această parte. Definițiile (nefericitele de defectiuni!) sunt în parte defectuoase. Spre pildă: „§ 20. Vorbele, cu care arătăm ființe și lucruri neînsuflețite precum și însușiri, lucrări sau stări ale ființelor și lucrurilor, se numesc *substantive*”. În această definiție nu intră substantivele abstracte: știință, noțiune, capitol etc., fiindcă nu sunt nici ființe, nici lucruri neînsuflețite, nici însușiri, lucrări sau stări ale ființelor și lucrurilor. Cum așa sunt și restul definițiilor din gramatica prelucrată de dl Sulică; necomplete. Recunoaștem greutatea de a da definiții bune mai ales în gramatică, unde nu există autor fără greș.

Terminologia gramaticală de asemenea nu e impecabilă. Părțile vorbirii se numesc *părți de cuvânt*; substantivele care se declină după *ambele* genuri sunt *ambigene*, termen mai exact decât eterogene și greșitul *neutre*. La pagina 24 citim declinațiune, iar la p. 26 declinare; sau una sau alta!

Spațiul nu ne permite să insistăm asupra tuturor „micilor defecte” ale cărții, și asta nici nu poate fi scopul unei limitate recenzii, ca a noastră, mai cu seamă că de la tânărul filolog din Brașov așteptăm să descopere și îndrepte însuși greșelile strecurate în această ediție a manualului de gramatică, pe care figurează și numele d-sale.

Drept încheiere, iscălim și noi zisele dlui Sulică din prefața cărții, că „*literatura noastră didactică e încă departe de a fi realizat idealul unei gramatici române sau cel puțin o gramatică de model a limbii române*” și că „*va trece încă mult timp până ce se vor găsi acei gramatici români, la care cu drept cuvânt se va putea odată aplica vorba celor vechi: „Gramatici custodes Latini sermonis”*”.

(1903).

Un semantism istoric

– Dieceza Lugojului. *Semantism istoric*, publicat sub auspiciile P. S. D. D. Dr. Demetriu Radu, episcop greco-catolic de Lugoj, pentru jubileul de la sfânta unire de 200 ani; de la înființarea aceleiași dieceze de 50 ani.

1903, 683 pag. în 8° –

Literatura istorică-bisericească s-a îmbogățit cu o carte de o valoare incontestabilă. Luminatul și harnicul episcop, P. S. Sa Dr. Demetriu Radu, prin lucrarea de față, ca și prin alte fapte cumiști ale P. S. Sale, dovedește că e deplin conștient de frumoasa chemare a unui arhieru. În timpul cât a păstorit credincioșii diecezei Lugoj, a știut, cu multă pricepere și conștiinciozitate, să orânduiească

treburile eparhiei, să răspândească lumină și spirit modern în instituțiile subordonate P. S. Sale și să obișnuiască pe oamenii din jurul lui la o judecată dreaptă și la o muncă neobosită.

Cu prilejul jubileului de 50 de ani de la întemeierea diecezei P. S. Sale, a surprins lumea iubitoare de lucrări serioase cu prețiosul *Semantism istoric*, care ne povestește într-o limbă limpede românească, – cam învrăbită cu ceilalți P. S. arhierii, – încercările de *unire* înainte de 1700, istoricul întemeierii diecezei Lugojului, prezentându-ne o icoană credincioasă a vânzolicilor și a jertfelor cu care înainte cu 50 de ani s-a înjghebat această dieceză. Ne povestește apoi viața episcopilor care au urcat și coborât tronul Episcopiei Lugojului, istoricul capitolului și seria canonicilor de la înființare până în prezent. Mai găsim în acest semantism diferitele instituții culturale și de binefacere din Episcopia Lugojului, apoi seria decanatelor, districtelor protopopești, cu istoricul fiecărei comune. Semantismul se termină cu un apendice, care cuprinde *Orațiunea Episcopului Demetriu Radu cu ocazia consacrării Sale de Episcop al Lugojului*, Epistola pastorală a aceleiași date cu ocazia „întronizării” sale în Scaunul Episcopesc etc., și sfârșește cu Fundația Jubilară a Episcopului Dr. Radu.

Păcatul confesional al acestei cărți a fost arătat în foiletonul unui ziar cotidian (vezi *Tribuna Poporului* nr. 129-1903). Noi nu mai insistăm asupra lui, ci ne mărginim a face câteva mici observații.

Legăturile bisericii românești cu Roma sunt cu mult mai vechi decât ni se spune în cap. I. În provinciile romane din sudul Dunării cunoscute sub numele colectiv de „Lllyricum” erau episcopi latini și un arhiepiscopat roman al Primei Justiniane, sufragane Romei, încă prin secolul al VI-lea după Hr. După dispariția acestor episcopate latine în sec. al VII-lea creștinii din provinciile cucerite de barbari atârnă de Episcopatul de Thessalonic, subordonat Romei. Și creștinii din nordul Dunării de pe acele vremuri erau, probabil, supușii scaunului din Roma în cele religioase. Mai târziu și tradițiile cronicilor noastre despre un anumit „Formos Papa” dovedesc legătura noastră cu Roma.⁷⁹

De asemenea ar fi fost foarte interesant bineînțeles și mai greu, să ni se lămurească în acest capitol mai pe larg diferitele faze prin care au trecut românii din actuala dieceză a Lugojului în cele religioase până la anul 1700, respectiv până la înființarea definitivă a diecezei. Să se fi arătat lămurit legăturile românilor din acele părți cu Episcopatul din Vidin, supus jurisdicției Arhiepiscopului din Ochrida (pe vremea lui Vasile al II-lea). Apoi dependența lor de Mitropolia Ungro-Vlahiei și starea lor și raporturile avute cu Banatul Unguresc al Severinului. Ar fi fost interesantă și povestirea mai pe larg a încercărilor de unire în părțile bănățene pe vremea huniadeștilor.

În sfârșit la istoricul comunelor era de-o mare importanță să se menționeze de când exista acea comună, când se face prima oară amintire despre spre dânsa. N-a avut și alt nume și când l-a schimbat. Prin aceasta se făcea un serviciu toponimiei. Ca semantismul să fie complet, trebuia anexată și o hartă amănunțită a diecezei. Orice început, însă, e greu, și P. S. Sa Dr. Radu a făcut un bun început, care poate servi de model și celorlalți episcopi și vlădici. Sperând că urmașii vrednicului episcop, în prezent al Orăzii-Mari, vor căuta cu alt prilej să completeze și se îndrepte neajunsurile prețioasei lucrări alcătuite de P. S. Sa Dr. Radu.

(1903).

P. Vulcan

– *Armîna (Românca)*, roman social din epoca renașterii poporului român de la Pind. Ediția I, Constanța, Tipografia „Ovidiu”, 1904 –

A-ți iubi neamul și țara în care te-ai născut a fost totdeauna o virtute, și încă o virtute aleasă. Dl Petru Vulcan, originar din Macedonia, astăzi domiciliat în orașul lui Ovidiu de pe malurile Mării Negre, se pare a fi înzestrat îndeajuns cu această podoabă sufletească, căci scrie cărți, despre patria și neamul d-sale de la Pind. Și în aceste cărți îl întâlnești vorbind, când duios, –

⁷⁹ Vezi: Onciul, *Originile Principatelor Române*.

ceva din accentele lirei străbunului exilat la Tomis, – când în fanfare de entuziasm și îmbărbătare despre iubitul și asupritul neam latin din Balcani. Ultima d-sale carte e *Armîna*, „roman social din epoca renașterii poporului român de la Pind”. Așa o intitulează d-sa. În acest roman își dovedește încă odată calitatea de *bun român*, dar nu și cea de *bun scriitor*. Și nu avem să ne mirăm, căci aceste două noțiuni nu se acoperă întotdeauna.

Dl Vulcan ar putea să fie de folos neamului său, mergând în Macedonia vulcanică și luptând acolo pentru luminarea consângenilor, pentru înflorirea literaturii dialectale. Căci cei de acolo nu câștigă prea mult, învățând dialectul dunărean. Mai bine, mai firesc și mai ușor e să-și întemeieze ei înșiși o cultură a lor proprie, rezultată din viața lor de acolo, singura care le poate fi de folos. Dl Vulcan în loc să redacteze în România o droaie de reviste slabe, imposibile chiar, mai bine ar redacta, dacă peste tot poate, una și bună în dialect pentru „*frații de la Pind*”. Chiar și „*Armîna*” dacă ar fi scrisă în dialect, ar avea o valoare, cea a operelor din zorile mișcărilor literare. Dar scrisă în dialect dunărean, dl Vulcan nu era permis să uite, că se adresează unui public, care are un simț și chiar un trecut literar. A mai face azi în literatură pe naționalistul cu pară de foc în gură, a mai crea păpuși de ceară, care își afirmă „*originea prin cuvântări*” și care spun dialoguri învățate, parcă, din „*Polyglott Kuntze*” cu coperte în mai multe culori, a prezenta într-o lumină atât de falsă pe bieții fărășeroți, „*plămădiți din aluatul vitejiei*”, înseamnă a te face culpabil de păcatul falsificării spiritelor, care cred în scrisul tău. Acest păcat întunecă bunele intenții ale pornirilor d-sale literare de bun român, fiindcă în literatură nu intențiile, ci faptele cântăresc. Ca să se convingă și cititorii cum vorbesc ciobanii din Pind ai dlui Vulcan cităm un pasaj: „*Eu totuși mi-am făcut datoria, venind să vă transmit un ordin, care vă privește să-l executați în caz de vreun atac din partea cuiva. Averele spânului e pe câmp deschis, și urmează să fie păzită de răufăcători. Aveți înveli cu el, angajament, care vă obligă la datorii în schimb*” (pag. 61).

Noi nu recomandăm publicului cartea dlui Vulcan, fiindcă citirea ei înseamnă o pierdere de vreme și o silă. Teza romanului: femeia armână a fost și este „*scutul de oțel, stânca de granit de care s-au izbit valurile spumegoase ale unor vremuri de restriște*”, adică ea a fost și este elementul de conservare națională a românilor de la Pind, e atrăgător și pentru noi, și-ar fi interesant de lucrat. Dacă dl Vulcan ar avea calitățile unui artist, care știe închea opere de valoare, dacă d-lui ar avea talentul pătrunderii psihologice și puterea de sintetizare a sociologului, ar fi putut face un roman social foarte interesant. În lipsa acestor însușiri dl Vulcan nu ne-a putut da decât o lucrare slabă.

E un obicei bun, că despre cărțile rele să nu se vorbească. Ne ocupăm totuși de „*Armîna*” dlui Vulcan, fiindcă, la noi, acestei cărți i s-a făcut reclamă și fiindcă voim să ferim pe cititori de o lectură nefolositoare. N-am analizat și dovedit, ci numai am constatat lipsa de valoare a acestei cărți, deoarece ea e prea evidentă.

(1904).

Vasile E. Moldovan

– *Raze de lună*. Orăștie, 1904. Preț: 1 cor. 50 fil. –

„*Aripile vântului se lovesc în zăbrele și frunzele castanilor se leagănă molatic ...*” iar poetul întemnițat, alunecând pe tortul bălai al razelor de lună, ce-i luminează celula, visează la laurii ce încunună frunțile martirilor naționali și înduioșat duce dorul, – *pâinii de toate zilele*. Sărman martir român! – în lumea lui romantică doar o ființă i-a rămas credincioasă, e o biată „*cerșitoare*”: muza română. Pe această „*zeiță a sărăciei*” o îndreaptă acum poetul pe la porțile bogaților liberi ca să ceară milă... iar el cântă, visează... și trage nădejde.

Cazul dlui Moldovan e unul dintre cele mai caracteristice episoade a mizeriilor din viața noastră intelectuală. Un om tânăr, cu talent, cu intenții curate și harnic oferă neamului, pentru care stă

la răcoare, încercările lui literare și-i cere pâine. Când vrei să scrii despre un astfel de volum, tu tovarăș de muncă, – care deși ești pe picior liber, nu poți răzbate în regiunile tihnite ale lui „*plenus venter*”, – îți alunecă gândul la zăbrelele ruginite și înduioșat te gândești la viitorul de *aur* al autorului...

Dar în credința că rândurile acestea nu au să abată pe mulți creștini de la fericita intenție de a cumpăra cât mai în grabă *Razele de lună*, nu voi proslăvi numai ceea ce sinceritatea și conștiința îmi dictează. Atunci când autorul a adunat sub aceea scoartă bucăți care n-au nicio înrudire între ele și le-a botezat cu un nume care, cu multă bunăvoință, se potrivește numai la două-trei dintre ele, pare că a voit să ne dea o oglindă a stării lui sufletești dezordonate. Altcumva nu-mi pot explica acea învălmășeală de romantism cu amintiri duioase și satiră demonică. Citind volumul până la sfârșit, rămâi cu impresia că ai citit un almanah, în care găsești de toate, rubrică serioasă și umoristică; lucruri bune și slabe. Cele mai bune bucăți din volum sunt amintirile și povestirile din trecut. În cele dintâi descoperi note sincere, care plac, iar cele din urmă te fură prin noutatea lor, fiindcă acest gen la noi e aproape virgin. Autorul știe să prindă momente interesante și le povestește cu măiestrie. Partea umoristică a volumului e o notă personală interesantă. Taina sarcasmului barbar, al scepticismului mohorât și al disprețului suveran e a se căuta în o anumită dispoziție sufletească a autorului. E adevărat că și societatea noastră pătimește de boli urâte, dar nici pe departe nu sunt așa de cronice ca să se simtă nevoia fierului roșu.

Nu ne îndoim că intențiile autorului sunt dintre cele mai curate, dar și satira își are marginile ei, peste care trecând devine ea însăși o boală primejdioasă. Dl Moldovan, colaboratorul acestei reviste, (*Luceafărul*), e tânăr, ca toți cei grupați în jurul ei, iar în tinerețe, – o știm bine, – sângele zvâcnește mai cu foc și am vrea să tămăduim repede-repede răul. Având în vedere intențiile autorului putem deci spune: Scopul sfințește mijloacele.

Iar ca încheiere nu-mi rămâne altceva, decât să recomand cu căldură volumul talentatului și întemnițatului autor.

(1904).

Popescu-Polyclet

– *Vioarele*, versuri. Craiova, Librăria și tipografia David I. Benvenisti. 1904. 1 volum de 92 pagini în 8°. Preț: 1 leu –

Mulți visători încearcă să înstrune și astăzi *Lyra* și să-și doinească frumos frământările inimii lor tulburate de văpaia ochilor cutărei Laure. Dar acordurile ei nu mai opresc în loc lumea noastră alungată de afaceri, glasul ei nu-l mai ascultă nimeni..., doar câteva suflete îndrăgite... Unde sunt clipele liniștite și fără de gânduri, când inima-și cânta, sub vraja nopților de lună, tainele dorurilor sfinte? S-au dus... și n-a mai rămas decât amintirea lor duioasă.

A scrie astăzi versuri lirice e greu, din cale afară greu, fiindcă sufletul poetului trebuie să fie o adevărată comoară înveșmântată în cea mai desăvârșită formă, ca să poată fermeca și fura inima și auzul mulțimii rigide și amărâte de vremurile noastre. Iar personalitățile puternice sunt rare, mai cu seamă pe tărâmul poeziei lirice. Noi românii în literatura cultă suntem sărăcuți în această ramură a poeziei și așteptăm cu dor venirea unui Mesia. De pe malurile Jiului, pe unde rătăcea visător, cu veșnice nostalgii de ducă și cu un suflet delicat, ne vine un volum de versuri, care dovedesc spusele noastre de mai sus. Autorul lor a scris și în coloanele revistei noastre (*Luceafărul*), deși dispozițiile sufletești nu-l apropie de noi. Glasul tânguiețnic, posomorât și obosit nu e firea noastră a tinerilor cu inima îmbujorată de focul luptei înverșunate. Întreg volumul e vibrarea unei singure strune, cântecul în surdină a unui:

Copil sărman și solitar,
O floare moartă pe trotuar,

...care deși ici-colea ne fură și ne înduioșează prin gingășia versurilor și prin notele sincere dar nu ne poate înlănțui de creația lui.

Autorul versurilor e un începător tânăr, care, aflând cărarea dreaptă a poeziei românești, ar putea, poate, să cânte cu oarecare sorți de izbândă tainele sufletului său. Poezia de la sfârșitul volumului, credem, că e o dezamăgire vremelnică atât pentru autor, cât și pentru acela căruia e dedicată. Ca notă caracteristică a unei generații de poeți care piere, sau trebuie să piară, o reproducem:

În mansardă

Lui F. B.

Răsar în nopți de primăvară
Atâția ochi sfioși de stele,
Iar din mansarda lui poetul
Și îndreaptă ochii cătră ele.

El le iubește și le cântă,
Că numai ele i-au zâmbit,
De câte ori a plâns de doruri,
De câte ori a suferit.

Dar a venit și Toamna rece
Și stelele nu s-au mai ivit
mansarda azi e solitară,
Iar visătorul a murit.

A murit, fiindcă stelele în care credea și pe care le cânta nu erau stelele neamului și sufletului său...

(1904).

Pribeagul Vojen

– *Carmen Sylva*, studiu critic. Arad, 1904 –

Un tânăr fără de mustață, cu o frunte boltită deasupra unor ochi mici de cazac neastâmpărat, a descălecat din părțile Iașului în țara noastră, purtat de gânduri de apostol: luminarea cărturarilor români din Ungaria. Și graiul apostolului cu poreclă barbară cuvântă c-un avânt exaltat despre tainele operei de artă a Carmen Sylvei și despre misterele greu de tălmăcit ale nemuririi sufletului nostru. Spusele lui farmecă lumea de aici și cinstiții creștini de la noi sărbătorește pe apostolul Alexandru... iar acesta încasează coroană lângă coroană, trăiește bine și e fericit.

Conferința despre *Carmen Sylva* s-a și tipărit. Acei care au auzit-o pot deci să-și reînvie ușor farmecele trăite. În această conferință e bine că s-a accentuat nota națională din activitatea reginei-poete, fiindcă aceasta pentru noi e cea mai simpatică. Restul conferinței nu ne descopere pe acel care vrea „a croi un nou drum cercetărilor întreprinse asupra operelor literare” (Cf. *revista Idealistă*, an I. tom II. pag. 395). Pe originalul cu „o nouă direcție a criticii”, cu un „nou sistem de cercetare și procedare” din „*Mișcarea literară la noi*” îl regăsim și în această conferință, iar în plus o doză curioasă de avânt poetic declamatoric fals. Conferința a doua nu o cunoaștem. Se zice că s-ar adăpa în apele teozofiei și ale altor sisteme filozofice necongruente cu mintea celor mulți. Răspândirea lor printre cei care primesc fără să controleze și judece, numai daune pot aduce. De aceea ne mirăm mult cum o foaie ca *Poporul Român*, care are o misiune sfântă și care trebuie să-și cumpănească orice vorbă,

sare în apărarea teozofiei, (Vezi Poșta Redacției din Nr. 38, 1904), pe când alte foi ale noastre, ca *Răvașul*, *Foaia Diecezană* n-au găsit de cuviință să aprobe aceste idei „mântuitoare”. Teozofia, această nouă profesie de credință, poate să-și aibă rostul ei la anumite neamuri cu un trecut cultural matur, dar cine o propovăduiește între poporul nostru dovedește o desăvârșită dezorientare asupra dezvoltării firești a unui neam și prin urmare face o fundamentală greșeală, care mai ales unei foi populare nu i se poate ierta.

Alta e chemarea noastră a tuturor: desăvârșirea culturii noastre naționale și a limbii noastre mame, ca să nu mai fim vrăjiți de farmecul limbii vorbite de pribegi ca Vojen. Acesta a fermecat lumea cu frumusețea și muzicalitatea limbii, iar cei neobișnuiți nu și-au mai dat silința să se oprească și asupra fondului celor spuse de dânsul. Și de-ar fi făcut aceasta, desigur că nu proslăveau asemenea existențe dubii certate cu bunele moravuri.

(1904).

Radu D. Rosetti

– *Din Toate*, poezii. Editura Librăriei A. Steinberg. București, 1905 –

Mor. Adio. Viața toată ție ți-o 'nchinai iubire.

(Cea din urmă, pag. 168).

Și cine jelește moartea lui? Cine îmbracă doliul părerilor de rău, când acest poet, – încă în viață ca om, – trece la cele veșnice?

Nimeni!...

Nici muzele frumoaselor arte, nici tovarășii lui de suspinuri, nici literatura românească, nici madonele iubirii lui... nici el însuși... Nimeni, nimeni, – doar foștii lui editori.

Volumul din fruntea acestor rânduri e testamentul literar al cântărețului Radu D. Rosetti. Din toată activitatea lui poetică, de la cea mai fragedă tinerețe până în clipele agoniei literare, răzlețită pe paginile celor 10 volume, a ales creațiile care i s-au părut mai frumoase, le-a mai adăugat câteva noi și le-a dat titlul: *Din Toate*. Acest volum e deci eco-ul celor bune și celor mai frumoase versuri pe care i le-a inspirat muza lui blajină. E piatra de probă a personalității lui poetice. Se cuvine deci să ne ocupăm de dânsul. Radu D. Rosetti a avut odinioară clipe de glorie. Era liricul sărbătorit al saloanelor din București. Aceste saloane l-au inspirat, și pentru publicul lor cântă și suspină. Ceea ce a plăcut, – și poate unora place și astăzi, – în versurile ușoare ale poetului Rosetti a fost drăgălășia și sinceritatea sentimentelor, apoi licăririle de spirit și unele antiteze duioase. Reproducem una dintre acestea din urmă:

Amurg

În *Valea Plângerii*, spre seară
Privind mormintele la rând,
Zăresc în umbră, lâng'o cruce
Un cerșetor bătrân, plângând.

Și nu știu cum, când văd tabloul,
De milă inima-mi se strânge,
Nu pentru mortul care doarme,
Ci pentru viul care plânge.

(p. 32).

Cam cu antiteze de acestea prea firești, uneori foarte slab versificate, și-a fermecat cititorii.

Despre Rosetti ca poet erotic nu putem vorbi. Cititorii și mai ales cititoarele ar roși de rușine citind versurile de dragoste ale acestei inimi „murinde”, și „veștejite” și „tâmpite”, care se roagă:

O Doamne! omoară-mă pe mine,
Și scap-o de iubirea mea!

căci

Se vede că în mine zace
Un demon blestemat, călău,
Ce s'a jurat oricui mă place
Să-i facă totdeauna rău.

Jettatura, p. 119.)

Întreagă iubirea poetului e scaldată în râuri de lacrimi, e înecată în „suspine crude” care jelesc „iubitile moarte”.

La catafalcul lor începe filozofia:

Eu n-am avut un ceas de mulțumire
În vieța mea, atât de încercată;
Și nici nu cred că voi avea vreodată,
Că prea mă uit adânc în omenire

.....
Oriunde merg, ghicesc o supărare.

(Eu n-am avut... pp. 96-97).

și deci cine vrea, să asculte de „simpla nebunie” a poetului și să se convingă că „farmec viața n-are”, că:

Fum sus, scrum jos, e viața noastră toată.
(Sonet, p. 154).

Desigur vor fi și de aceia, care vor crede asemenea înțelepciuni blazate. Aceasta-i cariera literară a poetului Rosetti. *Cântece de Aleluia*, de care azi prea puțini se mai înduioșează. Poeziile dlui Radu D. Rosetti, care au plăcut o clipă copilărosului public bucureștean, vor dispărea, fără să lase vreo urmă în literatură, ca ale tuturor care ne spun:

„Noi oropsiți, ne sună lira a cânt de lebdă ce moare,
Căci fericire este 'n lume, dar nu e partea tuturor”.

(Fără iubire, p. 135.

Fericirea de a trăi ca poeți, desigur nu o pot avea „cântăreții falși”...

(1905).

Carmen Sylva

– *Valuri alinate*, traduceri de G. Coșbuc. Minerva, București, 1906. Prețul: 1 leu 50 bani –

Bogata operă artistică a Reginei poete nu a pătruns după cuviință în cercurile largi ale publicului românesc. Puține dintre scrierile ei au fost norocoase. Numai *Poveștile Peleşului* au cutreierat până și bordeiele cărturarilor de la sate. Celelalte, – care fac zeci de volume, multe traduse în limbile culte ale Europei, – la noi n-au străbătut. Găsesc o singură explicație, cea de a nu fi fost traduse de scriitorii noștri buni. Mă mir cum aceștia nu s-au gândit că răspânditoarea

literaturii românești și-a numelui românesc în lumea largă, ar merita măcar răsplata de a i se tălmăci scrisul frumos în limba țării pe care dânsa o iubește sincer. În acest an jubilar, dl G. Coșbuc ne-a dat un volum de traduceri admirabile, sub titlul *Valuri alinate*.

Poetul țărănimii, atât de popular și atât de meșter în întorsătura versului românesc, ne-a îmbogățit literatura cu cele mai vâdate poezii din opera poetei. Din partea primă a volumului *Cântece și sonete*, reproducem:

Trei tovarăși

Trăiam, tovarăși dragi, uniți mereu,
Bătrânul codru, cântecul și eu
Și Rinul nostru cel cu mândre maluri,
Prin nopți cu lună câte nu visam:
Cânta pădurea încet, și eu cântam,
Și Rinul murmurând cânta din valuri.

Dar soartea mea voit-a să pornesc
În larga lume-o casă să-mi clădesc,
O casă a mea departe-n țări străine.
„E greu să-ți lași iubiții și să pleci” –
„Tovarăși dragi, vă las de-acum pe veci”
„Tovarăși dragi, veniți și voi cu mine!”

Dar codrul mi-a răspuns: „Noi te iubim,
Dar prea suntem bătrâni ca să pornim
Pe-un drum așa de lung în lumea mare!”
Și Rinul, el mi-a zis: „Eu curg mereu
Pe-un drum ce-l am, rămâi pe malul meu!
Ce vrei acolo 'n neagra 'ndepărtare?”

Eu, biata am plecat pe lungul drum;
La Dunăre departe sunt acum,
Departea aici, într'alte lumi străine.
Dar iată, că privind în jurul meu,
Te văd zâmbind, tovarăș drag al meu,
Tu, dulce cântec, ai venit cu mine.

Multe din poeziile volumului sunt duioase aduceri aminte de patria poetei, altele tănuiesc o filozofie tristă și resemnată a vieții, o nemulțumire, uneori o revoltă, împotriva legilor aspre ale sortii și ale firii. Cea mai puternică e poemul *Iehovah*, care – după *Balade și romanțe*, – încheie volumul. E povestea rătăcitorului Ahasver, a îndoielii de veci, care nu crede până nu vede și cunoaște pe Dumnezeu. Cel pribeag după credință se pocăiește și moare, gășind ființa dumnezeiască în iubirea creatoare, în de-a pururi statornica lege a firii, pe care a cântat-o în *Carmen* și poetul O. Goga.

(1906).

Biblioteca teatrală

– Șt. O. Iosif, *Dragoste cu toane*, pastorală într-un act și în versuri de Goethe. Brașov, 1907. 1 broș. 4° mic 44 pag.; - G. Stoica, *O ședință comunală*, comedie în două acte. Brașov, 1907. 1 broș. 4° mic 80 pag. Ambele editate de *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, alcătuind nr. 11 și 12 din *Biblioteca teatrală* –

În zilele trecute am primit fel și fel de piese teatrale de la Librăria Ciurcu din Brașov. Formatul și mica deosebire în titlu (*Biblioteca teatrală* și *Din biblioteca teatrală*) vor face pe mulți să creadă că e una și aceeași bibliotecă, adică cea editată de *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, mai ales că pe ultima pagină a copertei, broșurile „Societății” figurează sub titlul *Din biblioteca teatrală*. Stăruim asupra acestor mici mistificări de formă, fiindcă am dori ca „Societatea pentru fond de teatru” să țină mai mult la prestigiul publicațiilor ei, care sperăm că măcar în viitor se vor deosebi și în fond de puzderia pieselor tipărite de librăria Ciurcu. Cel puțin cele două piese din fruntea acestor șiruri ne fac să credem că, în sfârșit, „Societatea” a apucat pe o cale bună. Amândouă piesele merită să ne ocupăm de ele.

Dragoste cu toane a fost terminată de Goethe la vârsta de 19 ani, după ce trecuse prin foarte multe modificări. El însuși ne spune că s-a născut din dragostea lui cu Kätchen, frumoasa fată a crâșmarului Schönkopf din Lipsca. Pe vremea când scria unui prieten:

„Sie ist ein Engel und ich bin ein Narr”.

Sunt două perechi de îndrăgostiți: Eridon (Goethe) și Amina (Kätchen), Lamon și Eglea. Acești doi din urmă, firi cumpănite și încrezătoare, care știu că „*fără libertate nu este bucurie, nimic nu te încântă*”, trăiesc fericiți. Eridon și Amina, fiind mai robiți de sentimentele dragostei, iubindu-se mai adânc, nu se pot bucura de fericire, fiindcă Eridon e gelos pe Amina, i se pare că-l înșeală, că prea puțin ține seama de tot ce îl frământă pe el; nu-i permite să aibă alte bucurii afară de acelea pe care i le face dânsul, așa încât dragostea ei e un jug. Eglea stăruie pe lângă Amina să nu mai sufere tirania lui Eridon. „*Fă-l ca să-ți ducă frica și ai să-l fericești*”, – zice Eglea. Amina cea blândă, simțindu-se prea slabă ca să se poată împotrivi, se hotărăște Eglea să cureze gelozia lui Eridon. La o întâlnire, când era mai aprins de „*trădarea afurisită*” a Aminei, îl face să-i cadă în brațe, să o sărute și, prin rușine, vinovăție și căință îl vindecă de boală, sfârșind cu următoarea morală:

„Geloși din lumea întreagă
Cari chinuiți vreo fată, gândiți-vă la voi
Întâi, și-aveți curajul să osândiți apoi”.

Criticii lui Goethe găesc că această bucată, numită de tânărul artist pastorală, se deosebește de pastoralele predecesorilor săi ca un om viu de o figură de porțelan. Cele patru persoane sunt bine caracterizate, singur Eridon e necomplet. Pe acesta nu ni-l prezintă și în momente de bunătate și de dragoste, prin care să justifice statornicia în iubire și supunerea Aminei. Explicația e că Goethe în același timp a fost și poet și model. (Cf. Bielschowsky, Goethe). Traducerea dlui Șt. O. Iosif e potrivită. Sunt unele neologisme și construcții nenimerite. Amina zice într-un loc: „*Vai inimă săracă, tu mârâi?*” O inimă, care mârâie!!

Piesa, cu toată simplitatea ei, nu credem că va cuceri gustul diletanților noștri.

*

O ședință comunală a dlui G. Stoica, va fi mai gustată de publicul nostru, fiindcă zugrăvește un colțșor real din mizeriile vieții noastre de la sate, învelite în poleiul glumei.

Consiliul comunal din Prostenii de Jos dezbate într-o ședință petiția evreilor Isidor și Șloim Rosenberg, care voiau să cumpere de la comună un loc pentru o fabrică de funii. În ședință, vânzarea fiind „pentru unii mumă pentru alții ciură”, petiția evreilor a fost pusă la „dacta”, adică nu li s-a vândut locul. Aici se sfârșește actul prim, cel mai reușit, nu însă și dezbaterile pentru vânzarea locului, care continuă la crâșmă, în alt ton și cu alt rezultat. Isidor Rosenberg cumpără pe cei ce erau împotriva vânzării și astfel reușește să convingă pe domnii reprezentanți că fac un „ghișeft” bun vânzând locul. Și-l vând, pe urmă beau aldămașul, care se sfârșește cu băta.

Piesa a-și asemăna-o cu o fotografie instantanee, în care se fixează pe neașteptate gesturile unui grup, în care unele figuri reușesc, unele ies cu defecte, iar altele sunt sau șterse sau caricaturizate. Cele mai reușite figuri din piesă sunt: primarul, evreul, N. Țăpușă și săteanul; notarul e defectuos, iar Marius Zarvă fals, tip care nu există. Dacă piesa se concentra în jurul ideii pe care vrea s-o indice: pieirea noastră prin slăbiciunile proprii, și dacă gluma lua caracterul satirei, autorul reușea să ne dea o bucată și mai bună, fiindcă dovedește a fi bun cunoscător al graiului popular și al țăranilor.

În unele părți țesătura piesei arată neîndemânarea autorului în ale teatrului. Sunt scene în care învâlmășeala glasurilor e babilonică, iar în altele prea se mișcă liber pe scenă. Amândouă piesele sunt un început bun. Dorim societății teatrale bucăți și mai bune.

(1907).

Oscar Wilde

– *Salomea*, dramă într-un act, traducere de Z. Bârsan. Biblioteca pentru toți, Nr. 261. Editura Librăriei L. Alcalay, București, 1907, I, vol. 8° mic, 78 pag. –

În primăvara anului 1895 modernul „*arbiter elegantiarum*”, Oscar Wilde, a fost osândit de curtea cu jurați din Londra la muncă silnică pe doi ani. Săvârșise fapte imorale, de care s-a scandalizat toată lumea. Piesele lui fură oprite în Londra, iar cărțile lui arse în piețele publice.

Un cetățean revoltat dădu expresie indignării și aversiunii generale, scuiându-l în față. „*Craiul vieții*” îmbuibat de odinioară, răsfățatul saloanelor aristocratice, care nu știa cum să-și bată mai drastic joc de morală, – în temniță citea biblia cu cea mai cucernică credință. Suferința i-a adus aminte că e om, l-a învățat că talentul nu dă nimănui dreptul să calce în picioare legi izvorâte din firea normală a oamenilor. El care pretindea că natura are să se supună artei, încrezându-se în strălucirea talentului său, s-a lăsat robit de patimile perverse cu care l-a înzestrat natura. Pocăirea pentru faptele urâte ce le-a săvârșit a venit prea târziu. Din temniță a ieșit numai umbra artistului Oscar Wilde. În iarna anului 1900 câțiva prieteni au petrecut la groapa de la marginea Parisului pe cel ce și-a bătut joc de viață și de sine însuși. În vremea din urmă lumea a început să-i sărbătorească creațiile. Germania și-a făcut un adevărat cult din proslăvirea lui. Compozitorul Richard Strauss a făcut un turneu de glorie cu opera *Salomea*. Zvonul acestui artist la modă a pătruns chiar și până la noi. În *Familia* s-a început traducerea dramei *Lady Windermere*, iar unul din poeții noștri impresionisti, dl Z. Bârsan, a tradus *Salomea*. Directorii unora dintre revistele noastre au început să-l aducă de exemplu, ilustrându-și vederile estetice ori înrudirea sufletească cu felul de a fi a lui Wilde.

Salomea a fost scrisă în franțuzește la 1893, în Paris, când autorul ei își trăia cele mai senine și mai frumoase zile. El care trăia „*viața pentru viață*” și făcea „*artă pentru artă*”, a întrupat în această piesă imoralitatea și senzualismul bestial al curții lui Irod, care e îndeobște cunoscut din biblie. Ceea ce a adăugat Wilde de la dânsul textului vechi, dragostea Salomeei față de Ioan Botezătorul, nu s-a întâmplat numai de dragul artei pentru artă, ci e și o ilustrare a pornirilor lui.

Senzualismul din întreaga piesă trădează și înclinările omenești ale artistului. Dar să presupunem că n-am cunoaște viața destrăbălată a autorului și am avea în față numai opera lui, pe care trebuie să o judecăm din punct de vedere curat estetic. E incontestabil că e una dintre cele mai bune și mai reușite opere a lui Wilde. Salomea nu și-a găsit până la el artist care să-i justifice mai bine cererea de a i se da capul lui Ioan pe o tavă de argint, ca răsplată pentru jocul celor șapte valuri, jucat în fața lui Irod. Wilde a făcut din ea un tip patologic, o bestie senzuală, care nu cunoaște piedici pentru a-și împlini poftele. E foarte bine zugrăvit și mediul în care se petrece acțiunea. În unele locuri îmi pare însă că acțiunea e prea arbitrar condusă, iar în unele părți senzualismul prea exagerat și căutat, de exemplu monologul Salomeei de la sfârșit. Dacă dl Bârsan a făcut bine că a tradus piesa aceasta cu caractere imorale și mai ales că s-a publicat într-o bibliotecă de popularizare, – e o altă chestiune. Noi credem că nu a făcut bine, fiindcă maturitatea culturală a publicului nostru n-a ajuns încă la acel grad ca să i se poată da astfel de bucați. Complexitatea vieții noastre sufletești nu e încă așa de dezvoltată ca să poată înțelege și gusta asemenea creații, fără a fi indus în rătăcire. De altfel traducerea nu e impecabilă.

(1907).

P. Dulfu

– *Isprăvile lui Păcală*, ediția a II-a, prelucrată din nou cu numeroase ilustrații. Editura Librăriei naționale. București, 1907. 1 vol. 8°. 367 pagini. Prețul: 1.75 lei –

Literatura noastră populară e foarte bogată în subiecte, care ar merita o prelucrare artistică. Încercări s-au și făcut. Coșbuc plănuiase într-o vreme să cânte în cicluri toate momentele mai însemnate ale vieții țărănești. Din acest ciclu fac parte: *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger*, *Fata Craiului din Cetini* etc. Anton Pann, Vasile Aron și Barac de la începutul secolului trecut asemenea au încercat să prelucreze subiecte din popor „*de la lume adunate și iarăși la lume date*”, – cum spunea A. Pann. În aceste încercări sunt însă foarte puține reușite din punct de vedere al trăinicieii artistice. Aproape toate creațiile, afară de cele ale lui Coșbuc și câteva ale lui Șt. O. Iosif sunt niște încercări prea puțin reușite. *Isprăvile lui Păcală* de dl P. Dulfu e una dintre aceste încercări:

Din acele ce-auzit-am
Pe bătrâni de mult spunându-mi
Prins-am și eu cu urechea
Una ca s’o spun la rându-mi.

Ediția a doua a *Isprăvilor lui Păcală* fără îndoială că e mult superioară celei dintâi. Versul e mai neted, mai curgător, multe din asperitățile primei ediții au dispărut, dar nu pretutindeni.

Cu toate îndreptările și cu toate prelucrările, dl P. Dulfu n-a reușit, însă, să ne dea o operă artistică. Mai întâi forma și avântul poetic lasă foarte mult de dorit, deși în unele, părți găsim strofe frumoșele. Cităm câteva:

Zorile ’nroșit-au bolta,
Și Păcală tot mai suie,
Prin a codrului tăcere,
Pe-o ascunsă cărăruie

*

Scăpătase mândrul soare...
Popa se plimba ’ncrunat
Prin cerdac, prin largul curții
Tot cu gândul la argat.

*

Dulce-i vieța de flăcău; –
Ca o pasăre prin crânguri
Să trăiești de capul tău;
Nimeni grija să ți-o poarte,
Nici tu grija nimănui;
Noaptea unde te apucă
Mâna căpătâi să-ți pui.

*

„Ce-o mai fi făcând sătuțul,
Unde-am fost copil odată?”
L-apucase dor de vatra
De atâta timp uitată.

*

Satul tot ca și pe vremuri.
Casă mică lângă casă,
Răsăreau albind din umbra
Pomilor cu frunză deasă.

Aceste și câteva altele sunt însă prea puține să facă din *Isprăvile lui Păcală* o operă de valoare artistică. Acest fel de prelucrare al snoavelor populare nu ne face să:

Viețuim o clipă două
Într-o lume mai senină,

fiindcă multe părți sunt brutale și de-o perversitate morală, care nu pot plăcea.

Ele sunt, fără îndoială, un capitol din psihologia poporului nostru, dovedesc talentul de a face haz și satiră al țăranului, dar nu ne încântă. Păcală în cele mai multe cazuri moralizează, dar mijloacele sunt așa de drastice și de neomenoase, încât nu se pot justifica. Din isprăvile lui se putea alege numai cele care se susțin prin comic de situație, pe care autorul le putea prelucra, înnobilând-le și făcându-le mai de spirit. La asemenea subiecte se cere un talent invențios de umorist, care nu numai utilizează și versifică cele auzite, – ci le perfecționează.

Aceste observații credem că sunt îndestulătoare pentru cititorii, care vreau să aibă o idee dreaptă despre valoarea cărții dlui P. Dulfu.

(1907).

M. Sadoveanu

– *La noi, în Viișoara*. – *Scrisori către un prieten*. – Editura Minerva, București, 1907. 1 vol. 8°. 260 pag. Prețul: 2 lei.; – *Duduia Margareta*, Biblioteca Minervei nr. 1. București, 1908. Prețul: 30 bani –

Volumele dlui Sadoveanu se sporesc repede. Publicul abia dovedește să-l urmărească. Activitatea rodnică a dlui Sadoveanu nu poate fi decât îmbucurătoare, fiindcă fiecare volum înseamnă o îmbogățire reală a literaturii noastre. Productivitatea uimitoare a artistului se reazemă pe un talent puternic și neseecat în bogății, care asigură valoarea calitativă aproape a fiecărei bucăți. Talentul dlui Sadoveanu e o mină de diamant, dacă vreți o comparație, din care ies neîncetat la lumină firicele de piatră scumpă. Acestea se deosebesc ca mărime, ca formă, ca strălucire chiar, dar toate au calitățile diamantelor. Multe dintre creațiile dlui Sadoveanu desigur merită această comparație.

Noul volum, *La noi, în Viișoara*, cu subtitlul modest: *Scrisori către un prieten*, e închinat aproape în întregime țăranimii. Ne înfățișează țăranii cu credinți deșerte, cu sufletul stăpânit de

furtuni de patimi, cu îndărătnică dragoste de moșie, cu toate umbrele și luminile unor firi simple, dar întregi. Fantezia odihnită a țăranilor, în fața tainelor necunoscutului, creează o lume de închipuire, de basme, căreia se supune mintea lor primitivă. Satul întreg crede în ivirea unui Sfânt Vasile Haliciuc, care umblă pe coama unui balaur, propovăduind cuvântul adevărului și prigonind pe necuratul, sălășluit mai ales în *holercă*. Morarul satului povestește întâmplări din bătrâni cu draci care leagă sufletele oamenilor. Vânătorul Ștefănache știe povestea descălecatului, cum Dumnezeu a părjolit neamurile sălbatice din văi și a adus pe români din munte, de au făcut o țară ca o grădină. Credințele deșerte se întăresc și prin pedeapsa celor ce nu cred în ele. Crâșmarul care nu crede în Sfântul Vasilie, înnebunește; iar flăcăul care trece în puterea nopții prin țintirim, era să moară („Un rămășag”).

Astăzi vremurile sunt mai grele pentru aceste roade ale fanteziei, se cred tot mai greu poveștile cele vechi. „*Acu ce? – zice morarul, – acu poți să zici că e pieirea lumii... Nu umblă oamenii ca Aghiută pe două roți? Umblă! Nu trimit scrisorile pe sârmă, – la mama dracului? Trimit! N-au închis pe Scaraoțchi în mașină, de pufnește și țipă și duce câte 20 de căruțe pe șine? Au închis! Duce!*” – Moș Alisandru Ciobanu, care doarme cu „*Visul Maicii Domnului*” și cu „*Epistolia*” sub cap și-și trezește baba în puterea nopții să i le citească când vede trenul, vorbește de balauri și anticrist. – Țăranii, văzând isprăvile lui *Bosco* cel tânăr sau „*iluzia secolului al XIX-lea*”, – își fac sfânta cruce și zic: „*ăsta-i dracu de pe comoară!...*”

Aceste suflete care atribuie toate câte nu le înțeleg sau puterii dumnezeiești sau diavolului, își au și filozofia lor în deplină armonie cu neputința înțelegerii lor. E filozofia fatalistului, care se vede jucăria unor puteri tainice, nepătrunse de dânsul. „*Ce putem noi ști? – zice Ștefănache vânătorul („Cufundarul”) – Nimica! Suntem așa: Uite ne duce apa ca pe niște paie. Și pâcâie liniștit din lulea. Da, da ca pe niște paie, îți spun eu. Ne ducem așa: pfui: ca fumul ăsta; parcă nici n-am fost!*” Și mulți dintre acești oameni mor, păcătoși sau buni, fără „*să fi înțeles vreodată de ce trece prin lume amărâta umbră a omului*”; se nasc și dispar, asemeni florilor și buruienilor cu care a înzestrat Dumnezeu pământul. În această lume fatalistă întâlnim și câte un suflet care și-a știut croi un rost vieții, care a izbutit să-și îndeplinească cu bine menirea. E „*Domnul Trandafir*” dascălul satului, care avea ceva din „*credința și curățenia unui apostol*”. Iată icoana acestui dascăl, zugrăvită cu măiestrie de artist:

„*Era un om bine făcut, puțin chel în vârful capului, cu ochii foarte blajini. Când zâmbea, se arătau sub mustața tunsă scurt niște dinți lungi, cu strungă mare la mijloc. Când ne învăța cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare și înălța sus brațul drept; când cântam în cor lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea la urechea dreaptă, și încruntând din sprâncene, dădea ușor tonul! laaa, – iar băieții răspundeau într-un murmur subțire și așteptau cu ochii ațintiți la mâna lui, care dintr-odată se înălța. Atunci izbucneau glasurile tinere, într-o revărsare caldă. Când trebuia câteodată, sâmbăta după amiază, să ne citească din poveștile lui Creangă, ne privea întâi blând cu un zâmbet liniștit, ținând cartea la piept, în dreptul inimii, – și în bănci se făcea o tăcere adâncă, ca într-o biserică*”.

Acest apostol, care învăța copiii, fiindcă îi iubea și fiindcă simțea în el un prisos de bunătate, a fost „*un om*”, care a știut crește oameni. O altă notă fundamentală a oamenilor din acest volum al dlui Sadoveanu e *tăria fizică*. Sunt puternici ca și eroii basmelor în care cred. Unul se laudă: „*Mă, eu de nimic pe lumea asta n-am habar*”; altul trânteste pe uriașul de la comedia din Merești; altul „*rupea potcoava în degete ca pe un vreasc*”; bunicul Manole Crețu îi zice nepotului său: „*Om zdravăn să te faci, bre, altfel nu prețuiești nici două parale*” ș. a. m. d.

Aceste forțe elementare sunt stăpâne mai mult de sentimente, care le determina repede la acțiuni. Dragostea înșelată se pedepsește cu bătăi în „*Cel mai tare*”, „*Gheorghiuțoie*” și „*Necredinciosul*”. Motivarea acțiunilor e susținută în toate cu logica sufletelor stăpânite de patimi și cu o adâncă pătrundere psihologică. Aceeași țărani răzeși din Viișoara, de pe malul Siretului, își iubesc cu o dragoste îndărătnică moșia și fierb de mânie când povestesc nepoților: „*... Așa a fost să fim noi fără noroc și să ne roadă încet-încet veneticii*”; „*toate ale noastre au fost, și acuma multe nu mai sunt*

ale noastre..." întocmai ca boierii scăpătați ai dlui Brătescu-Voinești. Manole Crețu, răzeșul se înfurie numai la gândul că ciocoiului de alături, proprietarului de la Stolnici, fostului vechil i-ar putea trece prin minte să „răpească pământul unui răzeș de treabă...”

„Ciocoiul... să moară, – și mă uit în ochii lui și cușma în cap îmi rămâne, înțelegi”, – îi zice nepotului. „Și cine-i mai tare? Eu, mă, sunt mai tare, că-i pun genunchiul în piept și-l zdrobesc ca pe un vierme!...” „Așa se încrunta de multe ori inima de răzăș mândru a bătrânului, de multe ori i se turbura ochiul limpede, de multe ori gemea cu mânie când era vorba de pământul lui, de pușinul lui cu trudă și cu amar muncit; cu cărpănoșie și cu cruzime aduna ban lângă ban, – dar în fața puilor, a gândăceilor lui de nepoți, i se muia inima ca un sloi de ceară la soare”.

Aceeași pornire sălbatică de sentimente pentru apărarea pământului o găsim în „Cearta”, care e cea mai reprezentativă bucată din volum. În ea zugrăvește dragostea de pământ, a cărui apărare duce până la încăierarea între neamuri, se zugrăvește legătura aceea tainică între sufletul acestor oameni de la țară.

„Sfaturi vechi”, din care am relevat figura lui Manole Crețu, e cea mai artistică și duioasă bucată din volum. E o poezie a muncii cinstitute, a muncii sfinte de la țară. Cadrele povestirii și minunata ei încheiere dau bucății o putere artistică rară. Când „cea mai tânără mlădiță a neamului” se apropie de patul bunicului pe fâșite și-l întreabă senină: „Mata ai să mori bunicule?” e ca și când ar vorbi în glasul ei instinctiv liniștea viitorului, siguranța zilei de mâine, a vieții supusă veșnicei legi a premenirii: adormi în pace, bătrâne, sufletul tău senin, bun și drept trăiește întreg în ființa nepoților tăi. Nu mai stăruim asupra cadrelor în care trăiesc povestirile, nici asupra imaginilor multe și frumoase, pe care le-am întâlnit în volum. Cititorii, desigur, se vor sili să le descopere singuri.

(1907).

*

O guvernantă din Elveția, o ființă pribeagă, bătută de vânturi, care n-a avut niciodată parte de bucuriile vieții, rățăcește prin Moldova, „o țară, care până mai ieri a fost sălbatică și care mai păstrează încă urme de sălbăticie”. În casa cuconului Tudorache Amărăscu din Roman cunoaște mai de aproape viața și obiceiurile familiilor boierești din orașele de provincie și le povestește, ca să-și ușureze sufletul, unui prieten al ei din Elveția, în formă de scrisori. Deși sufletul d-șoarei Amalia Keminger, – cum se numește povestitoarea, – nu e dintre cele mai înzestrate cu deosebite calități, totuși însemnările ei înlănțuiesc atenția cititorului prin nota sentimentală caldă, ce se desprinde de pe fiecare pagină. Vorbește cu simpatie despre obiceiurile noastre de la Crăciun și anul nou, despre poezia cântecelor noastre vechi și ne zugrăvește cu destul interes tragedia bieteii Duduia Margareta, fata de a cărei educație avea ea să se ocupe.

Tudorache Amărăscu e tipul boierului, care ține la obiceiurile pământești, vechi, și, deși cu idei foarte înaintate, nu-i place lumea nouă, e foarte revoltat împotriva stării de lucruri. E împotriva guvernului, împotriva regelui (pag. 29), împotriva școlii și a credinței (paginile 83-85), iar administrația își închipuie că nu are altă chemare decât să-l slujească pe el cu credință (pag. 86). Cuconul Tudorache mai e și un om pătimaș, care amenință cu moartea pe servitori și pe țărani, ia în pieptul calului pe un sătean și-l pleznește cu cravașa, pe urmă crede că îi împacă pe toți cu câte un pahar de rachiu (paginile 41, 75, 89). Și conul Tudorache mai e și un om imoral, care dacă nu ciupește servitoarele prin fundul coridoarelor, ca cuconul Dumitrel Costăchescu din Iași, sărută lângă ureche pe Lucia Rizu, – o prietenă a nevastei sale, – și o roagă încet: „Când?”

Acest boier, nu se știe prin ce minune ereditară, are o fată de 15 ani, Duduia Margareta care e contrastul tatălui său. E o copilă ideală cu sufletul limpede și cald bogat în „comori de simțiri și melodii pe care le revarsă în jurul ei”. Se revoltă când vede că sunt oameni nenorociți și neîndreptățiți; găsește că oamenii sunt foarte răi, de aceea sunt săraci și bogați, de aceea sunt atâtea nenorociri în

lumea asta; nu se înțelege de loc cu oamenii care o înconjură și presimte că va fi nenorocită. Această ființă simțitoare, bineînțeles că nu cunoaște realitatea vieții. Tot ce știe și tot ce simte e împrumutat din cărți, pe care le citește cu pasiune și o fac să sufere.

Când prinde pe tatăl ei, pe care-l credea un sfânt, sărutând pe Lucia Rizu, se îmbolnăvește de moarte. După ce se vindecă, se îndrăgostește de magistratul Artur Crivăț, un om dintre aceia care au o privire galeșă, un zâmbet dulce pentru toată lumea. Prin felul lui de purtare, acest Don Juan aprinde flacăra iubirii în inima guvernantei și, în același timp, face declarații Dудuei Margareta și are întâlniri vinovate cu o cocoană măritată. Conflictul sufletesc dintre d-șoara Keminger și Dудuia Margareta e poate cea mai reușită parte a acestei povestiri. Răzbunarea instinctivă îndeamnă pe elvețianca jignită în amorul ei propriu să descopere Dудuei Margareta întâlnirile lui Crivăț cu femeia măritată. Dудuia Margareta atunci se convinge că a iubit numai ceea ce era în ea, o închipuire; vede că realitatea lumii e altfel și, hotărâtă cum era, se aruncă în lacul din parc. Și d-șoara Keminger crede că „sufletul ei drept și tare... a găsit calea cea adevărată în valea aceasta a suferințelor”. Povestirea se citește cu plăcere și înlănțuie atenția. Lipsurile analizelor psihologice mai adânci le iertăm, fiindcă d-șoara Keminger mărturisește că descrie o „lume pe care niciodată n-am fost în stare să o cunosc în întregime” (pag. 53).

(1909).

Ion Al. Brătescu-Voinești

– În lumea Dreptății, Edit. Vieții Românești, Iași, 1906. 1 vol. 8°, 284 pag. Prețul: 2 lei –

În 1903 a apărut primul volum de nuvele al dlui Brătescu-Voinești la îndemnul prietenului său, dl Nerva Hodoș, care le-a adunat din „Convorbiri literare”, unde s-au tipărit mai întâi. „Fi-va apariția lor în volum un nou prilej să mai scriu?” – se întreba atunci, cu îndoială, autorul. Spre norocul literaturii noastre și spre bucuria admiratorilor săi a scris și scrie mereu, deși critica s-a purtat nedrept față de talentul real al d-sale, trecându-l cu vederea. După trei ani iată ne dă al doilea volum, care, pe lângă bucățile celui dintâi, cuprinde alte șapte noi cu subiecte luate din aceeași lume și cu aceleași note fundamentale: seninătatea și duiosia.

Domnul Brătescu-Voinești e avocat într-un orașel de provincie, Târgoviște, locul său natal. Aici la țară și-a trăit copilăria la „casa bătrânească moștenită din moși strămoși” în apropierea părinților „cinstiți, buni și uniți” de care își aduce aminte cu atâta duiosie în „Moartea lui Castor” și „Sâmbăta”. Moștenirea ce i-au lăsat-o părinții e „o inimă bună, iubitoare de frumos și de adevăr”, care, cu ajutorul talentului său de a vedea și de a povesti cele văzute a dat literaturii noastre pagini de adevărată artă. Cele mai multe dintre bucățile dlui Brătescu-Voinești se rezumă în vorba evangheliei: „vor cădea neamurile și se vor ridica noroadele”. Lipsa de continuitate istorică de la o generație la alta, conflictul dintre generațiile de lumea veche și de lumea nouă constituie subiectele nuvelor: În lumea dreptății, Neamul Udreștilor, Pană Trăsneasfântul, Conu Alecu, Măgheranul, Două surori și Coana Leonora, care spune tuturor: „Vezi d-ta munții ăia? toți au fost ai noștri odată!” Lumea veche e lumea patriarhală a oamenilor buni și senini, care trăiau „o viață curată și cinstită”, iar lumea nouă e lumea în care ticăloșia e a tot stăpânitoare, în care virtutea e o calitate negativă, în care oamenii sunt robii patimilor mărunte de clipă, în care imoralitatea și obrăznicia e o condiție de existență. Aceste două lumi trăiesc în România. La mijlocul veacului trecut în Țara Românească, îndelungă vreme rămasă în urmă, se introduc deodată formele de civilizație europeană. Rezultatul ridicol al acestei prefaceri pripite ni l-a zugrăvit, cu măiestrie neîntrecută, Caragiale. Dl Brătescu-Voinești descrie fața duiosă a acestei prefaceri.

În orașele din provincie viața patriarhală a oamenilor, care își cinstesc „funia neamului” și și găsesc rostul lor îngrijind moșia strămoșească, viața oamenilor învățați să-și câștige pâinea de

toate zile pe căi cinstite – dispere. Îi ia locul ropotul lumii de nimicuri, care nu are nimic sfânt. Oamenii lumii vechi nu cunosc noua realitate a vieții, habar nu au de lumea nouă și de chichițele ei, nu se pot adapta mediului nou și nu au nici tăria nici puțința de-a se împotrivi moravurilor noi.

Acei oameni buni sunt slabi și „mai ușor pier, decât să se scuture de răul ce-i doboară”. Poezia acestei lumi slabe, care se prăpădește, neputând trăi în condițiile de viață schimbate, e zugrăvită pe paginile volumului „În lumea dreptății”, în care ca și în cartea vieții găsim „pagini vesele și pagini triste”. Pe lângă descrierea unor scene hazlii, a unor tipuri sau a unor oameni neajutorați, slabi, fricoși și nenorociți, pe care îi doboară brutalitatea celor tari, autorul își aduce aminte și de „sărmanii dezmoșteniți care suferă și plâng în umbră”, de țărani (*Din carnetul unui judecător, Inspecție, Măgheranul*), care nu înțeleg nimic din noua formă de viață.

Îndreptarea scriitorilor tineri spre frumusețile vieții de la țară, unde e ascunsă puterea care poate hrăni un *ideal*: regenerarea neamului prin introducerea elementului țărănesc în drepturile lui firești, se justifică parcă prin nuvelele dlui Brătescu, care ne prezintă viața nouă de la orașe. Aceasta e nota de înrudire a autorului cu tendințele literaturii mai noi.

(1907).

Dr. George Gârda

– *Bănatu-i fruncea!* Poezii în graiu bănățesc Tipografia Poporul Român, 1908. 1 vol. 8°, 96 pag. Preț: 1 coroană –

Sub influența lui Vlad Delamarina, s-au scris mai multe încercări în dialectul bănățean. Ele nu prezintă însă o valoare literară. Între acestea se numără și volumul din fruntea acestor rânduri, al dlui Gârda, apărut în anul acesta. Deosebirea fundamentală între Vlad Delamarina și dl Gârda e că cel dintâi era un artist, pe când acest din urmă e un versificator. Poeziile lui Delamarina, chiar dezbrăcate de particularitățile, dialectale, rămân frumoase, pe când ale dlui Gârda, lipsite de calambururile dialectale, susținute adeseori prin barbarisme populare, nu prezintă niciun interes artistic. Mândria bănățeanului aici e exagerată și supărătoare, degenerând într-o lăudăroșie grotescă:

„Și dac'un viac tu ci-i lăuda
Să ști, că și atunșia
Ca și-acu ț'oi arăta,
Că tăt Bănatu-i fruncea!!”

răspunde bănățeanul ardeleanului, după ce s-a lăudat cu „vlăgică”, „catiedrala”, „Mocioni”, „Bredișianu”, „Dărăbielu” și „Vidu”. Toate amănuntele pe care le înșiră în loc să contribuie la desăvârșirea imaginilor, le transformă în caricaturi. Așa sunt: „Că tăt Banatu-i fruncea”, „La Dărăbielu”, „Coru de la Chisătău”, „Fișcalii” etc.

Dacă poeziile în grai bănățesc ale dlui Gârda nu prezintă valori artistice, ele sunt interesante din punct de vedere social, întrucât în ele se răsfrânge judecata țăranilor bănățeni asupra vremii în care trăiesc și asupra oamenilor. Cea mai caracteristică e *Suspîn*, pe care o reproducem întregă, părăndu-ni-se cea mai bună bucată din volum.

Suspîn

(De pe Valea Begheiului)

Măi Beghei, sărac de minie,
Multă jălie nie măi vinie!
Jălie multă cu tovar,

Dzîlie niegrie cu amar!

Vin streini dîn lumea lată
Bată-i Dumnedzeu să-i bată!!!
Și să 'ncuib 'aiși la noi,
Ca și trântorile'n roi!

Ca hotaru s'or băgat
Tăman pân' la noi în sat,
Ni-or tăiat pădurilie
Ni-or cosît fâniețilie!

Moșîia ni-or loat-o 'ntreagă,
La porțieie gria nie bagă;
Iei nie strâng, nie strâmtoriesc
Ș'apăi iar iei nie globiesc!!

La aliejieri cu jândari
Porniesc fracie, cu cătanie,
Și îț scot husani tâț
Șionv iețî dîn căsarmie.

Să slobod pe capu nost
Fibirăi cu bani cu sacu,
Ne globiesc fără de milă:
Să nie rupă dă tăt capu.

Pe dascăli năvăliesc din grieu
Inșpectori! Mișculanță!!!
Iar pe birtaș buie mierieu
Directori de finanță!!

Lumie, lumie dîn bătrâni,
Pe la noi de țe nu vini,
Ca să viedz acu Rumânii,
Că trăiesc măi rău ca câinii.

Nimie'n lumie nu lie criegie,
Nimie'n lumie nu-i măi viegie,
Numa moarcea cât'odată,
Moarcea, moarcea, ha'ndurată!

Alături de această poezie, amintim *Tăt paorie-i mai binie*, în care țăranul, voind să-și dea feciorul la învățătură

Ca să trăiască bine
Să nu mai umblie morșielit⁸⁰
Și chinuit, ca minie!!"

⁸⁰ Murdărit.

Își spune părerea despre toți cărturarii cu care vine el în atingere. Părerea cea mai rea o are despre avocați

Că arvocați-s bielitori
Și-i blastămă tăt natu.

Celelalte poezii sunt anecdote și glume versificate. Dintre ele merită o amintire specială *La tiatâr*, în care se zugrăvește groaza bănățeanului de judecătorie. Întreg volumul nu înseamnă o contribuție reală la literatura dialectală artistică, pe care până acum o reprezintă numai creațiile lui Vlad Delamarina.

(1908).

Elena Farago

– *Șoapte din umbră*, Editura revistei Ramuri, Craiova, 1908. Prețul: 1.50 lei –

Primul volum de poezii al d-nei Farago-Fatma, apărut în editura revistei *Luceafărul*, a fost bine primit atât de public, cât și de critica literară. Aceeași soartă norocoasă a avut-o și volumașul de traduceri, apărut înainte cu câteva luni. Taina acestei bune primiri e a se căuta în talentul d-nei Farago și mai ales în nota nouă și originală cu care încearcă să îmbogățească literatura noastră mai nouă. Zic încercă, nu ca o micșorare a originalității care se desprinde din creațiile d-sale, ci fiindcă mi se pare chiar și după citirea celui din urmă volum, că această originalitate nu e destul de pronunțată, destul de stăpânitoare. Talentul d-nei Farago și în *Șoapte din umbră* stă la aceeași răspântie de drumuri ca și în primul volum. Nu s-a putut încă hotărî pentru forma ușoară, clară, săltăreață și originală a versului cu influențe populare, în care s-a dovedit a fi adeseori o mare măiastră. Mai stăruie și astăzi pe lângă forma greoaie, lungă, nu tocmai clară și de multe ori mistică a versului, care nu poate înveșnici gingășia sentimentelor discrete ale unui suflet ca cel al d-nei Farago.

Să nădăjduim însă că va asculta și cântăreața noastră sfatul înțelept ce-l dă muza visătorului ce-și cântă dorul pribeag:

Ci fi mereu drumețul care
Își știe singur ținta lui.

Hotărându-se singură să pornească pe cărarea ce o stăpânește cu atâta măiestrie putem aștepta cu bucurie viitoarele-i creații, căci ne asigură versul:

De-ai pornit cumva spre-o țintă
Umblă-ți drept cărarea ta, –
Niciodată, nici o clipă
Împrejur nu te uita.

(p. 16.)

Poeziile mai reușite din volumul *Șoapte din umbră* sunt acelea, care au o formă populară, dintre care reproducem:

Busuioc floare cu dar

Busuioc, floare cu dar,
Floare de descântec
Orice viață-i în zadar
Și mă cheamă 'n noapte iar
Mult temutul cântec...

Busuioc, floare de leac,
Vraja ți se pierde, –
Ce-i făcut nu mai desfac,
Dorul meu nu are leac,
Floricea verde!...

Dorul meu se stinge mut,
Nu-i cuvânt să-l spună, –
Numai cântu cel temut
Știe leacul ne 'ntrecut,
Floricea bună!...

Și cu cât mă tem, el tot
Mai cu sete-mi cântă,
Și mă lupt să nu-l socot,
Și mă tem că n-am să pot,
Floricea sfântă.

Celui ce n-a fost

Din pustiu zădar,
Iar mă chiamă, iar,
Gândul cel amar...
Dor de mamă, dor,
Dorul tuturor
Clipelor ce mor...

Dragu mării drag,
Vis de veci pribeag,
De-ai ști tu, de-ai ști
Câte știu șopti,
Cât alean și vis
Și cât plâns închis,
Ațâți ani stingheri
Făr' de primăveri...

Dragu mării chin,
De-ai ști tu cum vin
Pe aripi de vânt,
Graiuri din mormânt,
Și ce greu mă dor
Cu mustrea lor,
Că n'ai fost să-mi dai
Rost bietului traiu...

Din aceste două bucăți se poate judeca îndeajuns gingășia și discreția sentimentelor care frământă sufletul poetei și care sunt notele caracteristice ale creațiilor d-nei Farago. Când aceste sentimente învăluite de resemnare, de o ușoară umbră de pesimism, care o îndeamnă uneori la un fatalism: „*ci toate le lasă'n voia sorții...*” (pag. 29) sunt întrupate în versurile curgătoare ale ritmului popular și înnădite cu întorsături populare, reușesc pe deplin și ele poate vor rămânea în literatură. Îndată ce autoarea alege versul lung, cu circumscieri, devine prea puțin clară, chiar obscură.

Dintre poeziile cu formă scurtă și reușită amintim *Vii noapte*, cea mai caracteristică poate din volum pentru felul de a scrie al d-nei Farago și *În grădină* care e un mărgăritar de gingășie. Pe aceasta din urmă o reproducem întregă:

În grădină

Stai singură 'n grădină
Și dragostea ți-o cânti,
Și-atâta ți-e de bine,
Că par' că te 'nspăimânți...

Lași cântecul, și iară
Pierdută 'n gânduri cazi...
N'a fost nicicând sub ceruri
Seninul care-i azi.

I-atâta primăvară
În mugurii din tei,
Și-au înflorit ast' noapte
Atâția stănjânei...

Și iar începi un cântec
Duios încetinel...
O nu-ți întinde mâna
Spre bietul stănjânel!..

O nu-ți întinde mâna
Să rupi o floare, când
I-atâta duioșie
În farmecul din gând!...

Căci vraja asta care
Plutește 'n tot ce vezi,
De par' că firea 'ntreagă
Te 'ndeamnă să visezi, –

O simte ca și tine
Plăpândul stănjânel,
Și cine știe dacă
N'o fi visând și el!

Volumul mai cuprinde la sfârșit câteva poezii inspirate de răzcoalele țărănești din 1907. Dintre aceste cele mai reușite ni se par *Doina* cu sfârșitul:

Jalea primăverii aștia
Nu 'ncerca s-o cânti vr'odat'
Că s'or învăța copiii
Să blesteme, și-i păcat!

Secetă

Nici un nor, nici semn de boare
Par'că n'a plouat de-un veac, –
Stau așa de par'că zac însetatele ogoare.

Și 'n grâu rar, cu spic sărac,
Prăpădit de prea mult soare,
Se desfac nepăsătoare,
Așa multe flori de mac!...

Doamne, Doamne, de ce-s oare
Așa multe flori de mac
Vara asta pe ogoare?...

Volumul d-nei Farago e o contribuție reală la mișcarea noastră literară mai nouă și e vrednic să fie citit și la noi, unde se vor găsi multe suflete înrudite cu al poetei.

(1908).

I. Slavici

– *Din valurile vieții*. Biblioteca Minervei, Nr. 19, București, 1909. Prețul 30 bani; – *Spiru Călin*, Biblioteca Minervei, Nr. 9, București, 1908. Prețul: 30 bani –

Dl I. Slavici e un moralist în literatură. Povestirile d-sale nu sunt scrise numai de dragul frumosului, ci și cu intenția de-a îndemna pe cititor la fapte bune. Adeseori tendința d-sale de educator e vădită, poate chiar supărătoare pentru cei ce caută în literatură mai presus de toate artă. De multe ori reușește, însă, să învăluie morala povestirilor într-o formă artistică, care i-a cucerit un loc de frunte în literatura noastră. Ceea ce place în scrierile dlui Slavici nu sunt descrierile poetice sau metaforele îndrăznețe, ci zugrăvirea conștiințioasă a unor tipuri simple și stăruința de-a analiza sufletele, cu gândul de-a ne arăta calitățile și defectele oamenilor din viața cărora putem trage învățături.

În *Spiru Călin*, de pildă, dl Slavici ne dovedește cu o prisosință de argumente matematice, ce bine e, pentru tine și pentru alții, dacă îți disciplinezi viața în vederea unui scop, dacă ești stăpân pe tine însuși. Ne arată cum un om mediocru, prin puterea voinței lui, devine un element folositor pentru societate. Spiru Călin, un băiat orfan slăbuț de minte, a învățat de la tutorele lui să fie strângător și să-si sporească averea. Fiind „*un om care face numai ceea ce voiește*”, își întocmește de așa viața, încât din cele câteva mii, moștenite de la părinți, ajunge să-și adune un capital, care, la vârsta bărbăției, îi aduce un venit de zeci de mii de lei pe an. Urât din fire, îndeplinindu-și slujba de judecător în conștiință și fiind în toate manifestațiile vieții lui modeste un om cumsecade, se face nesuferit tuturor. E transferat dintr-un oraș în altul, e bănuțit că s-a îmbogățit din fel de fel de afaceri murdare, e socotit un moșic și un calic. Așa că e silit să-și părăsească slujba și să trăiască numai pentru socotelile lui cinstite, ajutând pe toți cu care are de-a face, fără să-și păgubească interesele lui.

Pe un prieten din copilărie, un om lipsit de voință și de prevedere, îl face om cu avere, purtându-i singur contabilitatea vieții materiale. Și ca să vedem ce mare măiestrie e să faci socoteli drepte, fără să jignești interesele nimănui, autorul pune și pe alții să le facă, reușind să ne convingă că talentul lui Spiru Călin nu e de disprețuit. Acest om, care își păstrează măsura cuvenită în toate amănuntele vieții și care pare cu inima de gheață, când găsește pe cineva, de care se poate alipi și care-i primește iubirea cu îngăduință, se dă cu tot sufletul, împlinindu-și astfel cea dintâi datorie de cetățean: întemeierea unei familii. Așa devine Spiru Călin un element folositor societății.

Dl Slavici ne-a dat un tip din lumea reală, care interesează ca operă literară. Povestind însă în cele mai mici amănunte contabilitatea lui Spiru Călin, a mai vrut să îndemne, cititori să-i urmeze exemplul, să fie și ei oameni cu voință și să-și disciplineze pornirile. Pe cei ce se mulțumesc cu regula dobânzilor în viață, ca eroul povestirii, desigur reușește să-i convingă, să-i influențeze. Sunt însă și de aceia care vreau să trăiască o viață călăuzită de alte idealuri pentru fericirea omenească. Aceștia nu pot vedea în Spiru Călin decât o mașină de socotit procente, pe care o uită repede. Alții nu se conving deloc că operațiile financiare ale lui Spiru Călin, care se împacă cu orânduiala societății și cu concepțiile ei morale, sunt tocmai așa de cinstite. Țăranul lui Tolstoi din *Puterea întunericului* de exemplu se revoltă împotriva obiceiului de-ași spori averea prin dobânzi și dacă ar cunoaște pe Spiru Călin nu s-ar sfii să-i spună în față că faptele lui sunt necinstite și necreștinești. Călin bineînțeles că nu l-ar înțelege, fiindcă el nu poate judeca decât cu mintea micii burghezii în mijlocul căreia s-a trezit. Adevărata „iubire de oameni” cum o practică țăranii dlui Slavici, în a doua nuvelă, nu ar fi în stare să o priceapă.

În a doua nuvelă „*Din valurile vieții*” niște țărani cresc, din cea mai curată iubire, un copil găsit, pe care nu-l părăsesc nici atunci când el, prin viața lui destrăbălată și necinstită, a răsplătit rău bunătatea lor fără de margini. Țăranii îl iartă fiindcă sunt niște suflete de îngeri. Povestirea întreagă e o ilustrare a urmărilor ce le are lipsa de voință.

Mai interesante sunt unele păreri filozofice ale dlui Slavici, de exemplu: „*nu e nimeni de capul lui, oamenii toți împreună sunt o ființă uriașă, care se zbuciumă mereu mistuindu-se însăși pe sine. E o taină și deapururi neînțeleasă legătură între om și om și fiecare trebuie vrând nevrând să-și potrivească viața cu lumea în care trăiește. Strâmtorat, împins, nevoit ori ademenit, el gândește și face numai ceea ce rezultă din împrejurările în care se desfășură viața și din pornirile oamenilor cu care și-o petrece*”.

Acest determinism pare a se resimți în ultimele creații ale scriitorului nostru atât de apreciat: tendința subiectelor începe să fie a tot stăpânitoare.

(1909).

Mihail Gașpar

– *În vraja trecutului*, schițe. Editura librăriei Coloman Nemeș. Lugoj, 1908, 1 vol. 8°, 205 pag.

Prețul: 2 coroane –

Ne bucurăm de câte ori avem prilej să întrezărim licăririle unui talent nou, care promite a îmbogăți modesta noastră mișcare literară. E dl Gașpar unul dintre cei ce promite? Fără îndoială! Nu știu însă dacă va și reuși să îmbogățească cu opere trainice literatura noastră.

Volumul *În vraja trecutului* are câteva pagini, care ne-au oprit. În câmpul buruienos și plin de iarbă romantică a volumului zărești ici – colea câte un mănunchi de floricele cu culori vii, care te fac să te uiți la ele. Când te apropii, vezi însă că și acestea sunt năpădite de buruieni, ce se numesc greșeli de limbă și de stil. Firea dlui Gașpar e o fire romantică, visătoare, căreia îi plac subiectele prielnice imaginației. Mai e și un bun român, căruia, pe lângă satul în care s-a născut, pe lângă viața patriarhală și senină de la țară, îi place vitejia neamului său. Acest sentiment eroic predomină chiar pe toate celelalte în acest volum, în care partea cea mai mare a schițelor sunt povestiri din război. De la primele pagini vezi că autorul n-a văzut nicicând războaie, iar fără de această condiție trebuie să ai puterea de imaginație și de intuiție a unui Sadoveanu, de pildă, ca să reușești a te apropia cât de cât de realitate. Necunoscând realitatea, descrie cu predilecție luptele de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Fantezia e la largul ei, zugrăvind vitejia acelor vremuri îndepărtate. Pe noi însă ne lasă reci patriotismul retoric și eroismul de paradă din toate schițele. Noi, care cunoaștem firea omenească, știm că n-a fost niciodată așa cum și-o închipuie autorul.

Ne-au plăcut mai mult amintirile din copilărie, în care dl Gașpar ne vorbește de „iubitul Banat”, de „satul ascuns în dosul unei pădurice de băgrini, cu casele șiruite bine, cu acoperișurile de mușchi verde, scăldate în năpraznica căldură a verii”. Oamenii blânzi la fire, cinstiți și pururea veseli înseninează atât sufletul autorului, cât și pe al cititorului. Aici, la sate, totul e curat și senin, nu ca la orașe, unde e o viață străină, coruptă și mincinoasă. La sate nu sunt „Magdalene”, care nefericesc familii cu frumusețea lor fără de noroc, nu sunt ființe josnice care nu se sfiesc să-și răzbune atât de crud egoismul lor jignit de soartă. Nici nu înțelegem de ce iartă autorul cu atâta ușurință pe Magdalena sa imorală, când n-a iertat-o nici „firea”.

Viața țărănească și copilăria autorului petrecută în mijlocul acestei vieți sunt zugrăvite cu multă duioșie. „Moș Dascălu” și „Moș Ion Orbu” sunt oameni care trăiesc în realitate, unele mici excepții în descriere. Viața descrisă în cele câteva schițe e trăită, de aceea e și mult mai bine zugrăvită. Notele romantice obiective tulbură și aici frumusețea realității. Volumul se încheie cu o schiță în care autorul ne arată ce ușor se poate cuceri sufletul țăranilor neîndreptățiți și necăjiți.

E destul să vină un „domn soțolist din Peșta”, care să le vorbească despre dreptate, ca jumătate satul să-l creadă, să plătească „taxele” și să le trimită sus la Peșta, la „comitet” de la care, bineînțeles, nu le vine niciodată mântuirea. Și Toma Albu, capul „soțoliștilor” din sat, moare în mizerie, întrebându-se pe patul morții cu glas răgușit: „Când o să fie dreptate?”... Și tot el răspunde: „Nici când!”... Acest *nici când* e parcă un blestem al brațelor muncitoare, e parcă o osândă a oamenilor a căror soartă e munca, – fără nădejde de răsplată dreaptă. Cu părere de rău trebuie să spunem, însă, că și în aceste schițe bunișoare mișună greșelile de limbă și de stil. Autorul mai e și fanatic în tratarea subiectelor. Sunt greșelile unui începător care, – ni se pare, – ne-ar putea da și bucați mai bune.

(1909).

Al. Cazaban

– *Chipuri și suflete* Edit. Inst. Minerva. București,. Prețul: 1 leu 50 bani; – *Departa de oraș* (nuvele) Biblioteca pentru toți, Nr. 254. Prețul: 30 bani –

Dl Al. Cazaban e unul dintre scriitorii tineri, al cărui talent de povestitor a reușit să se impună în literatura noastră mai nouă. Unii critici văd în el „un scriitor de rasă”, unii, cu oarecare exagerare prietenească, s-au grăbit să descopere în povestirile sale o „originalitate genială”, iar alții, de rea credință și orbiți de dușmănie, nu s-au sfiit a batjocorii literatura dlui Cazaban, numindu-o „literatură de vorbe deșarte și de fleacuri vânătoarești”. Noi vom încerca să spunem o judecată obiectivă și dreaptă despre acest nou talent, de la care așteptăm mai mult în viitor. Citind volumele dlui Cazaban, mărturisim că i-am admirat talentul de povestitor, dar nu ne-am putut încălzi de sufletul lui. Acesta prin răceala și sălbătăcia lui ne-a respins. Și suntem siguri că cititorul obișnuit al „literaturii frumoase” va găsi în volumele dlui Cazaban câteva povestiri care îi vor plăcea, cele mai multe însă îl vor face să arunce cu dezgust volumele din mână. Și credem că autorul nici nu dorește să se întâmple altfel.

Dl Cazaban ne descrie partea cea mai crudă a firii omenești, partea de fiară sălbatică a omului. Am putea zice că în opera dlui Cazaban trăiesc instinctele atavice ale omului. Sufletele dlui Cazaban sunt de-o cruzime și de-o brutalitate înfiorătoare. Revizorul *Scarlati* își manifestă dragostea de neam izbînd cu pumnii în ceafa lopătarilor ruși. Purtarea lui față de pescarii lipoveni din Dobrogea, pe care e gata să-i împuște fără nicio mustrare de conștiință, ne aduce aminte mai curînd de Africa, decât de România. – Jandarmii rurali („Brațul stăpînitor”) fac sânge pe-un crâșmar țăran, fiindcă nu le-a dat de băut fără plată. – Arendașul Cocorăscu veghează nopți de-a rândul ca să vâneze vreun tâlhar, care s-ar încumeta să-i fure pești din baltă. Când e întreat:

– Și ai trage cu pușca în om?

Răspunde:

– Trag...

– Pentru un pește?

– Pentru...

Toma Pușcașul (*O licărire*) ridică pușca asupra paznicului boieresc, care i-a împușcat câinele. – *Leonida și Tudor* („La pândă”) se încaieră și vreau să se omoare pentru un sitar și fiindcă Tudor i-a luat locul de pândă al lui Leonida. – D-șoara Dora, fata bogatului moșier Prigoreanu, în democratismul ei sălbatic și scârbos, găsește „o plăcere pățimașă” să răscolească așternuturile țiganilor din bordeie și să se aplece peste duhoarea ce se ridică din burfele necurate. Îi place chiar să chinuiască pe acești bieți nenorociți, înfigându-și degetele ascuțite în părul lor des, negru și unsuros – Coana Marița (*Suflet de copil*) când prinde pe Jenică, băiatul soră-si pe care-l crescuse, că îngrijește de un cățel lepădat, găsit lângă un gard părăsit, se înfurie, și izbucnește:

– „Na, mai joacă-te acu!

Și sub ochii înspăimântați ai copilului, întinzând mâna, înșfacă de jos, – cu repezeala uliului, – stârpitura pe care o ridică în sus și o izbi apoi cu putere de pământ. Jertfitul rămase întins fără să se mai bată... Numai cele două piciorușe din față se zgârciră la piept, ca și când ar fi vrut să ceară îndurare...”

Vânătorul din „Blana răzbunătoare” apucă pe un iepure de jumătate mort cu amândouă mâinile de gât și simte o mulțumire de jivină, când degetele-i înghețate se înfig în blana sub care tremura fierbinte carnea pradei sale. „Într-o deznădăjduită apărare, iepurele, căruia îi venise o spumă trandafirică la gură, dădu din labe cu așa putere, încât zgâria adânc, până la însângerare, mâna sugrumătorului... Flăcăul scrâșni de durere, și înfuriat peste măsură, prinse vânatul de picioarele de dindărăt, îl făcu roată pe sus și îl trânti apoi de trunchiul unui arbore”... Tot așa face și vânătorul din „O spaimă”, care cu o „enervare sălbatică” strânge în palmă corpul șubred al unei bufnițe, până îi pârâie oasele și până peste apele ochilor ei se așterne o spumă de sânge.

Oamenii dlui Cazaban dacă nu sunt brutali până la sălbăticie sunt răi, vițioși sau nenorociți. Câteva exemple. Funcționarii dintr-un minister oarecare („Cine moștenește”) când intră șeful de birou bolnav, îl privesc tăcuți, cu un zâmbet ușor de scârbă în colțul buzelor, și subșeful, care aspiră la înaintare, îi șoptește tovarășului său de masă: „Cu ce am păcătuit noi, ca să stăm în birou cu toți muribunzii?”

– Când vine statul și-i dărmă „Moara lui Simionoff”, ca să înalțe monumentul falnic întru amintirea alipirii Dobrogei de România, „și rușii și bulgarii și turcii și românii alergară cu toții (la fața locului) ca să se bucure de pățania morarului Ivan Simionoff”. – Dănilă din Fără boi se face bețiv fiindcă și-a pierdut boii, iar când îi găsește îi duce la iarmaroc, ca să-și poată cumpăra rachiul de la crâșmarul lipovean din sat, care nu-i mai dădea pe datorie. – Andrei Cucu, – pușcașul satului. – (*O veste de Crăciun*) fură din parcul curții boierești niște brazi și-i duce la oraș să-i vândă boierilor pentru pomul de Crăciun, ca să poată gusta și băieții lui „o lecuță di untură di sărbători”. La întors acasă, bea toți banii prin crâșme, rătăcește drumul. În ziua de Crăciun vătăjelul satului investește pe nevasta, rămasă în cea mai neagră mizerie, că pe Andrei Cucu „l-o mâncat hiarele”. Exemplele s-ar putea înmulți fiindcă dl Cazaban nu are nicio singură povestire în care să nu fie vreo brutalitate sau răutate. Nu e deci de mirare, dacă cititorii nu vor fi încântați de subiectele povestite cu măiestrie de autor. Credem chiar că intenția scriitorului a fost să ne înfățișeze una dintre fețele cele mai urâte ale sufletului omenesc. Și a reușit. Prin urmare ca artist poate avea o mulțumire, de câte ori va auzi că cititorii i-au aruncat volumele din mână. Și Zola și Maupassant, cu care dl Cazaban nu se poate încă asemăna, au avut parte de acest tratament al publicului. Însuși autorul nu se poate reține să nu ia o atitudine față de sufletele și chipurile pe care i le impune puterea de observație a

realității. Și această atitudine nu e întotdeauna în favoarea artistului. Câteva exemple: De Dora Prigoreanu fuge, neputându-i analiza sufletul; cei patru bucureșteni se îngrozesc de apucăturile lui Scarlatti; în „*Brațul stăpânitor*” autorul se înspăimântă de mizeria care-l silește să stea „*alături de oamenii a căror haine erau mânjite de sângele pe care-l vărsaseră*” ș. a. m. d.

Și dacă e permis autorului să-și urască oamenii pe care îi creează, cu atât mai mult îi e permis cititorului, care nu are construcția sufletească a artistului. Judecata cititorului se poate înțelege și se poate ierta, nu însă și cea a criticilor, fiindcă aceștia trebuie să procedeze ca omul de știință, care studiază și explică fenomenele. În artă normele de judecată adevărat că sunt mai nesigure, mai șubrede, dar sunt. Studiind, fie chiar și în marginile restrânse ale unei dări de seamă, opera dlui Cazaban, poți constata cu ușurință, că ea e expresia unui suflet cu predispoziții excepționale. Sălbăticia, cruzimea, brutalitatea și răutatea oamenilor creați de artist, presupun stări sufletești corespunzătoare în sufletul creator. Iar aceste stări sufletești negative, precumpănitoare, dovedesc o dizarmonie psihică. Sensibilitatea și iritabilitatea care reies din viziunile povestirilor (*Blana răzbunătoare, Cocorăscu, O spaimă, O licărire*) deși uneori ni se înfățișează în forma atenuată a visurilor, întăresc afirmația de mai sus. Și dacă vrem să explicăm elementul grotesc (îmbinarea celor două stări sufletești opuse: mai ales a veseliei și a întristării, în cazul nostru), trebuie să admitem o predispoziție disarmonică în sufletul artistului. Constatarea aceasta bineînțeles nu scade întru nimic valoarea artistică a povestirilor dlui Cazaban. Ea însă, explică, – celor ce se interesează, – taina creațiilor dlui Cazaban. În povestirile din cele două volume mai găsim și unele tablouri culturale și sociale care sunt prețioase pentru vremea care le-a dat ființă. N-am pomenit intenționat povestirea. *Cu aripa frântă*, care ni se pare cea mai desăvârșită din tot ce ne-a dat până acum autorul. Ea merită să fie deosebit relevantă. Îndrăznim să afirmăm că e una dintre cele mai reușite povestiri din întreaga literatură românească. Descrierea șoimului împărătesc e cât se poate de precisă, completă și artistică: „*Capul și spatele, de culoarea plumburie a norilor furtunoși, erau vărgate de dungi argintii ca scăpărări de fulger, iar sfârcurile aripelor negre cu străluciri albastrii, păreau făurite din oțel călit*”... Soarta șoimului împărătesc, ajuns tovarășul găinilor, e soarta sufletelor ce străbat zările albastre ale idealurilor, până când mizeriile vieții nu le rănesc și nu le aruncă pradă brutalității, care le despoaie de tot ce le-ar înlesni înălțarea. Sufletele idealiste, ca și șoimul împărătesc, se vindecă uneori, se adaptează împrejurărilor, dar privesc mereu cu ochii la cer. Și într-o zi, încercând din nou să se avânte, cad pe gunoiul vieții de toate zilele, uitate de lume...

E mult adevăr, multă artă și, mai ales, multă poezie în povestea șoimului împărătesc.

Și bine ar fi dacă dl Cazaban ar încerca să se avânte spre astfel de orizonturi ale artei mari... poate n-ar avea soarta șoimului cu aripa frântă: poate ar reuși să se avânte la înălțimi, care nu se uită de lume!

(1909).

N. Gane

– *Spice*. Editura Librăriei C. Sfetea, București, 1909. Prețul: 2 lei –

Dl Gane, care ne-a încântat tinerețele cu povestirile d-sale, ne surprinde și la bătrânețe cu câte un volum. Și recunoaștem cu plăcere că „*nebunaticul și vorbărețul condei*” de odinioară înzestreață și astăzi literatura noastră cu pagini, pe care le citim cu drag. Simplitatea și naivitatea în compoziție își au farmecul lor bătrânesc, care-ți opresc un zâmbet de plăcere pe buze. Când autorul ne spune, așa de sincer, despre un erou al d-sale: „*în sfârșit ce să mai lungesc vorba, înșirând diferitele lui întâmplări din călătorie*”, sau „*Călătoria lui la întoarcere n-a avut nici un interes ca să merite a fi descrisă*”, – ne aducem aminte de primele încercări ale povestitorilor noștri, care nu știau să-și

ascundă cu atâta artă meșteșugul de povestitor. Și tocmai pentru această simplitate și naivitate ne sunt dragi.

Prima povestire din volumul cel mai proaspăt, *Ciubucul logofătului Manole Buhuș* e o prețioasă contribuție la istoria culturală a Moldovei din prima jumătate a veacului trecut. Manole Buhuș e un tip al boierilor Moldovei din acea vreme patriarhală. Toată civilizația și viața din țările Apusului îi erau străine, „*el nu avea ochi și suflet decât pentru pădurile, dealurile și câmpiile în care trăise în larg din copilărie*”, așa după cum s-a pomenit din moși strămoși. Așa erau mai toți boierii de pe atunci. Povestirea e vioaie și hazlie; calități care ridică valoarea literară a acestei icoane culturale.

În acest volum, pe lângă unele păreri filozofice, mai găsim niște informații interesante. Autorul ne spune că în cursul muncii sale literare s-a simțit adeseori descurajat de indiferența publicului și că cea mai mare satisfacție de autor a avut-o când școala primară din comuna Pleșești-Gane s-a numit: „*Școala primară Nicolai Gane*”. „*Va să zică munca dreaptă a omului tot nu rămâne pierdută; vine o vreme, când și fără reclamă și fără clopoței, îți iese dreptatea la lumină și îți găsești răsplata acolo de unde nu te aștepți*”, – exclamă mulțumit dl Gane. Ce mulțumire modestă și rară în ziua de astăzi!

În acest volum, care cuprinde mai multe cuvântări ale dlui Gane, mai citim o mărturisire prețioasă: „*Ca un modest ucenic a lui V. Alecsandri de la care multe am învățat și pe care încă din copilărie m-am deprins a-l iubi și admira*”. Interesante sunt și părerile dlui Gane despre Eminescu: „*Pe vulcanul stins al lui Eminescu, acoperit cu zăpadă, te simți amețit, fiindcă e prea înalt în singurătatea lui și râpa prea aproape*”. Încheiem această dare de seamă cu vorbele caracteristice ale dlui Gane, care sfârșesc volumul: „*Ce tari sunt convingerile omenești... Și ce jucărie e omul în mijlocul elementelor ce-l înconjoară!...*”

(1909).

C. Negri

– *Versuri, Proză, Scrisori*, cu un studiu asupra vieții și scrierilor sale de Emil Gârleanu. Edit. Minerva, București, 1909. 1 vol. 8°. XVI + 244 pag. Prețul: 1 leu 50 bani –

Dl Gârleanu a adus un bun serviciu istoriei noastre literare, făcând prima încercare de a aduna într-un volum scrierile lui Costache Negri, pe care generațiile de astăzi îl cunosc abia după nume. Costache Negri a trăit de la 1812 până la 1876, epoca cea mai bogată în fapte a Moldovei sale mult iubite și a neamului românesc. C. Negri a fost unul dintre cei dintâi, care a zis: „*Ce ne lipsește ca să ajungem un neam tare? Unirea, numai Unirea!... Să trăiască Unirea românilor!*” Cuvintele acestea entuziaste le-a rostit încă în 1848.

Pentru acest vis al neamului românesc a luptat viața întreagă. El respinse coroana Moldovei ce i se îmbiase, ca să rămână un sfetnic credincios în cârmuirea țării până la detronarea lui Cuza.

În scrierile sale se reoglindește aceeași dragoste înflăcărată de neam. Cea mai mare parte dintre poezii sunt patriotice. Mai reușite sunt cele scrise în formă populară. Reproducem:

Horă haiducească

Oliolio, soare gălbui,
Ian resare-mi mai târziu,
Ca să-mi fie noaptea mare,
S'ățiu calea la oricare.

Ziua-i lungă, noaptea-i mică
Și ciocoilor li-i frică,

De nu mai facem nimică
Nici la drum nici la potică.

Păzii codri tot mereu,
Și 'n vara toată, cu greu,
Cu ghintul la răfueală,
Îmi scosei de cheltueală.

Dar gonit din vale 'n munte,
Cu sudorile pe frunte,
Pintre focuri de pistoale
Tot scăpai din munte 'n vale.

Frunza pică, vara trece
Și noaptea tot îi mai rece.
Aprind focul, iese pară
Și fum, din păduri afară.

Dușmanul rău te zărește,
Potera te ocolește,
De dai sbrânca 'n lumea mare,
Ș'acolo după 'ntâmplare.

Așa-i vieata de voinic,
Astăzi mare, mâne mic;
Pânea-i greu de câștigat
Pe la șleahuri înarmat.

Codru mare des și verde,
Frunza de nu ți-ai mai pierde
Și de-ar fi iarna tot vară,
Aș scăpa de vieată-amară.

C. Negri se bucura de o reputație literară pe vremuri. Alecsandri scria despre dânsul: „*Amicul nostru este un adevărat poet; însă niciodată el nu a voit să se încreadă în geniul său poetic. Cu toata aceste bagajul său literar este izvorât dintr-o inimă mult simțitoare și poartă sigiliul unui talent de întâi ordin*”. Posteritatea împărtășește mai mult părerea lui Negri, despre valoarea talentului său, pe care nu-l poate socoti de „*întâi ordin*”.

A fost un suflet cu mult bun simț, înzestrat cu oarecare talent de versificator și de povestitor. Mai ales în proză ne surprinde limba lui viguroasă, curgătoare și limpede, care place și astăzi. Costache Negri va rămânea ca o personalitate curată și mare, căreia i se vor închina cu recunoștință generațiile viitoare pentru „*deștelenirea limbii și pentru trezirea și întărirea conștiinței naționale*”.

(1909).

Un galimatias academic

–Duiuiu Zamfirescu, *Poporanismul în literatură* –

Cu cea mai mare bunăvoință nu putem numi altfel discursul de recepție al dlui Duiuiu Zamfirescu. D-sa a vorbit despre *Poporanismul în literatură*, stârnind vâlvă mare, fără să-și fi dat

seama ce înseamnă adică „poporanismul”. Citind cele aproape 60 de pagini ale discursului său, pricepi și mai puțin înțelesul acestui măr de ceartă și de dușmănie literară.

Revista *Viața Românească*, care reprezintă oficial, acest curent literar, îl definește:

„Poporanismul... nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimia. În politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări politice și economice. În chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea țărănimii. În literatură, „poporanismul” va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească, – atâta tot. Să fim bine înțeleși. Poporanismul ca „tendință” nu înseamnă să iei subiecte numai decât din popor, nu înseamnă să scrii spre a fi înțeles de popor, nu înseamnă a scrie în limba poporului, nu înseamnă a coborî creația artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular!”

Dl Zamfirescu vrea să fie însă mai grozav dând poporanismului mai multe înțelesuri. Odată ne spune că: *„poporanismul vrea cu orice preț să statornicească credința în naivi, că nimic nu se mișcă în sufletele noastre, fără o cauză economică în sine, independentă de noi”*. – Cine susține „cauza economică în sine” la noi, nu știm. Poate va fi vreo închipuire metafizică a dlui Zamfirescu! – Altădată ne spune că sub „poporanism” e a se înțelege alegerea subiectelor din popor, fără ca autorul să cunoască poporul (pag. 41). Dl Maiorescu în răspunsul său zice că „poporaniștii” sunt aceia, care îndeamnă *„pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus”* (pag. 54). Această bănuială a dlui Maiorescu se pare că o împărtășește și dl Zamfirescu când scrie: *„Acest strașnic popor (adică al nostru de aici din Ardeal), în care orbirea năroadă a cărturarilor săi vrea să arunce sămânța zăzaniei, ne este înfățișat de romancierii și nuveliștii locali ca o adunare de suflete pribege și neputincioase”* (pag. 41). Cine va înțelege din toate acestea ce-i „poporanismul”, merită să fie ales membru al „Academiei Române” în locul dlui Zamfirescu. Dacă dl Zamfirescu s-ar fi putut hotărî să lămurească istoria „poporanismului” și dacă ar fi făcut o analiză amănunțită a operelor literare, care reprezintă tendința populară în literatura noastră și în literatura universală, arătând părțile bune și părțile slabe ale acestei tendințe din punct de vedere artistic, ar fi săvârșit o lucrare interesantă și utilă, care ne lipsește. Lucrarea aceasta i-ar fi dat destul prilej să dovedească că e înzestrat cu o minte eroică, care poate ținea piept cu o chestiune serioasă. Dar d-sa a preferat să se facă martirul unor convingeri greșite, pe care le-a rostit în plenul Academiei, cu o floare la butonieră și cu gesturi studiate la oglindă.

Și-a închipuit că e strănepotul legionarului roman adus de Traian pe pământul Daciei și părându-i-se că niște credințe barbare amenință viața literaturii române, a încercat să-și înalțe acvilele gândirii împotriva „poporaniștilor”. Când a făurit acest discurs de vitejie a uitat, se vede, că în venele d-sale clocotește sângele, dornic de măriri ușoare, al lui Ioan IV Laskaris, a uitat că mintea sa nu strălucește de acel „spirit de orientare” al purtătorilor de acvile, – ci e torturată de neastâmpărul de a se impune prin limbuție. Dacă și-ar fi adus aminte atunci de strămoși, poate ar fi avut puterea morală să li se împotrivescă, poate nu ar fi căzut victimă lor.

Dar d-sa le-a urmat povața sufletească și a scris discursul. A insultat pe dl Coșbuc, spunând că poezia *Noi vrem pământ*, e „o glumă de prost gust” și că „este ridicolă”, iar pe dl Goga l-a batjocorit, zicând: *„din toate (!) poeziile d-sale de până acum, se desprinde violența greoaie a unui arendaș de talent, pe care nu-l dijmuește boierul la vreme. – O îngrămădire și un abuz de cuvinte, unele evocative, altele brutale și ne estetice, altele dezgropate de prin cronicari, ascund o adevărată lipsă de inspirație. Glia, bouleni, nănașa, Lae chiorul, genune, sunt rostogolite pe un fond, de o sărăcie de linii, care dă tabloului o monotonie exasperantă. Lae chiorul este un țigan sinistru, care a avut onoare să fie cunoscut de un om de talent, iar poezia din urmă Cosașul este o vinovată provocare la luptă de clase”*.

Pe dl Slavici și pe Popovici Bănățeanul îi face „victimele poporanismului”, care *„aplică sufletul cărturarului de la Viena sau Budapesta flăcăului din satul lor de naștere”*, creând astfel, în literatură, ființe închipuite, de carton, care nu există. Aceste păreri literare scrise într-o formă necuviincioasă, îl fac pe dl Zamfirescu *imun* pentru orice om cu pricepere literară și cu bun simț.

Discursul dlui Zamfirescu are atâtea afirmații neîntemeiate, atâtea enunțuri riscate și atâtea greșeli de logică, încât ar trebui să scrii de zece ori atâtea pagini, ca să poți restabili adevărul și logica faptelor. Spicuim numai câteva dintre ele: D-sa dovedește foarte serios că zicătoarea „românul e născut poet”, a lui Alecsandri, nu-i adevărată. Noi când eram școlari făceam glume pe socoteala acestui titlul de mândrie al românului. Cine s-a gândit până la dl Zamfirescu să ia ad litteram înțelesul acestei zicături?

Dacă nu-i adevărată întocmai zicătoarea lui Alecsandri, nu-i, adevărată nici concluzia nedovedită a dlui Zamfirescu: „Românul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puțin poet, decât alt popor”. Concluzia aceasta se putea trage numai dintr-un studiu comparativ al poeziilor populare create de diferite neamuri, dar nu din analiza unei singure poezii populare românești. Și dl Zamfirescu nu arată nici legătura dintre poezia populară și „poporanism”. Într-un loc (pag. 5) face un salt de logică, zicând: „Românul este născut poet. Atâta lucru știe fiecare. Deci, trăiască poporanismul!” – și crede că a dovedit legătura. Din citatul pe care l-am făcut din *Viața Românească* am văzut că poporanismul „nu înseamnă a coborî creația artistică la nivelul poporului”. Prin urmare, nu știm deloc de ce să trăiască poporanismul?

Dl Zamfirescu odată combate așa numitul „materialism istoric”, altădată îl susține își, reazemă chiar argumentația întreagă cu mirajul lui Loria (un sociolog italian, marxist, pocăit), pe teoria: „Toate marile întâmplări ale omenirii, înregistrate de Istorie, au, la temelie lor, o cauză economică”. Iată marxismul în Academie! Dl Zamfirescu vorbește de stările sociale și economice din România și vrea să afle mirajul lor în creațiile artistice ale scriitorilor ardeleni. D-sa nu înțelege că operele literare ale scriitorilor de la noi nu pot fi decât expresia sufletului țărănesc sau a unei mici burghezii apropiate de popor. Dacă scriitorii reușesc sau nu să creeze opere trainice, „cu acea deplină aparență a realității, în care se încheagă arta adevărată”, e altă chestiune. La toată întâmplarea scriitorii noștri, pe care îi critică dl Zamfirescu, ne-au înfățișat oameni cu mai multă aparență de realitate, ca d-sa în așa poreclitul roman *Îndreptări*. Dar dl Zamfirescu nu cunoaște țărănimea de la noi, prin urmare nu ne poate spune dacă țărani scriitorilor noștri sunt închipuiți sau reali.

O singură propoziție a dlui Zamfirescu e justă: „Toate clasele sociale pot fi puse la contribuție și studiate (în literatură). Toate dau ochiului cercetător subiecte de dramă sau de comedie” (de nuvele și de romane, – adăugăm noi). Acest lucru l-au spus mulți alții înaintea dlui Zamfirescu, iar scriitorii, chiar și cei mai noi, își aleg subiecte din toate clasele sociale. Ce se mai apucă, deci, dl Zamfirescu să descopere America? Am putea urma cu spicuirile. Dar le încheiem, încredințați că cititorii s-au putut convinge de valoarea discursului rostit de dl Zamfirescu. D-sa desigur are dreptul să creadă ce vrea și să vorbească ce-i place, dar și noi avem libertatea să-l judecăm după cum ni se înfățișează. Și regretăm că nu a putut să ni se înfățișeze într-o lumină mai vrednică de „Academia Română”.

(1909).

Un poet bucovinean

– G. Rotică, *Poezii*, Vălenii de Munte, 1909. 1 leu 50 bani –

Bucovina e foarte săracă în opere literare. Câteva încercări prea puțin reușite în proză și câteva versuri de o valoare trecătoare sunt întreaga ei avere. Până acum neamul nostru n-a avut parte de scriitori, care să fi întrupat în opere durabile puterea de creație artistică a sufletului românesc din „scumpa” Bucovină. În asemenea împrejurări, apariția volumului *Poezii* al dlui Rotică înseamnă un eveniment literar îmbucurător, căci în cântecele lirei sale auzim, în sfârșit, glasul simțirii românești, care, și în Bucovina, izbucnește cu putere tot din mijlocul țărânimii.

În arșița de soare, aproape de postată,
În scutece, pe-o brazdă am plâns și am crescut.
(Eu n-am știut Leandrii).

Poezia dlui Rotică e influențată de mișcarea naționalistă a deceniului nostru și de poetul acestei mișcări, dl Octavian Goga. Precum dl Goga, la noi, a fost primit cu urale de bucurie și însuflețire, când a publicat al său volum, tot așa se pare că se entuziasmează și bucovinenii pentru dl Rotică. Deosebirea între acești doi cântăreți e însă mare. Dl Goga a adus o notă nouă, și în parte originală în poezia românească. Dl Rotică e lipsit de acest privilegiu al artiștilor de seamă. D-sa ne înfățișează numai ca un ucenic cu multă bunăvoință. Dl Goga a mai avut norocul să-și înstrune lira, cu „cântarea pătimirii noastre”, când mișcarea naționalistă era la apogeu, împrejurare care explică sărbătorirea și recunoașterea d-sale dintr-o dată.

Dl Rotică, cu talent mult mai modest, vine la asfințitul mișcării naționaliste, când lumea nu vrea să se mai însuflețească nici chiar pentru dl Goga. Dovadă primirea jignitor de indiferentă a volumului „*Ne cheamă pământul*”, care, după părerea noastră, e superior în multe privințe celui dintâi. Dl Rotică vine însă dintr-o provincie săracă în poezie adevărată, de aceea trebuie să-l și primim cu simpatie. Trebuie să-i iertăm lipsa de originalitate, adeseori supărătoare, și multele stângăcii de începător. Împreună cu d-sa, trebuie să ne bucurăm că prin cântecele sale a reușit să însuflețească pe frații noștri din Bucovina, a reușit să le trezească conștiința națională, învăluită în întuneric. Cu toată bunăvoința și părerea de bine ce-o avem pentru poetul Bucovinei și pentru recunoașterea ce și-a dobândit-o, noi vom păstra în aprecierile noastre o atitudine mai mult critică, în nădejdea că-i va fi mai folositoare.

Ca boier, dl Rotică are așadar meritul de-a fi bucovinean și de-a fi încercat să oțelească „*credința cea strașnică de fier*” în sufletul neamului obidit, sugrumat de dușmani, care îi fură viața, bogăția și îi disprețuiesc limba. Împotriva acestor nelegiuiri se ridică cântărețul Bucovinei. Și nelegiuirile sunt destul de mari ca să se revolte nu numai un suflet simțitor de poet, ci orice suflet trezit la conștiința demnității omenești. De aceea, mai ales când poetul ne mărturisește:

Ură ni-i viața,
Ură, Doamne, vrem!
(Doamne, te îndură).

ne așteptăm să găsim în cântecele sale tunete, trăznete și biciuri de fulgere împotriva dușmanului. Citind volumul dlui Rotică aflăm, însă, destul de puține accente războinice și zguduitoare. Cele mai violente versuri din întreg volumul sunt următoarele:

Și nu vezi pământul
Roșu ce-i, muntene?
Sânge viu din trunchiuri
Curge prin poiene.

Vulturii din sânge
Iau tăria 'n ei
Și stăpânii de-astăzi
Sânge-ți dau să bei:
Și flămânde-așteaptă
Fiarele pădurii
Partea să-și primească
Din sămânța urii.

(Umiliți ce-s munții)

Sau:

Doamne, te îndură
De-un orfan norod,
Și de subt țărână (?)

Trăsnete răsară
De-or atinge brazda
Ce-o muncim o vară
Pași străini și lacomi
De muncitul rod.

(Doamne, te îndură).

În celelalte poezii naționaliste poetul plânge, blestemă și se roagă. Și de la un suflet tânăr ce cântă durerile și nedreptățile unui neam obidit, în locul lacrimilor și rugăciunilor, parcă te-ai aștepta la dezlănțuiri de patimi și sentimente, care să înfioare toată ființa celor ce tac și rabdă. Parcă ai vrea să găsești în poeziile cântărețului mai multă putere și bărbăție, mai mult curaj și voinicie. Căci popoarele asuprite își cuceresc neatârnată și libertatea prin zăngănit de arme și prin trâmbițe de război, nu prin neputincioase suspine și tânguiri. Am fi dorit să putem spune cu drept cuvânt despre dl Rotică:

În cuvânt punea 'ndrăznețul
Volbură de val turbat
(Cântărețul)

Am fi dorit să fie un viteaz!

Trebuie să recunoaștem, însă, că unui poet sau oricărui artist nu-i putem impune dorințele noastre, nu-i putem cere altceva, decât ce e în stare să ne dea. Dl Rotică ne-a dat o poezie naționalistă duioasă și resemnată, fiindcă așa e construcția lui sufletească. O recunoaștem, dar ne pare rău că nu e altfel. Poetul pare însă mulțumit cu ce i-a fost dat să facă pentru țărișoara lui:

La marginea cărării
Cu ochii 'n sus să mor,
Și somnul cel de-apururi
Eu l-oi dormi ușor.

Ascunsă sub pleoape
Va fi în veci cu mine,
O margine de ceruri
Plătită cu suspine.
(Rugăciune)

De ce i-am tulbura mângâierea asta frumoasă?

*

Dl Rotică are la începutul volumului câteva poezii pe care mărturisim că nu le-am înțeles. Poetul descrie înstrăinarea lui de părinți și de țărănime. Se simte „copil ce în lume și-a pierdut credința în glie”, se crede un pribeag cu sufletul străin, pe care nu-l mai înțeleg părinții, frații și surorile. Îi pare rău că n-a rămas țăran la coarnele plugului, că nu poate purta pe umeri coasa. Se simte nefericit c-a ajuns „domn”. Și nu înțelegem, de ce? Căci „surtucul”, de care spune că-i vine greu să-l poarte, nu e încă un motiv să-l depărteze și sufletește de țărănime. Cultura, învățătura să-l fi dezrădăcinat așa de strașnic, încât să se tânguiască:

Eu sunt copilul nimănui
Și n-am nici drum, și n-am nici casă?
(Copilul nimănui)

Nu-l înțelegem, fiindcă știm că dl Rotică e învățător în Câmpulung. Viața din acest târgușor bucovinean, cu 8 000 de locuitori, e oare așa de orășenească, e așa de îndepărtată de viața de la sat ca să se simtă dezrădăcinat? Între cultura unui învățător din Bucovina și între a sătenilor să fie prăpastia așa de uriașă, încât să se simtă înstrăinat? Nu credem și tragem la îndoială sinceritatea sentimentelor din aceste poezii. Le vom înțelege însă, dacă ne vom aduce aminte că dl Rotică e ucenicul -lui Goga, la care *Prăpastia* și toate celelalte poezii de înstrăinare de cei de acasă au un fond sufletesc adânc și adevărat. În ele se zbuțuiește intelectualul al cărui suflet s-a dezrădăcinat prin cultura străină a orașelor mari în care a trăit.

Ucenicul a greșit deci când s-a luat după maestru, fiindcă numai „surtucul” nu poate înstrăina pe un poet de părinți și de țărani. Tot așa de curioasă ni se pare influența dlui Goga în poeziile de dragoste ale poetului bucovinean. În acestea uneori reușește să înjghebe strofe frumoșele, cu câte-o notă de originalitate. Cele mai reușite poezii din volum ni s-au părut *Visătorul* și *S-a dus* pe care le reproducem:

Visătorul

Cântă pădurea fermecată,
Și numai cânt, numai alint
Plutea în zarea depărtată;
Cânta pădurea de argint.

Stăpân' avem, născută zână
Din razele unei amiezi
Copil sfios, o vină, vină.
Stăpâna florilor s'o vezi”.

În vraja soarelui de-amiază
Cânta castelul de cristal;
Cânta 'n văzduh vrăjita rază,
Privind iatacul de coral;

„Ea poartă cerul sub pleoape
Și serafimii-s slujitori;
O, vină, vină mai aproape,
Copil cu ochii visători”.

Cânta pădurea; visătorul
Cu dornici ochi căta în zări,
Și a pornit cântând, cu dorul
După visatele cântări.

Pribeag și azi pe drumuri cântă,
Și sprijinindu-se 'n toiag,
Adese-o lacrimă își zvântă
Din ochii de copil pribeag.

S'a dus

Din raza soarelui de vară,
Din cântecul dumbrăvilor,
Născutu-s'a sub bolta clară
Copilul drag al florilor.

Din glasul de priveghitoare
Purces-a glasul său vrăjit,
Și din răsufletul de floare
El sufletul și l-a primit.

Și din seninul bolții-albastre
Purta un picur în priviri,
Și n'a știut cărări sihastre
În lumea lui de fericiri.

N'a fost o floare pe câmpie
La dânsa să nu-l fi chemat,
Și n'a fost puiu de ciocârlie
Un cântec lui să nu-i fi dat.

Și dintr-o fermecat' amiază
S'a dus copilul după flori,
Și după pulbere de rază
Chemat de fluturi călători.

S'a dus, și 'n urma lui din zare
Pornit-au vânturi și cu ploii;
S'a dus copilul bolții clare,
Și nu s'a mai întors 'napoi.

Cu ochii lui plini de lumină
S'au dus cele mai dragi visări...
– Trimite-mi ochii de lumină,
Copil pierdut în dalbe zări.

Convingerea noastră este, că dl Rotică, apropiindu-se și identificându-se cu poporul de care se crede înstrăinat, va găsi nu numai un bogat izvor de inspirație, ci și multe note de originalitate. Și îi dorim din toată inima tăria și mândria de-a umbla pe drumuri nebătute.

(1909).

Caton Theodorian

– *Calea sufletului*. Edit. Minerva. București, 1909. 1 vol. 8°, 274 pag. Prețul: 1 leu 50 bani.

Cititorul care vrea să-și spună și altora părerile despre operele literare mai noi, dacă e un om conștiincios și drept întâmpină întotdeauna greutate. Căci pentru a spune o părere obiectivă și justă despre valoarea unei cărți de curând apărute, pe lângă indispensabila pătrundere și pe lângă judecata sigură, se mai cere puterea morală de a învinge sentimentele și preocupările personale, pe care ți le impune vremea în care trăiești. Și lupta cu aceste greutate, care țin calea adevărului, nu e deloc ușoară. Libertatea părerilor și convingerilor, cu care ne lăudăm adeseori, sunt privilegii pe care le au foarte puțini. De aceea se întâlnesc așa de rar la contemporani păreri definitive despre valoarea operelor din vremea lor. De obicei numai generațiile de mai târziu pot avea obiectivitatea unei judecăți drepte despre autorii pe care valurile vremii lor i-au proslăvit sau i-au acoperit cu oări ori cu tăcere. Și câți dintre cei nebăgați în seamă, dintre cei umiliți nu se înalță și nu se recunosc mai târziu ca personalități, reprezentative în evoluția artistică și culturală a unui neam, și

iarăși câți dintre cei purtați în triumf și laudați pe vremea lor nu sunt învăluiți în negura uitării deodată cu crucea ce li se pune strajă de amintire la mormânt!

Dându-ne seama în toate acestea înainte de a aprecia volumul dlui Caton Theodorian, mărturisim că ne simțim la o răspântie de drumuri: drumul cunoscut și ușor al celor ce vorbesc despre o carte, arătând părțile ei slabe, întotdeauna lesne de descoperit, mai ales când vrei să le găsești înainte de a fi deschis cartea, – și drumul mai puțin umblat al celor ce caută numai părțile frumoase și bune ale lucrurilor de care se ocupă. Și când ne hotărâm să apucăm pe drumul cel din urmă, – aruncând doar câte o privire în trecut asupra celui părăsit, – trebuie să recunoaștem că aducem o jertfă, neînsemnată și plăcută de altfel, sentimentelor ce ni le ocrotește vremea în care trăim.

Dl Caton Theodorian îmbogățește literatura noastră, dacă nu ne înșelăm cu al treilea volum. Zicem îmbogățește, fiindcă în creațiile d-sale găsim pagini de o adevărată valoare literară. Romanul *Sângele solovenilor*, care i-a întărit reputația de scriitor e o mărturie statornică. În noul volum ni se înfățișează cu aceleași scăderi și cu aceleași calități; talentul de scriitor al dlui Theodorian și aici ni se pare că leagă literatura noastră romantică de cea realistă. E destul de rar să întâlnim într-un suflet predispoziții romantice și realiste în același timp, ca la autorul nostru.

Dacă amândouă ar fi deopotrivă de roditoare în artă, ar trebui să ne bucurăm de această îngemănare puțin obișnuită. Dar, durere, dl Theodorian reușește numai în creațiile, care descriu realitatea, care se întemeiază pe observații amănunțite. De câte ori îl seduce câte o licărire a imaginației, se pierde în compoziții care nu mai plac. Așa e de pildă bucata care împrumută volumului titlul: *Calea sufletului*. Un preot adună bani, prin câteva județe, ca să clădească o biserică nouă în sat. Când se întoarce acasă, în apropierea satului, îi iese înainte un făcător de rele și-i ia o parte din bani. Părintele se roagă, însă, de tâlhar să-i găurească cu câte-un glonț anterior și potcapul, ca să poată dovedi credincioșilor ce i s-a întâmplat. Și naivul tâlhar îi împlinește rugămintea, iar după ce rămâne cu revolverul gol în mână, părintele îi îndreaptă pistolul, pe care-l ținea ascuns sub anterior, spre tample, îl ia de dinapoi și-l duce ca pe-o oaie, până în sat la primărie. Dar când preotul dă să deschidă ușa primăriei, tâlharul își aduce aminte că ar putea să scape și-i dă părintelui un pumn în frunte și niște ghionturi de-l lasă fără simțiri. Tâlharul dispare fără să-l vadă nimeni. Când și-a venit preotul în fire, notarul îi face propunerea să împartă amândoi banii ce-i rămăsese nefurați și să facă formele ca și când ar fi fost despuiat de toți, căci nimeni nu va crede povestea cu împușcăturile. Acest notar e duhul rău, și se pare că tot el a fost și tâlharul. Sufletul cinstit al bătrânului slujitor al Domnului, într-un moment de slăbiciune și de criză sufletească se învoiește a săvârși fapta mișelească. Asta-i calea sufletului pe care autorul ne-o înfățișează cu mijloace neverosimile, neartistice și așa de căutate.

În *Crucea mișelului* îmbinarea realismului cu romantismul e mai vădită. E bucata cea mai caracteristică a volumului în această privință. Descrierea babei Sandula merită să fie reprodușă: „De ani și de ani, în fiecare dimineață, o femeie, o babă, bătrână ca și moartea care a uitat-o pe pământ, uscată ca seceta, suptă ca boala, încovoiată ca povara, încrêțită pe față ca mânia, și albă, albă, în smocul de păr puțin ce i-a mai rămas pe tigovă, ca creasta înzepezită a munților, sleită ca scârba, – își poartă oasele, scheletul, în fiecare zi, în rochie de căpătat pe șolduri, cu umerii învăluiți într-o boccea soioasă, pe cap cu broboadă de lână pământie, se târește ca nevoia și bate mătani și-plânge lacrimile, nesecate, la poalele crucii”.

Baba aceasta își are povestea ei, pe care o știe o lume. E fata sârdarului Mârzea, care a fost furată cu puterea, înainte cu 80 de ani, de la casa părintească de un cațaon, Spirache Zittis, venit din Fanar, „frumos ca vraja, deștept ca duhul, înalt ca bradul, dulceag ca ispita, îmbogățit nu se știe cum, cu sânge de șarpe în trupul lui fermecător ca înșelăciunea”; a fost furată pe când era „fecioară frumoasă ca crinul, crăița cu părul negru ca întunericul, cu obrajii albi ca lămâița, cu ochii codați și închiși ca porumbelele, cu trupul subțire și mlădios, copilă mândră râvnită de voinicii târgului pentru care-și încrucișau boierii paloșele”. Deodată cu răpirea Sandulei, care era numai de 15 ani, cațaonul a ucis și pe boierul Mârzea și a prefăcut în praf și cenușă avutul sârdarului. Iar când după ani grecul a

plecat din țară și a lăsat pe Sandula slobodă, a ridicat o cruce de piatră, pe maidanul de pe malul Oltului „ca să-i ierte Dumnezeu păcatele și să-l mântuie de blestem”. Și de atunci Sandula îngenunche, bate mătanii, udă cu lacrimi pământul de sub „crucea mișelului”, doar se va îndura Dumnezeu să o năruie, știind bine că numai atunci a ajuns greul la porțile iadului. Și rugăciunea babei Sandula a fost primită: într-o zi crucea a căzut, stingându-i-se și ei viața și rămânând acoperită de zăpadă pe lespedea de piatră cu fața luminată de mulțumire. Și pe ea n-au prohodit-o decât urletele câinilor flămânzi care scormonesc hoiturile zvârlite pe maidan și care au dezgropat-o din zăpadă, apucând-o cu dinții de fusta lipită de trupul ei înghețat.

Am citat mai multe pasaje din această bucată și am rezumat conținutul ei, pe cât s-a putut cu cuvintele autorului, ca să relevăm afirmația noastră de mai sus. Felul de descriere în amănunt al persoanelor, e o însușire de observator realist, comparațiile însă, în care predomină noțiunile abstracte, nehotărâte, ca termeni de comparație, (frumos ca vraja, părul negru ca întunericul, deștept ca duhul, dulceag ca ispita, suptă ca boala, bătrân ca moartea) sunt însușiri de imaginație romantică. În această povestire alături de descrierea romantică a răpirii frumoasei Sandula găsim zugrăvirea realistă a babei și partea de la sfârșit, de un naturalism răspicat, unde câinii o dezgroapă și o apucă cu dinții de fustă. Puterea de scriitor a dlui Caton Theodorian se dovedește în bucățile: *Tătucu*, *Fie iertații* și *Împăcare*, care ni s-au părut cele mai reușite din volum. În *Tătucu* e zugrăvit un căpitan, ajuns ofițer din vagmistru pe vremea războiului pentru neatârnare, care trăiește numai pentru armată, numai pentru țară. „*Fără nimeni pe lume, singur dinaintea câtorva morminte care închideau viețile celor ce-i fuseseră părinți, fără o tovarășe, fără copii, el nu trăise decât pentru un liman*”, pentru un vis, cel de aș face datoria față de țară. E un suflet întreg, care își creează un rost al vieții și o mândrie a existenței din sentimentul datoriei. Pentru el uniforma de militar și decorațiile câștigate pe câmpul de luptă sunt condiții de viață. Trecut în pensie, clipele cele mai fericite le trăiește când se poate îmbrăca militărește la sărbătorile naționale ale războiului, care în inima lui erau însemnate cu roșu. Și când într-o zi autoritățile civile îi comunică o ordonanță ministerială prin care e oprit să poarte rozeta la butonieră, decorațiile lui fiind socotite ca medalii, visul vieții lui piere, sufletul lui se întunecă. Iar când în ziua de 28 noiembrie, zi în care se sărbătorea luarea Plevnei, voind să-și pună tunică de roșior ca să meargă la biserică, își găsi hainele de uniformă din fundul lăzii pustiite de jigăni... „*rămase uimit, uluit, cu gura căscată, cu niște ochi mari înfricoșați...*” Rostul vieții lui se sfârși. Își îmbracă hainele așa cum erau peste halat, se așează în fereastră și când trece oștirea pe dinaintea odăii lui, ia o ținută soldățească și salută drapelul cu evlavie, iar când zărește călăreții aleargă afară, se oprește în porțița de la drum, își scoate căciula golașă și dă escadronului o comandă. Căpitanul din fruntea coloanei descăleca și-l duce în casă.

„*Încetișor căpitanul îi prinse brațul și-l urni de la poartă. Se lăsă ca un copil și prins de moleșală mergea legănându-se după cum îl bătea și vântul. În uliță toate haimanalele mahalalelor și un cârd de copii se adunaseră să vadă. Prin curte papucii tătucului se înecau în noroi și unul i se anină de niște scaieți și rămase acolo. Mergea desculț de-un picior, numai cu ciorapul, prin băltoace. Vântul se izbea în pulpanele halatului, i le pleznea pe picioarele dezgolite și picăturile de ploaie cădeau reci, de se încălzeau pe fruntea lui fierbinte ca pe o plită. Medaliile, slab prinse, se desfăcuseră dintr-o parte și i se bănăneau pe piept, cădeau în sfârșit ca cele de pe urmă flori rupte de vijelie*”. E un tip bine prins și bine zugrăvit.

În *Fie iertații*, găsim câteva tipuri de profesori bătrâni de la liceele din țară, descrise cu umor. Povestirea e o adevărată icoană culturală, care se citește nu numai cu plăcere, ci și cu folos. Cuprinsul ei îți înlesnește înțelegerea educației sufletești, a generației care cârmuiește astăzi soarta României. Descopere un colț de psihologie socială.

În *Împăcare* se descriu frământările sufletești ale doi soți, care se ciorovăiesc și se ceartă toată ziua din te miri ce mărunțișuri, până ce se despărțesc, ca să nu-i mai împace decât moartea. Sunt pagini în această bucată care dovedesc că autorul e un cunoscător al sufletului omenesc. Cităm câteva pasaje: „*Soții trăiesc despărțiți și se chinuie; niciunul, nici celălalt nu vrea împăcarea deși o dorește*”.

„...Trece la fereastră și de după perdea se așează la pândă, în picioare, pe când de la genunchi la glezne, simte sfârșeală și trupul n-o mai ține. Curând, apoi, îl vede trecând, pe căpitanul. Îl vede trist, slăbit, galben ca turta și nu simte că ochii lui, umbriți de cozorocul chipiului, doresc, dar nu cutează, să se ridice spre fereastră unde parc-o ghicesc. Cu coada ochiului trage și el spre curtea cu porțile deschise de unde tot îl simte în fiecare zi și un prieten ce se repede hămăind, gudurându-se, lingându-i mâna, sărind și ținându-i calea, – câinele ei... Atunci și sus și jos, în salonaș și în uliță bate câte o inimă, bat amândouă dintr-aceeași coardă”.

Dorința de împăcare adică iubirea îi face geloși și-i nenorocește. Li se pare că amândoi se înșeală unul pe altul și ura îi ține despărțiți până la moarte. Fiecare se stinge cu mândria de-a nu fi făcut el cel dintâi pas spre împăcare. Bunătatea bătrânilor, părinții femeii, și nevinovăția copiilor celor doi soți înseninează povestirea și-i ridică valoarea.

Mai trebuie amintită înclinarea dlui Caton Theodorian spre misticism, care se găsește în mai multe povestiri. Aceste înclinări uneori sunt curioase. Așa de pildă în *Ca frații* un bărbat își iubește nevasta numai fiindcă e frumoasă când plânge. Un prieten al lui se îndrăgostește de ea văzând-o plângând și amândoi găsesc o plăcere în a o face să lăcrimeze pentru desfătarea lor. Și iată cum era când plângea: „... buza începu să-i tremure, ușor, domol, ritmic, fața i se învălură de-o umbră purpurie, fruntea i se îngălbeni ca prăfuită cu palidități de polen, părul îi căzu pe frunte, nările i se deschiseră vibrând ca aripile fluturilor, gura cărnoasă i se contractă cu armonizări de statuie, ochii i se înecau în măgelele lacrimilor, înghițea, contenindu-se, tot chipul i se prefăcea deschizându-se și înflorea ca potirul unei flori în încropirea soarelui de dimineață”.

Am pomenit ce ni s-a părut mai interesant în volumul *Calea sufletului*, în nădejdea că vom putea trezi în cititori curiozitatea de-a cunoaște mai de aproape pe dl Caton Theodorian cu toate calitățile și scăderile lui de artist.

(1909).

O premieră în Ardeal⁸¹

– După șase ani de dl Iuliu Enescu –

O premieră în Ardeal, scrisă de un autor de la noi prea puțin cunoscut, a făcut pe mulți să zâmbească înainte de a o vedea. Erau siguri că ducându-se la teatru vor auzi niște naivități, care nu pot trezi decât sentimente de compătimire. Această predispoziție a publicului e justificată prin experiențele din trecut. Cine își aduce aminte să se fi jucat la noi o premieră suportabilă? O premieră, care, nu să fi rezistat unei critici serioase, ci publicul, cu oarecare cultură artistică, să fi avut răbdarea a o asculta până la sfârșit, fără a simți că aduce o jertfă dureroasă și chinuitoare pe altarul culturii naționale. Ne aducem aminte de cea din urmă premieră de la noi. Cu ocazia adunării generale a „Asociației” din Șimleu și scriitorul acestor rânduri a trebuit să o asculte. Se numește *Moise Păcurarul*, și e tipărită și în *Biblioteca teatrală a Societății pentru fond de teatru român*. Da, e tipărită. Autorul probabil a luat și un onorar pentru osteneală. N-a fost destul că lumea a trebuit să o asculte cu ocazia unor serbări culturale, acum e silit să o și cumpere, căci altfel nu sprijinește Thalia română.

Publicul care credea că și premiera dlui Enescu intră în categoria acestora s-a înșelat. Piesa *După șase ani* nu are nevoie de bunăvoință ca să fie judecată destul de favorabil. Ea înseamnă un început vrednic de luare aminte în literatura noastră dramatică din Ardeal. Publicul a și ascultat-o cu interes până la sfârșit. Câteva scene au făcut impresie adâncă. După teatru am auzit cum discuta lumea valoarea piesei. O discuta serios, găsea că merită o discuție. Și nu descoperea ușor lipsurile și greșelile piesei. Nu înseamnă aceasta un început vrednic de relevat în literatura noastră

⁸¹ Reprezentată la 8 mai stil nou 1910 în teatrul orașenesc din Sibiu.

dramatică? Dl Enescu poate fi mulțumit că a reușit să facă acest început. Să facem și noi cunoștință mai de aproape cu piesa „După șase ani”.

Cuprinsul ei se poate povesti în câteva cuvinte. Un profesor idealist, care luptă pentru deșteptarea maselor și împotriva imoralității conducătorilor, e înșelat de nevastă. Profesorul, când află trădarea, își alungă nevasta din casă. După șase ani se îmbolnăvește greu și ajunge în spital. Nevasta sa aude, intră la spital, ca soră de caritate, și-l îngrijește cu un devotament aproape supraomenesc. Prin aceasta își ispășește păcatul. Piesa se sfârșește cu împăcarea celor doi soți.

Cum vedem subiectul piesei nu are nimic specific românesc. Acțiunea se poate petrece în orice țară și la orice popor cult. Aceasta e o scădere, nu o calitate a piesei. E o scădere, fiindcă o acțiune se petrece întotdeauna într-un anumit loc și în anumite împrejurări sociale, care dau viață piesei. Iar în „După șase ani” găsim numai generalități, care ne fac impresia că acțiunea s-a petrecut în aer sau numai în sufletul autorului. Ea nu rezultă dintr-o anumită realitate.

În Act. I., profesorul Barbu Marinescu ne spune: *„Acum, de când mă învârtesc prin lumea de la cârmă, acum văd ce mâni și ce suflete mici conduc destinele bietului nostru popor. Niște precupeți de toate zilele. Toate manifestele lor nu sunt decât niște fanfaronade goale. Adevăratul scop al interesării lor, tot căpătuieala rămâne, nu binele public. Li se va înfunda însă cât de curând. Când se vor lumina masele cele mari și li se vor deschide ochii, vai de cei învoiși. Și le vom deschide”*... Această critică vehementă o auzim la începutul scenei 1. Publicul e deci pregătit să vadă în Barbu un luptător. Se așteaptă la un conflict social foarte interesant între reprezentanții sinceri, cinstiți și idealști, și între conducătorii mincinoși și necinstiți ai poporului. Publicul când aude pe Barbu, câteva clipe în urmă, tot în scena 1, izbucnind: *„Mă frământ pentru idealurile mele. Mă frământ pentru sute și sute de oameni, care vreau dreptate, mă lupt pentru adevăr”*, – e chiar sigur că va asista la o dramă socială zguduitoare. Se așteaptă ca vorbele mari să fie urmate de fapte mari. După trei scene vine la Barbu redactorul ziarului, la care scrie articole fulminante. Redactorul Cireșanu îi descopere o intrigă pe care au pus-o la cale potrivnicii, ca să compromită întreaga mișcare de purificare socială, susținută de grupul de idealști. Cireșanu roagă pe Barbu să răspundă el într-un articol energic calomniatorilor. – Publicul e încântat de meșteșugul autorului de-a pregăti acțiunea din actele următoare.

Tot în actul I, Lia, nevasta profesorului se pregătește să plece la părinți, la țară. Din prilejul despărțirii Barbu își dezvăluie și intimitățile căsniciei lui fericite. Îi spune nevestii sale: *„Iubirea ta mi-a dat un balsam înviorător, o primăvară întreagă cu tot soarele ei. De când suntem căsătoriți am câștigat o îndoită putere de muncă. Zău, scânteia asta dumnezeiască poate da viață și pietrelor”*. Din răspunsurile nevestii sale, publicul află că *„lumea gravă și rece”* în care trăiește Barbu, pe ea o plictisește; află mai mult că nevasta lui Barbu primește scrisori în ascuns de la altul. Publicul începe să fie și mai încântat de piesă, căci simte că, pe lângă conflictul social, se pregătește și un conflict sufletesc intim în viața lui Barbu. Se așteaptă ca Lia să-l înșele și caută o legătură organică între acest conflict sufletesc personal și între conflictul social din piesă. Și-l ghicește cu ușurință. Nevasta lui Barbu sufletește trebuie să facă parte din lumea împotriva căreia se luptă grupul idealist, ea va avea rolul de-a exemplifica, mai drastic și mai dureros pentru Barbu, corupția cercurilor conducătoare, în cele mai curate și mai sfinte sentimente ale vetrei familiare. Publicul se așteaptă ca Lia, să-l înșele chiar cu unul dintre dușmani. Așa ca el să fie înțetit la luptă pe lângă idealism și de răzbunare. Se așteaptă la acest moment hotărâtor în viața lui, care să-i dea nestrămutata convingere, că lumea împotriva căreia se luptă e putredă până în răunchi și că distrugerea ei trebuie săvârșită cu orice preț. Sfârșitul actului întărește în parte aceste așteptări. Profesorul Barbu găsește scrisorile nevestii sale primite de la un ofițer. Și un prieten al său se angajează să-i facă serviciul de-a urmări pe Lia și de-a afla dacă bănuiala lui Barbu, că-l înșeală, e întemeiată. Actele următoare sunt așteptate cu deosebit interes. Piesa a câștigat publicul. Neîncrederea față de autor a dispărut. Dar dl Enescu în cele două acte următoare nu se ține de promisiunile din actul dintâi. Scapă minunatul prilej de a ne

da o piesă cu caracter românesc și specific ardelenesc, înșeală așteptările publicului. Greșeala tuturor începătorilor.

D-sa în actul al II-lea aduce pe prietenul lui Barbu pe scenă și-l pune să facă un reportaj de detectiv, pe baza informațiilor unei babe din sat, care a urmărit pe Lia. Un prieten nu face asemenea servicii sau chiar dacă le face, nu le poate face în forma vulgară a unui detectiv. Las că o babă de la sate e cu neputință să-i fi dat niște informații pe baza cărora să poată spune lui Barbu: „A stat cinci sferturi de oră. Până la 7^{1/4}. Atunci a ieșit. A cincina zi iar s-a dus la el. Asta a fost în 9 crt. De data asta a stat două ore complete, de la 5 până la 7 seara. A intrat cu umbrelă, când a ieșit era fără umbrelă. Pe drum s-a întâlnit cu o damă care a însoțit-o până acasă. În 16 crt. a văzut-o intrând cu locotenentul, la casa Nr. 3 din strada Crucii, la doamna Elena Stănescu, văduvă de jude. La 4^{1/2}. locotenentul a ieșit la 8, iar soția d-tale la 8^{1/2}, însoțită de o servitoare”. Această parte din piesă ne pare un împrumut nepotrivit din „Instinctul”, în care un detectiv vrea să facă reclamă casei la care e angajat, dând niște informații precise chirurgului înșelat de nevastă.

Dar ce-a făcut Lia, nevasta lui Barbu? A avut întâlniri cu un ofițer neamț, Hans Smidt. Barbu e deci convins că l-a înșelat. După ce prietenul lui Barbu își termină reportajul se întoarce Lia de la părinți. Urmează o puternică scenă între cei doi soți, care a fost admirabil jucată de d-na și dl Sturdza. Scena e și bine lucrată. Barbu, revoltat, arată ticăloșia și murdăria în care a căzut Lia. Aceasta își recunoaște greșeala și încearcă să se justifice. Se roagă de Barbu să o ierte, că a săvârșit greșeala numai din nesocotință, din ușurință. Jură lui Barbu că toată viața ei va rămânea credincioasă, numai să o ierte. Barbu o alungă din casă. Și cu asta se sfârșește actul al doilea. Trebuie să mai amintim că furtuna dintre cei doi soți e însoțită și de o furtună a naturii. În cursul actului al II-lea se aud șuierături de vânt, ploaie năpraznică, bubuituri de tunete și se văd limbi de fulgere. În actul al III-lea, după șase ani, urmează împăcarea între cei doi soți, după cum am spus-o. Publicul a asistat la conflictul sufletesc dintre cei doi soți și la deznodământul creștinesc al acestui conflict. N-a văzut însă desfășurarea conflictelor sociale mult mai interesante, care se pregăteau în actul I. Autorul le-a scăpat din vedere și prin asta a scăzut și valoarea actului I. Tot ce se spune în acel act despre luptele ce le poartă Barbu, rămân numai vorbe. Tovarășii lui de luptă nu mai apar pe scenă decât în actul al III-lea ca să-i spună că a câștigat marele premiu al „Academiei”. Pentru ce l-a câștigat, nu ni se spune. De luptele din actul I abia mai vine vorba. Barbu spune odată, în trecut: „Întreaga noastră viață e așa. O luptă continuă, care nu se sfârșește niciodată; cine are brațe vânjoase și tărie sufletească o supoartă, cine nu se încovoie și cade. Cel mai fericit e acela, care poate fi totdeauna în șirul luptătorilor. Eu nu-mi doresc altceva, decât aceasta: Să pot lupta pentru neam!”

Sunt vorbe frumoase, și ar fi și mai frumoase dacă ar fi ilustrate de fapte. Conflictul dintre cei doi soți nu are nicio legătură organică cu luptele ce le poartă Barbu. Adulterul rămâne un simplu incident în viața lui și nu rezultă motivat din mediul social corupt în care trăiește Barbu. Așa că în piesă se petrec două acțiuni paralele fără să se închege, fără să se completeze una pe alta, și anume: pe deoparte luptele sociale pe care le auzim, dar nu le vedem, și pe de altă parte o dramă familiară care ni se arată în amănunte, ca o simplă întâmplare. Barbu nu trebuia să fie un luptător idealist, ca să-și înșele nevasta. Putea să fie orice om de omenie. Aceasta e cea mai mare scădere a piesei *După șase ani*. Dacă dl Enescu ar reveni asupra ei și ar completa-o în sensul arătat de noi, suntem siguri că ar reuși să ne dea o dramă bună.

Trebuie să mai spunem că limba piesei e frumoasă, uneori poetică. Dl Enescu dovedește că cunoaște teatrul. Sfârșitul actului al III-lea e foarte reușit. Jocul actorilor, al dlui și d-nei Sturdza în rolurile celor doi soți, și al dlui Mărculescu, în rolul redactorului, a fost la înălțime. Acest joc a contribuit foarte mult la reușita piesei. Diletanții de asemenea și-au dat toată silința să se achite cât mai conștiincios de rolurile secundare.

(Mai, 1910).

SPOVEDANII

III

VOL. II

- CRÂMPEIE⁸² -

1903-1919

⁸² Culegere a celor mai semnificative articole, publicate în revista *Luceafărul*, perioada 1903-1919 [George-Bogdan Tofan].

FIGURI LITERARE ȘI CULTURALE

Andrei Bârseanu

– Noul vicepreședinte al Asociațiunii –

Adunarea generală a Asociațiunii, care în a doua ședință a sa la propunerea învățatului canonic din Blaj, reverendisimul părinte dr. Augustin Bunea a proclamat, între aplauzele nesfârșite ale tuturor celor de față, de vicepreședinte al ei pe neobositul profesor de la Brașov Andrei Bârseanu, a interpretat, cu acest prilej – poate ca nicicând până acum – votul unanim al întregii obști românești. Cuvine-se ca bărbatul idealist și luminat, a cărui pricepere în ale luptelor culturale nu e întrecută decât poate de dragostea lui nețărmurită pentru neamul românesc, – să ocupe un loc de frunte în sânul instituției, care e chemată să oblească calea propășirii noastre culturale.

A. Bârseanu, născut în 1858 în Dârstele Brașovului, a cercetat gimnaziul românesc din Brașov și Facultatea Filozofică în Viena și în München. Din toamna anului 1881 funcționează ca profesor (Limba Română, Istorie și Geografie) la școlile medii românești din Brașov (mai întâi la gimnaziu și din 1889 la școala comercială). Din 1899 e directorul despărțământului I (Brașov) al Asociațiunii și din 1902 membru corespondent al Academiei Române. Dintre lucrările lui pomenim: ca student universitar a terminat manualul de Istorie de Pütz-Meșotă. În 1885 a publicat în colaborare cu dr. I. Ulanik colecția: „Doine și strigături din Ardeal”. Mai târziu „Cincizeci de colinde” adunate prin școlarii din Brașov și colecția de anecdote populare: „Din traista lui Moș Stoica”. A scris și versuri, pe care le-a publicat în *Familia*, foiletonul *Gazetei Transilvaniei* și *Convorbiri literare*. În 1887/1888 a redactat împreună cu răposatul I. Popea foaia *Școala și familia*. Ca dascăl a publicat câteva tratate literare și pedagogice în Anuarele gimnaziului din Brașov (astfel în 1886 „Câteva observări cu privire la propunerea studiului Istoriei”, în 1891 un discurs comemorativ despre V. Alecsandri și 1898 despre Ion Lapedatu). La însărcinarea corpului profesoral și a eforiei școlare, în 1902 a publicat „Istoria școlilor centrale române greco-ortodoxe din Brașov”, care cu doi ani mai înainte împliniseră o jumătate de veac din viața lor. Lucrarea aceasta a fost premiată de Academia Română cu o parte din premiul Adamachi. Premiul acesta l-a destinat ca fond de premii pentru studenții eminenți. – Ca director al despărțământului I al Asociațiunii a ținut mai multe discursuri ocazionale, dintre care cel din 1898, „Învățăminte din viața Mitropolitului Andrei Șaguna”, s-a publicat și în broșură separată. În fine, ca membru al secțiunilor literare-științifice ale „Asociațiunii” a scris în 1901 un raport-proiect despre biblioteca de popularizare a „Asociațiunii”, raport primit de secțiuni și publicat în *Transilvania* din același an. Om înzestrat cu un gust estetic foarte fin și cu o cultură literară vastă, a scris însuși mai multe poezii. Scrie și vorbește cea mai frumoasă limbă la noi, din generația sa, – calități care îl fac un excelent dascăl de Limba Română, care, ca unul din profesorii stâlpi ai gimnaziului din Brașov, a avut o influență fericită asupra generațiilor de școlari, ieșite de sub mâna lui. Felicităm Asociațiunea pentru sprijinul mare, ce și l-a câștigat în talentele și vederile largi ale noului ei vicepreședinte, și avem să mulțumim cu toții dlui Bârseanu că fără a fi căutat cândva onoruri și distincții, a cedat dorinței generale, primind onoarea această binemeritată.

Sperăm că va reuși să introducă la Asociațiune un nou curent mai viguros și mai larg, dând intrare cuvenită și literaturii surghiunite de cei nechemăți. În numele întregii obști românești doritoare de înaintare, cu dragoste și mulțumire sufletească, îl salutăm în scaunul de vicepreședinte al Asociațiunii noastre, în fruntea căreia, îndemnând și pe alții la muncă, va putea inaugura o nouă eră binefăcătoare în interesul întregii noastre mișcări culturale.

(1905).

† Coriolan Brediceanu

Unul dintre cei mai de inimă oameni ai vieții noastre publice, spre adâncă și sincera întristare a tuturor celor ce l-au cunoscut, s-a stins. În Brediceanu bănățenii pierd pe cel mai expresiv reprezentat al lor, iar neamul întreg pierde în el un bărbat de valoare, care și-a făcut datoria ca român. Felul lui senin de a fi, temperamentul vioi și glumeț, inima care o punea cu atâta sinceritate în toate acțiunile lui, l-au făcut una dintre cele mai populare figuri ale vieții noastre publice. Numele lui rămâne eternizat în conștiința publică în versurile bănățenilor mândri:

Nu-i român ca bănățeanu,
Bănățean ca lugojanu,
Lugojan ca Brediceanu.

S-a născut în Lugoj, la 5 ianuarie 1850, din părinți meseriași. A studiat în Arad, Beiuș și Pojon. Diploma de avocat și-a luat-o în Budapesta. Ca naționalist însuflețit a dus o luptă aprigă în reprezentanța comitatului Caraș-Severin, a apărut cu multă dibăcie mai multe procese politice, intentate ziarelor și bărbaților politici români din Ungaria. A fost membru în comitetul național și în mai multe rânduri candidat de deputat. În ultima campanie electorală a fost ales deputat în cercurile Oravița și Bocșa Română. În parlament s-a distins ca orator și cu întreruperile lui de spirit și înțepătoare. A fost un sincer prieten al țăranilor, pe care i-a ajutat cu sfatul și cu fapta. Întreg Banatul avea o adorație pentru el. S-a distins și ca deputat în sinoadele și congresele bisericii ortodoxe. Brediceanu a încercat și pe terenul literaturii. A scris câteva nuvele și piese dramatice, care dovedesc sentimentele lui curate și vioiciunea spiritului său.

(1909).

Ioan Slavici

Etnograful Lippert ne spune, înșirând o mulțime de exemple, cum popoarele primitive îșiucid bolnavii și bătrânii, când aceștia le sunt spre greutate în lupta lor pentru existență. Acest act, dictat de cel mai sălbatic egoism, s-a păstrat în formă de obicei, chiar și la popoarele ajunse pe o treaptă culturală mai dezvoltată. La unele popoare obiceiul uciderii bătrânilor e împreunat cu anumite ceremonii. Desigur că acest obicei primitiv nu-l mai întâlnim la popoarele culte. Dar urmele lui n-au dispărut cu totul, mai ales în sânul popoarelor cu o cultură socială mai înapoiată.

Obiceiul ni se înfățișează însă sub altă formă. Uciderea corporală s-a înlocuit cu uciderea morală. În societatea cultă e o veșnică luptă între tinerii plini de viață și între bătrânii cumițiți și potoliți de vârstă. Lupta aceasta e minunat zugrăvită de scriitorul rus Turghenieff în romanul „Părinți și fii”. Bătrânii de câte ori stau în calea tinerilor, nu sunt cruțați de aceștia. Cei mai mulți sunt uciși moralicește fără cruțare, uneori cu o anumită ceremonie artistică. După cum e și bătrânul. Această soartă o au însă numai bătrânii, care vreau sau sunt siliți să ia parte la lupta vieții, deși nu-i mai ajută puterile. Sunt însă și alți bătrâni cu care tinerii se împacă mai ușor. Cei ce își păstrează până la sfârșitul vieții vigoarea sufletească și puterea de muncă, ținând pas cu tinerii în lupta și evoluția vieții, se bucură chiar de venerație și de osanale. Alții, care au posibilitatea și înțelepciunea de a se retrage din vălmășagul vieții îndată ce simt că nu mai pot ține pas cu ea, sunt lăsați în pace și uitați. Doar la moarte își mai aduce aminte lumea de ei.

Dl Ioan Slavici, durere, nu face parte dintre acești din urmă. D-sa a avut soarta celor dintâi. În zilele acestea a fost îngropat moralicește cu toată pompa ce i se cuvenea și cu toată cruzimea dictată de starea noastră culturală. Cauza acestei înmormântări de jale a fost schimbarea d-sale la față în chestiunea națională. Groapa și-a săpat-o singur la sfârșitul anului trecut, când într-o

biblioteca de popularizare scria următoarele învățături: „Simțământul național slăbește, dacă membri națiunii se risipesc, încât nu mai pot să trăiască și să lucreze împreună, dacă ei să leapădă de tradiții, de credințe ori de obiceiuri, – dar nu se pierde decât prin înstrăinare culturală. Cel ce odată înstrăinat, oricât de covârșitoare i-ar fi superioritatea individuală ori cea personală, stă izolat, nu înțelege „cugetele și simțirile” oamenilor, în mijlocul cărora își petrece viața, nu e înțeles de aceștia, nu e în stare să ia parte la lucrarea națională, nu poate să aibă cuvenita înrâurire culturală, și e veșnic nemulțumit cu sine și cu lumea, om osândit la un fel de sihăstrie”⁸³.

Aceste adevăruri mari le scria dl Slavici înainte cu câteva luni, fără să știe că, prin ele, în curând, se va osândi singur nu la o „sihăstrie” ci la o moarte morală. N-a știut desigur că aceste învățături ale nestrămutatei credințe naționale, propovăduite de d-sa, îl vor prohodii, în scurtă vreme, ca pe un călcător de lege, ca pe un proclat care a luat în deșert numele neamului său. Inimile tinerilor și ale tuturor românilor, care țin la credințele lor, nu sângerău de o jale și de o durere așa de mare, dacă în loc de vestea înstrăinării ar fi primit vestea morții lui. Ar fi murit în mijlocul luptei, făcându-și cinstit datoria până la sfârșit și ar fi rămas în amintirea urmașilor ca o figură de erou. Căci oamenii cu sufletele mari, care cu o credință, de apostol trimis din cer, și-au luminat o viață întreagă neamul și l-au îndreptat pe cărările drepte ale culturii și ale fericirii – nu mor niciodată. Mormântul lor rămâne întotdeauna un loc sfânt, pe care urmașii îl stropesc cu lacrimi, îl împodobesc cu flori și-l împrejmuie cu admirație. Moartea acestor fel de oameni înseamnă învierea sufletului lor în conștiința neamului pentru care au urcat Golgota vieții. Nu simțim, de pildă, cu toții că sufletul mare al neuitatului dr. Augustin Bunea abia acum începe să trăiască în conștiința noastră a tuturor?! Cei, care i-au cântat dlui Slavici troparele de îngropare au simțit cum li se clatină în suflet credința în apostolii noștri naționali. În sufletul lor s-a înfiripat îndoiala că poate și alții se vor schimba în curând la față ca dl Slavici. Această slăbire a credinței în caracterul sfetnicilor treburilor obștești înseamnă începutul unei demoralizări, înseamnă distrugerea idealurilor mari ale unui popor. Își dă seama dl Slavici de crima ce-a săvârșit-o?!

Într-adevăr e mare artă pentru un om care a avut un rol conducător în viața publică să știe când să se retragă, să știe să-și păstreze curată aureola de admirație și de stimă cu care l-au împrejmuțit sentimentele mulțimii. Dl Slavici dovedește că nu posedă această mare artă. Dovedește că pentru pâinea cea de toate zilele – după cum ne spune singur – e în stare să-și jertfească conștiința, trecutul și cinstea bătrâneții. Ne pare nespus de rău că nu mai putem avea față de d-sa decât un adânc și dureros sentiment de compătimire. Noi nu-l îngropăm, după obiceiul popoarelor primitive, până e în viață, ci-l rugăm, dacă se mai poate, să-și ispășească greșeala prin tăcere... Va mai avea dl Slavici tăria morală de a ne asculta rugămintea?!

(1910).

Dr. Vasile Suci

Vicepreședinte al Astrei a fost ales la adunarea generală din Blaj dl canonic dr. Vasile Suci. Dl dr. Vasile Suci este cunoscut ca unul dintre cei dintâi predicatori bisericești, ca cel mai erudit autor de cărți dogmatice, ca un polemist de cea mai intransigentă convingere creștinească, și ca un spirit disciplinat. Este cunoscut în fața multora și ca un sincer și dezinteresat aderent al unirii bisericilor Răsăritene și Apusene, și anul trecut s-a înfățișat și la congresul internațional din Wellehraed, pentru a-și manifesta acolo convingerile în această direcție. Mai puțini, – dar acești puțini cu o atât mai scumpă apreciere, – îl cunosc ca pe un excelent gospodar, care în scurtă vreme a curățat internatul de băieți, încredințat conducerii sale, de toate datoriile ce îl apăsau, și a pus în

⁸³ I. Slavici, *Educația morală*, Biblioteca Minerva, nr. 57. București, 1909, p. 87.

rând finanțele internatului în așa chip, încât acest internat e model, în ce privește masa și îngrijirea ce primesc băieții. Un extraordinar simț de dreptate, lipsit de orice patimă, o blândețe și iubire părintească, împreunate cu cel mai real simț al vieții practice, al economiilor naționale și al măririi izvoarelor de venit – l-au făcut să se distingă în postul ce ocupă și acum, pe lângă toate grelele îndatoriri ale canoniciei. Aceste calități au îndemnat Consistoriul din Blaj, ca deodată cu numirea dânsului de canonic să-i încredințeze dânsului administrarea mai multor fonduri și averi fundamentale. Aceste neprețuite însușiri le va dovedi dânsul desigur, și la conducerea Asociațiunii, pe care este chemat s-o împărtășcă cu domnul A. Bârseanu. Blăjenii și cei ce sunt mai inițiați în chestiile Mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș spun că dl Vasile Suciuc este cel mai vrednic urmaș al lui Bunea. Să dea Dumnezeu să auzim vorbind așa pe toți românii de bine.

S-a născut în Copăcel, Țara Oltului, la 13 ianuarie 1873, din părinți țărani. A terminat liceul în Blaj, trecând examenul de maturitate la 1892. În acest an a fost trimis la Roma în colegiul St. Atanasie. Aici la „Propaganda Fide”, care ne-a dat atâția bărbați iluștrii nouă românilor, a luat doctoratul în Filozofie și Teologie. A fost hirotonit tot în Roma la 1895. Întors la Blaj a fost numit profesor de Dogmatică la Facultatea de Teologie și la 1900 prefect de studii în seminarul aceleiași facultăți. La liceu propunea tot din aceeași vreme Dogmatica. Mai târziu a fost trecut ca rector la Seminarul vancean al jumimii de la gimnaziu, iar după trecerea la cele veșnice a regretatului dr. Augustin Bunea, a fost ales canonic. A redactat o vreme *Unirea*. A scris următoarele cărți de știință teologică: 1. Hipnotism și spiritism, Blaj, 1906; 2. Teologia dogmatică fundamentală, volum I, Blaj, 1907; 3. Teologia dogmatică fundamentală, volum II, Blaj, 1907; 4. Teologia dogmatică specială, vol. I, Blaj, 1908; 5. Teologia dogmatică specială, vol. II, Blaj, 1908; 6. Raportul dintre Religie, Știință și Filozofie. Blaj și Vălenii de Munte, 1910.

(1911).

Iacob Mureșianu

A fost un entuziast, care a trăit vremuri istorice, vremuri de prefacere socială și de redeșteptare națională. Vijelia anului 1848, cu răscoala iobagilor, ce au rupt cătușele nedreptăților feudale, cerând libertate și egalitate, a semănat în sufletul lui și a altor contemporani dragostea de idealuri, pentru care au luptat o viață întreagă ca niște eroi. Aceste lupte au încununat viața generației de la 48 cu aureola de adevărați martiri ai muncii. Acești oameni nu mai trăiau pentru ei, ci pentru ideea ce-i însuflețea și în a cărui triumf credeau. Vremurile mari au făcut dintr-înșii oameni mari și numele lor se cuvine să-l rostim cu pietate și amintirea să le-o păstrăm cu sfințenie.

Iacob Mureșianu a fost un fiu de preot din Rebrîșoara, coborâtor din vitejii și îndărătnicii grăniceri nășăudeni. Învățătura a primit-o în Blaj, unde pe vremea aceea strălucea soarele culturii românești și unde în sufletele dascălilor se plămădea renașterea noastră națională. În acel sat modest de la întâlnirea Târnavelor, școala românească nu era numai un templu al culturii ci un altar al credințelor naționale. Dascălii nu îmbogățeau numai mintea elevilor cu cunoștințe, ci trezeau în inimile lor flacăra idealismului și a iubirii de neam. Ecourile Revoluției Franceze, care dărâmaseră fortărețele stăpânirii feudale, care desființaseră deosebiriile de clase dintre cetățeni, creând drepturi pe seama tuturor oamenilor și a tuturor neamurilor, au pătruns și în sufletul fiilor de iobagi români de la noi și au instruit lira cântărețului, strigând: „Deșteaptă-te române”. Glasul de profet a străbătut ca o limbă de foc, a trezit din letargie pe toți robii pământului, înarmându-le brațul și botezând cu sânge zilele de înviere. Asemenea vremuri a trăit Iacob Mureșianu. Sufletul lui a prins aripi, s-a înălțat sus spre soarele libertății ce răsărea și, încălzit de razele lui, a luptat cu condeii pentru noul ideal. Ca tânăr a fost chemat profesor la liceul catolic din Brașov, a cărui director a ajuns mai târziu. Pe lângă învățătură, în sufletele plâpânde ale puilor de răzvrățiți a

cultivat și dragostea de neam. A scris la *Gazeta Transilvaniei* lui G. Barițiu. Mai târziu a condus-o singur, lăsând-o ca moștenire unuia dintre fii. Toată zestrea intelectuală a ființei lui a risipit-o cu amândouă mâinile, însuflețind și îndemnând la muncă pe cei ce credeau în cuvântul lui. Tot sufletul din acest om a ars intensiv în întreaga lui viață, răspândind în jurul lui lumină și căldură.

A fost unul dintre cei ce-au păzit cu credință focul sacru al idealurilor naționale. De aceea, acum când se împlinesc o sută de ani de la nașterea lui, se cade să ne aducem aminte de el, încununându-i cu florile recunoștinței munca sânguincioasă pentru binele obștesc.

(1912).

Eugen Brote

Acum odihnește în cripta familiară din Rășinari, alături de osemintele marelui arhiereu Șaguna. Pe o hârtie, scrisă în iarna trecută (20 decembrie stil nou 1911), a însemnat următoarele cuvinte: „*De se va întâmpla, ca sufletul meu să se mute la cele veșnice, ultima mea dorință este, ca trupul să-mi fie înmormântat cât se poate de simplu, în tăcere, fără coroane, fără muzică, fără alai și așezat în cripta familiară din Rășinari*”. Ciudată dorință! Și mai ciudat e că, în această epocă a serbărilor naționale, i s-a putut împlini dorința întocmai. În Brașov, la un an de la data hârtiei pomenite, a fost chemat subit, fără niciun aviz de boală, la odihnă veșnică. După o viață zbuciumată, a avut parte măcar de o moarte fericită, fără chinuri. Trupul i s-a adus de la Brașov într-adevăr în tăcere, la Rășinari.

Tăcerea aceasta, însă, a fost o tăcere foarte elocventă și foarte tristă. De la gara din Sibiu, carul mortuar s-a strecurat pe șoseaua Rășinarului, petrecut de câteva rude de aproape, de tânguirile crengilor uscate de pe marginea șoselei și de șuerăturile ascuțite ale vântului de iarnă...

Tristă înmormântare. Cine a fost acest creștin, care a plecat din această lume fără alai, fără jalnice discursuri și nebocit de presă? A fost un om. Nu un om dintre cei de toate zilele, ci dintre cei puțini și rari, care înțeleg viața, care nu se lasă conduși de ea, ci o conduc. A fost un om născut pentru a cârmui pe semenii săi, fiind înzestrat cu o inteligență clară și rece, cu o inimă stăpânită de rațiune, cu o minte bogată în cunoștințe și cu o putere de muncă uimitoare. Toate însușiri de șef, la care mai putem adăuga: înfățișarea lui fizică simpatică, cuceritoare chiar, puterea de convingere aproape irezistibilă, oratoria distinsă și caldă, stilul sobru și de o logică de fier și mai presus de toate voința lui care nu cunoștea piedici, care știa să se impună.

Acesta a fost creștinul înmormântat în tăcere. Un om în toată puterea cuvântului, care nu putea trece fără să lase vreo urmă în viață. Dacă s-a despărțit de ea în tăcere, n-a putut să o trăiască tot așa, mai ales în sânul unui neam cu o cultură începătoare și dezorientat în multe. Toată lumea românească știe cine a fost Eugen Brote. Feciorul unui mare proprietar din Rășinari, care găzduia pe Șaguna în vremea lui și care a lăsat numeroasei familii o avere considerabilă la noi. Eugen s-a născut în 1850, la 28 noiembrie, și a studiat Agronomia. N-a fost croit, însă, pentru munca pământului, ci a sufletului. În capul lui rodea destulă sămânță de idei, ca să se apuce de munca mai grea a plugăriei intelectuale în ogorul așa de părăginit al culturii românești. Mai întâi a fost asensor în Consistorul din Sibiu, unde îl pomenesc și astăzi ca pe un funcționar conștiincios, ca pe un creator și reformator. Pe urmă s-a apucat de politică pentru care era creat. A înființat împreună cu alții *Tribuna* din Sibiu, ca să realizeze și să apere programul pasivist de la 1881. A fost sufletul comitetului național și a mișcării memorandiste, după care a plecat în țară ca administrator al moșiei Găiceana, aparținătoare dlui Dimitrie Sturdza. A scris mai multe lucrări din domeniul agriculturii, vestita carte „*Chestiunea română*”, tradusă în mai multe limbi, a lucrat la *Replică* și la *Memorand*, a scris un studiu despre băncile noastre și un altul de statistică, publicat numai în ziare.

A fost unul dintre cei mai harnici publiciști ai noștri, colaborând mai ales la *Tribuna* din Sibiu și la *Tribuna poporului* din Arad, iar în vremea din urmă la *Deșteptarea* din Brașov. Cuvântul

lui într-o vreme era ascultat și urmat la noi fără discuție. Era o autoritate în politică, un șef în pribegie. Și acest om a fost înmormântat fără alai național. Da, căci soarta și propriile lui greșeli l-au condamnat la uitare și la tăcere din partea celor ce l-au proslăvit odinioară. Pe Eugen Brote l-a urmărit fatalitatea calculelor greșite, pe care poporul, cu filozofia lui, o exprimă în cuvintele „se-neacă la mal”. Această nenorocire fără îndoială n-a putut urma decât dintr-un defect a construcției lui sufletești, altfel atât de minunate. Dar acest defect a fost așa de mare, încât a întunecat întreaga lui personalitate. În ființa lui lipsea statornicia credinței, sinceritatea convingerii, axa morală, în jurul căreia se grupează întreaga putere de manifestare a unui suflet și care îi determină toate acțiunile. Lipsa din sufletul lui acel punct central, în jurul căruia se învârt faptele oamenilor, chiar și atunci când ei, în urma experiențelor, apucă pe alte căi. Acțiunile lui aveau totdeauna părți tainuite, faptele lui erau determinate de gânduri nemărturisite și de cele mai multe ori vorbele nu acopereau faptele. Era un om, al cărui drum sufletesc nu-l cunoștea nimeni, fiindcă avea multe cărări lăaturalnice. Și un astfel de om, oricât ar fi el de inteligent, de harnic și de practic, e condamnat de firea lui proprie să se prăbușească. Cu toate însușirile lui de conducător născut a fost fatal să aibă soarta ce-a avut-o. Acest defect al firii lui i-a eclipsat toate însușirile și i-a tras dungă peste toate calculele, pe care le făcea mintea lui limpede și practică. Acest defect a făcut din el o ființă paradoxală, căci ce altceva e un om rece și calculator a cărui socoteli ies totdeauna pe dos, un om, care cârmuiește admirabil barca pe valurile vieții ca să o răstoarne la mal?

Să urmărim mai de aproape faptele lui. A făcut – căci el a avut partea leului – mișcarea memorandistă, care a dat fiasco, deși în *Tribuna poporului* susținea că a avut rezultatul dorit. A făcut *Tribuna* din Sibiu, ca să aibă sfârșitul pe care l-a avut. S-a dus administrator pe moșiile dlui Sturdza, pe care știm cum le-a părăsit. A înființat *Tribuna poporului*, care iarăși știm de ce-a trebuit să moară. A susținut programul național, în *Tribuna* din Sibiu, ca intransigent, a continuat să-l apere în *Tribuna poporului* – deși nu mai credea într-însul – ca pe urmă să încerce o politică guvernamentală. Toate acestea le-a făcut cu prietenii politici între care el avea rol de conducător.

În zilele ultime s-a retras ca un sihastru la *Deșteptarea* din Brașov, în coloanele căreia încerca să-și apere naufragiile politice, nereușind, în realitate, decât să-și întunece mereu trecutul. Și acum cine mai poate întreba de ce a dorit să fie înmormântat în tăcere și cine se mai miră, că această dorință i-a fost împlinită? I se împlinea desigur și fără să o fi exprimat, căci nimeni nu se pedepsește în lumea asta mai mult, ca omul ce rătăcește în viață fără un principiu moral, care conduce fără să aibă o credință sinceră și statornică. A murit sărac, uitat și bocit numai de propriile lui greșeli. L-a iertat și uitat toată lumea, căci iertarea și uitarea sunt ușoare. Pilda vieții lui, însă, desigur că nu se va uita în curând.

(1912).

† Ilarie Chendi

S-a dus și Ilarie dintre noi. A plecat într-o zi senină de vară, când neamul nostru întreg se înfiora de entuziasmul unei noi treziri la viață. El răzvrătitul, luptătorul dibaci și-a curmat zilele tocmai în clipele, când se desfășurau flamurile de război ale țării, când întreg pământul românesc clocotea de vijelie, întrezărind întruparea idealurilor noastre naționale. Chendi cât a trăit a fost un neobosit ostaș al acestor idealuri. În întreaga lui viață zbuțumată s-a închinat steagului roșu de luptă, pe care scăpărătoarea și productiva lui inteligență l-a purtat cu cinste. Prin scrisul lui de cercetător al trecutului cultural, de critic literar și de ziarist neîntrecut a pregătit și el calea spre unitatea culturală a neamului nostru, risipit sub atâtea stăpâniri străine. A muncit din greu, cu dragoste, cu spor și cu pricepere, căci a fost un fanatic aderent al muncii disciplinate, neîntrerupte și ajutate de talent. S-a despărțit de viață nu istovit de oboseală, ci înfrânt de boala cumplită a

Venerei, care te-ngroapă de viu. El s-a dus, dar sufletul lui de tovarăș credincios a rămas între noi, îndemnându-ne să urmăm lupta începută și purtată de dânsul cu sfortări uriașe. Sămânța ideilor lui a încolțit în sufletele multor oameni ce se uită limpede și cinstit în fața realității și va crește, aducând roade, oricâte furtuni de patimi mici și de ambiții jignite îi vor sta în cale. Va rodi, căci adevărul, talentul și munca conștientă triumfă întotdeauna.

Numele luptătorului Ilarie Chendi va rămâne un simbol pentru generația de astăzi. Sufletul lui de idealist va călăuzi și va lumina munca celor ce luptă dezinteresați și cu control pentru înaintarea obștească. Ideile lui vor trăi și vor regenera ființa greoaie și puțin orientată a compatrioților lui ardeleni. „După fiecare noapte urmează zorile renașterii, după fiecare moarte o înviere”, spunea el în unul din minunatele preludii. Învierea lui o vor înfăptui ideile propovăduite de dânsul, cucerind tot mai multe suflete. Chintesența acestor idei se poate cuprinde în câteva cuvinte: în viața artistică, științifică și cea publică nu pot fi recunoscuți decât cei înzestrați cu talent și cu însușiri deosebite; cei care se angajează la această muncă superioară trebuie să fie suflete idealiste, conștiente de misiunea lor și înzestrate cu putere de muncă. Reclamagiii, ariviștii, mărginiții și tot neamul lor n-au ce căuta în regiunile vieții superioare. De câte ori vreunul e aruncat de valurile protecției la suprafața acestei vieți, trebuie „pocnit” fără cruțare. Las să se cufunde în adâncimile necunoscutului, de unde a răsărit, că nu e niciun păcat de el. Abia pot respira cei vrednici mai liber și abia pot munci mai cu folos. Aceste principii ale lui au trecut adeseori Carpații și mai în urmă au fost propovăduite de el și susținute de alții în coloanele *Tribunei* din Arad.

Era firesc ca ele să tulbure apele moarte ale vieții noastre publice și să mobilizeze o ceată întreagă de jigniți, ca să salveze... solidaritatea și disciplina națională. Și au reușit să le salveze, desființând o puternică instituție națională, pe care n-au fost în stare să o înlocuiască, și împrăștiind câțiva tovarăși de convingeri, care erau legați prin păcate naționale strigătoare la cer: sărăcia, condeiul și dragostea de muncă. În lupta ce s-a dat s-au întrebuițat lovituri brutale, care au amărât mai ales sufletul delicat al lui Chendi. El nu fugea de niciun dușman de idei și de nicio polemică, fiindcă el simțea că „ura vrăjmașului dă rost vieții, dă tărie și clipe de mângâiere supremă”. Avea însă oroare de adversari vulgari și brutali. N-a purtat niciodată polemici triviale. El se lupta cu săgeți muiate în veninul sarcasmului și al ironiei, dădea lovituri de moarte cu spade de Toledo, ce răneau adânc fără să mutilizeze. A fost un artist mare în polemică, care avea senzații estetice de câte ori citea și aplica vreo replică sau plănuia un atac. Când vedea că adversarul a căzut în țărână și încearcă să-l împrăste cu noroi și cu bolovani, își aduna tolba, își vâră spada în teacă, și pleca fluierând să-și caute un nou vrăjmaș mai nobil și mai rezistent. Era o adevărată plăcere să-l fi întâlnit pe Chendi după asemenea biruințe. Cu pălăria dată puțin pe ceafă, cu capul semeț, cu ochii strălucitori de mulțumire, părea că-i un diavol al veseliei. Glumea, râdea și electriza cu scăpărăurile lui de spirit pe toți care îi ieșau în cale. Cea mai mare bucurie o avea, însă, când reușea să înfrângă pe câte un ardelean ofob, căci sufletul lui Chendi a rămas aici în Ardeal până când s-a stins. În țară trăia ca un exilat. Cu cei de acolo nu se prea înțelegea și nici nu căuta să intre în legături mai strânse.

Adevărații lui prieteni erau ardelenii, care de câte ori mergeau la București întrebau mai întâi de Ilarie. Îl găseau la Academia Română între cărți sau la cafenea între scriitori. Pe ardeleni îi primea ca pe niște frați ai lui. Stătea cu ei de vorbă, potopindu-i cu întrebări despre cei de acasă, pe urmă îi călăuzea prin București cum știa numai el. Oricât de străin se simțea în țară, o iubea. Critica oameni și scaderi, dar conștiința lui românească îi spunea că soarele libertății pentru toți românii tot din țară va răsări. De aceea s-a străduit el mereu ca să ne facă cunoscuți celor din Regat și să atragă atenția celor de acasă asupra muncii pozitive de acolo. Chendi are marele merit, alături de dl N. Iorga, de a fi popularizat pe scriitorii noștri în România. În literatură va rămâne ca un

critic impresionist, ca un stilist rafinat și ca un harnic cercetător al trecutului cultural. Și în literatură critica era elementul lui de viață și cu ajutorul ei a reușit să se impună.

Chendi a venit după critica academică a dlui Maiorescu și după cea sociologică-socialistă a dlui Gherea, continuată, cu o nuanță poporanistă, de dl Ibrăileanu. Chendi a fost un artist impresionist în critica literară, în care nu admitea legi fixe. A afirmat chiar că „*nu există o critică științifică, nici măcar ca știință aplicată, ci pur și simplu opinii, ce se impun de câte ori se pronunță de oameni care posedă calitățile de critic înăscut: talent, cinste și cultură literară*”. După aceste principii a lucrat și a izbutit să fie cel mai apreciat critic din zilele noastre. Firea lui romantică și senzitivă, intuiția lui puternică, ce-l ajuta să pătrundă complexitatea manifestațiilor de viață, îi impuneau aceste principii, pe care le îmbrăca într-o formă artistică. Dar Chendi avea și credințe literare, pe care le-a repetat neschimbate până la sfârșitul activității sale. El susținea că „*un popor mic ca al nostru, la începutul dezvoltării sale, nu poate avea decât o literatură pornită din cea mai largă conștiință de rasă*”. Și afirma, cu toate că nu făcea parte din școala poporanistă, că „*toți prozatorii noștri mai buni și toți poeții mai cu vlagă au rădăcini în popor, cu care suferă și se bucură împreună*”, sau altădată, vorbind de literatura țărănistă, apăsa condeiul și scria: „*Pământul negru și fecund de la țară ne-a dat oameni întregi, puțini, dar vânjoși, și aceștia sunt astăzi singurii care duc pe umărul lor speranțele viitorului literaturii noastre. Atmosfera orașelor și a boierilor iată ce produce: gălfezi, trubaduri de noapte, seci îmblătitori de fraze și cel mult elevi frivoli, storși și fără vervă, de ai lui Roccacio*”.

Cel care a purtat cea mai crâncenă luptă împotriva simboiștilor și decadenților din literatura românească a fost tot Chendi. Nimeni nu i-a citit cu atâta atenție și cu atâta patimă ca el, ca să le poată smulge masca mincinoasă cu care voiau să-și ascundă lipsa de talent. Căci pe Chendi numai creația artistică îl interesa. Școlile literare nu-l tulburau, moralitatea sau imoralitatea în literatură nici n-o discuta. În această privință împărtășea teza lui Oscar Wilde: „*Nu există cărți sau opere de artă morale sau imorale, ci cărți sau opere de artă bine sau rău alcătuite*”, pe care el a completat-o: „*De fapt nu există scriitori morali sau imorali, ci scriitori buni sau răi, cu sau fără talent*”. Pe aceștia din urmă i-a căsăpît fără cruțare.

*

Criticul sever, polemistul ucigător, sarcasticul diabolic a fost înzestrat și cu un adânc fond sentimental. Iubea viața ca un poet liric. Noaptea cu lună, frumusețile naturii îl încântau tot așa de mult, ca și ochii femeilor frumoase. În anii din urmă își găsisse o tovarășă, cu care-și făcuse un cuib al lui, un adevărat sanctuar, pragul căruia nu-l prea puteau trece mulți. Cei ce l-au cunoscut spun că a fost un rai, cu doi îngerași, care acum îngenunche, alături de maica lor cernită, pe mormântul proaspăt și se roagă, cu mânușițele împreunate, pentru odihna de veci a tăticului scump...

(1913).

Titu Maiorescu

Delegații statelor balcanice care au încheiat Pacea de la București au adus mari elogii dlui Titu Maiorescu pentru energia, tactul și priceperea ce le-a dovedit în conducerea dezbaterilor. Atât Venizelos cât și Pasici au declarat că pacea dintre beligeranți se datorește în bună parte înțelepciunii dlui Maiorescu. Cabinetele europene s-au grăbit să-l felicite în termeni călduroși și să-l distingă cu cele mai mari decorații. Deodată cu creșterea prestigiului Țării Românești a crescut și reputația și autoritatea dlui Maiorescu. Astăzi este omul, care se bucură de admirația și recunoștința întreg neamului românesc și de respectul diplomației europene. Dl Maiorescu, în tinerețe, pe când era profesor la Iași, a îndrumat literatura și cultura românească pe căi sănătoase.

Atunci a apărut ca un fulger care a zguduit atmosfera încărcată de ceața școlii latiniste și a luminat cărările pe care aveau să meargă generațiile următoare. Mai târziu, ca profesor la Universitatea din București, a fost spiritul îndrumător al tinerimii, pe care a învățat-o să gândească logic și să fie un element de civilizație și progres în România. Dl Maiorescu a fost un adevărat dascăl, care de la catedră stăpânea și influența viața intelectuală din România. Deși a avut un important rol politic, totuși aureola de profesor îi întuneca multele însușiri politice. A făcut și face parte din Partidul Junimist, al cărui șef a fost dl P. Carp, un boier cu o largă cultură, un bărbat de stat recunoscut, care n-a avut, însă, niciodată norocul a săvârși fapte mari. În această grupare politică, născută din gruparea literară *Junimea* de la Iași, dl Maiorescu, nefiind boier cu latifundii și cu tradiții, a fost socotit un intelectual, desigur omul cel mai cult, capul cel mai disciplinat, mintea cea mai pătrunzătoare și voința cea mai energică din întreg partidul. Boierii junimiști au avut multe prilejuri să-și dovedească superioritatea lor intelectuală pentru binele obștesc. Au și făcut mult, dar s-au ferit întotdeauna de gesturile îndrăznețe și mari, de reformele radicale, de aceea partidul lor nici nu s-a putut consolida și întări. A fost avizat întotdeauna la fuziuni vremelnice cu alte partide. Cea mai nouă fuziune au făcut-o cu Partidul Conservator-Democrat al dlui Tache Ionescu. Șeful acestei fuziuni a rămas dl Titu Maiorescu, care a și izbutit să dea prin superioritatea sa o greutate junimismului în agonie. De salvat nu-l va mai putea salva, fiindcă vremurile de astăzi impun principii politice mai democratice tuturor partidelor din țară, dar va reuși ca în fuziunea de fapt, cu caracter de durabilitate, ce e vorba să se facă cu democrații dlui Tache Ionescu, să salveze nimbul intelectual al fostului partid junimist, să înjghebeze un nou partid puternic, care să emuleze cu cel liberal în încetățenirea reformelor ce ținesc crearea unei Români Mari.

De se va face această fuziune, de nu, dlui Maiorescu îi revine în viitor un rol important în conducerea destinelor Țării Românești. Dl Maiorescu și-a revizuit la bătrânețe unele din principiile literare, admițând sentimentul național ca subiect pentru creațiile poetice superioare. Desigur d-sa va mai reveni și asupra unor principii politice și concepții social-politice. Dl Maiorescu a fost cel dintâi, care, la 1881, a militat pentru atașarea României de Tripla Alianță. Nu discutăm avantajele și dezavantajele ce le-a avut România din această prietenie. Bărbații de stat din Regat, împreună cu dl Maiorescu, astăzi sunt în clar că România trebuie să-și apere înaintea de toate interesele ei proprii și să facă o politică națională, rezemată pe conștiința maselor, chiar și atunci, când politica ei n-ar fi congruentă cu a puterilor aliate. Epoca de înfeudare a politicii românești s-a încheiat deodată cu Pacea de la București. Ca această nouă direcție în politică să aibă sorti de izbândă, dl Maiorescu, împreună cu ceilalți conducători politici, vor fi siliți să renunțe la unele concepții antidemocratice și să introducă reforme serioase, dând pământ și drepturi cetățenești țăranilor. O țărâtime puternică și conștientă este temelia de existență a întreg românismului din viitor. Dl Maiorescu, născut din părinți ardeleni, deci democrat prin origine, va avea și înțelegerea superioară și energia de a așeza Regatul pe aceste noi temelii. Noi cei de aici trebuie să ne mândrim, că am dat României un bărbat de talia dlui Maiorescu, care a știut să cârmuiască destinele neamului nostru în clipe istorice, cum n-am mai avut de la Războiul pentru Neatârnare. Dorim dlui Maiorescu deplină izbândă până la sfârșit... ca să-i putem încununa viața cu aureola împletită din razele soarelui ce va lumina întreg pământul românesc.

(1913).

Nicolae Iorga

– Din prilejul apariției foii *Neamul românesc* la București. –

„Un om e ceea ce s-a născut, plus ceea ce a vrut să fie prin teribilul factor, care e voința omenească” – scrie dl Iorga în una din cărțile d-sale. Și un om, care din naștere e înzestrat cu podoabe sufletești rare

și mai e dăruit și cu acea forță a voinței, care prefacă neputința în putință, în sânul unui popor devine un factor de progres, reușind să pună în acțiune sufletul mulțimii, care întotdeauna are nevoie de un glas de apostol, de un glas ce-i sintetizează gândurile și simțămintele, dorințele și idealurile.

Un astfel de om reprezentativ e dl Iorga pentru Țara Românească a veacului al XX-lea. Mentea bogată în cunoștințe universale, intuiția largă, care pătrunde cu lumina ei în tainele ascunse și fără mărturii ale trecutului, uriașa energie productivă a organelor ce făuresc gândirea, gama de sentimente capricioase și nervoase, adeseori contradictorii, nemulțumirea cu prezentul și zbuțuirea pentru determinarea unor noi concepții culturale și morale în viață – toate sunt însușirile unei personalități, care stăpânește și îndrumă cultura românească – în cel mai larg înțeles al cuvântului – de la începutul acestui veac. Bietul nostru popor de păstori și de agricultori acum începe să-și deschidă ochii mari, ca un copil ce încearcă să înțeleagă rostul lui pe lume și cu încordări mari vrea să ajungă și el în sfera culturii universale a celorlalte popoare din Apus. Vrea să-și cucerească locul ce simte că i se cuvine în puterea însușirilor, pe care i le-a hărăzit trecutul de încercări grele. Dl Iorga e tipul cel mai reprezentativ al acestor străduințe. D-sa parcă vrea să suplinească într-o viață de om munca atâtor generații de oameni ce au trăit în odihna neștiinței.

Această râvnă îl face să nu se mulțumească a cultiva numai ogorul specialității, al istoriei, în care a ajuns o autoritate europeană, ci lumina inteligenței d-sale se revarsă strălucitoare asupra tuturor manifestațiilor de viață românească de pretutindeni. Nu se mulțumește numai cu cercetările trecutului, ci se aruncă vijelios în vâltoarele vieții prezente și ca un cârmaci, care vede departe și care observă primejdii ascunse altor priviri, își spune cu glas răspicat, ce răsună în întreg cuprinsul românesc, părerile asupra tuturor scăderilor de care pățimim, arătându-ne cărările mântuirii. În epoca de adâncă prefacere socială și morală prin care trece Țara Românească, dl Iorga e o forță determinantă, care proiectează limpede idealurile din viitor ale neamului nostru.

Deși se pare că nesuccesele d-sale politice dovedesc zădărnicia luptei ce o poartă, orice om care știe cântări valoarea cuvântului ca factor în regenerarea sufletelor, înțelege și apreciază munca aproape supraomenească desfășurată de dl Iorga. E adevărat că a făcut și d-sa greșeli, dar greșelile sunt tot atâtea experiențe prețioase, deși uneori scump plătite, pentru omul faptelor. Una dintre cele mai mari greșeli săvârșite de dl Iorga, cred că a fost retragerea d-sale în cetățuia Vălenilor de Munte. Când porți o luptă de ofensivă, cum o poartă d-sa, trebuie să ieși la câmp deschis și să dai asalturi cu baioneta, piept la piept, iar nu să te închizi în fortăreața unui sat cu aer curat, unde în loc de huietul vieții te trezește cântatul cocoșilor. Dl Iorga s-a convins singur de această greșală și s-a mutat la București. Acolo va continua desigur lupta cu mai mulți sorți de izbândă. Dl Iorga e născut un om mare, puterea de voință îl mână spre triumfurile eroilor. Îi dorim din inimă împlinirea gândurilor ce ne încălzesc și luminează pe toți.

(1914).

Mihai Eminescu

Înainte cu 25 de ani căzu de pe cerul literaturii noastre cea mai strălucitoare stea ce l-a împodobit,

Iar raza ei abia acuma
Luci vederii noastre.

Astăzi, când „liniștea eternă” a așternut peste trupul lui scurmat de valurile mizeriilor omenești flori și iarbă verde, sufletul lui se revarsă asupra sufletului românesc, ca o binecuvântare a cerului, ca un har dumnezeiesc, ce ne luminează mințile și ne întărește credința în viitor. El, poetul pesimismului, robul Nirvanei, admiratorul budismului, care a scris:

Străin și făr-de lege de voi muri, atunci,
Nevrednicu-mi cadavru în uliță-l arunce,
Și-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmute câinii ca inima-mi s-o rupă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în față,
Îndură-te, stăpâne, și dăi pe veci viață!

Astfel numai, Părinte, eu pot să-ți mulțumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.

El, care spunea că „un vis al morții eterne e viața lumii întregi” – astăzi apare ca cel mai național și cel mai intransigent poet al neamului nostru. Întreaga lui viață e socotită ca un neîntrerupt șir de lupte pentru întruparea idealurilor noastre românești, personalitatea lui ne pare o întrupare a aspirațiilor noastre, iar opera lui e o pravilă de credință, pe care o citim și o mărturisim ca pe o nouă evangheliie națională. Pare ciudată și paradoxală această evoluție, această prefacere a lui Eminescu în sufletul cărturării aceluiași neam. Dar nu e de neînțeles.

Contemporanii nu l-au putut pricepe și nu l-au putut aprecia după cuviință, deoarece el a fost un înainte mergător și încă dintre aceia, care își închină viața muncii sfinte și tăcerii rodnice. Glasul lui de arhanghel n-a fost auzit, fiindcă cei ce-l ascultau n-aveau credința lui, n-aveau sufletul lui. Cu câtă durere trebuie să fi scris el versurile:

Ne-nțeles rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile,
Zboară veșnic îngânându-l
Valurile, vânturile.

După moartea lui au început să-i îngâne suferințele și durerile, care l-au petrecut până la mormânt?! Dar papagalii n-au trăit, n-au simțit lacrimile ce le vărsau. Ei plângeau și se tânguiau fiindcă Dumnezeu nu-i dăruise cu un suflet propriu și cu talentul de a adăuga și ei o fărâma de originalitate la cultura și arta românească. Eminescu a fost cel mai nefericit poet al veacului al XIX-lea, sufletul lui a fost chinuit de genialitatea înnăscută și viața a fost așa de vitregă și de crudă cu el. Durerile și nedreptățile suferite s-au descărcat în versuri triste și deznădăjduite. Era prea întreg și prea sincer, ca să și le poată ascunde. Dar nu aceste suspinuri ale nefericirii lui individuale constituie fondul personalității lui Eminescu. Acestea sunt ca tunetele și fulgerele cerului, care trimite pământului ploile roditoare, pe urma cărora răsar florile parfumate ce rîd vesele în bătaia razelor de soare ce se pogoară din sferele mai îndepărtate și mai adânci ale cerului.

Eminescu a fost întruparea genialității românești în veacul de renaștere al neamului nostru. A venit tocmai atunci, când poporul prin toate însușirile lui începuse să triumfe. A sosit după unirea Principatelor și în epoca de pregătire pentru Războiul de Neatârnavare, după ce poezia populară cucerise sufletul cărturării și când se începuse lupta pentru biruința limbii strămoșești.

Noul sosit era chemat să dovedească lumii întregi că sufletul românesc e în stare să se ridice până la cele mai înalte creații de artă și că limba românească are haine pentru cele mai adânci gânduri și pentru cele mai fine nuanțări ale simțirii omenești. Câtă trudă n-a pus el până a ajuns să învingă toate greutățile! Dar le-a învins, ca voinicul din povești, care a trebuit să aducă apă vie pentru a mântui fecioara din robie. Apa vie a găsit-o el în straturile poporului, în hrisoavele bătrânești, în cronicari și în cucernicele cărți bisericești. Toată tinerețea lui și-a jertfit-o pentru această faptă vitejească. A cutreierat pământul locuit de români, stând ani întregi în

Bucovina și Ardeal, s-a coborât între popor ca să-l cunoască de aproape, a cules creațiile lui poetice, iar în ceasurile de singurătate, pe care le căuta într-adins, se cufunda în cronicile și cărțile bisericești cu vechea lor limbă dulce și înțeleaptă. După ce a mai pătruns și tainele filozofiei și a gândurilor care au frământat mintea omenească, s-a zămislit în altarul sufletului său acea credință sfântă a unității neamului nostru, căreia astăzi ne închinăm cu toții: „*Idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbii strămoșești și a bisericii naționale*”.

Pentru acest ideal a luptat în întreaga lui viață nefericită. Mulți s-au legat de mizeriile pe care le-a îndurat, spunând că de ar fi avut parte de un trai mai bun, ar fi fost poate și mai mare și mai productiv. Tuturor acestora le-a răspuns singur: „*Geniul în zdrențe sau în veștminte aurite tot geniu rămâne*”. Fără îndoială că omul Eminescu a îndurat multe necazuri, dar nu putem crede niciodată că toate acestea au avut o înrăurire hotărâtoare asupra concepțiilor lui, asupra vieții și asupra puterii lui de creație. Pesimismul lui a fost o coardă a sufletului său, care, trecută prin școala budismului, a răsunat în opera lui ca un ecou al durerii omenești. Dar ce e pe lângă aceasta, dragostea de viață ce se zbuțumă în toate poeziile lui erotice?

Și ce bogată e inspirația și activitatea lui, în care leagă trecutul și cu prezentul, în care pare că vorbește însuși sufletul românesc, proslăvind și apărând trecutul pentru a mântui viitorul. Acest optimism e fondul adevărat al sufletului lui Eminescu, care a creat o operă nemuritoare a geniului românesc. Tot ce-a scris sunt bucăți din inima lui ruptă – după dl Vlahuță – sau niște „*Bruchstücke einer grossen Konfession*” cum zicea Goethe, geniul reprezentativ al poporului german. Acestei spovedanii ce-a așezat neamul nostru alături de alte neamuri culte, acestei stele călăuzitoare ne închinăm mai ales noi ce așteptăm să ne bucurăm de „*lumina cea adevărată*” a libertății. Lui, care a trăit în mijlocul nostru, care și-a ridicat glasul pentru apărarea noastră ne închinăm ca unui profet al credinței ce va să biruiască. Și cu cât ne ridicăm mai des ochii spre lumina ce ne-o trimite de sus din împărăția nemuririi, cu atât credem cu adevărat, că:

Icoana stelei ce-a murit
Încet pe cer se suie
Era pe când nu s-a zărit
Azi o vedem și nu e.

(1914).

Simion Mehedinți

Fecior de țăran din Soveja, pe care o descrie cu multă dragoste într-una din broșurile sale⁸⁴: „*Satul Soveja e așezat tocmai în creierii munților. Când ajungi în culmea Răchitașului, îl vezi tot dintr-odată, ca un cuib în mijlocul codrilor de brazi. Mai departe până la hotar nu se află țișenie de om, – doar corbi prin poieni, urși în tihărași și vulturi pe seninul cerului. Slăvit loc valea aceea! Ferită de toate relele, dar lipsită, ce e drept, și de unele înlesniri ale lumii moderne. Pentru noi însă care privim soarele răsărind de-a pururi la colțul Șoimului și apunând spre Zboina Verde; pentru noi care rămânem vara pe la „odăi”, în China și Pasicu, măsurând curgerea nopții după mersul stelelor, Soveja e chiar la mijlocul pământului, după cum a fost Delfi pentru greci, sau muntele Meru pentru vechii indieni. Când la vecernie răsună prelung clopotul de la mănăstirea zidită de Matei Basarab în fundul Dragomirei, și valea, și muntele par în lumină lină a apusului, ca un templu al naturii, cum se zice odinioară în stilul lui René și Atala*”.

Strămoșii țărani ai dlui Mehedinți sunt veniți aici din Muntenia, de unde le-a rămas și numele de Mehedinți. „*Din veacul al XVII-lea – continuă d-sa în pomenita broșură, – de când bunul voievod Matei Basarab a clădit mănăstirea, după ce se războise cu noroc la Finta, gloata noastră cu adaosuri*

⁸⁴ S. Mehedinți, *Către „Popeștii” Partidului Liberal*. București, 1912.

din Rucăr și Dragoslave, a poposit „pe pământ moldovenesc”, cum zice pisania bisericii. Descălecând, am botezat apele și locurile cu nume oltenești și muntenesți și toți de la Stoica Mehedințu și de la Baștea bătrânul și până azi, am cosit iarba în Groapa Mehedinților; am suit spre stâni potecile Clăbucului și ale Zboinei; am păstrat graiul muntenesc și portul și numele...

Păstrători de tradiție, ca fagi, ca brazi, ca ienuperi care se lipesc de stânci, trăiesc mai mult în aer și lumină, dar nu-și schimbă nici înfățișarea, nici numele. De aici și mulțumirea cu ale noastre”.

Un țăran cuminte, cu suflet bogat înzestrat, care ajuns între boieri nu s-a lepădat sufletește de cei ce poartă opinca și cojocul strămoșesc. Altor colegi de ai d-sale de la Universitatea din București li-e rușine de originea lor rustică și pentru a dovedi că au rupt orice tradiție sufletească cu cei de la țară se ridică până și în artă împotriva lor.

Dl Mehedinți ne pare rob de două suflete ce se luptă între ele. Înfațișarea fizică trădează pe omul ce se luptă cu sine însuși. Capul frumos, cu fața severă, cu fruntea boltită – are niște ochi, care privesc mai mult înlăuntru, spre a se analiza și judeca neîntrerupt. Buzele strânse și sprâncenele încrețite îi trădează zbuciumările sufletești și un fel de nemulțumire că nu poate lua o hotărâre. În înfațișarea, în pășirea dlui Mehedinți e o sfială, o rezervă, un fel de nesiguranță.

Altădată, când scapă din cătușele mediului în care l-a aruncat soarta, fața i se înseninează, ochii strălucesc mai cu căldură, sufletul își ia un avânt nebănuț. Ca profesor și conferențiar e un om cu o credință, cu un ideal. Omul rece de știință și omul politic măsurat, calculat chiar, se prefăce într-un luptător, într-un profet de un optimism sănătos. În glasul lui vibrează libertatea din Soveja, în graiul lui s-aud vorbind strămoșii în cuvântul lui e aceeași credință în Dumnezeu și aceeași dragoste de neam ca și a păstorilor din munții Vrancei. Și când cunoști acest al doilea suflet al dlui Mehedinți, nu te îndoiești că el va triumfa asupra celui alt, fiindcă are rădăcini mai adânci și viață de generații întregi. Cu acest al doilea suflet, dl S. Mehedinți, profesor de Geografie la Universitatea din București, a venit la Sibiu și în cadrele cursurilor aranjate de Asociațiune a ținut o conferință despre „Cultura românească în veacul al XIX-lea”. Ca să știe și cititorii acestei reviste cine a venit în Ardeal, vom încerca să zugrăvim și pe omul de știință S. Mehedinți.

E un tip de savant. Chiar și trupul plâpând pare a fi făcut numai ca să poarte capul acela armonios cu mintea veșnic preocupată de un gând, de o problemă. De multe ori dl Mehedinți ne-a făcut impresia unui aparat de gândire, de observație și mai ales de sinteză. La Universitatea din București e profesor de Geografie din 1901. Scriitorul acestor rânduri nu va uita niciodată prima lecție a dlui Mehedinți ținută la Universitatea din București. Venise din străinătate, din Germania, cu o reputație de om cu studii frumoase. Noi studenții Facultății de Litere nu prea înțelegeam rostul acestei catedre noi de *Geografie*. Când ne-a vorbit însă despre „obiectul și definiția geografiei” ne-a deschis un nou orizont și ne-a știut însufleți pentru acest studiu ce avea să-l predea. Mai ales dicția impecabilă, forma literară, viața ce o dădea lecțiilor sale ne-a rob și ne-a făcut să-l ascultăm cu plăcere și cu interes până la terminarea universității. De atunci, din 1901 și 1902, profesorul Mehedinți a urcat mereu, muncind cu sârguință. A devenit unul dintre cei mai ascultați profesori ai Universității din București, iar faima științei lui a trecut de mult granițele catedrei, cucerind largul vieții românești.

În ramura Geografiei a scris următoarele lucrări: *Obiectul și definiția Geografiei*, București, 1901; *România – o schiță* – București, 1907; *Introducere în studiul Geografiei*; *Antropogeografia și întemeietorul ei, Fr. Ratzel*; *Die rumänische Steppe – eine anthropogeographische Skizze*, Leipzig, 1914.

Pe lângă acestea a scris câteva lucrări minunate pentru școală, care ar merita să fie cunoscute și la noi și dacă se poate să fie introduse chiar și în școală: *Cele cinci continente*, pentru clasa I liceală; *Europa*, pentru clasa a II-a; *Continentele* pentru clasa a III-a.

Pe lângă cursurile sale de la universitate a organizat un seminar, care stă la înălțimea celor din străinătate. De la 1909 Seminarul publică câte un anuar, cuprinzând diferite studii ale elevilor.

În afară de conștiințioasa și rodnică sa activitate științifică în ramura Geografiei, desfășoară o activitate de îndrumător al tinerimii și al vieții culturale și politice din Regat. Cărțile sale: *Către noua generație*, *Poporul – 1913*, – *Ofensiva națională* și de curând apăruta *Primăvara literară* sunt pline de îndemnuri bune și de idei rodnice. Pe lângă aceste cărți a mai scris studii și articole în *Convorbiri literare*, al căror director este, în *Anuarul societății turiștilor români*, în *Săptămâna politică și literară* și ziarul *Minerva*. S. Mehedinți e membru al Academiei Române, a fost de mai multe ori deputat și membru în Senatul universitar.

*

Conferința din Sibiu, a atras, cum era firesc, public chiar și din depărtări mari. Vom încerca să o rezumăm, ca să poată fi cunoscută în cercuri cât mai largi.

Conferențiarul de la început face deosebirea dintre civilizație și cultură. Civilizația e o însușire a vieții exterioare. Orice om care trăiește la orașe și se supune convențiilor și obiceiurilor sociale este sau poate fi civilizat. Cultura e cu totul altceva. Ea este o însușire a vieții lăuntrice – sufletești. Păstorul nostru, care din punctul de vedere al civilizației se aseamănă așa de mult cu oricare popor primitiv, poate fi expresia unei culturi. Cu simțul lui puternic pentru natură, cu limba bogată în imagini, care îmbracă gândurile sale, cu concepția lui religioasă și morală care îl ține în toate împrejurările vieții pe o linie de idealitate, cu toată făptura lui rustică e o pildă de reală cultură și deci neasemănat superior celui mai lustruit orășean, care sub spilcuiala vieții materiale, în adevăr civilizată, ascunde un suflet brut sau haotic din punct de vedere intelectual și moral.

La civilizație poate ajunge oricine și oriunde, pe când la cultură, adică la dezvoltarea armonioasă a însușirilor caracteristice ale omului, nu poate ajunge nimeni pe deplin decât în sfera neamului său, și anume: în măsura în care, din naștere, are sau nu însușirile de căpetenie ale neamului. Această deosebire e așa de însemnată, încât de ea se leagă însuși fundamentul concepției cuiva despre viață. În scara valorilor omenești, de aici începe și trebuie să înceapă a se socoti prețul ori lipsa de preț a istoriei popoarelor; prețul sau lipsa de preț a vieții indivizilor.

Cercetând în ce măsură poporul nostru s-a înfățișat în veacul al XIX-lea ca o personalitate originală în cultură, și prin urmare ca factor de preț în istoria omenirii, conferențiarul constată că izvorul cel mai depărtat al unui popor e *rasa*, soiul neamului. Astăzi toți etnografii recunosc originea latină a neamului nostru. Răposatul profesor de Geografie de la Universitatea din Berlin, Richthofen, mărturisea că nicăieri n-a avut o impresie mai puternică de latinitate decât în mijlocul poporului din Carpați.

Al doilea caracter fundamental, după rasă, e *limba*. Ea e cercul de foc care încinge un neam din toate părțile și-l ține în conștiința ființei sale unitare. Limba e felul de a gândi, simți și voi, partea cea mai tainică a unui neam. Dintre toate veacurile, tocmai al XIX-lea e pentru afirmarea limbii, ca și pentru recunoașterea însușirilor de rasă un moment hotărâtor. Sute de ani am stat în calea năvălirilor barbare, dar ne-am păstrat obiceiurile și limba, adăpostiți la poalele munților, pe șesuri și prin văi, după cum dovedesc multe cuvinte din limba noastră. Și n-am fost numai păstori și plugari, căci cuvintele a *scrie* și *citi* dovedesc că am păstrat și forme de oarecare viață culturală.

Noi n-am părăsit niciodată pământul Daciei, ci am trăit ca birnicii diferitelor popoare ce s-au perindat pe aici. Peste vechiul substrat dac, care n-a pierit în banchetul cu venin de la Sarmisegetuza, ci a continuat să-și vadă de trai prin munți și prin văi, a venit stratul bogat de populație romană, care a dăinuit neîntrerupt aici, închegându-și individualitatea încetul pe încetul. Creștinismul nostru, cu *biserica*, *sărbătoare*, *cruce* etc., dovedește că până prin veacul al VII-lea trăisem aici ca popor, legat de provincia din dreapta Dunării, de unde ne veneau misionari și episcopi și alte îndemnuri de viață culturală.

Greutatea cea mare a început abia cu venirea slavilor, de la care am primit limba slavonă în biserică și pe urmă organizația de stat. Iar ca culme a ironiei, când statele slave au fost sfărmate de

turci, am rămas noi să ne îngrijim de acea limbă venetică, păstrând-o veacuri întregi și tipărind până în vremea lui Matei Basarab cărți de slujbă în limba slavonă. Și parcă n-a fost destul pacostea acestei limbi, a venit peste noi și alt venetic: limba greacă, amestecându-se în biserică, în saloane, în teatru și mai ales în palatul fanarioților. E însă un echilibru, care stăpânește toate fenomenele vieții.

În momentul căderii celei mai mari se arată adeseori începutul celei mai glorioase înălțări. Pentru noi acest moment a fost veacul al XIX-lea. Ca niște orfani, care caută spre rude și întind mâinile spre ajutor, și Lazăr și Asachi și alții și-au adus aminte de originea latină a graiului nostru. Și au început să împrumute, unii din latină, alții din italiană, alții din franceză, ticluind în pripă un grai păsăresc, fără să-și dea seama că limba e un organism viu și că e hotărâtă nu prin „învoirea” oamenilor, ci prin însăși puterea tainică a cugetului și simțirii întregului neam. Dar *rustica natura* s-a ridicat împotriva tuturor încercărilor de a poci limba. Toți oamenii cu bun simț literar s-au întors spre limba vie a poporului. Și a început să scrie Creangă, Odobescu și alții, uimind până și pe cei mai îndărătnici reformatori cu farmecul limbii și vieții originale a poporului român.

O *rustica natura*! O limbă veche și înțeleaptă a poporului nostru îndelung răbdător și adânc gânditor! Graiul născut în răcoarea codrilor, la șoapta izvoarelor, pe înălțimea plaiurilor... Limbă plină de frăgezime și mlădiere, care poate spune frumos și deplin toată cuminența cugetului și toată taina simțirii omenești – ce repede s-a risipit negura veacurilor de oropsire, când Alecsandri, Negruzzi, Creangă, Odobescu, Eminescu, Maiorescu și alții te-au recunoscut stăpân în casa ta, la vatra ta, alungând abia după 19 sute de ani pe veneticii, care te îngânaseră de la ușa bisericii până la treptele tronului. Cea dintâi manifestare mai caracteristică a culturii române din veacul al XIX-lea e deplina dezrobire a limbii române de înrâurirea străină, care o ținuse mereu încătușată.

Al doilea caracter al culturii române în veacul al XIX-lea este emanciparea sufletului nostru prin literatura și arta proprie. Limba poporului a biruit, fiindcă biruise mai întâi simțirea lui originală și cugetarea lui proprie. *Rustica natura* biruise prin finețea și superioritatea ei izvorâtă din însușirile primitive ale rasei. Și a biruit pentru totdeauna. După Alecsandri a venit Creangă, cu minunatele sale povești și amintiri, apoi Mihail Eminescu, a cărui operă s-a încheat în forme artistice deopotrivă cu ale celor mai mari poeți ai omenirii. Așa că nu numai prin literatura populară, ci și prin cea cultă, neamul românesc a putut să-și afirme individualitatea sa în istoria lumii. Și tot aici trebuie să pomenim de Grigorescu, care s-a ridicat lângă cei mai mari pictori ai Apusului. Tot astfel s-a înviorat și muzica: în mijlocul simfoniei pastorale a lui Enescu răsună melodia doinelor. Arhitectura asemenea a prins a se dezmetici din haosul de înrâuriri străine, revenind la poezia albelor case cu cerdacuri bătrânești. Ba și sculptura începe a se deștepta. Crestăturile de pe troițe și podoabele rustice ale casei lui Mogoș sunt azi punctul de atracție al muzeului etnografic din București.

Cum a biruit simțirea românească în artă, așa s-a arătat gata de biruință și cugetul românesc în lupta pentru descoperirea adevărului științific. Începând de la științele concrete și până la cele abstracte, azi avem în toate ramurile cercetători care urmează aceleași căi și ajung la aceleași rezultate, ca și oamenii învățați din alte țări. Veacul al XIX-lea e deci epoca în care pentru întâia dată am luat și noi ofensiva în lupta de întrecere cu alte neamuri. Prin limbă, artă și știință, am ocupat un loc propriu în istoria culturii omenești. În sfârșit, era firesc ca ofensiva să nu se oprească aici. După cum biruise simțirea în artă, după cum gândul s-a afirmat în știință, trebuia să se afirme și voința în latura vieții istorice.

Începutul l-a făcut și aici tot *rustica natura*. La 1821 țăraniii lui Tudor Vladimirescu au deschis o eră nouă, o domnie pământeană, care a pus cruce epocii fanarioților. La 1878 Curcanii lui Peneș au trecut Dunărea și la întoarcere au făurit coroana de oțel a Regatului neatârnat. La 1913, din munți, din văi, din șesuri, ca lava unui vulcan s-a revărsat *rustica natura*, iar Dunărea a văzut în vara trecută cea mai mare oștire dintre toate câte i-au trecut vadurile, de când apa îi surpă

malurile. Biruit-a deci și vrerea cea dreaptă a poporului românesc. Dacă cele înșirate mai sus sunt exacte, vom înțelege și locul deosebit ce ocupă veacul al XIX-lea în desfășurarea istorică a poporului românesc. El este unul dintre cele trei mari momente ale vieții noastre ca neam: cel dintâi a fost întemeierea prin colonizarea pământului dacic de Traian; al doilea moment însemnat a fost *descălecarea* din munți și reorganizarea politică sub cei dintâi voievozi; al treilea, e *Renașterea*, din secolul al XIX-lea, când prin rasă, limbă, cultură și viață de stat, românii s-au așezat alături de orice popor modern.

*

Conferința dlui Simion Mehedinți, fără să exagerăm, a fost una dintre cele mai frumoase conferințe care s-au auzit pe pământul Ardealului. Pe lângă adâncul fond de gândire, feciorul de țăran din Soveja are un grai fermecat, știe să-și îmbrace ideile într-o formă literară aleasă.

I-am văzut pe mulți ascultători încremeniți că și în limba noastră se pot spune cele mai subtile și mai adânci idei într-o formă așa de frumoasă. Țăranul din Soveja a venit, după un veac, aici lângă mormântul lui Lazăr, ca să ne plătească o datorie și să ne dovedească că sămânța aruncată de dascălul din Avrig a adus roade îmbelșugate, că a biruit sufletul românesc cu graiul lui băștinaș, cu simțirea și cu vrerea lui mult încercată. Publicul l-a sărbătorit pe dl Mehedinți. L-a sărbătorit sincer și cu dragostea ce se cuvine unui frate mai mare și mai cuminte. Și la despărțire l-a rugat să nu ne uite, el și ceilalți frați buni și tari...

O vorbă din bătrâni zice: *cine dă, lui își dă!*

(1914).

Coșbuc

În capitala eliberată de nenorocita robie, am găsit mormântul proaspăt al lui badea George Coșbuc, al poetului care s-a stins, fără țară, înainte de-a începe să ni se lumineze orizonturile de bucuria biruinței. S-a stins cu sufletul întunecat de pajurile dușmane, care își înfipseaseră ghiarele hrăpărețe în trupul țării și pe care le ura de moarte de acasă, din Ardeal. Bietul, badea George, s-a născut și a murit sub cerul înnorat de robie! Să ne închinăm cu evlavie în fața mormântului lui și să-l împodobim cu flori culese din cuprinsul larg al României mărite și libere, ca pribeagul să-și poată dormi somnul lin și împăcat măcar acolo în împărăția nemuririi și să simtă că s-a împlinit visul obștesc al neamului său. Să îngenunchem cu smerenie la crucea ce străjuiește creștetul cântărețului pierdut, care, din razele geniului său, a împletit cununi de veșnică frumusețe și de mândrie sufletului românesc.

Să proslăvim, din generație în generație, amintirea acestei luminoase energii creatoare, care ne-a sporit bogăția spirituală cu cântece smulse din adâncurile ființei noastre naționale, descoperind lumea nouă a flăcăilor și fetelor, a poporului vânjos de la sate. Închinându-ne la mormântul lui, reînviem mereu opera lui, o retrăim și ne-o apropiem, trezind o încredere în noi înșine, o putere dătătoare de viață nouă și un avânt spre desăvârșire, spre idealism, către care tind toate noroadele pământului din sânul cărora răsar personalități ca și Coșbuc. Eroii gândirii, ca dânsul, prin moarte se eliberează de cătușele lutului vremelnice și trăiesc de-a pururi în haina senină și pură a ideilor, a frumosului întrupat în cuvânt. Mormintele acestor gânditori mari se prefac în locuri sfinte, la care pelerinază și se proșterne mulțimea pentru a renaște și a se înălța sufletește. Viața își descoperă tainele numai celor puțini, numai sufletelor de elită. În ele se acumulează zbuciumul și truda premergătorilor. Aceste individualități de pură aristocrație intelectuală primenesc și intensifică conținutul vieții, călăuzind turmele sociale spre lumina spirituală, spre imaterialitate, spre cultură și artă. În viața socială ele sunt fermentul de solidaritate

și de armonie; ele aduc mereu scânteia prometeică din cer în masa inertă de pe pământ, potențând ritmul vieții. Această luptă pentru intensificarea culturii e determinată de un optimism sănătos, de iubirea și de credința în viață. Lupta împotriva întunericului, truda necurmată a creației, prin eforturi și suferință, constituie rostul ideal al omeneirii. Prin muncă continuă se răscumpără scopul vieții. Și greu îl duc din cei mulți chemați, cei puțini și aleși, individualitățile care poartă cununile de spini ale progresului uman. Progresul uman se compune din suma muncii săvârșite de grupurile sociale ale neamurilor, singurele care sunt realități sufletești. Creatorii exprimă notele etnice, nuanțele de simțire și de gândire ale națiunilor din care fac parte, și, prin ele, sporesc tezaurul comun al culturii omenești. Creațiile artistice mai ales, oricare ar fi momentul istoric al nașterii lor, și orice subiect ar trata, îndeobște reoglindesc sufletul național. O operă artistică fără patrie, fără rădăcini hrănite de o sevă națională aproape nu e cu putință de conceput.

George Coșbuc, în creația lui artistică, e reprezentantul tipic al optimismului, al vieții tinere și viguroase de la țară. În cântecele lui vibrează iubirea de viață și dorul de luptă cu dușmanii vieții. Din versurile lui râde un prisos de energie, o bogăție de sănătate și de veselie. Poeziile lui sunt un izvor de reîntinerire sufletească. Coșbuc e un maestru al credinței în viață și opera lui cel mai minunat cheag de solidaritate socială. Fără să fie un poet luptător, un cântăreț cu flamura tricoloră în mână, a pus temelii durabile unității noastre naționale și culturale. În opera lui trăiește creația artistică așa cum trebuie să o înțeleagă, fără să o caute, orice suflet românesc. În tot ce-a scris trăiește graiul, mentalitatea și simțirea cea mai neaoș românească. El e poetul, nu al țărănimii, cum a fost numit, ci al neamului, al neamului care e cumpătat, cuviincios, harnic, mândru și artist în toate manifestațiile vieții lui. Coșbuc a fost cel dintâi poet mare pe care ni l-a dat Ardealul. Să ne închinăm la mormântul lui, căci e viață din viața noastră și suflet din sufletul nostru!

(1919).

ARTĂ

Pictorul Grigorescu

În Câmpina, orașul liniștit din minunata vale a Prahovei, se zărește o casă modestă, în care își deapănă bătrânețele spornice un moșneag uscățiv, cu niște ochi cumiți de diamant scânteitor în negru. Retras de zgomotul lumii, în liniștea patriarhală a munților, – acolo sus, în sihăstria luminoasă și curată a aerului de brădet scrie în culori poezia senină a sufletului său bun și bogat, zugrăvește pe bucăți de pânză firea poporului ce l-a născut și farmecele naturii din țărișoara lui.

E pictorul Nicolae Ion Grigorescu.

Ai noștri, de dincoace, cunosc prea puțin opera măiastră și fără de moarte a acestui artist. Puțini de tot au avut fericitul prilej de a încremeni în fața unei pânze împodobite de mâna iscusită a acestui preot, care propovăduiește ochilor religia cea nouă în pictură. Credem deci, că pe lângă prinosul de admirație ce-l aducem acestui geniu al neamului nostru, înfrumusețând paginile acestui număr cu reproduceri după tablourile lui, facem și o surprindere nouă cititorilor noștri, dornici de a cunoaște și admira tainele frumosului. Reproducerile, oricât ar fi ele de reușite, sunt numai o palidă copie a originalelor. Splendoarea și armonia culorilor, care dau viață lumii create de penelul artistului, cu greu le poate suplini și cea mai săltăreată fantazie. Dar ele sunt cu toate aceste îndestulătoare pentru ca să se poată bănuși măcar măreția operei, ele pot ușor să zămislească, în suflete, dorul de a vedea în original pânzele celui mai senin și mai mare pictor al neamului românesc. Viața zbuciumată, plină de hărnicie și jertfă, a acestui artist, se povestește în altă parte cu multă competență de dl Delavrancea. Ea poate servi multora de crez, cum se cucerește în viață nemurirea.

*

Cei ce-au văzut tablourile lui Grigorescu – și noi suntem unii din acei fericiți – desigur s-au dumerit pe deplin asupra întrebării, ce importanță are naționalismul în operele de artă. Ochiul înarmat cu preceptele cele mai severe și mai strict științifice încă va recunoaște în pânzele ocrotitoare ale idilei noastre țărănești, însușirile rare ale acelei arte, care te cucerește, te înalță în sferele transcendente ale frumosului desăvârșit. Opera pictorului nostru e curat românească; ea e smulsă din rărunții sufletului nostru, reoglindește credincios natura Țării Românești și totuși se înalță la valoarea netăgăduită a creațiilor de artă pură. Arta plastică românească pentru prima oară învederează condițiile sublime ale artei pentru artă: impersonalitatea, în această calitate găsim noi dănuirea veșnică a operei lui Grigorescu, care nouă ne place și ni-e scumpă îndoit, fiindcă fondul ei, lumea căreia i-a dat viață stătătoare, e a noastră.

Grigorescu a înțeles, ca nimeni altul, toată poezia și melancolia naturii Țării Românești și a știut să ne-o prezinte fidel; el a pătruns în tainele psihice ale plugarilor și păstorilor, el a reușit să ne dea în culori sinteza sufletului țărănimii noastre în toate împrejurările, vesele și triste, ale vieții.

În pânzele lui găsim nemărginirea cerului albastru și cald cu *lumina* lui, care e numai al nostru, și sub care, pe plaiuri cu flori, pajiște înrourată sau râpi stâncoase, pasc turme de oi sau coboară de pe coaste piezișe, încet la vale; în zarea unui deal stă un cioban voinic culcat sau rezemat pe bâtă; lelițe zvelte cu gene lungi mână la pășune un cârd de viței; în văi, pe drumuri albite de praf, care au poezia lor până la el necunoscută, scârțâie care încărcate cu fân, trec chervane împovărate de o laie de țigani zgomotoși; pe sub coline s-ascund căsuțe țărănești cu pereți sărăcăcioși și învăscuți de buruiană...Toată lumea aceasta românească e scaldată în poezia unui aer primăvărat, care râde și farmecă.

Dar pe lângă seninătate „*strălucirea operelor lui e de-o durere reală și evidentă: poetizarea scenelor nu ascunde mizeria. Boii minunați de frumoși, dar slabi, întind din greu, că se aștern la pământ, omul se*

apleacă, apăsând să trosnească, pe coarnele plugului. E noapte, abia se mai vede o dungă de sânge în apusul posomorât, și bietul creștin, uscat și trist, ca și boii lui, despică brazdă lângă brazdă, altfel din bogăția pământului negru și lucios nu s-ar alege nici cu mămliga de toate zilele. Soarele arde; în aerul de cuptor pomii rari se topesc și tremură în conturul lor vag, iar muncitorul c-o cămășuță săracă pe dânsul, strâns încins cu un curmei subțire, c-o căciulă groasă și mare în cap, fără șolduri, costeliv și prăjit, se frământă fără odihnă. Pe drumul greu, desfundat de ploii, roata a intrat până în butuc; boii se năpustesc în jug, le numeri coastele; sus, la spata de dinapoi, o groapă, o pată închisă sub șoldul luminat; trage și cel care îi mână, în pornirea lui disperată; și se pare că-i auzi răcnetul: un blestem înfiorător”.

Aceiași țărani fericiți și necăjiți sunt eternizați în avântul luptei de independență. Măiestria pictorului de a reda învâlmășeala și vijelia luptei printr-un episod e ingenioasă. În eternizarea scenelor războinice și în străinătate abia are rivali. În lupta de la Smârdan, de pildă – aflătoare în proprietatea primăriei din București – figurile în mărime naturală te-nfioară. Vedem îndărătnicia și vitejia soldatului român în încordările lui de leu întărâtat.

Pânzele lui Grigorescu din Războiul de Independență sunt paginile cele mai minunate scrise ale acestui act eroic, în care s-a făurit coroana de oțel a Regatului Român. Opera întregă a maestrului e o istorie desăvârșită a țaranului din România. Ea mai are menirea de a croi un drum nou și fericit operelor de artă ce se plămădesc la noi.

(1905).

Sculptorul Ioan Iordănescu

De câte ori aflăm vești despre ivirea unui talent artistic, simțim bucuria nădejdilor noi pentru viitorul artei noastre. În anii trecuți am atras atenția publicului asupra sculptorului Brâncuși, care prin lucrările sale se impune tot mai mult în metropola artei moderne, care este Parisul. Acum avem mulțumirea sufletească de a vorbi de un nou talent, care a fost apreciat în străinătate. Acest talent e sculptorul Ioan Iordănescu, dintre lucrările căruia cele două pe care le reproducem în numărul de față au fost admise la expoziția Salonului din Paris, deschisă la sfârșitul lui martie a. c. (despre această expoziție vom vorbi într-un număr viitor, aducând mai multe ilustrații.) I. Iordănescu s-a născut la 1881 în București, unde a urmat liceul și unde, în 1904, a mântuit școala de Bele Arte cu un succes zgomotos. La 1905 a luat parte cu două lucrări la expoziția întocmită de Ministerul Instrucțiunii Publice din România, atrăgând asupra-i atenția cunoscătorilor. În 1906 expune la expoziția „Tinerimii artistice” și la expoziția jubilară, între altele „Micul Dorobanț”, o minunată lucrare ca expresie a figurii și moliciune a formelor, pentru care a fost medaliat. În 1907 pleacă la Paris, unde studiază cu Julien și cu Verlet. Fiind un mare admirator al artei clasice, în 1908, trece în Italia, pentru a studia mării maeștrii. Revista *L'art ancien et moderne* în numărul din martie, reproducând cele două lucrări, expuse la salon, le face următoarele aprecieri: „I. Iordănescu nu caută simplul efect plastic al formelor în operele sale, ci se silește a le da puterea de viață care zguduie și emoționează. Cele două opere pe care le expune „Grija de mâine” și „Fericirea unei tinere mame” sunt remarcabile prin justetea construcției lor și prin dulcea emoție, ce o trezește în cei ce le privesc”. Artistul însuși se pare a fi încântat de recunoașterea talentului său, de care a avut parte la Paris. El scrie unui prieten: „Am răzbit acolo, unde de la început am ținut, acolo unde cred eu că se face adevărată artă, unde se păstrează gustul artei clasice, unde evoluția artistică se face cu pași înceți, dar siguri – adevărata evoluție”.

Din parte-ne dorim tânărului sculptor, care acum lucrează în Neapole, să înzestreze arta noastră cu opere cât mai desăvârșite și să reușească a-i cuceri un loc de cinste în mișcarea artistică universală.

(1908).

Mobile românești

Arta decorativă țărănească a atras luarea aminte a păturilor culte nu numai la noi, ci și în țările din Apus. Acolo însuflețirea pentru arta plăsmuită de popor e mai veche și s-a lucrat foarte mult pentru cunoașterea și pentru aplicarea ei. Inspirațiile din popor și prelucrarea motivelor artei țărănești a devenit, mai ales în Germania, o adevărată modă, care a făcut pe câțiva cercetători să se ocupe mai de aproape cu originea motivelor artei populare și să încerce a stabili notele originale și frumusețea lor. Unul dintre acești cercetători, Forrer⁸⁵, dovedește că arta populară e o imitație, e un fel de sălbăticiune a artei orășenești. Părerea se repetă în tot mai multe reviste germane și a ajuns chiar și în broșurile de popularizare (în *Führer zur Kunst*, vol. 5).

Această părere nu se poate susține când e vorba de arta noastră țărănească. E adevărat, că se pot constata și la noi influențe orășenești, mai ales în vremea din urmă, dar arta țărănească veche nu poate fi o imitație a artei orășenești, care a fost străină și necunoscută țărănimii noastre. Care este, de pildă, originea artei decorative a țaranului român și ce influențe a suferit în urma contactului ce l-a avut neamul nostru cu alte neamuri, e o chestiune care desigur merită un studiu amănunțit. Ca să ne putem gândi, însă, la astfel de studii comparative, trebuie să adunăm foarte mult material și să cunoaștem desfășurarea artei țărănești a celorlalte neamuri conlocuitoare.

Începutul de a aduna material s-a făcut și se continuă cu sârguință. Putem deci nădăjdui că vremea când se vor face și cercetări științifice temeinice nu e prea îndepărtată. Cu ajutorul cunoștințelor câștigate până acum, putem spune că avem o artă țărănească cu note originale și specific românești, care reoglindesc marile aptitudini artistice ale neamului nostru. Chiar și aceia dintre străini, care nu ne sunt prieteni, spun că arta decorativă a țaranului român e o comoară de frumuseți, din care se poate naște o neîntrecută artă națională. Căci trebuie să recunoaștem, noi cărturarii, că arta populară e aproape singură națională în domeniul artelor plastice. Doar în arhitectura, pictura și sculptura bisericească găsim sporadic câteva mărturii artistice cu particularități interesante. Pătura cultă, atât la noi cât și în România, voind să-și creeze o artă decorativă națională, e silită să se adreseze poporului, să prelucreze și să perfecționeze motivele artei țărănești. Vorbind despre melodiile populare în muzică (*Lucașfărul*, 1908, p. 339), am arătat atât importanța lor artistică cât și cea socială. Aceeași însemnătate și aceeași influență ar avea-o și motivele țărănești în arta decorativă națională, și anume: *a*) s-ar naște o artă națională, prin sinteze conștiente, din puterea de creație a sufletului românesc; *b*) am avea o artă, care s-ar adresa întregului neam, înrâurind puternic apropierea păturilor sociale ale poporului nostru. Ținem să fim bine înțeleși, când stăruim pentru introducerea motivelor populare în arta noastră națională.

Nu e de ajuns să copiem motivele și să le aplicăm neschimbate, cum s-a făcut, de pildă, în câteva încercări de pictură bisericească. Pictorii au luat motivele unui brâu și le-au pus pe o coloană, sau au aninat o cusătură de pe-o cămașă femeiască pe tunica unui sfânt, sau cu motivele unui covor au decorat ferestrele. Acestea sunt lucruri, care dovedesc lipsa de invenție a decoratorului. Ca să ne convingem ce erezie se face cu o astfel de întrebuințare a motivelor artei țărănești, să ne gândim la bisericile zugrăvite de țărani. Niciodată nu vom găsi în opera lor primitivă asemenea dovezi a lipsei de pietate. Motivele artei țărănești trebuiesc prelucrate, trebuiesc trecute prin sufletul creator al unui artist de talent, ca să poată da naștere unor opere naționale superioare și durabile. Invenția trebuie să vină în ajutorul artistului, ca să poată desăvârși creațiile geniului popular. Numai în chipul acesta vom avea o artă trainică, născută din ființa noastră națională.

⁸⁵ Von alter und ältester Bauernkunst, Esslingen, 1906.

De bună seamă nu facem o surprindere de toate zilele cititorilor noștri, înfățișându-le, în acest număr, o parte cu totul nouă din arta decorativă a țaranului român. Alături de minunatele și bogatele motive populare, de astă dată avem norocul să publicăm și unele prelucrări reușite ale dlui Ion Ștefureac, profesor-arhitect la „Școala specială i. r. pentru prelucrarea lemnului” din Câmpulungul Bucovinei. D-sa a făcut mai mulți ani studii amănunțite asupra casei și mobilierului țărănesc din Bucovina, mergând din sat în sat și adunând cu sfințenie toate lucrurile de artă veche țărănească. Tot dl Ștefureac ne-a pus la dispoziție și fotografiile după originalele țărănești, care apar alături de compozițiile d-sale. Până acum s-a vorbit așa de puțin despre mobilele românești, încât cei mai mulți nu-și vor fi închipuit că există și de acestea. Când am primit desenele dlui Ștefureac și noi am avut bucuria unei revelații. Nu ne închipuim că avem lucruri așa de minunate.

Aici la noi toți câți au văzut originalele compozițiilor și aplicațiilor dlui Ștefureac au fost încântați de frumusețea artei țărănești, când are norocul să fie prelucrată de un talent real. Mijloacele materiale nu ne permit să reproducem în culorile originale decât două compoziții, care sunt dintre cele mai frumoase, dar nu sunt cele mai desăvârșite⁸⁶.

Despre mobilele românești s-au scris numai câteva articole. În *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* (Fasc. I-III an XII, 1906) dl Ilie Veslovski (Weslowski), directorul amintitei școli din Câmpulung, publică un mic studiu intitulat „Die Möbel des rumänischen Bauernhauses in der Bukowina”. A apărut, împreună cu ilustrațiile interesante, și în revista *Junimea literară* din Cernăuți (an III, 1906 nr. 5 și 7). În România de câțiva ani există societatea „Domnița Maria”, care vrea să reînvieze industria casnică, și anume: olăria, țesătoria, mobilierul și alte ramuri industriale.

A publicat și câteva concursuri între artiști și meseriași, pentru a crea modele practice cu ornamentație specific românească. Din prilejul concursului pentru mobile, dl Al. Tzigara-Samurçaș, directorul muzeului de Artă Națională din București, publică în *Convorbiri literare* (1908 vol. II., p. 312 și urm.) o cronică artistică despre rezultatul concursului, reproducând cele trei compoziții premiate ale dlor Gh. Lupu, arhitect, O. Roguski, desenatorul muzeului de Artă Națională, și Hugo Storck, arhitect. Dl Tzigara-Samurçaș pomenește de niște încercări ale dlui arhitect N. Ghika de a compune mobile cu ornamentație românească, publicate în revista *Architectura*, pe care nu o cunoaștem. Dacă s-au ocupat așa de puțini de mobilele românești, nu e nicio mirare că nu sunt cunoscute. Vom descrie deci mai pe larg mobilierul unei odăi țărănești, cu gândul de a trezi și la noi interesul față de această ramură a artei țărănești. Poate unii se vor îndemna să adune pentru „Muzeul Asociațiunii” vechile mobile țărănești de la noi. Poate alții, cei cu dare de mână, se vor hotărî să înființeze și în Ardeal un atelier, în care să se lucreze mobile românești, ca la școala din Câmpulung. Descrierea ce urmează se mărginește numai la mobilierul odăilor țărănești din Bucovina și o facem pe baza studiului dlui Veslovski, a unor însemnări pe care a binevoit a ni le pune la dispoziție dl I. Ștefureac și a amintirilor noastre personale din satele din Ardeal situate la granița Bucovinei și Moldovei, în care satele casele țărănești sunt aproape identice cu cele din Bucovina. Casa țărănească din Bucovina e de obicei făcută din bârne necioplite, așezate orizontal unele peste altele și încheiate la cornuri în „chiutori” (ceteri)⁸⁷. Casa e așezată cu fața întotdeauna spre răsărit. Pereții pe dinlăuntru – în cele mai multe cazuri și pe din afară – sunt lipiți cu lut și văruiți. Tavanul e din grinzi patrungiulare și din scânduri așezate peste grinzi așa fel că tot peste două scânduri, la o distanță de 10 cm, se pune o a treia, acoperind spațiul liber.

⁸⁶ Vezi adausul la acest număr: I. *Ladă țărănească*, compoziție originală după un vechi cuier aflat în comuna Pojorâta și II. *Leagăn țărănesc*, compoziție originală după un vechi leagăn aflat în comuna Păltinoasa (ținutul Câmpulungului).

⁸⁷ Despre construcția caselor din Bucovina vezi articolul dlui I. Ștefureac, în *Junimea literară*, nr. 2 și 3-4 din 1909.

Pe jos e sau podeală de scânduri sau e pământ bătut și netezit cu muruială. Casele oamenilor mai cu stare au de obicei patru încăperi: tinda, cămara, „casa cea mică” și „casa cea mare”. Secțiunea fundamentală a unei asemenea case e următoarea: „Casa cea mare” (sau „casa dinainte”) e pentru zile mari și e cea mai împodobită. „Casa cea mică” e odaia de locuit.

Aranjamentul din „casa cea mare” e de obicei precum urmează. Îndată la stânga intrării, în colț, e vatra, hornul și cuptorul. Hornul e așezat în față pe doi stâlpi, iar partea de dinapoi se reazemă pe cuptor. Stâlpii se numesc și „pociumbi” și sunt de lemn în muchii sau strujiți, adeseori crestați și înfloriți. Hornul are pe la margini două „pichiciuri” (la noi „pleșcă”), pe care se pun obiecte de decorație. Hornul sfârșește deasupra cu „cahla”, prin care se strecoară fumul în podul casei. Atât hornul cât și cuptorul în unele case vechi e împodobit cu figuri geometrice. La stânga vetrei se află „cotruța”, o gaură între cuptor și perete, iar dedesuptul vetrei e „cotlonul” pentru așezarea lemnelor. Vatra, spre ușă, se continuă cu o „lăicioară”, care se sfârșește cu un stâlp frumos crestă, care sus sprijină cuierul cu blide. În colțul dinspre miază-noapte și apus e așezat patul. Lângă pat, pe laiță, lada cu zestre, – bătrânii o numesc și „sicriu”, – iar pe peretele dinspre apus e culmea (ruda, prăjina), pe care sunt întinse covoare alese, țoale și haine de sărbătoare. Lada s-a introdus în mobilierul țaranului în veacul al 16-lea și 17-lea, după cum ne spune dl Veslovski.

În ea se păstrează mai ales hainele de nuntă – cu care se și îngroapă cel ce a nuntit cu ele dar se întrebuițează și pentru schimburi, pânzături și alte veșminte. În vremurile de demult lada o făcea mirele cu multă osteneală și iscusință. În preajma nunții o dăruia miresei. Cei mai bogați dăruiau chiar și mai multe lăzi. Astăzi lăzile se cumpără din târg și sunt primitiv lucrate și numai vopsite. Construcția lăzilor vechi se deosebește de cele pe care le găsim la alte neamuri. Ele n-au picioare deloc sau sunt foarte scurte. Se fac din lemn de tisă, de stejar, de paltin, dar mai ales din lemn de fag. Sunt toate gravate, încrestate și adeseori policromate, rar de tot împodobite cu foi de metal. La boitul lor se întrebuițează numai materii extrase din vegetale, a căror culori nu se șterg la soare. Adeseori săpăturile se ung cu ceară colorată și astfel se obțin frumoase nuanțe de culori. Ornamentica e din cercuri și spirale săpate, dar se întâlnesc și alte crestături. Unele lăzi dobândesc culori frumoase, stând în fum sau învechindu-se. Asemenea lăzi se găsesc rar, și la noi. Am văzut una și în Oltenia, unde se numește „lacră”.

Patul. Forma primitivă a patului a fost patul făcut dintr-un stâlp înalt până în grindă, bătut în pământ și din scânduri ce împreunau stâlpul cu amândoi pereții. Ca o continuare mai desăvârșită a acestei forme primitive se poate socoti patul bătrânesc, care se găsește mai ales în părțile muntoase ale Bucovinei. Ele au, de regulă, tot un stâlp care ajunge până în dreptul culmei, terminându-se într-o rozetă. Dar se găsesc și paturi bătrânești cu trei stâlpi înfloriți. În acest din urmă caz unul dintre stâlpi e prins de laiță, iar al treilea e fixat de perete. Stâlpii sunt împreunați uneori, deasupra, din chingi de lemn.

Compoziția dlui I. Ștefureac poate servi ca model pentru așa numitele „paturi cu polog”, care se întrebuițează în casele boierești. Mai amintim că pe pat, când nu e întrebuițat, sunt așezate țoale și perini de zestre, ca și pe ladă. De la pat în jurul pereților, până în dreptul ușii e laița de șezut. Forma cea mai veche a laiței este prispa de piatră sau de lut, din care s-a dezvoltat laița simplă, fără spătar. Laița cu spătar apare numai în veacul al 17-lea, după dl Veslovski. Spătarul era mobil și laița se întrebuița mai ales ca pat pentru copii, mutându-se spătarul de la perete, fără ca laița să-și fi schimbat locul, așa că peretele acoperit cu covoare rămânea ca un al doilea spătar și astfel copiii nu puteau cădea noaptea din pat. Laița nobilă, cu spătar, e și mai recentă. În colțul dinspre miază-noapte și răsărit al odăii țărănești e așezată masa, dinaintea celor două laițe. Deasupra mesei, între pereți, e „colțarul”. Pe cei doi pereți icoane sfinte (spre răsărit) și lumești (spre miază-noapte), ștergare alese, năfrâmi, talgere și ulcioare smălțuite. În satele din Ardeal de lângă frontiera Bucovinei deasupra ferestrelor, pe cei doi pereți aproape de tavan, sunt așezate cuierele, de care atârnă ștergare și căni. Deasupra lăiții, peretele e îmbrăcat în covoare (plocuțe).

Masa s-a dezvoltat probabil din ladă, prin prelungirea picioarelor. Mesele se întrebuintează și astăzi ca dulapuri de haine. Înălțimea meselor variază între 78-90 cm, iar lățimea între 30-40 cm.

Picioarele stau vertical, dar sunt și cu picioare plecate puțin în laturi, în partea de jos piciorul e mai lat, ca masa să stea mai bine. Picioarele sunt legate deolaltă, jos, prin chingi. Mesele se sculptează numai pe laturi și pe picioare. Lângă colțul dinspre răsărit și miază-zi e blidarul („podișorul”). Blidarele nu sunt vechi și nici nu sunt așa de înflorite ca alte mobile. Mai demult locul blidarelor îl țineau polițele sau cuierele. Dintre mobilele aflătoare într-o casă țărănească din Bucovina mai amintim leagănul. Forma lui primitivă e un trunchi de răchită scobit, cam de 90 cm lungime. În casele săracilor și astăzi se întrebuintează covată în loc de leagăn, în Bucovina mai e cunoscut leagănul din leături sau din împletituri de nuiele, care se agață de grindă. Leagănul se face numai din lemn de paltin sau de brad, din nuiele de alun sau răchită.

Credem, că din cele de mai sus și cu ajutorul ilustrațiilor, oricine își va putea face o icoană a aranjamentului unei odăi, țărănești din Bucovina și va putea să admire frumusețea și originalitatea mobilierului țărănesc din această provincie românească. La noi desigur în multe părți aranjamentul odăilor țărănești e altul și ne-am bucura, dacă cititorii ne-ar trimite descrieri de interioruri de case și de mobile din diferite ținuturi. Despre mobilierul vechi din Bucovina trebuie să mai spunem că era lucrat de țărani. Construcția mobilelor era trainică și făcută numai din lemn, nici metalul, nici cleiul nu se întrebuintă. Unele dintre mobile erau strujite, ceea ce dovedește că strungul e cunoscut de mult de românii din Bucovina. Ornamentația se compune din figuri geometrice. Mai des se întrebuintează triunghiul și cercul.

Întâlnim și decorațiuni cu figuri geometrice mai complicate. Se observă și străduința de a stiliza formele plantelor și animalelor. Semnul crucii e de asemenea foarte întrebuintat aproape pe toate mobilele. Culorile principale care se întrebuintează sunt: cafeniu (mai ales câmpul), negru, galben auriu și roșu închis. În ornamentațiile și în săpăturile de pe toate mobilele trăiește sufletul țaranului român din Bucovina. Însușirile artistice ale firii sale îl face să înfrumusețeze tot ce-l înconjoară. Cum se poate naște din motivele țărănești artă decorativă națională superioară, o dovedesc compozițiile dlui Ștefureac, care aplică decorațiile populare chiar și la mobilele moderne. Aceste mobile se și execută la școala din Câmpulung, unde ar fi bine dacă s-ar duce și băieții de la noi. Aceștia, întorcându-se acasă, ar putea deschide ateliere de industrie națională, care de bună seamă s-ar rentă. Din desenele dlui Ștefureac desigur vor ști să profite și artiștii care caută motive naționale. Le recomandăm și revistei *Munca* din Sebeșul săsesc. Nădăjduim că acest articol va îndemna pe mulți să se ocupe mai de aproape cu arta noastră țărănească, care e chemată să câștige un nou titlu de mândrie neamului nostru.

(1909).

Arta în România

Titlul e cam larg, dar ni-l impune cartea dlui Tzigara-Samurçaș⁸⁸ despre care vrem să vorbim. Ea cuprinde studii privitoare la monumentele din România (Mănăstirea Cozia, Mănăstirile Comana și Snagov, Mănăstirea Sinaia, Mănăstirea Probota și Turnul și biserica Colțea), apoi articole despre pictorii și sculptorii din România și câteva studii despre arta țărănească. Toate acestea sunt scrise mai mult cu intenția de a deștepta interesul publicului față de arta națională, care a fost cu desăvârșire neglijată, tocmai în România liberă, unde se putea face mai mult pentru înflorirea ei. Dl Tzigara-Samurçaș desigur e mulțumit că ostenelele d-sale din ultimii ani au început să aducă roade. Toată lumea s-a entuziasmat repede și s-a luat la întrecere în a descoperi și iubi

⁸⁸ *Arta în România*, I. *Studii critice*, Minerva, București, 1909.

arta națională. Pornirea aceasta sentimentală era firesc să cadă și în greșeala exagerației, atribuind artei naționale o însemnătate pe care nu o poate avea. Așa că cel ce caută să trezească însuflețirea pentru ea, s-a văzut silit să înfrâneze, la un moment, sentimentele prin cuvinte de critică: „De unde, până nu de mult, nici vorbă nu era de artă românească, azi unii se opintesc să scrie pagini elocvente, ca să ne convingă că toate monumentele ridicate în hotarul țării sunt produse curate ale geniului românesc. De vremea necesară evoluției oricărei arte, de înrâuririle străine ce ar fi putut-o influența, ei nu vor să ție socoteală. După ei, arta națională s-a născut deodată, desăvârșită și de sine stătătoare. Și printr-o serie de argumentări foarte puțin fondate se ajunge lesne la concluzia că nici nu există un popor mai artistic ca al nostru. Zicătoarea „românul e născut poet”, e interpretată azi în favoarea artei”. Aceste cuvinte ale rațiunii e bine să se citească și la noi de cei ce se simt înclinați spre exagerări sentimentale, de câte ori vine vorba de însușirile artistice ale poporului nostru. Spiritul critic, munca stăruitoare și puțină răbdare în formularea concluziilor ademenitoare, desigur, vor face artei naționale un serviciu mult mai bun, ca însuflețirea deșartă și trecătoare.

Dintre studiile dlui Tzigara-Samurcaș ne vom ocupa numai cu cele privitoare la arta țărănească, care ne interesează mai mult. Ca o formă caracteristică a arhitecturii românești s-a socotit așa numita *culă*, care s-a putut vedea și la expoziția generală din București. Culele se găsesc mai ales în Oltenia. Dl Tzigara-Samurcaș dovedește că aceste cule sunt un împrumut de la sârbi, la care, ca și la bulgari, se găsesc și astăzi în număr destul de mare. Culele, erau case de apărare, de aceea se și ridicau în Bulgaria mai ales pe ruinele castelelor romane, iar în Oltenia pe locuri mai înalte. Chiar și textele vechi confirmă această destinație a lor. „Boierașii olteni, câți mai rămăseseră, văzând primejdia se închiseseră în culele ce aveau pe moșiile lor” ne spune unul dintre ele. Cu timpul, culele orientale au luat aspectul arhitecturii românești, împrumutând de la aceasta cerdacul.

Un caracter mult mai național decât culele îl au casele cu pridvor, cum e de pildă casa lui Antonie Mogoș din Gorj, care se păstrează întregă în Muzeul de Artă Națională din București. Dăm descrierea acestei case după cartea dlui Tzigara-Samurcaș.

„E timpul caselor din regiunile muntoase, cu păduri în belșug. Toată casa e de bârne de stejar; toată e de lemn fără nicio cărămidă. Unele grinzi sunt lungi de câte 10 m. I-a trebuit 70 de copaci, pe care i-a cioplit singur. A lucrat la această casă trei ani de zile. Pe fruntarul casei se vede cioplit anul începerii: 1875; pe stenapul porții, 1878. Grinzile și toate încheieturile lor sunt așa de bine croite, încât s-au așezat și „încheiat” perfect la reconstituirea în muzeu. Economia casei este foarte simplă, după cum se vede în acest plan. Două „odăi și o pivniță”. Odaia principală de 3,75 x 3,60 m, are două ferești mici, cu zăbrele sau „cebuce” de fier; odaia din mijloc n-are decât o ferestruie; iar ultima încăpere, zisă și pivniță, primește lumina prin deschiderea ușii, mult mai largă, în acest caz. Înălțimea încăperilor este numai de 2 metri din vatră până în podeală; ușile însă și mai mici (172 m), așa că nu poți intra fără a te apleca. De-a lungul casei se întinde cerdacul sau tinda, largă de un metru. Jumătatea de jos e închisă de bârne groase, de „temeiul” și „prăgarul” casei. Cealaltă parte e deschisă. Pridvorul acesta constituie fațada principală, podoaba casei.

Și acesta e într-adevăr tare mândru la casa lui Mogoș. Toată e înflorită cu sculpturi. Cei șapte stâlpi, mai ales, sunt minunați. Scunzi și subțiri sunt totuși destul de bine legați, ca să poată susține cu ușurință greutatea ce-i apasă. Și, deși, așa de rudimentar ciopliți, ei conțin, în germen, toate elementele coloanei clasice. De aceea produc o impresie așa de plăcută și desăvârșită. Au baza și capitolul la fel: de formă pătrată, cu câte „o floare făcută cruce” pe fiecare față. Fusul stâlpului e cu glăfuri lucrate în spirală, „sucitură făcută cu dăltușul”. Stâlpii nu au aceeași grosime peste tot. Prezintă o umflătură – clasică entasis – și mijlocul e însemnat chiar printr-o creștătură în formă de inel. Proporția și eleganța acestor stâlpi e admirabil reușită. În fața stâlpilor mărginași și a altor câțiva corespund la perete niște pilaștri, „undrele”, cu aceeași „sucitură” ca ornamente. Stâlpii sunt prinși în fruntarul de pe prăgar și susțin fruntarul de sus, care corespunde architravei. Aceasta este dintr-o singură bucată. Ambele fruntare au muchile cioplite „în șarpe” și „în colțuri”. Partea fruntarelor între stâlpi e scobită, aducându-se puțin a boltă. Tot boltite sunt și cele două încheieturi laterale. Deasupra fruntarului de sus apar capetele grinzilor, pe care e așezată „cosoroaba” sau cornișa. Și aceasta are creștături în

colțuri. Nici intrarea în casă nu e obișnuită. Are o formă mai bogată, mai răsărită. În fața celor 4 trepte e portița. Și aceasta, întocmai ca și poarta cea mare, are stâlpi sau „ștenapii”, brațele și fruntarul încrestate și înflorate. Poarta și peretele scării e cu grătar, îmbrăcămintea porții, ca și a ușilor, are la mijloc un „ochi” cu o floare lucrată cu „paznicul” sau compasul. Casa e acoperită cu șindilă, care se încheie printr-o muche de „ciocârlani”; iar în ambele colțuri ale acoperișului se înalță „ștapii”.

Am reprodus intenționat descrierea acestei minunății de case a lui Antonie Mogoș din comuna Ciuru, jud. Gorj, ca să atragem atenția cititorilor noștri asupra importanței ce o au casele țărănești, care pot servi de bază la clădirea caselor pentru trebuințele moderne chiar și la orașe și din care se poate naște un stil românesc în construirea locuințelor. Am văzut în muzeul etnografic din Budapesta mai multe fotografii ale caselor românești din Sătmar, care mi s-au părut foarte frumoase și destul de bogat încrestate. Fotografiiile numite se vor procura și pentru „Muzeul Asociațiunii” și nădăjduim că vom putea publica câteva dintre ele. Intelectualii noștri de pretutindeni ar face un prețios serviciu dacă ar aduna sau ar face asemenea fotografii și ni le-ar trimite însoțite de descrieri amănunțite.

Cel mai interesant studiu din cartea dlui Tzigara-Samurcaș ni s-a părut cel despre „Semnul crucii”. D-sa arată originea crucii și evoluția ei, apoi dovedește că părintele Cristea greșește când susține – în „iconografia” sa – că crucea cu brațul de jos mai lung, numită „crucea latină” e o formă din care s-a dezvoltat crucea național românească. Dl Tzigara arată în studiul său că „o formă [de cruce] proprie țării și bisericii românești în special nu există”. Românul a adăugat, însă, la seria de tipuri clasice de cruce unele forme noi, cu totul originale și destul de frumoase, de pildă așa numita troiță, care se găsește mai ales în Oltenia și Muntenia. Troițele românești serveau ca loc de închinare a credincioșilor pe vremuri, când nu se puteau clădi biserici multe. Se ridicau în amintirea unei persoane, a unui eveniment sau în locuri în care se arăta cuivaucidă-l crucea.

Ele sunt într-adevăr de o frumusețe rară și de o variație bogată. Dl Tzigara mai studiază ouăle încondeiate, țesăturile și mobilele românești. Ca să se poată convinge și cititorii noștri ce rezultate practice s-au obținut până acum prin prelucrarea motivelor artei țărănești reproducem planurile dlui G. Lupu, care a fost primul premiat la concursul pentru mobile românești publicat de societatea „Domnița Maria” și aplicarea motivelor de pe ouăle încondeiate la talere sau străchini. Compoziția pe care o reproducem se datorește d-nei Maria Panaitescu, maestră de desen la școala profesională Principesa Elisabeta, care a compus din aceleași motive și izvoade reușite de dantele. În cartea dlui Tzigara-Samurcaș mai citim câteva păreri, pe care noi le-am scris mai de mult și anume: „În afară de arta mare, cu caracter internațional, am avut de la început și paralel cu ea arta curat națională. A fost arta poporului român, manifestată prin produsele acestuia, cunoscute în genere sub numele de industrii casnice... Oricare ar fi fost influențele ce a suferit la început, această artă a avut, însă, o desfășurare proprie și continuă, diferențiindu-se, în urmă, după ținuturi și nevoile mediului în care s-a dezvoltat”. Artă națională adevărată e de a se căuta, deci, numai la popor. De aceea nu putem îndeajuns lăuda străduința dlui Tzigara-Samurcaș de a deștepta interesul și dragostea celor înstrăinați față de această comoară. Și nu putem îndemna destul pe cărturarii noștri să adune pentru „Muzeul Asociațiunii” toate lucrurile de artă, pentru că vine vremea, când bietul popor, constrâns de nevoile și mizeriile vieții de astăzi, le părăsește și le uită. Să salvăm ce se poate acum până când nu e prea târziu!

(1909).

Expoziția Internațională de Artă din München

La 31 octombrie s-a închis această expoziție aranjată în vestitul Glaspalast din München. Întâmplarea a vrut să o vedem și noi. Artiștii în viață ai tuturor popoarelor din Europa și-au expus

cele mai frumoase creații ale geniului lor. Numai românii, grecii și sârbii au lipsit de la această frumoasă manifestație artistică. Până și vecinii noștri din Peninsula Balcanică, bulgarii și turcii, la care ne uităm cam peste umăr, când e vorba de cultură, își aveau odăile lor. Chiar și rutenii din Galiția aveau câteva tablouri în sălile internaționale. Două din aceste tablouri, „In der Luculen-Kirche” de Wladyslaw Jarocki din Cracovia și „Auf in die Solonynän” de Kasimir Sichulski din Lemberg, reprezentau scene din viața țăranilor ruteni, foarte asemănători cu țăranii noștri, ca port.

Când am zărit tablourile din depărtare mi-a tresăltat inima de bucurie la vederea porturilor. Credeam că sunt țărani români zugrăviți de-un artist de-al nostru. Și m-a cuprins o jale, când am constatat că sunt ruteni. Ne-au luat și aștia înaintea! Știți prin ce era reprezentat neamul românesc la această expoziție universală? Printr-un tablou al lui Moricz Góth din Budapesta, care a expus o „Rumänische Bäuerin”, care era destul de prost făcută. Când am văzut și asta, jalea de mai înainte s-a prefăcut în durere și rușine. Am ajuns să ne zugrăvească țăranii, Moriczii din Budapesta și ei să ni-i arate lumii. Nu știm ce face statul român, ce face societatea „Tinerimii artistice” din București, de scapă astfel de prilejuri pentru a arăta celorlalte neamuri ce avem și ce putem în artă!? După ce ai vizitat o asemenea expoziție și vezi că neamul tău nu stă alături de celelalte, fie chiar și într-un colț cât de modest, te cuprinde o rușine că ești român, că faci parte dintr-un popor atât de... nu știu cum să-i zic. Și-apoi să ne mai mirăm că străinătatea nu ne bagă în seamă, că ne disprețuiește chiar, ca pe-un neam incapabil de a lua parte activă la evoluția culturală a omenirii.

(1909).

Crestături în lemn

– Albumul dlui D. Comșa –

Viața țărănească pentru conducătorii din pătura cărturărească e încă o carte închisă cu multe peceți. Niciunul dintre noi nu se poate lăuda că cunoaște în întregime cuprinsul ei bogat în comori. Abia în vremea din urmă am început să ne apropiem de popor cu gândul de ai cunoaște și lumea lui sufletească. Și începuturile răzlețe care s-au făcut până acum ne-au și deschis orizonturi noi pe toate terenurile. Simțim cu toții că apropierea de popor înseamnă o primenire, o întărire a ființei noastre naționale, deși nu ne dăm pe deplin seama ce căi trebuie să străbatem ca să ajungem la această renaștere sufletească cu atâtea făgăduințe frumoase pentru viitorul nostru ca neam.

Unul dintre aceste începuturi serioase e și *Albumul de crestături în lemn*, întocmit de dl profesor Dimitrie Comșa. Prin această publicație d-sa își câștigă meritul de a fi arătat pentru prima oară iscusința țaranului nostru de a-și împodobi cu încrestături lucrurile ce le întrebuintează.

Albumul de crestături, ca și cel de cusături și țesături, înseamnă o adevărată revelație pentru arta noastră decorativă. Motivele de ornamentație țărănească se îmbogățesc cu forme noi și până acum cu totul necunoscute, care pot servi de substrat artei decorative românești. Din formele naive și primitive ale artei țărănești se va putea naște o artă națională superioară, care de bunăseamă va cuceri un loc de cinste neamului nostru în arta omenirii. Se așteaptă numai artiștii născuți din sânul poporului nostru, cu simț pentru arta populară, și înzestrați cu talente reale, pentru a crea opere de artă, care să poarte pecetea sufletului românesc și a predispozițiilor lui artistice. Albumul de crestături al dlui Comșa cuprinde 243 de obiecte cromolitografiate, în mărime naturală, după originalele țărănești. Dintre cele 41 de foi câte cuprinde albumul, pe 27 se reproduc 113 furci de tors; pe 2 foi 48 de cruciulițe și pristene, pe 4 foi 29 de băte și măciuci, pe 1 foaie 7 linguri, pe 1 foaie 2 păpușare, pe 1 foaie 7 cruci, pe 2 foi 16 căpăcele (de băut apă) și alte vase, iar pe cele trei foi din urmă 20 de obiecte diverse și anume: codorâști de bici, fluiere, undițe de cusut, zimți, fus pentru depănat, cutie pentru brici, mai de bătut haine, țeava de pipă, teacă de cuțit, cărăbița cimpoiului, un blidar, o poartă și un fruntar de moară cu piscoaie. Aceste obiecte sunt adunate din 139 de comune aflătoare

pe teritoriul a 17 comitate (Sibiu, Alba Inferioară, Bistrița, Brașov, Caraș-Severin, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Mureș-Turda, Odorhei, Solnoc-Dobâca, Târnava Mare, Târnava Mică, Timiș, Torontal, Trei Scaune și Turda-Arieș), adică aproape de pe întreg teritoriul locuit de români din Ungaria și reprezintă, „în mic, lamura încrestăturilor”, după cum ne spune dl Comșa. Fără îndoială cele 243 de obiecte din album sunt dintre cele mai frumoase și ele pot să ne dea o idee destul de lămurită despre arta țaranului nostru în cioplitul și crestatul lemnului.

Cuprinsul albumului e un material prețios pentru artiști, pentru etnografi și chiar și pentru filologi, dar e foarte departe de a ne înfățișa bogăția de forme și de decorații ale obiectelor pe care le lucrează țaranul nostru din lemn. Așa de exemplu lipsesc cu desăvârșire mobilele, ornamentația de la casele (stâlpi, pridvoare etc.) și de la bisericile de lemn. Sunt foarte sărac reprezentate porțile, sculpturile de la mori și crucile. De altfel singur dl Comșa ne spune că ar fi reprodus „multe alte piese, interesante, mândre și cu totul deosebite” dacă i-ar fi îngăduit spațiul. Cu mijloacele ce le-a avut la îndemână nici nu se putea face mai mult. Chiar și timpul în care a adunat obiectele a fost prea scurt, abia 5 ani. Având toate acestea în vedere trebuie să recunoaștem că dl Comșa a săvârșit într-adevăr o muncă uriașă pentru care i se cuvin numai laude și prinoase de admirație.

Începutul minunat făcut de d-sa trebuie să ne îndemne pe noi, cei mai tineri, să continuăm munca pornită, adunând pe seama „Muzeului Asociațiunii” cât mai multe obiecte, pentru a putea cunoaște în întregime bogăția artistică a poporului nostru și pentru a ne putea apuca de studii temeinice și științifice, care nu se pot face fără a cunoaște materialul complet. Cele mai prețioase obiecte din album sunt furcile de tors, care sunt adunate aproape din toate ținuturile, și totuși sunt neîndestulătoare pentru a putea scrie un studiu asupra lor, urmărind formele de furci după regiuni și voind să stabilești o legătură organică între ele. Din materialul ce ne stă la dispoziție putem constata că furcile de tors s-au dezvoltat din forma primitivă a unui băț simplu. În multe părți se mai găsește această formă. Cu timpul bățul a fost împodobit cu câteva încrestături sau a fost vopsit cu cărbune ori afumat și pe urmă crestat, iar mai târziu lemnul a fost cioplit în dungă, săpat și crestat. În unele părți, pe Valea Mureșului de la Aiud până la Hunedoara, apoi în Munții Apuseni, întâlnim forme lătărețe, în loc de rotunde, dintre care cele mai perfecționate sunt cioplite cu o măiestrie de admirat și sunt sculptate numai pe o parte.

Formele mai desăvârșite, la mijlocul furcii, au cercuri, coarne sau elipse și alte figuri geometrice. Uneori la câte o singură furcă sunt combinate toate figurile, ceea ce dovedește o îndrăzneală de invenție și un înalt simț pentru armonie al țaranului nostru. Din formele rotunde s-au născut, mai ales în părțile Sibiului, furcile cu coarne. Coarnele au un scop practic, de ele se reazemă caierul. Același scop îl au și proeminențele și cercurile de la furcile lătărețe. Aplicarea acestor coarne și figuri la mijlocul furcii se pare a fi o particularitate românească. Furcile sârbești, cu care se aseamănă întrucâtva ale noastre, sunt late și împodobite de la mijloc în sus spre vârf.

Furcile săsești și ungurești, pe cât știu, n-au aproape nicio înrudire cu cele românești, atât ca formă cât și ca decorație. Furcile cu coarne sunt împodobite pe amândouă fețele și uneori sunt făcute dintr-o singură bucată. Cele mai desăvârșite forme se găsesc în Poiana Sibiului, unde uneori se și vopsesc. Furcile pe alocuri se împodobesc și cu fășii sau nasturi de metal, cu zurgălăi și cu oglinjoare. În albumul dlui Comșa nu se reproduc decât părțile încrestate din furci, ceea ce în multe cazuri e un neajuns. De multe ori interesează, mai ales din punct de vedere etnografic, și extremitățile. E important să se știe și cum se leagă caierul de furcă. Câte-o ilustrație, de acest fel, din diferitele ținuturi și pentru fiecare gen de furcă, ar fi desăvârșit lucrarea dlui Comșa. Pe lângă furci, în album, cele mai bine reprezentate sunt bâtele și măciucile. Bâta din Orlat e o capodoperă, iar măciuca din Prejmer îmbrăcată în alamă, e o raritate. Căpăcelele de băut apă, pe care țaranii le poartă cu dâșii, legate mai cu seamă de traistă, de asemenea sunt rarități ca formă și ca ornamentație. Pristenele sunt foarte bine reprezentate în album. Ele se întrebuințează ca greutate la

fusul de tors. În sfârșit zurgălăii sau cruciulițele sunt niște scule pe care țăranii le poartă la cureaua și probabil au însemnătatea amuletelor. Restul obiectelor din album sunt prea puțin complete.

Unele puteau chiar lipsi, întrucât nu sunt făcute de țăranii (nr. 195, 197, 202 și 203 din album), ci de călugări de prin mănăstiri, de la care obișnuiesc să le cumpere țăranii. Albumul dlui Comșa prezintă și un interes filologic, întrucât la fiecare obiect se spune și numirea lui populară. Această numire de multe ori e cea mai bună călăuză pentru a afla originea obiectului și pentru a reconstitui câte o pagină din viața culturală a poporului nostru. Motivele de ornamentație pe care le găsim pe aceste obiecte sunt figurile geometrice, care se zice că sunt cele mai vechi forme de decorație ale omenirii. Mai des întâlnim triunghiul (linia zig-zag), pătratul, cercul și crucea. Obișnuite sunt și liniile curbe, împletiturile și mai rar figurile de animale. A stabili precis care sunt caracterele naționale ale acestor motive e un lucru foarte greu. Aceleași motive se află și la alte neamuri și chiar la popoarele primitive. Îmi aduc aminte cât am rămas de surprins, când am văzut în „Deutsches Museum” din München două furci de tors de la indigenii din Africa, foarte asemănătoare cu ale noastre. Studiind cartea „Die älteste Kunst, insbesondere die Baukunst der Germanen von der Völkerwanderung bis zu Karl dem Grossen” de Albrecht Haupt⁸⁹ am constatat că multe din motivele întrebuințate de poporul nostru se găsesc și la germanii vechi.

De o strânsă înrudire a motivelor de ornamentație nu poate fi vorba, bineînțeles, decât la popoarele conlocuitoare. E mai presus de orice îndoială, de pildă, că arta noastră populară e adânc influențată de arta slavă, căci slavii au lăsat urme în întreaga noastră ființă etnică. De altfel motivele de ornamentație nu sunt singurele hotărâtoare în arta unui neam. Nu ele alcătuiesc caracterul național al unei arte populare, ci felul lor de prelucrare și modul lor de combinare.

Figurile geometrice le întâlnim aproape la toate popoarele și totuși câtă deosebire e între arta decorativă de la popor la popor. Noi românii ne putem mândri cu arta pe care am descoperit-o adăpostită, din moși strămoși, la sate. Și datorită noastră a cărturarilor e să o studiem cu sârguință, să adunăm cât mai repede obiectele vechi de artă țărănească pe care sunt scrise cele mai alese însușiri sufletești ale neamului nostru și să ne străduim a crea pe această temelie arta națională a viitorului.

(1910).

† Octavian Smighelschi

Un nume străin, care ne-a fost așa de scump, căci el era al unuia dintre cei mai mari artiști ai neamului românesc. În Ardeal a fost cel dintâi pictor, care a creat adevărate opere de artă. În pictura bisericească, Smighelschi a întemeiat o școală, școala picturii naționale, care numai în viitor își va ajunge apogeul. Smighelschi era un om foarte ciudat. Până la vârsta de 40 de ani n-a știut aproape nimeni despre existența talentului său. A apărut deodată *deus ex machina*, uimind lumea.

Cele câteva expoziții aranjate în Blaj, Sibiu și Budapesta ne-au atras și nouă atenția asupra lui. Încă în 1903 am făcut cunoștință cu talentul lui mare, pe care l-am relevat în repetate rânduri în *Luceafărul*. Pe urmă l-au apreciat toți, chiar și ungurii. Cine era acest om nou? Un fiu de polon, care a rătăcit pe la noi în vremea absolutismului. Tatăl lui, Mihail, a fost notar în câteva sate românești.

În unul din ele s-a însurat cu o româncă, Ana. Din această căsătorie, la 9 martie stil nou 1866 s-a născut Octavian în Ludușul Mare (Comitatul Sibiu). În orașul Sibiu și-a făcut studiile primare și liceale, trecând examenul de maturitate cu „eminență”, la 1884. Pe urmă a terminat Școala de desen pentru pregătirea profesorilor din Budapesta. De la 1890 a fost profesor de desen mai întâi în Șemniț apoi în Ibașfalău. A făcut călătorii de studii prin străinătate, mai ales prin Italia,

⁸⁹ Despre această carte a cărei cunoaștere ne poate folosi și nouă, dacă mă vor îngădui treburile voi scrie o amănunțită dare de seamă.

unde s-a ocupat cu pictura bizantină. Iată biografia pictorului nostru înainte de a fi cunoscut de lume! Viața retrasă și de muncă tăcută a imprimat ființei lui o stângăcie în purtări, o timiditate și o modestie supărătoare. Cine nu-l cunoștea mai de aproape își făcea o idee prea puțin favorabilă despre dânsul. Când ți se prezenta abia își putea rosti numele. Vorbea greoi, încurcat – și umbla tot așa. Îmi aduc aminte, că l-am întâlnit odată alături de fratele său Victor, canonicul din Blaj. Deși semănau, parcă nu erau frați. Toată mândria neamului polonez a moștenit-o numai fratele mai mare. Felul cum pășeste învățatul canonic din Blaj, nota de sarcasm cu care vorbește, singurătatea pe care o caută sufletul lui nemulțumit – sunt moșteniri polone.

În fratele mai mic se întrupase parcă modestia, umilința și poezia sufletului românesc al mamei. Stăruința și tăcerea, care au însoțit pregătirea lui, sunt de asemenea însușiri specific ardelenesti. Oroarea de vorbă e o însușire a firilor contemplative și visătoare. Octavian Smighelschi era unul dintre aceste firi alese. Dacă-l rugai să-ți explice, cum înțelege el pictura bisericească, își vâra gâtul între umeri, clipea des din ochi, tușea de câteva ori și pe urmă, după ce spunea câteva fraze încurcate, făcea un gest brusc cu mâna dreaptă și se oprea: „Nu pot să-ți spun. Hai să-ți arăt!”

Și te ducea în atelierul lui, unde fața lui păroasă și posomorâtă, se transfigura. Ochii de opal străluceau în sclipiri diamantine, fața i se însenina, trupul încovoiat se îndrepta și devenea mai elastic, gesturile erau mai armonioase. În atelier era altul. Nu mai era omul neajutorat de pe stradă sau din birt, ci era artistul stăpân pe arta lui, pe care acum ți-o explica cu evlavie, în fraze curgătoare, arătându-ți tot ce-ți spune și fiind sigur, că nu mai poți să-l înțelegi greșit, deoarece era pictura, care-ți vorbea. Dacă simțea, că îl înțelegi mai mult din creațiile lui, decât din vorbele ce le spunea, se apropia de tine ca un prieten vechi, fericit, că limba culorilor lui e înțeleasă. După expozițiile pe care le-a aranjat în Blaj, Sibiu și Budapesta și mai ales după terminarea cupolei de la Catedrala din Sibiu, Smighelschi s-a avântat între cei mai mari pictori ai țării. Ungurii i-au dat o bursă pentru Roma și l-au încredințat cu zugrăvirea unei biserici din Budapesta. Ce-a făcut în Roma, nu știu. Îmi închipui, însă, că a desăvârșit stilul picturii bisericești creat de dânsul.

Din Roma nu ne-a trimis, decât „Nașterea lui Isus”, un triptichon, pe care l-am publicat mai anii trecuți. Din acel triptichon am întrezărit desăvârșirea la care voia să ajungă. Pictura bizantină, care e și pictura bisericilor noastre, se caracterizează printr-o imobilitate solemnă, printr-o încremenire maiestatică a formelor omenești. Meritul lui Smighelschi e de a fi încercat să introducă viață, mobilitate, suflet în formele vechii picturi bizantine. Sfinții lui trăiesc, au suflet, reoglindesc o credință vie, doritoare de progres. Rup cătușele dogmelor rigide. Aceasta e o notă revoluționară, o notă apuseană, pe care a introdus-o Smighelschi în pictura bisericească. Și nu e numai o întâmplare că această primenire în pictura bisericească s-a început aici la noi. Legăturile bisericii unite cu apusul, introducerea multor forme din biserica apuseană în biserica ortodoxă a lui Șaguna, pregătiseră terenul pentru această primenire a artei noastre bisericești. Cercetătorii viitorului vor stabili, după ce vor studia întreg materialul, ce-a realizat Smighelschi în această direcție.

Tot Smighelschi a introdus în ornamentația bisericească motivele artei populare românești. Asta e o inovație națională, care fără îndoială are viitor, dar, după cum am mai spus-o și altădată, numai atunci când motivele artei populare vor servi ca inspirație, ca material pentru combinații de motive noi. Smighelschi a reușit numai în parte să realizeze această cerință artistică. Dar dânsul până acum e singurul, care a dat o îndrumare națională ornamentației bisericești. Smighelschi s-a distins și în pictura profană, mai ales în portretistică și peisaj. Cunosced câteva dintre aceste lucrări ale lui, care dovedesc școala înaltă și modernă pe care a avut-o. Să fi avut parte de viață, desigur că mai lăsa multe creații în urma lui. Dar sufletul lui de artist n-a cunoscut odihna, n-a priceput ce înțeles poate avea viața fără muncă încordată – și nu odată i-a căzut penelul din mâna obosită.

Trupul lui voinic n-a putut să țină pas cu avânturile sufletului său și – s-au despărțit. Dintre lucrurile lui Smighelschi nu e niciuna în „Muzeul Asociațiunii”. Muzeul Brukenthal are vreo trei.

Binefăcătorul care ar cumpăra de la nemângâiata văduvă lucrările rămase de la Smighelschi pe seama muzeului nostru, și-ar câștiga cel mai mare titlu de recunoștință.

(1912).

Pictorul G. A. Matheiu

Din sânul poporului nostru obidit în dezvoltarea lui culturală, deși încet, dar răsar mereu talente, care învederează însușirile lui artistice. Mulți se smulg din atmosfera acestei țări cotropite de nedreptăți brutale, iau calea pribegiei și caută, prin luptă îndărătnică, să ajungă a-și face o educație sufletească visată de dâșii; se duc în țări străine și, când izbutesc să-și cucerească primele triumfuri în cariera lor, își aduc aminte și de căminul părintesc. Se întorc acasă să arate roadele muncii lor încordate. Dintre aceștia face parte și pictorul Gheorghe A. Matheiu, pe care-l prezentăm publicului nostru în acest număr.

Di Matheiu e din Sibiu (născut în 13 septembrie 1884), fiu de negustori, veniți pe vremuri, din Macedonia. Primele studii și le-a făcut la Școala reală săsească din Sibiu, de unde, după ce a trecut examenul de maturitate, s-a dus la Budapesta, ca să învețe arhitectura, primind spre acest scop o bursă din fundația Gojdu. În metropola acestei nefericite țări, tânărul student n-a găsit ceea ce căută. Ungurii făloși, lipsiți de înclinații superioare artistice, orașul parvenit și sec, l-au alungat, după două luni, la Graz, unde, poate determinat de niște ecouri atavice, ce-i răsăriseră o clipă în suflet, a învățat un an întreg Științele comerciale la academia de acolo. Înclinațiile artistice înăbușite nu l-au lăsat, însă, împăcat. În vremea, când studia Academia comercială din Graz a făcut cunoștință cu actorii teatrului și a început să joace și el. Juca teatru, ca să-și mulțumească un îndemn sufletesc, ce-l mâna spre orizonturile largi și senine ale artei. După ce a terminat comercialele din Graz, a început hoinăria simpatică și grea de actori. Cinci ani a cutreierat orașele din Germania (Paderborn, Göttingen, Kiel, Stuttgart și Berlin), jucând pe scenele diferitelor teatre.

În timpul liber, ca o recreație sufletească, se îndeletnicea cu pictura. Nu învățase de la nimeni meșteșugul acestei arte. Zugrăvea ceea ce-i spunea sufletul de visător și de iubitor al frumosului. Întâmplarea a voit ca o parte dintre lucrările de pictură ale actorului Matheiu să fie văzute de arhitectul Peter Behrens, care a observat că tânărul pribeag are un real talent de pictor. Și-a făcut o faptă bună, de care sufletul german e mai des capabil, ca al altor neamuri. A intervenit să fie primit la Muzeul de Arte Industriale din Berlin, unde s-a așternut pe studii serioase. A muncit din greu, și cu entuziasm călăuzit de credința în triumf. Arhitectul Behrens nu s-a înșelat. Actorul Matheiu era destinat să fie pictor. În curând a obținut o bursă din Kronprinz Friedrich-Stiftung, cu ajutorul căreia a studiat 3 ani în Berlin, iar câteva luni la Düsseldorf, învățând practic pictura decorativă.

În 1911 a reușit să facă prima expoziție în Eberswalde Berlin, care i-a adus o nouă bursă, cu ajutorul căreia, în 1912, a făcut o călătorie de studii în Norvegia, dând o deosebită atenție artei industriale. Întors din călătorie, în același an, a aranjat o nouă expoziție specială, Nordlandfahrt, în Muzeul de Arte Industriale din Berlin, care a atras atenția cercurilor mai largi asupra lui. Astăzi își continuă studiile în Berlin. După cele dintâi succese, gândul i-a zburat acasă, în Sibiu.

Într-o zi din octombrie ne-am pomenit c-un tânăr neamț, care abia o rupea românește, că ne invită la o expoziție de pictură, de arte grafice și de reclame artistice, aranjată în pavilionul de patinaj. Școala germană și mediul în care a trăit l-a înstrăinat de noi. Aici, în Sibiu, s-a prezentat ca un pictor german, dar stând de vorbă cu el am simțit că în sufletul lui a rămas român. A primit, fără să se gândească mult, propunerea ce i-am făcut-o de a aranja o expoziție la București. Voiam să vadă capitala românismului, să se convingă că avem și noi arta noastră, că sunt străduințe serioase de a crea o artă industrială românească. Voiam să se trezească în sufletul lui mândria de român și dorința de a-și cuceri un loc în arta românească.

În București a fost primit cu simpatie și bunăvoință. La Casa Școalelor a aranjat, la rezepeală, o mică expoziție, rămânând ca, în ianuarie 1914, să aducă la București toate lucrările lui și să le expună la Ateneu. Era o plăcere să-l vezi pe pictorul nostru, cum se însuflețește de vioiciunea vieții bucureștene, de atmosfera scăpărătoare a capitalei românești și de minunatele motive de inspirație ce le-a descoperit în vechea noastră artă bisericească și în arta noastră populară. Să nădăjduim că am recucerit un suflet.

*

Arta dlui Matheiu e încă a unui pictor, care își caută cărările. Dl Matheiu e un pictor impresionist, care întrebunțează factura școlii germane moderne. În timpul cât a stat în Sibiu a lucrat „Căderea de apă din Carpați” (Viștea), una dintre cele mai bune pânze ale expoziției din Sibiu. E un peisaj fermecător din munții noștri, lucrat în ulei, în care contrastul dintre piscurile îndreptate spre cer, coastele împădurite de brădet și apa ce se zbate în spume printre stânci, dovedește un ochi ager și o îndemânare artistică remarcabilă. Tabloul ar merita să ajungă între colecțiile unei instituții românești. Un studiu temeinic al naturii dovedesc și peisajele, lucrate în tempera, cum sunt, de pildă, „Început de primăvară” și „Mesteceni”.

Cea mai mare parte dintre tablouri sunt schițe și studii din Norvegia. Poezia mistică și atmosfera severă a nordului sunt zugrăvite cu o vădită simpatie de pictorul nostru. Se pare că ceva din sufletul lui melancolic trăiește în aceste pânze cu culori când întunecate, când de-o vioiciune violentă. Finețea și studiul conștiincios le întâlnim și în aceste tablouri, făcute mai mult în vederea artei decorative, în care s-a specializat dl Matheiu. Între tablourile expuse găsim un proiect pentru un geam de sticlă, de un efect coloristic original și puternic. Dl Matheiu a mai expus o mulțime de coperte pentru cărți și reviste, apoi reclame artistice. Acest gen decorativ se pare că-l atrage mai mult, care, mai ales la noi, e foarte neglijat. Lucrările dlui Matheiu dovedesc o fantezie bogată, invențioasă, o concepție superioară și o compoziție îngrijită. În unele lucrări de acest fel se simte influența spiritului greoi german, care nu se împacă cu finețea și vioiciunea spiritului nostru latin.

Dl Matheiu, trăind în Germania, a lucrat, bineînțeles, după gustul publicului de-acolo, dar cu toate acestea în câteva lucrări se simte originea lui latină. Acum, când dl Matheiu a cunoscut mai de aproape și arta noastră decorativă, suntem siguri că o va studia mai de aproape și ne putem aștepta să ne surprindă cu lucrări noi în domeniul artei decorative. Dacă se va putea hotărî să se întoarcă acasă, în sânul neamului său, nădăjduim că va da un nou avânt acestei ramuri neglijate a artei românești. Îl așteptăm cu drag și, după puterile noastre, îi făgăduim tot sprijinul.

(1913).

Sculptorul C. Medrea

Un artist nou; o bucurie nouă. Da, căci cele mai vesele clipe pe care le are o revistă ca a noastră sunt acele, când poate constata ivirea unui nou talent pe pământul Ardealului. Sculptorul C. Medrea. Din lucrările lui se poate convinge oricine că simpaticul sculptor Cornel Medrea, adăpostit vremelnic în Brașov, e un talent real de la care așteptăm creații de valoare. Bustul dlui Petru Popovici și celelalte schițe dovedesc că-i stăpân pe tehnica artei sale, iar compozițiile: *Pocăință* și *Monumentul lui Vlaicu* vădesc puterea de creație a sufletului său.

În special schița monumentului Vlaicu, cu care se ocupă amănunțit dl dr. Al. Bogdan, arată îndrăzneala și originalitatea în concepția artistică a dlui C. Medrea. Nu facem parte dintre aceia, care se grăbesc să cânte osanale celor ce bat întâia oară la porțile artei. Dimpotrivă credința noastră este că trebuie să încurajăm prin critică manifestațiile tinerilor talente. Critica dreaptă și onestă nu poate supăra decât pe cei îmbătați de primele inspirații și pe cei săraci cu duhul, care nu se

mulțumesc cu jilțurile de fericire din împărăția cerurilor, ci vreau să-și smulgă cu de-a sila, o cunună de lauri nemeritați și în această vale a parvenirilor. Când avem, însă, deosebita bucurie de a ne găsi în fața unui talent real, cum e dl Medrea, suntem datori să-l relevăm și să-l sprijinim cu toată căldura sufletului nostru. Convingerea ne îndeamnă la împlinirea acestei datorii.

Asupra dlui Cornel Medrea ne-a atras atenția un foileton al dlui profesor dr. Al. Bogdan, în care ne spunea cunoscuta poveste a tuturor artiștilor români: lupta împotriva sărăciei și a mizeriei. De origine din Miercurea Sibiului, născut din părinți ce nu puteau jertfi suficient pentru visurile artistice ale fiului lor, a studiat la Budapesta, în condiții modeste. Cu toate acestea a ajuns să fie stăpân pe arta lui, călăuzit mai mult de îndemnul sufletului său, decât de ale profesorilor și mediului în care a trăit. Retras la Brașov, purtând mai departe lupta împotriva necazurilor, a lucrat și a arătat ce știe și ce poate. Oameni de inimă l-au încurajat și l-au ajutat. Acum, după ce îl cunoaștem cu toții, suntem datori să-i dăm posibilitatea de a crea opere de artă, dându-i de lucru și punându-l la adăpost de grija zilei de mâine.

Monumentul lui Vlaicu, va trebui să i se încredințeze ardeleanului nostru. Din obolul obștei de la noi să ridicăm unui talent răsărit din mijlocul nostru, un monument creat aici acasă de un artist al plaiurilor noastre. Străduințele noastre viitoare, în toate manifestațiile culturale, trebuie să tindă spre o ardelenizare, spre o reliefare a caracterului specific poporului românesc din această cetățuie de munți. Prin asemenea străduințe vom crea izvoare noi de îmbogățire a culturii noastre românești, care cu toate nuanțele locale va rămâne una și nedespărțită. Această direcție culturală și artistică ni se impune și de tradiția de până acum. De câte ori apare un nou talent, mai ales în artele plastice, așa de sărăcăcioase la noi trebuie să ne bucurăm și să ne dăm silința a-l reține acasă.

Am pierdut destui preoți ai frumosului până acum, să-i ocrotim măcar pe cei ce vor veni de acum încolo. Bani ce-i cheltuim pentru atâtea consfătuiri și atâtea banchete, am putea să-i cheltuim și pentru artă. Publicul să se obișnuască a da mai multă atenție și mai mare sprijin artiștilor, căci ivirea unui nou talent, ca de pildă al dlui Medrea, prețuiește în cumpăna vieții noastre naționale cel puțin atâta cât o „rezoluțiune” a comitetului central al Partidului Național.

(1914).

Expoziția pictorului Theodorescu-Sion

În primăvara acestui an m-a oprit un afiș de pe geamul unei vitrine din fața Ateneului Român din București. Afișul anunța o expoziție a pictorului Theodorescu-Sion. M-am dus la Ateneu, în credința că acolo voi găsi pânzele distinsului artist. Și mare mi-a fost mirarea, când la Ateneu n-am găsit nimic. Artistul își expusese pânzele într-o odaie de alături, îngrămădindu-le, cum s-a putut. M-am uitat la fața mândră și visătoare a pictorului și l-am înțeles, că și în acest exil tot el a rămas: robul artei sale, care e căutată de-ar fi expusă chiar și într-o peșteră.

Ardeleanul trecut în țară și-a păstrat firea lui idealistă. În vârtejul lumii de afaceri și de petreceri a Bucureștiului, vezi pe moșul dârz, care nu vrea târguieli și care nu se pleacă în fața nedreptăților ce i se fac. Sângele moștenit de la strămoși clocotește de mânie, dar îndură cu resemnare și așteaptă cu credință izbânda talentului său. Arta dlui Theodorescu-Sion e neobișnuită. Nu se împrietenește oricine cu ea de la prima impresie. Ca orice lucru nou și original cere o pătrundere și o înțelegere a mijloacelor tehnice, pe care le întrebuințează acest artist pentru întruparea frumosului. Genul primitiv și decorativ, cu linii, simple și cu planuri expresive nu prea a câștigat mulți aderenți artei dlui Theodorescu-Sion. Felul d-sale de a vedea și de a executa cele văzute îl înrudește cu pictura modernă din străinătate. Dânsul crede că acest fel de a exprima natura e superior celui obișnuit și cu mult mai greu. Pictorului i se cere o notă personală mai

pronunțată, un suflet mai individualist, ca să aibă îndrăzneala de a lucra cu mijloace la aparență numai simple pentru a obține realizarea frumosului.

Intrând într-o expoziție specială a dlui Theodorescu-Sion simți, că ai în fața ta un suflet aparte, un talent serios, care știe să exprime ceea ce vrea. În expoziția cea mai recentă alături de câteva tablouri vechi: „Christ”, „Crai nou” etc., cele mai multe pânze erau din țara nouă anexată după Războiul din Balcani României. Și e o deosebire remarcabilă între pânzele vechi și noi. Alta e atmosfera tabloului „Crai nou” din Munții Apuseni și alta în pânzele din Balcic. În Ardeal cerul e mohorât, lumina mai temperată și deci contururile mai precise, mai hotărâte. În Dobrogea nouă cu efuziunea de lumină și de căldură toate culorile sunt mai deschise; contururile mai neprecise, mai șterse; amestecul și contrastul culorilor mai pronunțat și mai bogat. Artistul în atmosfera înecată de lumină a Balcicului și Deliormanului a găsit subiecte, care se pretează la felul lui de a înțelege poezia culorilor. Scopul nostru e numai să atragem atenția cititorilor noștri asupra acestui talent, îndemnându-i să caute a vedea opera în original cât mai des.

Pânzele dlui Theodorescu-Sion sunt ca femeile ce nu țin să fie frumoase și să semene celorlalte. Apropiindu-te de ele, cunoscându-le și studiindu-le, rămâi fermecat de simplitatea și frumusețea lor adâncă. După ce te-ai obișnuit cu ele nu te mai poți despărți fără să te gândești la capriciile creatorului, care le-a trimis pe lume. Noi românii din Ardeal putem fi mândri de acest talent, pe care l-am dat neamului și nădăjduim că prin îndărătnicie și muncă va reuși să-și cucerească cu vremea locul ce-l merită în ierarhia talentelor noastre artistice. Îi urăm din inimă izbândă.

(1914).

Arta Română

E numele unei societăți de artiști, înființată în Iașul pribegiei, la 9 martie 1918. O seamă de pictori și de sculptori, care au urmat steagurile oștirii și au încercat să înveșnicească în opere de artă epopeea suferințelor noastre, și-au strâns rândurile, ca să întemeieze un nou templu de închinare al artei. Sufletele lor, care au străbătut drumul dintre moarte și viață, care au fost răscolite de furtunile luptelor, s-au trezit la o nouă credință. Jertfa celor mulți și buni pentru un ideal, le-a sădit în inimi cultul artei naționale. Ei și-au dat seama că sufletul lor creator trebuie să fie oglinda în care se răsfrânge veșnica viață a neamului cu nuanțele și cu notele ei specifice.

Pentru întâia oară citim în statutele unei însoțiri de artiști: „Scopul societății este:

1. Dezvoltarea, răspândirea și încurajarea artelor frumoase;
2. Organizarea expozițiilor anuale;
3. Cercetarea izvoadelor de artă națională românească: pictură, sculptură, arhitectură, iconografie, țesături, scoarțe, sculptură în lemn, olărie și tot ce ține de arta decorativă rustică națională, aducându-le la cunoștința generală, prin expoziții, publicații, conferințe, lucrări originale sau reproduceri de orice fel. Expozițiile se vor face în tot cuprinsul țării, în special în Transilvania, Basarabia și Bucovina, spre a face cunoscute artele noastre plastice și bogăția artei noastre naționale;
4. Întocmirea unei biblioteci și unei galerii de arte;
5. Ocrotirea tuturor monumentelor artistice;
6. Încurajarea oricărei lucrări de artă națională;
7. Susținerea membrilor care o formează și a oricărui alt camarad chiar nefăcând parte din Societate”.

Numele artiștilor, care fac parte din societate e o garanție serioasă că programul se va realiza. Firește, că membrii vor trebui să-și revizuiască deprinderile din trecut, să scape de influența școlilor din străinătate și să se aștearnă pe muncă grea pentru a descoperi tainele creației naționale. Până acum nu putem sublinia decât o intenție, care urmează să fie răscumpărată prin opere de valoare. Intuiția și inspirația artiștilor le pot crea cu ușurință, fără niciun catehism de estetică națională. În nădejdea că „Arta română” va izbuti să-și întrupeze programul, vorbim despre ea la acest loc.

(1919).

CHESTIUNI CULTURALE

Articole

Asociațiunea la Timișoara

Cetatea Timișoara poate și astăzi tresaltă înduioșată de amintirea frumșeiilor ce a avut norocul să le vadă. În zilele de 21 și 22 septembrie, a avut prilejul unei clipe din gloria trecută, adăpostind între zidurile ei dărăpănate și îmbrobodite de pământ floarea unui neam, – pe care trecutul ei îl cunoaște mai bine ca și prezentul, – întrunită la adunarea generală a Asociațiunii obișnuite în fiecare an. Metropola de odinioară a Banatului timișan de pe vremuri, îmbrăcase o față mai veselă, era parcă mai mândră, văzând atâta viață românească; chiar și Timișul de mai la vale se înălța curios din trupu-i de unde să asculte potopul de vorbă românească din toate părțile.

Cine a luat parte la această sărbătoare aleasă a Banatului și a văzut adunată la un loc lamura păturii noastre cărturărești, s-a putut convinge de puterea de viață a neamului nostru născut într-o zodie fără de noroc, a putut să vadă că noi dispunem de viguroase elemente adaptabile pentru cultura cea mai intensivă, și a avut ocazie să admire îndărătnicia și jertfa cu care se muncește la noi pentru înaintarea morală și materială a poporului nostru. Până când trezvia, conștiința națională limpede și stăruința neînfrântă vor fi podoabele sufletești ale celor puși în fruntea instituțiilor noastre, avem garantă de existență ca individ etnic în viitorul acestei țări.

Noi din propriile noastre puteri vom ști să ne croim o soartă mai bună, vom tinde să fim un element de ordine și de cultură și ne vom desăvârși viața amăsurat însușirilor noastre sufletești moștenite din străbuni, pe care nimeni n-are dreptul și puterea să ni le înstrăineze sau întortochieze. Astăzi, când conștiința națională e stânca pe care se clădește fericirea și bunăstarea unui neam, a trecut vremea escrocheriilor etnografice, iar acela care se mai încumetă să le îndeplinească, pe lângă o crimă săvârșește și un anacronism ridicol. În consolidarea noastră culturală *Asociațiunea* are o misiune sfântă. Dl Emanuil Ungureanu, sufletul serbărilor de la Timișoara, în discursul său înțelept a formulat foarte nimerit *catehismul poporului român*. „Să ne păstrăm și apărăm limba, legea și moșia” zicea d-sa, căci numai când promovarea culturală și economică merg mână în mână, putem spera rezultate fericite. Entuziasmul și bunele intenții nu ne lipsesc pentru întâmpinarea operei mărețe. Discursurile de bineventare etc., rostite la adunarea generală sunt o dovadă, că temelia oricărei activități: *voința* – nu ne lipsește; dragostea de muncă o avem, și numai acesteia avem să atribuim progresul destul de îmbucurător ce l-a făcut *Asociațiunea*. Dacă această dragostea ar fi secundată și de puțințe, am sta în fața unei situații pe deplin mulțumitoare. Să sperăm că va urma și aceasta cu timpul.

Citind raportul general al Comitetului Central, în activitatea *Asociațiunii* constatăm un avânt, ce e drept lent; întrezărim o îndreptare spre o activitate mai largă și mai binefăcătoare. Drept rezultate concrete obținute în deceniul din urmă, raportul amintește: a) terminarea Enciclopediei Române; b) înființarea muzeului istoric și etnografic; c) lucrările științifice-literare.

Enciclopedia Română înseamnă un început frumos pentru popularizarea culturii enciclopedice. Importanța ei e indiscutabilă și n-ar fi permis să lipsească din casa niciunui cărturar român. Ea ne scutește de publicațiile similare străine, cu mult mai costisitoare ca preț, și cu toate acestea ne oferă destul material prețios, pentru orientarea noastră în întrebările zilnice. Supusă la o critică mai riguroasă bineînțeleasă, că are o mulțime de părți vulnerabile, care însă se pot trece cu vederea, considerând greutățile începutului și împrejurările în care s-a conceput și redactat.

Asociațiunea mai publică și o *Biblioteca populară* despre care am vorbit altădată și sperăm, că în viitor și aceasta se va îmbunătăți mereu. Raportul ne spune, că și organul *Asociațiunii Transilvania* se va putea continua în viitor în condiții mai mulțumitoare. Înființarea muzeului

istoric și etnografic e un moment important în viața *Asociațiunii*. În el ne vom regăsi pe noi înșine în trecut și în prezent. Din „punctele de orientare” vedem că cei chemați sunt pe deplin orientați, cum are să fie aranjat pentru a corespunde întru toate cerințelor naționale și științifice. Activitatea secțiunilor de asemenea – judecată după rapoartele prezentate – e mulțumitoare, și va fi și mai mulțumitoare atunci, când vor fi în clar cu ceea ce au de făcut, adică își vor fixa așa numitele „planuri de acțiune”, la care se puteau gândi mai din vreme. În raportul secțiunii literare e vrednică de o deosebită atenție adunarea nomenclaturii populare. Reușita splendidă a acestei lucrări ne-o garantează persoana căreia a fost încredințată. Această secțiune ar fi datoră să se îngrijească ca adunărilor generale să le dea un caracter literar mai pronunțat. La fiecare adunare generală să se citească întotdeauna câte o conferință cu subiect literar. Tot ea ar avea să se îngrijească ca în biblioteca populară a *Asociațiunii*, literatura să câștige mai mult teren. Un bun început a făcut dl A. Bârsan, prin pregătirea minunatelor nuvele istorice ale mult regretatului I. Al. Lapedatu.

Secțiunea istorică ar face un enorm serviciu istoriei noastre, dacă s-ar gândi să adune materialul necesar documentar etc., pregătind astfel terenul, pentru elaborarea istoriei românilor din Ungaria. O activitate similară o pot găsi la sași. O deosebită atenție merită secțiunea școlară, prin greaua și importanta misiune ce o are. Planul ei de acțiune e cuminte întocmit și ar face mari servicii culturii noastre atunci, când l-ar și împlini. Îndeosebi bibliotecile populare, pe care trebuie să le înființeze cât de multe și cu orice sacrificii. Răspândirea gustului de citit s-ar realiza mai ușor, dându-se în mâinile țăranilor foi scrise pentru popor. Secțiunea economică încă ne prezintă o activitate bogată. Ideea de a înființa o școală agricolă, precum și „opinia în chestia aranjării de prelegeri economice” sunt fericite. Urmărind și activitatea despărțămintelor rămânem surprinși de indolența multora. Dacă *Asociațiunea* vrea să-și răscumpere ținta: „înaintarea culturală a poporului român”, apoi numai în despărțăminte o poate face. Numai când munca acestora va fi conștiințioasă și cuminte călăuzită se va putea aștepta o înaintare reală a poporului nostru.

Căutând cauzele dormitării din despărțăminte, între multe altele, noi credem că sunt și cele ce urmează: centrul trebuie să premergă cu bun exemplu și să fie oarecum model pentru celelalte. Aici ar trebui să se arate cum are să se lucreze în despărțăminte și s-o facă aceasta nu în teorie, ci în practică. Centrul să îngrijească ca între dânsul și despărțăminte să fie cele mai intime legături.

Citesc că unele despărțăminte nu trimit nici măcar reglementarul raport anual. Astfel de despărțăminte ar trebui luate de scurt și centrul ar trebui să se convingă în persoană de cauzele care sugrumă munca. Bărbații puși în fruntea despărțămintelor care nu-și împlinesc sarcina onorifică și nobilă, să fie înlăturați. În această privință secretarul prim trebuie să fie mai treaz și mai sever. Împrejurările actuale și așa sunt neprielnice pentru a realiza un avânt cultural serios, prin urmare prim secretarul reales și-ar putea face merite pe altă cale și anume dând o organizație solidă și trainică instituțiilor a cărei soartă e din nou atârnată de priceperea și munca d-sale.

După aceste modeste reflexii, să revenim asupra adunării ținută la Timișoara.

Aici, unde s-a adunat fruntea Banatului și a pelerinat atâta lume străină din toate ținuturile, m-așteptam să văd o manifestație culturală impozantă. Dar m-am înșelat, căci toate au decurs după calapod; singur concertul a ridicat nivelul adunării. Publicul ce-a ostenit în metropola Banatului n-a plecat cu nicio idee nouă, n-a părăsit Timișoara mai instruit, măcar că acesta ar fi scopul adunărilor generale ale *Asociațiunii*. Ar fi poate cu mult mai nimerit, dacă la astfel de ocazii s-ar manifesta respectivul despărțământ, eventual s-ar întruni despărțămintele de pe teritoriul unul comitat și-ar arăta lumii culte românești, roadele activității și ostenelelor lor pe toate terenurile. Aceasta ar fi și un îndemn la muncă, și un control. Comitetul central s-ar mărgini să le dea numai sprijinul moral – dacă s-ar simți nevoia lui – pentru deplina și vrednica reușită a serbării. Pe urmă adunarea unei societăți culturale s-ar cuveni să facă mai multă cultură, și întregii serbări să-i dea un caracter mai pronunțat național, – să ne lăsăm de veleități aristocratice că zău

nu ne prind. – Momentul cel mai frumos al serbărilor de la Timișoara a fost concertul. Lumea multă și ofițerii superiori ai Maiestății Sale Împăratului – care a îndeplinit un frumos act de curtoazie că s-a prezentat aproape în corpore – au avut prilejul poate neașteptat s-audă debutanți în care nu puteai descoperi asperitățile diletanților. Doamna Cozma e o cântăreață excelentă, care te fură cu vocea-i bine instruită și cu interpretarea artistică și corectă a bucășilor clasice. Românilor bineînțeles le-au plăcut mai mult piesele românești, și e natural să fie așa. Atunci când doamna Cozma ne doinea așa de frumos *Mugur-Mugurel* și *Sub fereastra mândrei mele* era o fericire să vezi cum întreg auditorul e înseninat și pierdut în farmecul melodiei românești. Las c-avea înaintea lui și o priveghetoare simpatică, o frumoasă *Santa Lucia*... Simpatice dră Mărioara Dogée și dra Valerica Isac sunt pianiste de temperament și cu multă tragere de inimă față de arta lor. *Fantazia română* și *Spinnerlied* au fost bine executate. Dra Piso și Minerva Cozma s-au achitat pe deplin de sarcina lor delicată.

Programul concertului a fost cam monoton și lipsa corului nu o putem ierta. Spun sincer, eu m-am dus mai mult s-aud vestitele coruri din Banat, dar fost-am în Roma și n-am văzut pe Papa. Publicul a auzit însă în schimb pe altcineva, pe Zaharie Bârsan, care de astă dată a surprins plăcut auditorul cu declamații noi. Recitind cântecele lui originale, adevărate comori de gingășie, a răpit și fermecat mulți ochi frumoși, iar când a sfârșit *Cântecul plugarului* cu refrenul *Ciocârlie, ciocârlie*, mânușițele albe și înăspritele palme de preoți tunau de aplauze, în Satira a III-a de Eminescu am auzit cea mai perfectă interpretare a acestei capodopere. Cunosco pe artist din anul I de Conservator, când, într-o odăiță aproape de Dumnezeu, trăiam zile lungi. El se plimba cu pași clasici prin odaie și recita din *Iulius Caesar*, iar eu de lângă sobă, așezat pe-o buturugă de fag – ce o rezervam pentru căldura nopții, – îi țineam replica, îmi aduc aminte când a declamat Satira a III-a înaintea distinsului scriitor I. Slavici, care ascultându-l spunea că numai acum a înțeles pe deplin farmecul și puterea acestei creații a marelui maestru. De atunci l-am mai auzit pe Bârsan de două ori declamând această poezie. Cu toate acestea la Timișoara a avut un farmec nou, în interpretare a făcut unele modificări admirabile. Și peste tot am văzut cu bucurie frumosul progres ce l-a făcut în străinătate. Greșelile și exagerările școlii din București au dispărut, așa încât cu drept cuvânt sperăm că după ce-și va termina studiile în străinătate ne vom putea fâli cu un artist desăvârșit.

Comitetul teatrului nostru ar face bine dacă i-ar deschide dlui Bârsan mai mult teren de activitate, căci numai astfel va putea câștiga cauza în serviciul căreia s-a angajat și numai astfel vor putea profita diletanții. Conferențiarul de la Timișoara, deși ambii sunt oameni cu pregătiri frumoase și-au tratat subiecte interesante, n-au fost norocoși, fiindcă timpul nepotrivit în care s-au ținut a găsit lumea răzleață și sătulă de vorbă. Toți visau la bal. A venit și acesta cu toalete fin dantelate și din prisos parfumate, cu ochi frumoși de fete mari și cu voinici chipeși îmbujorați la față de căldura inimii lor împachetate în fracuri într-aripate. Și durat-a jocul când în colo, când încoace, când mai bine, când mai cu piedici și pardonate înghioldituri, până după cântatul cocoșilor. De astă dată atât, altă dată ne vom ocupa mai cu de-amănuntul de activitatea Asociațiunii.

(1904).

Membrii Academiei Române
– aleși în sesiunea de primăvară –

Dimitrie Onciul

D. Dimitrie Onciul s-a născut la 26 octombrie (7 noiembrie) 1856, la Straja în Bucovina. Și-a făcut studiile la liceul și Universitatea din Cernăuți, apoi la Universitatea din Viena în Institutul „für österr. Geschichtsforschung” și la Berlin. După trecerea examenelor de doctorat și de

capacitate (1885) dl Onciul e rând pe rând profesor la liceul și la Școala normală de învățători și învățătoare și docent de Istorie la cursul superior pentru învățători de școală civilă în Cernăuți.

La 1895, în urma studiilor publicate asupra istoriei vechi a românilor, e numit profesor la catedra atunci înființată – tocmai pentru aceea specialitate – la Universitatea din București. De la 1 aprilie 1900, în urma retragerii dlui Hașdeu, ocupă și postul de director al arhivelor statului.

Publicațiile dlui profesor Onciul, aproape toate cu privire la istoria noastră veche, sunt numeroase și bazate pe o critică severă a faptelor studiate. Astfel în 1884 apar în *Convorbiri literare* studiile despre Iuga Vodă și Dragoș și Bogdan. Anul următor cu prilejul apariției scrierii dlui Xenopol „*Teoria lui Roesler*” – Iași 1884 –, dl Onciul publică tot în *Convorbiri literare* un lung studiu critic în care reia chestiunea de la capăt făcând din darea de seamă asupra cărții dlui Xenopol un nou studiu, aparte. În 1886 apare o nouă contribuție „la chestiunea lui Iuga Vodă”.

În 1887, în „*Programm des K. K. Ober-Gymnasiums in Czernowitz*” iese studiul „*Zur Geschichte der Bukovina*” și în același an în „*Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*” apare contribuția „*Zur rumänischen Streitfrage*”. În 1890, pe lângă documentele publicate în revista *Candela* din Cernăuți, dl Onciul publică o altă contribuție „*Zur Geschichte der Rumänen in Marmarosch*”. Cei doi ani următori d-sa și-i consacră vechii istorii a Țării Românești, publicând în *Convorbiri literare* „*Radu-Negru și Originea Principatelor Țării Românești*”. Apoi, ca profesor în Cernăuți, scoate un „*Îndreptar pentru ortografia română în uzul școlilor din Bucovina*”, Viena 1893.

În 1894 publică mai multe documente în revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, iar în 1897 un studiu despre „*Populația Ungariei și Ardealului în 1720-1721*”. În 1899 apar două studii de demult pornite și anume: unul despre istoria „*Bucovinei*” în nemțește în „*Die öster.-ungar. Monarchie in Wort und Bild*”, volumul „*Bukovina*” și „*Originile Principatelor Române*”. Acestea și sunt cele mai însemnate dintre scrierile până acum complet apărute ale dlui prof. Onciul. În 1890 publică în „*Lui Titu Maiorescu omagiu*”, studiul despre „*Papa Formosus în tradiția noastră istorică*” și conferința ținută cu prilejul serbării de 10 mai. În 1901 începuse în *Convorbiri literare* publicarea eruditei cercetări cu privire la „*Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*”. În 1902 scoase în ediție separată studiul scris pentru Enciclopedia Română „*Românii în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor*”, reluând încă o dată, și de data asta definitiv, mult dezbătuta chestiune română spre a-i arăta cu toate lămuririle necesare, rostul și soluția. În sfârșit, în cursul anului 1903, face și un studiu de istorie contemporană, singurul în întreaga d-sale activitate, tratând o parte însemnată „*Din istoria arhivelor statului*”, cu prilejul aniversării a 70 de ani a dlui Dimitrie A. Sturza, în „*Prinosul*” adus marelui bărbat de stat și istoric de către profesorii universitari ai facultății istorice și alți câțiva scriitori⁹⁰.

În 1904 scoate în broșură „*Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*”, două cuvântări comemorative, una ținută în 1901 la Ateneul Român și alta în 1904 la Putna. Ambele pe lângă o expunere limpede și exactă a domniilor marilor voievozi, sunt scrise cu un patriotism cald și larg. – În 1905 a apărut a treia conferință „*XXIV ianuarie*”, ținută la o serbare școlară tot în Ateneul Român. Tot în anul acesta a tipărit în Anualele Academiei Române „*Datele cronicilor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun*”, în care domnia de 32 ani și 8 luni a acestui domn o pune de la 1400 aprilie 23 până la 1433 ianuarie 1. Pe lângă aceste tipăriri dl profesor Onciul are în manuscris „*Istoria românilor de la cucerirea Daciei până la Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș*”, seria cursurilor de trei ani de la Universitate.

Ca istoric, dl Onciul este unul dintre cei mai erudiți bărbați ai noștri, care rupând cu trecutul romantic al istoriografiei românești, croiește o nouă cale cercetărilor istorice, supunând la o critică minuțioasă și severă mărturiile îndoielnice, contrazicătoare și încurcate ale vremilor care tăinuiesc trecutul nostru. D-sa a lămurit pentru prima oară, în mod științific și aproape definitiv, urzirea celor două Principate Române, precum și partea veche a istoriei noastre, mănecând în toate aceste cercetări de la spusele cronicilor indigene, pe care le îndreaptă și completează cu cronicile

⁹⁰ Din Calendarul *Minervei* pe 1904.

contemporane străine și cu izvoarele documentare interne și externe. Din confruntarea și analiza tuturor mărturiilor reînvie trecutul nostru în toată bogăția ori sărăcia lui, în toată mărimea lui înălțătoare sau micimea lui umilitoare. D-sa, pentru prima dată a dat o formă științifică și continuității noastre în Dacia, răsturnând cu un prisos de argumente teoriile potrivnice.

Tot d-sa a familiarizat, ca, conducător al Seminarului de Istorie Veche a Românilor, o generație întregă de studenți, iubitori de muncă și adevăr, cu cercetările metodei științifice în cercetările Istoriei, iar ca director al arhivelor statului lucrează mereu pentru a da și acestei instituții un aranjament corespunzător cerințelor moderne și practice. Academia Română prin alegerea dlui prof. Onciul a răsplătit munca cinstită și temeinică a unui om de știință și a câștigat în d-sa pe una din puterile cele mai erudite și mai rodnice, cu care numai mândri se poate.

(1905).

Serbările din Sibiu (I)

Serbările împreunate cu inaugurarea *Muzeului Național* din Sibiu vor fi o amintire scumpă și sfântă pentru cei ce au avut parte de fericirea să le vadă. Mulți ani își vor odihni zilele în împărăția veșniciei, până când românilor din Ungaria le va fi dat să mai scrie în cărticica culturii lor pagini așa de frumoase și așa de bogate în fapte. Vechea cetate săsească – mâine, poate, noua cetate românească – întrunise în sânul ei pe cei mai de seamă de la noi și din Regat. Dorul unei înfrățiri sincere, sub flamura albă a culturii, a chemat obștea lamurii noastre cărturărești acolo, unde, ingenuncheați înaintea altarului zidit culturii, într-un gând, pot înălța rugăciuni de milostivire Celui ce toate le știe și toate le poate... Și-ar fi fost bine ca alături de vlădicii celor două biserici, de sfetnicii înțeleptului crai Carol, de apostolii luminați ai învățăturii, de propovăduitorii smeriți ai legii creștine și de alți aleși ai neamului nostru, să-și fi împreunat palmele aspre, la rugă, și țărănul, căruia avem să-i mulțumim multe din harurile cu care astăzi ne mândrim. Simfonia sărbătorii astfel era desăvârșită. O serbare populară, alături de cele multe ale „intelligenții”, a fost o lacună simțitoare în *decada* de la Sibiu.

În 6/19 august, ziua Schimbării la față, Sibiul se prefăcuse, ca prin minune, într-un oraș românesc. Străzile, parcurile și locurile publice gemeau de lume românească. Lungimea Bretterului o măsurau fețe-ntunecate, cu pieptul ferecat în bande ori țintuit cu cocarde tricolore: erau *luptătorii* din țară, intrați proaspeți prin strâmtoarea Căineni, pe care nu-i întâmpinase nici urale, nici discursuri festive, nici tărăboiuri naționale... nimic, nimic...

Printre ei zăreai figuri venerabile și serioase de preoți de la noi, ascultându-le graiul pripit de indignare; pe bănci câteva țărânci costumate și studenți din Bucovina, cu chipiuri roșii, intrate adânc pe ceafă; ici și colo grupuri de oameni marcanți cu figuri străine, așteptând în liniște; prin parc, funcționarii grăbiți ai comitetului aranjator, cu priviri semețe și îngrijorate...

La răspântia drumurilor: gazetari aprinși de mânie, critici profesioniști, cu zâmbetul veșniciei nemulțumiri pe buze, dumicau în bucățele pe vrăjmașii lor de principii... Pe străzi unduiau, tăcuți, în direcția celor două biserici, credincioși cucernici... Serviciul divin l-au celebrat venerabilii vlădici, cu asistențe demne de ziua solemnă. La orele 10 de dimineață puhoiul de lume, purificat de tămâia și glasul rugăciunii, se îndreaptă înspre „*Muzeul Asociațiunii*”, clădit într-un loc de frunte al orașului, cu fațada către un parc cu sălcii, în dos având o curte largă, formată de casele Asociațiunii: casa de chirie și școala de fetițe. Mulțimea examinează cu de-amănuntul clădirea muzeului, ridicată pe cheltuiala obștei românești.

În lucrările arhitecților străini caută în zadar defecte, casa e impozantă, frumoasă și de-o rigiditate ce stă bine unui muzeu. Intrând în atriumul luxuos, atrag luarea aminte cele două lespezi de marmură, în dreapta și în stânga, pe care, spre veșnică aducere aminte, sunt săpate, în aur, numele

binefăcătorilor membrii fondatori ai muzeului. Sala festivă, încăpătoare și cu gust decorată, înțesată de lume. În staluri figura blândă și bună a arhiereului bisericii ortodoxe, oameni de toate vârstele și de toate rangurile, în galerie o podoabă aleasă de ochi frumoși, îndreptându-se spre scena din față, cu figurile felurite ale comitetului și cu pândașii serioși ai evenimentelor zilei.

Tăcere. Președintele, dl Iosif Șt. Șuluțiu, un octogenar cu plete crețe argintate, foarte simpatic și vioi, citește, cu glas liniștit, cuvântarea de deschidere, în care a urmat „înțeleptul sfat” al istoricului Guizot: „A judeca omenimea cu asprime și a o iubi fierbinte; a-i cunoaște răul, dorindu-i vindecarea, este sublimul principiu al evangheliei”. A și fost foarte aspru, dojenind publicul pentru indiferentismul lui față de marile probleme culturale ale „Asociațiunii”, dar blând și iertător în cuvintele de apărare ale comitetului, ce stă în fruntea ei. După citirea listei delegaților trimiși, în număr necomplet, din partea despărțămintelor, ar fi urmat raportul general al comitetului către adunarea generală. Fiind tipărit în *Transilvania*, – s-a trecut la ordinea zilei. Noi însă ne vom opri un moment asupra lui, pentru ca să vedem roadele unui an, să accentuăm ideile și faptele noi, prin care a luat avânt „Asociațiunea”.

Raportul general menționează trei momente mai importante care, pe lângă altele mai secundare, învederează progresul realizat de „Asociațiune”, și anume: a) Muzeul istoric și etnografic; b) expoziția etnografică și istorică culturală; c) activitatea pronunțată a despărțămintelor. Primele două puncte sunt într-adevăr momente epocale în viața instituției noastre culturale. Marea lor însemnătate pentru dezvoltarea noastră culturală se va putea aprecia, în viitorul apropiat, dacă cei chemați vor ști care sunt cărările drepte pe care au să umble. Ultimul punct e mai mult iluzoriu și nu poate sta nici alături nici la sfârșitul celorlalte două. Membrii în despărțăminte au crescut la număr, unele din ele au fost „reactivate” prin câte-o vizită a dlor secretari, prelegerile populare au fost mai dese și bibliotecile populare s-au răspândit mai bine – dar de la toate acestea până la o reală activitate a lor e o distanță mare, care, după a noastră părere, nu se va putea realiza numai când despărțămintele vor avea o independență materială mai mare și când centrul va aduce sacrificii morale și intelectuale importante pentru deșteptarea lor. Atunci când despărțămintele vor putea fi niște cantoane culturale organizate temeinic materialicește și când centrul le va putea da hrana intelectuală necesară și va premerge cu exemple bune, atunci se va putea vorbi, nu de o reactivare ci de *activarea* lor.

Însuși raportul consideră acest al treilea punct ca rezultate sporadice și ca un „început de mișcare culturală”, fapte care existau și până acum. Ideea cu conferențiarilor ambulanti și mai ales căutarea mijloacelor pentru a spori numărul membrilor ajutători e nimerită. Colindarea prin toate părțile a unor conferențieri pricepuți, care să știe alege și expune subiectele, care interesează pe popor, ar aduce un seceriș frumos de membrii ajutători. Asociațiunea atât în rapoartele generale cât și în cele speciale se plânge de indiferentismul publicului. Chiar și discursul de deschidere al dlui președinte probozește, în termeni severi, publicul pentru această boală. Sub scutul pomposului palat apără din răspuțeri Asociațiunea, înșirând cifre peste cifre de indolenți. Erau constatări triste și adevărate, care, însă, nu pot servi de pavăză dreaptă neactivității Asociațiunii. Ne punem mâna pe piept și cu cuvenita smerenie ne întrebăm: Ce dă în realitate Asociațiunea publicului; față de care fapte concrete ale ei e indiferent acel public românesc, care a ascultat cu atâta cuviință reproșurile ce i se aruncau în față? De la Asociațiune primim, tot la două luni, revista *Transilvania* și, ceva mai rar, câte-o broșură din „Biblioteca populară”. Și-atât! Prima publicație e chemată să servească drept hrană sufletească clasei culte, iar a doua poporului. Oricine a avut în mână aceste două roade anuale ale Asociațiunii, va înțelege ușor justa indiferență care an de an se încrestează tânguitor în rapoartele generale ale comitetului central. Credem că acelui public, care a ridicat splendidele clădiri de lângă parcul orașului Sibiu, și catedrala, cu cele două turnuri strigătoare la cer, care într-un timp așa de scurt, a furnizat bogatul material pentru minunata expoziție, acelui public, care s-a prezentat, cu toată sărăcia și bogăția lui, în număr așa de

impunător la serbările inaugurării muzeului și care în această țară se susține, ca neam, din propriile lui puteri, nu i se poate reproșa, fără a-i face o mare nedreptate, păcatul indiferenței.

Cauza că lumea românească nu sprijină înalta noastră instituție, în o măsură mai intensivă, nu e de-a se căuta decât în sânul Asociațiunii, mai ales în felul ei de a-și înțelege misiunea. Suntem siguri, bazându-ne pe propria noastră experiență – c-atunci, când Asociațiunea va arăta publicului o activitate culturală reală, va dovedi, că înțelege și poate satisface trebuințele intelectuale ale obștei cărturărești și țărănești, într-un timp mult mai scurt de cum s-ar crede, va grupa în jurul ei toată suflarea românească. Să nu se uite, că sprijinul publicului nu se cerșește ci se cucerește.

Le spunem acestea împotriva principiului „*ut videatur aliquid fecisse*”. În zadar căutăm o activitate și la secțiunile științifice-literare. Raportul dlui prim-secretar, către ședința plenară, ne spune că „*noua noastră instituție științifică-literară nu a putut realiza rezultate de o însemnătate mai mare și de valoare superioară pentru înaintarea intereselor culturale ale poporului nostru*”. E foarte clar și adevărat spus, căci citind, în parte, rapoartele tuturor secțiunilor nu ne întâlnim decât cu „planuri de acțiune”, cu intenții bune, cu hotărâri categorice de a face ceva, dar fapte împlinite se pot pescui prea puține.

Din aceste rapoarte ale secțiunilor remarcăm totuși câteva hotărâri mai importante. Secțiunea literară și-a luat angajamentul să publice succesiv, în „*Biblioteca Asociațiunii*”, biografiile bărbaților noștri mai distinși din trecut, astfel scrise „*încât din ele să iasă la evidență caracterul persoanelor, despre care tratează, împrejurările sub care au lucrat aceste persoane și influența, ce au avut-o ele asupra contemporanilor și asupra generațiilor următoare*”. Tot această secțiune aprobă în principiu înființarea unui „*Muzeu al limbii române*”, proiectat de dl dr. Iosif Popovici, docent de Limba Română la Universitatea din Budapesta. Secțiunea istorică nu nădăjduiește „după toate probabilitățile”, să apară în curând proiectatul dicționar toponomastic al Transilvaniei. Această secțiune, lipsindu-i membrii activi, n-are nici măcar reglementarul „plan de acțiune”. Poate i s-ar da un puls de viață, primind în cadrele ei propunerea dlui dr. Amos Frîncu, de a se înființa o secțiune de Drept și de Științe de stat. Din activitatea și planurile celorlalte secțiuni, amintim prelegerile populare, ținute de secția științifică: „*Cartea tinerimii adulte*”, înființarea internatului de băieți din Sibiu, plănuite de secțiunea școlară; înființarea *școlilor economice de repetiție*, care, deși au votată suma de 2 000 cor., din cauza multor piedici și greutatea, sunt amânate din partea secțiunii economice. Pe lângă acestea, membrii secțiunilor fac vot solemn că vor colabora regulat la revista *Transilvania*, redactată de dl prim-secretar, care, recunoscându-și nedestoinicia în agendele *Mariei*, ar putea ceda altuia greua sarcină de director al unei reviste științifice-literare.

În ședința a doua, adunarea n-a auzit nimic nou, decât bizara idee de-a se face un dicționar maghiaro-român și româno-maghiar, fiindcă cărturarii neamului nostru nu mai înțeleg limba scriitorilor noștri. Trebuința unui asemenea dicționar se simțeste, dar Asociațiunea deocamdată e chemată să rezolve alte probleme mai importante, decât cele lexicografice. Momentul mai important al ședinței a doua e alegerea de vicepreședinte în persoana dlui Andrei Bârseanu, căruia i-am rezervat un articol special. Acestea sunt ideile și rezultatele activității de-un an a Asociațiunii. Intențiile bune cu care ne întâlnim la fiecare pas, vor aduce cu timpul alte rezultate mai răspicate și mai bogate în fapte reale, dacă oamenii puși în frunte vor fi mai în curat cu cărările pe care au să meargă.

Serbările din Sibiu (II)

Inaugurarea muzeului. Poporul nostru până ieri-alaltăieri a plutit fără de nicio țintă în viață; îmbrobodit de vălul des al neștiinței, prigonit de-o soartă mașteră, rătăcea în neștire prin văgăunile Carpaților sau prin înfundăturile câmpiilor; cu fruntea lui de slugă aplecată mereu spre țărână, cu trupul și sufletul ferecat în cătușele umilinței și neputinței, veacuri de-a rândul și-a tors tortul existenței în cea mai deplină întunecime, – necunoscut de alții și străin de sine însuși.

În cursul vremilor, numai în lăcașurile zidite de credința statornică în atotputernicia Stăpânului de Sus mai pâlpaia opaițul unei culturi smerite. Rugăciunea pentru pâinea de toate zilele și pentru iertarea păcatelor era singurul prilej de a se citi slovă românească, era singura pavăză la adăpostul căreia românul înfrățit cu glia suferinței putea să suspine *liber*: Doamne, miluiește-ne! Din acea scânteie care licărea la altarul lăcașurilor dumnezeiești s-a aprins mai târziu, acum un veac și jumătate, flacăra luminătoare și deșteptătoare a culturii românești. De atunci, pe lângă biserici, am început să ne ridicăm școli, în care dascăli entuziaști și cuminți s-au așternut, cu hărnicie rodnică, pe muncă. În zilele veacului trecut, poporul nostru, după ce a avut parte să-și vadă descătușată și fruntea din rușinoasa iobăgie, a reușit să dovedească lumii uriașa lui putere de viață, sporindu-și repede și-n bine tânăra lui cultură, care astăzi străinilor impune, iar pe noi ne îndeamnă: *Excelsior!*

Și cum puteam dovedi mai vădit progresul ce-l realizăm, decât zidindu-ne, alături de celelalte institute culturale, un *Muzeu Național*, în care să se păstreze cu pietate toate relicvele suferințelor noastre, tot tezaurul mândriei noastre? Nu era mijloc mai nemerit să întâmpinăm zorile secolului nostru, decât înălțând un nou și durabil altar culturii noastre, la care vom putea învăța să ne cinstim tradițiile, să ne conservăm cu evlavie toată moștenirea vizibilă, hărăzită de la străbuni, să învățăm a ne cunoaște individualitatea etnică din prezent, în toate manifestațiile ei, pentru ca să știm îndreptările care au să ne ducă pe cărările normale și sigure de izbândă în viitor.

La inaugurarea acestei importante instituții culturale au asistat cei doi purtători de cărje vlădicești, dând serbării caracterul înălțător al unirii desăvârșite. Cum stăteau alături, în rândul prim, amândoi cu fețe senine și blânde, parcă diavolul confesionalismului care ne frământă, patimile urii și-a dezbinării se lepădase de neamul nostru; parcă iarăși ne simțeam frați buni și iertători, purtați pe aripile aceluiași gând roditor de fapte trainice. Prezența mitropoliților celor două biserici și răspunsul Maiestății Sale apostolice, adresat neamului românesc, pe care îl dase uitării de când durează pacea în împărăție, au fost faptele cele mai înălțătoare ale inaugurării.

Obștea întrunită a ascultat în picioare graiul Maiestății Sale talmăcit de guvernul țării noastre, și a luat cu durere în suflet la cunoștință „sincerele regrete”, că reținut de alte treburi nu poate coborî cu luminata-i față la serbare. Cei de față au izbucnit în urale de „Să trăiască!” și au hotărât să trimită Maiestății Sale o adresă omagială prin care repetă același cântec: alipirea și credința neclintită a poporului român către tron și patrie... Scrisoarea prea frumoasă a dlui Alexandru Mocsonyi, care a dat pentru muzeu suma de 24 000 coroane, a mai întrămat sufletele preocupate de alipire și credința neclintită. Acest mic vlăstar din lamura nobilă a familiilor noastre conducătoare, după ce constată caracterul inofensiv și legitim al aspirațiilor noastre culturale, ne spune așa de înțelept că „*din credința în Dumnezeu și din iubirea de neam își trage poporul român nădejdea într-un viitor mai frumos. Și aici se confirmă adevărul concepției creștinești, că din credință și iubire răsare nădejdea. Planeze deci geniile acestor virtuți cardinale creștinești și asupra serbării noastre inaugurale și când acești genii, cu bătaia aripilor lor, aduc în vibrație atmosfera națională, resimtă cu nobilă însuflețire toate inimile românești – oriunde s-ar afla – aceste vibrații, căci aceasta este o serbare națională istorică*”.

Din discursul de inaugurare al dlui președinte, trecând peste istoricul important al locului, unde e ridicat astăzi muzeul și cel al orașului Sibiu, lăsând la o parte lista tuturor meșterilor zidari și a firmelor care au încasat cheltuielile edificiului, relevăm numai partea în care se aduc laudele cuvenite dlui prim-secretar al Asociațiunii. Ideea de-a se înființa acest templu al culturii e a d-sale. În adunarea generală, ținută la Lugoj în 1896, în raportul său a atras luarea aminte asupra ei, iar în 1897, la Mediaș, comitetul central a venit cu propuneri concrete și cu proiecte amănunțit studiate.

Meritul dlui prim-secretar e și faptul de a fi găsit mijloacele necesare pentru adunarea sumei considerabile de 125 000 cor., cât a costat zidirea. Talentul d-sale organizatoric și de afaceri a reușit să realizeze, relativ într-un timp foarte scurt, o idee, care poate multe decenii plutea deasupra capetelor noastre, ca un *pium desiderium* utopic. Pentru această faptă a d-sale întreg

neamul românesc îi rămâne întotdeauna recunoscător. Ne-ar părea din cale afară bine, dacă și despre expoziția, a cărui director a fost, am putea să înșirăm numai cuvinte de laudă. Dar să vedem cu ce s-a ales publicul de la expoziție, fiindcă pentru și prin el a fost aranjată. Etajul prim al muzeului era ocupat de secțiunea numită etnografică, întocmită de doamna și domnișoarele Cosma, care n-au cruțat nici jertfe nici osteneală pentru orânduirea bogatului și prețiosului material, trimis de reuniunile femeilor și de particulari. Odaile toate, șapte la număr, erau încărcate de covoare, între care unele din părțile Teiușului, de-o frumusețe pur românească, pe mese ii, catrințe, ștergare, țesături și cusături de tot soiul, pe care numai ochiul specialist le poate deosebi și aprecia; printre ele cănițe, blide, ploști și alte vase pe care le folosesc țărani; ici coala câte-o încercare de-a înjgheba o odaie țărănească, cu mese, laviți, paturi și cuiere vechi, frumos încrestate; pereții unei odăi acoperiți numai de fotografii, reprezentând sate, porturi și obiceiuri țărănești, unele foarte prețioase – poate, vom publica și noi câteva – în dulapuri modelele de cusături originale din albumele dlui Comșa și al domnișoarei Minerva Cosma.

Cea mai prețioasă parte din această secțiune sunt, fără îndoială, păpușile, unele îmbrăcate în mărime naturală, iar altele în miniatură, cum sunt, cele mai bine asortate, ale reuniunii de agricultură din Sibiu. De remarcat e grupa „*Junilor*”, reprezentând serbările de la Paști ale românilor din Șcheiul Brașovului. Secțiunea etnografică se continua în curte și în casele Asociațiunii. Îndată cum cobori scările muzeului înspre curte, dai de un fel de bordei, care, judecat după aranjamentul dinăuntru, vrea să fie o stână. Cei de la munte, răsând, trec de cealaltă parte, unde e băieșitul, destul de bogat. Un țăran alege aur, jur împrejur blocuri de piatră și instrumente din branșa mineritului, pe pereți vederi din Munții Apuseni și alte părți – în școala de fetițe a Asociațiunii, elevele au o odaie cu lucruri de mână, broderii în mătase, fir, lână, apoi dantelerii de tot neamul, cu foarte puține motive românești, ceea ce te izbește, după ce ai văzut minunățiile acului și ițelor țărănești din sălile muzeului. Alături, într-o odaie, dl Petru Popovici a aranjat secția vânătoarească, expunând păsări și alte animale umplute din bogata d-sale colecție particulară.

Aici mai vedem arme vechi și instrumente de pescărit. Alături e secțiunea băncilor, a binecuvântatelor bănci române, cu statistici, hărți, lucruri cu pricepere desăvârșită. Mai sus e secțiunea istorică-culturală. Pe peretele din dreapta producția literară și câteva rafturi goale. Colecții de gazete și reviste și parte din cărțile scrise de fiii neamului nostru din Ungaria. În față, arme vechi, diplome de la voievozi; în stânga portrete de-ale bărbaților noștri mai însemnați, documente fotografiate; în mijloc, colecții numismatice, cărți vechi, iarăși documente, manuscrise și albumuri de ale societăților culturale; unii dintre autori iau dulapuri sau polițe speciale asemenea firmei editoare W. Krafft din Sibiu.

Această secțiune desparte cele două ale bisericii ortodoxe și unite, ambele bogate și foarte prețioase. În ambele cărți vechi și manuscrise prețioase, icoane de ale fețelor bisericesti mai înalte de pe vremuri. Cea ortodoxă mai cu grijă și mai sistematic aranjată. Publicului i-ar fi plăcut să vadă mai bine, să înțeleagă mai mult, din cele expuse, dar în lipsa unei călăuze vii sau tipărite, era cu neputință. Cei mulți au părăsit Sibiul cu mângâierea, că au văzut și ei o expoziție națională, dar care a fost importanța și valoarea ei, prea puțini, – numai cei harnici cu creionul bine ascuțit și cu carnetul în mână – au înțeles-o. Timpul în care s-a adunat materialul și s-a aranjat întreaga expoziție, recunoaștem, a fost de tot scurt. Numai din acest motiv putem ierta lipsurile și gustul arbitrar în aranjare, precum și neexistența unui catalog lămuritor, fără de care vizitatorii nu puteau înțelege cele văzute. Revista *Transilvania* desigur ne va aduce în darea ei de seamă descrierea amănunțită a celor expuse, reproducând în ilustrații lucrurile de mai mare valoare. Ar putea publica și o broșură specială, cum e obiceiul. Poate se va face.

Serata etnografică. Ideea de a încopia în seria serbărilor această serată a fost una dintre cele mai fericite. Ea s-a zămislit într-un cap de organizator, priceput numai în cele pozitive, care nu trec peste orizontul obișnuitului cetățean de afaceri. La început, era vorba să se facă un fel de bufet

etnografic, unde vizitatorii să poată vedea costume naționale românești din toate părțile Ungariei și cei îndrăgostiți de ele să le poată admira, mai statornic, pe lângă sticle de *spumanți*. Din această idee vulgară, dl dr. Tiberiu Brediceanu, care a fost încredințat s-o execute, a creat o lucrare artistică. D-sa se ocupă mai bine de 10 ani cu muzica noastră națională, culegând și armonizând mai ales cântări și dansuri din Banat, dintre care unele au apărut în „*Musa Română*” din anii 1894-1895, revista fostului său profesor I. Mureșianu din Blaj.

În timpul din urmă s-a ocupat intensiv cu muzica populară ardelenescă. Această pregătire solidă muzicală i-a făcut posibilă mobilarea ideii primitive, aranjând o serată etnografică demnă de o serbare culturală, în care, pe lângă minunatele și originalele costume, publicul a auzit muzică românească și a văzut dansuri naționale. Compoziția dlui Brediceanu are forma unui potpourri mari. Preludiul, în stil modern, cuprinde frumoase motive de muzică românească; acesta și „*Romanța*”, în cursul căreia primele perechi de dansatori pogorau scena, le-a dirijat singur. Era o frumusețe ca-n povești să vezi cum flăcăii și fetele din societatea noastră aleasă se înșiră în horă, fiecare cu costume felurite și bogate în cusături și-n podoabe, cum îmbujorați la fețe de mândrie măsoară tactul domol al celui mai frumos joc al nostru. O sebeșeancă, cu o broboadă înfășurată înfoiat în jurul chipului luminat de ochi ademenitori, începe să ne doinească:

Spune, mândro, adevărat
Cu ce apă te-ai spălat
Că pe min-m-ai fermecat,
De-am lăsat caru-ncărcat,
Boghiul de fân negreblat
Și-am venit cu tine-n sat.

Jelui-m-aș jelui
Jelui-m-ași și n-am cui
Jelui-m-ași codrului.

Jele-i Doamne codrului
De armele Iancului
Că le plouă și le ninge
Și n-are cine le-ncinge.

Vai, bădiță, dragi ne-avem
Ne-am lua nu ne putem,
Ne-am lăsa nu ne-ndurăm,
Că prea bine semănăm.
Și la ochi și la sprincene
Ca doi porumbei la pene
Și la stat și la umblat,
Și la dulce sărutat.

Sebeșeanca era d-na Triteanu, care e înzestrată cu o voce de valoare înaltă, vrednică de admirația oricărui public. Am fi ascultat-o cu atâta drag și cu sinceră însuflețire o noapte-ntreagă, legănându-ne tânguiriile sufletului și săltându-ne zburdălnicia inimii cu acel „Vai, bădiță, dragi ne-avem”. Tot așa, ascultând cântecul bănățenesc al d-nei Lucia Cosma:

Bagă, Doamne, luna-n nor
Să mă duc, unde mi-e dor
– Tu nu vrei, tu nu vrei

Ce-ai iubit să iei.
– Ba io, ba io, ba io vreau
Ce-am iubit să iau.

Bagă Doamne luna-n stele
Să mă duc, unde mi-e jele.
– Mândruliță din Banat,
Nu gândi că te-am lăsat;
Tu ești floare de bujor
Nu te-oi uita până mor.

Acest „nu te-oi uita” l-am dus cu noi, toți câți am ascultat-o și admirat-o, mai ales în tonurile discrete și domoale. Dansatorii au executat jocuri populare ardelenesti, bănățenești, apoi Romana, Bătuta și Călușarul. Înaintea fiecărui dans, dl Brediceanu are câte-o introducere, care caracterizează, în sunete, ținuturile de unde sunt. Așa de exemplu e legănată introducerea „Lugojenei”, mai vioaie a „Hațeganei”, plină de temperament a dansului bănățenesc „Pe picior”, în fine „Brâul” sprinten, cu care intră săliștenii, prinzându-se câte doi flăcăi și două fete la „învârtita”.

Punctul ultim din program, „Șezătoarea”, a fost pitoresc. Domnișoara Elvira Cristea a aranjat cu multă pricepere o odaie țărănească, în care fetele torceau, flăcăii desfăceau porumb, iar alții ascultau doina unui fecior îndrăgostit, întreaga serată, atât din punct de vedere coregrafic cât și muzical, a fost la înălțime. Aplauzele și felicitările aduse autorului ei, dr. T. Brediceanu, au fost cele mai meritate dintre tovarășele lor de la aceste serbări.

Serbările din Sibiu (III)

Adunarea generală a societății pentru fond de teatru român.

Trebuie să se recunoască că „Societatea pentru fond de teatru” nu e așa de copleșită de administrație – o boală de care ne-am molipsit desigur în urma contactului tot mai intim cu cultura ungurească – decât bătrâna Asociație, ale cărei procese verbale alcătuiesc o literatură întreagă.

La Societatea de teatru parcă stăpânește un spirit mai tânăr de inițiativă mai repede și mai ușoară, care dă manifestărilor acestei societăți mai multă vioiciune și armonie. Aceasta s-a putut vedea și cu prilejul adunărilor generale din urmă, la care o comparație se impunea de la sine. Și ce e mai mult: pe când Asociația se îngrădește din ce în ce mai bine în formele goale și pretențioase ale secțiunilor, care se trudesă în zadar să dea viață anemicei reviste bilunare, vedem că Societatea de teatru nu crede că s-ar pierde ceva din demnitatea ei, cerând, în anumite chestiuni literare, concursul unor scriitori recunoscuți, deși aceștia nu fac parte din vreo corporație oficială a societății. Trebuie să se spună cât mai des, ca s-o știe odată toți, că societățile noastre culturale nu sunt ale comitetelor și secțiunilor vremelnice, ci ale neamului nostru întreg și că cine se împărtășește de cinstea de a sta în fruntea lor, ia asupra sa și răspunderea foarte grea de-a înțelege și de-a satisface aspirațiile și trebuințele adevărate ale acestui neam. Adunarea generală din anul acesta a Societății de teatru a avut mai multe momente remarcabile în bine și în rău.

Dl Vulcan a voit să iasă de data aceasta din cadrele obișnuite ale discursurilor sale de deschidere, a încercat să facă critică literară, părăsind astfel, la bătrânețe, principiile după care a condus timp de 40 de ani revista *Familia*, și, împrumutând arme vechi care nu i se potriveau, a pornit să combată curente mari, de viață puternică. Rău a făcut dl Vulcan că a părăsit atitudinea pașnică care a fost până acum una dintre notele cele mai simpatice ale îndelungatei sale activități literare.

Urmările acestei experiențe, pe care noi o regretăm sincer, nu puteau să fie decât foarte dureroase pentru cel ce o făcea, oricine ar fi fost. Societatea de teatru a luat acum vreo câțiva ani hotărârea „de a da un caracter literar ședinței prime a adunării generale”, hotărâre ce nu privește

discursul de deschidere, ci numai conferințele, care au să se țină deci după terminarea discursului și alegerea obișnuitelor comisii. Hotărârea își are rostul ei, căci ce să se facă în timpul care rămâne, – dar mi se pare că printr-înșă se face cea mai mare nedreptate și publicului și mai ales conferențiarilor. A asculta în zăduful zilelor de vară, după discursul de deschidere, încă două sau poate chiar trei conferințe, nu poate fi nici plăcut nici folositor, iar bieții conferențieri sunt osândiți la cea mai ingrată muncă ce se poate închipui, trebuind să vorbească înaintea unui public obosit, care cu toată bunăvoința nu poate să-i asculte cu atenția cuvenită. E deci aici o lipsă de considerație față de munca conferențiarilor, desigur cea mai prețioasă și al cărei efect n-ar trebui, prin urmare, să fie slăbit în chipul acesta. Da, dacă n-ar fi banchetul adunărilor obișnuite, după plăcerile căruia, cum s-a putut vedea în atâtea gânduri, e greu să mai întrunești publicul spre a asculta o conferință!

Conferințele anului acestuia au fost amândouă foarte potrivite. Întâi a vorbit dl H. Petra-Petrescu despre „Wilhelm Tell” a lui Schiller, arătând în introducere însemnătatea pe care ar putea s-o aibă pentru literatura noastră traducerea bună din scriitorii clasici ai literaturii universale, pe urmă dl dr. I. Borcia a expus minunatele idei ale celui mai genial poet și cugetător al neamului nostru cu privire la arta dramatică și la teatrul românesc, idei cuprinse în articolele publicate de curând de dl I. Scurtu sub titlul „Scrieri politice și literare” – ale lui Eminescu.

A doua ședință e consacrată rapoartelor asupra activității comitetului în anul din urmă. Din aceste rapoarte încă se poate vedea că, în adevăr, Societatea lucrează din ce în ce mai intensiv și după un plan care lămurește tot mai bine, la realizarea scopurilor sale. Momentele principale, asupra cărora trebuie să se îndrepte cele mai vii stăruințe ale Societății, rămân: crearea unui repertoriu pentru publicul nostru și creșterea câtorva actori. Cu bucurie vedem că în timpul din urmă s-au făcut pași destul de însemnați în amândouă aceste direcții. S-a publicat concursul de piese care, ce e drept, n-a dat rezultate pozitive. Cu toate acestea, comitetul nu și-a pierdut nădejdea, ci așteaptă de la un nou concurs, care poate fi în orice caz un nou îndemn la lucru pentru tinerii noștri scriitori, un seceriș mai bun. În raportul secretarului mi se pare că ne amintea și de înjgheburile unui repertoriu pentru publicul nostru din piesele vechi și noi ale literaturii noastre, dar eram totodată preveniți să nu ne facem iluzii prea mari.

Ideea e totuși foarte bună, numai ar trebui cerut iarăși ajutorul scriitorilor noștri recunoscuți. Avem astăzi destui scriitori, și printre ei pe cei mai mari, care urmăresc cu dragoste mișcările noastre culturale și sunt gata să ne dea tot sprijinul ce li s-ar cere. Comitetul societății de teatru a dat dovadă de o înălțime de vederi, ce nu se poate recunoaște altor comitete, când a căutat sfat și orientare la scriitorii noștri. E un pas acesta, căruia voim cu tot dinadinsul să-i atribuim o mare însemnătate. Voim să-l luăm drept un semn că porțile, până acum bine zăvorâte, ale societăților noastre culturale se deschid în sfârșit literaturii și curentelor mari culturale.

Să nădăjduim că nu mai e așa departe ceasul când Măria-sa procesul-verbal, căruia ne închinăm astăzi, va trebui să părăsească scaunul uzurpat în care se va așeza apoi iarăși, cu toată cinstea, horopsita literatură. Comitetul Societății de teatru ar trebui acum să stăruiască numai pe calea pe care a apucat. Dl Ilarie Chendi a făcut într-o scrisoare către dl Vulcan, publicată în *Familia*, propunerea ca, nemaiașteptându-se rezultatele problematice ale concursurilor, să se însărcineze scriitorii noștri de talent cu traducerea operelor clasice ale literaturilor străine. N-am auzit însă pomenindu-se la adunare de această propunere. Să fie oare la mijloc iarăși sfiala față de oameni, caracteristică pentru materialismul nostru? În adevăr e ciudat că, pe cât ne însuflețim de ușor pentru cele din urmă invenții ale tehnicii moderne, – sciopticoane, cinematografe și fonografe – pe atât de sceptici ne arătăm când ar fi vorba să sprijinim talente. Am zâmbi la propunerea de-a angaja cu plată pe unul care s-ar dovedi bun conferențiar popular, dar banii pentru procurarea unui sciopticon îi votăm cu aclamație. Suntem gata să aducem jertfe spre a putea avea – minunea minunilor – un fonograf, care să ne cânte întocmai ca badea cutare, dar dacă ar fi vorba să se dea un ajutor unui tânăr de talent ca să adune cele mai frumoase melodii populare, am sta pe gânduri

sau, ca să nu-l respingem cu totul, l-am amâna de la o adunare generală la alta. Ar trebui însă să știm că adevărata lucrare artistică sau științifică n-o poate îndeplini aparatul, oricât ar fi de perfect, ci numai omul.

Despre bursierii Societății e vorba la alt loc al acestei reviste. Am spus în mai multe rânduri că regretăm sincer toată chestiunea fostului bursier care, orice s-ar zice, era singura personalitate artistică la care putea reflecta Societatea. Amintim pe urmă scena, instalată în sala Casei Naționale cu cheltuiala Societății de teatru, lucru destul de costisitor, dar care pare a fi dat deja îndemn la constituirea unei societăți de diletanți în Sibiu, ceea ce nu poate fi decât foarte folositor. În sfârșit, pentru cumpărarea operetei „Crai Nou” de Ciprian Porumbescu, trebuie să aducem comitetului Societății cele mai sincere laude.

(1905).

Iacob Mureșan

La 1 ianuarie 1888, iubitorii de muzică românească se împărtășesc de-o bucurie mare: dl Iacob Mureșan, profesor de muzică în Blaj, le-a trimis primul număr din *Musa română*, revistă mare și frumoasă, cum n-am mai avut alta, nici dincoace și nici dincolo de Carpați. Revista a fost salutăată cu multă însuflețire, sprijinul material însă n-a stat în proporție nici cu greutatea și jertfele împreunate cu editarea unei astfel de reviste, nici cu așteptările redactorului ei care, temperament de adevărat artist, era convins că noua revistă de muzică va fi îmbrățișată, îndată la început, cu o căldură, care să-i asigure existența pe ani înainte. Publicul mare, mai ales cel românesc, nu-l poți cuceri în răstimp de câteva luni. Îți trebuie multă pricepere, multă râvnă de muncă și multă încredere în izbânda finală a cauzei ce reprezintă, ca să nu te descurajeze indolența – firească între împrejurările de atunci și astăzi – a publicului românesc. Pricepere și râvnă de muncă a fost la dl Iacob Mureșan, poate ca la puțini alții, dar i-a lipsit încrederea. Și *Musa română* a încetat cu apariția încă la sfârșitul aceluiași an. Îndemnat de prieteni, dl Mureșan face a doua încercare. La 1894 *Musa română* apare din nou, cu același cuprins bogat și frumos. Pe la mijlocul anului 1905 însă încetează din nou. „Unica revistă muzicală la noi să nu poată exista la un popor de trei milioane?” Și dl Mureșan, deziluzionat, pune condeiul din mână.

Dragostea pentru arta sa, atât de apropiată firii românului, n-a slăbit însă. L-a muncit ani lungi și-a hrănit cu focul ei ideea reînființării revistei. Astăzi stăm în fața unui fapt împlinit. Cu începerea anului 1906 *Musa română* va apărea din nou. Ne place să credem că de astă dată dl Mureșan va intra în luptă cu mai multă încredere în izbânda finală a munci sale ideale și nu se va lăsa descurajat de-o eventuală nereușită temporală. Încrederea publicului românesc și-a câștigat-o deja, în deplină măsură, prin talentele sale necontestate de nimeni și, suntem convinși, încrederea aceasta se va manifesta într-o formă demnă de marea lucrare ce-o întreprinde acum prin reeditarea revistei sale *Musa română*. Domnul Iacob Mureșan, al cărui portret îl dăm în numărul acesta, s-a născut în Brașov, la 29 iunie 1857. Părinții lui, – Iacob Mureșan, redactorul pe vremuri al *Gazetei Transilvaniei* și director gimnazial, și Sevastia născută Nicolau – de cu vreme au observat talentul lui muzical și s-au îngrijit, prin angajarea de profesori instruiți, să-i promoveze dezvoltarea. Primii lui profesori au fost pianistii Waiwar Junior și mai târziu Nowotni.

La vârsta de 6 ani debutează pentru prima dată la un concert aranjat, în Brașov, de violonista Elisa Circa. Micul artist, înzestrat cu un spirit vioi și auz muzical fin, cântă la pian „Deșteaptă-te Române” și seceră aplauze frenetice. La 1871 compune un cadril „Cunună de flori române”, executat, la balul „Reuniunii femeilor române din Brașov”, de către muzica regimentului 2. Rând pe rând apar și alte compoziții, parte în București, parte în Viena (cadrilul „Aurora”, la C. A.

Spina). Intrând apoi în gimnaziul superior, nu mai are răgaz să se ocupe cu muzica. O uită pentru un moment și hotărăște să se facă inginer. La 1876 merge la Viena, unde se înscrie la Politehnică.

Venirea lui în această capitală e hotărâtoare pentru cariera lui. Având prilej să asculte compozitori și cu renume, din nou izbucnește din el dragostea pentru muzică. Publică din nou câteva compoziții. La 1878 e chemat ca profesor de muzică la Năsăud, unde nu stă decât un an, ca în toamna anului 1879 să meargă la Lipsca, ca elev al conservatorului, unde i se deschide prilej să-i audă pe Liszt, Rubinstein, Popper, Schumann, Ioachim, Brahms și alte celebrități muzicale.

Din acest timp datează marea uvertură „Ștefan cel Mare” pentru orchestră, vreo 30 cântece pentru voce, ș a. m. d. La 1883 părăsește Lipsca și în toamna aceluiași an e numit profesor de muzică la liceul din Brașov și ales dirigent al corului bisericesc de la Sf. Nicolae și conducător al „Reuniunii de muzică”. Aici creează cea mai frumoasă compoziție a sa „Mănăstirea Argeșului”, pentru cor, soli și acompaniere de orchestră. O lucrare în stil clasic, de netăgăduită valoare.

(Publicăm și noi un fragment: „Visul lui Manole”). În toamna anului 1885 trece, tot în calitate de profesor de muzică, la Blaj. Venise cu mari speranțe și multe planuri de muncă, dar împrejurările nu i-au permis să și le poată realiza. Aici redă la 1 ianuarie 1888 prima revistă muzicală românească: *Musa română*. E o comoară bogată, o enciclopedie muzicală această revistă.

Dacă împrejurările nu i-au putut asigura existența, un scop totuși a ajuns dl Mureșan: răspândirea comorii noastre neprețuite de cântece. Activitatea dlui Mureșan pe terenul cultivării muzicii românești n-o putem aprecia, după vrednicia ei, în câteva șire scurte ce ne stau la dispoziție. Compozițiile lui, bisericești și românești, umple volume întregi – netipărite. Ca profesor a făcut școală. O pleiadă de compozitori apreciați au primit de la el educația lor muzicală. – V. Cherebețiu, Emil Ștefănuț, actualul profesor de muzică în Năsăud, Vilhelm Șorban, dr. Tiberiu Brediceanu, Camil Negrea, A. Bena și mulți alții au fost elevii lui.

Încheind, trebuie să accentuăm din nou, că față de maestrul Iacob Mureșanu publicul românesc are mari îndatoriri. La ce înălțime s-ar fi ridicat un talent atât de puternic între străini? Și cum l-am sprijinit până acum noi? *Musa română* a încetat în două rânduri, compozițiile maestrului Mureșan zac puse la dosar, năpădite de praf. Sperăm însă că astăzi, când avem un public cu o mai înaltă cultură muzicală, va afla altă primire *Musa română* – și se va deștepta în sfârșit și interesul pentru publicarea operelor muzicale ale acestui, fără îndoială, cel mai mare dintre artiștii muzicali din țara noastră.

(1905).

Grupările literare (I)

În România se desfășoară un crâncen război literar de-o deosebită importanță în mișcarea noastră culturală. Lupta se dă între tabăra plăieșilor de la revista *Sămănătorul* și între insurgenții unor idei străine, grupați în jurul mai multor reviste efemere. E o încăierare între românismul de baștină și între străinismul ce vrea să-și dureze altar pe pământul Țării Românești. Se știe că *Sămănătorul* propovăduiește și apără naționalismul în artă ca și în oricare altă manifestare a sufletului românesc. Acest crez în literatura noastră nu e nou, el străbate ca un fir roșu cursul veacului trecut, începând mai ales de la activitatea lui M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, A. Russo și V. Alecsandri. Toate operele de seamă ale literaturii noastre intră în albia acestui curent sănătos și singurul firesc. – Obârșia mișcării actuale e de a se căuta în poezia primăvărată a lui Coșbuc.

Vigoarea și seninătatea acesteia au înădușit oftările și suspinurile ce mohorâseră înainte cu un deceniu atmosfera literară; generația tânără se însuflețește din nou pentru dragostea de viață și de luptă, în inimi răsare din nou iubirea pentru comorile poporului și comorile trecutului. O ceată

de tineri s-adună și înființează revista *Floarea albastră*. În această revistă romantică se ivesc pentru prima oară zorile mișcării literare care astăzi stăpânește în lung și-n lat pământul românesc.

Floarea ideală a cântăreților însuflețiți, nesprijinită și dusă pe cărări greșite de-o minte războinică și încâlcită, se ofilește însă după o scurtă viață. Același grup de tineri după doi ani, în 1901, înființează o nouă revistă *Curierul literar*, la care colaborează însuși maestrul Coșbuc.

Programul acestei reviste e un extras din „Introducția Daciei literare” de la 1840 a lui M. Kogălniceanu, în care ni se spune: „...Țelul nostru este realizarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți. Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omoară în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură... Noi vom prigoni cât vom putea aceasta manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice pentru ca să găsim și la noi sugeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații”. Un program nu se poate mai cuminte care și astăzi e pe deplin actual.

Curierul literar prin acest program reia conștient tradiția literară de la 1840 și încopie mișcarea națională din literatura prezentului cu cea inaugurată de înaintașii noștri vrednici. Sufletul acestor două reviste, zămislite din cel mai curat idealism, au fost până mai ieri frații de cruce dl Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi, care astăzi – neglijând povața bătrânului Kogălniceanu din același program: „moralul să fie pentru noi pururea o tablă de legi și scandalul o urâciune izgonită” – trăiesc învrăjbiți unul cu altul. Roade *Curierul literar* n-a adus, din cauza vieții lui scurte.

Au apărut numai cinci numere. În ultimul număr ni se spune că se contopește cu noua revistă ce va apărea sub direcția celor mai luminați poeți ai noștri, A. Vlahuță și G. Coșbuc. – În 2 decembrie 1901 apare primul număr din *Sămănătorul*, vestind: „Ne strângem cu credință și cu dragoste în jurul aceluiasi stindard, stindard de pace și de înseninare și de înfrățire intelectuală, de apostolică muncă pentru dezmoțirea inimilor care tânjesc, pentru chemarea atâtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă, la sfânta grijă a întăririi și-a înălțării neamului acestuia”. Această chemare de înfrățire ideală a adunat în jurul revistei lamura scriitorilor. Grupul tinerilor de la *Curierul literar* s-au întâlnit în coloanele *Sămănătorului* cu sfetnicii literaturii noastre și împreună au dat publicului una dintre cele mai bune reviste românești. Apostolica muncă a durat un an, răspândind roade îmbelșugate, care n-au putut trezi însă îndeajuns luarea aminte a lumii. Cu stindardul de pace și de înseninare nu s-au putut dezmoți inimile celor mulți. După un an, frunzașii poeți se retrag și revista slăbită rămâne pe umerii celor doi frați buni, Iosif și Chendi.

Lupta era grea, iar puterile erau și prea puține și prea slabe. Atunci s-au gândit ei să cheme în fruntea revistei un căpitan războinic, care să-i dea viață și s-o ocrotească de orice năvăliri barbare. Căpitanul era ușor de găsit, căci dl Iorga tocmai atunci pornise în coloanele ziarului *Epoca* o înverșunată luptă împotriva insanitațiilor din țară. Venirea dlui Iorga la *Sămănătorul* a fost hotărâtoare pentru viața acestei reviste și pentru triumful curentului inaugurat de dânsa. D-sa a dat revistei aureola individualității sale puternice în toată complexitatea ei omenească și supraomenească. Îndrumarea sănătoasă a început să se reverse în vuiete înfricoșate pe toată câmpia românească. D-sa are meritul de-a fi determinat și popularizat curentul românesc în literatura de astăzi, susținut de o pleiadă întreagă de scriitori de seamă. Îndată după intrarea d-sale la *Sămănătorul* precizează criteriile culturii naționale: „Când un popor își dă seama că viața ce se bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu viața altor neamuri și că e vrednică să fie păstrată pentru desăvârșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, când după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află, și când individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor sau artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale, conștient de însușirile ei – atunci trăiește cultura națională”.

Credincios acestui adevăr, *Sămănătorul* și-a împlinit conștiincios și bărbătește apostolatul. Astăzi nu există minte dreaptă care să nu se închine ideilor bune propovăduite de această revistă,

nu se află inimă românească care să nu se bucure de triumful naționalismului nu numai în artă, ci în toate manifestațiile vieții noastre. Orice cap luminat înțelege că aici nu e vorba de-o părere individuală, precum nu poate fi vorba nici de un sentiment șovinist îngust și agresiv, ci de-un adevăr universal, cu care ne întâlnim în viața tuturor popoarelor civilizate. *Sămănătorul* cu toate ideile lui sănătoase și mântuitoare ce le predică neconținut, în timpul din urmă și-a sporit binisor dușmanii. Cauza e ura personală împotriva dlui N. Iorga. O armă puternică a acestuia cu ajutorul căreia străbate, sfărâmând orice obstacole, e polemica, care, după d-sa, înseamnă luptă și care „n-are nimic a face cu polemica intereselor personale jignite sau a vanităților atinse, cu aceea care se războiește din invidie, din josnic simț de răzbunare sau chiar din mania vrednică de milă de a face rău”.

Mulți însă nu cred acestei mărturisiri ideale a dlui Iorga; mulți se poticnesc numai de slăbiciunile trecătoare ale d-sale, iminente oricărei făpturi omenești. Pe unii îi vedem indignați că astăzi literatura se îndrumă cu cnutul, pe alții îngrijorați că polemicile d-sale, prin caracterul lor violent, sălbătesc moravurile, iar pe alții îi auzim tânguindu-se de despotismul *Sămănătorului*, care altora nu recunoaște decât dreptul de a primi fără discuție scrisul lui. Nemulțumirile se prefac în ură, sub stăpânirea căreia unii cad în greșeala de a-și renege activitatea din trecut împreună cu părerile despre artă și literatură. Cel dintâi nemulțumit retras de la *Sămănătorul* e dl Ovid Densusianu, care și-a întemeiat revista sa proprie *Viața nouă*, cu un ascuțit violent împotriva tendințelor naționale și a ardelenilor în literatură. Campania aceasta a d-sale e de-a dreptul caraghioasă și vrednică de compătimire. E știut că d-sa e născut în Țara Făgărașului și că tatăl d-sale, Aron Densusianu, era cel mai aprig apărător al naționalismului, cum era și d-sa până mai ieri.

Învățatul pogorător din viță domnească e deci de două ori renegat. Felul umilitor cum vorbește despre păsurile transilvănenilor și necuviința cu care judecă năzuințele noastre artistice, dispensează pe orice om de bun simț să stea de vorbă cu d-sa. Glasul nostru al celor care ne dăm seama de soarta vitregă ce-am îndurat-o, de toate împrejurările fatale în care trăim, și-așa n-ar putea trezi în acest suflet cernit de patimă o singură scânteie de dreptate. De altfel activitatea d-sale literară ciudată și plină de contraziceri nu întâmpină niciun sprijin. N-are nici colaboratori nici cititori.

La sfârșitul anului trecut din Galați s-a pornit o cruciată nouă împotriva *Sămănătorului*. O seamă de scriitori evrei au ridicat flamura roșie a socialismului, întemeind revista *Curentul nou*, cu care vreau să mântuiască literatura românească de imoralitatea țărănească. Toate teoriile și scrierile străinătății sunt mobilizate pentru a dovedi că îndrumarea de astăzi a literaturii românești rătăcește pe cărări înguste și barbare. Răspunsul convenit la clevetirile acestor cavaleri al artei cosmopolite se poate citi în ultimele numere ale *Sămănătorului*, ce-au încheiat zilele de luptă ale anului 1905.

Ultimul care a părăsit *Sămănătorul* e dl Chendi. Despărțirea de foștii lui tovarăși de luptă a fost determinată de niște neînțelegeri personale, care n-au nicio înrudire cu literatura, și e păcat că ele au rămas eternizate în analele moravurilor noastre literare. Din această nouă neînțelegere s-a născut o nouă revistă, *Viața literară*. Dl Chendi a putut să se înțeleagă cu întreprinderea evreiască de la *Adevărul* să scoată revista și-a reușit să o pună sub direcția alor doi dintre fruntașii scriitorilor, G. Coșbuc și Ion Gorun. *Viața literară* își deschide coloanele tuturor scriitorilor, dându-le „libertatea cât mai deplină a manifestării talentului lor”, neîntrebându-i „de curent sau de program”, care lipsesc acestei reviste.

În primele două numere, care s-au vândut în 10 000 de exemplare, găsim o pleiadă întregă de scriitori tineri. Alături de poeziile lui Coșbuc, citim cele semnate de G. Tutoveanu, Andrei Naum, Ion Minulescu, D. Nanu, Fatma, Z. Bârsan, Alice Călugăru și următorul cântec de M. Cunțan:

Ciocârlie ce-ai cântat
Prevestindu-mi răsăritu
Ți-a fost cântul blestemat
Că mi-ai fermecat iubitul

Vine trist și tot mai rar,
Nici din frunză nu mai zice...
Păsărică, cântă iar
Farmecele să se strice.

Dintre prozatori, alături de Ion Gorun, aflăm pe I. A. Bassarabescu, Arthur Gorovei, Vasile Pop și alții. Partea informativă e foarte bogată. Cronica artistică e redactată cu competență de V. Cioflec, cronica teatrală de Xenii și cronica literară de Chendi. În una din cronicile literare se vorbește de poeziile lui Goga, arătându-se greșelile și lipsurile criticilor de până acum. Acestea ar fi revistele care nu se uită cu ochi buni la *Sămănătorul*. De altele redactate de niște condeie inconștiente nici pomenii nu putem. Motivele care au creat aceste grupări literare sunt evidente pentru orișicine.

Grupările literare (II)

Dintre grupările literare din România, de care ne-am ocupat în numărul trecut, cea mai importantă și cea care trebuie să ne intereseze pe noi mai mult e gruparea de la revista *Viața literară*. Făcând abstracție de la motivele mărunte ce au contribuit la zămisirea ei și de la faptul dureros că o știm susținută de o întreprindere evreiască cu un trecut și prezent ticălos – singurele motive care ne-au îndreptățit să o înșirăm alături de *Viața nouă* și *Curentul nou* – aceasta e gruparea cea mai serioasă, cea mai apropiată de noi sufletește și cea mai înrudită cu sănătoasa direcție națională în literatură.

În fruntea revistei *Viața literară* stau doi dintre scriitorii noștri de seamă, dintre care unul e părintele sufletesc – alături de dl Vlahuță – al mișcării de la *Sămănătorul*, iar al doilea e unul dintre foștii stâlpi ai acestei reviste. Întreaga lor activitate e una dintre cele mai frumoase manifestări ale minții românești. Despărțirea de fosta lor odraslă și întemeierea unei reviste noi, ne-a surprins, fiindcă știam bine că munca, dorul lor de o nouă și mai sănătoasă îndreptare „pe căi normale a mișcării noastre literare” și le puteau vedea realizate, întorcându-se din nou la altarul *Sămănătorului*. Iar dacă n-au făcut-o, noua grupare trebuie că-și are motivele ei temeinice și binecuvântate, pe care cititorul, dacă le caută pe paginile primelor numere, le și găsește învăluite în duhul blândeții și al păcii. Insistăm asupra acestor motive nu cu gândul nesocotit de a jigni pe unii sau pe alții, nici cu cel de a ne da aere că știm mai mult decât ni se spune, ci numai și numai pentru a spune adevărul, deslușind publicul: cum adeseori lucrurile mărunte stau la temelia celor mari. Mai suntem adânc convinși că fruntașii noștri, stimați și iubiți de noi, au săvârșit o greșeală fundamentală atunci când și-au dat mâna cu străinii. E vorba de călcarea unui principiu moral, care pentru noi cei de acasă e o tablă de legi, și de aceea oriunde și din orice motive ar trece ai noștri peste dânsul, nu-i putem aproba. Auzind, că ardelenii noștri din România se *înfrățesc cu Iadul* pentru a porni o nouă revistă, toți așteptam cu nerăbdare primul număr, în care nădăjduiam că ni se va spune limpede și răspicat ce i-au îndemnat să se grupeze aparte, ce idei de ordin mai înalt i-au determinat să-și dea în teascu *Adevărului* rodul sufletului lor românesc?!

Cuvântul înainte, semnat de cei doi directori, nu ne-a risipit însă nedumerirea, fiindcă ne spune numai lucruri vagi: că revista se deschide fără a formula programe și fără gândul de a determina curente, că în coloanele revistei se pot răsfața toate talentele – o promisiune cam largă! – că în aprecierile critice o iscălitură nu obligă pe cealaltă – aidoma ca la *Curentul nou!* – că tinde a deveni o oglindă a întregii mișcări literare, după cum ne arată titlul ei. Adevăratele motive care au dat ființă *Vieții literare* ni se tănuiesc. Alte vederi decât ale *Sămănătorului* în materie literară nu pot fi; nevoia de o grupare literară ardeleană aparte, asemenea nu se poate admite; *faptele* sau munca *pozitivă* din coloanele revistei tot așa, fiindcă scriitorii sunt cei de la *Sămănătorul* – cu excepții prea

disparente – care n-au putut găsi vreo constrângere sau vreo restrângere a talentului lor la această revistă, întrucât activitatea lor artistică a fost întotdeauna bine apreciată de directorul ei.

Care sunt atunci motivele acelea temeinice și binecuvântate? Pe unele ni le spune articolul „Luptele literare” din numărul 3 al *Vieții literare*. Ele sunt îndestulătoare. „*Ne trebuia o atmosferă mai curată, o școală – dacă voiți – în care talentul munca și străduința spre desăvârșire sunt mai prețuite iar abuzurile săvârșite «în numele poporului» și în acela al «ideilor înaintate» sunt înlăturate; ne trebuia o școală în care însăși persoana scriitorului e mai cruțată și libertatea dezvoltării lui individuale mai sigură. Școala aceasta serioasă nu ne-o pot da «războitorii» – care în general nu pot să creeze sau să schimbe curente, ci să și le însușească cel mult pe ale altora – ne-o promit însă doi din cei care prin munca lor pozitivă au stat totdeauna în fruntea vieții culturale și a căror nume și trecut sunt în același timp un întreg program de acțiune în viitor*”. Acei războitori, care își însușesc curente create de alții, care se îndeletnicesc cu „trâmbițarea” lor, care se laudă mereu că „am reușit să creez un curent”, să nu-și închipuie cineva că sunt vreo tabără de oameni fioroși și răi; e un singur om: dl N. Iorga!

Aici e de a se căuta unul dintre factorii cardinali care au determinat gruparea de la *Viața literară*. Nouă ne-ar fi plăcut, și tuturora care se uită spre București ca la un soare cultural, să-i vedem pe cei aleși ai neamului nostru adunați, umăr la umăr, susținând, desăvârșind și răspândind *Crezul* sfânt al *Sămănătorului*, iar noi de aici să propovăduim, să talmăcim neconținut printre ai noștri scrisul *bun* al apostolilor din Regat. Aceasta era dorința noastră *ideală*!

Iată de ce ne doare, când îi vedem pe frunțași divizați, când îi știm împrăștiați din pricina unor sentimente mărunte și trecătoare și când, mâine ori poimâine, îi vom vedea pășind bărbătește, pe față, unii împotriva altora. E evident că învrăjbirea lor, de va urma, – și ne-ar plăcea dacă aluziile reciproce de până acum ar rămâne proroci mincinoși – o să fie în paguba *ideii* ce-o profesază și unii și alții: *Viața sănătoasă artistică și literară*. După aceste constatări, asupra cărora nu ne-ar face nicio bucurie să mai revenim, vom trece la cavalerii ideilor străine, pentru ca să sfârșim cu o întinsă dare de seamă despre revistele care apără naționalismul în artă.

(1906).

Neamul românesc

În clipe de senină împăcare cu soarta vitregă din trecut, în clipe de mulțumire cu nădejtile ce le putem urzi pentru viitor, cum sunt zilele acestui an jubilar, pe lângă sărbătorirea vredniciei, se cuvine să stăruim și asupra scăderilor și greșelilor, ce stau stavilă în calea înaintării și închegării neamului nostru. Mărturisirea sinceră a păcatelor e un semn de căință, iar canonul să ne fie îndreptarea lor. Să ne uităm deci fără sfială drept în fața lor și pocăindu-ne să ne străduim a mântui măcar pe pizmași de ele. Pomenim adeseori și cu mândrie un nume: *Neamul românesc*.

Îl pomenim fără să-l cunoaștem, cei mai mulți, în ființa lui întregă din trecut și din prezent. Vorbim neîncetat de unitatea culturală a acestui neam fără să ne dăm seamă că tocmai *cunoașterea* lui, în toate manifestațiile vieții, e singura cale spre această unitate. Unitatea unui neam e reprezentată prin conștiința lui națională înainte de toate, iar această conștiință e chemată la viață mai ales prin cunoașterea trecutului propriu și prin cunoașterea de aproape, din prezent, a celor ce sunt de-un neam și vorbesc o limbă. Trecutul cu faptele lui trezește în noi cultul străbunilor și mândria de urmași ai lor. Mai e și un povățuitor pățit al vieții de astăzi. Iar cunoașterea din prezent a celor de-un neam, deșteaptă interesul față de frământările vieții românești de pretutindeni, care pe lângă conștiința națională desăvârșește și comunitatea de interese. Această încopciere a traiului de ieri cu cel de azi, face cu puțință limpezirea viitorului; ea ne călăuzește pașii spre ținta finală: visul unității noastre.

În vederea acestui viitor, de la care ne așteptăm vârsta de aur a zilelor noastre, astăzi s-a pornit o mișcare românească în toate țărișoarele locuite de români. Și ca această mișcare să fie încununată de izbândă, trebuie să ne dezvățăm de păcatele nepăsării și ale dezorientării. Revistele literare care admit naționalismul în artă sunt reprezentantele acestei mișcări, care a dat literaturii un nou avânt, îmbogățind-o cu opere de adevărată valoare artistică. În timpul din urmă, această mișcare încearcă a cuceri și alte țărâmurii ale vieții românești prin revista *Neamul românesc*, condusă de dl N. Iorga. Această individualitate revoluționară în primenirea și îndreptarea culturii noastre e o fericită întrupare a unității noastre naționale.

Cunoscător al trecutului și al prezentului, e cel mai aprig deșteptător al conștiinței de rasă, cum a fost și Eminescu. Revista d-sale îmbrățișează, în cadrele-i deocamdată strâmte, viața românească de pretutindeni, silindu-se a fi oglinda credincioasă a intereselor tuturor românilor. Ecoul acestor străduințe sfinte pătrunde însă anevoie, fiindcă cele mai multe suflete și astăzi sunt amorțite, dorm somnul letargic al nenorocirilor noastre din trecut. Să ne oprim numai asupra românilor din Ungaria. Un vlăstar de neam, de altfel mândru de individualitatea lui, își scutură în vânt pletele strămoșești și privește din olimpul mândriei neînțelegătoare hărnicia și pornirile bune ale celorlalți români. Mândria se reazemă pe-un trecut apropiat, în care cei de la noi au aprins făclia culturii și a deșteptării naționale. Lumina minților și entuziasmul inimilor de aici au trezit la viață întreg românismul. Pentru aceste fapte slavă și închinare se cade înaintașilor vrednici.

Urmașii de astăzi însă ar trebui să le urmeze pilda și cu o îndoită hărnicie să caute a îmbogăți cultura românească, răspândindu-o până în păturile largi ale poporului, care și azi poartă jugul rușinos și umilitor al analfabetismului. Cei care dezurmăntau tainele trecutului, dovedindu-ne originea împărătească, cei care scriau gramatici și dicționare, s-au gândit prea puțin la țărâtime. Și greșeala lor a fost prea puțin îndreptată de urmași, care în toate privințele sunt numai urmași. N-au nici dragostea de muncă, nici acel sfânt entuziasm pentru învățatură a celor vechi. Abia sunt în stare să urmărească cultura românească propovăduită azi de cei din Regat, care ne-au luat de mult făclia din mână și de a cărei lumină nu vreau să știe. Cei mai mulți stăruie și azi în credința falsă că România e o țară înapoiată în cultură și moravuri, de la care noi n-avem nimic de învățat. Aruncăm piatra fără să ne dăm seama că lovim tot în noi înșine, descoperindu-ne ignoranța. Această judecată e moștenită și se mai menține adânc înrădăcinată în sufletele oamenilor, fiindcă nu cunosc Regatul, sau cunosc numai părțile lui slabe.

Cunoștințele din tren cu frații din Regat și cunoașterea pribegilor flămânzi ce exploatează naivitatea și ospitalitatea noastră, nu sunt suficiente pentru a-ți formula o părere asupra unei țări. Precum fals și rău e să ne luăm după certurile interne, care se manifestă mai ales în viața politică.

Munca pozitivă a vieții culturale și științifice de acolo trebuie să ne atragă luarea aminte, ca singurele care ne pot da o icoană adevărată a înaintării, și a luminării, ce trebuie să ne cucerească.

Expoziția generală română din acest an e un prilej binevenit pentru a ne căi de credința noastră falsă, văzând progresele României în toate ramurile. Nu putem sfătui îndeajuns pe toți ca să aducă această jertfă românismului; să meargă la București, pentru a-și primeni sufletele și a-și lumina mințile. Cum cunosc urmașii de azi pe frații din Bucovina, Basarabia și Macedonia, nu mai e nevoie să amintim, fiindcă țărișoarele acestea românești parcă sunt risipite pe alte continente. Iar dacă ne întrebăm, cum ne cunoaștem pe noi înșine, pe cei ce stăm sub ocrotirea coroanei Sf. Ștefan, atingem călcâiul lui Achile al „mândriei” noastre. Să se întrebe fiecare dintre noi, cum cunoaște trecutul nostru, cultura noastră și viața românească din toate părțile Ungariei și să răspundă.

Suntem siguri, că puține răspunsuri vor fi fără remușcări de conștiință și puțini cei care nu vor trebui să roșească. Cititorilor dăm în acest număr toată istoria românilor, știind bine cât de puțin e cunoscută. Prin aceasta credem a sărbători mai potrivit și mai demn, aici la noi acasă, domnia de 40 de ani a primului Rege al României. Înțelepciunea și hărnicia acestuia să ne servească de pildă, căci

numai astfel va sosi și vremea românilor în această țară. Numai prin muncă conștientă și cultură largă ne vom răscumpăra visurile legănate în cântecele noastre, atunci numai:

Toată țărâna gliei dezrobite
Și munții toți și-adâncurile firii
Vor prăznui din pacea lor urnite
Înfricoșata clip-a primenirii,
Când suflet nou primește întrupare
Și-n strălucirea razelor de soare
El hărăzește vremii-mbătrânite:
Vestmântul nou, de nouă sărbătoare...

Iar până la această nouă și mare sărbătoare să înălțăm o rugăciune pentru iertarea păcatelor noastre și pentru cei vrednici de azi și din trecut, care au făcut cu puțință sărbătorirea acestui an.

(1906).

Încetarea „Familiei”

O scurtă notiță din numărul 40 al *Familiei* ne vestește că bătrâna revistă de la Oradea n-o să mai apară. Cu toate scăderile ce se vedeau tot mai mult în timpul din urmă al apariției, – când în coloanele *Familiei* se întâlneau numai bătrânii prea bătrâni și îndrăzneții tineri nevârșnici, – totuși avea și această revistă cercul ei de cititori. Dar nu astăzi, când *Familia* era pentru abonații ei mai mult o moștenire din părinți și nu răspundea celor mai minimale trebuințe literare, – ci în activitatea-i îndelungată de peste 40 ani este a i se căuta însemnătatea și vrednicia.

Dl I. Vulcan nu a avut nici pentru acele vremi ale anilor 60, când nemurirea era destul de ieftină – nici îndemânarea slovei nici vigoarea unui talent literar, dar a fost înzestrat cu răbdarea și stăruința care l-au ajutat în susținerea atât de îndelungată a revistei sale. Nu a putut săvârși nicicând o grupare de talente în jurul său, ci cu o ospitalitate patriarhală și-a deschis coloanele totdeauna tuturor condeielor. Are meritul de-a fi tipărit întâiele încercări literare ale câtorva frunțași ai noștri și are păcatul în timpul din urmă de-a fi ieftinit – înaintea lumii supusă învățaturii – valoarea scrisului nostru, – prin publicarea rândurilor necontrolate ale multor nepricepuți.

În trecutul ei Familia a avut altă însemnătate. Dl Vulcan a înțeles necesitatea de-a se întoarce cu privirea către Țara Românească și prin contribuția ocazională a mai multor condeie bune și generoase de acolo – a adus din când în când câte-o picătură de învățatură dreaptă în revista sa. Când răsfoiești paginile vechi ale bătrânei reviste, alături de nuvelele naive ale acelor vremi, alături de „bomboane” și poeziile ce preamăreau pe Traian, găsești rândurile senine ale lui Alecsandri și limpezimea curgătoare a limbii românești, care începuse a se dezlega de cătușele robiei latinești. În această împrejurare e însemnătatea de căpetenie a *Familiei*, care numai într-acest chip a contribuit la munca mare a apropierii. Încetarea *Familiei* nu ne surprinde.

Trecând peste cinstea unui mare jubileu, împlinind muncă destul de bună și îndelungată era timpul să lase sarcina grea a luminării literare – pe umerii mai tineri și mai viguroși care gârbovindu-se și ei la vremea lor se vor feri și ei în lături, – urmând porunca înțeleaptă a veșniciei primeniri... Clipele de despărțire toate își au duiosia lor, – o simțim și noi aceasta la încetarea *Familiei* și aducem tributul nostru de cinste dlui Vulcan pentru o hărnicie de-o jumătate de veac.

(1906).

Asociațiunea

„Asociația pentru literatura română și cultura poporului român” e simbolul cel mai frumos al unității neamului nostru de dincoace de Carpați. Și în vremuri grele, cum sunt cele de astăzi și care poate se vor înăspri tot mai mult, e bine să ne aducem aminte de ea. E bine să ne gândim de pe acum la mijloacele reale prin care am putea să o prefacem într-o cetățuie de apărare a intereselor noastre culturale. Se știe că niciuna dintre instituțiile noastre nu se bucură de posibilitatea unei organizații și nu are un teren de activitate așa de bogat și așa de larg ca „Asociațiunea”. Pentru deplina înțelegere a chemării sale cităm 2 §§ din statut:

§. 2. Scopul Asociațiunii este înaintarea culturii poporului român și anume: prin inițiere de studii și scrutări și editare de publicații literare, științifice și artistice; înființare de biblioteci populare, muzee și alte colecții, acordare de premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință, artă și industrie; expoziții, producții și conferințe publice; înființare eventual ajutorare de școli și internate; organizare de secțiuni științifice și desemnare de referenți literari în aceste secțiuni; și în fine prin orice alte întreprinderi legale, care vor putea contribui la prosperarea literaturii și culturii atât spirituale cât și economice a românilor din patrie.

§. 37. Chemarea despărțământelor este a conlucra la ajungerea scopului Asociațiunii, intrând în mai de aproape atingere cu poporul și răspândind la aceasta învățătura în toate direcțiile: a) prin colecții de produse literare folositoare de tot felul; b) prin stăruința, ca pe lângă școlile populare să se înființeze și susțină școli de pomărit și vierit, de grădini și alte economii de model, etc., în măsura mijloacelor disponibile; c) prin disertații populare și învățături despre economie, industrie și comerț; d) prin îngrijirea ca să se îndemne poporul a îmbrățișa deosebitele ramuri de industrie și de comerț; e) prin îndemnarea poporului la înființarea de însoțiri folositoare pentru membrii lor, prevăzute cu statute speciale, care se vor înainta la autoritățile competente pentru aprobare.

Aș mai putea cita din regulamentul secțiunilor științifice-literare ale Asociațiunii, care prescrie fiecărei secțiuni (literară, istorică, științifică, școlară și economică) câte un program de activitate uriaș. Acestea îmbrățișează aproape toate ramurile vieții noastre culturale. Dar dispozițiile statutelor ne spun în esență și ce-ar fi să facă secțiunile; lămuresc îndestulător toate problemele de care ar avea să se ocupe „Asociațiunea”. Dacă până acum a realizat prea puțin din ceea ce i se impunea prin statute, nu poate să ne surprindă, fiindcă i-a lipsit atât organizația cât și mijloacele materiale trebuincioase. Pe urmă situația excepțională a neamului nostru, înapoierea lui în toate, din cauza acestei situații, au fost și sunt factori care ne vor opri încă multă vreme în loc sau, în cazul cel mai bun, ne vor permite numai o înaintare lentă și firească.

Salturi știm cu toții că – nu se fac nici în natură și nici în viața culturală a popoarelor. Nu puteam și nu putem aștepta nici astăzi ca „Asociațiunea” să schimbe de azi pe mâine viața necăjită a unui popor, crescut de veacuri în robie și în sărăcie, într-o viață fericită. Primenirea sufletească și îmbunătățirea materială a păturilor sociale nu e cu putință decât prin dezvoltarea indivizilor care le alcătuiesc. Iar condițiile de dezvoltare ale acestora sunt așa de multe, încât pe noi nu ne poate mira că o însoțire ca Asociația nu le poate crea. Chiar și posibilitatea unei activități intensive a acestei instituții presupune un grad de cultură al neamului nostru, la care în zadar ne străduim a ajunge înainte de vreme prin salturi. „Asociațiunea” va rămâne deci și pe mai departe expresia credincioasă a stării noastre culturale, iar înflorirea și hărnicia ei va ține mereu pas cu progresul ce-l vom face. Impulsurile spre o activitate, după cum ne dovedesc nenumăratele „planuri de acțiune”, n-au lipsit și desigur nu vor lipsi nici în viitor.

Dar, dacă nu s-a făcut în trecut, e bine ca măcar în viitor toate vrerile să ni le cumpănim cu puterile de care dispunem, altfel vom rămâne neputincioși în fața problemelor pe care ni le vom alege; ne vom învăța în jurul lor ca niște Tantalii, fără nădejdea împlinirii lor. Trebuie să ne mulțumim cu mai puțin și să ne dăm seama pe deplin de ceea ce suntem în stare să facem.

În timpul din urmă de la „Asociațiune” s-așteaptă mai ales să se ocupe de răspândirea învățăturii între poporul de la sate, să se îngrijească de bunăstarea morală și materială a țăranilor.

Spre acest scop astăzi publică o foaie populară *Țara noastră*, continuă cu tipărirea Bibliotecii populare și dă în fiecare an 2 000 de coroane pentru prelegeri economice. Iată trei probleme importante a căror împlinire ar fi un merit netăgăduit pentru „Asociațiune”. Ele deschid un teren de activitate tuturor organelor „Asociațiunii”; biroului central, secțiunilor științifice și literare și despărțămintelor. Redactarea foii populare și a „Bibliotecii populare” dau prilej secțiunilor să-și răscumpere o parte importantă din îndatoriri, iar răspândirea acestor publicații în popor precum și ținerea prelegerilor populare revine hărniciei despărțămintelor. Toate acestea nu trec nici peste puterile nici peste mijloacele noastre, așa că le putem duce în îndeplinire. Cred că toată lumea ar fi pe deplin mulțumită de activitatea „Asociațiunii”, dacă ani de-a rândul, mărginindu-se la aceste probleme, ar căuta să dea în mâna alor zeci de mii de țărani o foaie bine scrisă, ar înființa în fiecare comună românească o bibliotecă bine înzestrată și dacă în fiecare despărțământ s-ar ține an de an prelegeri populare practice, care ar fi pentru țărani o adevărată școală în vederea înaintării și întăririi lor economice și spirituale. După săvârșirea acestora ne-am putea gândi la probleme mai înalte, care presupun deja un oarecare grad de cultură. În unele părți ne putem gândi chiar de pe-acuma.

Dintre toate trei problemele amintite cea mai importantă și cea mai grea e ținerea prelegerilor populare. Biroul central al „Asociațiunii”, la sfârșitul anului trecut, dispunând de 28 ajutoare de câte 100 cor., a adresat fiecărui despărțământ o circulară îndemnându-le și îndrumându-le, cu sfaturi amănunțite, să aranjeze asemenea prelegeri. Au răspuns abia patrusprezece. Și dintre acestea câteva cer să li se trimită conferențieri din centru, fiindcă pe cuprinsul despărțământului lor, cu sute de cărturari de tot neamul, nu are cine să cuvânteze poporului. Poate să-și facă deci oricine concluzia asupra situației noastre și oricine poate să vadă limpede neajunsurile care ne țin locului. Dacă vrem deci să se facă ceva în cadrele „Asociațiunii”, înainte de toate trebuie să ne îngrijim să ne creștem oameni în despărțăminte. Din suma ce-a destinat-o „Asociațiunea” pentru prelegerile populare trebuie neapărat să se dea o parte pentru acei învățători și preoți care vreau să urmeze cursuri speciale de vierit, pomărit, albinărit, etc., care pe urmă să fie conferențierii despărțămintelor. De o creștere economică mai bună a preoților și învățătorilor desigur se vor îngriji atât seminariile cât și preparandiile noastre. Până se vor crește însă pentru cele mai multe ținuturi asemenea conferențieri, tot din suma de 2 000 cor., se vor trimite de aici din centru câțiva conferențieri specialiști, mai ales în despărțămintele de tot neajutorate. Lucrându-se astfel, cred că în câțiva ani vom ajunge să avem mai multe despărțăminte harnice, cu oameni, care vor putea învăța pe țărani la o îngrijire mai rațională a avutului lor și-i vor deda chiar cu noi izvoare de venit.

Tot prelegerile populare vor fi un bun prilej pentru răspândirea foii *Țara noastră*, care se poate da mai ieftin, de ex. cu 3 cor. la an și țărani care o abonează să fie și membrii ajutător al „Asociațiunii”; tot cu ocazia prelegerilor se pot înființa bibliotecile populare în comune. Răul cel mare e că teritoriul de astăzi a multor despărțăminte e prea vast. Așa sunt câteva care cuprind sute de comune, unele chiar comitate întregi. Existența acestor fel de despărțăminte bineînțeles e o ficțiune, fiindcă nu se lucrează nimic și cu greu se și poate lucra. O împărțire nouă a despărțămintelor, în vederea unei activități, e o chestiune de care a început să se ocupe comitetul central. O procedură sistematică și aici e de mare importanță. Noua împărțire trebuie să se facă succesiv, an de an. Despărțămintelor de nou înființate să li se pună la dispoziție toate mijloacele disponibile pentru ca să și trăiască. Dacă „Asociațiunea” ar dispune de o altă avere și dacă ar putea-o întrebuița liber, dacă s-ar bucura de alt sprijin moral din partea păturii noastre culte bineînțeles că s-ar putea mândri cu alt spor și ar putea arăta alte rezultate. Eu am credința tare însă că, încetul cu încetul, oamenii, convingându-se de binefacerile acestei instituții, se vor încălzi tot mai mult pentru marea ei chemare din viitor. Se vor grupa cu timpul mai mulți în jurul ei, dându-i sprijinul lor material și intelectual, înlesnindu-i realizarea marilor probleme indicate în statutele și regulamentele alcătuite de antecesorii noștri.

Păturii intelectuale sau „intelenței” noastre e adevărat că i se cer numai jertfe. Ei îi revine sarcina grea de a face posibilă existența „Asociațiunii”, prin contribuiriile bănești, și tot de la ea s-așteaptă să fie oastea luptătoare pentru descătușarea țaranului din robia neștiinței și a sărăciei, în schimb are numai mulțumirea sufletească a datoriei împlinite și uneori chiar și mândria omului ce întrezărește făptura unei roade pe urma ostenelelor lui. De la „Asociațiune” acestor oameni li se trimite de patru ori pe an câte un fascicol de procese verbale, care desigur îi vor interesa în calitate de membri, dar nu vor găsi în ele o hrană sufletească. Cred că și acest neajuns s-ar putea înlătura cu ușurință, publicând, în locul celor patru fascicole, un *anuar*, care, pe lângă partea oficială, să cuprindă bucăți literare, informații culturale și studii. O parte bună din colaborare ar reveni iarăși secțiunilor literare și științifice, care prin o asemenea activitate și-ar răscumpăra *deocamdată* pe deplin dreptul de existență. Ar mai fi posibile câteva întreprinderi ușor de realizat – editarea de publicații literare, științifice și artistice – la care însă, în lipsă de mijloace materiale, astăzi nu ne putem gândi. Iată un program modest dar real, ales din mulțimea de probleme impuse „Asociațiunii” prin statute, care așteaptă ducerea la îndeplinire.

(1907).

Două culturi

– Cultura domnilor și cultura țaranilor –

Mereu pomenim de unitatea culturală a românilor de pretutindeni fără să precizăm vreodată cum ne închipuim și ce înțelegem sub această unitate culturală. Vom încerca să arătăm în cele următoare înțelesul obișnuit al acestei unități.

Să presupunem, că starea materială ar permite atât clasei culte de la noi cât și claselor culte din celelalte provincii românești, aparținătoare politicește altor state, să citească toate cărțile, revistele și ziarele care ies de sub teascurile României mame; să presupunem, că aceste clase s-ar interesa, ar înțelege și ar aprecia întreaga mișcare științifică și artistică din Regat. Iar clasele bogate și cărturărești din România ar cunoaște și ar urmări de aproape toată viața culturală din trecut și prezent a „fraților subjugăți”. Nu-i așa că acesta este idealul unității noastre culturale?!

De obicei așa se înțelege idealul național pentru a cărui întrupare, atât astăzi cât și în trecut, s-a cheltuit atâta energie intelectuală și sentimentală, s-au scris atâtea cărți și s-au rostit atâtea discursuri și toaste de luptătorii fruntași ai neamului românesc. Să presupunem deci împlinită această unitate culturală și pe urmă să ne uităm în fața acestei zâne naționale, care un veac de-a rândul a fermecat pe atâția feți-frumoși ai nației noastre mărite. În realitate iată în ce ar consista această unitate. Câteva mii, să zicem chiar un milion, din cele douăsprezece milioane de români, câți afirmăm că suntem, am trăi într-o deplină armonie sufletească. Poeții acestui milion armonizat, ar mai scrie câteva hore de unire, câteva ode de preamărire; „fruntașii” neamului ar avea prilejuri mai dese să benchetuiască și să vorbească în numele neamului românesc – – – iar unsprezece milioane de români, habar n-ar avea că neamul, pe care dânșii îl alcătuiesc, a ajuns la vârsta fericită a unității culturale. Ei, țaranii, ar trăi și mai departe, pe amândouă coastele Carpaților, aceeași viață:

Pe fata pământului
În șuierul vântului
Și
Sus pe vârful muntelui
Unde-i drag sufletului.

Învățătorul din școlile rurale, în orele de Limba Română și de Istorie, desigur și-ar îndeplini datoria, „chemarea sfântă”, luminând odraslele țărănești despre însemnătatea marelui eveniment, prevestitorul fericirii pe acest pământ al neamului de viță împărătească. Fiecare lecție, de bunăseamă, s-ar sfârși cu cântecul de triumf:

Până când român voi fi
Nu mă tem că voi peri!

Ostenelile luminătorilor de la sate, ar rămâne însă ca și astăzi fără rezultat. Odraslele țărănești i-ar asculta cei câțiva ani, condamnați de domni să suporte chinul școlii, iar când ar fi mari ar duce același trai strămoșesc de muncă, ar plăti aceleași dări pentru țară, ar trimite an de an floarea feților voinici la oaste, ca să apere pe împărat, averea și cultura națională a țării – și nici prin minte nu le-ar mai trece învățăturile domnului dascăl din anii copilăriei. E ușor să constatăm deci că în acest înțeles obișnuit al cuvântului, la unitatea noastră culturală nu ar participa toate interesele neamului românesc. Prin ea s-ar realiza numai o dorință – indiferent de ce determinată – a unor pătri sociale, mai precis a unor idealști, visători din aceste pătri sociale.

Ca să putem formula însă presupunerea noastră de la începutul acestor rânduri, am condiționat chiar și această unitate parțială de situația materială a claselor culte, adică am legat-o de interesele materiale ale acestora, fiindcă aceste interese stau la baza oricărei culturi sociale. Interesele materiale ale claselor culte din cele trei provincii românești, aparținătoare altor state, sunt legate însă de interesele claselor stăpânitoare din statele respective. Prin urmare, și din acest punct de vedere, unitatea noastră culturală e o imposibilitate, fiindcă comunitatea noastră culturală presupune și o comunitate de interese. Neputându-se realiza aceasta din urmă, nu se va putea realiza nici comunitatea culturală, în realitate vedem că atât la noi cât și în Bucovina (de Basarabia nici nu mai vorbim) clasele cărturărești se simt, sufletește, mai aproape de cultura maghiară și germană, decât de cea românească.

Din cele de mai sus urmează deci că neamul nostru, ca oricare alt neam, are două culturi: cea a clasei stăpânitoare și cea a clasei stăpânite. Mai urmează că chiar unirea într-un singur stat a indivizilor care alcătuiesc neamul românesc nu ar aduce cu sine unirea culturală a neamului întreg. Aici am ajuns la un popas, unde, ca să putem merge logic mai departe, trebuie să ne dăm seama ce înțelegem peste tot sub cultură. Trebuie să limpezim deci conținutul și sfera noțiunii cultură. „Kultur ist die Erhebung des Menschen über den Naturzustand durch die Ausbildung und Betätigung seiner geistigen und sittlichen Kräfte”⁹¹. Cultura presupune deci societatea, fiindcă numai în sânul acesteia au indivizii posibilitatea să-și dezvolte puterile spirituale și morale. Numai constituirea în societate face posibilă transmiterea culturii din generație în generație. Dacă atotputernicia și bunătatea lui Dumnezeu s-ar fi îngrijit ca înaintarea culturală a diferitelor societăți omenești, de la început să meargă în aceeași proporție, și în sânul diferitelor societăți omenești să se fi dezvoltat deopotrivă puterile sufletești ale tuturor indivizilor, din care se alcătuia societatea respectivă, atunci desigur că astăzi nu ne-am găsi pe o treaptă așa mare de dezvoltare, dar cultura omenească ar trăi în conștiința fiecărui individ și ar servi interesele întregii colectivități sociale.

Lucrul s-a întâmplat însă altfel. Indivizii înzestrați cu puteri mai mari, au ajuns să stăpânească pe cei înzestrați cu puteri mai slabe. Aici nu ne interesează în amănunte originea și dezvoltarea acestor stăpâniri. Fapt împlinit e că diferențierea în două clase s-a făcut la toate neamurile. Astăzi dacă ne uităm la oricare popor cult din Europa, vedem că hoardele de năvălitori barbari de acum 1500 de ani, după ce și-au asimilat cultura popoarelor care într-o vreme erau

⁹¹ Wilhelm Lexis, *das Wesen der Kultur. Die Allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart.* Th. I. Abth. 1. Berlin-Leipzig 1906, p. 1.

întrunite în Imperiul Roman, pe ruinele acestui imperiu au întemeiat state noi. Acestea au urmat să diferențieze tot mai mult indivizii aceluiași neam în două clase (sau chiar în mai multe).

Mărginindu-ne la Europa, vedem astăzi la ce prăpăstii s-a ajuns între *cultura domnilor* și *cea a țăranilor*. Diferențierea acestora e așa de mare încât numai teoretic putem vorbi de culturi naționale (cultură germană, franceză etc.). În realitate în întreaga Europa e o cultură a domnilor, care în variațiile ei de la popor la popor e mai apropiată decât cultura domnilor de cultura țăranilor din sânul aceluiași popor, – să ne gândim, de pildă la România – și sunt culturi ale țăranilor, care în unele țări sunt mai mult, în altele mai puțin influențate de cultura domnilor.

Venind deci să determinăm înțelesul noțiunii cultură, după aceste constatări ale diferențierii neamurilor în două clase sociale (care diferențiere a fost determinată, în cursul vremii, și la diferite popoare, de alți o mulțime de factori, care aici nu ne interesează), vom merge mai departe, căutând să stabilim formele în care se încorporează puterile de dezvoltare ale oricărei colectivități de oameni. Cunoscând aceste forme, vom putea stabili și notele esențiale care compun orice cultură. Pentru ca să se înțeleagă mai ușor mersul argumentației noastre vom lua un exemplu concret, anume poporul românesc din România. Pe acesta îl cunosc poate mai mulți – să ni se permită măcar presupunerea – și e foarte potrivit pentru ilustrarea teoriei. Ca orice popor din Europa, prin urmare ajuns la un oarecare grad de cultură, e constituit într-un stat național și are o cultură națională. Așa se crede și așa se afirmă. Să vedem însă care sunt formele de viață ale oricărui popor? Orice popor trăiește o viață fizică sau materială, care constituie cultura lui materială, apoi o viață psihică, care constituie cultura lui spirituală și etică. Să luăm pe rând aceste culturi, să le desfacem în factorii lor constitutivi și să le aplicăm la România.

A) *Cultura materială*. Fiecare cetățean, nu-i așa că trebuie să se hrănească, să doarmă, prin urmare să aibă un adăpost, și să se îmbrace. Acestea sunt necesități naturale pe care le are deopotrivă boierul ca și zilerul. E ușor să observăm însă enorma deosebire între felul cum își satisface aceste necesități clasa domnilor și cea a țăranilor. Hrana, adăpostul (casele) și îmbrăcămintea la fiecare țărănime de alt neam din statele Europei sunt altele. Ele sunt o parte din cele mai caracteristice note naționale pentru fiecare din popoarele Europei. Pe când hrana, casele și îmbrăcămintea domnilor din statele Europei sunt mult mai apropiate. Stilurile în arhitectură și moda în îmbrăcămintea se influențează reciproc și s-au dezvoltat independent de cele țărănești, determinate de evoluția artistică a claselor stăpânitoare. Pentru satisfacerea sus numitelor funcțiuni naturale, individul trebuie să lucreze fie singur fie în grupuri sociale.

În România țăranul lucrează pământul (agricultura), sau își paște turmele pe munți (păstoritul) sau, mai adeseori, le face pe amândouă sau, în sfârșit, cei de lângă ape se ocupă cu pescuitul. Astfel își câștigă hrana. Pentru adăpost își face case, care variază după situația topografică și după bogăția roadelor pe urma muncii. Iar îmbrăcămintea și-o face tot singur și iarăși variază după ținuturi. Pentru satisfacerea mai ușoară a acestor necesități, țăranii se asociază și alcătuiesc sate; mai demult în România lucrau chiar și pământul în comun (devălmășie). Pentru a îndeplini aceste lucrări țăranii au lipsă de o mulțime de unelte pe care în cea mai mare parte și le fac singuri. Prin urmare au o industrie națională. Va să zică clasa țărănească produce singură toate mijloacele pentru satisfacerea vieții lui materiale. Să vedem acum cum își satisfac domnii această viață. Alimentele necesare pentru hrană le cumpără pe bani; pregătirea acestora o plătesc cu bani. Casele le fac alții tot pe bani, îmbrăcămintea o cumpără tot pe bani. Ca să poată duce această viață se asociază și dâșii la orașe. Toate uneltele cu care se săvârșesc aceste lucrări se deosebesc, cer și pământ, de cele ale țăranilor.

Cultura materială a clasei țărănești și cea a domnilor e prin urmare fundamental deosebită. Cum se poate însă ca domnii să trăiască fără să muncească? Iată cum. Știm cu toții, de pildă, că România de 40 de ani e un stat independent, cu rege, cu miniștri, cu armată pe uscat și pe apă.

Pentru ce toate acestea? Oricare îți va răspunde că statul e pentru ca să apere interesele cetățenilor. Foarte bine. Să vedem însă în realitate cum se apără interesele cetățenilor, ca pe urmă să putem constata că statul nu e al țăranilor ci al domnilor. În România domnii au pus mâna pe pământ, – cum nu ne interesează aici, – pe urmă au făcut legi care apără dreptul de proprietate. Mulți dintre țărani, neavând deci posibilitatea să-și câștige altfel existența, trebuie să muncească moșia boierului și să împartă cu el roadele. Țăranii, care au pământ, n-au posibilitatea să-l muncească, fiindcă nu-și pot ține vite, neavând pășune; nu-și pot face unelte și acareturi neavând pădure⁹².

Dacă domnii sunt stăpâni pe pământ se explică de ce nu trebuie să lucreze. Se explică și necesitatea statului pentru dâșii, dar numai pentru dâșii, fiindcă brațelor muncitoare le e indiferent dacă lucrează pământul boieresc sub stăpânire românească, turcească sau rusească.

Boierii, fiind dâșii stăpâni în stat, fac ce vor. Cei 40 de ani de domnie în România, a căror apoteoză a fost înfricoșata răscoală țărănească din martie 1907, ne sunt mărturie. Da, dar în stat sunt legi pe care le fac reprezentanții poporului, vor zice unii. Valoarea acestora e nulă, atunci când se execută de funcționarii plătiți de statul boierilor și când țăranimea nu reprezintă nicio putere. În triburile primitive între membri unei comunități se respectă dreptul, morala și legea adoptată de dâșii; la animalele care se asociază, de pildă la furnici, se cruță, se apără indivizii aceluiasi cuib, pe când în statele naționale moderne nu se respectă nici măcar această morală a furnicilor. Domnii de la orașe, adică marii proprietari sau marii capitaliști întrețin o clasă întregă de lefegii: administratori, judecători, dascăli, ofițeri, care sunt plătiți din dările adunate de la țărani (proporția dărilor în România a se vedea în cronicile dlui Stere).

Pentru apărarea statului înlăuntru și în afară e armata alcătuită și plătită tot de mulțime. Bineînțeles că întreaga organizație se afirmă că e în interesul națiunii. Toți lefegii boierilor, împreună cu aceștia, se consideră de conducătorii „firești” ai neamului, ai țării și vorbesc, întotdeauna, în numele poporului. În clasa lefegilor se amestecă tot felul de elemente: evrei, țigani, greci, armeni etc., care, după ce au învățat să pronunțe bine pe *ă* și pe *â*, încep să vorbească și ei în numele neamului. Unii sunt naționaliști, alții democrați, alții poporaniști. Această clasă de lefegii e cea mai curioasă și totodată cea mai imorală, în alcătuirea statelor moderne. În această clasă sunt și multe elemente țărănești, cucerite de cultura domnilor. O parte din aceste elemente de multe ori încep să spună boierilor c-ar trebui să mai îndulcească legile, fiindcă altfel nu se mai poate ține în frâu ura și revolta socială a țăranimii exploatare. Pe aceștia boierii îi bat pe umăr, le dau câte un os de ros, și mai fac și câte o reformă, așa de ochii lumii.

Unii dintre lefegii sunt însă mai periculoși, nu primesc să fie corupți, rămân cinstiți convingerilor pe care le formulează rațiunea lor și, dacă sunt temperamente impulsive, încep chiar o luptă împotriva ordinii sociale. Și aceștia sunt tolerați, până se mărginesc la armele cuvântului. Când, pe urma acestuia, răsare și câte o faptă, care tulbură socotelile exploatare, atunci reformatorul trebuie să sufere amenințările câtorva umbrele arândășești (cum a pățit-o unul în România) sau chiar pedepse mai grele. Așa e în România. În alte state europene o parte a stăpâniților s-au organizat, au pătruns în corpurile legiuitoare și au forțat reforma legilor și îmbunătățirea sorții muncitorilor. Negustoria și industria orașelor, în majoritatea lor, sunt tot în mâna domnilor. Muncitorii de la țară, rămași fără pământ, se adună la orașe, unde își vând puterea de muncă, pentru ca să-și câștige pâinea de toate zilele și să fructifice capitalurile mari și mici ale domnilor. Vedem, prin urmare, că organizarea neamurilor în state, în forma de astăzi, e cerută mai mult de interesele domnilor. De ei și pentru ei sunt făcute formele de guvernare.

⁹² Cine se interesează de aproape de istoria și de împărțirea proprietății pământului în România să citească: Radu Rosetti, *De ce s-au răsculat țăranii în România?* București, 1907 și *Cronicile interne* ale dlui C. Stere din *Viața Românească*, an. I.

B) *Cultura spirituală*. Omul pe lângă necesitățile fizice mai are și necesități psihice, satisfacerea cărora e legată de viața socială. Fiecare individ se naște în sânul unui popor, care își are limba lui, arta și religia lui, cultivă științele și are un anumit fel de a scrie. În aparență, acestea sunt notele care constituie o cultură națională în sensul obișnuit al cuvântului; acestea sunt notele distinctive fundamentale dintre popor și popor. Asupra culturii naționale în acest sens, a unui popor, vom reveni într-un articol special, în care vom încerca să arătăm influențele reciproce ale claselor sociale, vom arăta rolul școlii și rolul artei în viața socială. Acum constatăm numai că, și în ce privește cultura spirituală, e o deosebire uriașă între domnii și țărani aceluiași popor. Există o limbă literară, cultă și o limbă populară (mai exact dialecte populare), există o artă cultă și o artă populară, cultul religios e altul la domni și altul la țărani și, în sfârșit, țărani își au științele lor deosebite de ale păturii culte!⁹³ Constatate și admise aceste deosebiri în cultura domnilor și a țăranilor din sânul aceluiași popor, e evident că trebuie să admitem două culturi născute din diferențierea socială, care vor trăi și în viitor, încă multă vreme, fiind sancționate prin legi și obiceiuri deosebirile de clase. Când voim deci să determinăm înțelesul cuvântului cultură – căci de aici am plecat – teoreticește putem admite definiția nemțească citată.

Dar când trecem la analiza ei, atunci ne găsim în fața altor două culturi, care sunt fundamental deosebite: cea a țăranilor (a muncitorilor) și cea a domnilor (stăpânilor). Mai precis: avem cultura *internațională* a claselor stăpânitoare și culturile *naționale* ale țăranilor care alcătuiesc diferitele popoare. Organizația socială de astăzi a statelor împiedică ridicarea și validitatea puterilor psihice și etice care zac în masele țărănești. Școala pe care o fac domnii la sate, fiind făcută după pedagogiile domnești și crescând fii de țărani pentru cultura domnească, n-are aproape niciun rezultat practic pentru țărani. An de an, școlile despoaie țărănimea de câteva mentalități, pe care cultura domnească le asimilează și le înrolează în serviciul ei. Ar fi altfel dacă întreaga cultură domnească s-ar pune în serviciul păturii țărănești. Desigur că aceasta ar însemna desființarea clasei de bogați. În acest caz am putea vorbi de cultură națională, fiindcă intelectualii, bărbații de stat, oameni de știință etc., n-ar fi exploatarea muncii țărănești ci sprijinitorii ei.

Deosebirile însușirilor intelectuale nu ar servi de bază pentru diferențierea socială în stăpâni și stăpâniți, ci numai pentru o împărțire dreaptă a muncii colective. Până când există însă tendințe de priciposeală egoistă, sub masca naționalismului, nu putem primi fără niciun gest de indignare declamațiile mincinoase despre unitatea culturală a neamului românesc. Am zis că nu putem primi aceste declamații... În realitate domnii noștri din Ardeal le primesc. Le-am scris și noi în această revistă de atâtea ori. Dovadă că și noi aici acasă urmărim același ideal ca și stăpânii din România. E timpul însă să ne dăm seamă că orice minciună se răzbună, mai curând sau mai târziu.

Pentru ce să expunem doar pe fii sau pe nepoții noștri la o pedeapsă, pe care ei desigur nu și-o doresc? De ce trebuie să imităm exemplele rele, când, înfrânându-ne pornirile păcătoase ale firii omenești, am putea urma alte exemple bune, care se potrivesc mai mult cu trecutul nostru de țărani. Unitatea culturală e deci o ficțiune cărturărească la care noi nu avem niciun motiv să ne închinăm. Peste tot orice fel de legătură cu România de astăzi nu poate aduce mult bine pe seama țărânimii noastre. Mulți se vor întreba însă cu ce scop și la ce bun se fac aceste constatări dureroase pentru mulți dintre noi și jignitoare atâtor iluzii pe care, începând de la cronicarii moldoveni, le țes cărturarii fiecărei generații? Întrebarea e pe deplin îndreptățită. Vom căuta deci să dăm un răspuns cât mai lămurit, deși nu complet. Noi românii din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș am fost până ieri alaltăieri un popor de țărani, prin urmare un popor cu o singură cultură, cea națională țărănească. Înainte cu 150-200 de ani, interesele de domnie ale habsburgilor ne-au înzestrat și pe noi cu școli. După ștergerea iobăgiei acestea s-au înmulțit tot mai mult. Și cu cât s-au înmulțit

⁹³ Împărțirea culturii am luat-o după dr. Michael Haberlandt, *Völkerkunde, Sammlung Göschen, Leipzig 1906*, p. 29 și urm.

școlile cu atâta s-au înmulțit și cărturarii ieșiți din pătura țărănească. O bună bucată de vreme, până pe la mijlocul veacului trecut, aceștia s-au trudit să dovedească lumii că neamul necăjit din care au ieșit ei e de origine împărătească, prin urmare mai nobil decât nobilii care îl stăpâneau.

Pentru ca să dovedească cât mai limpede aceasta, cărturarii au creat pe seama neamului nostru o limbă foarte apropiată de a strămoșilor latini. Ca orice excrescență anormală, a pierit bineînțeles, întreaga școală latinistă. Cât a fost însă în viață a preocupat adânc întreaga noastră cărturărimă. Astăzi se observă alte tendințe de a fericii neamul. Deosebirea între tendințele mai noi și cele ale latiniștilor e, că acelea nu loveau așa adânc în interesele poporului; acesta nu era așa de exploatat cum e astăzi de pătura cultă, care e tot mai hrăpăreață și mai doritoare să adune cât mai mult pentru urmașii în domnie. În curs de două veacuri prin urmare și poporul nostru de țărani s-a diferențiat în două clase: cea a domnilor și cea a țăranilor. Avem deci și la noi două culturi: cea a domnilor, internațională, și cea a țăranilor, națională. Ni se va răspunde poate că cultura domnilor români de la noi e mai națională ca a acelor din România. E o aparență, care înșală.

Vom avea prilejul altădată să arătăm în ce consistă naționalitatea acestei culturi a domnilor noștri. De astă dată afirmăm numai că cultura domnilor noștri e străină. Cei mai mulți indivizi din această pătură s-au adaptat, întru toate, mediului social străin, în care și-au făcut educația. Poporul nostru de țărani, care în privința culturii a făcut progrese disparente, astăzi are deci să suporte balastul unei domnii naționale. E un balast fiindcă domniile noștri nu au în vedere interesele clasei țărănești, ci făcându-și educația la școlile alcătuite după percepțiile stăpânilor, adoptă toate apucăturile domnilor cu trecut istoric, exploatând țăranimea. Clasa aceasta de domni, la noi astăzi e așa de puternică, încât niște intelectuali cinstiți și săraci, voind să organizeze țăranimea pentru interesele ei și împotriva tendințelor parazitare ale domnilor lacomi de avere, ar întâmpina cel mai înverșunat reacționarism. Se naște deci întrebarea: Clasa aceasta de domni, care mereu vorbește în numele poporului, există ea spre binele sau spre paguba înaintării și întăririi clasei țărănești?

Are poporul nostru nevoie de-o clasă de domni care se îmbogățește și se întărește din sudoarea feței țărănești? Cu un cuvânt: diferențierea culturală în forma de astăzi nu e oare în paguba poporului nostru? Noi afirmăm că o asemenea diferențiere a fost și este păgubitoare țăranimii noastre. Cultura pe care o câștigă feciorii și nepoții de țărani în școli, nu ar trebui să o folosească pentru exploatarea poporului – ci ar trebui să fie sfătuitoarii și îndrumătorii, dezinteresați materialicește, ai poporului, ajutând dezvoltarea puterilor spirituale și morale ale întregii țăranimii. Bineînțeles că această dorință a noastră, și desigur și a țăranimii, ne-o vor împlini cam greu domniile noștri. Putem fi chiar siguri că nu ne-o vor împlini, fiindcă nu au niciun interes să se facă mucenici ai altruismului. Dar se vor găsi oare măcar în generațiile tinere, de astăzi și în cele viitoare, oameni care să aibă îndrăzneala să pornească, dezinteresați, lupta împotriva culturii străine a domnilor noștri? Câți ne vor răspunde la această întrebare?

(1908).

Baladele românești

Creațiile artistice ale literaturii noastre culte pătrund anevoie în străinătate. Abia câteva traduceri, mai mult sau mai puțin reușite, vestesc țărilor din Apus existența unei vieți literare românești. Dintre operele traduse niciuna nu s-a bucurat de o apreciere generală, niciuna nu s-a impus ca operă universală. Geniul artistic al păturii noastre culte, până acum nu s-a întrupat în individualități puternice, care să reușească, prin creațiile lor literare, a cuceri și numelui românesc un loc de frunte în mișcarea literară universală.

Alte popoare mai mici ca noi au fost mai norocoase. În cursul veacului trecut au ajuns să creeze opere, ce înseamnă culmi neatinse până la ele. Așa e de pildă poporul norvegian. Noi

între noi ne mândrim cu opere literare însemnate și ne mângâiem că străinii nu le admiră fiindcă nu le cunosc. Poate va fi așa... poate altfel... Mângâierea la niciun caz nu strică, căci e izvor de nădejdi noi. Dacă literatura noastră cultă a fost până acum nebagată în seamă de străinătatea civilizată, în schimb literatura noastră populară a avut parte de cea mai caldă primire. În toate limbile în câte s-au tradus creațiile geniului nostru popular, s-au bucurat de cea mai sinceră admirație. Adeseori citim la străini că niciun popor nu are o literatură populară mai bogată și mai frumoasă ca poporul românesc. Și aceste aprecieri măgulitoare sunt făcute, în cele mai multe cazuri, pe baza traducerilor, care știm cât sunt de îndepărtate de original, oricât de bine ar fi tălmăcite. În poezia noastră populară sunt frumuseți, care nu se pot traduce în alte limbi. Cum s-ar putea reda în nemțește sau în franțuzește versurile:

Brazilor încetinați,
La ce foc vă legănați?

În toamna anului trecut poetul Auguste Dorchain a ținut la „Universitatea Analelor” din Paris, o foarte frumoasă conferință despre „Hélène Vacaresco et les ballades roumaines” („Elena Văcărescu și baladele românești”). Conferențiarul a făcut unele aprecieri asupra poeziei noastre populare, care merită să fie cunoscute și de cititorii acestei reviste. Conferința a apărut în „Journal de l’université des Annales”, nr. 26 din 15 noiembrie 1908.

Dl A. Dorchain își începe conferința cu următoarele cuvinte: *„Nu cred să fie pe lume o poezie populară mai frumoasă, mai profundă, mai duioasă ca aceea a României, și sunt sigur că nu există în limba franceză o carte mai potrivită pentru a ne descoperi comoara unui suflet național, decât Rhapsode de la Dombovitsa, cântece și balade românești culese și traduse de Elena Văcărescu”*. După această introducere măgulitoare, poetul Dorchain apreciază în termeni călduroși traducerea poeziilor populare și volumele de versuri originale ale domnișoarei Văcărescu, care a scris aproape numai în franțuzește. Unul dintre volume, „Chants d’Aurore” (Cântecele Răsăritului), a fost premiat de Academia Franceză. Dar în poeziile domnișoarei Văcărescu numai forma e străină; sufletul e aproape întotdeauna românesc. De aceea ea nici nu se poate socoti ca o „dezrădăcinată”, fiindcă a rămas legată de pământul strămoșesc. Acest pământ cu formele lui particulare de viață e cântat în poeziile franțuzești ale d-șoarei Văcărescu.

Desigur că pentru literatura noastră înseamnă o pierdere, că acest talent n-a avut norocul de a se manifesta în limba Văcăreștilor, a căror descendentă e autoarea volumului „Le Rhapsode de la Dombovitsa”. Cine vrea să cunoască mai de aproape sufletul românesc din creațiile literare ale domnișoarei Văcărescu să o compare cu o altă scriitoare franceză de origine română, Comtesse de Noailles. Conferențiarul Dorchain, după ce citește una dintre cele mai reprezentative poezii ale domnișoarei Văcărescu urmează: *„Și ce este acest popor român? O știți, e un popor latin, ca și noi, ca și frații noștri din Italia și Spania”*. Conferențiarul povestește începutul neamului românesc și amintind că, coloniștii din Dacia au venit, în parte, din părțile „Provence”-ei zice: *„Nu e deci de mirare, dacă, trecând Porțile de Fier, călătorul, care se simțea străin printre sârbi, unguri și bulgari, crede deodată că e între ai săi; nu e de mirare, dacă sub căciula românească, ciobanul îi aduce aminte de un „guardian” din Camargue și dacă o fată cu cătrința cusută, cu brâul de mărgele, cu cămașa desfăcută la gât, îl face, prin căutătura ei adâncă, prin mersul ei mlădios, să se gândească la frumoasele din Arles, la a noastră Mireille. Și nu e mirare mai ales că noi iubim acest popor și că el ne iubește”*.

Apoi conferențiarul vorbește de Regele Carol, de Războiul pentru Neatârnare, de Regina Elisabeta, care a tradus în limba germană și engleză o parte din comoara literaturii noastre populare. Se citesc mai multe poezii din „Le Rhapsode de la Dombovitsa” care sunt cu entuziasm aplaudate. Dl Dorchain încheie: *„Făcându-ne să cunoaștem astfel de minuni, Elena Văcărescu a sporit comoara frumuseților neamului omenesc. Cu câtă bucurie te gândești că acolo între Carpați și Dunăre,*

trăiește un popor înrudit cu al nostru, unde plugarii și păstorii, fetele și femeile cu furca-n brâu și cu secerea, care poate nici nu știi scrie și citi, dar știi să stea de vorbă în toate clipele vieții cu vii și cu morți, cu firea întreagă și cu cerul, în avânturi care îi ridică la cele mai înalte culmi ale vieții sufletești". Apoi cântărește cu nume din Paris au cântat, îmbrăcate în costume românești, doine și cântece de ale noastre.

N-am la îndemână volumul domnișoarei Văcărescu și nu pot deci controla ce balade românești conține. Știu însă că i s-a reproșat că baladele și cântecele cuprinse în volumul „Le Rhapsode de la Dombovitsa” sunt de origine străină. Oricum ar fi, noi trebuie să ne bucurăm că domnișoara Văcărescu a reușit să atragă atenția cercurilor culte din Paris și din Franța întreagă asupra poporului nostru.

(1909).

Monumente istorice

Trecutul nostru zbuciumat de nestatornicia vremurilor de care am avut parte, nu ne-a îngăduit să ne întemeiem o cultură, ca cea a popoarelor din Apus. Monumentele trecutului nostru se reduc la lăcașurile în care strămoșii înălțau rugi de mântuire sau aduceau prinos de biruință Dumnezeului creștin, ai cărui apărători îndărătnici am fost veacuri de-a rândul. Dar și aceste rămășițe ale trecutului au fost lăsate în ruină, au fost distruse, în bună parte, de nepăsarea și neștiința urmașilor. În România, la 1892, s-a întocmit o comisie a monumentelor istorice, căreia s-a încredințat conservarea și restaurarea monumentelor din țară. Această comisie era însă numai de formă, fiindcă n-a dezvoltat aproape nicio activitate. Pe vremea când exista această comisie s-au batjocorit, prin renovări și restaurări, câteva dintre cele mai însemnate monumente din România.

În sfârșit, de la 1907 încoace, premenindu-se în cursul anilor cu elemente noi, comisia s-a trezit la conștiință și a început să-și îndeplinească misiunea. În cursul anului 1908 a început publicația: „Buletinul comisiei monumentelor istorice”, din care au apărut patru fascicule foarte importante ca conținut și foarte frumos ilustrate. Din această publicație putem cunoaște minunatele monumente istorice ale României, de existența cărora am știut prea puțin până acum. Până în 1907, când s-a făcut inventarul lor, nu le-a știut nici comisia monumentelor. Nu e locul aici să facem rezumatul celor patru fascicule. Ne mulțumim a atrage numai atenția asupra cuprinsului lor. Nădăjduim că altă dată vom putea reveni mai pe larg asupra părților mai prețioase. Ar fi însă de dorit ca comisia din România să se ocupe și cu studierea monumentelor de la noi, căci mai sunt și la noi câteva rămășițe de o deosebită importanță. Bine ar fi, dacă „Asociațiunea” s-ar putea hotărî să intre în legătură cu membri comisiei și să lucreze, mână în mână, la adunarea datelor, la inventarierea lor, iar de conservarea lor să se îngrijască „Asociațiunea”. Rezultatul cercetărilor s-ar putea publica parte în *Transilvania*, parte în *Buletinul comisiei*. Propunerea aceasta credem că merită să fie luată în seamă de comisie, care sperăm că va și interveni la „Asociațiune”, invitând-o să înceapă împreună lucrările.

(1909).

Vrăjmășii literare (I)

În numărul 2 al *Convorbirilor literare* dl Soveja (S. Mehedinți), sub titlul „De la critică la harță”, scrie un articol pe care poate e bine să-l cunoască și cititorii noștri, fiindcă cuprinde multe lucruri interesante. Dl Mehedinți, voind să justifice de ce nu se amestecă în „polemica obișnuită” a celorlalte reviste literare, stabilește trei porunci pe care, ca un al doilea Moise, le revelează tinerilor cititori. Porunca întâi glăsuiește: „Nu te preocupă de scrisul aceluia, care, prin firea tainică a sufletului

lor, arată puțin interes pentru consecvența logică a propriilor lor păreri”. Știți de dragul cui e făcută această poruncă literară? Ascultați talmăcirea dlui Mehedinți și descoperiți pe cel osândit: De bună seamă, fiecare cunoaște pe câte cineva care e însăși „contrazicerea în picioare”, – un fel de paradox ambulant: legea minții sale e veșnica schimbare. Ambițios peste orișice măsură, vrea totdeauna să zici *da*, ca și dânsul, însă ar fi nefericit să rămâi la *da* al tău, când mâine el va zice *nu*; iar *nu* e cel dintâi cuvânt care îi vine mai curând pe buze, după ce a zis *da*... – Critica sa de universală dărâmare, îți aduce aminte de spiritul veșnicei negații. Și de ar fi consecvent, ar avea aproape înălțimea dramatică a tristului sceptic Mephisto, care „veșnic neagă” și care găsește rea toată creația, „rea ca în ziua cea dintâi”.

Copilăros însă din fire, pentru motive de simpatie sau antipatie personală, el trece repede de la afirmare la negare și de la negare la afirmare și, astfel, prin chiar această neconsecvență, își pierde tot interesul său dramatic. O clipă generos ca Don Quijote; în cea următoare hain ca însuși duhul ruinei. Temperament de apostol când zice *da*; pornire de Mephisto când zice *nu*; dar, și într-un caz și în celălalt, suflet neconsistent și nelogic, adică „negarea proporției celei drepte, pe care natura o cere peste tot în drumul său către progres și armonie”.

Tinerilor, deprinși să faceți chipuri cioplite idealurilor ce le urmăriți, vă încumetați a rosti numele civil al „paradoxului ambulant”, știți cine e acest „duh al ruinei”? E dl *Nicolae Iorga!* Portretul pe care îl zugrăvește dl Soveja e cam crud, poate pe unii vă va supăra chiar. Aveți însă libertatea de a judeca și de a cerceta, dacă aprecierile dlui Mehedinți sunt într-adevăr drepte și vrednice de crezământ. Noi ne mărginim a vă aduce aminte de ce spunea dl Iorga despre dl Mehedinți înainte cu 4 ani. În *Sămănătorul* (1905, p. 111) scria: „Ca unul ce n-am fost înțeles în cele mai multe cazuri și n-am fost recunoscut după conștiința, ce păstrez, că am meritat, decât de vreo doi-trei dintre contemporanii mei, îmi place să aduc și aici deplina mea recunoaștere omului de știință, de talent și de caracter, bunului învățător, care e colegul meu la Universitate. Despre el sunt sigur că nu-mi va mulțumi terfelindu-mă mâine, cum au făcut – după ce au tăcut până atunci asupra mea – alții, atâția din ceilalți”.

Deși cunoașteți darul de proroc al dlui Iorga, vedeți că de astă dată – ca aproape întotdeauna de altfel – s-a înșelat amar în colegul său de Universitate. Așa e roata vremii: dl Iorga se înșală în „alții” – iar „alții” se înșală în dl Iorga! Vom continua.

(1909).

Vrăjmășii literare (II)

A doua regulă de profilaxie literară a dlui S. Mehedinți sună: „Nu te preocupa de părerile acelor care, din cauza senzibilității lor anormale, nu pot avea un simț estetic vrednic de discutat”. Cel vizat prin această poruncă e dl Ovid Densușianu, care face parte dintre cei ce suferă de „infirmitatea simțului estetic”; dintre aceia, cărora „cuvântul popular le amintește jocul țărănesc; melodia cântecului din (?) sate, îi atinge ca ceva vulgar și sălbatic...”; dintre aceia, cărora în artă le place „excepția nu regula: muzică cu disonanțe, pictură în culori neverosimile; stil cu întorsături căutate și cu transpuneri de imagini: culoarea trebuie să sune; sunetul să miroase, mirosul să dea imagini vizuale”. C-un cuvânt dl Densușianu e un decadent, răsărit din nefericire pe pământul României. Această a doua poruncă nu a fost primită cu tăcere și oarecum cu dispreț ca cea dintâi. Cel vizat s-a grăbit să răspundă.

În *Viața nouă* nr. 7/1909 dl Densușianu numește pe toți cei din jurul *Convorbirilor literare*, foarte aspru, „paraziți literari”, iar pe dl Mehedinți îl face dezertor de la sarcina grea de a face știință, de a se ocupa cu Geografia, care e specialitatea d-sale. Tot cu această ocazie dl O. Densușianu respinge învinuirea că urăște pe țăran și disprețuiește literatura populară, ne spune însă sincer că „alta trebuie să fie literatura noastră cultă, superioară și alta cea populară”. Va să zică deosebiriile dintre popor și clasa cultă „trebuie să fie” și în literatură.

Cititorii să-și însemneze bine această tendință aristocratică, pe care o găsim și la „convorbiri literari”. Articolul dlui Densușianu are și părți hazlii. D-sa se aseamănă cu un stejar, care e podoaba plaiurilor, iar pe dl Mehedinți îl face „mușchi”. Cine cunoaște pe dl Ovid Densușianu, mic, slab și schiop – trebuie să zâmbească de îndrăzneala fantaziei d-sale simboliste.

Acestea sunt însă numai preluțiile unei polemice, a cărei sfârșit nu se poate prevedea și în care calificativele sunt tot mai puțin aristocratice și tot mai mult simboliste. Termeni ca „criptogame decadente”, „fauna și vegetația speluncilor”, „producție perversă”, „mucegai decadent”, „obscen”, etc., încep să fie familiari. Iată-ne, prin urmare, cu adevărat, de la critică la harță! Un moment interesant în această polemică mai e „râsul” dlui Mehedinți. Până acum nu ne puteam închipui că fața încremenită de gravitate a directorului *Convorbirilor literare* să se înveselească de râs chiar când scrie. Am văzut și această minune! Dl Mehedinți nu râde însă ca toată lumea. D-sa mai întâi e cuprins de „un fel de râs apriori” apoi râsul d-sale devine „nestăpânit” și la urmă îi „năvălesc lacrimile...” râde „din tot adâncul sufletului...” poate se și tăvălește pe jos! – Ciudat... râs!

*

A treia poruncă a legiuitorului nostru literar e mai puțin clară. Sună cam așa: „Nu te ocupa de aceia, care neavând simț pentru ale artei, n-au nici măcar bunacuviința etică să se abțină de la falsificarea faptelor, de la calomnii și alte proceduri cu totul străine de literatură”. Dl Mehedinți exemplifică regula, numind pe dl Garabet Ibrăileanu de la *Viața românească*. Putea să mai pomenească pe-un colaborator al *Convorbirilor literare*, pe autorul „Demagogiei criminale”, care în falsificarea faptelor și în calomnii e neîntrecut. Cu acestea am fi sfârșit cu poruncile dlui Mehedinți.

*

Vrășmășiile literare din România uneori degenerază în adevărate păruieli. Luptele intelectuale, fie ele cât de ascuțite, îți plac, le urmărești cu interes. Dar bătăile brutale, cu trânteli și ghionturi, te fac să roșești de rușine și îți trezesc dezgust. Să vezi doi profesori universitari încăierându-se și tăvălindu-se pe jos la Universitate – e o priveliște prea dureroasă, e un certificat prea trist pentru cultura celor ce fac educația superioară a generațiilor tinere. De asemenea fapte nu-ți mai vine să zâmbești ci ești dator să le înfiercezi. Cel ce a provocat și acest scandal a fost tot dl N. Iorga. Durere tot d-sa! Purtarea d-sale a fost foarte aspru condamnată de Ministrul Instrucțiunii Publice, dl Spiru Haret. Amănuntele desigur le cunosc cititorii din ziare.

*

Mai există multe alte vrăjmășii literare, dar, fiind prea puțin răspicate, prea mărunte, nu prezintă interes. Dacă vrem să ne explicăm cauzele acestor neînțelegeri și dușmăni, nu trebuie să ne frământăm mintea în cântarea idealurilor sau ideilor care agită sufletele acestor reprezentanți culturali din România. Toți răspund că se luptă pentru *ideea națională*. Ce trebuie să se înțeleagă sub „ideea națională” nu se știe limpede, deși ne tocim cam de mult armele pentru această flamură tricoloră. Toți suntem naționaliști și cu toate acestea ne certăm la cuțite. Unii imediat sunt gata cu explicarea: idealul e același, dar mijloacele de întrupare a idealului comun diferă; deosebirea de vederi e chiar o condiție de existență a idealului național. O fi și asta o explicație pentru unii.

Noi suntem însă mai înclinați a crede o altă explicație, formulată de minți mai cunoscătoare ale firii omenești și anume: Adevărata pricină a încăierărilor noastre literare-culturale sunt ambițiile personale jignite, vanitatea și dorința egoistă de a stăpâni a fiecăruia dintre cei ce se proclamă singuri șefi; a celor ce vreau să facă școală; a celor ce se adresează tinerimii. Acestei tinerimi de la noi am vrea să-i spunem părerea unuia dintre bătrânii noștri: „Rău face tinerimea noastră că se ia după glasul apostolilor vanitoși din Țara Românească, rău face că-și însușește obiceiurile de

acolo. Ar fi mai bine pentru viitorul nostru, dacă s-ar deda de tineri cu cultul ideilor și nu cu cel al persoanelor. Așa era mai demult, de aceea a fost la noi atâta credință și stăruință în luptă! De la fruntașii din România tinerimea noastră să învețe idei, să învețe carte; – nu și moravuri, nu și cultura inimii”. Și credem că are dreptate bătrânul nostru.

(1909).

Aviația română. Invenția inginerului Vlaicu

De-acum plutim și noi! La multele cuceriri tehnice ale popoarelor înaintate am adăugat și noi, românii, o contribuție înseninată. Văzduhul e brăzdat acum, în largurile lui, și de un aparat minunat, conceput în mintea binecuvântată a unui tânăr, coborâtor direct din pătura de jos a neamului nostru. Aurel Vlaicu, iscusitul inginer, căruia i-a fost rezervată chemarea de a ne face această deosebită distincție este un fiu al țăranului român de baștină. Iar acest fapt mărește valoarea succesului și adâncimea satisfacției. Când înregistrăm această izbândă, avem tot dreptul să ne arătăm deplina mândrie, de care suntem în stare. Căci sunt până acum, așa de rare momentele în cultura universală, în care râvna noastră de progres reușește a se întâlni cu aceea a popoarelor străine. Și sunt așa de rare ramurile științelor, în care să putem sta alături de neamuri cu o civilizație în afară de orice discuție. Iar când ni se întâmplă, ca energia noastră națională să se manifeste cu hotărâre și în forme superioare, trebuie stăruit asupra cazului, căci se dovedește astfel, cum, în împrejurări de dezvoltare mai prielnice, neamul nostru ar ști să însemne mai mult în opera de cultură generală.

Vorbind despre aviație la noi, nu putem mai întâi să lăsăm neamintită o primă încercare, anterioară lui Vlaicu. Românul bănățean Traian Vuia, bărbat de vreo 35 de ani astăzi, încă din prima sa tinerețe, pe timpul când și-a făcut liceul la Lugoj și Facultatea de Drept la Budapesta, s-a îndeletnicit în mod public cu problema aceasta, care din vremuri îndepărtate a frământat atâtea minți și a produs atâtea victime. Ajutat de fruntașii bănățeni, îndeosebi de regretatul Brediceanu și de familia Mocsonyi, Vuia și-a mutat domiciliul la Paris, unde spera să găsească mai multă înțelegere pentru principiile sale de zbor. Și aici, în condiții destul de amare și într-un timp când și aviația franceză era în fașe, colegul și prietenul nostru a muncit ani îndelungați și-a inventat motorul său, și-a întruchipat aparatul său și a realizat câteva zboruri mărunte și câteva succese de detaliu, care au fost mai pe urmă de mare folos aviatorilor francezi, veniți cu ajutoare mari materiale, ca să ducă mai departe, să modifice sau să perfecționeze principiile date.

Astăzi Vuia a fost biruit de mulți. Văzând minunatele manevrări aeriene ale zburătorilor francezi, el se va gândi desigur cu mâhnire și cu jale, la mizeria bănească ce l-a oprit în loc și i-a nimicit visurile lui și opera începută cu atâta justă inspirație. Dar o singură mângâiere îi va rămâne și lui Vuia, – căci istoria face tuturor dreptate, – în anele aviației el și-a înscris un nume nepieritor și poporul francez este cel dintâi, care în presa sa tehnică îi recunoaște acest merit. Alături de numele lui Vuia, abia mai târziu se aud pomenindu-se, în treacăt și cu toată rezerva, câteva alte nume de oameni de specialitate, ingineri și ofițeri, sau membri îndrăzneți ai cluburilor sportive din București, care s-ar îndeletnici cu invenții de aparate aviatice. Se amintește între alții de dl locotenent Coandă, de dl locotenent Goliescu, cărora statul românesc le-a și venit în ajutor, fără ca să fi avut până acum norocul de a le vedea rezultatele pozitive ale străduințelor lor.

Se vorbește mult bine de un domn inginer bucureștean Brumărescu, a cărui mașină e terminată și nu-și așteaptă decât motorul pentru a-și încerca soarta în înălțimile albastre. Alături de aceștia, presa zilnică anunță născociri mărunte de-ale unor fantezii bătrâni, care au muncit o viață de om la întruparea acestei utopii. Iar interesul crește pe zi ce merge. După felul cum se discută în România despre aviație, după chipul cum statul și armata au urmărit până acum orice încercare,

rezultă că i se atribuie o specială importanță pentru Regat. Iar primăvara aceasta era să fie hotărâtoare pentru istoria aviației române. Din Franța s-au importat mai multe avioane, printre care aparatul sistem Blériot, introdus de prințul Bibescu, a fost cel dintâi. Pe o câmpie întinsă de la Chitila, de lângă București, s-a întocmit din partea unei societăți române o școală de aviație, condusă de maestrul pilot de origine franceză Mola. Pe aerodromul acesta au pornit zborurile de întrecere între amatori. Și bucureștenii s-au obișnuit în scurtă vreme cu zgomotul zbârnăitor, care anunță trecerea vertiginoasă a avioanelor pe deasupra capitalei. Epoca aceasta de aviație română însă s-a inaugurat de-a binele numai cu Vlaicu. Fiul primarului din satul Binținti de lângă Orăștie, tânărul mlădios ca un brăduț și cu privirea îndrăzneată, inginerul Aurel Vlaicu, nu a ajuns la rolul său nici prin o simplă întâmplare, nici din simpla dorință a atâtor aventurieri, care se îmbulzesc spre regiunile acestea superioare. Pornirile lui sunt firești și izvorăsc pe deoparte din pasiunea caldă pentru idealul zborului, iar pe de altă parte din specialitatea lui de mecanic, cu studii pregătitoare îndelungate. Aparatul lui, odată conceput și socotit matematic, până în cele mai mici amănunte, nu mai era o problemă, cu care puteai opera cu aproximație și cu probabilități, ci mergea spre rezultate sigure.

Vlaicu a purtat cu sine germenul planului său încă din școlile inferioare, l-a dezvoltat și l-a cizelat la lumina științei și nu-i lipseau decât mijloacele, pentru a-l executa cu câțiva ani înainte. Dar norocul nu l-a lăsat să aștepte mult. În toamna anului trecut, când Vlaicu arăta sătenilor săi minunea sa modelată, când locul motorului îl țineau vreo câțiva boi și când aparatul prezenta o stare atât de rudimentară, poetul Goga i-a întins mâna de salvare și muza a luat astfel fantezia creatoare sub aripa ei de pază. Este acesta un punct culminant în soarta aviației. Cei doi tineri pleacă la București, singurul centru în care năzuințele culturale au prilejul și mijloacele de a se împlini. Intervenția călduroasă a poetului pentru amicul său a fost convingătoare. Oameni competenți, privind modelul în miniatură a aparatului Vlaicu, și-au dat numaidecât un verdict favorabil. Prințul moștenitor, guvern și bărbați cu influență l-au îndemnat la muncă. Statul i-a pus la îndemână un colț din atelierul său de la Arsenalul militar. Și după câteva luni de muncă fără preget, după făurirea pieselor măiestre, iată deodată o constelație armonică de suluri și de sârme, de pânze și de aripi, un schelet sprinten și ușor, ce stă gata să se ridice din încheieturile piedestalului său. Privitori curioși vin și se uită la noua minune și alături de ea stă încrezător și cu zâmbet de iubire părintele celui mai nou Făt-Frumos al fanteziei românești.

Suntem acum în primăvară. Vlaicu a trecut prin grele frământări. Câteva neîncredere, ce i-au arătat mai mulți colegi, l-au cam mâhnit. Dar întors din Paris, cu un motor din cele mai renumite, el aplică aceasta ultimă piesă la aparatul său și-l scoate din atelierul arsenalului pe o câmpie întinsă de la Cotroceni, unde face întâile încercări. Vlaicu pleacă odată, de două ori și se întoarce pe jos, cum a plecat. Puterea năstrușnicului aparat e greu de stăpânit. Autorul e potolit și rece și nu caută aventuri, ci izbânda temeinică. Sfătoșii dau din umeri și răspândesc zvonuri de răutate. Dar când a fost de-a treia oară, cu o smâceală, Vlaicu a părăsit pământul și monoplanul lui frumos a pornit să se lege mândru deasupra câmpiei. Triumful a fost mare și a fost neașteptat pentru mulți.

În serile admirabile de vară, când Vlaicu și-a continuat zborurile lungi și înalte, cu tot mai multă îndemânare de pilot și cu o tot mai mare stăpânire a mișcărilor, au venit mii de cetățeni să-i recunoască acest merit. Guvernul țării și principele moștenitor l-au asigurat de mulțumirea lor. Și a fost desigur un frumos gest din partea prințului Bibescu, când după întâiul zbor mai mare al lui Vlaicu, s-a apropiat de dânsul și l-a felicitat, spunându-i: „*Te felicit! Ești cel dintâi român care a zburat!*” Prin reușita cea mare și surprinzătoare a lui Vlaicu, firește, se schimbă toată fizionomia aviației române. Oricât de mari ar fi succesele avioanelor franceze, aduse în țară și călăuzite de piloți străini, opinia publică românească este mai mult interesată de invenția noastră originală.

Nu cunoaștem amănuntele monoplanului Vlaicu și nici nu se pot publica deocamdată, până ce mașina nu-i va fi brevetată. Cert este însă că ea aduce mai multe inovații și că întreaga

concepție îi aparține lui Vlaicu. De aceea atenția întreagă de astăzi se îndreptează spre dânsul și conducătorii Armatei Române au pornit să se preocupe în mod serios de întrebuintarea practică a aeroplanelor Vlaicu. Este vorba nici mai mult nici mai puțin decât să se înființeze o aerostațiune a armatei, în capul căreia să fie chemat inginerul Vlaicu.

*

Cum se va dezvolta de aici înainte problema de aviație la noi, nu e ușor de prevăzut. Odată însă mișcarea pornită, ea va trebui în mod firesc să ia avântul cuvenit, pentru a reuși să treacă marginile sportului și să servească scopurile practice ale statului. Și, fie cu aparatul de acum, fie cu un tip al său mai perfecționat, Vlaicu va fi chemat să-și exercite datoria sa de cel dintâi dezlegător al problemei aviației la români. Deocamdată însă cuceritorul inginer stă singuratic într-un colț de hotel din capitală. Multele plutiri prin înălțime l-au făcut mai rece, mai încruntat. Privirile lui i se plimbă vagi, de la Annie Hoff din perete, la copia de pe „Idolul eternei” al lui Rodin. Dintr-un colț îi sfârâie un gramofon — invenția proprie a lui Vlaicu — și melodiile romanțelor müncheneze îi aduc amintiri de departe. E tânăr încă și plin de zburdălnicii naive și totuși câteodată i se lasă peste față umbrele îngrijorării de mânia văzduhului supus, cu care mai are de luptat.

(1910).

Zorile veacului

Dacă e adevărată vorba românului că ziua bună se cunoaște de dimineață, atunci trebuie să recunoaștem că primul deceniu al veacului nostru a fost bogat în muncă și idei, care nu ne pot da decât nădejdi bune pentru viitor. În acest deceniu cel mai important eveniment pentru noi a fost renașterea națională a sufletului românesc. Sentimentul național al cărturării noastre poate niciodată nu s-a trezit cu atâta putere și conștiință ca în primii ani ai acestui deceniu. Mișcarea de renaștere s-a început mai întâi în literatură. Poeții fruntași, dnii Al. Vlahuță și G. Coșbuc, au desfășurat steagul de primenire în coloanele revistei *Sămănătorul*, care, a apărut la sfârșitul anului 1901. În primul număr al acestei reviste se scriau următoarele îndemnuri: „... umpleți-vă sufletele de cea mai adâncă evlavie pentru trecutul glorios al neamului acestuia, pentru faptele nespuse de mărețe ale străbunilor voștri, încălziți-vă de cea mai entuziastă iubire pentru patria voastră apărată cu atâtea jertfe, pentru frumusețile acestui pământ, frământat cu sângele atâtor viteji, și faceți ca fiecare gând și fiecare pas al vostru să fie pentru binele și înălțarea neamului românesc!”

Aceste îndemnuri frumoase n-au trezit, la început, destulă însuflețire în public. Abia după ce revista *Sămănătorul* a trecut sub conducerea dlui N. Iorga a reușit să atragă atenția lumii asupra acestui curent. Meritul cel mai mare al dlui Iorga în această mișcare e că a reușit, prin articolele d-sale de îndrumare culturală și prin polemicile violente, să-i dea viață, popularizând în cercuri largi ideea națională în mișcarea noastră culturală și literară. Una dintre cele mai fericite formulări ale criteriilor culturii naționale o găsim la d-sa în următoarele cuvinte: „Când un popor își dă seama că viața ce se bate în milioane de inimi, ce luminează în milioane de minți, nu se aseamănă cu viața altor neamuri și că e vrednică să fie păstrată pentru desăvârșirea și armonia lumii, că ea cere forme particulare pentru a fi statornicită, recunoscută și admirată, când după multe cercetări răbdătoare și puternice avânturi, aceste forme se află, și când individualitatea, neapărată, a fiecărui scriitor sau artist se desface din acest fond adânc și larg al rasei sale, conștient de însușirile ei,— atunci trăiește cultura națională”.

Și aceste cuvinte ale dlui Iorga nu erau niște dorințe teoretice în materie literară. Ele erau sinteza norocoasă a mișcării literare puternice ce răsărise tânără și roditoare în talente. O pleiadă întreagă de scriitori tineri au dus la izbândă ideea națională în artă. Operele lor au răsărit din

mijlocul poporului românesc, în ele trăiește simțirea și gândirea românească. Puternica mișcare literară a fost îmbrățișată cu entuziasm din partea publicului românesc de pretutindeni. Cărturărirea din România, de la noi și din Bucovina citea cu interes și cu însuflețire revistele și cărțile de literatură. Poate în niciun deceniu n-au apărut atâtea reviste și cărți românești ca în acesta. În cei din urmă ani s-a observat, însă, o oarecare răceală, o oarecare scădere a entuziasmului. Cauzele nu ne interesează acum. Noi suntem înclinați a crede, că în curând, după o scurtă odihnă, se va porni din nou o mișcare literară mai intensivă și mai statornică.

După zorile entuziaste a celor dintâi zece ani va urma ziua senină de muncă liniștită și conștientă, care ne va ajuta să facem un pas mai întins în evoluția culturii românești. Mișcarea literară a trezit conștiința națională în toate manifestațiile vieții noastre. Apropierea de popor, care s-a început în literatură, s-a accentuat repede și în politică. Dl Iorga prin revista *Neamul românesc* a făcut o puternică propagandă pentru a deștepta la viață politică poporul și pentru, a converti cărturărirea pentru ideile unei democrații naționale. Propaganda a cucerit mai ales la sate și a făcut mult bine. Ea a îndemnat mai ales preoțimea și învățătorimea din România la o muncă intensivă pentru răspândirea culturii în popor. Chiar și la orașe a trezit în mulți dorul unei activități naționale. Rezultate politice, în înțelesul strict al cuvântului, n-a obținut, însă, mișcarea dlui Iorga. În același timp s-a pornit curentul poporanist în România, susținut de *Viața românească*, condusă de dl Stere. Programul politic al acestei reviste completează și concretizează în multe programul, sentimental al naționaliștilor democrați grupați în jurul *Neamului românesc*. Poporanismul n-a făcut, însă, propagandă în popor, cum era firesc să o facă. Poporaniștii s-au mulțumit cu propovăduirea ideilor lor între intelectualii de la orașe. Și fiindcă grupul poporanist făcea parte dintr-un partid politic existent, cel liberal, au căutat să-și valideze ideile în sânul acestui partid. Și au reușit în bună parte. Anul 1907, care prin revoluția țărănească a zguduit până în temelii toată organizația socială a României, a îndemnat pe cei de la cârmă să vină în ajutorul clasei exploatate și neîndreptățite a țăranimii. Și în reformele legilor votate de Partidul Liberal pentru apărarea intereselor țărănești se simte influența poporaniștilor.

Mișcarea național-democrată a făcut deci bine țăranimii prin propaganda ei la sate, iar poporanismul prin influența ce-a avut-o asupra legislației României. Tot în acest deceniu s-a făcut începutul unei reforme în viața economică prin înființarea cooperativelor, în acest deceniu mișcarea cooperativă din România a luat un avânt nevisat de nimeni. În curând ea va deveni factorul cel mai însemnat în viața economică a țăranimii, dându-i o independență materială și prefăcându-o într-un factor social, care va fi chemat să hotărască asupra soartei din viitor a românismului întreg. La noi, în acest deceniu, s-au răsrâns aproape toate curentele democratice din România. Pe lângă începutul unei mișcări literare destul de mulțumitoare, a început să bată alte vânturi și în politică. În primii ani ai deceniului un grup de tineri au îndrăznit să spargă solidaritatea națională și să inaugureze activitatea. La început mișcarea a fost timidă și aspru criticată de pasiviști. Mai târziu, ca orice idee dreaptă, ea a biruit. Astăzi stăpânește toate spiritele și, începe să aducă roade. Activitatea s-a început prin surpriză și un moment a entuziasmat și a tulburat spiritele. Unii vedeau în ea mântuirea, alții nenorocirea poporului nostru. Pesimiștii au amuțit, însă, repede s-au înrolat și ei în tabăra nouă a tinerilor îndrăzneți. Dar mișcarea se întemeia numai pe niște sentimente vagi și pe niște programe, care au fost făcute de niște minți cu alte concepții de viață și determinate de alte împrejurări. După o luptă de câțiva ani s-a ivit o nemulțumire generală. Cei mai pătrunzători simțeau că politica noastră plutește în aer, că nu are rădăcini adânci și conștiente în popor.

Sentimentul și însuflețirea pe care se întemeia s-a dovedit că nu e suficientă pentru a asigura mișcării o izbândă. În anul din urmă un grup de tineri au și făcut o critică severă acestei politici sentimentale. Critica se continuă și astăzi și deocamdată se îndreaptă împotriva conducerii partidului. Și e firesc să înceapă de la cap. Căci inaugurarea unei mișcări de primenire nu se poate

închipui sub conducerea unor oameni foarte cumsecade și foarte însuflețiți, dar lipsiți de calitățile superioare ale conducătorilor. Mișcarea tinerilor vrea o românzare a conștiințelor, în primul rând, și, pe urmă, o democratizare a întreg spiritului nostru public. Vrea o apropiere sinceră de popor, vrea întărirea și cultivarea acestuia, ca să-l prefacă într-un factor social conștient, cu care să poți duce la izbândă lupta mare a unui neam întreg. Acest program al tinerimii nu e încă clar formulat, de aceea a și dat prilej la niște neînțelegeri regretabile. Această mișcare de primenire, e a se socoti ca un rezultat al activității și al mișcării literare din deceniul ce se sfârșește cu acest an. Și nădăjduim că anii viitori vor duce la izbândă idealurile, care s-au născut în acest deceniu.

(1911).

Cărți pentru popor

Răspândirea culturii în popor e problema cea mai importantă și totodată cea mai grea a vremurilor în care trăim, la care noi cărturarii trebuie să ne gândim în fiecare clipă a vieții noastre. Căci, până când nu vom avea o țărănime cultă, toate visurile ce ni le făurim despre viitorul poporului nostru vor rămânea... visuri.

Neamul nostru numai atunci va putea ajunge să-și cârmuiască singur soarta în lume, când noi cărturarii ne vom apropia sincer de țărănime, când vom lucra dezinteresați pentru trezirea ei la conștiință, când vom reuși să o prefacem într-o forță economică, intelectuală și morală stăpână pe destinele ei. Nu vrem să zicem că până acum nu s-a făcut nimic pentru deșteptarea și întărirea țărânimii. Dimpotrivă, ne-am străduit din răspuțeri să ocrotim interesele poporului și să ne îngrijim de educația lui. Mai bine de jumătate de veac, pe lângă biserici am înființat școli populare aproape în toate comunele, care școli până de curând au fost susținute în cea mai mare parte de țărani. Dar învățământul primar a înaintat greu și abia astăzi începe să aducă roade, când avem mai multe mii de țărani care știu citi și scrie și care susțin mai multe foi populare. Ne-am îngrijit de scăparea țărânimii din ghearele uzurii, înființând institute de credit și economii, care i-au înlesnit cumpărări de pământuri și i-au ușurat creditul în întreprinderile ce le-a făcut. În unele părți ne-am îngrijit chiar și de educația lui economică, prin ținerea de prelegeri populare și prin aranjarea expozițiilor economice. Și am mai întrebuițat o mulțime de alte mijloace pentru a face din țărâtimea noastră o țărâtime conștientă și puternică. Și cu toate acestea vedem, cu adâncă durere, că dintre neamurile țării, neamul nostru e aproape cel din urmă atât în privința culturală cât și în cea economică. Poporul nostru de la sate în cele mai multe părți trăiește și astăzi același trai simplu și primitiv ca al strămoșilor de acum câteva veacuri.

Toți câți ne dăm seama de starea tristă, în care se zbuțiamă o mare parte a țărânimii noastre, dacă durerile ei sunt într-adevăr și ale noastre, dacă credem că soarta ei hotărăște soarta neamului nostru întreg, trebuie să căutăm a ne da seama care sunt cauzele înapoierii în care se găsește, trebuie să ne dăm silința a cunoaște cât mai bine aceste cauze, ca să le putem înlătura cu mai mare ușurință. Cauza principală a înapoierii, a stării triste, în care se găsește țărâtimea noastră, e lipsa unei munci sistematice și stăruitoare pentru educația lui economică, intelectuală și morală. Toate străduințele noastre, pornite din cele mai bune intenții, au fost niște încercări răzlețe și întâmplătoare, care adeseori n-au fost determinate numai de interesele țărânimii. Să luăm de pildă școala. După părerea noastră școala populară n-a avut nici în trecut și nu are nici astăzi în vedere trebuințele practice de viață ale țărânimii; ea nu se întemeiază pe principiile de viață ale poporului de la țară; ea nu urmărește educația țărânimii ca țărâtime, ci e călăuzită de niște principii pedagogice care au scăpat și scapă din vedere scopul practic al educației și instrucției populare. De aceea nici nu există deosebire între planurile de învățământ pentru școlile primare de la orașe și pentru cele de la sate. Și noi socotim că asta e o greșeală fundamentală. Școala primară

de la sate ar trebui să fie cu totul alta ca cea de la orașe, fiindcă și condițiile de viață la orașe sunt cu totul altele ca la sate. Dacă învățământul teoretic de astăzi ar fi înlocuit cu unul practic, care ar pregăti pe băieții de țăran pentru viața de gospodari, credem că rezultatele școlii ar fi înzecit mai mulțumitoare, iar înaintarea țăranimii s-ar face de la sine, căci, în acest caz, școala ar fi o pregătire pentru viață, o parte întregitoare a ei. Însuși profesorul de pedagogie din Jena, dr. W. Rein, spune că „băieții de țăran trebuie înzestrați numai cu acele cunoștințe și îndemnări, de care are lipsă muncitorul pentru a fi un element util în munca mecanică și pentru a fi iscusit în creația bunurilor”⁹⁴. Dar aceste principii s-au urmat prea puțin și nici nu stă în puterea noastră să le aplicăm în planurile de învățământ, care ni se impun de sus. Dacă cercetăm mai de aproape organizația noastră economică de astăzi, vedem că nici aceasta nu are în vedere numai interesele țăranimii. Institutele de credit și de economii, care s-au înființat în deceniile din urmă, au fost chemate la viață în primul rând de interesele capitaliste ale cărturării; ele au fost tot atâtea imitații ale institutelor similare create de burghezia altor neamuri cu care am venit în atingere la orașe.

Dacă, în același timp, ne-am fi îngrijit să înființăm și o rețea de cooperative la sate, cum au făcut, de pildă, sașii, am fi dovedit că știm lucra sistematic pentru întărirea economică a țăranimii, am fi dovedit că înțelegem importanța ce o are poporul în organismul vieții noastre sociale și naționale. În vremea din urmă, din fericire s-a și început o propagandă întinsă pentru organizarea țăranimii prin tot felul de cooperative. Începuturile sunt timide și au să lupte cu multe greutăți, dintre care pe cele mai multe le creăm noi înșine. Dar ideea va răzbi și va reforma întreagă viața noastră națională. Tot cam așa am procedat noi cărturării de câte ori a fost vorba să promovăm cultura poporului prin cărți, prin prelegeri etc. Foarte puține dintre aceste încercări au fost urmate cu stăruință și au căutat să fie practice și înțelese de popor. De aceea nici nu au avut rezultatele dorite. „Asociațiunea”, dându-și seama de aceste lipsuri mari ale educației poporului nostru, de la 1 ianuarie 1911, încearcă să facă un început serios pentru a străbate în masele largi ale țăranimii prin o „Bibliotecă populară”, scrisă în limba și pe înțelesul poporului. La apelul ce l-a lansat au răspuns mai multe mii de țărani, înscriindu-se membri ajutători ai „Asociațiunii”, cu taxa de 2 coroane pe an, în schimbul căreia vor primi zece broșuri și un calendar în fiecare an. „Asociațiunea” va începe deci a răspândi sistematic cultura în popor, trimițând, an de an, în casele țăranilor zeci de broșuri folositoare. Aceste broșuri vor fi scrise toate în limba și pe înțelesul poporului. În o parte dintre ele se vor publica chiar lucrări cunoscute poporului, ca *Alexandria*, *Povestea lui Arghir și Elena*, *Pilduirile lui Isop*, *Viețile sfinților*, *Poezii populare* etc. Pe lângă acestea, se vor alege din literatura cultă toate povestirile înțelese de dânsul și se vor publica diferite sfaturi economice, financiare, morale, se va întocmi și o carte de rugăciuni etc. Broșurile vor fi îngrijite și din punct de vedere estetic, lucru care s-a scăpat până acum din vedere.

Noi credem că simțul frumosului trebuie cultivat și în popor cu deosebită grijă, de aceea broșurile vor și avea o înfățișare frumoasă. Prin „Biblioteca populară a Asociațiunii” credem că se rezolvă în parte și colportajul de cărți, despre care s-a vorbit mult în anii din urmă, deoarece broșurile „Asociațiunii” se răspândesc aproape în toate satele locuite de românii din țara noastră.

Și nădăjduim că țăranii se vor îndemna unii de la alții să se aboneze cât mai mulți la numita „Bibliotecă”, așa că în curs de 2-3 ani „Asociațiunea” va grupa în jurul ei mii de țărani, ca membri ajutători. Mai ales dacă toți cărturarii fruntași de la sate își vor ști face datoria, suntem siguri că numărul membrilor se va putea urca la zeci de mii. Îndemnăm deci și la acest loc pe toți cei cu dragoste pentru țăranime să lucreze din răspuțeri pentru răspândirea acestor cărți, care sunt chemate să dea un nou avânt culturii noastre naționale.

(1911).

⁹⁴ Erziehungs und Bildungsideale. Göttinger Arbeiterbibliothek. II, Band, 9. Heft.

Șezătoarea scriitorilor români

În sfârșit am avut fericirea să vedem și pe pământul românesc al Ardealului o ceată aleasă de scriitori tineri, înstrunându-și lirele și propovăduind cu grai viu farmecul și frumusețile limbii și artei românești. Ziua de 5 martie stil nou, când s-a ținut, aici în Sibiu, prima șezătoare a scriitorilor români, va rămâne în istoria noastră culturală ca o zi de sărbătoare, ce va însemna zorile unor îndemnuri noi pentru întruparea visului atât de scump nouă tuturor: înfrățirea sufletului românesc în simțire și în gândire. Prima șezătoare literară are o deosebită importanță culturală și națională, fiindcă ea înseamnă începutul unei activități noi pentru a trezi la conștiința de sine sufletele de la noi cotropite de străinism, ea înseamnă începutul unui apostolat al cântăreților chemați să ducă la izbândă ideea pentru care purtătorii condeiului se luptă mai bine de două veacuri.

Am spus-o în repetate rânduri că ne flutură atât de des pe buze vorba mare: unitatea culturală a neamului românesc, fără să trezească în sufletele noastre și îndatoriri față de acest ideal sublim. Cei mai mulți credem că, rostind la diferite prilejuri solemne aceste vorbe cu o ușurință aproape inconștientă, am și făcut un pas spre întruparea acestui ideal. Cei mai mulți nu-și dau seama că sunt cuvinte sfinte, pe care când le luăm în deșert săvârșim o adevărată blasfemie națională. Oamenii care cred în idealuri și care simt în sufletele lor fiorurile divine ale jertfei de muncă ce netezesc cărările grele ale împlinirii acestor idealuri, de obicei înlocuiesc vorbele prin fapte, singurele care cumpănesc ca valori pozitive în evoluția culturală a unui popor.

O astfel de faptă, fără trâmbițări și fără de alai a fost și șezătoarea literară din 5 martie stil nou, care s-a ținut cu o impunătoare seriozitate și demnitate. Unitatea noastră culturală se poate înfăptui numai prin asemenea sărbători de înfrățire, cu ocazia cărora sufletele se cunosc și, cunoscându-se, au posibilitatea de a se apropia, de a se întovărăși la o muncă unitară. Scriitorii care au venit la Sibiu s-au întors în țară cu mai multe prietenii, care vor rămâne și nădăjduim că vor aduce și roade binefăcătoare culturii noastre. Venind aici în mijlocul nostru, ei au cunoscut o lume nouă, de care au rămas încântați, au văzut desfășurarea unei vieți românești, care le-a întinerit sufletele, lărgindu-le orizonturile simțirii; au observat că aici dincoace de Carpați trăiesc frați de-ai lor plini de vâjnoșie, cu chipuri frumoase și cu suflete curate; s-au convins că aici sentimentul național e sincer și puternic, deși nu e destul de conștient și destul de roditor în fapte.

Sufletele scriitorilor s-au simțit primenite de un nou avânt de muncă pentru a trezi la conștiință deplină acest neam neîndreptățit de soartă, s-au simțit îndemnate a răsădi în grădina sufletească a acestor români plini de viață florile alese ale idealurilor din inimile lor de visători și de luptători pentru frumos și pentru adevăr. Cât au stat aici în mijlocul nostru întreaga lor ființă se zbuțuia de interpretările noi ale datoriei de oșteni ai culturii românești. Puteai citi pe fețele lor că pe flamura de luptă și de muncă a vieții ce-i mai așteaptă se imprimă noi idealuri, mult mai luminoase ca cele din trecut. Și nu ne îndoim că ne vor împlini cu credință așteptările noastre, ale tuturor. Pe de altă parte venirea scriitorilor a răscolit aici la noi multe suflete neîncrezătoare în viitorul nostru. Toată lumea, care a luat parte la șezătoarea literară era cuprinsă de un sentiment de admirație față de frumusețile limbii și literaturii românești. Mulți au avut prilej să se convingă că limba românească, care la noi e tratată așa de vitreg, are un farmec cuceritor, când e rostită de artiști ai gândirii și ai graiului românesc. Mulți au rămas surprinși de bogăția și varietatea în creații artistice a literaturii românești, pe care o cunoșteau și o cunosc așa de puțin.

La șezătoare am văzut bătrâni și tineri vărsând lacrimi de fericire că li s-a dat să vadă și această sărbătoare a culturii românești. Pentru mulți șezătoarea a fost ca o revelație a sufletului românesc, pe care nici n-au îndrăznit să o viseze. Cotropiți de cultura străină și de necazurile vieții de toate zilele nu și-au închipuit că neamul nostru disprețuit are atâtea comori de frumuseți, care pot sta cu mândrie lângă podoabele literaturii străine. Cucerirea de suflete pentru cultura

românească ce-au făcut-o scriitorii venind în mijlocul nostru e, deci, fapta pozitivă cea mai importantă a șezătorii literare. Fiorurile de artă și lacrimile de bucurie ce-au însoțit citirile și recitățile artiștilor noștri desigur nu se vor uita în curând. Amintirile de la aceste înălțătoare serbări vor zbura din gură-n gură și se vor păstra cu sfințenie și pentru generațiile viitoare. Și ca urmare a acestei șezători, mulți se vor simți îndemnați să-și cumpere operele scriitorilor noștri și în liniștea tihnită a căminului lor vor retrăi clipele de bucurie din sala festivă a „Muzeului Asociațiunii” și vor citi cu aceeași bucurie și dragoste întreaga operă mai nouă a literaturii românești. Iată cum se sădește în suflete taina mare și adâncă a idealului pentru care luptăm: unitatea culturală a neamului românesc. Scriitorii pot fi mândri că au reușit să facă începutul unei mișcări de redeşeptare culturală aici în Ardeal. Și credem că îndemnați de prima încercare, în viitor vor căuta să aranjeze în toate centrele românești de la noi câte o șezătoare literară. Pot fi încredințați că pretutindeni vor fi întâmpinați cu aceeași dragoste și cu același entuziasm și că oriunde vor merge vor găsi aceleași suflete curate și dornice de cultură. Îi așteptăm să vină cât mai des în mijlocul nostru, ca să ne întărească credința în unitatea sufletului românesc.

(1911).

Serbările culturale din Sibiu – Impresii – (I)

Pe masa mea de scris tremură în sclipiri de aur un mănunchi din razele soarelui de primăvară. Lumina și căldura lui îmi trezește în inimă dorul de viață, dorul de dragoste...

Acum, când încolțesc firicelele de iarbă, când mugurii florilor se visează în haine de petale, cine nu se înfioară de taina mare a iubirii, ce plutește prin aer ca o ispită a cerului albastru? Întinerirea naturii învăluie în vraja ei de poezie chiar și sufletele, în care furtunile brutalei sorți au dărâmat cele mai scumpe altare de credință în viață. Nădejtile de primenire ne cuprind pe toți și farmecele tinereții și ale frumuseții ne îmbată și ne înfioară, mai ales când pe amândouă le vedem întrupate într-o fecioară cu părul bălai și cu ochi de cicoare...

Atmosfera aceasta de dragoste înviorătoare e atât de prielnică să scrii despre niște serbări culturale de o frumusețe rară, cum au fost cele din Sibiu, la 5 martie. Când începi să-ți așterni pe hârtie impresiile, simți că inima nu-ți zvâcnește numai de dorul ochilor albaștri ce te privesc galeș din portretul de pe masă, ci și de fiorul sfânt al sentimentelor ce te leagă de idealurile neamului tău. Simți că ființa ta prinde aripi ca să s-aștearnă, cu însuflețire, din nou pe munca grea pentru a cuceri și culmile cele mai înalte ale culturii pe seama ta și alor tăi. Serbările din Sibiu au avut acest dar de a entuziasma pe cei ce înțeleg cum se răsădește în suflete cultura națională.

Reușita serbărilor a fost o surpriză pentru sibieni, care au privit cu o supărătoare indiferență sau chiar cu neîncredere toate pregătirile. Scriitorii au simțit de la gară răcoarea vestită a ospitalității băștinașilor din Sibiu. După primirea ce li s-a făcut în Bucovina, credeau că și aici vor fi întâmpinați cu alai și cu treascuri, dar nu i-au așteptat decât câțiva prieteni și-un tramvai. Toate discursurile ce și le făuriseră pe drum s-au pierdut în prieteneștile îmbrățișări și străngeri de mână. Oaspeții se cam uitau unii la alții întrebător, cei mai sentimentali se întristaseră chiar de-a binele.

Prietenul Caton, care-și pierduse paltonul la Căineni, era foarte îngrijorat să nu-i cadă geamantanul cu redingota din căruța cu bagaje, care scârțâia, departe, după tramvai. Fețele posomorâte s-au mai înseninat puțin, după ce s-au văzut în odăile luminoase ale hotelului. Cei mai mulți își închipuiau că, după o astfel de primire, vor fi găzduiți în cine știe ce taverne sau subsoluri. Maestrul Cincinat, pomenindu-se în cea mai elegantă și mai luminoasă odaie, a început să fredoneze un cântec franțuzesc, din care două rânduri îmi sună și-acum în urechi:

Et moi même, joyeux de retour du printemps
Je me mis á chanter, comme on chant á vingt ans...

Mi se pare că e un fragment din cântecul de primăvară al parizienilor. După câteva clipe l-am văzut îngenunchat în fața grațioasei domnișoare Filotti, sărutându-i mânilor și recitându-i versuri de dragoste. Ceata trubadurilor asculta în liniște și se închina cu cucernicie... Printr-un geam se resfrângeau în odaie cele din urmă raze ale soarelui ce mureau pe după culmile Carpaților, îmbrăcând într-o aureolă de aur capetele cântăreților ce improvizaseră această vecernie de iubire...

După ce am compus, împreună cu prietenul Gârleanu, programul șezătorii și după ce l-am învăluit pe Caton într-o pelerină redacțională, câțiva inși ne-am dus la tipografie, iar ceilalți s-au împrăștiat prin oraș. Cum, cum nu, cei mai tineri au nimerit tocmai la școala de menaj, care pentru ei, probabil, a și rămas cea mai importantă instituție din Sibiu. Seara era să avem o cină comună sau dacă vreți o „seară de cunoștință” cu sibienii. Se știa în oraș de această întrunire și câțiva inși luaseră asupra lor îndatorirea de a face propagandă să vină cât mai mulți. Și așa era obișnuita sâmbătă seara, când orice burghez ce se respectă își permite luxul de a bea o halbă și de a se culca cu un ceas mai târziu. Noi, care cunoșteam obiceiul sibienilor, i-am tot învăluit și sucit pe scriitori prin oraș, momindu-i că turnurile vechi ale cetății au un aspect deosebit într-o lumină clar obscură, că lumea de la noi iese pe stradă numai deodată cu liliicii și merită să fie văzută cum mișună pe asfaltul de pe strada Cisnădiei, le-am propus să facem chiar și o plimbare pe sub arini, ca să admirăm răsăritul lunii... Voiam să lăsăm sibienilor timp să se adune. Dar unul dintre fiii muzelor ne dădea zor să mergem odată la birtu ăla național, că el nu mai poate de foame... Ce era să facem?

Ne-am dus. Ceasul de la cazarma din fața Bretterului bătea opt. Superstițios, cum sunt, îi șoptesc unui tovarăș de suferință: să știi că nu ne așteaptă nici opt. Mă furizez pe lângă domnișoara Filotti; ca să le arăt intrarea și să dau semnul pentru un „Să trăiască!” Deschid ușa, – sala rezervată era goală. Tablou. Mă mir cum n-am amețit. Scriitorii se îmbrăcaseră în haine negre, își schimbaseră cravatele și-și neteziseră fețele... Ne-am uitat unii la alții și în cea mai desăvârșită tăcere ne-am așezat în jurul mesei, care pe unde a nimerit. Cât am stat la Brote eu unul singur nu știu nici ce-am mâncat nici ce-am băut. M-am mai abătut prin sala de alături și-am luat pe câțiva de mânecă... Mai târziu s-au adunat totuși vreo zece sibieni. Am descris intenționat acest preludiu al șezătorii, fiindcă e un capitol interesant din felul cum înțeleg românii din acest oraș să primească oaspeții. Și va mai fi vorba de această ospitalitate...

De-aici încolo începe partea frumoasă, partea cu adevărat poetică a serbărilor. Plictisiți, dar sătui de bucate și de buna primire, ne-am retras, noi în noi, într-un colț de cafenea. Am luat dispozițiile necesare, ca să ștergem impresiile sinistre ce se înstăpânise pe sufletele prietenilor.

Tovarășul Goga îmi trăgea mereu cu ochiul să fac ceva rost de veselie. Când i-am dat să înțeleagă că „vine”, a început să-i strălucească fața de bucurie. A improvisat repede câteva complimente măgulitoare la adresa domnișoarei Filotti din dreapta, iar cu stânga a luat de gât pe visătorul Eftimiu, depănându-și împreună, pe șoptite, amintirile din trecutul *Țării noastre* ...

Cei din țară au mania ilustratelor. Abia s-au cuibărit la masă și s-au și așternut pe scris. Era un adevărat puhoiu de cărți poștale, adresate cunoscuților, prietenilor, prietenelor și patronilor literaturii... Exercițiul de iscălituri a ținut mai bine de două ceasuri, în vremea asta nectarul cu spume năbădăioase din pahare a îmbujorat fețele și a aprins privirile. Ochii maestrului Cincinat au început să scapere și într-o clipă ne-am pomenit cu o epigramă la adresa vecinului său din dreapta, dl Barbu Constantinescu, în a cărui față obosită e ceva din liniile marelui Dante. S-a făcut deodată tăcere și maestrul a citit:

Lui Barbu

Desigur seamănă cu Dante
La fizic și temperament,

Dar între el și acest fante
E diferență de talent.

Un hohot unanim a subliniat inspirația maestrului. A fost greu până s-a făcut începutul. Pe urmă, alte două ceasuri, zburau epigramele, vorbele de spirit și se goleau paharele cu o adevărată furie. Maestrul îl ochise pe Corneliu Moldovan și repede i-a trimis o săgeată:

Lui Corneliu Moldovan

„Cetatea Soarelui” acum
Și „Flăcări” primul său volum,
E imposibil după ele
Să nu rămână decât scrum.

Fratele Corneliu și-a ascuțit repede creionul și i-a ripostat:

Lui Cincinat

Ai și talent ai și umor
Dar totuși, vai, caracteristic
Ești de talent... în epigrame
Și-n poezie... umoristic.

Răspunsul a plăcut. Cincinat se întăritase și într-o clipă a parat lovitura:

Lui Moldovan

Sunt umoristic, Moldovene,
În poezii tot am noroc,
Dar e mai trist că tu din lene
Sau din capriț – nu ai de loc.

Glumele curgeau. Inspirația maestrului nu mulțumise. Chiar și domnișoara Filotti se uita cu simpatie la Moldovan, care încurajat de acest privilegiu, îi dedică o epigramă:

Artistei M. Filotti

N-aș vrea să ai în comedie
Umorul meu din poezie,
Și iar n-aș vrea să fii în drame
Ca Cincinat în epigrame.

Ceata cântăreților aplaudă, iar maestrul Cincinat se zvârcolea pe scaun, cu paharul la gură. Într-o străfulgerare de ambiție făuri un răspuns nimerit:

Artistei Filotti

Decât talentul tău să fie
Ca Moldovan-n poezie,
Mai bine-aș vrea să fii în dramă
Ca Cincinat în epigramă.

Duelul a fost splendid și toți am închinat în sănătatea maestrului Cincinat. Înduioșat de ovațiile ce i s-au făcut și de privirile galeșe ale artistei, își înstrună lira sentimentală și cântă:

Domnișoarei Filotti

Când spui un vers ești poezia
Un gest, și-o dramă-ai întrupat,
O vorbă și m-ai inspirat...
Iar dacă-n ochi melancolia
Ai strâns-o când m-ai ascultat
E că din tronul artei tale
Te-ai coborât, când Cincinat
Te cântă-n strofele-i banale.

Dar n-a uitat pe Moldovan și la rezeală i-a mai înfipt o epigramă în suflet:

Lui Moldovan

Ai vrut să fii întâi un gâde,
Crezând că muza te răsfată...
Dar eu când scriu, poporul râde, –
De scrii, strănută și îngheață.

Toți au început să strănute, închinând cu prietenul Moldovan, care era de părere că maestrul de astă dată s-a repetat. Visătorul Eftimiu s-a simțit dator să ia apărarea maestrului și l-a mângâiat pe Moldovan cu următoarele versuri:

De ce te miri că se repetă
Din nou, maestrul Cincinat,
Când tu, în cartea ta cea nouă
Volumu-ți vechi ai repetat.

Râsetele, glumele și veselia se țineau lanț. Maestrul stătea serios și se gândea. Amicul Caton își găsisse paltonul la gară și era mulțumit, dar îi părea rău că a pierdut un ceas de veselie. Cincinat ca să-l compenseze i-a aruncat o epigramă în trecut:

Lui Caton

Caton, chiar numele roman,
Evocă antici saturnale,
Dar vai în stilul plebeian
Ai decadente geniale.

Caton fără zăbavă își scoase condeiul și în câteva clipe a fost gata cu răspunsul:

Epigramă

Lui Cincinat, care mai e și magistrat.
Din scaunu-i de magistrat
Pe nimenea el n-a cruțat,

E-o conștiință fără fel;
Dar judecându-se pe el
Legea călcând – tot s-a iertat.

Maestrul n-a întârziat să-i riposteze:

Lui Caton

Caton e variu și bizar,
Stilist în verva-i ascuțită,
Dar, vai, când vrea să fie-amar
Simțim că pana e tocită.

Pe urmă, la rugămintea mai multora să facă o epigramă la adresa lui Goga, s-a scuzat:

Sunt magistrat și o regret,
Și de-aș putea mi-aș rupe toga,
Căci prea sunt eu modest poet
Să laud sau să-njur pe Goga.

Simțeam cu toții că spiritele încep să fie încălecate de sentimente. Maestrul, ciocnind cu redactorul acestei reviste, a mai improvizat un

Madrigal

„Luceafărul” a fost să fie
Titlul acesta ideal:
Căci lumina cea mai vie
Ne vine pururi din Ardeal.

De masă s-a apropiat taraful lui Brașoveanu și, într-un elan de însuflețire, întreagă ceata s-a ridicat în picioare și a cântat „Deșteaptă-te, române”. În vremea asta la o masă de alături chibița fratele Ciriptic. Pe-o carte poștală, adresată „Către masa vecină”, ne-a trimis o dedicație:

Și noi din mândra Românie
Lumina o vedem curat,
Că vine în tovărășie
Cu bardul nostru Cincinat.

Au început cântecele și doinele... care s-au sfârșit târziu. Inspirați de voie bună și apropiați sufletește, ne-am despărțit, dându-ne întâlnire dimineața la catedrală. Noi, cei de aici, am fost încântați, că am reușit să facem pe prieteni să uite impresiile rele...

*

A doua zi, la liturghie ne cuprinsese o adâncă evlavie. Prietenii din țară au rămas încântați de serviciul preoților noștri – au servit dnii dr. I. Stroia și dr. V. Stan – și de cântările corului condus de dl T. Popovici. Biserica catedrală era plină de lume. Dacă vreunul dintre preoții tineri, d. e. dl dr. Nicolae Bălan, ar fi rostit și o predică ocazională, slujba ar fi fost completă. Scriitorii evlavioși s-au fotografiat în fața catedralei, după cum se poate vedea din reproducerea ce-o publicăm în acest număr.

Înainte de a merge la șezătoare, am ținut să cerem binecuvântarea arhierescă a I. P. S. Sale Mitropolitului Mețian, care ne-a primit afabil. Scriitorii au regretat că nu li s-a dat prilej să cunoască mai de aproape pe acest păstor cu figură de patriarh. A cui e vina, nu știu...

Un grup de scriitori, ieșind din biserica catedrală: Liviu Rebreanu, Oct. C. Tăslăuanu, A. de Herz, Cincinat Pavelescu, Barbu Constantinescu, Emil Gârleanu, Caton Theodorian, Victor Eftimiu, Corneliu Moldovanu, dr. Onisifor Ghibu, domnișoara Filotti, D. Nanu, Giurescu.

Cu predispoziții de sărbătoare, am plecat spre sala festivă a „Muzeului Asociațiunii”. Știam din ziua precedentă că s-au vândut numai o parte din bilete și mă păștea o teamă că nu se va fi adunat lumea – de la sibieniiăștia amabili la ce nu te poți aștepta? – Cu atât mai mare ne-a fost bucuria, când am găsit sala ticsită. În aplauzele mulțimii ne-am așezat la masa verde, împodobită cu buchete de flori, de pe scenă. După cuvântul introductiv al celui ce a pus la cale șezătoarea, amicul Goga a urcat catedra din față. Ovațiile nu mai aveau sfârșit. Îl aplaudau chiar și avocații, care îi poartă sâmbetele, de când i-a făcut vânători de capre. Până când răsfoia volumele, căutând poeziile ce avea să le citească, ochii femeilor din sală examinau pe rând fețele simpatice ale scriitorilor. Frumoasele, mai scurte de vedere, se uitau cu patru ochelari și, șopo-șopo, își spuneau impresiile. Glasul vibrator și emoționat al poetului le-a oprit deodată cochetăriile.

Sala s-a transformat în biserică. Versurile frumoase, citite cu sentiment, cu patimă chiar, erau ascultate cu sfințenie. – După dl Goga a citit bunul meu prieten Gârleanu, care are meritul de a fi adus atâția scriitori la Sibiu. Pe Gârleanu nu l-am auzit niciodată citind. De aceea i-am urmărit fiecare gest și l-am ascultat cu atenție încordată. Citește în picioare, cu multe finețe de efect. Înainte

de a începe își plimbă frumoșii ochi plin de melancolie prin sală. E un moment de reculegere a atenției pentru public. Pe urmă, luând o atitudine de trubadur, ridică cu mâna stângă cartea și spune titlul bucății, pe urmă aruncă o nouă privire în public. Cu un glas dulce, mățos, plin de duioșie și poezie începe să citească, rar, cu intonații precise și cu pauze firești. Fiecare frază, fiecare imagine din stilul lui sobru și fin s-aude în cadențe ritmice, armonioase. E o adevărată plăcere să-l asculți citindu-și creațiile. Finețe, care ți-au scăpat, figuri de stil, peste care ai trecut, când citește dânsul, te opresc și te cuceresc. Citirile lui Gârleanu au fost dintre cele mai frumoase puncte ale șezătorii. Toți bobocii din sală se uitau la el ca la un zeu și-l învăluiau cu privirile lor pline de doruri de dragoste. Și numai ce auzeai șoapte de fecioare: „Ăsta-i cel mai frumos”...

Și-au rămas foarte întristate, când au aflat că e singurul însurat dintre toți cei din țară. Rog pe d-na Gârleanu să ierte prietenului aceste cuceriri. – Lumea mai aplauda pe Gârleanu, când a apărut la catedră maestrul Cincinat Pavelescu. Elegant, frumos, simpatic – era firesc să fie întâmpinat cu entuziasm de public. Poetul Cincinat nu-și citește, ci-și recită versurile. Și le spune cu atâta măiestrie, cu atâta farmec, încât e cu neputință să nu robească pe ascultători. În România poeziile lui Cincinat, deși nu-s adunate în volum, sunt cunoscute în lumea literară. La noi poetul era aproape necunoscut, de aceea creațiile lui au fost ca o revelație pentru majoritatea publicului. Poeziile lui de o finețe artistică rară au cucerit pe toți. E adevărat că n-am auzit până acum pe un poet spunând versuri așa de frumos și așa de fermecător. Fiecare cuvânt era reliefat, nuanțat și subliniat. Parcă ascultai pe un trubadur romantic din Evul Mediu, recitând poezii la înălțimea artei de astăzi. Mănușițele doamnelor și domnișoarelor îl rechemau mereu, de bietul Cincinat nu știa cum să-și mai varieze înclinările trupului – Cincinat și pe acestea le nuanțează. – Prietenul Caton Theodorian era și rău dispus și a mai avut nenorocul să urmeze după un rival așa de primejdios. De aceea n-a putut avea succesul ce-l merită povestirile dânsului. – A urmat domnișoara Filotti, care a fost o zână a scriitorilor și a șezătorii. A recitat mai multe versuri cu o artă desăvârșită, care nu s-aude pe la noi.

Pentru prima oară am înțeles farmecul poeziei „Ideal” de Coșbuc. Publicul simțea emoții artistice nevisate. Fiecare cuvânt, fiecare gest al domnișoarei Filotti era urmărit cu atenția cea mai încordată. Nici în Sibiu nici în alte părți n-am mai văzut publicul ascultând cu mai multă evlavie artistică. Sibienii, cum am spus, sunt oameni cam curioși, dar o parte din ei sunt destul de instruiți și de citiți. De aceea se și entuziasmează mai greu. După ce a terminat, însă, domnișoara Filotti, întregă sala a izbucnit într-un delir de aplauze și de aclamări. Cei mai sentimentali își uscau lacrimile. Chiar și bătrânii trecuți peste șaptezeci de ani s-au înviorat la față, ascultând și privind pe domnișoara Filotti. Se întreceau și ei în aplauze cu tinerii. Iar noi cei de pe scenă, fiindcă nu ne puteam prosternă în genunchi, i-am sărutat mâinile artistei, oferindu-i flori din buchetele de pe masă. – Când a apărut a doua oară, împreună cu tânărul Victor Eftimiu, lumea a primit-o cu același entuziasm. Eftimiu s-a bucurat, fiindcă de astă dată avea să recite din frumoasele lui versuri. Au spus împreună un fragment din „Inșiră-te, Mărgărite”. Prietenul Victor e cunoscut la noi, de când era redactorul foii *Țara noastră*. De atunci a fost prin Paris, a văzut lume, a citit și i s-au deschis alte orizonturi. Astăzi e unul dintre poeții tineri, care promet lucrări serioase și durabile. Începutul făcut prin „Inșiră-te, Mărgărite” a fost primit cu multă simpatie de critică. Eu cred că acest talent va ajunge departe, mai ales dacă își va urma cu stăruință studiile începute.

Cu ocazia șezătorii era, deci, firesc să se înfățișeze sibienilor într-altă lumină, care a întunecat toate umbrele trecutului. – Au mai citit versuri patru poeți: D. Nanu, Corneliu Moldovanu, A. Herz și A. Mândru. Nanu e cel mai visător dintre toți. Are ceva mistic în toată ființa lui. E un om foarte instruit și foarte simpatic. Citește frumos, cu sentiment și accentuează just. Corneliu Moldovan nu citește nici pe departe cum scrie. Poezia lui pierde, când și-o citește singur. Ochii lui mari și visători au plăcut mai mult duduilor din Sibiu. A. Herz citește elegant și exact. Versurile lui de dragoste au plăcut tot așa de mult ca și înfățișarea lui simpatică, mai ales după ce s-a răspândit vestea că nu-i de

origine străină. Pe amicul A. Mândru îl pot asigura că a fost bine. – În ceata asta de scriitori cu grai frumos din țară a citit și bunul meu prieten Ion Agârbiceanu, care dimineața a slujit sfânta liturghie în Orlat, unde e preot, și a venit cu trăsura la șezătoare. Despre Agârbiceanu n-am scris niciodată, deși am vrut să scriu de multe ori. De câte ori mă apropiu, însă, de opera lui, mă cuprinde un sentiment de respect. Peste minunatele lui creații artistice nu poți trece cu ușurință, fiindcă te împiedică conștiința. Despre el nu poți scrie pe apucate. Îți trebuie timp, răgaz, ca să adâncești toate tainele acestui suflet bogat și să-l redai în toată complexitatea lui. Și mărturisesc că și acum, când aștern pe hârtie aceste impresii, în fuga condeiului, îmi vine greu să scriu despre el. E ceva în toată ființa lui, care îmi impune și mă supune. Sufletul lui curat, inima deschisă, figura lui senină, privirea lui pătrunzătoare, prietenia sinceră ce mă leagă de el, toate mă opresc să vorbesc așa în treacăt despre dânsul.

Nu spun, deci, numai atât că povestirea citită de Agârbiceanu a fost nota ardelenescă originală din această șezătoare. – Cea mai fericită ființă din ziua aceea a fost de bună seamă domnișoara Maria Cunțan. Acest suflet de mimoza, care tremură la fiecare vibrație a sentimentelor ei delicate, ființa timidă și stângace, de astă dată era senină... a citit în fața unui public așa de numeros un cântec. A citit frumos și cu glas tare. A plăcut și a secerat aplauze. Am văzut-o și seara la petrecere în haină neagră și cu fața înseninată de bucurie. – La sfârșit maestrul Cincinat a încununat șezătorea cu scâpărătoarele lui epigrame. E de prisos să mai spun că a fost splendid.

Lumea din Sibiu, care nici n-a visat o asemenea serbare culturală, deși era târziu, a făcut, aproape zece minute, entuziaste ovații scriitorilor. Toți erau încântați de reușită. Ne felicitam și sărutam pe-ntrecute. Când au intrat artiștii la banchet, în restaurantul Brote, li s-au făcut noi ovații. De astă dată sala era plină. Mi-am făcut cruce și-am strigat și eu un „Să trăiască” de-a încremenit tariful lui Brașoveanu. Despre petrecere, în alt număr.

Serbările culturale din Sibiu. – Impresii – (II)

Urmez cu impresiile mele de la serbările culturale din Sibiu, fiindcă laudele colegilor de la *Noua revistă română* și de la *Viața românească* m-au măgulit și mi-au trezit vanitatea de-a trece la nemurire. Cronicarul revistei dlui Motru mă asigură că în istoria literaturii române pe care o va scrie d-sa va releva aceste impresii ca tot atâtea pagini nepieritoare în evoluția noastră culturală – la rândul meu îi făgăduiesc că în istoria literaturii pe care o voi scrie eu mă voi revanșa, – iar revista dlui Stere, după o îndelungată tăcere, ia iarăși notă de existența *Luceafărului*, reproducând aproape în întregime aceste impresii. În pudicitatea ei de față bătrână elimină numai părțile erotice și ștregărești, fiindcă i se par scrise cu o dezinvoltură prea pariziană. Mai continu aceste impresii și de dragul frumoaselor chipuri, care se publică în numărul de față.

Al doilea moment important al serbărilor culturale din Sibiu a fost petrecerea cu jocuri naționale țărănești, la care toate dansatoarele frumoase au apărut în costum național. Sibienii băștinași spun că o asemenea petrecere nu s-a mai pomenit în acest oraș. Meritul inițiativei îi revine comitetului central al „Asociațiunii”, care a crezut că face un bun serviciu culturii românești, luând în programul său de activitate și cultivarea porturilor și jocurilor naționale.

Petrecerea a fost aranjată de tinerimea din Sibiu, care din toamna trecută s-a constituit în societatea „Hora”, învățând mai multe jocuri naționale. La aranjarea petrecerii și-a dat binevoitorul concurs și „Reuniunea femeilor române” și în special prezidenta acestei reuniuni, d-na Maria Cosma, care a decorat foarte frumos și cu mult gust sala de dans. După ce au intrat în sală scriitorii, cărora li s-a rezervat o lojă specială înfrumusețată cu verdeață, s-au început minunatele jocuri naționale. Frumusețea acestor jocuri nu se poate descrie. Țin să spun, însă, că mai mult au plăcut: *Zuralia din țară*, *De doi din Banat* și *Hora fetelor* de pe Târnave. Mai ales această din urmă a fost admirată de toți. Grupul de fecioare care cântau melodia acompaniată de fluietul flăcăului din

mijlocul horei, păreau niște zâne din povești. Am văzut bătrâni venerabili, care s-au emoționat până la lacrimi, privind acest joc lin și legănat de pe Târnavă. După încheierea jocurilor naționale s-au început dansurile obișnuite. În pauză un grup de elevi de la „Seminarul Andreian” au jucat *Călușarul* și *Bătuta* cu multă vioiciune.

La petrecere toate dansatoarele erau îmbrăcate în port național. Mai bogat reprezentat a fost portul din Giurgeu, care a început să fie cel mai preferat dintre toate porturile. Mai slab a fost portul de pădureancă. Era și fals purtat și nepotrivit. Mai ales măciuca adusă în sala de bal a fost o lipsă de bun gust. S-a și râs pe socoteala ei. Un frumos costum din Romos a purtat d-na Goga, unul din Giurgeu d-na Brediceanu și altul din Banat domnișoara Comșa. Tot așa de frumoase au fost costumele domnișoarelor: Tulia Bogdan (Râșnov), Ileana Hamzea (Bran), Claudia Goga (Bârgău), Geta Tăslăuanu (Giurgeu), domnișoara și d-na Manta (Poiana Sibiului). Interesante au fost și costumele doamnelor: Iancu (Mohu) și Roșea (Ungra) și altele, care îmi scapă. Petrecerea din Sibiu a fost nouă pentru publicul din aceste părți, fiindcă pentru prima oară s-au purtat costume originale țărănești. Trebuie să amintesc că o parte a costumelor frumoase au fost împrumutate de școala de industrie, adică de d-na Cosma, care dispune de o colecție bogată. Scriitorii s-au simțit într-o lume nouă și au rămas adânc impresionați de frumusețea românească, necunoscută a acestei lumi, pe care ar merita să o cunoască mai de aproape și colegii mei de la cele două reviste pomenite. Îi asigur că nu le-ar părea rău dacă s-ar osteni până la noi.

(1911).

Organizarea satelor noastre

De când zorile conștiinței naționale au început să ne lumineze cărările sufletului, fiecare generație de cărturari s-a încălzit de câte un ideal pentru înaintarea neamului nostru, fiecare generație și-a cheltuit toată puterea de gândire și de muncă pentru a dura o temelie de existență națională poporului nostru. Și, cu bucuria sufletească a omului care recunoaște munca săvârșită de alții, putem spune că înaintașii noștri, în vreme scurtă și în împrejurări neprielnice, au realizat progrese serioase în multe privințe.

Starea culturală, socială și economică, ce am moștenit-o, e rezultatul eforturilor uriașe ale generațiilor premergătoare, cărora noi, generația tânără, trebuie să le fim mulțumitori pentru bogăția pozitivă ce ne-au lăsat-o și, în semn de recunoștință, trebuie să le iertăm toate rătăcirile și toate greșelile, pe care n-au putut să le înconjure. Această iertare, pe lângă recunoștință, dovedește și o înțelegere mai superioară a împrejurărilor care au determinat evoluția poporului nostru și mai dovedește o noblețe de inimă care cimentează în suflete tradiția, baza oricărei continuități de muncă. Datoria generației de astăzi, care își scutură cu mândrie capul de Prometeu, e să continue opera începută de înaintași cu aceeași însuflețire și dacă poate cu mai multe sorți de izbândă.

În sufletele pline de energie tânără nemulțumirea a fost întotdeauna un imbold la muncă pozitivă, ea a prevestit o nouă efortare a puterilor pentru a desăvârși opera înaintașilor. De aceea nemulțumirile, care în vremea din urmă au tulburat în treacăt atmosfera vieții noastre publice nu trebuie privite ca dezlănțuiri de furtuni anarhice care distrug recolta progresului de până acum, ci ca tot atâtea dorințe și tendințe de primeniri sănătoase și firești, cerute de evoluția unui popor plin de viață. Bătrânii cărmuitori ai treburilor noastre obștești, la rândul lor, nu trebuie să se supere din pricina măruntelor greșeli ale tinerilor, care în clipe de avânt juvenil aruncă câte o săgeată de nemulțumire și spre creștetul lor venerabil. Îndrăzneala, fie chiar și jignitoare, când se reazemă pe o cinste sufletească și pe o forță reală, în loc să fie condamnată și pedepsită, trebuie îndrumată pe căi productive. Bătrânii, cu înțelegerea senină a minții lor bogate în experiențe, au datoria să

aprecieze pornirile tinerilor și să se îngrijească părintește ca toate puterile de muncă să-și găsească cel mai larg teren de validitate.

Cumînțenia bătrâneței înfrățită cu energia tinereții poate să facă minuni. Generațiile din zilele noastre sunt chemate să ducă în bună înțelegere cu un pas mai departe lupta pentru înaintarea și întărirea națională a neamului nostru. Neînțelegerile personale izvorâte din ambiții jignite sau suprimate trebuie să dispară în fața marilor probleme de viață, care nu se pot dezlega decât prin o armonie și prin o concentrare de forțe. Aceasta trebuie să o înțelegem cu toții. Și dacă vrem să ducem la izbândă sigură lupta pentru drepturile de existență națională a poporului nostru, atunci trebuie să ne dăm înaintea de toate seama că nicio luptă nu se poate câștiga fără o disciplină severă și fără o organizație temeinică. Simțim adeseori că munca noastră nu este unitară, că lucrăm răzlețiți și că eforturile mari ce le facem nu aduc roadele dorite.

În cursul vremii mulți au și constatat că pricina înaintării noastre încete e lipsa de organizație. De mai multe ori s-a accentuat necesitatea unei organizări naționale, s-au făcut chiar și încercări de organizări naționale, dar n-au avut niciun rezultat, fiindcă erau numai pe hârtie și fiindcă n-au fost puse pe temelii durabile. Dorința „hai să ne organizăm” într-o vreme era ridicolă și se făceau multe glume pe socoteala protocoalelor politice, pe baza cărora la întrunirile partidului nostru național se constata sărbătorește: „Mă rog suntem organizați”. În realitate organizația ne-a lipsit și ne lipsește și astăzi. Iar fără de aceasta e cu neputință lupta și izbânda națională. Un neam neorganizat e ca o frunză, bătută de vânturi în toate părțile la voia întâmplării, e ca o barcă pe valurile mării. Fără a avea o organizație nu vom putea niciodată să desfășurăm o activitate sistematică și unitară după un plan bine determinat de conducători. Dacă în gospodăria individului singuratic se cere să fie rânduială, cu atât mai mult se cere aceasta în gospodăria națională. Altfel ne vom fărâma în existențe egoiste și vom fi incapabili a opune puterii de dizolvare ce ne amenință o rezistență întemeiată pe o conștiință națională și pe comunitatea de interese a neamului nostru întreg. Suntem chiar convinși că un popor neorganizat în viitor e cu neputință să-și păstreze naționalitatea. Organizația e deci o problemă de viață pentru poporul nostru și nădăjduiesc că atât bătrânii cât și tinerii se vor însufleți deopotrivă pentru realizarea ei. Mai ales generația tânără, care dorește să lucreze mai intensiv și mai sistematic și care vrea să îndrepte greșelile din trecut, cred că nu-și poate găsi un mai larg și mai greu teren de activitate decât acesta. Dacă va fi în stare să întrupeze cel puțin începutul unei organizații, va putea fi mulțumită, căci a reușit să rezolve problema cardinală a existenței naționale a poporului nostru.

Opera de organizare trebuie începută la sate, căci înflorirea și întărirea satelor e garanția viitorului nostru. Știm că țărani trăiesc și astăzi, în multe părți, aceeași viață patriarhală ca acum câteva sute de ani, că orbecăie în cel mai rușinos întuneric și că sunt cu desăvârșire dezorientați asupra rostului lor în lume. Aceste stări triste nu le putem înlătura, decât trezind în țărani conștiința că fac parte dintr-un neam cu aspirații în viitor și cu drepturi la o existență națională, independentă de mila mai marilor. Și numai o organizație le poate da această conștiință.

Organizarea satelor noastre trebuie făcută prin societăți culturale și prin însoțiri economice, care să fie conduse sistematic de câte o centrală după un plan de mai înainte stabilit. Din acestea două va rezulta de la sine și organizația politică, care, după părerea mea, fără organizația culturală, dar mai ales cea economică e o imposibilitate. Baza întregii organizări a poporului va fi cea economică, cu care mă voi ocupa pe larg în curând în legătură cu donația dlui Stroescu făcută Asociațiunii. Întruparea acestei organizări va întâmpina, însă, mai multe greutăți, dintre care cele mai mari sunt: pe de-o parte conservatismul retrograd al țărănimii, pe de altă parte interesele angajate ale unei bune părți a cărturarimii. Dar piedicile nu sunt așa de grele ca prin o stăruitoare propagandă și prin muncă continuă să nu poată fi înlăturate. Organizării economice va trebui să-i premerge organizarea culturală, care e mai ușor de realizat, fiindcă avem Asociațiunea, în cadrele

căreia în câțiva ani putem organiza toate satele locuite de români și în sânul căreia există și astăzi un început de organizație, care trebuie numai desăvârșit.

De la 1907, de când mă preocupă foarte intensiv această problemă și a cărei necesitate și importanță am accentuat-o în repetate rânduri, m-am gândit mult și am studiat și mai mult cum s-ar putea face un început serios. În raportul comitetului central către adunarea generală a Asociațiunii, ținută în Șimleu, la 1908, am încercat să fixez problemele culturale ale acestei instituții, pe care le-am motivat mai pe larg într-un articol apărut în această revistă, intitulat „Problemele Asociațiunii”⁹⁵. Atunci m-am gândit la posibilitatea unei organizări culturale a țărănimii în cadrele Asociațiunii. Călăuzit de acest gând am lucrat un plan amănunțit pentru a face mai întâi pe țărani membri ai Asociațiunii. Prin „Biblioteca populară”, pornită la începutul acestui an, instituția noastră culturală a și reușit să înscrie până acum aproape zece mii de țărani ca membri ajutători și înscrierile continuă zi de zi, așa că până la sfârșitul anului e nădejde ca Asociațiunea va avea la vreo cincisprezece mii de membri ajutători. E de prisos să mai spun că această faptă a Asociațiunii e cea mai importantă din câte a săvârșit și care îi încunună cu cinste activitatea de 50 de ani, pe care o va serba la viitoarea adunare generală din Blaj. După ce am reușit să grupăm țărăimea în cadrele Asociațiunii, nu ne rămâne decât să mergem cu un pas mai departe: să o organizăm. Această organizare până acum era cu neputință, fiindcă între țărani și instituția noastră culturală nu erau legături mai strânse. Adunările cercuale și prelegerile populare ale despărțămintelor nu erau îndeajuns ca să convingă țărăimea că există un așezământ care se interesează de soarta ei și prin urmare era cu neputință a trezi în sufletul ei conștiința unei încheșări culturale.

Acum când țărani știi de numele acestui așezământ și încep să-i cunoască ținta ce o urmărește ni se impune de la sine organizarea satelor. Astăzi când în cele mai multe sate avem zeci și sute de membri ajutători ai Asociațiunii, cărturarii conducători ai satelor, preoții, învățătorii etc., n-au decât să înființeze, conform statutelor Asociațiunii, așa numitele *agenturi*. Aceste agenturi trebuie să fie, însă, adevărate reuniuni culturale țărănești, care să țină toamna și iarna în fiecare săptămână, iar primăvara și vara în fiecare lună câte o întrunire, cu ocazia căreia preoții, învățătorii și alți cărturari să aranjeze așa numitele șezători culturale. Pentru a deda pe țărani cu asemenea întruniri cărturarii la început trebuie să fie foarte dibaci; trebuie să caute a atrage poporul prin lecturi interesante și prin producții distractive și numai încetul cu încetul să-l obișnuiască a se ocupa și cu chestiuni serioase. În aceste reuniuni culturale țărănești preoțimea și învățătorimea își poate plasa deocamdată aproape toată activitatea extraoficială, de care a început să se vorbească în vremea din urmă și la noi. Adunările cercuale ale despărțămintelor în viitor vor trebui să fie adunări de țărani, în care aceștia își vor spune dorințele și vor discuta nevoile ce-i preocupă.

Ca aceste adunări cercuale să-și ajungă scopul nu vor putea cuprinde mai mult de 20-25 de comune, de aceea am și stăruit până acum ca din despărțămintele cu prea multe comune să se înființeze despărțăminte noi. Și în curs de câțiva ani s-au și înființat vreo 15 despărțăminte noi.

În viitor despărțămintele dintr-un ținut vor ținea în fiecare an adunări generale extraordinare sub conducerea câte unui membru al comitetului central al Asociațiunii, căci adunările generale ordinare de până acum nu sunt suficiente pentru a trezi o mișcare culturală intensivă, continuă și unitară. Reuniunile culturale vor avea chemarea să pregătească țărăimea și pentru organizarea economică. Cărturarii cu ocazia întrunirilor vor explica poporului însemnătatea însoțirilor și vor arăta toate avantajele lor materiale. Și încetul cu încetul țărani obișnuiți a se apropia unii de alții și a lucra în comun, vor iniția ei singuri cele mai multe întreprinderi cooperative. Această organizație economică va fi, cum am spus, baza întregii activități pentru o nouă renaștere națională a poporului nostru în viitor.

⁹⁵ Vezi *Luceafărul*, 1908, p. 407 și volumul meu: *Informații literare și culturale* p. 140.

Deocamdată numai indic posibilitatea unei organizări a satelor noastre. În curând o voi prezenta însă publicului nostru în cele mai mici amănunte. Într-o ședință viitoare a comitetului central al Asociațiunii voi prezenta un proiect de regulament privitor la înființarea agenturilor și o instrucție specială în care voi arăta întreg programul de lucru al agenturilor și al despărțămintelor.

Dar și până atunci preoții și învățătorii au datoria a înființa agenturi în toate satele în care se găsesc cel puțin patru membri ai Asociațiunii. Aceste agenturi, dezvoltându-se, vor putea să-și clădească o casă culturală, în care să se așeze biblioteca populară și în care să țină toate întrunirile și toate petrecerile din sat. Această casă culturală va fi și căminul viitoarei organizații economice.

Iată în liniamente generale planul unei organizări culturale a satelor noastre, care se poate realiza în 2-3 ani în cele mai multe părți. Generația de astăzi, care e nemulțumită cu ceea ce s-a făcut până acum, are deci un larg teren de activitate. Nu-i trebuie decât dragoste și stăruință la lucru. Și pentru înfăptuirea acestei organizări nădăjduim că vor da Asociațiunii mână de ajutor toți factorii vieții noastre naționale, biserica, școala, băncile etc.

Chem, deci, la lucru pe toți oamenii de bine!

(1911).

Organizarea economică a satelor⁹⁶

Prin donația de 50 000 coroane, pe care marele binefăcător al neamului nostru, dl Vasile Stroescu, a făcut-o Asociațiunii, cu scop de a înființa bănci populare la sate, instituția noastră se găsește în fața uneia dintre problemele cardinale ale vieții noastre naționale: *organizarea economică a țărănimii*. Dându-ne seama de importanța organizării economice a țărănimii, noi, care stăm în fruntea acestei instituții împreună cu toți cărturarii, avem un minunat prilej să dovedim în ce măsură ne înțelegem chemarea de îndrumători conștienți ai vieții noastre naționale și în ce măsură purtăm la inimă interesele obștei poporului nostru în numele căruia vorbim așa de des; avem rara ocazie să dăm o probă ce activitate suntem în stare să desfășurăm atunci când o idee mare ne cheamă la datorie și când o inimă darnică ne înlesnește munca.

Situația financiară a poporului nostru o cunoaștem cu toții. Știm că în ultima jumătate a veacului trecut s-au înființat mai multe bănci de credit și de economii pe acțiuni, care astăzi în viața noastră economică sunt o putere de cea mai mare importanță. Numărul băncilor românești la sfârșitul anului 1909 a fost 147, cu un capital acționar de aproape 23 milioane cor. Acest capital, împreună cu fondurile de rezervă și de pensii s-a urcat la suma de 32½ milioane cor⁹⁷. ceea ce înseamnă o avere națională capitalistă vrednică de luare aminte. Băncile noastre, mai ales de când s-au asociat, înființând însoțirea „Solidaritatea”, constituie o adevărată autonomie financiară a poporului nostru, al cărei viitor e pe deplin asigurat prin corectitudinea și soliditatea operațiilor ce le săvârșesc instituturile noastre financiare, căci ele se bucură de o reputație serioasă în cercurile financiare din patrie și prin urmare și de un credit îndestulător ca să se poată întări și dezvolta în viitor. Ca să arătăm rolul ce-l au băncile în viața noastră națională, e destul să relevăm numai momentele mai însemnate din activitatea lor. Prin înființarea instituturilor noastre de credit și economii, întreg prisosul de avere monetară al oamenilor noștri cu oarecare stare a fost concentrat și fructificat. Acest prisos mai înainte sau rămânea neproductiv, sau era plasat la instituturi străine.

La sfârșitul anului 1909 depunerile spre fructificare la băncile noastre pe acțiuni se urcau la suma considerabilă de peste 79 milioane cor. Dar rolul cel mai important al băncilor noastre este procurarea unui credit relativ ieftin atât pentru populația de la orașe cât și pentru cea de la sate.

⁹⁶ Raport citit în ședința din 18 mai a. c. a comitetului central al „Asociațiunii”.

⁹⁷ Datele privitoare la bănci și la însoțiri sunt aproximativ exacte și sunt extrase din Anuarul băncilor române pe 1911.

Împrumuturile personale, pe cambii, pe care le-au dat băncile românești în anul 1909 se urcă la suma de aproape 100 milioane cor., iar cele ipotecare la suma de 37 mii., cor.

În împrejurările economice destul de modeste ale poporului nostru, lipsit de întreprinderi industriale și comerciale, această circulație înseamnă, că, la noi, lipsa de credit e foarte mare. Și fără îndoială că împrumuturile poporului nostru la institutele financiare străine de asemenea se urcă la o sumă considerabilă. Puterea de producție și spiritul de întreprindere ale poporului nostru sunt deci așa de dezvoltate, încât operațiile de credit ale băncilor noastre au teren larg și un viitor asigurat. Nu avem date la îndemână, dar suntem siguri că în majoritatea covârșitoare a cazurilor creditul se întrebuițează pentru o consumație productivă, deci contribuie la înaintarea economică a gospodarilor noștri și numai rareori creditul se întrebuițează pentru consumația personală, care, de regulă, înseamnă ruină și mizerie. Băncile au deci meritul, că din gospodăriile primitive ale țăranilor noștri au făcut gospodării de credit, în care puterea de producție începe să fie potențată prin creditul ieftin, cu ajutorul căruia gospodarul român a putut să-și sporească pământul de exploatat, să-și perfecționeze inventarul agricol și să se gândească la întreprinderi.

Acest progres economic al țăranimii a contribuit și la înaintarea ei culturală. Dar institutele noastre financiare și-au câștigat un deosebit merit și prin sprijinirea directă a evoluției noastre social-culturale. Din profitul net, pe care l-au realizat an de an, au jertfit o sumă oarecare pentru scopuri filantropice, ceea ce deosebește băncile noastre pe acțiuni de alte bănci similare. Așa din profitul net al anului 1909 de aproape 3 milioane cor., băncile noastre au dat pentru scopuri culturale și de binefacere suma de 128 789 cor., adică 41/5% al profitului net. Această organizație financiară a poporului nostru nu e însă suficientă pentru a opune puterii economice străine o rezistență națională economică destul de puternică. Prin băncile noastre am reușit să împiedicăm capitalismul străin să cucerească teren între noi și să ne subjuge. Dar dacă vom urmări cu atenție tendințele de cucerire economică ale străinilor, vom observa că, dându-și seama de imposibilitatea de a slăbi actuala noastră organizație capitalistă, astăzi își concentrează acțiunea de cucerire a poporului nostru prin cooperatie.

Îmi lipsesc datele, ca să pot dovedi acțiunea lor conștientă în această direcție, dar unul dintre fruntașii noștri mi-a spus că cei interesați lucrează cu aparat mare și cu sume enorme pentru atingerea acestui scop. Căzându-mi în mână statutele societății cooperativei asociate din Ungaria („A magyarországi szövetkezetek szövetsége”) înființată în 1908, văd că toată mișcarea cooperativă e pe cale a se centraliza la Budapesta. Din aceste statute se vede că aproape toate societățile cooperative din Ungaria în număr de 17, sunt fondatorii acestei însoțiri (vezi § 4 al statutelor pomenite). Scopul principal al acestei însoțiri e să influențeze legislația și să propovăduiască ideea cooperativă. Din auzite și din informațiile ziarelor știm că mișcarea cooperativă străină a început să prindă rădăcini și în satele românești, mai ales cooperativele de consum „Hangya” și „Keresztényszövetkezet” au cucerit mai multe sate românești. Chiar și Anuarul băncilor române pe 1911 pomeneste de existența unor însoțiri dependente de centralele din Budapesta; câteva date mai găsim în articolul dlui Simu: „Din trecutul tovărășiilor economice ale Ungariei”, apărut în *Revista Economică* din 1909.

Cu toate informațiile nesigure și necomplete, astăzi nouă ni se impune ca acestei mișcări cooperative puternice ce e foarte probabil să cucerească teren între noi, trebuie să-i opunem din vreme o organizare cooperativă națională, căci numai așa vom reuși să întărim și să dezvoltăm actuala noastră organizație financiară-economică. Institutele noastre financiare, împreună cu toți factorii care știu că baza întregii noastre organizații naționale din viitor se va întemeia pe organizația economică, sunt deci datori să înceapă o muncă intensivă pentru a crea o organizație cooperativă în sânul poporului nostru, mai ales că acum avem spre acest scop suma de 50 000 cor. dăruită de dl Vasile Stroescu. Organizarea economică a țăranimii prin cooperative nu se impune și de spiritul vremii în care trăim, când numai puterile asociate pot suporta lupta grea pentru

existență și când numai cei asociați pot avea sorti de izbândă în viitor. Importanța însoțirilor la noi nu se prea cunoaște, căci dacă s-ar cunoaște desigur i s-ar da o mai mare atenție. De aceea nu găsim de prisos a accentua în câteva cuvinte importanța lor. Mișcarea cooperativă, care la popoarele din Apus are un trecut frumos și care a dobândit rezultate splendide are o deosebită însemnătate din două puncte de vedere: material și moral. Mai ales partea morală a mișcării cooperative a fost și este aceea, care, de când ideile democratice și umane au început să se sălășluiască în sufletele oamenilor, a asigurat izbânda cooperăției în toate țările și la toate popoarele culte, deoarece la temelia cooperăției e spiritul de caritate, e altruismul, e principiul creștin al iubirii de-apropelui, care trebuie să fie și temelia vieții noastre, dacă voim să ne apropiem cât de cât de o desăvârșire socială și morală.

Prin cooperăție principiul brutal al luptei pentru viață se înlocuiește prin principiul mai omenesc al unirii la viață, al solidarității sociale, al înfrățirii sufletelor și puterilor de muncă. Ideea creștină își găsește o minunată întrupare în cooperăție și e de mirat că până acum biserica noastră s-a însuflețit așa de puțin de mișcarea cooperativă. În ce privește importanța materială a mișcării cooperative e de ajuns să spunem că ea tinde a stabili o armonie și o organizare rațională în viața economică, prin asocierea mai multor persoane, care au aceleași interese și care prin o muncă în comun sunt chemate a îndeplini diferite roluri economice. Prin cooperăție, cooperatorul ajunge să fie în același timp capitalist, întreprinzător și lucrător, și astfel devine stăpân pe forțele care determină viața lui economică⁹⁸.

S-a spus și se spune de multe ori, că la noi nu e teren potrivit pentru mișcarea cooperativă, fiindcă gradul de cultură al țărănimii e așa de modest, încât nu poate să-i aprecieze însemnătatea. Eu cred că această presupunere e neîntemeiată, deoarece în România, unde țăranul e mai inferior celui de la noi din punct de vedere cultural, în curs de 10 ani s-a putut naște, ce-i drept cu sprijinul și din inițiativa statului, o mișcare cooperativă puternică, care astăzi reprezintă un capital țărănesc de milioane de lei. Dacă, în România, unde, după cum se știe, nu există adevărați mici proprietari, deoarece pământul ce-l stăpânesc e inalienabil și țăranului îi lipseau până de curând toate condițiile de existență ca mic proprietar și în parte îi lipsesc și astăzi, dacă acolo s-a putut naște o mișcare cooperativă înfloritoare, cu atât mai mult se poate naște la noi, unde terenul e cu mult mai prielnic, întrucât noi avem adevărați mici proprietari, pentru care, astăzi cooperăția începe să fie o adevărată condiție de existență. E adevărat că noi nu avem la spate statul, de aceea ne închipuim că nici nu vom putea crea o organizare cooperativă. Dar cum au făcut-o frații din Bucovina și sașii din puterea lor proprie, cred că cu puțină înțelegere și bunăvoință o vom putea face și noi.

Începutul trebuie făcut bineînțeles cu băncile populare, după cum propune și dl Stroescu, fiindcă băncile populare sunt temelia întregii mișcări cooperative. Cu ajutorul băncilor populare și pe lângă ele se vor naște, rând pe rând, toate celelalte ramuri ale cooperăției dintre care cooperativele de producție sunt coroana, ultima fază. Înființarea băncilor populare întâmpină, însă, la aparență obiecții foarte serioase. Se spune anume că băncile noastre pe acțiuni pot satisface trebuințele de credit ale populației rurale și prin urmare băncile populare n-au niciun înțeles și niciun viitor.

Dacă apreciem însemnătatea băncilor populare numai din punct de vedere al speculației financiare, al rentabilității capitalului și al creditului, fără îndoială că cei ce nu sunt prietenii lor au deplină dreptate. Au dreptate, fiindcă capitalul plasat în băncile populare desigur nu va fi mai rentabil, în ce privește dividendele, ca actualul capital al băncilor pe acțiuni și nici creditul ce-l vor da băncile populare țărănimii probabil nu va fi mai ieftin ca cel acordat de actualele bănci pe acțiuni. Dar importanța băncilor populare nu trebuie judecată numai din punctul de vedere îngust al operațiunilor financiare. Ele trebuiesc apreciate dintr-un punct de vedere mai larg și anume cel

⁹⁸ Conform dr. I. Răducanu, *Cooperăția și sistemele cooperative*, Vălenii de Munte, 1909.

social-economic. Prin băncile populare putem face educația economică a țărănimii, învățându-o cu toate operațiunile financiare, de care astăzi în majoritatea ei e străină. Cu ajutorul lor vom putea trezi în ea conștiința de clasă și conștiința națională a unei puteri, care nu se lasă condusă și stăpânită de orice putere dușmană. Băncile populare vor mai avea menirea să concentreze o mulțime de mici capitaluri, care nu se pot concentra la băncile pe acțiuni; ele vor deda pe țăran la mici economii, pe care astăzi nu le poate face cu atâta înlesnire.

În sfârșit băncile populare vor fi temelia organizației economice a țărănimii, care va fi la rândul ei temelia organizației noastre naționale. Din băncile populare se va putea naște o puternică organizație cooperativă în toate direcțiile, care prin munca statornică și disciplinată, va contribui la crearea unei solidarități sociale a țărănimii, la înaintarea ei morală și culturală. Iar acești factori de ordin moral și material sunt hotărâtori pentru conservarea națională a poporului nostru din această țară, căci atunci când țărănimea va fi un organism organizat nu va mai fi putere din lume care să o supună și să o stăpânească. Credința mea este, însă, ca în împrejurările date, înființarea băncilor populare fără concursul și sprijinul băncilor pe acțiuni e o imposibilitate. Institutele noastre financiare au deci datoria morală să ia ele în mână organizarea economică a țărănimii prin bănci populare și prin alte cooperative. Și cu bucurie trebuie să constatăm că ele se și ocupă de această problemă. Adunarea generală a „Solidarității” din Brașov, ținută în anul trecut, a adus următoarea hotărâre:

Adunarea generală invită băncile asociate ca în raionul lor de activitate să-și dea concursul material și moral pentru înființarea de însoțiri, special pentru însoțirile menite să ușureze și perfecționeze mijloacele de producție și circulație ale avutului poporului nostru. În acest scop băncile asociate se invită ca acolo unde însoțirea e posibilă și folositoare să stăruiască cu cuvântul și cu fapta să se înființeze însoțirile reclamate prin necesitățile și împrejurările date; tot asemenea le invită să supravegheze însoțirile înființate cu concursul lor ca activitatea acelor să fie corectă și folositoare, iar despre însoțirile înființate și supravegheate să raporteze în fiecare an direcțiunii „Solidarității”. Totodată adunarea generală decide să se oblige și revizorii experți ca cu ocazia revizuirilor ce le fac să cerceteze, întrucât ajută băncile asociate acțiunea pentru înființarea de însoțiri și despre aceasta să facă raport special direcțiunii „Solidarității”. În fine adunarea generală enunță, că acțiunea pentru înființarea de însoțiri este în toate privințele liberă.

Prin această decizie „Solidaritatea” și-a luat angajamentul moral de a sprijini înființarea însoțirilor și în special pe cele care sunt chemate să ușureze și să perfecționeze mijloacele de producție și de circulație ale poporului nostru, iar acestea nu pot fi altele decât băncile populare, fiindcă numai acestea pot ușura în primul rând mijloacele de producție și circulație.

În *Revista economică*, organul oficial al băncilor noastre, s-a și stăruit, aproape număr de număr, asupra importanței cooperativelor, dar după cât știu, o singură bancă s-a conformat acestei decizii a „Solidarității” și anume „Economul” din Cluj, care a înființat zece bănci sistem Raiffeisen⁹⁹. În raportul „Solidarității” către adunarea generală din anul acesta, în care se vorbește de activitatea revizorilor experți nu găsim nicio mențiune întrucât aceștia s-au conformat deciziei adunării generale din anul trecut de a controla băncile, dacă sprijină acțiunea pentru înființarea de însoțiri. În schimb în raport se spune că chestiunea cea mai urgentă de care se va ocupa „Solidaritatea” va fi cea a însoțirilor, căreia speră să-i dea o soluție mulțumitoare¹⁰⁰.

Nu știm dacă „Solidaritatea” vrea și în viitor numai să sprijine înființarea însoțirilor sau are de gând să ia în mână organizarea lor sistematică. Tuturora trebuie să ne pară, însă, bine că chestiunea însoțirilor e îmbrățișată cu simpatie de băncile noastre asociate. Această simpatie, dacă e sinceră și n-avem absolut niciun motiv să o tragem la îndoială, desigur va contribui foarte mult să se înfăptuiască mult dorita organizație economică a țărănimii noastre prin cooperative.

⁹⁹ Vezi raportul direcțiunii către adunarea generală din 1911.

¹⁰⁰ Vezi *Revista economică*, 1911, pp. 213-214.

„Asociațiunea”, care a primit spre acest scop suma de 50 000 cor., dacă vrea să ajungă la rezultate concrete trebuie să se pună în înțelegere cu toți factorii hotărâtori, care se ocupă cu chestiunea cooperativelor și în primul rând cu „Solidaritatea”. O organizare economică cooperativă în cadrele „Asociațiunii” e cu neputință, mai întâi fiindcă statutele n-ar admite-o, decât printr-o foarte binevoitoare și largă interpretare a §-lor 2 și 37, pe urmă fiindcă angajându-se la o asemenea acțiune, ar trebui să instituie o secție specială cu un personal nou, ceea ce ar fi și foarte greu și nepractic. Ceea ce nu înseamnă că „Asociațiunea” trebuie să renunțe la donația primită și la acțiunea înființării de cooperative. Dimpotrivă ea e chemată să inițieze crearea unei noi instituții, din care să facă parte toate instituțiile, care au îmbrățișat ideea cooperativă. Această nouă instituție ar fi o centrală generală a cooperativelor, care s-ar ocupa numai cu propaganda și cu organizarea cooperativelor.

Finanțarea creditului băncilor populare existente și celor ce se vor înființa de numita centrală, va rămâne să o facă băncile mai mari pe acțiuni, fiecare în raionul ei de activitate, după o normă stabilită de centrală, iar finanțarea creditului celorlalte cooperative ce se vor înființa, va rămâne pe seama băncilor populare. Astfel cred că băncile pe acțiuni se vor putea dezvolta în deplină armonie cu băncile populare, întrucât acestea din urmă vor prezenta o garanție mai mare de credit și vor simplifica multe și măruntele operațiuni de credit de astăzi ale băncilor pe acțiuni.

Centrala cooperativelor se va compune dintr-un consiliu de administrație, în care va fi reprezentată „Asociațiunea”, „Solidaritatea”, băncile mai mari în număr de 4-5, apoi „Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiu”, care are înființate câteva bănci populare și alte centrale de cooperative, cum e „Centrala din Orăștie pentru asigurarea vitelor” și cum va fi „Plugarul” din Blaj, eventual și altele. Această centrală generală înainte de toate va avea să se ocupe cu cele 47 de însoțiri de credit existente, care în total reprezintă un capital de 1 257,986 cor., și care realizează astăzi un profit net de 111 682 cor., din care împart spre scopuri culturale 12 655 cor., adică peste 10% a profitului net. Tot aceste însoțiri dispun de fonduri de binefacere în sumă de 83 425 cor. față de fondurile culturale ale băncilor, care se urcă numai la suma de 108 825 cor. Aceste începuturi de bănci populare trebuiesc deci organizate și sporite. Și dacă biroul centralei va lucra cu pricepere și însuflețire e nădejde că în scurtă vreme și mișcarea cooperativă de la noi va prospera și se va întări în deplină armonie cu organizația financiară actuală a băncilor pe acțiuni.

Iată schița fugitivă a unei organizări economice a țărânimii, care, ca să poată fi discutată și întrupată, mai întâi trebuie studiată temeinic din partea oamenilor specialiști, care sunt mai competenți ca mine în materie de economie națională. Cu întreaga organizare economică a țărânimii nădăjduim că ne vom mai ocupa și în această revistă, fiindcă această organizare are o deosebită importanță pentru evoluția culturală și națională a poporului nostru.

(1911).

Serbările din Blaj

Dacă aceste serbări s-ar fi ținut în alt centru cultural, desigur n-ar fi avut măreția și farmecul pe care l-au avut în vechiul focar al redeșteptării noastre naționale, în istoricul Blaj.

Acest târgușor, cu abia trei mii de locuitori, situat la întâlnirea celor două Târnave cu ape tulburi, trăiește în inimile noastre ca un loc sfânt, de care ne leagă atâtea amintiri din trecut. Aproape fiecare colțișor ne aduce aminte de câte o clipă din viața de muncă a bărbaților învățați și entuziaști, care și-au jertfit totul pe altarul culturii românești. Blajul e poate singurul orașel de la noi, care ne trezește în suflet pietatea tradițiilor culturale și emoțiile cucernice ale faptelor mari.

Deși astăzi nu mai are strălucirea de odinioară în viața noastră culturală, totuși ținem cu evlavie la el, ca la un lăcaș sfânt cu morminte scumpe, pe ale cărui temelii se reazemă însăși temeliiile culturii și libertății neamului nostru. De aceea de câte ori călcăm pe pământul Blajului, ne

simțim conștiința îmbărbătată de faptele eroilor care ne-au sfărâmat cătușele neștiinței și ale robiei; ne simțim sufletul întinerit de îndemnurile mari, pe care le învățăm din entuziasmul acestor eroi.

În atmosfera de amintiri istorice ale Blajului, întreaga noastră ființă se renaște, simțind mai vie, mai puternică căldura sentimentelor de mândrie națională. În preajma mormintelor și locurilor din acest orașel, trăiește în noi credința plină de nădejdi că avem și noi un trecut de fapte culturale, pe care, când îl înțelegem îl cinștim și-l preamărim prin muncă stăruitoare și conștientă, căci adevărata pietate față de înaintașii mari, nu o arătăm prin lacrimi și prin cuvântări, fie ele oricât de frumoase, ci tot prin fapte. Dovada înțelegătoare a străduințelor de peste un veac și jumătate ale generațiilor premergătoare de cărturari o vom da numai atunci, când, prin hărnicie conștientă, vom căuta să ducem la izbândă gândurile și idealurile pentru care ele și-au săvârșit viața.

Munca neîntreruptă pentru înaintarea obștei poporului întreg e semnul cel mai ales de pietate al zilelor noastre. Serbările din Blaj au fost unul dintre aceste semne. Ideea de a prăznui jubileul de 50 de ani al „Asociațiunii” în acest loc istoric a fost foarte nimerită. Prin serbările aranjate din acest prilej, am dovedit cu prisosință că ostenelile înaintașilor noștri au început să aducă roadele culturale visate de dânșii; am dovedit că suntem un popor dornic de lumină și plin de viața, care, în scurtă vreme, a știut să se impună tuturor stăpânilor de pe vremuri. De aceea serbările din Blaj se vor și pomeni de istoriografii viitorului ca o probă a forțelor noastre culturale de la începutul acestui veac și ca o manifestare grandioasă a poporului românesc dintre Tisa și Carpați.

*

Dintre evenimentele serbărilor, care au fost descrise pe larg în ziarele noastre, vom aminti numai pe cele mai importante, trăgând din fiecare învățătura cuvenită. Cel mai important moment al serbărilor a fost fără îndoială prezența tuturor arhierilor. Când prezidentul Asociațiunii, dl Andrei Bârseanu, a ocupat loc între cei doi mitropoliți, lângă care erau așezați toți episcopii, mulțimea din catedrala Blajului a simțit farmecul acestei clipe noi.

De când ne-am despărțit în două biserici, deși avem o singură credință, acum s-au întâlnit pentru prima oară toți păstorii credinței noastre străbune. Și când fiecare dintre cei doi mitropoliți, în fața altarului au cerut binecuvântarea cerului asupra așezământului ce lucrează pentru redeșteptarea culturală a turmei ce-o păstoresc, cei de față au fost stăpâniți de sentimentele clipelor sublime. Entuziasmul și aclamațiile nu voiau să mai contenească. Cu toții am simțit adevărul adânc rostit de cei doi arhieri că credința și cultura românească au fost pururea nedespărțite, au fost izvorâte întotdeauna din același suflet și din aceeași conștiință. Și desigur vina nu o poartă nici cultura, nici credința românească, dacă, în cursul vremii, au fost momente, când îngemănarea lor nu a fost respectată, când unii dintre arhierii noștri s-au abătut de la tradițiile trecutului.

Nu vrem, să facem reproșuri niciunei persoane și nu vrem să supărăm pe nimeni, dar nu putem rătați adevărul dureros că nici în zilele noastre armonia dintre credință și cultură nu e cu pietate cultivată de toți arhierii.

Accentele de nemulțumire au și izbucnit uneori destul de răspicat și cu toate acestea n-au fost ascultate și n-au fost urmate. Sub impresia serbărilor înălțătoare din Blaj, au amuțit un moment aceste nemulțumiri. Dar acum, după ce ne-am convins cu toții ce influență binefăcătoare au cărmuitorii bisericilor noastre asupra consolidării noastre culturale și asupra cimentării sentimentelor de credință, vom cere stăruitor ca ei să nu lipsească de la nicio lucrare și manifestare de asemenea natură, deoarece nu-și primejduiesc cărja de păstori prin nicio greșală față de Dumnezeu și față de stăpânii lumești ai țării. Și în viitor nu ne vom mulțumi numai cu prezența lor la sărbătorile culturale, ci vom cere ca să sprijine toate instituțiile noastre culturale și prin fapte, prin muncă statornică, dând pildă vie preoților și învățătorilor prin activitatea lor conștientă și neîntreruptă. Când toți arhierii își vor împlini această datorință, atunci vor trăi în conștiințele tuttora cuvintele poetului „preoți cu crucea în frunte”, pe care le-a repetat cu atâta elan P. S. Sa

Episcopul Orăzii Mari la banchetul înalt Preasfințitului Domn Mitropolit dr. Victor Mihályi de Apșa. Să nădăjduim că așa va fi în viitor, fiindcă poate serbările din Blaj au avut și darul de a regenera conștiințele îndoielnice și de a le determina la o viață națională.

*

Alt moment important al serbărilor din Blaj a fost zborul inginerului Aurel Vlaicu. Acest zbor a fost apoteoza clipelor de sărbătoare, în Blaj, de unde a plecat zborul culturii românești înainte cu un veac, s-a înălțat în văzduh primul aeroplan românesc, dovedind tuturor triumful geniului național. În cele trei zile ale serbărilor, Blajul era acoperit de o boltă albastră.

Din înălțimea cerului soarele își trimitea razele sale de lumină, parcă în semn de bucurie că i s-a dat să vadă atâta lume românească întrunită la un loc. În ziua zborului toate privirile erau îndreptate spre Câmpul Libertății, unde odihnea mașina drăcească a aviatorului Vlaicu. Acesta s-a sculat de dimineață și nu s-a odihnit până nu i-a examinat toate șurubăriile și n-a luat toate dispozițiile pentru ascensiunea de după prânz. Toată ființa lui nu trăia decât pentru îndrăznețul zbor ce avea de gând să-l facă. Nu-l interesa nimic și nimeni, decât aeroplanul și vremea.

Către seară, pe la orele cinci, când scăpăta soarele după culmile dealurilor din împrejurime, lumea alerga emoționată spre Câmpul Libertății. Coastele din împrejurimi erau pline de țărani, cărora le lipsea coroana din șerpar și spiritul de jertfă înțelegătoare. Soarele cobora domol, așteptând să vadă și el minunea geniului românesc, care la 48 cerea pe același câmp, reprezentat de tot atâtea ființe, ștergerea nedreptăților sociale, desființarea robiei, care înlănțuia în întunericul neștiinței sufletul unui popor ce voia să trăiască la lumină. Când a început să zbârnăie nebunește motorul, murmurul de glasuri a amuțit. Flăcării îmbrăcați în cămăși albe își încordau toți mușchii ca să pironescă locului coada monoplanului ce voia să se înalțe. Toată lumea simțea fiorii de groază și de admirație ai necunoscutului. La un semn aeroplanul a fost eliberat din mâinile flăcăilor și, ca mânat de dureri necurate, s-a avântat în văzduh. Miile de glasuri, trezite din clipele așteptării mute, au izbucnit în urale de „să trăiască”, cutremurând toată împrejurimea. Strigătele de pe pământ se întreceau cu vâjăitul aeroplanului ce săgeta tot mai sus zările. Era o însuflețire uriașă.

Inginerul Vlaicu a descris cercuri largi pe deasupra colinelor de primprejur, încununând cu zborul lui minunat sărbătoarea culturală din Blaj, care a impus și străinilor adunați în număr mare. Soarele apunea pe după crestele munților, trimițând un mănunchi de raze trandafirii peste capetele privitorilor cuprinși de admirație, când Vlaicu a început să se coboare din ceața de argint ce plutea peste apa Târnavei. S-apropia cu o iuțea uimitoare. Într-o clipă a fost pe pământ, aterizând în mijlocul Câmpului. Lumea a rupt barierele, l-a ridicat pe umeri și într-un entuziasm de nedescris l-a dus până la hangar. S-au făcut ovații și părinților aviatorului, plugari din Bințiinți, care și-au văzut pentru prima oară feciorul zburând prin văzduh ca un balaur. Prin acest zbor noi românii am dovedit că suntem un popor de biruitori și pe câmpul științelor. Nu e numai o întâmplare că cel, dintâi aviator din Ungaria cu aparat propriu este un român. Popoarele acestei țări vor mai avea parte de asemenea surprinderi, căci geniul românesc, care până acum a fost ca un Prometeu înlănțuit, se va manifesta cu o putere copleșitoare, întrecând în progrese pe toți cei ce l-au batjocorit și l-au umilit. Ne vom ridica „prin noi înșine” la locul ce suntem vrednici să-l ocupăm în civilizația lumii.

*

În cadrul serbărilor din Blaj s-au aranjat și niște defilări populare. Satele din împrejurimi, bărbați și femei, în rânduri de câte patru, au trecut prin fața catedralei, înconjurând întreaga piață a Blajului. Pe urmă au început să joace. În câteva minute piața era numai chiote de voie bună și nori de praf. Vioiciunea jocurilor țărănești a fost și de astă dată admirată. Trupurile mărunte și uscățive se învârteau nebunește și se mlădiau cu o elasticitate și o ușurință uimitoare. Sănătatea și vâjsoșia

trăiește și în țărani de pe Târnave. Ordinea ce-au ținut-o singuri țărani a fost de asemenea impunătoare. Și ce e mai îmbucurător, că dintre miile de țărani veniți la Blaj, nu s-a văzut niciunul singur amețit de băutură, cum se întâmplă de obicei la asemenea ocazii. Toți au fost de o purtare exemplară până la sfârșit. Însuși reprezentantul guvernului nu se putea îndeajuns mira de disciplina și sobrietatea satelor noastre. Cu astfel de țărani sănătoși și cumpătați se pot face minuni. Conduși cu dragoste față de soarta lor și îndrumați pe căările întăririi economice și a înaintării culturale, în câteva decenii se pot preface în elemente conștiente și hotărâtoare în lupta noastră națională.

*

De la aceste serbări culturale nu putea să lipsească lamura gândirii și simțirii românești: *scriitorii*. Au și venit din toate părțile, ca să cerceteze prin prisma fină a sufletului lor manifestările de viață ale cărturării și țărănimii. Au venit să se întâlnească ei între ei, să se cunoască și să stea de vorbă. Cu toate deosebiri de vederi ce fatal trebuie să existe între dânșii, tot împreună se pot înțelege mai bine. Și e firesc să fie așa. Ei privesc lumea sub aspectul frumuseții, o judecă din punct de vedere estetic, și fiecare părere a unuia dintre ei îi interesează pe toți ceilalți mai mult decât părerile altor muritori. De aceea îi vedeai grupuri-grupuri, retrăgându-se în câte-un colț discret, discutând și petrecând. Lumea îi urmărea, voia să-i vadă, să-i audă și să-i admire. Și poate nu vor avea niciodată prilej să mai vadă pe atâția nemuritori deodată. La serbările din Blaj ei au și fost împrejmuiți de cea mai largă simpatie și admirație.

*

Pe lângă ședințele „Asociațiunii” și ale „Societății pentru fond de teatru român”, la care s-au ținut vorbiri și conferințe frumoase, în sălile de învățământ ale liceului a fost aranjată o expoziție foarte bine reușită. Erau expuse obiecte privitoare la istoria noastră culturală și școlară, apoi obiecte de industrie casnică – între care amintim în special și produsele atelierului din Orăștie – de ale meseriașilor din Blaj și mai era o secție agricolă și silvică. Ilustrațiile ce le publicăm în acest număr redau părți din această expoziție minunată, care deși a fost făcută în mic, a fost cu gust și cu pricepere aranjată. Îndeosebi merită toată lauda expoziția meseriașilor români din Blaj.

Obiectele expuse de dânșii au dovedit frumoasele progrese ce le-au realizat în breasla lor. Ne bucurăm din toată inima de întărirea meseriașilor în acest orașel și dorim ca în curând să vedem și o puternică negustorie alături de dânșii. Că străinii au avut cuvinte de ocară la insulte. Sufletul lor incult nici nu era capabil de o manifestare mai superioară. Noi să fim însă mândri de puterea de cultură ce rezidă în poporul nostru, să o cultivăm cu hărnicie neîntreruptă și în curând, poate mai curând decât credem, vom ieși biruitori deasupra tuturor dușmanilor și clevetitorilor noștri. Să ne ajute Dumnezeu!

(1911).

Zborul lui Vlaicu în Sibiu

Zborul inginerului Aurel Vlaicu în Sibiu a dat prilej la o manifestație românească foarte neplăcută pentru sași. În duminica din 17 septembrie stil nou a. c. Sibiul se transformase într-un oraș românesc cu vreo 20 de mii de locuitori români. Toate satele din apropiere și foarte mulți din depărtări mari veniseră să asiste la zborul românului Vlaicu. Mulți simțeau de mai înainte bucuria, că vor vedea geniul românesc trecând în zbor peste turnurile bisericii săsești.

De astă dată se pare, însă, că sașii au fost mai buni înaintea lui Dumnezeu, căci ziua întreagă a plouat neîntrerupt, zădărnindu-ne clipele de bucurie. Plouați și necăjiți ne-am

împrăștiat toți în toate părțile, gândindu-ne la păcatele ce le-am săvârșit în vremea din urmă. Zborul s-a amânat cu o săptămână, pe duminica din 24 septembrie. În cursul săptămânii au și fost câteva zile senine. Soarele, scăpat de perdeaua posomorâtă a norilor, râdea pe bolta cerului albastru, ca un flăcău tomnatic după o aventură tainică. Se pare că toate săsoaicele din cer cochetaseră cu el, săptămâna trecută, ca să-i ademenească razele de pe pământ. În una din aceste zile, când promitea statornicie în vreme frumoasă, inginerul Vlaicu a făcut pe neașteptate un zbor splendid, care a impus sibienilor. A impus numai, dar pe străini nu i-a hotărât să dea câteva coroane aviatorului valah. Duminică, în ziua zborului, iarăși s-a întunecat cerul. Phoebus Apollo iarăși se încurcase cu vreo zeiță din Siebenbürgenland. Înainte de prânz a plouat și bătea un vânt cumplit, de ne-a făcut să disperăm.

După prânz ploaia a încetat, dar aripile vântului fâlfâiau steagul de pe hangarul lui Vlaicu cu o iuțeală de 15-20 de metri pe secundă. Lumea s-a adunat pe câmp și a așteptat până după 5 ore, nădăjduind că se vor potoli vântoasele. Noi nu știam pe cine să fim mai necăjiți; pe miile de oameni care veniseră la zbor fără plată sau pe nebunia vântului?

Vlaicu după orele 5, văzând că vântul nu mai conținește, a luat o hotărâre cu adevărat eroică. S-a hotărât să zboare pe vânt de 15-20 de metri, ceea ce n-a făcut până acum niciun aviator. Maximul vântului pe care l-au învins până acum aviatorii e 12 metri pe secundă. Când s-au pornit elicele aeroplanului, publicul înghețase de spaimă. Iar când l-au văzut pe Vlaicu la o înălțime de 120 de metri legănat de vânt în toate părțile pe cei mai mulți i-au năpădit lacrimile, iar cei mai slabi de înger au plecat imediat spre casă, nemaiășteptând sfârșitul zborului, care nu putea fi decât o catastrofă. Într-o clipă un val de vânt coborî aeroplanul ca pe o jucărie la 50 de metri, iar în clipa următoare îl înalță iar, cumpănindu-l în dreapta și în stânga. În aceste momente ne-a înfiorat pe toți umbrele unei nenorociri sigure. Îndrăznețul aviator manevra însă din răspuțeri cârma, și-a concentrat toată puterea ca să învingă furia zeului Eol. Și a învins-o, rezistând vântului năbădăios și coborându-se lin și teafăr la o distanță de 3 km de la punctul de plecare. Un automobil, între aclamațiile înspăimântate ale publicului, l-a întors la hangar, iar niște flăcăi români au adus pe urmă aeroplanul nealterat. Parcă și el era mândru de îndrăzneala stăpânului său, pe fața căruia curgea oboseala în șiroaie, ca după o luptă eroică. Acest zbor a înălțat pe Vlaicu între cei mai cutezători aviatori și ne-a încredințat că aparatul construit de dânsul e unul dintre cele mai desăvârșite și mai rezistente. S-au entuziasmat și sașii, dar mai ales săsoaicele, închinându-se, printr-un „Hoch Vlaicu”, nu numai științei ci și îndrăzelii valahe. Și se vede că au dezlegat și cerul de farmece, căci acum iarăși e o vreme senină. Soarele lucește toată ziua ca un hoț bătrân.

(1911).

Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii”. Sfințirea bisericii din Deda

Asociațiunea noastră își întinde mereu aripile ei ocrotitoare asupra ținuturilor, unde cultura românească e mai primejduită. Anul trecut a reușit să pătrundă în Maramureș, iar anul acesta a cucerit ținutul Giurgeului. Acest ținut cuprinde 12 comune, situate între secuii din Comitatul Ciucului, dintre care aproape jumătate sunt maghiarizate, iar celelalte sunt amenințate dintr-o generație într-alta să se înstrăineze de trupul neamului nostru.

Cele 12 comune sunt următoarele: 1. Alfalău, 2. Bilbor, 3. Bicaz, 4. Ciuc-Sândonic, 5. Ciuc-Frumoasa, 6. Corbu, 7. Ghimeș, 8. Șarmaș, 9. Giurgeu-Sânmiclăuș, 10. Tulgheș, 11. Varviz și 12. Vașlab. Dintre acestea numai comunele înșirate de-a lungul frontierei României: Bilborul, Corbu, Tulgheșul și Bicazul și-au păstrat mai bine caracterul românesc. Șarmașul și Varvizul de lângă gurile Mureșului, deși sunt comune compacte românești, încep să slăbească; sătenii își corcesc portul și limba cu o grabă îngrijorătoare. Între comunele din Giurgeu este și o minune,

anume comuna Vaşlab, care cu toate că e încinsă de un brâu strâns de comune secuieşti, totuşi îşi menţine cu o îndărătnicie eroică caracterul etnic românesc. Celelalte cinci comune sunt aproape pierdute. Sătenii se poartă ungureşte (afară de Ghimeş) şi vorbesc ungureşte în cea mai mare parte a lor. Peste câteva generaţii, mai ales dacă va izbuti planul să fie încorporate la noua episcopie maghiară – cum e vorba, – desigur că vom putea plânge pe mormântul înstrăinării lor.

Într-o excursie, pe care am făcut-o în toamna anului 1910, pentru a aduna obiecte pe seama Muzeului „Asociaţiunii” şi pentru a studia acel ţinut din punct de vedere etnografic, colindând din sat în sat, am lansat ideea înfiinţării unui despărţământ al „Asociaţiunii”, care mă preocupa mai demult, acest ţinut fiind leagănul copilăriei mele. Ideea a fost primită cu însufletire mai cu seamă de cărturărimea din puternica comună Bicaz, cu vreo 7 000 de locuitori, cu 4 preoţi şi cu mai mulţi învăţători activi şi pensionaţi. Încredinţat din partea comitetului central, am şi hotărât, în înţelegere cu fruntaşii din acel ţinut, ca în 1911, la sărbătorile Rusaliilor, când e hram în Valea Jidanului, una dintre parohiile Bicazului, să ţinem o serbare culturală românească, cu prelegeri, reprezentaţie teatrală, expoziţie etnografică şi adunarea de constituire a despărţământului Giurgeu. Se făcuseră toate pregătirile şi eram gata să plecăm la drum mai mulţi din Sibiu prin pitoreştile chei ale Bicazului, când primim o telegramă că adunarea este oprită de prim-pretorele din Tulgheş. Toate capacitările şi apelurile noastre telegrafice pe la pretură, fişpanat şi ministru au rămas zadarnice.

Adunarea şi serbarea proiectată nu s-a putut ţine. Se speriaseră secuii de năvălirea valahilor din Sibiu şi Blaj, cum se vestea în fiţucile lor locale. Năluca daco-românismului le tulburase liniştea şi-i chinuia cu scrâşniri de dinţi. În ziua adunării au concentrat peste 50 de jandarmi, care aveau misiunea să ne ia în primire. Ne-au aşteptat o zi întreagă la ieşirea din cheile Bicazului. Din întâmplare s-a rătăcit pe acolo un veterinar ungar, care, neputându-şi dovedi identitatea, a fost bănuit că-i vreun pui de valah din Sibiu şi a fost escortat în ghionturile straturilor de puşti până la măria sa pretorul, care se dusesse şi el să apere acest colţ al patriei de primejdia ce-l ameninţa. – Cărturarii din împrejurimi, primind prea târziu ştirea opreliştii, s-au adunat în Bicaz, ca să asiste la serbări. După multe rugăminţi, pretorul a permis celor din Bicaz să joace nevinovata piesă „Ruga de la Chiseteu”, eliminând câteva pasaje care minţii lui aprinse i s-au părut primejdioase. Cu această reprezentaţie cenzurată şi cu obișnuita petrecere s-au încheiat serbările culturale proiectate anul trecut. Pe urmă s-au scris articole prin foile ungureşti locale, atacându-ne pe noi cei de la Sibiu şi pe fruntaşii cărturari din acele părţi, cu deosebire pe protopopol Elie Câmpeanu. Erau ţipetele răguşite ale şovinismului de provincie, care nu meritau niciun răspuns din partea celor atacaţi.

Ministrul s-a milostivit pe la sfârşitul anului trecut să nimicească opreliştea ilegală a subalternilor săi, aşa că în anul acesta, tot la Rusalii, am reuşit să ţinem, în Bicaz, adunarea de constituire a despărţământului Giurgeu. Dar de astădată s-a răzvrătit natura împotriva noastră.

După ce am străbătut Valea Oltului şi Ţara Bârsei cu trenul, am ajuns în secuime. Din grădinile din preajma drumului de fier, ne râdeau pomii împodobiţi de floare, scâldaţi în raze de lumină. Ni se păreau nişte zâne îmbrăcate în haine de mireasă, care ne prevesteau roade îmbelşugate în ogorul noului cămin cultural pe cale să-l înfiinţăm. Ne cuprinsese veselia omului ce simte bucuria unei fapte bune. Cu cât ne apropiam, însă, de munţii împăduriţi cu brad, cu atât vedeam cerul mai posomorât şi mai războinic. De la ultima staţie a drumului de fier mai aveam să facem o zi întreagă cu căruţa, ca să ajungem în Bicaz. Gândul că am putea fi botezaţi de ploaie, ne întrista, şi în noaptea de odihnă, petrecută în Sânmiclăuşul Giurgeului, am visat numai raze de soare, păduri umbroase şi murmur de izvoare. A doua zi dis de dimineaţă ne-am pomenit învăluiti de-o ceaţă deasă ce împânzea întreg ţinutul. Parcă eram într-o temniţă. Am plecat tăcuţi şi îngrijoraţi de soarta ce ne aşteaptă. Mai aveam de făcut un ceas cu trenul până la Ditrău, unde ne aşteptau două căruţe din Bicaz. Ploaia curgea potop, când ne-am dat jos din tren. Cuibăriţi, ca vai

de noi, în cele două căruțe țărănești, cât două coji de nuci, învăliți în țoale ude, în pânză cerată și zguliți sub umbrele, am străbătut, scăldați mereu de lacrimile norilor întunecați, mai întâi șoseaua Putnei, pe care ne-am luptat și cu obrăznicia căruțelor secuiești, ce veneau șiruri-șiruri încărcate de scânduri și butuci, oprindu-ne în loc câte un sfert de ceas și nevoind să se ferească din cale, pe urmă drumul prăpăstios și rupt de torente al Bicazului.

Pe înserat, cu chiu cu vai, zdrobiți de hurducatul căruțelor, stropiți de noroi și uzi de-a binele am coborât în văile Bicazului. Câțiva cărturari ne-au ieșit înainte până la poalele dealului Bălaj, căutând să ne ușureze greutatea drumului. Casa primitoare și vinul bun ale părintelui Butnariu din Valea Jidanului ne-au mai înseninat. Rugându-ne Tatălui Ceresc să ne învrednicească măcar în sărbătorile Rusaliilor de fața sfântului soare, am adormit toți trei ca buștenii. În ziua de Rusalii iarăși nori și ploaie. Mai necăjit era prietenul T. R. Popescu, care venise anume cu două aparate, ca să fotografieze peisaje, porturi, obiceiuri etc., pentru completarea studiilor mele etnografice. Pretorul din Tulgheș sosise și el cu 30 de jandarmi. Nici acum nu era împăcat cu gândul că vor scăpa secuii de o revoluție valahă. Nu s-a sfiit să-i trimită chiar și în biserică la serviciul divin. Iar patrulele de jandarmi ne pândeau de pe uliță de cum s-a crăpat de zi. Din cauza vremii rele s-a adunat lume puțină. După prânz răzbunându-se cerul câteva clipe, am adunat poporul în curtea școlii, subsemnatul le-a vorbit despre „Asociațiune” și despre foloasele învățaturii, iar conferențiarul agronomic, dl Aurel Cosciuc, despre cultura vitelor. Sătenii ascultau cu multă luare aminte, ascultă și pretorul; notarul secuii și jandarmii ce ne păzeau. Ce n-au putut face jandarmii, a făcut ploaia. Când vorbea conferențiarul agronomic mai bine, a început să curgă din nou, împrăștiindu-ne. După câteva clipe de așteptare, am deschis frumoasa expoziție etnografică aranjată în pavilionul din grădina dlui T. Crușitu, directorul băncii locale. Deschiderea expoziției a făcut-o dl preot Al. Cojocariu, iar subsemnatul a vorbit țăranilor despre importanța portului și a industriei casnice. În pavilion erau adunate multe dintre minunatele cusături și țesături ale femeilor din Bicz, și alte obiecte prețioase, dintre care o bună parte au fost reținute pentru Muzeul „Asociațiunii”.

Meritul de a fi adunat aceste obiecte le revine: doamnei preotese Maria Cojocariu, mătușii Elisabeta Timariu și cumintei fetișcane Domnica Vaidoș, apoi domnilor preoți Butnariu și Cojocariu și altor cărturari. A doua zi de Rusalii am ținut adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu, dl Cosciuc și dl preot Cojocariu au ținut o prelegere cu sciopiconul despre viața lui Isus și seara s-a reprezentat piesa plină de haz „O viișoară” de Octavian Prie, profesor în Blaj. Toate au reușit deplin. Însuși pretorul s-a mulcomit și ne-a felicitat pentru isprava făcută, iar jandarmii umblau domoliți și respectoși pe uliță. – Director al despărțământului Giurgeu s-a ales vrednicul protopop Elie Câmpeanu, iar membrii în comitetul cercual dnii: dr. Mihail Doborean, avocat, Vasile Urzică, preot, Pompei Butnariu, preot, – căruia îi revine o bună parte din meritul de a se fi înființat acest despărțământ, – și Nicodim Rus, învățător în Vașlab.

Din pricina drumurilor stricate și a ploilor, mulți dintre cărturarii și frunțașii din împrejurimi au lipsit, dar desigur toți au fost cu sufletul între noi. Nădăjduim că după ce am reușit să arborăm, cu greutate mari, stindardul culturii românești și în ținutul Giurgeului, va urma o viață nouă națională pentru țăranii cinstiți și cuviincioși din aceste părți. Cărturărimea sperăm că se va așterne pe lucru serios și va căuta să vină în ajutorul sătenilor năpăstuiți de străini.

*

După ce i-am mulțumit din inimă părintelui Butnariu pentru buna găzduire cu care ne-a învrednicit, în tovărășia prietenului Popescu – care a reușit cu toată vremea neprielnică să facă multe fotografii artistice – am plecat prin Tulgheș, Corbu și Bilbor să ne continuăm studiile.

Am colindat câteva zile satele adăpostite în văile Carpaților, cu sufletul înseninat de credința ce ți-o inspiră apropierea de țăranimea noastră viguroasă și deșteaptă. În lupta vieții ai de multe ori

clipe de îndoială și de amărăciune, născute mai cu seamă din atmosfera nedreptăților brutale ce trebuie să le înduri ca om al publicității în urmărirea unui ideal. Sfătuiesc pe toți cei cotropiți de asemenea necazuri, să se pogoare câteva zile în mijlocul poporului și-i asigur că vor întineri sufletește. Vor uita toate nedreptățile și se vor apuca cu puteri proaspete de întruparea visurilor ce-i frământă. Străbătând văile pitorești ale Bistricioarei, ce-și pornește apele din piscurile Carpaților, și întâlnind țărani cu fețele îmbujorate de sănătate și voinici, ne simțeam parcă și noi mai tari și mai îndărătnici. Vremea nu ne-a protejat nici în această excursie. Cu toate acestea am lucrat, pe apucate, cum s-a putut. Am adunat un material destul de bogat pentru studiile ce ne preocupau.

*

În nădejdea că vom mai putea revedea aceste ținuturi pitorești, le-am părăsit, ieșind, prin Toplița, la drumul de fier. Toplița Română e aproape de nerecunoscut. Capitalul evreiesc investit în întinsele exploatare de păduri a devastat nu numai podoaba munților ci și sufletul sătenilor români. Și aici începe să se observe influența dezastruoasă a culturii străine. Mulți dintre locuitori s-au ruinat și materializește, și-au înstrăinat drepturile de proprietari de păduri pe prețuri de nimic, îmbogățind pe evreii de toate neamurile. Lipsa de sfătuitori devotați ai poporului se pare că e cauza tuturor relelor din această comună fruntașă din preajma secuimii.

*

Pe Valea Mureșului, ne-am coborât în satul Deda, unde I. P. S. Sa Mitropolitul Ioan Meșianu sfințea noua biserică, clădită în stilul bisericilor vechi din Moldova. Biserica din Deda și cea din Meștera, ambele făcute de arhitectul I. Pamfilie din Sibiu, sunt dintre cele mai frumoase biserici de la sate pe care le cunosc. Aceste lăcașuri de credință, în stil românesc, sunt o podoabă a văii Mureșului.

În Deda s-a adunat poporul din împrejurimi, ca să asiste la solemnitatea sfințirii. Au venit și cărturari din toate părțile. Bolta albastră a cerului trimitea razele de lumină ale soarelui, ca o binecuvântare asupra acestor serbări frumoase. Am admirat pe I. P. S. Sa Mitropolitul Meșianu, care deși încărcat de ani nu pregetă a se coborî în mijlocul poporului, ca să-l întărească în credința strămoșească. Poporul din acest ținut e mai vioi și mai îndrăzneț ca cel adăpostit prin văile munților. Ai, însă, impresia că conducătorii nu-și prea bat capul de soarta lui. Mulți dintre cărturari sunt preocupați de interesele lor și de unele înclinări plutocrate foarte puțin laudabile.

Cei puțini, care văd aceste scăderi, tac și ridică din umeri, spunând că nu pot schimba lumea. Dar nădejdea unei îndreptări nu o putem pierde, căci am întâlnit și câteva porniri frumoase și îndemnuri bune. Biserica și „Asociațiunea” pot schimba multe, dacă vor munci sistematic. Și sunt semne că se vor îndrepta și aici multe rele.

(1912).

Războiul din Balcani

În momentul când scriem aceste rânduri soarta războiului din Balcani nu e încă hotărâtă. Oricare ar fi, însă, sfârșitul lui, pentru noi românii este de o importanță istorică și trebuie să ne dăm bine seama de urmările ce le poate avea în viitorul apropiat.

O atitudine a poporului românesc față de dezlegarea chestiunii orientale și a perturbației teritoriale din Balcani nu poate fi indiferentă la conferința puterilor europene, chemate să ratifice condițiile păcii. Vorbim de o atitudine a *poporului românesc*, deoarece interesele neamului nostru *întreg* sunt aceleași în Orient, deși suntem împărțiți sub diferite stăpâniri politice. Acțiunea noastră va trebui să fie determinată de conștiința unității noastre etnice, care ne impune o singură voință și

ne îndrumă spre aceeași țintă. De bună voie nu putem fi unealta oarbă în mâna niciunei puteri și nu ne putem da consimțământul la nicio soluție adusă fără știrea, și voința noastră. Chemarea de a impune, la timp, voința noastră pentru o dezlegare favorabilă nouă a chestiunii balcanice o are România. Rolul nostru e numai să o sprijinim în toate. Tot ea va purta și răspunderea, dacă va lăsa să ne cotopească valurile de interese ale altor neamuri, care veghează cu mai multă însuflețire și cu mai mare trezvie la întruparea idealurilor lor naționale. Ca să putem judeca liniștit și real desfășurarea evenimentelor, trebuie să cunoaștem exact conflictele de interese ale puterilor europene în jurul chestiunii Orientului și să fim în clar cu probabilitățile eventualelor soluții.

Cunoscându-le pe acestea, vom putea afla mai ușor calea faptelor. Chestiunea Orientului e discutată și frământată de veacuri de către politica internațională a statelor europene. Ea este una dintre problemele cele mai încurcate ale diplomației și cu greu se va rezolva pe placul tuturor. Întrebarea e: cine să stăpânească cele două peninsule, care sunt puntea de trecere între Europa și Asia și pe care le încopie cetatea Constantinopol, atât de importantă din punct de vedere economic și strategic? Care dintre statele bătrânei Europe să fie moștenitoarea Bizanțului? Iată problema cea grea!

Cea mai veche și cea mai îndărătnică pretendentă la scaunul împăraților bizantini e Rusia. Ea și-a măsurat mai de multe ori puterile cu turcii, fiii ei au vărsat, în vremea din urmă, cel mai mult sânge pentru înfrângerea și alungarea barbarei semilunii din Europa. Rusia a știut înfrumuseța aceste tendințe de cucerire a Cornului de aur cu lozinci ademenitoare; ea pretindea, că luptă în numele creștinismului, că vrea să înfingă din nou crucea pe turnurile sfintei Sofii. În realitate Cornul de aur pentru ea înseamnă un Corn al belșugului, întrucât prin Dardanele e singura cale pe unde Rusia poate ieși la largul mării. Prin Dardanele duce drumul spre Marea Mediterană și spre Orient și deci spre înflorirea economică a Rusiei. Și dacă nu avea în față pe Anglia, marea ei rivală, poate că demult și-ar fi realizat acest vis. Au fost momente, când tendința de expansiune a colosului moscovit s-a îndreptat și spre alte părți. Cea mai nouă încercare a rușilor a fost să iasă în Oceanul Pacific prin Mancuria, unde își întemeiaseră portul Vladivostoc, ceea ce înseamnă stăpânitoarea estului. Dar japonezii le-au tăiat calea. În timpul din urmă și-au îndreptat atenția spre Golful Persic. Au căutat să-și câștige o influență asupra Persiei; luând (la 1900) garanție pentru un împrumut de 22½ milioane ruble, în schimbul cărora Rusia încasa taxele vamale ale Persiei, asigurând mărfurilor rusești scutirea de vamă. Aici a întâmpinat iarăși opoziția Angliei, care a silit-o să încheie (la 1907) un tratat prin care Persia se împărțea în trei zone. Dintre acestea numai zona nordică a fost cedată influenței rusești. Rușii, în tot timpul acestor eforturi de a ieși la mare – Marea Baltică îngheață iarna și deci nu e aptă pentru o circulație permanentă – n-au uitat Dardanelele. Au lucrat cu o stăruință de admirat pentru a câștiga pe partea lor măruntele state balcanice, care au fost anume create de diplomația europeană, ca să le taie drumul spre Marea-Mediterană. Numai România s-a apropiat de dușmanii ei. Nici nu putea face altfel, fiindcă, după cum vom vedea, primejdia cea mai mare pentru existența ei e pravoslavnică cnută.

Rusia este cu certitudine și autoarea actualului război, care oricum s-ar sfârși pentru ea înseamnă un succes, întrucât a reușit să înjghebeze alianța de arme a statelor balcanice. În caz de învingere a acestora, Rusia desigur își va ști asigura libera trecere prin Dardanele, poate chiar și cu armele. Și e întrebare, dacă și după înțelegerea recentă a Rusiei cu Anglia de la Balmoral, îi va mai face – Anglia greutăți. Anglia până acum a avut mai mult interese negative pentru susținerea dominației turcești în Europa. Ea a sprijinit pe turci de câte ori le-au sunat ceasul morții, dar nu i-a ajutat niciodată să trăiască. După războiul din Crimeea, ea a impus Rusiei prin Pacea de la Paris, 1856, să nu mai țină flotă în Marea Mediterană. De aceste cătușe Rusia a scăpat numai în cursul războiului franco-german, fără a-și putea dobândi ieșirea din Marea Neagră. Anglia s-a amestecat și în războiul din 1877-1878, cerând revizuirea păcii preliminare de la San Stefano; iar când rușii, învingători cu ajutorul Armatei

Românești, amenințau cucerirea Turciei europene flota engleză a apărut în Marea Egee, mântuind din nou pe „omul bolnav”. Dar ce interese are Anglia să apere Turcia?

Răspunsul cere o reprivire istorică mai lungă, pe care nu o putem face. Vom spune, însă, esența acestor interese: e dominația comerțului pe Marea Mediterană și spre Orient. Angliei nu-i place să aibă concurenți și întrucât a putut întotdeauna i-a înfrânt. A reușit să stăpânească comerțul lumii pe Oceanul Atlantic; când s-a deschis de către francezi (1869) Canalul Suez, împotriva căruia a luptat stăpâna mării așa de mult, a căutat să-și asigure dominația și aici, prefăcând Marea Mediterană într-un lac anglo-francez. Interesele ei din Indii îi dictau această procedură. Și dacă nu a putut pune mâna ea pe Constantinopol, cheia Orientului, nu a permis nici altei puteri, mai ales Rusiei, care o amenință cu o concurență strașnică în Orient atât pe mare cât și pe uscat. În timpul din urmă dominația Angliei a slăbit simțitor, dovadă că își calcă pe inimă și începe să se împace și ea cu ideea alianțelor. În vremea din urmă s-au întărit și alte state: Franța, Italia, Austro-Ungaria și mai ales Germania. Toate încep să-i facă concurență. Mai ales cu cea din urmă s-a dușmănit la cuțite, fiind cea mai serioasă rivală. Prin linia ferată a Bagdadului, făcută cu ajutorul capitalului german, Germania țintește să facă drum comerțului din Orient spre Europa Centrală, contrabalansând comerțul prin Canalul Suez. Germania a știut să-și asigure nu numai o puternică influență economică în Turcia, ci a reușit să câștige și încrederea ei.

Ofițerii germani, în frunte cu generalul de Goltz, au modernizat Armata Turcească atât de mult lăudată. Germania a reușit să înlăture din Turcia și pe dușmana ei Franța, care într-o vreme a dat mare sprijin guvernelor otomane pentru a întări imperiul economic și culturalicește. Franța a înființat școli, biserici, spitale și a izbutit să răspândească cunoștințe limbii franceze între turci.

Chiar și reformarea Armatei Turcești s-a început mai întâi după modelul celei franceze. Astăzi Franța are numai legături economice cu Înalta Poartă, întrucât capitaliștii republicii au patru miliarde plasate la turci. Asta explică îndeajuns și intervenția stăruitoare a Franței pentru menținerea așa numitului *status-quo*. Deși Franța, în vremea din urmă, se ocupă serios cu Marocul, totuși, în cazul unei dezlegări a chestiunii orientale, va căuta să secere roadele muncii sale. – Italia încă s-a zbatut să-și întărească poziția de putere maritimă. Înțelegerile Angliei cu Franța în ce privește stăpânirea Mării Mediterane au silit-o să intre în alianță cu Germania și cu Austro-Ungaria, evitând, însă, întotdeauna un conflict fățiș cu Anglia, de care își temea coastele descoperite. Alianța nu era însă, firească, deoarece avea o mulțime de conflicte de interese cu Austria în Marea Adriatică și avea și revendicări teritoriale. Nu putea uita Trento și visa la Triest.

A rămas în Tripla Alianță, dar cât a putut a împiedecat operațiunile de cucerire ale Austriei în Balcani. – Austro-Ungaria, care ne interesează pe noi de aproape, n-a abzis de ambiția ei de mare putere cuceritoare nici după Königgrätz (1866), unde a îngenunchat-o Prusia. Cu ocazia războiului franco-german, poate ar mai fi avut posibilitatea de a-și menține poziția de prima putere în Europa Centrală, dar n-a îndrăznit să-și ridice armele împotriva Prusiei. Sfârșitul acestui război i-a închis pentru totdeauna expansiunea spre Apus.

Contele Andrassy a și încheiat alianța cu Germania lui Bismarck, văzând limpede că viitorul Austriei e în Orient, în Balcani. Și e meritul lui Andrassy că a știut cârmui cu atâta istețime politica monarhiei în Balcani, încât prințul Gorciacov a găsit de cuviință să cadă de acord cu dânsul în ce privește eventuala împărțire a Turciei. Atunci și-a formulat Monarhia Habsburgică dreptul de posesiune asupra Bosniei și Herțegovinei, care îi întăreau stăpânirea asupra Dalmației.

În pacea de la San Stefano, rușii însă n-au mai vrut să știe de înțelegerea făcută cu Austria. De aceea Andrassy a protestat împotriva păcii și a sprijinit pe Anglia ca să o supună revizuirii Congresului din Berlin. În acest congres Austria a primit mandatul de a ocupa Bosnia și Herțegovina. Acesta a fost primul pas al habsburgilor spre Balcani, țintind cucerirea Salonicului și prin urmare dobândirea unui nou port în Marea Egee. Politica Austriei în Orient sprijinită de Germania a și avut succese: a anexat Bosnia și Herțegovina și a obținut de la Turcia permisiunea de

a clădi o cale ferată prin sangeacul Novibazar, care e menită să lege Sarajevo de Salonic peste Mitrovița. Nici Anglia, nici Franța, de Rusia și de statele balcanice nici nu mai vorbim, n-au văzut cu ochi buni tendințele de expansiune ale Austriei. Cu toate acestea importanța și autoritatea ei în Balcani a fost întotdeauna recunoscută. Lupta cea mai mare a avut-o, ca Rusia, dar mai mult pe ascuns, decât pe față. Diplomația europeană pentru a împiedica pe ruși de a ajunge stăpânii Bosforului, i-au pus în cale mai multe state mărunte. Mai întâi pe România, apoi pe Serbia și Bulgaria. România, îndată după răpirea Basarabiei, a fost în clar la ce se poate aștepta de la ruși și unde trebuie să-și caute aliații. Bulgaria și Serbia de asemenea au stat la început sub influența Austriei. Și Rusia prin agenții ei a trebuit să recurgă la crime politice, ca să o înfrângă. În Bulgaria a trebuit să cadă și să moară Stambulov, dușmanul rușilor. Îndată după asasinarea lui, țarul Rusiei a fost nașul nou născutului prinț bulgar. În Serbia partidul filorusesc a asasinat pe regele Alexandru și pe soția acestuia regina Maria, stârpind influența austriacă.

Ca să nu rămână nici urmă de această influență, acum de curând, cetățenii, care prăznuiau învingerile Armatei Sârbești pe câmpul de luptă au dărâmat și casa în care a locuit prințul Eugen de Savoia în Belgrad. Muntenegrenii s-au atașat și mai mult de ruși. Diplomația rusească a triumfat deci nu numai asupra celei austriece ci asupra întregii diplomații europene, intervenind și un nou factor de cea mai mare importanță. Popoarele balcanice, care erau sub tutela puterilor mari, din figuri moarte de șah s-au transformat, ca prin minune, în popoare conștiente de sine, care astăzi își au idealurile lor naționale. Prin vitejia lor au uimit pe toți și dacă zeul Marte le va proteja până la sfârșit, vor și izbuti să se întărească și să-și întrupeze idealurile, zădărniciind toate planurile diplomaților. Întărirea lor înseamnă, însă, și întărirea Rusiei în Balcani, pe care ele s-au sprijinit și se vor sprijini și în viitor. Nu numai interesele, ci și mirajul panslavismului și pravoslavnică ortodoxie le va apropia de atotputernicul țar. Dar chestiunea Orientului, care în fond, după cum vedem, nu e decât o problemă economică, s-a complicat în cursul timpului cu multe altele.

Pe lângă ideea națională, care dă atâta putere morală armatelor aliate, cea mai importantă și mai largă e lupta de rase. Războiul din Balcani e numai un preludiv, o fază a luptei dintre rasa germană cu cea slavă sau, dacă vreți termeni mai mondiali, a luptei dintre Apus și Răsărit, dintre progres și reacțiune, dintre civilizație și barbarie. În acest război de rase Rusia duce ofensiva cu mulți sortți de izbândă. Visul ei de a întruni pe toți slavii într-o singură împărăție trezește ecouri de simpatie chiar și în monarhia noastră. Slăbirea Turciei sau eventuala ei moarte pentru Imperiul Habsburgic e o prevestire dintre cele mai triste. Când Rusia se va simți destul de tare în Balcani, nu se va sfii să urmeze prorocirea generalului rus Fadeiev, care spunea că drumul rușilor spre Constantinopol trece prin Viena. Și muscalii au răbdare și știu cum au să-și întrupeze visurile.

Spectrul unirii tuturor slavilor, în mijlocul cărora destinul istoriei a aruncat două popoare, pe români și pe unguri, care sunt amenințate să fie cotropite, a creat dubla alianță dintre Monarhia Habsburgică și Germania, precum și vestitul *Drang nach Osten*. Aceste puteri sunt singurele care stau în calea aspirațiilor rusești; în primul rând Austro-Ungaria. E clar pentru oricine că existența Monarhiei Habsburgice e deci o chestiune de viață și pentru neamul nostru. Acest pericol al slavismului explică pe deplin și atașarea României de Tripla Alianță, precum și tradiția politicii noastre de a ține morțiș la Viena, împotriva tuturor nedreptăților ce ne-a făcut, aruncându-ne pradă ungarilor în epoca dualismului. Dar păcatul Austriei nu e numai acesta, ci sunt multe altele.

Diplomația ei trufașă și cam mediocră n-a știut să câștige popoarele din Balcani. Le-a jicnit mereu, semănând ură în loc de dragoste. Nu le-a știut menaja și nu le-a știut lega de sfera ei de interese. Aceste greșeli se răzbună acum și, fără să fim profeti, ne temem că într-un viitor, pe care poate nu-l vom ajunge noi, se vor răzbuna și mai amar, dacă monarhia nu va fi în stare să opună la vreme destulă forță și dacă nu-și va schimba politica față de popoarele balcanice.

Și acum putem să tragem concluziile. Oricum s-ar sfârși războiul din Balcani, fie cu învingerea turcilor, fie invers, chestiunea Orientului nu mai poate fi ferecată în cătușele așa

numitului *status quo*. În caz, când vor învinge turcii, ceea ce după știrile de până acum nu e tocmai probabil, chestiunea se va rezolva mai ușor, întrucât puterile mari vor avea mai multă libertate de a se înțelege cum să împartă Turcia. Căci ea chiar când ar învinge, nu mai poate da nicio garanție că va reuși să facă ordine în Balcani. Că împărțirea se va putea face fără conflicte de arme, e o întrebare la care e greu a da un răspuns hotărât. În acest prim caz, însă, e cert că slavismul va suferi, iar monarhiei noastre i se va da un rol și mai important în Balcani. Dacă vor învinge popoarele aliate, atunci o rezolvare a chestiunii Orientului fără un război european sau, în cazul cel mai bun, fără o luptă între Rusia și Austria, e aproape cu neputință. Dacă Austria se va învoi ca statele din Balcani să împartă Turcia, fie și până la Adrianopol, făcându-se stăpâne pe țărmul Mării Egee și pe Salonic, atunci își va închide singură și poate pentru totdeauna drumul spre Orient, inaugurat de politica lui Andrassy.

Căderea și dărăburirea falniciei Austriei va fi pe urmă numai o chestiune de timp. Consecințele acestei destrămări pentru neamul nostru e de prisos să le mai accentuăm. Vom fi înconjurați de o mare slavică de sute de milioane; un picur de apă într-un ocean. Și nu ne poate mângâia nici ademenitoarea promisiune a Rusiei, că ființa noastră etnică va alcătui o singură țară, fiindcă cunoaștem omenia rusească. Nu ne încântă nici prorociile celor ce speră că nu mai poate întârzia nici în Rusia căderea autocrației și triumful ideilor de libertate, din care va răsări și în colosul rusesc conștiința națională a popoarelor ce o alcătuiesc. Atitudinea României față de războiul din Balcani nu poate fi deci alta, decât cea de a împiedica cu orice preț întărirea slavismului. Actualul prim-ministru, dl Titu Maiorescu, încă în 1876 scria în *Deutsche Revue* un articol, în care spunea că Principatele Române nu se pot alia cu Rusia, ci cu acele puteri europene a căror interese permit dezvoltarea și întărirea poporului românesc la gurile Dunării. Acele puteri nu erau altele decât Germania și Austria. Profundul cugetător de origine ardeleană a prevăzut din tinerețe că soarta neamului nostru e legată de statele ce stau în calea slavilor. Acum la bătrânețe, ca sfetnic al înțeleptului Rege Carol, a ajuns să cârmuiască destinele României tocmai în aceste momente istorice. Și avem deplină încredere în mintea lui luminată și bogată în experiențe.

Suntem convinși, că va ști apăra viitorul românismului. Noi, aici sub stăpânirea habsburgică, va trebui să sprijinim cu trupurile și sufletele noastre, cu jertfe de sânge și de bani, lupta României împotriva slavismului. Vedem, că slavii din monarhie au și început să dea semne de viață. Nu putem sta nici noi cu mâinile în sân. Trebuie să arătăm și noi, că suntem aici. Somnolența și dezinteresarea noastră e un semn de inconștiență și de lipsă de energie. Trebuie să-i dovedim Vienei, că autonomia noastră națională, în cadrele monarhiei este o necesitate pentru însăși existența ei.

Guvernele ungurești vor recunoaște și ele, de voie de nevoie, că interesele românilor și ungarilor sunt aceleași și că existența amândurora popoare e amenințată de aceeași primejdie. De aceea în loc să ne asuprească prin politica lor neghioabă, vor trebui să ne dea libertatea spre o înaintare și întărire națională. Și vor fi siliți să o facă! Ca să fim, însă, la postul datoriei, la care ne cheamă însăși viața ființei noastre etnice, se cere să fim conștienți de faptele ce trebuie să le săvârșim. Să nădăjduim, că și îndrumătorii politicii noastre își vor face la vreme datorია.

Sibiu, 29 octombrie stil nou 1912.

Monarhia Habsburgică și Rusia

Conflictul între cele două puteri mari e o urmare firească a războiului din Balcani, deoarece schimbările teritoriale provocate de succesele statelor aliate vor fi hotărâtoare pentru viitoarea dezlegare a chestiunii Orientului, care nu se mai poate amâna multă vreme. Având ambele puteri interese vitale în Balcani, o aplanare pașnică a conflictului e aproape cu neputință. Mai curând sau

mai târziu cele două rivale vor trebui să-și măsoare puterile armate și să jertfească mii de vieți omenești, ca una dintre ele să cadă îngenunchată, iar cealaltă să-și impună voința în îndrumarea istoriei. Luptele de acum din Balcani sunt numai un preludiv al acestui război, ce amenință pacea Europei. Monarhia Habsburgică își pune în cumpănă toată greutatea ca să împiedice pe sârbi a ajunge la mare, fiindcă deocamdată o flotă de comerț, iar mai târziu o flotă de război sârbească, susținute în taină de Rusia, înseamnă o slăbire a influenței ce o are monarhia în Marea Adriatică și primul pas al slavismului pentru a tăia calea germanismului spre Orient.

O Serbie puternică, alături de Muntenegru, constituie pentru Monarhia Habsburgică o primejdie permanentă, o statornică amenințare de a întrupa, la un prilej binevenit, visul unei Serbii Mari. Austria stăruie mult și pentru independența Albaniei din două motive. O Albanie independentă, sub epitropia Austriei, e chemată să tulbure unitatea stăpânirii slave din Balcani, să fie un dușman al Sârbiei la sud și să-i îngreuneze ieșirea la mare, căci demnitatea unei țări independente nu va suferi coridorul fâșiei de pământ, pe care-l cere Serbia pentru a ajunge la cele două porturi adriatice. Iar Rusia sprijină și ațâță aspirațiile sârbilor, sperând, că aceste porturi îi vor pregăti ieșirea prin Dardanele, influențând simțitor, împreună cu Bulgaria din Marea Egee, comerțul mediteranean și micșorând deci stăpânirea actuală a acestei mări din partea celorlalte puteri.

Rusia mai are lipsă de o Serbie înfloritoare la sudul Monarhiei Habsburgice pentru a-i veni într-ajutor în momentul, când se va hotărî să desființeze statul, care desparte pe slavii de nord de cei de sud. Dacă privim chestiunea prin caleidoscopul acestor planuri din viitor, vom înțelege mai ușor pentru ce sunt gata să se încaiere la luptă cele două împărății și pentru ce reclamă Serbia cu atâta îndărătnicie cele două porturi, care pentru ea sunt de altfel și o condiție de existență economică. Monarhia Habsburgică și Rusia se luptă de mult pentru supremația din Balcani și e greu de profetizat, care dintre împărății va ieși învingătoare din această luptă.

Până acum, ca mandatare ale Europei, au vegheat la căpătâiul Turciei, au încercat să potolească flăcările războalelor din Macedonia și fiecare și-a îndeplinit misiunea cum îi dictau interesele. Acest rol de surori de caritate acum s-a terminat. „Omul bolnav” e aproape mort pentru Europa, iar Macedonia va trece probabil sub stăpânirea bulgarilor. Nu le mai rămâne decât să cucerească fiecare ce poate sau să-și pregătească cuceririle viitoare. Rusia se pare a crede că e sosit momentul de a aplica monarhiei rivale prima lovitură de grație. Cu toate că aliatele, mai ales Germania, apără energic Monarhia Habsburgică, amenințând că se identifică întru toate cu ea, totuși e mai probabil că eventualul război se va localiza între cele două mari puteri, fiindcă altfel o conflagrație europeană înspăimântătoare va fi inevitabilă. Dar și în cazul acestei conflagrații raporturile de putere vor rămâne tot cam aceleași. Armatele ce le pot mobiliza și pune în acțiune cele două împărății dușmane ating cam cifra de câte 2 milioane de oameni. Rusia va avea, însă, o armată mai omogenă, pe când dintre cele două milioane ale armatei austriece 35% sunt slavi, socotind numai pe cehi, ruteni, sârbo-croați, slovaci și sloveni. Într-un război împotriva Rusiei aceste elemente nu pot fi demne de încredere cu toată disciplina din Armata Austriacă. Popoarele în care se poate încrede monarhia sunt numai germanii, ungurii și românii, care împreună dau 52% ale armatei.

Tulburările interne, pe care vor căuta să le provoace slavii din Austria, de asemenea vor lega o bună parte a armatei, așa că într-un război austro-rus, monarhia noastră ar rămâne în inferioritate ca putere militară. În urma vizitei lui Conrad de Hötendorf la București, se știe că România va intra în luptă alături de Austria. Ceea ce înseamnă 400 de mii de soldați mai mult, care vor și hotărî războiul. Cu cele 5% de români din Armata Austriacă, rușii vor avea deci în fața lor peste o jumătate de milion de români. Întreg neamul nostru ar intra în luptă pentru întâia oară împotriva unui dușman comun. Această frăție de arme ar pecetlui pentru totdeauna aspirațiile noastre naționale din viitor. Sângele ce-ar curge din întreg trupul neamului românesc, ar consfinți primul pas spre „visul lui neîmplinit...” Se întrebă mulți: De ce trebuie să se înfrățească armata

Regelui Carol cu armata împăratului Francisc Iosif? Ce interese pretind să apere românismul integritatea Monarhiei Habsburgice? De ce să vărsăm noi sânge pentru o împărăție, în care jumătate din neamul nostru e năpăstuit și amenințat în existența lui națională?

Nedumeririle sunt îndreptățite și cei ce-și pun asemenea întrebări au multă dreptate. Noi românii din monarhie deși am dat mereu dovezi de loialitate față de dinastie, deși am fost cei mai credincioși apărători ai tronului, totuși am fost socotiți ca o cantitate neglijabilă, ca o marfă în tranzacțiile ce le-a făcut dinastia și Austria cu Ungaria. E deci firesc să ne ridicăm glasul nemulțumirilor, cerând dreptate. Sentimentele jignite și dorința ispititoare de răzbunare ne-ar impune altă atitudine, tocmai potrivnică celei de astăzi. Cu toate acestea, poporul nostru dă din nou dovezi de cinste și de maturitate politică. Rămâne credincios dinastiei habsburgice, fiindcă e convins că existența ei mai e necesară în centrul Europei. Și își dă seama că interesele unui neam nu se pot călăuzi întotdeauna de sentimente; în politică, mai ales, aproape niciodată. În acțiunile mari, în care e în joc însăși existența neamului nostru, sentimentele trebuie să fie subordonate rațiunii reci, altfel greșelile fatale sunt inevitabile. Asta înseamnă maturitate politică.

În actuala situație o schimbare a atitudinii noastre ar putea avea urmări catastrofale și numai siliți de împrejurări o vom schimba-o. Noi trebuie să ne dăm seama că cel mai mare pericol pentru noi, ca neam, e slavismul, împotriva acestuia trebuie să ne apărăm cu toate puterile noastre. Marea de slavi ce ne înconjură nu ne poate inspira decât îngrijorări și nu ne poate impune decât o alianță cu dușmanii firești ai lor, cu germanii. Regatul român nu e încă așa de consolidat, ca să se poată rezema numai pe puterile lui proprii. Mai are nevoie de Basarabia ca să-și întărească poziția în Marea-Neagră și îi trebuie timp ca să se întărească înlăuntru, pentru a-și putea întoarce mai târziu privirile spre Apus. Noi, aici în cadrele monarhiei, avem lipsă de libertăți naționale pentru a ne întări poziția și pentru a pregăti prin muncă încordată posibilitatea întrupării idealului nostru.

Dacă ne cumpănim puterile, dacă nu vrem să ne dedăm la aventuri, atunci prietenia, în împrejurările date, cea mai strânsă a României cu Monarhia Habsburgică se impune ca o etapă a aspirațiilor noastre. O prietenie cu Rusia – a cărei putere e dubioasă – ar însemna pentru România să-și piardă și importanța și poziția ce-a câștigat-o, să fie mereu expusă conflictelor cu slavii de sud, pe partea cărora ar fi și Rusia; ar însemna să se arunce de bunăvoie în oceanul slavismului, atunci când nu e destul de tare, ca să poată înfrunta primejdia de a fi înghițită de valurile lui cotropitoare. Germanismul pentru neamul nostru nu prezintă și nu va prezenta niciodată niciun pericol. Interesele de viață ale Germaniei și ale Austriei pretind să întărească nu numai România ci întreg elementul românesc din Orientul Europei. Cele două puteri vor trebui să ne sprijine, nu fiindcă ne iubesc, ci fiindcă au lipsă de noi. Interesele lor în Orient sunt periclitate de slavi și vor face mari jertfe ca să și le apere. Întotdeauna își vor și pune pe picior de război toată puterea, ca să împiedice tendințele de expansiune ale Rusiei. Iar noi românii trebuie să le dăm mână de ajutor, fiindcă interesele noastre sunt mai apropiate de ale lor. Într-un viitor război va trebui deci să mergem alături de Austria. Această alianță ne-o impune și credința că cei mai mulți sorti de izbândă într-un viitor război îi are monarhia noastră, sprijinită de Germania. Noi din acest război numai câștiga putem!

O mărire teritorială a României până la Nistru în cazul unei învingeri e sigură și, după cum am mai spus, e o condiție primă pentru întărirea noastră din viitor. În schimbul jertfelor de sânge ce i le oferim Monarhiei Habsburgice, cerem să-și caute alte temelii constituționale, care să garanteze tuturor elementelor ce-i doresc integritatea o libertate națională. Revenind la principiile pe care le-a adoptat la 1848, cuprinse în lozinca împărătească: *egala îndreptățire a tuturor naționalităților*, ea va găsi în poporul românesc un străjer neadormit în cetățuia Carpaților.

Sibiu, 5 decembrie stil nou 1912.

Românii și ungerii (I)

Aceste două elemente menite să formeze împreună cu germanii un zid de despărțire între slavii de nord și cei de sud au interese comune de viață, după cum s-a mai spus și altă dată în revista noastră. O înțelegere între aceste două popoare se impune mai ales în împrejurările grele de astăzi, când primejdia unui război între Monarhia Habsburgică și Rusia plutește în aer.

Statul ungar, dacă are în vedere interesele monarhiei și interesele de viață ale neamului unguresc, trebuie să rupă cu politica absurdă de maghiarizare din epoca dualistă și să se împace cu ideea autonomiilor naționale pentru toate popoarele din monarhie. Autonomiile naționale vor cere, însă, o revizuire a constituției statului ungar și a celui austriac; vor cere o nouă formă de stat, la temelia căreia va fi principiul național. Ca întreaga monarhie să nu fie supusă unei zguduiri interne, trebuie să se găsească formulele de tranziție, care să pregătească lent consolidarea monarhiei pe baza acestor autonomii naționale. Una dintre aceste formule ar fi să se garanteze tuturor naționalităților libera dezvoltare.

În ce ne privește pe noi românii, credem că minimul drepturilor ce e dator să ni-l dea statul ungar, îl putem cuprinde în următoarele puncte: 1. Statul ungar să întrețină legături amicale cu România și ca urmare a acestei amiciții să desființeze toate prohibițiile, care ținesc împiedicarea unității culturale a tuturor românilor (să permită legăturile bisericilor noastre cu cele din România; să permită intrarea în Ungaria a tuturor ziarelor, revistelor și cărților din România; să permită venirea în Ungaria a conferențiarilor, a trupelor teatrale și a altor artiști fără a cere autorizație specială de la guvern); 2. În convențiile comerciale cu România, statul ungar să respecte interesele elementului românesc din Ungaria, mai ales a locuitorilor din preajma frontierei române; 3. În armata comună și la honvezi instrucția feciorilor români să se facă în limba română. În justiția militară să se respecte drepturile limbii române; 4. Statul ungar să recunoască poporul român de individualitate politică alcătuitoare de stat și să-i asigure dezvoltarea lui etnică prin instituții de drept public; 5. Românii să aibă libertatea legală de a se organiza în partid politic de sine stătător și să poată funcționa liber și independent ca și celelalte partide politice din Ungaria; 6. Poporul român să fie reprezentat în corpurile legiuitoare și în delegații, în proporția sa numerică. Deputații Partidului Național Român să participe în toate comisiile parlamentare, în care se tratează chestiuni privitoare și la români; 7. Să se introducă și în Ungaria votul universal direct, secret și după comune, iar arondarea cercurilor românești să se stabilească în înțelegere cu Partidul Național Român; 8. Egala îndreptățire a tuturor naționalităților din Ungaria să se garanteze prin legi speciale, abrogându-se toate legile și dispozițiile anterioare care nesocotesc principiul egalei îndreptățiri; 9. Statul ungar să garanteze prin legi autonomia deplină a ambelor biserici române (ortodoxă și unită). Să revoace toate ordonanțele ministeriale, care știrbesc autonomia bisericii ortodoxe. Statul să permită înființarea de noi episcopii românești după trebuință.

Comunele românești din noua episcopie greco-catolică maghiară și din vicariatul secuiesc să fie retrocedate episcopilor românești cărora au aparținut. – Ambele confesiuni române să beneficieze de ajutoare din vistieria statului în proporția numărului de credincioși și să li se pună la dispoziție mijloacele materiale necesare pentru administrarea autonomă a bisericilor. Să se modifice legea de congruă, adică §-ii, care nesocotesc autonomia bisericilor. – Arhieriei aleși cu majoritate de voturi să fie întăriți fără nicio condiție. – Nicio lege specială, care privește mai de aproape interesele bisericilor românești să nu se prezinte corpurilor legiuitoare fără știrea și consimțământul bisericilor. – În Ministerul de Culte și Instrucție Publică să se înființeze o secție specială pentru afacerile bisericesti, școlare și culturale ale românilor. Șeful acestei secții să fie un român, în calitate de consilier ministerial, iar funcționarii să fie toți români de ambele confesiuni; 10. Statul ungar să respecte egala îndreptățire în învățământul universitar, secundar și primar. Și anume: a) Limba și literatura română la universitățile din patrie să fie propusă de oameni de

știință, numiți dintre cetățenii ungari din partea ministerului, la recomandarea „Asociațiunii”. La universitățile din Budapesta și Cluj să se înființeze catedre pentru Istoria Românilor. Profesorii acestor catedre să fie numiți de minister iarăși la recomandarea „Asociațiunii”. – Societățile studențești universitare cu caracter național să fie respectate și sprijinite, atât de stat, cât și de universități, ca și societățile studențești maghiare similare. – Să se permită și să se sprijine clădirea câte unui cămin studențesc în Budapesta și Cluj, în care să se adăpostească universitarii români lipsiți de mijloace. – Studenții să nu fie persecutați și trași în cercetare disciplinară pentru convingerile și manifestațiile lor politice; b) Statul ungar să susțină licee cu limba de propunere română în părțile locuite de români.

Până când se va putea realiza înființarea acestor licee, guvernul să revină asupra dispozițiilor luate față de liceele din Năsăud și Beiuș, permițând să se propună toate obiectele în toate clasele liceale numai în limba română. Să completeze cu ajutor de stat Liceul român din Brad. Să prefacă în liceu românesc liceele de stat din Lugoj și Sibiu. În toate liceele statului aflătoare pe teritoriul locuit de români și cercetate de români, limba română să se propună ca studiu obligator pentru români. Înființarea liceelor românești și internatelor de băieți din partea bisericilor românești sau altor societăți să fie permisă și sprijinită de stat; c) învățământul primar să fie gratuit. Statul să susțină școli primare cu limba de propunere română în comunele rurale în care majoritatea locuitorilor sunt români. Până la realizarea acestora, guvernul să abroge legea lui Apponyi și să revoce ordonanțele ministeriale privitoare la școlile populare, care ținesc maghiarizarea. Legea lui Apponyi să fie înlocuită cu o lege întemeiată pe principiile pedagogice moderne și pe principiile naționale. – Catehizația elevilor români să se facă, la toate institutele de învățământ, în limba română. – Manualele de învățământ pentru școlile românești să se aprobe la recomandarea secției speciale din Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, a cărei înființare am cerut-o în punctul 9; d) Statul să susțină școli normale (preparandii) de stat cu limba de propunere română. Școlile normale existente să fie subvenționate de stat și să fie puse sub controlul secției speciale românești din Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică; 11. Statul să garanteze prin lege dreptul de liberă întrunire și asociere pe baze naționale. – În special înființarea societăților culturale de orice fel să fie pe deplin liberă. Societățile culturale mai importante să fie sprijinite materialicește de stat și să aibă aceleași înlesniri ca și societățile maghiare similare (reduceri la tren, corespondența scutită de porto poștal etc.). Statul să sprijine înființarea de teatre populare în orașele și satele cu populație românească; 12. Statul să garanteze prin lege deplina libertate a presei și să desființeze cautiunea politică; 13. Statul să garanteze prin lege că poporul român va fi judecat în limba lui proprie. – La tribunalele și judecătoriile aflătoare pe teritoriul locuit de români să fie numiți judecători români. La aceste tribunale și judecătorii limba română să fie introdusă în vorbire și în scris (pârile, pertractările și sentințele să se facă în limba română); 14. Statul să garanteze prin lege că poporul român va fi administrat în limba lui proprie.

Autonomia comitatelor și comunelor să fie garantate prin lege. Limba oficială în comitatele și comunele în care majoritatea locuitorilor sunt români să fie cea românească. În comitate și comune să se respecte și limba minorităților. Comitatele și cercurile administrative să se arondeze după naționalități. În comitatele și comunele locuite de români funcționarii să fie de naționalitate română. Să se introducă votul universal și în administrație; 15. Colonizările pe moșiile statului, în părțile locuite de români, să se facă cu plugari români destoinici. În fiecare comitat locuit de români să se înființeze ferme model și școli de agricultură cu limba de propunere română.

Acțiunea de ajutorare economică a statului să se extindă și asupra ținuturilor românești. Statul și organele administrative să sprijine însoțirile care există și care se vor mai înființa pentru întărirea economică a poporului român; 16. Statul să susțină școli practice de industrie și de comerț cu limba de propunere română. Să sprijine industria casnică românească; 17. În părțile locuite de

români să se îngrijească de un serviciu sanitar conștiincios, creând noi posturi de medici și înființând spitale. În comitatele și comunele românești toți medicii să fie români.

Postulatele de ordin național ale românilor cuprinse în aceste 17 puncte nu sunt noi. Ele se găsesc în programele noastre politice, în diferite memorii și cuvântări ale românilor. Le-am adunat și le-am întregit cu gândul de a le da publicității ca material pentru cei chemați să cârmuiască viața noastră politică și ca puncte de orientare pentru publicul mare. Păreră noastră personală e că, împlinindu-ni-se și garantându-ni-se aceste drepturi, s-ar putea înjgheba o înțelegere între unguri și români. Despre această înțelegere vom mai vorbi.

(1913).

Mișcarea cooperatistă

„Asociațiunea” ținând cont de nevoile multiple ale poporului nostru, a primit oferta de 50 de mii de cor. a dlui Vasile Stroescu, angajându-se a lua sub scutul ei propaganda mișcării cooperative, în scopul căreia marele nostru mecenat dăruise suma de mai sus. În ședința sa din urmă „Asociațiunea” a și ales un conferențiar în persoana dlui Gheorghe Stoica, fost redactor la mai multe ziare, care și-a și început activitatea în direcția aceasta. Noul conferențiar a prezentat Comitetului central al „Asociațiunii” un plan de activitate, pe care-l dăm în rezumat în cele ce urmează. Pentru familiarizarea publicului cu ideea cooperăției și pentru orientarea lui pe terenul acesta este necesară o propagandă în graiu viu, dusă cu un aparat de cunoștințe speciale.

Mijloacele întrebuintate în acest scop sunt de diferite naturi. Propagatorul va trebui să se îngrijească de creșterea unei generații de oameni, chemați să promoveze ideea cooperăției odată încolțită în inima poporului nostru. Atenția lui va trebui de la început îndreptată asupra institutelor noastre teologice și pedagogice încredințate cu creșterea unor generații de intelectuali, care vin mai des în contact cu poporul și au în seama lor conducerea lui. Viitoarea preoțime și învățătorime va trebui deci familiarizată cu sistemele diferitelor soiuri de cooperății, care în toate țările unde prosperează dau cele mai binecuvântate roade. Un alt mijloc de propagandă este crearea unui curent favorabil pe cale publicistică, prin ziare și reviste, sau prin redactarea unui organ special, cu colaborarea tuturor prietenilor acestei însemnate mișcări economice.

Ca un început practic conferențiarul și-a luat sarcina de a scrie pe înțelesul tuturor o broșură informativă asupra cooperativelor sătești, care se va publica în biblioteca populară a „Asociațiunii”. Va ține apoi cursuri de vară pentru preoți și învățători în diferite centre românești și va lumina poporul asupra acestei mișcări prin prelegeri la țară, mai cu seamă în localitățile prielnice unei înjghebări cooperative. Va aduce un folos real desigur și întocmirea de studii speciale pentru cărturari, în care se va trata în mod științific importanța tovărășilor pentru progresul cultural, social și economic al poporului. Conferențiarul va ține cont și de educația practică a celor chemați la conducerea însoțirilor cooperative, în scopul acesta va întocmi o călăuză practică pentru introducerea viitorilor conducători în secretul administrației și în purtarea contabilității. Pentru cunoașterea cât mai temeinică a terenului prielnic înființării de însoțiri economice, conferențiarul va căuta să adune date statistice cât mai exacte asupra vieții economice și sociale a poporului nostru din diferitele ținuturi, și amăsurat acestor date va înființa bănci sătești acolo, unde ele sunt reclamate de necesitățile populației, fără a jigni interesele institutelor financiare deja existente.

Începutul acțiunii sale, conferențiarul îl va inaugura cu redactarea statutelor model și a tuturor scrisorilor necesare la îndeplinirea formalităților legale de întemeiere. Dar activitatea acestui nou organ al „Asociațiunii” nu se va mărgini numai în cadrul mișcării cooperative.

Cunoscând tendințele instituției noastre de cultură, conferențiarul se va lăsa călăuzit în toate acțiunile lui de scopul măreț pentru care a fost creată „Asociațiunea” și va căuta să concentreze interesul tuturor românilor în jurul acestei mame protectoare a neamului nostru.

Iată de ce adresăm și cu acest prilej un calduros apel către toți românii de bine, să dea noului conferențiar tot concursul lor pentru a-și putea îndeplini în conștiință greua sarcină, ce i se impune. A servi instituțiile noastre de propagandă culturală și economică înseamnă a ține neamul nostru în curent cu civilizația modernă, înseamnă a ne crea nouă înșine un trai mai omenesc, mai liniștit, adăpostit de greul vieții și nesiguranța zilei de mâine.

(1913).

Granițele Dobrogei

Dobrogea de astăzi a fost cedată României din partea Rusiei prin Tratatul de la Berlin din 1878 (13 iulie), în schimbul Basarabiei, pe care România o redobândise prin Tratatul de la Paris (1856). România a luat în posesiune Dobrogea în 18 noiembrie 1878, când a fost evacuată de oștile rusești. Întinderea Dobrogei e de 15 536 km pătrați. Dobrogea care înseamnă „țară bună” (de la slav. dobro = bun) adică productivă, din cauza poziției ei geografice a fost expusă în cursul vremii la numeroase năvăliri barbare care ținteau cucerirea Constantinopolului.

De aceea încă împăratul Traian, îndată după cucerirea Daciei și a gurilor Dunării a durat un val de apărare, ale cărui urme se pot vedea și astăzi între Cernavodă și Constanța. Sub Mircea cel Bătrân și Mare, Dobrogea ajunsese sub stăpânire românească. În cele dintâi hrisoave ale sale, Mircea se numește: „*Mare voievod și domnitor a toată țara Ungro-Vlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărăști, și Amlașului și Făgărașului, Hațeg, și Banatului de la Severin domn, și de amândouă părțile pe toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Dârstorului stăpânitor*”, iar în documentele latinești el poartă titlul: „*Voievod transalpin, duce al Făgărașului și Amlașului, comite (sau ban) al Severinului, despot al țării lui Dobrotici și domn al Silistrei*”. Dobrogea și Silistra au fost cucerite de Dan I (1385-1386), care voind să recucerească Severinul, a năvălit cu oștire în Banat și a căzut în luptă cu țarul bulgar Șişman.

Stăpânitorul de mai înainte al Dobrogei, Dobrotici (mort cam pe la 1386) a fost tributar turcilor, cum era și Șişman, țarul bulgar. Din pricina acestei țări, Mircea s-a încurcat în multe lupte cu turcii. După o vitejească rezistență, Mircea pierde Dobrogea și Silistra în 1387¹⁰¹, care de atunci au rămas tot sub stăpânire turcească până la 1878. Cetățile Rusciuc, Silistra, Șumla și Varna au alcătuit cadrilaterul de apărare al turcilor împotriva numeroaselor invazii rusești. Îndeosebi Silistra, numită de țarul Nicolae al Rusiei „cheia Dobrogei” a jucat un rol însemnat în războaiele dintre ruși și turci de la 1828-1829 și de la 1854, când ea a rezistat asediului rusesc, fără să poată fi cucerită. În războiul din 1877-1878 armatele rusești au evitat să o atace, trecând prin România.

Silistra, înconjurată de întărituri puternice are trei poziții mai importante: Medgidia-Tabia, Ordo-Tabia și Arab-Tabia. Prima poziție, la înălțime de 108 m deasupra nivelului mării predomină celelalte poziții. Cetatea Silistra predomină și teritoriul dincolo de Dunăre și orașul românesc din fața Silistrei Călărași. Lățimea Dunării între aceste două orașe e de 2 600 m. Silistra a fost evacuată de armatele turcești în februarie 1878 și cedată prin Tratatul de la Berlin Bulgariei, cu îndatorirea să-i dărâme întăriturile, ceea ce Bulgaria n-a făcut. Dimpotrivă a întărit-o și mai mult. Silistra astăzi are 12 055 locuitori, dintre care jumătate sunt mahomedani, iar cealaltă jumătate bulgari, greci și evrei. Pentru stabilirea actualei granițe a Dobrogei spre Bulgaria a fost multe neînțelegeri și multe tratative, care se pot citi în cartea principelui Gh. Bibescu, *Istoria unei fruntării*.

¹⁰¹ Conform D. Onciul, *Din istoria României*, București, 1906, pp. 19-20.

Comisia de delimitare din 1878 și comisia tehnică din 1879 fixase granița Dobrogei pe lângă zidurile Silistrei pe la poalele înălțimii Medgidia-Tabia, dând României două din pozițiile mai însemnate din jurul Silistrei Arab-Tabia și Ordo-Tabia. Cabinetul din Viena, la 1880, a modificat această graniță, cedând României numai Arab-Tabia și dând Bulgariei 48 km pătrați. Această graniță, prin care România a rămas în inferioritate strategică față de vecina sa dinspre sud, a și fost impusă guvernului român de puterile europene. La Congresul de la Berlin, Waddington, ministrul de externe al Franței și contele Corti, ministrul de externe al Italiei au propus să se anexeze și Silistra României și să se fixeze o graniță naturală Dobrogei. Propunerea fusese acceptată și de comisia europeană de delimitare, cu excepția Rusiei, care câștigând pe partea sa și pe Austria, a reușit în cele din urmă să impună României granița actuală. România crede că a sosit timpul ca să rectifice granița dobrogeană în înțelesul hotărârii Congresului de la Berlin. Bulgaria întărindu-se prin noile cuceriri, constituie pentru Dobrogea un pericol permanent, mai ales, că dânsa nu a renunțat la visul de a încorpora și Dobrogea la marea Bulgaria.

Întărirea cetății Silistra, câmpul întărit de bulgari la Dobrici (între Silistra și Varna), hărțile militare ale Statului-Major bulgar, manualele pentru soldații Armatei Bulgare¹⁰² dovedesc intențiile Bulgariei. În aceste hărți și manuale Dobrogea e înșirată între provinciile bulgare subjugate României. Nici iscusitul Danef n-a putut dezminți aceste dovezi, arătate de presa din România. Din punct de vedere geologic și geografic, frontiera naturală a Dobrogei e depresiunea Rusciuc-Șumla-Varna, formată de cele două cursuri de apă opuse, Lom, afluent al Dunării și Provadia, afluent al Mării-Negre¹⁰³. Întreg cadrilaterul ar trebui să treacă deci în posesia României. Dar numai un triumf al armelor române va putea cuceri această graniță naturală. Acest cadrilater balcanic, numit după cele patru cetăți Rusciuc-Silistra-Șumla-Varna, este de o deosebită importanță strategică. La adăpostul celor patru cetăți Armata Bulgară se poate concentra în liniște împotriva României și poate trece granița fără nicio rezistență, amenințând podul de la Cernavodă și linia atât de importantă Cernavodă-Medgidia-Constanța, linie care într-o zi poate fi tăiată de cavaleria bulgară, iar în cel mult două zile de celelalte arme¹⁰⁴.

Frontiera actuală dobrogeană e deci o poartă deschisă pentru bulgari. În tratativele cu Bulgaria, România a cerut întâi cetatea Silistra, fără de care apărarea graniței dobrogene e imposibilă, și 10-20 km spre Rusciuc de-a lungul Dunării, iar de aici linia dreaptă până la Balcic, după cum se vede în harta ce o publicăm. În timpul din urmă România cere linia de frontieră de la Turtucaia, așezată pe coline, la mijloc între Silistra și Rusciuc, 60 km departe de București, iar de aici linie dreaptă până la o depărtare de 20 km spre nord de la portul Varna. Acest teritoriu cam de 3 000 km cu 250 mii locuitori cuprinde porturile Cavarna și Balcic, apoi târgușorul Dobrici, întărit de bulgari. Regiunea e săracă și teritoriul e locuit de foarte puțini bulgari, așa că din punct de vedere etnic Bulgaria nu pierde aproape nimic. Sub stăpânirea românească ar progresa desigur și acest ținut, după cum a progresat și Dobrogea, care de la 1878-1906 de la 147 mii locuitori s-a urcat la 298 000, producția pământului s-a dublicat, iar numărul elevilor de la școlile primare a crescut de la 3 100 la 19 531¹⁰⁵. Din cele mai sus înșirate se vede lămurit că ce importanță are pentru România rectificarea graniței dobrogene.

(1913).

¹⁰² *Tovarășul soldatului*, manual pentru tinerii soldați de toate armele, de căpitanii de rezervă Gujgolog și Kotew, aprobat de Statul Major General al armatei și recomandat de ministerul de război.

¹⁰³ Informații luate din: *Un ofițer. Frontiera Dobrogei*, Minerva, 2 ianuarie 1913.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Conform I. N. Lahovari: *Progresele Dobrogei de la anexare până astăzi, 1878-1906*. București, 1907.

Un jubileu: Dobra-Sasca

Dl dr. Aurel Vlad prin căderea de la Sasca și-a serbat jubileul de zece ani al învingerii de la Dobra. Poate dl Vlad nici nu și-a dat seama de acest jubileu trist, pe care îl înregistrăm și noi cu toată jalea clipelor de îngropare. Căci ce alta e o alegere într-un cerc curat românesc, când se termină cu înfrângerea flămurii noastre de luptă, purtată de cel dintâi stegar, de dl dr. Aurel Vlad, și apărută de niște „eroi”, ca alegătorii din Sasca? Gândindu-ne la această înfrângere dureroasă, simțim în suflet fiorul unor prevestiri. După cum prin biruința de la Dobra s-a îngropat epoca pasivității din viața noastră politică, tot așa alegerea de la Sasca ni se pare prima cruce pe mormântul activității politice sentimentale și romantice.

În mintea noastră căderea de la Sasca ia proporțiile unui memento, care cere o nouă îndrumare a politicii Partidului Național Român. De la Dobra până la Sasca am câștigat o experiență bogată, care trebuie să ne deschidă ochii spre alte orizonturi, spre alte căi, care ne înlesnesc mai ușor realizarea idealurilor noastre politice. În cei zece ani din urmă s-au schimbat împrejurările atât în sânul Partidului Național cât și în sânul puterii de stat, cu care avem să luptăm. Dacă vom căuta să înțelegem și să ne explicăm căderea de la Sasca, credem că vom găsi mai ușor și noile mijloace de luptă și de apărare. Să avem deci o clipă îndrăzneala de a privi adevărul și realitatea în față. Epoca pasivistă a fost fără îndoială o mare greșeală în viața noastră politică. Neamul nostru sau mai bine zis reprezentanții lui politici, cei mai mulți născuți și crescuți în epoca absolutismului austriac, în care a răsărit soarele libertăților noastre naționale, nu puteau recunoaște nici dualismul, nici constituția ungară și nici subordonarea elementului românesc puterii de stat a Ungariei. Ei considerau pactul Austriei cu Ungaria ca un stadiu vremelnic, visau la autonomia Ardealului sau la autonomia națională în cadrele monarhiei. Anexarea Ardealului o socoteau de ilegală. Când au văzut, că guvernele ungare nu execută legea de naționalități și că drepturile garantate prin legea egalei îndreptățiri sunt rând pe rând amenințate, au părăsit cu toții parlamentul, declarând că-i stăpânit de un spirit anticonstituțional.

Pasivitatea pentru ei era singura armă legal constituțională, care a fost făurită de convingerea, că Austria nu va arunca pradă unguirilor pe cei mai credincioși apărători ai dinastiei. Greșeala tacticii și calculului făcut de antecesorii noștri e a se căuta în lipsa de organizație și în lipsa de putere a poporului nostru. Ce s-a întâmplat? Poporul, cu drepturile ce le-a avut, a luat parte la alegerile parlamentare. Cei mai mulți partizani ai taberei guvernamentale se recrutau de obicei din părțile locuite de români. Așa, că pasivitatea era numai un principiu cărturăresc, pe care poporul nu l-a înțeles și nu l-a respectat. Ici-colea însăși cărturărima călca principiul rezistenței pasive, luând parte la alegeri și trimițând chiar și deputați români în parlamentul anticonstituțional. Pentru unguri elementul românesc a rămas, însă, învăluit într-o taină, de care aveau un fel de teamă a necunoscutului. De aceea în epoca pasivistă nici n-au îndrăznit guvernele să dea lovituri grele existenței noastre naționale. Procesul memorandumului și ordonanța lui Hieronymi, prin care s-a desființat Partidul Național Român, loveau numai în reprezentanții politici, dar nu în însăși existența noastră națională. Dl Vlad, cu o seamă de tovarăși de idei au călcat solidaritatea și disciplina națională oficială, candidând, în iunie 1903, la Dobra cu programul partidului, fără autorizația și contra voinței reprezentanților lui. În iarna anului 1902 încetase din viață președintele Partidului Național, dr. Ion Rațiu, în sânul partidului se iviseră o mulțime de neînțelegeri, organul oficial al partidului, *Tribuna* din Sibiu slăbise, așa că în aprilie 1903 a trebuit să înceteze. Pășirea dlui Vlad a fost deci favorizată și de împrejurări. De altfel dl Vlad avea dreptate, când spunea, că „*Solidaritatea națională a politicii noastre e o frază deșartă*” și când admitea oportunistul politic, scriind: „*A face tot ce se poate face pentru promovarea intereselor naționale, în acest înțeles suntem (adică gruparea tânără) și trebuie să fim oportuniști*”. La Dobra guvernul a făcut o alegere cinstită și dl Vlad a triumfat și cu el a triumfat și ideea activității politice.

În 1905 s-a decretat oficial într-o conferință a Partidului Național Român. Și la alegerile ce-au urmat, românii au trimis vreo 15 deputați în parlamentul țării. Însuflețirea era mare și nădejile și mai mari. De pasivitate nu mai vorbea nimeni. Se considera ca o epocă moartă în viața noastră politică. Ungurii în acest timp purtau lupte înverșunate cu Austria și cu dinastia, încercând să pregătească independența Ungariei. În aceste lupte se amesteca și glasul deputaților români, care pe deoparte arătau nedreptățile ce se fac poporului nostru, iar pe de altă parte protestau energic împotriva aspirațiilor maghiare. Parlamentul de pe malurile Dunării simțea că are în sânul ei un corp străin, care îl încurcă și care la un moment dat poate să fie primejdios. Au încercat să câștige pe români pe partea lor (tratativele de pace ale lui Tisza cu dl Miha și propunerile noului guvern al Partidului Muncii), dar n-au reușit, deoarece deputații noștri țineau morțiș, – împotriva principiului oportunist – la intransigență, la dobândirea drepturilor pe seama poporului românesc.

Atunci, la ultimele alegeri, i-au eliminat din sânul parlamentului aproape pe toți. Abia au mai rămas cinci. Guvernul a voit să le arate, că lupta lor împotriva puterii de stat e zadarnică.

În urma împrejurărilor din Balcani au început noi tratative de pace, care s-au terminat iarăși fără rezultat, deoarece comitetul național n-a obținut nicio garanție că intrând în apele partidului guvernamental se vor respecta drepturile poporului românesc. Activitatea parlamentară a avut un succes mare: a pus chestiunea naționalităților în discuție. Un moment credeam că va fi spre binele nostru. Astăzi, însă, vedem că a fost în detrimentul elementului românesc din Ungaria.

Ungurii au început să ne studieze, să ne cunoască și prin urmare să ne dea lovituri de moarte. Legea școlară a lui Apponyi e una dintre cele mai grele. Stratificarea notarilor va fi a doua. Și vor mai urma multe altele, dacă împrejurările vor fi favorabile ungarilor. Ce-am făcut noi în acești zece ani, ca să ne apărăm? Am ținut adunări populare, am deșteptat conștiința poporului, l-am dus în lupte electorale și am protestat împotriva tuturor nedreptăților, care ni s-au făcut. Toate acestea sunt fapte pozitive. Dar, când ne dăm seama că lupta unui popor numai atunci poate să fie dusă cu șanse de biruințe, când acel popor e organizat, când dispune, pe lângă însuflețire, și de o forță de rezistență, atunci trebuie să recunoaștem că suntem foarte slabi și incapabili de o luptă față de puterea volnică a statului. Când s-a inaugurat activitatea politică se spunea că Partidul Național Român nu așteaptă rezultate de la lupta parlamentară, ci vrea să organizeze poporul politicește. Această organizație nu s-a făcut nici până astăzi. Lipsa de organizație e prima cauză a slăbiciunii noastre. Greșeala din epoca pasivistă s-a perpetuat deci și în epoca activistă. Guvernele ungare au observat că prin corupție, prin forța brutală a administrației și a jandarmeriei pot să învingă pe cei mai populari candidați naționaliști și să-și sporească numărul aderenților din cercurile românești, ca și în vremea pasivității. Cazul recent de la Sasca.

Reprezentanții politiciii activiste au admis oportunismul politic, renunțând la pasivitate, dar n-au rămas consecvenți sistemului oportunist. Au păstrat ceva din îndărătnicia principiilor pasiviste de câte ori era vorba să pacteze cu guvernul ca partid al poporului românesc, dar de pactări și compromisuri parțiale nu au fost străini. Așa, de pildă, chiar cercul Sasca la alegerile trecute a trimis în parlament un deputat român guvernamental, iar dl dr. Teodor Mihályi, în cercul Ileanda Mare n-a avut contracandidat din partea guvernului ș. a. m. d.

Prin pactările parțiale s-a clătinat încrederea obștei românești în intransigența, solidaritatea și disciplina partidului, iar guvernul ungar a observat că intransigența noastră nu se reazemă pe o convingere neclintită și pe o putere reală. Reprezentanții politiciii activiste, dacă erau consecvenți și dibaci nu trebuiau să scape momentul favorabil de a încheia un pact cu guvernul, când s-a format Partidul Muncii, și de a cuceri o situație importantă în parlament, care le-ar fi înlesnit realizarea treptată a idealurilor noastre naționale. Aceste greșeli sunt a doua cauză a înfrângerilor din epoca activistă.

Guvernul ungar astăzi a ajuns la convingerea că poate desființa ușor Partidul Național Român, alegând în fiecare cerc românesc un deputat român guvernamental fără să mai facă pacturi cu reprezentanții legali ai poporului nostru. Nu vrem să ne dedăm la profetii, dar ne așteptăm ca la

viitoare alegeri cercurile românești să aleagă deputați români guvernamentali și ca în toate sau aproape în toate cercurile candidații partidului nostru să cadă. În acest caz guvernul ungar va trâmbița cu emfază că adevărații reprezentanți ai poporului românesc sunt deputații guvernamentali, care se identifică și aprobă politica statului chiar și atunci, când ea țintește desființarea noastră ca neam. Deputații români guvernamentali, fiind recrutați din elemente inconștiente, nu vor protesta. Astfel Partidul Național Român va rămâne în aer, va fi un partid înfrânt, care cine știe câtă vreme va sta în amortire. Presa va rămâne singura armă de luptă. Iată ce semne de prevestire tristă atribuim noi căderii de la Sasca. Bineînțeles că împrejurările externe pot să tulbure calculul unguesc, poate un singur an să creeze situații cu totul schimbate.

Vrednicia noastră a conducătorilor nu va contribui, însă, aproape cu nimic la aceste schimbări. Numărul nostru va fi poate singurul factor care va trage în cumpănă, dacă din aceste situații schimbate va fi să câștigăm ceva. Aceste constatări nu sunt izvorâte dintr-un sentiment de disperare și de neputință. Noi, oricâte primejdii și furtuni trec și vor mai trece peste capul nostru, nu ne pierdem nădejdea în viitorul poporului românesc. Cunoaștem puterea lui de viață latentă și suntem adânc convingși, că un asemenea popor nu va putea fi desființat. Dimpotrivă va trebui să biruiască. Dar datoria conducătorilor lui e să-și dea seama de viforul ce-l amenință și să se gândească din vreme la mijloacele de apărare. Tânguirile și protestările sentimentale în vreme de primejdie n-ajută nimic. Se cere muncă conștientă, disciplinată și neîntreruptă, se cere întruparea unei organizații, a unei puteri, pe care să nu o poată înfrânge nicio furtună. Să învățăm de la polonii din Germania cum se luptă și cum trebuie să se lupte un popor împotriva unei puteri de stat. Epoca vorbelor din viața noastră politică să fie deci înlocuită cu epoca, faptelor!

Acest învățământ îl putem trage din experiențele câștigate de la Dobra până la Sasca.

(1913).

Politica externă a României

În aceste vremuri fiecare cărturar, care se respectă, e și diplomat. În cafenele, în birturi, în tren, ziua și noaptea, oriunde te-ai duce nu poți scăpa de discuțiile diplomatice. Și nu există doi inși care să aibă aceeași părere. Din câte știre răzleață de ziar fiecare îți făurește cele mai imposibile combinații, pe care ceilalți le primesc cu neîncredere, le combat și, după ce s-au frământat ceasuri întregi, n-ajung la niciun rezultat. Fiecare rămâne cu părerea lui, care de cele mai multe ori nu se reazemă pe nicio cunoștință a istoriei și a împrejurărilor. Se discută mai ales mult politica externă a României. Se critică aspru și des atitudinea ei față de războiul din Balcani.

Unii spun c-ar fi trebuit să rupă legăturile cu Tripla Alianță și să pacteze cu Rusia, alții o muștră că nu a intrat în „Confederația statelor din Balcani”. Foarte puțini sunt, însă, aceia, care caută să-și dea seama de adevărata situație. Unul dintre acești *puțini* e dl I. G. Duca, deputat, care într-o conferință ținută la cercul de studii al Partidului Național Liberal din București – un asemenea cerc de studii n-ar putea exista oare și în sânul partidului nostru? – dă câteva puncte de orientare asupra politicii externe a României, vrednice de cunoscut și la noi.

Dl Duca ne spune că situația externă a României a fost strâns legată de starea de lucruri din Balcani, că această situație e în funcție directă cu raportul de forțe din Peninsula Balcanică. Situația geografică a României e foarte dezavantajoasă: înconjurată de o mare de slavi, așezată între două mari împărății cu supuși români și cu ieșire numai la o mare închisă. Cu toate acestea România a avut până acum o situație privilegiată, deoarece împărăția otomană era prea slabă pentru a constitui un pericol pentru dezvoltarea ei, dar destul de puternică pentru a ține în frâu naționalitățile balcanice și pentru a inspira frică statelor din Balcani, mai mici și mai slabe decât România. Politica externă de până acum a României nu putea fi deci alta decât aceea de a menține

cu ajutorul Turciei echilibrul de forțe din peninsula atât de favorabil ei. Menținerea cu orice preț a puterii otomane garanta situația privilegiată și dominantă a României în Balcani. O alianță a ei cu statele balcanice în actualul război ar fi fost o greșeală, deoarece ar fi contribuit singură la distrugerea echilibrului favorabil ei, la nimicirea situației externe și la slăbirea influenței precumpănitoare de care se bucura în Orient. Politica externă a României a fost deci foarte clară, foarte precisă și justă. România n-a vrut să împiedice statele din Balcani a ajunge la îndeplinirea idealurilor lor naționale, a vrut, însă, ca, după putință, să întârzie ceasul îndeplinirii acestor aspirații, a vrut ca momentul realizării idealurilor urmărite de statele din Balcani să coincidă cu realizarea idealului național românesc.

În cursul crizei balcanice România a făcut, însă, mai multe greșeli. Trebuia să împiedice mai întâi cu orice preț distrugerea *status-quo*-ului balcanic sau, dacă nu reușea, să-și fi cerut energic partea la rezolvarea chestiunii orientale. Asta era cu atât mai ușor, cu cât interesele marilor puteri coincideau cu interesele României. Dovada cea mai bună e stăruința sinceră a Europei în cursul războiului pentru localizarea conflictului și pentru înlăturarea unei conflagrații generale. Iar la rezolvarea chestiunii orientale avea atâtea mijloace de a interveni. Dar România a scăpat momentul istoric și prin urmare a pierdut situația precumpănitoare pe care a avut-o până acum și cu greu va mai reuși să și-o recâștige. România poate trage învățăminte cel puțin pentru viitor.

Politica ei externă nu poate fi o politică de înfeudare, de supunere oarbă, de abdicare a oricărei individualități și a oricărui spirit de inițiativă, căci o asemenea politică nu este compatibilă cu interesele ei de stat și cu interesele naționale a întregului neam. Al doilea învățământ e să nu mai facă o politică externă de exclusivism, adică de alianță cu unii și de ostilitate cu alții, căci alianța cu un stat nu exclude întreținerea de raporturi amicale și de înțelegere cu celelalte state.

Al treilea învățământ e că trebuie să se bazeze mai mult pe puterile proprii, decât pe ale altora și spre acest scop să nu uite spusele lui Bismarck: „*Ca să poți face o bună politică externă, trebuie să ai mai întâi o bună și puternică situație internă*”. Iar cât timp are o țărânie săracă, neștiutoare de carte și lipsită de drepturi politice, toată politica ei n-are niciun reazem și niciun sprijin în conștiința maselor. Acestea sunt adevărurile spuse de dl Duca. Conferința e publicată în „Biblioteca politică” nr. 2, care apare în Editura revistei *Flacăra*. Se vinde cu 50 bani. O recomandăm cititorilor noștri, căci multe pot învăța din ea.

(1913).

Ofensiva națională

Înfrângerile pe care le-a suferit România au început să preocupe serios pe oamenii gânditori din țară. Pe lângă părerile celor două personalități politice marcante din sânul Partidului Național Liberal, auzim un glas și din sânul Partidului Junimist, vrednic de ascultat. E glasul dlui Simion Mehedinți (Soveja), care sub titlul din fruntea acestor rânduri publică o broșură de 50 de pagini (Soveja, *Ofensiva națională*, București, 1913. Preț: 1 leu). O broșură care trebuie citită de cei ce vreau să aibă o orientare deplină asupra greșelilor din trecut și asupra problemelor din viitor a politicii românești. Dl Mehedinți spune, că în perioada de la Plevna până la Ciatalgea „*Românii ajunși la neatârnaire trebuiau să se bazeze mai întâi de toate pe ei și să se folosească de toate împrejurările potrivit cu interesele lor și cu pilda altor neamuri*”, conducătorii trebuiau să-și dea seama, că „*România nu poate avea sorți de izbândă în viitor, decât luptând întâi de toate să asigure existența și persistența elementului românesc dimprejur*”. Dar ei au lăsat ca mișcarea ascendentă, pregătită de marea generație de la Bălcescu până la Kogălniceanu, să înceteze deodată cu Războiul pentru Neatârnaire și cu împlinirea punctelor din programul divanului ad-hoc. De la război și până astăzi România a

trăit o epocă de rătăcire, alături de realitate, dând vieții de stat o dezvoltare greșită. Cauzele acestor rătăcirii de 30 de ani sunt multe.

Cea dintâi a fost romantismul politic al tinerilor crescuți în școlile apusene, care au fost copleșiți de spiritul revoluționarilor internaționali, nepotrivit cu împrejurările din țară. Acești tineri s-au jucat și în țară de-a revoluția (la 8 august 1870 republicanii din Ploiești au încercat să detroneze pe Carol) și s-au ridicat împotriva armatei, fiindcă așa făceau și francezii. Altă cauză a fost lipsa de cultură istorică, geografică și etnografică a celor mai mulți dintre cârmuitorii României. A treia cauză a fost eterogenitatea păturii conducătoare, care înlăuntru a exploatat elementul autohton, iar în afară, prin diplomație, a căutat să rămână pasivă. Adunătura din cele patru vânturi ale lumii nu putea să se prefacă în sânge românesc, care să se înfierbânte de grija idealului național. Altă cauză a fost falsă concepție despre viața constituțională. Lupta pentru domnie din timpul vasalității s-a înlocuit cu lupta pentru șefie politică. Cluburile politice, în care se țeseau intrigile și se făurea strategiile luptei, au devenit adevărate cuiburi de teroare. Pe lângă acestea în viața publică s-a înstăpânit un materialism brutal.

În epoca de după Războiul pentru Neatârnare până astăzi, în România s-a înstăpânit deci o direcție materialistă păcătoasă, armata a fost neglijată, școala a mers din erori în erori, biserica din scandal în scandal, iar țărănimea a fost adusă la revoluția din 1907 de pătura conducătoare străină sau înstrăinată de ținta istorică a întregului neam. Dl Mehedinți ca remediu recomandă: „*să legăm firul de unde l-am rupt și să luăm iarăși ofensiva națională*”, având mereu în vedere idealul istoric al neamului.

(1913).

Conflictul româno-bulgar

Dl Gherea publică, sub acest titlu, în *Viitorul social*, un fragment din studiul d-sale „Socialismul și epoca quadrilaterală”. Dl Gherea, deși nu face parte din corpul diplomatic al României, sau, poate tocmai de aceea, e un adânc cunoscător al stărilor din Balcani și al factorilor de putere care determină politica statelor balcanice. D-sa analizează amănunțit conflictul dintre România și Bulgaria și aduce explicații și noi soluții, care par a se apropia de realizare.

Mai întâi arată că România nu era în drept să ceară compensații de teritoriu pentru neutralitatea sa sau pentru recunoștința ce o datorește Bulgaria României. Singurul punct de vedere serios pentru cererile României în conflictul cu Bulgaria e următorul: „*Bulgaria a declarat la începutul războiului că nu urmărește anexare de teritorii, ci numai eliberarea fraților de sub jugul turcesc.*”

Toate marile puteri au garantat statu-quo teritorial. Acum, însă, după război statu-quo e dat definitiv la o parte, Bulgaria se mărește, cu teritoriu și locuitori, cu aproape cincizeci la sută. – Această mărire a Bulgariei nu ne-ar supăra deloc, ba chiar ne-ar conveni și nouă și ne-ar bucura, întrucât suntem meniți să trăim în bună înțelegere, ba chiar în alianță cu Bulgaria, pentru a ne apăra de aceleași pericole și de aceiași inamici. Din nenorocire e la mijloc o chestie de primă importanță pentru noi, chestia Dobrogei. – Dobrogea e la granița Bulgariei, și are granița deschisă spre aceasta. Bulgarii, însă, cel puțin unii dintre dâșșii, socotesc că au un drept asupra ei, șovinștii bulgari socotesc că ea trebuie să le aparțină, în unele școli se învață după o hartă geografică, în care Dobrogea e arătată ca o provincie bulgărească. Or, Dobrogea nu e pentru Țara Românească o provincie oarecare, ea este de o însemnătate mare, vitală. Numai printr-înșă avem noi ieșire la mare, ieșire spre occident, numai printr-înșă facem noi exportul nostru de grâne. Dobrogea e însuși plămânul prin care țara noastră poate să respire. Și tocmai din cauza acestei imense importanțe a ei, vrem să căpătăm o graniță mai puternică, pentru a o pune la adăpostul lăcomiei bulgărești”.

Această pretenție a României este bazată pe presupunerea și pe probabilitatea că Bulgaria va voi și va putea să răpească Dobrogea. Dl Gherea crede că Bulgaria nici nu va putea nici nu va

voi să ia Dobrogea. Mai întâi pentru 20-30 de ani Bulgaria e incapabilă să mai poarte vreun război. Dar nici după scurgerea acestor ani, Bulgaria nu va voi și nu va putea să cucerească Dobrogea.

După 20-30 de ani Dobrogea va avea 500-600 mii de locuitori dintre care o infimă parte bulgari; dintre cele 2½ milioane locuitori, cu care se mărește pe urma războiului de acum, jumătate sunt străini: turci, albanezi, greci, aromâni, evrei. Bulgaria până acum a avut o populație omogenă, aceasta a fost una dintre avantajele ei. Bulgaria fiind o țară de mică proprietate agricolă va fi lipsită de puterea de asimilare, așa că străinii cucerțiți, fiind în mase compacte de agricultori, nu numai că nu se vor asimila, dar vor tinde natural către țările respective ale conașionalilor lor din vecinătate: turcii către Turcia, albanezii către Albania, grecii către Grecia. Din eterogenitatea Bulgariei din viitor vor rezulta conflicte grave cu țările vecine: Turcia, Albania și Grecia. Cucerind și Dobrogea s-ar angaja la o dușmănie pe moarte și pe viață și cu România; ar fi deci înconjurată numai de vrăjmași care ușor i-ar putea frânge capul.

Cucerind Dobrogea și-ar mai înmulți străinii cu ½ milion și aceștia cei mai ireductibili dușmani ai ei. Bulgaria nu se poate deci gândi la cucerirea Dobrogei. – Luând Dobrogea, Bulgaria ar ajunge vecină cu Rusia, lucru de care se teme ca de foc. Rusia ar întrebuința-o ca mijloc pentru realizarea marelui ei scop: stăpânirea Constantinopolului și a Dardanelor – și pe urmă ar încorpora-o în statul rusesc. Bulgaria știe foarte bine ce înseamnă dragostea Rusiei. Dacă luând Dobrogea s-ar apropia cu granițele de ea, ar însemna să se bage, de bună voie și cu știință, în gura lupului, înmulțindu-și Bulgaria supușii străini ar fi fatal avizată la sprijinul Rusiei până la servilism, iar o asemenea politică idioată nu putem să o așteptăm de la bulgari. De aceea a zis Danef la București: „Nu luăm Dobrogea, chiar dacă ne-ați da-o gratis”. – Și, în sfârșit, Bulgaria nici peste 20-30 de ani nu se va putea gândi la un război împotriva României, deoarece ar avea o putere armată egală în fața ei, care pe deasupra ar avea pe partea sa entuziasmul poporului și simpatia lumii întregi. Pericolul bulgăresc e deci imaginar, „aus der Luft gegriffen”, cum zice, neamțul.

Dar chiar să admitem posibilitatea că Bulgaria va face încercarea de a cuceri Dobrogea. Și ce măsuri de apărare trebuiesc luate?

„Sunt aceleași măsuri care trebuiesc neapărat luate pentru însăși existența țării acesteia, pentru cinstita și neînduplecata ei ființare, pentru dezvoltarea ei ulterioară ca societate, ca țară, ca neam. Aceste măsuri sunt: în primul rând desființarea neoibăgiei și prin aceasta ridicarea țărănimii din mizeria ignobilă și animalică în care trăiește acum; apoi chemarea maselor muncitoare la viață politică cetățenească, îndrumarea economică a țării pe drumul larg pe care merg țările civilizate capitaliste, ridicarea administrației și justiției din halul în care se găsesc astăzi și democratizarea lor, schimbarea și transformarea moravurilor noastre, a mentalității noastre feudalo-orientale, și alte măsuri de mai puțină însemnătate.

Fără aceste măsuri, mai ales fără cele dintâi, însăși viața și existența țării acesteia, cu sau fără rectificare de graniță, sunt precare și efemere. Apoi, pentru că e vorba în special de apărarea Dobrogei, se impune ridicarea ei economică, pentru ca populația ei românească să crească cât mai repede. Se mai impune și răscumpărarea silită a tuturor proprietăților mari (în mare parte acaparate și luate cu japca), parcelarea domeniului format din acestea și din pământurile statului, în mici proprietăți de câte 10 hectare și împărțirea lor la țărani: colenarea internă a Dobrogei. Când Dobrogea va avea o populație compactă de 600000 locuitori români în mare parte mici proprietari țărani, ea va deveni de la sine inexpugnabilă pentru un cotropitor ca Bulgaria. În sfârșit, înarmarea întregului popor român: milițiile naționale revendicate de programul nostru socialist în scopul apărării patriei. Când întreg poporul, poporul cel adevărat, luminat și conștient, va fi înarmat și va lupta pentru existența țării lui împotriva cotropitorilor, atunci Țara Românească va deveni inexpugnabilă și pentru țări cu mult mai puternice decât Bulgaria. – Sunt sigur că, în afară de această ultimă cerere pur socialistă, cu toate celelalte vor fi de acord toți oamenii care gândesc și judecă clar, din orice partid ar fi”.

Acesta ar fi un program de apărare politică internă; în cea externă România trebuie să urmeze o politică de defensivă națională, adică să-și apere teritoriul țării și să tindă spre eliberarea

teritoriilor ce i-au fost cucerite de alții. Țara Românească e una dintre puținele țări care n-au robit neamuri străine și nici nu trebuie să tindă la cuceriri. Anexând Cadrilaterul sau teritoriul Turtucaia-Silistra-Balcic ar deveni o țară eterogenă, ar introduce în corpul țării un element străin, care ar trebui asimilat, și-ar crea o iredentă bulgară, o luptă împotriva ei, care i-ar face mari neplăceri și ar înstrăina-o de Bulgaria. Bazele politicii externe a României trebuiesc căutate în altă direcție: 1) o înțelegere democratică cu popoarele balcanice și în special cu Bulgaria pentru a-și apăra independența politicii naționale și pentru a se apăra împotriva exploatarea marilor țări capitaliste; 2) o înțelegere cu Austria care, fiind făcută de blocul bulgaro-român, ar fi mai rodnică atât pentru România cât și pentru Bulgaria și le-ar asigura amândurora neatârnamarea față de puternica Austrie. Scopul acestei alianțe e apărarea împotriva Rusiei, al cărui drum spre Constantinopol și Dardanele duce pe deasupra României strivite și a Bulgariei mutilate. Iată de ce aceste două țări trebuie să fie înțelese și strâns unite.

Blocul format de aceste două țări ar fi o piedică puternică împotriva expansiunii cuceritoare a Rusiei în drumul Constantinopolului, alianța acestor două țări mici cu Austria ar constitui o piedică de neînving. Interesul Rusiei este ca România și Bulgaria să nu se înțeleagă. De aceea a dat târcoale României și a sprijinit-o în cererile ei, iar Bulgariei îi promitea tot concursul ei pentru apărarea Silistrei. Cucerirea cu forța a unui teritoriu bulgăresc ar însemna să aruncăm Bulgaria în brațele Rusiei, iar România să stea între două focuri, subjugându-se și mai mult Austriei și Rusiei.

Dl Gherea mai spune într-un loc: „*Realizarea revendicărilor noastre naționale nu poate fi decât rezultatul unei revoluții pașnice*”. Sub aceste revendicări înțelegem desigur Basarabia și poate și Bucovina. La noi nici pomenire. Oricâte obiecții s-ar putea ridica împotriva soluțiilor dlui Gherea, ele ni se par fericite și nimerite pentru un viitor apropiat. Alipirea Bulgariei față de Tripla Alianță deci și față de România e foarte probabilă.

(1913).

Silistra

În ședințele secrete ale Senatului și Camerei din București s-a discutat amănunțit politica internă și externă a României din ultimele decenii și mai ales din timpul Războiului Balcanic.

Ședințele au fost secrete numai pentru Monitorul Oficial, căci toate celelalte ziare au avut deplina libertate să dea cele mai largi informații despre cele petrecute în corpurile legiuitoare ale Regatului. Nu credem să fi avut ziarele bucureștene o mai mare trecere ca în aceste zile de agitație, când întreaga obște românească voia să știe, de ce a rămas România neutră în Războiul Balcanic și de ce nu i s-a dat rectificarea de graniță la sudul Dobrogei prin o linie, care să plece la vest de Turtucaia și să se oprească la Marea Neagră, spre sud de portul Balcic, prima rectificare pe care a cerut-o România, după cum dovedește Protocolul de la Londra – și de ce a trebuit să intre în târguiești cu Bulgaria, să fie învinsă de aceasta și părăsită de puterile europene, când mesajul regal spunea categoric: „*Glasul țării va fi ascultat*”?

Dl Maiorescu și-a mobilizat toată puterea de argumentație și toate fascinătoarele daruri retorice, încercând să salveze cinstea țării și a guvernului. A povestit în fraze bine rotunjite, cu cuvinte subliniate de intonații speciale, cu gesturi elocvente istoricul tratativelor. A încercat să convingă pe venerabilii senatori că împrejurările n-au îngăduit Regatului altă politică și deci dobândirea altor rezultate, decât cele cuprinse în Protocolul de la Petersburg. A spus că România nu putea să mobilizeze la începutul Războiului Balcanic, deoarece a fost amenințată din partea Rusiei, iar Bulgaria și Serbia aveau încheiată o convenție de sprijin reciproc în cazul unui atac românesc. România a fost deci silită să fie cuminte, să primească declarațiile de dragoste și asigurările Austriei și să se mulțumească cu pomana primită la Petersburg. Dl Maiorescu a cerut

Senatului și Camerei să voteze Protocolul de la Petersburg și să autorizeze guvernul a lua în posesie Silistra. Lucru, care nu se putea refuza. Dl Take Ionescu, șeful conservatorilor democrați și ministru de interne, și-a lămurit rostul ce l-a avut în tratativele cu Daneff, a apărat politica guvernului, încheindu-și strălucitul discurs prin declarația că în 1913 începe schimbarea vremurilor; în 1913 pentru întâia oară se redobândește ceva din moștenirea strămoșească: Silistra lui Mircea cel Bătrân.

Dl I. I. C. Brătianu, șeful liberalilor, a fost foarte politicos cu guvernul dlui Maiorescu; a criticat obiectiv și calm câteva greșeli, fixând atitudinea Partidului Liberal într-o declarație, în care acesta, fără să se identifice și să aprobe politica guvernului, votează pentru aducerea la îndeplinire a punctelor cuprinse în Protocolul de la Petersburg. Dl Brătianu a mai spus că acest protocol nu va împiedica România ca în alte împrejurări să ridice alte pretenții.

În Cameră discuția a fost mai violentă. Politica guvernului a fost aspru criticată. Dl Miclescu a atacat chiar și pe Regele Carol, care conduce singur întreaga politică externă a țării fără să țină seama de demnitatea ei și de adevăratele ei interese, iar dl Iorga a repetat că viitorul românismului nu e în Balcani ci în altă parte. Discuția s-a încheiat, protocolul s-a votat și în Silistra azi-mâine va fâlfâi flamura tricoloră a României. Cu toate acestea întreaga obște românească, atât dincolo cât și dincoace de Carpați simte că Regatul a suferit o înfrângere.

O gazetă de la noi spunea că dobândirea Silistrei înseamnă o „victorie morală” pentru România. Credem că ziarul partidului nostru național a voit să facă numai un serviciu guvernului dlui Maiorescu prin acel articol prim, străin de sentimentul public de la noi. Nemulțumirea față de rezultatele dobândite a căutat să dea explicații. A fost învinuită diplomația României, ca lipsită de pregătirea necesară și trândavă în îndeplinirea misiunii ei, s-a învinuit guvernul pentru lipsa de prevedere și pentru lipsa de energie și s-au înfierat persoane cu trădare de patrie (dl Take Ionescu). Toate aceste învinuiri nu explică, însă, nimic. Adevăratele cauze ale slăbiciunii de care a suferit România în cursul crizei balcanice nu datează de la venirea la guvern a dlor Titu Maiorescu și Take Ionescu și nici nu sunt a se căuta în greșelile săvârșite de oamenii care întâmplător erau la cârma țării. Cauzele sunt cu mult mai adânci și cu mult mai îndepărtate.

Cauza primordială e feudalitatea din Țara Românească. Întreg Regatul e în mâna câtorva latifundiari, care îl stăpânesc după interesele lor de clasă. Țărănimea în cea mai mare parte a ei geme și astăzi într-o iobăgie rușinoasă. Burghezia din orașe e slabă și avizată la mila boierească. Guvernele partidelor politice se perindează la putere, încercând prin pseudoreforme să înșele spiritul democratic al vremii. Partea cea mai mare dintre legile bune sau nu se aplică sau se interpretează arbitrar. Organismul țării e străbătut de un spirit ușuratic, superficial și stăpânit de o libertate îngrijorătoare. Iată cauzele adevărate ale slăbiciunii Regatului. E deci natural ca în clipe de primejdie zăpăcelile și surprinderile să se succedă neconținut, cum s-a întâmplat și în cursul Războiului Balcanic. Guvernele în asemenea clipe nu au la spate uriașa putere a poporului și atitudinile lui nu sunt determinate de voința poporului, care e încătușată într-un sistem electoral antidemocratic. Guvernul actual și oamenii de la putere nu pot fi deci învinuiți că nu și-au îndeplinit datoria, că n-au reușit să apere prestigiul României și că n-au dobândit alte rezultate.

Guvernul liberal – deși o recunoaștem cu plăcere că e mai democratic în intenții și mai consolidat – cu greu ar fi putut face mai mult. Slăbiciunea României nu e a se căuta doar în guvernul conservator sau cel liberal, *ci în sistemul de guvernământ și în însăși organizația feudală a statului*. Până când nu se va schimba această organizație, în zadar va umbra după idealuri și simboluri naționale. Până când nu se va introduce un spirit democratic serios, împroprietărind pe țărani și dându-le drepturi cetățenești, toată politica fraților noștri din Regat nu va putea fi călăuzită de energia și voința națională a poporului. România să-și schimbe mai întâi politica internă cu ajutorul unui parlament democratic ales în temeiul votului universal, și pe urmă revizuirea politicii externe va urma de la sine. Aceasta e dorința întregului popor de țărani de la

noi. Împlinindu-i-se această dorință va fi aplicat a crede cu adevărat că: „*Silistra e un simbol pentru viitorul neamului românesc*”.

(1913).

Reprezentanții de operă în Ardeal

Ardealul e țara cântecelor. În nicio parte locuită de români nu răsună doine mai frumoase ca pe plaiurile împădurite ale Ardealului, ca pe văile Mureșului, Someșului și ale Târnavelor. Sufletul poporului pretutindeni plânge în doine duioase sau saltă de bucurie în hore și învârtite pline de energie. Aceste melodii populare sunt și ele o dovadă cu cât simț artistic a înzestrat natura pe foștii robi ai pământului, care au tăcut și au răbdat atâtea veacuri obrăznicia nemeșilor.

După cum în întreaga noastră artă țărănească, dar mai ales în poeziile populare, găsim creații de o înaltă valoare artistică, tot așa și în cântecele populare sunt melodii, care vor rămâne și atunci, când cultura poporului nostru va ieși din faza ei țărănească de astăzi. Cărturărima noastră de la orașe, în multe privințe înstrăinată de sufletul țărănimii, în cultura ei muzicală nu s-a lepădat de origina ei populară. La întruniri, la chefuri, la concerte, cântecele care trezesc adevărate ecouri în suflete nu sunt cele străine nici cele clasice, ci doinele populare. În timpul din urmă li s-a și dat doinelor o deosebită atenție din partea artiștilor noștri, care s-au putut convinge repede că publicul se entuziasmează la auzul lor mai mult decât pentru orice arie din operele celebre sau pentru cântecele de compozitori mari. În muzică cărturarii au rămas tot țărani și dacă ar trebui să dăm un nume prin care să caracterizăm cultura muzicală a vremurilor noastre, n-am putea-o boteza altfel, decât: *epoca doinelor populare*. Este foarte adevărat că această cultură artistică e unilaterală și mărginită, dar ea e aproape singura posibilă în împrejurările în care trăim. În lipsa de centre culturale puternice, la noi e cu neputință să întemeiem așezăminte din care să se reverse o cultură artistică superioară, în orașe suntem prea puțini și prea săraci pentru a putea susține, de pildă, un teatru românesc, în care să poată cânta și trupe de operetă și operă, presupunând, că guvernele ungurești s-ar îndura să îngăduie înălțarea unui asemenea altar al culturii românești.

Locul acestor așezăminte caută să-l suplinească reuniunile noastre de cântări. Ele își dau toată silința să împământenească și la noi o cultură muzicală mai temeinică. Și trebuie să recunoaștem că unele dintre ele au lucrat și lucrează mult, foarte mult, în această direcție. Dar greutatea cu care se luptă sunt așa de mari, încât nu izbutesc să susțină o continuitate programatică în activitatea lor. Fiecare dintre reuniunile noastre de muzică au epoci de înflorire, de activitate rodnică și epoci de decădere, dacă nu de amortire, după cum au norocul să găsească oameni pricepuți și harnici, care să le conducă. Eclipsele din activitatea reuniunilor de obicei sunt, însă, așa de puternice, încât întunecă și trecutul, îl șterg din suflete. Rămâne numai amintirea lui de glorie, fără să lase urme pozitive de cultură sistematică din generație în generație.

Această muncă intermitentă explică și rodnicia atât de săracă a reuniunilor noastre de muzică. Cu toate mizeriile ce trebuie să le îndure fatal, reuniunile noastre de cântări au clipe de avânturi impunătoare, cum au fost de exemplu recentele reprezentații de operă din Sibiu și Brașov. Ambele reuniuni din aceste centre românești s-au simțit destul de tari, ca să învingă greutatea unei reprezentații de operă, despre care am vorbit în revista noastră. Ținem să spunem că aceste reprezentații înseamnă din punct de vedere artistic un pas însemnat în viața noastră culturală, iar din punct de vedere național un adevărat triumf. Valahii disprețuiți au dovedit străinilor conlocuitori, că sunt în stare să înțeleagă și muzica clasică; iobagii de ieri, care își înecau suferințele în jalea doinelor, au apărut, abia după o jumătate de veac de libertate, în mijlocul lor ca un element cultural, capabil de cele mai înalte prestații artistice. Sașii și ungurii din cele două orașe au fost siliți să recunoască superioritatea reprezentațiilor date de reuniunile românești. Mai ales sașii, care

cu ajutorul reuniunilor lor vechi și bogate, dau reprezentații de operă în fiecare an, nu și-au putut înăbuși sentimentele de admirație în fața cântăreților români.

Acest triumf nu este a se atribui culturii noastre muzicale, în care ne întrec străinii, ci însușirilor artistice înnăscute poporului nostru, care deși cu o pregătire mai modestă, totuși izbutește să-și afirme superioritatea. Astăzi în lupta dintre popoare cultura e arma cuceritoare. Și putem să constatăm că poporul nostru, așa, poticnindu-se mereu de necazuri și de persecuții, reușește să se impună tot mai mult ca un element superior și stăpânitor pe pământul locuit de dânsul. Reprezentațiile de operă din Ardeal ne-au confirmat această convingere.

(1913).

România nouă

Pacea de la București a împodobit cu aureolă de cinste și de admirație tânărul Regat românesc. Diplomația Europei s-a frământat luni de zile să potolească Războiul din Balcani, dar n-a izbutit, fiindcă nu a fost călăuzită de intenții curate în crearea păcii, ci de interese egoiste. Ceea ce n-a izbutit să săvârșească diplomația îmbătrânită în rele, a înfăptuit, în câteva zile, guvernul Regelui Carol, redând popoarelor din Balcani liniștea și siguranța zilelor viitoare. Prin Pacea de la București, România a obținut două rezultate: a obținut teritoriul cerut de la început, pentru întărirea, înspre sud, a graniței dobrogene, și și-a recucerit hegemonia în Balcani, pe care o pierduse prin Conferința de la Petersburg. Când au început ostilitățile între popoarele creștine din Balcani, pentru împărțirea teritoriului cucerit, România s-a hotărât să intre în acțiune, dar nu cu gândul de a începe un război de brigandaj, ci purtând în vârful baionetelor stindardul alb al păcii.

Ea nu și-a pierdut cumpătul nici în momentul, când era stăpâna desăvârșită în Balcani. Nu și-a mărit pretențiile, deși avea libertatea să ceară întreg cadrilaterul Rusciuc-Șumla-Vama-Silistra, apoi Vidinul și Valea Timocului. Mai putea cere și autonomia Macedoniei. Toate aceste cuceriri avea posibilitatea să și le realizeze cu ajutorul armelor, purtând război împotriva tuturor statelor balcanice, care nu mai erau capabile de o rezistență serioasă. România a ținut, însă, să dovedească prin atitudinea ei, că e un element de pace și de cultură serioasă în Balcani.

Cumpătul, înțelepciunea și sinceritatea au asigurat României izbânda pe care a obținut-o. Toți trimișii statelor, întruniți la București, chiar și bulgarii, au simțit de la început, că românii doresc numai pacea. România n-a vrut nicicând să împiedice tinerele popoare din Balcani, să-și întrupeze idealurile naționale, dimpotrivă întotdeauna le-a sprijinit. Atât grecii cât și bulgarii datoresc în bună parte libertatea lor pământului primitor al Țării Românești.

Interesele românismului au cerut, însă, ca întruparea idealurilor popoarelor din Balcani să coincidă cu realizarea idealurilor noastre, în vederea acestui scop, politica externă a României, cu toate greșelile ei din trecut, a căutat să fie puterea conducătoare în Balcani. Prin Pacea de la București a reușit să-și asigure și în viitor predomiția. Mobilizarea trupelor române a mai avut darul să regenereze întreg sufletul românesc. O conștiință nouă cu orizonturi mai îndrăznețe, s-a trezit la viață, care în viitorul apropiat va da o îndrumare nouă atât fraților liberi din Regat cât și nouă celor ce îndurăm nedreptățile stăpânirilor străine. Politica externă a Țării Românești nu va mai putea fi condusă, în taină, de o singură persoană, după interese care nu sunt întru toate congruente cu cele ale neamului întreg; ea va trebui să fie încredințată conștiinței obștești, care a dovedit că în clipe hotărâtoare e la înălțimea chemării. Politica externă a României Noi va trebui să fie călăuzită exclusiv de marile interese ale românismului. În viitor așteptăm să simțim și noi că avem la spate un Regat liber, care la nedreptățile ce ni se fac se revoltă împreună cu noi și protestează împotriva celor ce vreau să ne sugrume ființa națională.

Politica externă a României din viitor nu mai poate pluti nici în apele germanismului și nici ale slavismului, nu mai poate încheia alianțe de vasalitate cu nicio putere mare, ci având pururi în vedere marea țintă să caute întotdeauna prietenii cu ajutorul cărora își va putea apăra interesele proprii și care o vor sprijini la întruparea idealelor ei. Între popoarele din Balcani va găsi aliați sinceri, tovarăși de idealuri și de interese, pe care se poate rezema mai mult, decât pe puterile mari cu gânduri ascunse și interese divergente. Dar politica externă a României trebuie să se rezeme pe o politică internă consolidată. Cele mai importante probleme ce i se impun sunt cele interne, dintre care cea dintâi e democratizarea țării. Până când țăranul din România va fi iobag al boierilor, până când nu va fi și el un cetățean conștient de drepturile lui și de idealurile naționale, până atunci orice acțiune serioasă se va întemeia mai mult pe noroc. Democratizarea țării, prin reforme cinstitute, va face din fiecare gospodar un puternic element de luptă, care, când va suna ceasul, va ști pentru ce luptă. Întreaga viață de stat a României Noi trebuie să fie organizată în vederea singurului ideal mare, ce nu se poate întrupa decât prin credință. Toți blazații, toți cosmopoliții, toți pehlivanii ariviști, toți inconștienții mari și mici, trebuiesc loviți fără de cruțare, de câte ori îndrăznesc să ia în deșert această credință sfântă și caută să întârzie întruparea visurilor neîmplinite. Această datorie nu se impune numai celor din România liberă, ci într-o și mai mare măsură nouă, celor de aici.

La noi sunt atâția prudenți, atâția egoiști și atâția inconștienți, încât propovăduirea credinței celei noi trebuie făcută cu glas răspicat și în fiecare clipă. Avem o țărănime minunată, care crede, care așteaptă, în tăcerea muncii, alte vremuri. Noi cărturarii să ne facem vrednici de ea, să simțim împreună cu ei și să lucrăm din adâncă convingere și cu hărnicie pentru zilele mari de mâine.

(1913).

Înmormântarea lui Vlaicu

Abia întors la Sibiu de la înălțătoarele serbări culturale ale „Asociațiunii” ținute în Orăștie, în tovărășia prietenilor Lazăr Triteanu și dr. Ioan Fruma, am plecat la București să petrecem la groapă pe un stăpânitor al văzduhului, pe un adevărat erou cuceritor de drumuri noi, pe scumpul nostru Vlaicu. În umbrele nopții ce învăluiau trenul, figura lui zveltă, vioaie și veselă ne urmărea.

Fără să vrem, vorbeam tot despre dânsul, despre zborurile lui și despre nenorocirea ce l-a ajuns. Niciunul nu ne puteam explica prăbușirea lui, cunoscând construcția minunată a aparatului, știindu-l prudent și îndemânic. Ne aduceam aminte de zâmbetele lui, de câte ori vreunul mai fricos îl sfătuia să se lase de zburat, că oricum în aer nu-i ca pe pământ. Și parcă-l auzeam răspunzând, în graiul lui neaoș ardelenesc: „Mă, cu mașina mea zbor mai sigur pe sus, de cum calci tu pe pământ”. Și-l credeam, fiindcă îl văzusem înălțându-se la Sibiu pe un vânt cumplit, auzisem că la Brașov a zburat pe o adevărată furtună – și-l vedeam tot teafăr și vesel.

Cum vorbeam întristați despre el, doar amicul Fruma de ne mai înveselea cu câte-o glumă. În aceste clipe îl simțeam și pe Vlaicu între noi, râzând și continuând gluma. Nu ne puteam deloc împăca cu gândul că ne ducem la înmormântarea lui. Ni se părea că știrea ce ne sosise la Orăștie e o glumă de a lui, cu care vrea să păcălească lumea. Ne așteptam ca la Brașov, în zori de zi, să-l vedem plutind cu pasărea lui măiastră pe deasupra Carpaților, să ne facă, de sus, semn cu mâna, că el, ardeleanul, a fost cel dintâi care a biruit granițele munților. În zori de zi, însă, în același tren am zărit un grup de țărani îmbrăcați în haine de sărbătoare, două femei în haine negre, cu ochii plânși și o copilă, în a cărei privire strălucea lumina și naivitatea din ochii neastâmpărați ai lui Vlaicu. Am zărit și o cunună, împletită din flori culese din grădinițe, cu miros de busuioc și de tămâiță – și ne-au năpădit lacrimile... Erau țărani din satul Bințiți, mama lui Vlaicu cu cele două surori, care, cu dnii dr. Aurel Vlad, Sebastian Bornemisa și Adrian Cristea din Orăștie, mergeau și ei să îngroape pe cel ce nu se va mai înălța în sferele albastre decât cu sufletul...

Am trecut pe la Predeal, uitându-ne mereu la piscurile munților pe deasupra cărora voia să treacă el. Un fior de spaimă ne stăpânea măsurându-i îndrăzneala. În apropierea Câmpinei s-auzeau suspinele înădușite ale femeilor cernite, iar când am trecut pe lângă locul unde ni se spunea că a căzut, țărani și noi ne-am făcut, în tăcere, semnul sfintei cruci.

La București am sosit în miezul zilei. Soarele strălucea pe un cer albastru adânc, parcă se luminase împărăția raiului, ca și cei de sus să poată vedea jalea neamului nostru. Străzile principale ale capitalei erau împodobite cu flamuri tricolore învăluite în doliu și întreg Bucureștiul se părea că-i o singură inimă plină de întristare. Nu se vorbea decât despre feciorul de țăran din Bințița, care venise în țară ca să pună în serviciul ei invenția aeroplanului său, primul aeroplan român, care a zburat, reușind să țină piept și cu invențiile străine. De aceea l-a și iubit lumea, lumea mare care îl urmărea, îl îndemna fără să-i poată da vreun sprijin. Când au sunat clopotele la biserica Sf. Gheorghe, unde dormea întins pe catafalc, străzile ce duceau la biserică erau numai capete de oameni. Nu voia să lipsească nimeni de lângă cel ce se jertfise pentru un ideal. În biserica Sf. Gheorghe, ca un alt arhanghel, odihnea Vlaicu, înconjurat de flori și de cununi. Lângă sicriu bocea maică-sa și surorile lui, țărănește cum au învățat din strămoși, iar tatăl lui i se uita lung în față, parcă ar fi voit să-l învie. Jur împrejur fluturau cămășile albe ale țăranilor din Bințița, strălucea aurul de pe tunicile generalilor și ale ofițerilor, abia întorși de peste Dunăre, și până în cel din urmă colțișor al bisericii își făceau loc redingotele celor mai de seamă intelectuali și bărbați cu situații înalte din București. Pe fețele tuturor încremenise durerea. Când s-a început serviciul divin din partea S. S. Arhiepiscopului Teofil Ploieșteanul toți au început să lăcrimeze. Cântecul preoților și ale corurilor l-au plâns și ele, în melodii, care de astă dată se păreau mai triste și mai duioase.

În biserică au rostit cuvântări S. S. Arhiepiscopul Teofil Ploieșteanul, ministrul de război Hârjeu, dl Gh. Bărbulescu, în numele industriașilor și meseriașilor, și dl locotenent colonel Mihail, în numele întregii armate. Cel mai înălțător moment a fost cuvântarea dlui ministru Hârjeu, care a spus următoarele:

Scumpul meu Vlaicu!

Se cuvine să cinstim înainte de toate virtuțile tale ostășești, despre care ai dat dovadă strălucită în timpul campaniei, când, prin recunoașterile ce ai făcut cu aeroplanul tău ingenios, ai adus armatei neprețuite servicii.

Din ordinul M. Sale Regelui României vin să-ți depun pe piept „Virtutea militară”. Acesta este ordinul, care se dă numai bărbaților înzestrați cu cele mai înalte calități, care sunt cei mai mari fii ai Țării Românești. În numele armatei, care te plânge, îți aduc ultimul nostru salut, iar părinții tăi să nu piardă curajul ci să fie fericiți și mândri, că au avut un fiu ca tine. Dea Domnul Dumnezeu ca pământul ce va îngropa țărană ta să rodească și alți fii de seama ta, pentru mândria noastră.

Dormi în pace!

Cosciugul a fost scos pe brațe de țăranii din Bințița și de ofițerii de aviație și așezat pe dricul militar. La scara bisericii părintele asesor Lazăr Triteanu din Sibiu a rostit următoarea cuvântare:

Jalnici ascultători!

În glasul meu tremură plânsul îndureratului Ardeal. Sunt doi ani de când „Asociația pentru literatura și cultura poporului român” de peste munți își serba jubileul semicentenar al existenței sale în Blaj, orașul istoric de pe țărmurii Târnavelor. În atmosfera sărbătorească a acelor zile, ca un simbol văzut al năzuințelor noastre spre lumină, s-a înălțat de pe „Câmpul Libertății” în slava cerului: Aurel Vlaicu. Din clipele acelea neuitate el s-a făcut stăpânul sufletelor noastre. Era dar firesc, că în duminica trecută, când „Asociația” noastră culturală își ținea adunarea sa generală anuală în Orăștie, leagănul tinereții lui, toată lumea aștepta cu nerăbdare să vadă pe Aurel Vlaicu, marele fiu al micului sat Bințița.

Noi, prietenii mai apropiați, cunoșteam dorința fierbinte a sufletului său de a trece în zbor peste Carpați și în așteptarea noastră parcă auziam vâjâitul fioros al elicelor, cu care supunea văzduhul. Valea Mureșului răsuna de chiotele clăcașilor, călușarilor și nuntașilor veniți pentru cortegiul etnografic, numai pe prispa unei căsuțe din Bințișinți se așeză înghindurată o ființă, care nu-și afla odihna. În sufletul profetic al mamei lui Aurel încolțise groaznică tragedie...

Deodată blestematul fir telegrafic ne aduce vestea, că Aurel Vlaicu, mândria Ardealului, în zborul său peste Carpați, întocmai ca Icar din mitologia greacă, a căzut și a fost omorât pe loc de „pasărea sa măiastră”, care i-a câștigat atâta glorie și un nume nepieritor. Și noi, prietenii, cunoscuții și admiratorii lui Vlaicu, am alergat de la Orăștie de-a dreptul aici, ca să ne convingem de îngrozitoarea nenorocire și să-i dăm mortului nostru cinstea creștinească cea mai de pe urmă. Prea mult te-ai apropiat de idealul urmărit, omule îndrăzneț, și întocmai ca Prometeu așa stai și tu astăzi neînsuflețit, ferecat de glia pământului, din care ai fost zidit. – în restimp de câteva luni Ardealul nostru a pierdut pe trei dintre cei mai aleși fii ai săi, pe Iosif, Chendi și Vlaicu.

Din mărimea jertfei, ce ni s-a cerut, presimțim apropierea biruinței. Sfânta Scriptură ne învață, că drumul la înviere duce prin Golgota suferințelor și că prin moarte ajungem la viață. Jalea noastră se aseamănă cu îngheteul, care vestește apropierea primăverii și cu întunericul nopții, din care se ivește aurora dimineții. După jertfele aduse trebuie să urmeze o biruință, căci noi credem în înviere. Credința aceasta ne dă tărie în lupta cu viața, de multe ori barbară.

Dragă Aurel! în numele românilor de peste munți îți zic: Rămas bun și ca semn al dragostei noastre nemărginite arunc peste sicriul tău flori culese de pe Valea Mureșului și împletite în cunună de fetele din satul tău. Dormi în pace; între noi pomenirea ta va fi veșnică.

*

Pe urmă, doctorul Lupu, cu un glas în care vibra duioșia și durerea după cel pierdut, și-a luat rămas bun de la el în numele intelectualilor din țară:

Te-ai coborât Vlaicule, geniu al gândirii românești, de acolo de unde altădată coborau voievozii descălecători de țară. Și cum aceia cucereau pământuri și oameni din care avea să răsară patria română, voievod al minții românești și tu, ai cucerit și stăpânit inima și cugetarea românilor de pretutindeni.

Ai venit flăcău sprinten și genial din Bințișinți Orăștie, în focarul culturii române, să-l luminezi cu raza științei tale, să-l aprinzi cu mintea ta aleasă și să-l faci izvor împărtășitor de lumină în toată lumea.

Ai izbutit. Invenția ta măiastră, opera proprie a ființei sufletului tău, contemporană cu alte descoperiri la fel, dar neinspirată de nimeni ci falnică și de sine stătătoare, a fost recunoscută de învățații țării și admirată de neamurile străine din Apus. Vlaicu înseamnă nu numai un mare nume în știința românească, dar el e o ilustrație în istoria descoperirilor geniului omenesc de pretutindeni. De-ai fi făcut numai atâta, Vlaicule glorios, și atunci ai desăvârșit o operă de uriaș pentru neamul tău oropsit, de dincolo și dincoace de Carpați. Prin puterea minții tale și prin munca ta fără de preget, ai arătat popoarelor, că geniul românesc e la aceeași înălțime și strălucire ca și al popoarelor civilizate și prin aceasta ai făcut să crească în sufletele noastre încrederea în noi. Dar știința abstractă, invenția singură și numai ea, nu erau destule sufletului tău aprins.

Țăran sănătos din acele părți ale românismului ale cărui suferințe ne dor amar, dar în care avem nădejdea toată, tu ai înțeles să dai științei tale suflet, care să trăiască, inimă, care să bată. Și atunci, ca cel dintâi român pentru care granița carpatică s-a desființat, te-ai ridicat în văzduhuri, te-ai înălțat la cerul senin și limpede, care e același dincoace și dincolo, și strângând la un loc noroadele de pretutindeni ale României, ațintind asupra lor milioane de priviri, ai fost cel dintâi fiu al neamului, care ai închegat sufletul românismului într-o singură gândire, ai făcut să-i bată inima pentru o singură cauză!

Numele lui Vlaicu înseamnă pe lângă încrederea în puterea geniului românesc, însăși chează viitorului nostru național! În cei patru ani de zile de când ești în țară, zi cu zi și ceas cu ceas, aici și aiurea noi cei ce trăim lângă tine simțeam fiorul muncii tale, și-am pătruns tainele gândurilor, frate Aurel. Noi știam dorurile tale minunate, visurile tale mărețe și realizabile pentru iubirii noștri frați mai mici de pretutindeni și pentru întreg poporul românesc.

Și când erai pe culme, când îți atingeai visul, când știința europeană era să te consacre și să te slăvească în altarul ei, atunci săgeata năpraznică a destinului te-a lovit și te-a răpit familiei tale îndurerate, prietenilor tăi scumpi, neamului românesc și omenirii întregi. Te-ai dus, frate Aurel, ne-ai părăsit în amiaza vieții tale, atunci când geniul tău matur putea să dea comori sufletești neamului nostru. În fața hotărârii destinului, ne închinăm umiliți. Poporul acesta e ursit de Dumnezeu să ajungă la mărire cu jertfe mai crude decât toate neamurile pământului. Feciorii cei mai vrednici ne sunt luați în floare. Fiii cei mai aleși sunt încă robi străinului. De acum, Vlaicule dragă, văzduhul nu va mai bubui

de zângănitul păsării tale grozave, brațul tău împodobit de femeile Ardealului, nu ne va mai face semne de sus din razele soarelui și din creștetul norilor, privirea ta hotărâtă și mintea ta semeță nu ne va mai da putere și avânt.

Cum să fie cu puțință? Da, așa e! Vlaicu în știință rămâne etern. Aurel Vlaicu în sufletul poporului român va trăi cât și neamul nostru. Vlaicu viu, Aurel prietenul, Aurel feciorul lui neică Dumitru și al lelei Ana, Aurel fratele lui Ion, al Floarei și al Valeriei și al credinciosului Miron nu mai este. Plecăm genunchii împovărați de durere înaintea celui prea înalt și zicem cu glasul stins și pierdut: Fie-ți țărâna ușoară, Vlaicule iubit!

*

Clopotele au început să plângă, orchestra militară suspina melodiile din imnul lui Chopin, întreaga lume lăcrima, când a pornit cortegiul în frunte cu călăreții din escorta regală și cu aeroplanul lui Vlaicu, tras de patru artileriști călări. În urma cortegiului, din care făceau parte o mulțime de delegați ai societăților din țară și de la noi, s-a format un convoi, cum n-au mai văzut Bucureștii. De la biserica Sfântului Gheorghe, prin Calea Victoriei, Strada Lipsani și Calea Șerban Vodă erau sute de mii de oameni. Ferestrele, balcoanele și acoperișele caselor erau numai capete de oameni. Și nu puteai să nu te înduioșezi, când vedeai bărbați și femei, uscându-și lacrimile cu batistele, iar în mahalalele din Șerban Vodă femei plângând cu șorțul la ochi și bocindu-l în gura mare. A fost cu adevărat o înmormântare princiară. Vlaicu trăia în conștiința maselor largi ale poporului, ce vedea în el nu numai un erou ci simțea și o mândrie că e ieșit din mijlocul lor.

Când poporul a văzut după car pe părinții lui Vlaicu și pe țărani din Bințiți au simțit o mândrie în sufletul lor. Câțiva țărani, veniți cine știe de unde, în fața Palatului Regal au voit să se alăture la frații lor din Bințiți, dar jandarmii i-au împiedicat. Și am auzit pe unul protestând: „De ce nu ne lăsați, că doar ăsta n-a fost boier ci țaran de-al nostru”. Cuvântările proiectate să se țină în fața palatului regal și în fața Teatrului Național, din cauza aglomerației nu s-au putut ține. În fața Palatului Poștelor totuși au izbutit să oprească convoiul și dl dr. Aurel Vlad a rostit o cuvântare în numele Partidului Național Român din Ungaria, iar dl dr. Ioan Ursu, profesor universitar, a vorbit în numele Ligii Culturale spunând:

Pământul robit de veacuri al îndureratului Ardeal a născut un om, care s-a ridicat în mod brusc dintre cei de jos și asupriți la înălțimile în care numai puțini sunt destinați să ajungă. Așa l-au privit plugarii din Ardeal, pe copilul care s-a ridicat din mijlocul lor, după ce l-au văzut zburând pe Câmpia Libertății de la Blaj, unde răsunase la 1848 strigătele de libertate; așa l-am privit și noi prietenii și camarazii lui de muncă pentru înălțarea neamului nostru la situația care o merita, după munca, suferința, numărul și originea lui strălucită; așa înțelese și el viața încă din vremurile când ne făceam împreună studiile în Germania. Și, că poporul l-a înțeles, o dovedesc lacrimile celor mulți și necunoscuți, care picurau discret la auzirea dureroasei catastrofe, o dovedește pelerinajul atâtor necunoscuți la biserică, o dovedesc lacrimile d-voastră a celor care v-ați grăbit să aduceți ultimul prinos acestui mare prinț al văzduhului.

Am avut durerea să-l vedem smuls tocmai în momentul când se pregătea să treacă munții, ca să ducă fraților oropsiți de acolo, adunați la sărbătoare, nu solia completă a libertății, ci tărie și nădejde în viitor, oțelire pentru luptă și credință în biruința apropiată. Și cei veșnic loviți de soartă au fost osândiți să soarbă și durerea aceasta: să vadă pe îngerul lor căzut tocmai în momentul când se pregătea să treacă Carpații, ca să-i întărească în luptă. El s-a dus, dar visul lui rămâne neadormit printre noi și Liga Culturală, în numele căreia vorbesc, nu va găsi prinos mai bun pentru memoria lui decât muncind în direcția visului acestuia, care-i al neamului, al mulțimii adunate aici.

*

DI M. Nicolau, român macedonean, a vorbit cu însuflețire în numele fraților subjugați din Balcani:

Întristată adunare!

Nu mai câteva zile după clipele de triumf pe care le-a trăit neamul românesc, destinul a voit ca să fim loviți prin pierderea unuia dintre cei mai mari fii ai poporului. În acest ceas de obștească restriște, românii macedoneni,

uitând propria jale a soartei lor, pe care gloria României a mângâiat-o, dar n-a putut alunga din sufletele lor, vin și ei să aducă, prin glasul modest al unuia dintre ai lor, prinosul celei mai adânci dureri în fața mormântului deschis.

Plămădiți în durere, trăind veșnic numai din speranțe, cine ar putea da expresie pustiului ce s-a produs în sufletele lor din momentul în care au aflat că, acela care întrupa una din cele mai mari speranțe, nu mai este? Jalea ce s-a revărsat până în cele mai adânci straturi ale țării este în adevăr mare, dar câtă durere trebuie să fi cuprins pe românii, care nu au fericirea să facă parte din hotarele țării, căci pentru acești români Vlaicu a fost nu numai o glorie națională, ci un simbol viu al aspirațiilor lor. Vlaicu a ieșit din pământul veșnic frământat al Ardealului. În acest pământ, din care au țâșnit neconținut atâtea energii, s-a plămădit vulturul, care punând stăpânire pe împărăția nesfârșită a aerului, a plimbat mândria îndelung stăpânită a umililor plugari români din Ardeal pe deasupra palatelor trufașe ale Budapestei și Vienei și a găsit mijlocul de a sfida puterile semețe înșirate în lungul graniței Carpaților.

Iată de ce Vlaicu a fost nu numai o minte genială și o voință temerară, care a năzuit să aducă omenirii încă o victorie asupra forțelor oarbe ale naturii, dar și o întrupare vie a aspirațiilor celor mai arzătoare ale neamului românesc subjugat. Acest lucru îl simțeau țărani români din Ardeal, când, uitând de nesfârșitele lor mizerii, dădeau loc acelor manifestări de entuziasm delirant, care făcea din orice trecere a lui pe acolo un triumf național. Acest lucru începuse să-l simtă și mulțimile din țară al căror copil răsfățat, Vlaicu – indiferent de încrederea sau neîncrederea ce i s-a arătat de cei mari – a fost întotdeauna. Acest lucru îl simțeau toți românii de peste hotare cu atât mai mult cu cât erau despărțiți prin multe granițe de trunchiul liber al neamului. Acest lucru îl știa însă mai ales Vlaicu, care ori de câte ori își simțea inima amărâtă de nimicnicia omenească, mergea în Ardeal ca prin contactul cu optimismul etern și nebiruit al păturii din care ieșise să-și reinvieze sufletul, să capete noi energii de muncă pentru țelul urmărit. Acest simțământ l-a stăpânit până în ultima clipită. Dacă în cartea destinului fusese scris ca Vulturul Ardealului să piară înainte ca idealul pe care l-a simbolizat să devină o realitate, trebuie să mărturisim, că nu putea să existe o moarte mai vrednică de viața sa eroică și profetică, decât aceea care a avut-o.

A doua zi după evenimentele, care au zguduit conștiința de sine și au sporit încrederea în sine a întregului neam românesc, Vlaicu a căzut în drumul, care avea țintă trecerea Carpaților. Așa cum a căzut, moartea lui este încă o mare jertfă și o sfortare eroică către idealul pe care el l-a întrupat. De aceea nu putem venera mai bine cultul acestui erou al națiunii, decât stăruind din toate puterile pe calea ce el ne-a indicat-o până la desăvârșita izbândă. În ziua când geniul român se va face definitiv stăpân pe împărăția aerului, în ziua în care virtutea românească va desființa granița ce l-a obsadat o întreagă viață pe marele nostru aviator, umbra tragică a aceluia, care a fost Vulturul Ardealului va primi cea mai supremă consolare. Această supremă consolare o așteaptă marele dispărut. Acest mare ceas îi așteaptă românii de peste Carpați și dimpreună cu ei și românii de la Pind, care întru aceasta și-au pus cea din urmă speranță.

*

În tot timpul înmormântării pe deasupra Bucureștiului se roteau cinci aeroplane, dintre care două au rămas sus până seara, când a fost coborât în mormânt trupul lui Vlaicu. Ofițerii din aeroplane au aruncat flori în loc de țărână pe sicriul fostului lor tovarăș, iar dl dr. Voicu Nițescu, directorul ziarului *Gazeta Transilvaniei*, a rostit, în fața mormântului, în numele presei de la noi, o cuvântare plină de avânt:

Jalnic neam românesc!

Mă adresez cu aceste cuvinte, fiindcă aici nu e vorba de o înmormântare obișnuită, nu e vorba de mortul unei familii ori al unei comune, ci e vorba de mortul neamului românesc. Aici jelește întreg acest neam și jalea pentru el e a României Libere, ca și a Ardealului și a Basarabiei. Eu vin trimis de presa de peste munți. Vin din țara codrilor de brad, din țara celor trei milioane și jumătate de frați roboți. ...vin să aduc prinosul presei de peste munți. Această presă, pe care o fac mucenicii condeiului, martirii cu spectrul temniței în spate, a fost cea dintâi care a înțeles sublimul gând al lui Vlaicu. Ea l-a încurajat, idealistă cum i-a dat tot ajutorul vizitorului Vlaicu, ca acesta să-și desăvârșească opera.

Lumea din țară, la început, se purta cu neîncredere față de planurile lui Vlaicu. Când însă acesta a încălecat pe pasărea sa măiastră și a pornit să cucerească văzduhul, să rupă gloria din soare și să se scalde în lumea eterică a văzduhului, nepăsarea de până atunci s-a schimbat deodată într-un sentiment de evlavie. Iar astăzi Vlaicu e idolul românismului întreg. Acesta vine să-și plece genunchii la mormântul lui și să se roage ca în fața unui sfânt...

Eram în toiul grandioaselor serbări de la Orăștie. Un sentiment de înălțătoare mândrie ne stăpânea. Știam, că Vlaicu are să treacă Carpații cu aeroplanul său și să vină la Orăștie. Înfiorarea acestui sentiment sublim avea să facă

din serbările de la Orăștie cea mai strălucită manifestație a românismului. Ne și pregăteam să trimitem această veste în toate părțile. Dar grozavi încă în prima zi a serbărilor ne vine vestea despre grozava tragedie. Vlaicu căzuse la poalele Carpaților. Și sărutarea pe care i-a dat-o moartea în fața munților superbi și îndărătnici a cutremurat toată frunza codrilor și jalea s-a așternut ca plumbul peste sufletele noastre. În locul soliei, care avea și unitatea sufletului românesc, a trebuit să trimitem vestea grozavei tragedii... Astăzi tot Ardealul jelește. E doliu în toate colibe, cei din frunte ca și cei de jos plâng pe eroul, care simboliza cel mai înalt și mai sublim ideal, după care însetăm de veacuri.

Noi am rămas tot robii gliei blestemată... Din această glie, din pământul de la Binținți, udat de atâtea lacrimi și îndoliat de atâtea jale, iată aducem o fărâmitură. O punem aici alături de sicriul lui Vlaicu, o mestecăm cu pământ liber și jurăm, că nu ne vom odihni, până când din amestecul acesta de pământ, din țărâna asta sfântă nu se va renaște eroul, nu va veni Făt-Frumosul, care... să ne dea prilejul de a serba cea mai grandioasă sărbătoare a românismului...

Presă de peste munți își ia prin glasul meu rămas bun de la tine scumpul nostru tovarăș de gânduri. Ea nu te va uita niciodată și în coloanele ei îți va ridica monument nepieritor mai tare decât metalul. Mergi liniștit spre culmile, după care ai însetat viața ta întreagă. Acolo te așteaptă nemurirea, pe care așa de mult o meriți.

*

S-au făcut cele din urmă ceremonii religioase, i s-au dat onorurile militare, și pe urmă trupul, în melodiile războinice ale imnului „La arme”, a fost pogorât în pământ spre veșnică și neuitată odihnă. Lumea înfrântă de durere s-a întors în frunte cu orchestra militară, cântând „Deșteaptă-te române”

*

A doua zi țaranii din Binținți au fost purtați de doctorul Lupu prin întreg Bucureștiul. Călăuziți de un suflet cald și prieten sincer al poporului – cum puțini se găsesc în țară – țaranii se simțeau pe altă lume. Unul spunea: „Acu înțeleg eu, domnule, ce înseamnă să trăiești în țară liberă și românească”. După prânz ne-am dus să vedem hangarul lui Vlaicu. Au venit și părinții și toți țaranii din Binținți.

Într-un hangar era aeroplanul fărâmat, care pricinuisse moartea îndrăznețului zburător. Aproape n-a mai rămas bucățică întreagă din eleganta construcție a lui Vlaicu. Uitându-te la aparatul sfărâmat, puteai înțelege groaznică prăbușire. Dl căpitan Paraschivescu, șeful secției militare de aviație, a binevoit să ne explice probabilitățile căderii. Numai un viraj brusc, cu motorul oprit, și un gol de aer sub aripa dreaptă a putut pricinui căderea vertiginoasă a aparatului fără pereche în stabilitate. Ascultam cu toții și regretam clipa nenorocită a îndrăznețului pilot.

Am trecut în hangarul lui Vlaicu. Am găsit un atelier întreg. De la mașină de cusut până la cel din urmă ciocănel erau toate așa cum le lăsase el. Lucra tocmai la două aeroplane noi și le lucra cu mâna lui. Erau aproape gata de montare. Într-un colț am zărit o carte poștală. O necunoscută îl felicita pentru un zbor al lui și se ruga lui Dumnezeu să-l ferească de primejdie. Cine știe ce suflet entuziast de femeie îi scrisese. Vlaicu ținea mult la aceste manifestații anonime și nevinovate de simpatie; simțea, că inimile femeilor și ale copiilor îl iubesc mai mult. În clipe de oboseală desigur lua cartea poștală în mână și se simțea recreat. Pe urmă, ca un protest împotriva văzduhului, care ne răpise pe Vlaicu, un țaran din Binținți și mai mulți cărturari, între care și scriitorul acestor rânduri, ne-am înălțat cu ofițerii în zărilor albastre. Numai când eram sus, la o înălțime de 500 m deasupra Bucureștiului, zărand de departe fâșia de argint a Argeșului luminată de razele soarelui ce apunea, și simțind sublimitatea orizonturilor largi, am înțeles de ce n-a voit să se lase Vlaicu de zburat, de ce a vrut să treacă Carpații. Astăzi de m-ar întreba: „Ce zici, să zbor peste Carpați?” i-aș răspunde: „Zboară, Vlaicule, și ia-mă și pe mine”.

(1913).

Politica culturală

Succesele României au trezit în sufletele noastre credința în izbânda idealurilor naționale ale poporului românesc. Alte convingeri și alte îndemnuri călăuzesc astăzi viața colectivă a poporului nostru. Ceața îndoielilor și negura nesiguranței au dispărut, ca prin farmec. Un nou suflet senin și conștient de sine determină acum toate acțiunile noastre. Fiecare dintre noi vede limpede ținta spre care trebuie să mergem cu toții. Fiecare știe că în viitorul apropiat se vor dezlănțui furtuni cumplite, care vor preface din temelii organizațiile de stat existente din Răsăritul Europei. Războiul din Balcani a fost numai un preludiu al marilor primeniri apropiate, iar Pacea de la București a fost numai încheierea unui armistițiu, pentru ca popoarele, ce-au plecat la luptă pentru întruparea idealurilor lor naționale, să se poată reculege, să-și poată aduna noi puteri pentru luptele și mai sângeroase de mâine. Procesul social provocat de principiul național, aici în Răsăritul Europei, nu e încă terminat. E abia la început. El va mai prăbuși organizații de stat artificiale, va mai schimba de multe ori granițele țărilor de astăzi și va cere încă multe jertfe de sânge, până când forțele popoarelor tinere ce locuiesc acest colț de pământ se vor echilibra în noi forme de stat pe baze naționale. Zorile vremurilor ce s-au anunțat prin Războiul Balcanic ne-au deșteptat și pe noi din somnolența resemnată. Ne-au cutremurat în toată ființa noastră națională, chemându-ne la o muncă mai conștientă și mai intensivă.

În întreg cuprinsul pământului românesc sufletul poporului nostru a trecut printr-o nouă renaștere, printr-un nou botez de energie. Forțele latente ale poporului nostru au ieșit la suprafață și așteaptă, în tăcere, să fie îndrumate și călăuzite spre o activitate productivă. Cine a luat parte, în vara acestui an, la obișnuitele noastre serbări culturale a simțit pulsațiile vieții celei noi, a simțit că sufletul colectiv al mulțimii așteaptă lozinci și porunci noi. Acest suflet colectiv își dă seama instinctiv de munca ce trebuie să o desfășoare în vederea luptelor mari din viitor. O presimțire îi spune că trebuie să se pregătească. Datoria cărturarilor de la cârma treburilor obștești e, deci, să se îngrijească, la timp, să înțeleagă aceste zbuțumări ale mulțimii și să le înstrune și îndrepte pe căile ce duc la țintă. Noi credem că cea mai importantă datorie ce ni se impune e inaugurarea unei munci culturale cât mai intensive. Întreaga noastră cărturărimă trebuie prefăcută într-o oștire, ce luptă neîntrerupt pentru răspândirea culturii în popor. Cete de cărturari să poarte, în fiecare zi de duminică și de sărbătoare, flamura culturii românești în toate satele locuite de români și să nu se odihnească până când nu vor face și în cel din urmă cătun un altar al culturii naționale. Avem așezăminte în cadrele cărora se pot face adevărate minuni, în scurtă vreme. Iată, de pildă, „Asociațiunea”!

În sânul acestei instituții avem posibilitatea să dezvoltăm cea mai largă și cea mai rodnică muncă pentru răspândirea culturii. Munca culturală pretutindeni să se înceapă cu cursurile de analfabeți. Preoții și învățătorii din toate comunele să le țină sistematic, an de an, până când vor stârpi și sămânța neștiutorilor de carte. Munca e grea și cere multe jertfe, dar până când țărănimea noastră va trăi în robia întunericului, e imposibil să ne gândim la o înaintare și la o conștiință a poporului. Ca o continuare a cursurilor de analfabeți, preoții și învățătorii să aranjeze în fiecare duminică și în sărbători șezători culturale, în care intelectualii de la sate să țină prelegeri poporului, să le citească bucăți potrivite din autorii români, să aranjeze declamații și reprezentații teatrale, în aceste șezători să ia parte activă și țăranii, căci numai așa le vor cerceta. Cărturarii din centrele despărțămintelor să se ducă duminicile și sărbătorile la sate, să țină prelegeri poporului și să caute, prin convorbiri cu țăranii, să pătrundă în sufletul lor, să le câștige încrederea, ca să le afle păsurile și dorințele. A ține prelegeri și pe urmă a pleca mai departe înseamnă să săvârșești o muncă de paradă și stearpă.

Sufletul țaranului trebuie răscolit, trebuie silit să iasă din rezerva lui tradițională și să ia parte activă la discuția sfaturilor ce i se dau. Țăranul trebuie convins că se lucrează sincer în

interesul lui și când va dobândi această convingere, putem fi siguri că întreaga propagandă culturală a cărturării va fi întâmpinată cu alt interes. Ca să putem face cu succes această propagandă, bineînțeles că cei ce se duc în mijlocul poporului trebuie să fie pe deplin în clar cu problemele ce le tratează și cu scopul ce-l urmăresc. Și mai trebuie să fie oameni entuziaști și convingși de marea importanță a muncii ce o fac. Prin răspândirea de foi și de cărți populare între țărani, ne vom îndeplini poate mai bine misiunea noastră de apostoli ai culturii naționale.

Țăranul care are foi și cărți la casă se cunoaște imediat, îl vezi de la cea dintâi vorbă că știe ce-i în lume și că-și dă seama de rostul lui. În ținuturile, în care se citește mai mult, găsim cei mai conștienți țărani. De aceea răspândirea foilor și a cărților e una dintre cele mai importante probleme ce se impune cărturării noastre. La început se vor face pe seama țăranilor câteva abonamente gratuite fie la o foaie populară fie la „Biblioteca populară a Asociațiunii”, li se vor citi articole din foi și pagini din cărți; pe urmă se vor îndemna singuri să și le cumpere.

Întrebăm: Câți dintre cărturarii noștri au făcut până acum acest lucru? Tinerimea noastră universitară își găsește o problemă de viață în propaganda culturală sistematică, în cadrele „Asociațiunii”. În timpul din urmă și în sânul tinerimii universitare se simt îndemnuri noi. Începe să părăsească banchetele, toastele și declamațiile naționale, și se angajează la munca rodnică a răspândirii culturii în popor. Până acum sunt numai începuturi, dar desigur că mâine poimâne îi vom vedea pe toți studenții alergând în vacanțe la sate, pentru a se înrola ca ostași ai culturii românești. Ieie pildă de la studenții rusești, învețe de la dâșii cum se lucrează pentru trezirea poporului la conștiință. Să le servească de îndemn și câțiva teologi din Gherla, care, în cele din urmă două veri, au luat de-a rândul satele din Sătmar și Sălaj, ținând prelegeri și înscriind membri la „Asociațiune”. Munca acestor tineri e vrednică de toată lauda. Suntem informați că studențimea noastră se pregătește serios să inaugureze o muncă pozitivă și serioasă pentru a pregăti biruințele viitorului. În biserică și în școală de asemenea trebuie să se introducă spiritul nou al vremii. Preoții nu mai pot fi numai slujitorii altarului, iar dascălii numai ai școlii, ci trebuie să fie apostolii unei idei, ai unor idealuri mari. Preoții și învățătorii din seminarii și școlii normale în viitor trebuie să primească altă educație, alte îndemnuri de viață. Arhieriei cu pletele cărunte desigur vor simți și ei adierile de primenire și ca adevărați păstori vor propovădui noua credință.

Muncind cu toții frățeste, încălziți și însuflețiți de soarele aceluiasi ideal, vom reuși să ne vedem întrupate visurile neîmplinite. Astăzi suntem cu toții convingși că am încheiat epoca politicii de căinări și de vorbe mari și că am început epoca politicii de muncă pentru fapte mari. Iar politica aceasta trebuie să fie o politică culturală.

(1913).

Ion Brezeanu

Faima acestui nume a trecut de mult granițele țării. Cine n-a alergat, venind în capitală, să-l vadă pe scena Teatrului Național sau să-l găsească după spectacol în vreo cafenea sau berărie, înconjurat de-o ceată de oameni veseli, înveseliți de verva și de umorul lui cu care l-a dăruit Dumnezeu? Cine n-a văzut, și nu arareori, câte un local întreg ascultând cu gura căscată la glumele lui Brezeanu? Iubit de toți, acest copil răsfățat al publicului românesc pe unde a trecut și trece nu lasă în urma lui decât veselie și dragoste. Un mare artist pe scenă, e tot așa de mare artist și în viața de toate zilele. Stai cu el zile și nopți fără să ți se urască. Glumele și apropourile lui sunt de multe ori scăpărătoare. Înzestrat cu o inteligență afară din comun, vede adânc lucrurile. De aceea glumele lui, de cele mai multe ori, au mult înțeles în ele.

Marele Caragiale îl iubea mult și se uita la el ca la un copil minunat. Rolurile, pe care le joacă, fie de comedie, fie de dramă, el le joacă cu toată sinceritatea. El redă oameni întregi, caractere depline. Nu face din personajele, pe care le întrupează, caricaturi.

Ipingescu în interpretarea lui Brezeanu e un om foarte serios, e chiar puțin ursuz. Tot așa mahalagiul din „Căsnicia”. E un om foarte serios și foarte îngrijorat când vine la d-nul avocat și-i spune că are trei procese. Aceasta e caracteristica jocului lui în toate rolurile. Și totuși cât haz

Octavian C. Tăslăuanu și Ion Brezeanu.

produc aceste personaje interpretate de el! Cât adevăr și câtă simpatie pune în ele. Cât de adânc știe el să se coboare în inima acestor bieți oameni – căci sunt oameni și ei – de care noi nu putem să ne ținem râsul. Dar în Ion Nebunul din „Năpasta”! Câtă putere, cât adevăr și câtă simpatie aruncă artistul în preajma acestui nenorocit. Câtă sinceritate! Sinceritatea e toiagul cu care Ion Brezeanu intră pe scenă în orice rol, fie de comedie, fie de dramă. E un artist care are respect de publicul care-l ascultă și de aceea el se prezenta serios și convins în personajele ce le joacă.

A fost o mare bucurie pentru ardeleni când s-a auzit că are să vină acest popular și desăvârșit artist al Bucureștilor. Era de altfel și singurul nume cunoscut și la noi din trupa cu care a venit dl V. Antonescu. Și nu credem că exagerăm când îndrăznim să afirmăm, că primirea plină de entuziasm ce s-a făcut acestei trupe se datorește faimei numelui lui Iancu Brezeanu.

El a fost mult așteptatul și pe el voia lumea să-l vadă, să-l cunoască și să-l admire. E adevărat că nu ne-am înșelat în așteptările noastre. El ne-a dat cele mai înălțătoare clipe de artă și din marele lui talent ne-a împărtășit și pe noi, care nu-l vom uita niciodată, după cum ne place să credem că nici el nu ne va uita pe noi!

(1913).

Anul 1913

Anul 1913 va fi însemnat în istoria universală cu litere mari, roșii de sânge. Căci a fost un an al unor războaie dintre cele mai crâncene de pe îmbătrânitul nostru pământ. Și a mai fost un an, care va însemna un hotar în evoluția omenirii din orientul Europei. Acum, când giulgiul alb al iernii și al păcii a potolit vrășmășiile dintre popoarele balcanice, putem să ne întoarcem cu liniște privirile spre fața plină de sânge a acestui an bogat în avânturi mari și în căderi cumplite.

Faptele săvârșite sunt în bună parte publicate și destul de bine fixate, ca să putem înțelege logica istoriei universale, care a determinat procesul de distrugere și de primenire din Peninsula Balcanică. Astăzi cunoaștem îndeajuns evenimentele, ca să putem tălmăci dezlănțuirea de energii cultivate ale tinerilor neamuri din Balcani, ce-au trăit atâtea veacuri în întuneric. Înțelegând și tălmăcind jocul de forțe din apropierea noastră, vom putea găsi cu ușurință și îndrumările pentru viitorul neamului românesc.

Războiul din Balcani e o fază, desigur nu dintre cele din urmă, a luptei seculare ce o poartă popoarele creștine împotriva popoarelor cu altă cultură. Războiul din Balcani, a fost purtat în semnul crucii, deși nu credința religioasă a fost imboldul sufletesc ce a înarmat brațele creștinilor din Balcani. Crucea a fost, de astă dată, un simbol al culturii creștine și mai ales naționale, care a întovărășit neamurile balcanice într-o luptă împotriva turcilor. O scurtă reprivire istorică ne va lămurii pe deplin importanța și consecințele acestui război crâncen. Puterea creștinismului a fost așa de mare în cuprinsul Europei, încât ea a cucerit, rând pe rând, toate popoarele mari, menite să stea în fruntea civilizației omenești. Obositul imperiu roman, care s-a prăbușit ca un fruct copt cu începuturi de putrefacție, a fost altoit de migrația unor popoare viguroase, care, primind creștinismul, sub influența acestuia și a culturii eleno-romane s-au organizat în state noi, apte să ducă cu un pas mai departe cultura omenească. Neamurile barbare care nu s-au creștinat au pierit, cum au fost avarii, tătarii și mongolii. Au trebuit să piară ca niște elemente străine și neasimilabile de organismul culturii creștine, născute pe țărmul Mării Mediterane. E o lege a naturii ca neamurile ce nu se pot adapta noilor condiții de viață, care nu-și pot asimila cultura noului mediu – să dispară.

Cam din veacul al VII-lea, în Asia Mică răsări o nouă credință, cu alte concepții de viață, izvorâte din adâncimile necunoscute ale Asiei și amestecate cu iudaism și elenism, care s-au întrupat în islamism. Acesta a fost rivalul cel mare al creștinismului. La început crucea și semiluna erau simboluri de credință religioasă și sub flamurile împodobite cu semnele fiecărei credințe se purtau strașnicile expediții războinice. Islamismul înaintă repede din triumf în triumf. Cucerii întreg Imperiul Bizantin, coastele de răsărit și miazăzi ale Mării Mediterane, leagănul culturii creștine. Pe urmă porni împotriva țărilor dinspre nord, ajungând până în inima Europei. Stăpâna Sicilia, Peninsula Iberică și coastele Africii. Era o clipă când Crist fusese învins de Mahomed. Semiluna îngenunchease crucea, coranul biruise biblia. Dar aceste biruințe nu puteau fi dăinuitoare. Fanatismul islamismului nu putea supune seninele și largile învățături ale creștinismului. Triumfurile islamismului au fost numai un imbold de reculegere și de progres, pentru popoarele creștine, slăbite de întunericul Evului Mediu și de măruntele lupte pentru dinastii.

Cultura creștină din sud-vest fusese mai întâi înfrântă. Islamismul era cuceritor acolo prin mauri, care la începutul veacului al VIII-lea erau stăpânii Spaniei. Și au rămas stăpâni ei până în 1492, când, prin cucerirea Granadei, se stinse domnia lor din Peninsula Iberică, fiind siliți să se retragă în Africa. În același timp, în sud-est, islamismul devenea tot mai amenințător prin osmani, care ajunseseră până la zidurile Vienei. Cultura europeană a creștinismului sute de ani s-a apărat numai împotriva înfricoșatului rival. Abia în veacul al XVII-lea a luat ofensiva, silind pe osmani să se retragă pas de pas spre țara lor de origine. Osmanii au avut deci aceeași soartă ca și arabii. Rând pe rând, au pierdut Ungaria și Ardealul, Banatul și Croația, Slovenia, Basarabia, Crimeea, Serbia, Grecia, Moldova și Muntenia, iar în Africa Egiptul și Algeria. Mai târziu Bulgaria, Rumelia, Bosnia și Herțegovina, Epirul, Creta, și apoi restul posesiunilor din Europa până în apropierea Constantinopolului. În Africa Tunisul și Tripolitania.

Luptele popoarelor din Balcani au fost deci cele din urmă dintre creștinism și islamism, dintre cultura europeană în continuă evoluție și dintre cultura asiatică incapabilă de progres. Anul 1913 înseamnă deci sfârșitul unor lupte seculare dintre două credințe dintre Apus și Răsărit, dintre cultura europeană și barbaria asiatică. Creștinismul a biruit pe toată linia islamismul, fiindcă, a fost reprezentat de cultura și de morala superioară a rasei albe, care astăzi începe să-și întindă stăpânirea asupra pământului întreg. E de prevăzut fără niciun dar profetic, că triumfătoarea cultură europeană, după cum, nu s-a oprit la trecătoarea Gibraltarului, ci a pătruns în teritoriile învecinate din Africa, tot așa nu se va opri la porțile Dardanelor, ci le va cuceri împreună cu provinciile din Asia. Aceasta e desfășurarea firească cerută de logica istoriei europene. Rasa albă europeană cu cultura ei originară de pe țărmurile Mării Mediterane și primenită de învățăturile

morale ale lui Crist tinde să stăpânească toate celelalte rase. A cucerit Africa și Australia neagră, America roșie și acum amenință Asia galbenă, deși această din urmă rasă se străduiește din răspuțeri să-și însușească toate progresele tehnice, fără să reușească a împrumuta și cultura morală și estetică a Europei. În luptă cu această rasă cultura și morala creștină, va fi pusă la o nouă probă de superioritate¹⁰⁶.

Întorcându-ne la recentul război purtat de popoarele balcanice, ar fi greșit să admitem că numai credința creștină le-a mânat în luptă împotriva turcilor. În cultura europeană, veacul al XIX-lea a sădit în suflete o nouă credință tot așa de importantă ca factor de progres, cum e și cea creștină, anume: *credința națională*. Astăzi această credință determină sufletele popoarelor la fapte istorice. Dacă Anglia și Franța și într-un grad mai redus și Spania au fost singurele țări cu o cultură superioară în veacurile XVI până în al XVIII-lea se datorește unității lor naționale. Numai popoarele consolidate în state naționale sunt capabile de o cultură și o artă națională. Care sunt însușirile caracteristice și specifice ale unei națiuni sau a unei naționalități – după cum se obișnuiește a se mai numi în timpul din urmă – științificește nu se poate încă stabili, fiindcă etnografia și etnopsihologia sunt încă științe începătoare. Ceea ce au putut fixa aceste științe până acum e că popoarele sunt „formații biogeografice, născute potrivit legilor evoluției prin diferențierea progresivă a omenirii”, „că sunt organisme naturale, având fiecare ținut însușiri deosebite, după rasă, climă, situație geografică și alte împrejurări ale mediului”(Mehedinți). Tot cu ajutorul acestor științe și al altora, mai ales al Sociologiei, s-a stabilit că popoarele, deși supuse acelorași legi de evoluție, au suflete cu note diferențiate și specifice ființei lor naționale și că sunt forme necesare evoluției, ca și celelalte spețe din regnul animal. Prin urmare ce poate fi mai firesc decât ca indivizii aceleiași spețe să se organizeze în state naționale, ele fiind formele cele mai potrivite pentru a-și împlini fiecare popor misiunea ce o are în lume.

Acest principiu național a săvârșit până acum adevărate minuni: unitatea Germaniei și a Italiei, ridicându-le pe amândouă la rangul de mari puteri, alături de celelalte state culturale și naționale. Acest principiu de integrare națională a fost și resortul sufletesc al războiului din Balcani. Idealul național la popoarele din Balcani a fost pregătit și potențat de cultura și de credința creștină. În războiul aliaților balcanici ura seculară a creștinului împotriva mohamedanului a fost tot așa de aprinsă ca și cea a bulgarului, sârbului și grecului împotriva turcului. Atunci, când aliații n-au putut să se înțeleagă asupra împărțirii teritoriului cucerit, a intervenit România, determinată la acțiune de același ideal național. Numai bârfitorii și mințile înguste n-au înțeles ținta campaniei militare din Bulgaria. România, care are și ea revendicări de integrare națională, nu putea și nu poate fi împotriva străduințelor popoarelor din Balcani de a-și întrupa idealul lor național adică de a-și rotunji granițele statelor după granițele etnice. Dar întruparea idealului lor trebuia și trebuie să coincidă cu idealul României. Destinele istoriei au dat neamului nostru, atunci, când l-a așezat pe ambele coaste ale Carpaților și la gurile Dunării, o misiune dintre cele mai grele, care e necesară pentru echilibrul de forțe ale diferitelor neamuri, pentru evoluția lor națională și deci a culturii europene. El se pare că, după ce se va grupa în organizația aceluiași stat, va fi exponentul civilizației în orientul Europei și puntea de unire dintre Apus și Răsărit.

Un istoric german, A. Wirth, vorbind de români scrie următoarele: „Românii sunt cea mai tenace rasă a pământului. Românii au dispărut veacuri de-a rândul, ca pâraiele din Iura și din Carst, care curg mile întregi pe sub pământ. Au răsărit deodată în veacul al XIII-lea și de astă dată au rămas. De atunci s-au lățit ca un potop jur împrejur. Trăiesc, în afară de țara lor, sub nu mai puțin de patru stăpâniri străine, dar niciun popor stăpânitor n-a izbutit să-i distrugă. Dimpotrivă distrug ei pe stăpânitori. Aceasta au

¹⁰⁶ Conform Max Nordau, Das Jahr 1912 in der Weltgeschichte, *Neue Freie Presse*, nr. 17371 și A. Wirth, *Weltgeschichte der Gegenwart*. Hamburg und Berlin, 1913.

observat-o mai ales maghiarii și trebuie că-i vor simți și rușii și slavii de sud. Îi simțim și noi germanii, căci sașii din Ardeal au început să se românizeze. Nu mai puțin au simțit bulgarii pe cuțovlahi, răspândiți în Pind, Albania, Tesalia, Macedonia de Sud și Serbia de Sud. Elementul românesc, răspândindu-se ca focul, e foarte probabil că, în viitor, va stăpâni și teritorial pe slavii de sud. Linia de cucerire a românilor merge din Ardeal spre Adrianopol, de-a lungul căreia le putem profeti un triumf etnic desăvârșit”.

Alții speră mai mult în viitorul nostru, ca noi înșine. O intensivă și trează conștiință națională, poate determina soarta noastră din viitor. Anul 1913 a încurcat și mai mult chestiunea orientală. Ea nu se reduce astăzi numai la Dardanele. S-a mutat mai la deal, unde legea de fier a principiului național, mai are de rezolvat probleme, poate mai mari ca cele din Balcani. Pentru noi românii foarte importante. Ele ne cer pregătiri pe toate terenurile. Întreaga noastră viață națională trebuie să fie călăuzită în vederea marelui viitor. Avem deplină încredere în energiile conștiente ale poporului nostru și în personalitățile lui conducătoare. Așteptăm să vină și pentru noi un 1913!

(1914).

Liceul Militar de la Mănăstirea Dealului

Dacă este vreo țară, care trebuie să se închine zeului Marte, aceea e România. Înconjurată de toate părțile de neamuri și țări care nu o văd cu ochi buni, decât de frică, România trebuie să-și pună întreaga ei nădejde în *cruce* și în *spadă*, în tăria credinței sufletești și în forța oștirii. România nu poate fi decât o țară militaristă, înarmată din creștet până în tălpi, totdeauna gata să intre în acțiune pentru a-și apăra interesele și a-și întrupa idealurile. Destinele întregului neam românesc cer, ca România să fie mereu într-o *ofensivă națională*, cum nimerit a spus-o dl S. Mehedinți.

În sensul acestei ofensive naționale, care presupune o intensivă conștiință națională, trebuie făcută întreaga educație de la școlile primare până la Universitate. Întreg spiritul public al țării trebuie să fie pătruns de tradiția istorică și de idealurile neamului nostru. Populația satelor, burghezia orașelor și boierimea trebuie să mărturisească aceeași credință națională, care să-i lege pe toți ca și credința creștină. În țară se introduseseră acum câțiva ani deprinderea copiilor în exerciții militare. *Micii dorobanți*, cum s-au numit, au entuziasmat toată lumea. Lipsa de seriozitate și de sistem, secundată și de niște abuzuri regretabile, au adus, după câțiva ani, desființarea acestor exerciții folositoare. În întreaga țară nu s-a găsit niciun om de influență cu prevederi, care să fi ocrotit instituția micilor dorobanți, dându-i o organizație temeinică. Își poate închipui oricine ce ar însemna pregătirea militară sistematică a unei generații întregi. Dintr-un caz ce-l voi povesti mai la vale despre un elev al liceului militar de la Mănăstirea Dealului se va vedea limpede efectele educației militare. Ministerele de Instrucțiune Publică și de Război ale României poate vor găsi din nou mijloace, ca să reînființeze instituția micilor dorobanți. Ce generații de soldați și de oameni ai datoriei ar ieși în scurtă vreme din școlile Țării Românești! Tinerii ar avea alt suflet, alte concepții de viață, când ar fi crescuți toți în vederea faptelor din viitor. Știu că a existat și la Turnu Severin un liceu cu instrucție militară. Când eram în București, înainte cu zece ani, se bucura de o bună reputație. După cât am auzit, și acest liceu, în loc să progreseze și să se desăvârșească, a decăzut.

Ceea ce n-au putut face civilii, au făcut militarii, care sunt elementul cel mai conștient și cel mai serios al societății din România. Înainte cu câțiva ani, când dl Nicu Fili a înlăturat multe dintre lipsurile armatei, a venit cu ideea înființării unui liceu militar la Mănăstirea Dealului.

Dl N. Filipescu e un patriot luminat și hotărât, care nu cruță nicio jertfă pentru întruparea unei idei mari și de folos obștesc. Meritul că liceul militar proiectat are astăzi ființă e al d-sale. Și o spunem fără nicio exagerare că acest liceu este una dintre cele mai mari fapte de ordin cultural și național, care s-a săvârșit în ultimii ani. Am vizitat liceul în toamna trecută, când copacii își

scuturau podoabele de verdeață și când soarele trimetea ultimele sărutări de raze pământului îmbrobodit de brumă.

Dimineața am sosit în Târgoviște, cu sufletul încărcat de amintiri istorice. Călcam pentru prima oară pământul vechii capitale a Munteniei. Am trecut prin orașul cu biserici vechi, unele frumoase și cu ruine, gândindu-mă la poezii târgovișteni: Văcăreștii, Eliade Rădulescu, Gr. Alexandrescu și Vasile Cârlovă. Orașul de astăzi are câteva străzi și clădiri frumoase, dar e încă foarte departe de civilizație, cu toată lumina lui electrică. La distanță de vreo 3 km, peste Ialomița năbădăioasă, înspre zarea Carpaților, pe o colină pitorească veghează Mănăstirea lui Radu Vodă de pe la 1500. Stă înfiptă la marginea colinei, stăpânind larg Valea Ialomiței, munceiele de prin prejur și privind în așteptare răbdurie peste culmile Carpaților, unde de trei veacuri fiecare firicel de pulbere din trupul marelui Mihai așteaptă să se odihnească pe pământ liber.

Ajuns la mănăstire, m-am închinat capului ce-a domnit o clipă peste aproape întreg pământul românesc. M-am închinat cu smerenie și cu credință. În jurul acestei de două ori sfinte mănăstiri e clădit liceul militar. El e așezat aici, în singurătatea mănăstirii cu orizonturi întinse, ca ființa băieților ce vor trece prin această școală să dobândească suflete cu zboruri largi, cu idealuri mari și cu trupuri vânoase, cum a fost al înfricoșatului Mihai. Liceul militar de la Mănăstirea Dealului e în al doilea an școlar de existentă și e destinat – după regulament – „a forma elemente de valoare pentru școlile militare pregătitoare, dând tinerilor o educație militară aleasă, cum și o instrucție egală cu aceea care se capătă în școlile secundare ale Ministerului de Instrucțiune și Culte”. La materiile de învățământ, prevăzute în programul școlilor secundare cu 8 clase (cursul superior cu secțiunea reală modernă) se mai adaugă: a) Educația militară (morală, disciplină); b) Regulamentele militare; c) Exerciții și sporturi diverse. Educația artistică și de societate; d) Vizite și excursii cu caracter educativ. Materiile de studii se predau numai dimineața, în 4 ore, de câte 50 minute. După amiază e întreagă destinată pentru educația fizică și morală. Elevi recruți se primesc din clasele I-V inclusiv și sunt de două categorii: jumătate bursieri și jumătate platnici.

Numărul maxim al elevilor în fiecare clasă e de 40. Toți elevii se primesc în liceu prin concurs, după ce au făcut o cerere de înscriere. Elevii noi intrați în școală sunt supuși la o perioadă de încercare de patru luni (septembrie-decembrie) și dacă n-au însușiri morale, intelectuale și fizice corespunzătoare scopului urmărit de școală, sunt îndepărtați din școală. A fi deci elev în liceul militar de la Mănăstirea Dealului e o cinste. Școala a avut un noroc mare că și-a găsit un comandant model în persoana dlui maior Marcel Olteanu. Dl Filipescu, încredințând unui ofițer așa de distins școala, a dovedit că are nu numai o cunoștință de oameni ci și intenția de a crea o instituție de adevărată cultură în Țara Românească. Dl maior Olteanu împreună cu alți doi frați: dl lt. colonel Camil Olteanu, subdirectorul școlii de cavalerie din Târgoviște și dl maior Ioan Olteanu de la Artilerie, sunt fiii lui Constantin Olteanu, originar din Reghinul săsesc și nepot al învățatului Petru Maior. Constantin Olteanu a trecut în România pe vremea lui Ion Brătianu, al cărui om de încredere a și fost, și s-a stabilit în Craiova, ajungând la o situație socială frumoasă.

Ardeleanul entuziast a dat fiilor lui o creștere severă, naționalistă și aleasă. Pe toți patru feciorii i-a făcut militari, ca să lupte pentru întruparea idealului ce i-a încălzit inima. Cel mai mare dintre fii, Horia, s-a prăpădit de tânăr ca ofițer de marină, iar ceilalți trei și-au împlinit și își împlinesc cu sfințenie datoria de ostași ai idealului părintesc. Dl maior Marcel Olteanu a ajuns repede ofițer de Stat-Major, a fost la inspectoratul armatei pe lângă Principele Ferdinand, redactor al *României militare* și colaborator la revistele militare. E un ofițer cu o cultură superioară și cu o educație distinsă; un om de o muncă neîntreruptă; un soldat înțeleghător de suflete, înzestrat cu o minte, care nu-i zăvorâtă de buchea regulamentelor militare și de spiritul de tagmă, ci cu una, care are zboruri întinse și care pricepe complexitatea vieții omenești.

Acestui ofițer e încredințată conducerea liceului militar de la Mănăstirea Dealului. Și, cu riscul de a săvârși o indiscreție, spunem, că de nu i-ar fi fost încredințată d-sale această școală, cine

știe până când s-ar fi amânat înființarea ei. E deci și meritul d-sale că școala există, merit, care trebuie recunoscut și spus fără a scădea din al altora. Dl maior Olteanu și-a ales un corp profesoral model. Profesorii de studii sunt aproape toți civili. Director de studii e apreciatul cercetător al trecutului nostru dl N. Bănescu, care, cu ajutorul profesorilor, țintește să facă un liceu model și ca instrucție, căutând să creeze o armonie între lecțiile din diferitele materii. Pedagogia, cu ultimele ei rezultate, se simte în atmosfera școlii. Am asistat la o singură lecție de istorie. M-a atras numele profesorului Gheorghe Lazăr, strănepot al lui Gheorghe Lazăr de acum o 100 de ani, și n-am regretat că am ascultat lecția tânărului și învățatului profesor. Era vorba tocmai de Iulius Caesar. O povestire concisă, plină de viață, scoțând în relief ceea ce a caracterizat pe acest împărat, ținea încordată atenția elevilor. Școala modernă a lui K. Lamprecht și a lui Guglielmo Ferrero, se simțea în expunerile clare, liniștite și măsurate ale distinsului profesor. După asemenea lecții, elevii au prea puțin de pregătit în afară de clasă. Lasă că nici nu au timp.

Comandantul școlii și directorul de studii m-au asigurat că toate lecțiile se fac la fel. La orele 12 din zi elevii iau o masă igienică și hrănitoare. Fără lux și fără favoruri. Toți la fel. Boierii ca și țărani, căci în liceu sunt băieți din cele mai bune familii alături de feciorii plugarilor de la țară.

În haina lor uniformă nici nu-i poți deosebi. Câte-o față mai fin tăiată și un trup mai zvelt, mai mlădios, care ai crede că sunt ale unui fiu de aristocrat aparțin băiatului lui badea cutare. După masă, o scurtă pauză și pe urmă încep exercițiile și sporturile pe câmpul de operație de la poalele dealului. Am avut noroc de o zi cu soare. Era o adevărată plăcere să-i vezi pe elevi împrăștiați pe câmp, grupuri-grupuri, sub conducerea ofițerilor și profesorilor de sporturi, făcând exerciții militare, gimnastică, scrimă, box, jucând mingea etc., etc. Fiecare grup trecea, după 15 minute, la alt exercițiu sau alt sport. Totul e rațional împărțit, fără să fie silit. E o ordine exemplară și la toate o voie bună de ți-e mai mare dragul să-i privești. Mai ales elevii din clasele I-IV liceală, de la 9-14 ani, îmbrăcați militărește, când fac exerciții militare sunt de o drăgălășie rară. Vezi soldați cât pumnul, cu râvna firească vârstei copilărești, cum învață să-și scoată pieptul, să-și întindă piciorușele și să execute mai precis comanda ofițerului – mă rog întocmai ca soldații adevărați. După exercițiile și sporturile ce le fac zilnic, elevii cu organismul sănătos se dezvoltă repede și proporționat ca Feți-Frumoșii din povești. Toți au fețe rumene și mușchi de criță. După 8 ani ies mândrețe de flăcăi, cu trupul voinic și cu sufletul întreg. Tineri sănătoși cu o educație și o cultură aleasă, care vor face fală țării și neamului.

Ca să se vadă efectele școlii de la Mănăstirea Dealului, de care pomeneam, amintesc cazul elevului Ladaru din clasa a III-a, care la vârsta de 13 ani, a făcut serviciul militar, ca oricare alt soldat, în campania Armatei Române de peste Dunăre. A fost un model de soldat, care a suportat cu eroism toate oboselile și greutățile vieții de război. Toți superiorii l-au lăudat pentru bravura lui nemaipomenită. Ce va fi acest copil, când va fi mare și va avea de purtat alte războaie...

Pe frontispiciul acestei școli se potrivesc vechile cuvinte: *Mens sana in corpore sano*. – În liceul de la Mănăstirea Dealului, acolo în vârful colinei și în preajma capului, care și-a rotit privirea de voievod stăpânitor asupra tuturor românilor, se plămădește regenerarea Țării Românești și înfăptuirea idealurilor neamului nostru. Ofițeri și profesori, care munciți în sihăstria acelei școli, voi sunteți apostolii unui vis mare și neîmplinit...

(1914).

Ardealul în România

Cucerirea nu e recentă. Datează tocmai de un veac. De la Gheorghe Lazăr am început să ne mutăm sufletele dincolo de Carpați, jertfind fiecare generație pentru întărirea Principatelor, a României Libere cea mai bună parte a energiilor născute pe acest pământ al suferințelor.

Capitalul de energii ce l-am trimis dincolo de munți a fost productiv pentru frații noștri și ne făgăduiește și nouă dobânzi mari tocmai acum în zilele negre ale existenței noastre naționale. Numai să fim vrednici a le primi și a le preface în aurul sufletesc al credinței în izbândă prin muncă sistematică și conștientă. Sunt semne că de la Războiul din Balcani sufletul românesc a intrat într-o nouă fază; în faza muncii pozitive unitare și a unei apropieri conștiente. Astăzi ne simțim rândurile mai strânse și lucrăm cu toții în vederea aceluiași scop, care mai înainte ni se părea un vis îndepărtat, dacă nu o utopie. Faptele tinerelor popoare balcanice ne-au învățat că idealurile naționale se pregătesc și că atunci când sună ceasul mult așteptat, întregul popor se ridică pentru întruparea lor.

Idealul nostru, unitatea culturală, se țese de sufletele distinse ale artiștilor. Ei sunt înainte mergătorii! Atunci, când glasul lor e ascultat, când cuvântul lor pune în mișcare mulțimea – e semn de biruință. O asemenea biruință a câștigat de curând poetul Oct. Goga la București. În piesa lui „Domnul notar” a smuls o parte a vieții reale din Ardeal și a arătat-o pe scena Teatrului National bucureștenilor. Cărțile, discursurile, oricât de cu măiestrie scrise și rostite, nu pot pune în mișcare mulțimea ca teatrul. Chiar și boierii intelectuali, care s-au interesat de soarta noastră, au rămas de multe ori indiferenți la multele strigăte de durere ce plecau de aici. A trebuit să vină un artist, cu intuiția lui puternică și cu ochiul lui sigur să zugrăvească realitatea așa cum este: crudă, înfiorătoare și revoltătoare. Această realitate din piesa poetului Goga nu putea să nu zguduie sufletele ce trăiesc în libertate, nu putea să nu trezească în ele sentimentele unei dureri adânci și deci a unei revolte firești. Manifestațiile ce s-au făcut în jurul piesei „Domnul notar” sunt semnele vremurilor noi. Ele înseamnă o nouă trezire a conștiinței românești, una și nedespărțită. Trebuie să-i mulțumim poetului Goga pentru acest înalt serviciu ce l-a făcut neamului nostru. Sufletul lui de artist ne-a apropiat de cei din țară și lor le-a trezit o nouă datorie față de noi. Piesa „Domnul notar” nu poate fi pusă în cântarul de lux al artei pentru artă. Ea e arta mulțimii; e arta care găsește ecou în sufletul neamului întreg, pe care îl îndrumă la fapte mari. Și autorul piesei își dă foarte bine seama de acest lucru. Când s-a hotărât să se prezinte pentru prima oară pe scena Teatrului Național din București, s-a gândit că trebuie să ducă o parte din viața Ardealului năpăstuit, să mute realitatea acestei vieți pe scena Bucureștilor, pentru a le arăta fraților liberi ce înseamnă a trăi în acest pământ al suferințelor. Cei din România l-au înțeles și l-au sărbătorit. Era o datorie a lor. Mai au, însă, și altă datorie mai mare: să nu aștepte mutarea Ardealului în România ca să-l cunoască, ci să-l cucerească dânsii prin studii amănunțite. Numai așa vor fi stăpânii lui, în cele culturale.

(1914).

Chestia noastră militară

La petrectările dintre ministrul președinte al țării noastre și bărbații de încredere ai partidului nostru s-a trecut cu vederea, se pare, o chestie, care în importanță îi urmează chestiei școlare. Nu se face adică nicio pomenire de doleanțele românilor pe teren militar. Ca și când cele 200 000 de soldați români, care își fac serviciul sub drapele cu pajura împăratească și cu marca ungurească, n-ar avea nimic de dorit. Cel ce cunoaște însă mai de aproape tratamentul de care sunt împărțășiți soldații noștri din punctul de vedere al limbii lor materne, se miră de îndelunga răbdare a acestora. Dacă noi românii am avea temperamentul și conștiința națională a francezului, la noi s-ar repeta zilnic cazul de la Saverne (nemțește: Zabern), unde știm că un tânăr sublocotenent neamț a scăpat, în ora de instrucție, câteva vorbe vătămătoare la adresa alsacienilor, iar urmarea a fost: schimbări de garnizoană, procese militare, vot de neîncredere cancelarului din partea parlamentului din Berlin, etc., etc.

Că la noi nu se prea știe, că limba noastră nu e tratată tocmai cu mănuși în garnizoanele ungurești ale armatei comune și la honvezimea întregă, ea i se atribuie împrejurării că feciorii noștri nu cutează să se plângă, căci ar trebui să se plângă la ofițeri străini de sufletul românesc și mai bine își îneacă amarul și mânia, decât să facă ca „turcul să-i și judece, după ce tot turcul i-a bătut”. Pe de altă parte puținii noștri ofițeri activi sunt, tocmai în urma forței mici ce o reprezintă în armată, cosmopolitizați în marea lor majoritate, așa că dacă-i întrebi „Ce-s?” îți răspund laconic: „k. u. k. Offizier”, ori: „m. kir. katonatiszt”. Aceștia nu mai citesc românește și nu caută societatea românească, care la rândul ei îi consideră de pierduți din punctul de vedere național (comp. art. „Românii în Armata Austro-Ungară” apărut în *Românul* din 18 ianuarie stil nou 1913).

În consecință, acești frați de-ai noștri nu se expun prin încercarea îndreptării nedreptăților, mai ales că făcându-o ei aceasta, li s-ar lua de politizare și e știut că regulamentul de serviciu nu admite politica în armată. Excepții fericite, ca dl maior în pensie G. Fleșariu, care apără cu hotărâre și cu multă pricepere în presa germană din Austria și în cea românească din Ungaria interesele milioanei de români din monarhie și prin aceasta interesele de existență ale monarhiei însăși, sunt rare. Iar ofițerii noștri în rezervă, destul de numeroși între colegii lor străini de felul de a gândi și a simți al românului, sunt buni bucuroși, dacă le trec repede cele 28 de zile de deprindere de arme și nu-și mai iau osteneala să pătrundă mai adânc în spiritul ce stăpânește la trupa la care servesc. Dacă ar pătrunde în acest spirit, ar vedea cât e de mare nemulțumirea soldatului român din cauza jignirii simțământului celui mai cald al lui, din cauza desconsiderării limbii române. Din câteun singur caz, la aparență neînsemnat, și-ar putea face o icoană vie despre primejdia ce ar putea să ne amenințe monarhia într-un caz de război, din cauza intoleranței naționale, ce se desfășoară – ce e drept: neoficial, – la trupele românești din patrie. Pentru dovedirea spuselor mele înșir câteva cazuri, la care însumi am fost martor:

I

Îmi făceam o deprindere de arme la un regiment de infanterie comun cu 60% români, într-un oraș unguresc. Într-o dimineață, când treceam pe coridorul cazarmii, în care își ținea raportul de zi căpitanulszky, aud pe un soldat cerând ceva românește, apoi pe căpitan strigând din toată puterea plămânilor: „Tanulj meg magyarul!” Bietul soldat, speriat de mutra dușmănoasă a comandantului companiei sale, a început a se chinui pe ungurește, dar nu mergea deloc. Iar dacă va fi și avut până atunci poftă de a învăța ungurește, după întâmplarea cu căpitanul desigur că nu numai că i-a trecut acea poftă, dar va fi început să urască limba, pe care căpitanul a voit să i-o impună cu atâta gingășie câtănească.

Conducerea supremă din Viena a armatei comune a dat, e drept, în diferite rânduri ordine chemate să susțină principiul de naționalitate în armată, aceste ordine au rămas însă mai mult pe hârtie. Așa d. e. s-a poruncit, ca ofițerii să învețe limba regimentelor la care sunt împărțiți. Ar fi interesant să se știe: Câți și-au dat silința să învețe limba de serviciu a regimentelor românești? Foarte puțini, și, și aceștia dintre nemaghiari; maghiarii deloc nu-și ascund tendința de a-și impune limba lor regimentelor. Când odată, la o altă deprindere la regimentul pomenit mai sus, am agrăit pe un subofițer în limba română, iar acesta mi-a răspuns foarte frumos tot românește, sublocotenentul D. a ținut să mă facă atent, că respectivul e maghiar și că, prin urmare, să vorbesc cu el ungurește. Fiind limba mijlocul cel mai firesc de apropiere între oameni, e natural că soldatul român nu va suferi niciodată, să se apropie de sufletul său un ofițer, care nu-i vorbește limba și care, deci, e pentru el străin și rămâne străin. De aici urmează, că soldatul acela, om matur, își va face datorința numai din silă, iar la nevoie mare poate să-și părăsească pe propriul său ofițer. Știu doar din experiență cu cât drag îmi executau feciorii poruncile date în limba românească și la înțelesul lor. „Grijii feciorii – spunea câte un subofițer, – *de-al nostru*” și acest „*de-al nostru*” îmi

electriza feciorii, care nu mai știau cum să-mi umble în rând, în vreme ce înaintea colegilor mei străini ei se făceau niște mașini umblătoare, ori încălcau disciplina.

Din punctul acesta de vedere la honvezime stăm și mai rău. Deși oficios nu se declară, honvezimea e considerată totuși de un mijloc prin care se completează opera de maghiarizare începută în școala din sat. Altcum nu-mi pot explica cazurile ce urmează mai jos.

Trecut fiind la un regiment de infanterie de honvezi, regiment aproape numai din români, am ținut să fac și acolo o deprindere de arme. După un exercițiu greu, lângă F., colonelul, un ungur neaș, cu ocazia convorbirii oficioase (megbeszélés) a declarat în fața întregului corp de ofițeri: „Lomhán járnak ezek az oláhok és puha térded. A magyar ember jobban vágja ki magát” (Valahii aceștia umblă trândav și cu genunchi moi. Ungurul e mai sprinten). „Oláh” e o numire mai delicată, ce ni se dă. Adeseori suntem calificați însă cu epitetul „büdös”. Am și la asta un caz; nu-l amintesc, pentru că scopul nu mi-e să întăresc opinia noastră publică, care nu-i nici antimilitaristă, nici antidinastică, ci să îndrept un rău, care într-un caz serios i-ar putea deveni fatal în locul prim ofițerimei de honvezi, iar în locul al doilea monarhiei, chiar și pe lângă cea mai măiestrită transferare a ofițerilor și cea mai șireată dislocare a trupelor.

Alt caz: La un alt exercițiu treceam cu compania printr-o cucuruziște. Colegul P. dă ordinul: „Tușa sus!” Colonelul, care din întâmplare era aproape și-l auzise, îi face repede observarea: „Miért sus? Hát föl nem értik?” (Pentru ce sus? Nu înțeleg föl?) Că se pune multă grijă pe creșterea patriotică a soldaților, se vede și din împrejurarea, că într-un coridor al cazărzii numitului regiment am văzut indicările nemțești ale tablourilor istorice militare de perete șterse cu două linii, una roșie, alta verde, cu interval alb între ele, iar dedesupt era scrisă indicarea ungurească. Cazuri de acestea s-ar putea înșira multe. Sunt de ajuns însă, ca să se poată vedea cum se nimicește cu țărâita comoara de virtuți militare ale soldatului român.

II

Calitățile alese ale soldatului român în pace și în război sunt recunoscute de către toți oamenii nepreocupați și sunt apreciate și de către cele mai înalte foruri militare. Soldatul român e răbduriu, nepretensiv, stăruitor la oboseli și încăpățânat la primejdie. Ține orbiș la disciplina militară și isprăvește ce a început odată. Trupele române nu s-au lăsat niciodată, până n-au „dovedit” pe dușman, mai bine au stăruit în foc, până au pierit până la ultimul om. Vitejia românilor s-a arătat încă din vremuri vechi. „În lupta de la Morava (între regele boem Ottokar și între regele ungar Béla IV, în 1260) se vor fi distins – ca de obicei – mulți români, care prin aceasta s-au făcut vrednici de grația regească”, zice istoricul nostru dr. Augustin Bunea în opul „Încercare de istoria românilor până la 1382” (pag. 215).

Istețimea românului s-a remarcat mai ales în serviciul de cercetași, în înțelesul bun al cuvântului. Crescut la munte și pe câmp, el se orientează repede în largul naturii, fie-i locul oricât de străin. El îți spune cu siguranță unde poate fi ascuns dușmanul, pe unde trebuie să fie o potecă, unde izvorește cutare râu, în ce parte trebuie să fie un pod, așa că nu odată soldatul simplu e cea mai bună călăuză a ofițerului comandant. Vitejia din război a lui e recunoscută și de scriitorii străini. La Königgrätz artileriștii români au acoperit cu vrednicie vestitul „Rückwärtskonzentrierung” al Armatei Austriece, care pierduse 21 000 de oameni. La Plevna, – dacă-i permis să generalizăm observările despre soldatul român austro-ungar, dată fiind omogenitatea sufletească a tuturor românilor, – oștirea română a mântuit cinstea armatei rusești.

Iar la Adrianopol românii din Valea Timocului au avut pozițiile cele mai expuse și tot ei au fost cei dintâi în oraș. Referitor la românii din Pind, veșnic sub arme, citez din amintitul op al regretatului dr. A. Bunea (pag. 93): „Evreul spaniol Beniamin de Tudela, călătorind între anii 1159-1173 din Zaragoza la Palestina, și trecând și prin Tesalia, ne descrie și pe românii din Pind. El ne spune că țara

românilor, care locuiesc acolo în munți și sunt iuți ca niște căprioare, se: numește Valahia. Nimene nu poate să dea piept cu românii, și nici un rege nu-i poate înfrâna”.

Față de dovezile istorice ale vredniciei soldatului român nu pot fi luate în serios cârcotelile răutăcioase ale presei ungurești, care cu ocazia mobilizării din vara trecută a fraților din Regat i-a insultat pe românii de dincolo cu aceeași furie, cu care ne-a insultat pe noi după întâmplarea de la Debrețin. Atunci scria Az Újság, organul premierului Tisza (în 23 iulie 1913): „Soldatul român nu că produce teamă, dar e de-a dreptul o figură de compătimit. Soldatul român e un soi de soldat, care aduce cu cel din urmă hamal din Budapesta...”

Loialitatea dinastică a soldaților români din Austro-Ungaria e probată într-atâta, că dinastia noastră se reazemă pe ea, la nevoie. Știm doar, că regimentul de infanterie ces. și reg. nr. 50 s-a întregit din batalionul de grăniceri de la Năsăud, care în 48 fusese constrâns, în Oradea Mare, să treacă pe partea ungarilor. A fost un moment extraordinar de dramatic, când ofițerii se pregăteau să jure pe noua constituție ungară, iar sergentul Bulbuc a ieșit în front și comandând „Fertig!”, a silit ofițerimea să se întoarcă la datorie: Subofițerul credincios „împăratului” a căpătat medalie de aur, iar batalionul un steag cu inscripția: „Für unerschütterliche Treue”. Echivalentul corespunzător se așteaptă încă de către 3 milioane și jumătate de bulbuci...

Față de virtuțile ostășești arătate aici ale românilor iată ce spune, spre pildă, despre jidani generalul rus Martynov, care a luat parte în războiul ruso-japonez: „Evreii la mobilizare au întrebuințat toate mijloacele ca să scape la apel, emigrând în străinătate, recurgând la amputații, etc. Din 59 262 de evrei chemați la serviciu în cele din urmă patru luni ale anului 1904 n-au răspuns și n-au fost admiși decât 21 371. Odată ajunși pe teatrul de operație, evreii căutau de obicei să fie întrebuințați în orice servicii afară de rânduri; și dacă nu reușeau, simulau diferite boli, comiteau intenționat crime, dezertau, sau și mai simplu chiar se predau prizonieri inamicului. Într-o divizie, de la 1 aprilie 1904 până 1 iulie 1905 au fugit 256 evrei, pe când din celelalte națiuni n-au trecut de 8... A vărsa într-un corp de trupă bun un contingent mare de evrei este a demoraliza cu siguranță, în cel mai scurt timp acea unitate” (vezi Românu din 3 decembrie stil nou 1913).

Din toate cele de mai sus trebuie să tragem următoarele concluzii: Forța Armatei Austro-Ungare rezidă în respectarea limbii naționalităților, care față de elementul german, respectiv maghiar, sunt în majoritate. Considerația principiului de rasă la instrucție e singurul mijloc, prin care se poate vâri în mozaicul nostru militar suflet. Românii au datorința să caute a fi reprezentați corespunzător nu numai în corpul ofițerilor subalterni de la trupă, ci și în Statul-Major. E doar în interesul nostru, să se dedice carierei militare cât mai mulți tineri, iar dintre voluntari, fiindu-ne și așa anevoioasă și împreună cu multă abnegație ajungerea în slujbe de stat, să se inactiveze cât mai mulți. Ofițerii români să se pună în curent cu mișcările noastre culturale, iar la companiile românești să înființeze biblioteci românești pe seama feciorimii. Pe de altă parte să se îmbie înșiși la aranjarea cursurilor românești pentru soldații analfabeți. Imitând cu toții pilda vrednică a locotenentului Barbul de la Reg. 64 din Abrud, nu vom mai înghiți rușinea de a ne vedea flăcăii instruiți de învățători de stat (Arad), ori de ofițeri străini, care nu pricep limba românească.

Sapientii sat!

(1914).

Războiul

Se împlinește un an de la mobilizarea Armatei Române și de la trecerea ei peste vadurile Dunării. Însuflețirea sublimă ce-a înfiorat ființa întregului nostru neam, când au sunat goarneau de război, când s-a auzit chemarea: „La arme” – nu se uită: ea rămâne în suflete și le pregătește pentru fapte mari.

Au fost vremuri când tânărul Regat Român nu-și avea voința lui, nu era stăpân pe destinele lui proprii. Cumintea diplomației a păturii superpuse reușise să facă din România o țară ce n-asculta decât de sfatul și de îndrumările prietenilor din afară. Nu avea idealul ei, ținta ei lămurită în politica externă. De aceea a și trebuit să meargă din umiliri în umiliri. Vorba veche: prietenii adevărați se cunosc la vreme de primejdie. Când a izbucnit flăcările războiului în Balcani, când toți vecinii mai mici ai României își întrupau idealurile naționale sub ochii noștri – România stătea cu mâinile încrucișate, așteptând „trenul al doilea”. Norocul nostru c-a venit și că mulțimea a smuls frâiele cârmuirii din mâinile precauților diplomați și ca un singur om a sărit să apere demnitatea țării, a Coroanei regale și a românismului întreg. Mulțimea cu instinctul ei de rasă a făcut mobilizarea. Ei are să-i mulțumească și Pacea de la București și toate triumfurile după această pace. Poporului, care a dovedit că în momente hotărâtoare e cel mai bun diplomat, îi datorăm cinstea de care se bucură astăzi românii în ochii prietenilor și dușmanilor. Câte nu s-au schimbat într-un singur an! România e socotită de prima putere în Orient, toată presa europeană îi cântă osanale și-i vrea să-i dea misiuni de pace. Aspirațiile care ni se păreau visuri îndepărtate au devenit dintr-odată de o actualitate surprinzătoare. Simțim că întreg sufletul românesc e unul singur, că anul 1913 i-a adus noi nădejdi de biruințe în viitor. Poporul românesc s-a dovedit un element de cultură și e cu neputință ca însușirile lui să nu secere izbânzi, cucerindu-și locul ce i se cuvine între popoarele Europei. Misiunea ce ne așteaptă o vom putea împlini, însă, numai prin muncă conștientă și sânguincioasă pe toate terenurile. Credința în idealurile noastre și încrederea în puterile proprii trebuie să fie crezul nostru al tuturor. Toate acțiunile noastre, gândul din fiecare clipă al vieții noastre trebuie să aibă o singură țintă: *biruința prin noi înșine*. Un război cumplit e întreagă viața și numai cel tare rămâne deasupra. De aceea trebuie să ne pregătim, să ne obișnuim cu lupta neîntreruptă.

Iată ce ne-a învățat anul 1913! Se cuvine deci, ca acestui an războinic, care ne-a primentit sufletele, care ne-a sădit în inimi o nouă credință să ne închinăm și să-i mulțumim lui Dumnezeu că ne-a hărăzit cu zile spre a-l vedea și a-i urma îndemnurile...

(1914).

Unirea

S-a împlinit un vis. Toate generațiile l-au purtat în suflet, dar abia nouă ne-a fost dat să-l vedem aieva împlinit și să ne bucurăm de clipele sfinte ale întrupării lui. Vrednicia nu e, însă, numai a noastră, ci a tuturor. La sărbătoarea *Unirii* vin, cete-cete, legendarii descălecători de țară, întemeietorii celor dintâi voievodate, slăviții domni care au lărgit și apărat hotarele în vremurile de grea urgie, vitejii ce-au făcut să lucească paloșul cuceritor pe întreg cuprinsul pământului românesc, smeriții talmăcitori de cărți bisericești scrise pe înțelesul tuturor, cinstiții cronicari ce izvodeau istoria obârșiei noastre de la Traian și Decebal, cântăreții de la țară și poeții de la orașe, cei întotdeauna cu un singur grai și cu o singură țară, toți vin și se înșiră veseli în hora biruinței. Ea este a tuturor, a celor din trecut, a celor de astăzi, a celor proslăviți și mai ales a celor mulți rămași în umbra necunoscutului.

Bucuria că am ajuns să trăim aceste zile o simt, poate, mai mult cei care de la începutul războiului, au avut credința statornică în izbândă. Ei au purtat crucea înfrângerilor pe umeri, ei au îndurat calvarul tuturor mizeriilor, suspinând și sângerând de durere, dar n-au căzut niciodată în genunchi ca să cerșească altă soartă. Flamurile purtate de ei în viforul bătăliilor, târate apoi pe cărările grele ale retragerii și înălțate din nou spre a vesti prăbușirea dușmanului fâlfâie astăzi așa de mândru și la Nistru, și la Tisa și la mare. Pentru ei biruința înseamnă răscumpărarea prin suferință și mântuirea prin credință a ființei naționale românești. Acești credincioși vor fi chemați, ca mâine, de voința norodului, să așeze temelii noi României unite, căci tot ei sunt tăcuții luptători

și în vremuri de pace. Cei doșiți după spatele frontului de vitejie și de hărnicie se vor risipi, în curând, cum se risipește pleava din bobul grâului curat și vor pieri, prohodți de propriile păcate.

Cei cu discursurile și laudele pururea pe buze, care își făuresc titluri de mândrie și pedestale de mărire din truda seculară a tuturor, să-și plece capetele cu umilință și să se teamă de pedeapsa adevărului și a dreptății. Mulțimea, care și-a deschis ochii pe câmpurile de luptă, care a dobândit conștiința puterii ce o reprezintă, în viitor se va lăsa condusă numai de oameni cu inima și gândul curat, în stare să se jertfească pentru binele obștesc. În România unită stăpânii vor fi înlocuiți prin conducători aleși de mulțime. Țara stropită cu sângele ei și închegată din voința ei va fi o țară nouă, întemeiată pe libertatea și dreptatea tuturor. Această însemnătate națională și socială o are Unirea!

(1919).

Scriitorii și războiul

Nu vrem să ridicăm acuze împotriva nimănui și nu voim să muștram pe niciunul dintre cei ce au păcătuit. Sancțiunile pentru scriitorii rătăciți le va rosti conștiința lor proprie și conștiința publicului căruia se vor adresa. Dacă această conștiință lipsește și scriitorilor și publicului, orice represiune nu-i poate scăpa nici pe ei și nici pe noi de ei. De astă dată vom stăru, în câteva cuvinte, asupra atitudinii scriitorilor în fața întregirii neamului și în fața războiului.

De la început spunem că problema moralității scriitorului, ca a oricărui alt factor social, nu ne este indiferentă și nu o putem despărți de opera lui artistică și de activitatea lui publică. Nu ne interesează, firește, măruntele metehne omenești, ci construcția sufletească, caracterul scriitorului și atitudinea lui etică socială. Scriitorul fiind expresia superioară a conștiinței colective, purtătorul de cuvânt al aspirațiilor obștești și precursorul inspirat al idealurilor naționale și sociale, atât în fața problemei întregirii neamului cât și a războiului ar fi trebuit să aibă o singură atitudine: să lupte din răspuțeri și deschis pentru înfăptuirea „visurilor neîmplinite”. În vreme de război, scriitorul, ca oricare cetățean, devine un ostaș, un luptător sub flamurile țării și ale neamului. Dacă nu poate lupta cu arma, luptă cu condeiul, cu graiul. Datoria lui rămâne una singură: să lupte!

Conștiința lui, care vibrează, până în cele mai tănuite fibre, la eforturile ce le face ființa poporului întreg pentru a face un nou pas spre progres, nu-l poate lăsa indiferent, căci indiferența înseamnă că nu are rădăcini în pământul țării, că sufletul lui nu face parte din sufletul neamului, ceea ce constituie o monstruoșitate. Iată de ce la scriitori nu se admite dezertarea în asemenea împrejurări epocale. Dacă ne aducem, însă, aminte de neutralitate, în care scriitorii aveau datoria să lupte pentru pregătirea sufletească a norodului, pregătire tot așa de importantă ca și cea armată, și dacă urmărim activitatea aceluiași scriitori în cursul războiului, pe lângă pildele de adevărat eroism, și de datorie împlinită, întâlnim și cazuri triste, rușinoase... Nu vrem să pomenim nume, fiindcă scopul nostru nu e să pedepsim. Noi urmărim altceva. Stăm în fața unei noi datorii, unei datorii tot așa de grele ca și cea din cursul războiului.

Încordările și suferințele grele ne-au dat România Întregită. Această Românie trebuie organizată, trebuie închegată sufletește, trebuie curățită de toată pământul rămasă pe urma dominațiilor străine. Lumina culturii românești, răspândită până în cele mai ferite colțuri, credem că e singurul mijloc de a realiza această operă. Cei ce nu și-au făcut până acum datoria, dacă s-ar pocăi conștient, recunoscându-și greșelile săvârșite și așternându-se pe muncă întinsă, poate ar reuși să-și răscumpere păcatele trecutului. Condiția esențială a reînțoarcerii lor în rândurile celor curați e însă spovedania și pocăirea. Conștiința oricărui păcătos se poate mântui, dacă își mărturisește greșelile. Firea poporului nostru e iertătoare și poate i-ar ierta și pe ei. O mărturisire și o revenire la căile dreptilor, poate le-ar purifica sufletul, poate le-ar influența caracterul și ar

adăuga talentului lor și strălucirea integrității morale. Poate ar reuși să devină ființe armonioase și să muncească, aducând prinosul creației sufletului lor, pe altarul de jertfă al neamului, împotriva căruia au păcătuit. Câți vor avea îndrăzneala să o facă?

(1919).

Aliații

Conștiința românească și-a ales aliații de la începutul războiului. De la cel dintâi bubuit de tun, instinctul de orientare al maselor simțea și vedea limpede ce drum duce la realizarea aspirațiilor noastre străbune. Glasul convingerilor celor mulți pornea, în zvonuri de șoapte sfioase și în valuri de manifestații zgomotoase, și se resfrângea când la treptele slăvitului tron, când în cabinetele miniștrilor din Regat. Norodul cel prost și urgisit știa bine cu cine se va înfrăți în luptă și împotriva cui se va bate. Înțelepciunea tradiției îi dădea o îndrumare sigură. Bărbații politici, o singură datorie: să pregătească, să aleagă clipa potrivită și să conducă destoinic acțiunea înarmată a voinței obștești.

Ce a făcut poporul și ce au făcut cuminții bărbați de stat înainte și în vremea războiului se știe. Se știa așa de bine, încât astăzi toți cei din înălțimea trufiei despotice s-au coborât în mijlocul mojiștilor, toți s-au botezat cu aghiasmă democrată, doar-doar vor scăpa mai ușor de ispășirea păcatelor, când va suna ceasul de răsplată a celor vinovați. Aliații ne așteptau și ei de la început. Ne așteptau și ne chemau. Ne-au primit, însă, și mai târziu cu brațele deschise, garantându-ne în întregime dreptele cereri. Ne-au primit, deoarece ajutorul nostru trăgea greu în cumpăna situației. Armata Română avea să lovească în inima împărățiilor dușmane și să prohodească prăbușirea lor.

A și lovit năpraznic! Așa cum a fost pregătită, s-a avântat în câteva zile până în preajma Mureșului. Dacă șoimii noștri au fost doborâți din zborul minunatului avânt și dacă au fost siliți să poarte cununi de spini, de suferință și de umilință, drept răsplată a vitejiei lor, vina este a tuturor deopotrivă. Dacă, lăsați singuri, nu ne-am mai putut opri până la Siret, Marna noastră, de vină sunt și aliații, care cu experiența și cu puterea lor nu trebuiau să fărâme o forță, mulțumindu-se cu descongestionarea frontului lor. Aliații s-au trezit prea târziu și când ne-au trimis un sprijin, ne-au dat trupe din întunericul Rusiei, care ne-au mântuit înădușindu-ne și pustiindu-ne. De-o singură rază luminoasă, de-o singură prietenie, care ne îmbărbăta și ne sfătuia frățeste, am avut parte în vremurile grele, de misiunea franceză în frunte cu generalul Berthelot, căreia nu-i suntem în stare să le mulțumim prin cuvinte. Astăzi puterile mari cu care ne-am aliat hotărâsc soarta lumii la Paris. Ochii întregului pământ se îndreaptă spre conferința de pace, care decide viitorul popoarelor.

Mândria nu ne îngăduie să ne tânguim pentru ceea ce ni se cuvine și pentru ceea ce ni s-a făgăduit. Cei ce hotărâsc și soarta noastră, știu să prețuiască jertfele și hotărârile neamului nostru.

Un lucru e cert: lupta noastră nu va înceta până când nu ne vom statornici neatârnaarea între hotarele pe care noi le voim și care ne trebuiesc pentru pacea și bunaînțelegere cu vecinii lacomi. Aliaților le datorăm recunoștința pentru binele cât ni l-au făcut. Când va înceta durerea Banatului și când hotărârile de la Alba-Iulia vor fi consfințite în întregime și fără șovăire, recunoștința și respectul nostru pentru aliați vor fi nețarmurite.

(1919).

Ardealul

E leagănul originii noastre și a curentelor de renaștere națională și culturală, care au trezit și încheat conștiința unității în sufletul neamului. E răscumpărarea, prin luptă încordată, a credinței în ideea de întregire a statului național până la granițele de expansiune etnică ale rasei noastre.

E pământul făgăduinței, bogat și viguros, care încunună fruntea vitezei oștiri române cu laurii biruinței, răsplătindu-i uriașele jertfe. Ardealul, care, după unire, s-apropie cel din urmă și așa de greu de sâmul României Libere și depline, parcă ar vrea să simbolizeze, prin încetineala lui, valoarea și puterea ce o reprezintă, comoara, atât de scumpă străinilor, pe care o varsă în visteria națiunii. S-apropie domol, cu sforțări și cu vărsări de sânge, căci zestrea împăratească pe care o aduce ridică România în fruntea statelor din orientul dunărean. Privirile tuturor se îndreaptă, cu admirație și cu teamă, asupra lui. Vecinii își înfig colții în marginile granițelor și vreau să rupă bucăți din ele. Dușmanii de jur împrejur se uită cu ură și cu invidie la România Întregită cu Ardealul. Chiar și la Congresul Păcii încearcă să ne împuțineze. Dar toate încercările lor se sfarmă de zidul voinței noastre, sprijinită pe dreptate și pe baionete. Regatul vechi admiră în Ardeal un necunoscut, în care vede o mântuire morală și de la care așteaptă o regenerare a vieții de stat, pe care rămășițele oligarhiei și pleava levantului au batjocorit-o. Adevărul e că dincolo de Carpați trăiește o altă lume de idei și de sentimente, cu alte deprinderi morale și cu alte concepții despre ordinea publică și legală. Acolo e o democrație țărănească, întemeiată pe o atmosferă de cinste și de cultură cu tradiții. E o lume, poate cu orizonturi mai strâmte, cu o gândire mai înceată, dar cu atât mai temeinică, mai curată și mai productivă.

Împrejurările au vrut ca Ardealul să hotărască singur asupra soartei lui și a hotărât fără șovăire: *Unirea cu România!* Ascultând de porunca conștiinței moștenite, printr-o măreață manifestare a voinței obștești, întrunite la Alba-Iulia, și-a scuturat singur jugul robiei, care l-a umilit atâtea veacuri. Ardealul nu a fost deci nici cucerit nici dezrobot. Eliberarea lui se datorește și vredniciei oamenilor de acolo. Acest fapt a trezit în sufletul ardelenilor o încredere în ei înșiși și dorința de a-și orândui singuri gospodăria de stat, „imperiu”, cum îl numesc ei în graiul latinist al bătrânilor. Așa au făcut, de altfel, și provinciile surori eliberate: Basarabia și Bucovina. Acestea sunt bucăți din trupul Moldovei, ajunse sub stăpâniri străine abia de 4-5 generații, și totuși resimt așa de adânc urmele stăpânirilor sub care au trăit. Pentru a se reculege și pentru a se întoarce la matcă, cu o bogăție și cu o experiență organizată, au cerut un timp de tranziție. Ardealul, care a fost mereu sub dominația altora, are cu atât mai mult drept la o epocă de pregătire și de organizare proprie. Moștenirea de la prăbușita putere de stat, situația nouă și problemele impuse de spiritul vremii sunt realități, care nu se pot rezolva decât succesiv, admițând faze de tranziție lentă.

Cu toate acestea în Ardeal nu se uită nicio clipă, că poporul omogen prin origine, limbă și fire, după ce a ridicat la valoarea de drept starea de fapt a unității naționale, nu poate să fie călăuzit în acțiunile lui decât de *ideea cardinală a statului național unitar*. Organizarea ce se înjgheabă cu atâta trudă de Consiliul Dirigent din Sibiu e o pregătire serioasă tocmai în vederea acestei unități de stat. Pilda bună de peste munți va înrăuri desigur asupra Vechiului Regat, după cum și întocmirile și așezămintele sănătoase de aici trebuie să aibă o influență binefăcătoare asupra teritoriilor eliberate. Tendințele separatiste, de orice natură, în Ardeal vor fi combătute cu energie căci lor nu le este îngăduit să tulbure armonia muncii de întemeiere a noului stat românesc. Firește, cu aceeași energie și chiar cu violență, trebuiesc combătute sistemele nenorocite și păgubitoare practicate de partidele politice din România veche, care sunt o adevărată rușine și care ne coboară așa de mult în fața străinătății. E de mirare că bărbații de stat de aici înțeleg așa de greu acest adevăr elementar. Stăruința lor în vechile deprinderi, deși încearcă să se boiască și să se primenească mereu cu programe mult făgăduitoare, dovedește că sunt lipsiți de patriotism sincer și incapabili de îndreptare. Deci sortiți pieirii.

Ardealul nu va suferi să fie contagiât de păcatele celor învechiți în imoralitatea partidelor politice din Vechiul Regat și va lua, poate, măsuri cam drastice de apărare, împotriva acelor care ar încerca să-l vicieze. Cei buni de aici, cei cu adevărată dragoste de popor și de țară, au datoria să-i dea mână de ajutor pentru a întrona la cârma puterii democrația țărănească. România Întregită mai are de luptat cu mulți dușmani interni și externi, deopotrivă de primejdioși, până când va izbuti să-și asigure hotarele și să-și orânduiască viața spre binele și mulțumirea tuturor. Opera de consolidare și de purificare se va săvârși numai prin colaborarea oamenilor energici, întregi și sinceri. Ardealul, cel din urmă venit, va fi cel dintâi la muncă și prin oamenii deprinși cu conștiința răspunderii și cu disciplina datoriei, poate va reuși să se ia la întrecere cu celelalte ținuturi ale României. Dl Iuliu Maniu, omul reprezentativ al Ardealului, care conduce astăzi treburile obștești de acolo, e o cheazășie de îndrumare cuminte și rodnică a muncii de organizare și de renaștere națională.

(1919).

Morala scriitorului

Artistul e întotdeauna un individualist, un suflet care urăște cătușele ruginite de tradiții ale societății. El preferă să umble pe drumuri nebătătorite de alții și să-și poarte mândria intelectuală mai presus de obișnuitele principii de viață ale mulțimii. Când personalitatea artistului este excepțională, își croiește singur cărările și preceptele în artă și în viață. Forța de primenire și de sporire a valorilor spirituale, pe care natura o pune în acțiune în aceste personalități, le dă iluzia libertății. E o simplă iluzie, căci artistul nu e o ființă supraumană și extrasocială, ca să poată, scăpa de povara mediului și a eredității, care îl urmărește pretutindeni, ca umbra, chiar și în cea mai egoistă sihăstrie intelectuală.

În artă, creațiile solitare, autonome, pot înșela uneori iluzia, dar numai trecător, căci la lumina unei cercetări amănunțite, solitarul e încorporat în categoria socială fie ca o valoare negativă fie ca o funcție de contrast. Ce adevăr cuprind cuvintele: „*Je ne m'apartiens pas, car chaque être n'est rien sans tous, rien par lui seul*”. Artistul e în funcție indisolubilă de viața culturală, etică și estetică a sufletului grupurilor etnice ale neamurilor în sânul cărora s-a născut și a crescut sau a fost asimilat. El poate fi un inovator, un creator numai în familia unei unități etnice, fie ea oricât de înaintată sau de înapoiată pe scara evoluției culturale. Artistul dacă își dă seama de rolul pe care îl are ca valoare potențială în progresul social-cultural și ca factor de intensificare a cugetării sociale și înțelege că trebuie să fie un aristocrat intelectual, care îndeamnă și conduce neamurile în necurmatul război al vieții, e cu net puțință să nu-și impună și să nu se supună celor mai severe legi etice, singurele care călăuzesc viața socială a speței omenești.

Artistul și mai ales scriitorul când e menit să aibă acest rol, e firesc să poarte și toată răspunderea pentru ideile ce le răspândește și pentru faptele ce le săvârșește. Privilegiul aristocrației intelectuale, dăruit de natură, îi impune și o conduită morală aristocratică. Scriitorul își întrebuițează talentul întotdeauna pentru o propagandă și de aceea atitudinile lui morale în orice domeniu de manifestare culturală nu poate scăpa de răspundere. Libertatea ideilor, când ele sunt expresia sinceră a unui suflet e admisă și apărată ca cea mai scumpă achiziție a progresului. Ideile marfă, indiferent de cine și sub ce formă plătite, nu se pot clasa decât ca valori imorale, disprețuite de toate cunoștințele libere. Acestea nu se pot bucura de cinstea de a fi luate în seamă.

Circulația ideilor e liberă în vremuri normale, fiindcă e liberă și lupta dintre idei. Dar în vremuri excepționale când existența națională e primejduită, când voința obștească se ridică împotriva unui dușman, rațiunea de solidaritate restrânge și reglementează privilegiul ideilor. Lupta neamului cere o concentrare a tuturor forțelor într-o singură direcție, sufletul se încheagă și el într-un front de ofensivă și defensivă. Conștiințele scriitorilor se înrolează voluntar la luptă, ele

sunt goarneau care vibrează cele dintâi chemând mulțimea să se ridice ca un singur om împotriva primejdiei. Cei ce lipsesc de sub steag sunt dezertori, iar cei ce trec la dușman sunt trădători.

Dezertarea și trădarea sunt crime care trebuiesc sever pedepsite, nu numai de codul justiției militare, ci și de codul moral al opiniei publice. Cum spune dl N. Iorga: „*Evident e greu a pedepsi. Oricât de greu ar fi însă, nu putem părăsi nevoia sancțiunilor și nu putem cere măcar ca ele să fie ușurate. Căci esențialul este să se excludă din viața publică, pe care au infectat-o, ca factori activi, astfel de delicvenți și criminali. Într-o societate cu opinie publică, această opinie publică însăși se însărcinează a izola pe molipsiți ca să nu molipsească pe alții, ca să nu corupă pe neștiutori și pe naivi. Avocatul nu mai are clienți, medicul nu mai e chemat nicăieri, ziaristul nu poate intra nici în redacție, cărțile scriitorilor rămân nedeschise, profesorul vorbește înaintea băncilor goale, când nu-l izgonesc, într-o mișcare de demnitate, colegii înșii*”. Acest principiu moral ne-a făcut să ne ridicăm împotriva revistelor *Convorbiri literare* și *Însemnări literare*. Multe dintre ziarele și revistele cu aceleași principii ca și noi nu ne-au susținut în această atitudine, ceea ce dovedește cât era de necesară a noastră. Una dintre reviste – *Fapta* – pe care o apreciem pentru izbucnirile de tinerețe, ne răspunde că respectă „libertatea de opinie” a celor de la *Însemnări literare* și că acușările de trădare de neam sunt nedovedite, iar *Însemnările literare*, evitând un răspuns cinstit, se apără, prin cronica veselă a clovnului literar G. Topârceanu din Topârcea Sibiului. Caracterul de a recurge la subterfugii nu e însă din Ardeal, ci e supt la sânul literar al grupului sterit de la *Viața românească*.

În programul revistei noastre nu intră polemici sterpe și răutăcioase, hărțuieli literare pentru distracția cititorilor. De aceea vom răspunde revistei *Fapta*, dovedind tuturor că cei de la *Însemnări literare*, trebuie excluși din viața publică. *Fapta* însăși ne înlesnește dovedirea. Iată ce scrie în același număr (6 din 11 martie): „*Au fost așadar români care, în clipele cele mai grele, rupând legăturile sfinte ce strâng o națiune într-o unitate sufletească, au servit interesele dușmanului. Ei n-au făptuit o crimă numai față de generația prezentului pe care au părăsit-o în greul ei mers spre ideal; ei au făptuit o crimă față de lungul șir de generații care ne-au precedat și care ne-au lăsat moștenire sfântă această patrie și visul atâta timp nelămurit al întregirii; ei au făptuit o crimă în contra nesfârșitului șir de generații care ne vor urma, pentru care ei preparau lanțurile robiei în care un dușman fără scrupule vroia să le încătușeze. Pentru o astfel de crimă nu există pedeapsă prea severă și moartea e prea blândă?*”

Noi n-am cerut moartea, celor de la *Însemnări literare* ci numai bătaia cu pietre și arderea scrisului lor în piște, prin urmare o pedeapsă mai blândă ca tinerii de la *Fapta*. Pentru cititorii din Ardeal, care nu știu multe din câte s-au petrecut, în cursul războiului, în vechea Românie dăm următoarele lămuriri:

În cursul neutralității C. Stere și-a menținut atitudinea dușmănoasă împotriva Rusiei dintr-un sentiment și o convingere ușor de înțeles. A făcut însă greșeli politice, trecând în tabăra filogermanilor și angajându-se ca agent al intereselor Puterilor Centrale. Nu e timpul să vorbim liber despre rolul odios la care s-a pretat în repetate rânduri față de conducătorii politici ai românilor din Ardeal, pe care i-a indus conștient în eroare. Atitudinea lui C. Stere în cursul neutralității să zicem că s-ar putea justifica prin libertatea de opinii. Dar a venit războiul și a venit și ocupația germană. C. Stere nu s-a ținut de cuvânt, că la mobilizare va urma steagul țării împotriva oricui ar intra în luptă. A rămas la București. A rămas, dezertând de la datorie. A rămas și n-a tăcut, nu a vărsat lacrimi de durere, ci s-a pus în serviciul dușmanului. Cu bani străini a pornit ziarul *Lumina*, în care a oferit dușmanilor întreg pământul românesc, a cerut „lanțurile robiei” pentru patria sa, a detronat dinastia și a insultat pe cei ce purtau războiul sfânt de Întregire.

Dușmanii aruncau ziarul *Lumina* în tranșeele noastre pentru a demoraliza pe vitejii luptători. S-a ridicat, alături de dușmani, împotriva neamului, în clipele cele mai grele, rupând legăturile cu unitatea sufletească a neamului și luptând împotriva visului de întregire și de neatarnare. A făptuit deci crima de trădare, pentru care a fost exclus din Universitatea Iașului, unde era profesor, și a fost dat în judecata Curții Marțiale din București. Pacea nenorocită pe care

ne-au impus-o Puterile Centrale l-a aruncat o clipă la suprafață. L-am văzut triumfător la Iași și la Chișinău, unde a intrat ca cuceritor. Nenorocirea neamului pentru el înseamnă o cunună de biruință. Și acțiunea *Luminii* a întins-o, pornind ziarul *Momentul* la Iași și încercând să influențeze, în spirit german, și Basarabia, în care s-a născut dintr-un tată grec și o mamă tot străină, după spusa oamenilor din ținutul Sorocii.

La *Lumina* din București și la *Momentul* din Iași au colaborat ambii redactori ai însemnărilor literare, au luptat deci alături de un trădător. Dl M. Sadoveanu redactase în tot timpul războiului *România*, organul apărării naționale, susținut de Marele Cartier General, iar după Pacea de la București și după demobilizare a scris un articol în *Momentul*, în care presăra flori la picioarele lui Stere biruitorul. Fapta dlui M. Sadoveanu merită o analiză specială, pe care o vom face altă dată.

Rămâne deci stabilit că gruparea sterilă de la *Viața românească* în cursul Războiului de Întregire al neamului – război care nu s-a încheiat încă – au avut o atitudine de *trădători*. Cuvântul e greu și cere sancțiuni tot așa de grele. E o datorie tristă pe care trebuie să ne-o facem, dar nu vom înceta lupta până când cei vrednici de pedeapsă nu vor fi scoși din viața publică. Avem încredere în puterea de repulsie a opiniei publice față de vinovații care astăzi îndrăznesc să se apere prin cronici vesele. Tinerii de la *Fapta* sperăm că de astă dată vor rupe definitiv simpatiile care iau legat, ca și pe noi, de niște scriitori de talent, pe care regretăm ca i-am pierdut ca oameni morali în România Libera și Întregită. Dar scriitori fără moralitate nu au ce căuta în noua viață pe care o întemeiem, dacă vrem să fie sănătoasă și curată.

(1919).

Înviere

Apărătorii steagurilor de luptă n-au uitat încă trista înviere a Păcii de la București. Se văd și acum înghesuiți și umiliți în bisericuțele din Moldova, îngenunchind și bătând mătăni în fața icoanei făcătorului de minuni, singurul care-i mai putea înțelege și ajuta. Raza de nădejde ce licărea în sufletul lor îi îndemna să rămână neclintiți în credința pentru care erau răstigniți.

Minunea așteptată n-a întârziat să se împlinească. Trufașii cuceritori s-au prăbușit deodată din înălțimi, doborâți de dreptatea legilor dumnezeiești și omeneste, care, de când cârmuiesc lumea, n-au propovăduit niciodată ura și dușmănia, ci numai iubirea și frățesca înțelegere, între oameni. N-am crezut toți în puterea principiului de dreptate, care oțetește inimile și instrună voințele, care îndoiaie sufletele sub povara suferințelor, dar nu le frânge, când ele sunt tari și menite să creeze o viață nouă. Am avut mulți rătăciți și păcătoși destui, și dincoace și dincolo de munți. Mai ales în ceata cărturarilor, a fariseilor care astăzi se întrec în cântecele de osanale ale biruinței și se îmbulzesc în fruntea mesei la praznicul domniilor și bunătăților.

E săptămâna sfântă a patimilor. Pomenim de păcate, ca ele să fie mărturisite și ispășite.

Pentru iertarea lor ne rugăm și noi și norodul cel umilit, cel învățat să urce calvare și să poarte cununi de spini pentru credința și mântuirea tuturor. Clopotele bisericilor din întreg cuprinsul românesc ne cheamă la sărbătoarea învierii lui Isus, a celui ce a întrupat iubirea pe pământ. Pornim bărbați, femei și copii, în straie albe și cu inimi vesele să ne închinăm și să prăznuim și marea Înviere a Neamului. Sărbătorim pentru întâia oară această înviere sub cerul aceleași patrii. Să rostim dar din adâncul sufletului: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace și între oameni bună învoire!

(1919).

O protestare

Piatra de temelie a statului român a fost în toate vremurile unitatea națională, răsărită din conștiința viguroasă a masei poporului, care a făurit și susținut statul, învingând greutățile și furtunile ce i-au încercat destinul. Această idee tradițională a unității naționale străbate întreaga structură politică și socială a vieții noastre de stat; ea e altarul sfânt la care au slujit preoții credințelor noastre și la care ne închinăm și noi cei din zilele mari ale înfăptuirii visului de întregire. O știrbire a acestei idei, în virtutea oricărui principiu, înseamnă o imoralitate, împotriva căreia vom lupta din răsuputeri.

Puterile aliate, bunele prietene, care împart astăzi dreptatea în lume, vor să ne umilească, îngustându-ne hotarele și încălcându-ne neatârnamarea; vor să ne răsplătească tovarășia de arme prin jignirea ideii de unitate teritorială și națională. La această revoltătoare încercare de a ne umili și de a ne robi, sufletul întregului nostru popor răspunde cu indignare și cu hotărârea de a lupta, cu orice jertfe, până va dărâma și tirania marilor prieteni. Amenințările învingătorilor care, în numele dreptății, vreau să ne silească să iscălim o rușinoasă nedreptate nu ne pot speria. Ne vom apăra sărăcia și mândria, chemând la luptă toate energiile ce ne-au mai rămas; vom suferi poate ne vom zbate în vârtoarea multor neajunsuri, dar nu vom îngădui să triumfe intențiile de subjugare politică și de aservire economică ale tiranilor de la Paris.

Din sânul poporului românesc nu poate ieși nici guvern și nici parlament care să renunțe la patrimoniul libertății și al dreptății pe care le-am plătit cu sânge de viteji. Datoria purtătorilor de condei român e să se ridice vijelios împotriva acestor încercări de-a ne sugruma dreptul de a dispune liberi de soarta noastră și să protesteze în fața intelectualității luminate a Apusului.

Idealismul trebuie să-i îndemne la luptă pentru apărarea demnității naționale. Noi protestăm cu toată energia, în numele artei și a literaturii naționale, împotriva celor ce lovesc în prestigiul țării noastre.

(1919).

Ideea europeană

Gruparea intelectualilor de la *Noua revistă română* încetățenește la noi ideea europeană, în forma unei foi săptămânale, în momentul când România și-a lărgit granițele, când neamul din care face parte a izbutit să se închege într-un stat național. Coloanele foi stau sub patronajul moral al dlui C. Rădulescu-Motru, profesor la Universitatea din București, prin urmare educator al tinerelor generații, și colaborator politic al dlui Al. Marghiloman pe timpul ocupației străine, care a încheiat Pacea de la București, acceptând îngustarea hotarelor vechi și renunțând la întregirea noastră națională. Unui educator al tinerimii și unui suflet filosof nu-i putem ierta această greșală fără să și-o ispășească printr-o mea culpa publică. Unui gânditor care urmărește și înțelege opintirile neamurilor pentru a-și căuta formele de organizație cele mai corespunzătoare pentru a se manifesta ca valori creatoare ale progresului, nu-i este îngăduit a se angaja în partide politice cu o atitudine fățișă împotriva principiului național, pe care partide numai nenorocirile momentului le mai pot arunca vremelnice la suprafață, fără să-și coboare prestigiul intelectual și moral.

Dl C. Rădulescu-Motru s-a făcut vinovat de acest păcat. Iar după înfăptuirea României Mari în articolul *Intelectualii* ne spune lămurit: „*Viața Europei nu mai poate să fie sprijinită pe credința împiedicată a civilizațiilor naționale, cum s-a sprijinit până acum. Naționalismul trebuie purificat, înălțat*” etc. În alte articole foaia pune în discuție problema „Naționalism sau umanitarism”, parcă aceste două noțiuni s-ar exclude sau ar fi în opoziție. Unul dintre colaboratori înșiră chiar mijloacele practice de realizare ale umanitarismului, prin adoptarea unei limbi universale, cea franceză,

printr-un program școlar unic și prin muzică. Intelectualii de la „Ideea Europeană” se pare că sunt împotriva ideii de națiune, de patrie. Probabil își închipuie că ideea europeană sau cea umanitară este în ea însăși un ideal pentru care merită să lupti, trecând peste putregaiul principiului național care stânjenește sufletul să se avânte în împărăția luminoasă a culturii umane. Noi credem în doctrina națională, recunoscută de experiența și realitatea sufletească a tuturor neamurilor, și domnii de la „Ideea Europeană” ne vor ierta dacă încercăm să-i abatem din drumul greșit pe care au apucat. Războiul abia încheiat dovedește mai răspicat ca orice alt argument, că națiunile sunt realități, că ele au o voință hotărâtă de a trăi și de a se manifesta ca individualități sociale; de a se constitui în state cu un caracter național și de a se sprijini reciproc pentru realizarea maximului de cultură și de dreptate. Acest război a creat Europa națiunilor, Liga națiunilor din sângele vărsat de fiii neamurilor a răsărit floarea triumfătoare a ideii naționale, a ideii de stat național, care înseamnă începutul unei epoci noi în istoria omenirii.

Dacă este așa, cum poate afirma dl Motru că viața Europei nu se mai poate sprijini pe culturile naționale și ce rol are propaganda pentru ideea europeană? De ce se pune în discuție principiul național, opunându-i-se umanitarismul, când intelectualii de la „Ideea Europeană” știu că naționalismul e un fapt real în conștiința neamurilor și că umanitarismul e o altă realitate socială, rezultată din colaborarea armonioasă a tuturor națiunilor la cultura supremă a omenirii? Ancheta internațională este făcută de însăși istoria universală și atâtea fapte dovedesc că, cosmopolitismul sau umanitarismul nu poate fi decât o fază a progresului social, întemeiat pe variația și originalitatea culturilor naționale. Scopul nostru nu este să înșirăm toate argumentele pentru a limpezi problema pusă în discuție de „Ideea Europeană”, fiindcă ea ne pare clarificată demult, vrem să constatăm însă, faptul că un grup de intelectuali au înclinații spre probleme care, în acest moment, nu pot contribui la munca conștientă și voluntar impusă de a încheia noul stat național. Discuțiile de acest fel credem că ar trebui înlocuite printr-o activitate culturală și socială creatoare de valori noi, prin chemarea la viața activă a maselor poporului, care trebuiesc smulse din întuneric, prin o muncă sistematică din fiecare zi pentru a înzestra națiunea noastră cu acea vigoare morală și cu acea putere de gândire, care determină unitatea națională, prefăcând-o într-o valoare utilă pentru umanitate.

„Omul cult de astăzi simte nevoia de a se ține la curent, adică a fi în rândul urzitorilor realității de mâine, și dacă se poate de a-și lega numele de această realitate” – ne spune dl Motru. Intelectualii de la „Ideea Europeană”, dacă vor să fie în rândurile „urzitorilor realității de mâine” au să renunțe la abstracții sterpe și să ia parte activă la opera de construire a statului național și la sporirea culturii naționale. Să înalțe și să purifice naționalismul printr-o voință, care știe unde tinde să ajungă și știe alege mijloacele de înfăptuire ale „realităților de mâine”. Fără o directivă voită, lăsându-ne pradă tuturor ideilor care agită creierul lumii, ne risipim inutil energii prețioase și ne încurcăm pe noi înșine. Iar noi, în aceste vremuri, avem nevoie de disciplina voinței și de economia forțelor.

(1919).

Problema națiunii

În „Arhiva pentru știința și reforma socială” dl D. Gusti, profesor de Sociologie se ocupă de această importantă problemă în mod științific. Întrucât studiul dlui Gusti e o contribuție prețioasă pentru lămurirea și verificarea programului acestei reviste, îl rezumăm pentru cititorii care ne urmăresc de un deceniu și jumătate în mărturisirea aceleiași credințe. Războiul actual a îngropat concepția veche conservatoare a statului reprezentată de Puterile Centrale, care pretindea că statul este singura și adevărata unitate socială, înlocuindu-o ca, concepția revoluționară a puterilor

înțelegerii, care afirmă că adevărata unitate socială este națiunea și nu statul. Ideea nouă politică, consacrată de Pacea de la Versailles, este că statul trebuie să se adapteze națiunii.

Dintre teoriile națiunii cea mai răspândită e teoria empirismului național a lui Mancini, care crede că pentru alcătuirea unei națiuni e nevoie de comunitatea de sânge, de limbă, de religie, comunitate istorică și de obiceiuri, teritorii și legi comune. Teoria empirismului național nu rezistă însă unei analize științifice și nu corespunde realității. Națiunea se formează într-adevăr sub influența acestor factori, variați și variabili, dar nu este cauzată de ei; toți la un loc sunt numai cadrul și mediul cosmic, biologic și psiho-istoric în care se naște și evoluează națiunea.

Factorul determinant și de creare a națiunii este voința socială. O națiune este ceea ce voiește ea a fi, într-un anumit cadru, conform unui caracter național dat. Nu este de ajuns ca să se întrunească anumite condiții cosmice, biologice, istorice și psihice pentru a lua ființă o națiune, trebuie ca această națiune să fie în voința acelorora, care o reclamă; voință, gata de a ști să se afirme prin sacrificii și acțiune rodnică, gata de a transforma însușirile potențiale ale națiunii și istoriei în desfășurări actuale de cultură națională, în direcția culturală economică, politică și juridică, care formează cele patru domenii ale activității naționale. Cultura națională este realizarea scopurilor națiunii; națiunea este comunitate culturală, care, pe lângă că este o legitimare și o confirmare a existenței ei, devine un imbold de viață nouă. Națiunea este prin urmare o creație sintetic voluntară, o unitate socială, care reprezintă un sistem voluntar cu o motivare cosmică biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept *causa movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic ale vieții naționale, care formează cultura națională. Între categoriile naționale constitutive, economice și sufletești și între cele regulative, politice și juridice, există un paralelism necesar, analog paralelismului dintre corp și suflet. Statul național este personificarea politică și juridică a națiunii, el este națiunea concretă văzută prin prisma organizatoare a categoriilor politice și juridice.

În statul național, odată cu modificarea criteriului existenței sale, suveranitatea a trecut de la persoana monarhului, la personalitatea națiunii. În acest mod s-a introdus democratismul, care este o activitate și o responsabilitate a națiunii. Viața unei națiuni nu înseamnă nimic fără frumusețea unui sens etic. Imperativul eticii naționale trebuie să fie cuprins în cerința pentru fiecare națiune de a da maximum de activitate și de productivitate, ca să devină o cât mai pronunțată personalitate. Nu este deci o datorie națională mai mare și mai imperioasă decât de a trezi voința adormită a marilor mase ale națiunii pentru a le face să ia o parte cât mai activă la viața națională, în toate domeniile, prefăcându-le în adevărate forțe naționale. Ființa națiunii dă un nou sens și patriotismului. El nu poate rămâne străin de sentimentul profund și tainic de alipire de mediul național, de dragoste pentru țara în care ne-am născut și crescut și unde răsună același grai pe care toți îl iubim, el nu este străin nici de afecțiunea smerită și plină de evlavie pentru comunitatea istorică, de soartă, care ne unește cu moșii și strămoșii noștri; el este însă mai mult decât o poezie, oricât de fermecătoare ar fi ea, a națiunii, ori mai mult decât o contemplare pasivă de *beati possidentes* a mediului și a tradiției naționale: este conștiința că națiunea nu poate exista decât printr-o muncă continuă și concentrată a tuturor, depunând toată râvna pentru perfecționarea mediului și toată străduința pentru cârmuirea forțelor istorice către o viață nouă superioară. Națiunea română a intrat în posesia ei însăși, în stăpânirea geniului său propriu, după ce a dovedit, în cursul istoriei universale, voința sa neclintită, nu numai de a exista și a se afirma, ci și de a îndeplini o menire mai înaltă. Astăzi când românii au devenit un neam, un stat și un suflet, cu aspirații noi, cu rosturi noi și cu orizonturi întinse, datoriile naționale sunt și mai mari și mai multiple ca în trecut. Prima datorie este de a chema la viață activă masele adânci ale națiunii cultivându-le conștiința națională și îmbogățindu-le cunoștințele.

Am rezumat cu cuvintele proprii ale autorului esența studiului privitor la problema națiunii. Nu am stăruit asupra problemei dintre națiune și socialism, întrucât ea e mai cunoscută. Concluziile

sunt următoarele: socialismul recunoaște ideea națiunii. Socialiștii români s-au pus în armonie cu doctrina socialistă contemporană, care spune că cea mai pozitivă dintre realitățile sociale este națiunea și care înțelege prin internațională întărirea și înobilarea națiunii, iar nu suprimarea ei. Ideea cosmopolită a umanității e rezolvată de autor în sensul cronicii, „Idea europeană” dintr-un număr anterior, adică: națiunea și umanitatea nu trebuie concepute ca două teze, ori ca două posibilități, ci ca două unități și realități sociale tipice și necesare, care stau în raporturi strânse între ele și formează împreună o progresie socială completă, de la popor primitiv la națiune și prin națiune la umanitate. De aceea națiunea și umanitatea nu se exclud ci se presupun reciproc. Problema nu trebuie pusă: naționalism sau umanitarism ci naționalism și umanitarism.

În încheierea studiului, dl Gusti ne spune că „Asociația pentru studiul și reforma socială” s-a pus în serviciul cercetării științei națiunii ca o știință socială concretă, a unor ființe sociale particulare, întrebându-se o metodă analitică, cu studii și observații minuțioase asupra fiecărei condiții de viață și de manifestare a națiunii, înainte de a purcede la o concepție a ei de sinteză.

Studiul dlui Gusti are meritul de a fi pus în discuție problema națiunii în mod obiectiv și științific, prezentându-o în adevărata ei lumină.

(1919).

DIN LITERATURA ȘI CULTURA STRĂINĂ

Bicentenarul lui Buffon

La 7 septembrie s-a serbat, la Paris și în toată Franța, bicentenarul marelui naturalist și seninului filosof Buffon, născut în Montbard (Burgogne) la 7 septembrie 1707. Câteva date din viața sa: prima tinerețe și-a petrecut-o parte în Italia, unde i s-a dezvoltat gustul pentru natură și pentru litere, parte în Anglia, unde a studiat Fizica și Matematicile. La vârsta de 26 ani intrase în Academia Științelor, iar în anul 1739, murind Du Fay, intendentul grădinii regești (Jardin du Roi, astăzi Jardin des Plantes) i se încredință Cavalerului de Buffon acest post, pe care îl ocupă, aproape 50 de ani, cu demnitate și vrednicie.

Contemporanul senin al lui Voltaire, al lui Diderot și Rousseau a trăit în plinul secolului al XVIII-lea, departe de zgomotul lumii, în două grădini: cea de la Montbard și cea a regelui. La Montbard, locuința lui Buffon era în fundul grădinii și ca s-ajungi acolo trebuia să străbați printr-un întreg rai de flori și plante de tot soiul. Pe scriitorul lui nu erau niciodată cărți – mai mult medita decât citea. Pe perete o singură icoană, aceea a lui „Newton”, marele interpret al naturii.

Ca înfățișare era frumos; însușirile sufletești se răsfrângeau parcă pe fața lui liniștită, cu doi ochi negri, plini de viață. Față de cei necăjiți era bun și mângâietor; ajuta pe cei lipsiți și nu era om în Montbard și în împrejurime, care să nu-l cinstească și iubească din toată inima. Ca scriitor n-a fost numai om de știință ci și un mare poet, deși n-a scris versuri; dar, precum a spus-o chiar el, „proza zugrăvește mai frumos decât poezia; rima și ritmul pun piedică condeiului; pentru o silabă prea mult sau prea puțin câte cuvinte, pe care în proză le folosește scriitorul așa de minunat, e silit poetul să le înlăture”. În discursul său de recepție la Academie a rostit, între altele, o frază care e adeseori întrebuințată în literatură: „Stilul e omul însuși” (*Le style est l'homme même*). Și acest aforism i se potrivea de minune; stilul său fiind oglinda curată a caracterului, a obiceiurilor, a întregii lui firi.

Fiind el încă în viață i s-a ridicat în Paris o statuie cu inscripția: „*Majestati naturae par ingenium*”. Spre a cunoaște mai bine personalitatea lui Buffon vom da cititorilor noștri fragmente dintr-un studiu al minunatului critic francez, membru al Academiei: Emil Faguet. Buffon voia să fie, și aproape și era, o inteligență limpede în fața lucrurilor veșnice, privindu-le și căutând a le pricepe. A lucrat astfel 50 de ani, din zorii zilei până seara, fără a băga în seamă zvonurile, criticile, nici chiar laudele; căci, odată pentru totdeauna, stabilise pe cele de care se simțea vrednic, și n-ar fi fost bine primit nici cel ce ar fi încercat să le exagereze, dar nici cel ce le-ar fi micșorat.

Fondul acestui temperament era energia liniștită, răbdarea, luciditatea și mândria fără temere, adică fără vanitate. Vorbind odată despre calitățile necesare unui naturalist, zicea: „*Destul geniu, mult studiu și puțină libertate a gândirii*”. Aceasta o putem lua ca o definiție a lui Buffon dată de Buffon, întărind puțin termenii și zicând: „*Un mare geniu și o libertate a gândirii cum mai desăvârșită, mai inalterabilă și mai statornică nu s-a mai pomenit*”. Calitatea de căpetenie a lui Buffon era sănătatea lui de fier. Nimeni n-a avut o mai perfectă sănătate morală, rezemată pe o robustă constituție fizică. N-a cunoscut pasiunile și ceea ce în viața lui s-ar fi putut numi astfel, n-au fost decât capriciile și distracțiile unui temperament viguros. Niciodată n-a intrigat, n-a șicanat, n-a cerut, n-a pretins, – abia dacă va fi dorit. N-a fost nicicând iritat nici gelos. Disprețul lui sincer pentru critici, tăcerea curată și simplă cu care le primește și care nu mai era nici disprețuitoare, e ceva fără pereche. Un lucru foarte omenesc îi este necunoscut acestui om: *temerea*. Și când el privește oamenii din acest punct de vedere, nu-i mai pricepe de fel; e uimit, nedumerit. Ce au oamenii aceștia? – pare a-și zice: ei caută plăcerea, când au fericirea. „*Fericirea e în noi înșine; ea ne-a fost dată; nenorocirea e în afară de noi și noi o căutăm*”. Fericirea este stăpânirea noastră înșine și nu ne gândim decât să ieșim din noi înșine. „*Am voii să schimbăm însăși firea sufletului nostru; el nu ne-a fost*

dat decât pentru a cunoaște și noi am voii să-l întrebuițăm numai spre a simți". De unde rezultă că oamenii sunt într-o stare, aproape continuă, de nebuie. „Nu au judecată decât la intervale, și aceste intervale ei ar voii să le suprimă”. Astfel se petrece viața lor, care, fiind dezordonată și denaturată de ei înșiși, nu poate fi decât nefericită și scurtată. Niciuna din însușirile de mare învățat nu i-a lipsit: nici plăcerea de a observa, nici răbdarea în observare; nici munca uriașă, neconținută și liniștită; nici spiritul de ordine; nici claritatea, nici lipsa de pasiune, nici imaginația științifică, adică facultatea generalizării și a ipotezei; nici sângele rece de a nu lua generalizările decât drept ipoteze, și ipotezele drept ușurare a muncii, având un caracter provizoriu și întotdeauna menite a fi odată părăsite; nici puterea de a forma sisteme; nici disprețul de sisteme de îndată ce acestea ar vrea să fie luate drept dogme, legând spiritul omenesc care le-a produs.

Din punct de vedere științific, fără exagerare, Buffon a fost desigur cea mai mare personalitate în istoria științei generale de la Descartes până la Darwin. El e dascălul și înainte mergătorul lui Lamarck și al lui Saint-Hilaire, cum o recunosc ei înșiși. Din punct de vedere literar, opera sa e cel mai frumos poem care s-a scris în Franța. Buffon e, cel puțin, cel mai mare poet al veacului al XVIII-lea. Opera sa e dintre acele care în antichitate se scriau în versuri, ca poeme sacre.

Ideile literare ale lui Buffon, ți le poți închipui de mai înainte, cunoscând trăsăturile principale ale stilului său metodic, grav, măsurat, impunător, maestos și bogat. Nu e un stil aprins de pasiune, nici sprinten și înarmat de război ca stilul polemiștilor. E stilul unui profesor genial. Influența lui Buffon, ca poet, a fost tot așa de mare ca și contribuția lui de savant pentru conștiința omenirii. Cea mai mare idee poetică a secolului al XVIII-lea el a avut-o, el a exprimat-o. „Maiestatea adevărată a naturii” el a simțit-o.

(1907).

Un poet

Unul dintre cei mai talentați poeți din generația tânără a Angliei, s-a stins de curând într-un azil de alienați din preajma Londrei. Povestea lui e tristă, și citindu-o, rezumată în revista franceză *Mercure de France*, ne-am adus aminte de Eminescu al nostru și nu ne putem opri de a o reproduce.

Francis Thompson studiase Medicina, dar disecțiile și operațiile chirurgicale îl dezgustară. Renunță pentru totdeauna la arta de a vindeca. Tatăl său, medic de meserie, se revoltă și-l alungă, fără nicio milă, din casa părintească. Tânărul se duse în Londra, unde, fără mijloace, fără prieteni, trăi mulți ani în cea mai cumplită mizerie prin văgăunile întunecate ale orașului. Slab și bolnăvicios, fără foc, fără adăpost, fără slujbă, colinda străzile, desculț, în zdrențe; dormea pe grămezi de gunoi; vindea chibrituri; iar seara, la ușile teatrelor, se îmbulzea alături de alții, să deschidă cupele damelor elegante, pentru o pomană de câțiva gologani. Și cu toată mizeria aceasta îngrozitoare, Francis Thompson scria versuri minunate. Le scria cu creionul pe câte o hârtie culeasă pe stradă și le trimetea la gazete și la editori, care se grăbeau s-arunce în coș bucățelele de hârtie murdară și zdrențoasă.

Un asemenea teanc de hârtiuțe căzu în mâna directorului de la „Merry England”. Izbîit de originalitatea acestor poezii și de suflarea puternică, care însuflețea versurile, publică îndată o parte din ele. Produseră o extraordinară senzație. Și pe când întreaga Londră literară vorbea de marele poet cunoscut, pe când laudele nu aveau sfârșit, mai ales asupra neprețuitei ode a „Apusului de soare”, pe care criticii au pus-o alături de cele mai frumoase versuri ale lui Shelley, Francis Thompson, obosit de viață se pregătea să-și curme zilele amărâte. Directorul revistei *Merry England* îl află, după multă căutare, pe o grămadă de gunoi și-l duse într-un spital. Aici stătu multă vreme; admiratorii avuți se îngrijiră de soarta lui, îi publicară volumele, care au avut un succes mare, și își deteră toate silințele să-l readucă la viață și sănătate. Dar gloria și norocul i-au sosit

prea târziu. Mizeria, suferințele îndurate îl zdrobiseră; opiul, pe care îl lua în cantități mari, ca să-și înăbușe amarul, îi dărpănase trupul și sufletul.

Înnebuni, și nu mult după aceea, moartea puse, în sfârșit, capăt suferințelor sale. Sfârșind această poveste înduioșătoare, ne-am gândit la articolele recente ale dlui Simion Mehedinți, apărute în *Convorbiri literare*, unde se spune cu atâta dreptate că artistul în clipa creației nu poate aștepta nimic de la lumea externă, ci numai de la geniul lui, căci numai acesta contribuie la valoarea creației artistice... și cu toate acestea e cu neputință să nu te revolte nedreptatea socială, când atâtea suflete sterpe trăiesc și mor în lux și trândăvie, iar un geniu se hrănește cu opium și-și curmă zilele pe câte un maldăr de gunoi al orașului sau moare în casa de nebuni...

(1908).

† Victorien Sardou

(1831-1908)

La 8 noiembrie stil nou a încetat din viață bătrânul dramaturg francez, Victorien Sardou, care întreagă viața și-a închinat-o artei, reușind să creeze opere durabile, ce-i asigură nemurirea.

Iată cum apreciază criticul francez Émile Faguet opera sa. Timp de o jumătate de veac, Victorien Sardou a creat opere de artă, a fost un cercetător, un istoric, un psiholog și s-a ocupat cu multe altele pentru a-și satisface neadormita lui dorință de a ști. E mai ales un dramaturg care, ca rodnicie, se poate asemăna cu Lope de Vega sau Calderon, căci a scris peste o sută de piese, dintre care cel puțin două părți s-au bucurat de adevărate succese¹⁰⁷. Sardou e și un erudit al istoriei revoluției franceze, un istoric al Parisului, foarte bine informat și sigur. S-a ocupat cu multă stăruință, curiozitate și pătrundere de științele psihice și oculte. El a fost unul dintre aceia, cărora se potrivește de minune versul lui Voltaire: *Tons les goûts à la fois sont entrés dans mon âme* (Toate gusturile deodată au pătruns în sufletul meu). Activitatea și diversitatea spiritului sunt fondul acestei firi excepționale. De obicei aceste două însușiri se neutralizează una pe alta. Sunt rari indivizii care pot să armonizeze aceste însușiri contrare. Și Sardou a fost unul dintre acești indivizi, rari și ciudați ai omenirii, care a avut secretul de a împăca activitatea și diversitatea spiritului său, printr-o rodnicie de admirat. Poate secretul lui, conștient sau inconștient, a fost acesta: un mare monument central, a zis un eminent cugetător, și apoi câteva mici clădiri de recreație, iată ce trebuie să clădești ca să poți avea o viață îndelungată. Viața lui Sardou cam așa a fost organizată.

Marele monument central era teatrul său; micile clădiri de plăcere și recreație erau istoria Parisului, istoria revoluției franceze, ocultismul și științele psihice.

Arta lui a fost că a știut să întrebuițeze pentru teatru toate studiile sale, construind din când în când piese cu amintiri din istoria Revoluției Franceze sau cu amintiri din studiile psihice. Și astfel în creațiile lui, alături de drame în genul lui Corneille și Shakespeare, ca Ura (*La Haine*) și Patria (*La Patrie*), s-au strecurat comedii țesute din anecdote sau fantezii, ca Pamela, Merveilleuse sau Sorcière (Vrăjitoarea). Acest fapt dovedește îndeștul că Sardou, care a fost adeseori învinovățit că nu are în vedere decât interesul material, în creațiile lui, a scris numai pentru a-și satisface o necesitate sufletească, ca orice artist adevărat. El știa bine că scriind o dramă cu subiect din

¹⁰⁷ Dintre principalele opere ale lui Victorien Sardou cităm: Taverna studenților (1854); Candida; Primele arme ale lui Figaro; Domnul Garat; Près-Saint-Gervézii (de la 1859-1862); Pattes de Mouches (1860); Intimii noștri (1861); Pappillionne; Merele vecinului (1864-1865); Holteii bătrânii; Familia Benoîton; Bunii noștri săteni (1866); Patrie (1869); Regele Carrotte, operă-buffă cu muzică de Offenbach (1872). Apoi Rabagas, Ura, Dora, Burghezii din Pont-Arcy, Daniel Rochat, Să divorțăm, Odetta, Feodora, Theodora, Tosca, Marchisa, Belle-Maman, Cleopatra, Thermidor (1891), Madame Sant-Gène al cărei număr de reprezentații a fost enorm. Iar mai în urmă: Vrăjitoarea, Robespierre și Dante și altele.

Revoluția Franceză sau o dramă spiritistă, nu va avea parte să întâlnească marele succes popular, pe care i-l asigurau comediile ușoare de moravuri, sau dramele mișcătoare și zguduitoare, spre care îl îndruma firea sa și fondul puterii lui de creație. Dar lumea revoluționară, atât de scumpă lui și scumpele lui teorii despre Ludovic al XVII-lea la Templu, precum și teoriile, imaginațiile și convingerile lui dragi despre spiritism, îi impuneau datoria de a înfățișa pe scenă subiecte ce i-au preocupat mintea, i-au ademenit inima atâta vreme. Un mare monument central împrejmuț de mici clădiri de recreație și plăcere, și acestea legate cu multă îndemânare și măiestrie de monumentul central, iată ce-l face pe Sardou, să fie un bun arhitect al vieții sale artistice.

Monumentul central e impunător și durabil. Dramele lui istorice conțin pasiuni nobile și pasiuni eroice, pe care mulțimea tuturor veacurilor le va înțelege; comediile lui sunt icoane plăcute ale moravurilor timpului, care întotdeauna sunt dramatice și pline de interes și curiozitate, care nu lasă pe spectator să răsuflă înainte de a fi căzut cortina. O varietate nesfârșită, o veșnică noutate în alegerea subiectelor, totdeauna cu sfârșituri neprevăzute, întotdeauna juste, mijloace extraordinare de a înlătura indiferența sau neatenția unui public îmbuibat de imaginații dramatice, un fel repede și brusc de a arunca publicul „în miezul faptelor”, iscodite de autor, și apucături de a face curiozitatea mulțimii adunate la spectacol părtașă la creația autorului, – iată marile merite ale lui Sardou, pe care le-a dovedit o jumătate de secol și cărora le datorește o glorie netăgăduită și durabilă. La noi, la români, numele lui a fost destul de cunoscut și piesele lui adeseori aplaudate pe scena teatrului național din București.

(1908).

Madonele florentine ale lui Raffael

Cât de darnic și cât de milostiv e câteodată cerul! Unui singur om îi hărăzește toate comorile și toate darurile sale, pe care vreme îndelungată le-a risipit între atâția muritori.

Raffaello di Giovanni Santi (1483-1520) a fost de bună seamă unul dintre cei ocrotiți de milostivenia cerului. Natura l-a înzestrat, pe lângă bunătatea și smerenia, care fermeca și robia, și cu un talent ce strălucește și astăzi în istoria frumuseții create de sufletul omenesc. Cam cu aceste cuvinte începe Giorgio Vasari – vestitul istoriograf din secolul al XVI-lea, care a descris istoria picturii de la Cimabue până în zilele lui – povestirea vieții nemuritorului pictor Raffael din epoca renașterii.

Dacă cerul i-a împodobit sufletul lui Raffael cu atâtea daruri, apoi desigur că nu i-a rămas nici el dator, căci aproape toată bogăția talentului său a cheltuit-o pentru a înveșnici în cele mai desăvârșite forme artistice pe cei ce stăpânesc împărăția credinței creștine. El a coborât cerul pe pământ, făcându-l nemuritor; el a venit ca un al doilea Messia, care a propovăduit și întărit credința, îmbrăcându-o în haina dăinuitoare a culorilor și lăsându-o ca moștenire artistică tuturor veacurilor. Credința vremii sale, întrupată în creațiile lui, va rămâne pururea tânără și va fi întotdeauna admirată. Credința veacului de mijloc va trăi în opera lui Raffael, cum trăiește cultul păgân al grecilor în operele artiștilor Phidias și Praxitel. Pictura lui, ca a tuturor artiștilor mari, va avea o viață fără bătrânețe, oricâte scăderi caută și vor căuta să-i găsească criticii de artă. Mai ales Madonele lui Raffael, pe care le-a zugrăvit cu atâta dragoste și cu atâta gingășie cât a trăit, vor rămâne expresia cea mai înaltă a artei omenești în acest gen.

Madone au zugrăvit mulți artiști și înainte și după el, dar niciunul nu l-a întrecut. Nimeni n-a reușit să înfățișeze pe Maica Preacurată cu atâta nevinovăție, sfințenie, demnitate și blândețe ca dânsul. Acest pictor cu chip de femeie și cu ochi visători se pare că întradevăr s-a coborât din zările albastre ale cerului pentru a arăta oamenilor bunătatea și frumusețea Făcătoarei de minuni, căreia se închina cu cucernicie mai ales lumea din vremea lui Raffael. Noutatea fermecătoare a Madonelor lui Raffael e tendința lui de a le dezbrăca tot mai mult din sfințenia și misticismul rece,

în care le învăluiau antecesorii și contemporanii lui. Chiar și dânsul, când era sub influența școlii din Umbria nu îndrăznește să le zugrăvească altfel. Numai după ce a ajuns în Florența, unde a studiat minunata tehnică și adâncă concepție a lui Leonardo și a învățat compoziție și anatomie de la Michelangelo, a început să facă din Madone mame ca toate mamele, încălzite de căldura vieții omenești, care își iubesc copilul fără să arate că el e „întrupatul suflet de Mesia”.

Raffael a dat viață imaginii sfinte a Madonei, înzestrându-o cu însușiri omenești și coborându-o pe pământ. Cele mai multe Madone le-a zugrăvit Raffael în vremea cât a stat în Florența. De la figurile simple ale Madonei cu copilul în brațe (Madonna del Granduca, Madonna Colonna, Madonna di casa Tempi), care seamănă tot mai mult cu burghezele italiene, a trecut la o compoziție nouă, zugrăvind pe Maria cu doi copii, Isus și Ioan, în forma unui triunghi. În aceste tablouri figura Mariei e întreagă și poate mai credincios zugrăvită. Dintre aceste tablouri face parte și *Frumoasa grădinăreasa* („La belle Jardinière”) din Louvre. E cea mai frumoasă dintre Madonele florentine ale lui Raffael, pe care în plasticitate o întrece poate numai Madonna della Sedia, care, deși pictată la Roma, e vădit concepută sub influența școlii florentine. Maria șede inconjurată de verdeață în perspectiva unei regiuni încântătoare înseninată de zărilor cerului albastru.

Peisajul din acest tablou e unul dintre cele mai bogate și mai amănunțit studiat. În fața Mariei sunt cei doi copii, Isus rezemat de genunchii maică-sa, care-l înfășoară în priviri de dragoste, iar Ioan cu o cruciuliță de trestie în mână îngenunche înaintea Mântuitorului. Din fața acestui din urmă se întrezărește parcă profeția patimilor ce le va îndura fiul Mariei. Figura lui Isus e cea mai frumoasă figură de copil pe care a zugrăvit-o Raffael. Iar Maria e o frumusețe cu adevărat dumnezeiască. Despre o asemenea Madonă a putut scrie Eminescu în tinerețele sale:

Și-a creat pe pânză goală pe Madonna-Dumnezeu,
Cu diademă de stele, cu surâsul blând, virgin,
Fața pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie,
Căci femeia-i prototipul îngerilor din senin.

(1912).

Gerhart Hauptmann

– A împlinit 50 de ani de la naștere și a fost distins cu marele premiu Nobel –

Gerhart Hauptmann e cel mai mare și cel mai original scriitor în viață al nemților. În opera lui a înveșnicit nota specifică a sufletului german. Valoarea operei lui Hauptmann a fost multă vreme discutată și adversarii lui n-au amuțit nici astăzi, când întreaga Germanie i-a serbat cu însuflețire jubileul de 50 de ani de la naștere și când a fost distins cu marele premiu Nobel de 250 000 cor.

Gerhart Hauptmann s-a născut în 15 noiembrie 1862 în Salzbrunn (Silezia) unde tatăl lui era birtaș. Viața lui e pe larg descrisă de un prieten al său Paul Schlenther, critic și fost director al „Burgtheater”-ului din Viena. Acum de curând a apărut o nouă ediție din această lucrare, ce poartă titlul „Gerhard Hauptmann, Leben und Werke”, care ne spune că marele scriitor al nemților a fost un student mediocru, așa de mediocru încât abia a terminat patru clase liceale. A încercat mai multe cariere. Mai întâi a vrut să se facă agronom pe moșiile unui unchi bogat, dar ființa lui plăpândă nu s-a împăcat cu munca grea a câmpului. Cu sprijinul fratelui său mai mare, Carol, el însuși scriitor, a studiat doi ani Academia de Belle Arte din Breslau, vrând să se facă sculptor. Firea lui neastâmpărată, însă, nu și-a găsit odihna nici aici. A trecut la Jena, unde a ascultat cursuri universitare – mai ales ale lui Haeckel – și a citit mult, punându-se în curent cu mișcarea culturală modernă. Pe urmă a făcut o călătorie prin Italia, stabilindu-se în Roma, unde și-a deschis un atelier.

Din această epocă (1883) datează prima lui lucrare literară „Promethidenlos”, o imitație după „Child Harolds Pilgerfahrt” (Pelerinajul lui Child Harold). Îmbolnăvindu-se a fost silit să se

întoarce din Italia. La vârsta de 22 de ani se însoară cu o fată bogată, Maria Thienemann, devine om independent, își continuă studiile la Berlin, citește neconținut, se familiarizează, cu școala naturalistă și începe să scrie. În 1889 publică piesa „Vor Sonnen Aufgang” (Răsăritul Soarelui), care a și fost reprezentată de Otto Brahm, care a întrezărit talentul mare al noului scriitor.

Cu „Hannele” a ajuns pe scena teatrului „Berliner Schauspielhaus”, iar cu piesa „Die Weber” (Țesătorii), reprezentată în 1894, a reperat un succes strălucit. Tot așa succes a avut cu piesa „Die versunkene Glocke” (Clopotul cufundat), reprezentată în 1896. De aici încolo Hauptmann începe să fie unul dintre cei mai mari scriitori ai Germaniei, dedicându-și întreaga viață artei. Fiecare operă nouă e o pagină nouă din zbuciumările lui sufletești, din frământările lui artistice. Asupra operei artistice create de Hauptmann a avut o puternică influență pământul în care s-a născut, țărișoara, care astăzi se mândrește cu numele lui.

Hauptmann înainte de toate e un poet al Sileziei, un poet al vieții și al mediului, pe care le-a cunoscut în copilărie, în scrierile lui se reoglindesc: frumusețile Sileziei, lupta pentru trai a micilor industriași din satele Sileziei, credința ce stăpânea aceste suflete necăjite și voința acestora de a învinge toate greutățile. Moștenirile sufletești l-au călăuzit în toate. Mai târziu și-a lărgit orizontul, inima lui a început să palpite și de durerile sociale umane, dar sufletul lui german a imprimat operelor în care s-au manifestat acestea, nota specifică a rasei din care face parte. Chiar și faptul că creațiile lui sunt inegale și așa de variate, parcă indică truda sufletului burghez german de a atinge culmile artei. Poporul din care face parte se poate mândri că prin creațiile lui a îmbogățit literatura universală, aducând o notă nouă și originală. Acest fapt a îndemnat Academia din Stockholm să-l distingă pe Hauptmann cu premiul Nobel¹⁰⁸.

(1912).

Kimon Loghi

E un nume cunoscut la noi. Ultimul număr al revistei noastre din 1904 a fost închinat în întregime operei lui artistice. De atunci încolo am vorbit mereu despre lucrările lui ce le expunea la expozițiile „Tinerimii artistice” din București.

Kimon Loghi e fiu de macedonean născut la Serres. Sufletul lui e expresia frumuseților din țara lui de origine, pe care a părăsit-o în vârstă de 16 ani. Poezia romantică, atmosfera caldă, lumea de basme orientale și plaiurile împodobite cu flori ale Macedoniei trăiesc toate în opera lui.

Sufletul lui s-a despărțit de ființa neamului, care, l-a născut, dar nu s-a putut dezbrăca de atmosfera locală în care s-a plămădit sufletul poporului macedonean. Strămoșii lui și pământul ce i-au ocrotit viața au fost mai puternice, decât influențele mediului și culturii străine, în care și-a făcut educația. A studiat „Școala de Bele Arte” din București, a stat multă vreme la München în școala vestitului Stuck; a învățat tehnica picturii de la maeștrii mari din Apus, colindând Parisul, Italia – unde trăiește și astăzi alături de o fermecătoare tovarășă – dar originalitatea înnăscută a sufletului său de meridional visător nu și-a pierdut-o. Această notă originală e așa de puternică, încât cine e familiarizat cu opera lui Kimon Loghi îi recunoaște lucrările de la prima vedere, oricâte altele ar sta alături.

Nota particulară a tablourilor lui Kimon Loghi e o finețe și o delicatețe în concepție și execuție. Pânzele lui sunt parcă învăluite într-o atmosferă de poezie și de basme. În compozițiile mai mari de aceea se și inspiră din lumea poveștilor, în care fantezia lui creatoare își întinde larg aripile de mătase și creează opere tot așa de durabile ca și poveștile. Unora le-a displicut opera lui

¹⁰⁸ Celor ce se interesează de opera lui Hauptmann, le recomandăm „Operele lui complete” – lipsesc numai câteva neesențiale – apărute de curând în editura Fischer din Berlin, în 6 volume, care se vând cu 24 coroane.

Kimon Loghi tocmai din pricina acestui belșug ai fanteziei, care sacrifică adeseori desenul pentru gingășia culorilor și pentru poezia subiectului. Kimon Loghi e, însă, un suflet visător, un poet al subiectelor cu forme diafane, neprecise ca și poveștile. În portrete întrebuițează aceleași procedee.

Aproape în toate portretele, fantezia lui are de adăugat linii de frumusețe ce trăiesc numai în sufletul său de artist. Rareori reușește să fie în acest gen realist. Tot așa e și în peisaje.

La ultima expoziție a „Tinerimii artistice”, K. Loghi a avut o sală întreagă. Reproductorile din acest număr dau cititorilor o icoană despre frumusețea lor și credem că, confirmă afirmațiile noastre despre opera acestui pictor în plină bărbăție și putere de muncă. Iubitorii de artă de la noi să nu cruțe nicio jertfă pentru a ajunge în posesia lucrărilor lui tot mai mult apreciate de cei ce știu înțelege frumosul întrupat în opere de artă.

(1914).

DĂRI DE SEAMĂ

Ilarie Chendi: *Preludii*

– Edit. Institutului de Arte Grafice *Minerva*, București, 1903, 212 pag. în 8° (Prețul 2 lei 50 bani) –

Activitatea distinsului nostru publicist, care în prezent rabdă căldurile și caraghioslăcurile găngăvitorilor cosmopoliți din București, e bine cunoscută cărturarilor noștri iubitori de lectură.

Domnul Chendi se îndeletnicește de multă vreme cu plivirea și stârpirea buruienilor puturoase și netrebnice de pe ogorul literaturii noastre. Mulți greieruși răgușiți și mai mulți visători după nimbul nemuririi de pe la noi cunosc de-aproape și mai bine această activitate de purificare a dlui Chendi. De când a trecut însă hotarul, dl a mai uitat pe cei de acasă, și stă cu mult mai bucuros de vorbă cu *puternicele talente*, cu *ignobilii genii* și cu *sacerdoții decadenți* ai artei ce se batjocorește *de la munte pân-la mare*, pornind împotriva lor un război crâncen de exterminare, biciuind cu energie ardelenească pe fariseii Parnasului românesc. Volumul acesta conține o parte din articolele critice prin care cu o nobilă osteneală încearcă să abată pe cei rătăciți pe calea adevărată și să disciplineze opinia publică pentru o cultură și literatură mai românească în care să ne regăsim pe noi înșine, – și câteva dintre interesantele lui cercetări literare ca *Eminescu* (Material nou de studiu) etc.

D-nul Chendi prin puterea talentului d-sale de a descoperi și aduce la rezon pe privighetorile năuce ale literaturii românești, prin cunoștințele bogate, prin darul de-a cumpăni drept și clar rostul mișcărilor artistice și în fine mai cu seamă prin *hărnicia* neobosită a d-sale, credem că va aduce bune servicii neamului, năpădit de străini și străinism atât în cultură cât și în cele sociale. Nădăjduim a nu fi profeți mincinoși.

(1903).

Alexandru Lapedatu: *Documente istorice din arhivele Brașovului*

– Răspuns la o critică a dlui G. I. Ionescu-Gion. – *Minerva*, București 1903, 30 pag. în 8°, (Prețul 1 leu) –

Unul dintre cei mai distinși și harnici elevi al școlii istorice încetățănite în știința românească din partea dlor *I. Bogdan*, *D. Onciul* și *N. Iorga* care se deosebește de toate celelalte, pe lângă alte multe calități indispensabile grupărilor cu adevărat științifice, prin programul său nou: dragoste de *adevăr* și *neam*, în câteva pagini – retipărite din foiletonul ziarului *Epoca* 1903 numerele 78-79, 82-85 – încearcă să înlăture rând pe rând *observațiile neserioase*, *pretențioase* și *netemeinice* pe care dl Ionescu-Gion cu ifosul omului care are la activul său *două decenii de cercetări istorice* și cu *creionul în mână*, *notând*, *extrăgând*, *confruntând pagină cu pagină* le-a adus noii opere a dlui prof. Ioan Bogdan: *Documente și registre privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI*. Am putea spune mai multe și noi despre opera dlui I. Bogdan, dacă savanții luminați din țară și-ar aduce aminte că și dincoace de Carpați trăiesc români săraci care cu drag ar citi și învăța spusele lor dacă le-ar permite mijloacele, așa trebuie să credem dlui Lapedatu că, cartea de mai sus e *una din cele mai de valoare ca material istoric și studii din tot ce-a apărut până acum la noi cu privire la istoria națională*.

(1903).

Ion Ciocârlan: Pe plai. Schițe de la țară

– București, Institutul de Arte grafice *Eminescu*, volum în 8° de 150 pag., prețul 2 lei –

Un învățător, care trăiește în tihna vieții patriarhale de la țară, ne povestește cu un real talent frumusețile naturii ce-l împresoară și traiul idilic și înduioșător de trist al celor legați de glie.

Meritul schițelor dlui Ciocârlan îl găsim tocmai în aceste motive de inspirație, pentru care astăzi sufletul nostru începe să aibă tot mai multe predispoziții. Câțiva oameni cu dragoste de neam și cu gândul limpede au reluat tradițiile generației de la mijlocul veacului trecut, de-a cultiva literatura națională și a da manifestațiilor noastre artistice caracterul neamului românesc.

Di Ciocârlan aparține acestei școli cu principii sănătoase. Cele mai multe din schițele volumului sunt paste, în care „aerul cald și parfumat”, „mirosul de iarbă înnourată”, „murmurul de izvoare”, munții cu florile și poveștile lor te înviează și îți îngână imnuri de îndemn la viață.

Mai găsim în acest volum: zugrăvirea vieții simple și senine a inimii țăranilor români și capitole din mizeria josnică și respingătoare a poporului de la țară, îngenunchat de nevoile traiului zilnic și de patimi urâte. Aceste „schițe de la țară” alcătuiesc în întregime un tablou interesant al mediului, puțin cunoscut și nestudiat îndeajuns, din care învățătorul artist a știut să prindă câteva note expresive și care desigur tănuiește încă multe subiecte de inspirație.

Cititorii noștri, mai cu seamă dascălii, care în casa lor dau sălaș și artei, vor putea învăța mult de la învățătorul din Păunești în ceea ce privește aflarea subiectelor de inspirație și felul lor de prelucrare; vor ocoli însă păcatul aceluia de a întrebuița prea multe provincialisme.

(1904).

N. Iorga: Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc

– Tipărită pe cheltuiala Ministerului de Instrucție publică, *Minerva*, Institutul de arte grafice și editură, 1904, un volum de 372 pag., prețul 75 bani (ediția de lux, adnotată, 2 lei 50 bani) –

„... Amintirea sa a luminat totdeauna în marea biserică a creștinătății neamului. Uneori mai tare alteori mai slab, dar niciun vânt năpraznic n-a putut-o stinge. Și astăzi ea se înalță puternică, în marea flacără de mândrie și recunoștință ce pornește din toate inimile noastre la pomenirea celor 400 de ani de la moartea puternicului împărat senin al românimii. O scânteie din această flacără e cartea de față”.

Astfel își încheie cuvântul introductiv al cărții cel mai luminat și vrednic tâlcuitor al domniei lui Ștefan cel Mare. Niciunul dintre cei care au căutat a preamări în cuvinte memoria sfântă a voievodului nebiruit, acum la împlinirea alor 400 de veri, de la moartea lui, nu a prăznuit, cu mai dreaptă dragoste de neam și adevăr pomenirea vremurilor, care trezesc mândria trecutului în urmași și le oțlesc puterile pentru munca grea din viitor – când va să fie „Războiul cel Mare” –

Meritul cărții dlui Iorga însă nu se mărginește numai în apoteozarea vrednică a domnului moldovean, ci, lucru neobișnuit la cărțile apărute cu asemenea, ocazii, întrunește în sine valoarea unei monografii istorice lucrată cu aparatul critic de care dispune domnia sa, așa încât în forma în care se prezintă e prima istorie completă a domniei lui Ștefan cel Mare. Încercările mai mult literare de mai înainte, nu se pot asemăna cu ea. Pe lângă istoria completă, a domniei lui Ștefan, ea cuprinde multe date interesante, cum sunt cele din cartea I, unde se spun lucruri frumoase și noi despre: I. Țara Românilor, Țara Românească; II. Moldova, până la Ștefan cel Mare și III. Domnia lui Alexandru cel Bun. Cititorul mai găsește în această carte istoria Moldovei înainte și după domnia străbunului înțelept povestită pe scurt și lămurit. – Admirație și cinste se cuvine învățatului care ne călăuzește cu lumina minții lui pe cărările trecutului glorios, din care mai ales cei obidiți pot să se întărească.

(1904).

Mihail Sadoveanu: *Crâșma lui Moș Precu*

Minerva, București, 1905, prețul 2 lei.

Al 4-lea volum al dlui Sadoveanu cuprinde amintiri din copilărie, care sunt un prețios material pentru cunoașterea personalității autorului. Aici găsim izvorul bogat, care explică și lămurește pe deplin predilecția lui pentru subiectele luate din viața de la țară.

Un suflet, care păstrează cu atâta tenacitate și fidelitate impresiile copilăriei sale, trăite în cutare sat moldovenesc, și după atâția ani de înstrăinare le știe reînvia într-o lumină așa de puternică și vie, dovedește a fi înzestrat cu marea însușire a scriitorilor mari, care, în clipe de străfulgerări senine a minții, concep opere nemuritoare și tuturor grăitoare. Acela, care poate să rețină amănunte migăloase, muritorilor de rând așa de greu de observat, și e în posesia unei fantazii viguroase, prin studii și prin călătorii prin toate părțile locuite de români e chemat a urzi romanul neamului nostru, după cum un Eminescu a creat poezia românească. Munca e grea și problema mare, dar atunci, când simți în cutele sufletului tău puterea de a învinge această chemare aleasă, – piedicile dispar.

Pe Moș-Precu și mătușa Anghelina, crâșmarii dintre târgul Șomuz și satul Broșteni, Dumnezeu să-i aibă întru împărăția cerurilor, că erau gospodari cinstiți și țineau o crâșmă vestită peste nouă sate, ba mai departe: iată că i se aude de nume chiar și în zilele noastre, când e mai puțin „vin bun și cântece frumoase”. Multe chefuri și multe minunății au săvârșit mușterii crâșmarului de pe vremuri, pe care azi le citim cu atâta dragoste și înduioșare. Oameni buni ori răi, cum or fi fost, ne trec pe dinaintea ochilor ca într-o panoramă cu chipuri poetic smălțuite, și îi iubim pe toți, fiindcă „niciunul nu era vinovat”. Nici criticii zilelor noastre înarmați până la urechi cu înțelepciune, nu le-au putut găsi nicio pricină. Unii e drept, că nu se-mpacă cu porecla lui Moș-Precu, – se întrebă nedumeriți: De ce-l cheamă tocmai Precu? – nu-s în curat nici cu mersul graiului lor, dar încolo îi îmbrățișează cu dragoste deplină, mai ales pe baba Maranda, un drac de muiere, admirabil zugrăvită de dl Sadoveanu. – Celelalte povestiri încă sunt mai mult amintiri sau note intime din viața scriitorului, cum e „*Vântul*”, în care săteanul ajuns intelectual la oraș, descrie cu o resemnare jalnică mizeriile și păcatele acestei vieți triste.

(1905).

Mihai Eminescu: *Poezii postume*

Minerva, București, 1905, Prețul 1 leu 50

La 1902 dl Nerva Hodoș, în prima ediție a *Poeziilor postume*, și dl Ilarie Chendi în primul volum al operelor complete: *Poezii populare*, – promiteau o ediție critică a operelor lui Eminescu.

Toți cei ce așteaptă să cunoască în toată bogăția ei comoara de gândire a genialului poet, până acum n-au văzut nimic din cele făgăduite acum sunt trei ani. Domnul Ion Scurtu în acest răstimp a publicat minunatul roman „*Geniu pustiu*”, însoțindu-l cu o prefață lămuritoare și cu note minuțioase, iar de curând tot d-sa a scos primul volum din „*Scrierile politice și literare*” ale lui Eminescu, – despre această importantă publicație, făcută cu conștiinciozitate și cu multă severitate critică, se va vorbi în unul din numerele viitoare.

De curând dl Chendi a tipărit a doua ediție a *Poeziilor postume*, completată cu bucăți inedite și însoțită la sfârșit de note. Trebuința unei a doua ediții din aceste poezii, care sunt lucrări imperfecte, încercări din tinerețe cu multe scăderi, dovedește interesul viu al publicului față de tot ce-a scris Eminescu. Și e păcat că această personalitate puternică, această sinteză a gândirii noastre românești nu ni se înfățișează odată întregă. Din acest volum reproducem câteva din cele mai frumoase:

DINTRE SUTE DE CATARGE...

Dintre sute de catarge,
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge,
Vânturile, valurile?
Dintre pasări călătoare
Ce străbat pământurile,
Câte-o să le-nece oare
Valurile, vânturile?
De-i goni fie norocul,
Fie idealurile
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile!
Ne-nțeles rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile:
Zboară veșinic, îngânându-l
Vânturile, valurile!

Ș-ACELE DULCI PĂRERI DE RĂU

Ș-acele dulci păreri de de rău
Ș-a dragostilor certe...
Dar poate fi vr-un Dumnezeu
În stare să le ierte?

De vom fi una tu și eu
Pământului asemeni,
Trădarea ta, blestemul meu
Rămân de-apururi gemeni.

Și toate vremurile ce vin
Afla-vor de la mine
Ce suflet ai avut în sân,
Ce inimă în tine.

În largul negrei veșnici
Blestemu-mi se va naște...
Ce numai tu n-ai vrut să știi
O lume va cunoaște.

Bogăția de gândiri și frumseți din acest volum, chiar așa fragmentar cum ni se prezintă, e vrednică să fie cunoscută în cercuri cât mai largi, mai ales că până la ediția completă se vor mai scurge anii...

(1905).

Limba română la universitățile din Ungaria

Interese de ordin politic au contribuit ca Limba Română la cele două catedre existente în Ungaria, Budapesta și Cluj, să aibă o soartă vitregă. Pe vremuri, când ele și-au luat ființă doi dintre entuziaștii generației de la 1860, A. Roman în Budapesta și G. Silași în Cluj, făceau apostolat de pe

aceste catedre. Ei nu urmăreau să propovăduiască ascultătorilor atât știința, pe care înșiși n-o stăpâneau pe deplin, cât dragostea de neam, prin cunoașterea trecutului adăpostit în comorile limbii și literaturii noastre. După ei până astăzi activitatea acestor două catedre a fost întunecată de ingerințele politice. La cea din Cluj Limba Română se propune ungurește de-o persoană metamorfozată, ce nu poate avea înțelegerea științei și sufletului românesc.

În Budapesta s-a păstrat cel puțin limba de propunere, ceea ce constituie un merit pentru cei ce și-au dat toate silințele să o mențină. Aceasta din urmă catedră până acum își avea un profesor ordinar și un docent. Cu începerea acestui an s-a completat cu un nou docent, cu dl dr. *Josif Popovici*. Venirea d-sale la această catedră se poate considera ca un semn îmbucurător și poate vestitor de-o nouă eră. Pregătirea d-sale temeinică, cunoștințele de specialist, mai ales în fonetica experimentală, împrumută caracterul științific acestei catedre, completându-i activitatea de până acum. – După cum suntem informați, dl dr. I. Popovici încă în cursul acestui an va publica, în limba română, primele volume din studiile d-sale dialectale, anume, pe cele privitoare la istro-români. Dl dr. *Iosif Șiegescu*, profesor secundar, a publicat de curând *Istoria ortografiei române* în limba ungară („A román helyesírás története”, Budapesta, 1906 II + 288 p. 8° mare). E prima lucrare care tratează istoricul ortografiei noastre zbuciumate. Autorul și-a dat toată silința să prezinte publicului ungar toate fazele prin care a trecut ortografia românească, dând o deosebită atenție influenței ce a avut-o cea ungurească asupra ei. Întrucât a reușit autorul să facă o lucrare științifică, ocupându-se de-o problemă destul de grea și vastă, o vor spune poate alții, noi ne mărginim a aprecia numai munca și buna intenție a celui ce-a scris-o, deși ne-ar fi plăcut mai mult să o citim în limba noastră. Dl dr. *G. Alexici*, docent la Universitatea din Budapesta, după întinsa lucrare despre români, apărută în „Egyetemes irodalomtörténet” (Istoria literaturii universale) – lucrare, care va apărea mai documentată și mai completă și în limba germană – a avut buna idee de a face o conferință pentru societatea de popularizare a științei „Urania”.

Broșura de 24 pag. se ocupă mai ales de poezia noastră populară, din care se dau traduceri foarte bune, ca și din literatura cultă, tratată mai pe scurt, întrucât se mărginește numai la cei mai de seamă scriitori ai veacului trecut. *Magnum Etimologicum*, marele dicționar al limbii române, inițiat de M. S. Regele României, retrăgându-se dl Ovid Densușianu, s-a încredințat în întregime din partea Academiei Române dlui dr. Sextil Pușcariu, docent la Universitatea din Viena și colaboratorul acestei reviste. Aici la noi a apărut „Enciclopedia Română”, prima lucrare de popularizare de acest fel, publicată de *Asociațiunea* noastră sub îngrijirea dlui dr. C. Diaconovici și tot un învățat de la noi e chemat să ducă la bun sfârșit și marea operă lexicografică a Academiei Române. Reuniunile femeilor noastre, ale căror frumoase străduințe le-am putut cunoaște în parte la expoziția de astă vară a Asociațiunii, au între altele menirea de a promova industria de casă.

Din cele două albumuri de cusături și țesături, publicate până acum de dl Comșa și domnișoara Minerva Cosma, cunoaștem valoarea artistică a acestei industrii. – Din Deva ni se scrie că în 14 februarie a. c. „Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoara” și-a ținut adunarea generală. Aici s-a hotărât înființarea unui atelier pentru industriile de casă, care n-ar trebui să lipsească niciunei asemenea reuniuni.

Articolele noastre *Grupări literare* din numerele precedente au supărat pe confracții de la *Viața literară*. În ultimele numere ale acestei reviste se afirmă, fără să se dovedească, și cu multă asprime, că informațiile noastre sunt greșite și tendențioase. Așteptăm dovada contrarie *ad rem*, ca să vedem întrucât informațiile noastre sunt greșite, pe care de altfel le poate controla orice cititor al *Vieții literare* care e în curent cu cronica moravurilor literare din România. În ce privește bănuiala că avem gânduri ascunse și piezișe îi asigurăm, că republica *Vieții literare* nu-i amenințată de nicio conjurație. – În ultimul număr (7) dl I. Gorun spune că artiștii să se înalțe cu cugetarea și simțirea „până acolo de unde izvorăște alcătuirea operei de artă” lăsând „să sufle pe dedesupt în toată voia lor, toate curente...” Cu alte cuvinte artistul are să se preocupe numai de artă, fără să se gândească la efectul

creațiilor lui, fără să aibă pretenția și gândul de a face școală și a determina curente. Asupra acestei păreri vom reveni. Deocamdată întrebăm: Cum să ne explicăm contrazicerile, căci aceste afirmații nu se împacă cu cele din articolul „Luptele literare”, în care se vorbește tocmai de școală și de curente? S-admitem c-o iscălitură nu obligă pe cealaltă! Dar cum să împăcăm aserțiunile aceluiași articol că „ne trebuia o atmosferă mai curată”, „o școală în care însăși persoana scriitorului e mai cruțată” cu cronică literară a numărului 7, – semnate de una și aceeași iscălitură?

În această cronică, analizându-se o operă literară, recenzentul îi aduce aminte scriitorului de mandatele poștale ce i le-a trimis pe vremuri, îi reproșează că nu-i dă bună ziua pe stradă, ba se leagă și de copilașii artistului. Asta-i atmosfera cea curată, asta-i „libertatea cât mai deplină a manifestării...” și astfel se cruță persoana scriitorului? Mult ne minunăm, cum pot tolera cei doi artiști asemenea maniere literare. În „Siebenbürg. D. Tagblatt” domnișoara Eleonora Borcia publică o foarte bună traducere a povestirii „Zâna lacului” de dl M. Sadoveanu. Domnișoara Borcia, după cum suntem informați, pregătește și alte traduceri din operele dlor Sandu și Agârbiceanu, care vor fi adunate în volum.

(1906).

Reuniunea femeilor române sălăjene

La 26 iunie a. c, a avut loc în Șimleul Silvaniei jubileul de 25 ani al acestei reuniuni. Rezultatul muncii neobosite desfășurată de reuniune, în acest pătrar de veac, e îmbucurător și de mare importanță pentru românismul din Sălaj. O schițare istorică a frumoaselor străduințe e desigur de-un interes obștesc. În decembrie 1879, d-na Emilia Pop se adresa președinților reuniunilor din Brașov, Făgăraș și Zărnești, cerându-le statutele și îndrumări pentru înființarea unei reuniuni. Apoi în înțelegere cu dl O. Pop de Băsești, cu fiica sa, d-na Elena Hossu Longin, președinta reuniunii femeilor din Hunedoara, și cu dl Andrei Cosma convocară la Băsești (21 februarie 1880) toate doamnele românce din Sălaj și discutară fondarea reuniunii. La 20 ianuarie 1881 s-au alcătuit statutele, înaintându-se ministerului, a cărui aprobare fu în curând obținută. Cea dintâi adunare generală avu loc în noiembrie 1881. D-na Hossu (atunci domnișoara Pop) deschise ședința cu o frumoasă vorbire, arătând scopul măreț și ideal ce avea să urmărească această reuniune. A da viitoarelor mame românce o educație solidă și curat românească, a le învăța să-și iubească și să-și păstreze cu sfințenie limba strămoșească, a cultiva industria de casă, admirată azi pretutindeni, – iată ce luau asupra lor femeile românce sălăjene.

Cine cunoaște împrejurările între care trăim va înțelege că făgăduințele nu erau ușor de răscumpărat. În această ședință se alcătui și comitetul, alegându-se de președintă d-na Clara Maniu, care după 16 ani de muncă harnică, se retrase, iar în locul d-sale fu aleasă Maria Cosma (fosta vice-președintă), care și astăzi conduce reuniunea cu dragoste și energie. – De aici încolo în fiecare an s-au ținut adunări generale în diferite locuri, adeseori în sate românești spre a se apropia de pătura țărănească. La aceste adunări se făceau petreceri și se dădeau concerte, adunându-se încetul cu încetul și cu mare răbdare bani pentru fondul reuniunii. În anul 1884 (august) adunarea reuniunii a avut loc în Șimleu. În vremea aceea, fiind toate privirile și toată dragostea îndreptate spre poetul de la Mircești, se hotărâră și doamnele din Sălaj să trimită bardului, pe lângă urări de bine, și un covor lucrat cu măiestrie. Alecsandri răspunse printr-o frumoasă scrisoare și trimise reuniunii operele sale complete. – În adunarea din 1886 s-a vorbit pentru prima dată de înființarea unei școli de fete. Pe lângă greutățile materiale, comitetul mai avea să lupte și împotriva piedicilor, ce se încerca a le pune inspectorul regesc. Petițiile și actele înaintate ministerului, prin care se cerea autorizația legală pentru a se deschide școala, au fost înapoiate în câteva rânduri, sub cuvânt că nu sunt scrise în limba maghiară. Cum însă legea le dădea dreptul să se folosească de limba maternă,

membrii comitetului n-au cedat și în cele din urmă, la 27 octombrie 1889, după primirea aprobării ministeriale, școala de fete fu înființată. Director al școlii a fost ales dl A. Cosma. Mulțumită d-sale și altor bărbați de frunte, precum și familiilor din părțile Sălajului, în 1891, s-a cumpărat casa pentru școală. În anul 1898, tot la propunerea dlui A. Cosma, s-a înființat și un *muzeu de industrie casnică* al reuniunii. După 11 ani de muncă roditoare dl Cosma renunța la postul de director, propunând în locul d-sale pe dl Gavril Trif, care a și fost ales la adunarea din 1900. – Pe lângă grija neconținută ce membrele reuniunii aveau de progresul școlii și de creșterea bună a elevilor, se mai îndeletniceau, an de an, cu confecționarea de haine, rufe etc., pe care, la sărbătorile Crăciunului, le împărțeau copiilor săraci, adunându-i în jurul unui pom de Crăciun. – Într-o broșură intitulată: „25 ani din viața R. F. R. sălăjene” de dl A. Vicaș se cuprind toate amănuntele privitoare la viața laborioasă în muncă de un sfert de veac a acestei reuniuni. Broșura e scrisă cu exactitate în ce privește faptele, dar lasă mult, foarte mult de dorit ca stil și mai ales ca limbă.

Din parte-ne urăm reuniunii vrednicilor femei spor și bună înțelegere la munca obștească din viitor și ca semn al sincerei noastre aprobări, trimitem pe seama bibliotecii reuniunii următoarele volume apărute în editura noastră:

1. *De la țară*, de I. Agârbiceanu.
2. *Icoane*, de Alexandru Ciura.
3. *Poezii*, de Octavian Goga.
4. *Traiul nostru*, de I. Ciocârlan.
5. *Ramuri*, de Zaharie Bârsan.
6. *Biblioteca copiilor*, de A. O. Maior.
7. *Mara*, de I. Slavici.
8. *Versuri* de E. Farago (Fatma).
9. *Poeziile lui Coșbuc*, traduse în ungurește de Révai Károly.

(1906).

„Familia”

A murit și biata *Familie!* Cuvântul de încheiere al dlui Vulcan, venerabilul ei redactor, a înduioșat desigur pe cititori. „Etatea înaintată și sănătatea slăbită” l-au silit să înfășure „cu liniște flamura Familiei, salutând cu bucurie tinerimea menită a continua cu succes mai mare activitatea literară...”

Glasul acesta patriarhal și blând e din alte vremi, în care nu era atâta zgomot, atâta pripeală. Azi n-au oamenii vreme nici să fie recunoscători. Iată cum moare *Familia* de pildă, fără de lacrimi și fără de bocete. Oricum, prea suntem lipsiți de sentimentalitate; prea ne închinăm numai rațiunii. Din ceata celor mulți care și-au văzut pentru prima oară scrisul tipărit în *Familia*, din cei mulți, pe care această revistă i-a făcut să simtă farmecul florilor de autor, numai poeta M. Cunțan s-a gândit s-alerge la căpătâiul muribundeii. Toți ceilalți au lăsat ca această revistă, la sânul căreia și-au trăit anii copilăriei atâtea talente, să moară părăsită, ca o mamă vitregă. Ei, care erau datori să se îngrijească de o înmormântare creștinească, care trebuiau, să fie cântăreții ce petrec la groapă doica talentului lor – au lipsit. A lipsit și jalnica adunare a cititorilor...

În pustietatea iernii nu s-au auzit decât glasurile orfane ale unor colaboratori nevârșnici. Suspinurile lor neputincioase și stridente au petrecut la groapă cea mai veche revista românească. S-au rostit cuvântări funebrele – foarte puține. Parcă dispariția unei reviste, care a ostenit 42 de ani pe ogorul literaturii, ar fi meritat mai multă părere de rău, mai multe vorbe de mângâiere adresate celui ce-a înființat-o și susținut-o. Mai potrivită cu însăși viața *Familiei* și, în același timp, mai dreaptă, dintre toate câte s-au scris, e „Sâmbătă seara” semnată „Al.” din *Lupta* (nr. 7). Tot în acest

ziar (nr. 9), dl I. D. Paltin își publică o critică severă, care a silit redacția să accentueze deplina libertate a autorilor.

(1907).

Gheorghe Tulbure, Activitatea literară a Mitropolitului Andrei Șaguna

Sibiu, 1909, 1 vol. 8° 136 pag. Prețul: 1 K. 50.

Cartea părintelui Tulbure e o contribuție serioasă și conștiințioasă la cunoașterea activității marelui Mitropolit Șaguna. În introducerea descrie împrejurările între care a crescut Șaguna și, din acest prilej, insistă asupra rolului cultural ce l-au avut coloniile macedo-române în Ungaria.

Acest capitol cititorii îl cunosc în întregime din această revistă (*Luceafărul* 1909, nr. 5 și 6). Părintele Tulbure rezumă tinerețea lui Șaguna în următoarele cuvinte: „*Din sânul familiei Șaguna pleacă cu o puternică credință religioasă și dragoste de biserică, în familia și în cercul de prieteni al unchiului său Grabovsky primește cele dintâi cunoștințe de carte românească, cele dintâi elemente de cultură națională. Tot aici se pare că încolțesc și îndemnurile și aptitudinile sale literare, care mai apoi se plămădesc între rafturile bibliotecii patriarhale din Carlovit, unde îl aflăm de tânăr studiind și culegându-și material prețios pentru operele istorice și canonice, ce avea să le alcătuiască mai târziu*”.

În partea a doua a introducerii se vorbește de literatura bisericească în Ardeal până la Șaguna. Această parte merita un capitol special, care trebuia mai bine și mai pe larg lucrat.

În restul cărții se vorbește de toate operele lui Șaguna, pe care părintele Tulbure le împarte în: I. Scrieri politice-bisericești; II. Scrieri didactice-bisericești; III. Instrucțiuni de școală și IV. Scrieri ocazionale. La sfârșitul cărții se înșiră lucrările de retipărire ale lui Șaguna, se istorisește întemeierea tipografiei arhidiecezane și a ziarului *Telegraful român*.

De încheiere autorul ne spune: „*Scopul studiului nostru n-a fost acela de a supune opera literară a lui Șaguna unei riguroase analize critice, ...ci mai ales de a înfățișa o monografie completă a activității sale pe terenul științific-literar, din care să răsară, ca dintr-o oglindă curată, personalitatea sa distinsă și superioară de arhieru învățat, dragostea sa nețărmurită și străduințele sale neîntrecute pentru promovarea literaturii bisericești și culturii clerului și poporului său*”. Și trebuie să recunoaștem că părintele Tulbure a izbutit să ne dea ceea ce a intenționat.

(1909).

Alexandru Ciura: Amintiri

– Biblioteca scriitorilor de la noi, Edit. Librăriei Naționale, Orăștie, 1912. I vol. 8°, 263 pag.

Prețul: 1,60 cor. –

E unul dintre scriitorii de frunte ai generației tinere din Ardeal, care se impune tot mai mult prin originalitatea talentului său. Înzestrat cu o fire impresionistă, cu o cultură variată, cu o putere fină de observație și de analiză și cu un dar de a povesti ușor ceea ce simte și gândește, Ciura a fost indicat să reprezinte în proza ardeleană de astăzi genul foiletonist, pe care-l cultivă de la 1895, când a publicat primul foileton în *Tribuna* din Sibiu, scriind niște impresii de la adunarea generală a „Asociațiunii” ținută în Abruđ.

De când era băiat de 19 ani, ochii lui blajini, plini de visuri și de melancolie, au început să se oprească gânditori asupra priveliștilor din natură și asupra icoanelor din viață. Sufletul său încărcat de impresii din cea mai fragedă copilărie, atunci s-a înfiorat de taina creației, de dorința unei descărcări artistice. În cele dintâi încercări a fost timid și modest, poate chiar neîncrezător, ascunzându-se sub diferite pseudonime (Alexandru, Simin, etc.), pe care le întâlnim regulat pe

paginile revistei *Familia*, a ziarelor: *Dreptatea* din Timișoara, *Tribuna* din Sibiu, *Unirea* din Blaj și chiar și pe paginile primilor ani ai revistei *Lucașfărușul*, pe care a întemeiat-o cu câțiva prieteni în 1902. Întocmai ca un pom înmugurit, care la începutul primăverii abia îndrăznește să-și desfășure bobocii florilor și care numai târziu, când simte lumina și căldura statornică a razelor de soare, își arată în deplină frumusețe, podoaba de petale, așa și acest scriitor abia la vârsta bărbăției și-a dezvelit toată comoara talentului său, îmbogățind literatura noastră cu creații durabile.

Foiletonistul, care trată într-o formă ușoară și atrăgătoare atâtea chestiuni culturale și literare la ordinea zilei, dovedind întotdeauna multe cunoștințe, a început, rând pe rând, să fixeze, în formă de schițe și de nuvele, fragmente de viață. A încercat să zugrăvească crâmpoșele din anii de student, zbuciumări din lupta sufletelor dezrădăcinate, care s-au rupt de lângă vatra țărănească și s-au făcut cărturari, apoi scene din traiul patriarhal al băieșilor și moșilor din Munții Apuseni și amintiri din plăpânda lui copilărie. Din aceste fragmente s-a născut volumul de față, care, fără îndoială, e cel mai bun dintre toate câte a publicat până acum Ciura!

În tratarea acestor povestiri, Ciura a rămas tot foiletonist. Firea lui de impresionist s-a oprit asupra câtorva icoane din viață, pe care le-a observat cu o finețe pătrunzătoare, le-a descris cu îndemânare și le-a subliniat cu un sentiment de duiosie. Subiectele din povestirile lui, sunt numai scene izolate din viață, uneori complet zugrăvite, alteori abia schițate, care își pierd rar caracterul lor fragmentar căci foiletonistul nu prea reușește să adâncească un subiect, să-l trateze în cadrele largi ale vieții și să-l încopceze de complexitatea ei. El plutește la suprafață, descrie ceea ce vede în trecăt, fără să aibă răbdarea să pătrundă în ascunzișurile tănuite ale legilor care cârmuiesc lumea sufletească a oamenilor și lucrurilor. De aceea în povestirile lui Ciura vom întâlni numai întâmplător probleme sociale sau naționale. Creațiile lui sunt clipe fugare, prinse din zbor și înveșnicite în schițe ușoare prin câteva linii artistice. Și tocmai prin acest talent și-a cucerit Ciura un loc de frunte în literatura ardeleană mai nouă.

(1911).

Silvestru Moldovan: *Ardealul, I*

– Ținuturile de pe Olt. Ediția a II a augmentată a unei părți din *Țara noastră*. Cu numeroase ilustrații. Editura
Librăriei Ioan I. Ciurcu. Brașov, 1911. I vol. 8° 173 pag. Prețul: Cor. 1.80 –

Mulți dintre cititorii noștri desigur își aduc aminte de scrierea d-lui Silvestru Moldovan, *Țara noastră*, singura lucrare în care se descria pământul ce-l locuim noi românii dincoace de Carpați și în care găseam informații despre diferitele porturi, obiceiuri etc. de la noi. Cartea dlui Moldovan era citită cu drag pe vremuri de toți cărturarii noștri și era consultată chiar și de străini.

Mai acum câțiva ani dl N. Iorga, în dorința d-sale nobile de a vedea toate ținuturile românești, făcu o călătorie și pe la noi. Impresiile d-sale însoțite de multe și prețioase amintiri istorice, le găsim în „*Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*”, apărut în două vol. la 1906.

În această carte, care ar trebui să se găsească în biblioteca fiecărui cărturar, dl Iorga cu intuiția d-sale de artist și cu bogatele cunoștințe despre trecutul nostru, ne-a dat o icoană minunată a vieții românești din Ardeal, și Țara Ungurească, încopciind impresiile d-sale din prezent cu evenimentele din cursul veacurilor. Unele părți din această carte sunt de o frumusețe rară, care n-au fost îndeajuns relevate de publicistica noastră, care se pierde așa de des în frământările mărunțișilor zilnice. Dl Silvestru Moldovan, un muncitor harnic în ogorul publicisticii noastre, s-a hotărât să revizuiască și să întregască vechea d-sale lucrare „*Țara noastră*” și să o pună la îndemâna publicului sub titlul „*Ardealul*”, din care a apărut primul volum, cuprinzând „*Ținuturile de pe Olt*”. În acest volum se descrie bazinul Oltului din punct de vedere geografic, istoric, etnografic și cultural. Descrierea începe cu Turnu-Roșu și urmează cu Sibiul și

împrejurimea, Țara Oltului, Brașovul și Țara Bârsei, Săcuimea (Trei Scaunele și Ciucul) și se încheie cu Izvorul Oltului. În textul cărții se găsesc ilustrații frumoase și o hartă. Lucrarea dlui Silvestru Moldovan va fi unica călăuză sistematică a ținuturilor românești de la noi și trebuie să-i fim recunoscători și mulțumitori că ne-a dat-o, dorindu-i din inimă stăruință la muncă spre a o putea termina. Cu această carte în mână s-ar putea îndemna și cărturarii noștri să facă excursii în romanticele regiuni ale Ardealului, despre care vorbim așa de mult și-l cunoaștem așa de puțin.

Revista noastră, în vremea din urmă, a dat o deosebită atenție excursiilor, publicând articole însoțite de ilustrații și îndemnând pe cititori să jertfească câteva din zilele lor libere și cunoașterii pământului pe care-l locuim de veacuri. Și trebuie să spunem cu bucurie că glasul nostru n-a răsunat în pustiu. Cartea dlui Moldovan sperăm că va fi un nou îndemn spre a ne cunoaște țara „mândră și binecuvântată”, cum o numea Bălcescu.

(1911).

Eugen Lovinescu: *Aripa morții*

– Roman, Editura Institutului de Arte Grafice „Flacăra”. București, 1913. Prețul: 1.80 lei –

De câte ori citești pe dl Lovinescu în încercările d-sale literare simți adevărate emoții estetice. E un stilist dibaci, care te știe fermeca cu o limbă bogată, cu fraze bine încheiate și presărate cu frumuseți poetice. Dl Lovinescu e un om cult, care a citit mult și a asimilat ceea ce a citit, așa că știe să pună întotdeauna o problemă, pe care o analizează până în cele mai mici amănunte cu finele distincții ale criticului literar. Tocmai de aceea dl Lovinescu merită să fie citit chiar și atunci când greșește, căci și greșelile d-sale se prezintă în toalete elegante.

Romanul dlui Lovinescu „Aripa morții” nu poate fi deci decât interesant. Subiectul e destul de mic pentru cele 150 de pagini. Se povestește dragostea unui român, din țară, bineînțeles, față de o femeie cu moravuri ușoare din Paris. E o iubire frumoasă, pățimașă, plină de poezia tinereții ce culege florile dragostei unde le găsește. Românul Andrei iubește din toată inima pe prietena lui Mab, care la rândul ei i se dă cu trup cu suflet, deși știe că mâine poate va trece în brațele altuia. În inima ei trăiau, însă, și sentimente mai înalte, se jertfea cu trupul și altuia dar nu din dragoste, ci din convingerea ce o avea că el nu poate trăi fără dânsa. „Trebuie să vegheze asupra lui, să-l ocrotească și să nu-l lipsească de singura fericire ce o avea pe pământ”. Această menire ce simțea că o are pe lume îi era reazemul ei moral, era lumina dumnezeiască de a se jertfi pentru de aproapele, care-i încălzea sufletul și i-l înălța din vârtoarea de păcate în care trăia.

Andrei, căruia i se părea că găsisse în ea „idealul de bine și de adevăr” nu putea să înțeleagă această necesitate sufletească a ei. Andrei voia să fie numai a lui. Mab a reușit să-l convingă că inima ei e numai a lui și într-o clipă Andrei a iertat-o. Dar, văzând că și după împăcare, scrie celuilalt pentru „a-i îndulci viața nenorocită”, instinctul îl biruie și-i hotărăște să se despartă de ea.

Pleacă. Ea rămâne nenorocită că n-a fost înțeleasă de Andrei. Îl iubește mai departe și-l așteaptă să se întoarcă, dar în zadar. Iar când se convinge că cel pentru care se jertfea își bătuse joc de ea, de sentimentele ei, i se năruie orice credință morală în viață și se desparte de ea, cu gândul la Andrei, căruia îi trimite cea din urmă sărutare. În lumea moravurilor pariziene e o problemă interesantă, care e amănunțit disecată și logic susținută până la sfârșit. Romanul dlui Lovinescu e reușit. Din întâmplare l-am citit după „Pandurul” Bucurei Dumbravă și contrastul dintre subiecte m-a făcut să cad pe gânduri. O străină, într-o limbă străină și pentru un public străin descrie zbuciumările sufletești ale poporului nostru; fiecare pagină din cartea ei e o oglindă a trecutului nostru, a vieții noastre specific românești. Iar un român își caută subiecte de inspirație la Paris, descrie cu măiestrie oameni și lucruri care n-au nicio înrudire cu viața noastră.

Nu fac această constatare ca un reproș dlui Lovinescu, fiindcă scriitorul e liber să-și aleagă subiectele oriunde le-ar găsi. Caracterul și valoarea operelor literare nici nu e determinată atât de subiect, cât de felul de tratare al subiectului. Cartea dlui Lovinescu nu e românească nici din acest punct de vedere. Ea îți face impresia unui roman francez tradus în românește. Eroul din întâmplare e român, dar n-are nicio notă sufletească românească și atitudinile lui nu sunt determinate de caracterul lui românesc. Într-un loc dl Lovinescu nu uită, ce-i drept, să spună: „*Se regăsea pe sine: pe acel Andrei duios, icoană a neamului său de ciobani și țărani, al căror suflet picură în lacrimile doinei, a căror jale tremură în notele fluierului și al buciului*”. E singurul pasaj care vrea să încetățenească pe eroul dlui Lovinescu cu ajutorul duiosiei din doinele românești. Dl Lovinescu nu-i vrednic de muștrare nici pentru faptul că în „Aripa morții” s-a lăsat robit de spiritul francez în care a trăit. În literatura noastră românească are destui tovarăși, care gândesc și simt franțuzește și scriu românește. Ceea ce trebuie să regretăm e că dl Lovinescu n-a putut să fie mai original și mai român. Regretul îl privește mai mult pe d-sa, decât pe noi cititorii, care, la urma urmei, citim cu plăcere și romane franțuzești scrise românește.

(1913).

I. Agârbiceanu: „Arhanghelii”

– Roman, Editura Luceafărul, Sibiu, 1914 –

Oricât de mare povestitor e părintele Agârbiceanu îți trebuie mult curaj ca să începi citirea acestui roman. Cine îndrăznește, însă, să-l citească de la început până la sfârșit cum am făcut noi, nu pierde vremea în zadar. Părintele Agârbiceanu e totdeauna interesant. Puternicul lui talent și uimitoarea intuiție îl ajută să pătrundă în adâncurile fenomenelor sociale și în cele mai tănuite colțuri ale sufletului omenesc, pe care le știe evoca și zugrăvi.

În primul său roman, „Povestea unei vieții”, nepublicat în volum, a încercat să facă o psihologie socială, să scrie un capitol din moravurile vieții noastre ardelenesti. Și mai presus de acestea a voit să arate cum omul e robul pasiunilor. În al doilea roman se ilustrează viața idealistă superioară (Vasile Murășanu) alături de viața materialistă, brutală (Iosif Rodean). Cea dintâi triumfă și tocmai de aceea întreaga țesătură a romanului ni se pare tezigă. Scriitorul Agârbiceanu e și preot și încă un preot cum nu ni s-a dat prilej să cunoaștem un al doilea. E un slujitor al altarului nu din profesie, ci din cea mai adâncă convingere. Întreaga lui ființă, mentalitate și simțire e a unui filozof preot, care tuturor învățăturilor creștinești le dă interpretarea adevăratelor veșnice și a credințelor inerente sufletului omenesc. La dânsul și arta se răsfrânge prin această prismă a credinței. În fruntea romanului „Arhanghelii” a pus cuvintele evanghelistului Matei: „*Unde este comoara ta, acolo este și inima ta*”, indicând prin această înțelepciune a scripturii ideea fundamentală a romanului. Să nu-și închipuie însă cititorii că părintele Agârbiceanu a ales forma de roman pentru o predică din postul mare. O, nu!

El zugrăvește amănunțit un colț de pământ al Ardealului, viața băieșilor din Munții Apuseni, care scurmă pământul pentru a culege aurul ce-i ridică și coboară, ca pe niște robi ai comorilor. În povestire se amestecă o mulțime de episoade, care sunt poate, dintre cele mai reușite.

Descrierea unei petreceri din Văleni sau cutare tip sunt briliantele romanului. Într-o dare de seamă scurtă nu putem stăruie nici asupra calităților nici asupra defectelor acestei povestiri. Părintele Agârbiceanu dovedește, însă, însușiri de romancier. Dacă va reuși să fie mai concentrat și mai îngrijit ca formă suntem siguri că va izbuti să creeze romanul ardelenesc, care lipsește până acum din literatura noastră.

(1914).

„Domnul notar” incriminat

Volumul dlui Goga „Domnul notar” într-o bună zi a fost confiscat în toată țara ungurească. Nu multă vreme după acest act de civilizație polițienească, procurorul a citat pe autorul piesei la parchet pentru crima „agitației împotriva națiunii”. Autorul e dus din Sibiu. Se plimbă pe coastele dalmatine, albaneze, prin Grecia și Egipt. Habar n-are ce-l așteaptă acasă.

În fața acestui proces intentat de justiția ungară, piesa dlui Goga dobândește o nouă notă de actualitate. La proces îi profețim chiar un succes cu mult mai mare, decât cel pe care l-a avut pe scena Teatrului Național din București. După procesul de la Sătmar, acesta va fi al doilea din era împăcării, care nu se intentează indivizilor ci neamului nostru din această țară. Justiția ungară ține cu orice preț să ne arate, că nu avem deplină libertate nici în templul credinței, nici în cel al artei, dacă atât credința cât și arta izvorăsc dintr-un suflet românesc.

Piesa „Domnul notar”, care mai presus de toate a avut marele merit de a trezi interesul fraților din România față de mizeriile ce le îndurăm de la o stăpânire străină, la proces va pune în discuție mai ales două probleme interesante: 1. Cum pot scriitorii unguri să-și bată joc de neamul nostru fără să fie pedepsiți (de ex. „Elnémult harangok”, „Meddő küzdelmek” și altele)? 2. Care sunt granițele unui scriitor român din Ungaria în tratarea subiectelor ce și le alege? A face proces autorului pentru o piesă inofensivă ca „Domnul notar” și a-l condamna înseamnă a condamna toate subiectele naționale din trecutul nostru, înseamnă a izgoni din literatura românească născută pe acest pământ cea mai frumoasă și mai eroică parte a sufletului românesc și mai înseamnă a expatria pe toți scriitorii noștri, care vreau să aibă libertate măcar în artă. Și atunci ce *patrie* mai poate fi Ungaria pentru noi?

Știm, că n-a apărut de mult carte, care să fie cumpărată și citită ca „Domnul notar”. Ceea ce dovedește, că ea a fost scrisă din și cu sufletul nostru. Ea e deci a noastră a tuturor și când i se face proces dlui Goga, se face neamului nostru întreg. La acest proces va trebui să mergem deci cu toții, ca să ne ascultăm osânda. Frații noștri din România Liberă au sărbătorit nu pe Goga, autorul piesei „Domnului notar”, ci pe solul sufletului românesc ce le-a dezvăluit un colț al vieții noastre de robi. Ei vor ști să stea alături cu noi și când ni se va rosti osânda pentru îndrăzneala ce-am avut-o de a ne spune durerile prin rostul unui poet. Așteptăm deci procesul!

15 mai stil nou 1914.

S. Mehedinți: *Poporul* – 1913 –

Minerva, București, 1913. Prețul: Lei 1,50.

Di S. Mehedinți în *Poporul* ca și în *Către noua generație* e un fel de Fichte românesc. Se adresează generației de astăzi pentru a trezi în sufletul ei o credință, pentru a o îndemna spre o cultură temeinică și spre o acțiune conștientă. Ambele cărți ale domnului Mehedinți își îndeplinesc pe deplin scopul urmărit și ele trebuie să fie citite și răspândite mai ales la noi, unde mediul și cultura străină produc atâtea suflete hibride. Cea mai bună recomandare ce o putem face ultimei publicații a dlui Mehedinți e să reproducem câteva pasaje: „*Fiți optimiști și încrezători în izbândă. Ar fi contra legii de cauzalitate în natură, ca munca cinstită a cuiva să rămână zadarnică. Fie individ, fie societate, acțiunea pozitivă, dacă se adaugă pe încetul, răspunde la urma urmei în mari opere de sinteză științifică, artistică sau socială. Sănătate, muncă și optimism, – iată care trebuie să fie îndreptarul zilnic. Și atunci nicio teamă că nu veți izbuti. Să știți: oamenii deplini nu veți putea ajunge, decât fiind în același timp expresii tipice ale poporului din care v-ați născut și pe care îl reprezentați aici în mic. Neamul românesc e rupt azi în multe bucăți. Veghiați, pregătiți-vă și închegați în sufletul vostru întreaga conștiință națională. ... cu sprijinul morților celor mari (ale căror păreri nu se schimbă, cum nu se schimbă mersul stelelor), te*

poți scuti de autoritatea altora, pentru a rămâne în fața faptelor și a propriului tău cuget. Aici ajuns, ai găsit centrul de gravitate al vieții tale sufletești și regula de aur a progresului, care sună așa: Fii credincios ție însuși, adică gândului tău celui mai bun, verificat – când poți – în fața științei, iar când știința nu te mai ajută, verificat în fața geniilor morale ale omenirii.

Legea progresului va suna așadar cum urmează: pe cât îți este posibil, fii aproape de eroism; ridică nivelul datoriei până la măsura vieții eroilor, singurii în care natura se arată mai vădit perfectibilă. Ei sunt leacul contra polarității răului. Ei țin scara pe care Ormuz se suie tot mai sus peste capul lui Ahriman. Ei ne dau mărturie că numai binele e durabil, iar răul e trecător, „moare” și se uită, cum nici n-ar fi fost. Adevărata humanitas nu poate fi realizată în haosul babilonic al omenirii, privită ca o simplă turmă de indivizi, ci numai într-o omenire ca sumă de unități naționale, specific deosebite și prin urmare neegale. De aceea om deplin nu poate fi cineva decât într-un neam și pentru un neam. Peste caracterul „oricum” al individului, se înalță totdeauna caracterul național al omului de rasă, care întrupează în sine însușirile tipice ale întregului său neam. Aforistic, am putea zice: fără speță, nimic specific; fără naționalitate și fără a ridica la o potență superioară însușirile specifice ale națiunii sale, nu e posibilă o personalitate adevărată.

Țăranul e aristocrația, – singura aristocrație de rasă și de suflet a acestei țări. E ochiul care vede mai departe decât al nostru, al celor tociți de viața orășenească; e urechea care aude mai bine – aude și „cum crește iarba”; e piciorul care aleargă mai repede; e sufletul bun, care îndură mult și multe fără să se plângă; e creatorul limbii; e tiparul inalienabil al rasei; e ogorul din care ies „mutațiile”, adică e cea mai sigură temelie a neamului în prezent și cea mai mare nădejde pentru viitor. De aceea, cei ce se îngrijesc de viitor și cred în progres, sunt datori să înceapă neapărat cu revizuirea trecutului, spre a da întregului popor toată amplitudinea vieții sale istorice”.

Iată o carte minunată, care trebuie răspândită și citită, căci e un izvor de cunoștințe și de îndemnuri sănătoase.

SPOVEDANII

IV

PRODUCȚIA. UN PROGRAM ECONOMIC

-EPOCA GUVERNULUI AVERESCU 1920-

STUDII POLITICE

P R E F A Ț Ă

Lucrarea de față cuprinde două părți, dictate de necesități deosebite. Partea întâi conține înjghebera unui program la începutul organizării economice a statului român întregit. E o încercare de a da țării un program, care îmbrățișează complexul problemelor economiei naționale și indică soluțiile practice văzute prin prisma intereselor naționale și de stat.

Lucrarea e alcătuită în baza studiilor tipărite de specialiști și a rapoartelor primite de la serviciile Ministerului de Industrie și Comerț. Părți întregi sunt rezumate din aceste lucrări, ce mi-au stat la îndemână. Informația mea a fost destul de săracă, nu din lipsa dorinței și silinței mele de a străbate întreg materialul așa de variat, ci din lipsa studiilor temeinice care să aprofundeze problemele economice ale țării noastre. Fără să am pretenția de a cunoaște întreaga literatură românească scrisă, privitoare la diversele ramuri ale economiei naționale, m-am străduit să utilizez lecturile mele vechi și să le completez, după putință, cu altele noi. Asupra celor mai multe chestiuni n-am găsit, însă, decât fragmente sau începuturi de studii. Specialiștii noștri, în materie economică, sunt niște imitatori palizi ai cercetătorilor străini, fără să caute a aplica metodele și rezultatele acelora la realitățile țării noastre, decât în cazuri cu totul sporadice.

Unele probleme din lucrarea de față sunt abia amintite, iar altele nu sunt prezentate în adevărata lor lumină – uneori apar chiar în ceața contrazicerilor, – din considerații ușor de înțeles. Programul, în această formă, reoglindește o situație politică ce a fost defăimată de adversari, fiindcă, la noi, luptele politice nu se dau în jurul ideilor, concepțiilor și a metodelor de guvernământ, ci împotriva persoanelor și a faptelor izolate.

Partidele întrebuintează violențe și trivialități, insulte și calomnii, care otrăvesc și demoralizează atmosfera vieții publice. Oamenii cei mai culți, nu se sfiesc de expresii tari și de invective, care le coboară și prestigiul lor și care știrbesc și autoritatea țării. Liberalii, care au dus lupta cea mai pătimasă împotriva activității mele economice, e bine să cunoască concepțiile și metodele de lucru ale unui „om nou”, cuprinse în această lucrare. E necesar să le cunoască și membrii Partidului Poporului, dintre care o parte – și nu dintre cei mai mărunți – n-au știut sau n-au putut aprecia opera economică a guvernului Averescu, asupra căreia se așterne o tăcere chiar și din partea oficialității partidului. Până acum, din această activitate s-au văzut numai umbrele. E vremea să se cunoască și luminile ei.

Partea a doua a lucrării – scrisă la diferite epoci, după alegerile din 1922, când din cauza abuzurilor săvârșite de guvernul liberal, n-am reușit să pătrund în parlament – urmărește o lămurire a concepțiilor ce m-au călăuzit ca membru al Partidului Poporului și ca membru al guvernului din 1920. Acestei părți i-am dat forma de dialog, pentru a o face mai accesibilă cititorilor și pentru a putea da răspunsuri la o serie variată de chestiuni, care altfel erau greu de deslușit. Deși am ales această formă, totuși n-am izbutit să le lămuresc pe toate. Alte lucrări le vor limpezi complet.

Epoca guvernului Averescu din 1920 coincide cu epoca de convalescență a țării după suferințele războiului de întregire al neamului. Plăgile, lipsurile și mizeriile din acea epocă n-au fost înlăturate nici astăzi și va mai trece multă vreme până vor dispărea cu totul. Cititorul nepărtinitor, ce va putea subordona patimile trecătoare ideii fundamentale a consolidării statului național român, străbătând paginile acestei lucrări introductive, va cunoaște – poate chiar și recunoaște – munca spornică și metodică înfăptuită de guvernul Averescu pe tărâmul economiei naționale. Lucrarea de față, sper că va înlătura, pentru totdeauna, zvonul clevetitor, că Partidul Poporului n-a avut niciun program și că a dibuit pe întuneric. În lucrarea ce va trata despre luptele politice după 1918 se va arăta, că Partidul Poporului, deși tânăr și pus în fața problemelor grele de guvernământ într-o epocă haotică, a lucrat după un program și a adus servicii reale țării. Nimeni nu contestă, că el a făcut și greșeli și că, în faptele lui, uneori, a fost inconsecvent; dar acestea, în cele mai multe cazuri, sunt a se atribui împrejurărilor și greutăților cu care a trebuit să lupte. Punctele din program și concepțiile oamenilor ce au fost chemați să le înfăptuiască au putut fi greșite, dar aș vrea să știu care programe și care concepții sunt literă de evanghelie politică ori economică?! Toate programele și toate concepțiile se verifică de experiență, se modifică și se completează de realitatea situațiilor, cărora trebuie adaptate. Partidul Poporului de aceea nu are nici astăzi un program definitiv, cum nu au nici

celelalte partide, nici chiar cel liberal. Nici nu este politic să aibă, decât programe provizorii, întocmite în baza unor principii fundamentale.

Politica e însăși viața și viața e politică, deci într-o continuă zbuciumare și schimbare. Principiile politice nu sunt entități metafizice, porunci supra – ori extraumane, cum nimic omenesc nu e decât un rod al vieții pământene, o floare a sufletului individual, colectiv sau social. Principiile politice țintesc desăvârșirea popoarelor. Idealurile desăvârșirii le găsim în toate vremurile și la toate societățile umane. Cărările spre desăvârșire nu sunt bătătorite și ușor de străbătut; ele ocolesc din cotitură în cotitură și de multe ori se înfundă. Programele, politice nu sunt decât hotărâri de a înlătura piedicile din calea spre progres a popoarelor, de a înfăptui forme de organizare ale grupurilor sociale și naționale. Partidele ce reușesc să învingă o parte din aceste piedici, să realizeze un pas spre progres, își răscumpără dreptul la viață. Partidul Poporului și-a răscumpărat acest drept și, de aceea, oricâte intrigi și frământări l-ar tulbura și oricâți vrăjmași ar avea, va trebui să trăiască, fiindcă e necesar evoluției statului și națiunii române.

Temelia centrală și inițială, pe care s-a clădit existența Partidului Poporului, a fost credința țărănimii într-un om. Deci un fetișism, spun adversarii. Da, un fetișism. Toate credințele au un fetiș și norocul țării și al neamului a fost, că, în vremurile tulburi de după război, viforul din sufletul mulțimii s-a canalizat creând un fetiș, căruia s-a închinat și de care a ascultat norodul; un fetiș cu firea și cu însușirile Generalului Averescu. Să ne închipuim, că în locul lui ar fi fost vreun Lenin oarecare, călăuzit în acțiunile lui de idei revoluționare sau de ambiții egoiste, susținute de fanaticism, de inteligență și de erudiție.

Credința poporului, în loc să fi fost pusă în serviciul statului și a națiunii, ar fi servit pentru experimentarea unor ideologii sociale sau ar fi aprins torțele nebuniei pentru preamărirea unui om. Ce nu putea face Generalul Averescu în 1919-1920?! Și ce a făcut? Un partid de ordine, un partid democratic, care și-a pus toată puterea de muncă în slujba unității naționale și a organizării statului. Această faptă e cea mai importantă după săvârșirea Unirii neamului și ea este opera tuturor membrilor guvernului Averescu și a Partidului Poporului. Liberalii, care clevetesc azi la toate răspântiile, ponegrind activitatea guvernului Averescu, n-ar trebui să uite, nicio clipă, că ar fi putut împodobi stâlpii de telegraf și de felinare, oferind trupurile lor bine hrănite pentru ospete împărătești stolurilor de corbi ce întunecau cerul nădejdlor pe vremea aceea; n-ar trebui să uite acest lucru nici „ciocoi” cu nas subțire, care tolăniți pe sub poalele puterii, se răsfăță în urgii, țes intrigi și împoașcă omenia cu noroi. Ceasul rău mai poate suna, Măriile Voastre... Prostimea rabdă și iartă multe, dar nu uită nimic...

În aceste pagini am arătat, pe scurt, ce a reprezentat guvernul Averescu în 1920, ce a înfăptuit și ce rol are de îndeplinit în viitor în politica țării. Am credința, că unindu-se, eventual, cu alte partide și intrupând ideea pentru care am luptat și eu, va izbuti să fie cel mai important partid politic al țării.

Partidul Poporului, ca și celelalte partide politice democratice ale țării – cu excepția celui liberal, – n-au ajuns să se cristalizeze în organizații statornice și să-și formuleze principiile fundamentale de guvernământ, care să pătrundă în conștiința partizanilor. Așa se explică încercările de fuziune, sciziunile și regrupările partidelor tinere, precum și revizuirea concepțiilor lor politice. Însăși organizarea socială a țării trece printr-o vădită transformare și ea își găsește expresia în zbuciumările tinerelor partide, ce se zbat între ideal și real, între dorințele și posibilitățile de realizare ale vieții sociale.

Activitatea mea de șapte luni de la Ministerul de Industrie și Comerț, în guvernul Averescu, a stârnit furtuni de atacuri și de calomnii din partea adversarilor politici. Eram considerat ca cel ce a terfelit lozincile Partidului Poporului și a tolerat, săvârșind chiar – abuzuri. Am lăsat vremii răgaz să potolească vijelia patimilor și holca ocărilor, ce mă răstigneau pe crucea vinovaților. Simțeam că atacurile și calomniile sunt florile intrigilor ascunse, ale căror fire duceau până în Partidul Poporului. Bănuiam o cârdășie între atitudinea opoziției liberale, și unele interese lăturalnice care ținteau jertfirea mea ca „țap ispășitor”.

Vremurile grele cer întotdeauna câte o jertfă. Ambițiile prietenilor, învârstate cu atâtea păcate, întindeau mâna vrăjmașilor, nesfiindu-se de nicio ticăloșie, pentru a dărâma un om, ce li se părea că poate să le încurce viitorul politic. Deși bănuiam originea campaniilor de presă și a celor din parlament, nu aveam dovezi îndestulătoare pentru a țintui intrigile josnice la stâlpul infamiei. Am tăcut și am așteptat. Știam, că

cu minciuna poți numai prânzi... și că vremea le răsplătește pe toate și că imoralitatea nu triumfă niciodată. Aveam încredere în puterea mea de muncă, în conștiința și voința mea de om ce am străbătut singur în viață și am răpus atâția balauri ce mi-au ieșit în cale. De aceea am rămas cu fruntea sus, am purtat crucea batjocoritor pe umeri pentru o credință, pentru credința în Partidul Poporului, care a stat în serviciul țării.

Zărilor dreptății încep să lumineze și adevărul se pregătește să biruiască. Am credința că se va face deplină lumină și că neamul nostru de omenie va răsplăti pe toți oamenii după faptele lor...

15 decembrie 1923

AUTORUL

PARTEA I-a

UN PROGRAM ECONOMIC¹⁰⁹

INTRODUCERE

După ce s-au stabilit principiile care trebuie să îndrume politica externă a noului stat român, e firesc să ne preocupăm examinarea situației economice a țării, temelia pe care se reazemă progresul și aspirațiile din viitor ale neamului nostru întregit. Organizația economică ce o vom ști da națiunii române, va fi însăși chezașia de existență a Daciei reînviată pe cele două clinuri ale Carpaților. Principiile călăuzitoare ale politicii noastre externe, în clipa de față, sunt în funcție de unul singur, îmbrățișat de aproape toate statele continentului: *pacea*. Pacificarea Europei e condiția fundamentală pentru regenerarea omenirii din acest colț al pământului, – creatorul bunurilor sufletești ale lumii, – pentru reclădirea regiunilor ruinate de vijeliile războiului și pentru stăvilirea crivățelor revoluționare ce bat dinspre haosul rusesc. Din acest principiu primordial decurg, pentru noi, toate celelalte: executarea tratatelor de pace, legături strânse de amicitie cu puterile aliate, relații normale cu statele vecine – chiar și cu cele foste inamice – apărarea drepturilor și intereselor noastre la rezolvarea chestiunilor Dunării și ale Dardanelor, etc., etc.

Un singur principiu cardinal domină și politica economică a Europei, deci și a țării noastre: *producția*. A mobiliza și a organiza toate forțele care determină sporul producției, a pune în valoare bogățiile naturale ale solului și ale subsolului, a utiliza și cultiva energiile populației, a realiza maximul de producție și de venit în fiecare ramură de activitate economică și a repartiza produsele și beneficiile în proporția cantității și calității de muncă prestată – constituie un ideal, spre care nu năzuiește numai țara noastră, ci toate națiunile statelor moderne.

Pentru a stabili directivele politicii economice ale României Întregite, credem că e necesar să examinăm situația geografică a țării, să cunoaștem bogățiile ei, să ne dăm seama de mijloacele și de sistemele economice cu ajutorul cărora putem pune în valoare aceste bogății și, la urmă, să-i determinăm rolul ce-i chemată să-l aibă, ca unitate economică organizată, în viața economică mondială. Sau, urmând cărărilor principiului enunțat, trebuie să cercetăm: condițiile naturale, forțele umane, organizația și circulația producției naționale, apoi să fixăm rolul statului în politica economică a producției, în legătură cu politica economică internațională.¹¹⁰

¹⁰⁹ Guvernul Averescu a ținut, în vara anului 1920, două Consilii de Miniștri sub prezidenția M. S. Regelui, în care s-au discutat problemele politicii externe, economice și financiare ale Statului Român. Lucrarea de față – rezumată în formă de raport – a fost rostită din memorie în Consiliul al doilea. Ea apare așa cum era concepută atunci, deși azi ar cere multe întregiri, îndreptări și schimbări. Ele se vor face, poate, în altă lucrare ce va îmbrățișa politica economică a României Întregite.

¹¹⁰ Politica economică a țării îmbrățișează problema agrară, industrială, comercială, pe cea a comunicațiilor, a muncii, apoi problema financiară și monetară etc. În acest studiu se tratează problemele atribuite departamentului Industriei și Comerțului, iar celelalte se amintesc, în treacăt, întrucât sunt părți întregitoare ale expunerii. Programul economic din acest studiu e conceput pentru o epocă mai lungă, care poate fi considerată ca epoca de organizare și de unificare a statului român. Refacerea e socotită ca o fază a acestei epoci și, în programul general, i se dau numai câteva soluții tranzitorii. Programul epocii de organizare și de unificare mai urmărește *autonomia economică* a țării noastre și pregătirea unei expansiuni economice și culturale în regiunea văii dunărene și în regiunea carpato-balcanică. Ideea autonomiei și a expansiunii economice trebuie adânc sădită și stăruitor cultivată în conștiința tuturor cetățenilor României Mari. Ideea se reazemă nu numai pe o realitate economică unitară, cu o zonă de producție de sine stătătoare ci și pe un vechi substrat etnic traco-latin, unitatea căruia deși astăzi e tulburată prin așezări etnice străine, imigrate în cursul veacurilor, totuși ea poate deveni o realitate prin realizarea unei confederații economice,

I. Condițiile naturale ale producției

Situația geografică. Puterea și felul de producție ale unei țări atârnă de locul unde este așezată pe globul pământesc, de la configurația și calitatea solului, de la bogățiile ce se ascund în subsol și de la izvoarele de energie de care dispune, apoi de la forțele organizate care pun în valoare aceste daruri ale naturii. Aceste condiții așează fiecare țară într-o anumită zonă de producție și-i determină întreaga viață economică. Într-o ochire repede vom stăruia asupra condițiilor naturale ale producției din țara noastră.

România e așezată, ca și teritoriul vechii Dacii, (între 17°40' și 28°5' longitudine estică și între 43°40' și 48°45' latitudine boreală, pe teritoriul ei se întretaie paralela 45° cu meridianul 25°) drept la mijloc între polul boreal și ecuator și în inima continentului european. Pe teritoriul ei se sfârșesc șirurile de munți și de dealuri ale Europei Apusene și la hotarele ei începe să se întindă șesul stepei rusești, care se prelungește până în centrul Asiei. Acest șes a fost drum de statornice năvăliri ale popoarelor nomade din Răsărit spre Apus, dintre care multe au încălcat și pământul țării noastre, prefăcând poporul ce-l locuiește într-o neadormită strajă aici în Orientul Europei.

Această situație geografică înzestrează România, cu o lumină și cu o căldură destul de prielnică activității economice omenești. Clima e o climă specială, pe care geograful Emmanuel de Martonne a numit-o danubiană; ea influențează fauna și flora țării și chiar firea poporului. După gradul de latitudine, țara noastră ar trebui să se bucure de o climă dulce, dar ea e modificată de relieful pământului, de repartizarea apelor, de vecinătatea stepei rusești, de distribuția vegetației, etc., care toate împreună produc o climă schimbătoare, cu veri ce se apropie de ale Africii de Nord și cu ierni ghețoase, asemănătoare celor din Rusia, provocate de crivățul ce bate dinspre Oceanul Înghețat. Diferențele de temperatură, ce ajung până la 80°C și trecerile bruște de la iarnă la vară, oțlesc forța de rezistență a organismului poporului de pe acest pământ și înrăuresc întreaga lui viață, în special pe cea economică, atârnătoare de temperatură și de vegetație. Înghețul lung – de trei-patru luni – curmă, în unele regiuni, activitatea și circulația și silește populația să îngroape o seamă de plante și să adăpostească animalele, ceea ce înseamnă un spor de muncă și de cheltuieli. Verile, cu o arșiță până la 43°C, pe vremea recoltei, silesc țăranul român să muncească 18 până la 20 ore pe zi; încordare pe care nu sunt în stare să o facă multe neamuri.

Primăverile umede și toamnele lungi sunt cele mai priincioase muncii și circulației spornice. Primăverile ploioase și verile călduroase prefac întreg teritoriul țării, cu excepția regiunilor muntoase și împădurite, într-un teritoriu agricol și imprimă poporului român caracterul de popor agricol. Activitatea populației, repartizarea și densitatea ei sunt determinate de înlesnirile de trai ce le oferă diferitele regiuni ale țării. Regiunile productive au atras așezări omenești mai dese, decât regiunile cu condiții de viață mai grele (de pildă creștetul munților, Bugeacul, Bărăganul).

Clima țării, deși prezintă o serie de caractere fundamentale unitare, totuși variază după regiuni și împarte țara în diferite zone climatice, care coincid cu provinciile istorice: Oltenia, Transilvania, Moldova, Muntenia și Dobrogea. Această variație climatică nu influențează numai vegetația și felul culturilor agricole, ci și felul de a munci, de a simți și de a gândi al populației. Variația climatică a înzestrat poporul nostru cu aptitudini deosebite pregătindu-l pentru numeroasele ramuri de activitate, care creează independența economică a unei țări.

care cine știe dacă nu va putea fi odată urmată și de o confederație a statelor dunărene, carpato-balcanice și chiar a Asiei Mici, cu capitala în Constantinopol de care pe noi românii ne leagă tradiția latină și cea bisericească. Punțile etnice ale românilor din dreapta Dunării, oricâte jertfe ar cere, trebuiesc întărite și ocrotite de năpăstuirile străinilor, aliați sau dușmani, căci ele ne vor lega, în viitor, de marea liberă și, alături de schipetarii Albaniei, ele sunt sentimentele ideii traco-romane în Balcani. Jertfele aduse pentru românii din Balcani sunt jertfe pe altarul mării noastre națiuni.

Ca și configurație, România, la hotare, e încercuită de ape: Tisa, Dunărea, Nistrul și Marea Neagră (fâșiile de pământ din Banat și Ungaria, până la Dunăre și Tisa, economicește sunt greu de despărțit de pământul românesc). În mijlocul brâului de ape se înalță, ca o cetate de veghe, Podișul Ardealului, împrejmuit din toate părțile de munți. Pe această cetate de munți și pe Dunăre s-a rezemat viața neamului nostru de la zămisirea lui.

Transilvania stăpânește întreg cuprinsul țării. De aici au mânecat, pe vremuri, descălecătorii de țară și de aici vor trebui să pornească descălecările economice din viitor. Prin arterele de râuri, Ardealul trimite impulsuri de viață spre toate regiunile românești. Munții ce încunună bazinul Ardealului sunt cei mai vechi ai pământului românesc. Prin flăcările de foc ale vulcanilor de pe vremuri, ei au luminat cei dintâi aceste regiuni de obârșie ale neamului nostru și tot din crestele lor, ca din crețele unui creier, au răsărit luminoase: ideea latinității și ideea unității naționale, care au întrupat Daco-România.

Cununa de munți ce încinge Ardealul se înclină în valuri domoale și coline, prelingându-se în șesuri întinse și roditoare spre Tisa, Dunăre și mare. Șesul dinspre Tisa e dominat de Munții Bihorului și de ținutul muntos de la cotitura Dunării ungare, care ocrotea și vechea Panonie Romană, iar șesul Banatului deschide drumul, peste Dunăre, spre străbunul Illyricum, spre Marea Adriatică și spre Veneția, prietena din vremuri. Șesul spre Marea Neagră e apărat de cetățuia Dobrogei, în care a înflorit întâia oară cultura greco-romană și care a creat primele relații comerciale ale locuitorilor acestui pământ cu alte neamuri. Dobrogea și apele Dunării muntene ne leagă de moesiile romane și de Tracia Mării Egee. Spre răsărit, undulațiile dealurilor și ale colinelor se prelungesc până la apele bătrânului Nistru, hotarul despărțitor de stepa ucraineană. Nistrul, deși separă, îngreunează și împedică comunicația, totuși puterea de expansiune a neamului nostru l-a trecut și românii s-au risipit până la Nipru, până în Crimeea și chiar mai departe. Nistrul e din vremuri străvechi un râu de pază împotriva primejdiilor și ce ne-a venit dincolo de el, nu ne-a fost niciodată spre bine. Din Podișul Ardealului spre răsărit, apus și miazăzi pornesc cursuri de râuri, care deschid porți și drumuri spre apele ce ne străjuiesc hotarele. Aceste râuri ascund în valurile lor, pe lângă alte bogății, și o forță motrică ce e în stare să lumineze și să hrănească cu energie întreaga Românie.

Pe lângă șesurile și colinele bogate în lanuri de cereale și tot soiul de produse agricole, munții și dealurile gem de păduri seculare, alcătuiind masive forestiere care se înșiră între cele mai mari de pe continent, iar pășunile lor înlesnesc creșterea vitelor, strămoșeasca ocupație a poporului nostru. În sânul pământului se găsesc metale prețioase, stânci de sare, cărbuni, petrol și gaz metan, cum nu are nicio țară din Europa. Țara noastră, așa de darnic înzestrată de natură, e o plăsmuire geografică unitară, așezată la mijlocul drumului celui mai scurt dintre Arhipelagul Britanic și Indii, în calea industrialismului din Apus și a materiilor prime din Răsărit, fiind legată, prin Dunăre, de Europa Centrală și, prin cheile Dardanelelor, de largul mărilor, e predestinată la o înflorire și bunăstare, ca puține alte țări ale pământului. Dacă știința și munca poporului românesc, ce o împânzește stăpânitor pe toată întinderea ei, va ști să se folosească de această situație norocoasă, statul român, în scurtă vreme, va fi o forță economică, culturală și politică conducătoare în sud-estul Europei. Statul nostru, ca întindere (aproape 300 000 km²) și populație (peste 17 milioane) e cel mai mare dintre statele dunărene și balcanice și al treilea – după Rusia și Polonia – din Răsăritul Europei. Cu deplină încredere în puterea de renaștere și în vigoarea neamului românesc întregit, vom cerceta ramurile de producție pe care ni le indică natura țării noastre.

Bogățiile solului. Jumătate din pământul țării este bun pentru agricultură. Cereale, vii, plante industriale și medicinale, plante de hrană cresc, din belșug, în toate regiunile solului românesc. În afară de plantele din zonele calde (orez, cafea, ceai, bumbac, cauciuc, etc.) pământul țării noastre produce plantele cele mai variate și mai de soi.

Calitatea solului pe Câmpia Munteniei și a Basarabiei, e dintre cele mai bune, fiind sau vechi pământ negru de stepă, același ca și în sudul Rusiei, sau pământ de pădure, cum e în Vlașca și Teleorman. Stratul roditor are o grosime de peste 1 m și, prin arături adânci, se poate ușor îmbroșăta fără a cere îngrășăminte. Un pământ tot așa de productiv se găsește și pe Câmpia Banatului, care produce cele mai superioare calități de grâu, și pe Câmpia Tisei, grânarul fostei Ungarii, apoi în câteva regiuni mai restrânse din Transilvania și din Moldova.

Dintre toate plantele utile vom pomeni pe cele mai de seamă, a căror cultură și valorizare constituie tot atâtea probleme economice de stat.

În fruntea tuturor stau *cerealele*, care se cultivă pe aproape 14 milioane hectare și anume:

Vechiul Regat	5 443 380 ha
Ținuturile din fosta Ungarie	5 274 631 ha
Basarabia	2 539 227 ha
Bucovina	385 307 ha
Total	13 642 545 ha

Producția acestor suprafețe variază după regiuni și anume:

Banatul	1 370 kg/ha
Crișana	1 240 kg/ha
Transilvania	1 229 kg/ha
Bucovina.....	1 220 kg/ha
Maramureș	948 kg/ha
Basarabia	861 kg/ha
Regatul Vechi	820 kg/ha

În medie putem deci socoti 1 000 kg/ha. Prin urmare producția, cu mijloacele de cultură din trecut, se poate cifra la aproximativ 1 400 000 vagoane anual, dintre care cel puțin 500 000 vagoane se pot socoti ca prisos exportabil, ceea ce reprezintă, pe prețurile mondiale, 3½ miliarde franci francezi. Chestiunea principală, care trebuie să ne preocupe, e să ajungem întâi la producția dinainte de război și, pe urmă, să îmbunătățim mijloacele tehnice ale culturii agricole, ca să putem dubla producția cerealelor, care multă vreme, vor rămâna principalul izvor de venit al țării.

În al doilea rând, vin *pădurile*, care acoperă peste 7 milioane ha din teritoriul țării. După regiuni în:

Regatul Vechi	2 086 185 ha
Ținutul din fosta Ungarie	4 200 000 ha
Bucovina	469 890 ha
Basarabia	263 000 ha
Total	7 019 075 ha

După calculele aproximative care s-au făcut, din acest teritoriu exploatările nu ating nici 25%. Exploatările făcute în unele regiuni au caracterul de adevărate pustiiri, întrucât n-au ținut seama de nicio normă a regimului silvic; în Vechiul Regat unele păduri particulare sunt chiar scoase de sub orice regim silvic. În șesul dintre Carpați și Dunăre, unele păduri au fost stârpite și dispariția lor a influențat condițiile atmosferice ale câmpiei, în dauna agriculturii, și a îngreunat traiul locuitorilor prin lipsa de combustibil.

Exploatarea neștiințifică a pădurilor din Vechiul Regat și din Basarabia e compensată, întrucâtva, de exploatarea mai rațională din Transilvania și din Bucovina, în care se găsesc masive forestiere importante din toate esențele și unde e un început de împăduriri și de înnoibilare a diferitelor esențe. În cursul războiului s-au doborât, însă, multe păduri, chiar și în regiunile virgine, unde nu pătrunsese niciodată securea lăcomă a capitalistului. Pădurile de rășinoase din Munții Maramureșului și până în Munții Buzăului, pe ambele versante ale Carpaților străbătute de tranșeele și găurite de obuzele armatelor încăierate, au rămas pradă unor insecte, care cântă prohodul mândrilor noștri codri seculari. Producția lemnului, la sfârșitul războiului, pare a fi destul de mare. În unele regiuni dispunem de cantități însemnate de materiale lemnoase, a căror valoare, la prețurile de astăzi, se cifrează la miliarde. Ele pot satisface nevoile interne ale refacerii și ale creării unei industrii naționale, bazată pe materia primă a lemnului și derivatelor lui (mai ales fabrici de mobilă și de hârtie), și pot lua și calea exportului, dacă vor găsi mijloacele necesare de transport.

Dintre *plantele industriale* (rapiță, in, cânepă, floarea soarelui, hamei, etc.) stăruim numai asupra sfeclei de zahăr, care, mai ales în epoca refacerii, fiind materia primă din care se fabrică zahărul, un aliment de bază al populației de la orașe, trebuie cultivată cu orice jertfe, pentru a micșora cât mai mult importul acestui articol indispensabil.

Pe lângă aceste produse ale solului românesc, mai menționăm *viile și pomii*, care se cultivă pe întinderi mari, mai ales în regiunea dealurilor. Soiurile de vii și de poame sunt cele mai vestite din Europa și printr-o îngrijire rațională și printr-o organizație comercială iscusită, pot deveni izvoare de mari venituri pentru populația țării și chiar pentru stat. Dintre plantele utile ale solului mai pomenim *legumele*, care, în unele regiuni, se cultivă din belșug și cu multă pricepere și care pe lângă hrana de toate zilele a populației, sunt un important articol de export. Parte din ele, industrializate și conservate, ar înzeci venitul populației.

Între bogățiile solului se înșiră și *animalele* domestice și cele sălbatice. Creșterea animalelor e una dintre ocupațiile de predilecție ale poporului nostru. Mai de mult, când cultura cerealelor era primejduită de lăcomia Porții Turcești și când nu aduceau niciun câștig, era ocupația lui principală.

Șesurile Munteniei și ale Moldovei erau pline de herghelii, cirezi și turme, vestite pentru rasele lor alese. Stocul de vite a scăzut enorm în cursul războiului. Unele regiuni au rămas cumplit pustiite. Astăzi, când stăpânim ambele coaste ale Carpaților, bălțile Dunării și șesurile basarabene, creșterea vitelor trebuie să ia avântul de pe vremuri. Refacerea bogăției animalelor e o condiție a prosperării noastre economice. Fără animale de muncă e cu neputință să ne gândim la sporirea producției agricole și fără inventariul viu, gospodăriile țărănești nu pot beneficia de reforma agrară, în curs de înfăptuire. Din cele vreo 10 milioane de vite cornute, câte erau pe teritoriul României Mari înainte de război, azi abia dacă au rămas jumătate; numărul oilor, de vreo 25 milioane capete, s-au redus la mai puțin de 10 milioane, iar caii au suferit o scădere și mai mare. O bogăție animală vrednică de pomenit e peștele, care în toate râurile țării, dar mai ales în Dunăre, în bălțile ei, în limanurile și lagunele de lângă mare, e de un belșug fără seamăn. Înainte de război, producția Vechiului Regat se urca la 25 milioane de kg.

De încheiere amintim galițele, albinele – prisăcile erau vestite pe vremuri – și viermii de mătase, care sporesc și ele bogăția solului românesc, împreună cu animalele sălbatice care mișună prin codri munților, prin apropierea lanurilor de pe dealuri și câmpii și prin bălțile Dunării.

Bogățiile subsolului. Pământul țării noastre e darnic nu numai prin belșugul suprafeței lui, ci și prin marile bogății ce le cuprinde în sânul lui. Aceste bogății, firește, sunt mai greu de găsit și mai greu de pus în valoare. Mineritul atârnă, mai ales de cultura și de știința populației. Popoarele mai înapoiate se mulțumesc numai cu zgărierea scoarței pământului și cu adunarea bogățiilor minerale ce le găsesc întâmplător, pe când popoarele înzestrate cu o cultură înaintată pătrund în adâncimi, până la 2 000 m, și lucrează metodic și sistematic. Pentru a caracteriza starea în care ne

găsim, e de ajuns să spunem că până acum nu cunoaștem precis și în toate amănunțele geologia țării noastre. Bogățiile subsolului românesc, prin furnizarea forței, căldurii, luminii și a materiilor prime, sunt de o imensă importanță nu numai pentru țara noastră, ci pentru întreg sud-estul european; ele pot da o ocupație și pot hrăni milioane de oameni; ele pot preface țara noastră într-o țară industrială și o pot așeza în fruntea tuturor țărilor din regiunea văii dunărene și carpațo-balcanice în domeniul economic și cultural, deoarece mineralele și condițiile climatice ale exploatării lor ne sunt datorate de natură, la care trebuie să adăugăm numai munca și priceperea noastră. Dintre minerale amintim întâi pe cele care servesc de hrană.

Sarea, un aliment de bază al omului și al animalului, la noi se scoate din vechime și a fost în toate vremurile un însemnat articol de comerț. Sarea a creat cele dintâi căi economice pe care se făcea distribuția ei. Pretutindeni găsim „*viae salariae*”. La noi, din timpurile cele mai vechi, sunt cunoscute salinele din Turda și din alte localități ardelenice. Sarea se găsește în mari cantități atât în Vechiul Regat cât și în teritoriile eliberate. Aria ei de răspândire e mai ales în regiunile carpatice și în bazinul Transilvaniei, unde apare în formă de masive întinse, de stânci de sare. Unele masive de sare n-au străbătut scoarța pământului și n-au ieșit la suprafață, ci au rămas ascunse sub formațiunile geologice mai noi, din care se ivesc numeroasele izvoare sărate pe ambele versante ale Carpaților. Unele din aceste izvoare conțin așa de multă sare, încât ele înlocuiesc ocele.

Sarea, la noi, ca în multe țări, e un monopol de stat, care derivă din vechile drepturi regaliene. Pentru a pune în valoare numeroasele masive de sare, pentru a crea un export intensiv al sării și pentru a o industrializa, credem că exploatarea ocnelor ar trebui scoasă de sub regia statului. Dreptul de proprietate al statului se va menține, însă, atât asupra zăcămintelor de sare cât și asupra izvoarelor de sare. Dacă statul ar exploata și comercializa sarea, fie printr-un sindicat al sării, organizat ca întreprindere comercială, fie prin diferite societăți cointeresate, s-ar putea lucra metodic și sistematic pentru cucerirea de debușuri de desfacere și pentru crearea industriilor care întrebuințează sarea ca materie primă (fabrici de sodă și chimice etc.). Debușul cel mai important pentru noi e al țărilor balcanice, lipsite de sare. Toate ocele noastre de sare reorganizate ar lua o dezvoltare nebanuită și ar spori veniturile fiscului.

La acest loc pomenim și *izvoarele minerale*, cu care ne-a înzestrat iarăși din belșug natura, ca pe orice regiune care a suferit de zguduirile tectonice violente ale vulcanilor. Ambele laturi ale Carpaților sunt încinse de adevărate salbe de izvoare, reci și calde, sărate, iodate, sulfuroase, saturate de acizi și alte substanțe. Pe țărmul mării (Techirghiol, Budachi) și în interior (Bazna, Dorna) avem și nămolurile făcătoare de minuni.

Izvoarele minerale și lacurile, studiate și organizate științific, și înzestrate cu instalații moderne, cele mai multe fiind așezate în regiuni pitorești, ar putea ajunge ușor la un renume și ar putea atrage mulți vizitatori străini. În aceste localități balneare trebuie să se dea o deosebită atenție operei de igienă socială și de asistență publică. Democrația unei țări se judecă și după instituțiile și organizațiile ce le-a creat pentru igiena publică și după așezămintele de caritate pentru cei nevoiași și lipsiți de mijloace. Această filantropie nu este numai o jertfă pe altarul altruismului, ci și o sporire a vitalității creatoare a neamului. Toate aceste organizații, pe care e dator să le stimuleze și să le sprijinească, în primul rând, statul, fac parte din marea problemă socială și națională a rasei, pe care trebuie să o îmbrățișeze, în toate ramificațiile și în toate amănunțele ei, orice stat conștient.

Izvoarele minerale mai servesc și ca un important articol de comerț în interior și peste hotare. Aceste izvoare minerale pot înlocui, în interior, și apa potabilă, care în multe regiuni e greu de obținut chiar și prin conducte. Printr-o gospodărire rațională a apelor minerale naturale, s-ar putea completa apele minerale fabricate, care, la noi, se consumă mai mult ca cele naturale.

Chestiunea apelor minerale și a stațiunilor balneare, nu trebuie tratată ca o ramură de lux, ci ca o necesitate socială și de igienă publică, ce e chemată să contribuie la conservarea sănătății și

la sporirea energiei umane. De aceea legile ce vor stabili regimul acestor bogății nu trebuie să întârzie prea mult.

A doua categorie a bunurilor de sub pământ sunt cele care deservește încălzitul, luminatul și forța motrică. Țara noastră e destul de bogată în *cărbune*, care la popoarele din Apus, a creat revoluția industrialismului. Cărbunile, care se găsește în toate vârstele geologice, dar mai ales în Carbonifer și Terțiar, prin caloriile lui a schimbat înfățișarea lumii, în cursul veacului al XIX-lea.

Temeliile celui mai întins și mai puternic imperiu din câte s-au pomenit până acum, ale Imperiului Britanic, s-au clădit pe depozitele de cărbuni scoși din sânul pământului englez. Gradul de cultură și de civilizație la care a ajuns omenirea, în ultimul veac, nu s-ar fi putut atinge fără acest generator de energie, fără ajutorul *regelui cărbune*, care, până de curând, a dominat singur tehnica modernă, cucerindu-și câte o reședință în toate imperiile industriale. După cum zeul cerului, Soarele, cu căldura lui, a dat naștere și a desăvârșit viața organică pe pământ, așa acest Satana de sub pământ a creat și perfecționat, cu caloriile lui, viața *mașinii*, care a robit natura și chiar pe inventatorul ei, pe om. Cărbunile a creat o lume nouă, lumea economică a industriei mașinilor pe care omul o cârmuiește cu spiritul fără să o poată stăpâni deplin cu voința. Această lume nouă, mecanică, a dezlănțuit și purtat războiul mondial, care a fost și un examen al iscusinței tehnice a națiunilor civilizate. La noi, cărbune de calitate superioară s-a găsit, până acum, puțin. Zăcămintele din epoca carboniferă (malul Dunării, între Orșova și Drencova) și liasică (regiunea Reșiței și Cernei) nu sunt suficiente pentru a alimenta cu cocs dezvoltarea unei puternice industrii metalurgice. Cercetări mai amănunțite și sistematice poate vor descoperi, în viitor, zăcămintele importante.

Cele mai bogate formațiuni de cărbune de la noi, sunt cele de *lignit* (Valea Jiului, Valea Trotușului și toată regiunea subcarpatică, etc.) din care se alimentează azi întreaga țară. Avem și zăcămintele de *turbă* destul de importante, mai ales dincolo de munți. Acestui combustibil până acum nu i s-a dat întrebuințarea practică meritată. Importul cocsului constituie, în perioada postbelică, una dintre cele mai mari piedici a refacerii noastre, pe care nu o vom putea înlătura decât intensificând producția zăcămintelor proprii și deschizând exploatarea altora descoperite.

Al doilea generator de energie, care, în zilele noastre, a detronat dominația cărbunelui, este *petrolul*, pentru cucerirea căruia s-a dezlănțuit o luptă aprigă între marile împărății industriale.

Acest combustibil mineral lichid, la noi se găsește în mari cantități și el e regele bogățiilor subsolului nostru. Îl întâlnim în zăcămintele bogate, închise în rocile poroase aproape a tuturor formațiunilor geologice din Carpații și Subcarpații țării. Cele mai rentabile zăcămintele s-au dovedit până acum cele din Pliocenul Subcarpaților Meridionali (Ochiuri, Moreni, Câmpina, Băicoi, etc.). Studiile mai recente ale geologilor noștri au stabilit raporturi tectonice între apariția masivelor de sare și formațiunea zăcămintelor de petrol. Sarea, se pare, că a străbătut scoarța pământului, venind din profunzimi mari și făcând drum migrației petrolului, ceea ce, din punct de vedere economic, are o deosebită importanță, întrucât deschide noi perspective bogăției noastre de petrol. Sub straturile mediteraneeane, până la care pătrund astăzi sondele întreprinderilor noastre petrolifere, se crede că se vor găsi zăcămintele bogate în formațiunile cretacee, după cum au dovedit unele exploatare făcute.

Chestiunea terenurilor și zăcămintelor petrolifere, deși a preocupat destul de intensiv pe oamenii noștri de știință, nu e încă complet studiată. Prin alipirea noilor teritorii, am dobândit alte regiuni petrolifere, care au fost prea puțin cercetate și studiate. Câmpia Transilvaniei și depresiunea dinspre Tisa, precum și ținuturile maramureșene și bucovinene, prezintă urme sigure de petrol. Intensificarea studiilor amănunțite și sistematice a întreg teritoriului românesc și întocmirea unui cadastru al terenurilor petrolifere sunt probleme dintre cele mai urgente. Fără studii științifice și fără evidența precisă a acestor bogății, nu putem începe să le punem în valoare rațional, după un plan de mai înainte stabilit și întemeiat pe metode rigurose științifice.

Zăcămintele petrolifere, în curs de exploatare, se găsesc în Subcarpații Munteniei și în zona muntoasă a Moldovei. Amintim pe cele mai importante – pe baza datelor dlui Mrazec – grupându-le după regiuni:

1. În județul Prahova: a) Regiunea între *Pârâul Doftaneș și Valea Telegei*, care în 1913 a produs 133 044 t. Aici are proprietăți și statul, care probabil cad în zona, de petrol; b) regiunea *Buștenari*, care e în scădere ca producție; – în 1913 a fost de 165 000 t, iar în 1914 cu 50 000 t mai puțin – ; c) regiunea *Câmpina*, de asemenea în descreștere ca producție – în 1913 a dat 243 715 t și numai 174 513 t în 1914 – prelungirea zonei spre Poiana-Vrăjitoare pare neregulată și săracă; d) regiunea *Moreni* e excelentă (în Bana s-a întâlnit petrol în meotic, ceea ce indică o nouă rezervă importantă), – în 1913 s-a extras 981 950 t; e) regiunea *Filipești*, în care petrolul se găsește la adâncimi mari (1 000 m), zăcămintele sunt bogate în gaze, care ies cu o presiune de 16 atmosfere și un debit de 28 800 m³ în 24 ore având 11 000 cal. Producția de petrol în 1913 a fost de 20 586 t, în 1914 a scăzut; f) regiunea *Băicoi-Țintea*, cu zăcămintele bogate (s-a găsit petrol și în meotic), în 1913 a dat 125 026 t; g) la *Copăceni și Păcureți* s-a găsit petrol exploatabil.

2. În județul Dâmbovită: a) *Gara-Ocniței* promite zăcămintele bogate, în 1913 a dat 39 661 t, în 1914, 45 657 t; b) la *Ochiuri* s-a găsit petrol în dacian și probabil se găsește și în cretacic. Statul posedă partea de est a zăcămintului. Producția a început în 1914 și a fost bogată.

3. Județul Buzău: a) *Arbănași-Policiori* cu un zăcămint bogat, în 1913 a dat 120 862 t; b) *Ceptura* cu un zăcămint în meotic.

4. În Moldova sunt zăcămintele în regiunea râurilor Tazlău (*Zemeș, Berzunț, Tețcani, etc.*), unde statul are proprietăți întinse, producția acestei regiuni ne-a alimentat în cursul războiului din Moldova. Din totalitatea terenurilor petrolifere, de aproximativ 450 000 ha, în trecut s-a exploatat abia 2 500 ha, săpându-se vreo 1 000 de sonde.

Investițiile de capital în industria petrolului, înainte de război au atins cifra de 530 milioane lei, din care 468 milioane lei deplin vărsate. La acestea mai trebuie adăugate investițiile statului de 35 milioane lei în conducta de petrol Băicoi-Buzău-Constanța. Capitalul investit în industria de petrol era aproape în întregime a lui străin. Participarea capitalului românesc e surprinzător de modestă în exploatarea acestei însemnate bogății a țării.

Situația capitalurilor investite în industria petrolului se prezintă astfel:

	Nr. întreprinderilor	Capitalul nominal la sfârșitul anului 1914 în lei	În % din capitalul nominal
Întreprinderi aliate (cu grupul de Royal-Dutsh-Shell)	60	262,4	49,5
Întreprinderi germane	15	162,4	30,6
Întreprinderi ale neutrilor	10	72,0	13,6
Grupul Standard Oil Co.	1	25,0	4,71
Întreprinderi italiene (Grupul Morani)	1	7,5	1,03
Întreprinderi olandeze	7	39,5	7,44
Întreprinderi române	59	33,6	6,3
Total	142	530,4	100

Producția acestor întreprinderi, în 1913, a trecut peste 1 885 000 t. Această producție, raportată la producția mondială din 1913, ne dă următoarea situație pentru România:

Țara producătoare	Tone metrice	Procente cca.
Statele Unite ale Americii	33426164	63,63
Rusia	8124731	18,20
Mexic	3426172	5,90
România	1885224	3,72
Indiile olandeze	1534233	3,02
Galiția	1087286	2,14
Indiile engleze	1000000	1,97
Japonia	258934	0,49
Germania	130000	0,25
Celelalte țări	354824	0,68
Total	51227568	100,00

Întreprinderile românești intră, în producția indigenă, abia cu 4%, iar cele străine cu 96%. Din totalul de 59 de rafinării, 15 aparțin capitalului străin și pot prelucra 3 783 430 t, adică peste însoitul producției totale a țării, pe când cele 44 fabrici românești pot prelucra numai 369 060 t.

Calitatea petrolului românesc e dintre cele mai bune și prin distilare se pot obține: benzină ușoară și grea, petrol lampant, poslete (gazoil) pentru motoarele Diesel și reziduri sau păcură (mazut), din care se extrage parafina și uleiurile minerale. În Câmpia Transilvaniei, în regiunea cuprinsă între Munții Harghitei și cei Apuseni, între Munții Maramureșului și ai Făgărașului, apar bogate zăcăminte de gaz metan și anume, în anticlinalele scurte (numite domuri), care s-au descoperit abia în 1908, cu ocazia unor săpături pentru căutarea sărurilor de potasiu în regiunea Sărmășelului (lângă Cluj). Suprafața totală a întinderilor de gaz metan a fost stabilită, de niște cercetători străini, la 515,5 km² (din totalul de 20 000 km² al bazinului Transilvaniei). Gazul metan din Ardeal e cel mai curat din câte se cunosc până acum pe pământ; conține 98-99% și chiar 99,25% CH₄ și, la ardere, dă 8 700 calorii, prin urmare 1 m³ de gaz e echivalent cu 1,23 kg cărbune de 7 000 calorii.

Statul ungar, prin legea VI din 1911, a monopolizat atât exploatarea gazului metan, cât și a petrolului. În 1915, statul ungar a concesionat exploatarea gazului și a petrolului, pe aproape ½ din perimetrele de gaz, unei societăți înființate de Deutsche Bank din Berlin sub denumirea U. E. G. (Ungarische Erdgas Aktiengesellschaft), care astăzi e pusă sub sechestru. În total s-au pus până acum 54 de sonde, care, ca adâncime variază între 68-527 m. Unele dintre sonde dau 864 000 m³ pe zi, având o presiune inițială de 28,5 atmosfere.

Pentru întrebuințarea gazului până acum s-au construit trei conducte: 1) cea de la Sărmășel-Turda-Uioara, în lungime de 50 km, cu burlane de 250 mm până la Turda și de 150 mm până la Uioara (adică 22 km). Capacitatea de transport a conductei e de 250 000 m³ gaz pe zi. Se consumă zilnic vreo 200 000 m³. Această conductă a fost construită în 1911 de „Prima societate ardeleană pentru conductă de gaz”. 2) Societatea U. E. G. a construit în 1916-1917, conducta de la Șaroșul-Unguresc la Diciosânmartin, în lungime de 11 km, cu burlane de 400 mm și 3) Conducta Bazna-Mediaș, de 6,6 km lungime, cu burane de 143 mm, în lungime de 5 km și 93 mm în lungime de 1,6 km. Capacitatea de transport a conductei Șaroș-Diciosânmartin e de 2 milioane m³ gaz în 24 de ore, iar acelea de la Bazna-Mediaș de 200 000 m³ gaz pe zi.

Statul ungar vindea m³ de gaz cu 3-4 bani (fileri) și proiectase să transporte gazul, prin conducte, până la Arad, Oradea-Mare și Budapesta. Întocmise un vast program industrial, având la bază acest combustibil ideal. Gazele naturale, hidrocarburile gazoase, emană în toate regiunile petrolifere, dar mai ales în Câmpia Prahovei. În Vechiul Regat, numai în ultimul timp, a început să se dea atenția cuvenită acestor gaze naturale. Exploatarea lor sistematică, însă, nu e reglementată.

Cu aceste izvoare de energie, la care se mai adaugă căderile de apă, – în Transilvania bine studiate, iar în Vechiul Regat numai sporadic; aici lipsește chiar și o lege a apelor – România este indicată să întemeieze cea mai intensivă industrie din sud-estul european, care să poată ține

concrență, de la început, cu cele mai vechi țări industriale. Comorile de energie, în economia de astăzi, îndeplinesc funcția comorilor de aur din economia antichității; ele determină pulsul vieții economice.

Dintre bogățiile subsolului mai amintim metalele, și, în primul rând, metalele prețioase: *aurul* și *argintul*. Ardealul e cea mai bogată țară în aur din Europa. Aurul și argintul din Munții Apuseni sunt exploatate de pe vremea dacilor și romanilor. Proprietatea acestor zăcămintे azi se împarte între stat și particulari. Producția anuală a aurului, cam de 3 000 kg, a scăzut sub 1 000 kg anual, iar cea a argintului abia întrece 2 000 kg. Mijloacele de exploatare sunt destul de primitive, cu excepția instalațiilor moderne de la Ruda (lângă Brad). Cum însănătoșirea valutei noastre atâră și de la acoperirea metalică a biletelor de bancă, intensificarea producției aurului e una dintre problemele cele mai importante, asupra căreia vom reveni.

În al doilea rând amintim *minereul de fier* și *manganul*. Cele mai importante zăcămintे azi sunt cele din Hunedoara pe o lungime de cca 40 km și o lățime de 100-150 m cu o rezervă de maximum 12 milioane t și cele din Banat care au o rezervă de cel mult 5 milioane t. Zăcămintele de mangan cele mai importante sunt cele de la Măciș și Iacobeni. În Vechiul Regat până acum sunt cunoscute zăcămintे neînsemnate, însă o cercetare sistematică, desigur că ar descoperi zăcămintे noi vrednice de exploatat.

În schimb avem foarte bogate zăcămintе de *bauxită* în regiunea Bihorului, care s-a pus în valoare, mai ales, în cursul războiului, transportându-se în Germania peste 250 000 t în cursul anilor 1915-1916. Rezervele de bauxită, de o calitate mijlocie, din această regiune, sunt așa de importante, încât ele asigură dezvoltarea unei puternice industrii a aluminiului, care ar putea prevedea cu fabricate întreaga Europă Răsăriteană. Pe lângă aceste metale, mai avem: *plumb*, *aramă*, *zinc*, *crom*, *sulf* etc. Ca să încheiem înșirarea bogățiilor subsolului, mai amintim: *cuarțul*, important pentru fabricarea sticlei, *caolinul*, pentru fabricarea porțelanului și, în sfârșit, carierele de construcții și de alte articole (granit, tras, piatră de nisip, aragonit, sienit, serpentin, etc).

Din enumerarea sumară a bogățiilor solului și subsolului românesc, reiese destul de clar, că, condițiile naturale ale producției sunt dintre cele mai fericite. Ele pot asigura autonomia economică a țării noastre și oferă posibilități de dezvoltare unice pe întreg continentul.

II. Forțele umane ale producției

Natura țării, după cum am văzut, e cât se poate de darnică cu poporul românesc. Bogățiile pământului ce-l locuim pot hrăni o populație întreit mai mare, dacă ele vor fi exploatate intensiv.

Punerea în valoare a bogățiilor naturale ale țării atâră de doi factori hotărâtori: *muncă* și *capital*. Acesta din urmă, deși, la originea lui, e un produs al muncii, astăzi stăpânește întreaga viață economică și socială a lumii. Încercările din zilele noastre de a răsturna ordinea capitalistă și a o înlocui cu o tiranie uvrieră comunistă, călăuzită de un misticism haotic, nu are sorti de izbândă.

Ambii factori vor fi cercetați de noi numai în raport cu producția lăsând la o parte o serie de probleme, care nu pot fi analizate în cadrele restrânse ale unui program economic de guvernământ.

Munca. Producția e, propriu-zis, un rezultat al activității omenești. Omul creează producția, care nu e niciun dar al naturii, nici munca însăși, ci un rezultat al activității omului legat de pământ. Munca e factorul principal și activ al producției. Natura oferă numai materia pentru activarea muncii, a forțelor umane, care se valorifică prin muncă. Prin muncă omul umanizează chiar natura. De la cantitatea și calitatea muncii atâră cantitatea și calitatea producției. Raționalizarea procesului de producție depinde de facultățile de asimilare ale popoarelor și de inteligența lor; cu ajutorul inteligenței, popoarele sistematizează și utilizează experiența umană și devin accesibile progresului. Munca productivă (singura care ne preocupă), pe lângă însușirile

naturale ale popoarelor, atârână de sistemele economice, de sporirea, populației, de climă, dar mai ales de educația muncii și, în fine, de creșterea și diferențierea necesităților.

Aptitudinile fizice și intelectuale, precum și facultatea de asimilare ale poporului nostru sunt îndeobște cunoscute. Dacă ele nu s-au manifestat în toate ramurile de activitate, prin o muncă, calificată și educată, nu înseamnă că ele lipsesc, ci că împrejurări istorice, sociale și politice au înlăntuit poporul nostru de o stare primitivă forțată. Abia după actul întregirii neamului e chemat să-și dovedească toate însușirile cu care l-au înzestrat: mediul în care a trăit, ereditatea raselor din care s-a zămislit, tradiția în care și-a conservat ființa etnică și eforturile pe care s-a deprins să le facă în condițiile neprielnice în care a trăit. Greutățile de a organiza și consolida un stat latin în Răsăritul Europei; de a reînvia dominația daco-romană în Valea Dunării; de a ajunge, prin muncă sporită și accelerată, să țină pas cu societățile economice moderne, întrupate în state naționale imperialiste; de a făuri unitatea națională, tulburată de stăpânirile și așezările străine; de a vindeca, și reface toate rănilor și pierderile cauzate de război și de a ridica țaranul (principalul izvor de primenire națională) din starea de iobăgie agricolă la treapta de proprietar și de factor conștient în procesul de producție – sunt fără îndoială mari. Dar numai când poporul nostru le va ști și putea învinge, va dovedi că e un popor al viitorului, un popor înzestrat cu vitalitate fizică și intelectuală și cu însușirile popoarelor creatoare de state civilizate.

Dăinuirea statului românesc întregit, atârână de energia poporului de a crea, de energia lui de a conserva, de puterea lui de coeziune socială, de aptitudinile lui de a se adapta noilor împrejurări și de voința, lui de a-și asigura o existență independentă și conducătoare în sânul societăților omenești. Cu cât, munca poporului nostru va fi mai rodnică, cu atât se va apropia mai repede de realizarea problemelor ce-i stau în față.

Productivitatea muncii se poate spori prin istețimea lucrătorului, prin metode tehnice perfecționate, prin organizația bună a muncii, prin întrebuințarea instrumentelor mașinii și prin întrebuințarea naturii și a celor mecanice în loc de forța musculară. În cele două mari ramuri de producție, în agricultură și în industrie, omul de astăzi trebuie să fie înarmat cu o serie de cunoștințe și să fie stăpân pe invențiile tehnice care îi înlesnesc munca. Aceste cunoștințe și deprinderea de a mânui mașinile nu se dobândesc decât prin școală și prin practică. Școala trebuie să fie o școală a muncii, care urmărește educația omului în vederea muncii și a maximului de producție cu minimum de energie umană. Înmulțirea și reformarea școlilor, în vederea acestui scop practic al vieții, e una din problemele fundamentale ale noului stat român. Dacă munca poporului nostru va fi educată și calificată, metodic și sistematic, vom înainta cu pași repezi spre crearea valorilor care pun temelii durabile statului cu granițele lărgite de forța baionetelor.

Pentru ca munca să fie stimulată, ea trebuie să fie liberă și să urmărească un interes egoist. Individualismul economic se întemeiază pe sistemul libertății de muncă, practicat abia în veacul trecut. În faza capitalistă a țării noastre, libertatea muncii e o condiție firească, pe care nu o mai contestă nimeni. Dar ea nu e suficientă pentru asigurarea producției bunurilor. Munca, pentru a deveni o funcție socială, nu e destul să aibă numai drepturi, ci ea trebuie să se supună și unor obligații. Fără a recurge la constrângeri, societatea producătoare trebuie să aibă garanții pentru permanenta prestare a muncii. Aceste garanții nu se pot obține nici prin obligativitatea muncii, nici prin sindicate pentru valorificarea protecției muncii, ci numai prin participarea, prin interesarea directă a muncii în procesul de producție și de valorificare al bunurilor. Lupta dintre muncă și capital numai pe această cale se va putea atenua. Crearea de sindicate de producție, în toate ramurile de producție, e soluția practică a valorificării muncii și a repartizării echitabile a bunurilor. Solidarismul economic-social e principiul democratic, care trebuie să călăuzească politica de producție a statului nostru. În procesul de sporire a producției, mai are un rol important diviziunea și unificarea muncii. Diviziunea muncii se reduce la două forme: *profesională și tehnică*.

Cea profesională s-a născut deodată cu orașele și a luat avânt abia sub influența capitalismului. Specializarea profesională a ajuns astăzi, în toate ramurile activității omenești, o condiție fundamentală a societăților moderne. În agricultură a realizat progrese mai modeste. Specializarea trebuie însă, provocată și în această ramură de producție, cea mai importantă de la noi.

Specializarea tehnică, în cadrele unei întreprinderi sporește puterea de producție a muncii și o perfecționează. Ambele specializări nu urmăresc decât o economie a forței umane în procesul intensificat al producției. Productivitatea muncii nu e sporită atât prin diviziunea cât prin unificarea ei, care coordonează întreg procesul de producție. Numai prin unificarea muncii e cu putință a raționaliza producția și a o preface într-un factor de evoluție socială și politică. Această unificare a diverselor ramuri de producție cade în sarcina statului, care, după ce va avea studiată activitatea economică a noilor provincii, va trebui să o îndrume spre o armonizare, în vederea intereselor obștești ale politicii economice de stat.

Ordinea socială a statului nostru se întemeiază pe ordinea capitalistă a producției. Baza acestei ordini e proprietatea, cel mai puternic stimulent al muncii și al producției. La noi, principiul „inviolabil” al proprietății a fost revizuit, prin modificarea constituției, expropriindu-se pământul cultivabil. Dispoziția constituțională știrbește inviolabilitatea proprietății și vrea să transforme proprietatea funciară într-o funcție socială. În realitate, trecerea pământului cultivabil în proprietatea țăranilor nu răstoarnă ordinea capitalistă, ci vrea să realizeze o mutație a mijloacelor de producție creând mici unități de producție agricolă. Scopul urmărit de expropriere și de împroprietărire e triplu: a) rezolvarea problemei sociale a țăranimii, majoritatea covârșitoare a populației și substratul național real al statului; b) sporirea producției prin intensificarea exploatarei agricole, care se așteaptă de la micii producători; c) participarea directă a țăranimii în procesul de producție și de valori fiecare maxime a muncii prestate.

Rămâne ca experiența să arate întrucât transferarea și transformarea forțată a proprietății, prin intervenționism de stat, va atinge scopurile urmărite.

De încheiere, mai stăruim asupra organizării muncii fizice și intelectuale, căreia la noi nu i se dă atenția cuvenită, deși ea este hotărâtoare în politica economică a statului. Organizarea muncii presupune aprecierea ei, recunoașterea valorii ce o reprezintă. Valoarea muncii se prețuiește după valoarea produselor ei. În orice ramură de activitate omenească, dar mai ales în cel economic, valoarea bunurilor rezultate din muncă constituie bogăția unui popor. Produsele muncii agricole, ca valoare, sunt inferioare produselor muncii industriale, dar cele dintâi constituie totuși baza oricărei dezvoltări economice. Prin organizare se poate spori și valoarea muncii agricole. Se pot crea chiar legături de interese și de compensații între cele două categorii producătoare: agricultor și industriaș.

În faza economică a societăților omenești, orice muncă inutilă sau risipă de muncă ori lipsă de unitate în coordonarea și conducerea muncii înseamnă o pierdere, o anihilare a unei părți din avuția națională. Continuitatea muncii și munca metodică, călăuzită de știință și de disciplină, sunt singurele căi ce duc la o bună organizare a ei în vederea producției. Pe această muncă organizată se reazemă întreaga civilizație europeană și americană. În munca organizată, gândirea – munca intelectuală – domină și îndrumă, iar cea fizică execută. Viața reală, în toate fazele societăților umane, cunoaște numai o mână de conducători și mulțimi conduse, prin urmare: muncă conducătoare și muncă condusă. Personalitățile au fost și vor rămâne, în toate vremurile, centre de activitate, care călăuzesc mulțimile pe căile progresului. Cei ce nu vor să înțeleagă, conștient sau inconștient, acest adevăr, preferă dezagregarea socială, anarhia și mizeria.

Am atins câteva probleme ale muncii, în raport cu producția, fără să intrăm în complexul lor, deoarece ele cad în atribuțiile departamentului nou al muncii.

Capitalul. Cuprinde bunurile sufletești și pe cele materiale, întrucât sunt energii creatoare în economia națională și în procesul de producție. Bunurile sufletului din cursul vremii – de la

industria paleolitică până la mașinismul electric – constituie și ele un capital, întocmai ca materiile prime, instrumentele, mașinile, fabricile, căile de comunicație, banii etc. Toate împreună alcătuiesc economia capitalistă. Gândirea – energia plăsmuitoare a invențiilor și a organizării producției – e o parte constitutivă așa de importantă a capitalului, încât fără ea n-ar fi putut lua naștere și n-ar putea funcționa viața economică modernă. Întreaga dinamică economică și structură financiară a veacului nostru sunt călăuzite de gândire, de gândirea în bani, care stabilește raporturile funcționale dintre valori și le cântărește după rentabilitatea lor. Gândirea rodește bani; numai ea dă suflet capitalului.

Dintre elementele constitutive ale capitalului, banul domină și conduce. El subordonează celelalte bunuri, deoarece a devenit expresia sintetică și simbolică a activității economice. Banul măsoară forța de a trăi a unei națiuni, el poartă războaiele și smulge biruințele, el cârmuiește imperiile cuceritoare. Banul slujește ideea forță, puterea de creație a sufletului, din ogorul căreia răsar florile eterne ale culturii spirituale. Zeul acesta a detronat pe toți ceilalți și societățile umane care nu-i ridică altare de închinare – pier. La altarele lui nu se proslăvește inerția materiei, ci ideea prometeică a progresului. Capitalul, sub imperiul căruia trăim, e un complex de valori contopite într-o uriașă forță organizatoare, sub impulsul căreia bate ritmul vieții creatoare. Astfel privită problema capitalului, ea se înșiră între temeliile de existență ale noului stat român. Forțele economice transformă sub ochii noștri morfologia societăților umane și, în devenirea lor istorică, le supune unei noi faze de evoluție. Căpetenia acestor forțe e capitalul, care a împânzit întreg pământul cu rețeaua lui de organizație. Un stat tânăr, ca al nostru, care vrea să trăiască, care aspiră să-și cucerească o autonomie economică, să poarte frâiele civilizației latine în orientul balcanic, nu poate alege, ci trebuie să îmbrățișeze ordinea capitalistă.

Bogațiile naturale ale țării noastre nu pot fi puse în valoare decât prin capital. Capitalul va ridica poporul nostru la o treaptă culturală superioară, el va da statului român prestigiul culturii, civilizației și al puterii. Încercările de a răsturna ordinea capitalistă, a organizației noastre de stat, ademenesc numai pe cei iresponsabili și pe cei necopti la minte. Orice tentativă de a zgudui organizația capitalistă e echivalentă cu o crimă, iar dispozițiile care lovesc în dezvoltarea capitalistă sunt grave greșeli economice. Sarcinile ce apasă finanțele statului după război nu pot fi ușurate, decât printr-o intensificare a producției capitaliste și nicidecum prin impunerea fiscală excesivă a capitalului productiv. Datoriile de stat se vor putea plăti cu excedentele producției agricole și industriale. Capitalismul trebuie deci supus unui regim de încurajare și de protecție. Cursul biletului nostru de bancă, depreciat, îl vom putea normaliza numai prin restabilirea ordinii, prin mobilizarea forțelor de muncă, prin încordare de a da o organizație unitară și armonică tuturor factorilor care sporesc producția și prin redobândirea creditului străinătății. Creditul țării noastre nu se cucerește numai prin un stoc metalic, prin o rezervă de aur, ci mai ales prin capacitatea de muncă a țării și prin organizația politică și economică ce asigură o activitate continuă și spornică. A diminua capitalul, prin măsuri excepționale și prin impozite, înseamnă a îngreuna procesul producției, a slăbi întreaga organizație politică și economică, a pierde creditul și a deprecia valuta.

Statul e și el un capitalist, care dispune de bunuri de exploatare, de monopoluri, de organizații pe care le administrează. Dacă cheltuielile întrec veniturile în întreprinderile lui, evident că e un gospodar care merge spre ruină. Emisiunea de bilete, fără acoperire, constituie împrumuturi noi și deci sarcini noi. Diversitatea biletelor în circulație (coroane, ruble și bilete ale băncii generale) măresc haosul financiar. Măsurile cele mai urgente de luat sunt: retragerea tuturor biletelor din circulație și unificarea monetară, apoi alcătuirea unui buget și oprirea emisiunilor Băncii Naționale. Statul trebuie să revizuiască politica sa etatistă în materie economică și să dea cea mai largă libertate inițiativei private. Numai prin maximul inițiativei cetățenilor putem ajunge la un excedent de produse și deci la o bogăție reală.

În legătură cu aceste directive, vom pomeni și chestiunea socializării bogățiilor, care preocupă pe unele state și care găsește și la noi adepți. Socializarea înseamnă desființarea proprietății individuale și trecerea tuturor bunurilor în proprietatea și administrația colectivității. Socializarea, în sens socialist, e în esență o chestiune de tehnică administrativă. Statizarea bunurilor e formula cu ajutorul căreia se realizează mai ușor socializarea, pe care o practică chiar și burghezia. Fără a intra în discuții teoretice inutile, care admitem ordinea capitalistă, ca o condiție fundamentală a dezvoltării noastre naționale de stat și principiul proprietății private, suntem împotriva acestei experiențe social-economice. Statizarea o înțelegem numai în ramurile de activitate care sunt în strânsă legătură cu apărarea națională. În aceste ramuri, statismul și intervenționismul de stat, în faza de consolidare și de organizare în care ne găsim, e absolut necesară, dar cu restricția, ca rolul statului să fie redus la cel de îndrumător și de control vigilant, iar bunurile lui să fie puse în valoare în colaborare cu inițiativa particulară sau să se reorganizeze sistemul de exploatare al acestor bunuri după normele instituțiilor capitaliste particulare. Etatismul economic exagerat nu servește decât interesele organizațiilor politice, ce dețin sau vreau să dețină permanent în mâinile lor frâiele puterii pentru a apăra interesele de clasă sau pentru a-și experimenta ideologia doctrinelor economice și sociale.

Pentru a atrage și a interesa pătura rurală în procesul de producție și de valorificare al bunurilor, trebuie sporite cooperativele, care, prin asociația celor nevoiași, dau puțința dobândirii unui capital, sau trebuie înmulțite institutele de bani, ale căror acționari să fie țărani, cum sunt multe în Ardeal. Banca Națională și alte instituții speciale vor sprijini cu credit aceste începuturi de organizații capitaliste țărănești. La sate se va înlesni și înființarea altor întreprinderi pentru prelucrarea materiilor prime, produse de țărani. Numai organizația capitalistă a satelor va putea transforma țărănimea într-un factor economic conștient. Numai pe această cale vor ajunge țărani să nu mai constituie o lume deosebită de cea a orașelor și să beneficieze și ei de toate bunurile materiale și intelectuale ale civilizației create de capitalism. Țăranul trebuie smuls din starea economiei primitive, din starea biologică ce-l leagă, ca pe o plantă, de bucățița de pământ cu orizonturile înguste ale locului unde s-a pomenit. Trebuie smuls și silit să ia o parte cât mai activă, cât mai intensivă, în procesul de producție al vieții moderne. Țăranul nostru din unele regiuni, în faza păstoritului, deprins să bată drumurile cu turmele, să rățăcească departe de vatra lui, prin migrațiile periodice, prin transhumante, a dovedit de mult că e un element ce știe și poate să-și găsească rosturi noi în lume. Păstorii noștri au roit, cu turmele lor, spre Pocuția, spre Crimeea, spre Moravia etc., iar în zilele noastre, cete întregi au luat drumul oceanului spre America, pentru a-și cuceri, dacă nu o soartă mai bună, dar o bogăție. Un astfel de popor, condus cu pricepere, e apt și doritor să îmbrățișeze și să se familiarizeze cu cele mai înaintate forme și condiții de civilizație.

Prin o cultură rațională agricolă, prin întrebuițarea mijloacelor tehnice moderne și prin organizația capitalistă, satele sunt chemate să influențeze întreaga viață economică a producției. Prin ridicarea satelor se va înlătura și ura împotriva orașelor și ura de clasă. Satele vor înflori și vor cuceri orașele, durând între ambele categorii de așezări punți de unire, legături statornice sufletești și de interese. Satele mai sunt și singurul izvor sănătos de primenire națională a orașelor noastre.

Unele scăderi incontestabile ale organizației capitaliste se pot îndrepta, dacă neamul nostru va fi călăuzit de principiile solidarității economice și sociale. După acestea să răspundem lămurit la întrebarea: Capitalul de care dispunem este el suficient pentru a pune în valoare imensele bogății ale țării și pentru a accelera, prin intensificarea producției, evoluția economică și culturală a neamului nostru?! Răspunsul nu poate fi decât: Nu! Fără capital străin, vom fi condamnați să ne zbatem neputincioși în mrejele iluziei și a sărăciei capitalului național. Progresele ce le-am putea face numai cu acest capital în unele ramuri de activitate, vor fi paralizate de regresele în alte ramuri. În situația valutară mondială – situație care desigur va mai dura – fără împrumuturi de stat, fără consolidarea datoriilor și fără cea mai largă colaborare a străinătății, normalizarea vieții

noastre economice și intensificarea producției vor înainta foarte greu. De aceea trebuie să înlesnim, prin toate mijloacele, investițiile capitalurilor străine în țară și să cucerim încrederea străinătății pentru a obține împrumuturi de stat ce ne vor servi la consolidarea datoriilor. Aceasta e soluția înțeleaptă și prevăzătoare, pe care trebuie să o adopte guvernele din faza consolidării și organizării statului nostru. Capitalul străin se va bucura, firește, de același regim ca și cel indigen. Restricții vor trebui să se facă numai în participările întreprinderilor ce stau în strânsă legătură cu apărarea națională. În acestea majoritatea capitalului românesc și controlul statului e o problemă de suveranitate și de independență națională.

O țară tânără, un stat ce *vrea* să-și creeze o viață economică integrală, e de prevăzut că va avea să lupte cu mari greutăți. Imperialismul economic al statelor mari nu ne va da ușor o mână de ajutor, dacă nu va avea interese de cucerire și de dominație. Capitalul, prin firea lui, nu e altruist și nici umanitar. Colaborarea capitalului străin cu capitalul indigen va întâmpina multe dificultăți, de aceea se cere prevedere, înțelepciune și o mare dibăcie în lupta ce fatal se va încinge între capitalul național și cel străin. Principiul ce trebuie să biruiască în această luptă este întărirea economiei naționale prin sporirea capitalului românesc, cu care cel străin va căuta să colaboreze, trecând peste toate dificultățile poftii lui de cucerire și de dominație; alte interese îl vor determina să respecte tendința spre autonomie economică a neamului și a statului nostru.

III. Organizarea producției

După ce am cercetat cunoscuții factori ai producției: sol, muncă și capital, – trecem la organizarea producției, care e determinată de puterea spirituală, de rațiunea ordonatoare a sufletului uman. Organizarea e opera spiritului, care coordonează, sistematizează, armonizează și încheagă într-un tot organic activitățile singulare. De aceea de la organizarea producției unui popor atârna amplitudinea și intensitatea procesului de creare și acumulare al bunurilor. Pentru ușurința expunerii, vom împărți problema organizării producției după diferite ramuri de activitate, pe care le vom raporta, ca pe tot atâtea funcțiuni, la politica economică a statului.

Politica agrară. O vom schița numai în câteva linii generale. Ea va trebui să fie stabilită în amănunte și condusă de către un Consiliu de Agricultură ce va avea să funcționeze pe lângă departamentul respectiv. Însuși Ministerul Agriculturii va trebui reorganizat, în vederea problemelor noi ce vor decurge din reforma agrară. Problema agrară și cea industrială sunt cele două pietre de temelie, pe care se va înălța edificiul economic al țării noastre. De la politica ce o vom urma în aceste două ramuri de căpetenie ale producției atârna viitorul statului și al neamului românesc. Ca principii călăuzitoare ale politicii agrare, în vederea producției, amintim:

1. Organizarea proprietății, prin noua legiferare a reformei agrare, în curs de înfăptuire.

Repartizarea pământului cultivabil se va face, ținând seama de interesele naționale, sociale și economice ale țării. Pământul, care a zămislit ființa neamului românesc, trebuie să devină proprietate românească, cel puțin în proporția numerică a românilor față de ceilalți conlocuitori. Cine stăpânește pământul, stăpânește țara, statul. Până când românii nu vor fi proprietarii pământului și a tuturor bogățiilor lui, puterea lor politică nu va avea nici conștiința, nici autoritatea și nici energia de a încheaga un stat național aici în Răsăritul Europei. Țărănimea proprietară e, pe de altă parte, temelia socială cea mai solidă și mai stabilă a statelor naționale. Ea e pavăză de apărare împotriva curentelor de dezagregare și disoluție socială. La aceste puncte de vedere, de o deosebită importanță în repartizarea pământului, se adaugă cel economic. Noi ca sprijinitori ai țărănimii, suntem din punct de vedere economic, pentru difuziunea proprietății, dar cu anumite condiții și rezerve, pe care ni le impune prevederea.

Difuziunea proprietății se va face în măsura necesității, adică a puterii de muncă a gospodăriilor țărănești. Unitățile mici și mijlocii de producție țărănească nu pot fi o regulă exclusivă. Crearea și sporirea acestor unități de producție atârnă și de regiuni și de felul culturii.

În regiunile unde unitățile de producție mici și mijlocii n-au epuizat întreg pământul cultivabil, se vor menține și unitățile mari de producție. Statul, care intervine, cu autoritatea și puterea lui, în repartizarea pământului, ca măsură de precauție pentru menținerea producției, va trebui să evite trecerea bruscă a proprietății dintr-o mână într-alta. Mai cuminte și mai firesc e ca transferarea proprietății să se facă într-o epocă de tranziție mai lungă, pentru ca tulburarea procesului de producție să fie redusă la minimum posibil. Fără a stânjeni libera circulație a pământului, din punct de vedere național, statul va trebui să ia măsuri de apărare împotriva înstrăinării proprietății rurale, menținându-și dreptul de preempțiune. Pentru a consolida proprietatea și a unifica parcelele împrăștiate, se va introduce sistemul comasării, legiferat în Ardeal (legea, ungiurească XLV-1880 modificată prin legea XXIV—1892). O lege pentru întreaga Românie va reglementa gruparea proprietăților printr-o procedură de comasare expeditivă.

Gruparea pe teren a proprietății, trebuie întregită printr-un sistem de evidențiere a proprietății. În Ardeal și Bucovina e în uz cel cadastral pentru nevoile fiscolei și cel tabular pentru reglementarea drepturilor de proprietate. Acest sistem de evidențiere trebuie generalizat, printr-o lege a cărților funciare și a cadastrului, pentru întreaga țară. În Vechiul Regat și în Basarabia lucrările de măsurătoare a parcelelor s-ar putea face deodată cu lucrările de împroprietărire.

1. Organizarea proprietății, mai ales a celei țărănești, în vederea sporirii producției, mai cere integrarea economică, prin pășuni și păduri, fără de care nicio gospodărie agricolă nu poate funcționa și nu se poate dezvolta;

2. Organizarea exploatării proprietății. În primul rând trebuie înlesnită amenajarea solului, care e în strânsă legătură cu sistemul de comasare la unitățile mici și mijlocii de producție, iar la unitățile mari și la ferme atârnă de interesul și priceperea agricultorului proprietar (arendășia, prin caracterul ei temporar, e o piedică a amenajării raționale a solului). Apoi, trebuie soluționată organizarea muncii agricole, deprinzând-o cu metode științifice, adică învățând-o să cultive varietățile vegetale și animale cele mai productive, să mărească fertilitatea solului prin aplicarea practică a rezultatelor obținute de cercetările microbiologice, chimice și fizice asupra solului, să lupte contra maladiilor parazitare ce atacă culturile și animalele, să facă rotația culturilor, să adapteze plantele de cultură la climă și sol, să prepare și să selecționeze semințele, să facă arături mecanice, să cultive nutrețurile, să amelioreze reproducătorii, etc., etc. Agricultură rațională, deprinderea cu mașinismul, la noi, ca și aiurea, nu se va putea împământeni, decât prin multă stăruință, prin demonstrații practice și prin școli agricole. Reforma integrală a învățământului agricol se impune în vederea acestui scop. Vor trebui reorganizate și întregite și institutele de cercetări agricole științifice, ale căror rezultate se vor populariza de conferențieri ambulanți, cum se face în Ardeal.

Mașinismul, irigațiile și electricitatea, introduse metodic, după un plan bine studiat, sunt menite să revoluționeze cultura agricolă. Spiritul de asociație al producătorilor, prin sindicate agricole, cooperative de tot felul, va întregi organizarea rațională a exploatării agricole. Pentru ca toate acestea să se poată înfăptui se cere capital care e factorul cel mai important în organizarea producției. Băncile populare sunt un început îmbucurător, dar ele nu sunt îndestulătoare. Trebuie înființate institute agricole cu privilegii de stat (în Ungaria erau „*Institutul de Credit Funciar Ungar*”, „*Institutul de Credit Funciar al Micilor Producători*”, „*Cooperativa Centrală Regnicolară*” și „*Banca Altruistă*”, care, în Ardeal, urmează să fie lichidate). Creditul Funciar din București, Banca Agrară din Cluj și Casa Noastră din Chișinău s-ar putea concentra într-un mare institut de credit agricol, cu sucursale în toate județele și având strânse legături cu cooperativele din comune.

Valorificarea, produselor agricole țărănești se poate organiza cu ajutorul cooperativelor. Asociațiile țărănești trebuiesc, însă, completate cu puternice organizații comerciale pentru exportul cerealelor, vitelor, ouălor, fructelor, etc. Colaborarea armonică a capitalului orășenesc cu cel de la sate este singura soluție durabilă și temeinică a valorificării produselor proprietății agricole.

După această expunere sumară a principiilor politicii agrare, vom stărui asupra câtorva probleme speciale, care întregesc politica agrară a țării.

Problema grâului. Ea e cheia de boltă a vieții noastre economice, ea e creatura organizației de stat a Vechiului Regat în cursul veacului al XIX-lea și ea va rămânea, și în viitor, o condiție fundamentală a organizării statului român. În trecut, grâul a fost temelia dezvoltării capitaliste și a etalonului de credit al statului român. Spicul de grâu e simbolul ofensivei pentru întregirea neamului. Același spic de grâu, împletit în cunună de biruință, va împodobi și creștetul operei de consolidare a României Mari. România poate atinge 4 milioane hectare de însămânțări de grâu, ceea ce înseamnă o producție de minimum 4 milioane t de grâu. Dacă vom intensifica producția la hectar, dublând-o, putem să obținem până la 8 milioane t de grâu, adică 800 000 vagoane de câte 10 t. Din acestea, scăzând consumația internă și însămânțările, în total 200-300 000 vagoane, putem ajunge la un disponibil anual, pentru export, de vreo 500 000 vagoane, ceea ce reprezintă ½ miliarde lei aur.

Toată sânguința agricultorilor noștri trebuie îndreptată și ajutată spre a putea spori producția grâului prin extinderea însămânțărilor și prin intensificarea recoltei la hectar. O bună organizare și introducerea tehnicii agricole vor soluționa problema grâului. Reforma agrară, precum și alte legiuiri, trebuie să creeze toate condițiile, ca producția grâului să sporească. Altfel întreaga noastră viață economică e condamnată să sufere tulburări. Toate restricțiile trebuiesc reduse la o epocă de tranziție cât mai scurtă. Spre acest scop guvernele își vor asigura o libertate de acțiune, în baza unei legi, ce trebuie votată fără întârziere. Fără o producție de grâu intensivă, cu excedente de export, e greu de închipuit refacerea economică-financiară și însăși opera de consolidare a țării noastre. Problemei producției grâului și a celorlalte cereale, trebuiesc subordonate: legea agrară, scumpirea vieții, tarifele vamale, căile de transport și convențiile comerciale. Caracterul de țară pur agricolă al României nu se poate schimba prin salturi, ci prin evoluție lentă.

Problema forestieră. În al doilea rând trebuie să ne îndreptăm atenția spre pădurile noastre, care se înșiră printre cele mai importante din Europa. Regimul silvic trebuie unificat cât mai repede, reglementând ocrotirea pădurilor de stat și particulare, atât la munte cât și la șes.

La munte, pădurile sunt o condiție de trai a locuitorilor, iar la șes ajută agricultura, prin umezeală. În regiunile de șes, unde pădurile au fost complet desființate, legea agrară va trebui să prevadă împăduriri obligatorii. Coastele neproductive și nisipurile zburătoare de asemenea pot fi transformate în terenuri productive prin împădurire. Exploatarea pădurilor s-a făcut, în trecut, într-o proporție destul de redusă și într-un mod abuziv. Exploatarea din viitor vor trebui intensificate și făcute după metode științifice. Dacă admitem numai 1 m³ de hectar, în fiecare an, din totalitatea pădurilor noastre putem obține aproximativ 7 milioane de m³ de lemn pe an, din care putem socoti pentru export 150-200 000 vagoane, ceea ce, cu prețurile de azi, reprezintă mai multe miliarde. Exploatarea rațională a pădurilor cere organizații capitaliste puternice. Cooperativele de exploatare țărănești, care au început a lua ființă, vor trebui și ele încurajate prin crearea unui *credit silvic*, care să finanțeze întreprinderile mărunte și să îmbrățișeze întreaga problemă forestieră din punct de vedere al exploatarea rațională și națională a pădurilor noastre.

Problema pescăriilor. Ea se pune mai ales în Lunca Dunării, unde regiunile de baltă sunt bogate în producția peștelui. Aceste bălți, dacă ar fi amenajate – după studiile amănunțite ale dlui Dr. Gr. Antipa – producția pescăriilor noastre ar domina toate piețele Europei. Programul de amenajare al bălților ar cere, după același specialist, următoarele lucrări: crearea de suprafețe cât

mai întinse de ape la un nivel de 0,50-1 m pe tot timpul verii– care toamna, pe timpul pescuitului, să poată fi scurse, iar iarna pe o parte din terenuri secate și primăvara din nou inundate cu apă proaspătă și mâl. În regiunea fiecărei bălți, săpate bazine adânci pentru iernatul peștelui, apoi crearea de bazine de reproducție. Prin lucrările tehnice trebuie să stăpânim apa și să o utilizăm cum voim. Din speciile de pește, trebuie să favorizăm pe cele mai rentabile: crapul, șalaul și linul.

Prin punerea în valoare a terenurilor inundabile ale Dunării și prin aplicarea sistemului de rotație a culturilor, agricultura va alterna cu piscicultura. În aceste regiuni putem ajunge la o cultură rațională a orezului, după cum au dovedit oarecare încercări, atât în Regat cât și în Banat. Exploatarea peștelui nu poate fi făcută, însă, de stat, ci de specialiști. Cea mai bună soluție ar fi sindicalizarea pescarilor, cărora să li se pună la dispoziție capitalurile necesare. Sindicatele de pescari ar putea îmbrățișa întreaga problemă a pescăriilor, statul restrângându-și rolul la îndrumări, la control și la executarea lucrărilor mari, de utilitate publică, ce nu pot fi puse în sarcina întreprinderilor particulare. Aceste sindicate de pescari ar face și comerțul de pește și industrializarea derivatelor lui (fabrici de conserve, de perle artificiale, guano, etc.).

Paralel cu pescuitul, trebuie puse în valoare și alte produse ale bălților: papura și stuful, care se întrebuintează în industrii casnice și la clădiri. Din ele se poate fabrica celuloză și fire de tors asemănătoare iutei. Trebuie îngrijită și regiunea grindurilor, prin împăduriri în părțile nisipoase și prin lucrări tehnice în cele apte pentru alte culturi. Pe lângă aceste probleme, mai sunt o serie întreagă, pe care ne mărginim a le aminti: viticultura, horticultura, apicultura, sericicultura, etc., a căror organizare rațională întregesc și ele politica agrară a țării noastre.

Politica industrială. Pentru a putea fixa principiile politicii industriale, vom cerceta mai de aproape complexul factorilor ce stau la baza oricărei dezvoltări industriale și a celor ce i-au determinat uriașa evoluție în cursul veacului trecut. Totodată, vom examina și condițiile de la noi, pentru a vedea, dacă ele sunt sau nu prielnice unei mari organizări industriale, dacă din țara agrară putem deveni și o țară industrială, dacă putem izbuti să realizăm autonomia economică a statului român. Materiile prime, a căror prelucrare e ținta industriilor, după cum am văzut în primul capitol, sunt din belșug în țara noastră. Această primă condiție a dezvoltării industriale ne este dăruită de pământul, de care ne-a legat soarta. Altă condiție e o populație deasă și înzestrată cu priceperea și dragostea de muncă și dornică după mărfuri industriale.

În România Întregită, cad cam 50 locuitori pe km². Din pământul cultivabil, oricât l-am lărgi cu regiunile neproductive de astăzi, nu ajunge decât cam 1 ha de locuitor. Puterea de sporire a populației e așa de mare, încât mulți români iau lumea în cap pentru a-și agonisi pâinea cea de toate zilele. Emigrările, care vor trebui împiedicate, dovedesc că avem un prisos de brațe muncitoare. Agricultura, oricât s-ar repartiza pământul prin legiuiri agrare și oricât s-ar intensifica producția agrară, nu va putea da de lucru populației în continuă creștere. Numai o activitate industrială, în plină dezvoltare, va fi în stare să utilizeze prisosul de brațe de muncă și numai prin sporirea întreprinderilor industriale se vor putea opri emigrările. Aptitudinile de muncă ale populației noastre le-am relevat în altă parte, iar puterea de consumație a țării o arată importul ce suntem obligați să-l facem. O altă condiție fundamentală a industriei mari sunt izvoarele de energie, cu ajutorul cărora se pun în funcțiune mașinile. Natura a înzestrat darnic țara noastră cu toate categoriile de forțe mecanice. Ele, puse în valoare, ne înlesnesc, ne impun chiar, o dezvoltare industrială predominantă în sud-estul european.

Avem date deci o serie de condiții care au determinat în alte țări propășirea industriei. Dacă în unele ramuri ne lipsesc materiile prime, ele pot fi importate cu ajutorul mijloacelor de comunicație de astăzi. Organizarea industriei, mai ales a celei mari, în cursul veacului trecut, a fost determinată de capital. Concentrările de capital au dat avântul uriaș tehnicii și au creat noua lume a industriei mașinilor. Această condiție esențială ne lipsește. Suntem o țară săracă în capital.

Agricultura Vechiului Regat nu a avut timp să acumuleze capitaluri, care să întrecă nevoile culturilor agricole și care să caute plasamente în ramura mai productivă a industriei, decât într-o măsură modestă. Întreg capitalul din Vechiul Regat – împreună cu cel străin – investit în industrie atinge abia 4% din averea națională dinainte de război. Jumătate din acest capital era investit în industria petrolului, în care capitalul național e reprezentat – cum am amintit – numai cu 6%. Toate investițiile de capital în industrie sunt de câteva decenii. Epoca industrialismului modern în Vechiul Regat se poate data abia de la 1887 (prima lege de încurajare a industriei naționale). Chiar și organizația capitalului bancar e recentă. Banca Națională s-a înființat la 1880.

Organizațiile financiare, industriale și comerciale ale noilor teritorii, dependente de puternicile organizații capitaliste din Viena, Berlin, Petrograd și Budapesta, toate cad acum în sarcina organizației capitaliste din Vechiul Regat, care nu erau în stare să pună în valoare bogățiile Regatului și să finanțeze întreprinderile industriale înjghebate. Cum vor suporta ele finanțarea noilor teritorii, mai ales după război, când sunt secătuite și când valuta ne este depreciată?! Răspunsul la o asemenea întrebare grea nu se poate da în aceste vremuri tulburi, când lipsa unei situații clare și stabile împiedică calculul realităților. Ca principii călăuzitoare și ca soluții practice nu vedem, însă, deocamdată, decât: reorganizarea Băncii Naționale, colaborarea cu capitalul străin și intensificarea producției.

Organizarea industrială are nevoie de capitaluri fixe și de capitaluri necesare procesului de producție. Industria mare cere, mai ales, enorme concentrări de capitaluri mobiliare, pe care, printr-o politică chibzuită, ocrotind și încurajând spiritul de întreprindere și de activitate industrială, vom izbuti să le găsim. Capitalul apare, ca din pământ, pretutindeni unde se poate câștiga. Câștigurile lui nu trebuiesc, însă, invidiate și persecutate. La început trebuie să ne împăcăm cu ideea, că unele ramuri ale industriei noastre nu pot fi organizate decât de străini și de capitalurile lor. Aceste întreprinderi trebuie să se bucure de aceleași avantaje ca și cele create de capitalurile indigene, astfel nu se vor întemeia. Restricțiile și precauțiile ce le-am amintit nu ne vor împiedica să primim imigrarea capitalurilor străine, fie sub formă de instalații și mașini, fie în formă de numerar. Dezorganizarea Monarhiei Habsburgice poate fi utilizată, făcând înlesniri întreprinderilor de acolo să se mute la noi. În special Austria, cu instalațiile ei industriale și cu specialiștii ei tehnici, ne-ar putea fi de un real ajutor.

Problema capitalului mobil din România trebuie supusă unei amănunțite cercetări din care să se tragă, din vreme, toate soluțiile practice imediate. Credem că împrumuturile mari de stat de pe piețele străine, pe termen lung, e cea dintâi condiție a refacerii noastre economice după război. Cu ajutorul acestor împrumuturi vom putea soluționa: reorganizarea Băncii Naționale, consolidarea datoriilor externe și interne, orânduirea bugetului, sporirea utilajului în ramurile de producție și de circulație, despăgubirile de război și finanțarea reformei agrare. Tot statul va trebui să sprijine inițiativa colaborării capitalului străin, pentru valorificarea bogățiilor sale și ale particularilor, precum și activarea comerțului exterior.

Dacă vom avea voința și dibăcia de a crea și dezvolta marea industrie, statul românesc se va consolida mai repede de cum ne așteptăm, căci industria nu e numai o ramură a producției, ci și un ferment de încheagare națională, de absorbire etnică și de civilizație.

În ce privește dezvoltarea industriei în sens național, vom fixa câteva norme. După cum proprietatea pământului e temelia de existentă a neamului nostru la sate, tot așa proprietatea industriilor e la orașe. Cine întemeiază și conduce industriile, nu e de multe ori numai deținătorul capitalului, deci a forței celei mai de seamă din viața economică a unui popor, ci e dirigitorul spiritului orașenesc, al civilizației și al puterii politice. Privind realitatea, constatăm, că, în România întregită, poporul autohton, alcătuit de stat, e într-o înspăimântătoare inferioritate. Orașele și industriile țării, în covârșitoarea lor majoritate, nu sunt stăpânite de români. Poporul nostru agricol

abia acum se opintește să-și cucerească un loc în comerț și în industrie. Triumful acestor străduințe, precum, și puterea lui de asimilare, vor hotărî soarta economiei și culturii lui naționale.

Din acest punct de vedere, trebuie să ne îngrijim de deplasarea capitalului agrar expropriat în întreprinderi industriale. Nu este economic, ca acest capital să fie imobilizat în bunuri de expropriere; trebuie făcut lichid, circulabil. Marii proprietari, deprinși cu organizațiile industriale, vor găsi pe acest teren nou o compensație utilă și economiei și producției naționale. Politica statului nu poate fi călăuzită decât de principiul național în întreaga operă de organizare și de punere în valoare a bogățiilor țării. Naționalizarea capitalului și întreprinderilor industriei nu se poate, însă, și nici nu e îngăduit să se facă prin metode de silnicie ce ar tulbura funcționarea lor productivă și ar alunga capitalurile străine. Protecția capitalului românesc și îndrumarea procesului de naționalizare sunt principii călăuzitoare ale politicii de stat ce-și vor aduce roadele după o epocă de muncă încordată a generațiilor ce vor desăvârși opera începută de generația întregirii neamului. Această generație are datoria să așeze temeliiile largi ale viitoarei organizații de stat, colaborând cu toți cei ce vreau să lucreze, cu gând curat, în țară la noi. La început, trebuie să ne mulțumim cu funcționarea națională a capitalului, proprietatea căruia nu se poate cuceri decât prin muncă sânguincioasă și prin pricepere.

Cu ajutorul industriei vom izbuti a pune în valoare marile bogății ale pământului nostru, bogății, care până acum, sau au rămas comori îngropate sau au luat drumul străinătății, ca materii prime. Industria nu va valorifica numai bogățiile cunoscute, ci va înlesni și descoperirea altora noi, care, prin munca națională, vor înzecii averea țării. Statul însuși deține mari comori, care așteaptă energia de a le trezi la viață și de a le întrebuința pentru echilibrarea finanțelor sale zdruncinate. Principiile punerii în valoare a acestor bogății le vom fixa, când ne vom ocupa de rolul statului în politica economică a producției.

Organizarea industrială a României se impune mai ales din punct de vedere al intensificării producției. Deodată cu alipirea Ardealului, am adăugat țării o puternică organizație industrială pe care avem datoria să o dezvoltăm și să o întregim. Ne lipsesc datele statistice precise pentru a face un calcul cu cât e superioară organizația industrială a Ardealului față de a Vechiului Regat. Dar ceea ce știm e că la marea industrie a petrolului din Vechiul Regat s-a adăugat marea industrie siderurgică din Ardeal și că programul industrial ce se întemeiază pe gazul metan din bazinul Ardealului trebuie să-l realizăm noi. Industria intensifică producția, fiindcă valorile produse de ea sunt mult superioare celor produse de agricultură. Raportul de valori dintre aceste două categorii de produse variază după regiuni și după țări. La noi, în medie, se poate socoti în proporția cam de 1: 4 – 1: 5, adică valorile produse de munca industrială întrec, în medie, cam de 4-5 ori valorile muncii agricole, raportându-le la aceleași unități de producție dintr-un an. Coeficientul de industrializare se va putea stabili precis când vom avea informații și date definitive asupra diferitelor ramuri de producție.

Organizarea cea mai corespunzătoare scopurilor industriei sunt sindicatele pe ramuri de producție. Experiențele de aiurea au dovedit, că sindicatele au multe avantaje și că, în economia internațională a zilelor noastre, sunt cele mai proprii organizații ale producției. În iulie 1918, la Iași, s-a votat și promulgat o „lege pentru instituirea sindicatelor de fabricanți și industriași”, care a fost însă abrogată prin decretul de anulare al legislaturii parlamentului Marghiloman. Această lege avea un caracter provizoriu, durata ei fixându-se la un an, după terminarea războiului. Legea trebuie reluată și pusă pe alte principii, dintre care pomenim câteva: completarea sistemelor de producție prin înființarea de mari fabrici, încurajate de stat, care să asigure o independență funcționării noastre industriale; diviziunea fabricatelor după ramuri de producție, adică specializarea prin lucrul în serii a articolelor; armonizarea producției industriale prin uniformitatea produselor și prin standardizarea lor.

În legătură cu organizarea industriei, trebuie să amintim și necesitatea de a reorganiza Ministerul de Industrie și de Comerț, prin înființarea de noi direcții generale și de servicii. Va trebui să instituim comisii speciale și pentru studierea unei noi legislații industriale, care să unifice legile existente și să pregătească, altele noi cerute de împrejurări. Organizarea industrială mai condiționează o întreagă rețea, de școli tehnice de toate categoriile. Învățământul tehnic trebuie supus unei radicale revizuirii, adaptându-l nevoilor țării. Învățământul tehnic superior trebuie completat, ca să poată pregăti ingineri în toate ramurile industriale, și sporit prin înființarea de noi școli politehnice în teritoriile eliberate. Viitorul acestei țări e al inginerilor, duhovnicii mașinilor și împlânzitorii naturii. Ei, cu știința lor, sunt chemați să cucerească și să stăpânească bogățiile țării.

Industria nu intensifică și sporește numai procesul producției, ci și pe cel al culturii. Poporul nostru, numai prin industrie poate să beneficieze de numeroasele invenții ce au îmbogățit și îmbogățesc civilizația Apusului și să-și asimileze strălucitul progres realizat de națiunile ce au îmbrățișat mai de mult această ramură spornică de activitate. Industria reprezintă și una dintre cele mai importante forțe culturale. Numai cu ajutorul ei vom putea reuși să ne îndeplinim rolul în regiunea carpato-balcanică, deoarece în ea își găsește expresia cea mai superioară ideea organizatoare, spiritul cuceritor și plâsmuitor de valori.

Industria agricolă. Într-o țară agricolă nu e nimic mai firesc ca cele mai bine reprezentate ramuri ale industriei să fie cele agricole. Bogăția excepțională a materiilor prime ofereau cele mai prielnice condiții dezvoltării acestor categorii industriale. Capitalul investit în aceste industrii reprezintă peste a treia parte a întreg capitalului industrial al țării. Cu toate acestea, industrializarea tuturor produselor agricole e departe de ceea ce ar putea și ar trebui să fie. În toate ramurile e încă un larg câmp de activitate spre care trebuie îndrumate energiile populației noastre.

O serie întreagă de industrii agricole s-ar putea înființa în centrele sătești mai puternice, în regiunile în care se găsesc mai ușor materiile prime și în care s-ar putea mai bine valorifica producția și munca țărănească. Cooperativele sătești trebuiesc îndemnate în această direcție, încurajându-le și ajutându-le să participe cât mai mult la întemeierea ramurilor de industrie agricolă. O simplă înșirare a industriilor ce se pot întemeia și dezvolta pentru prelucrarea produselor agricole, ne arată întinsa activitate ce e deschisă celor ce vreau să lucreze. Vom aminti numai o serie dintre aceste industrii: industria făinei și a pastelor alimentare, a spirtului și a băuturilor spirtoase, a vinului, a berii, a fructelor, a tutunului, a inului și a cânepei, a uleiurilor vegetale, a zahărului, a cărnii, a săpunului, a conservelor, a untului și laptelui, a pălăriilor, a lânii, a mătăsii, a tricotajelor, a împletiturilor de paie și nuiiele, a pieilor, etc., etc.

Vom stăruii, pe scurt, asupra celor mai importante, indicând și normele ce vor trebui să ne călăuzească în încurajarea lor. Cea mai importantă ramură, a *industriei făinii*, e departe de a fi ajuns la acel grad de dezvoltare, ca să fie în stare să prelucreze producția de cereale, așa ca exportul lor să se poată face, dacă nu în întregime, dar într-o proporție mai urcată, în făină sau mărfuri fabricate. În întreaga țară avem vreo 400 de mori mari sistematice (cu o producție de 1 vagon pe zi), mori sistematice mici (cu o producție de mai puțin de 1 vagon pe zi), vreo 50, iar mori țărănești vreo 7 000. Capacitatea de măcinș a tuturor a de vreo 300 000 vagoane pe an, dintre care cam 70% grâu, prin urmare ele nu sunt în stare să macine decât abia jumătate din producția de grâu a Vechiului Regat dinainte de război.

Morarii din Vechiul Regat sunt constituiți într-o asociație profesională: „Sindicatul Morarilor din România”, care cuprinde întreprinderile mari, iar morarii mici sunt organizați în sindicate județene, care, împreună cu sindicatele județene ale proprietarilor de mașini agricole, au format „Uniunea Centrală a Sindicatelor Micilor Morari și Proprietari de mașini agricole din România Mare”. Acestor organizații trebuie să li se dea viață, după ce organizațiile similare din teritoriile eliberate vor fuziona cu ele, ajutând morarii să-și refacă și completeze, cu mașini și

materiale, instalațiile, organizându-i în vederea acoperirii consumului intern și dându-le avantaje la export. Încă în 1909, morarii noștri (vezi: *Exportul Făinii din România și Congresul Morarilor din țară*, ținut la Constanța, în 20 decembrie 1909, publicate de E. M. Brancovici), s-au ocupat de chestiunea încurajării industriei morăritului și a exportului făinii, care, cu toate avantajele acordate prin legea din 1912, n-a izbutit să ia avântul așteptat. O revizuire a regimului de încurajare, în colaborare cu agricultorii și morarii, valabil pentru întreaga Românie, poate va reuși să dea un nou imbold acestei ramuri industriale, ca să nu fim nevoiți, ca în trecut, a aproviziona morile din străinătate (în special pe cele din Ungaria) cu grâu românesc și să ajutăm concurența făinurilor românești. În epoca de tranziție, în care producția grâului e scăzută, această ramură industrială va fi silită să lucreze pentru consumul intern, fără să se poată bucura de avantajele exportului. Prin măsuri excepționale, în măsura creșterii producției agricole, el va trebui încurajat și susținut din partea statului.

Industria zahărului, deși prin alipirea noilor teritorii s-a sporit numărul fabricilor, ele nu acoperă nevoile consumului intern. O parte a fabricilor de zahăr au fost distruse de război și astăzi sunt în curs de refacere. Capacitatea de producție a tuturor fabricilor atinge cifra de vreo 7 000 vagoane anual, pe când consumul intern se urcă la 9-10 000 vagoane anual. Capacitatea internă de producție astăzi abia întrece 1 000 de vagoane; așa că tot restul suntem nevoiți să-l importăm.

În Vechiul Regat regimul zahărului s-a bucurat de legiuri speciale încă de la 1873, permițându-se a se crea un trust al zahărului în dauna agriculturii, a comerțului și a consumatorilor (vezi Ing. C. Casasovici, *Chestia zahărului în România*, 1914 și *Trustul zahărului*, 1915). În Austro-Ungaria încurajarea producției de zahăr a fost trecătoare și îndrumată rațional, de aceea a și prins rădăcini, iar în Rusia o comisie fixa anual prețul zahărului din interior, încurajând exportul și prohibind, prin taxe urcate, importul. În 1918, au expirat avantajele date producției de zahăr prin legile speciale și astăzi toate fabricile de zahăr intră sub regimul încurajării industriei naționale. În Vechiul Regat fabricile de zahăr aparțineau străinilor (94% din capital era străin), iar cele din teritoriile alipite sunt iarăși deținute de străini.

Pentru dezvoltarea industriei de zahăr, în România, trebuie să ne călăuzim de următoarele norme: a) să naționalizăm capitalurile străine cu ajutorul agricultorilor ce cultivă sfecla de zahăr; b) să înlesnim, prin dispoziții speciale, înființarea întreprinderilor pentru fabricarea zahărului brut de către cooperative sătești, interesând astfel pe țăranii producători de sfeclă și lăsând rafinarea zahărului pe seama fabricilor mari. Pe lângă aceste măsuri, în epoca de tranziție, trebuie să ne ajute refacerea fabricilor existente și punerea lor în funcțiune, apoi reglementată aprovizionarea lor cu combustibil și pusă la dispoziția lor mijloace de transport necesare. În legea agrară se va ținea seamă de necesitățile culturii de sfeclă. Astfel îndrumată industria de zahăr, credem că, cu timpul, vom ajunge să exportăm în loc să importăm zahăr.

Industria textilă din Vechiul Regat a suferit mult în cursul războiului, în schimb noile provincii au adus un aport important, care compensează producția. Aceasta, însă, nu e suficientă și în această ramură vom rămâne multă vreme tributarii străinătății. Pentru a încuraja ramurile industriilor textile – postav, pânză, tricotaje, pălării, mătase, etc., – trebuie scutite de taxe la import materiile prime ce ne lipsesc și prohibite articolele ce se pot fabrica la noi. Pentru a nu provoca scumpetea în interior, prohibirea se va face succesiv, în măsura intensificării producției din interior. Industria textilă are un mare viitor la noi și măsurile ce se vor lua de către stat, prin politica vamală și prin comenzile ce se vor face pentru armată și pentru alte așezăminte publice, o vor impulsiona să ajungă la o stare înfloritoare. Statul trebuie să se îngrijească și de sporirea școlilor de țesătorie (avem una singură în Cisnădie, lângă Sibiu), și de organizarea atelierelor de industrie casnică, puse pe bază comercială.

Industria pielăriei cu ramurile ei principale: tăbăcărie și confecții de pielărie (ghete, curele, mănuși, etc.) e destul de dezvoltată, deși unele fabrici au instalații primitive. E lipsită, însă, de materii

prime (piei crude și tanin), pe care, într-o țară agricolă și cu întinse masive forestiere, e nevoie să le importe. Exportul vitelor va trebui îndrumat, și din aceste considerații, spre exportul cărnii, care e mai rentabil și care va înlesni tăbăcăriilor aprovizionarea cu piei. Producția e departe de a acoperi necesitățile pieții interne, mai ales în ramura confecțiilor, care se luptă cu concurența străină.

Industria uleiurilor vegetale, care întrebuințează semințele de in, rapiță, floarea soarelui etc., au o producție în plină dezvoltare. Prin încurajarea ei s-ar putea ajunge ca materiile prime ale țării să fie în întregime prelucrate și exportul uleiurilor vegetale să ia un avânt.

Industria alcoolului reprezintă o mare bogăție a țării. În interior, vânzarea în detal ar trebui monopolizată, pentru a scăpa populația rurală din unele regiuni de abrutizare prin alcool. Producția trebuie îndrumată spre export, făcându-i toate înlesnirile. Un mijloc de încurajare al exportului, cu apărarea intereselor fiscale ale statului, ar fi constituirea unei societăți pentru exportul alcoolului, în care să participe statul și fabricanții de alcool. În acest fel statul ar putea ajunge la încasări reale, în locul taxelor actuale prea urcate (21 lei/litru), care împiedică exportul.

Din expunerea sumară ce am făcut-o asupra industriei agricole rezultă că se cere alcătuirea unui program amănunțit de muncă, întemeiat pe cercetări metodice în colaborare cu agricultorii și industriașii interesați. Această ramură importantă a industriei trebuie îndrumată și încurajată sistematic, cu multă stăruință și chiar cu jertfe din partea statului.

Industria lemnului și derivatelor lui. E una dintre cele mai mari industrii ale țării întregite. La fabricile de cherestea din Vechiul Regat s-au adăugat cele din teritoriile alipite, dintre care unele au organizații și instalații perfecționate. Numărul fabricilor de cherestea se urcă la vreo 500 cu circa 1 000 gateri și cu o capacitate de producție pe an de 200-250 000 vagoane lemn fasonat.

În trecut am exportat cantități mari de lemn brut sau semifabricat. Din datele anului 1913 putem constata că exportul lemnului reprezintă o valoare mai redusă, decât cea a importului. Cea dintâi măsură de luat e, deci, încurajarea prelucrării lemnului în interior, ca la cota de export să participe cât mai multe articole de tâmplărie, mobile, vehicule, etc. În teritoriile alipite avem mari ateliere pentru fabricarea mobilelor care pot concura cu cele străine. Îndrumând industria lemnului în această direcție, balanța dintre import și export va deveni mai favorabilă țării noastre.

În epoca refacerii și întregirii căilor noastre ferate, o chestiune importantă, în legătură cu industria lemnului, e cea a traverselor. În trecut s-au întrebuințat numai traverse de stejar, pe care, în viitor, – esența de stejar fiind scumpă, – va trebui să le înlocuim cu traverse de fag creozotate. Avem vreo patru fabrici de creozotare (Ploiești, Aiud, Tileagd, Marginea), care nu funcționează, deși materiile de injectat (aczol, de pildă) s-ar putea prepara în țară la noi. O ramură industrială importantă întemeiată pe derivatele lemnului e industria celulozei și a hârtiei. Fabricile de hârtie existente – în parte afectate de război, lipsite de piese și de unele materii prime – sunt departe de a acoperi nevoile consumului intern. În România veche se consumau anual vreo 15 milioane kg hârtie de toate felurile. Acest consum nu putea fi acoperit de fabricile existente (Letea, Câmpulung, Bușteni, Piatra-Neamț), ci se importau din străinătate mari cantități de hârtie. Noile teritorii au sporit numărul fabricilor numai cu două (Petrifalău și Zărnești), ambele cu instalații învechite.

În România, socotindu-se un consum anual de 2 kg/cap de locuitor, avem nevoie de vreo 40 milioane kg de hârtie. Toate fabricile existente, presupunând că ar putea lucra cu toată capacitatea lor de producție, nu pot produce mai mult de 20-25 milioane kg/an, așa că mai rămâne pentru import 15-20 milioane kg anual.

Chestiunea hârtiei nu trebuie, însă, privită numai din punct de vedere al producției industriale. Hârtia e și slujitoarea culturii, cu ajutorul căreia se încheagă și se răspândește gândul. Învățătura și civilizația unui popor se clădesc și din filele de hârtie ale cărților. Ieftinirea hârtiei și a tiparului e o problemă pe care statul nu trebuie să o scape nicio clipă din vedere, dacă vrea să

stârpească analfabetismul și să ridice nivelul cultural al maselor de cetățeni, chemați, prin votul obștesc, să cârmuiască destinele țării și ale națiunii.

Industria minieră. Cele mai mari bogății le cuprinde subsolul țării noastre ale cărui materii prime pot servi de bază la o puternică organizație industrială. Trebuie să reglementăm, însă, punerea în valoare a acestor bogății printr-o nouă lege a minelor, care să unifice diferitele regimuri miniere azi în vigoare. Principiile acestei legi, fiind în funcție de modificarea Constituției, ele urmează să fie stabilite în această lege fundamentală a statului român, întârzierea căreia constituie o piedică reală pentru unificarea legislativă.

Dintre ramurile industriei miniere vom înșira câteva rămânând să stăruim asupra celor mai importante. Exploatarea sării, care e monopol de stat, trebuie pusă pe alte baze. Vânzarea în interior, pentru a-i asigura un preț ieftin, se poate menține ca monopol, dar exploatarea și exportul ei urmează să fie reorganizate, ca zăcămintele bogate să fie valorificate și ca industriile, ce se întemeiază pe această materie primă, să poată lua un avânt. Zăcămintele bogate de bauxită din regiunea Bihorului ne vor înlesni să creăm cea mai importantă industrie a aluminiului din orient. Zăcămintele bogate avem și pe Valea Bistriței, care nu sunt încă studiate. Organizarea acestei industrii are nevoie de privilegii speciale, pe un timp determinat, și de intervenționism de stat. Numai așa poate fi trezită la viață. În țară avem și materiile prime pentru industria sticlei și a porțelanului, care prin încurajare și protecționism se pot crea.

Problema fierului. Industria de bază a României trebuie să fie cea a fierului și oțelului. În funcție de această industrie e politica agrară a mașinismului, industria petrolului și gazului metan, cea electrică, problema comunicațiilor, pe uscat și pe apă, și mai cu seamă armamentul pentru apărarea țării. Am văzut că atât minereurile de fier, cât și cocsul, care stau la temelia oricărei dezvoltări siderurgice, ne lipsesc. Ele se pot, însă, importa din țările vecine. Statul e dator să ia în mână problema fierului și a oțelului, organizând unități mari de producție în interior, ajutându-le să achiziționeze zăcămintele de minereu și de huilă, în teritoriile bogate în aceste materii prime, și, prin convențiile comerciale ce le va încheia, să asigure importul lor. Chiar și Anglia, bogată în minereuri și în huilă, care prin anii 1870 ajunsese să stăpânească piața mondială a fierului (cu 55% din totalitatea producției), mai târziu a fost nevoită să importe minereuri din Spania. În urma dezvoltării uriașe a industriei fierului, în preajma războiului, la Congresul Geologic din Stockholm, s-au studiat rezervele de minereu de fier și de cărbune ale pământului.

Din comunicările făcute cu această ocazie, pe noi ne interesează regiunile și țările care ne-ar putea înlesni aprovizionarea industriei noastre de fier cu minereu și cărbune. Privirile noastre trebuie să se îndrepte spre sudul Rusiei (Peninsula Crimeea, Kherci și Taman, apoi zăcămintele bogate din Krivoi-Rog) spre regiunea Caucazului (mare exportatoare de mangan) spre coastele Asiei Mici, a Greciei și spre Peninsula Balcanică. Am putea importa minereu chiar și din Tunisia, Algeria și din Spania. În unele dintre aceste regiuni, am putea obține concesiuni de exploatare prin societăți pe acțiuni sau să ne interesăm în societățile existente. Minereul l-am putea transporta pe apă până la Galați, Corabia și Orșova, care porturi ar trebui să fie amenajate spre acest scop.

Cărbunele de piatră îl putem obține din Anglia, Polonia, Cehoslovacia, sau vom căuta ca topirea minereului și carburarea fierului să o obținem cu ajutorul energiei electrice. Aici nu putem intra în amănunte, arătând posibilitățile acestei aprovizionări cu materii prime, necesare industriei fierului și oțelului. Trebuie să spunem însă, că statul, prin politica de import a minereului și cărbunelui ar urmări economisirea rezervelor de care dispunem, cum fac chiar și țările bogate în aceste materii prime. Dar nu putem să ne mulțumim cu atât. Direcția Metalurgică și Institutul Geologic vor cerceta metodic întreg teritoriul țării, stabilind eventualele zăcămintele de minereu de fier și mangan, care vor fi explorate și aduse în stare de exploatare, ca, în caz când vom avea

nevoie de ele, să se poată începe fără întârziere lucrările. Zăcămintele aflate în proprietate particulară trebuie cumpărate de stat sau de societatea ce acesta o va înființa.

Prin alipirea Ardealului și Banatului, țara noastră a câștigat mari uzine metalurgice, cele mai mari din regiunea carpato-balcanică. Statul a intrat în posesia uzinelor de fontă de la Hunedoara și Cugir (în această din urma localitate sunt uzine mai mici, în care se fabrică și oțelul) și a minelor de fier de la Ghelari, etc. Uzine particulare sunt cele de la Reșița și cele de la Călan, acestea din urmă în apropierea Hunedoarei.

Cele mai importante sunt cele de la Reșița, deținute de „Societatea privilegiată de căi ferate austro-ungare”, cu sediul în Viena. Avera Reșiței se compune din 133 460 ha teren și păduri (98 000 ha), din care se exploatează 470 000 m³ de lemn pe an; minele de cărbuni de la Anina, Doman și Secu, din care se prepară cocsul metalurgic, singurele în întreaga Românie; minele de fier de la Dognecea, Delinești, Armeniș bogăția cărora e evaluată la 1 200 000 t, cu o producție anuală de 80 000 t; minele de aramă și de pirite din Sasca și Moldova-Nouă, abandonate; cuptoarele de cocs de la Reșița și Anina, cu o producție anuală de 100 000 t cocs metalurgic; trei furnale înalte la Reșița și Anina, cu o producție anuală de fontă de 120 000 tone; oțelăriile Reșița, cu o producție anuală de fontă de 150 000 tone oțel; laminoarele Reșița, cu o producție anuală de 120 000 t etc.; ateliere de construcții: forje, fabrică de muniții, de material de căi ferate, șantiere de poduri, rezervoare, de mașini agricole. Atelierele sunt deservite de căi ferate pe întreg domeniul Reșiței și de o uzină hidraulică cu randament anual de 25 milioane kW. Reșița are participatii la diferite societăți, dintre care amintim: „Societatea Anonimă sârbească de mine și metalurgie” și „Societatea pentru industria fierului din Nadrag”.

Reșița e deci o unitate completă de producție metalurgică a țării, cu care nu se poate compara niciuna. Cea de la Hunedoara, a statului, e trunchiată, întrucât nu are decât mine de fier și cinci furnale înalte pentru fontă. Fonta de la Hunedoara, în fosta Ungarie, se transporta la uzinele și atelierele (mai ales la cele din Diósgyőr), care au rămas afară de granițele noi ale țării noastre. Din aceste două unități de producție, Reșița – particulară – și Hunedoara – a statului, – va trebui să se creeze o singură unitate. Reșița, conform tratatelor de pace, proprietarii ei fiind austro-ungari, nu se poate lichida, dar grupul austro-ungar și-a exprimat dorința, îndată după război, să naționalizeze această întreprindere mare aducând-o ca aport într-o societate anonimă românească, ce s-ar înființa, fie ca independentă cu colaborarea capitalului indigen, fie sub controlul statului, participând și acesta cu aportul Hunedoarei.

Societatea astfel alcătuită, ar da majoritatea capitalului în mâinile românilor și, prin urmare, ar prezenta toate garanțiile că va conduce politica fierului conform directivelor dictate de interesele statului. Această societate ar avea menirea să facă instalațiile pentru fabricarea locomotivelor, apoi o întreprindere pentru fabricarea tuburilor și a altor materiale necesare industriei de petrol și de gaz metan, și, în fine, să organizeze o mare societate în colaborare cu statul, – căruia îi va reveni majoritatea capitalului, – pentru fabricarea tunurilor, armelor și munițiilor. În același timp, statul se va îngriji și de instalarea unei fabrici pentru materii explozibile. O asemenea organizație ne-ar înlesni să realizăm și să rezolvăm toate problemele dependente de politica fierului, pe care le-am amintit. Această unitate de producție ne-ar înlesni să reglementăm și prețurile fierului în interior și să luăm succesiv măsurile tarifare pentru protecția industriilor indigene în dezvoltare.

O altă soluție ar fi să menținem cele două unități de producție Reșița și Hunedoara, ca organizații independente. Această soluție are dezavantajul că Reșița ar rămânea o organizație particulară și ar scăpa de sub influența directă a statului, iar organizarea Hunedoarei, ca întreprindere de stat ar cere o investiție de vreo 4-500 milioane lei, care sumă, în situația financiară de acum, statul e imposibil să o poată găsi și să o treacă peste graniță pentru comenzi de mașini

necesare noilor instalații. Dar dezavantajul cel mai mare ar fi, că industria grea a fierului nu ar avea o conducere și o politică unitară.

Când vom vorbi de gazul metan, vom arăta că și acesta trebuie să se exploateze de o singură unitate, care va fi subordonată intereselor de industrializare ale țării. Pentru industria fierului, gazul metan poate avea o importanță hotărâtoare, dacă el se va putea întrebuința în procesul de oxidare al fierului, după cum pare că ne făgăduiesc experiențele reușite de laborator.

Rezolvarea problemei fierului și a oțelului nu mai poate întârzia. De la ea atârână întregul program al refacerii noastre economice. Uzinele mari, ce le avem, trebuiesc puse în funcțiune. De aceea înclinăm spre o soluționare unitară, neîntârziată a chestiunii Reșița și Hunedoara, ca să înceteze provizoriile și situațiile nesigure, care nu sunt prielnice unei munci rodnice, unei intensificări a producției și unei politici conștiente a fierului.

Problema aurului. Am amintit de zăcămintele noastre de aur din Munții Apuseni. Aceste zăcămintele sunt exploatare, de stat și de particulari, în trapezul ce se întinde între Brad-Baia de Criș-Baia Arieșului și Zlatna, apoi în regiunea Baia Mare. Celelalte zăcămintele din țară sunt fără importanță.

Producția de aur a Ardealului, în curs de 10 ani, înainte de război, a fost următoarea:

1906	3 572 384 kg
1907	3 359 146 kg
1908	3 144 725 kg
1909	2 605 252 kg
1910	2 919 026 kg
1911	2 971 875 kg
1912	2 712 620 kg
1913	2 786 215 kg
1914	2 527 398 kg
1915	1 770 042 kg

Total: 28 368 683 kg

Producția medie anuală de aur se poate, deci, socoti cam la 3 000 kg (anul 1911). Din statistica amănunțită a exploatărilor constatăm că în regiunea căpitănatului Zlatna, unde exploatările, în 1911, s-au întins pe un teritoriu de 6 037 ha, 303 șteampuri de oțel, tip californian, au produs 1 405 415 kg aur, iar restul de 537 416 kg a fost produs de cele 668 șteampuri țărănești, cu 5 883 săgeți de lemn. Același raport al producției, între exploatările perfecționate și cele primitive, îl găsim și în regiunea căpitănatului Baia Mare. Chestiunea ce trebuie să ne preocupe este, cum am putea spori producția aurului și ce organizație ar trebui să dăm exploatărilor pentru atingerea acestui scop. Un calcul aproximativ ne va arăta, că perfecționând mijloacele de exploatare a minereului și a sfărâmării lui, am putea obține, într-un singur an, producția celor 10 ani dinainte de război.

O săgeată californiană sfarmă cca. 1 500 tone minereu. Dacă vom pune în funcțiune 3 000 de săgeți noi (2 000 în regiunea Abrudului și 1 000 în regiunea Baia Mare), s-ar putea sfărâma 4 500 000 tone minereu aurifer. Socotind numai 4 gr aur fin la tona de minereu (în realitate se obține 3,5-5 gr), am obține 18 000 kg aur pe an. La minereul aurifer obținut prin stampare, trebuie să mai adăugăm aurul nativ și topirea șlicurilor (piritelor), așadar cantitatea de aur medie ce se obține, în exploatările noastre aurifere, e de 7-10 gr aur fin de tonă. Pentru a rămânea, însă, în cadrele unui calcul real, vom socoti numai 6 gr aur la tonă. Astfel, din cele 4 500 000 tone minereu aurifer, am putea realiza o producție anuală de 27 000 kg aur. În 10 ani, am putea dispune deci de un stoc de aur de 270 000 kg,

care socotite pe prețul de 3 100 lei aur kg, ar reprezenta 737 milioane lei aur, adică acoperirea metalică a unei emisiuni de bilete garantate de aproape 2½ miliarde.

Producția de 27 000 kg – la care n-am adăugat producția actuală de cca. 3 000 kg anual – raportată la producția mondială a aurului, e neînsemnată. În 1913, producția mondială a fost peste 773 000 kg. N-am adăugat nici argintul, nici plumbul și alte produse, care se obțin deodată cu extracția aurului. În ce privește cantitatea minereului de care dispunem, e destul să amintim, că numai în Munții Apuseni – după o evaluare austriacă – zăcămintele minereului aurifer au o lungime de 55 km și o lățime maximă de 30 km. Intensificarea producției aurului nu se poate face cu întreprinderi mici, care contează pe găsirea aurului nativ. Acest factor al norocului este eliminat în întreprinderile mari¹¹¹.

Soluția cea mai nimerită ar fi organizarea unui sindicat al producției aurului, în care să participe statul, cu minele și uzinele sale, și particularii. Sindicatul ar putea găsi ușor atât capitalul necesar pentru noile instalații, cât și modalitatea de a garanta un împrumut pe seama statului, ca acesta să poată proceda la refacerea monedei sale depreciate. Importanța sporirii producției de aur constă în faptul, că e singura posibilitate, de a ne aproviziona succesiv cu aur. A cumpăra aur din străinătate, e greu, întrucât el nu se găsește în comerț. Aurul, ca materie primă, ar putea îndemna și la înființarea industriei de aur (bijuterii, ceasornice, etc.). Depinde de munca și priceperea noastră să mutăm aurul din sânul pământului în visteria statului și din o țară, ce se bocește pe ruinele monedei sale, să ne prefacem într-o țară bogată și înfloritoare.

Problema izvoarelor de energie. – În organizarea producției, pe lângă materiile prime, au o importanță hotărâtoare izvoarele de energie, care determină dezvoltarea industrială a unei țări. Am văzut că noi suntem bogați în tot felul de generatori de energie, pe care, dacă îi vom ști întrebuința, vom reuși să învingem nu numai toate dificultățile epocii de tranziție, ci să punem temelii durabile consolidării și expansiunii noastre economice. Problema izvoarelor de energie trebuie să aibă o organizație unitară, să fie condusă de o comisie specială a energiei și să fie reglementată de o lege a energiei, care va completa pe cea a minelor. Principiul fundamental în economia izvoarelor de energie, e întrebuințarea celor inepuizabile și exploatarea rațională a celor epuizabile.

Dacă cercetăm repartizarea, geografică a surselor de energie, constatăm că șesul Dunării muntene dispune de petrolul din regiunea subcarpatică și de energie hidroelectrică; Moldova, Basarabia și Bucovina, aproape numai de cea hidroelectrică, apoi de zăcăminte slabe de cărbuni, lignit și de petrol; Ardealul și Banatul de gaz metan, de cărbuni, poate de petrol și de importante căderi de apă.

¹¹¹ Interesante sunt pentru producția în masă, care s-a făcut de minele „Doisprezece Apostoli”, între anii 1900-1910, următoarele date: cantitatea anuală de minereu stampat, în medie pentru cei 10 ani: 180 000 tone. Producția brută de aur din stampare, 1 047 335 kg, adică 5,82 gr pe tona de minereu; producția brută de aur nativ, 486 818 kg, adică 2,70 gr pe tona de minereu; producția brută de aur din șlicuri și extracție, 110 610 kg, adică 0,61 gr pe tona de minereu; Producția totală pe câte un an, 1 644 763 kg, adică 9,15 gr pe tona de minereu. Cheltuielile totale pentru extragerea și producerea minereului, pe tonă 11,47 coroane. Rentabilitatea, pe anul 1909/1910, se prezintă precum urmează: cheltuielile totale: 2 158 125 coroane, adică 11,87 pe tona de minereu; la o producție de 1 575 204 kg aur, cheltuielile pe kg = 1 370 coroane; valorificarea aurului produs 36 180 742 = 297 coroane pe kg; de aici rezultă un beneficiu de 1 459 949 coroane = 927 coroane pe kg de aur brut (cf. Dr. Ing. F. Schumacher, Die Golderzlagertstätten und der Goldbergbau der rudaer Zwölf-Apostel-Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen, Berlin 1912, paginile 108-110).

Calculul este făcut pentru zăcămintele bogate. Observăm că zăcămintele de aur din Ardeal, deși au o bogată bibliografie, nu sunt temeinic și complet studiate. O organizație, așa cum o propunem, ar urma să studieze posibilitatea de extracție a celor 45 milioane tone minereu și să facă calculul de rentabilitate a tuturor regiunilor pentru a obține o medie. Soluțiile date de noi sunt provizorii și servesc numai ca indicație, arătând că cheia stocului metalic a problemei noastre valutare se găsește în țară la noi.

Regiunea cea mai bogată în generatori de energie e Ardealul, care va deveni centrul industrial al țării. Localizarea industriilor ce se întemeiază pe combustibil ieftin e indicată de natură în Ardeal. Generatorii de energie sunt aceia care dau un caracter unitar industriilor naționale dintr-un stat, strâns legate de popor. Agricultura și industria, cu toate ramurile lor, trebuiesc unite într-un corp organic mlădios și variat, economicește într-o interdependență continuă, căci numai astfel își dobândește țara o putere de coeziune. Statul e chemat să călăuzească această unitate economică organizată.

Căderile de apă. Cea mai importantă sursă de energie a țării sunt căderile de apă, din care putem obține 1 500 000 C. P. anual. Țările industriale mari, cum e Germania, utilizează 1 450 000 C. P., iar Anglia nu atinge nici 1 000 C. P.

Râurile din noile teritorii de peste munți sunt amănunțit studiate (vezi: Viczian Ede, Magyarország vizerői – Energia apelor din Ungaria – Budapesta, 1913 și publicația Ministerului Ungar de Comerț, Emlékirat Magyarország elektromos energiával való ellátásáról – Memoriu asupra înzestrării Ungariei cu energie electrică, Budapesta, 1918), Energia apelor din Transilvania și Banat reprezintă aproximativ 700 000 C. P., la care trebuie să adăugăm Dunărea, la Cazane, cu o putere medie anuală de 350 000 C. P., după planurile și studiile amănunțite ale profesorului Dionisie Bánki. Numai din apele de pe teritoriul Ardealului putem deci obține 1 milion C. P.

În Vechiul Regat și Basarabia, apele sunt mai puțin studiate; – aici lipsește și o lege a apelor. Singură căderea Bistriței, de la Bicaz, e bine studiată de domnul inginer D. Leonida, și reprezintă 200-250 000 C. P. Din toate râurile Vechiului Regat desigur că s-ar putea obține o forță motrică de peste 500 000 C. P.

România astăzi nu ar fi în stare să consume nici jumătate din energia obținută din căderile de apă, presupunând că ar întrebuința-o exclusiv pe aceasta. Când urmărim, însă, dezvoltarea industrială a țării, trebuie să avem în vedere energia hidraulică inepuizabilă și să ne gândim la utilizarea ei în măsura cererii. Ea are o deosebită importanță la electrificarea, căilor ferate. Ca să nu întârziem prea mult cu electrificarea principalelor linii ale drumurilor de fier, s-ar putea instala uzine electrice termice, care, după construcția celor hidraulice, ar rămânea de rezervă. Construcția liniilor ferate noi, prin defileele Carpaților, impune această electrificare. Prin electrificarea țării, ar câștiga toate industriile și s-ar crea cele electrochimice. Industria sării și a aluminiului nu pot funcționa decât întrebuințând metoda electrolizei. Electricitatea, pe lângă industrie, se întrebuințează cu folos și în agricultură; cu ajutorul ei, cu a micilor motoare electrice, se poate dezvolta munca la domiciliu, cu care este obișnuit țaranul nostru. Această problemă a electrificării, așa de importantă, nu se poate rezolva fără un program unitar, studiat în cele mai mici amănunte, și fără o lege care să reglementeze relațiile de drept ale energiei electrice, unificând și completând toate dispozițiile astăzi în vigoare. Aceasta se va face deosebit de legea privitoare la gospodăria apelor (vezi proiectele de legi din Austria, 1918, și alte state).

La executarea programului de captare a apelor noastre, pentru obținerea energiei electrice, va trebui să interesăm capitalul străin, statul rezervându-și dreptul de a răscumpăra, oricând, instalațiile executate.

Gazul metan. Acest combustibil ideal, care se întrebuințează intensiv în America de Nord, la noi abia e la începutul utilizării lui. Nu exagerăm, dacă afirmăm că el poate preface întreg bazinul Ardealului într-o uzină. După studiile necomplete ce s-au făcut asupra domurilor de gaz metan din Ardeal, rezerva de gaz se poate evalua la minimum 72 miliarde m³, ceea ce corespunde la aproape 12 milioane vagoane de cărbuni de 7 000 calorii. Cercetări amănunțite pentru descoperirea de noi domuri și pentru aprofundarea celor cunoscute, desigur că ar dubla rezerva gazului metan din bazinul Ardealului. Studiile sistematice începute de statul ungar, sub conducerea geologului Böckh, trebuiesc continuate.

Exploatarea gazului metan e monopol de stat și el trebuie menținut. Idealul ar fi ca acest combustibil să fie exploatat numai de stat, fără să fie concesionat și el să fie pus la dispoziția industriilor pe prețul de cost sau chiar sub acest preț, pentru a înlesni instalarea marilor industrii, care ar spori veniturile statului și deci ar compensa înzecit pierderile de la exploatarea gazului.

Principiul fundamental al exploatării, fie că se face în regie de stat, fie că se concesionează, e să se mențină monopolul exploatării, singur în stare să facă o exploatare rațională a gazului și să realizeze politica de stat a combustibilului ieftin și permanent. Industriile ce se vor înființa, întemeindu-se pe acest combustibil, trebuie să fie asigurate că-l primesc regulat și pe un preț stabil și uniform. Acesta e și interesul statului în industrializarea țării. Sondele de gaz, ce s-ar epuiza, urmează să poată fi înlocuite cu altele și rețelele de conducte, ce aprovizionează industriile, trebuie astfel construite ca ele să poată fi alimentate de sondele și de terenurile de rezervă. Neavând unitatea exploatării, acest program unitar e irealizabil. Dacă s-ar concesiona la mai multe societăți, concurența dintre ele n-ar putea menține prețurile uniforme și n-ar putea asigura permanența aprovizionării și deci un program vast industrial, așa cum îl concepem noi, nu ar fi cu putință de înfăptuit. Baza acestui program e ca prețul gazului să fie uniform pentru toate industriile, la orice distanță s-ar găsi de câmpurile de gaz, adică industriile din jurul sondelor să-l primească pe același preț ca și cele de la extremitățile conductelor. Numai astfel putem exclude concurența dintre același fel de fabricate.

Statul ungar proiectase să transporte gazul metan din Ardeal, pe Valea Mureșului, până la Arad și, prin Cluj-Oradea Mare, până la Budapesta. Acest program trebuie inversat, îndreptând conducta principală spre Brașov-Făgăraș, unde proiectăm marile uzine ale armamentului pentru apărarea națională. Conducta pe Valea Mureșului poate fi prelungită până în regiunea Hunedoarei, unde se vor dezvolta, în viitor, principalele noastre uzine metalurgice. Toate orașele din bazinul Ardealului vor trebui legate prin conducte de gaz metan, care vor fi chemate să servească și ideea consolidării naționale. Societatea U. E. G., care deține o parte a câmpurilor de gaz metan, urmează să fie lichidată fără întârziere și înlocuită cu o organizație unitară, națională a statului, a comunelor urbane din Ardeal și a capitalului particular. Petrolul din Ardeal se va explora de aceeași organizație. Paralel cu exploatarea gazului metan, în Ardeal se vor pune în valoare și căderile de apă, ca forța mecanică să poată fi distribuită rațional și pe o perioadă de timp cât mai lungă.

Petrolul. În cursul războiului s-a evidențiat marea importanță a acestui generator de energie și, prin urmare politica petrolului astăzi e ușor de stabilit. Europa dispune de foarte puține zăcăminte de petrol. Producția Carpaților galițieni și românești, singura regiune importantă, în 1913 abia a atins 5,86 % din producția mondială. Bogatele zăcăminte rusești, din cauza situației lor, nu contează pentru piețele Europei, ca și cele din America. Viitorul petrolului din România, ce reprezintă 3,72 % din producția mondială, e de cea mai mare importanță, mai ales pentru piețele Europei Centrale, de care ne leagă Dunărea. În trecut, statul român nu a avut nicio politică a petrolului. Cu toate stăruințele ce s-au depus de oamenii specialiști și prevăzători, guvernele au ezitat să rezolve problema petrolului, așa cum dictau interesele superioare ale statului. Până acum statul nu dispune decât de terenuri nepuse în valoare, de conductele până la porturi și de un control al vânzării lampantului.

E timpul ca statul să rezolve această importantă chestiune, fără ezitare, ori de câte dificultăți s-ar izbi. Soluția este: extinderea legii petrolului și gazelor naturale de monopol din Ardeal, cu oarecare întregiri, asupra întregului teritoriu al țării, fără atingerea drepturilor câștigate, care vor fi, însă, supuse și ele unei reglementări. Această soluție presupune înscrierea în constituție a dreptului statului de a dispune asupra tuturor generatorilor de energie, iar legile speciale (a minelor, a apelor și a energiei) vor specifica amănunțele. Explorarea și exploatarea terenurilor petrolifere se va face de un sindicat, în care vor participa toate societățile existente – ca cele cu

capital străin să nu se poată plânge împotriva unei excluderi. Până atunci, ne vom îngriji să se înființeze societăți românești cât mai puternice spre a nu rămânea în inferioritate sau față în față numai cu societățile străine. Principiile care ne vor călăuzi în rezolvarea petrolului sunt cele stabilite de mult de oamenii noștri de știință, și anume: sindicatul petrolului, pus sub controlul și directiva statului va organiza societățile în care va participa și statul pentru: 1) explorarea zăcămintelor; 2) exploatarea terenurilor; 3) exploatarea gazelor naturale (acestea s-ar da, eventual, aceleași societăți care exploatează gazul metan din Ardeal); 4) prelucrarea petrolului (rafinării); 5) transportul și înmagazinarea petrolului; 6) desfacerea în interior și exportul; 7) industrii chimice, care utilizează petrolul sau derivatele sale ca materie primă. Sindicatul ar organiza exploatările pe regiuni, ca să se poată aplica metodele rigurose științifice.

Idealul spre care tinde orice țară producătoare de petrol e ca prețurile în interior să fie cât mai reduse, iar produsele destinate exportului să fie îndreptate spre piețele, unde se pot obține prețurile cele mai ridicate, care, pentru noi ar fi țările de-a lungul Dunării. Această politică a petrolului nu o vom putea realiza de azi pe mâine. Va trebui să facem, însă, un început și succesiv să înfăptuim întreg programul. O comisie a petrolului, ca o subsecție a comisiei generale a generatorilor de energie, va pregăti toate lucrările și proiectele de legi.

Cărbunii. Am lăsat la urmă cărbunii, deși trebuia să-i punem în fruntea generatorilor de energie. I-am lăsat la urmă, fiindcă țara noastră are puține zăcăminte de cărbuni de calitate superioară. În afară de huila liasică din regiunea Banatului, restul e lignit de diferite calități. Cercetări sistematice, mai ales în Banat, poate vor descoperi noi zăcăminte liasice exploatabile. Zăcămintele cele mai importante sunt în Valea Jiului, pe care urmează să o prefacem într-o singură unitate de exploatare (astăzi se face de către stat și particulari). Lignitul din celelalte regiuni se poate exploata cu folos pentru industriile locale. Cu ajutorul metodelor noi – brichetare și saturație cu petrol – se obține o sporire a caloriilor lignitului inferior și deci poate fi utilizat și la distanță.

În utilizarea cărbunelui va trebui să introducem metodele științifice, cu ajutorul cărora putem reduce consumul cu 30-50%. Astfel privită problema izvoarelor de energie, credem, că ea este una din temelii organizației noastre economice. Îndrumată în sensul indicat de noi, ea nu asigură numai dezvoltarea agrară și industrială a țării, ci și independența politică a statului nostru. Ea e temelia autonomiei și expansiunii economice a României viitoare.

Politica financiară și monetară. Ea formează obiectul unei expuneri din partea departamentului finanțelor. Noi vom stăruii numai asupra câtorva chestiuni ce sunt în strânsă legătură cu programul economic al producției. Pentru a înlesni circulația bunurilor pe teritoriul țării și pentru a exporta excedentul producției, e neapărat necesară unificarea monetară, întârzierea căreia e o gravă eroare financiară. Ea trebuia făcută îndată după Unire. Faptul că astăzi sunt în circulație, pe lângă biletele legale ale Băncii Naționale, cele ale Băncii Generale, coroanele austro-ungare și rublele diferitelor regimuri, constituie nu numai un haos monetar, ci și o piedică pentru economia națională. Orice jertfe ar costa retragerea din circulație a biletelor moștenite de la starea de război, trebuie făcută cât mai repede. Fără o singură măsură a valorilor e cu neputință îndrumarea procesului de producție și reluarea relațiilor de schimb cu străinătatea.

Deodată cu această unificare monetară, se ridică o serie de probleme: valuta depreciată, reorganizarea băncii de emisiune cu extinderea privilegiilor ei asupra întregului teritoriu al țării, consolidarea datoriilor externe și interne și alcătuirea unui buget al noului stat român, – probleme a căror rezolvare este extrem de dificilă, deoarece ele nu sunt atârătoare numai de forțele economice și sociale ale națiunii noastre, ci sunt în funcție de starea generală mondială, frământată de crize până acum necunoscute, ca proporții, în istoria omenirii. Criza bântuie în special în Europa. Una din cauzele principale ale acestei crize este dezordinea financiară de după război,

caracterizată prin dezechilibrul valorii monetare în circulație și de enormele sarcini ce apasă finanțele tuturor statelor ce au purtat războiul. Statul nostru, în cursul războiului, a fost silit să sporească circulația financiară, fără să se poată îngriji de o acoperire reală. Chiar și stocul metalic din trecut, depozitat la Moscova, până la restituirea lui îndoielnică, se poate considera ca dispărut. Așa că și emisiunea antebelică de bilete a rămas fără etalon de aur. Întreaga emisiune a biletelor, azi în circulație, e deci garantată numai de etalonul de credit al statului.

În epoca consolidării și unificării, statul mai are nevoie de mari împrumuturi pentru a putea face față potopului de sarcini ce cad pe umerii lui. Unificarea monetară, de care am pomenit, va spori și ea emisiunea de bilete, având ca acoperire iarăși creditul statului (statul, pentru aceste sume, se va acoperi cu creanțele ce le are față de Germania pentru biletele Băncii Generale și cu cota ce i se cuvine din lichidarea băncii austro-ungare). Reforma agrară va mai mări aceste sarcini cu sume considerabile. Despăgubirile de război, reconstrucția regiunilor devastate și vastul program de refacere vor cere alte miliarde. Achitarea sau consolidarea bonurilor de tezaur, emise pe piețele străine pentru aprovizionarea țării după război și consolidarea datoriilor interne, vor epuiza și mai mult creditul statului. Statul, pentru toate aceste cheltuieli, e avizat la resursele proprii și la cota ce se va stabili de comisia de reparații. Situația e agravată și de starea de război pe care suntem siliți să o menținem în regiunile dinspre Tisa și Nistru și de agitațiile din interior, a căror înfrânare consumă milioane peste milioane. Aceste cheltuieli enorme, care, până acum, s-au făcut fără să ne îngrijim de venituri corespunzătoare, pun finanțele statului la grea încercare.

Alcătuirea unui buget echilibrat, fără o reformă radicală a impozitelor, e aproape cu neputință. Reforma impozitelor, oricât ar fi ea de indulgentă, va avea o repercusiune nu numai asupra valorii monedei, ci asupra întregii noastre vieți economice și în special asupra producției.

Situația zugrăvită ne îndrituiește să întrezărim clipe grele pentru viața financiară a țării noastre. Avem însă convingerea că, prin o politică armonică și bine chibzuită, vom izbuti să trecem peste greutățile ce ne apasă. Am arătat mai sus posibilitatea, de a spori stocul metalic al băncii de emisiune, prin intensificarea exploatării minelor de aur și prin punerea în valoare a altor bogății naturale ale țării. Orice eforturi pentru îmbunătățirea situației financiare vor fi infructuoase, fără o muncă încordată pentru sporirea producției. Producția e singura care va putea balansa deficitul din trecut. Măsurile fiscale, ce se vor lua, vor trebui să acorde deci producției agricole și industriale un regim de protecție. Ar fi cea mai mare greșeală, dacă echilibrarea bugetului ne-ar ispiti să lovim în factorii de producție ai organizației capitaliste. Să nu se uite că deprecierea monedei e impozitul cel mai greu pe care trebuie să-l suporte cetățenii.

Moneda noastră devalorizată va fi foarte greu să o ridicăm la paritatea aurului, fără a retrage din circulație actualele bilete și fără a le înlocui cu altele garantate de un etalon metalic, punând în circulație un stoc de bilete care să corespundă necesității de circulație financiară a avuției noastre naționale. Operațiunea aceasta se va putea face, fără mari dificultăți, după ce vom fi reușit să fixăm fluctuațiile valutare ale leului la un curs mai stabil și după ce vom fi reușit să ne apropiem de normalizarea vieții noastre economice. Fluctuațiile valutare nu le vom putea înlătura decât prin orânduirea bugetului statului, prin introducerea de economii, prin producția și exportul mereu crescând, prin o balanță de valori activă și prin oprirea emisiunilor Băncii Naționale fără acoperiri reale. Datoriile externe și interne urmează să fie consolidate pe termene lungi, ca sarcinile generației de astăzi să fie repartizate și pe cele viitoare.

Din punct de vedere al producției, important este că procesul ei ascendent să nu fie tulburat sau împiedicat de crize financiare permanente. Pletora de numerar ce se găsește în circulație, în momentul de față, va căuta desigur plasamente productive și va înlesni crearea de noi întreprinderi ce vor aproviziona piața internă cu cea mai mare parte a articolelor ce suntem siliți să le importăm. Aceste investiții trebuiesc însă, încurajate și inițiate chiar din partea statului. Epoca de tranziție o vom trece cu mult mai ușor prin intensificarea muncii și a producției, decât prin inchiziții fiscale.

Echilibrarea bugetului va trebui să se facă prin sporirea veniturilor normale ale statului, rezultate din sporul producției și a capitalului. Cotele impozitelor pentru întreaga țară trebuie să fie stabilite în funcție de economia națională progresivă; ele nu este îngăduit să constituie o piedică, nici pentru intensificarea producției și nici pentru dezvoltarea capitalistă a țării.

Am cercetat organizarea producției din o serie de puncte de vedere. Firește, că suntem departe de a fi lămurit complexul problemelor legate de această organizare. Din expunerea sumară și fragmentară ce am făcut-o se desprind clar uriașele eforturi ce trebuie să le facă națiunea noastră pentru a desțeleni câmpul bogat al producției naționale. Poporul nostru, în istoria lui, nu a fost decât trecător unit într-o singură forță politică; într-o forță economică n-a fost niciodată. Unirile politice, parțiale sau integrale, din trecut, s-au stins ca tot atâtea visuri frumoase. Acum, din mila lui Dumnezeu și din vrednicia noastră, am izbutit să ne vedem adunați, pentru vecie sub un singur sceptru de domnie și într-o singură unitate politică-economică. După 18 veacuri, a reînviat împărăția daco-romană, rezemată pe Dunăre și pe Carpați. Sămânța traco-latină, bătută de atâtea furtuni, rodește abia acum, când își înalță coroana vieții de stat în lumina istoriei. Prin rădăcinile strămoșilor, înfipti până în rărunchii acestui pământ, și cu tulpina neamului oțelită de vijelia primejdiilor, această coroană e chemată să înflorească în plin și, ca unitate organizată, să stăpânească apele Dunării bătrâne și să îmbogățească civilizația umană dintre Carpați și Balcani.

IV. Circulația producției

Viteza producției nu e determinată numai de coeficientul capacității mentale și materiale, ci și de coeficientul capacității de circulație. În organizația actuală a vieții economice, rapiditatea cu care circulă capitalul indică bogăția unei țări. Circulația rapidă a capitalului mărește beneficiile și sporește capitalul. Într-o țară, cum e a noastră, după război, cu teritorii devastate, cu o populație diminuată și sărăcită, cu o parte a bunurilor distrusă, numai o pulsație cât mai accelerată și mai intensivă a bunurilor poate să o întrămeze. Rapiditatea și intensitatea circulației se poate obține, pe lângă metodele de producție și utilaj, prin mijloacele de transport.

Circulația contribuie și la cimentarea solidarității sociale și economice a neamurilor. Ea făurește marea operă umană: *națiunea*. Din timpurile preistorice, căile de circulație au apropiat deosebitele grupuri omenești de pe suprafața globului. Căile de circulație au creat raporturile dintre popoare și le-au influențat, aducându-le impulsuri proaspete de viață; ele au fost firele ce au legat sufletele oamenilor și le-au încheșat în unități etnografice. Însăși statele, la originea lor, s-au înfiripat din câte o cale de circulație. Chiar și la obârșia întemeierii celor două voievodate române stau două direcții de comerț, după cum susține unul dintre cercetătorii trecutului nostru. Căile de circulație, pentru a deveni statornice, se întregesc prin căi de comunicație construite, ce dau un avânt nou vieții economice și culturale a națiunilor.

Căile de comunicație. Principiile călăuzitoare în construirea căilor de comunicație (șosele, drumuri de fier, navigație fluvială etc.) se pot rezuma în următoarele: unificarea tuturor căilor de comunicație dintre Vechiul Regat și teritoriile eliberate, apoi completarea lor, în special prin defileele Carpaților; îndreptarea tuturor spre Dunăre și mare, în legătură cu o axă centrală comercială, care ar atinge punctele: Galați-Buzău-Brașov-Cluj-Oradea Mare, cu bifurcația actuală Teiuș-Arad; axa comercială va fi întretăiată de o a doua axă ce va urma direcția: Cernăuți-Vatra Dornei-Toplița-Miercurea Ciuc-Brașov-București-Giurgiu, cu bifurcațiile actuale; această axă va fi completată cu alte linii paralele; din axa a doua vor porni cât mai multe linii perpendiculare pe Tisa și Nistru; în centrul celor două axe principale, adică în regiunea Brașovului, vor fi construite uzinele pentru apărarea națională; Muntenia și Dobrogea vor fi legate prin linii noi de mare (de exemplu: Oltenița-Bazargic-Balcic; Călărași-Silistra-Mangalia; Hârșova-Babadag) și se va construi

încă o linie de la Măcin, paralel cu Dunărea, spre linia Novi Sad-Pazar-Șumla; liniile ferate principale vor fi dublate și electrificate cu ajutorul centralelor termice și hidraulice; liniile de navigație fluvială vor completa pe cele ferate; șesul muntean se va lega, prin canale, de Dunăre și mare; reconstrucția și sporirea porturilor dunărene și maritime; înființarea de șantiere navale pentru flota de război și cea comercială; în sfârșit, completarea comunicațiilor prin linii aeriene și întreținerea unei puternice flote de aviație cu aparate construite în țară.

O comisie specială va pregăti toate proiectele și va supraveghea executarea lor programatică și coordonată, în măsura mijloacelor de care va dispune statul. La nevoie, acesta va apela și la colaborarea capitalului particular indigen și străin. Fără rețeaua de linii de comunicație, întreg procesul de intensificare al producției e irealizabil. De refacerea și construirea liniilor de comunicație, în special a celor ferate, atârână sporirea producției și înflorirea economică a țării. Organizația economică capitalistă modernă se întemeiază pe căile de comunicație, pe capacitatea și rapiditatea lor de circulație.

Politica comercială. Circulația producției în interior și pe piețele străine e determinată și de politica comercială a statului. Între liber-schimbism și protecționism nu trebuie să stăm nicio clipă la îndoială. Liber-schimbismul distruge popoarele aflate în faza capitalismului începător. Comerțul liber e cerut de imperialismul cuceritor, care nu vrea să aibe nicio piedică în cale. Protecționismul se exercită prin politica tarifară și prin politica transporturilor. Stăruința țării noastre este să ajungem cât mai repede la o balanță comercială activă. Spre acest scop va trebui să încurajăm exportul și să restrângem importul tuturor articolelor de care ne putem dispensa și pe care le putem produce în țară. Intervenționismul de stat, în materie comercială, intervenționism care a ajuns la apogeu în cursul războiului, va trebui să se restrângă numai la stabilirea normelor generale ale politicii comerciale, la îndrumarea organizării comerțului și, pentru sporirea veniturilor, la participarea la beneficiile realizate de aceste organizații. În interior, trebuie să se ridice toate prohibițiile ce stau în calea libertății comerțului, iar în comerțul exterior, urmează să încurajăm agricultura și industria indigenă. Legea cererii și a ofertei trebuie să stea la baza tuturor tranzacțiilor și la fixarea prețurilor.

Libertatea comerțului nu poate fi realizată brusc. Avem nevoie de o epocă de tranziție, în care, succesiv, să se desființeze toate măsurile restrictive și de constrângere. Prin legi speciale trebuie date atribuții excepționale consiliului de miniștri, în baza cărora acesta să poată reglementa atât exportul cât și importul, până în momentul când vom reuși să ajungem la o normalizare a vieții economice și la o balanță comercială activă.

În urma reformei agrare, credem că e necesar să se organizeze comerțul unora dintre ramurile produselor agricole, cum sunt: cerealele și vitele, ca țărani, noii producători, să nu ajungă prada intermediarilor speculanți. În acest scop am și pregătit unele proiecte. În ce privește convențiile comerciale, ele se vor încheia conform tratatelor de pace, căutând să intrăm în relații normale cu toate statele, chiar cu cele foste inamice, inaugurând o politică comercială în sensul ideilor cuprinse în acest program. În epoca de tranziție, contractele de la stat la stat pentru schimbul de mărfuri, credem că constituie soluția cea mai practică.

Politica comercială e în funcție de întreaga economie națională și financiară. Principiile ei, limpede stabilite, urmează să fie aplicate metodic, ținând pas cu situația internă și externă. Dezvoltarea mai amănunțită a principiilor schițate în acest program se va face în diferite dispoziții practice pe care va trebui să le ia guvernul și corpurile legiuitoare. Noua Românie, cu bogățiile ei, va avea o activitate comercială intensivă, și va fi chemată să joace un rol preponderent pe piețele văii dunărene și a orientului mediteraneean.

V. Politica economică a statului

Atitudinea statului față de complexul problemelor economice e determinată de concepția ce o avem despre rolul ce-l joacă statul în viața națiunilor. Fără a ne pierde în discursuri doctrinare, vom preciza, lămurit, că noi reprezentăm concepția democratică, adică statul este o formă funcțională a națiunii, el reglementează și organizează activitatea economică și culturală a națiunii.

Statul înstrunează energiile individuale și sociale, descătușează forțele creatoare, în vederea intensificării ritmului vieții naționale. Din această concepție decurg, în mod firesc, atitudinile și măsurile statului în reglarea vieții economice. Problema statismului, care s-a accentuat în cursul războiului, și care se caracterizează printr-un monopol al funcțiilor economice, evident că nu cadrează cu această concepție. De aceea statismul în industrie, în comerț și în agricultură trebuie înlăturat și înlocuit cu inițiativa privată. Experiențele statiste au dat pretutindeni rezultate detestabile.

Intervenționismul de stat care reglează raportul dintre forțele economice și sociale, în funcțiune creatoare, este dimpotrivă necesar, mai ales într-un stat tânăr ca al nostru. Intervenționismul nu trebuie conceput ca o înfrânare a libertății forțelor individuale productive, ci ca o armonizare a intereselor individuale cu cele sociale, ca o înlănțuire onduloare ascendentă a activității generațiilor cu viața eternă a națiunii. Națiunile care nu sunt într-o continuă creștere, dezvoltare, pier. De aceea, statul, ca o formă, ca manifestare de întrupare a națiunii, trebuie să străjuiască în permanență aceste interese ale vieții naționale. În procesul de producție al economiei naționale, numai printr-un intervenționism rațional e posibilă unificarea producției despre care am amintit, când am vorbit de muncă. Intervenționismul de stat, cum am arătat, mai e necesar în toate problemele economice ce stau în legătură cu apărarea națională. Statul, prin bunurile sale, intră de-a dreptul în procesul de producție. Pentru punerea în valoare a acestor bunuri, el întrebuințează diferite sisteme: regia de stat, concesiunea și cointeresarea. Astăzi s-a dovedit, că cel mai bun sistem e cel din urmă, adică al participării statului în întreprinderile particulare, care exploatează averi de stat. Această cointeresare până acum n-a fost reglementată, din care cauză a fost criticată și a devenit odioasă în ochii maselor bănuitoare. Defectele sistemului se pot însă înlătura prin o lege specială, care ar trebui să revizuiască și problema monopolurilor de stat.

Pentru a asigura o continuitate în politica economică a statului, trebuie să se instituie un consiliu economic, care să stea mai presus de fluctuațiile guvernelor și a patimilor dintre partidele politice. Acest consiliu economic ar funcționa cu o serie de subdiviziuni, dintre care am pomenit câteva în acest program. Consiliul economic ar urma să fie înscris în însuși textul noii constituții și să fie instituit printr-o lege. Rolul cel mai important îl are statul în instrucția și educația profesională, în învățământul economic și tehnic. Urmează să se întocmească un program pentru întreaga țară, în vederea înființării și organizării școlilor inferioare practice, de specializare și superioare. Acest învățământ profesional e o condiție fundamentală a dezvoltării economiei noastre naționale. În aceste școli se vor crește mai ales fiii țăranilor, ca ei să poată imprima caracterul național ramurilor de producție. Pentru a atinge acest scop, la orașe, se vor înființa, pe lângă școli, și cămine sau școli, vor trebui duse la sate, în mijlocul țăranimii.

În sarcina statului cade și reglarea legăturilor dintre economia națională și cea mondială. Națiunile nu există decât în raport cu altele; ele se caracterizează prin valorile culturale naționale ce le varsă în tezaurul culturii universale. Viața culturii umane s-a încheiat din ritmul culturilor naționale și când acest ritm ar dispărea, când viața pământului – printr-o minune oarecare – ar simți ar gândi, ar voi și s-ar exprima la fel, parcă s-ar transforma într-o sahară uriașă, deasupra căreia ar fâlfâi monotonia morții. Viața e o veșnică mișcare, e o neîntreruptă înlănțuire și o rupere, o integrare și o diferențiere a forțelor ce o alcătuiesc. Viața economică e stăpânită de aceeași lege. Interdependența economică a statelor naționale ne interesează numai întrucât putem intra și noi,

ca unitate economică organizată, în economia mondială. De aceea, în programul nostru, am stăruit pentru organizarea unei autonomii economice naționale. Ea este piatra de temelie a existenței statului românesc. Raporturile economice internaționale ale statului nostru vor fi călăuzite, deci, de acest ideal, spre care vom merge încet, dar cu conștiința deplinei biruinți.

*

Neamului nostru acum întregit într-un stat național, așezat între slavii de nord și cei de sud, i se pun probleme noi și grele. Dunărea și Pontul Euxin trebuie să verse valurile sufletului latin în Marea Mediterană romană, de care ne leagă trecutul și de care atârnă viitorul nostru.

PARTEA a II-a

LĂMURIREA PROGRAMULUI

Un prieten vechi, în tovărășia căruia împletisem în tinerețe cununi de visuri pentru cărările spinoase ale vieții, după o lungă despărțire, îmi bate iar la ușă. Câte nu s-au perindat, în lume și în noi de când nu ne-am văzut. Ne strângem mâna și încercăm să înnodăm firul prieteniei întrerupte. Cuvintele cad reci și banale, ca între străini. Abia ne mai cunoaștem. Rușinați, ne cufundăm în pernele jilțurilor și tăcem. Clipele tăcerii ne năpădesc sufletele cu roiuri de amintiri și, încet-încet, ne regăsim iar alături, ca mai demult, în coliba idealismului nostru clădit din cărți și din teorii, cu largi perspective spre cerul albastru al viitorului.

Prietenul curmă tăcerea:

– Cum te-ai schimbat! Ce păcate te-or fi îndemnat să părăsești împărăția senină a artelor și să te cobori în iadul luptelor noastre politice și în maghernițele oamenilor de afaceri?

– Niciun păcat, îi răspunsei dus pe gânduri. Adică, poate păcatul destinului, poate cel al cărților citite împreună, care, în mintea mea, au plămădit concepția aspră de a înțelege și trăi viața numai în lupte de cucerire. Noi muntenii știi că ne străduim mereu spre culmi.

– Da, și de obicei sfârșiți în prăpăstii, mă întrerupse prietenul, cu răutate.

– Poticnirile nu înspăimântă decât pe cei slabi, pe cei fără credință. În prăpastia uitării și a neputinței rămân vinovații, păcătoșii. Cei tari, în venele cărora clocotește energie, se înalță din nou spre piscuri cu orizonturi largi și cu sfere întinse de activitate, fie în viața publică, fie în singurătatea rodnică a bibliotecii. Așa-i destinul lor.

Prietenul se uită neîncrezător la mine și, cu un fel de compătimire pentru optimismul meu fatalist, a vrut să schimbe vorba.

– Ascultă-mă, – îl oprii – dacă ai venit la mine, la cel hulit de atâta lume, îmi închipui că ai vrea să te lămurești, să te convingi din ce foc iese fumul vorbelor rele ce-au umplut țara, ponegrindu-mi numele.

– Te ascult și nu mă îndoiesc că-mi voi spune *tot*; orice reticență m-ar durea și m-ar jigni.

– Mă-voi sili să-ți vorbesc deschis și limpede, ca unui vechi și bun prieten. Dacă în cursul expunerii mele voi descoperi părți nedeslușite, te rog să nu cruți întrebările, chiar dacă ar fi brutale și indiscrete.

Odinioară m-ai întrebat ce am căutat în vârtejul politicii? De ce am trecut din domeniul cultural în cel economic, străin – cum cred unii – preocupărilor mele de până acum? Amândouă întrebările merită într-adevăr o lămurire. Ele erau și firești din partea ta, a unui intelectual retras în liniștea patriarhală a căsuței de la țară, care fuge de chiotele orașelor, și de furtunile vieții politice.

Tu îți cultivi petecul de pământ, moștenit de la părinți, citești și scrii pentru plăcerea ta, iar când te abați prin București, te mulțumești cu desfătarea ce o găsești la o expoziție de pictură, la o piesă de teatru sau la un concert, și ești fericit, când poți să-ți cumperi maldăre de cărți. Întors, acasă, sufletul tău bun și cinstit are povețe, îndemnuri și ajutoare pentru săteni, pe care îi iubești și îi îngrijești, ca un părinte. Satul tău e o grădină de gospodării cu oameni de omenie. Tu îți dai seama că țărănimea e temelie organizației de stat și te mulțumești, să dai o pildă altora de seama ta, cum trebuie să-și dovedească, patriotismul. Dacă ar fi făcut toți proprietarii ca tine, aspectele vieții sociale și economice ale Regatului ar fi fost altele. Știu că ești pe deplin mulțumit cu tine însuși și că n-ai schimbat, pentru nimica în lume, cu cei ce aleargă după mărimi și bogății. Știu că ai o adâncă compătimire, poate chiar un dispreț, pentru miile și miile de oameni din lumea nouă, care, sub cuvânt că europenizează România, că o modernizează, îi falsifică caracterul tradițional, îi surpă așezămintele bătrâne din temelii și le înlocuiesc cu altele împrumutate de la străini. Știu că ești convins, că ei lucrează mai mult pentru a-și servi interesele egoiste de pricopseală materială și

pentru a-și satisface vanitatea de a se vedea cocoțați în fruntea treburilor. În toți aceștia, tu și mulți alți drept credincioși ai evangheliei naționale, nu vedeți decât niște materialişti criminali, care dărâamă templele trecutului și, pe ruinele lor, își înalță, palatele de parveniți insolenți. Voi, care vă închinați tradiției naționale, în loc să luptați împotriva acestor năvălitori barbari, vă retrageți indignați în vizuinele feudelor voastre rurale, iar când vă pripășiți la orașe, vă închideți în zidurile castei voastre, mulțumindu-vă să aruncați, din când în când, săgeți de hârtie tipărită în tabăra cuceritorilor îndrăzneți.

Eu nu fac parte din tagma voastră a proprietarilor de moșii. Eu vin din lumea iobagilor ardeleni și a păturii subțiri de cărturari ce a înflorit din stratul lor sănătos și viguros. Cu tine n-am decât înrudirea învățaturii. Cărturarii ardeleni au întrebuintat învățătura ca o armă revoluționară, de inovație și de primenire sufletească. Reformele lor erau poate construcții ideologice, care nu izvorau din realitatea vieții. Au reînviat trecutul, au dezgropat strămoșii latini și le-au cerut povețe pentru urmașii lor din Dacia. În acest trecut păgân, îndepărtat, bieții ardeleni căutau o temelie solidă pe care să așeze viitoarea organizație de stat a neamului. Prezentul sărac și umilit li se părea o bază șubredă, nesperioasă. Dacă multe din construcțiile lor s-au dărâmat, totuși au reușit să dureze în sufletul poporului românesc conștiința națională, aceea conștiință, care, după aproape două veacuri de la plângerile și petițiile lui Inocențiu Micu-Klein, a votat unirea de la Alba-Iulia. Și-a mai rămas ceva de la acești țărani cărturari: conștiința latinității, care ne-a adus până acum câteva roade parțiale, dar eu am convingerea că odată ne va da un seceriș bogat.

Tendințe democratice. Cărturarii ardeleni s-au revărsat și în principate, și, ca dascăli, au aruncat, cei dintâi, sămânța conștiinței ce a săvârșit Unirea din 1859 și cea din 1918. Ei n-au iubit boierimea; s-au războit cu ea, ca și cei de acasă cu nemeșii unguri. Prin urmare și eu mă închin tradiției mele, când îți spun că ne apropie numai plăcerea de a fi străbătut împreună, în tinerețe, cărările gândirii omenești, cuprinse în cărți. Încolo să aștern între sufletele noastre atâtea deosebiri. Întrebările ce mi le-ai pus erau deci firești, fiindcă reprezentăm două lumi, două concepții de viață.

Voi care stăpâniți o bogăție, o situație, doriți să le conservați, să le ocrotiți, iar concesionile ce le faceți cererilor mulțimii, emancipării ei, le drămuți pe generații, fiindcă așa e înțelept și științific după legea evoluției lente. Voi vreți să se întărească și să se îmbogățească mulțimea, dar fără să pierdeți, fără să fiți loviți în dreptul vostru sfânt de proprietate. Sunteți gata să faceți chiar, jertfe, dar numai din ce vă prisosește. Noi suntem energiile proaspete, care vrem să schimbăm cât mai repede moștenirile trecutului, pe care le socotim crude nedreptăți. Vrem să cucerim cât mai mult pentru cât mai mulți. Ceea ce vouă vi se pare o jertfă, o spoliere, nouă ni se pare o condiție de existență și redobândirea unui drept plătit cu suferințe amare. Noi atacăm, iar voi vă apărați; cum vrei dar să judecăm la fel?!

Cred că însăși puterea de creație a naturii se manifestă în pornirile noastre de cucerire. Suntem mânați de aceeași forță, care împodobește pământul cu atâtea varietăți biologice, veșnic schimbătoare. Din această forță derivă necesitatea voinței creatoare, care mână pe individ și colectivitățile de indivizi la neîntrerupte eforturi pentru a înfrumuseța și a îmbogăți cu valori noi natura ce le-a dat ființă. În ordinea socială, această putere de creație a grupat, în cursul vremii, indivizii din diferitele regiuni geografice ale globului în grupuri sociale, popoare și națiuni întemeietoare de state. Aceste grupări, supuse unui continuu proces de dezagregare și de integrare, unei evoluții ondulatorie, apar ca tot atâtea faze, necesare vieții omenești.

Dacă noi vă atacăm, o facem dintr-un îndemn al lui Dumnezeu, care ne-a născut pe toți. Ne supunem poruncilor lui, care, în înțelepciunea lui atotștiutoare, crede că o națiune contribuie la patrimoniul uman cu valori mai prețioase, dacă ele sunt rezultate din puterea de creație a mulțimii, a tuturor. Mulțimea urmează deci poruncile lui, când să zbućiumă și se zbate pentru lărgirea

drepturilor ei materiale. Ele singure îi pot croi o soartă nouă și o pot înzestra cu o putere în sânul națiunii și a omenirii. Voi ați vrea ca mulțimea să aștepte evoluția istoriei, iar ea vrea să creeze istoria.

Acest sens adânc îl au tendințele democratice zgomotoase și tulburi din vremea noastră. Prostimea, în primitivitatea și simplitatea ei, nu alege mijloacele de luptă. Ordinea legală, disciplina și solidaritatea socială ei i se par lanțuri, pe care vrea să le frângă. Dacă este așa, mă mai poți întreba ce am căutat în politică? După această concepție, fiecare cetățean e dator să facă politică, să ia parte activă la cârmuirea statului. A trecut vremea când treburile obștești, ca și bogățiile culturale și materiale, erau privilegiul unei caste. Astăzi se recunosc numai privilegiile pregătirii, priceperii și ale autorității morale. La noi e adevărat că lumea feudală nu a murit încă, dar își trăiește ceasurile de agonie. Te rog să nu te superi, dar izolarea ta și a voastră a tuturor, cu tot cortegiul ei de disprețuitoare indignări, nu e decât izolarea muribundului.

Rolul intelectualilor. Evanghelia tradiției voastre naționale e a trecutului, a stagnării, a morții. Scriptura cea nouă propovăduiește învățăturile vieții, deci ale luptei, ale necontenitei înoinri și desăvârșiri a individului, a națiunii și a omenirii. Cum vrei tu să ceri intelectualilor să se retragă din această luptă? Cei mai mulți dintre ei erau până de curând niște bieți sâmbrași, niște salahori, care își storceau sângele, ca să gândească și să scrie, când pe placul unora când pe placul altora. Revoluționarii, spețele rare, au vorbit sau în pustiu sau au fost reduși la tăcere. Sufletul și gândirea lor, însă, a străbătut și a învins.

Astăzi intelectualii vreau și trebuie să-și cucerească o independență pentru a fi purtătorii de cuvânt ai noului ideal uman. Cuvântul lor nu trebuie să cerșească luarea aminte a mulțimii numai prin cărți, el trebuie să răsune în întrunirile publice, în organizațiile politice, să vibreze în parlament și pe banca ministerială, dând directive. Ei, mai mult ca alții, pot sintetiza realul cu idealul, care dă un înțeles unitar vieții și lumii. În ierarhia creatorilor de valori, li se cuvine deci un loc de cinste, întrucât ei, în societățile economice naționale de astăzi, au rolul preoților de odinioară. Ca să fie expresia mediului social, a vremii în care trăiesc și aspirațiilor care frământă viața socială a neamului lor, cei ce simt în ei o forță, se aruncă, cu pasiune, în vâltoarele cele mai adânci și cele mai primejdioase ale luptelor. Lupta e chemarea și rostul vieții lor.

Un adevărat intelectual se înarmează cu cunoștințe în toate ramurile activității omenești. Când un scriitor cultivă și ramura economică, cred că nu intră într-un domeniu străin, ci rămâne în ogrorul din care înflorește cultura, arta și știința. Bunăstarea materială e una din condițiile fundamentale ale oricărei dezvoltări culturale. A studia legile economice care talmăcesc factorii și împrejurările sporirii sau scăderii avuțiilor naționale, înseamnă a stăpâni înțelegerea cauzală dintre fenomenele economice, sociale și culturale, așa de strâns legate între ele. Tu știi că m-am îndeletnicit din tinerețe, și teoretic și practic, cu problemele economice. Experiența poate mi-a fost mai săracă, fiindcă mediul țărănesc din Ardeal, în care am trăit, era înapoiat, îngust și deci neprielnic organizațiilor capitaliste puternice, care deschid orizonturi largi problemelor economice, sociale și culturale.

Totuși dacă m-am încumetat să iau asupra mea îndrumarea vieții economice a statului românesc întregit, în vremuri așa de grele și de tulburi, ca cele de după război, am făcut-o, având convingerea, că voi izbuti să realizez, măcar în parte, programul vast pe care îl concepusem și în înfăptuirea căruia mă rezemam tocmai pe împrejurările favorabile intervenționismului de stat.

Vom analiza împreună îndată, dacă acest program era bun sau rău, ce am reușit să fac și mai ales de cine și de ce am fost împiedecat să duc la bun sfârșit proiectele mele.

– Expunerile tale pot să fie interesante, pot fi chiar adevărate, mă întrerupse prietenul, dar când vorbești de organizații capitaliste, faci aluzii la revoluții sociale burgheze și la curente democratice, ce-ai căutat, tu cel acuzat de socialism și chiar de comunism, în Partidul Poporului,

care nu avea niciun program și care nici astăzi nu-mi dau bine seama ce reprezintă în viața noastră politică?!

– Chestiunile pe care le ridici, pentru a fi pe deplin lămurite, ar trebui să facem ocoluri prea mari, să ne abatem de la subiectul conversației noastre. Pe unele dintre ele poate le vom discuta altădată. Acum să ne mărginim la câteva fapte importante, absolut necesare înțelegerii evenimentelor politice din epoca guvernului Averescu.

Structura social-economică în momentul Unirii. Lumea civilizată din Apus, de sub regimul capitalismului înaintat, pare a fi intrat în faza presocialistă. Aceste două faze de evoluție social-economică, capitalistă și socialistă, se succed și toate așezămintele, pe care se reazemă organizația statelor moderne, trec printr-o transformare vădită. A studia și analiza fenomenele acestor faze din lumea Apuseană e o muncă dificilă chiar pentru cercetătorii specializați și deprinși cu metodele științifice, deși succesiunea fenomenelor, acolo, e mai lentă și deși, acolo, materialul observațiilor e adunat, publicat și clasat de oameni competenți.

Concomitent cu aceste stări social-economice avansate din Apus există cele întârziate din țările rămase în urmă – cum e și a noastră – care își scurtează evoluția și în care succesiunea acelorași fenomene e cu mult mai rapidă, din care cauză ele adeseori se întretaie, apar paralele sau se încăleacă. Uneori evoluția lor nu urmează calea țărilor din Apus, ci își croiesc o cale proprie, determinată de împrejurări speciale. De aceea observația și studierea lor e mult mai anevoioasă. Noi avem și cercetători puțini și mai slabi pregătiți ca cei din Apus. Pe lângă factorii economici, mai intervin, tot așa de intensiv, și înrăuresc tot așa de puternic evoluția socială, factorii sufletești, de natură religioasă, culturală, etică, etc., care se întretes și se influențează reciproc.

Nu vei aștepta de la mine să-ți fac un curs de sociologie și nici să fac o cercetare, cu pretenții științifice, a fazelor de evoluție socială pe care le-a străbătut națiunea noastră și nicio analiză a fazei în care se găsește generația întregirii neamului. Voi încerca să fixez numai câteva observații, pe care le cred necesare pentru justificarea atitudinii și activității mele politice. Care era în 1918, în anul Unirii, situația Vechiului Regat și a provinciilor alipite din punct de vedere social-economic?

În Vechiul Regat, burghezia capitalistă, prin modificarea constituției de la Iași, s-a încumetat să dea ultima lovitură vechiului regim agrar, sfărâmând bazele de existență ale fracțiunilor politice conservatoare, ce se rezemau pe marea proprietate. Burghezia, în plină dezvoltare cu tendințe de independență economică, organizată într-un puternic partid politic, cel național-liberal, care trecuse examenul greu al războiului, a fost silită de împrejurări să aducă această reformă revoluționară, pe care conducătorii partidului burghez, ei înșiși în bună parte latifundiari, o socoteau prematură. În împrejurări normale desigur că această reformă ar fi suferit atenuări înseninate. Burghezia Partidului Liberal deținea în mâinile sale organizațiile financiare și întreaga putere politică a țării. Ea, umilind legile capitalismului bancar și ale celui comercial, moderniza Regatul sub ochii voștri, ai celor ce-o disprețuiați și o osândeți că pângărește tradițiile, înlocuind vechea boerime cu parveniți și îmbogățiți. Liberalii reprezentau oligarhia despotică a puterii politice, care își impunea voința de la palat până la cea din urmă primărie. Reacția marilor proprietari era aproape inexistentă, ca forță politică, ea se manifesta mai mult în domeniul intelectual și liric-sentimental. Țărănimea, o masă inertă și analfabetă, sub un regim de neoioabăgie și exploatată și de unii și de alții, își descărca nemulțumirea prin răscoale. Muncitorimea, puțină la număr, compusă din elemente primitive, dezorientată și condusă de șefi nepriștici, cădea în cursa tuturor agitatorilor entuziaști sau întreținuți. Așezămintele sociale împrumutate de la burgheziile străine, nu erau asimilate de conștiința cetățenească că erau conduse de o birocrăție nepregătită, arbitrară și abuzivă. În ordinea de drept, domnea hatârul, favoritismul și căpătuiala.

În Ardeal – înțelegând întreg teritoriul rupt din Ungaria – stăpâna un regim latifundiar îndărătnic și șovinist, care se opunea, capitalismului nivelator și democratic, reprezentat, prin

infiltrație, mai ales de burghezia austriacă și de cea germană. Dualismul însuși era un compromis politic între latifundiarii unguri și burghezia capitalistă austriacă. Acest dualism a salvat proprietățile funciare ale magnaților unguri de pulverizare. Sub ocrotirea puterii politice, proprietarii se străduiau să se supună evoluției economice și să aplice în exploatarea latifundiilor procedeele capitaliste (mașinismul și salariați agricoli) și să dezvolte industrialismul agricol. Atât reprezentanții proprietății latifundiare cât și ai capitalismului erau străini de neamul nostru.

Românii abia ieșiți de sub iobăgie, își înjghebaseră o pătură intelectuală, o mică burghezie, compusă din profesioniști liberi, avocați, preoți, învățători și meseriași. Mica burghezie de la orașe și chiar de la sate era în fașa capitalismului bancar, restrâns la operațiuni de camătă. Țărănimea împroprietărită, înmulțindu-se și neputând cuceri noi proprietăți de pământ și gospodăriile lor producând prea puțină marfă de schimb și calitativ inferioară, pornea, în cete de emigranți, spre România și spre America, ca servitori și ca lucrători. Românii s-au organizat în partid politic abia la 1881 și au dus o luptă înverșunată împotriva hegemoniei maghiare, cerând autonomia Ardealului și federalizarea împărăției habsburgice. De la această din urmă organizație a monarhiei sperau o situație favorabilă dezvoltării lor economice și culturale. Lupta politică avea un caracter național, cu un pronunțat substrat economic al micii burghezii și al țăranimii, și era îndreptată împotriva latifundiilor stăpânitori. Mijloacele de luptă erau primitive și sărace, dar, prin întrebuintarea lor stăruitoare aveau greutatea continuității. Conștiința cetățenească și națională mai răspândită și mai vie ca în masele Vechiului Regat, iar deprinderile cu ordinea de drept mult superioară, deși birocrațismul unguresc, copiat după cel austriac, nu se sfia de abuzuri. În ducatul Bucovinei situația era cam aceeași, doar formele păreau mai civilizate. Elementul românesc de la orașe habsburgizat și la remorca burghezii capitaliste străine, iar cel de la sate cotropit de ruteni.

Altfel o provincie ordonată și cu o accentuată conștiință națională. În Basarabia, feudalismul țarist, înlăturat prin revoluție, a tulburat sufletul întregii populații, prefăcându-o într-un haos. Elementul românesc aproape lipsit de conștiință națională, o masă inertă, răzvrătită fără conducători și fără o organizație politică. Intelectualii rusificați ne-au dăruit o republică moldovenească, vădit ostilă României stăpânită de clasa boierească, pe semenii căreia tovarășii lor de peste Nistru îi căsăpeau cu nemiluita. Cam aceasta era compoziția social-economică a noului stat român, în 1918-1919, care nu-și avea nici granițele fixate și nici nu era încă recunoscut de puterile aliate ce dictau tratatele de pace.

Partidul Liberal, uzat de război și neamical primit de puterile aliate, se retrage de la cârmă petrecut de ura maselor și foarte îngrijorat de soarta organizațiilor capitaliste, cu țara pustii de inamici, secătuită de atâtea mizerii și trebuind să facă față nevoilor ce sporeau în măsura lărgirii hotarelor. Burghezia capitalistă liberală din Vechiul Regat, în zilele de după război, a trăit crize cumplite și oligarhia ei a avut amare clipe de deznădejde. Boicotată de masele cetățenilor pe care le înzestrase cu votul obștesc, cu repulsie privită de burghezia noilor provincii, violent atacată de muncitorimea sugestionată și tulburată de necazurile și faptele bolșevismului internațional, biata burghezie stăpânitoare din Vechiul Regat se zbătea neputincioasă, înspăimântată și acoperită de troienele de păcate și de greșeli săvârșite în cursul războiului. Mulți credeau că i-a sunat ceasul pieirii, mai ales a odioasei oligarhii, care cu frânele absolutismului politic în mâini, terorizase mai bine de o jumătate de veac viața de stat și călcase în picioare chiar și formele legale, de câte ori acestea constituiau o piedică pentru atingerea scopurilor ce le urmărea.

Fărămăturile celorlalte partide conservatoare erau complet dezorganizate și însumate sub ocară ciocoismului, împotriva căruia vrăjmașia țăranimii clocotea mai fățiș ca împotriva burghezii capitaliste. Nemulțumirea și ura țăranilor nu prea făcea deosebire între aceste două categorii de „ciocoi”. Adevărul e că partidele politice erau foarte învrâstate de „ciocoi” și judecata simplistă a „mojicilor” de la țară, călăuzită de instincte și de sentimente, formulase numai dorințele brutale de a le smulge puterea politică, din mâini și de a-i alunga de pe moșii.

Aceste dorințe nu erau cristalizate în teorii social-economice și nici nu aveau puterea ce le-o împrumută organizațiile politice conștiente. Frațiunile conservatoare aveau o teamă vagă de masele țărănești, dar antagonismele de interese dintre ele și liberali erau vechi și mai firești. Conservatorii știau că aplicarea exproprierii nu o vor face țărani și nici partidul politic al acestora, care pe vremea aceea, nici nu exista. Ar fi vrut să se miște, dar negăsind nicio forță reală pe care s-ar fi putut rezema într-o acțiune de cucerire a puterii, așteptau o salvare de la provinciile eliberate, mai cu seamă de la ardeleni. De câte ori nu s-a auzit, pe atunci, exclamația: „Vin ardelenii”. Un profesor universitar, un țăran din Munții Vrancei, ce se tocmise vătaf intelectual în Partidul Conservator, le spunea ardelenilor: „Ridicându-vă, din capul locului, peste regionalismul provincial, spre a reprezenta statul, și peste partidele vechi spre a îmbrățișa toate păturile societății românești, adică națiunea întreagă, voi puteți deveni *punctul arhimedic* al politicii românești” (S. Mehedinti).

Ce reprezentau ardelenii și provinciile eliberate, atunci o știau, cu adevărat, foarte puțini. Un singur lucru li se părea tuturor clar, că cei din provinciile eliberate nu pot guverna singuri noul stat român, fără concursul celor din Regat.

Liga Poporului. Încă pe front, în urma dureroaselor suferințe ale războiului, se înfiripase un curent de admirație și de încredere pentru dl general Averescu. Autoritatea, ca principiu de coeziune și de disciplină socială, era adânc știrbită: însăși autoritatea suverană a regalității suferea atacuri violente din partea taberei inamice învingătoare și din partea revoluționarilor ruși ce părăseau frontul și se scurgeau în hoarde spre patria lor eliberată de autocrația țarului. Mulțimea simțea, că se scufundă în haosul anarhiei și căuta un om, un cârmuitor dibaci, o autoritate care să înlocuiască pe toate cele zdruncinate. Instinctul de conservare al poporului cerea un mântuitor. Și l-a găsit în generalul Averescu, desigur nu întâmplător. Acest ostaș, al cărui nume zbura pe aripile faimei și a cântecului popular, pornise din rândurile celor de jos și se urcase pe scara măririlor, cioplindu-și singur, prin muncă și inteligență, treptele situațiilor. În război, soldații îl priveau ca pe singurul făuritor al biruințelor, ca pe unicul făcător de minuni. Când inamicii ne impuneau pacea de la București, și când, îngenuncheați de umilința condițiilor, ne zbăteam în întunericul deznădejdiei, privirile tuturor s-au îndreptat spre generalul Averescu.

În jurul lui se înjgheba repede o organizație politică: „*Liga Poporului*” o ligă a cetățenilor, care canaliza uraganul nemulțumirilor și împletea biciul „răspunderilor” împotriva vinovaților. Pe stindardul în jurul căruia se grupa mulțimea, se citeau trei cuvinte: *muncă, cinste și legalitate*, dictate parcă de o conștiință mistică, prevestitoare a prăbușirii babilonului oligarhic și a zămislirii unei ere noi, care avea să învingă „*in hoc signo*”.

Credința în generalul Averescu a luat proporții legendare, mai ales după ce poporul a văzut că vechile organizații politice apelează la autoritatea și înțelepciunea lui pentru mântuirea țării de primejdii, iar regele, cel ce făgăduise solemn soldaților țărani: „Vi se va da pământ” – îl cheamă ca prim sfetnic al său. După ce conștiința populară îl hirotonise de mult ca pe alesul ei, venea și oficialitatea să-l recunoască dându-i puterea politică și cârma țării pentru a împlini aspirațiile norodului obidit și cotropit de nenorociri. Popularitatea generalului Averescu nu lăsa, însă, ceasuri de odihnă vechilor partide istorice și îndeosebi liberalilor. Ițele intrigilor au fost puse în mișcare și, repede, a fost înlăturat și înlocuit cu un om politic din București, binevăzut de germani, cu dl Al. Marghiloman, care, ziceau ei, poate încheia o pace mai bună pentru țară și cu care – asta o gândeau în taină, – tot ne înțelegem mai ușor.

După înlăturarea de la cârma țării, faima generalului Averescu a luat proporții fantastice. Mulțimea spunea că l-au alungat „ciocoi”, fiindcă se temeau de el. Nu era chip să scoată cineva din mintea gloatei această convingere, care cuprindea o fărâmă de adevăr. Țărănimea pățită nu avea încredere nici în moșieri, nici în burghezia capitalistă. Exproprieria era votată, dar cine avea

să o execute? Trebuia un om întreg, cu greutate și dezinteresat. Omul nu putea fi altul decât generalul Averescu, care nu avea decât sabia, o vie și bogăția dragostei țărănești.

Plugarii se uitau bănuitor la burghezia capitalistă, la negustorii de bani, care n-au fărâmat de flori de măr moșiile boierilor, ca să le împartă moșicilor. Instinctul țărănesc simțea că după sărăcirea marilor proprietari de pământ va veni și rândul celor mai mărunți. Același instinct le spunea că bancarii și negustorii nu-s prietenii gospodarilor, decât dacă le dau și le cumpără marfa, dacă gospodarii lucrează cu banii împrumutați de la băncile lor. În judecata lor îngustă, nu-și dădeau seama că, capitalismul le-a adus și le va aduce mari foloase, că-i va învăța să întrebuințeze tot timpul anului și să lucreze mai cu spor. Ei simțeau un dușman și voiau să se apere împotriva lui. Cât despre conservatorii boieri, proprietari de moșii, petele de sânge din 1907 nu se spălaseră încă de adierile iertătoare ale uitării. Țăranilor le trebuia, deci, un om care să-i apere de surtucarii de la orașe, care-i omorau cu dragostea lor democratică. Omul nu putea fi altul decât generalul Averescu. Cam acesta era substratul psihologic al credinței țăranilor în generalul Averescu.

Alegerile din 1919. Au venit alegerile votului obștesc sub un guvern de generali cu simpatii și legături în Partidul Liberal. Era o experiență grea și cu surprinderi. Mulțimea avea pentru întâia oară să se rostească în conducerea treburilor statului. În Vechiul Regat, sufragiile erau pentru generalul Averescu, care, neavând destule garanții pentru libertatea alegerilor, a renunțat să candideze, declarând că nu recunoaște legalitatea parlamentului ieșit din alegerile prezidate de baionetele guvernului de generali. Din abținerea generalului Averescu s-a născut nucleul Partidului Țărănesc, în jurul învățătorului I. Mihalache, care plămădea demult ideea înființării acestui partid, ca organizație politică de clasă, îndreptată împotriva latifundiarilor, fără ca ideea să fie precizată în doctrină politică.

Abținerea generalului Averescu de la alegeri a fost o deziluzie chinuitoare pentru țărani. Credința din sufletul lor și nădejdea de mântuire suferise cea dintâi înfrângere. În câteva județe, conștiința lor a răsuflat, când au văzut că un învățător tânăr, în port de al lor, se încumetă să tragă deget cu „ciocoi”. S-au grupat în jurul lui, așa într-un noroc. În Ardeal, Partidul Național, care s-a reînființat cu ocazia Marelui Sfat, ținut la Sibiu, în vara anului 1919, fixându-și ca program hotărârile de la Alba-Iulia, era, în baza legii electorale ardeleni, votată de același Mare Sfat, stăpânul exclusiv al mandatelor parlamentare, care se puteau obține și prin simple numiri, când lipseau contracandidații. Din Partidul Național făceau parte toți românii din Ungaria, prin naștere. Cine îl părăsea, își părăsea și neamul, săvârșind un act de trădare.

Eu fusesem desemnat la Alba-Iulia ca membru al Marelui Sfat. Deși mi s-au făcut propuneri să intru în „Liga Poporului” și în Partidul Țărănist, am rămas credincios Partidului Național, având convingerea că solidaritatea ardelenilor atunci era o necesitate cerută de interesele superioare de stat și că atitudinea politică a ardelenilor, fiind hotărâtoare în Parlament, trebuia condusă cu multă prevedere. Adevărul e că simpatizam și cu „Liga Poporului” și cu Partidul Țărănist. Amândouă grupările politice le socoteam nedespărțite ca ființă politică. Ideea luptei de clasă a Partidului Țărănist atunci nu era așa de reliefată și nu credea nimeni serios în această menire politică a țărănimii noastre, mai ales în preajma desființării latifundiilor. Apele Partidului Țărănist, atunci, nu erau încă spurcate de demagogiile inconștiente ale aventurierului Dr. N. Lupu și ale neguțătorului de calomnii Virgil Madgearu.

Eu urmăream un scop lămurit: adunarea sub un singur steag al tuturor grupărilor noi cu programe și cu intenții sincer democratice, pentru a opune o forță politică reală Partidului Liberal și pentru a încadra pe ardeleni cu elemente din întreg cuprinsul României. În această direcție am și lucrat, având ca principii călăuzitoare: unitatea statului român și democrația. În situația de atunci o apropiere a ardelenilor de Partidul Liberal, uzat, ar fi dovedit o lipsă de simț politic; orice legătură cu fracțiunile conservatoare era o imposibilitate, – așa că singura soluție firească și înțeleaptă era

numai fuziunea cu grupările noi din toate părțile țării pentru a da noului stat român un partid politic nou.

Guvernul Vaida. După alegeri s-a și înjghebat un așa numitul bloc parlamentar, cu scopul de a colabora în parlament, menținându-și fiecare grupare politică organizațiile. Viciul inițial al acestei colaborări a fost lipsa unității de vederi. Blocul își fixase un program de colaborare, expus de dl Vaida, dar coeziunea lui era amenințată în fiecare clipă. La propunerea și intervenția mea, dl general Averescu a făcut jertfa de a intra în guvernul blocului parlamentar, ca ministru de interne, hotărându-se și fuziunea Partidului Național cu „Liga Poporului”¹¹². Ideea urmărită era aproape de înfăptuire. Dacă dl Iorga nu s-ar fi propus singur președinte al camerei, trântind pe candidatul oficial al blocului – candidatură care nu era străină de itele intrigii liberale – și dacă șefii Partidului Național s-ar fi ținut de angajamentele luate, poate ar fi reușit înjghebarea unui puternic partid politic, a cărui guvernare era asigurată. Demisionând generalul Averescu din guvernul Vaida, s-au zădărnicit toate planurile, iar guvernul primenit cu țărăniști s-a prăbușit repede pe ruinele blocului, lăsând în urma lui o atmosferă tulbure, care amenința însăși ordinea de stat.

Generalul Averescu era din nou mântuitorul. De aceea Coroana l-a însărcinat cu formarea guvernului. Erau iarăși vremuri grele, cu care numai o autoritate ca a lui se putea măsura. Legăturile „Ligii Poporului” cu Partidul Național n-au încetat, întrucât acesta a delegat doi reprezentanți în guvern pe dnii Vasile Goldiș și Octavian Goga. Ruptura a avut loc mai târziu, când dl Octavian Goga, cu un grup de foști parlamentari, a demisionat din Partidul Național, iar dl Vasile Goldiș din guvern.

Eu, care angajasem tratativele dintre „Liga Poporului” și Partidul Național, n-am voit să mai urmez pe dnii Maniu și Vaida, deoarece n-au respectat pactul încheiat cu dl general Averescu privitor la fuziunea Partidului Național cu „Liga Poporului”. În zădărnicierea acestei fuziuni, intriga liberală iarăși a lucrat spornic. Am rămas consecvent atitudinii mele, intrând în „Liga Poporului” și făcând cele dintâi organizații ale ei în Ardeal, dar am evitat violențele față de Partidul Național, fiindcă nu renunșasem încă la ideea de a crea un singur partid democratic din „Liga Poporului”, Partidul Național Ardelean, Partidul Țărănist, din basarabeni și bucovineni¹¹³.

De ce n-a fuzionat Partidul Național cu niciun partid politic? Întrebarea a obsadat atâta vreme cercurile politice. Voi încerca să o lămuresc. Se pare că ideea dlui Maniu era următoarea: Partidul Național avea să conducă Ardealul până la deplina unificare a acestuia, care trebuia să fie lentă și succesivă, să dureze cam atâta vreme cât avea să trăiască generația d-sale. Partidul Național colaborase cu liberalii, cu Averescu și cu țărăniștii în guvernarea țării și era dispus să colaboreze, și în viitor, cu orice guvern punând o singură condiție: să nu se amestece în treburile ardelenesti, să nu

¹¹² Asupra condițiilor de fuziune dintre cele două grupări politice, vezi interviul meu din *Universul*, reprodus în anexa I a acestei lucrări. În scrisoarea adresată bihorenilor (*Îndreptarea*, 19 septembrie 1923), dl general Averescu a scăpat din vedere să amintească rolul pe care l-am avut în tratativele cu Partidul Național și în primele organizări ale Partidului Poporului în Ardeal. Domnul Vaida, în ședința camerei din 20 decembrie 1920 (vezi dezbaterile adunării deputaților nr. 21, sesiunea ordinară 1920-1921), vorbind de tratativele de fuziune, pe care dl Maniu le tăgăduia, a spus: „Aici inițiativa a fost luată de dl Tăslăuanu, în restaurantul Enescu, și-mi aduc aminte când a venit la mine de mi-a dezoăluit planul că dânsul a voit să pună la cale o înțelegere între noi” (p. 463). Nu stărui aici asupra unor amănunte, fiindcă ele sunt rezervate pentru altă lucrare.

¹¹³ Asupra greșelilor săvârșite de conducătorii politici din Ardeal, am făcut o seamă de observații în trei articole, publicate în *Gazeta Ardealului*, intitulate: *Greșelile Unirii de la Alba-Iulia, O nouă constituție și Partidul Național*. Vezi anexa II a acestei lucrări. În toate m-am ferit de violențe și cred, că cei ce au cultivat stăruiitor și programatic agresiunile, deși sub egida ideii de unificare, n-au servit, în realitate, această idee, ci interese lăturalnice și ambiții personale. Aceste ocări și zeflemele au picurat otrava dezagregării politice în sufletele ardelenilor.

spargă solidaritatea ardeleană, care era considerată ca o necesitate de stat. Dl Maniu nu concepea o opoziție a Partidului Național. Când i sa desființat Consiliul Dirigent, când partidul lui a rămas fără portofolii într-un guvern al țării și când a văzut că s-a spulberat solidaritatea ardeleană, i s-a părut că se prăbușește însăși măreața operă a Unirii. A întrunit repede Statul-Major și rămășițele partidului, la Alba-Iulia, ca să protesteze în numele Ardealului. Aceasta e singura explicație, care la rândul ei se talmăcește printr-o îngustime de orizonturi politice și prin desăvârșita lipsă de cunoaștere a realităților politice din Vechiul Regat și chiar din Ardeal¹¹⁴.

Partidul Național. După ce am analizat, în trecut, mentalitățile rezultate din diferitele stări sociale, conflictele de interese și situația partidelor politice de după război, voi admite, cred, că trebuia o autoritate care să restabilească echilibrul tulburat între forțele sociale, un arbitru între proprietari și țărani, între capitaliști și muncitori, între tendințele de unificare și cele regionale și între concepția burgheză și cea bolșevică, care amenința însăși temeliile organizației de stat. Rațiunea de existență și necesitatea de consolidare a statului întregit al neamului românesc impuneau la cârma țării un om, stăpân pe sine și pe situație. Iată ce a reprezentat generalul Averescu și partidul său în 1920. Ca să fiu și mai precis, el avea să țină frâiele unității de stat, a armoniei sociale și economice, restabilind ordinea și să transforme parlamentul votului obștesc într-un instrument de legiferare și de organizare al statului.

Guvernul Averescu și Partidul Poporului. Reazemul politic al Partidului Poporului, firește că era populația rurală, pe care trebuia să o înzestreze cu pământul făgăduit de șeful statului. Guvernul Averescu, printr-un mare proprietar și teoretician conservator, avea să lichideze rămășițele regimului agrar-feudal, trecând pământul în stăpânirea țăranilor și să desăvârșească, astfel, opera burgheză, începută la 1864, întărind mica burghezie rurală. Înfrățuirea reformelor agrare înseamnă cea mai mare revoluție socială și economică trăită de neamul nostru!

Partidul Poporului, în legiferarea acestei reforme, avea să lupte cu demagogia Partidului Țărănist, care voia să transforme întreaga proprietate rurală în loturi de muncă, după principiul socialist al „unității de proprietate și de muncă”. Țărăniștii voiau, deci, să fărâme și proprietatea mijlocie țărănească, a moșnenilor și răzeșilor, minunatul izvor de primenire al organismului nostru social în sens național. Această pătură rurală „cu stare”, cu rădăcini înfipte în „moșia strămoșească”, era temelia de existență a Partidului Poporului. Prin împrumut și punerea în circulație a pământului, această pătură țărănească primea sporuri noi. Un partid democratic, așa cum îl concepeam eu, găsea în această populație rurală un reazem real și prețios, căci ea trebuia să fie reprezentantă permanent în parlament și să aibă o influență hotărâtoare în conducerea statului.

¹¹⁴ Mai târziu Partidul Național a fuzionat cu Partidul Conservator-Democrat al defunctului Take Ionescu. Partidul Național s-a transformat, deci, din partid „regional” într-unul „regnicolar”. Această fuziune n-a schimbat, însă, structura și tendințele politice ale Partidului Național. Rămășițele unui partid, compus din elemente eterogene, al cărui singur cheag era strălucita personalitate a șefului, nu puteau da o nouă concepție și o nouă viață partidului ardelean. Nu s-a făcut nici măcar încercarea de a se da fațada unui program unitar celor două partide fuzionate. Naționaliștii ardeleni, prin această fuziune, au scăpat de ocară regionalismului, iar orfanii conservatori-democrați și-au găsit un azil de mântuire; adunați de pe drumurile risipirii, au început iar să viseze la măririle puterii, sub aripele de vulturi ale dlor Maniu și Vaida.

În realitate, Partidul Național, prin acest gest de caritate al cununiei cu un partid uzat, și-a adus pe dracul cu lăutari în casă, care o să-i facă mai mult bucluc decât regionalismul. Mireasa conservator-democrată își va arăta colții de babă abia când partidul va stăpâni puterea și va căuta să treacă la fapte de guvernământ, dacă va ajunge vreodată în această situație. Că Partidul Național nu a ajuns la o formă definitivă, o dovedesc mai limpede încercările lui de a trata când cu țărăniștii când cu averescanii. Partidul Democrat al țării, care să se reazeme pe patina rurală n-a luat încă ființă. Viitorul va dovedi, dacă înjgheburile lui se va putea face, prin alte mijloace și pe alte căi decât cele indicate de mine.

Partidul Poporului mai avea să combată și propaganda unora dintre țărăniști, care asmuțeau satele împotriva orașelor. Între aceste categorii de locuitori, trebuia creată o legătură de interese, înlesnind țărănimii lupta pentru cucerirea orașelor, una dintre problemele capitale ale generației noastre. Unificarea și uniformizarea grupurilor sociale noi nu se poate realiza decât cu ajutorul valurilor pornite de la sate spre orașe. Aceste revărsări spre centrele orașenești nu trebuie să fie, însă, determinate de pauperismul rural, ci urmează să se facă printr-o pregătire continuă și conștientă, prin educația maselor, prin întărirea așezămintelor sătești. Țăranii păstori și agricultori, deprinși cu negoțul și meșteșugurile, trebuiesc învățați, prin cultură și strunirea inițiativei, să treacă la începuturi de întreprinderi capitaliste bancare și industriale. Elementele rurale, astfel pregătite și înstărite, vor cădea ca semințe roditoare în viața orașelor și a burgheziei urbane.

Tot Partidul Poporului era dator să se îngrijească ca proprietarii de pământ expropriați să se îndrepte spre o activitate capitalistă și în special industrială. Oricât s-ar părea de paradoxal, întărirea capitalismului e o condiție a democrației, căci numai capitalismul poate accelera procesul de producție, numai el poate organiza munca și sfărma puterea centrală a oligarhiei burgheze, reprezentată de Partidul Liberal. De aceea guvernul Averescu a desfășurat o pronunțată activitate pentru sporirea și întărirea organizațiilor capitaliste industriale. Industrialismul e singurul mijloc de a distruge puterea oligarhiei liberale, care se reazemă pe procesul de circulație al mărfurilor, pe organizațiile capitalismului bancar și comercial. Asupra deosebirilor fundamentale dintre concepțiile economice liberale și cele ale Partidului Poporului vom mai vorbi.

În Ardeal, guvernul Averescu, deși n-a reușit să se înțeleagă politicește cu Partidul Național, a susținut și sprijinit organizațiile capitaliste create sub Consiliul Dirigent, dintre care două erau mai importante: „Banca Centrală pentru Industrie și Comerț”, înființată cu scop de a naționaliza industriile existente și de a înființa altele noi și „Banca Agrară”, care urmărea lichidarea proprietății agrare feudale din Ardeal și substituirea institutelor funciare ungare¹¹⁵. Tendința spre o organizație capitalistă națională forțată era și ea una din cauzele particularismului economic, cu frontiere, și a regionalismului politic al Partidului Național. Fuziunea Partidului Național cu cel al Poporului, proiectată de mine, ar fi înlesnit crearea unei democrații unitare și omogene, întemeiată pe o puternică clasă capitalistă productivă, care ar fi ocrotit populația rurală, cu interesele căreia se identificase prin lupta națională din trecut. Capitalismul ardelean era sortit, prin bogăția materiilor prime și a combustibilului ieftin, să accelereze industrialismul și deci opera de descentralizare a vieții de stat și opera de democratizare a vieții publice. El ar fi avut o înrăurire decisivă asupra Vechiului Regat.

La obiecția ce mi-ai putea-o face, că împăcarea intereselor industrialismului cu interesele agrare ale țărănimii, e o imposibilitate, îți răspund, deocamdată, că, în procesul de evoluție capitalistă, se poate introduce elementul moral, care îndulcește, printr-o acțiune conștientă, antagonismele de interese dintre cei doi factori de producție. Industrialismul se poate dezvolta, ocrotind țărănimea prin organizații speciale: cooperative, syndicate agricole, încurajarea muncii agricole, prin o politică vamală prevăzătoare, etc. Antagonismul dintre agrarieni și industriași, la noi, are o situație specială. El se poate atenua, dacă nu înlătura, prin exploatarea și întrebuintarea rațională a combustibilului ieftin și a forței motrice și mai ieftine, care sunt chemate să scutească statul român de o politică a porților închise. Dar voi mai reveni asupra acestei chestiuni. Ți-am răspuns, pe scurt, la întrebările ce mi le-ai pus și anume: de ce s-a înființat Partidul Poporului, cum

¹¹⁵ Liberalii, care au desființat privilegiile „Băncii Agrare”, își dau oare seama de crima economică ce au săvârșit-o? Au lovit în „Banca Agrară”, fiindcă nu era a lor, fără să se îngrijească de rezolvarea problemelor ce erau legate de funcționarea acestei bănci sub controlul statului. Dl Vintilă Brătianu a dovedit, și cu această ocazie, cum înțelege economia națională, ce sentimente de corectitudine și de patriotism îi încălzesc sufletul. Ardelenii, fără deosebire de partid, au datoriat să lupte împotriva acestui atentat la viața economică națională a Ardealului și să silească pe despotul brutal al Partidului Liberal să respecte legile, cu caracter constituțional.

am ajuns eu în acest partid, ce rol politic, social și economic a îndeplinit și de ce a trebuit să înfăptuiască revoluția reformei agrare și să dezvolte organizațiile capitaliste.

Asupra umerilor mei, în vremea cât am stat în guvernul Averescu, a căzut partea economică și să-mi dai voie să-ți citesc programul de activitate pe care îl întocmisem.

– Dar îmi rezerv dreptul la o grindină de întrebări, la care, până acum, n-ai dat nicio lămurire, mă prevesti prietenul.

*
* *

După ce i-am citit programul economic – vezi partea I-a a acestei lucrări – am urmat discuția cu prietenul, care părea nemulțumit de atmosfera senină și rece a expunerilor mele.

– Știu ce lămuriri aștepti, îl prevenii. Le vine și lor rândul, dar, precum vezi, activitatea mea a fost călăuzită de o concepție unitară și programatică. În executarea ei s-au putut face greșeli, dar, ca să-ți poți da seama de valoarea acestei concepții și să poți înțelege campaniile purtate împotriva mea, trebuie să cunoști întreg complexul de idei și de fapte care au determinat și însoțit activitatea mea.

– Te ascult, deși nu înțeleg de ce ai întârziat atâta vreme cu publicarea lor, de ce ai lăsat să plutească asupra numelui tău o atmosferă de bănuieli și de acuze, de ce te-ai învăluit, în tăcere, ca un vinovat?

– Fiindcă, poate, sunt cu adevărat un vinovat. Am adus prea multă credință și prea mult entuziasm într-un domeniu în care cei mai mulți mint, se trag pe sfoară și se învârtesc. De aceea m-am și împăcat cu ocară lumii și chiar cu obolul de sacrificiu ce l-am adus. Păcatele idealismului trebuiesc ispășite; ele îți așează pe frunte, aproape întotdeauna, cununi de spini și-ți cer jertfe. Decât din urma jertfelor, ideea se desprinde biruitoare și se înalță, ca un sul de fum, spre cerul dreptății. Am tăcut, fiindcă numai cei torturați de muștrări se grăbesc să se dezvinovățească. Conștiința mea putea aștepta liniștită și senină judecata vremii.

Dar să lăsăm partea personală pentru mai târziu și să analizăm programul ce ți l-am citit. El a fost scris în vremuri tulburi, pe apucate. Cu toate scăderile și lipsurile lui, cred că e o încercare ce îmbrățișează o serie de probleme ce vor rămâne încă multă vreme actuale.

Producția. După concepția acestui program, manifestările singulare ale vieții naționale se grupează, ca un fel de monede ale lui Leibniz, în jurul unui centru dinamic: *producția*. Obiecția ce se poate ridica este: poate fi producția un principiu conducător, un aspect dominant al activității umane? Dacă restrângem înțelesul producției numai la viața economică, atunci producția se prezintă ca o funcție în serviciul culturii, singura ce domină viața. Cultura se identifică cu viața; e însăși viața.

Dacă lărgim, însă, înțelesul cuvântului producție, și-l aplicăm tuturor ramurilor de activitate umană (producția artistică, producția științifică), atunci producția poate fi înălțată la rangul de scop al vieții, întrucât aceasta poate avea vreunul. Toate zbuciumările și străduințele omenești n-ar putea avea altă justificare, decât, producția valorilor spirituale și materiale, care desăvârșesc dezvoltarea și ritmul vieții. Energia de a crea aceste valori duc organismele sociale, politice, culturale și naționale la cultul superior al ideii pure, la spiritualizarea vieții, care e esența progresului. Această energie parcă de origine divină e în neîntreruptă primenire. Când unele neamuri, îmbătrânite și în declin, se împacă, resemnate, cu înțelepciunea pieirii, dictată de *memento mori*, alte neamuri tinere strigă din răspuțeri: *memento vivere* și duc mai departe unda de evoluție culturală a omenirii. Neamul românesc se înșiră între cele înzestrate cu energie proaspătă și de aceea deviza lui nu poate fi decât: *producția, creația și progresul*.

Producția, ca idee centrală a programului, după război, era firească și ea a stăpânit și stăpânește încă lumea. Corelația strânsă, dintre producția bunurilor materiale și spirituale, nu e numai o filosofie a producției, ci o necesitate reală pentru a menține, ierarhia categoriilor creatoare de valori. Intelectualii nu pot fi nici subordonați, nici sacrificați producătorilor de valori materiale, fără a răsturna ordinea socială, fără a distruge însăși cultura și fără a ruina bogățiile materiale acumulate de națiune. Rusia a făcut experiența și a deschis ochii tuturor.

Autonomia economică. În program se mai accentuează, că producția să fie națională, să urmărească autonomia economică a țării și să tindă spre o expansiune economică dominantă în regiunea carpato-balcanică. În criza economică de după război, pe care un cercetător, într-o broșură, a caracterizat-o „Paralizia generală progresivă a economiei naționale”, a ridicat asemenea probleme – ar putea părea o aberație. Cuvintele tari, opiniile și soluțiile curente impresionează, dar nu conving. Un discernământ atent găsește repede firul călăuzitor în labirintul mizeriilor zilnice și în haosul economic ce exasperează mulțimile.

După cum soldații ce și-au jertfit, în război, viața pentru întregirea statului, n-au slujit interesele lor, ci ale națiunii, tot așa generația ce e sortită să consolideze acest stat nu se poate gândi numai la interesele ei trecătoare, ci trebuie să-și aibă îndreptate privirile mereu spre interesele din viitor ale națiunii. Întreaga înțelepciune politică se reduce la stabilirea unei continuități, a unei legături evolutive și a unei munci conștiente de la o generație la alta. Conducătorii politici prevăzători nu se lasă impresionați de greutatea momentului și nu subordonează interesele economice superioare și permanente ale națiunii clipele fugare, oricât ar fi ele de insuportabile.

Interesele superioare și permanente ale națiunii pretind ca factorii de producție să fie în stăpânirea românilor. Bogățiile țării să îmbogățească, în primul rând, pe cetățenii ei. Capitalul, în toate ramurile de producție și de circulație ale bunurilor, să aparțină neamului românesc. Dificultățile refacerii economice și îmbunătățirii valorii monetare nu ne pot sili să primim jugul și stăpânirea capitalului străin. Greșelile unei generații influențează adânc activitatea generațiilor viitoare și, adeseori, când greșelile sunt prea mari, toate eforturile ce le fac urmașii nu sunt în stare să repare ceea ce au făcut antecesorii. Datoria față de generațiile viitoare ne impune să ne apărăm neatârnamarea economică, fără de care, e banal să o mai spun, independența politică e o iluzie. Nu sunt împotriva capitalului străin. Îl doresc să vină și să facă investiții cât mai mari și cât mai rentabile, dar nu cu ingerințe asupra politicii economice interne a statului român.

– Parcă citești din evanghelia economică liberală a lui Vintilă Brătianu, mă întrerupse prietenul. Ești în rătăcire. Toate statele capitaliste, imperiile cuceritoare de astăzi s-au dezvoltat cu capital străin. Și noi am intrat în faza capitalistă sub influența capitalului britanic, care ne cumpăra grâul; iar în jumătatea a doua a veacului trecut, capitalul german a fost acela care ne-a dat mașini, ne-a construit căile de comunicație și ne-a instalat cele dintâi industrii mari. Capitalul străin e singurul care ne poate ridica la o treaptă de civilizație. Ce vrei să începem cu sărăcia capitalului național al liberalilor?! Cu el vrei să pregătești autonomia și expansiunea economică de care te entuziasmezi?!

– Mai întâi nu e vorba nici de dl Vintilă Brătianu, nici de Partidul Liberal și nici de organizațiile lui financiare. Îi vom descoase și pe liberali îndată.

Imperialismul politic și economic. Acum să încercăm a pune problema capitalului străin în lumina ei adevărată. Trăim în plin imperialism politic și economic. Pacea de la Paris e numai un episod, poate culminant, al forțelor imperialiste în luptă. Imperialismul britanic și cel francez, puterea mondială a Americii de Nord, ce se ridică uriașă între cele două oceane, și cea a Japoniei, ce străjuiește Extremul Orient, năzuința Italiei de a se preface într-un stat mare în bazinul Mediteranei – își urmează cursul lor. Germania, al cărui imperialism n-a suportat proba războiului,

se zbate încă în cătușele păcii, ce i-a smuls toate coloniile și totuși strigă: „Wir müssen wieder hinaus in die Welt...”. Războiul a distrus și imperialismul autocrat al țărilor și a silit Rusia să-și mute granițele mai aproape de Asia. Rusia totuși n-a murit. Ca putere asiatică și imperialistă a reînviat în forma sovietelor și vrea să cucerească Asia, Europa și lumea întreagă¹¹⁶.

Imperialismul e deci în plină floare și el parcă tinde să realizeze un tip unic al civilizației umane, cum zice Lucien Febvre. La temelia acestui imperialism e capitalul cuceritor, capitalismul monopolurilor, al trusturilor de producție. Lenin țarul comunist al Rusiei, crede că acest imperialism e cea din urmă fază a capitalismului, după care va urma o economie socială, ce va ține cumpăna necesităților obștești între producție și consumație (vezi Lénine, *L'Impérialisme dernière étape du Capitalime* 1923). Deocamdată capitalismul imperialist poartă uriașele lupte de cucerire, el conduce și organizează politica internă și externă a statelor, el le mobilizează și le înarmează și el așează cununile de lauri pe frunțile biruitorilor mai tari, mai bine înzestrați. Capitalul, în expansiunea lui, nu cruță și nu alege mijloacele. Oriunde găsește teren prielnic de a „pune în valoare bogățiile” și necesitatea de-a răspândi „civilizația” – pătrunde nechemat. Crizele economice sunt cele preferate de tendințele lui de expansiune. Aceste crize, adeseori, sunt provocate și susținute, cu dibăcie și cu jertfe, de însuși capitalul imperialist. În aceste crize, cu cât e chemat și dorit mai mult, cu atât vine mai greu și cu atât pune condiții mai oneroase. De aceea o țară mică chinuită de mizeriile postbelice, cu pretenții de independență economică, trebuie să fie cu ochii în patru, când apelează la capitalul străin. Necazurile momentului nu pot determina un popor să-și vândă bogățiile, care de multe ori, se cumpără, nu pentru a fi puse în valoare, ci, dimpotrivă, pentru a împiedica valorificarea lor pe o durată de timp în care ele ar putea crea o concurență. Uneori aceste bogății sunt achiziționate de străini, fie ca o rezervă a întreprinderilor lor fie pentru scopuri speciale. Rareori, și numai în împrejurări normale, capitalul străin se mulțumește cu un plasament rentabil.

Până va veni împărăția lui Marx și Lenin – și Dumnezeu să ferească Țara Românească de fericirile „economiei sociale” din Rusia – plutim pe valurile capitalismului imperialist sau imperialismului capitalist. Aceste valuri se revarsă din toate părțile și asupra țării noastre și, dacă ne vom cârmui cu dibăcie barca economiei naționale, desigur că n-avem decât de câștigat. Capitalul străin va încerca, să ne prefacă într-o colonie orientală, va întrebuița toate mijloacele cunoscute: de prietenie, de dușmănie pe față sau ascuns și de silnice, numai să reușească. Dacă vom putea rezista, ceea ce nu e tocmai ușor, bogățiile noastre și interesele de apărare împotriva altor vrăjmași, desigur mai primejdioși decât noi, îl va îmblânzi și-l va face să colaboreze, în bună înțelegere, cu capitalul național. Dacă nu ne va putea stăpâni, se va mulțumi să se facă părtaş cu noi la împărțirea roadelor producției noastre.

Lupta o poate duce numai statul, sprijinit de capitalul și de munca națională. Că aceste mijloace de luptă sunt slabe, cine tăgăduiește? Dacă am avea altă organizație economică, n-am da o luptă de defensivă, ci una de ofensivă. Orice popor, tânăr și viguros, visează la drumuri de cucerire și la biruințe. Eu am atâta încredere în neamul meu, pe care îl cunosc, încât sunt sigur de viitorul independenței lui politice și economice. E un argument sentimental pe care ți-l dau, dar oare nu sentimentele călăuzesc omenirea?! Țărănimea noastră, îngenuncheată de atâtea umilințe, a rămas întotdeauna cu privirile ațintite spre zorile libertății. Acum, când s-a încheiat într-o organizație politică neatârnată, crezi că e înțelept să-și jertfească, din cauza necazurilor trecătoare, independența economică?! Vorbesc de țărănime, fiindcă ea e chemată, în viitor, să cucerească bogățiile acestei țări și să imprime caracterul național omogen statului. Economia națională a unui popor nu e o funcție de sine stătătoare, cum își închipuie economiștii ce au

¹¹⁶ Cf. H. Friedjung, *Das Zeitalter des Imperialismus*, vol. I-III, 1919-1922 și *Handbuch der Politik*, vol. V, p. 265.

descoperit pe homo oeconomicus, ci e o importantă funcție a organismelor umane grupate în societăți, națiuni și state. Această funcție, alături de celelalte, imprimă caracterul de independență, caracterul specific organizațiilor naționale grupate în state. Statele naționale, aflate în faza imperialismului capitalist, firește, că-și întind organizațiile de cucerire pe întreaga suprafață a globului locuită de oameni. Popoarele slabe, primitive, incapabile de o evoluție socială și culturală, sunt târâte în drama istoriei omenești ca статисти.

Astfel privită chestiunea, *nu-mi poți reproșa că sunt împotriva capitalului străin, ci numai împotriva dominației economice străine*. Împotriva acesteia trebuie să ne apărăm, dacă vrem să trăim ca o națiune conștientă de menirea noastră pe pământ și dacă vrem să avem un rol în istoria lumii.

La noi mulți țișă în ziare, în broșuri și în conferințe, după capitalul străin, zicând că e singurul care ne poate mântui din ghearele mizeriilor postbelice. Îl roagă și-l acceptă să vină în orice condiții ar vrea. Corul lor e secondat și susținut de străinătatea interesată. Mulțimea, ce nu-și dă seama de multe, aplaudă și aprobă. Toți uită, că străinătatea amică ne împărțise țara în zone de influențe, ca pe o Persie oarecare, și că, peste capetele noastre, își împărțea bogățiile României, înșirând-o alături de colonii (vezi de pildă, Convenția de la San Remo, 24 aprilie 1920)¹¹⁷.

Oricâte necazuri ne-ar încerca și ne-ar încetini dezvoltarea firească, România, nu poate suporta asemenea juguri de umilință, fie ele împodobite chiar și cu trandafiri de alianță. Un popor, când își jertfește demnitatea și mândria, nu mai are ce pierde. În lumina acestor reflexii, vom cerceta și năzuința spre o autonomie economică, spre o zonă de producție independentă preconizată în program. În vremurile de astăzi, când mijloacele de transport au desființat economiile închise, în care națiunile trăiau din sursele lor proprii, și când piața mondială reglementează prețurile mărfurilor produse în masă și când, de vreo 100 de ani, avem o economie mondială, care nu se reduce numai la legături comerciale și financiare, ci se întemeiază pe o serie de relații de drept – s-ar părea că a năzui spre o autonomie economică e un anacronism. Din punct de vedere al economiei mondiale, în era națiunilor specializate și a industrialismului monopolizator, țările tinere mai curând ar fi menite să se specializeze în agricultură, mai ales când solul e propriu unei asemenea culturi și când populația e obișnuită cu ea din moși-strămoși.

În țările agricole, mașinismul poate servi pentru a perfecționa și spori producția agricolă sau cel mult pentru a dezvolta, ramurile industriilor agricole. România Veche, înainte de război, exporta 50% din producția ei de cereale. În România Întregită, dacă producția se ridică iar la cantitățile antebelice și dacă nu variază nici procentul consumației interne, disponibilul pentru export rămâne cam același. România s-ar putea, așadar, mulțumi cu rolul de țară agricolă în economia mondială, străduindu-se să atingă maximum de dezvoltare în această direcție. Temelia țărilor industriale fiind agricultura, marile state industriale ar rămâne în dependență și de noi. Marfa cea mai cerută pe piața mondială vor rămâne tot cerealele și derivatele lor, ca articole de primă necesitate. Ce înțeles mai are atunci autonomia economică, a României? Nu e mai firesc ca țările agricole să alimenteze cu produsele lor pe cele industriale, iar acestea, cu fabricate ieftine și bune, pe cele agricole, deci și România?!

Dacă puterea de producție a pământului n-ar fi limitată și dacă cultura agricolă intensivă ar putea întrebuința brațele de muncă ce prisosesc din sporul populației, evident că această armonie universală ar fi logică și ademenitoare. Or, noi, de pe acum, nu știm cum să punem zăgaz emigrației. Specializarea agricolă ar mai însemna să neglijăm valorificarea bogățiilor subsolului sau să le cedăm capitalismului monopolizator al străinătății, cum am făcut în trecut cu petrolul. Urmând această politică, noi ne-am învăli în poezia vieții rurale și am privi cu melancolie năvala străinilor în industrii și pribegia în lume a autohtonilor fără de lucru. Orașele s-ar înstrăina și mai

¹¹⁷ Aceiași străini știu că „România se poate lipsi de sprijinul celorlalte țări, deoarece poate fabrica, în țară, tot ceea ce-i este lipsă existenței, de la vagoane și tancuri până la ultimele obiecte de manufactură, necesare unei națiuni civilizate” (*Revue Bleue*, 5 XI 1921). Totuși încearcă să ne umilească.

mult. O astfel de politică economică ar fi o neiertată greșeală. Bogățiile subsolului nostru ne impun o puternică dezvoltare industrială, după cum am arătat, și ne-o impun nouă autohtonilor din punct de vedere național.

Dar specializarea agricolă am văzut ce înseamnă în război, când armamentul și munițiile armatei noastre colindau pe la murmurul polului de nord, iar soldații erau siliți să-și dezbrace tunicile și să transforme arma în ghioagă strămoșească. Azi, războaiele nu se hotărăsc prin „luptă dreaptă”, ci prin armament perfecționat, prin tehnica industrialismului. Noi n-am isprăvit cu războaiele. Dimpotrivă, pe cele grele și hotărâtoare de abia de acum încolo avem să le purtăm. Acest gând trebuie să vegheze sub icoana unității noastre naționale. În fapt de seară și în fapt de dimineață, ocinașele noastre trebuie să se sfârșească: „... și mântuiește-ne, Doamne, de cel potrivnic”. Calea de apărare, cea mai înțeleaptă, ne-au arătat-o străbunii latini: *si vis pacem, para bellum*. Da, *para bellum*, Românie Întregită, pregătindu-ți, din vreme, toate sculele de apărare. Asta e porunca conștiinței naționale, în oricâte mari și mici înțelegeri ar intra țara noastră.

Existența României îi impune, așadar, o autonomie economică.

– În programul și expunerile tale nu te mărginești să stăruiești pentru o autonomie economică, necesară apărării noastre naționale, ci te avânți la îndrăzneli de cucerire și de dominație, – replică prietenul.

– Ți se pare o exagerare, o aventură romantică?! Poate chiar un sacrilegiu împotriva „păcii eterne” intrupate în instituția ce se numește „Liga Națiunilor”, întemeiată, cu atâta trudă, de conferințele păcii din 1919? „Liga Națiunilor” – cum spune Gustave Le Bon – a sporit numai istoria iluziilor omenești. Ea nu va reuși să potolească urile dintre popoare și nici să împace interesele opuse dintre ele. Prestigiul acestui tribunal internațional e prea neînsemnat pentru a putea deveni un arbitru în marile conflicte dintre popoare; el se va restrânge la chestiuni mărunte, la rezolvarea plângerilor celor neputincioși, pentru care întreținerea unui astfel de azil e o generozitate cam scump plătită.

Popoarele nu pot trăi fără un ideal. Dacă „pacea profesorilor” n-au dat țării noastre frontierele naturale, ele trebuie să fie făurite de generațiile viitoare ale neamului românesc. Comisiile de delimitare ale frontierelor spre Banat și Ungaria nu și-au terminat nici acum lucrările, dar chiar dacă hotarele se vor fixa pe hârtie, în realitate nu vor fi durabile și definitive nici când vor fi cele naturale, adică Tisa și Dunărea, fiindcă frontierele unei națiuni se poartă în suflet, iar cele ce se exteriorizează sunt vremelnice. Vigoarea sufletească, *voința de a trăi*, solidaritatea socială și economică a unei unități etnice sunt imbolduri de roire, de lărgire a sferei de activitate...

În expunerea mea m-am străduit să leg prezentul de cel mai îndepărtat trecut etnic, ascultând nu numai un glas din neînțelesele adâncuri ale sufletului meu, ci urmând și pilda tuturor cărturarilor acestui neam, în conștiința cărora, a pâlpâit sau a luminat puternic ideea unității și expansiunii naționale. Daco-România dintre Nistru și Dunăre a reînviat, închegându-se într-un stat, după aproape 2 000 de ani. E, însă, numai un început de reînviere a rasei traco-latine din Valea Dunării și din regiunea carpato-balcanică.

„Noi, românii de azi, suntem nu numai urmașii romanilor din Dacia, ci, în aceeași vreme, urmașii, și ca sânge și ca suflet, ai întregii *împărății romane de Răsărit*, care alcătua o singură țară mare, de limbă latină, peste toate ținuturile care astăzi se cheamă: Slovenia, Croația, Dalmația, Bosnia și Muntenegru, Serbia, Ungaria de pe dreapta Dunării, România, cu Dobrogea cu tot și în sfârșit, Bulgaria cea dintre Balcani și Dunăre” (vezi V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, p. 14).

Noi, până acum, am trăit o epocă etnografică, de rezistență, abia de aici înainte începem să facem probele minunilor, ca feciorul de împărat din poveste. Minunea cea mare ce trebuie să o săvârșim e să reînviem integral trupul și sufletul traco-roman în aceste regiuni din vecinătatea celor mai vechi civilizații istorice umane – egipteană, babiloneană și elenă – Cultura traco-romană,

reînviată pe întinsul străvechii ei așezări, e chemată să ne scape de toți „barbarii” ce ne tulbură liniștea și azi, ca pe vremuri.

Confederația orientală. Eu n-am cerut autonomia economică pentru realizarea unor aspirații imperialiste. Noi trebuie să căutăm a trăi în cea mai bună înțelegere cu toți vecinii. Aș fi încântat, dacă această bună înțelegere ar lua o formă concretă, dacă de pildă, statele mărunte de-a lungul Dunării și din Balcani s-ar putea încheia economicește într-o *confederație orientală*, în care nu văd de ce n-ar intra și statele Asiei Minore până în Caucaz. Confederația orientală ar realiza „confederația dunăreană”, urmărită de Austria și propusă, pe vremuri, de Kossuth și pentru care se însuflețește azi sociologul ungar pribeag, Jászi Oszkár (*Magyarország Jövője és a Dunai Egyesült Államok – Viitorul Ungariei și Statele Unite Dunărene – Budapesta, 1918*) și „Confederația balcanică”. Această confederație orientală s-ar rezema pe Alpi și pe Caucaz la periferie, pe Carpați și pe Balcani la centru. Ea ar fi pavăza cea mai sigură a civilizației mediteraneene. Chestiunea e așa de importantă, încât merită o lucrare specială¹¹⁸. O asemenea confederație de state e în spiritul vremii. În fața stăpânirii anglo-saxone a lumii, întemeiată pe o uriașă organizație colonială, se ridică, amenințătoare, rasa galbenă, în frunte cu Japonia, care, desigur, va reînvia China, cu vechea ei civilizație, și „pericolul galben” va deveni odată o realitate. Anglia a hotărât să-și creeze o puternică bază navală la Singapore, pentru a preveni surprinderile.

Aici, în orientul mediteraneean, islamismul e o forță prea slabă ca să poată încheia o confederație puternică. Ea, la nicio întâmplare, nu s-ar mai putea îndrepta spre Apusul european ci spre Asia și Africa. Albanezul Kemal și mișcarea junilor turci va avea, probabil, aceeași soartă ca și babismul din Persia. Imperiile, care s-au întemeiat pe fanatismul credinței și pe virtutea de a muri pe câmpul de luptă pentru a ajunge în împărăția lui Mahomed, greu se pot reînvia prin forme de organizație Apuseană. Când a fost înlăturată religia de la conducerea statului, s-a înlăturat însăși temeliala de existență a statului turcesc. În cadrele unei confederații orientale și cu sprijinul ei, Turcia ar putea avea, însă, un rol important.

Slavismul, deși în Rusia s-a dovedit a fi pătruns de un misticism rural, nihilist și acapitalist, totuși prin întinderea lui uriașă și prin firea lui extensivă amenință Europa cu incursiuni și cuceriri. Polonia, România și Turcia au misiunea de a ține în frâu revărsările rusești spre Europa. Cu toate străduințele republicii dlui Masaryk de a fi o avangardă a panslavismului în Europa Centrală, confederația sovietelor paralizază viața rusească și o îndepărtează de realizarea idealului panslavist. Singura soluție practică și realizabilă pentru popoarele din Valea Dunării, din Balcani și din Asia Minoră, e înjgheburile unei *confederații economice*, ce s-ar rezema pe trei centre: Viena, Galați și Constantinopol. Confederația orientală ar fi singura garanție serioasă de existență durabilă pentru toate statele ce ar alcătui-o și care, toate împreună, ar reprezenta o forță politică, militară și economică ce ar ține echilibrul între imperiile mondiale de astăzi.

Realizarea confederației ar trebui începută printr-o propagandă în toate statele interesate, prin convenții economice și tarifare, prin înființarea de camere de comerț în centrele comerciale importante, prin stabilirea unui plan unitar în construirea căilor ferate, prin înființarea de societăți de navigație, etc. Formularea mai amănunțită a realizării, s-ar face de statele ce ar fi dispuse să o discute. Realizarea confederației se poate începe și parțial, fie prin înjgheburile confederației dunărene, fie a celei balcanice. Oricare dintre ele ar lua ființă, ar însemna un pas înainte. Mica Înțelegere e un început. Vezi, deci, că nu e o utopie așa de disprețuit această confederație economică orientală¹¹⁹, oricâte dificultăți s-ar pune în calea realizării ei. E de prisos să mai arăt ce

¹¹⁸ Din alt punct de vedere, confederația orientală a mai fost propusă, în 1905, în lucrarea: „*Une confédération orientale, comme solution de la question d'Orient, par un Latin.*”

¹¹⁹ Pentru a da o orientare a diferitelor proiecte de confederații ce s-au propus, amintim, că *Europa Centrală*, formulată de Naumann, în cursul războiului, era în serviciul germanismului; *Confederația dunăreană*

rol ar avea România în această confederație și ce ar câștiga românii din Balcani. Dar și fără această confederație, România Întregită nu va putea fi înlăturată de la rolul ei firesc în aceste regiuni străbune. Ca să-și poată îndeplini acest rol are nevoie de autonomie economică.

În fața uriașelor frământări ale lumii, pe care le-am schițat, în trecut, în câteva cuvinte, nu putem rămâne cu brațele încrucișate, ci trebuie să urmăm o linie de conduită conștientă și să prevenim eventualele primejdii ce ne-ar putea amenința existența.

Capitala României. În legătură cu aceste probleme mari, aș vrea să ating și problema capitalei României Întregite, care are o deosebită importanță în realizarea acestor străduințe. Capitala din câmpia dunăreană, fixată aici de turci, poate ea fi centrul unei activități așa de întinse? De pe șesul muntean se poate stăpâni cetățuia Ardealului, Valea Dunării și Dobrogea? Pentru oricine își dă seama de rolul ce-l are o capitală în viața unei națiuni, e clar, că nu e corespunzătoare. București, capitala politică, se găsește între capitala militară, care e Brașovul, și între capitala comercială, care sunt Galații. Fără a intra, de astă dată, în prea multe cercetări, și amănunte, țin să spun că București, oricât l-am lega, prin canale, cu Dunărea și chiar cu marea, nu poate avea viitor. Capitala țării, sau se va muta, cu vremea, pe Dunăre, – Dunărea, fiind artera principală de viață a statului român – sau se va retrage în cetățuia Ardealului. Întrebarea este, dacă neamul românesc va rămâne pasiv, în defensivă, sau va ieși în largul apelor pentru o ofensivă. Trecutul îl arată ca pe un neam de expansiune, deși trăia o viață numai etnografică. Unde își va alege baza de expansiune economică și culturală care să întrunească toate condițiile unei izbânzi?! Axa principală, Galați-Oradea Mare, ce taie țara în două emisfere, și Dunărea, se pare că indică locul viitoarei capitale, ce trebuie să privească spre marea liberă. Fără o capitală naturală, funcțiile naționale nu se pot dezvolta, fiind tulburate și îngreunate de piedici naturale de neînving. Cu București capitală, țara noastră cu greu va putea avea rolul ce e chemată să-l îndeplinească în Orient și în lume.

Partidul Liberal și Partidul Poporului. Mi-ai reproșat, odinioară când încercam să apăr interesele naționale în procesul de producție, că jur pe evanghelia economică a Partidului Liberal. Îmi dai voie să mă opresc câteva clipe asupra acestei răutăți. Liberalii noștri, ca și în alte părți, nu sunt decât uzurpatorii vechii feudalități și ai absolutismului, care stăpânesc astăzi statele monarhice sau republicane sub forma burgheziei individualiste. Toate doctrinele liberale nu servesc decât scopurile burgheziei, care variază, ca structură și ca tendință, la diferitele națiuni. Principiul îmbogățirii materiale, pentru a procura cât mai multe plăceri și foloase (utilitarismul) vieții, e la temelia concepției lor despre lume. Din această concepție s-a născut și principiul filosofic: „Orice ființă umană este un scop în ea însăși” care e cea dintâi poruncă din tabla de legi a

– care a găsit propagandiști și la noi – țintea dărâmarea Imperiului Austro-Ungar și înlocuirea lui prin o federație dunăreană, având ca centru de gravitate Ungaria; *Confederația balcanică* a fost agitată mai ales de socialiști. Într-o vreme ea a servit și ca armă îndreptată împotriva dominației turcești în Balcani. Singura *Confederația orientală* credem că ar servi interesele tuturor popoarelor din Răsăritul european și a celor din Asia Minoră, aici, în special, a Turciei actuale. Această confederație ar stabili un echilibru permanent între cele trei mari puteri continentale: Franța, Germania și Rusia, care prin asocierea lor parțială amenință pacea Europei. Problema confederației orientale pare o utopie, totuși ea ar fi singura garanție serioasă a păcii din viitor, de aceea merită să fie luată în cercetare mai amănunțită. În cursul tipăririi volumului mi-a căzut în mână *Pan-Europa* de Richard von Coudenhove-Kalergi (Wien, Pan-Europa Verlag, 1923), strălucita și luminoasa propunere pentru întruparea Statelor-Unite ale Europei. Autorul vede pericolul rusesc pentru Europa și stăruie pentru o federație a Statelor Europene. „*Acest pact de garanție european – zice autorul – ar fi un act de înțelepciune politică și de dreptate, căci orice atac rusesc asupra Varșoviei, Luxemburgului sau Bucureștiului se îndreaptă indirect și asupra Berlinului, Vienei și Parisului. Franța, Germania și Italia n-ar apăra la Nistru deloc o frontieră străină, ci propriile lor frontiere*” (p. 60). Noi credem deocamdată că Pan-Europa e mai greu de realizat decât *Statele-Unite ale Orientului* propuse de noi. Vom arăta altădată de ce.

liberalismului. Atât puterea feudală, cât și cea a statului absolutist trebuiau cucerite de această burghezie, trebuiau cucerite și subordonate intereselor negustorești individualiste ale burgheziei. Așa se explică lupta individului împotriva statului, care avea să fie transformat, și el, într-un mijloc pentru scopurile burgheziei. După ce burghezia a cucerit statul și l-a stăpânit, a început să-l întărească, fiindcă acum era al ei.

Burghezia care s-a înjghebat din negustori îndrăzneți, crescuți pe mare, cum este cea engleză, a fost mai cutezătoare, mai întreprinzătoare și mai hrăpăreață, n-a cunoscut nicio piedică și nu s-a dat în lături de la niciun mijloc pentru a-și spori bogăția, de aceea a și cucerit lumea, cu un elan național și cu sprijin de stat premeditat. Burghezia născută din elemente aristocratice agrare, compusă din moșieri care își administrau prost gospodăriile, ca cea franceză, s-a mulțumit să-și păstreze averea, care îi aducea o rentă și îi asigura plăcerile Parisului. De aceea burghezia franceză a scăpat cele mai norocoase clipe ale istoriei pentru a cucerii piața mondială și pentru a întemeia adevărate colonii. Franța abia după Războiul Mondial (în aprilie 1921) s-a gândit să întocmească un plan general pentru punerea în valoare a coloniilor sale și pentru a le da o organizare metodică (vezi Albert Sarraut, *Ministre des colonies, La mise en valeur des colonies françaises*, Paris, 1923), e cel dintâi program ce s-a întocmit. „Un tel plan n’a jamais encore été dressé”, zice ministrul coloniilor franceze. Liberalii noștri se aseamănă cu francezii. Influența culturii burgheze franceze nu se poate atribui numai unor legături de rasă, de latinitate, ci mai ales acestei asemănări a structurii dintre cele două burghezii.

La noi, cucerirea puterii de burghezie a fost o jucărie, întrucât n-a întâmpinat decât mici rezistențe sentimentale; ea a creat chiar statul în forma lui actuală, dându-i o constituție și o dinastie. De aceea statul e al burgheziei liberale. Cu cât e mai puternic statul, cu atât sunt liberalii mai tari. Așa se poate înțelege fenomenul, ce pare ciudat, al statismului, al naționalizării bunurilor particulare. El se explică ușor, dacă ne dăm seama de raportul dintre stat și liberali. Bunurile ajungând în proprietatea statului, de fapt ajung în stăpânirea lor, și ele sunt puse în valoare de societățile pe acțiuni liberale. În tendințele lor, ei își identifică interesele cu ale statului și ale națiunii. Tot ce nu stă sub influența lor, e străin, imoral și antinațional. Împotriva acestui autoritarism despotice și acaparator, fronda nu e purtată de nimeni, fiindcă cine poate lupta împotriva statului și a națiunii?!

Reazemul social al liberalilor e burghezia orașelor, iar cel economic, capitalul bancar și comercial. Acest capital, prin firea lui, e un capital de cucerire. De aceea nu e o simplă întâmplare că liberalii, capitaliștii financiari, au purtat atât Războiul de Neatârnare, cât și Războiul de Întregire al neamului. Tot acest capital, ca în toată lumea, de altfel, vrea să aducă sub influența lui, să facă dependentă de el – întreaga producție. Vrea să o aservească pentru scopurile lui, dintre care dictarea prețurilor și cucerirea piețelor sunt printre cele dintâi. Producția o subordonează finanței și comerțului, fiindcă acestea sunt temeliile de existență ale burgheziei liberale. După întregirea României, cel dintâi studiu temeinic făcut de liberali a fost asupra organizației financiare (vezi *Organizația creditului în România*, de Victor Slăvescu) toate organizațiile creditelor: urbane, rurale, industriale, chiar și cooperativele, făcute de liberali, urmăresc același scop bine definit, pe care îl realizează conștient și cu o stăruință ce nu cunoaște obstacole.

Această stăpânire bancară-comercială presupune o centralizare a organizației de stat, la îndemâna oligarhiei autoritare. Afirmările liberalilor din programele și ziarele lor, că sunt pentru o descentralizare, sunt lipsite de seriozitate, deoarece sunt în contradicție cu însăși temelia lor de existență. Capitalismul liberal, în plină dezvoltare, trebuia să producă și o doctrină, care nu este cea formulată de Dl Duca¹²⁰, ci cea îmbrăcată în zale științifice, schițată de Dl Șt. Zeletin, care

¹²⁰ De altfel, majoritatea conferințelor organizate de „Institutul Social” despre *doctrinile politice* au dovedit, mai presus de orice îndoială, dezorientarea partidelor noastre politice. Acesta se pare că a fost și scopul dlui director al institutului. Fortând partidele politice să iasă din programele stereotipe și din

încearcă să interpreteze obiectiv întreaga viață economică și culturală a veacului trecut, privită prin prisma capitalismului liberal și aplicându-i metoda marxistă. Studiul dlui Zeletin despre „Revoluția burgheză în România” e unul dintre cele mai originale și mai îndrăznețe – mai ales în partea lui explicativă privitoare la mișcarea culturală – care ar merita să iasă din cadrele unei reviste și să îmbrace haina largă a volumelor, intrând în cât mai amănunțite analize asupra trecutului burgheziei din Vechiul Regat. Astfel de lucrări sunt pline de sugestii și de orientări și umple un gol în literatura săracă și de frazeologie stearpă asupra trecutului apropiat pe care se clădește viitorul statului român.

Agrarienii și industriașii. Partidul Poporului, spre deosebire de cel liberal, se reazemă pe populația satelor. Pătura rurală, în covârșitoarea ei majoritate, alcătuită din păstori și agricultori, cu începuturi de îndeletniciri comerciale și industriale, a fost chemată, în cursul războiului, să participe, prin votul universal, la cărmuirea statului. Această pătură, evident că are alte interese decât burghezia liberală. Ca elemente producătoare e firesc să se năzuiască spre o organizație financiară a lor și în desfacerea produselor să înlocuiască pe intermediarii burghezi. Cooperativele sunt chemate să înlănească realizarea acestor tendințe ale populației rurale, care nu poate urmări desființarea burgheziei, ci, dimpotrivă, o va ajuta spre evoluția tuturor burgheziilor, spre o expansiune economică.

Partidul Poporului, spre deosebire de cel liberal, se sprijină pe cele două ramuri de producție legate de sol: pe agricultură și pe industrie. El apără și ajută dezvoltarea acestora în procesul de producție. Agricultură și industria creează, iar comerțul plasează și cucerește. Iată deosebirea politicii economice dintre cele două partide. Partidul Poporului se întemeiază și el pe capitalism, dar pe când capitalismul agricol și industrial e pașnic, cel comercial e războinic și acaparator. Legăturile strânse care există azi între finanța comercială și cele două ramuri de producție, agricolă și industrială, nu trebuie să ne inducă în eroare și să credem că interesele producătorilor se confundă cu ale comercianților. Fiecare categorie îndeplinește funcții care, desigur, că se completează unele pe altele, dar nu sunt identice. Partidul Poporului întemeindu-se pe economia producătoare, iar cel liberal pe comerț, pe circulația mărfurilor, pe economia comercială a plasării bunurilor produse, – e clar că între ele există nu numai ciocniri de interese, dar deosebiri fundamentale.

Concepția despre stat a Partidului Poporului se deosebește esențial de cea liberală, care, după cum am văzut, subordonează statul comerțului burghez. Pentru liberali și statul e o marfă, pe care o speculează, cum le dictează interesele. În concepția Partidului Poporului, statul lasă joc liber forțelor creatoare, le stimulează și le armonizează în vederea unității organice care este viața socială și națională. Liberalii sunt continuatorii tradiției feudale, absolutiste și autocrate, iar Partidul Poporului e al democrației naționale ce măsoară funcțiile sociale și economice ale națiunii după valoarea ce ele o reprezintă și după rolul ce sunt chemate să-l îndeplinească¹²¹.

frazeologia parlamentară și silindu-le să gândească le-a pus într-o încurcătură neplăcută. Conferințele, cu toate acestea, înseamnă un real progres în evoluția educației politice românești.

¹²¹ În niciun caz Partidul Poporului nu poate fi botezat în apele Iordanului neo-liberal al dlui M. Manoilescu. Țărănimea nu poate fi îndemnată să dorească „paradisul unității economice, care este liberalismul”, sau neo-liberalismul, cum ne sfătuiește dl Manoilescu. Țărănimea, cultivatoare de pământ, a fost și va rămâne conservatoare în structura ei sufletească, oricât ar evolua economicște. Încercarea dlui Manoilescu de-a înființa un nou Partid Liberal, e curioasă. Parcă ar fi mai logică propovăduirea neoliberalismului în sânul Partidului Liberal, care e capabil să renască, dacă d-sa socotește că s-a abătut de pe căile liberalismului clasic. Unul dintre oratorii liberali, cu drept cuvânt a numit, în Cameră, încercarea dlui Manoilescu, o „uzurpare”.

Am amintit de antagonismul dintre agrarieni și industriași, pe care vrea să-l împace Partidul Poporului, unind ambele categorii de producători într-o unitate politică. Cred că la noi e posibil, dacă cele două categorii de producători nu privesc economia națională prin prisma intereselor lor egoiste, ca liberalii negustori, ci se pot înălța până la concepția superioară a misiunii statului și națiunii române în orientul mediteranean și deci în economia mondială. Nicio țară din Europa nu e înzestrată cu izvoarele de energie ale României, în fruntea cărora stă gazul metan. Acesta e cheia, care poate fărâma „porțile” ce separă interesele agricultorilor de ale industriașilor. Cu ajutorul acestui combustibil ieftin – ieftin cu jertfe conștiente din partea statului – noi putem ține, de la început, concurența cu fabricatele străine. Fabricatele în masă, care se întemeiază pe consumația cărbunelui, petrolului, etc., e cu neputință să ne facă concurență, nu numai la noi în țară, ci în orientul european, de care noi suntem mai aproape, ca oricare altă țară industrială. Având combustibilul ieftin și cheltuielile de transport mai reduse, plus o organizație metodică și dibace de transporturi, sortii de izbândă sunt de partea noastră. Mai rămâne calitatea fabricatelor, pe care o putem realiza, în scurtă vreme, cu ajutorul specialiștilor străini și cu ajutorul educației tehnice.

Nu suntem deci siliți să inaugurăm o politică a porților închise, ci numai un protecționism pentru o serie foarte redusă de articole. Politica noastră tarifară, pentru cea mai mare parte a fabricatelor, poate fi cât mai tolerantă. Agrarienii nu vor avea, deci, niciun motiv de a se opune unei dezvoltări industriale, dimpotrivă, în loc să alimenteze statele industriale străine, vor alimenta industria națională, care va absorbi și semifabricatele industriei agricole. Greutăți de altă natură nu văd. Numai liberalii au interesul să-și asigure dominația prin subordonarea întreg procesului de producție organizațiilor lor bancare și comerciale. Lupta dintre producție și finanța comercială nu e numai la noi, ci în toată lumea. Industria, de pildă, pretutindeni, tinde spre o independență, spre o scuturare a jugului bancar. Toată străduința spre o sindicalizare a producției și organizațiile trusturilor industriale urmăresc și reducerea rolului finanței comerciale în industrie. Dacă, la început, băncile creează sau ajută crearea industriei, ca și pe a marilor exploatare agricole, cu timpul ambele ramuri de producție tind spre o independență.

Partidul Poporului sprijină aceste tendințe ale agriculturii și ale industriei, de aceea el reprezintă o fază mai înaintată a capitalismului, decât comerțul liberal, care e prima fază a lui¹²².

Cred că te-am convins că, concepția, despre care ți-am vorbit, nu e împrumutată din evanghelia Partidului Liberal. Cât despre dl V. Brătianu, om crescut din fașă în condițiile cele mai prielnice unei educații politice și, economice, ce n-ar putea face, de pe pedestalul numelui moștenit și al organizațiilor lor ce-i ascultă poruncile, dacă ar avea cap, dacă natura l-ar fi înzestrat cu funcții cerebrale superioare. O inteligență cu orizonturi largi, ajutată de voința stăruitoare, pe care incontestabil o are, ar fi putut să accelereze consolidarea vieții noastre de stat și să îndrume România spre misiunea ce o așteaptă. Dl Vintilă Brătianu lucrează, însă, cu idei fixe, mintea lui e priponită de interesele, îngust înțelese, ale *Băncii Naționale* și ale *Băncii Românești*. De la taraba

¹²² Dl A. Corteanu, analizând substratul economic al partidelor noastre politice, afirmă, că Partidul Liberal e al capitalului mobilier, iar cel Conservator al capitalului imobiliar. D-sa crede că din Partidul Conservator ar trebui să facă parte „toată lumea interesată în capitalul imobiliar și în special în producția agricolă”. Admițând această formulare întrebăm: De ce nu și cei din producția industrială? Industria minieră de pildă, care e o industrie de bază și conducătoare, se întemeiază, și ea, în primul rând pe renta pământului, ca și agricultura. Renta diferențială (adică rentabilitatea atârătoare de natura și situația exploatărilor) e partea esențială a profitului curat în industria minieră ca și în agricultură. Dar, în afară de aceste considerații industria *produce* ca și agricultura; acest proces economic de *creație* unește mai mult cele două ramuri de producție, de cum le despart alte deosebiri.

acestor bănci a trecut la Ministerul de Finanțe, închipuindu-și că, terorizând lumea și inaugurând o inchiziție fiscală, salvează finanțele țării și economia națională¹²³.

O digresiune, care caracterizează și pe dl V. Brătianu și concepția capitalistă liberală. Înainte de război, în Ardeal, voiam să opunem organizațiilor cooperative conduse din Budapesta, o organizație cooperativă națională, care avea nevoie de o centrală. Cu capital din Ardeal nu o puteam înființa, de aceea, împreună cu dl Vasile C. Osvadă, cel mai asiduu cooperador din Ardeal, am venit la București. Ne-am dus și la dl V. Brătianu, la Banca Românească, rugându-l să sprijine, cu capital, înființarea centralei cooperative din Ardeal. I-am amintit că, în vremurile noastre, cuceririle economice trebuie să premerge cuceririlor politice. Expansiunea economică în Ardeal era doar în spiritul liberalismului.

Parcă-i văd și acum figura sinistră, încruntată și neprietenoasă, din care nu radia nicio căldură, niciun sentiment de dragoste pentru Ardeal. Mă uitam la mutra lui de vlah negru, de pe Muncelele Argeșului, și căutam să pătrund tainele legăturilor de rasă ce ne unesc. N-am întrezărit niciuna. Prea era negru ca să fie numai vlah...

Din convorbirea scurtă ce-am avut-o, ne-am convins repede, că nici idee nu avea ce e în Ardeal. Și era în 1913. Știi ce ne-a răspuns?! Că din punct de vedere bancar, plasarea capitalului în cooperative nu prezintă nicio *rentabilitate*. Avea dreptate. L-am lăsat după teigheaua rentabilă și ne-am văzut de treabă. În trecut, amintesc, că singurul om care ne-a înțeles și care ne-a tăgăduit sprijinul a fost dl Al. Marghiloman, atunci Ministru de Finanțe. Am convingerea că dacă ar fi rămas la guvern, s-ar fi ținut de cuvânt.

Iată cum interpretez programul ce l-am alcătuit. Acum să vedem *ce* am reușit și *cum* să realizez din vastul plan de activitate.

– Aceasta-i important din punct de vedere politic. În politică *faptele* hotărăsc, nu intențiile și teoriile academice, mă îndemnă prietenul cu o vădită nerăbdare.

– Desigur. Voi începe așadar o expunere metodică în care nu voi ține seama de succesiunea faptelor, ci de necesitățile ce le-au determinat și de principiile ce le-au călăuzit. Mai întâi, voi aminti faptele guvernului Averescu, din 1920, care nu au dat soluțiile pe care le cereau interesele producției: reforma agrară și reforma financiară.

Reforma agrară. De la început, din Iași, a fost pusă pe baze sociale, fără să se țină seamă de necesitățile economice și, în special de ale producției. Cifra de 2 milioane ha destinate exproprierii era un atac împotriva proprietății funciare. Fiind un atac, nu putea ține seama nici de regimul proprietății în diferitele regiuni, nici de capacitatea de muncă și de nevoile țăranimii și nici de posibilitățile de realizare ale împărțirii pământului expropriat fără de niciun rost. Punerea problemei pe aceste baze a fost cea mai mare greșeală politică și economică. Guvernul Averescu, în fața demagogiei ce învăluisese problema agrară – demagogie susținută de opoziție, care a început să liciteze cantitatea pământului de expropriat – a făcut ce a putut. În situația și atmosfera nenorocită a discuțiilor, a realizat maximum ce se putea realiza. Evident că interesele economiei naționale și ale producției au fost sacrificate; ele au fost date pradă demagogiei inconștiente.

Reforma agrară, în curs de înfăptuire, a provocat cea mai chinuitoare criză a producției agricole, care paralizază întreg organismul economic al țării. A vorbi mai pe larg despre greșelile reformei agrare e de prisos, fiindcă ele azi nu se mai pot înlătura. În domeniul reformelor sociale, nu se mai poate face cale întoarsă. Tot ce se mai poate face, azi, e să se accelereze împrumărirea, să se creeze, o situație limpede a proprietății agricole și să se suprimă toate măsurile restrictive ce

¹²³ Evident că străduința d-sale de-a transforma leul-hârtie în leu aur și de a menține capitalul mobilier la miliardele circulației fiduciare de astăzi, e un romantism financiar care-l face, probabil, pe dl V. Brătianu să-și împodobească pustiul din suflet cu lecturi literare. Câți poeți n-au creat crizele economice după război!

s-au menținut cu o consecvență aproape vinovată. Primele ce s-au oferit de guvernul liberal pentru cultura grâului caracterizează mai bine rezultatele obținute, în procesul de producție, prin reforma agrară. Țara exportatoare de grâu a ajuns să se acorde prime spre a acoperi necesitățile consumației interne. O mai mare catastrofă nici nu se poate închipui.

Reforma financiară a dlui Titulescu – spun a dlui Titulescu, fiindcă majoritatea parlamentului n-a înțeles multe din ea – a fost o lovitură și mai grea dată producției, prin cotele exagerate ce s-au fixat și prin zdruncinarea încrederii în dreptul de proprietate și în produsul muncii. Reforma financiară a dlui Titulescu nu se preocupa decât de interesele fiscale ale statului. Ea a lovit greu în averea acumulată, zguduind întreaga organizație capitalistă a țării. În loc să fi încurajat dezvoltarea capitalismului, legea urmărea o „nivelare a averilor”, care e un principiu de spoliere a democrației calicilor și neputincioșilor invidioși. Dl Vintilă Brătianu a atenuat, cum era firesc, măsurile prevăzute împotriva capitalului, dar a menținut principiul inchiziției fiscale. Reforma financiară, astăzi în vigoare, e antieconomică și una din principalele cauze ale scăderii producției și a leului. Ea trebuie revizuită, menținându-se principiul progresivității asupra venitului, dar reducând cotele în vederea intereselor producției.

Plata datoriilor statului și echilibrarea bugetului se vor face din noi izvoare de venit, prin punerea în valoare a bogățiilor țării, fără întârziere, așa cum am arătat în planul nostru de activitate. Trebuia să stărui, în treacăt, asupra acestor două reforme, fiindcă ele, deși înseamnă un incontestabil progres, au avut o influență hotărâtoare asupra economiei naționale. Concluziile definitive ale rezultatelor obținute prin aceste două reforme, nu se vor putea trage decât după ce vom avea o situație definitivă și, la îndemână, toate datele statistice. Acum putem trece la activitatea mea de la Ministerul de Industrie și Comerț. Această activitate trebuia s-o prezint în lumina concepțiilor ce m-au călăuzit, căci altfel nu putea fi înțeleasă și apreciată, așa cum se cuvine.

La Ministerul de Industrie și Comerț am găsit o situație haotică. Intervenționismul monopolizator de stat, din vremea guvernării liberale – cea a guvernului Vaida, de câteva luni, nu poate fi luată în seamă, fiind prea scurtă, – împovărase atribuțiile acestui minister, prin o nesfârșită serie de decrete-legi, cu servicii de comerț, de refacere economică, de reconstruire a regiunilor devastate, de administrație a industriilor puse sub sechestru, etc. Nu exista funcționar la minister, care să fi știut să se orienteze în acest labirint creat de zbuciumările războiului. Nu vreau să recurg la apucăturile bizantine și triviale ale partidelor politice din Vechiul Regat, căutând să arunc această situație încurcată în sarcina Partidului Liberal. Ea trebuie atribuită vremurilor grele prin care am trecut și lipsei de experiență a oamenilor ce au pregătit și condus războiul. În asemenea împrejurări, nu-mi putea trece prin minte să fac recriminări și să caut vinovați. Un simț elementar al datoriei îmi impunea o muncă încordată pentru a limpezi încurcăturile departamentului, care era chemat să dea directivele în economia națională a producției. M-am așternut din greu pe muncă. În explicațiile mele, nu voi urma ordinea cronologică a faptelor, ci le voi grupa după natura și importanța lor. Prima mea preocupare a fost să scap ministerul de balasturile pe care i le pusese în cârcă războiul.

„Reconstrucția”. La minister exista o *Direcție a refacerii regiunilor devastate de război*, așa numita R. R. R., cu scopul dea reclădi casele de la sate și de la orașe, devastate, în contul despăgubirilor de război. Reclădirea se făcea în regia statului. Cine cunoaște exploatarea și întreprinderile de stat, își poate ușor închipui ce a reușit să se realizeze cu funcționari și cu contabilitatea greoaie a statului într-o asemenea operă umanitară urgentă. Direcția cheltuiuse câteva milioane și n-ajunsesese să facă decât câteva „bordeie” de adăpost și proiecte.

Dacă era vorba să se ajute sinistrații de război, trebuia să se facă imediat și repede. De aceea am crezut, că o întreprindere particulară poate să rezolve problema mai bine și la timp. Am convocat principalele societăți de construcție și le-am propus să se constituie într-o societate spre

acest scop. Statul avea să ajute societatea proiectată cu materiale ieftine, de care dispunea, și cu privilegii, preferând-o la executarea lucrărilor publice mari ale statului. Societățile au refuzat să participe la înființarea acestei societăți, cerând fiecare din ele privilegiile și sprijinul ce aveau să acorde societății proiectate de mine, sau, în cazul când nu se vor bucura toate de același tratament, cereau reducerea operațiilor societății „Reconstrucția” numai la regiunile devastate de război; ceea ce nu era posibil, fiindcă atunci societatea nu ar fi avut nicio rentabilitate. Nu puteam accepta primul punct de vedere, fiindcă nu ar mai fi existat o unitate în conducere și fiindcă ministerul nu putea supraveghea și controla atâtea societăți. Trebuie să relev că majoritatea societăților de construcție cu care tratam erau liberale sau sub influența liberalilor. După multe discuții inutile, – ca în toate lucrurile românești, – convingându-mă de atitudinea răuvoitoare a societăților, m-am hotărât să înființez societatea „Reconstrucția”, cu forțele ce înclinau să ia o sarcină așa de frumoasă și atât de grea asupra lor. S-a făcut un decret-lege, Nr. 2 530 din 4 iunie 1920, pentru înființarea societății¹²⁴, din cauza urgenței ce-o prezenta problema refacerii regiunilor dăunate de război.

Direcția R. R. R. urma să se desființeze și să se reducă la un simplu birou cu ajutorul căruia ministerul ținea contact cu societatea și care avea să poarte evidența lucrărilor executate. După înființarea societății au început intrigile și campaniile celor interesați, care se plâneau de concurența noii societăți. Au și reușit să modifice concepția decretului-lege și să mențină Direcția R. R. R., care azi funcționează pe lângă Ministerul Lucrărilor Publice. Rezultatul practic: regiunile devastate de război nu s-au refăcut nici până astăzi și ce s-a refăcut e a se mulțumi, în cea mai mare parte, eforturilor bieților sinistrați de război. Statul n-a scăpat de cheltuielile Direcției R. R. R., iar societatea „Reconstrucția” tânjește.

Încercarea mea n-a reușit, din cauza îngustimii de vederi a societăților de construcție, care, dacă participau la societatea „Reconstrucția”, indirect se bucurau de toate avantajele acordate acestei societăți, realizau beneficii și săvârșeau o operă de utilitate națională.

„Refacerea industrială”. La Ministerul de Industrie am mai găsit *Direcția refacerii economice*, care administra și distribuia mașinile și materialele industriale rechiziționate din teritoriile ocupate din Ungaria sau luate ca pradă de război. Își poate oricine închipui ce administrație făceau funcționarii și mai ales ce distribuție. Cele mai multe plângeri le primeam împotriva acestei direcții a refacerii, care mai era și în neconținută discuție cu organele Ministerului de Război întrucât și acestea își formulau drepturi asupra prăzii de război. În legătură cu atribuțiunile acestei direcții, mai era și problema refacerii industriilor devastate de război și aprovizionării tuturor industriilor cu mașini și materiale necesare activității lor.

Ce era deci mai simplu, mai logic și mai practic, decât înființarea unei societăți cu sprijin, cu avantaje și sub controlul statului, care să rezolve toate aceste probleme, scutind statul de o administrație pe care nu era în stare să o facă și ajutând industriile să se refacă și să-și reînceapă activitatea. De aceea am înființat Societatea „Refacerea industrială”¹²⁵, care avea dublul scop de a

¹²⁴ Vezi anexa III.

¹²⁵ Vezi anexa IV.

Cu polemicele ce s-au încins în jurul înființării Societăților „Reconstrucția” și „Refacerea industrială” nu mă ocup, fiindcă ele au fost dictate sau de interese sau de spiritul de opoziție politică sau de răutate. Obiecții serioase și obiective nu s-au făcut. La minister am găsit un proiect pentru înființarea unui Subsecretariat al Refacerii economice, cu următoarele direcții: Comerțului exterior, a Refacerii industriei, a Reconstruirii, a Despăgubirilor, a lichidării prăzii de război și de control a valutei. Pe lângă acest subsecretariat, avea să funcționeze un Consiliu al economiei naționale și o delegație permanentă a Consiliului de Miniștri. Pe proiect e scris: „Proiectul studiat de dl Madgearu și prezentat dlui Ministru Bontescu”.

desărcina ministerul de administrația și distribuția mașinilor și materialelor, ce ruinau în toate găurile, și de a ajuta industriile să se aprovizioneze cu articolele ce le lipseau. Această societate era proiectată de mine, ca un început al *Creditului industrial*, pe care l-au realizat liberalii, fără să țină seama de „Refacerea industrială”. Rezultatele practice obținute de această societate au fost totuși mai satisfăcătoare. Ministerul a scăpat de Direcția refacerii economice, care s-a contopit în Direcția generală a industriei, de balastul depozitelor ei, pe care statul le-a valorizat avantajos, iar Societatea „Refacerea industrială” a făcut servicii reale industriei. Dacă ea nu s-a dezvoltat așa cum cereau interesele industriei, vina e a se atribui împrejurărilor nenorocite de la noi.

Statul negustor. Dar haosul cel mai mare era la mărfurile comandate de stat, a căror administrare nu avea nicio organizație. De aceea, la venirea mea la minister n-am reușit să aflu o situație reală a acestor mărfuri variate, procurate de comisiile de ravitaliere, de stat și de diferitele delegații. Aceste mărfuri mi-au dat cele mai multe griji. Am încercat să înjgheb un consorțiu de mare negustori, care să preia mărfurile în prețul de cost și să restituie statului sumele debursate, sau să ia asupra lor angajamentele statului la termenele de plată. Singura dificultate de care m-am izbit a fost prețul de desfacere al mărfurilor din partea negustorilor. Importul acestor mărfuri s-a făcut cu scop de a aproviziona populația săracă cu mărfuri ieftine. Pentru desfacerea cu prețuri ieftine a acestor mărfuri, prin consorțiul de negustori, n-am putut găsi garanții suficiente.

A urmat o epocă de desfacere a mărfurilor prin barăci și prin prefecturi, apoi cea mai mare parte a lor s-au predat Subsecretariatului de Stat al Refacerii și Aprovizionării. Când au început inventarierea, și deci controlul, au început și incendiile, care s-au ținut lanț. Aceste incendii au împletit aureola de flăcări pe fruntea statului negustor. În jurul acestor mărfuri s-au făcut multe discuții și s-au rostit multe verdicte, fără să se gândească nimeni cine era adevăratul vinovat.

Vinovate erau guvernele care au comandat aceste mărfuri și care nu s-au gândit să creeze o organizație practică și negustorească pentru administrarea și distribuția lor. Dacă nu s-a făcut acest lucru din capul locului, la venirea guvernului Averescu era cu neputință să se mai facă. Liberalii, cărora le place să arunce toate păcatele în cărucia altora, sunt adevărații vinovați, ca autori ai statului negustor. Experiența lor de partid vechi, istoric, și cu „oameni competenți”, a lăsat în sarcina „partidelor noi” și „oamenilor noi” o moștenire încurcată și compromisă. N-am văzut nicăieri publicat bilanțul acestor operații negustorești ale statului, dar el trebuie să fie dezastruos. Știu, însă, că majoritatea bonurilor de tezaur de pe piețele străine sunt eliberate pentru mărfuri. Consolidarea acestor datorii din partea dlui Vintilă Brătianu, trebuie să-i fi chinuit conștiința cu mustărări meritate¹²⁶. De altfel, putem avea mângâierea, că nu numai țara noastră a trecut prin această experiență scump plătită, ci și alte state¹²⁷. În toate țările s-a dovedit că statul nu e nici negustor și nici industriaș bun. Pretutindeni s-a ajuns la concluzia, că statul trebuie să se

Evident, că subsecretariatul era să fie atribuit dlui Madgearu, care plătește slujbe ca să ajungă Excelență. Așa se explică, probabil, furia opozantului Madgearu împotriva acestor societăți, care desființau atribuțiile subsecretariatului economic al d-sale.

¹²⁶ La consolidarea bonurilor de tezaur, după destăinuirile proaspete, s-au făcut nu numai greșeli, ci și abuzuri. În loc ca statul să fi însărcinat un consorțiu de bănci să cumpere bonurile de tezaur de pe piață și să le verse statului, cu un beneficiu legal, dl V. Brătianu le-a consolidat, în moneda cea mai scumpă, al pari, păgubind statul cu miliarde. Din consolidare s-a făcut „o afacere” cu comisioane și cu intervenții. Dacă era vorba de „o afacere” ea se putea face în beneficiul statului. Dl V. Brătianu va rămâne, cu toate acestea, mare financiar și om cu „autoritate morală”. Dacă ar fi săvârșit alt partid și alt om consolidarea bonurilor de tezaur în condițiile rușinoase admise și patronate de dl V. Brătianu, tot noroiul din țară ar fi fost aruncat asupra lui din partea liberalilor.

¹²⁷ Recomand să se citească „Le Bilan de l'Etatisme” de Adolphe Delemer, Paris 1922 și „L'Etatisme Industriel” de R. Carnot, Paris, 1920. Acestea și în legătură cu etatismul industrial, de care voi vorbi mai la vale.

mărginească la îndrumarea și la controlarea procesului de producție și de circulație a mărfurilor, fără a încerca să se substituie categoriilor economice ce îndeplinesc aceste funcții. Chiar și monopolurile de stat, dacă în unele ramuri sunt îndreptățite, au multe puncte vulnerabile. În întreprinderile principale e însă, de recomandat participarea statului, cu scop de a-i spori veniturile și cu scop de a crea o legătură solidă între cetățeni și interesele statului.

Această muncă de a salva prestigiul și interesele statului din vârtoarea afacerilor, în care îl coborâseră guvernele anterioare cu atâta ușurință, nu a fost observată și apreciată de copilăroasa opinie publică. Ea n-a urmărit decât mizeriile procesului de lichidare, care a căzut în sarcina guvernului Averescu. După cum în restabilirea ordinii, a trebuit să se recurgă, uneori, la mijloace drastice, tot așa, în restabilirea ordinii economice, guvernul Averescu a trebuit să suporte corul sinistru al șacalilor ce se roteau în jurul operei de salvare a corabiei naufragiate a statului. Astăzi, când nu mai flutură flamurile roșii ale sfaturilor muncitorești, când democrația comunistă nu mai vociferează pe sub ferestrele Consiliilor de Miniștri, când valorile cetățenilor nu mai asaltează ministerele, cerând hrană și îmbrăcăminte, și când liniștea din interior și de la granițe îți dă răgaz să te gândești calm la soluțiile cele mai bune pentru îndrumarea statului, e ușor să arunci pietrele criticii în capetele oamenilor ce au săvârșit opera de salvare în mijlocul furtunii.

Organizarea Ministerului de Industrie și Comerț. Principala mea preocupare a fost organizarea industrială și punerea în valoare a bunurilor statului. Mai întâi, m-am gândit la completarea organizației Ministerului de Industrie și Comerț în vederea problemelor ce avea să le rezolve. La 1 aprilie 1920, am înființat al doilea post de secretar general, căruia i s-au încredințat toate lucrările privitoare la industrie, iar în seama celui alt au rămas cele privitoare la comerț (vezi decretul-lege Nr. 1 953, dat la 3 mai 1920, publicat în Monitorul Oficial Nr. 50 din 5 mai 1920).

Aveam nevoie de această scindare pentru a putea face față numeroaselor lucrări ce așteptau ministerul. Pe ziua de 1 mai, am organizat Direcția generală a industriei și Direcția generală a minelor, pentru întreaga Românie, prin următoarele două decrete-legi:

FERDINAND I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României.

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului, sub Nr. 9 061 din 1920,

Având în vedere jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 1 156 din 5 mai 1920,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Se aprobă de noi, sub rezerva ratificării ulterioare a corpurilor legiuitoare, înființarea pe ziua de 1 mai 1920 a Direcției generale a industriei pe lângă departamentul industriei și comerțului.

Art. II. Direcția generală a industriei va cuprinde următoarele direcții și servicii:

1. Direcția industriei mari;
2. Direcția refacerii și aprovizionării industriei;
3. Direcția industriei mici și casnice;
4. Serviciul studiilor, anchetelor și a laboratorului de analize industriale;
5. Serviciul proprietății industriale;
6. Direcția administrativă (impozit industrial, arhivă, personal, contabilitate, material, etc.).

Art. III. Actualele direcții din minister: Direcția industriei și Direcția refacerii economice, precum și Casa de credit pentru refacerea micii industrii, trec cu arhive, fonduri și materiale, la direcția generală a industriei.

Art. IV. Cheltuielile de organizare și funcționare se vor acoperi prin credite deschise pe seama Ministerului Industriei și Comerțului, conform bugetului ce se va întocmi de acest departament.

Art. V. Atribuțiile direcțiilor și serviciilor vor fi stabilite ulterior printr-un regulament special.

Art. VI. Miniștrii noștri secretari de stat la Departamentele Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor din prezentul decret-lege.

Dat în București, la 15 mai 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului,
OCTAVIAN TĂSLĂUANU

Ministrul Finanțelor,
C. ARGETOIANU

(Decretul-lege Nr. 2260 din 15 mai 1920. Monitorul Oficial Nr. 40 din 26 mai 1920).

FERDINAND I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României.

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului miniștrilor noștri secretari de stat la Departamentul Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sub Nr. 1 285

Văzând și jurnalul consiliului de miniștri,

Sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Cu începerea de la 1 mai 1920, se înființează pe lângă Departamentul Industriei și Comerțului Direcția generală a minelor, pentru tot cuprinsul României Întregite, și care se compune:

- a) Direcția pentru aplicarea legilor și regulamentelor minere;
- b) Direcția combustibilului (cărbune, gaz metan, petrol);
- c) Direcția minelor și uzinelor metalurgice ale statului;
- d) Direcția căderilor de apă;
- e) Direcția exploatărilor, planurilor și construcțiilor;
- f) Serviciul carierelor și apelor minerale ale statului;
- g) Direcția administrativă, a contabilității, personalului și contenciosului;
- h) Direcția comercială;
- i) Secretariatul.

Art. II. Direcția generală va fi condusă de un director general ajutat de un subdirector general.

Art. III. Pe lângă direcția generală a minelor funcționează:

- a) Consiliul superior de mine, compus din: directorul general al minelor, inspectorii generali de mine, directorul Institutului Geologic, câte un reprezentant al fiecărei branșe de industrie minieră și un delegat al asociației inginerilor de mine. Membrii acestui consiliu vor fi numiți prin decret regal pe termen de trei ani;
- b) Corpul inspectorilor generali care sunt la dispoziția direcției generale.

Art. IV. Fiecare direcție va fi condusă de un director ajutat de unul sau mai mulți subdirectori sau șefi de serviciu.

Art. V. Direcția generală a minelor va întocmi un regulament special privitor la funcționarea și organizarea serviciului în tot cuprinsul României Mari.

Art. VI. Lefurile personalului necesar se vor plăti până la alcătuirea bugetului general al acestei direcții din un credit de 2 000 000 lei ce se va deschide pentru acest scop.

Art. VII. Miniștrii noștri secretari de stat la Departamentul Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului decret.

Dat în București, la 15 mai 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului,
OCTAVIAN TĂSLĂUANU

Ministrul Finanțelor,
C. ARGETOIANU

(Nr. 2261 Monitorul Oficial Nr. 40 din 26 mai 1920).

Întreaga Românie s-a împărțit în inspectorate industriale și inspectorate miniere. Era cea dintâi organizație de unificare ce s-a dat României Întregite. La direcția minelor era proiectat să treacă și direcția salinelor de la Ministerul de Finanțe, dar chestiunea cerea prea multe discuții pe care nu le puteam aștepta, de aceea am renunțat la ea, rămânând ca la organizarea definitivă a Ministerului de Industrie și de Comerț să fie rezolvată și chestiunea monopolurilor industriale, și

miniere dependente de Ministerul de Finanțe. Pe lângă Direcția generală a minelor s-a înființat Direcția căderilor de apă, fiindcă generatorii de energie trebuiau să aibă o conducere unitară, reglementată de legea energiei, pe care o pregăteam în baza principiilor cuprinse în program. Mai târziu, prin legea apelor, făcută de Ministerul Lucrărilor Publice, energia hidroelectrică a trecut în atribuțiile acestui minister. Cred că este o greșeală, asupra căreia va trebui să se revină atunci când se va rezolva problema generatorilor de energie.

După acestea am trecut la organizarea industriilor și, în special, a celor ce stau în strânsă legătură cu apărarea națională. Experiențele războiului, destul de pilduitoare, și nesiguranța în care trăiam, la începutul anului 1920, m-au făcut să mă gândesc, în primul rând, la înființarea întreprinderilor neapărat necesare într-o eventuală conflagrație.

Fabrica de dinamită. Cea dintâi întreprindere înființată de mine, cu ajutorul firmei Nobel din Viena a fost fabrica de dinamită, al cărei loc a fost fixat de Statul-Major la Făgăraș¹²⁸. Fabrica s-a înființat ca societate anonimă pe acțiuni, cu un capital de 20 milioane lei, în majoritate românesc, sub denumirea „Prima Societate Română de Explozibile, Făgăraș”. Liberalii, prin funcționarii superiori, ce ascultau de ordinele lor, au făcut tot ce au putut ca să împiedice înființarea ei. Cedarea unui teren lângă Făgăraș, pentru instalațiile fabricii și pentru o linie de garaj, a durat vreun an de zile. După ce s-a înființat, deoarece majoritatea capitalului nu era în mâinile liberalilor, și aceștia nu erau reprezentați în consiliul de administrație, au împiedicat punerea ei în funcție, până când nu au bătut târgul, la Ministerul de Finanțe, pentru un aranjament financiar¹²⁹.

Reșița. A doua întreprindere mare a fost „Reșița”, care a stârnit atâta pulbere în presa cotidiană și de care s-au servit liberalii ca să răstoarne guvernul Averescu. Asupra „Reșiței” au circulat multe păreri eronate și în jurul ei s-au făcut atâtea discuții, încât m-am hotărât să o lămuresc, în toate amănunțele ei, într-o lucrare specială. În această lucrare voi arăta cum chestiunea „Reșița” a ajuns să caracterizeze mentalitatea nenorocită a oamenilor chemați să consolideze România Mare. Acum voi stărui numai asupra câtorva puncte esențiale.

Reșița, având cele mai importante uzine metalurgice, era firesc ca în jurul ei să se grupeze întreg programul pentru apărarea țării. „Societatea privilegiată de căi ferate austro-ungare” din Viena, căreia aparținea, prin reprezentantul ei, Dl Veith, era nu numai dispusă să o naționalizeze, ci să colaboreze cu statul român pentru rezolvarea problemei fierului. Încă de pe vremea guvernului Vaida făcuse propuneri concrete pentru înființarea principalelor ramuri industriale necesare apărării naționale și anume: fabrica de locomotive, de tuburi și de arme. Legăturile acestei întreprinderi, seriozitatea propunerilor și momentul prielnic pentru realizarea acestor mari uzine, m-au îndemnat să iau în studiu problema fierului în România Întregită. Repede am ajuns la următoarea convingere: întreg ciclul de industrii trebuie să alcătuiască o unitate, cu o conducere programatică și cu o repartizare rațională a fabricației. După câteva conferințe cu specialiștii, întreg programul a fost schițat și am hotărât realizarea lui.

Guvernul Vaida acceptase programul dlui Veith, dar căuta să-l realizeze fără participarea și amestecul statului. Prin jurnalul Consiliului de Miniștrii din 13 februarie 1920 „*autorizează societatea austro-ungară privilegiată de drumuri de fier a înființa o nouă societate anonimă română pe acțiuni, cu un capital de 125 000 000 lei din care 50 de milioane capital român*”. În referatul către Consiliul de Miniștrii se spune: „*E în interesul țării, ca o asemenea societate industrială să se înființeze în scop de a fabrica în*

¹²⁸ Vezi Anexa V.

¹²⁹ După încheierea acestei lucrări, Dl V. Brătianu a trecut, prin parlament, o nouă lege, fără să pomenească de cea veche. Cu dedesubturile acestei legi precum și cu procedeul civilizată al dlui V. Brătianu ne vom ocupa altădată.

primul rând locomotive, tuburi, diferite produse metalurgice și la care capitalul român participă într-o însemnată proporție”.

La venirea guvernului Averescu, societatea autorizată de guvernul Vaida nu era încă constituită. S-au început tratative noi în cursul cărora s-a fixat ideea, ca din cele două centre industriale Reșița și Hunedoara, să se creeze o unitate, cu participarea și sub controlul statului. Din aceste tratative s-a ajuns la decretul-lege Nr. 2 455 din 8 iunie 1920, publicat în Monitorul Oficial din 1 iunie 1920, cu următorul text:

FERDINAND I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României.

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului miniștrilor noștri secretari de stat la Departamentul Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sub Nr. 13 929/1920,

Având în vedere jurnalul consiliului de miniștri, Nr. 1 442 încheiat în ședința sa de la 7 iunie 1920,

Sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor Legiuitoare,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Ministerul Industriei și Comerțului este autorizat, ca împreună cu alte persoane sau societăți, să constituie o societate românească pe acțiuni pentru exploatarea domeniilor, minelor și uzinelor din Reșița, proprietatea societății austro-ungare privilegiate ale drumului de fier al statului, precum și a minelor și uzinelor statului de la Hunedoara și Cugir. Această societate va avea obligația să înființeze și instaleze, după indicațiile și cu concursul Ministerului de Război, o fabrică de arme, muniții, etc., în regiunea ce se va fixa de o comisie specială numită de Ministerul de Război, Ministerul Industriei și Comerțului și Ministerul Agriculturii și Domeniilor și o fabrică specială de materiale necesare industriei petrolifere, după indicațiile Ministerului Industriei și Comerțului.

Art. II. Ministerul Industriei și Comerțului, de acord cu ceilalți fondatori ai societății, va determina evaluarea aporturilor în natură, în schimbul cărora se vor elibera celor în drept acțiunile cuvenite.

Art. III. Actul constitutiv și statutele vor determina condițiile de constituire și funcționare ale societății, ele vor fi supuse aprobării Consiliului de Miniștri, în urma referatului Ministerului de Industrie și Comerț.

Art. IV. Actul constitutiv și statutele societății vor fi dispensate de toate formalitățile cerute de codul de comerț pentru constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. V. Nicio modificare a actului constitutiv sau statutelor nu se va putea face, decât cu aprobarea prealabilă a adunării generale a societății și cu autorizația specială a Ministerului Industriei și Comerțului, dată prin jurnalul Consiliului de Miniștri.

Art. VI. Se scutește societatea de toate taxele de timbru și înregistrare relative la constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. VII. Miniștrii noștri secretari de stat la Departamentele Industriei și Comerțului și al Justiției sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a prezentului decret-lege.

Dat în București, la 8 iunie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului,
OCTAVIAN TĂSLĂUANU

Ministrul Justiției,
M. B. CANTACUZINO

Prin acest decret-lege se puneau bazele unui vast program al politicii fierului, iar *Reșița se aducea sub influența de stat*. Aceasta era deosebirea fundamentală între soluția guvernului Vaida și a guvernului Averescu. Acest „nenorocit decret-lege” – cum a fost numit ulterior de dl Victor Bontescu – făcea principalele uzine metalurgice ale țării dependente de stat. În urma acestei politici a guvernului Averescu a putut guvernul liberal să terorizeze Reșița și să o liberalizeze. Dacă rămânea o simplă societate particulară, cu participarea capitalului românesc, fără niciun amestec al statului, desigur că liberalii nu-i mai puteau face nimic. Liberalii n-au recunoscut acest merit al

decretului-lege, dimpotrivă au răspândit în opinia publică credința că Reșița se putea lichida, că era proprietatea statului și că guvernul Averescu a scos la mezat bunurile naționale.

Dar de ce s-a făcut un decret-lege în preajma deschiderii parlamentului?! De ce nu s-a așteptat deschiderea Corpurilor legiuitoare, singurele în drept să legifereze într-o chestiune așa de importantă?! Sunt întrebări, care impresionează și care se pun cu intenții de insinuare și cu gândul ascuns de a crea o atmosferă de suspiciune. Răspunsul e cât se poate de simplu și ușor de dat. Interesul țării era ca situația juridică a uzinelor Reșița să fie limpezită cât mai repede pentru a putea funcționa în plin și pentru a realiza cât mai repede crearea industriilor proiectate. În materie industrială, conjuncturile momentului sunt foarte importante. Iată motivul principal care m-a îndemnat să nu aștept votul parlamentului care avea să se ocupe cu alte chestiuni. Cine știe când i-ar fi venit rândul proiectului de lege privitor la problema fierului; atâtea altele, tot așa de importante, așteaptă și azi o rezolvare. Nu era singurul decret-lege ce se făcuse, trăiam doar în epoca decretelor-legi și socoteam că organizațiile economice sunt urgent cerute de interesele țării. Parlamentului îi era rezervată aprobarea aportului Hunedoarei din partea statului în noua societate metalurgică. Era rezervată parlamentului, fiindcă era vorba de evaluarea unei averi a statului, care nu se putea face numai de autoritățile administrative.

În ce privește construcția financiară a societății, esențial era ca majoritatea capitalului românesc să fie asigurată. Am renunțat la prima soluție de a constitui societatea cu 100 milioane lei, din care 50% revenea grupului ce aporta averea Reșiței, iar 50% capitalului românesc, fiindcă acest aranjament avea obligația de a ceda 20% din beneficiul societății grupului străin, ca compensație pentru aportul redus la 50 milioane lei. Am renunțat, fiindcă și prin evaluarea aportului Reșiței la 75 milioane lei, majoritatea capitalului românesc era asigurată; la capitalul particular românesc de 50 milioane lei avea să se adauge aportul Hunedoarei, din partea statului.

O comisie de specialiști, compusă din delegați ai Reșiței au și făcut evaluarea Hunedoarei după scara de evaluare a Reșiței. Între evaluările delegaților Reșiței (31 964 095 lei) și ai statului; (44 024 299 lei) era o diferență de 12 060 150 lei. Pentru completarea aportului, era proiectat să se adauge 50 000 ha pădure de fag din județele Hunedoara și Caraș-Severin, așa că aportul, statului atinge cifra de vreo 70 milioane lei. După propunerile societății Reșița, rezultatul acestei construcții financiare ar fi fost: urcarea capitalului de la 125 milioane lei la 200 milioane lei; împărțit în 400 000 acțiuni, care s-ar fi distribuit pe cum urmează:

Grupul austriac	165 000 acțiuni
Statul român	69 000 acțiuni
Publicul român	166 000 acțiuni

Total: 400 000 acțiuni

Statul român și publicul românesc ar fi avut deci un excedent de 70 000 acțiuni. Cred că altă soluție, înțeleaptă nici nu există și, într-o formă sau alta, se va ajunge tot la această rezolvare. Cealaltă soluție, de a crea din cele două grupuri metalurgice două societăți deosebite, are dezavantaje: lipsa de unitate în conducere, cheltuieli de regie și întârzierea completării cu laminoare și oțelării a Hunedoarei. Am amintit, că în legătură cu înființarea Societății Reșița-Hunedoara s-a mai proiectat mutarea de la Viena a unei uzine pentru fabricarea locomotivelor (cu o capacitate de producție de 80-90 pe an), apoi crearea unei fabrici de tuburi și unei fabrici de armament. După cât știu, fabrica de locomotive e în curs de instalare la Reșița.

Fabrica de tuburi era proiectată pe câmpul de lângă gara Alba-Iulia. Aportul de mașini și specialiști îl aducea firma germană Manesmann, una din cele mai mari din lume, iar societățile petrolifere, Reșița, băncile și publicul românesc ar fi subscris majoritatea capitalului. Statul îi pune

gratuit la dispoziție gazul metan, concesionându-i patru perimetre, dintre care numai cel de la Copșa Mică – cu două sonde – era explorat. Fabrica de tuburi avea obligația să fie pusă în funcție în curs de patru ani, socotiți de la data aprobării contractului de concesiune a gazului metan din partea Corpurilor legiuitoare. Fabrica avea obligația de a construi conducta de la Copșa Mică la Alba-Iulia, astfel ca ea să poată aproviziona cu combustibil și alte întreprinderi ce s-ar fi înființat de-a lungul ei.

Prețul gazului vândut acestor întreprinderi revenea statului. Fabrica de arme, tunuri și muniții era proiectată în regiunea Brașov. Se proiecta înființarea pe cinci ani a unui sindicat de studiu la care ar fi participat cele mai mari fabrici. Secțiunea de armament a Reșiței, instalată în cursul războiului, s-ar fi utilizat de noua societate, toate mașinile și materialele aduse din Ungaria s-ar fi adunat din gări și din diferitele depozite, unde erau risipite, și s-ar fi conservat de oameni specialiști până la înființarea uzinelor de armament. Tot la această societate ar fi trecut eventual și pirotehnia armatei, care nu are niciun sens să fie pe Câmpia Dunării, în apropierea Bucureștilor. Pentru adunarea și adăpostirea mașinilor ce zăceau prin gări, deschisesem un credit de 3 milioane lei din care aveau să se construiască baracamente provizorii, cu linii de garaj, în apropierea Brașovului.

Din toate aceste proiecte nu s-a ales nimic, din cauza campaniei începute de liberali împotriva Reșiței. Răspunderea, că nu s-au înființat aceste uzine și că cea mai mare parte a mașinilor utilizabile s-au împrăștiat, o poartă Partidul Liberal, în frunte cu dl Vintilă Brătianu.

Raportorul bugetului Ministerului de Război pe 1923, dl G. Tătăărăscu spune: „Consumul enorm de arme, muniții și materiale, pe care o reclamă războaiele în ziua de azi, a pus în toate țările în primul plan al preocupărilor generale, problema industriilor de război, evidențiându-se că o armată care nu își găsește în țara ei izvorul de reîmprospătare al armamentului și al munițiilor e pusă în imposibilitatea de a-și îndeplini datoria” (Monitorul Oficial Dezbaterele Adunării Deputaților Nr. 60, ședința de la 23 martie 1923 p. 172)¹³⁰.

Nu cred să existe om conștient în România, care să nu condamne atacurile Partidului Liberal pe chestiunea Reșiței. Verdictul de condamnare și-l rostește singur, când, în organul său oficial constată următoarele: „În toate țările civilizate, polemicele și luptele de partide al căror ecou se răsfârge în presa de toate nuanțele, nu ating anumite chestiuni de ordin național sau economic, care fiind, mai presus de disensiunile partidelor, nu pot face obiectul polemicilor și al discuțiilor pătimate” (Viitorul, 28 iunie 1922).

Răsfoiește ziarele liberale, citește discursurile Partidului Liberal în parlament și edifică-te, ce oameni consecvenți și patrioți sunt! Partidul Liberal a înscenat în Camera Deputaților cel mai mare scandal ce se poate imagina pe chestiunea Reșiței, care era în legătură cu apărarea națională. Ți le spun acestea nu ca o supărare personală. Ce înseamnă viața unui biet om, oricine ar fi el, față de marile probleme ale națiunii? M-aș fi împăcat cu orice jertfe, numai să fi izbutit să așez temeliiile acestui complex de organizații industriale ale apărării naționale.

Obiecțiile ce s-au făcut împotriva Reșiței se reduc la două: 1. că Reșița reprezentând industria de bază a fierului în România, nu avea, de la început, majoritatea capitalului în mâinile românilor;

2. că s-a corupt parlamentul, distribuindu-se acțiuni parlamentarilor, înainte de votarea legii.

Cea dintâi obiecție, privitoare la naționalizarea Reșiței, ai văzut că e falsă, fiindcă majoritatea covârșitoare a capitalului românesc era asigurată.

A doua...

– Țin să-mi spui întreg adevărul, mă întrerupse prietenul cu severitate.

– Ți-l spun. Ca să mă conving, m-am interesat ulterior la Societatea Reșița, câți parlamentari au subscris și au primit acțiuni de ale Reșiței; iată rezultatul: 58 de deputați au subscris 965 acțiuni, iar 22 senatori au subscris 385 acțiuni, în total 75 parlamentari au subscris 1 350 acțiuni. Aceste

¹³⁰ Domnul general St. Burileanu, care, ca reprezentant al Ministerului de Război, a avut o parte activă la întocmirea proiectelor uzinelor de armament în legătură cu Reșița, scrie: „Ne trebuie o fabrică de armament de război, în care să se confecționeze tot felul de armament, de infanterie și de artilerie, tancuri, automobile și aeroplane – și acestea și-ar fi găsit un început de înfăptuire încă din anul 1920” (Argus, 3 noiembrie 1923).

subscrieri n-au fost secrete, ci publice; parlamentarii au scris și au primit acțiuni ca și ceilalți cetățeni. Aceste acțiuni n-au fost distribuite de guvern sau de mine cum s-a spus, ci de bănci, cărora li s-a atribuit întreg stocul de 100 000 acțiuni cu obligația de a da 30% subscriitorilor particulari după distribuția făcută de consiliul de administrație al societății Reșița. Dintre bănci, „Banca Românească” a refuzat stocul ei de 6 000 acțiuni tocmai din cauza obligației ce i s-a impus de a respecta cota de 30% stabilită de consiliul de administrație al Reșiței. „Banca Românească” ar fi dorit să dispună liber de toate acțiunile, pentru a le distribui numai partizanilor politici ai Partidului Liberal. Chiar după acest refuz, celelalte bănci liberale au primit un stoc de 20 000 acțiuni. Dar chiar cu cele 6 000 bucăți ale Băncii Românești, liberalii nu aveau majoritatea din partea românească a capitalului și de aceea au țipat. Îndrăznise cineva, în Țara Românească să întemeieze o întreprindere mare, fără să aibă binecuvântarea dlui Vintilă Brătianu și fără să o dea în stăpânirea liberalilor? Era într-adevăr „o trădare” față de tradiția liberală a țării.

Iată la ce se reduce toată corupția trâmbițată de liberali. Te întreb, dacă societatea Reșița a putut corupe un parlament compus din 500 de membri, distribuind la 75 dintre ei 1 350 acțiuni, nu gratuit, ci ca oricărui alt cetățean?! E admisibil ca un om care a cumpărat 10-12 acțiuni de la o societate, să-și încătușeze conștiința și să nu poată judeca și vota liber?! Să zicem că aceștia erau interesați, dar pe majoritatea parlamentarilor ce-o lega de Reșița, afară de interesele obștești?! Vezi cum făuresc calomniile și cum se denaturează realitatea.

Parlamentul Averescan a fost poreclit „parlamentul Reșiței”. Dacă ar fi reușit să realizeze programul vast al organizațiilor proiectate, porecla se prefăcea în renume. Marea greșeală a acelui parlament a fost, că s-a lăsat intimidat și terorizat de liberali. Pentru această greșeală a meritat într-adevăr să cadă. Ce au făcut liberalii cu Reșița, când au ajuns la guvern? Au liberalizat-o, fără nicio pudoare. Au silit-o să facă o nouă emisiune de 50 milioane lei și au transformat acțiunile nominative (asta, probabil, ca să controleze corupția parlamentarilor averescani), au înlăturat vechiul consiliu de administrație și s-au instalat ei în locul lor. Acesta era singurul lor scop. Restul puțin îi interesa. Personalul tehnic de specialiști nu l-au putut naționaliza, deoarece noi nu avem încă specialiști. Toate acestea le-au putut face numai în baza decretului-lege al meu. Din acest punct de vedere dl V. Bontescu, cu drept cuvânt, l-a botezat „nenorocitul decret-lege”, nenorocit pentru Reșița, nenorocit pentru apărarea țării și norocos numai pentru liberali. Sunt sigur că liberalii vor îngloba și Hunedoara într-o formă sau alta, în societatea Reșița. Că va intra Hunedoara la Reșița sau invers, n-are nicio importanță, e o chestiune de formă pentru ochii lumii, din punct de vedere tehnic, mai logic este ca o întreprindere trunchiată, cum e Hunedoara, să intre în cadrele Reșiței care e completă. Important este că aceste uzine să rămână sub influența statului și să funcționeze cu toată capacitatea lor de producție.

Liberalii nu s-au mai ocupat de restul organizațiilor proiectate de mine și necesare apărării naționale; ele astăzi sunt mai greu de făcut, ca în 1920. Cine știe câtă vreme se va mai scurge, până le vom putea înfăptui pe toate. Dumnezeu să ne păzească să avem nevoie de ele înainte de a le înfăptui. Și când te gândești, ele nu s-au putut înființa, fiindcă n-au ajuns de la început în stăpânirea liberalilor! Îți mărturisesc, că azi îmi pare rău de intransigența mea. Trebuiau ghiftuiți liberalii cu acțiuni, trebuia să le fi dat lor pe toate prin lege, numai să mă fi lăsat să înzestrez țara cu uzinele apărării naționale.

Reșița, prietene, rămâne cel mai tipic caz al concepției liberale asupra intereselor obștești și al spiritului acaparator al finanței burgheze. De aceea, cum ți-am spus, merită o lucrare specială.

Lichidarea bunurilor inamice. Să trecem la problema petrolului, tot așa de importantă ca și a fierului. Îndată după venirea mea la minister, am început să caut soluțiile practice pentru sporirea producției de petrol și pentru punerea în valoare a terenurilor statului, în așa fel ca să fie apărate interesele naționale, dar fără a lovi în capitalul străin, colaborarea căruia ne era

indispensabilă. Cele mai bune și mai sigure orientări le-am găsit într-un memoriu al dlui profesor Mrazec, intitulat: „*Problemele petrolului din România față de problema mondială din 1916*”, pe care l-am întrebuițat și la întocmirea programului.

Problema petrolului nu putea fi atacată dintr-odată, ci trebuia seriată și rezolvată succesiv, fără mult zgomot. Cele dintâi chestiuni erau: lichidarea societăților petrolifere străine, conform tratatelor de pace, și despăgubirile ce ni se cuveneau pentru distrugerile în regiunile petrolifere, făcute în cursul războiului. În chestiunea lichidării societăților inamice, mă refer la un articol publicat în „Adevărul”, la începutul lui ianuarie 1923¹³¹. La acel articol trebuie să mai adaug câteva lămuriri întregitoare. Într-o vreme s-au încins discuții aprinse, în presă, în jurul „camuflărilor”. Ce ușor vorbesc oamenii de noi! Dacă ar fi tot așa de ispravă și la fapte, ne-ar bate norocul.

Am convingerea, că statul nu ar fi reușit să lichideze aceste societăți. Acum când avem o lege a lichidării bunurilor vrăjmașe, sunt foarte curios, dacă liberalii vor revizui așa poreclitele „camuflări”. Sunt aproape sigur că nu, deoarece ar întâmpina atâtea dificultăți și s-ar târăgăna așa de mult, încât societățile s-ar ruina și ar păgubi producția petroliferă¹³².

„Camuflările” își au cântecul lor. Vrăjmașii, oricât ar fi fost ei de vrăjmași, aveau mulți prieteni printre aliați și toate bunurile lor importante, amenințate de lichidări, au fost puse, din vreme la adăpost. Așa că în cazul unei lichidări, statul român să se găsească în fața aliaților. Așa s-a întâmplat cu cea mai mare societate lichidabilă, cu „Steaua Română”. Aliații s-au îngrijit de toate documentele și au pus mari stăruințe pentru ștampilarea acțiunilor „Stelei Române” ce au aparținut grupului „Deutsche Bank” din Berlin. De aceea am preferat ca, din acest stoc de acțiuni, 50% să fie trecut grupului de bănci românești, decât să fi încercat o lichidare. Băncile au făcut însă, greșeala de a fi primit acțiunile cu obligația să le plătească în franci elvețieni. Când m-am învoit la scoaterea de sub lichidare a societății „Steaua Română”, credeam că ea va avea două consecințe, puse în vedere de către decedatul Take Ionescu: încasarea din partea statului a despăgubirilor pentru regiunile petrolifere devastate de război și contractarea unui împrumut mare pe termen lung. Ambele s-au uitat, după ștampilarea acțiunilor¹³³.

Dar „Steaua Română” nu era în întregime a capitalului românesc pentru a grupa în jurul ei politica de petrol a statului. De aceea a trebuit să se creeze o societate nouă.

I. R. D. P. Am avut buna inspirație de a apela la inginerii de mine. I-am convocat la minister la o consfătuire. Eram cel dintâi ministru – după cum spuneau ei – care m-am gândit la rolul ce-l pot avea inginerii români în industria națională a petrolului. Era cea dintâi încercare de a ridica pe

¹³¹ Vezi anexa VI, articolele: *Lichidarea bunurilor inamice și Din galeria defăimătorilor*.

¹³² Partidul Liberal va rămâne iar de minciună, fiindcă nu se va putea ține de angajamentul luat în Viitorul din 23 iunie 1920: „*Vor trebui să fie lichidate toate bunurile, drepturile și interesele inamice ce existau la 14 august 1916 în mâna supușilor inamici, cuprinzând și bunurile inamice, care au fost înstrăinate sub ocupația germană, ele fiind imobilizate în mâinile supușilor inamici de la acea epocă, deci intransmisibile, iar tranzacțiile ce se vor fi făcut nu pot fi valabile*”.

¹³³ În chestiunea lichidării bunurilor inamice, o parte a membrilor guvernului înclinau spre soluția adoptată de alte state, de a renunța la lichidările bunurilor particulare inamice, de a le evalua la o sumă globală și de a face o înțelegere cu statele interesate pentru a o plăti prin livrări de material. În special în ceea ce privea bunurile inamice particulare ale germanilor, soluția părea bună. Așa se explică aprobarea tranzacției de vânzare a minelor „Doisprezece Apostoli” din Brad, cu clauza: „*Statul își rezervă toate drepturile în caz de lichidare*”. După cât știu, statul nu și-a exercitat nici până astăzi dreptul de lichidare asupra acestor mine, dar societății cumpărătoare i s-a îngăduit să exporte aurul produs. Da, n-am exportat grâu, dar am exportat aur. După căderea leului, toată lumea a început să strige: Aur, aur, aur! Unii valutiști au scris cărți de vrăji cum se poate reînvia leu aur, iar alții și-au pus patrafirul sincerității monetare pe creștet și pocăiți au cerut iertare leului hârtie, că i-au luat hrana de aur de la gură și au vândut-o străinilor, care nu mai binevoiesc nici să ne-o împrumute, de cum să ne-o revândă.

inginerii noștri din situația umilă în care se găseau, de a trezi în ei conștiința puterii lor și de a-i îndemna la o muncă independentă. Am reușit. S-au grupat în societatea „Industria română de petrol” (I. R. D. P.), proiectată cu un capital de 300 milioane lei, din care prima emisie de 100 milioane a fost în întregime subscrisă de breasla inginerilor și de publicul românesc. La sfârșitul anului 1923, societatea va avea un capital de 600 milioane lei. Ce progres în trei ani de zile!

Ideea inițială era de a însărcina această societate cu vânzarea produselor petrolifere din interior, apoi de a-i da în exploatare terenuri de ale statului și de a organiza, cu ajutorul ei, comerțul exterior după normele dictate de interesele naționale. Această societate avea să fie nucleul *sindicatului de petrol*, în care urmau să intre toate societățile petrolifere din țară. După realizarea acestui sindicat, aveam de gând să atac întreg programul politicii de petrol a statului. În decretul-lege de organizare a acestei societăți¹³⁴ i se dădea acesteia monopolul comerțului de petrol în interior.

Acest decret lege a stârnit strașnice intervenții din partea trusturilor petrolifere străine, care prin „Distribuția”, deținea și dețin și astăzi acest monopol. Fiind prea slabi, a trebuit să renunțăm la această organizare, înlocuind-o cu „legea privitoare la comerțul produselor de petrol”, votată numai de Camera Deputaților, în care se institua dreptul de monopol pe seama statului, iar acesta îl concesiona unei societăți în care participa statul cu 30%, întreprinderile de petrol cu 50% și întreprinderile consumatoare de petrol cu 20%¹³⁵. Societatea I. R. D. P., printr-un contract de foraj, a fost însărcinată cu executarea părții a doua a programului, cu punerea în valoare a terenurilor statului. Contractul prevedea, ca producția de petrol să se împartă între stat și societate, în părți egale, după scăderea cheltuielilor. Această soluție pentru valorificarea terenurilor petrolifere ale statului mi se pare și astăzi cea mai bună. Legea, care va reglementa această chestiune ar fi o greșeală să fixeze norme rigide și uniforme. Trebuie să lase o latitudine organelor executive pentru a se putea mișca liber, pentru a utiliza conjuncturile și pentru a valorifica terenurile statului după calitatea lor.

La acest loc amintesc, în treacăt, o propunere serioasă din partea unui grup englez. Se propunea înființarea unei societăți cu un capital de un miliard lei, din care 50% revenea statului pentru aportul său de terenuri, iar restul de 50% s-ar fi subscris de grupul englez împreună cu un grup românesc. Grupul englez, la dorința mea, era gata să-și ia angajamentul pentru importarea unei mari cantități de materiale de sondaj, ca să se poată începe o exploatare intensivă și să consolideze datoriile flotante externe ale statului român, să achite dobânzile și să amortizeze capitalul din redevențele cuvenite statului după terenurile concesionate, la care s-ar fi adăugat, eventual, și redevențele actuale ale statului. Propunerea era interesantă și se pare că ea a servit de bază celor ce au găsit soluția crizei financiare și valutare în valorificarea petrolului (de pildă, dl A. Blank).

Nu m-am ocupat mai de aproape cu această propunere, fiindcă îmi tulbura programul, care ținea asigurarea naționalizării reale a industriei de petrol, prin crearea sindicatului petrolului sau uniunii petrolifere, în forma unei mari societăți înființate în baza unei legi. Cred că și astăzi e singura soluție solidă a problemei petrolului în România. Propunerea mi-a dovedit, însă, viul interes al străinilor pentru petrolul nostru, el va fi asaltat, desigur, de marile trusturi ale lumii. În jurul societății I. R. D. P., s-au făcut mai puține discuții, liberalii cârâiau și mârâiau, dar nu puteau da atacuri furioase, fiindcă se crease o societate pur românească și cu capital exclusiv românesc. Nu o vedeau cu ochi buni, deoarece nu era a lor. Cele mai vii discuții le-am avut cu răposatul Take Ionescu, care aproba concesionarea dreptului de forare pe terenurile statului, spunându-mi: „*Deschidem porțile și altora*”, adică vechilor societăți și marilor capitaliști străini, dar se opunea să scoatem monopolul vânzării produselor petrolifere în interior din mâinile „Distribuției” și să le dăm unei societăți naționale. Când am depus proiectul de lege privitor la comerțul produselor de

¹³⁴ Vezi anexa VII.

¹³⁵ Vezi anexa VIII.

petrol, mi-a spus: „Nu va deveni niciodată lege”. Și n-a devenit. A trecut prin Cameră, dar s-a înnămolit la Senat.

Societatea I. R. D. P. avea să soluționeze și chestiunea gazului metan prin înființarea unei societăți numită I. R. D. G. (Industria Română de Gaz Metan), în colaborare, în special, cu capitalul din Ardeal. Ea ar fi înlocuit societatea germană U. E. G. și ei avea să i se concesioneze monopolul exploatarei gazului metan, conform programului ce-l stabilisem. Aceste două societăți aveau să ia o însemnată participație la fabrica de tuburi, proiectată la Alba-Iulia, și să achiziționeze și concesiunea de gaz metan dată Reșiței, bineînțeles respectând drepturile și obligațiile stabilite în contractul ei de concesiune. Dacă reușeam să instalăm fabrica de tuburi și materiale de sondaj, scăpăm de un bir greu față de străinătate, făceam industria noastră de petrol și de gaz metan independentă, puteam să intensificăm producția din puterile noastre proprii și puteam vorbi altfel cu toți cei ce ne oferă o „colaborare”, ca să ne salveze valuta. Sacrilegiul de a fi împiedecat realizarea acestor întreprinderi cade tot în capul dlui V. Brătianu, care pentru acest păcat merită afurisenia din partea economiei naționale.

La acest loc pomenesc și de decretul-lege Nr. 2 447 din 7 iunie 1921¹³⁶, prin care se unificau decretele-legi privitoare la regimul tranzacțiilor miniere și industriale și se întindeau asupra întregului teritoriu al țării. Tot prin acest decret-lege se abrogau prohibițiile privitoare la legea consolidării terenurilor petrolifere. Pregătisem un proiect al legii minelor și un proiect al legii energiei, prin care întreaga industrie minieră și electrică trebuia să ia un nou avânt. Nu-ți mai vorbesc de alte proiecte, care n-au ieșit din faza studiilor preliminare, țin să-ți spun, însă că aveam de gând să realizez întreg programul vast pe care îl concepusem.

Petrolul, desigur, că poate servi nu numai îmbunătățirea valutei noastre, ci poate crea mari izvoare de venit statului. Într-un articol „*Criza financiară și economică*”, apărut la începutul anului 1923¹³⁷, propuneam câteva soluții practice. Nu găsesc oportun nici astăzi să intru în mai multe amănunte și explicații. La noi, de obicei, ca la toți înapoiții, se vorbește mult și se lucrează puțin.

Munca cea mai spornică se face în tăcere, călăuzită de conștiința puterii și a scopurilor urmărite. Ți-am schițat, în linii mari, activitatea mea industrială, fiindcă aceasta m-a preocupat mai mult cât am stat în fruntea ministerului. Am spus că industria, în concepția mea, era una din temeliiile Partidului Poporului. În 1920, situația era foarte favorabilă pentru a pune bazele acestei dezvoltări industriale. Intervenționismul de stat, în perioada imediat postbelică, putea să sprijinească efectiv realizarea acestui program industrial, fără să se întrebuițeze silnicii. Partidul Poporului, înghebat abia după formarea guvernului Averescu, evident că nu era pregătit să înțeleagă și să înfăptuiască o asemenea organizație industrială. Mi s-a reproșat, că am studiat numai partea tehnică a acestei organizări, fără să mă gândesc și la partea ei politică. Reproșul e curios. Din programul industrial n-am voit să fac o chestiune de partid – cum fac liberalii – ci una națională, dovadă că organizațiile create nu sunt în mâinile Partidului Poporului; n-am voit să fac niciuna personală întrucât nu mi-am creat o clică politică în jurul acestor organizații și n-am intrat în consiliile lor de administrație. Am lucrat numai pentru binele țării și al economiei naționale productive. De aceea toate calomniile, toate răutățile m-au lăsat indiferent. Conștiința mea îmi spunea că mi-am făcut *datoria* ca în întreg cursul modestei mele vieți. Nu m-am angajat în polemici, n-am răspuns bârfitorilor, fiindcă cei mai mulți n-au înțeles nimic din ceea ce am voit eu să fac, iar cei ce m-au înțeles și mă urmăreau, pas cu pas, aveau tot interesul egoist de partid să-mi pună piedici și să mă compromită.

Partidul tânăr și fără experiență, nefiind în stare să aprecieze stăruințele mele, m-a părăsit când aveam nevoie de cel mai larg și solidar sprijin. Căderea mea de la guvern, din care unii chiar dintre partizanii Partidului Poporului își făuresc un titlul de mândrie și caută să justifice

¹³⁶ Vezi anexa IX.

¹³⁷ Vezi anexa X.

„purificarea morală” a partidului – mai nimerit ar trebui să se laude cu înlăturarea „oamenilor de ispravă”, – nu m-a impresionat. Ceea ce m-a durut a fost, că deodată cu mine sau prăbușit întreg proiectul de organizare industrială, care nu era conceput de partid, ci de mine. Am urmărit, zi cu zi, pe cei ce au venit la putere, făgăduind marea și sarea, pe liberali. Până la scrierea acestor rânduri n-au făcut nimic din ceea ce au făgăduit, s-au mulțumit să acapareze creațiile importante făcute de mine, fără să se preocupe de completarea lor, așa cum cer interesele naționale. Ceea ce nu-i împiedecă, firește, să arunce și azi cu noroi în mine, ca nu cumva să mă mai întorc vreodată pentru a desăvârși ceea ce începusem.

Lupta cu Partidul Liberal. – Dar cum ai îndrăznit să te lupți cu liberalii și de ce ai expus Partidul Poporului la o cădere grăbită prin organizațiile pripite ce le-ai inițiat? Singur spuneai că liberalii sunt stăpânii țării. Trebuia să înțelegi că guvernul Averescu și Partidul Poporului avea numai o „delegație” de a governa. Era o nuanță burgheză a capitalismului. Având în vedere realitățile politice, temeliile de existență ale partidelor politice, oricât ai vrea să desparti capitalul burghez în capital de producție și în capital de circulație, în definitiv tot capital rămâne și tot interesele burgheziei le servește.

Înțeleg pe țărâniști, de pildă, care se opun organizației capitaliste, organizația muncii și a cooperatiei; dacă vor rămâne consecvenți, vor înlocui capitalul burghez printr-o socializare a mijloacelor de producție, iar asociația muncii, în vederea producției, o vor înfăptui prin cooperative, al căror scop nu e dividendă, ci ajutorul mutual. Găsesc chiar că unirea țărâniștilor cu agrarienii, cu rămășițele rurale ale marilor proprietari, n-ar fi imposibilă, dacă aceștia din urmă ar accepta principiile țărâniștilor. În viitor, se pare că lupta se va da de țărâniștii și muncitorime împotriva ordinii capitaliste burgheze. Partidele armoniei și solidarității sociale sunt partide burgheze deghizate. Aceste obiecții – adăugă prietenul, – ți le fac din punct de vedere principiar, fără să mă identific cu ele.

A angaja o discuție teoretică mai lungă e inutil. Cred că greșești. Țărâniștii e o mică burghezie rurală, individualistă, în care ierarhiile sociale și economice sunt mai accentuate ca la categoriile corespunzătoare orășenești. Spiritul de asociație cooperatist pătrunde greu în satele noastre, tocmai din această cauză. Cooperatia nu e o organizație specific țărânească, dimpotrivă, la originea ei, e orășenească. Munca poate fi o temelie pentru un partid socialist, cu scopul de a o ocroti față de capitalul exploatator, dar în acest partid n-au ce căuta țărâniștii proprietari de pământ.

Oricât s-au trudit socialiștii să câștige țărâniștii de partea lor, n-au reușit. Chiar și ultimele congrese socialiste¹³⁸, în care s-a inventat formula „unității de proprietate și de muncă”, căreia, în proiectul de constituție al partidului nostru țărâniștii i s-a zis „proprietate de muncă” n-au reușit să apropie pe muncitori de țărâni, din cauza principiului de proprietate și din cauza diversității de interese: unii tind spre o „economie socială”, iar ceilalți nu concep decât o economie individualistă. Partidul Țărâniștii de la noi sau va admite ordinea capitalistă, renunțând la lupta de clasă și la alte formule importante, sau va termina reducându-se la un Partid Socialist. Dacă va admite ordinea capitalistă, va fuziona, mai curând sau mai târziu, cu partidele ce se reazemă pe cele două ramuri de

¹³⁸ În congresul social-democraților germani, ținut în 1920, în Kassel, s-au fixat directivele pentru politica agrară; ele n-au fost acceptate însă de congresul din 1921, ținut în Görlitz. Ideea care pare a triumfa e menținerea exploatării individuale a pământului prin înlăturarea veniturilor nemuncite și prin înlăturarea muncii salariate în agricultură și prin înființarea „unității de proprietate și de muncă” (vezi dezbaterile congreselor din Kassel și Görlitz și studiul lui G. Flatow, *Die Neue Agrargesetzgebung*, în „Die Neue Zeit”, anul 37, Vol. I p. 486. De altfel programul țărâniștii de la noi se aseamănă în multe cu cel social-democrat german. Programul stabilit în 1921, în Görlitz, începe: „Die sozial-demokratische Partei Deutschlands ist die Partei des arbeitenden Volkes in Stadt und Land. Sie erstrebt die Zusammenfassung aller körperlich und geistig Schaffenden”...

producție: agricultură și industrie. Aceste fuzionări de partide vor absorbi, fatal, și rămășițele vechilor partide conservatoare. Partidul Național va urma, și el, aceeași cale.

Cât despre lupta ce am angajat-o cu Partidul Liberal, am făcut-o conștient, pentru a accentua deosebirea dintre cele două partide. Că eu am ieșit învins, e foarte firesc. Biruința mea ar fi presupus o evoluție a celor două categorii de producție, care nu se va îndeplini poate nici într-o generație.

Am fost conștient de inegalitatea forțelor de luptă, de aceea, în problemele naționale de stat, am vrut să lucrez în înțelegere cu liberalii. În problema fierului, în petrol, etc., toate fiind probleme de stat, am cerut și colaborarea lor, fiindcă nu le puteam transforma în ambiții de partid și nici nu le puteam aservi intereselor de partid. Liberalii mi-au răspuns cu dușmănie, fiindcă ei au alte concepții și alte metode de lucru. Liberalii vor domina încă o vreme situația economică a țării, dar vor sfârși prin a se reduce la rolul lor firesc de negustori, de negustori de bani și de mărfuri.

Comerțul liber. Iată crimele ce le-am săvârșit în ramura industrială. Vezi că am păcate grele, a căror ispășire o merit. Iar partidul, în sânul căruia am fost un om modest și muncitor, era dator să mă pedepsească. Așa i-a dictat înțelepciunea și cinstea democratică. Dar mărturisirea păcatelor grele, strigătoare la cer, urmează abia de acum înainte. Vei avea puterea să le ascuți și pe acestea?!

– Mărturisirile sunt raze de lumină răsfrânte în apele conștiinței, care te ajută să întrezărești adâncurile tainice ale sufletului. Vin așa de rar, încât sunt vrednice să le închini oricâte clipe de răgaz, – mă îmbărbăta prietenul.

– Poate! Sunt, însă, sigur că răbdarea ta așteaptă de mult acest capitol. Îl voi începe, îmbrăcând expunerea în aceeași haină senină a adevărului.

Cât am stat la Departamentul Industriei și Comerțului, mi-am închinat aproape întreaga activitate problemelor industriale, pentru care aveam o adevărată slăbiciune, o pasiune. În ramura comerțului m-am mărginit la câteva directive. La venirea mea în fruntea departamentului, am găsit granițe economice între Ardeal și Vechiul Regat, cerealele imobilizate și circulația lor împiedicată dintr-un județ într-altul, prețuri maximale, rechiziții și o serie întreagă de alte restricții. Exportul nu era reglementat¹³⁹, se practica principiul compensațiilor. Importul se făcea în baza unui decret-lege, cu autorizații și cu taxe. Statul comandase mari cantități de mărfuri în străinătate, dintre care o parte erau sosite, iar partea cea mai mare venea încontinuu. La toate acestea adăugate: dezorganizarea serviciilor publice, lipsurile populației, tulburările muncitorești și dezagregarea morală în interior, nesiguranța de pe continent și în special de la frontierele țării noastre – își poate oricine închipui ce însemna să-ți iei răspunderea pentru conducerea Ministerului de Industrie și de Comerț. Astăzi e ușor să faci pe eroul purificator, după ce munca altora a pregătit calea spre normalizare și ordine.

Ce am făcut eu?

Mai întâi, am dat libertatea comerțului în interior, prin următoarea decizie:

Noi, Ministru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului.

Având în vedere necesitatea desființării oricăror granițe interne, pentru ușurarea circulației mărfurilor și a aprovizionării populației;

Având în vedere decretele legii Nr. 1 476, 2 969 și 3 685/1919;

Ținând seama de desființarea serviciilor vamale de pe fostele linii de despărțire, față de ținuturile românești alipite.

Decidem:

Art. I. Circulația mărfurilor în cuprinsul României Mari este liberă și nesupusă niciunei restricții;

Nicio autoritate publică nu va mai pretinde vreo autorizare specială pentru cumpărarea, vânzarea sau transportul mărfurilor de la un loc la altul.

¹³⁹ O legiferare a exportului și importului n-a existat în România. În 1915 și 1916 începuse epoca permisurilor, eliberate de Ministerul de Finanțe, dar numai pentru export.

Art. II. Se exceptează de la această dispoziție generală, mărfurile immobilizate prin legea promulgată prin decretul regal Nr. 937 din 4 martie 1920. Comerțul cu aceste mărfuri este supus prescripțiilor din legea menționată. De asemenea se exceptează comerțul cu vite din Ardeal, care se va face după normele prescrise la articolul următor.

Art. III. Cumpărarea de cereale din Vechiul Regat pentru Ardeal, se va face de serviciul aprovizionării din Ardeal, în înțelegerea cu direcția generală a aprovizionării din Vechiul Regat. Cumpărarea vitelor din Ardeal pentru orașele din Vechiul Regat, se va face de la primăria capitalei. Aceasta va da autorizări de cumpărare de vite, după ce se va vărsa la caseria primăriei 1 000 lei de fiecare cap de vită, în schimbul acestei sume se va da particularului 2 000 coroane. Leii se vor ținea la dispoziția serviciului aprovizionării din Ardeal. Autorizările de cumpărare de vite ale primăriei capitalei vor fi vizate de serviciul veterinar din Cluj, care va comunica primăriei dispozițiile de observat cu privire la cumpărarea vitelor pentru tăiere. Primăria capitalei poate da autorizări de cumpărare pentru maximum 5 000 vite pe lună.

Art. IV. Dispozițiile anterioare contrare prezentei decizii sunt și rămân anulate.

Art. V. Director general al comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentei decizii.

Data la 17 martie 1920.

Ministru, Octavian C. Tăslăuanu

Am admis câteva restricții, fiindcă nu puteam face o tranziție bruscă, fără a provoca o tulburare economică. Această decizie, dată la 17 martie 1920, adică a treia zi după luarea departamentului industriei în primire, indica clar calea pe care aveam să merg. Decizia desființa granițele economice menținute de Consiliul Dirigent, decretând libertatea comerțului interior pe întreg teritoriul României, și desăvârșea actul Unirii de la Alba-Iulia. Unirea unui popor nu e destul să fie proclamată de o adunare politică, ci ea trebuie înfăptuită prin miile de fibre ale vieții zilnice, care înfrățesc sufletele și le încheagă într-o unitate indisolubilă de interese. Mai târziu, am ridicat restricțiile din legea pentru immobilizarea și repartizarea produselor agricole din 4 martie 1920¹⁴⁰, admițând libera circulație a tuturor cerealelor în interior, iar la export am prohibit numai grâul. La 10 aprilie 1920 am organizat exportul prin următorul decret-lege:

FERDINAND I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României, la toți de față și viitor, sănătate,

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului sub Nr. 2 098 din 10 aprilie 1920,

Văzând jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 796/1920,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare, noi aprobăm prezentul decret-lege privitor la,

Organizarea exportului

I. Autorizarea exportului.

Art. 1. Mărfurile disponibile pentru export se vor exporta numai în urma autorizării Ministrului Industriei și Comerțului și în condițiile stabilite de acest decret-lege și a regulamentelor speciale ce se vor întocmi.

Art. 2. Operațiunile de comercializare și financiare ale produselor cumpărate de către stat pentru export, precum și cele pentru import în compensație, când se efectuează pe contul statului, se vor face de organele statului, direct, sau de consorții private, puse sub dependența și controlul Ministerului de Industrie și Comerț.

¹⁴⁰ Aceasta e opera țărăniștilor din guvernul Vaida. Ea dovedește desăvârșita lipsă de orientare a țărăniștilor în materie economică. Opera de immobilizare nu era determinată de nevoile consumației interne, fiindcă în vremea aceea nu se făcea export. A fost numai o șicană împotriva producătorilor agricoli, deci și împotriva țărănimii. Cum justifică marii economiști ai Partidului Țărănist immobilizarea cerealelor?! Ce concepție economică țărănistă a dictat această lege inutilă?

Art. 3. Pentru autorizarea operațiunilor de export, făcute de particulari, se instituie pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului, o comisie compusă din reprezentanți ai agricultorilor, industriașilor și comercianților și doi specialiști numiți de Ministerul Industriei și Comerțului. Când operațiunea comercială și finanțarea ei se face direct de către stat și pe contul său, aprobarea se dă de către delegația Consiliului de Miniștri, instituită prin decretul-lege Nr. 122/1919, de organizare a Ministerului Industriei și Comerțului.

II. Evaluarea exportului și taxele de export.

Art. 4. Plata produselor cumpărate pentru export se face în lei. În cazul în care particularii fac exportul pe contul lor, conform dispozițiilor din acest decret lege, valoarea minimă a mărfii exportată se socotește în lei și se trece astfel în autorizația de export, indiferent de modalitatea plății convenită între exportator și compărătorul străin.

Art. 5. Statul cumpără mărfuri din țară pentru export, cu prețurile interioare.

Art. 6. Când particularii fac exportul, valoarea mărfii se stabilește în modul următor:

Se ia de bază prețul mărfii pe piețele principale importatoare pe ultimele 15 zile și se va face prețul mijlociu în franci francezi, avându-se în vedere cursurile monedelor respective și fractul. Prețul astfel stabilit se calculează în lei pe cursul pieții, pentru o lună, la începutul fiecărei luni.

Art. 7. Se instituie în acest scop o comisie specială de preturi, compusă din directorul general al comerțului, directorul general al vămilor, un delegat al Camerei de Comerț din București și doi specialiști numiți de Ministrul Industriei și Comerțului.

Art. 8. Statul va percepe la mărfurile autorizate la export taxe vamale ad valorem după normele următoare:

Din diferența între prețul interior și între prețul de export, statul ia următoarele cote:

- a) 10% dacă diferența reprezintă până la 20% din prețul interior;
- b) 25% dacă diferența reprezintă până la 50% din prețul interior;
- c) 50% dacă diferența reprezintă până la 100% din prețul interior;
- d) 60% dacă diferența trece de 100% din prețul interior.

Comisia de preturi stabilește lunar prețurile mijlocii interioare. Taxa vamală de 20% ad valorem nu se mai încasează, ea fiind înlocuită prin taxele prevăzute în acest articol.

Art. 9. Când statul face exportul direct sau prin consorții private autorizate, sumele realizate din diferența între prețurile interne și de export pot fi încasate și întrebuințate pentru plata impozitului în compensație sau pentru plata oricăror cumpărături necesare întreprinderilor publice, evitându-se deschiderea de credite extrabugetare. Ministrul Industriei și Comerțului va comunica lunar Ministerului de Finanțe totalul sumelor astfel încasate. La sfârșitul anului bugetar, soldul rezultat din toate operațiunile se va vărsa ca venit de stat.

Art. 10. Prezentul decret-lege intră în vigoare cu începere de la 1 mai 1920. Angajamentele privitoare la export, făcute până la 1 mai 1920, vor urma regimul în vigoare anterior acestui decret-lege.

Art. II. Miniștrii noștri secretari de stat la Departamentul Industriei și Comerțului și cel al Finanțelor sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului decret-lege.

Dat în București, la 10 aprilie 1920.

Ministrul Industriei și Comerțului,
OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

FERDINAND.
Ministrul Finanțelor,
C. ARGETOIANU

Era cea dintâi dispoziție care reglementa exportul. În acest decret-lege se prevedeau trei feluri de operațiuni de export: ale statului, ale particularilor și ale consorțiilor private autorizate de stat. Autorizația operațiunilor de export particulare s-a încredințat unei comisii compusă din agricultori, industriași și comercianți – care a și funcționat de la 1 mai 1920, data intrării în vigoare a decretului-lege – pentru ca să înlăture favoritismul și nedreptățile. Cu toată această prevedere a mea, n-am scăpat de suspiciuni și de acuze, deși eu personal, nu mă ocupam cu permisele de export, care erau lăsate în sarcina comisiei prezidate de secretarul general al comerțului.

Văzând că atmosfera suspiciunilor ia proporții, am propus Consiliului de Miniștri desființarea regimului de permisuri și înlocuirea lor cu taxe prohibitive pentru articolele ce nu voiam să iasă sau să intre în țară. Din aceste discuții, în Consiliul de Miniștri – care n-a primit propunerile mele – au rezultat cele două proiecte de legi privitoare la export și import, în care, în principiu, se

decreta libertatea ambelor operațiuni comerciale, iar pentru epoca de tranziție se încredința Consiliul de Miniștri să le reglementeze. Din textele depuse de mine, comisia parlamentară a suprimat dispozițiile principiare, privitoare la liberalizarea exportului și importului¹⁴¹.

FERDINAND I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Corpurile legiuitoare au votat și adoptat, iar noi sancționăm ce urmează:

Art. unic. – Guvernul este autorizat, prin jurnale ale Consiliului de Miniștri, în urma propunerii Ministrului de Industrie și Comerț, să hotărască categoriile de mărfuri și produse ale țării care se pot exporta. În același jurnal al Consiliului se vor determina și condițiile, în care se va face exportul. Această lege s-a votat de adunarea deputaților, în ședința de la 26 august anul 1920 și s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci și trei voturi, contra trei.

(L. S. A. D.)

Președinte: *Duiliu Zamfirescu*

Secretar: *George Pleșoianu*

¹⁴¹ Textele proiectelor de legi depuse de mine și expunerea lor de motive erau următoarele:

Proiect de lege pentru reglementarea exportului

Art. unic.– Exportul tuturor mărfurilor și produselor țării este liber. La propunerea Ministrului Industriei și Comerțului, prin jurnale ale Consiliului de Miniștri, se vor hotărî cantitățile și categoriile de mărfuri și produsele țării disponibile la export. Actualele dispoziții ale decretului-lege Nr. 1 573 din 10 aprilie 1920 se vor abroga treptat prin jurnale ale Consiliului de Miniștri, în urma propunerii Ministerului de Industrie și Comerț.

Ministrul Industriei și Comerțului, OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Proiect de lege pentru reglementarea exportului

Art. unic. – Exportul mărfurilor este liber. Actualele dispoziții ale decretului-lege Nr. 2 969 din 10 iulie 1919 se vor abroga treptat prin jurnale ale Consiliului de miniștri, la propunerea Ministrului Industriei și Comerțului.

Ministrul Industriei și Comerțului, OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Expunere de motive

Măsurile restrictive impuse în cursul războiului trebuie să fie reduse succesiv, tinzând a ajunge la un regim normal. De aceea am pregătit proiectele de legi relative la lărgirea comerțului, atât în ceea ce privește importul, cât și în ceea ce privește exportul. Principiul dominant care ne-a călăuzit în alcătuirea lor constă în a desființa formalitățile numeroase, reducându-le la minima lor expresie, căci actualele dispoziții îngreunau fără un folos real operațiunile de import și export. Importul în viitor ar putea fi liber, fără niciun fel de autorizare din partea ministerului. Iată principiul: obiectele importabile s-ar clasa în două categorii:

A) Prima categorie socotită a articolelor de lux, la care s-ar plăti taxe vamale mai mari, deci s-ar reduce la o chestiune de fiscalitate, a cărui justificare cred că nu mai e nevoie să fie dovedită;

B) A doua categorie a obiectelor comune și deci de un uzaj general, ar fi supusă dispozițiilor actualului tarif vamal, fără nicio restricție penală sau coercitivă, deci prin simpla plată a taxelor vamale, articolele respective ar putea intra în țară și ar fi puse liber în comerț. În ceea ce privește exportul se vor desființa autorizațiile la export până acum în vigoare. Ieșirea din țară a produselor și a mărfurilor va fi permisă plătindu-se taxele vamale. Până la revenirea la normal urmează, însă, ca prin jurnale ale Consiliului de Miniștri, în urma propunerii Ministerului Industriei și Comerțului, să poată fi împuternicit să abroge succesiv restricțiile actualmente în vigoare, atât cele prevăzute în decretul-lege Nr. 2 969 din 10 iulie 1919, cât și decretul-lege Nr. 15 730 din 10 aprilie 1920.

Ministrul Industriei și Comerțului, OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Sub ministeriatul meu s-a votat numai următoarea: **Lege pentru reglementarea exportului**

Această lege s-a votat de Senat, în ședința de la 27 august anul 1920, și s-a adoptat cu majoritate de șasezeci și două voturi, contra, cincisprezece.

(L. S. S.)

Vice-președinte: Ștefan Meitani

Secretar: S. G. Gheorghiu

Promulgăm această lege și ordonăm să fie investită cu sigiliu Statului și publicată prin Monitorul Oficial.
Dată în Sinaia la 15 septembrie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului
OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Ministrul Justiției Ad-Interim
D. A. GRECEANU

(Nr. 3 780 Monit. Oficial Nr. 189 din 27 noiembrie 1920).

Această lege reglementează exportul și astăzi. Chestiunea importului a rămas, sub ministeriatul meu, tot sub, regimul cel vechi; ea a fost reglementată, mai târziu, votându-se, cu oarecare modificări, proiectul depus de mine. Rezultatul acestor dispoziții se vede din statistica comerțului exterior:

Anul	CANTITĂȚI		ÎN VALOARE		
	Import	Export	Import	Export	Deficit sau excedent
	Tone		Lei		
1913	1374116	4569076	590012640	670705335	+ 80692695
1914	1145298	3127449	504240522	451890823	-52349699
1915	290607	1412663	332942161	570182097	+237239936
1919	413939	109140	3762300013	104384720	-3657915293
1920	301859	1461004	6901940204	3433898435	-3468041769

Din acest tablou rezultă că balanța comercială în 1920 e deficitară, dar deficitul e diminuat față de anul 1919. Tonajul importului de asemenea mai redus în 1919 și dublarea valorii lui provine din scăderea leului, care, în medie, se poate socoti cu 50% mai redusă ca în 1919. În 1919, în total s-au exportat 220 t cereale, iar în 1920 – 1 019 587 t; vite, în 1919 – 0 bucăți, iar în 1920 – 2 119 bucăți. Prin urmare, regimul exportului inaugurat de mine înseamnă un progres incontestabil față de trecut, în special în favorul agriculturii. Nu am la îndemână datele definitive ale comerțului exterior pe 1921 și 1922, pentru a dovedi că progresul n-a mers crescând în aceeași proporție, din cauza sistemelor de permise și de contingentări care au împiedicat producția și circulația. Eu proiectasem ca până în vara anului 1921 să desființez toate prohibițiile și să introduc sistemul libertății comerțului cu taxe¹⁴². Și această întârziere a regimului de prohibiții a fost una din cauzele scăderii precipitate a leului.

Convenția cu Austria. Mi s-a mai reproșat așa numita convenție comercială cu Austria, care în realitate a fost un contract de la stat la stat pentru schimburi de mărfuri. Comisia, care a întocmit listele articolelor de schimb, a admis la import mătășurile, ceea ce a fost o greșeală, pe care, dacă o observam sau mi se atrăgea atenția asupra ei, aș fi înlăturat-o.

– Dar de ce ai făcut acest contract tocmai cu Austria?!

¹⁴² Liberalii au introdus acest sistem abia spre sfârșitul anului 1923, într-o epocă nepotrivită, deoarece nu mai putea avea nicio influență asupra campaniei agricole, care se încheiase. Taxele de export pentru grâu (25 000 lei de vagon) sunt prohibitive.

– Iată de ce. Mai întâi, în Austria, striga foamea și striga de mult (situația disperată de la sfârșitul războiului, care s-a perpetuat, e drastic zugrăvită de Karl Fiedrich Nowak, în „*Der Sturz der Mittelmächte*”, München, 1921). Interesul nostru era ca această țară industrială, ce nu mai reprezenta niciun pericol pentru noi și care atunci trecea prin experimentările teoriilor de socializare ale industriilor, să-și mute o serie de industrii la noi. Ceea ce s-a și făcut. Mărfurile austriece erau mai ieftine ca în alte țări, iar cu articolele noastre, în special cu petrolul, puteam să cucerim o piață părăsită de toată lumea. Mai urmăream și alt scop: ajutorarea Austriei pentru a o menține ca stat independent. Această politică a fost, în urmă, îmbrățișată de toți aliații și chiar de Liga Națiunilor. Cred că am dovedit o politică de prevedere. Cei ce n-au înțeles scopurile urmărite, evident că s-au grăbit cu criticile. Și astăzi susțin, că relațiile noastre economice cu Austria trebuie să fie dintre cele mai strânse. Stafiiile habsburgilor nu ne mai pot tulbura liniștea și Austria e în interesul nostru să întârzie cât mai mult cu alipirea de Germania.

Activitatea mea nu s-a mărginit aici în ramura comerțului. Împreună cu dl Garoflid, Ministrul Agriculturii, proiectasem înființarea societății „Hambarul”, prin care voiam să organizăm comerțul de cereale. Decretul-lege prin care voiam s-o înființăm, nu a fost admis. Proiectul era identic cu cel pe care dl Garoflid l-a depus, mai târziu, în Adunarea deputaților. (S-a publicat în „Buletinul Institutului Economic” și în „Argus”). Problema comerțului de cereale era amănunțit și temeinic studiată. Cred că neînființarea acestei societăți a dăunat mult economiei naționale și producției agricole. S-au mai proiectat și alte organizații comerciale care n-au ieșit din faza proiectelor.

Permisele. Campania cea mai cumplită ce s-a dus împotriva mea a fost pe chestiunea permiselor; m-au încoronat chiar de rege al permiselor. Ți-am arătat că eu personal nu m-am ocupat cu ele, așa că n-am meritat nici popularitatea și nici coroana ce mi le-au dăruit clevetitorii.

Sistemul permiselor nu era cel mai fericit. Dar nu l-am inventat eu. El s-a practicat și în alte țări și pretutindeni a fost însoțit de un alai de hatâruri și de abuzuri. La noi datează de pe vremea neutralității. Aș fi dorit să curm toate neregulile, dar cât am stat în fruntea ministerului, nu mi s-a adus niciun caz concret la cunoștință. Circulau în stol zvonurile, pe care, când le controlam, se dovedeau false.

– Vrei să spui că nu s-au săvârșit abuzuri?! parcă mi-ai îngăduit să-mi spui adevărul, – mă luă de scurt prietenul.

– Cea mai mare scădere a educației noastre cetățenești, e lipsa de cuviință și credulitatea primitivă. La noi zboară calomniile și insultele, fără nicio represie din partea opiniei publice. Dimpotrivă, ele constituie senzațiile și distracțiile zilei. Eu nu spun că n-am avut dovezi pentru a le aplica sancțiuni. Singurul mijloc de a risipi și curma atmosfera de suspiciuni era desființarea sistemului de permise, pe care am propus-o guvernului, dar nu s-a acceptat. Ai văzut, că am luat măsuri legislative pentru abrogarea tuturor restricțiilor ce stânjeneau comerțul. Aceste măsuri au fost trecute cu vederea și multe continuă să bănuiască, să acuze și să insulte. Mi s-a făcut o interpelare în Cameră, la care am răspuns, punct cu punct, dovedind că afirmațiile și interpretările interpelatorului erau greșite și pătimașe.

Credeam că, campania va înceta, întrucât lămuririle mele date Camerei au fost satisfăcătoare și primite cu aprobări din partea majorității. Dar campania împotriva mea a continuat să fie tot mai violentă. Nu sunt un om care să mă feresc de lupte, oricât de grele și urâte ar fi ele, și care să mă sperie de vorbărie. Lupta avea, însă, un caracter josnic, întreținută cu intrigi pornite chiar din sânul Partidului Poporului și cu intenții hotărâte de răsturnare din partea liberalilor, care s-au convins că nu-și pot face afacerile cu mine, așa cum vreau, de aceea apelau la insulte triviale și la șantaj.

Vedeam că Ministerul Industriei și Comerțului se transformase într-un fel de Canaan spre care năvăleau toți visătorii de bogății și de fericiri pământenești. M-am legat să-ți vorbesc limpede,

de aceea află că epoca aceea de șapte luni de la minister a fost pentru mine cea mai cumplită deziluzie asupra sufletului omenească, și mai ales a celui din Vechiul Regat. Să fi trăit o viață întreagă nu aș fi putut cunoaște ipocrizia, lipsa de caracter și de educație, jосnicia și mișelia la care se pot coborî ființele cu mutre omenești.

De la oamenii cei mai de sus pe scara ierarhiei sociale și până la pleava aventurierilor, toți îmi dădeau asalt și aveau să-mi spună o rugăminte, să-mi ceară un serviciu. Deprins cu o riguroasă împlinire a datoriei și cu o severă disciplină sufletească, mă uitam la lumea ce mă potopea, zi de zi și mă cuprindea o adevărată milă de soarta țării mele, a cărei structură e alcătuită din asemenea celule sociale și morale. Ce puteam să fac eu, un biet om, cu mulțimea de solicitanți? Oricâtă inimă aș fi avut oricât aș fi vrut să împart dreptate și să ajut pe cei năpăstuiți, era cu neputință să-i pot selecționa din neghina învârtitorilor de afaceri. În epoca democrației miniștrii sunt servitorii poporului și dacă sufragiile mulțimii îi ajută să ia puterea, și ei sunt datori să mai aline nevoile și necazurile cetățenilor.

Logica democratică e simplă. Că cei mai mulți cereau lucruri ilegale, ba unii pretindeau săvârșirea de abuzuri, asta nu-i interesa. Democrația necăjită și săracă nu cunoaște piedici legale. Legile sunt făcute de „ciocoi” pentru apărarea bogăției lor. În acest val democratic de solicitanți intrau tot soiul de oameni: demnitari înalți ai statului, cu aere autoritare și pricepute, dându-ți să înțelegi că ei știi cum se învârtesc lucrurile; aristocrați eleganți și spilcuiți, care, cu o lejeritate senină și într-o românească franțuzită, te înmărmureau cu propunerile lor îndrăznețe; parveniți greoi, diformi, de pe pielea cărora gădilată de cămășile de mătase nu se spălasă încă duhoarea băcanului, vorbeau clipind din ochi cu înțeleșuri; străini, mai ales amici de război, cu gesturi protectoare și binevoitoare, îmi ofereau serviciile să mântuiască România; liberali șireți, care intrau cu capul plecat, ploconindu-se până în pământ și cereau informații despre hârtii nerezolvate; oameni de bancă, prudenți și scumpi la vorbă, care la plecare nu uitau să-și însoțească plecaciunea cu „întotdeauna la dispoziția dumneavoastră”; avocați-samsari, ce pledau cu patos, cu vervă și „dezinteresați”, cauza dreaptă a câte unei firme sau unui client; ingineri patrioți, înarmați cu proiecte, cu calcule și cu hărți, ce visau naționalizări de întreprinderi de interes obștesc; cucoane ce-și trimeteau întâi parfumurile, apoi intrau ele cu ochii luminați de farmecele femeiești și cu zâmbete drăgălașe, ciripeau cele mai fantastice și abracadabrante afaceri; ziariști cu haine roase, cu ochi obosiți, se rugau umiliți pentru o mică „preferință”; rurali din cele mai îndepărtate colțuri ale țării, cu astuția lor provincială, se rugau, și ei, pentru o fărâmă din bogăția acelui minister... Aș putea lungi pomelnicul la infinit. Te întreb, cum era cu puțință, fără să fi făcător de minuni, să ascuți, decum să satisfaci, pe toți acești oameni?

Toți plecau deziluzionați din cabinetul ministrului democrat și bun, cum mă socotea lumea. Rezultatul a fost că glasul acestor oameni a dat naștere la un cor de nemulțumiți, ce mă criticau, mă clevețeau și mă insultau. Lumea vorbea, ziarele scriau, azi una, mâine alta... până m-am pomenit că-mi iese vorba de om „necinstit”. Firește, tot eu! Eu, care o viață întreagă îmi închinaseam sufletul unei credințe, unui ideal, care, ajuns la locul de răspundere, continuam să muncesc din rășputeri pentru desăvârșirea idealului întrupat, care eram preocupat de problemele ce ți le-am povestit – m-am pomenit împrășcat cu noroi din partea tuturor cerșetorilor de favoruri. Hula lumii creștea, ocările se înteteau și deveneau tot mai triviale. Orice apărare era zadarnică. Chiar și astăzi o parte a lumii mă crede un vinovat, socotește chiar că am făcut sute de milioane. Josnicia și mișelia sunt așa de mari că nici nu încerc să mă opresc asupra lor; drept răzbunare, dăruiesc însă zecile și sutele de milioane calomniatorilor mei, dorindu-le să nu aibe altă avere în viața lor.

Liberalii se laudă mereu că au purificat atmosfera de la Ministerul de Industrie și Comerț. Mai întâi această nenorocită atmosferă, pe care am descris-o, a fost creată de regimul și sistemul liberal. Liberalii sunt autorii morali ai destrăbălării și dezordinei de la administrația acestui

departament. Cu toate acestea, dl V. Brătianu nu se sfiiește să afirme, în plin parlament că guvernul Vaida și guvernul Averescu poartă răspunderea pentru haosul de la numitul minister.

În special, liberalii mă calomniază pe mine, deși știu că eu am stat în fruntea ministerului de la 13 martie-20 octombrie 1920, iar de la 23 octombrie 1920 – 13 decembrie 1921 a urmat dl general Averescu. Ce a purificat deci dl Vasile Sassu, sub care s-a prelungit sistemul restricțiilor, a permisurilor?! Dl Sassu, în realitate, n-a făcut decât pe șeful de Cabinet al dlui V. Brătianu, fără să aibe idee de problemele economice pe care era chemat să le rezolve. Felul cum a rezolvat chestiunea Reșiței și entuziasmul său pentru legea speculei, au făcut dovada deplină a capacității cu care este înzestrat, iar îndepărtarea d-sale din fruntea departamentului a confirmat-o. Tot dl Sassu a avut inteligența să trimită parchetului o serie de dosare, înainte de a le studia și înainte de a se convinge dacă într-adevăr ele conțin vreo culpă. Foștii miniștri averescani au fost ascultați ca informatori la cabinetele judecătorilor de instrucție. Această șicană era adevăratul scop, fiindcă toate cercetările n-au putut dovedi nimic altceva. Liberali e bine să țină minte că au inaugurat reviziunea dosarelor și trimiterea lor la parchet. Se poate întâmpla să vină vremea când liberalii vor face o plimbare mai lungă decât până în cabinetele judecătorilor de instrucție...

Persecuțiile liberalilor. Liberalii m-au persecutat cu o sălbăticie de fiare. Nu s-au odihnit, până n-au izbutit să mă înlăture din calea lor. Pe lângă cele ce ți le-am spus până acum, să-mi dai voie să mai adaug câteva cazuri. Ele te vor lumina deplin. Când voiam să rezolv chestiunea Reșiței, m-am pomenit cu o delegație de chiaburi ai finanței liberale, în frunte cu dl V. Brătianu. Când mi-am văzut biroul ministerial înconjurat de ei, mă simțeam ca Daniil în peștera leilor. Purtătorul de cuvânt, firește, dl V. Brătianu, îmi recomanda să lichidez Reșița, conform tratatelor de pace. Deschise o carte și-mi citi un pasaj, în baza căruia putem face lichidarea Reșiței. Tratatul din care citise nu privea bunurile austro-ungare din Ardeal. Nu știu nici astăzi, dacă voia să mă inducă în eroare, sau dacă nu cunoaștea într-adevăr dispozițiile tratatelor privitoare la bunurile inamice în categoria cărora intra Reșița. Același lucru l-a repetat dl G. Mârzescu în discursul său din Cameră, când a vorbit împotriva Reșiței. Dlui V. Brătianu i-am răspuns cu formula obișnuită: „*Iau la cunoștință comunicarea și guvernul o va studia*”. Ignoranța sau reaua credință a acestor oameni mi-a rămas adânc întipărită în suflet. Atunci nu-mi puteam explica, cum se poate conduce o țară de niște oameni cu asemenea scăderi. Astăzi văd, că scăderile de acest soi, din nenorocire sunt o condiție sine qua non a bărbatului de stat român.

Alt caz: Era goana după naționalizarea întreprinderilor din Ardeal. Ajunsesem de râsul străinilor. Întreprinderi mari și importante se puteau naționaliza, plătind valoarea lor reală. Băncile din București își făceau, însă, o concurență ridicolă și urcau prețurile la sume exagerate. Ca să înlătur acest, neajuns, am convocat băncile la minister și le-am sfătuit, să se înțeleagă; să se constituie într-o uniune în vederea acestui scop, iar acțiunile întreprinderilor achiziționate să se împartă între ele, în proporția capitalului lor social.

Banca Românească își pusese de mult ochii pe cărbunii din Valea Jiului, unde erau trei întreprinderi mari; una a statului și două ale societăților particulare. Prin contractul încheiat între „Banca Românească” și „Creditul Extern”, pe de o parte, și Banca ungurească de comerț din Budapesta și Societatea Slgo-Tarján, de altă parte, la 2 aprilie 1920, se admite evaluarea averii societății Salgo-Tarján la 90 milioane lei (reține că aportul întregii averi în Societatea Reșița s-a evaluat la 75 milioane lei), se mai admite o participație de 50% a vechii societăți la capital, în consiliul de administrație și în conducerea societății, iar partea de 45 milioane a grupului românesc, cumpărătorii se angajează să o plătească cu 19 milioane franci elvețieni, când întreg capitalul societății vechi era de 22 milioane coroane, iar cărbunele explorat se evalua la 20 milioane tone.

Ambele părți contractante, printr-un supliment de contract, au oferit statului român o participație de ¼ din capitalul social, limitându-i însă dreptul de vot la maximum de 50 voturi¹⁴³. Acest aranjament financiar era așa de absurd și de umilitor, încât am refuzat să aprob tranzacția (tona de cărbune în pământ era raportată cu 4,50 lei; vechea societate își primea aproape întreg capitalul social în franci elvețieni și mai rămânea și cu o participație de 50% în noua societate).

Dealtfel, intenția mea era ca din zăcămintele de cărbuni din Valea Jiului să fac o singură exploatare, prin înființarea unei noi societăți, sub controlul și participarea statului; în această societate aveau să intre și cele două societăți ungurești (Salgo-Tarján și Urikányi), făcând o evaluare reală a aporturilor. Voiam deci să inaugurez o politică de cărbuni a statului. După plecarea mea de la minister, liberalii au obținut, însă, aprobarea tranzacției, dar din încurcătura financiară n-au scăpat nici azi.

După acest refuz, a început cea mai vrăjmașă campanie împotriva mea, firește, pe chestiunea permiselor și a corectitudinii mele personale. Ți-am povestit aceste două cazuri ca să vezi că liberalii aveau motive să mă atace. Sistemul de atac al liberalilor e cunoscut. Afirmă o infamie, fără să dovedească nimic, și o repetă, zi de zi, până când afirmația devine o credință generală a opiniei publice. Gustave le Bon explică puterea acestui sistem: „*Afirmația și repetiția ei sunt cei mai puternici factori ai persuasiunii. Afirmația crează opinia, repetiția fixează această opinie*”¹⁴⁴.

Liberalii sunt conștienți de slăbiciunea opiniei noastre publice; își dau seama că săvârșesc un asasinat moral, dar îl săvârșesc fiindcă „*asasinatele*” și „*furturile*” sunt la temelia tradiției partidului nostru liberal. Totuși aceiași oameni, care prin presa lor, calomniază și insultă pe toți adversarii lor, au obrazul să scrie: „*Presa trebuie să fie, în prima linie, condusă de principiile cinstei celei mai scrupuloase*” (*Viitorul*, 28 August 1922).

Trebuie să roșești de nerușinarea lor. Sufletul mi-a fost pus la cea mai grea încercare, ca să poată purta crucea infamiei lor și să nu izbucnească împotriva acestor oameni fără de legi. Scopul liberalilor mai era și altul: să compromită pe ardeleni. Au scris-o chiar în ziarul lor, că cei mai necinstiți oameni ai vieții politice i-a dat Ardealul după război. Oricâtă stăpânire de sine și mândrie ar avea un om, e cu neputință să nu-și iasă din fire și să nu facă legământ în conștiința lui de a admite înlăturarea sistemului acestor oameni din viața publică, prin orice mijloace și orice s-ar întâmpla.

Dacă truda vieții acestui neam și a noastră a tuturor, care am jertfit tot pentru întruparea idealului nostru, nu poate să creeze o atmosferă curată, de omenie și de cuviință, să întroneze firea și sufletul românesc neaș în noul templu al statului român, – atunci poate că au dreptate cei ce cred că acest neam nu e vrednic să trăiască. În jurul nostru clocotesc revoluțiile și cei ce prevăd că ea va veni și la noi, dacă se vor continua sistemele de ticăloșii, poate că prevestesc adevărul.

– Te-ai cam aprins. Îți jertfești grandioasele proiecte de dominație economică, orbit de patima răzbunării, mă opri prietenul.

– Iartă-mă că m-am închinat o clipă urii, dar sunt limite peste care nu se poate trece. Nu vezi că parlamentul a devenit o cârciumă, că e un vânt de dezzechilibru moral care dezorganizează și corupe spiritul vieții publice, care zdruncină și bruma de prestigiu al autorității salvate din furtuna războiului.

– Nu e numai la noi așa, ci în toată Europa.

– Asta nu e mângâiere pentru un popor tânăr care de abia s-a trezit la viață.

– Nu mă mir de politicieni, ci de cărturari. Într-adevăr, intelectualii, scriitorii și ziariștii, așa numiții guvernanți ai opiniei publice, ar avea datoria să pună o frână curentului de dezagregare morală.

– Bieții intelectuali! Dar corupția sufletească începe de la ei și se sfârșește în tot scrisul lor.

¹⁴³ Textul integral al contractului vezi anexa XI.

¹⁴⁴ *Le deséquilibre du monde*, p. 87.

Presa. Iată ce scrie unul, care nu e dintre cei din urmă: „... Ziarul meu a răposat. – Mă bucur acum de o reculegere neașteptată. Fie ca reculegerea să dureze cât mai mult! Dar nu va dura... Știu ce mă așteaptă – văd limpede ce face tovarășul meu de condei. În fiecare dimineață el trebuie să iasă în fața cortului său și să ia țigănește la înjurătură pe adversarul politic. Înjurătura e de o coloană sau două. Toată arta e ca în coloană să nu lipsească nici fecalele, nici sexul rudelor – firește fără a scrie chiar cuvântul propriu. Nu e vina ziaristului că e pus la asemenea slujbă”, (F. Adeca, *În fața cortului, Contemporanul*, an I, Nr. 8, p. 4).

Exemplele s-ar putea înmulți¹⁴⁵, e suficient, însă, și acesta ales la întâmplare. Cum vezi, e o mărturisire pe față. Or, dacă scrisul ziarului e o marfă, care se fabrică la cererea patronului, fără ca, conștiința, credința și mândria ziaristului să simtă o degradare, atunci înțelegi că libertatea de presă și libertatea de a gândi este egală cu cea de a calomnia și de a înjura. E admisibilă această libertate destrăbălată într-un stat tânăr și la un popor, care crede în litera scrisă?! Dacă urmărești ziarele noastre, crezi că trăiești într-o țară de pungăși și de corturari.

Ticăloșiile, abuzurile și neregulile trebuiesc înfierate fără nicio cruțare. Dar când se atacă cinstea unui om, sau se relevă orice păcat public, trebuie să se aducă dovezi indiscutabile. Ziaristul, oricât ar sta în serviciul unui patron, trebuie să aibă și conștiința și simțul înaltei sale misiuni. Ziarul e un amvon, de pe care se înfierează păcatele și se proslăvesc virtuțile. Când cineva își ia această misiune moralizatoare în viața publică, el însuși trebuie să fie fără prihană. Inconștiența cu care se face la noi gazetăria e, însă, înspăimântătoare. Toți neisprăviții, toți naufragiații ce pot ticlui o insultă, se refugiază în redacțiile ziarelor. Am cunoscut o bună parte dintre ei și știu cu ce lipsă de cunoștințe și de suflet își aștern otrava necăjitei lor vieți în scrisul nătâng cotidian. Știu la ce josnicii sunt în stare să se coboare. Dacă se rătăcește printre ei vreo inteligență sclipitoare și vreun suflet împodobit cu credință, e luat în bătaie de joc. În atmosfera de morgă a redacțiilor plină, de duhoarea hoiturilor morale, ce flori vrei să dea roade? Acolo nu pot trăi decât apașii și bătăușii scrisului.

De aceea nu am dat nicio atenție campaniei de presă. Știam că cel ce intră în viața publică, mai ales la noi, trebuie să se aștepte ca ziarele să-i atribue toate crimele pe care le poate săvârși un om, afară de sinucidere, cum zicea, mi se pare Treitschke. Știam că vor mușlui prin intimitățile vieții mele particulare și dacă nu vor găsi nimic de defăimat, vor inventa. Ai auzit sau ai citit, desigur, că mi-am cumpărat câteva perechi de case în București, că am moșie nu știu unde și o vilă la Paris. Erau perfect informați, că sunt un biet chiriaș, că stau în aceeași casă din primăvara anului 1919, că n-am niciun metru pătrat de pământ și că mă lupt din greu să-mi agonisesc pâinea cea de toate zilele, totuși puneau în circulație cele mai fantastice calomnii. Închipuiește-ți să dea vreun noroc peste mine, ori să izbutesc într-o întreprindere prin muncă și pricepere – știi ce ar zice? „*Apoi da, acu ies milioanele?*” Mișelia n-are răgaz să cerceteze și să se convingă de adevăr. Adevărul e lumina ce ucide pe acești paraziți ai vieții publice.

Ardelenii. Sistemul acesta de ponegrire și de clevetire nu-i românesc. E importat de pleava din fanar și din levant, ce și-a bătut joc, atâta amar de vreme, de țara noastră. El dăinuiește și azi, ca toate plesnele de foc cu care l-a biciuit Eminescu, și va mai dăinui, căci neghina clasei stăpânitoare, cu morala ei, nu-i ușor de stârpit.

– Dar pe tine te-au atacat tot așa de violent și ardelenii, care nu sunt de origine fanariotă-levantină.

– Ți-am povestit din ce cauză m-am despărțit de ardeleni. Motivul principal a fost că dnii Maniu și Vaida nu s-au ținut de angajamentul luat față de dl general Averescu. Am fost atacat

¹⁴⁵ S-au făcut câteva cercetări asupra influenței țiganilor asupra literaturii noastre populare. Aceste influențe nu se mărginesc, însă, numai la literatura populară, ci ele, împreună cu cele seminte, stămânesc publicistica noastră. Acum au trecut și în Ardeal, unde sunt patronate de preotul puritan I. Agârbiceanu. Aceste influențe sunt bine reprezentate și în viața politică. O cercetare minuțioasă ar da rezultate surprinzătoare.

violent și cu răutate din partea lor, fiindcă am fost cel dintâi ardelean care am luat o atitudine fățișă împotriva lor. Eu nu le-am răspuns cu insulte, m-am războit doar politicește cu ei, gata, însă, întotdeauna să fac jertfa persoanei mele pentru ideea fuziunii dintre cele două partide. Astăzi stau pe același punct de vedere și am nădejdea că ideea totuși se va înfăptui odată.

Neînțelegerile mele cu Partidul Național datează de pe vremea luptei dintre *Tribuna* și *Românul* din Arad, deși, în aceste lupte, eu nu am fost amestecat. Cu dl Vaida am avut conflicte din cauza poetului Goga, pe care l-am apărut împotriva unei grave acuze de „trădare națională”.

Prietenul Goga de odinioară, n-a uitat numai acele clipe, ci și altele... Aș avea dreptul, poate și datoria, să spun multe despre omul Goga. Deocamdată reproduc vorbele lui proprii: „*Numai sufletele vulgare își batjocoresc prietenii de odinioară, oamenii de bun simț sădesc flori pe mormintele lor*”. Va veni, poate, odată vremea și pentru povestea acestui mormânt, care e cel mai *scump* din câte îngrijesc.

Am amintit ce cred despre refuzul dlor Maniu și Vaida de a fuziona cu alte partide. Ți-am zugrăvit, în trecut, situația din Ardeal în comparație cu cea din Vechiul Regat și celelalte provincii, în momentul Unirii. Astăzi, după fuzionarea cu taciștii, situația e numai în aparență schimbată.

Oamenii aceștia au convingerea că fără ei nu s-ar fi săvârșit Unirea și că, fără ei, nu se poate organiza statul român. Ardelenii, ce au fost veacuri de-a rândul robi, acum vreau să fie stăpâni. E psihologia micii burghezii, înfiripate din mulțimea iobagilor ce visează puterea. Psihologia asta nu se poate despărți de mediul austro-ungar în care s-a dezvoltat. Mentalitatea cărturarilor români de peste munți e adânc înrâurită de spiritul claselor dominante din fosta Monarhie Habsburgică. Așa se explică și prezumpția ardelenescă și disprețul ardelenilor față de regățeni. Sunt două mentalități în luptă: cea bizantină-levantină și cea a birocratismului autoritar austriac; ambele încălzite de sentimentul național, care nu e însă autohton, țărănesc, decât în partea lui instinctivă; ideologia lui e importantă și încă nefrământată, nedospită de sufletul românesc. Ardelenii, în România Mare, nu se pot împăca să fie stăpâniți de oligarhia burgheză din Regat, pe care o socotesc inferioară, coruptă, abuzivă și balcanică. E exact aceeași poveste ca și între sârbi și croați, unde deosebirile sunt mai accentuate și cauza confesiunii și a tradiției culturale a croaților. Între cehi și slovaci sunt mai atenuate, deoarece cehii sunt mult superiori slovacilor.

E indiscutabil că ordinea de stat din fosta Monarhie Habsburgică nu suferea o comparație cu cea a Vechiului Regat. Ardelenii se socotesc reprezentanții aceluși spirit de ordine și de civilizație în noua alcătuire a statului român. E o eroare deoarece românii, în Imperiul Habsburgic, erau numai o cantitate numerică. Rolul lor în viața politică era șters și incidental; nu se poate asemăna cu cel al cehilor, polonezilor și croaților care conduceau aproape Austria. Adevărata forță politică a românilor era reprezentată de masele de țărani, cu tradiționala lor vigoare proliferă. La civilizația și puterea de organizare a Monarhiei Habsburgice, românii n-au participat, trăind aproape o viață vegetativă etnografică.

Manifestațiile neamului românesc de peste Carpați erau de ordin sentimental, susținute de licăririle unei cunoștințe naționale, dar lipsită de formele de organizare socială și economică, pe care se reazemă o acțiune politică ordonată și intensivă. Bisericițele de lemn și bănculițele noastre erau temelii slabe. Ardelenii cărturari au trăit într-o iluzie romantică și trăiesc și azi, când își închipuie că reprezintă o forță politică superioară. E de netăgăduit că în România Mare rolul lor politic a crescut enorm, dar ar trebui să recunoască nepregătirea lor pentru conducerea unui stat. Generațiile viitoare din Ardeal desigur vor avea o participare însemnată la cârmuirea treburilor obștești, dar din generația Unirii numai excepții pot reuși să străbată domeniul vast al cunoștințelor și experiențelor ce se cer conducătorilor politici.

Ardelenii, în lupta cu regățenii, sunt inferiori; sunt lipsiți de cunoștințe, de șlefuiala socială și de averi, deci duc o luptă inegală. Oricât s-ar crede de superiori și oricât ar dori stăpânirea, nu vor birui. Chiar dacă vor ajunge, trecător, la cârma țării, nu vor reuși să imprime un nou spirit guvernării. Aceasta era și este credința mea și, de aceea, am vrut să salvez unitatea Partidului

Național al ardelenilor și să-l încadrez cu elemente din Vechiul Regat. Din colaborarea cu cei din Regat ar fi învățat, ar fi rămas o vreme în rezervă și s-ar fi putut manifesta mai târziu perfect înarmați. A-ți recunoaște nepregătirea, cred că nu e o scădere, ci o dovadă de progres. Îndărătnicia și persistența într-o atitudine, dimpotrivă, înseamnă o inferioritate intelectuală. Civilizația de astăzi se caracterizează prin diferențierea progresivă a inteligențelor și a situațiilor sociale. Ardelenii, până nu vor trece prin acest proces, – dorința lor de a stăpâni sau va rămâna o iluzie, sau va sfârși printr-o prăbușire dureroasă. Ardelenii cred, că scăderile lor se pot suplini prin solidaritate. De aceea pedepsesc așa de cumplit pe cei care o sparg.

Iată de ce mă persecută și pe mine. În realitate, eu m-am străduit să salvez această solidaritate, dar prin alte mijloace. Aș vrea să mai deschid un capitol, să ridic vălul de pe o serie de legende. Operația e cam crudă și cam dureroasă, dar trebuie odată făcută. Ea ar merita un volum, în care, cu răceala convingătoare a obiectivității, să se zugrăvească realitatea, nu dintr-o pasiune stearpă a iubirii de adevăr, ci dintr-un sentiment roditor al îndreptării, al progresului. E vorba de luptele politice care constituie zestrea Partidului Național. Despre aceste lupte n-a apărut până acum nicio singură lucrare, care să încerce să le prezinte într-o perspectivă largă și să le cerceteze prin prisma zburciunilor universale. Nu s-au cercetat nici măcar în comparație cu luptele celorlalte naționalități din Austro-Ungaria. Știu ce rol au iluziile în viața și soarta popoarelor; știu că ele, adeseori, fac minuni, dar câteodată, când ele nu țin pas cu realitatea și cu idealurile impuse de noile împrejurări, devin periculoase. De aceea și iluziile trebuiesc revizuite și adaptate situațiilor schimbate.

Materialul brut privitor la luptele politice ale românilor din fosta Ungarie e adunat, cu multă muncă și sânguință, de publicistul Teodor V. Păcățianu, în cele opt volume mari, întitulate: „*Cartea de aur*”. Cine și-a luat osteneala să străbată imensul material și să-l raporteze la viața internă a Monarhiei Austro-Ungare și la rolul ce l-a avut aceasta în istoria lumii, s-a convins ce însemnătate au avut luptele naționale ale românilor. De rolul Partidului Național nu se poate vorbi înainte de 1881. Programul stabilit atunci a fost un ecou întârziat al frământărilor din 1848 și al absolutismului austriac ce a durat după revoluție și care se frământa să găsească noi forme de organizare a monarhiei pe baze federative. Legea naționalităților din 1868, votată de unguri, a fost o concesie principiară făcută de hegemonia maghiară Austriei, silită să primească forma de stat dualistă.

Românii, grupați în Partidul Național, n-au acceptat această formă de stat, declarând război dualismului. Vigoarea luptelor politice s-a redus, însă, la neîntrerupte protestări, care au culminat în procesul Memorandului. Generația dlor Maniu și Vaida, fără să înlătore bazele principiare ale programului din 1881, au părăsit mijloacele de luptă ale „pasivității” – esența și puterea căreia era nerecunoașterea dualismului ca formă de stat – și s-au adaptat – în 1905 – noilor împrejurări.

Deși n-au șters din program autonomia Ardealului, nu mai pomenea nimenea de ea ci idealul „activiștilor” era aplicarea legii naționalităților din 1868. Activitatea Partidului Național a avut meritul de a fi inaugurat un început de deprindere a maselor românești cu exercitarea drepturilor politice în sens național. Luptele politice activiste se reduceau la cuvântări în parlament și la adunări populare, în care se accentua recunoașterea integrității statului ungar și credința loială față de Regele Apostolic.

Când supun astăzi unei analize faptele politice ale Partidului Național și le compar cu a celorlalte naționalități din Monarhia Habsburgică, am impresia unei zile înnorate și mohorâte, înseninată, din când în când, de razele ivite de după geana somnoroasă a unui nor; am impresia a unei vieți posomorâte, sărace și necăjite. În 1914, când a sunat ceasul învierii, Partidul Național n-a avut nici măcar demnitatea să tacă, ca din tăcerea lui zăvorâtă să se desprindă simțirea tainică înăbușită în adâncurile sufletului. Forțat de guvernul lui Tisza a îngenunchiat și a săvârșit actul de umilință, îndemnând poporul românesc să moară pentru biruința habsburgilor și a Ungariei.

În cursul războiului, actele de umilință s-au continuat până a început să bată vântul înăbușirii. Au urmat clipe de o cumplită zăpăceală¹⁴⁶... pe urmă a învins *instinctul* conștiinței naționale. Dl Vaida a citit moțiunea în parlamentul din Budapesta, care, desigur, a fost o faptă eroică și ea constituie titlul de mândrie al d-sale.

În ultimul deceniu, premergător războiului, în Ardeal, alături de mișcarea politică, pulsa și o mișcare culturală, modestă, firește, și săracă, dar tot așa de importantă ca și cea politică. Lăsând orice modestie la o parte, trebuie să reîmprospătez în amintirea celor ce uită așa de ușor, că, în această mișcare culturală, scriitorul acestor rânduri a avut un rol de căpetenie. Pe lângă revista „Luceafărul”, pe care am condus-o din 1903-1914¹⁴⁷, revistă de care a fost o accentuată manifestație a unității naționale. Am organizat mii și mii de conferințe și prelegeri în cadrele „Asociațiunii” și am răspândit milioane de broșuri între țărani. Ultimul ciclu de conferințe organizate în Sibiu, încheiat cu o lună înainte de a izbucni războiul, a reprezentat ideea unității naționale, nu numai prin subiectele conferințelor, ci și prin conferențiarilor ce le-au ținut.

Numărul revistei „Luceafărul”, apărut la 16 iulie stil vechi, 1914, era în întregime închinat armatei române. Serbăm un an de la intrarea României în războiul balcanic. Apariția numărului, firește, era o simplă coincidență... dar o coincidență cu tâlc. În articolul editorial, intitulat „Războiul”, scriam: *„Aspirațiile care ni se păreau visuri îndepărtate, au devenit, dintr-o dată, de o actualitate surprinzătoare. Simțim, că întreg sufletul românesc e unul singur, că anul 1913 i-a adus noi nădejdi de biruințe în viitor. Poporul românesc s-a dovedit un element de cultură și e cu neputință ca însușirile lui să nu secere izbânzi, cucerindu-și locul ce i se cuvine între popoarele Europei”*.

Iar articolul „Războiul din Balcani” îl încheiam așa: *„România (cea veche), prin democratizarea țării și prin reforme cinstite, să facă din fiecare gospodar un element de luptă, conștient de idealurile naționale. Întreaga viață de stat a României noi să fie organizată în vederea singurului ideal mare, ce nu se poate întrupa decât prin credință și prin muncă. Iar nouă, celor de aici, din cetățuia Ardealului, ni se impun datorii tot așa de mari. Noi trebuie să ne rezemăm pe forțele naționale, toate izbânzile să fie cucerite prin puterile noastre proprii; să nu le așteptăm de pomană de la complicațiile externe de la mâinile de împăcare, ori de unde ni s-ar întinde...”*

Dl N. D. Ciotori, în același număr, reproducând un articol din revista engleză „Everyman”, scris de Francis Gribble, în care se ocupă de „Regele Carol al României și Blocul Balcanic”, scria: *„Să înșirăm provinciile de recâștigat: 1. România are provinciile din Ungaria și Transilvania; 2. Serbia are Bosnia, Herțegovina, Croația, Istria, Dalmația, etc.; 3. Grecia ținuturile locuite de greci din sudul Albaniei; 4. Bulgaria, teritoriile locuite de bulgari care au fost anexate de curând de Serbia și Grecia”*. Îndrăzneli de acest soi se făceau și înainte de izbucnirea Războiului Mondial. În 1912 reproduceam, în „Luceafărul”, (Nr. 31), un articol al fostului Ministru N. Durnowo, intitulat „Rusia și războiul din Balcani”, în care se spunea: *„... Întreaga lumea rusă ar fi fost adânc recunoscătoare României, dacă ea ar fi făcut politică rusească care ar fi fost, în același timp, și creștină și cu adevărat românească. Această politică*

¹⁴⁶ După încheierea manuscrisului, citesc memoriile lui Mihail Károlyi (Gegen eine ganze Welt, München, 1924), care aruncă o lumină interesantă, asupra tratativelor ce le-a avut acesta cu fruntașii Partidului Național, în momentul când Monarhia Austro-Ungară era la marginea prăpastiei. El spune: *„La oamenii politici români lipsea și unitatea de păreri, necesară unei înțelegeri. Românii cereau o largă autonomie pentru poporul român adică pentru Ardeal. O autonomie care ar fi păstrat cu țara mamă legături cu mult mai slabe ca cele dorite de noi. Totuși chiar și în aceste cereri maximale, trăia încă ideea de a nu se despărți de Ungaria și politica lor, clădită pe autonomie, avea, hotărât, un caracter de orientare maghiară”* (p. 391). Ce prețioase contribuții ar putea aduce fruntașii Partidului Național prin publicarea unor memorii sincere asupra evenimentelor la care au luat parte.

¹⁴⁷ Cu conducerea și „scoaterea” acestei reviste se păunează și alții. Adevărul este, că ea a fost întemeiată de un visător, de dl Aurel Bănuțiu și după o jumătate de an continuată de mine. Ideile și sufletul meu din tinerețe trăiesc întrupate în această revistă. Despre *Luceafărul* și mișcarea culturală-artistică din Ardeal de la începutul acestui veac, scriitorul acestor rânduri va publica, mai târziu, un volum, care va cuprinde documente și informații asupra oamenilor ce au colaborat la *Luceafărul*.

se rezumă în aceea că România liberă să alipească la sine Moldova de peste Prut, Bucovina, Transilvania Banatul, Aradul și alte pământuri românești, care gem sub jugul maghiar, și să intre în Confederația Balcanică chiar și sub prezidenția Rusiei". Pentru publicarea acestui articol am fost instruit de Parchetul din Sibiu acuzat fiind de „înaltă trădare de patrie” și, dacă nu intervenea un deputat român, plăteam îndrăzneala cu ani de închisoare.

Am amintit de aceste fapte cutezătoare, dictate de conștiința unității neamului, ca să se vadă, că vitejia dlui Vaida-Voievod din 1918, când Monarhia Austro-Ungară de fapt era destrămată, se reduce la împlinirea unei datorii naționale. Atâta tot. Nu vreau să răscolesc și alte fapte din cursul războiului pentru că sunt prea rușinoase. Trebuie se atrag însă atenția asupra luptei desfășurate de slavii Monarhiei Habsburgice în comparație cu cea a românilor. Mă opresc aici, fiindcă mă năpădesc atâtea amintiri triste. E mai bine ca ele să doarmă sub giulgiul tăcerii de mormânt. Poate va veni odată un cercetător migălos și drept judecător, care să spună adevărul întreg. Până atunci, vrăjmășia ardelenilor față de mine rămâne o răutate, care nu se poate atribui decât deosebirii de educație și de concepție asupra împlinirii datoriei față de marile probleme naționale. Nu pot încheia aceste mărturisiri, fără a adăuga că iubirea mea pentru Ardeal – pentru Ardealul căruia i-am jertfit cele mai frumoase zile de muncă ale vieții mele – a rămas neclintită și azi și că am aceeași credință, ca întotdeauna, în puterea de viață a acestei părți a României pe veci unite.

– Tu care erai o fire așa de combativă, de ce nu te-ai apărat, de ce te-ai lăsat defăimat de cine a vrut, fără să răspunzi?

– De ce nu te-ai apărat în parlament, căutând să risipești atmosfera de suspiciuni și de abuzuri ce ți se atribuiă? Trebuia să-ți dai seama că această atmosferă, dacă nu-ți curmă pentru totdeauna continuarea activității politice, dar te condamnă să stai multă vreme la o parte. Azi lumea e convinsă că ești vinovat, că tăcerea ta e tăcerea păcătosului, vesel că a scăpat numai cu hula ziarelor...

– Da, ai oarecare dreptate. Recunosc că am făcut greșeli. Am neglijat presa. Nu i-am dat atenția cuvenită. Nu am întrebuințat mijloacele obișnuite în lumea politică, deși solicitările și ofertele erau stăruitoare. N-am făcut-o, fiindcă cunoșteam bine moravurile presei și nu voiam să le cultiv din principiu. Nu voiam să încurajez deprinderile ei rele. Dacă ți-aș înșira pomelnicul ziaristilor, care au bătut scările Ministerul de Industrie și Comerț, cu fel de fel de cereri, te-ai convinge că majoritatea atacurilor din presă erau răzbunări. Unii mi-au spus, alții mi-au scris că aceasta-i metoda de-a sili oamenii politici să țină seama de presă. Ți-aș putea povesti cazuri de monștri morali. Credeam că în România Mare să inaugurăm moravuri de presă mai riguroase. N-am dat atenția mușcăturilor țânțarilor presei, fiindcă în lumea ziaristilor avem atâtea cunoștințe, oameni cu greutate, care știau de unde vin, cine sunt și așteptam să protesteze, nu pentru a mă apăra pe mine, ci pentru a apăra o credință și o concepție. Au tăcut toți și tac mereu. Unii au trecut de la început în tabăra celor ce mă ponegresc...

Atmosfera vieții publice și politice. Am avut deziluzii, multe deziluzii... La urma urmei, toată viața nu e decât o criptă de deziluzii, deasupra căreia se tânguie trecutul și chioțește viitorul. Am cunoscut oameni pentru care așa fi jurat, că nu sunt în stare să săvârșească o infamie – și totuși au săvârșit nu una, ci mai multe.

Idealismul nostru cărturăresc te face un naiv, un dezarmat în fața vieții brutale. Dacă nu ești în stare să înjuri, ca un surugiu sau ca Dr. Lupu, să te târșești ca lăieții, sau să faci scandaluri de cârciumă, n-ai ce căuta în viața politică, mai ales în cea a parlamentarismului democratic. Ieși din ea batjocorit, calomniat și gonit, ca un om primejdios „igienii publice”. Te întorci acasă, în cuibul singurătății tale, te uiți în oglindă, îți cercetezi conștiința și știința, și... te convingi că ai fost un intrus, un caraghios. În lupta politică de azi trebuie pumni zdraveni, obraz gros și plămâni de demagog. Dacă le ai pe acestea, ajutate de un creier zgulit sub strașina unei frunți înguste, de sub

care să fulgere doi ochi fioroși și hotărâți, – cucerești și domini. Dacă îți lipsesc acestea, trebuie să te înarmezi cu perfidie, fățarnicie, lingușire; să minți de câte ori respiri, să surâzi la toată lumea, să bați pe umăr pe cei ticăloși, să săruți pe amândoi obraji pe cei primejdioși, să țezi zece intrigi deodată, să te pretezi la orice „aranjamente”, la orice umiliri... În acest caz reușești să treci drept un om inteligent. În această atmosferă, oamenii integri, de caracter, cu o cultură sufletească, sunt condamnați sau să stea în umbră sau să dispară.

Defăimările din presă mai au o latură importantă: a prestigiului și a educației. Întreaga problemă de consolidare a noului stat român, e și o chestiune de autoritate, de prestigiu. Presa noastră parcă e plătită să dărâme și să compromită statul. Criticismul dezmațat la adresa tuturor oamenilor politici și la adresa funcționării organelor de stat – oricâte păcate ar avea – nu este îngăduit. Un control sever e necesar, dar acesta trebuie să fie călăuzit de norme impuse de considerații superioare, de cinste și de documentare. Insultele și suspiciunile neîntrerupte tocesc valoarea cuvintelor. Atunci, când se înfierează într-adevăr fapte reprobabile, ele nu mai prind, nu mai au crezământ. Criticismul desmațat creează o atmosferă de destrăbălare morală și de dezagregare socială. Neexistând o înfrânare a clevetirilor, o sancțiune pentru cei ce se fac vinovați de ele, o represiune împotriva abaterilor, se înstăpânește credința că totul e îngăduit, că amoralitatea e un principiu al vieții sociale. De la cei de sus și până la cei de jos, se închină abuzului și legile nu sunt făcute decât pentru cei proști. Statul e exploatat și batjocorit de toți.

În această atmosferă cresc generațiile tinere, chemate să desăvârșească și să ducă mai departe opera consolidării naționale. Pilda ce o au, zi de zi, în fața ochilor, ce o aud în fiecare clipă, le otrăvesc sufletele plâpânde încă de pe băncile școlii; lipsa de disciplină, de idealism, de datorie a muncii, e caracteristica covârșitoarei părți a generației tinere. Iată roadele ce le aduce presa destrăbălătă, pusă la adăpostul libertății. Un stat tânăr, o națiune ce urmărește idealuri mari, ce vrea să așeze temelii trainice pentru realizarea acestor idealuri, trebuie, de la început, să se deprindă cu moravuri severe, cu disciplina gândirii și a simțirii, cu respectul instituțiilor publice și al oamenilor. De aceea presei nu-i este îngăduit să calce în picioare, nepedepsită, aceste deprinderi.

Ancheta parlamentară. Mi-ai reproșat că nu m-am apărut în Parlament. Greșești. Am declarat de atâtea ori, că toate atacurile îndreptate împotriva mea sunt calomnii, că înțeleg să iau răspunderea politică pentru administrația departamentelor ce le-am condus, dar nu admit ca personal să fiu învinuit de „necinste”. Cu urletele fiarelor sălbatice din parlament, firește, că nu mă puteam lupta. Acestea strigau mereu: „Anchetă, anchetă!” Iată și povestea anchetei, căreia nu m-am opus și nu mă opun. Dimpotrivă, o doresc, cu sancțiuni pentru mine, dacă voi fi găsit vinovat, dar și cu sancțiuni pentru calomnatori, dacă nu se va putea dovedi nimic. Ca să nu ai vreo îndoială, voi cita texte din dezbaterile Camerii.

După interpelarea, la care am răspuns în ședința din 21 iulie 1920, șeful guvernului, dl general Averescu, a declarat, în numele colegilor de pe banca ministerială, că „*suntem satisfăcuți de răspunsul dat de dl Ministru de Industrie și Comerț*” (Dezbaterea Adunării Deputaților Sesiunea extraordinară 1920, p. 422), iar dl deputat D. R. Ioanițescu, în aceeași ședință, a depus următoarea motivație, semnată de 15 deputați: „*În urma discuțiilor urmate, privitoare la interpelarea dlui deputat Madgearu, având în vedere lămuririle date de dl Ministru al Industriei și Comerțului, precum și declarațiile dlui Președinte al Consiliului de Miniștri, până la prezentarea proiectelor de lege anunțate, Camera ia act de aceste declarații și trece la ordinea zilei*”.

Motivația s-a votat prin ridicare de mâini. În ședința din 22 iunie 1920, s-a încins o discuție asupra votării moțiunii, fiind considerată nereglementară. După o seamă de schimburi de vedere, Președintele Camerei a pus la vot, cu bile, următoarea moțiune a dlui Dr. N. Lupu: „*Camera ascultând interpelarea dlui Virgil Madgearu și răspunsurile dlui Președinte al Consiliului și dlui Ministru al Industriei și Comerțului, își exprimă neîncrederea în dl Octavian Tâslăuanu, Ministerul Industriei și*

Comerțului". Rezultatul votului a fost: pentru moțiune: 90 voturi ale opoziției, și contra moțiunii 135 ale majorității (Ibidem, p. 439).

În cursul discuțiilor în jurul votării moțiunii de încredere, șeful guvernului, dl general Averescu, a mai făcut următoarele declarații: „În cele ce am declarat ieri, guvernul se solidarizează, nu înțeleg să desolidarizez pe ministrul de restul guvernului, prin urmare Camera trebuie să înțeleagă că votul care se dă, se dă guvernului pentru că actele diferiților oameni care compun guvernul sunt actele colective ale guvernului” (Ibidem, p. 438).

În răspunsul dat dlui G. Mârzescu, care atribuia dlui general Averescu și guvernului o desolidarizare de politica economică inaugurată de mine, preciza: „Ceea ce am făcut, am făcut prin discuție comună în Consiliul de Miniștri, am discutat și făcut în mod solidar. Dacă am greșit sau am făcut bine, este altă chestiune, dar am făcut-o în mod solidar” (Ibidem p. 439); apoi „Dar, Domnule Mârzescu, încă odată voiesc ca să se știe, că toate decretele-legi, când s-au făcut la început, au fost un act al guvernului în forma lui colectivă și tot astfel și modificările care vor interveni vor fi un act al guvernului, în forma lui colectivă; căci de îndată ce ar fi cel mai mic dezacord între un membru al guvernului și restul guvernului, după concepția noastră, acel membru nici nu mai stă pe banca ministerială. Prin urmare, atâta timp cât stă alături cu noi colegul nostru, vă rog să depărtați din spiritul dumneavoastră sau cel puțin să nu-mi atribuiți mie nici cea mai depărtată idee de desolidarizare cu vreunul din colegii mei” (Ibidem, p. 439).

Aceasta e prima fază a moțiunilor de încredere și neîncredere a parlamentului în activitatea mea economică. Opoziția a continuat, însă, să atace Ministerul de Industrie și Comerț și pe mine personal. În ședința Camerei din 9 august 1920, dl Virgil Madgearu a cerut instituirea unei comisii de anchetă parlamentară. În ședința din 13 august 1920, dl Madgearu a prezentat Camerei următoarea propunere, semnată de 19 deputați din opoziție: „Subsemnații, văzând că guvernul este gelos de buna rânduială în administrația publică, propunem a se institui o comisie de anchetă, care să cerceteze gestiunea dlui Ministru de Industrie și Comerț, Octavian Tăslăuanu, asupra căruia planează gravele acuzații ce s-au adus în Parlament și în presă” (Ibidem, p. 1135). Urgența propunerii a fost admisă și propunerea trimisă la secțiuni, de unde n-a mai venit în plenul Camerei, deși eu am cerut să se facă o anchetă asupra întregii gestiuni a Ministerului de Industrie și Comerț.

Mi s-a imputat că nu am admis ancheta. Ceea ce nu este adevărat. Dovada o fac următoarele declarații ale șefului guvernului dl general Averescu, făcute în ședința Camerei din 13 iulie 1921: „Domnilor, dacă nu s-a făcut ancheta parlamentară, nu puteți să imputați aceasta dlui Tăslăuanu. Eu m-am opus. Și atunci m-am opus pe presupuneri, iar astăzi, dacă mi s-ar cere, m-aș opune pe convingerea adâncă că n-ar fi la locul ei”. (Dezbaterile adunării deputaților, sesiunea ordinară prelungită 1920-1921, p. 3792).

Iată adevărul asupra anchetei parlamentare, cu care mă tot plictisește lumea. Aș dori să se facă, nu una, ci zece anchete parlamentare și extraparlamentare, numai să se sfârșească odată potopul de calomnii. Te asigur, însă, că nu se va face niciodată nicio anchetă, fiindcă dacă s-ar constata adevărul ar trebui să moară babele clevetitoare, ar trebui să moară calomniile și ar trebui să înceteze campanile de defăimare. Cine are interes în atmosfera politică a țării noastre, să se facă această profilaxie morală?! A sili pe oamenii noștri politici, să întrebuițeze arme civilizate în lupta dintre partide și să renunțe la mistificări, la calomnii și la insulte – ar însemna să-i desființezi, să-i reduci la adevărata lor valoare. Ar rămâna cu sărăcia cunoștințelor, cu pustiul sufletesc și cu inima stoarsă de otrăvurile răutății. Ar protesta și publicul. Ce distracție ar mai oferi biata politică?! Discuțiile de idei, probleme serioase!? Dar acestea plictisesc de moarte. Tribunele parlamentului ar rămâne goale, iar dările de seamă asupra dezbaterilor parlamentare, n-ar mai interesa decât pe câțiva pedanți cu ochelari.

Metodele de luptă politică a partidelor noastre reoglinesc și ele starea socială și culturală a poporului nostru. De aceea avem parlamentul, moravurile politice și nivelul discuțiilor pe care le putem da ca o tânăra colectivitate socială la începutul organizației ei.

- Dar, de ce n-ai lămurit, în public, toate acestea până acum? mă întrebă prietenul.
- Pentru că aşteptam să le lămurească vremea, cea mai dreaptă tălmăcitoare a faptelor omeneşti. Tăcerea mea a fost şi o jertfă scumpă adusă pe altarul Partidului Poporului.

Criza din Partidul Poporului. În timpul din urmă au izbucnit neînţelegeri în sânul conducerii Partidului Poporului, neînţelegeri care trebuiau să urmeze ca o consecinţă firească şi logică a unor evenimente petrecute şi tolerate în partid. Aceste neînţelegeri coc sub spuză, aruncând numai câteva scânteii în public.

Cu vremea se vor aprinde în vâlvătaie, şi atunci, la lumina lor, se vor înţelege şi cunoaşte multe lucruri. Poate va ieşi la iveală *adevărul întreg*, chiar dacă autoritatea morală a unor oameni politici s-ar preface în scrum¹⁴⁸.

Am ajuns la sfârşitul expunerilor mele. Ți-am spus, în esență, *tot*, așa cum ți-am făgăduit. Evident că mai sunt o mulțime de amănunte, care sunt caracteristice și interesante, dar ele nu schimbă liniile mari ale faptelor înșirate. Va veni și vremea lor, căci toate – toate greșelile din lumea asta ies la iveală și se răzbună mai curând sau mai târziu.

Din complexul problemelor și faptelor pe care ți le-am povestit cred că te-ai convins că am rămas tot vechiul idealist. Oricât m-ar huli lumea, să-mi dai voie să-ți spun că am conștiința împăcată, că mi-am făcut datoria cât am stat în slujba țării și că sunt mândru de păcatele mele!

Încheiat la 15 decembrie 1923.

¹⁴⁸ După încheierea lucrării, Partidul Poporului a trecut printr-o criză, de care nu mă pot ocupa în câteva rânduri. Astăzi există două partide ale poporului. Poate voi reveni într-o lucrare asupra vieții interne de partid și a curentelor din sânul lui, care au determinat dezbinarea lui.

PARTEA a III-a
ANEXE

Anexa I

Partidul Național și Liga Poporului

— Situația politică din ultimele șase luni, îmi spune noul ministru, nu ar fi fost de loc rea, dacă dl Maniu, care a primit în august 1919, sarcina să formeze un guvern național, ar fi vrut. L-am îndemnat atunci să primească, căci era singura posibilitate de a întruni, în primul parlament al României Mari, pe reprezentanții tuturor partidelor politice, asigurând astfel o legiferare bună și durabilă. Dl Maniu a ezitat să formeze guvernul, tăgăduind sarcina ce o primise din partea M. S. Regelui. Consecințele nehotărârii dlui Maniu au fost din cele mai rele. De la mutarea în capitală a Partidului Național, mi-am dat seama că, conducătorii lui veneau aici complet dezorientați. Vorbind cu dl Maniu, i-am atras atenția că noi ardelenii nu putem avea pretenția de a guverna singuri Regatul și l-am rugat să ia imediat contact cu partidele democratice de aici și să facem un partid nou, organizat pe întreaga Românie, iar conducerea să o aibă cele mai de seamă personalități politice din România Întregită cuprinse în noul partid. Din nefericire, n-a fost înțeleasă necesitatea creării unui nou partid mare de guvernământ.

Când s-a format guvernul Vaida, am stăruit din nou pe lângă dl Maniu și pe lângă primul ministru să ceară concursul generalului Averescu, pentru a întări Partidul Național și guvernul de ardeleni. D-lor au acceptat și dl general Averescu a intrat în guvern. Ceea ce n-a știut blocul parlamentar și opinia publică, sunt condițiile reale pe lângă care dl general Averescu a primit să intre în acel guvern. Aceste condiții erau: 1. guvernul Vaida asigură majoritatea binevoitoare în parlament; 2. recunoașterea caracterului de Adunare Națională constituantă a actualelor Camere; 3. fuziunea imediată a Ligii Poporului cu Partidul Național, întemeindu-se un nou partid politic (Dnii Maniu și Vaida s-au angajat să facă fuziunea în termen de 10-15 zile de la intrarea în guvern a generalului Averescu) și 4. dizolvarea parlamentului (asupra acestui ultim punct au fost divergențe de păreri: dl general Averescu cerea dizolvarea pe ziua de 15 martie 1920, iar dnii Maniu și Vaida o condiționau de trecerea unor proiecte de legi, înclinând pentru dizolvare în toamna anului 1920. Acest punct a rămas în discuție atunci). La fixarea condițiilor de colaborare, au fost de față dnii Maniu și Vaida, generalul Averescu și cu mine. Ieșirea dlui general Averescu din guvern a fost provocată, în primul rând, de neîndeplinirea primei condiții, aceea a unei majorități favorabile; ceea ce s-a văzut cu prilejul alegerii președintelui Camerei. Apoi faptul, că dl Maniu nu lua nicio dispoziție pentru fuziunea Partidului Național cu Liga Poporului, precum și nesiguranța unei grabnice rezolvări, au determinat retragerea generalului Averescu din guvernul Vaida. Totuși, dl prim-ministru asigura pe conducătorii Partidului Național că imediat ce se va face fuziunea, d-sa va primi, din nou, să intre în ministerul de ardeleni. Căzând de acord cu frunțașii ardeleni pe chestiunea fuziunii, dl general Averescu a comunicat organizațiilor Ligii intenția sa, cerându-le avizul, care a fost din cele mai însuflețite. Dl Maniu s-a grăbit însă să dezmințască zvonurile despre fuziunea hotărâtă... și, spre a o zădărnici, a spus că pentru asemenea hotărâre e necesară consultarea organizațiilor din Ardeal ale Partidului Național, organizații inexistente.

Dl Maniu făcea un joc ciudat, deoarece partizanilor fuziunii, și de o parte și de alta, le exprima convingerea despre necesitatea acestei fuziuni. Din cauza aceasta și din alte câteva, dl Maniu s-a izolat cu cadrele vechi, iar tineretul e gata să apuce azi pe alt drum. Iată motivele, pentru care, consecvent credinței mele în necesitatea creării unui partid nou pe întreaga țară, am primit să intru în acest guvern fără avizul Partidului Național, care, de fapt, e azi fărâmițat în grupe ce nu mai pot susține autoritatea zdruncinată a Consiliului Dirigent și a președintelui său.

(Universul, 25 martie 1920).

Greșelile Unirii de la Alba-Iulia

Valurile entuziasmului sfânt, care a consfințit unirea românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească cu Regatul României – s-au potolit; lacrimile de bucurie ale fericiților cărora le-a fost dat să vadă împlinirea visului străbun – s-au zvântat de mult.

După unire, realitatea brutală a împrăștiat mulțimea la munca creatoare de toate zilele. Frații buni ce se îmbrățișau odinioară, aruncați în lupta vieții, s-au pomenit despărțiți în tabere potrivnice, care astăzi se dușmănesc și se urăsc. Dacă această vrăjmășie este sau nu o nenorocire pentru neamul nostru, o va dovedi viitorul, singurul judecător drept al faptelor omenești. Noi, cei înțeleștați în vârtejul luptei, simțim că ea ne întetește puterea de muncă și ne îndeamnă la o întrecere pentru așezarea temeliiilor de organizație ale noului stat român. Călăuziți de o convingere și de conștiința datoriei de cetățeni, ne străduim să lăsăm urmașilor noștri o țară consolidată și fericită.

Pentru acești urmași și pentru cei nerobiți de patimi, să ne fie îngăduit a supune unor observații critice actul unirii de la Alba-Iulia. Vom releva câteva fapte, pentru a îndrepta unele greșeli politice și pentru a tălmăci situații din prezent, care decurg din acele greșeli. În expunerea noastră vom cauta să ne întemeiem numai pe fapte și să fim cât mai obiectivi, deoarece scopul ce-l urmărim e să convingem, nu să doborâm adversari. În Adunarea Națională, de la Alba-Iulia (1 decembrie 1918), națiunea română s-a rupt definitiv din cadrele suveranității statului ungar și s-a unit pentru vecie cu România. Națiunea română din Ungaria a „preluat imperiul”, adică puterea de stat asupra teritoriilor dezlipite, cu misiunea de a restabili ordinea tulburată de revoluție și de a înzestra cu o nouă organizație democratică nu numai părțile dezrobite, ci întreg statul român în noua sa formațiune. Adunarea Națională a și proclamat principiile fundamentale ale noii organizații de stat.

Adunarea Națională pentru conducerea afacerilor națiunii a instituit un „*Mare Sfat Național*”, iar acesta, pentru guvernarea provizorie, a ales un comitet executiv, numit „*Consiliu Dirigent*”, care s-a constituit pe departamente, alegându-și ca sediu Sibiu, mai târziu Clujul. În apelul către națiunea română (*Gazeta Oficială* nr. 1), „*Consiliul Dirigent*” spune lămurit: „*Transilvania, Banatul și părțile locuite de români ale țării ungurești s-au rupt de statul ungar, și până la înfăptuirea definitivă a unirii cu Regatul Român a ajuns sub guvernarea noastră*”. Iată câteva fapte pe care le vom supune unor cercetări critice. La Alba-Iulia hotărârile au fost luate cu unanimitate de națiunea română, deplin suverană pe destinele ei. După aceste hotărâri, națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească a intrat, pentru totdeauna, în sânul națiunii întregi, contopindu-se cu ea și încetând să existe ca ființă aparte. Hotărârile de unire de la Alba-Iulia, Chișinău și Cernăuți au fost ratificate de reprezentanții națiunii întregi, aleși pe baza votului universal și de M. Sa Regele, îndeplinindu-se, astfel și formele constituționale.

Astăzi asupra acelor hotărâri de unire nu mai poate reveni decât națiunea română din întreg cuprinsul țării, întrucât fracțiunile națiunii alcătuiesc o singură ființă etnică nedespărțită, contopită într-un singur stat național, cu o singură putere legiuitoare, chemată să pună noi temelii de organizație României Mari. Dacă adunarea de la Alba-Iulia s-ar fi mărginit numai la votarea unirii (punctul I) cum a făcut Bucovina și mai târziu Basarabia (Hotărârea Sfatului țării din 27 noiembrie 1918), lucrurile s-ar fi desfășurat normal, nu s-ar fi creat situații de drept nelămurite și ardelenii n-ar fi căzut în greșeala regionalismului. Pentru a stabili adevărul, trebuie să spunem, că mulțimea adunată la Alba-Iulia știa, că se *unește* cu țara. După citirea punctului I al „*Rezoluției*” toată lumea a izbucnit în urale nesfârșite, a început să cânte, să se îmbrățișeze și să plângă de bucurie; celelalte puncte din „*Rezoluție*” n-au mai fost auzite și ascultate de nimeni. Entuziasmul clipei așteptate de atâtea generații ale neamului nostru a îmbăt sufletele, a dezlănțuit sentimentele tănuite și reținute

din tată în fiu și a prefăcut adunarea într-o masă ce chiotea, cânta și gemea de bucurie ca o mare biciuită de uraganul unui delir.

Adunarea de la Alba-Iulia s-a întrunit așadar pentru o singură *faptă*, cea a *Unirii* și s-a împrăștiat, având conștiința, că a săvârșit această *faptă*, că a hotărât unirea de veci cu Regatul României, că din acea zi de 1 decembrie, România alcătuieste un singur stat, cu un singur rege și cu o singură cârmuire, cea românească. Așa știa mulțimea. Opera conștientă a națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească e numai *Unirea*, restul punctelor din „Rezoluție” e opera oamenilor politici. Aceștia aveau convingerea, că noul stat român are nevoie de o nouă constituție, de un nou pact fundamental, care să cuprindă spiritul vremii noi și principii mai largi decât Constituția Vechiului Regat. În punctul II al „Rezoluției” din Alba-Iulia au prevăzut: „*Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea constituantei aleasă pe baza votului universal*”.

Fruntașii politicii din Ardeal, în rezoluția de la Alba-Iulia, n-au admis deci constituția Regatului român și n-au ținut seama de dispozițiile ei. De aceea *Marelui Sfat* și organului său executiv, *Consiliului Dirigent*, i-au dat depline puteri constituționale. În actul unirii se spune: „*Marele Sfat... va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii*”. Nu se vorbește nici de Coroană, nici de guvernul țării sau raporturile de drept între guvernul central și guvernul provizoriu al Ardealului, ci se instituie un stat cu autonomie provizorie al cărui guvern nu depune jurământ regelui, un stat care nu recunoaște constituția României, deși s-a unit cu ea. Au urmat, firește, o serie întreagă de încurcături și s-a creat o situație de drept arbitrară, care nu putea dăinui fără a primejdui existența statului român.

Ca să exemplificăm greșelile de la Alba-Iulia ale bărbaților noștri politici, în special ale dlui Maniu, șeful politic, deci cel răspunzător pentru situația creată, vom spicui cazurile cele mai ciudate.

Consiliul Dirigent, exercita, pe lângă multele atribuții ce le avea, și prerogativele corpurilor legiuitoare și pe ale regelui, de pildă: modifica legi, promulga regulamente, dădea ordine de recrutare pentru armată, chema rezervele sub drapel, decreta mobilizarea, numea și revoca funcționari înalți, își trimitea reprezentări pe lângă guvernul central, în străinătate și chiar la Congresul Păcii din Paris etc., etc. Actele Consiliului Dirigent nu erau semnate de rege, nu se supuneau nici aprobării guvernului central, căci ele se săvârșeau în numele națiunii, conform textului mai sus citat din „Rezoluție”.

Confuzia s-a mărit, când actul unirii a fost prezentat M. S. Regelui Ferdinand I, care l-a și ratificat printr-un decret și când guvernul central al dlui Ion Brătianu a încercat să aducă în cadrele constituției hotărârile de la Alba-Iulia și funcționarea Consiliului Dirigent, însărcinându-l, prin decret regal, „*în mod provizoriu și până la definitivă organizare a României Întregite*”, cu conducerea serviciilor publice din ținuturile de peste munți și rezervând guvernului central numai armata, siguranța publică, căile ferate, poșta etc. Dispozițiile acestui din urmă decret au rămas literă moartă, deoarece Consiliul Dirigent nu a ținut seamă de ele. După publicarea lui, dl Maniu semnează ordine de mobilizare și concentrare (vezi *Gazeta Oficială* Nr. 7 și 21), iar căile ferate, poșta etc., au rămas independente până de curând. Consiliul Dirigent al dlui Maniu cârmuise deci cu depline puteri, în baza autonomiei provizorii, până la întrunirea Constituantei, iar guvernul central îl recunoștea până la definitivă organizare a României Întregite. Nicăieri și nimeni nu a luat, însă, dispoziții pentru a reglementa căile de înfăptuire ale organizării definitive a României, nici a formei de guvernare din epoca Constituantei, adică a adunării naționale, ce avea să se întrunească pentru a înzestra țara cu o constituție, fără să respecte procedura prescrisă de vechea constituție.

Această situație nelămurită a dat naștere la o serie nesfârșită de neînțelegeri între guvernul central și cel din Ardeal, la încălcări de atribuții, la accentuarea nemulțumirilor și divergențelor. Imposibilitatea de a da o directivă unitară conducerii țării întregite a adus la o dezorganizare a ei.

Nu s-a limpezit situația, dimpotrivă s-a încurcat și mai rău, după venirea dlui Vaida în fruntea guvernului central. În cabinetul Vaida erau miniștrii, care făceau parte din două guverne, din cel constituțional de la București și din cel alături de constituție din Ardeal. Dl Maniu, care a impus la Prezența Consiliului de Miniștrii pe dl Vaida, ca să semneze pacea, – deși acesta la Paris, ca reprezentant al Consiliului Dirigent și colaborator al dlui Brătianu nu acceptase – stătea și conducea de după culise. Adică își închipuia că poate conduce, deoarece fiind un om nehotărât și lipsit de energie, nu a fost niciodată în stare să domine situația.

Dl Vaida, după discursul program, a plecat în străinătate, ca să plutească cu barca d-sale diplomatică pe talazurile primejdioase ale politicii externe, iar interimatul de la cârma țării fu încredințat dlui Ștefan C. Pop. Acesta, ajutat numai de busola politică a dlui Dr. Maniu, nu s-ar fi putut menține la cârmă nici în timpuri normale, necum în vremurile excepțional de grele și de agitate de atunci. Nemulțumirile s-au sporit mereu, mai ales între ardeleni, care cereau din ce în ce mai stăruitor să se desființeze Consiliul Dirigent și să se șteargă orice urmă de frontieră între Vechiul Regat și Ardeal. În același timp orizontul politic se întuneca într-una, parlamentul devenea din ce în ce mai furtunos și mai incapabil de legiferare.

Guvernul Vaida, după o scurtă agonie, a căzut. A rămas însă, în ființă guvernul ardelean. Deși o întoarcere de pe fotoliul ministerial pe jilțul de șef de resort, era cam umilitoare, totuși dl Maniu a vrut să o încerce. După înfrângerea politică din București, d-sa voia să se închidă în cetățuia Ardealului și să dea luptă politică de acolo, stând pe baza autonomiei și a concepției de partid regional. În realizarea acestui vis mai crede și astăzi când tratează cu liberalii.

Dar guvernul Averescu a desființat guvernul ardelean, iar în alegeri voința poporului de la noi s-a manifestat pentru Partidul Poporului, care reprezenta ideea unirii și a democrației, cu organizații politice pe întreaga țară. După înfrângerea Partidului Național în alegeri, dl Maniu a mai încercat să apeleze la trecut. A convocat o adunare nouă, de astă dată de protestare, la Alba-Iulia.

Glasul celui învins a răsunat, însă, în pustiu. Chemarea lui a fost ascultată de o ceată de nemulțumiți, care între zidurile cetății istorice păreau niște stafii ce tulbură amintirile sfinte. Națiunea română care a votat unirea n-a mai vrut să asculte de șefia politică a dlui Maniu. Iată urmările greșelilor oamenilor politici de la Alba-Iulia, și iată și explicația fracțiunii Partidului Național, care, împotriva voinței poporului, ține și acum să rătăcească pe cărările regionalismului.

(*Gazeta Ardealului*, 2 septembrie 1921).

O nouă constituție

De la o vreme se discută cu stăruință necesitatea de a înlocui vechea Constituție cu una nouă, fără să se invoce motive serioase, care să justifice această înlocuire și fără să se arate principiile noi pe care ar trebui să le cuprindă noul pact fundamental al României Întregite. Liberalii fac din reforma constituțională o armă politică împotriva guvernului și un mijloc de a dizolva parlamentul actual, în nădejdea, că vor prezida ei noile alegeri. Liberalii știu prea bine, că ceea ce cer e absurd și imposibil, dar agită mereu pentru a crea o atmosferă ostilă Partidului Poporului. Alții, de pildă Partidul Național, țin și ei după o Constituție nouă, deoarece așa s-a hotărât la Alba-Iulia și fiindcă așa-i porunca de la aliații de mâine. Chestiunea noii Constituții, fiind pusă în discuție și fiind reclamată cu impetuozitate tocmai de Partidul Național, vom arăta mai întâi consecvența și activitatea acestui partid în domeniul reformei constituționale, pe urmă vom stabili situația de drept și de fapt privitoare la revizuirea actualei Constituții și formalitățile ce trebuiesc îndeplinite.

În *Rezoluția* de la Alba-Iulia (art. II) se spune, că Ardealul etc., vor avea o „*autonomie provizorie până la întrunirea Constituyentei, aleasă pe baza votului universal*”. Dintre șefii de resort ai Consiliului Dirigent, unul, dl dr. Ioan Suci, avea însărcinarea exclusivă: „*organizarea și pregătirea Constituyentei*” (vezi *Gazeta Oficială* Nr. 1. „*Către națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească*”, semnat: Consiliul Dirigent). Cum și-au închipuit oamenii politici ai „*Rezoluției*” alcătuirea noii Constituții e greu de stabilit. Întrebați astăzi să dea ei înșiși lămuriri, desigur, s-ar încurca și s-ar pierde în răspunsuri evazive. Se pare că și art. II al „*Rezoluției*” a fost conceput sub influența evenimentelor din Ungaria, care le-a servit de model în multe acte politice. Un lucru e cert, că nu cunoșteau Constituția Vechiului Regat și că nu erau în clar cu procedura de urmat pentru executarea hotărârii de la Alba-Iulia.

Am dovedit în alt articol confuziile provocate de greșelile oamenilor politici, care au rezervat Ardealului autonomia provizorie și care au refuzat să intre de la început în cadrele constituției.

Înainte de întrunirea primelor adunări legiuitoare, alese pe baza votului universal de întreg neamul românesc, ideea unei Constituții noi plutea în capetele tuturor, fără să fie lămurită și fără să ia o formă concretă. La întrunirea primelor adunări, acestea s-ar fi putut proclama *Adunarea națională constituantă*, care, fără să țină seama de vechea constituție, ar fi procedat direct la alcătuirea unei noi constituții. Această *Adunare națională constituantă* ar fi rămas singura putere în noul stat român.

Urmările?... Până la votarea și intrarea în vigoare a noului pact fundamental, ar fi domnit un haos, care ar fi zguduit din temelii organizația noastră de stat. În vremurile agitate și nesigure din toamna anului 1919, s-ar fi creat și un precedent primejdios, ale cărui urmări nu le-ar fi putut prevedea nimeni. De aceea s-a renunțat la această idee, pe care de altfel n-a îndrăznit să o susțină nimeni, decum să încerce a o traduce în faptă; nici chiar autonomiei Ardealului de la Alba-Iulia, deși erau stăpânii situației politice.

Cel dintâi guvern al României Întregite, prezidat de dl Vaida, în programul său a declarat: „*Această adunare națională are mandatul de a revizui Constituția Vechiului Regat în toată întregimea ei, astfel ca noua Constituție să corespundă stării de fapt*”. E formula scrisă, cuvânt cu cuvânt, de mâna dlui general Averescu la intrarea d-sale în guvernul Vaida, formulă care era una dintre condițiile fuziunii Partidului Național cu „*Liga Poporului*”, hotărâtă de șefii celor două grupări politice.

Guvernul Vaida a recunoscut deci, că cele dintâi corpuri legiuitoare ale României Mari au fost de revizuire. Cuvintele „*de a revizui*” însemnau, că respectă procedura prevăzută de art. 128 din vechea Constituție a Regatului și că, prin urmare, nu adoptă și nu respectă sistemul de tabula rasa preconizat de hotărârea de la Alba-Iulia. A fost prima neconsecvență a autorilor autonomiei Ardealului. Această neconsecvență își are, însă tâlcul ei. Guvernul Vaida era într-o vădită confuzie. Confunda adunarea constituantă cu adunarea de revizuire, singurele recunoscute de Constituția Vechiului Regat. Își închipuia că e suficient să faci o declarație programatică de pe banca ministerială, ca să poți revizui constituția în întregimea ei.

Dar declarația n-a fost urmată de nicio dispoziție pentru înfăptuirea constituției așa cum o înțelegea guvernul Vaida. N-a fost urmată, fiindcă nu avea decât o singură cale de urmat: citirea de trei ori ale articolelor supuse revizuirii și dizolvarea. Dl general Averescu așa a și înțeles revizuirea în întregime a constituției. De aceea între condițiile fuzionării celor două grupări politice a pus și dizolvarea corpurilor legiuitoare la 15 martie 1920, condiție neacceptată, ca dată calendaristică, de dnii Maniu și Vaida, care făceau pendență dizolvarea de votarea anumitor legi absolut necesare pentru consolidarea unirii, fără să pomenească însă de Constituție. Oamenii guvernului constituțional din Ardeal, primind să formeze un guvern constituțional la București, trebuia să aleagă între hotărârile de la Alba-Iulia și între constituția Vechiului Regat. Le-au ales pe amândouă, împărțindu-și rolurile. Dl Maniu a rămas consecvent pe baza autonomiei, nerespectând însă, hotărârile de la Alba-Iulia, care spun că autonomia și guvernarea provizorie încetează la întrunirea Constituyentei. Ori dl Maniu a menținut Consiliul Dirigent, deși după convingerea d-sale Constituantă era întrunită. Dl Vaida a trebuit să umble pe două cărări, întâi pe cea a Constituției

vechi, fiindcă depusese jurământ M. S. Regelui, dar mergea și alături de dl Maniu întrucât nu a cerut demisia Consiliului Dirigent. Am fi nedrepti dacă i-am acuza de duplicitate. Nu. Era o confuzie, o rătăcire în noul labirint politic al statului român, în care nu găsea nimeni firul Ariadnei. Iată activitatea Partidului Național pe teren constituțional. Cei care mai cer o nouă constituție sunt liberalii. Aceștia induc, cu bună știință, lumea în eroare! Eu știu prea bine procedura impusă puterii legiuitoare pentru revizuirea constituției. Știu și aceea că adunările de revizuire din 1914 au fost convocate pentru modificare a 36 de articole dintre care s-au revizuit până acum numai trei.

În declarația de revizuire din primăvara anului 1914, cu îndeplinirea tuturor formalităților prescrisă de art. 128, sunt cuprinse următoarele articole din constituție: 19, 20 și 132 privitoare la reforma agrară și regimul proprietății, 23 – învățământ, 26 – libertatea întrunirilor 58-81, toate privitoare la reforma electorală, 101, 102 și 103 responsabilitatea miniștrilor, 104 puterea judecătorească, 130 și 131 subsecretariatele de stat, comisia legislativă și o serie de legi speciale și în fine articolul suplimentar 133, privitor la Dobrogea. Din toate aceste articole au fost revizuite până acum trei, adică 19, 57 și 67, de corpurile legiuitoare de la Iași. Prin votarea reformei agrare de actualul parlament, conform formalităților prescrise de ultimul alineat al art. 128, adică cu 2/3 ale voturilor, ea a primit o bază constituțională și dispozițiile ei fac parte din articolul 19.

Au mai rămas deci de modificat o serie întreagă de articole pentru opera începută în 1914 să fie terminată. Guvernul actual e chemat să termine această operă de revizuire. O bună parte din proiectele de legi sunt terminate și depuse pe birourile corpurilor legiuitoare, iar restul sunt în studiu, și vor fi prezentate în cursul sesiunii viitoare. Cele mai importante sunt: *Legea electorală*, *Legea administrativă*, *Legea minelor* și *Legea energiei*. Aceste două din urmă vor unifica regimul subsolului, în baza principiului din legea agrară înscrisă în constituție și vor completa legea apelor, reglementând regimul generatorilor de energie.

Dacă puterea legiuitoare va găsi de cuviință, să supună revizuirii și alte articole din constituție va proceda conform art. 128. Acum, după ce am arătat stadiul în care se găsește modificarea constituției, întrebăm partidele din opoziție, de ce cer o nouă constituție, când la alcătuirea ei se lucrează cu sânguință de la venirea guvernului Averescu la cârma țării? Răspunsul e unul singur: o cer dezorientații și cei de rea credință, care contează pe neștiința și pe credulitatea mulțimii. Ca să evidențiem jocul politic al opoziției pe chestiunea constituției, să admitem că actualul guvern ar cădea acum în toamnă. Ca să ceară el actualele adunări cele trei citiri ale noilor articole de revizuit, e greu de admis înainte de a termina revizuirile hotărâte la 1914. Nu poți cere adunărilor ca să-și citească de trei ori sentința de moarte, înainte de a-și fi împlinit misiunea. Guvernul oricâtă influență ar avea asupra lor, nu credem să izbutască a le hotărî să se sinucidă.

Fără îndeplinirea acestor formalități, venirea liberalilor la putere ar însemna dizolvarea actualelor adunări, alegerea altora care, dacă liberalii sunt de bună credință și consecvenți, s-ar întruni numai pentru a declara revizuirea constituției, conform formalităților art. 128, s-ar dizolva și s-ar face iar alegeri noi. Cine crede în sinceritatea liberalilor și în nebunia de a apela la corpul electoral în fiecare an să continue a cere o nouă constituție. Datoria celor ce au cu adevărat dragoste față de popor este să-l scape de fariseii democrației și de pescuitorii în apă tulbură; să-l scape, spunându-i *adevărul*.

(*Gazeta Ardealului*, 4 septembrie 1921).

Partidul Național

Multă lume nu e în clar cu Partidul Național din Ardeal. Îl confundă cu vechiul partid istoric, care și-a încheiat activitatea și existența deodată cu Unirea de la Alba-Iulia. Vom dovedi că Partidul Național de astăzi, de sub șefia dlui Iuliu Maniu, nu are și nu poate avea nicio legătură cu „Partidul Național Român” constituit în 1881, la conferința electorală din Sibiu, și că pretenția actualului Partid Național de a se socoti drept continuatorul vechiului partid istoric e o absurditate.

Mai întâi să stabilim, pe scurt în ce împrejurări, din ce cauză, pe ce bază principiară și cu ce scop s-a înființat Partidul Național Român în 1881. Temeliile vieții politice ale poporului român din Ungaria s-au așezat la 1848 pe Câmpul Libertății. Acolo s-a votat tabla de legi a politicii noastre naționale, cuprinsă în cele 16 puncte, care începeau cu autonomia națională și sfârșeau cu protestul împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria. Acolo s-au proclamat românii „națiune de sine stătătoare” și au jurat că o vor apăra împotriva oricărui atac și asupra. Și s-au ținut de jurământ, înrolându-se sub flamurile revoluției conduse de Avram Iancu. Epoca ce a urmat revoluției din 1848, deși ni s-a făgăduit de atâtea ori împlinirea aspirațiilor poporului nostru și deși s-au luat chiar dispoziții pentru respectarea drepturilor noastre naționale, totuși s-a sfârșit cu sacrificarea noastră. Am fost răstigniți pe crucea dualismului austro-ungar, fără umbra unei păreri de rău din partea casei habsburgice.

Toate jalbele și protestările românilor n-au avut niciun rezultat practic, iar demonstrația pasivă a corpului electoral român față de dieta din Budapesta a înrăuățit și mai mult situația politică a poporului nostru. Ungurii fără să țină seamă de nemulțumirile românilor urmăreau energic politica de consolidare a statului unitar maghiar printr-o întreagă serie de legi. După 12 ani de pasivitate, fruntașii noștri politici de atunci s-au convins, că pentru accentuarea revendicărilor naționale și pentru strângerea tuturor românilor din Ungaria sub un singur steag de luptă, se impune organizarea lor într-un singur partid, care să aibă un program obligator pentru toți.

Acestea sunt împrejurările și cauzele care au determinat convocarea conferinței electorale din 1881. Raportorul comisiei de 30, aleasă de conferință, Vincențiu Babeș, în vorbirea sa lungă, prin care motiva proiectul de rezoluție, ne spune și baza principiară a conferinței: *„Națiunea română cu națiunea maghiară în legătură patriotică, în drept egal, politic și național, în patria comună”*, iar scopul se accentuează lămurit în următorul pasaj al rezoluției: *„Reprezentanții alegătorilor români legându-se și constituindu-se în solidaritate, recunosc necesitatea de a se uni toți românii de sub Coroana Sfântului Ștefan și de a-și împreuna și organiza puterile pentru apărarea drepturilor și intereselor tuturor, politice, economice și mai vârtos a celor mai desconsiderate naționale și culturale ale lor proprii, ca și condiții de viață”*.

În fruntea programului votat de conferință era: *„În ce privește Transilvania, recăștigarea autonomiei sale”*. Partidul Național Român, cu cele nouă puncte ale programului său, s-a înființat deci pentru a organiza politicește pe toți românii din Ungaria, pentru a da lupta cu puterea de stat ungară și pentru a zădărnici tendințele de asupra și de maghiarizare urmărite de unguri. Scopul final la care tindea Partidul Național era autonomia Transilvaniei.

Partidul Național Român era identic cu însăși națiunea română, căci din acest partid au făcut parte, decenii de-a rândul, toți românii din Ungaria fără declarații de înscriere. Partidul era o formă de organizație politică a poporului întreg, care a respectat programul din 1881, ca pe o evanghelie.

Luptele Partidului Național Român, precum și toate adresele către coroană erau ale neamului neîndreptățit, erau ale națiunii române, care cerea autonomie, singura garanție a liberei sale dezvoltări în cadrele statului ungar. Războiul Mondial a fărâmițat Monarhia Austro-Ungară.

Românii au reușit să-și realizeze mai mult decât programele politice și au întrupat visurile cele mai îndrăznețe. La Alba-Iulia, națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească s-a unit cu România. Înainte de citirea rezoluției de unire, comitetul executiv al Partidului Național și-a dat demisia. Organizația de partid a fost înlocuită cu organizația națiunii, ale cărei organe, nou instituite de Adunarea Națională, au fost „Marele Sfat” și „Consiliul Dirigent”, cu mandat provizoriu de a cârmui teritoriile dezrobite până la întrunirea Constituintei.

Partidul Național Român din 1881 s-a desființat deci deodată cu Adunarea de la Alba-Iulia, fiindcă prin „Rezoluția” votată de această adunare s-au epuizat toate programele politice și toate aspirațiile poporului român din fosta Ungarie. Unirea lor cu România a întrecut și cele opt puncte ale programului din 1881 și cele 16 votate pe Câmpul Libertății în 1848. Lupta neamului românesc împotriva suveranității puterii de stat ungar a încetat și prin urmare s-au desființat și toate organizațiile politice, create în vederea acestei lupte. Partidul Național Român istoric era deci logic să-și încheie activitatea la 1 decembrie 1918.

A pretinde, că acest Partid Național mai poate exista și în situația schimbată de astăzi, socotim că este cel puțin o absurditate. Că fruntașii politici, care au făcut parte din conducerea vechiului Partid Național, au simțit necesitatea de a crea o organizație politică aparte pentru teritoriile eliberate de sub dominațiunea ungurească, e o altă chestiune. O vom examina și pe aceasta.

În urma demisiei primite a comitetului Partidului Național la Alba-Iulia, partidul istoric a fost desființat, deoarece programul lui a fost înlocuit de o stare de fapt și de drept, care depășea dezideratele cuprinse întrânsul. Despre înlocuirea comitetului executiv al partidului și despre reînvierea lui ca organizație politică nici n-a fost vorbă timp aproape de un an, anume: de la 1 decembrie 1918 până la august 1919. În acest interval de timp n-au funcționat decât organele instituite de Adunarea Națională din Alba-Iulia. În august 1919 s-a întrunit „Marele Sfat”, care a votat două legi, cea agrară și cea electorală. În baza acestei din urmă trebuia să înceapă campania electorală, pentru corpurile legiuitoare, convocate pentru sesiunea din noiembrie 1919. Atunci s-a pus problema candidaturilor. Ardelenii au găsit necesar să intre în primele adunări legiuitoare ca un bloc, cu scopul de a ratifica unirea, de a se alia cu grupările politice democratice din întreaga țară și de a încerca să dea o nouă organizație statului român. În fața alegerilor, membrii Marelui Sfat, s-a constituit în conferință națională și au hotărât, ca în toate cercurile electorale din Ardeal să candideze numai membrii Partidului Național, al cărui șef a fost proclamat dl Iuliu Maniu. Tot atunci s-a ales și un nou comitet executiv, fără să se stabilească, însă, un program al Partidului Național reînviat.

Conferința națională din Sibiu nu fusese convocată în regulă și ea, prin urmare, nu putea avea mandat de a reînvia vechiul Partid Național, care de altfel nu avea niciun sens. Membrii Marelui Sfat aveau însă libertatea să se constituie într-un partid nou. Așa au și făcut. Faptul că partidul nou s-a numit tot „Partid Național Român” nu înseamnă și nu poate însemna că acel partid era identic sau continuarea celui vechi, căci partidul nou avea de îndeplinit cu totul alte probleme.

Deputații și senatorii noului Partid Național au venit la București cu ochii închiși și s-au luat, cu deplină încredere, ca o turmă, după clopotul politic al domnului Maniu. Nenorocul a fost că acest om nu știa ce vrea și ce să facă. Nu era omul de acțiune, de care avea așa de mare lipsă țara în acele vremuri. A reușit totuși să se constituie un bloc parlamentar din grupările democratice și a reușit să se facă importanta tranzacție de fuziune cu „Liga Poporului”, care era în afară de parlament. A reușit chiar, mulțumită ostenețelor câtorva oameni, de-a aduce pe generalul Averescu pe banca ministerială.

Erau toate condițiile date pentru a încheia un puternic partid democratic, compus din averescani, țărăniști, naționaliști, basarabeni, bucovineni și ardeleni. N-a lipsit decât sinceritatea și credința adevărată în ideile democratice și omul să aibă perspective largi ale unei asemenea înjghebări politice. Măruntele dificultăți și preocupări de ordin personal s-ar fi putut înlătura.

Planul nereușind, s-a dărâmat totul. De aceste dărâmături a fost îngropat și noul partid național al dlui Maniu, care de atunci, în zadar mai aspiră la viața politică. Frațiunea rătăcitoare ce-a mai scăpat cu viață, din indulgența Partidului Poporului, poate să-și caute stăpâni, poate să se topească în organizații existente, dar nu mai poate avea sorti de a fi un factor hotărâtor în viața politică a țării. Noul Partid Național din 1919 putea să fie cheagul unei noi vieți politice în stat, dacă ar fi avut un șef. Din nenorocire nu l-au avut, iar partidele fără programe și fără șefi – mor.

(*Gazeta Ardealului*, 14 septembrie 1921).

„Reconstrucția”

FERDINAND I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului sub Nr. 14 729/1920,

Văzând jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 1 485 încheiat în ședința de la 9 iunie 1920,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Se aprobă de noi, sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare, următorul decret-lege:

Art. 1. Sub denumirea de „Reconstrucția”, se instituie o societate anonimă pe acțiuni pentru creditarea și organizarea industriei, construcțiilor, având ca obiect:

a) Finanțarea, aprovizionarea cu materiale de construcție și unde va găsi necesar și execuția reconstrucției imobilelor distruse prin operațiuni de război sau fapte apreciate ca fiind o consecință a războiului;

b) Refacerea clădirilor rurale și a întregii alcătuirii sătești, în vederea unei mai bune stări sanitare și a creșterii producției;

c) Procurarea de locuințe confortabile și ieftine păturii nevoiașe și mijlocii de la orașe și în special celor cu familie numeroasă;

d) Executarea oricărei clădiri la orașe sau la sate, prin care s-ar urmări realizarea unei opere de interes general;

e) Executarea clădirilor statului contra plată imediată sau prin amortizarea pe termen lung, societatea fiind preferată la preț egal față de celelalte oferte;

f) Creditarea sau executarea oricărei construcții particulare;

g) Crearea de orice fel de stabilimente industriale în interesul și în dependență cu construcția sau participarea la cele existente pentru intensificarea producției;

h) Cumpărarea și valorificarea intervențiilor privitoare la ramurile industriale ale construcțiilor.

Art. 2. În acest scop statul acordă acestei societăți următoarele avantaje:

a) Cedarea materialelor, vehiculele, uneltele și contractele în curs ce actualmente aparțin „Direcției generale a reconstituirii regiunilor dăunate de război”, precum și celelalte aflate în depozitele similare din teritoriile eliberate;

b) Scutirea de taxe vamale pentru mașinile și uneltele ce se vor importa pentru utilizarea șantierelor și fabricilor ce lucrează pentru societate. Prețul acestor materiale, etc., se va fixa de o comisie specială numită de ministerul Industriei și Comerțului;

c) 50% scutire de taxă pe căile ferate române și navigația fluvială română pentru transportul mărfurilor, lucrărilor și personalului;

d) Cedarea pe preț convenabil a pădurilor pentru lemn de construcție și a carierelor și fabricilor producătoare de material de construcție, care aparțin statului;

e) Procurarea valutei necesare, sau garantarea creditului pentru materiale, unelte și mașinile, pe care societatea va fi nevoită să le cumpere din străinătate.

Art. 3. Capitalul inițial al societății va fi de 300 milioane lei, care va putea spori în condiții ce se vor determina prin statute. Societatea va putea emite și pune în circulație obligații potrivit art.173 din codul comercial. Pentru obligațiile emise în baza lucrărilor de la art. I, alin. a) și alin. e), statul va plăti dobânda cuvenită și le va strânge în contul său prin trageri la sorți anuale.

Art. 4. Pentru acoperirea acestui capital, statul va aduce 40%, iar 60% se va rezerva subscripției publice.

Art. 5. Beneficiul net al societății se va repartiza după cum urmează: 5% fondului de rezervă; 6% ca prim dividend la capitalul social deplin vărsat.

Din rest:

10% consiliului de administrație;

1% fondului de pensii;

2% pentru încurajarea învățământului tehnic și industrial spre a forma specialiști necesari industriei clădirilor;

Din excedent:

25% statului;

75% acționarilor.

Art. 6. Societatea va fi administrată de un consiliu de administrație compus din 25 membri, din care 6 vor fi numiți de Consiliul de Miniștri, după recomandarea Ministerului Industriei și al Comerțului.

Art. 7. Un comisar al guvernului numit de Consiliul de Miniștri, după recomandarea Ministrului Industriei și Comerțului va controla operațiunile societății. Apuntamentele sale se vor fixa de guvern în înțelegere cu administrația societății și se vor plăti de societate.

Art. 8. Statutele societății se vor redacta pe baza prezentului decret-lege, cu aprobarea Consiliului de Miniștri și vor fi dispensate de toate formalitățile cerute de codul de comerț pentru constituirea societăților pe acțiuni anonime.

Art. 9. În urma ratificării de către Corpurile legiuitoare a prezentului decret-lege, nicio modificare nu se va mai putea aduce statutelor societății fără aprobarea prealabilă a adunării generale a acționarilor și autorizația Ministerului Industriei și Comerțului dată prin jurnalul Consiliului de Miniștri.

Art. 10. Se scutește societatea de toate taxele de timbru și înregistrare relativ la constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. II. Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentului decret-lege.

Dat în București, la 4 iunie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului
OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

(Monitorul Oficial Nr. 57 din iunie 1920).

„Refacerea industrială”

FERDINAND I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului sub Nr. 14 590,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Se aprobă de noi, sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare următorul:

Decret-lege

Art. 1. Sub denumirea de „Refacerea industrială” se instituie o societate anonimă pe acțiuni, având ca obiect:

a) De a aproviziona industria cu mașini, instalații industriale, materiale de transport etc., precum și cu tot felul de materiale tehnice, de materii prime, lucrând în acest scop, fie pe cont propriu, fie în comision.

b) De a distribui mașini și materii prime atelierelor și fabricilor de stat sau particulare din întreaga țară;

c) De a participa la întreprinderile industriale existente sau ce se vor înființa prin procurarea de capital sau materiale necesare;

d) De a acorda avansuri cu termen scurt industriilor pentru procurarea de mașini și materii prime;

e) De a acorda avansuri asupra drepturilor industriașilor la despăgubiri de război în condițiile ce se vor stabili de acord cu statul.

Art. 2. Societatea va fi obligată a prelua, conserva și distribui, după normele stabilite de Ministrul de Industrie și Comerț, depozitele de mașini sau materiale aparținând statului.

Art. 3. Capitalul inițial al societății va fi de 100 000 000 lei în numerar; care va putea fi sporit în condițiile ce se vor determina prin statute. Acest capital va fi sporit cu aportul în natură al statului, prevăzut la art. 6. Societatea va putea emite și pune în circulație obligații potrivit art. 173 din codul comercial.

Art. 4. Pentru acoperirea acestui capital vor putea subscrie:

a) Marii și micii industriași din întreaga țară, până la 50%;

b) Organizațiile financiare industriale, până la 30%;

c) Iar restul se va acoperi prin subscripție publică.

Art. 5. Acțiunile vor fi de 500 lei fiecare și la purtător.

Art. 6. Statul va aduce ca aport social în natură depozitele de mașini și materiale ce îi aparțin, a căror evaluare se va face de către o comisie instituită în acest scop.

Art. 7. Statul acordă societății următoarele avantaje:

a) Reduceri de taxe vamale pentru mașinile, uneltele și materialele necesare scopului societății;

b) O reducere de 50% pe C. F. R și N. F. R pentru transportul mașinilor, uneltelor și materialelor de la punctul a);

c) Procurarea valutei necesare cumpărării mașinilor, uneltelor și materialelor de la punctul a) sau garantarea plății acestora.

Art. 8. Beneficiul net al societății se va repartiza în modul următor:

5% fondului de rezervă;

6% ca prim dividend la capitalul social vărsat.

Din rest:

10% consiliului de administrație;

1% fondului de pensii și ajutorare a funcționarilor publici;

3% fondului pentru încurajarea culturii tehnice și susținerii învățământului industrial, la dispoziția Ministerului de Industrie și Comerț.

Excedentul se va distribui acționarilor ca al doilea dividend.

Art. 9. Societatea se va administra de un consiliu de administrație compus din 21 membri, din care patru vor fi numiți de Consiliul de Miniștri, după recomandarea Ministrului de Industrie și Comerț.

Art. 10. Un comisar al guvernului, numit de Consiliul de Miniștri, după recomandarea Ministrului de Industrie și Comerț, va priveghea operațiunile societății. Apuntamentele sale se vor fixa de guvern în înțelegere cu administrația societății și se vor plăti de societate.

Art. 11. Statutele societății se vor redacta pe baza prezentului decret-lege, cu aprobarea Consiliului de Miniștri și vor fi dispensate de toate formalitățile cerute de codul de comerț pentru constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. 12. În urma ratificării de către Corpurile legiuitoare a prezentului decret-lege, nicio modificare nu se va mai putea aduce statutelor societății fără aprobarea prealabilă a adunării generale a acționarilor și autorizația Ministerului de Industrie și Comerțului, dată prin jurnalul Consiliului de Miniștri.

Art. 13. Se scutește societatea de toate taxele de timbru și înregistrare relative la constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. II. Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentului decret-lege.

Dat în București, la 10 iunie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului
OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

(Monitorul Oficial Nr. 57 din iunie 1920).

Pentru conducerea Societății Reșița¹⁴⁹

Societatea *Uzinele de fier și domeniile Reșița* și-a serbat de curând 15 ani de la întemeiere sau mai exact de la funcționarea ei ca societate anonimă în România Întregită. Cu această ocazie s-au ținut discursuri și s-a făcut o amănunțită dare de seamă asupra activității ei de la 1920-1934.

Citind în ziare cum a decurs adunarea generală din acest an, mi-am adus aminte de vremurile de acum 15 ani, când în calitatea mea de ministru al Industriei și Comerțului am deschis adunarea de constituire a acestei societăți. Era vara ca și acum. Parlamentul nu se deschise încă, și o serie întreagă de probleme cereau o rezolvare urgentă. Cea care mi-a înlănțuit de la început atenția era organizarea industriilor pentru înarmarea țării. Abia dezbrăcasem uniforma militară și toate suferințele din război îmi erau proaspete în amintire. Decedatul Adalbert Veith, reprezentantul *Societății austro-ungare privilegiate de căi ferate de stat* – sau prescurtat S. T. E. G. – din Viena, de care aparțineau și uzinele Reșița, se trudea să găsească o formulă pentru a naționaliza această mare întreprindere metalurgică rămasă pe teritoriul României. Veith dorea să înființeze o societate cu participarea capitalului particular românesc, dar nu găsisese omul care să-l înțeleagă și care să se hotărască să treacă la înfăptuiri.

După ce m-am documentat asupra Reșiței, am găsit eu altă formulă: înființarea unei societăți mari, care să constituie o unitate de producție, cu participarea statului și a capitalului particular. Societatea era controlată de stat și avea însărcinarea să organizeze fabricarea armamentului, a locomotivelor și a materialelor necesare industriei de petrol. Veith la început s-a opus acestei formule și n-a acceptat-o numai după ce i-am pus în vedere militarizarea uzinelor Reșița. Deoarece trăiau în epoca decretelor lei, s-a făcut decretul Nr. 2 455 din 8 iunie 1920, prin care Ministerul Industriei și Comerțului era autorizat să constituie o societate românească pe acțiuni, care să exploateze uzinele Reșița și uzinele statului de la Hunedoara și Cugir. Așa s-a naționalizat Reșița sub ministeriatul meu din 1920, după ce luasem toate măsurile ca majoritatea capitalului să fie românesc. La baza acestei naționalizări era o concepție, care îmi aparținea în întregime, și anume: crearea industriei metalurgice pentru apărarea țării. Liberalii și-au dat seama

¹⁴⁹ Articol inedit, semnat Octavian C. Tăslăuanu, 1935. La finalul textului, cu culoare verde, scrie următoarele: „Articol refuzat de [Emanoil] Socor, subvenționat de Reșița” [George-Bogdan Tofan].

că se întemeiază cele mai mari uzine nu numai din România, ci din Europa sud-estică. În patriotismul meu, fiind vorba de apărarea națională, pusesem în curent pe Vintilă Brătianu cu întreg programul, pe care l-a și aprobat.

Când liberalii au simțit că nu vor fi stăpânii Reșiței, au început cea mai odioasă campanie de calomnii și de insulte la adresa mea și a Reșiței. A intrat în luptă însuși Vintilă Brătianu cu niște scrisori deschise adresate președintelui Consiliului de Miniștri. Eram acuzat că am corupt parlamentul și că am trădat interesele superioare ale țării. Vintilă Brătianu a venit în fruntea unei delegații la minister și a cerut să pun Reșița sub sechestru și să o lichidez, deși era un bun austro-ungar, care nu se putea lichida în contul despăgubirilor, conform tratatelor.

Vara de acum 15 ani a răsunit de calomniile și de atacurile cele mai murdare și inconștiente. Ele au avut ecouri până târziu, până aproape de căderea guvernului din 1920-1921. De câte ori s-a găsit cineva care să se îngrijească de înarmarea țării, liberalii au înscenat scandaluri. Așa au făcut cu Reșița și tot așa cu Skoda. De aceea suntem unde suntem cu armamentul oștirii. Calomniile și insultele de acum 15 ani au trecut, dar Reșița a rămas și astăzi. Țara se mândrește cu ea. O oaste de ingineri tineri lucrează la întărirea și înflorirea ei. Unul dintre ei a reușit să fabrice un tip de tun românesc tot așa de bun ca și cele pe care ni le furnizează uzinele străine.

Am ținut să aduc aminte toate acestea conducerii actuale a Societății Reșița, care din prilejul jubileului de 15 ani de la întemeiere n-a găsit de cuviință să spună un cuvânt despre cel ce are meritul de a fi constituit societatea. Pentru calomniile și insultele câte le-a suferit, ar fi meritat măcar un cuvânt de recunoștință, căci de alte beneficii n-a avut parte. Era o datorie elementară să i se dea această răsplată morală. Cei ce au participat și au vorbit la adunarea generală, știau perfect cui se datorește naționalizarea uzinelor Reșița, dar au tăcut, fiindcă așa e la noi: cei ce trag foloasele nu-și mai aduc aminte de vrednicia și de meritele celor ce s-au ales numai cu ponoasele.

Octavian C. Tăslăuanu

Fabrica de explozibile

Expunere de motive

Una din cele mai mari dificultăți de care se lovește industria noastră minieră și care în ultimul timp ajunsese să pună în joc chiar existența ei, este lipsa unei fabrici de explozibile miniere în țară.

Din această cauză, atunci când, din cauza împrejurărilor, străinătatea refuză sau nu poate înlesni procurarea lor, suntem loviți în industria minieră, care este nervul principal al economiei generale ale unei țări. Astfel, tocmai în împrejurările cele mai grele, suntem amenințați să rămânem fără combustibil atât industria particulară cât și instituțiunile statului. Pe lângă aceasta, fiind în țară o fabrică de explozibile, minele ar fi veșnic aprovizionate cu materiale proaspete și nu s-ar mai înmagazina ca astăzi cantități mari, care învechindu-se produc dezastre, ca cel întâmplat în ultimul timp la Anina, unde din cauza vechimii s-a produs explozia, care a costat viața a 180 lucrători și a lăsat fără ajutor în sarcina statului sute de membri ai familiei celor pieriți în această catastrofă.

Din punct de vedere al apărării naționale, de asemenea e de o mare importanță să dispunem în țară de o fabrică specializată în explozibile și care în timp de război să treacă sub direcția administrativă a statului. Societatea „Dynamit Nobel”, din Viena, se angajează de a instala o asemenea fabrică pe teritoriul țării noastre, având mașinile și uneltele necesare, precum și personalul tehnic specializat care ne lipsește. Fabrica este proiectată pentru o producție de cca 100 vagoane anual, care corespunde cerințelor actuale miniere și ale geniului, în explozive, și anume: în dinamite gome, astralită, dinamon și chedită, rămânând ca producția să fie mărită, dacă nevoia va cere. Instalația va cuprinde: o fabrică de acid azotic, o fabrică de nitroglicerină, o fabrică de fulmicoton, o fabrică de detonatoare electrice și ateliere pentru malaxare și încartușarea explozibililor. Prin producerea acidului azotic și fulmicotonului, fabrica de explozibile va veni și în ajutorul pulberăriei armatei. Ministrul de Război, prin adresa sa Nr. 235 din 7 iunie 1920, insistă asupra acestei chestiuni. Prin alăturatul proiect de lege pentru constituirea unei societăți române pentru înființarea unei fabrici de explozibile miniere pe teritoriul țării românești se iau toate garanțiile pentru asigurarea economiei și apărării naționale.

Ministrul Industriei și Comerțului, OCT. C. TĂSLĂUANU

LEGE

pentru constituirea unei societăți române pentru înființarea unei fabrici de explozibile miniere pe teritoriul Țării Românești

Art. 1. Ministerul Industriei și Comerțului este autorizat, împreună cu alte persoane sau societăți, să constituiască o societate anonimă română pe acțiuni pentru înființarea și exploatarea pe teritoriul României a unei fabrici de explozibile miniere.

Art. 2. Această societate va avea obligația să înființeze fabrica pe locul ce i se va indica de Ministerul de Industrie și Comerț, în înțelegere cu cel de Război.

Art. 3. Ministerul de Industrie și Comerț de acord cu ceilalți fondatori ai societății vor determina capitalul social, precum și aportul în natură; aportul în natură nu va putea fi în niciun caz mai mare de 40% din capital și va fi format din aparate și mașini necesare la fabricarea explozibilelor, restul de 60% va fi rezervat exclusiv capitalului românesc. Aceeași proporție se va observa și la o nouă emisiune pentru mărirea capitalului.

Art. 4. Societatea va putea aduce din străinătate personalul tehnic și special, care nu s-ar afla în România; personalul ce poate fi angajat din țară, nu va putea fi importat. Asupra chestiunilor întrebunțării și formării personalului de către societate, Ministerul de Industrie și Comerț, în unire cu cel de Război, are dreptul de a se pronunța fără apel și în mod definitiv, fiind obligatoriu pentru societate.

Art. 5. Membrii consiliului de administrație vor fi în majoritate români. Dintre membrii consiliului de administrație, patru vor fi numiți de guvern, printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, și anume: doi după propunerea Ministerului de Industrie și Comerț, unul după recomandarea Ministerului de Război și unul după recomandare Ministerului de Finanțe. Președintele consiliului de administrație și administratorii delegați vor fi români. Un comisar al guvernului, numit prin jurnal al Consiliului de Miniștri, după propunerea Ministerului de Industrie și Comerț, va controla operațiunile societății.

Art. 6. Fabrica va fi controlată de către „comisia materiilor explozibile”, ce se instituie pe lângă Ministerul de Război (direcția tehnică), care printr-un regulament va fixa normele de fabricare și va prevedea toate măsurile de siguranță. „Comisia materiilor explozibile” va fi compusă din reprezentanți ai Ministerului de Război, Ministerul de Industrie și Comerț și Ministerul de Finanțe. Funcționarea și atribuțiile acestei comisii vor fi determinate printr-un regulament special, întocmit de Ministerul de Război.

Art. 7. Societatea va fi obligată a da preferință comenzilor ce i se vor face de către Ministerul de Industrie și Comerț și de către cel de Război pentru produsele ce se vor efectua în fabrică.

Art. 8. Se acordă acestei societăți, pe timp de 30 ani, monopolul fabricației explozibilelor întrebuințate în industria minieră. Privilegiul monopolului nu se va întinde și asupra fabricării explozibilelor de război utilizate în armele de luptă. Acest drept de monopol este considerat ca un aport social din partea statului și evaluat la 10% din valoarea capitalului total al societății. Pentru această sumă, statul va primi un număr corespunzător de acțiuni, care vor fi nominative și intransmisibile. Aceeași proporție se va observa și cu ocazia sporirilor de capital ce ar interveni ulterior.

Art. 9. Ministerul de Industrie și Comerț, de acord cu ceilalți fondatori ai societății, va determina valoarea aporturilor în natură în schimbul cărora se vor elibera celor în drept acțiunile cuvenite.

Art. 10. Prețul de desfacere al produselor fabricii se va fixa de o comisie compusă din patru membrii, dintre care unul va fi numit de Ministerul de Industrie și Comerț, unul de Ministrul de Finanțe, iar doi de societate. Comisia va fi prezidată de comisarul guvernului. Prețul tuturor produselor va fi supus aprobării Ministerului de Finanțe, și va fi cuprins într-un tarif ce se va publica în Monitorul Oficial.

Art. 11. Vânzarea produselor fabricii în interiorul țării se va face conform legii din 20 martie 1912, privitoare la administrarea și exploatarea monopolurilor statului.

Art. 12. După expirarea termenului de 30 ani de la punerea în lucrare a fabricii, fabrica, cu toate aranjamentele și accesoriile ei va trece în proprietatea statului român în stare de bună funcțiune, fără ca societatea să poată cere vreo indemnizare. După expirarea concesiunii de monopol, exploatarea fabricii se va face în regie proprie de către stat sau se va închiria pe câte o perioadă de 10 ani. Societatea întemeietoare, la oferte cu prețuri egale, se va bucura de dreptul de preferință.

Condițiile închirierii se vor determina printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, după propunerea Ministerului de Industrie și Comerț. În caz de război și în tot timpul duratei lui, fabrica va trece sub administrația statului.

Art. 13. Contravențiile la legea de față se vor constata și urmări conform dispozițiilor cuprinse în legea din 20 martie 1912.

Art. 14. Actul constitutiv și statutele societății vor determina celelalte condiții de constituire și funcționare ale societății; ele vor fi supuse aprobării Consiliului de Miniștri, în urma referatului Ministrului de Industrie și Comerț. Actul constitutiv și statutele vor fi dispensate de toate formalitățile cerute de comerț pentru constituirea societăților anonime pe acțiuni.

Art. 15. Nicio modificare a actului constitutiv și statutelor societății nu se va putea face, decât cu prealabila aprobare a adunării generale a societății și cu autorizația specială a Ministerului de Industrie și Comerț, dată printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri.

Lichidarea bunurilor inamice
– Steaua română, Concordia, Vega, Creditul petrolifer, I. R. D. P. –

Întors din Ardeal, mi se atrage atenția asupra luptelor parlamentare dintre liberali și țărăniști. Aceștia din urmă atacă violent capitalismul liberal, metodele lui de acaparare a bogățiilor țării și apără interesele capitaliste ale statului față de tendințele organizațiilor financiare liberale de a sustrage din patrimoniul național averile cele mai importante. Atacul țărăniștilor se brodează pe niște „destăinuirii” ale dlui inginer C. Hoiescu, fostul meu secretar general la Ministerul de Industrie și Comerț, astăzi fruntaș țărănist, cuprinse în două scrisori deschise adresate dlui Ministru de Finanțe, Vintilă Brătianu. Destăinuirile dlui Hoiescu se ocupă de două probleme: lichidarea bunurilor inamice și crearea industriilor naționale de petrol în legătură cu înființarea societății I. R. D. P.

Amândouă sunt probleme de stat și deoarece dl Hoiescu le denaturează, voind să le transforme în substrat de lupte politice de partid, pentru orientarea obiectivă a publicului gălesc necesară intervenția mea.

* *
*

Problema lichidării bunurilor inamice face parte din mijloacele de desdăunare ale aliaților, prevăzute în tratatele de pace cu țările inamice. Modalitățile de desdăunare sunt următoarele două:
a) obligarea statelor inamice față de toți aliații de a plăti o sumă anumită din totalul daunelor;
b) lichidarea bunurilor inamice de pe teritoriul țărilor aliate și asociate (art. 297 Versailles, art. 249 St. Germain, art. 177 Neuilly și art. 232 Trianon). Ambele operații se fac prin Comisia de Reparații.

Dreptul de a reține și lichida averile supușilor inamici îl are fiecare stat pe teritoriul său, conform legislației țării în care se găesc aceste bunuri. Lichidarea averilor inamice, imobilizate de la începerea războiului (pentru noi 14/27 august 1916), prin măsurile excepționale din fiecare țară, se face ori trecând produsul lichidării prin Oficiul de Verificare și Compensare creat prin tratate, ori fără acest oficiu, cu obligația, însă, de a înștiința rezultatul global al lichidărilor pentru decontarea din daunele atribuite fiecărui aliat sau asociat (vezi art. 297 Versailles lit. h, Nr. 1 și 2); cu alte cuvinte, lichidările sau se varsă la masa comună a aliaților, sau se păstrează de fiecare aliat în parte, în contul daunelor, și se scad din cota cuvenită.

Bunurile inamice ce existau la noi, la 14 august 1916, au fost imobilizate prin decretul-lege Nr. 2 790 din 15 august 1916, ratificat și completat prin legea din 22 decembrie 1916. Continuitatea de drept a statului român asupra acestor averi nu a fost tulburată decât prin decretul Nr. 1 627 din 1 iulie 1918 (guvernul Marghiloman). Acest decret a fost anulat la 31 decembrie 1918 prin decretul-lege Nr. 3 927 (Monitorul Oficial Nr. 228 din 6 ianuarie 1919), iar tratatele de pace ale aliaților au nesocotit dispozițiile interne luate sub presiunea inamică.

*
* *

Partea inamică din societățile petrolifere, – fiindcă numai acestea sunt în discuție, și anume: „Steaua Română”, „Concordia”, „Creditul Petrolifer” și „Vega” – se putea deci lichida în contul daunelor ce avea de primit statul român de la inamici. De ce nu s-a făcut această lichidare și în baza căror dispoziții legale au fost scoase de sub sechestru aceste societăți? Iată întrebarea la care opinia publică așteaptă un răspuns lămurit. Îl voi da pe scurt. Mai întâi o observație de ordin general. *Exercitarea unui asemenea drept e în funcție și de forța politică internațională a statului, mai ales*

în materie de petrol. Legăturile politice și obligațiile de alianță dintre state, precum și compensațiile reciproce influențează în mod hotărâtor aplicarea unor astfel de dispoziții legale.

Părerea mea personală a fost și este, că toate bunurile inamice urmau să fie lichidate conform legilor țării și că toate drepturile statului nostru trebuiau apărate față de oricine. În cazul societății „Steaua Română”, stocul de 100 002 acțiuni a 500 lei valoare nominală fiecare, adică 51% din capitalul social de 100 milioane lei, deținute de grupul „Deutsche Bank” au fost gajate în Elveția și Suedia înaintea datei de 14 august 1916, pentru o sumă, la plata căreia statul român nu se putea angaja, fără riscuri grave. Dacă înstrăinarea lor s-ar fi făcut după 14 august 1916, tranzacția ar fi fost lovită de nulitate și statul român putea să procedeze la lichidarea părții inamice. S-a dovedit însă, cu acte oficiale, *certificate de puterile aliatale*, că acest stoc de acțiuni a fost gajat înainte de 14 august 1916, deci statul român nu era în drept să le lichideze, fără a achita suma contractată prin gaj.

Guvernul Averescu, în baza actelor oficiale și a dispozițiilor legale în vigoare, prin jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 2 587 din 12 septembrie 1920 (Monitorul Oficial Nr. 132 din 18 septembrie 1920), a admis ștampilarea celor 100 002 acțiuni *Steaua Română*, iar Tribunalul Ilfov, în baza acestei decizii, a dat ordonanță executorie Nr. 11 027 din 18 septembrie 1920 de scoaterea ei de sub sechestru. Guvernul Averescu a procedat deci riguros legal, când a admis ștampilarea acțiunilor.

De altfel, *întreaga această chestiune a fost dominată de politica externă și de diferite tratative financiare, în curs, cu aliați*. Dar guvernul Averescu a procedat înțelept și prevăzător și din punct de vedere național și economic. Acțiunile gajate au fost cumpărate cu cca 80 milioane franci elvețieni, adică cca 800 franci elvețieni, acțiunea, de un grup anglo-franco-român. Din acest stoc grupul român și-a asigurat 51%, iar emisiunile viitoare 55%, plus majoritatea în consiliul de administrație al societății. Societatea a fost deci naționalizată și adusă în sfera de influență a capitalului indigen.

Din punct de vedere economic, cea mai mare societate petroliferă a țării a fost descătușată de piedicile ce-i stânjeneau activitatea și a fost pusă în situația de a spori producția petroliferă a țării, atât de necesară consumului intern, și veniturile statului, prin export.

Acesta este adevărul și aceste considerații m-au făcut să rezolv chestiunea societății „Steaua Română” așa cum am rezolvat-o. Am conștiința împăcată că am săvârșit o operă legală și utilă intereselor statului și economiei naționale. Ar fi fost o greșeală, dacă datoriile de stat s-ar fi sporit cu cele 80 milioane franci elvețieni, care astăzi reprezintă două și jumătate miliarde lei, și dacă o organizație industrială așa de complicată ar fi rămas în sarcina administrației greoaie și incapabile a statului.

*

* *

Altul e cazul celor trei societăți (*Concordia, Creditul Petrolifer și Vega*), care aparțineau societății germane Deutsche Erdoel A. C. Sub regimul decretului 1 627, 1 iulie 1918 (Marghiloman), și anume la 28 octombrie 1918, deținătorii germani au vândut acțiunile celor trei societăți petrolifere *Cooperativei Schmelzberg* din Zürich. Aceasta a revândut acțiunile, în martie 1919, unei alte societăți elvețiene, *Terra*, de la care le-a cumpărat societatea belgiană *Compagnie Financière Belge des Péroles*, actuala deținătoare a lor. Comisia de supraveghere a averilor inamice puse sub sechestru pe lângă Ministerul de Justiție, la cererea societății belgiene, în aprilie 1920, a intervenit la Tribunalul Ilfov pentru scoaterea celor trei societăți de sub sechestru. Sub ministeriatul dlui Matei B. Cantacuzino, Tribunalul Ilfov, prin ordonanțele Nr. 5 670, 5 672 și 5 675 din 19 mai 1920, a dispus scoaterea lor de sub sechestru, iar Legațiunea Română din Bruxelles, în septembrie și octombrie 1920, a ștampilat acțiunile acestor societăți.

Operațiunile înstrăinării ale acestor averi inamice s-au făcut deci în perioada decretului Marghiloman, care a fost abrogat cu efect retroactiv, anulându-se toate actele încheiate cu inamicul. Anexa I, art. 298 Versailles care comentează § d) al art. 297 confirmă valabilitatea măsurilor

excepționale de război ale puterilor aliate, deci și ale României, cu condiția să nu se prejudicieze bunurile dobândite de supușii aliați sau asociați de bună credință. De neutri tratatul nu vorbește. Ori tranzacțiile încheiate cu inamicul, fie de aliați fie de neutri, de la 14 august 1916 până la încheierea păcii generale, rămân supuse regimului măsurilor excepționale, deci lichidabile.

Prin urmare scoaterea de sub sechestru a acestor societăți nu avea nicio bază de drept. După cât știu, niciun guvern nu a recunoscut această înstrăinare de bunuri inamice și deci posibilitatea lichidării încă nu este stinsă.

*
* *

A doua problemă, crearea industriilor naționale de petrol, făcea parte din programul politicii de stat a izvoarelor de energie. La baza politicii de stat în industria de petrol era ideea înstrăinării capitalului și a muncii românești pentru punerea în valoare a acestor bogății naturale ale țării.

Înainte de război capitalul românesc investit în industria petrolului reprezintă 6% din valoarea lui nominală, ceea ce constituie un certificat de lenevie și de ignoranță orientală pentru toți bărbații de stat care se laudă astăzi că au avut o politică românească în materie de petrol. Guvernul Averescu a atacat în întregimea ei problema petrolului de care mă voi ocupa mai amănunțit altădată.

În concepția mea, corpul tehnic al inginerilor de mine, în colaborare cu capitalul bancar indigen, trebuie chemat la muncă. O societate exclusiv românească, cu avantaje și sprijin oficial, trebuia să fie instrumentul, ca și în alte țări, cu ajutorul căruia statul avea să rezolve politica de petrol. De aceea am sprijinit înființarea societății I. R. D. P., dar n-am găsit oameni cu înțelegerea cuvenită, pentru o asemenea operă. Dovadă că nici fostul director al acestei societăți, dl inginer Hoiescu, nu știe nici astăzi pentru ce am luat inițiativa înființării ei și pentru ce am chemat la minister pe inginerii de mine. În lucrarea ce o pregătesc, voi arăta amănunțit, ce funcție economică națională avea să îndeplinească societatea I. R. D. P.

Din această concepție a izvorât monopolul desfacerii interne a petrolului și contractele de foraj – nu de concesiune – încheiate cu societățile românești I. R. D. P. și Creditul Minier. Nu am renunțat încă la nădejdea, că proiectele mele se vor împlini. Dacă eu am fost împiedicat să le duc la bun sfârșit, se vor găsi poate oameni cu vedere largi și cu voință de fier, care să nu se lase influențați de cârtelile și insultele invidioșilor interesați, ci să aibă conștiința superioară și curajul de a le realiza. Cu aceasta am terminat informațiile obiective, pe care le datoram opiniei publice.

*
* *

Scrisorile deschise, ale dlui Inginer Hoiescu mai cuprind o serie întreagă de afirmații neadevărate. Voi releva câteva dintre ele. Societatea I. R. D. P., nu s-a înființat, cum zice d-sa „*pentru a facilita*” lichidarea bunurilor inamice din industriile petrolifere. Ce înseamnă afirmația d-sale „*a facilita lichidarea*”?! Să fi cumpărat statul de exemplu Acțiunile gajate ale Societății „Steaua Română” și să le fi cedat, pentru a se acoperi, Societatea I. R. D. P.? Aceasta se cheamă lichidare în beneficiul statului? Aceeași operațiune au făcut-o particularii, fără intermediul statului. Supărarea dlui Hoiescu pare a fi deci o simplă chestie de tarabă. Ori statul să fi lichidat părțile inamice din celelalte societăți petrolifere și să le fi cedat tot societății I. R. D. P.? Probabil astfel înțelegea dl Hoiescu „*facilitarea*” lichidărilor. Interesant e că o mărturisește abia acum. Țărănistul de astăzi Hoiescu ar fi vrut așadar să „*acapareze și să jefuiască*” bunurile statului în locul liberalilor pe care îi atacă. Cum își înjosește singur rolul frumos și important pe care era chemat să-l aibă în politica petrolului.

De condițiile ce le-ar fi pus ca secretar general, de participările d-sale la Consilii de Miniștri, de pretenția că a vrut să rezolve d-sa problema lichidării bunurilor inamice și de întrevederile ce le-ar fi mijlocit – nu mai vorbesc, fiindcă sunt ridicole, iar afirmația, că așa fi avut avantaje personale

pentru atitudinea mea în chestiunea „Stelei” e o curată infamie. Dl Hoiescu era o persoană prea modestă, ca să fi putut avea importanța ce vrea să și-o atribuie. Dl Hoiescu a uitat să insiste asupra „curioasei coincidențe” că se găsea în Elveția tocmai când se trata cumpărarea stocului de acțiuni ale Stelei. Coincidența asta își are povestea ei, care l-ar fi putut povățui să fie mai prudent. Înainte de a arunca piatra în tabăra foștilor săi prieteni liberalii trebuia să-și presare cenușă pe creștet și să ceară opiniei publice iertarea păcatelor săvârșite în tovărășia lor. Dar cum dl ing. Hoiescu a crescut la școala onestității dlui Vintilă Brătianu, în loc să se pocăiască, sfidează lumea cu acuze.

5 ianuarie 1928.

(*Adevărul* nr. 11 920, joi 11 ianuarie 1923).

Din galeria defăimătorilor¹⁵⁰

Activitatea mea de șapte luni de la Ministerul de Industrie și de Comerț a dezlănțuit furtuni de critici, de calomnii și de insulte. După doi ani trecuți, ecourile ponegririlor se reînnoiesc mereu, voind să stratifice în opinia publică o convingere definitivă asupra păcatelor mele. Defăimătorii îmi revizuiesc sânguincios portretul, în nădejde că vor izbuti să lase posterității un reprezentant al abuzurilor din epoca întemeierii statului român întregit. Dar portretul nu vrea să iasă din faza contururilor palide ale unei schițe anonime. Defăimătorii sperați aleargă după colaboratori noi.

Opera, totuși, nu întârzie. Nedumeriți, se întrebă, dacă modelul nu era rău ales. Îl părăsesc, dar nu-l uită. Speră că tot se va găsi cineva care să-l perfecționeze și să-l semneze.

Defăimătorilor le trebuie jertfa acestui portret pentru a-și acoperi propriile păcate. Cineva trebuie să fie jertfit pentru ispășirea abuzurilor săvârșite. Conștiința lor tulbure e deznădăjduită, văzând că clipa sancțiunilor întârzie și că cel proscris îi privește senin și cu o tăcere desprețuitoare. Le este teamă că, într-o bună zi, jilipurile tăcerii se vor deschide și atunci potopul murdăriilor aruncate asupra aceluia proscris se va revărsa larg, cotropind multe moralități sfidătoare din arena vieții politice, doborând cete de suflete ce plutesc în lumina cinstei imaculate și înecând atâtea conștiințe de vestale de la vetrele opiniei publice. Galeria defăimătorilor mei e respectabilă. Ținerea lor în evidență, clasificarea și catalogarea lor a risipit multe clipe de muncă, mai ales documentarea fiecăruia dintre ei. Una dintre secțiile galeriei se împarte în trei mari categorii: *refuzații*, *nesăturații* și *recunoscătorii*. Din materialul adunat s-ar putea scrie un roman de moravuri cu titlul „*Nămolul*”, nämlich puterii, la care aleargă să se tămăduiască de reumatismele sărăciei și ale desfrâului cetățeni din toate clasele sociale.

Câteva figuri desprinse la întâmplare din fiecare categorie, poate vor interesa. Sunt tipuri reprezentative, în care se reoglesc stări sociale. Să le schițăm în câteva linii, iar pe una să o reliefăm în lumina documentelor.

Refuzații

Se anunță un gazetar bătrân, decanul presei. A sosit de curând din metropola lumii aliate, unde, în timpul războiului, și-a apărat neamul împotriva barbariei teutone. Intră. Tâmpilele argintii și chelia lustruită, în bătaia razelor de soare, îi împrejmuie capul cu o aureolă de erou. Înaintează cu brațele întinse, cu fața luminată de bucuria revederii și cu ochii voalați de lacrimi. Mă îmbrățișează,

¹⁵⁰ Acest articol a fost refuzat de „obiectivul” și „imparțialul” ziar *Adevărul*, care, în virtutea scumpului principiu al libertății cuvântului își rezervă privilegiul democratic și moral de a publica insulte, fără a recunoaște și dreptul de apărare al celui năpăstuit. Ceea ce nu va împiedica ziarul *Adevărul* să jure și mai departe de Evanghelia progresului și a civilizației.

mă sărută și mă feliicită. Nedeprins cu asemenea manifestații de dragoste, mă zăpăcesc, mă înduioșez. Sinceritatea nefățărîtă a cerbelului presei mă cucerește. Îl primesc prietenește. În fotolii comentăm evenimentele, subliniindu-le cu impresii și păreri personale. Câte nu găsesc de spus doi oameni, care deși pe căi și cu mijloace deosebite, au luptat pentru același ideal, pe care îl văd aieva întrupat. Bătrânul gazetar se ridică să plece. La despărțire așa în treacăt, îmi spune, că are niște acțiuni „Steaua Română” de ștampilat. Mă roagă să nu i se facă dificultăți din partea funcționarilor.

Îi făgăduiesc, fericit că-l pot servi. Din nenorocire acțiunile nu erau în regulă și, spre marea mea părere de rău, nu i-am putut răsplăti dragostea ce mi-o arătase. Acțiunile erau achiziționate – mi se pare – chiar de la teutonii împotriva cărora luptase la Paris. De la o vreme, ziarul al cărui director era începu să mă înțepe, așa cum știu gazetarii, când vreau să se răzbune. Înțepăturile anonime, mai pe urmă s-au îngroșat în coloane întregi de denunțări, iar, la sfârșit, mă înjura sub semnătura proprie. Iscălea: C. Mille.

Nesăturații

Încep să curgă ștafetele de la marele profet Moise, dătătorul de porunci economice, în numele celui mai puternic partid politic. Cădelnițele ucenicilor săi mă tămâiază mereu, învăluindu-mă într-un fum de laude și de nădejdi, roditoare pentru economia națională. Șeful capitalismului național avea nevoie de mine, bunul patriot, pentru a boteza cu aghiazma naționalizării atâtea întreprinderi eretice din provinciile eliberate.

„Steaua Română” se rezolvă, în tăcere, cu aprobarea marelui financiar. Cărbunii din Valea Jiului, cumpărați de băncile lui, întâmpină oarecare piedici la minister. La înființarea Societății I. R. D. P., majoritatea capitalului fiind acoperit de breasla inginerilor de mine, pontiful se înfurie și amenință. Iar când veni rândul „Reșiței”, care se naționaliza fără nășia lui, mă osândi la moarte.

Presă liberală tuna și fulgera. Toți surlașii și toți toboșarii ei dădeau alarma, că Ministrul Industriei trădează și fură țara, că învârte afaceri și că se îmbogățește. Fonograful șefului, M. B. de la „Ultima oră politică” înjura, zi de zi, ca la ușa...„Viitorului”. Însuși Moise se coborî de pe muntele de aur, ca să arunce anatema asupra necinstitului ministru, amenințându-l cu torturile anchetelor și cu rușinea sancțiunilor. Au trecut doi ani de atunci. Marele economist a ajuns Ministru de Finanțe și azi vrea să pună frâu calomniilor prin presă.

El, care a creat școala destrăbălării morale, în care minciuna e o iscusință, înșelarea – o dovadă de inteligență, necinstea – o virtute, calomnia – un merit și obrăznicia – un mijloc de a parveni, simte că-l înneacă atmosfera otrăvită al cărei părinte este. Un an de când conduce gospodăria țării a fost destul pentru a aduce la dezastru, prin nepricepere, lăcomie și sectarism.

Și figura sinistă a domnului Vintilă Brătianu planează mereu, ca o nenorocire, deasupra ruinei economice a mării și bogatei României.

Recunoscătorii

Aceștia sunt mai bine reprezentați în galerie. Vina nu este a lor, ci a slăbiciunii mele pentru ei.

Iată un reprezentant tip din tagma inginerească, crescută în spiritul evangheliei morale a dlui V. Brătianu. Un umilit funcționar, care mânca de 15 ani pâinea neagră a datoriei. În orele libere, gingiile inteligenței lui mozolise hrana câtorva cărți, din seva cărora a răsărit un mănunchi de articole în literatura petrolului. Tovarășii de breaslă îl pun în fruntea lor. Întemeiază o asociație și o revistă de specialitate. Un prieten îmi atrage atenția asupra lui. Îi cer articolele și le citesc. Omul promitea. Mă hotărâsc să-i dau prilej să se manifeste, numindu-l secretar general. Atacăm problema petrolului. Fiind împotriva etatismului industrial, creăm o societate al cărei director este numit, fiind considerat ca cel mai chemat să o conducă. Mare entuziasm între inginerii de mine. Se pun umăr la

umăr și pornesc la muncă. Simțeam o adevărată desfătare sufletească, văzând că am reușit să întemeiem cea mai mare societate națională petroliferă cu români, oameni de meserie. Ei aveau să se întărească, să-și strângă rândurile și să închege o puternică armată de muncitori în industria petrolului. Peste câteva luni directorul se plânge împotriva camarazilor săi de la conducere. Neînțelegerile se sfârșesc cu demisia aceluia în care îmi pusese atâtea nădejdi.

Aud că prin indulgențe își răscumpără intrarea în raiul Partidului Țărănesc. Candidează la un loc vacant din parlament. Cade. Ca să-și cucerească o situație politică, atacă în plin pe marele financiar al Partidului Liberal, pe foștii lui camarazi și insultă pe binefăcătorul lui, care nu are altă greșală, decât cea de a-l fi scos din întunericul necunoscutului. Domnul inginer Hoiescu, fiindcă despre d-sa este vorba, crede că, prin îndrăzneală și prin insolente, te poți face celebru. Orice dovezi i-ai aduce, nu curmă polemicile, ci insinuează și insultă, contând pe tăcerea celui ce n-a răspuns la atâtea calomnii. De astă dată s-a înșelat.

Am toate documentele, din care rezultă că d-sa, pe când era secretar general, a lucrat de acord cu domnul inginer Osiceanu și cu domnul Tancred Constantinescu, pentru a cumpăra acțiuni gajate de ale societăților germane și pentru a le scoate de sub sechestru. A încheiat sub proprie semnătură – având aceeași delegație din partea Ministrului de Industrie și Comerț ca și dl ing. Osiceanu – tranzacții în străinătate, care au fost, însă, respinse de Consiliul de Administrație al Societății în numele căreia lucra, fiindcă încheierile făcute de d-sa au depășit mandatul primit.

Câteva fragmente de dovezi:

Raport,

(semnat și înaintat de dl ing. Hoiescu dlui General Averescu, Ministru al Industriei și Comerțului)

E vorba de Societatea U. E. G. de gaz metan din Transilvania, care aparținea grupului Deutsche Bank din Berlin. „După război și de teama unei lichidări forțate a societății, Deutsche Bank transmite, prin octombrie 1918, întregul stoc de acțiuni private ale societății U. E. G. unui grup elvețian din Glaris denumit „Apis”. Această vânzare o credem, însă, numai formală, Deutsche Bank continuând a purta același interes societății U. E. G. și fiind reprezentată totdeauna în toate tratativele ce au urmat pentru răscumpărarea acțiunilor U. E. G. de un grup român. Încă din iulie 1920 (exact: mai 1920. N. A.), Societatea Industria română de petrol (I. R. D. P.) a primit delegația de la Ministerul de Industrie și Comerț de a trata cumpărarea acestui stoc de acțiuni U. E. G. delegație care a fost confirmată și de dumneavoastră la 16 decembrie 1920”. Raportul vorbește de condițiile puse de societatea „Apis”, apoi continuă: „Prezentându-se în ultimul timp un grup belgian, pentru finanțarea întregii afaceri de gaz metan; grup care se obligă a răscumpăra întregul stoc de acțiuni și a ne credita pentru un interval de 3-5 ani cu valoarea cotei de acțiuni achiziționate pentru I. R. D. P., s-a intrat în tratative cu acest grup, urmându-se negocieri în acest sens. În cazul când nici această soluție nu se realizează și că grupul „Apis” nu ne face o propunere acceptabilă de plată, cu un credit de cel puțin patru ani, nu rămâne altceva de făcut decât ca statul să-și exercite dreptul său de lichidare, care l-ar putea avea în baza decretului de lege din 1916. Dar lichidarea cotei germane va întâmpina, desigur, dificultăți mari, de ordin juridic și politic, întreprinderea fiind situată în Transilvania, care nu aparținea țării în 1916, când s-a decretat legea lichidării bunurilor inamice” (Rețineți ignoranța dlui Hoiescu).

La 27 ianuarie 1921, dl inginer Hoiescu încheie, la Berlin, tranzacția de cumpărare a acțiunilor cu grupul „Apis”. Tranzacția cum am spus, nu a fost aprobată de Consiliu de administrație al societății I. R. D. P., fiindcă d-sa, în loc să cumpere U. E. G., vânduse I. R. D. P., străinilor. E clar, așadar, că dl inginer Hoiescu nu numai că nu a fost pentru lichidarea bunurilor inamice, cum se laudă, ci că a vrut să le „camufleze”. Se poate dovedi, că a lucrat de acord cu liberalii, pe care acum îi atacă. Citez două pasaje din două scrisori ale dlui Tancred Constantinescu:

Creditul Extern S. A.

Bucharest, le 22 Juillet 1920

„Nous sommes tombés d'accord sur la première solution et MM. Hoiescu et ont été autorisés par le gouvernement de conclure l'achat définitif”.

Creditul Extern S. A.

Bucharest, le 22 Juillet 1920

„Je vous prie donc de bien vouloir communiquer à Zurich votre adhésion à la première solution envisagée par le protocole du 21 Mai 1920 sur les bases duquel MM Hoiescu et ... sont autorisés de conclure l'achat définitif tout de suite”.

Scrisorile le am, în copie, de la însuși dl Hoiescu, care nu știu cum a ajuns în posesia lor. Las opiniei publice să judece. Eu i-am dat dlui Hoiescu o situație și un rol pe care nici nu le-a visat. Regret că nu l-am putut înzestra și cu pricepere și mai ales cu onestitate¹⁵¹.

23 ianuarie 1923.

¹⁵¹ După scrierea acestui articol, dl ing. Hoiescu a continuat scrisorile deschise adresate dlui V. Brătianu. Le-a adunat și într-o broșură intitulată *Camuflarea averilor inamice*, trei scrisori deschise adresate dlui Vintilă Brătianu. Să nu se uite că și dl V. Brătianu e inginer. În a treia scrisoare, dl Hoiescu, apărându-și autoritatea morală, contestată de autoritatea morală a dlui V. Brătianu. scrie: „... este mult mai vrednic să fii un secretar-general cinstit sub un ministru care nu este”. Citind aceste rânduri, împreună cu alte insulte la adresa mea, din scrisorile dlui Hoiescu, am avut o bucurie. E prețioasă pentru mine atitudinea dlui Hoiescu, fiindcă îmi descopere adevărata valoare a unui suflet reprezentativ. Dacă d-sa ar fi tăcut, rămâneam cu convingerea greșită, că atunci, când, călăuzit de o idee, am îmbrățișat tagma inginerilor de mine, am găsit suflete care m-au înțeles și care au răspuns chemării mele la muncă cu căldură și cu gând curat. Pentru un om politic nou, nerecunoștința și ticăloșia omenească constituie cea mai prețioasă școală. Iată cauza bucuriei mele. Dl Hoiescu mi-a dat o lecție meritată, care poate servi de pildă și altor entuziaști. Nu voi cădea în greșeala de a îmbrăca cu mentalitatea și însușirile morale ale dlui Hoiescu întreaga tagmă a inginerilor de mine. Știu că între ei sunt și oameni onești și integri. Deși speța Hoiesștilor nu e izolată, totuși continuu cu îndărătnicie a crede în omenia tagmei ingineresti. Mai merit deci câteva păcăleli... pentru a mă convinge, că cei ce tolerează în sânul lor pe un Hoiescu, sunt la fel cu el. Numai după probe repetate, voi renunța să mai caut caractere și oameni de treabă între inginerii români....

I. R. D. P

Referatul dlui Ministru de Industrie și Comerț către Consiliul de Miniștri

Domnilor miniștri,

Având în vedere specula fără frâu ce se practică în interiorul țării cu produsele de petrol, speculă provocată atât de lipsa de organizare a consumului intern cât și de iresponsabilitatea nenumăraților mijlocitori care se ocupă cu aprovizionarea diferitelor centre cu produse petrolifere;

Având în vedere că regimul desfacerii acestor produse de petrol variază de la o provincie la alta și anume, în Basarabia, desfacerea produselor de petrol formează obiectul unei concesiuni acordate de Ministerul Industriei și Comerțului pe cale de contract unei societăți particulare „Steaua Basarabiei”, în Vechiul Regat „Societatea anonimă pentru distribuția produselor de petrol” deține un monopol de fapt asupra desfacerii acestor produse, prin împrejurarea că această societate singură este posesoarea tuturor mijloacelor de transport și depozitare din întregul teritoriu al Vechiului Regat, iar celelalte provincii ca Ardealul și Bucovina sunt lipsite de orice organizație de desfacere, astfel că aprovizionarea lor cu produse de petrol este lăsată la voia întâmplării și a speculei;

Având în vedere că interesele superioare ale țării reclamă o organizație urgentă, unitară și sistematică a desfacerii tuturor produselor de petrol, în tot cuprinsul țării, atât în orașe cât și în satele cele mai depărtate, organizație care să fie pusă în tot momentul sub controlul direct al statului, supraveghind atât calitatea cât și modul de repartiție a produselor de petrol, veghind ca, consumatorii să nu fie speculați de către intermediari și creând pentru stat un venit important din această bogăție națională;

Având în vedere că actuala societate pentru distribuirea produselor de petrol se află în curs de lichidare, ca fiind constituită cu capital german (58% din acțiuni fiind ale societății „Steaua Română”, 28% ale societății „Astra Română” și 14% ale societății „Româno-Americană”) și prin urmare această societate nu poate fi accesibilă unei dezvoltări potrivite situației de azi a României Mari;

Având în vedere că atât înainte de război, prin legea de contingentare din 1908 cât și în timpul războiului, prin dreptul exclusiv ce-și rezervase statul de a dispune de toate produsele de petrol, precum și după război, prin diferitele măsuri luate de stat pentru repartiția și fixarea prețurilor acestor produse de petrol, s-a evidențiat necesitatea imperioasă ca statul să intervină pe diferite căi, adesea, fără succes pentru reglementarea comerțului acestor produse de care e legată așa de strâns viața economică a țării. Pentru aceste motive suntem de opinie de a rezerva exclusiv statului român dreptul de a desface produsele de petrol necesare consumației interne. Cum însă monopolul pur de stat ar fi greu de înfăptuit din cauza naturii comerțului, care este destul de complicat și nu poate cadra cu organizația rigidă a unei administrații de stat, suntem de opinie, că acest drept să fie concesionat, pe o perioadă până la 50 ani, unei societăți particulare românești, în care statul va avea facultatea să-și rezerve o parte din capitalul inițial, fie contra numerar, fie contra aportului instalațiilor de depozitare, transport și desfacere ce le posedă sau care i-ar reveni din lichidarea societăților cu capital german.

O convenție specială între Ministerul Industriei și Comerțului și o societate concesionară va stabili formele de funcționare ale acestei societăți, asigurarea și îndestularea consumului intern, stabilirea prețurilor pentru desfacerea diferitelor produse de petrol în interiorul țării, contingentarea acestui consum între diferitele fabrici de petrol, precum, și participarea statului la beneficiul net al societății. Controlul în această societate va fi exercitat de doi comisari numiți de guvern. Dacă și d-voastre împărtășiți acest mod de a vedea, vă rugăm, domnilor miniștri, să binevoiți a semna alăturatul jurnal.

FERDINAND I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului sub Nr. 14 348/1920,

Având în vedere jurnalul Consiliului de miniștri Nr. 1 466, încheiat în ședința de la 7 iunie 1920,

Sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Toate produsele de petrol necesare consumului intern, sub orice formă și denumire, care s-au desfăcut până acum prin societăți particulare, în viitor se vor desface de către stat prin organe controlate de Ministerul de Industrie și Comerț.

Art. II. Sunt declarate la dispoziția statului absolut toate mijloacele de transport și depozitare ca: conducte, vagoane-cisterne, camioane, rezervoare și toate instalațiile întrebuințate pentru desfacerea produselor de petrol în interiorul țării. În acest scop ele vor trece în proprietatea sau folosința statului, după cum el va dispune răscumpărarea sau locația lor.

Art. III. Importul oricăror produse de petrol, cade de asemenea sub autoritatea exclusivă a statului român care, prin organele sale, va include sau exclude produsele similare, dând sau nu autorizație de import și desfacere în țară.

Art. IV. Produsele petrolifere necesare consumului intern al țării vor fi livrate cu precădere de către întreprinderile producătoare; ele vor fi repartizate în raport cu capacitatea de lucru a fiecărei rafinării, luându-se ca bază puterea de prelucrare pe un an. Pentru asigurarea consumului intern, se va avea o rezervă permanentă reprezentând consumul pe o perioadă de 3 luni. Aceste stocuri vor fi ținute la dispoziția statului român, în fabricile de petrol sau în alte depozite ale lor din interiorul țării.

Art. V. Statul, prin Ministerul Industriei și Comerțului, concesionează pe termen de 5 ani, cu drept de prelungire toate drepturile mai sus rezervate societății „Industria română de petrol”, care va fi pusă sub controlul statului și în care acesta va dobândi un număr de acțiuni pe valoarea lor nominală, echivalent cu raportul său, care se va determina de o comisie de experți. Capitalul societății se va spori cu suma reprezentând valoarea aportului adus de stat.

Art. VI. Concesia din art. precedent va face obiectul unui contract special, care va determina în detaliu condițiile concesiiei. Aceste condiții nu vor putea fi modificate decât prin votul prealabil al adunării generale a societății și cu autorizarea specială a Ministerului Industriei și Comerțului, dată prin jurnalul Consiliului de Miniștri.

Art. VII. Toate dispozițiile privitoare la desfacerea produselor de petrol în interiorul țării, care nu sunt în acest decret-lege, precum și toate concesiile acordate anterior acestui decret-lege, sunt și rămân abrogate.

Art. VIII. Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului decret.

Dat în București, la 10 iunie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului,
OCTAVIAN TĂSLĂUANU

Comerțul de petrol

Expunere de motive

Până la anul 1908 rafinăriile de petrol desfăceau direct produsele lor consumatorilor, sub un regim a cărui libertate era doar din când în când influențat de oarecare învoieli (cartele de desfacere) între o parte din fabricanții mai importanți. În anii 1906-1907, societatea americană „Standart-Oil” profitând de faptul, că prețul lampantului pe piața mondială era sub prețul consumului intern, începuse organizarea în mare a acestui consum, prin sucursala sa din țară „Societatea româno-americană”, pe o bază de prețuri, care nu mai conveneau pentru celelalte rafinării și le duceau la ruină, mai cu seamă pe rafinăriile mici, în care era interesat capitalul și personalul național.

Statul, ascultând plângerile majorității rafinăriilor și în special ale celor mici contra tendințelor de acaparare ale societății americane, introduce în ceea ce privește lampantul, singurul produs de altfel care interesa la acea epocă piața internă, contingentarea consumului acestui produs între rafinării, după capacitatea de lucru a fiecăreia, cu o cotă majorată pentru rafinăriile mici, în vederea protejării lor. Statul intervine astfel, încă din 1908, între producători și consumatori, fixând pe cale legală calitatea, cantitatea și prețul pentru lampantul rafinat.

În același an, însă, când statul pune o stavilă tendinței de acaparare a pieței de către singura întreprindere cu caracter de trust și ca urmare a legii de contingentare din 1908, în scopul chiar de a pune în aplicare această lege, se înființează la București „Societatea anonimă pentru distribuirea produselor petrolului” de către trei din societățile mai importante de petrol și anume: societatea „Steaua-Română” cu 58%, societatea „Astra-Română” cu 28% și societatea „Româno-Americană” cu 14%. În afară însă de propria producție a acestor societăți acționare, „Distribuția” desface în comision și produsele celorlalte rafinării mai mici, care nu posedă propriile lor organizații de desfacere.

Conform art. 2 din statute, scopul societății „Distribuția” este *„vânzarea și distribuirea în comision sau pe cont propriu a petrolului și a produselor ce se pot obține și realiza din prelucrarea țițeiului, ca și a aparatelor, mașinilor și orice fel de mărfuri necesare industriei și comerțului petrolului”*. Prin urmare, acest intermediar între producători și public deși nu era formal obligatoriu, avea totuși un caracter de monopol privat al marilor societăți, care reiese atât din prevederile statutelor în privința naturii și repartiției acțiunilor, cât și din împrejurarea de fapt că această societate de distribuție dispunând singură de organizare de desfacere din toată țara, în mod forțat toți ceilalți rafinori erau obligați la cartelare, suprimând vânzările directe către consumator¹⁵².

Acesta a fost regimul consumului intern până la război; regim, care, incontestabil, a avut până la un punct o influență bună asupra dezvoltării și organizării desfacerii în limitele Vechiului Regat. Situația creată de război a impus statului să joace un rol important în activitatea petrolului, rezervându-și dreptul de control și de repartiție a produselor de petrol și în special a combustibilului, a cărui criză era din ce în ce mai simțită. În acest scop statul a decretat prețuri maxime pentru vânzarea produselor în țară, a reglementat repartiția, impunând ca niciun transport de produse de petrol să nu se mai efectueze pe C. F. R., fără autorizația ministerului și servindu-se de societatea „Distribuția” ca de o organizație de stat. Mai mult, statul, în urma evacuării inamicului, rămânând cu o exploatare proprie de petrol (la Moreni și Ochiuri), a fost constrâns a da spre desfacere propriile sale produse societății „Distribuția” în condițiile dezavantajoase ale celorlalți participanți, care nu sunt acționari ai acestei societăți. Dacă relevăm faptul că statul prin diversele lui autorități și instituții este și cel mai mare consumator de combustibil și alte produse petrolifere, deci

¹⁵² Este de remarcat că participanții, care nu sunt acționari, contribuie în mod egal la plata comisionului și cheltuielilor, fără a participa la beneficiul rezultat, ceea ce este o gravă inechitate la baza de constituire a societății.

client al societății „Distribuția”, ne putem da seama cât a contribuit el la realizarea beneficiilor societății în îndoita sa calitate de producător și consumator.

Dar statul a mai contribuit la stabilirea caracterului de monopol privat al societății „Distribuția” și prin dispoziții oficiale. Prin decizia din 16 februarie 1920 (Monitorul Oficial din 5 martie 1920), prin care statul mărește prețurile maximale, prevede în penultimul alineat: „*Toate fabricile de petrol, cu o capacitate de lucru mai mare de 50 000 kg în 24 ore, își desfac produsele lor prin societatea anonimă „Distribuția”*”. Măsura aceasta este până la un punct justificată prin faptul că statul, având să reglementeze repartiția, nu ar fi putut sta în contact cu toți producătorii și a preferat să aibă o singură organizație, cum este „Distribuția”, care este cea mai bine utilată. Nu este însă mai puțin adevărat că prin această dispoziție s-a consacrat societatea „Distribuția” ca monopol privat.

În privința controlului pe care statul trebuie să-l exercite asupra acestei societăți, control despre care se vorbește atât în decretul Nr. 29 006 din 16 iulie 1919 (Monitorul Oficial din 24 iulie 1919), care reglementează înființarea direcției petrolului, cât și în decizia Consiliului de Miniștri, prin care se înființează direcția combustibilului, care prevede că societatea „Distribuția” este pusă sub controlul direct al ministerului, trebuie să recunoaștem că acest control a rămas platonice, căci, după cum spune decretul, „*el se va exercita numai asupra gestiunii sale față de stat*”. Ultimul jurnal al Consiliului de Miniștri Nr. 424 din 23 februarie 1920 (Monitorul Oficial din 10 martie 1920), prevede pur și simplu un control direct. Modalitatea însă de a interveni în gestiunea unei societăți anonime, precum și întinderea dreptului, ca și scopul însăși al controlului, nu sunt prevăzute în jurnal. Toate elementele care formează organizația societății „Distribuția” și care vin în atingere cu interesele generale, scapă, de fapt, oricărui control și mai ales prețurile maximale nu se puteau controla cu mijloacele de care dispunea. Aceste prețuri au fost încălcate chiar în capitala țării.

În Basarabia regimul de monopol privat este stabilit printr-un contract al Ministerului de Industrie și Comerț cu o societate, făcută în 1917 și care este și azi în ființă. Ardealul și Bucovina sunt lipsite de orice organizație de desfacere, astfel că aprovizionarea lor cu produse petrolifere este lăsată în voia întâmplării și a speculei. Stabilirea caracterului de monopol privat al actualei organizații de desfacere, cu tot cortegiul lui de abuzuri și specule inerente unui monopol privat, pune dar chestiunea dacă nu e mai indicat să avem un monopol de stat decât unul privat.

De altminteri orice măsuri am lua contra monopolului privat în materie de desfacere a petrolului, experiența celorlalte țări ne arată că el se întoarce și se instalează sub alte forme, deoarece nu există marfă care să se presteze mai bine la formele de acaparare comercială ca petrolul. Extras dintr-un număr limitat de izvoare și revărsat ca un articol de consumație din ce în ce mai generalizat și mai variat, printr-un anumit sistem de transport și depozitare, deosebit de a celorlalte mărfuri, sistem care cere, pentru puțința de utilizare a lui și pentru susținerea concurenței, enorme aglomerări de mărfuri și enorme investiții de capital, petrolul este destinat să devină obiectul unui monopol. E de observat că toate țările care n-au monopolul de stat al petrolului, îl au pe cel privat.

Și din moment ce monopolul a putut fi creat și a folosit acționarilor, nu se va putea contesta dreptul și puțința de a-l realiza sub forma pe care va găsi-o mai avantajoasă și mai proprie împrejurărilor. Intervenția statului între producător și consumator e chemată să dea un avânt industriei petrolifere. Statul e în rolul său atunci când ia în mână repartizarea produselor petrolifere și se obligă:

1. Să supravegheze calitatea și repartiția produselor;
2. Să vegheze ca, consumatorul să nu fie exploatat;
3. Să-și creeze un venit din bogăția sa națională.

Înlocuindu-se monopolul privat cu unul de stat, se ia din puterea unui grup de interese reglarea întregii vieți economice a țării, care este într-o funcțiune așa de strânsă de combustibil.

O deosebită mențiune merită petrolul lampant, care într-o țară agricolă cum este a noastră, fiind principalul producător de lumină, devine un factor de căpetenie în activarea muncii și pentru sporirea civilizației noastre. Cea dintâi condiție de civilizație a unui popor este lumina. Cu ajutorul ei populația poate munci sub acoperiș, se poate îngriji de igiena ei și se poate cultiva. La noi populația muncește în majoritatea ei 5-6 luni pe an la câmp. Restul timpului, mai ales iarna, săteanul se retrage în căsuța lui, încălzită și luminată de focul din vatră. Numai în casele țăranilor cu stare mai bună se găsesc lămpi. E cel mai curios că țara noastră, producătoare de petrol, e o foarte modestă consumatoare de lampant, socotit pe cap de locuitor. Din întreaga producție de lampant înainte de război abia 8-10% se consuma în interiorul țării; restul se exporta. Lampantul dat pentru consumația internă era de o calitate inferioară și de 5-8 ori mai scump decât cel exportat. Din această cauză în Vechiul Regat consumul intern n-a făcut niciun progres. În viitor statul are datoria să dea pentru consumația internă pe un preț ieftin calitatea cea mai superioară de lampant, să-l distribuie în bidoane de 2, 3 și 5 kg, până în cele mai depărtate cătune, și să fixeze un tip de lampă de ars petrolul, tip adaptat calității petrolului nostru. Statul e dator să facă toate jertfele pentru a obișnui populația cu lumină mai multă.

Dacă monopolul pur de stat e greu de înfăptuit, ca o măsură tranzitorie se impune concesiunea sub controlul statului. Riscul comercial propriu-zis în acest caz nu există, căci noi nu suntem ca Germania sau Italia cumpărători de produse petrolifere, ci producători. Rămân riscurile mărunte, inerente oricărei întreprinderi, dar care vor fi mult limitate de organizația pur comercială ce trebuie dată societății de desfacere, căreia i se va da în concesiune dreptul de monopol al statului.

Cât privește personalul pregătit în acest scop, se găsesc în țară suficiente elemente tehnice și comerciale, care vor putea corespunde cerinței. Organizația comercială este necesară din cauza naturii comerțului, care este destul de complicat și nu poate cadra cu programul de lucru rigid al administrației de stat. Dacă însă forma comercială cu autonomia și elasticitatea administrativă se impune, controlul statului trebuie să fie efectiv. În legea de față se stabilesc principiile fundamentale ale comerțului de petrol. Un regulament special de administrație publică va determina aplicarea legii, iar statutele societății concesionare vor cuprinde amănuntele organizației de desfacere ale produselor de petrol în cuprinsul întregii țări.

Ministrul Industriei și Comerțului, OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU

Proiect de Lege privitor la comerțul produselor de petrol în România

Art. unic. 1 Decretul-lege Nr. 2 491 din 10 iunie 1920, publicat în Monitorul Oficial Nr. 56 din 13 iunie 1920, se ratifică și se înlocuiește cu prezenta lege în ziua promulgării ei în Monitorul Oficial.

CAPITOLUL I

Vânzarea în interior, cantitățile necesare consumului intern și contingentarea lor între fabrici

1. Desfacerea și distribuția produselor de petrol, sub orice formă și denumire, necesare consumului intern a României, vor fi reglementate de stat, conform dispozițiilor legii de față;

2. Consumația internă a țării trebuie să fie satisfăcută cu precădere. În acest scop, fabricile de petrol sunt obligate să lucreze conform unui regulament întocmit de Ministerul Industriei și Comerțului, cu avizul comisiei de la art. 6, astfel ca să obțină produse finite, în cantitatea și calitatea cerută de nevoile consumului intern;

3. Cantitatea necesară din fiecare produs de petrol, pentru nevoile interne de orice fel, se stabilește de stat pe fiecare an, la 1 martie și se fixează la un quantum, care trebuie să reprezinte cel puțin consumația din anii normali precedenți, sporit cu o cotă procentuală în raport cu întinderea actuală a țării și cu dezvoltarea ei economică. Se va asigura o rezervă egală cu consumul pe trei luni din fiecare produs de petrol;

4. În regiunile unde forța motrică se va obține prin captarea căderilor de apă sau a gazului metan, pe prețuri mai ieftine sau egale cu a petrolului, instalațiile industriale vor putea fi obligate să întrebuințeze aceste generatoare de energie pentru a face economie în consumul de petrol;

5. Cantitatea din fiecare produs necesar pentru nevoile interne va fi contingentată de stat între fabricile de petrol în funcțiune, după capacitatea de producție a fabricilor. Stocurile reprezentând rezerva pe cel puțin trei luni, pentru nevoile interne, sunt ținute la dispoziția statului în rezervoarele fabricilor și alte depozite de înmagazinare din interiorul țării;

6. Pentru stabilirea cotei destinate consumului intern, pentru contingentarea acestei cote între fabricile de petrol și pentru toate celelalte chestiuni privitoare la aplicare legii de față, se instituie o comisie de cinci specialiști, numită pe trei ani și compusă din doi reprezentanți ai consumatorilor, doi reprezentanți ai producătorilor de petrol și derivate și un reprezentant al statului. Reprezentanții consumatorilor vor fi desemnați de Uniunea industriașilor, Camerelor de comerț și Casa centrală a cooperăției; iar reprezentanții producătorilor de petrol și derivate vor fi desemnați de aceștia după normele prevăzute în regulament.

CAPITOLUL II

Prețurile produselor de petrol. Mijloacele de transport și înmagazinare

7. Prețurile cu care statul cumpără de la fabricile de petrol produsele necesare pentru nevoile interne, precum și prețurile de vânzare ale produselor la consumatorul din țară, se stabilesc semestrial de comisia prevăzută la art. 6. La stabilirea prețurilor de cumpărare se va lua de bază costul de producție al țigăii, fixat de aceeași comisie. Prețurile stabilite de comisie vor fi supuse aprobării Consiliului de Miniștri și se vor publica în Monitorul Oficial, prin decret regal. Diferența eventuală între prețurile de cumpărare și cele de vânzare ale petrolului și derivatelor, revine statului;

8. Societățile particulare petrolifere, cum și cele de distribuție, vor putea fi obligate a pune la dispoziția statului, fie prin arendare, fie prin răscumpărare, mijloacele de transport și de înmagazinare de care dispun astăzi în interiorul țării, în măsura necesității pentru organizarea distribuției interne. În acest scop, statul va lua, în prealabil, avizul comisiei instituite prin art. 6, care va face evaluările. În caz de neînțelegere asupra sumei, acesta se va fixa prin arbitraj, fiecare parte alegând un arbitru și aceștia un supraarbitru. Când arbitrii părților nu cad de acord asupra alegerii supraarbitrului, acesta va fi desemnat de primul președinte al Curții de Casație.

CAPITOLUL III

Concesionarea drepturilor Statului

9. În scop de a servi mai bine consumul intern, dreptul regalian al statului, de a desface produse de petrol la consumatorii din țară, va fi cedat, pe un termen până la 30 ani, unei societăți care va fi înființată de statul român după normele următoare:

a) Societatea se va constitui ca o societate română pe acțiuni, cu sediul în București;

b) Capitalul societății se va hotărî de statul român și se va realiza printr-una sau mai multe emisiuni;

c) Acțiunile vor fi repartizate între subscriitorii după normele următoare: 30% din acțiuni va primi statul ca contravaloare a dreptului său regalian concesionat. Acțiunile statului vor fi intransmisibile; 50% întreprinderile de petrol în proporția capitalului lor, după o scară degresivă în favoarea micilor întreprinderi, conform dispozițiilor din statute și actul constitutiv; 20% întreprinderile industriale de orice fel, consumatoare de petrol, și derivate, cooperativele și particularii cetățeni români. Aceste acțiuni vor fi nominative și transmisibile numai la întreprinderi românești sau la cetățeni români. Aceleași norme se vor păstra la noile emisiuni;

d) Consiliul de administrație al societății se va alcătui după normele următoare: numărul total al membrilor va fi de 15, din care: 5 vor fi desemnați de stat; restul membrilor se vor alege de adunarea generală, în conformitate cu dispozițiile Codului comercial și în proporția capitalului.

e) Beneficiul brut al societății se formează dintr-un adaos de 5% la prețurile de vânzare ale produselor petrolifere, stabilite după normele din art. 7;

f) Beneficiul net, după ce se vor fi scăzut sumele convenite amortizării fondului de rezervă, consiliului de administrație și fondului de pensii și ajutor, se va repartiza precum urmează: primul dividend 6% asupra capitalului, precum și suma reprezentând participarea personalului la beneficii, conform statutelor.

Din rest până la un beneficiu de 12%, statul va lua 1/3, iar acționarii 2/3; la un beneficiu peste 12%, statul va lua 2/3, în afară de beneficiul ce i se cuvine ca acționar. Maximumul beneficiului acordat la acționari este de 25%. Statul asigură acționarilor un beneficiu minim de 6%, care se acoperă din diferența de prețuri menționată la art. 7.

g) Statutele societății vor prevedea participarea la beneficii pentru întregul ei personal. Acest personal va fi românesc în proporție de cel puțin $\frac{3}{4}$ din toate categoriile administrative, tehnice și muncitorești.

h) Societatea va fi obligată să-și constituie depozite, cel puțin în toate capitalele de județ, în maximum 5 ani, conform regulamentului de aplicare al acestei legi. Dacă nu-și îndeplinește obligația, statul va face lucrările în contul societății.

i) La expirarea termenului concesiunii drepturile de monopol și în caz când nu se reînnoiește, toate instalațiile, mijloacele de transport, etc., achiziționate cu cheltuiala societății, trec de drept în proprietatea statului.

j) Fondul de rezervă, în caz de lichidare, va fi împărțit între acționari și stat în mod egal.

k) Statutele societății, modificările statutelor, dizolvarea sau transmiterea avutului societății, total sau parțial, trebuie să fie supus aprobării guvernului român.

CAPITOLUL IV

Penalități

10. Contravențiile la legea de față se vor urmări și constata conform cap. IX al legii pentru exploatarea monopolurilor statului din 20 martie 1912, de către agenții acolo prevăzuți, cum și de către cei ce se vor stabili ulterior prin regulamentul acestei legi, iar judecarea acestor contravenții se vor face tot după normele stabilite în sus zisa lege de către Ministerul de Industrie și Comerț căruia i se vor înainta actele adresate la prima instanță. Dacă fabricile nu lucrează conform dispozițiilor luate pe baza regulamentului privitor la art. 2 al acestei legi, se prevăd următoarele sancțiuni: pentru predarea la fabrică de produse nereglementare: o amendă de 20% din valoarea cantității produsului nereglementar, pe care fabrica trebuie să-l înlocuiască cu produsul conform regulamentului.

Dacă fabrica nu predă pentru consumul intern cantitatea ce i-a fost atribuită anual, sau într-un interval anumit, ea se va pedepsi cu o amendă egală cu de două ori valoarea produsului ce trebuia să predea conform regulamentului. În caz de recidivă, se va interzice fabricii dreptul de funcționare, temporar sau pentru totdeauna. Pentru vânzarea din fabrici a produselor de petrol, formând obiectul acestui monopol, amenda va fi de douăzeci ori, valoarea produsului vândut pentru vânzători, iar pentru cumpărători de la 10 ori valoarea acestui produs și confiscarea mărfii.

CAPITOLUL V

Dispoziții tranzitorii

11. Un regulament de administrație publică va determina aplicarea acestei legi.

12. Sunt și rămân abrogate legea contingentării petrolului lampant între distilările din țară, cât și orice alte concesiuni sau dispoziții ce ar fi contrare legii de față.

13. Până la alte dispoziții contingentarea și vânzarea lampantului se va face după normele stabilite prin legea de contingentare a lampantului în distilările din țară, iar pentru celelalte produse după normele ce se vor stabili provizoriu de Ministerul de Industrie.

(Această lege s-a votat în ședința Camerei din 30 martie 1921)

Regimul tranzacțiilor miniere etc.

FERDINAND I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului sub Nr. 13 626/1920,

Văzând jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 1 389/1920.

Sub rezerva ratificării ulterioare a Corpurilor legiuitoare,

Am decretat și decretăm:

Art. I. Până la o nouă organizare a regimului minier, petrolifer și industrial, orice permise de exploatare, orice concesiuni de drepturi de exploatare, relative la substanțe minerale, petrol, ozocherită, asfalt etc., precum și orice tranzacții, cesiuni etc., sub orice titlu sau formă și pentru orice cauză ca: gaj, uzufruct, asociații etc., referitoare la bunuri miniere, petrol, gaz metan, ape minerale, căderi de ape etc., și întreprinderi industriale de orice fel, aflate în cuprinsul României Întregite, sunt interzise, fără autorizația specială a Ministrului Industriei și Comerțului pe baza încheierii Consiliului de Miniștri, consemnată în jurnal.

Art. II. Toate tranzacțiile sub orice formă, încheiate până la data publicării prezentului decret-lege și care ar contraveni la dispozițiile decretelor-legi menționate în art. 4 de mai jos, precum și la dispozițiile similare luate de Consiliul Dirigent, vor fi nule de drept și inexistente, chiar dacă vor fi fost învestite cu forme legale ca: autentificare, transcriere, etc. Ele însă se vor putea supune printr-o simplă cerere revizuirii Ministerului de Industrie și Comerț, care dacă va constata că nu sunt păgubitoare economiei naționale, va putea acorda autorizație conform art. 1 de mai sus. Tranzacțiile astfel validate, se vor considera ca legale de la data încheierii lor.

Art. III. În ce privește provinciile alipite, toate tranzacțiile menționate în art. 1 de mai sus, încheiate posterior datei de 14/27 august 1916, vor fi supuse revizuirii Ministerului de Industrie și Comerț, în conformitate cu dispozițiile alin. II. De sub art. precedent, chiar dacă n-ar fi contravenit niciunei dispoziții legale atunci în vigoare, sau ar fi avut autorizația guvernelor austriace, ungare sau ruse.

Art. IV. Dispozițiile art. 1 al decretului-lege Nr. 4 110 12 septembrie 1919, privitoare la suspendare până la 6 luni de la data încheierii păcii generale, a legii de consolidare din 1 iunie 1913, precum și în genere dispozițiile decretelor legi Nr. 1 104 din 8 martie 1919, Nr. 2 162 din 6 iunie 1919, Nr. 4 118 din 12 septembrie 1919 și Nr. 4 241 din 7 octombrie 1919, contra prezentului decret-lege, sunt și rămân abrogate.

Art. V. Ministrul nostru secretar de stat la Departamentul Industriei și Comerțului este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului decret-lege.

Dat în București, la 7 iunie 1920.

FERDINAND.

Ministrul Industriei și Comerțului,

OCTAVIAN C. TASLĂUANU

(Monitorul Oficial din 16 iunie 1920).

**Criza economică și financiară
– Părerii și propuneri –**

Cauzele crizei economice mondiale și ale celei din țara noastră, sunt îndeobște cunoscute. Cercetarea lor s-a făcut în numeroase lucrări, așa că nu mai stăruim asupra lor. Dacă a determina cauzele este relativ ușor, nu e tot așa de simplu a găsi soluții acestei crize, care nu mai vrea să aibă sfârșit. Aplicarea practică a soluțiilor e o operă și mai dificilă și mai ales, foarte complicată.

Dintre soluțiile propuse la noi, două merită o mențiune specială: „*Contribuții la rezolvarea crizei economice*” de dl Aristide Blank și „*La Monnaie*” de dl Alexandru Periețeanu. Ambele au la baza lor concesiuni și colaborări cu capitaluri străine. În cea dintâi se propune concesionarea de terenuri petrolifere și contractarea unui împrumut în franci aur, iar în a doua concesionarea privilegiilor de emisiune ale Băncii Naționale și colaborarea cu capitalul american, în dolari aur.

*

* *

Unii dintre economiștii noștri, în special cei din Partidul Liberal, stăruie mereu în nădejdea și convingerea, că putem trece criza economică și financiară numai prin orânduirea și reducerea cheltuielilor publice și prin sporirea producției, fără să facem sacrificii de niciun soi de concesiuni.

În 1920, aproape toți oamenii politici și economiștii noștri se legănau în această iluzie, izvorită dintr-o firească mândrie națională și dintr-o încredere oarbă în bogăția și puterea de refacere a țării. Azi, în fața realității îngrijitoare, mulți încep să-și revizuiască părerile și să părăsească tărâmul sentimental al iluziilor. Teama justificată a unei prăbușiri plutește în aer. După seria de încercări făcute, se așteaptă dezlegarea radicală, mântuitoare și se caută eroii care s-o săvârșească. Chestiunea principală este, dacă trebuie să ne supunem unui faliment deghizat, cum îl propune dl Alex. Periețeanu, sau putem să ajungem la stabilizarea și ameliorarea valutei printr-o acoperire metalică și o balanță comercială activă, care să ne permită o normalizare succesivă. Putem oare realiza ambele soluții numai prin puterile noastre proprii sau trebuie să apelăm și la străini? Părerea că prin noi înșine putem soluționa criza, astăzi are puțini aderenți. Toată lumea a ajuns la convingerea că fără ajutorul străinătății e imposibil să ieșim din dificultățile în care ne zbatem neputincioși. Dar sprijinul financiar străin în ce condiții să-l cerem și să-l primim?! Asupra acestei întrebări părerile se împart.

Trebuie să avem curajul de a vorbi răspicat și de a arăta tuturor că nimeni nu e dispus să ne scape din încurcătură, să ne ceară sacrificii și compensații. În vremuri ca acestea, este îngăduit să judecăm problemele de stat prin prisma patimilor politice și să le înfățișăm mulțimii neștiutoare în frazeologia demagogiei ieftine și otrăvitoare. Un simț elementar al răspunderii impune oamenilor politici o înfrânare a luptelor de partid și o colaborare cinstită și sinceră până la înlăturarea greutăților ce amenință însăși existența statului.

*

* *

Pentru a găsi calea cea mai bună pe care trebuie să apucăm, vom face o scurtă digresiune.

Principiul autorității, distrus în cursul războiului – cum arata așa de luminos G. Ferrero în lucrarea sa „*La Ruine de la civilisation antique*” – trebuie reconstituit, dacă nu vrem ca întreaga civilizație europeană să se prăbușească în haos. Cele trei imperii – Germania, Rusia și Austro-Ungaria – dispărute, trebuiesc înlocuite cu forțe creatoare și conducătoare noi. Singura putere europeană care și-a păstrat neștirbită autoritatea și care reprezintă o organizație economică și culturală mondială, a rămas Anglia, care în timpul din urmă își consolidează dominația în Asia

Mică, fapt care ne interesează de aproape. Anglia e singura putere care poate ajuta și forța Europa la o colaborare pentru regenerarea ei economică și morală. Principatele dunărene, în prima lor fază economică modernă, au luat un avânt economic și cultural sub influența capitalismului britanic; România e menită să ajungă din nou în orbita acestui capitalism până va putea deveni o zonă de producție autonomă, conducătoare în regiunea carpato-balcanică. De Franța și de Italia – ale căror interese se încrucișează în Marea Mediterană și în Orientul Apropiat cu cele britanice – ne leagă ideea latinătății, comunitatea originii și tradiția de moștenitori ai Imperiului Roman de Apus și Răsărit.

Aceste puteri deocamdată nu sunt destul de tari pentru a ne da singure sprijinul necesar. Forța ce o reprezintă ele în Apus, trebuie să o desăvârșim cu o nouă forță latină organizată aici în Răsărit. Generațiile viitorului vor face desigur toate eforturile pentru reînvierea ideii, dominațiunii și autorității române, poate în forma unei federații de state latine. Fiind în clar cu această situație, schițată în linii mari, simțul realității ne arată, că în epoca de consolidare și de organizare a statului român, calea ce ne poate mântui e cea care duce, prin Constantinopol, la Londra, fără a ocoli și părăsi Parisul și Roma.

*

* *

Trecând la soluțiile economice și financiare practice, cea dintâi problemă care trebuie rezolvată e a datoriilor externe și interne. În soluțiile ce le propunem eliminăm cifrele și calculele, pentru a nu da o prea mare extensiune articolului. Ele se pot face ușor de orice cunoscător în materie.

Datoriile externe trebuiesc consolidate așa fel, ca ele să nu mai greveze bugetul și veniturile normale ale statului, ci să fie amortizate în întregime din noi izvoare de venit. Societățile petrolifere din România s-ar putea constitui într-un sindicat, în scop de a înființa nouă societăți pe regiuni, care să exploateze terenurile statului, după un program științific, tehnic și comercial de mai înainte stabilit și cu scop de a servi politica în materie de petrol a statului român. Statul ar concesiona sindicatului terenurile petrolifere din regiunile în curs de exploatare, în următoarele condiții:

-societățile înființate de sindicat își vor constitui capitalul în lei aur. Concesiunile statului se vor răscumpăra prin acțiuni intransmisibile asigurându-i cel puțin 50% din capitalurile sociale ale societăților. După terenurile concesionate, statul va primi și redevențe proporționale cu producția;

-sindicatului i se vor mai concesiona toate perimetrele de gaze naturale, cu obligația de a constitui o societate cu un program de lucru fixat de stat. Sindicatul va putea ceda terenurile obținute de la stat și societăților petrolifere actuale, pe care, prin fuziuni, le va organiza pe regiuni;

-conducele precum și toate mijloacele de transport și de depozitat vor trece în administrația sindicatului, cu obligația de a le dezvolta, conform unui program fixat de stat;

-sindicatul își va asocia un grup de bănci anglo-franco-italiene pentru realizarea programului său, putând să cedeze grupului străin până la 40% din capitalurile sociale ale societăților ce le va înființa;

-sindicatul va administra și redevențele convenite statului după concesiunile făcute în trecut și după terenurile concesionate lui;

-sindicatul va înființa și organiza societatea „Distribuția” așa cum a fost proiectată de guvernul Averescu, pentru garantarea consumului intern;

-taxele de export ale produselor petrolifere, precum și tarifele acestor produse, destinate consumului intern, se vor stabili de stat, după propunerea sindicatului.

-sindicatul va fi obligat să execute toate angajamentele din trecut ale statului privitoare la livrări de produse petrolifere, în contul dividendelor convenite statului. În viitor statul va încheia toate angajamentele cu străinătatea numai prin sindicat.

-în schimbul acestor concesiuni, sindicatul va impune grupului de bănci străin de a consolida și amortiza datoriile externe ale statului român. Spre acest scop toate redevențele

statului administrate de sindicat, precum și dividendele acțiunilor statului, se vor ceda grupului de bănci până la stingerea datoriei;

-o convenție specială intervenită între stat, sindicatul și grupul de bănci străine va determina detaliile amortizării datoriilor statului;

-organizațiile și operațiunile de mai sus se vor face în baza unei legi speciale și a unui regulament, în care se vor prevedea amănunțit toate dispozițiile, precum și sancțiunile.

*
* *

Consolidarea datoriilor interne se întemeiază pe același principiu, cu oarecare deosebiri în programul de realizare. Statul și societățile particulare exploatoare de zăcăminte aurifere, vor constitui *sindicatul aurului*, cu scop de a organiza societăți de exploatare pe regiuni. Sindicatul va fi organul cu ajutorul căruia statul își va realiza politica aurului. O lege va asigura sindicatului monopolul aurului în România. Terenurile, exploatarea și instalațiile statului, se vor concesiona sindicatului în următoarele condiții:

-concesiunile se vor răscumpăra prin acțiuni intransmisibile, care vor reprezenta cel puțin 50%, în lei aur, din capitalurile sociale ale societăților;

-sindicatul își va asocia un grup financiar anglo-francez pentru exploatarea proiectate, asigurându-i 30-40% din capitalurile sociale ale societăților ce se vor înființa;

-sindicatul va impune grupului financiar străin obligația de a-i împrumuta 20 milioane lire sterline aur, pe care sindicatul le va pune la dispoziția statului.

-până la amortizarea acestui împrumut, sindicatul va încasa dividendele convenite statului după acțiunile sale. Prețul de valorificare al aurului va fi cel mondial. Baterea monedelor statului se va face prin acest sindicat. Principiile de organizare și amănuntele acestor operațiuni, se vor fixa într-o lege specială însoțită de un regulament;

-statul, având la dispoziție cele 20 milioane lire sterline aur, va încheia o convenție specială cu Banca Națională pentru fixarea unui stoc de bilete necesare circulației, iar restul îl va retrage succesiv, pentru tulburări pe piața financiară;

-producția actuală a aurului în România este de 1 000 kilograme pe an. Dacă, minele statului dărăpănate precum și cele particulare, care lucrează cu capitaluri mici, s-ar organiza în exploatare moderne, cu investiții mari, producția aurului ar putea fi sporită ușor până la 25 000 kg anual. La veniturile societăților exploatoare de aur mai trebuie adăugate alte metale ca: argint, cupru, plumb, etc.

*
* *

Soluțiile se bazează pe principiul eliminării etatismului din industrie și comerț. Ambele soluții se pot combina interesând același grup financiar străin la punerea în valoare a bogățiilor menționate. Bineînțeles că propunerile noastre au nevoie de întregiri multe. Studiu complet va apărea mai târziu.

*
* *

Aceste soluții singure, firește, nu pot să înlăture criza economică și financiară. În legătură cu ele mai trebuie luate o serie de măsuri. Vom aminti pe cele mai principale: desființarea tuturor măsurilor restrictive privitoare la comerțul din interiorul țării; completa libertate a exportului, în special a tuturor cerealelor, așa cum s-a proiectat în 1920; prohibirea importului unora dintre articole.

Aceste măsuri vor provoca o scumpire a vieții. Nu mai trebuie să amăgim lumea și să-i făgăduim lucruri irealizabile, ci să avem curajul de a-i spune adevărul. Peste această fază a scumpetei trebuie să trecem. După o perioadă de producție sporită, ieftinirea va urma de la sine.

Impozitele actuale, cu cote revizuite din an în an, trebuie menținute și se vor întrebuința pentru un vast program de reconstrucție (construcții de căi de comunicație, porturi, etc., plata despăgubirilor de război, a bonurilor de rechiziție). Impozitele asupra întreprinderilor industriale existente trebuiesc reduse, iar unele întreprinderi industriale noi scutite de orice impozit pe o perioadă de ani. Numai încurajând astfel industria, vom putea determina industrializarea țării noastre, care dispune de atâtea materii prime.

La înființarea „Creditului industrial” să se asigure participarea industriilor și plasarea echitabilă a capitalului agrar expropriat. Să se reorganizeze Banca Națională, întinzându-i privilegiile asupra întregii României și obligându-o să cedeze statului, în schimbul acestor privilegii, 25% din capitalul social sporit. Iată o seamă de dezlegări la ghicitoarea valutară și a crizei economice. Firește că seria dezlegărilor mai poate fi și trebuie chiar întregită.

1 februarie 1923.

(*Argus*, nr. 2 950 din 21 februarie 1923).

Cărbunii din Valea Jiului

Contract

Între Societatea Anonimă de cărbuni din Salgo-Tarjan (desemnată prin Salgo) și Banca Ungurească de Comerț din Pesta (desemnată prin „Commerce”), legată cu ea în această afacere, ambele în Budapesta și desemnată împreună în această convenție prin „Salgo” – „Commerce”, pe de o parte, și Banca Românească (desemnată prin „Românească”) și Creditul Extern (desemnat prin „Credit”), ambele în București, desemnate în prezenta convenție prin „Grupul românesc”, pe de altă parte, s-au încheiat, în mod legal, acordurile următoare:

1. Grupul Românesc, pe de o parte, Salgo-Commerce, pe de altă parte, se angajază în mod solidar a fonda o societate specială pe acțiuni, cu sediul pe teritoriul românesc, cu scopul de a achiziționa și de a menține în exploatare minele de cărbuni situate în Transilvania, în Valea Jiului, cu toate minele, uzinele și cu tot ce aparține și se leagă de acesta, formând actualmente proprietatea Societății „Salgo”. Constituirea acestei societăți va trebui să se realizeze cât mai curând posibil, cel mai târziu însă în termen de o lună după încheierea păcii și ratificarea ei de către Ungaria și România. Societatea va avea un capital de 100 (una sută) milioane lei format din aportul în natură, făcut de Societatea Salgo conform specificațiilor de mai jos și care va fi evaluat la 90 (Nouăzeci) milioane lei și de aportul în numerar de 10 (zece) milioane lei vărsat pe jumătate de grupul român, pe de o parte, iar pe de altă parte de Salgo-Commerce.

Acțiunile vor fi la purtător și vor avea o valoare nominală de 500 (cinci sute) lei. Statutele vor fi redactate de comun acord de către ambele grupe contractante ținându-se seamă de legislația românească și de stipulațiile prezentei convenții. La fondarea noii Societăți, „Salgo-Commerce” participă în calitate de asociată cointeresată la jumătate și beneficiind exact de aceleași drepturi: toate prerogativele, toate favorurile și toate emolumentele asigurate și lui „Salgo-Commerce” în același chip și aceeași importanță.

Consiliul de Administrație a noii societăți se compune pe jumătate din delegații lui Salgo-Commerce, iar pe jumătate din delegații grupului român, care va avea și dreptul de a desemna pe președintele consiliului, astfel că grupul român va avea în consiliu un delegat mai mult decât Salgo-Commerce. Ambii administratori delegați însărcinați cu direcțiunea vor fi desemnați unul de Salgo-Commerce și unul de grupul român. Părțile contractante se angajează a asigura în această privință ca această proporție egală să fie observată la toate alegerile noi și în alegerile complementare;

2. „Salgo” intră în noua societate, aducând ca aport toate minele de cărbuni formând proprietatea sa în Valea Zsil (Jiul), cuprinzând toate unitățile închise ca proprietatea sa în registrul de mine, în special întinderile duble și simple de terenuri miniere de exploatat și resturile de terenuri miniere atribuite ei în Valea Jiului (Zsil), apoi toate săpăturile libere și toate drepturile la săpături de cărbuni pe care le posedă în acea vale, – în afară de aceasta toate proprietățile de bunuri întrebuițate sub orice raport direct sau indirect, pentru aceste mine de cărbuni, proprietăți situate în Valea Zsil (Jiul) și înregistrate în cadastru sub numele lui Salgo sau fiind numai în mod efectiv în posesia sa, toate imobilele și dependențele lor, cum sunt clădirile la suprafața solului, atelierele, locuințele pentru angajați, locuințele pentru lucrători și alte construcții, – căi ferate de legătură și funiculare, mașini, motoare, instalații de extracție de aerare, de scurgeri de apă și de operațiuni, utilaje și ustensile, într-un cuvânt: toate obiectele și materialul pentru exploatarea de cărbuni, cu toate imobilele și mobilele, toate drepturile și concesiunile de orice natură pe care le posedă Salgo pe teritoriul României în limitele sale fixate prin tratatul de pace, exceptându-se în orice caz stocurile de coloniale alimentare ca: făina, slănina, grăsimi, etc., și materiale ca: lemn, scândură, explozibile, etc., pe care societatea nouă le achiziționează pe prețul de cost. Commerce preia garanția executării de fapt a angajamentelor lui Salgo. Drept compensație a acestui aport, Salgo-Commerce primește de la noua societate acțiuni în valoare nominală de 90 000 000 (nouăzeci milioane) lei valabile ca complet vărsate, din care jumătate proprietatea lor exclusivă, iar jumătatea cealaltă spre a fi vândută în condițiile următoare.

3. Salgo-Commerce vinde grupului român jumătate (50%) din aceste acțiuni adică valoarea nominală 45 (patruzeci și cinci) milioane pe prețul convenit de 19 000 (nouă spre zece milioane) franci elvețieni efectivi. Reglarea plății de cumpărare trebuie să se facă cum urmează:

a) prețul de cumpărare de 19 000 000 (nouă spre zece milioane) franci elvețieni va fi plătit, într-un termen de patru ani cu începere de la fondarea noii societăți, lui Salgo-Commerce, respectiv la ordinul său în franci elvețieni efectivi societății sau instituției desemnate de ea în Elveția;

b) Dacă înaintea expirării acestui termen de patru ani, cursul efectiv al francilor elvețieni la Bursa din Zürich va ajunge 1 (un) leu = 0, frs. 80 centime elvețiene, grupul român va fi obligat să facă plata completă a celor 19 000 000 (nouă spre zece milioane) și a dobânzilor respective până la zi;

c) Dacă la expirarea celor patru ani prevăzuți, cursul efectiv al francilor elvețieni la bursa Zürich va fi superior 1 leu = 0.50 centime elvețiene, Grupul Român va beneficia de o prelungire de termeni de doi ani în aceleași condiții ca și până atunci;

d) După terminarea acestor doi ani – în cazul când în acel moment cursul francului elvețian va fi superior 1 leu = 0,50 centime elvețiene, Salgo-Commerce va examina cu bunăvoință și va face tot posibilul pentru a agree propunerea grupului român de a prelungi scadența pentru o nouă perioadă de doi ani;

e) Grupul român se angajează în mod solitar de a plăti în favoarea lui Salgo-Commerce – în timpul de patru, respectiv șase ani prevăzuți pentru lichidare (cinci) 5% dobândă la 19 000 000 (nouă spre zece milioane) franci elvețieni, dobândă care va fi capitalizată trimestrial, plătită în același timp și în aceleași condiții ca și capitalul;

f) Salgo-Commerce va avea dreptul să ceară, după constituirea legală a societății, de la grupul român, un acout supra sumei de 19 000 000 (nouă sprezece milioane) franci elvețieni plătibili în condițiile mai sus indicate. Acest acout va fi decontat, în mod provizoriu, pe cursul de 1,25 lei (un leu douăzeci și cinci centime= francul elvețian și va fi trecut la debitul lui Salgo-Commerce, pentru a fi reglat în mod definitiv la lichidare finală. Sumele astfel avansate vor suporta o dobândă de 5% (cinci la sută). Grupul român declară că în privința acestei datorii el este debitorul solidar și direct al lui Salgo-Commerce și că Salgo-Commerce are dreptul de a reclama această creanță direct de la grupul român pe cale judiciară sau nejudiciară, fapt pe care noua societate îl recunoaște.

Atât timp cât această datorie nu va fi fost complet plătită, jumătate din acțiunile societății noi cumpărate de către grupul român sau eventual de către cointeresatii lui de la Salgo-Commerce, rămân drept depozit irevocabil în posesia lui Salgo-Commerce și garantează astfel, la fel cu celelalte bunuri ale debitorilor solidari, plata datoriei lor. Cealaltă jumătate va fi remisă chiar din ziua fondării societății în mâinile grupului românesc libere de orice sarcini. Afară de aceasta, grupul românesc se obligă a constitui o asigurare bancabilă pentru angajamentele luate de el, asigurare pe care Salgo-Commerce o va califica drept acceptabilă. Societatea nouă răspunde față de Salgo-Commerce pentru angajamentele grupului român ca garantă și ca oficiu de plată au comptant și declară că acțiunile atribuite grupului român, după plata creanțelor lui Salgo-Commerce devin proprietatea grupului român fără ca să mai fie făcut din partea lui vreă altă contribuție;

4. Salgo-Commerce se angajează a remite noi societăți în cursul săptămânii următoare predarea minelor și tuturor documentelor din posesia sa și care se raportează la obiectele menționate la art. 2. ca drepturi, documente de proprietate, permisiuni de săpături, documente relative la săpăturile libere, certificate, planuri de situații de mine, cărți de mine, contracte în original bilanțuri generale ale afacerii și inventare după cum și situația personalului, etc., cu dreptul de verificare din partea societății. Din ziua predării minelor și a documentelor în toată regula riscurile și pericolele cad în sarcina noii societăți. Din aceeași zi, toate beneficiile provenind din obiectele vândute, revin noii societăți, și din contră, ea ia asupra ei toate sarcinile ce vor surveni, oricare ar fi natura lor, în special impozitele, taxele comunale, primele de asigurare, câștigurile, taxele pentru suprafețele miniere de exploatat, taxele săpăturilor libere, contribuțiile la casa de ajutor a muncitorilor, etc.

Beneficiile de care a profitat prin anticipație „Salgo” sau sarcinile și cheltuielile curente pe care ea le-a avansat vor face obiectul unui decont special între „Salgo” și noua Societate ce se va constitui, și soldul mobil rezultând din acest decomp trebuie să fie lichidat reciproc au comptant în lei.

Debitorii lui Salgo, așa cum rezultă ei în ziua predării, rămân ai lui „Salgo”, pe de altă parte, „Salgo” va plăti pe creditori, reglând datoriile lor în zona predării. Cu privire la operațiunea încasării creanțelor lui „Salgo” noua societate va da tot concursul său amical în acest scop.

Noua societate acceptă toate servituțiile, oricare ar fi numele lor și care grevează unitățile de mine, și proprietățile de bunuri, și care sunt înscrise în registrul de mine sau întregitate în cadastru; pe de altă parte, Salgo-Commerce garantează, în mod special, că unitățile de mine și proprietățile de bunuri sunt completamente libere de orice ipotecă sau alte datorii înregistrate; Salgo-Commerce se angajează a se substitui pe de-a întregul și, eventual, a face necesarul pentru a obține degrevarea în registrul de mine sau în cadastru, pentru a apăra în acest fel noua societate de orice acțiune judiciară, și de orice prejudiciu, care ar putea să

decurgă dintr-însa. Noua Societate acceptă, cu toate drepturile și cu toate obligațiile, contractele, acordurile și convențiile, oricare ar fi numele lor pe care „Salgo” i le-a comunicat în ziua predării și pe care acesta le-a încheiat cu terți în afaceri de furnitură, de arendare, de închiriere, de transport, sau la celelalte afaceri care se leagă într-un chip oarecare cu minele de cărbuni din Valea Zsil (Jiul) sau cu proprietățile de bunuri care aparțin acestora. Cu privire la orice angajament necesar ar fi făcut după încheierea prezentului acord „Salgo” se angajează a consulta asupra orișicărei operațiuni care va depăși cercul afacerilor curente.

Noua societate se angajează a păzi pe „Salgo” de orice acțiune judiciară și de orice prejudiciu care ar putea rezulta din pretențiile formulate eventualmente care trebuiesc efectuate sau la lucrările care trebuiesc executate după ziua predării. Noua societate este ținută de a rambursa valoarea integrală a gajurilor în natură sau în efecte de valoare pe care „Salgo” le-a depus la terți, în urma unor astfel de contracte; pe de altă parte, direcțiunea minelor din Valea Zsil va remite noii societăți pentru aceasta să continue depozitul, gajurile contractuale pe care terții le-au depus la dânsa.

Noua societate va lua în serviciul său din ziua predării lucrătorii, supraveghetorii și servitorii care au fost întrebuințați acum de către „Salgo”. Noua Societate ia cunoștință de faptul că „Salgo” fost reprezentată până acum în Comitetul Casei de ajutor a minelor din Petroșani, conform statutelor acesteia, prin delegați recrutați printre funcționarii minei din Valea Jiului și noua societate intră în locul lui „Salgo” în aceleași drepturi statutare.

În consecință, „Salgo” va transmite, odată cu predarea noii societăți, pentru ca să le păstreze mai departe, bunurile casei de ajutor a minerilor din Petroșani pe care ea le-a păstrat până în aceeași zi. – Noua Societate acceptă pe angajații ocupați actualmente în minele din Valea (Jiului) Zsil și la biroul din Sibiu a lui „Salgo” și urmează a le plăti aceleași apunțamente și emolumente pe care le au avut până atunci în serviciul lui Salgo. – Noua societate răspunde față de cei care au orice fel de drept de reclamare, provenind din sarcinile pe care ea și le-a însușit, „Salgo” fiind de acum înainte liberă de orice obligație și recunoscându-se noua societate ca fiind singură angajată; ea va trebui, la nevoie, să garanteze în mod absolut toate pretențiile ce s-ar putea formula față de „Salgo”.

Într-un cuvânt, noua societate se substituie în toate drepturile și obligațiile pe care le avea „Salgo” față de personal. „Salgo-Commerce” își dă consimțământul său formal pentru ca dreptul de proprietate a societății celei noi asupra minelor și asupra bunurilor cumpărate să fie înregistrate în cadastru și înscris în registrul de mine. Cheltuielile pentru contract și cheltuielile de timbru aferente la partea contractului cad complet în sarcina noii societăți.

5. Până la plata completă a celor 19 000 000 (nouăsprezece milioane) franci elvețieni efectivi, acțiunile aferente grupului român sunt blocate în așa chip încât vânzarea lor, fie la emisiune fie prin operațiuni de bursă nu este admisibilă, fără o notificare prealabilă făcută lui „Salgo-Commerce”.

În caz că o astfel de tranzacție ar fi propusă, „Salgo-Commerce” are dreptul de a cere, ca această tranzacție să se facă în cont comun, astfel ca ambele grupuri de acțiuni reunite să facă obiectul operațiunii financiare. Aceasta constituie un drept al lui „Sago-Commerce”, însă acesta nu este obligat a participa la astfel de operațiuni a grupului român. „Salgo-Commerce” va trebui să facă cunoscut răspunsul său în 15 zile după primirea ofertei. Este bine înțeles, că acest aranjament nu privește grupurile de bănci, de instituții sau de persoane pe care „Româneasca” și „Credit”-ul și le vor asocia la prezenta convenție.

Întrucât o privește pe „Salgo-Commerce”, ea se angajează ca de îndată ce va voi să alinieze o parte sau toate acțiunile noii societăți care îi sunt atribuite, să le ofere grupului român, care va avea un drept de preemțiune pe aceleași preț în termen de 15 zile de la primirea ofertei.

VI. Membri grupului român recunosc Banca Românească ca bancă diriguitoare a grupului lor și se angajează a recunoaște orice comunicare făcută acestei bănci sau de către ea, și orice notificare efectuată pe adresa ei, ca fiind valabilă juridic pentru ei înșiși. Grupul român este deci reprezentat față de „Salgo-Commerce” prin numita bancă. „Salgo-Commerce” recunoaște din partea sa, că banca ungurească de comerț din Pesta să îndeplinească același rol vis-à-vis de grupul român.

Făcut în patru exemplare, din care s-a remis fiecărei părți contractante câte unul.

București, 2 aprilie 1920.

Banca Românească

ss. G. N. Bagdat ss N. P. Ștefănescu

„Salgo”

ss. Weiss

„Commerce”

ss. Weiss

Anexa la convenția din aprilie 1920

Între subsemnații:

Societate Anonimă de cărbuni din Salgo-Tarjan („Salgo”) și Banca Ungurească de comerț din Budapesta („Commerce”), pe de o parte, și Banca Românească din București („Românească” și Creditul Extern („Credit”), pe de altă parte, s-a făcut următoarea convenție, ca urmare la contractul încheiat la 2 aprilie 1920, relativ la constituirea unei societăți cu scopul de a achiziționa și exploata minele de cărbuni situate în Transilvania în Valea Jiului (Zsil).

1. Ambele părți contractante, Salgo-Commerce, pe de o parte și grupul român, pe de alta, se angajează a accepta statul român ca participant la noua societate pe care ele o formează, cu maximum un sfert din capitalul social nominal, cedându-i jumătate fiecare din numărul de acțiuni necesare pentru a completa acest sfert nominal, adică o optime fiecare din ambele părți contractante.

Această obligație va fi eligibilă, în cazul când guvernul român va face cunoscută decizia sa grupului român în termen de un an, începând de la constituirea legală a societății. Statul va plăti acțiunile astfel cedate fiecărui din vânzătorii în parte, pe prețul fixat printr-un acord prealabil între grupul român, pe de o parte, și Salgo-Commerce, pe de altă parte. Drepturile statului român vor fi fixate în acest caz prin statute, în proporția participării sale, atât întrucât drepturile sale se referă la o mărire eventuală a capitalului social cât și relativ la administrația societății. Dreptul de vot la adunarea generală va fi fixat la un maximum de 50 (cinci zeci) voturi pentru certificatul sau indivizibil. Salgo-Commerce își rezervă dreptul, ca în caz când statul acceptă participația sau la caz că nu se va putea ajunge la un acord asupra prețului, pe care trebuie să-l plătească statul, să ceară, în termen de 1 (una) lună începând de la semnificarea făcută de statul român că acceptă, grupului românesc să-i cumpere toate acțiunile pe același preț și în aceleași condiții ca și acțiunile cumpărate prin prezenta convenție.

2. Este stipulat în mod special și s-a înțeles ca, contractul încheiat între Salgo-Commerce și Grupul Român la 2 aprilie 1920 (prezenta convenție nefiind decât o anexă a aceluia contract), după cum și însăși această anexă angajează și sunt valabile pentru grupul român, numai în cazul când autoritățile românești nu se opun.

Făcut în patru exemplare și s-a remis fiecărei părți contractante câte un exemplar.

„Commerce”

ss. *Weiss*

„Banca Românească”

ss. *N. P. Ștefănescu*

ss. *G. N. Bagdat*

„Salgo”

ss. *Weiss*

„Creditul Extern”

ss. *T. Constantinescu*

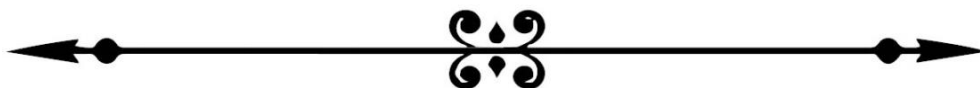
ss. *G. N. Bagdat*

SPOVEDANII

V

AMINTIRI DE LA «LUCEAFĂRUL»

P R E F A Ț Ă¹⁵³

Meritul de a fi luat ființă mănunchiul de amintiri din acest volum revine în parte poetului Adrian Maniu, care a stăruit să țin la radio o serie de conferințe¹⁵⁴ despre revista **Luceafărul** de la apariția căreia s-au împlinit 30 de ani la 1 iulie 1932. La început m-am codit, fiindcă aveam de gând să scriu o lucrare mai întinsă despre mișcarea literară de la **Luceafărul** pe baze de documente inedite și de cercetări care cer răgaz și muncă. Pe urmă m-am răzgândit și am primit invitația dlui A. Maniu, deoarece mi s-a dat libertatea să aleg subiectele și să le tratez cum voi crede de cuviință.

Am ales metoda portretelor literare, învârstând tortul amintirilor cu beteala caracterizărilor și închegându-le într-o frescă, într-o galerie a **Luceafărului**. Galeria, firește, nu e completă. Celor care lipsesc, le cer iertare. În 1929 scrisesem un studiu, intitulat „**Generația Luceafărului**”, identică în bună parte cu generația Unirii. Studiul era destinat pentru volumul „**Drumul spre biruință**” ce stă gata de tipar de la acea dată. L-am scos de acolo și l-am intercalat între conferințele ținute la radio, fiindcă se referea tot la revista **Luceafărul**. Volumul de față, așa cum e alcătuit cred că va fi de folos istoriei literare și va reuși să trezească interesul generației tinere pentru cei ce au așezat o cărămidă, arsă în văpaia sufletului lor, la întemeierea unității culturale și politice a neamului nostru. Nu știu, dacă voi mai ajunge să scriu o lucrare mai amănunțită despre mișcarea literară de la **Luceafărul**.

Corespondența și documentele din arhiva **Luceafărului**, câte au scăpat din focul războiului, le-am pus la dispoziția dlui I. E. Torouțiu pentru a le publica într-un volum de studii și documente literare. Lucrarea despre mișcarea literară, de la **Luceafărul** poate va intra ca „**Introducere**” la un asemenea volum.

AUTORUL¹⁵⁵

¹⁵³ Octavian C. Tăslăuanu intenționa să mențină textul acestei prefețe (scris în martie 1936) și în ediția a II-a, adăugându-i *Nota* alăturată [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁵⁴ Au fost radiodifuzate la 20 ianuarie, 14 februarie, 19 aprilie, 17 mai, 19 august, 20 septembrie, 20 noiembrie, 1932 [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁵⁵ În prima variantă a ciclului *Spovedanii*, volumul al IV-lea – *În ogorul culturii* – avea la rândul său trei volume: *Luceafărul*, *Asociațiunea* și *Crâmpie*. Tăslăuanu își propusese să se ocupe de mișcarea culturală de la *Luceafărul* într-o lucrare de amploare, pentru care alcătuiuse următoarea schiță de plan:

L U C E A F Ă R U L

Contribuții la mișcarea literară din Transilvania (1902-1914)

Epoca *Familiei* lui Iosif Vulcan; Tinerii din Budapesta – Societatea lui Petru Maior; Ardelenii în școlile ungurești; *Libertatea* tinerilor din Orăștie – A. Vlad; Aceleași tendințe în literatură; Caracterul revistei *Luceafărul*; Pe ce forțe literare se rezema la Budapesta; Încercările de a reînvia editurile lui Carcalechi; Mutarea în Ardeal, la Sibiu; Sibiul centru cultural; Mediul prielnic; Primăvara literară; S. Mehedinți; Idealul urmărit; Războiul; Reînvierea la București.

Negăsind răgaz pentru o cercetare sistematică, Tăslăuanu s-a mulțumit să închine *Luceafărului* această carte de amintiri – devenită *Spovedanii V* în noua variantă a ciclului (*Crâmpie* ajungând *Spovedanii III*). Așa cum se arată în prefață, la originea ei a stat un ciclu de opt conferințe, ținute la radio, în decursul anului 1932, la insistențele poetului Adrian Maniu. Cartea a fost întocmită în 1933, reluând textul acestor conferințe, cu excepția evocării lui Chendi, scrisă anume, în aprilie 1933. Capitolul *Generația Luceafărului* fusese scris în 1929 făcând parte din volumul *Drumul spre biruință* (*Spovedanii IX*), din care Tăslăuanu l-a scos pentru a-l introduce în prezentul volum [Gelu Voican Voiculescu].

NOTĂ LA EDIȚIA a II-a¹⁵⁶

N-am schimbat aproape nimic din fondul celei dintâi ediții, deși aş avea atâtea și atâtea de adăugat, căci povestea revistei *Luceafărul* e departe de a fi terminată. Mă voi strădui să o întregesc în alte lucrări.

În ediția nouă public câteva fotografii găsite în arhiva *Luceafărului*, care e cu mult mai săracă decât credeam. Cea mai mare parte din materialul adunat de mine cu atâta sârguință s-a risipit în cursul războiului. Dacă întâmplător s-ar da peste acest material risipit, rog să mi se trimită la adresa de mai jos.

În aceeași adresă rog să mi se trimită și dărilor de seamă pe care unii și alții au binevoit să le scrie despre lucrarea de față¹⁵⁷.

București III, Str. Bruxelles 11 bis

AUTORUL

¹⁵⁶ Prezenta ediție a fost făcută pe baza materialului pregătit pentru această a doua ediție, pe care Tăslăuanu nu a mai apucat s-o publice. S-a folosit un exemplar al primei ediții corectat și adnotat de Tăslăuanu [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁵⁷ Apariția *Amintirilor de la Luceafărul* a avut numeroase ecouri, înregistrate în paginile unor publicații:
Universul, București, 15 octombrie 1936 – Adrian Maniu;
Adevărul, București, 18 octombrie 1936 – Victor Eftimiu;
Preocupări literare, București, an I, vol. II, nr. 4, 1 noiembrie 1936 – nesemnat;
Dimineața, nr. 10 746, 22 nov. 1936 – Ion Clopoțel;
România nouă, Cluj, 22 noiembrie 1936 – nesemnat;
Dreptatea, 1 decembrie 1936 – Virgil Carianopol;
Parlamentul românesc, an VII, nr. 217-218, decembrie 1936 – I. U. Soricu;
Gând românesc, București, nr. 12 decembrie 1936 – Radu Brateș;
Ecoul, Arad, 6 februarie și 6 martie 1936 – Ion Pogana;
Știrea, Timișoara-Arad-Oradea, 7 martie 1931 – Pion (Ion Pogana) [Gelu Voican Voiculescu].

INTRODUCERE

LUCEAFĂRUL

Înainte cu 30 de ani o ceată de tineri a desfășurat o flamură de luptă între zidurile Budapestei, orgolioasa și fermecătoarea capitală a Ungariei milenare. Flamura de luptă a fost botezată *Luceafărul*, după steaua ce simbolizează visurile urzite din tortul de vrajă al idealismului.

Întemeietorii revistei *Luceafărul* erau toți tineri, unii veniți din satele ardelenne și bănățene la Universitatea din Budapesta, iar alții abia ieșiți de pe băncile ocrotitoarei *alma mater*. Unul dintre ei, Aurel P. Bănuțiu¹⁵⁸, astăzi prefect al unui județ din Ardeal, pusese mâna pe o mică moștenire, pe care în loc să o risipească, după obiceiul pământului, în petreceri sau călătorii, a constituit-o ca fond de editură al noii reviste. Aurel P. Bănuțiu a fost primul editor al revistei *Luceafărul*, pusă sub conducerea unui tânăr profesor din Blaj, a lui Alexandru Ciura, un moț din Munții Apuseni, crescut în tradiția lui Avram Iancu. Alexandru Ciura scrisese pe flamura de luptă a tinerimii versurile duiosului cântăreț de la Brașov, trecut peste munți, ale lui Ștefan O. Iosif:

Eu nu-s decât un singur glas din satul
Pierdut în noapte...
Eu nu-s decât un sol, – eu sunt drumețul
Grăbit – și noaptea înapoi mă cere...
Sunt flacăra, pe care o poartă vântul,
Dar trebuie să vie cântărețul!
El va slăvi mareața Înviere:
Veniți cu toții să vestim cuvântul!...

Versurile acestea au fost nu numai programul revistei *Luceafărul*, ci programul întregii vieți a generației *Luceafărului*.

*
* *

La început revista *Luceafărul* a apărut într-o haină modestă de cenușotcă, cu multe stângăcii de diletanți, dar ceata de tineri visători grupați în jurul ei, au vestit mereu cuvântul până când a sosit clipa marelui învieri din 1914. Tinerii din jurul *Luceafărului* aveau toți sentimente românești, sădite adânc în sufletul lor de tradiția milenară a satelor noastre, dar cei mai mulți erau robiți de cultura străină străbătută de curentele cosmopolite ale vremii. Singurul care avea o temeinică lectură clasică, era Alexandru Ciura, scriitorul cu suflet delicat și înzestrat cu o fire blajină, care trăia, însă, departe de cuibul redacției, la Blaj.

Îmi aduc aminte de cea dintâi poezie a lui Goga, apărută în *Luceafărul*, intitulată *Rapsodie* și semnată Othmar, poezie care nu mi-a plăcut și pentru care toamna, când poetul s-a întors la Universitate și l-am cunoscut, i-am făcut muștrări. Ascultați un fragment:

Când ochii tăi stau ațintiți asupra-mi
Și-și tremură ispita lor albastră

¹⁵⁸ A. P. Bănuț (1881-1970), jurist și scriitor, originar din comuna Cohalm [Rupea], Făgăraș. A contribuit cu fondurile sale la înființarea și susținerea revistei *Luceafărul* în primul său an de apariție. Director artistic al *Societății pentru fond de teatru român* (1908-1914). Colaborator la periodicele: *Luceafărul*, *Poporul român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Transilvania*, *Drapelul*, *Familia*, *Revista teatrală*, *Țara Bârsei* etc. Autor al volumelor *Templi passati*, *Umor și satiră din Ardealul de ieri* (București, 1931), *Oameni de ispravă* (Sibiu, 1939). În 1974 s-a publicat o ediție mai largă a *scrierilor* sale prefațată de Petronela Negoșanu [Vasile Netea].

Cu dor prelung, cu dulcea lor sfială,
Frumoaso!
Pe buza ta păcatul când zâmbește
Ucigător al minții înțelepte,
Stăpân tiran al vrerilor păgâne,
Femeie...
Și brațul tău molatic când cuprinde
O undă doar din râul tău de aur.
Atunci...
Să-ncremenești în marmoră cioplită.

Versurile de felul acestora – astăzi așa de la modă, – pe vremea aceea mi se păreau adevărate erezii poetice, nu numai ca formă, ci și ca motive de inspirație. Nu tăgăduiam frumusețea lor, dar eu, – sosit de curând în Budapesta, – crescusem în școala celui mai habotnic naționalism la Universitatea din București și credeam că am datoria sau chiar misiunea de a convinge pe tinerii din capitala Ungariei să cultive nota specific națională în manifestațiile lor artistice. Însuși dl N. Iorga, actualul prim-ministru, într-o scrisoare publicată în nr. 1 al revistei, dădea aceleași îndemnuri. D-sa scria: „*La dvs., preocupările estetice nu trebuie să joace rolul de căpetenie... nu sunteți în așa împrejurări încât să vă consacrați artei pure. Sunteți în luptă și trebuie să vă luptați*”.

De aceea în scurtă vreme, după apariția celui dintâi număr, m-am hotărât să iau asupra mea conducerea revistei *Luceafărul*, iar peste câteva luni chiar editura ei, și am reușit să-i imprim un accentuat caracter specific românesc, grupând în jurul ei, rând pe rând, aproape pe toți scriitorii de seamă ai vremii. Revista *Luceafărul* a devenit un steag de luptă națională, pe care tinerimea de atunci l-a înfipt, cu îndrăzneală, cu entuziasm și cu credință, în cetatea ungurească de pe malurile Dunării, fără să se încumete a bănuși că peste două decenii vor fâlfâi pe zidurile Budapestei triumfătoarele flamuri tricolore ale armatei române cuceritoare.

*
* *

Dintre scriitorii grupați în jurul *Luceafărului*, cel dintâi care a îmbrățișat naționalismul în scrisul său a fost Octavian Goga, un visător simpatic, cu care m-am împrietenit din clipa când ne-am întâlnit. În 1903, în nr. 2 din anul al II-lea al revistei, a apărut, la loc de cinste, poezia *Poveste de anul nou*, semnată Octavian. Era o mărturisire de credință, care începea să împlinească profeția înainte mergătorului Ștefan O. Iosif. Grăind anului vechi, cântărețul Goga spunea:

Stăpânului ce te-a trimis pe tine
Să-i spui c-am plâns și-n plânsul nost-grăit-am:
Din țara lui alt Domn să ne trimită,
Că-l așteptăm cu glasuri de colindă
Și cu miros de prea bună mireasmă
Cu sfântul mir să-i ungem fruntea albă.

Iar după ce noul Domn va tăia spurcatul cap al zmeului ce ține închis „prea frumosul ostrov” al Ardealului, atunci:

Se va-ntinde horă mare
Cât e lunca, cât e plaiul,
Răsuna-va-n codru verde
Vestitor de nuntă naiul.

Și s-or prinde-n fruntea horii
Făt Frumos cu Doina noastră
Și nănașa Consânzeana,
Doamna florilor măiastră!

Și-or juca cu ei alături
Douăzeci și cinci de fete
Cu nălframa de mătasă
Și cu flori de măr în plete.

Se va face joc în ostrov
Cum n-a mai fost chip și modru,
Că s-or prinde-n hora mare
Chiar și paltinii din codru.

.....
Și-a veni să vadă nunta
Mai aproape luna dalbă,
Și-o să vadă fluturi galbeni
Sărutând fire de nalbă.

Era o strună nouă, originală și viguroasă. Cei ce au văzut primirea Domnului Țării Românești în Ardeal după Unire, a Marelui Rege Ferdinand I și a Majestății Sale Regina Maria își aduc aminte de hora veseliei ce s-a încins din Munții Brașovului până în Câmpia Tisei.

În entuziasm și măreție a întrecut chiar inspirația poetului Goga, scrisă, înainte cu un deceniu și jumătate, în săracăcioasa redacție a *Lucașfărului* din Budapesta. Goga a fost cel mai de seamă poet al revistei noastre. Sărbătorirea lui recentă cu prilejul împlinirii celor 50 de ani se resfrânge și asupra *Lucașfărului*, apărut pe orizontul literaturii românești tocmai la Budapesta. Strălucirea talentului lui Goga a împodobit paginile *Lucașfărului*, dar și acesta a avut meritul de a ține mereu înstrunată lira poetului și a-i împleti din raze aureole ce-i încunună fruntea cu nemurire. Poetul Goga, cu activitatea desfășurată la revista *Lucașfărul*, va trece în împărăția eternității.

*
* *

Tot în 1903, *Lucașfărul* descoperă un talent de prozator, pe Ion Agârbiceanu, care își începe colaborarea cu două schițe *În Sâmbăta Floriilor și Mătușa Stana*. La început nu știam cine-i Agârbiceanu. Trimitea manuscrisele cu litere subțiri și îndesate la redacție și pe care le găseam bune le publicam, fără să mă intereseze cine este autorul și de unde vin. În selecționarea materialului, destinat tiparului, nu aveam în vedere decât talentul. După cum am recunoscut de la început talentul în scrisul lui Agârbiceanu așa l-am întrezărit în cele dintâi bucăți, de mai târziu, ale lui Liviu Rebreanu. Simțeam o adevărată bucurie sufletească de câte ori reușeam să descopăr, în vrafurile de manuscrise, scânteirile unei însușiri de scriitor. Rareori m-am înșelat.

Când l-am întâlnit pe Agârbiceanu era student la Facultatea de Teologie din Budapesta. Un flăcău bine legat, sfios ca o fată mare, cu o față cu tăieturi fine și regulate de femeie și cu niște ochi strălucitori de copil, care mereu cercetează și se miră. Am convingerea că Ion Agârbiceanu, dacă ar fi trăit în condiții prielnice scrisului, ar fi ajuns unul dintre cei mai mari scriitori ai literaturii noastre. Avea în el o forță de creație tolstoiană.

*
* *

Rând pe rând s-au grupat în jurul *Lucașfărului* toți intelectualii din Ardeal, înzestrați cu darul scrisului, dintre care amintesc pe Sextil Pușcariu, Ion Lupaș, Ion Borcea și Maria Cunțan.

Au început să colaboreze la revista noastră scriitorii din Vechiul Regat, din Bucovina și din Macedonia. *Luceafărul* a devenit, în câțiva ani, o revistă care întrupa unitatea sufletească a neamului românesc întreg. Apogeul l-a atins în 1903, când trecuse de vârsta plăpândă a tinereții și când nu-i mai era teamă că vânturile crizelor materiale o vor trimite în împărăția odihnei de veci.

Luceafărul ce pâlăpăia sfios la început, abia băgat în seamă de câțiva ochi curioși, ajunsese să strălucească luminos pe cerul vieții culturale românești și își trimetea razele sale în Ardeal, în România liberă, în Bucovina, în Balcani¹⁵⁹ și în Basarabia. Pretutindeni avea cititori. Câteva sute de exemplare treceau chiar oceanul la românii emigrați în America. Cum omul nu se mulțumește cu ce are și mereu se năzuiește spre noi cuceriri în viață, ne-am încumetat și noi să punem temelii unei tipografii proprii și să înființăm un institut de editură românească în centrul capitalei ungurești. În această editură a apărut primul volum de *Poezii* a lui O. Goga, urmat de volumele scriitorilor grupați în jurul *Luceafărului*. Editura ne-a fost însă fatală.

Luceafărul, în 1906, după o eclipsă de câteva luni, a apărut în preajma Negoiului, în Sibiu, unde și-a trăit anii de maturitate până la izbucnirea Războiului Mondial. La altarul credinței pe care o mărturisea revista *Luceafărul* se închinau în Vechiul Regat revistele *Semănătorul* din București, *Făt Frumos* a lui Emil Gârleanu din Moldova și *Ramuri* din Craiova. Fiecare dintre aceste reviste își avea ființa și originalitatea ei proprie, dar toate împreună alcătuiau bolta de stele literare, cu străluciri armonioase, spre care sufletul neamului își înălța imnurile de întregire și rugile de biruință.

*

* *

Mișcarea literară și culturală a *Luceafărului* a fost secondată de mișcarea politică din Ardeal, inaugurată, tot în aceeași vreme, de dnii dr. Aurel Vlad, dr. Alexandru Vaida-Voevod și dr. Iuliu Maniu. Ambele mișcări au triumfat în 1905, când *Luceafărul* devenise o revistă conducătoare a vieții culturale și când comitetul Partidului Național a hotărât să reia lupta parlamentară cu ungurii. Mișcarea culturală-literară a *Luceafărului* se încadraseră de la început în mișcarea culturală românească. *Luceafărul* slujea ideea unității naționale și avea o atitudine pronunțat iredentistă, din care cauză a făcut adeseori cunoștință cu procurorii unguri.

Generația *Luceafărului* a fost generația scriitorilor ardeleni din preajma Războiului de Întregire a neamului, generație care a continuat tradiția cărturarilor ardeleni încă de pe vremea diaconului Coresi din Brașovul veacului al XVI-lea. Generația *Luceafărului* era în cea mai strânsă legătură sufletească cu generația unirii, din Vechiul Regat, reprezentată de scriitorii și de conducătorii lui politici. Activitatea scriitorilor ardeleni a completat pe cea a intelectualilor din România Liberă, și mai ales mișcarea politică a Partidului Național din Ardeal. Sufletul neamului românesc, prin intelectualii săi, era unit înainte de declararea Războiului Mondial. Armata Română a pecetluit cu sânge ceea ce înfăptuiseră de mult cărturarii neamului.

De aceea, și în vremurile de încercare de astăzi, neamul nostru, întregit într-un stat național, să-și pună toate nădejdlile de îndreptare în puterea spirituală și morală a celor ce propovăduiesc o credință și știu să se jertfească pentru ea. Învățătura biblică, care spune: „La început era cuvântul...”, rămâne pururea adevărată¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Puținele acte rămase din arhiva administrativă a *Luceafărului* atestă numeroși abonați în rândurile populației macedo-române și megleno-române. În special la Viria, Bitolia, Monastir, Ohrid și Salonic [Gelu Voican Voiculescu].

¹⁶⁰ Conferință ținută la radio, 20 ianuarie 1932.

GENERAȚIA „LUCEAFĂRULUI”

– Un capitol din viața culturală ardeleană –

Mă bate de mult gândul să scriu un volum despre mișcarea culturală susținută de revista *Luceafărul*, redactată de mine de la 1902 până la dispariția ei în 1920. Nu știu dacă voi avea răgazul să clasez mai întâi materialul din arhiva revistei salvat din valurile pustiitoare ale războiului și păstrat de mine cu sfințenie. Și, pe urmă, nu știu dacă voi găsi clipele de liniște să-l redactez după rânduiala cercetării științifice. O asemenea cercetare ar fi o prețioasă contribuție la mișcarea culturală a Ardealului din preajma războiului și-mi dau seama că nimeni în afară de mine nu o poate scrie, fiindcă nu a trăit-o, zi cu zi și ceas cu ceas, cum am trăit-o eu.

Dar deoarece s-a vorbit de rolul pe care l-a avut generația *Luceafărului*, fără să se pomenească de mine, m-am hotărât să scriu aceste amintiri, pe care doresc din tot sufletul să ajung să le completez cu un studiu amănunțit. Cei ce-au vorbit de generația *Luceafărului* știau bine, că fără mine această generație nu s-ar fi putut numi a *Luceafărului*, deoarece n-ar fi existat *Luceafărul*. Scriitorii consacrați din jurul revistei *Luceafărul* desigur că și-ar fi putut manifesta însușirile literare și în altă parte, dar nu ca o grupare susținută de o revistă cu prestigiul *Luceafărului*. O revistă e și un îndemn la scris, dovadă că unii dintre scriitorii grupați în jurul *Luceafărului* au încetat aproape să scrie deodată cu dispariția lui. Cât am trăit am propovăduit iubirea adevărului și am biciuit fără cruțare pe cei ce s-au încumetat să-l falsifice. De aceea și în aceste amintiri voi spune adevărul întreg, chiar dacă el ar pricinui oarecare neajunsuri foștilor mei tovarăși de muncă, de care m-au despărțit valurile vieții.

*

* *

În vara anului 1902 (1 iulie), când a apărut, la Budapesta, revista *Luceafărul* eram un băiat de 26 de ani, abia ieșit de pe băncile Universității din București, pe care le-am urmat pentru cariera de profesor. Venisem la Budapesta ca funcționar al Consulatului General al României, deși eram cetățean ungar. Revista *Luceafărul* avea caracterul unei publicații a tinerimii universitare, editată de Aurel P. Bănuțiu și condusă de Alexandru Ciura, profesor în Blaj. Un fost camarad de liceu, Luca Rus, căruia i se adresase editura pentru a-i solicita colaborarea, a atras atenția tinerilor din Budapesta asupra mea, așa că de la primele numere, apărute în cursul verii, am făcut cunoștință cu tipografia Birăuțiu¹⁶¹, numită Tipografia Poporului Român, cu editorul Aurel P. Bănuțiu și cu principalul colaborator Dionisie Stoica.

Deși eram persoană oficială la consulatul unei puteri străine, credeam, ca orice tânăr, că am și o misiune mai înaltă, cea de a imprima întregii mișcări literare nota națională și de a chema la colaborare pe cât mai mulți scriitori de peste munți, înfrățind astfel scrisul celor din România Liberă cu cel al ardelenilor subjugăți. Mă socoteam un sol al unirii sufletești. În idealismul meu eram gata să jertfesc bani și timpul liber pentru *Luceafărul*. O spun pentru cei ce vor mai scrie despre revista *Luceafărul*, că dacă nu eram eu, revista pierdea după o jumătate de an de la apariție. Rămânea o încercare ca atâtea altele, care nu lasă nicio dâră în urma lor. În destul de lungă ei viață au fost crize cumplite – crize materiale, firește, dar și morale – din care numai stăruința și îndărătnicia mea au scăpat-o. Pe unele dintre ele le voi smulge din caietul amintirilor.

¹⁶¹ Dumitru Birăuțiu, tipograf originar din Banat. A înființat, la Budapesta, tipografia și ziarul *Poporul român*. A fost un timp și editorul revistei *Luceafărul*, precum și al ziarului *Lupta* (1907-1910) [Vasile Netea].

Ce m-a izbit mai mult, când am luat efectiv asupra mea truda redacției, au fost greșelile de limbă, de gramatică, etc., ce mișunau în manuscrisele scriitorilor ardeleni. Eu, care scăpasem de curând de calvarul filologiei din București – știință care, deși am învățat-o temeinic, nu mi-a plăcut niciodată – mă cruceam de neștiința tinerilor ardeleni în ale limbii românești. Aveau, însă, o scuză, că cei mai mulți erau ieșiți din licee străine în care nici nu se propunea limba română. Pe urmă am cunoscut și pe profesorii de limba și literatură română de la Universitatea din Budapesta, pe titularul catedrei Ioan Ciocan și pe conferențiarul Iosif Șiegescu. Niciunul nu știa carte. Erau oameni aruncați de valorile politice la catedre, pentru care nu aveau pregătirea necesară.

Ioan Ciocan era un țăran inteligent și de treabă, care m-a ajutat în împrejurări grele. Într-o vreme, văzând câtă carte știu, mi-a propus să mă facă urmașul său, dar condițiile politice pe care mi le-a pus m-au făcut să-l refuz categoric. Mi-a cerut să nu mai fac pe naționalistul, ci să devin un agent al înfrățirii maghiaro-române, al cărei scop final era deznaționalizarea românilor. Tot Ciocan m-a scăpat, mai târziu, în preajma războiului, de un proces de înaltă trădare de patrie pentru un articol scris de rusul N. Durnovo, reprodus în *Luceafărul* (1912) sub titlul: *Rusia și războiul din Balcani*. Din această cauză, eu lui Ioan Ciocan i-am păstrat o amintire împodobită de rarele flori ale recunoștinței și l-am apărat de câteori am avut prilejul să o fac împotriva acuzațiilor de trădare de neam.

În Budapesta mai viețuia și Gheorghe Alexici, profesor de limba română la Academia Orientală, de care fugeam la început, fiind socotit trădător de neam¹⁶². Pe urmă ne întâlnim

¹⁶² Dl N. Iorga în *Istoria literaturii românești contemporane*. Edit. Adevărul, București 1934, se ocupă și de revista *Luceafărul*. În vol. II., p. 75 scrie: „Astfel, încă din 1902, la Budapesta, sub influența aceluia profesor cu însușiri de filolog, dar cu sufletul îndoit, care ar fi dorit o împăcare între românii din care veneau și ungurii pe care îi servea, autorul unei istorii a literaturii românești în limba maghiară, Alexici (Alexics), putea începe să apară revista *Luceafărul*”.

Mă întreb: De unde a putut culege dl Iorga această informație? Nu-mi aduc aminte și nu sunt în situația de a controla, dacă Alexici a scris-o undeva. Chiar dacă a spus-o sau a scris-o e o afirmație neadevărată, pe care un cercetător de talia dlui Iorga nu era îngăduit să și-o însușească. Alexici n-a avut niciun rol și nicio influență la întemeierea și la îndrumarea revistei *Luceafărul*. După înființarea *Luceafărului*, noi stăteam de vorbă cu el, siliți de împrejurări i-am publicat chiar și unele articole în revistă, dar între noi era o prăpastie, pe care el o știa foarte bine, fiindcă era destul de inteligent. Dacă e vorba de o „influență”, am avut noi asupra lui una, aceea de a-i trezi și cultiva sentimentele românești, care pâlpâiau în sufletul lui rătăcit. Alexici nici nu avea cultura și știința necesare pentru îndrumarea unei reviste. Apoi Alexici era socotit un trădător de neam, iar noi iredențiști. Cum puteau să se împace aceste două tendințe?

Cum s-a înființat *Luceafărul* se istorisește în volumul de față. Poate altădată se va spune și mai mult. Dl Iorga anexează mișcarea literară și culturală a *Luceafărului*, *semănătorismului*, ceea ce nu e într-o toată exact. În lucrarea de față arăt în treacăt înruderile și poate nu voi muri până când nu voi ajunge să povestesc amănunțit faptele așa cum au fost. La o revistă nu e important și hotărâtor numai ceea ce se scrie în poezii și în povestiri, ci și spiritul de care e călăuzită. Acest spirit îmi aparține în întregime, cu unele șchiopătări și concesii, dar și cu toate manifestările categorice, singurele care trag în cumpăna istoriei. Viața unei reviste, cum a fost *Luceafărul*, e un război neîntrerupt, în care poticnelile sunt firești, dar pentru istorie energia sufletească și biruința e hotărâtoare. Și *Luceafărul* a biruit, deoarece idealul pentru care a luptat s-a înfăptuit. Acest ideal, firește, nu era numai al *Luceafărului*, ci al întregii conștiințe naționale din toate vremurile. Noi cei de la *Luceafărul* n-aveam alt merit, decât că am slujit din răspuțeri o credință moștenită de la înaintași. Același lucru l-a făcut și *Semănătorul* și celelalte reviste care mărturiseau aceeași credință.

Fiindcă am publicat un articol al lui Traian Mihaiu, făcând de altfel toate rezervele, dl N. Iorga se crede îndreptățit a spune că revista *Luceafărul* era lipsită de un „îndreptar sigur”. Pentru dl Iorga nu e hotărâtoare atitudinea revistei în cursul celor 14 ani de apariție, ci un articol publicat la începutul existenței ei. Ciudat fel de a caracteriza o întreagă mișcare literară cu un incident fără nicio importanță. *Istoria literaturii contemporane* a dlui Iorga, așa cum e scrisă, e soră dulce cu *Supt trei regi*, „istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național”. Aceeași lipsă de obiectivitate se întâlnesc în amândouă.

regulat în „Központi Kàvèhàz”, cafeneaua centrală, unde venea, din când în când, și Iancsó Benedek, vestitul istoriograf ungar al chestiunii române, cercetată din punct de vedere unguresc.

Alexici era un om cu știință de carte, vioi și cu un caracter gelatinos. În societatea lui Alexici și Iancsó mergeam cu Goga, care era apreciat de unguri pentru traducerile din Petöfi și mai ales pentru traducerea *Tragediei omului* de Emeric Madách. Alexici, cu firea lui expansivă de boem și cu duhul lui de diavol ademenitor, hotărâse pe Goga să-i dea câteva contribuții neiscălite pentru *Poporul*, un organ de propagandă maghiară, întreținut cu cheltuiala statului ungar și trimis din oficiu tuturor comunelor românești. De această colaborare a lui Goga la *Poporul* s-a aflat – bineînțeles din gura lăudăroasă a lui Alexici – și adversarii poetului i-au aruncat mai târziu în față cuvântul greu de trădător. Studenții nu se puteau pricopsi cu știința limbii și literaturii românești de la asemenea profesori, ale căror cursuri erau cercetate numai de cei condamnați la tortura de a le asculta.

*

Toamna (1902), când s-au început cursurile universitare, am cunoscut întreaga ceată luceferistă. Dintre toți Octavian Goga era cel mai interesant, care își publicase cea dintâi poezie în *Tribuna* din Sibiu și care mai colaborase la *Familia* lui Iosif Vulcan sub pseudonimul Octavian.

Goga era student la Universitatea din Budapesta când a apărut *Luceafărul*. Ceilalți tineri din jurul *Luceafărului* aveau sentimente românești, dar toți, fără excepție, erau robi ai culturii străine, străbătută de curente cosmopolite la modă. Îmi aduc aminte de lupta ce am dus-o cu Dionisie Stoica, teozoful, care voia să convertească pe băieți la noua religie indiană, îndemnându-i să se închine celor șapte karme. Părintele mișcării teozofice era un român Silviu Suciu, înalt funcționar la ministerul de interne ungar, om blând și cumsecade. Teozofia era una dintre rătăcirile cele mai nevinovate al românilor din Budapesta. Cine își va da osteneala să răsfioască primul an al revistei *Luceafărului*, va mai găsi câteva rătăcirii de acest fel, care n-au avut însă nicio urmare și nicio influență asupra vieții naționale a revistei. Ea a rămas un steag de luptă românească între zidurile capitalei ungare.

*

* *

Revista *Luceafărul*, după șase luni de apariție, a intrat într-o criză acută. Criza era de natură materială. Iluziile tinereții s-au izbit de realitatea brutală: lipsa de abonați și lipsa de mijloace ale editurii. Bietul Bănuțiu și-a epuizat micul fond provenit din nu mai știu ce moștenire. Tipografia românească din Budapesta, înființată de Birăuțiu, cu toată bunăvoința ce o avea, nu-i dădea mâna să lucreze pe credit, mai ales când cei ce-l solicitau nu prezentau niciun soi de garanție. Criza era într-adevăr fără speranțe de salvare. Cele dintâi numere de la începutul anului 1903 au putut totuși apărea grație abonamentelor ce se încasau, cu ajutorul cărora s-au achitat datoriile din trecut la tipografie și s-au acoperit cheltuielile numerelor care deschideau anul al II-lea.

După câteva luni criza izbucni din nou, de astă dată învăluind *Luceafărul* în norii negri ai totalei întunecimi. Dacă n-aș fi descoperit între tinerii din jurul revistei talente reale și dacă n-aș fi fost convins de necesitatea unui nou steag de luptă culturală, cred că mi-aș fi văzut de slujba mea de la consulat și lăsam *Luceafărul*, abia răsărit pe cerul literaturii române, să dispară în neagra veșnicie. Ardealul, pe vremea aceea, nu avea decât o revistă literară, bătrâna *Familia* din Oradea a și mai bătrânului Iosif Vulcan. Serviciile pe care le-a adus această publicație culturii ardelenene au fost prețioase, dar ea nu mai corespundea noului impuls de viață națională, care clocotea în sufletul tinereții.

Cel care mă fermecase cu stihurile sale era Octavian Goga, un visător simpatic, cu care m-am împrietenit din clipa întâlnirii și care cedase stăruințelor mele de a-și înstruna lira pentru cântece

naționale. Goga era crescut în mediul românesc al satului, dar urmasa la școli ungurești. Numai după ce fusese eliminat de la liceul din Sibiu a trecut, împreună cu I. Lupaș, la liceul românesc din Brașov, unde a terminat ultimele două clase și bacalaureatul. La vârsta de 20 și ceva de ani omul e însă un „must care fierbe”, își întinde antenele curiozității în toate părțile și-l ispitesc marile probleme, marile curente de idei, pe care cu cât le înțelege mai puțin cu atât le îndrăgește mai mult. Cam în această fază se găsea Goga când l-am cunoscut. Față de creația specific națională avea rezerva celui ce visează la palate, deși trăiește în mizeria bordeielor. Toată ființa poetului vibra de românism, care, la noi în Ardeal, are adânci rădăcini ancestrale, dar credea că satul e cu orizonturi strâmte și sufletul său dorea să aibă aripi care să-l înalțe în zările albastre ale cântecelor toarse din caierul eternității.

Stăruințele mele au triumfat, deși ele băteau la porți deschise, deoarece – cum s-a dovedit mai târziu – adevăratul fond sufletesc al lui Goga era cel național. După *Poveste de anul nou* din anul II, nr. 2 al revistei, apar *Cantorul Cimpoi, De-o să mor* sub un pseudonim nou, Nic. Otavă, compus din Octavian, apoi minunatele *Cântece*, în gen popular, cu strofe ca:

Sus la cârciumă-n Dealu-Mare
De trei zile țin soboru,
De trei zile beau și-mi zice
Din lăută Lae Chioru!

Cânta poporul nostru din Ardeal în aceste stihuri, care s-au popularizat ca toate cântecele frumoase. Aveam probe suficiente să fiu încântat de talentul lui Goga și mă mândresc că de la primele versuri i-am profetit o strălucită carieră literară. *Luceafărul* merita să trăiască pentru a pune în valoare asemenea talente.

*

Ciura scria și el spornic din Blaj, sub pseudonimul Simin. Figura ca șef-redactor, dar cum era să redacteze de la Blaj revista? Din ceata comitetului de redacție cei fără nicio însușire literară s-au înlăturat singuri, nu și fără supărări, așa că până la urmă revista a rămas în sarcina mea și a lui Goga. Literatura ne făcuse frați de cruce, nedespărțiți. Eu îmi alesesem partea cea mai grea și mai urâcioasă, administrația și selecționarea materialului intrat la redacție. Goga îmi dădea o mână de ajutor și își scria minunatele versuri, pe care adeseori le așternea pe hârtie după necesitățile paginajiei. Asupra felului de a scrie a lui Goga voi reveni. Intenția mea era să prefac *Luceafărul* într-o revistă literară și artistică în lege. Din cei grupați în jurul revistei numai eu o puteam face, întrucât aveam întinse legături în lumea scriitorilor. Am început corespondența cu scriitorii din țară cu care mă împrietenisem la *Floarea Albastră* și în tovărășia lui Il. Chendi. La stăruința acestuia am scris, ca student, cele dintâi foiletoane pentru *Tribuna* din Arad, la care el colabora cu sârg. Mai aveam câțiva prieteni din liceu și de la universitate, care puteau să-mi dea o mână de ajutor pentru strălucirea *Luceafărului*. Le-am scris și i-am mobilizat în jurul revistei.

Planuri mari! Dar pentru realizarea lor se cereau și parale. De unde era să scot însă parale? Tinerețea când e călăuzită de o credință săvârșește adevărate minuni. M-am făcut mucenicul *Luceafărului*, jertfeam aproape întreaga leafă pentru acoperirea cheltuelilor de tipar și uitam să mă hrănesc cu zilele. Un somn în miezul zilei mă făcea să uit de ora prânzului, iar seara o plimbare pe malul Dunării ținea loc de cină. Eram mereu în luptă pentru triumful unei idei și eroii nu țin seama de cele pământești. Trăiam în lumea idealismului cu cerul lui albastru, închinându-mă la altarul credințelor mele întrupate în revista *Luceafărul*. Tinerilor de după război, care v-ați trezit în România Întregită, vi se spun toate acestea, ca să vedeți cum și-au jertfit tinerețea cei din generația Unirii.

În ziua de 1 aprilie 1903, s-au anunțat schimbările de la revistă, care în realitate se făcuseră de mult, dar nu le cunoșteau decât cei din intimitatea redacției. Se anunța retragerea lui Aurel P. Bănuțiu¹⁶³ și a comitetului de redacție. Se mai anunța colaborarea lui Șt. O. Iosif, dr. Sextil Pușcariu, Zaharia Bârsan, Vasile Pârvan, etc. Era cea dintâi încercare a *Luceafărului* de a deveni o revistă literară a tinerei generații de scriitori români de pretutindeni. Vasile Pârvan își începuse colaborarea, iar Sextil Pușcariu, în numărul de la 1 aprilie, printr-o scrisoare adresată mie, în care făcea filologie, își răscumpăra făgăduiala de a ne sprijini. Redacția și administrația s-au mutat în locuința mea din strada Zöldfa, compusă din două camere la etajul al III-lea. În câteva zile era o adevărată harababură de numere vechi, de adrese, de manuscrise și de registre. Deodată cu despărțirea de comitetul de redacție, ne-am despărțit și de Tipografia Poporului Român a lui Birăuțiu, în urma intrigilor teozofice ale lui Dionisie Stoica, Dumnezeu să-l ierte acolo unde își doarme somnul de veci.

Apelurile desperate la restanțieri au dat oarecare rezultate, așa că am putut tipări trei numere la Tipografia Franklin, la care am ajuns prin mijlocirea lui Gh. Alexici. Atunci a început prietenia noastră cu Alexici, care mai pe urmă a și colaborat la *Luceafărul*, alături de ceilalți filologi, dr. Sextil Pușcariu și Iosif Popovici. Bietul Alexici era foarte mândru de această tovarășie și nu ne-ar fi dat pe un cap de țară. În această epocă, cei ce se abăteau pe la redacție mă găseau pe mine și pe Goga scriind adresele abonaților pentru expediție. Dezvoltam o activitate febrilă plină de nădejdi. Eram grozav de încântați că duceam singuri pe umeri întreaga redacție și administrație, fără sprijinul nimănui. Încântarea n-a durat însă mult. A sosit vacanța și au plecat toți în toate părțile, lăsându-mă singur să fac ce-oi ști. Fără bani, ce puteam să fac? Revista era iar condamnată să dispară. Amare clipe, de care îmi aduc și azi aminte cu emoție. Când mă frământam, în căldurile caniculare ale Budapestei, să găsesc soluții pentru salvarea *Luceafărului* mi-a bătut la ușă un pribeag, un vechi prieten de la liceul din Blaj, Iosif Șchiopul, un om de o inteligență și de o putere de muncă rară și cu o cultură foarte variată. Șchiopul mi-a rămas – cu oarecare întreruperi de câțiva ani – un credincios și neprețuit tovarăș de muncă până la dispariția revistei în vara anului 1914, când am plecat la război. Pe lângă o halbă de bere, am

¹⁶³ D. Aurel P. Bănuț (mai demult Bănuțiu), într-un foileton intitulat *Cum a răsărit Luceafărul*, apărut în *Patria* din Cluj, nr. 20, din 20 iunie 1934, își ia inima în dinți și îndrăznește, după 30 de ani, să mărturisească taina înființării *Luceafărului*. Este perfect adevărat ceea ce spune. Meritul întemeierii *Luceafărului* îi aparține și l-am recunoscut întotdeauna cinstit. Am scris-o și spus-o de nenumărate ori înaintea d-sale, după cum reiese limpede și din paginile volumului de față.

Bănuț scrie:

„Nevoednicul mai jos iscălit sunt în primul rând vinovat de apariția și existența de la 1 iulie 1902-1 aprilie 1903 a Luceafărului. Iar de la această dată încolo și până la sfârșitul vieții acestuia, vinovat este Oct. Tăslăuanu, el fiind quasi tatăl adoptiv al copilului meu încă crud și plâpând, pe care înțelegerea practică și îngrijirea migăloasă de fiecare zi a acestui treaz și neconținut muncitor a reușit să-l înzdrăvească, să-l crească mare și să-l ducă din izbândă în izbândă, până la glorioasa lui prăbușire, în pragul războiului din 1914”.

Laudele lui Bănuț mă măgulesc, fiindcă lumea nu știe ce suflet entuziast, delicat și fin sălășluiește în acest intelectual al Ardealului. Cât despre „copilul adoptiv”, frate Bănuț, fie așa cum spui, dar eu nu m-aș lăuda cu el, că prea era nevoie. Aș îndrăzni să spun și eu, că l-am zămislit a doua oară. Altfel, zău, n-ar fi avut viață. Ce spun? Era mort de-a binelea. Adu-ți numai bine aminte. La drept vorbind, am fost un făcător de minuni, căci l-am întors pe cărările vieții din lumea cealaltă. De aceea e tot atâta copilul meu cât și al tău. La urma urmei, primesc să fie și al amândurora. Se întâmplă cazuri de confuzie în paternitate. Mama e, însă, certă; frumoasa însuflețire de care eram îndrăgostiți amândoi. Ea e adevărata procreatoare a *Luceafărului*.

Luceafărul a reapărut un an și jumătate și după război, lucru pe care nu-l amintește nici dl Iorga în a sa *Istorie a literaturii contemporane*.

început să făurim planuri și să căutăm mijlocul pentru mântuirea *Luceafărului*. Și l-am găsit, călcându-mi pe inimă și pe mândrie.

Am tratat cu Tipografia Poporului Român a lui Birăuțiu, cu care am încheiat o tranzacție. Tipografia lui Birăuțiu se angaja să ne tipărească revista până la sfârșitul anului, luând asupra sa administrația și încasarea tuturor abonamentelor. Redacția rămânea fără niciun ban. Așa a putut apărea *Luceafărul* regulat peste un an de zile. În vremea aceasta mi-am concentrat toate puterile asupra părții redacționale. Fiecare număr era un pas înainte. Cititorii au început să sporească și, peste un an, m-am încumetat să iau din nou asupra mea administrația, iar peste alt an, în 1905, când *Luceafărul* împlinea trei ani de existență, am ajuns să tipărim revista în teascurile proprii, în *Institutul de Editură și de Arte Grafice-Luceafărul*, înființat în centrul Budapestei. Era o biruință, nu glumă. Povestea e prea interesantă, ca să nu stărui mai pe larg asupra ei.

*
* *

În anul al II-lea, 1903, *Luceafărul* începuse să-și lepede haina de revistă a tinerimii universitare. În toamna anului, într-un articol *Pro domo* făceam eu însuși un apel către tinerimea de la universitățile din Monarhia Austro-Ungară să se grupeze în jurul revistei. Apelul a rămas fără nicio urmă. Fusesse cea din urmă încercare de a trezi o mișcare literară în rândurile tinerimii universitare. După această dată, ne-am văzut de drum, fără să ne mai gândim la vreun sprijin din partea tinerimii de la universități. Destinul a vrut să ne croim cărarea noastră proprie și să smulgem biruința numai ajutați de noi înșine. În cursul anului s-au grupat în jurul revistei o ceată de scriitori tineri de pretutindeni. Pe lângă cei amintiți a mai început să colaboreze Maria Cunțan și un talent nou, Ion Agârbiceanu, dintre manuscrisele căruia am publicat două bucăți, *În sâmbăta Floriilor* și *Mătușa Stana*. Goga făcea progrese. Ajunsese să scrie *Reîntors*, cu note din zbuluciumul sufletesc al tuturor intelectualilor ardeleni, aruncați, de la sate, în babilonia orașelor și cu mărturisiri autobiografice. Versul era mlădios și armonios:

Stăpâne codru, crai bătrân,
Mai ții-le tu minte oare?...
– La umbra unui fir de nalbă,
Plângea o floare de cicoare
Și-un firicel de izmă creață
Se săruta atunci cu Oltul...
Atunci m-am dus în lume eu
Feciorul lui Iosif preotul!

.....
Neputincios mă-ntorc acum
Cu inima și haina ruptă...
Îngenuncheat îți cer iertare,
O, iartă-mă și tu și Oltul!
– Amar și-a ispășit păcatul
Feciorul lui Iosif preotul...

O lasă-ți freamătul să-mi pară
Un mulcom zvon de patrafire,
Ce blând asupra mea-și pogoară
Duoasa lor hirotonire...
Și spune-i vântului să tacă,
Când va porni de-aici la plai:
Că răposatul n-a fost vrednic,
De poala ta, bătrâne crai.

Nic. Otavă triumfase asupra lui *Octavian*, adică inspirația națională asupra celor fără de patrie. Pe vremea aceea eu aveam mai mare încredere în talentul poetic al lui Goga, decât el însuși.

Cu acești colaboratori și cu alții noi pe care i-am câștigat – între care N. Iorga și Șt. O. Iosif – am început anul al III-lea, 1904, cu o îndrăzneală de nebuni. Am tipărit nr. 1 în 5 000 de exemplare pe hârtie velină, cu o copertă în culori, cu ilustrații după artiștii noștri și în 48 de pagini.

Am inundat Ardealul cu el. Cu acest număr, *Luceafărul* a devenit o revistă literară, dacă nu tocmai așa cum o visam eu, dar, în sfârșit, pe cale de a se apropia de culmile artei. În cursul anului 1904, *Luceafărul* și-a cucerit un loc de cinste în mișcarea literară românească. În rândul colaboratorilor au mai intrat Duiliu Zamfirescu, Mihail Sadoveanu, I. A. Basarabescu, George Murnu, Ion Ciocârlan și alții. De aici înainte revista nu mai trebuia să alege nici după colaboratori și nici după abonați. Numărul 2/1904, închinat în întregime Reginei Carmen Sylva, în frunte cu poezia lui Goga *Noi*, scrisă anume pentru acest număr omagial, a stârnit vâlvă și admirație.

Ardealul intelectual pătrundea, prin acest număr, în palatul regal din București, iar între cititorii noștri de aici, făceam o propagandă iredentistă, împotriva căreia nu se putea ridica parchetul ungar, deși-l sfidam cu mărturisiri ca acestea: „*Noi, cei ursiți a tânji sub ocrotirea stăpânilor de altă lege, cu drag și gânduri ce bat la porțile unor idealuri mai largi, aducem prinusul admirației noastre cântăreței Carmen Sylva, distinsei literate sărbătorită și iubită de toată lumea*”.

Și semnam cu numele întreg, periclitându-mi și slujba ce o ocupam la Consulatul General al României. E adevărat, că n-am scăpat de reclamațiile guvernului ungar, după cum se va vedea.

În numărul 1/1904 Goga semnează cea dintâi poezie, la care ținea foarte mult. E poezia *Mortua est*, scrisă sub influența lui Madách, după cum *Clăcașii* sunt inspirați de Ada Negri, iar alte poezii de Petöfi, având chiar o cadență ungurească, de pildă:

Dorurile mele
N-au întruchipare.
Dorurile mele,
Frunze pe cărare,
Spulberate și strivite frunze pe cărare.

Aici voi spune câteva cuvinte despre felul de a scrie a lui Goga, care în anii de idealism și de sărăcie găsisese un culcuș cald și ocrotitor în odăile redacției, unde l-am cunoscut de aproape, până în cele mai intime taine ale sufletului său. Nu voi zugrăvi aici numai pe Goga din 1904, ci și pe cel de mai târziu, până la izbucnirea războiului. Mă voi feri să mă ocup de omul politic Goga din România Mare, fiindcă a evoluat așa de mult, încât nu e chip să mai recunoști într-însul pe „feciorul lui Iosif preotul” de odinioară. Tot ce a făcut în Ardealul subjugat e socotit de dânsul ca un cântec de liră cu „coarde vechi”, care se armonizează numai prin disonanțe cu cobza nouă a trubadurului politic. Goga din 1904 și din 1905 nu era numai un tovarăș de muncă, ci un prieten sincer, iubit și răsfățat. Eu îl socoteam mai apropiat sufletește decât pe un frate și nu exista jertfă pe care n-aș fi făcut-o pentru dânsul fără să mi-o ceară. Necazurile sale erau și ale mele, bucuriile și triumfurile le sărbătoream împreună cu aceeași plăcere. Mă obișnuisem așa de mult cu el, încât sufeream când se ducea din Budapesta și – fire neastâmpărată, cum era – o făcea destul des. Iar când se întorcea, îl așteptam cu fiorii părerii de bine, izvorâți din cea mai curată dragoste. Sentimentele ce le aveam față de dânsul mă făceau poate să nu-i descopăr niciun cusur. Pentru mine atunci era prietenul și omul ideal, înzestrat cu un talent poetic ce trebuia să răzbată.

În lungile plimbări și nopți nedormite îmi povestea cele mai intime gânduri și planuri ce le avea. Povestirile sale aveau nu numai vraja cuvântului cu măiestrie înădit, ci și savoarea parfumului nou și proaspăt de la țară. Acest dar al său de „causeur” i-a rămas și, desigur, e cel mai de seamă dintre cele cu care l-a împodobit natura. Am convingerea, că de-ar fi cultivat narațiunea, ar fi ajuns un mare povestitor. Goga era însă mai presus de toate un intelectual, deci înzestrat cu

un ascuțit spirit critic. Intelectualitatea sa nu era dobândită nici prin lectură metodică și bogată, nici prin o disciplină a cercetării migăloase, ci era înnăscută. O puternică intuiție – în sens bergsonian – suplinea lipsurile pregătirii sale.

La universitate se prepara pentru cariera de profesor, se ducea numai la cursurile care îi plăceau și citea numai ceea ce îl atrăgea. Studiile universitare le-a întrerupt, fără să-și ia vreo diplomă, din care cauză tatăl poetului era îngrijorat și necăjit. Când l-am cunoscut, la Sibiu, în vara anului 1905, pe preotul Iosif Goga din Rășinari, acesta a încercat să mă ispitească ce cred despre viitorul lui Tavi. Când i-am spus, că va fi unul dintre cei mai de seamă scriitori ai neamului nostru, deși vădit măgulit, îmi răspunse ironic: „foarte frumos, da, scriitorii noștri mai toți au murit de foame”.

Poetul Goga a avut totuși un viitor strălucit, clădit pe talentul său literar. Chiar și cariera sa politică se rezemă pe însușirile sale de scriitor. Goga fiind un intelectual, întreaga sa creație poetică e intelectualizată, e călăuzită de idei. El nu făcea înseninări și ciorne de mai multe redactări a poeziilor sale, ci le „clocea” și când erau gata, le așternea pe hârtie, pe cele mai multe aproape fără nicio corectură. „Clocitul” dura uneori săptămâni și luni întregi. Când credea că le-a găsit forma definitivă, mi le spunea, la un pahar de vin sau în plimbările de pe malurile Dunării. Dar totdeauna le mai netezea și îndrepta când ajungeau să fie așternute pe hârtie, adică trecute la eternitate. Așa se făcea, că de câte ori la paginația revistei rămânea câte un loc gol, la un sfârșit de pagină, Goga era gata să-l umple cu o poezie. În câteva rânduri a dictat chiar și la telefon poezii, ca să scoată tipografia din încurcătură.

Când scria poezii mai lungi și mai grele, atunci însemna într-un caiet strofe răzlețe. În aceste poezii, cum sunt *Oltul*, *Plugarii*, *Graiul pâinii*, *Carmen*, *Rugăciune* și altele, cea dintâi strofă care era așternută pe hârtie de regulă era cea din urmă, apoi le „clocea” pe celelalte, care întregeau și ilustraau ideea cuprinsă în strofa ultimă. În acel caiet erau o serie de idei versificate în câte o strofă, două. Pe unele nici n-a ajuns să le întregască și să le dea forma definitivă. Îmi aduc aminte de câteva rămase în fașă, dacă nu cumva ne va face păcăleala de a le publica de acum înainte¹⁶⁴.

Goga, din această cauză, scria destul de greu versurile. El chiar și în poeziile lirice, sentimentale încerca să strecoare o idee. Pentru el versificația cât de frumoasă, dacă nu „spunea” ceva, era o zdrăngăneală goală. Cu toată această pasiune a lui de intelectual pentru fond, era un maestru al formei, al hainei de cuvinte în care își îmbrăca ideea. În *Pribeag* s-a luat la întrecere cu Iosif, zicând: „eu am s-o scriu mai frumos”. Voia să-l bată pe Iosif în ce era el mai tare. Limba lui Goga, crescut în părțile Sibiului, era curată și adânc influențată de limba bisericească și de cea populară. Ca fecior de popă știa toate cântările bisericești, pe care le cânta „pe dinafară” cu glasul lui de tenor liric, plin de duioșie. În cântecele populare atât în cele românești, cât și în cele ungurești, era un maestru. La chefuri cânta o noapte întreagă. Fondul sufletesc a lui Goga, deși în viață se arăta comunicativ și vesel, era de un pesimism bolnăvicios. Originea acestui pesimism trebuie căutată în firea sa de o impresionabilitate feminină, împrejmuțată de un egoism cum n-am întâlnit altul. În afară de persoana sa nu exista nimeni și nimic. Cred că nici dacă s-ar fi putut transforma în însuși Dumnezeu, n-ar fi fost mulțumit, fiindcă omul creat de dânsul ar fi fost după chipul și asemănarea sa. Și Goga socotea că lui nu-i poate semăna nimeni. Toate ființele omenești din lume nu aveau alt rost, decât să-l admire pe el. De aceea se silea să-i vrăjească pe toți prin mijloacele ce le credea potrivite situațiilor și oamenilor ce-i ieșeau în cale. Pe unii îi vrăjea cu inteligența, pe alții cu poeziile sau cu cântecele. Și când simțea atmosfera de superioritate ce reușea să o răspândească în jurul său, în ochi îi străluceau luminile biruinței, iar în clipa următoare umbre de tristețe îi întunecau toată ființa. Soarta de a fi înlănțuit de un mediu, de pământ, îl tulbura, îl durea. În intimitatea sufletului său se înălța peste oameni și peste neamul de care-l lega un

¹⁶⁴ În *Fragmente autobiografice*, Cartea Românească, București, 1934 făgăduiește un volum: *Din larg*.

incident al nașterii. El vedea dincolo de lumea aparențelor, obișnuită celorlalți semeni ai săi. De aici pesimismul său, care e însuși pesimismul vieții spirituale superioare.

În poeziile lui Goga se pomenește des de acest blestem al ființei sale robită de țărână. La repezeală îmi aduc aminte de un fragment din *Solus ero* – poezie care își are tâlcul ei – fragment pe care-l pun sub ochii celor ce s-ar îndoi de spusele mele:

Eu port în mine noaptea și-n bezna ei adâncă
Mi-e sufletul un vultur înlănțuit de-o stâncă;
Ar vrea adâncul bolții cu zboru-i să-ntreataie,
Prin câmpuri de lumină, prin drumuri de văpaie
Să-și scalde ochii tulburi în râuri largi de stele...
– Dar aspra țintuire a lanțurilor grele,
Cu praful sur al pietrii îi înfrățește rostul...
Zadarnic vrea să-și cate în ceruri adăpostul;
Cu glas nebun el urlă și blastămă și țipă
Și sânge cald stropește trudită lui aripă
Și veșnic o să lupte, în patima-i păgână,
Cu bulgării de piatră, cu lumea de țărână...

Poezia e scrisă în 1904 pentru o „domniță bălaie”¹⁶⁵. În creația sa poetică e subiectiv, întreg zbuciumul ființei sale, turnat în versuri, e personal. Se cântă pe sine însuși, de aceea întâlnim des cuvântul *eu*. Pentru a se înălța cu simțirea în sfera generalizării trebuie să implore pe Stăpânul lumii, ca să-i îndrepte inima spre pătimirea altora.

Alungă patimile mele,
Pe veci strigarea lor o frânge
Și de durerea altor inimi
Învață-mă, Stăpâne, – a plânge,
Nu rostul meu, de-apururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi Stăpâne,
Să plângă-n lacrimile mele.

În această strofă din *Rugăciune* se reoglindește întreaga fire a lui Goga. La alți poeți, cum e Coșbuc și mai ales Eminescu, subiectul trece în penumbra sentimentului, care călăuzește și imaginația și ideea. La Goga subiectul, ideea, e în centrul procesului de creație artistică, iar imaginația și sentimentul sunt numai slujitoarele ce înveșmântează ideea. Urzeala poeziilor lui Goga nu e toarsă de emotivitate, ci de rațiune în cele mai dese cazuri. Ideea națională, care predomină în poeziile sale, e de ordin politic, rațional. Când Goga se hotărăște pentru „cântarea pătimirii noastre”, adică a Ardealului subjugat, cântare cu care a cucerit și a biruit, a săvârșit un act politic. Artistul Goga – o știu din mărturisirile lui – n-a fost prea măgulit de biruința ce a avut-o ca poet al Ardealului. El aspira să treacă peste granițele geografice și visurile etnice ale unui neam.

Idealul său era să bată la porțile universului, să-și înstrune lira și să cânte pentru toate neamurile și pentru toate vremurile. La poeziile sale „naționale” se uita ca la niște jertfe, pe care era dator să le aducă petecului de pământ în care s-a născut. Odată și-a bătut chiar joc de ele în niște versuri, care poate se vor mai găsi în arhiva mea. Când a cutreierat Apusul, a și încercat să-și adape inspirația sa în apele civilizației universale și să se înalțe în sferile de idealitate ale

¹⁶⁵ Este vorba de Adelina Olteanu, viitoare soție a lui Octavian C. Tăslăuanu, pe care Goga o cunoscuse la Rășinari în vara anului 1904 [Gelu Voican Voiculescu].

omenescului. Roadele sunt cuprinse în volumul *În umbra zidurilor*, pe care nu-l am la îndemână când scriu aceste rânduri.

Îmi aduc însă aminte că secerișul nu fusese strălucit. Acolo, între străini, și-a dat seama că-l „cheamă pământul” de acasă, că lira sa nu vibrează decât rămânând poet al Ardealului. Când a plecat din nou în Apus, a simțit că nu se mai poate duce singur:

Voi veniți cu mine, oaste nevăzută
Moșii și strămoșii mei din zile moarte.
.....
.....
Morți fără de moarte, voi veniți cu mine.

Din amurgul umed când se face sară,
Sufletul vă simte cum îi treceți pragul,
Ca-ntr-o casă mică, albă de la țară,
Eu vă văd alături, mi-e mai mare dragul.
Sunteți fără număr, popi cu bărbi cărunte,
Cu lumina scrisă-n frunțile senine,
Cercetași de codri și păstori de munte,
Ceată nesfârșită, voi veniți cu mine.

La soborul vostru mintea mea culege
Taine din zapise, rosturi din hrisoave,
Mi se plâng ciobani de călcări de lege,
Și-mi suspină-n noapte rugă de ceasloave.
Ca o cenușotcă mintea mea ascultă
Cum frânturi de veacuri strigă din ruine,
Prinde-abia un picur din vârtoarea multă
Și se-nchină vouă, că veniți cu mine.

Eu din oastea mare nu-s decât solia,
Ucenic cucernic vă vestesc cuvântul
Nu-s decât un fulger smuls din vijelia
Ce-a închis în sânul-i milostiv pământul.

Rămâneți la mine voi întotdeauna
Înfrățiți cu focul sângelui din vine,
Căci se stinge glasul și se frânge struna
Când, în goana vieții nu-ți mai fi cu mine... (ș.a.)

Poezia *Voi veniți cu mine* e din 1913, după ce colindase Apusul. Recunoașterea că-i amuțește lira când se depărtează de inspirația de acasă, din Ardeal, nu e o figură poetică, ci o realitate.

Goga, ca poet, a rămas al Ardealului. Oricât s-a străduit să-și întindă aripile spre a ajunge în sferile largi ale artei superioare, ale artei etern umane, după câteva rotiri forțate s-a întors iar la petecul de pământ al moșilor și strămoșilor săi. Construcția sufletească a lui Goga și mijloacele de plâsmuire sunt rurale și ele au limite fatale. Ceea ce nu înseamnă că într-un sat nu trăiesc zbuciumările etern umane, care pot lua veștmântul artei ce bate la porțile nemuririi, ci numai că viața rurală și mentalitatea cu rădăcinile hrănite de seva țărănească nu poate depăși anumite hotare. În poezia *Mortua est* publicată în volum sub titlul *Frumoasa cea din urma*, Goga s-a luat la întrecere cu Eminescu și a reușit să realizeze una din cele mai bune creații, în care proslăvește femeia, dar mijloacele au rămas tot populare.

În piesa *Meșterul Manole*, Goga a făcut cred cea din urmă încercare – după mine nereușită – de a ataca subiecte din domeniul universalului, străine de arhitectura sufletului său, deși, în piesă, conflictul dintre artist și om e brodat pe o legendă națională. Jertfa cerută de procesul de creație artistică e des întâlnită și la alte popoare și Goga nu avea nevoie să o illustreze cu legenda meșterului Curtții de Argeș. Ideea din piesa *Meșterul Manole* o „clocește” de mult. Mi-o povestea în Sibiu, când ieșeam să hoinărim „pe sub arini”, fermecătoarea pădure din preajma orașului.

Dacă nu mă înșeală memoria scrisese încă înainte de război actul I. Nici cu această piesă, o creație artistică mai grea, n-a izbutit să depășească hotarele concepției de viață din Ardeal, deși a scris-o la vârsta plinei maturități. Simt că merg prea departe în niște simple amintiri despre „generația *Luceafărului*”, că mă pierd în analiza artei lui Goga, ceea ce nu e în intenția mea. De aceea revin și urmez firul întrerupt.

Ceea ce este nou în poeziile lui Goga este melodia limbii, saturată de graiul cărților bisericești și de graiul popular. Muzicalitatea versului e ruptă parcă din Scriptură:

Mult iscusita vremii slovă
Nu spune clipa milostivă
Ce ne-a 'nfrățit pe veci necazul
Și veselia deopotrivă...
Mărită fie dimineața
Ce-a săvârșit a noastră nuntă,
Bătrâne Olt! – Cu buza arsă
Îți sărutăm unda căruntă.

Poezia *Oltul* e scrisă la vârsta de 23 de ani și țin minte sărbătoarea de la redacție când a apărut în *Luceafărul*. Sfârșitul: „Să ne mutăm în altă țară!” era revoluționar și iredentist. Cei de la *Luceafărul* eram toți iredentiști. Împărțeam Monarhia Austro-Ungară aproape în fiecare seară.

Cel mai strașnic, mai profetic, mai mistic și mai îndrăzneț dintre noi era Iosif Șchiopul, care ne înnebunea cu încăpățânata lui credință că împărăția habsburgilor se apropie de sfârșit. Oricât eram noi de iredentiști nu ne-am închipuit niciodată că o să ajungem să vedem cu ochii prăbușirea Austro-Ungariei și întruparea visurilor noastre: România Mare.

Despre omul și poetul Goga aș putea scrie o carte întregă. Într-o vreme mă și bătea gândul să o scriu și începusem să mă documentez asupra părinților și mediului în care a crescut! Tatăl poetului era fecior de țăran din Crăciunelu de lângă Blaj. S-a făcut preot numai după ce slujise ca „strajameșter” în oastea împărătească. La înmormântarea părintelui Goga am zărit un țăran, văr al poetului, care semăna cu acesta la înfățișare. Părintele Goga era om voinic, înalt și oacheș, plin de viață și meșter la vorbă. Mama poetului e fiica popii Bratu din Rășinari. Rășinării spuneau, că poetul e leit bunicul său în toate, și ca fire și ca înfățișare. Popa Bratu era din familie țărănească, dar soția sa a fost o Barciană și familia Barcianu era băștinașă din Rășinari și preoțea de mult din tată în fiu. Era vestită ca o familie de cărturari. Și câte alte documente nu mai adunasem, pe care, dacă nu mă înșel, le mai am. Dar cine-i de vină dacă voia sorții așterne umbre grele între oameni și-i îndepărtează de nici nu se zăresc, oricât s-ar mai întâlni. De altfel în salba acestor aduceri aminte vor mai fi destule mărgele despre poetul Goga.

*

* *

În 1904 își continuă colaborarea la *Luceafărul* Ion Agârbiceanu cu care m-am împrietenit mai târziu, când l-am cunoscut. Sfios, cum era, la început arunca manuscrisele în cutia de scrisori a *Luceafărului* de sub poartă și dispărea fără să fie văzut de nimeni. După ce a văzut că i se publică

bucățile s-a apropiat de noi și a rămas colaborator statornic, un stâlp al *Luceafărului*, susținut numai de mine împotriva lui Goga, care nu voia să-i recunoască niciun dar scriitoricesc.

În realitate Agârbiceanu a rămas un mare talent, care avea însă să se lupte cu îndemânarea scrisului. La Budapesta n-a rămas mult. După vreun an de studiu la Teologie nu s-a mai întors decât în treacăt. Un drac de fată, cu ochi negri și calzi, îl ispitea mereu să se lase de învățătură. Și s-a lăsat. Într-o zi m-am pomenit cu o invitație la nuntă, la care m-am și dus. Agârbiceanu era țaran care a învățat carte ca să slujească la altarul bisericii. Pe tatăl său, îmbrăcat cu straie românești, l-am cunoscut. Ion nu seamănă în partea tătăne-so, care era înalt, spătos și oacheș. Poate aduce cu maică-sa, pe care n-am cunoscut-o. Agârbiceanu e cel mai ideal preot pe care l-am cunoscut. Fără să facă pe sfântul, are o profundă credință care iradiază din întreaga sa ființă. Îi plăcea însă viața, dar nu călca niciodată rânduiala preoțească. Îmi aduc aminte că într-o sâmbătă seara stăteam de vorbă la un pahar de vin. A petrecut cu noi până la miezul nopții, iar la 12 fix n-a mai vrut să guste nicio picătură de vin și s-a retras.

Cu Agârbiceanu am stat mult de vorbă și când era în Orlat, lângă Sibiu, mă duceam și pe la el pe acasă. Într-o vreme i-am botezat, ca naș, pe unul dintre copii. Așa am ajuns să pătrund în tainele gestațiilor sale artistice. Scria cu o ușurință extraordinară și aproape nu transcria.

Manuscrisele aveau, cu toate acestea, puține ștersături și corecturi. Într-o după masă așternea pe hârtie câte două-trei povestiri, fără întreruperi. Romanul *Povestea unei vieți* – mi se pare – l-a scris în patru săptămâni. Limba și stilul lui Agârbiceanu erau, însă, îmbâcsite de ardelenisme și fraze greoaie. La corecturile bucăților care apăreau în *Luceafărul* periam și îndreptam cât puteam, dar nu era chip să lupt cu acest păcat al său, asupra căruia i-am atras adeseori atenția. Nu vreau și nici nu e locul aici să fac o analiză critică a operei lui Agârbiceanu, pe care după dispariția *Luceafărului* nici n-am urmărit-o de aproape. Agârbiceanu ar merita însă, un studiu amănunțit, studiu pe care nu l-a făcut nimeni așa cum trebuie, după cât știu. Nu știu dacă în cursul acestor amintiri, pe care le scriu fără niciun program, așa cum îmi răsar din negura trecutului, va mai fi vorba de „fratele Ion”. De aceea spun aici, de încheiere, că Agârbiceanu a rămas o personalitate mai reprezentativă a Ardealului, decât O. Goga. Acesta din urmă a evoluat așa de mult după război, încât a devenit de pretutindeni și de nicăieri, ca și concepție de viață, deși jură pe crucea „ideii naționale”. În Goga nu se mai găsește aproape nimic din firea specific ardelenească, pe când Agârbiceanu e tot „frache de dincolo”.

*

Mai adaug câteva amintiri răzlețe despre ceilalți colaboratori.

Pe Al. Ciura l-am cunoscut în liceul din Blaj. Era înaintea mea cu un an. După terminarea liceului a studiat Teologia și s-a pregătit pentru cariera de profesor. Când a apărut *Luceafărul* la Budapesta, abia își terminase studiile universitare și abia își începuse cariera de dascăl la Blaj. Nu trăia deci în atmosfera redacției din Budapesta și n-a fost nici mai târziu împreună cu noi. Ne vedeam din când în când, dar ne lega înrudirea sufletească a tinereții și a spiritului nou care pulsa în viața culturală a Ardealului. De aceea ne înțelegeam fără să discutăm și fără să schimbăm prea multe scrisori. Cultura ardelenească era încă sub influența școlii latiniste, mai ales a celei din Blaj, care rămăsese cu tradiția de centru al renașterii naționale. În Blaj trăiau încă colaboratorii și elevii lui Timotei Cipariu. Cu excepția Brașovului și Sibiului, toate celelalte centre culturale ardeleni se orientau mai mult sau mai puțin după Blaj. Ardealul nu era în ritmul cultural al Vechiului Regat, unde începuse să triumfe în literatură concepția populară, adică întoarcerea la graiul și la realitatea țărănească. În Ardeal bătrânii intelectuali scriau și vorbeau limba greoaie făurită de cărturari.

Tineretul grupat în jurul *Luceafărului*, reprezenta spiritul nou influențat de curente de idei din Vechiul Regat. Al. Ciura, deși la Blaj, era unul dintre crainicii acestui spirit, care nu se mărginea numai la inovația limbii și literaturii scrise, ci reprezenta o nouă concepție, a

naționalismului militant. Al. Ciura era de fel din Munții Apuseni și în toată ființa lui avea blândețea și visarea moșilor. Ca profesor secundar era o podoabă a liceului din Blaj. În literatură descria viața de la țară și scene din viața studentească. Scrisul lui era mult apreciat de cititorii *Luceafărului*. Ciura, dacă ar fi trăit împreună cu noi și dacă ar fi scăpat din atmosfera mocnită de la Blaj, ar fi ajuns să urce alte culmi în creația artistică, fiindcă sufletul lui era înzestrat cu strune fine de o sensibilitate rară, de maestru. Așa, l-au furat valurile vieții și l-au dus la limanuri la care poate n-ar fi dorit și n-ar fi meritat să ajungă.

*

Trebuie să mă opresc câteva clipe și la Iosif Șchiopul, care a fost un tovarăș prețios al *Luceafărului*. Șchiopul era din Reghinul săsesc, de la noi de pe Valea Mureșului, și l-am cunoscut în liceul din Blaj, unde și el era cu un an înaintea mea. Pentru el am făcut o grevă, despre care voi da amănunte în amintirile mele despre viața de student, în care mă voi strădui să zugrăvesc atmosfera din Blaj, pe care a descris-o și el într-un volum, *Pribeag*, mi se pare. Șchiopul era un om rar. Învățase electrotehnica la München și dintr-o slăbiciune sentimentală avusese o aventură, care i-a zdrobit cariera. Așa a ajuns gazetar și pe unde n-a colindat bietul om, urmărit pretutindeni de dușmănia umbrei din tinerețe, pe care răutatea omenească i-o arunca brutal în față, ori de câteori încerca să prindă aripi, susținut numai de marile și incontestabilele sale merite personale.

La *Luceafărul* – după cum am pomenit – a venit în vara anului 1903, când revista abia împlinise un an de existență și când se găsea în cea mai cumplită criză. Era un pribeag fără căpătâi și parcă-l văd și acum în costumul sumar, fără niciun bagaj, cum a intrat în biroul meu de la consulat. Trebuie să mărturisesc, că mi-a fost de mare ajutor, deși din veniturile sărace ale revistei nu-l puteam plăti, decât când și cum da Dumnezeu. Mai colabora în dreapta și în stânga pe la cele ziare, care și ele îl plăteau ca vai de lume. Șchiopul era un om rar, fiindcă știa de toate, era învățat cu necazurile și în cele mai grele încurcături trântea o glumă și ne făcea să râdem. Nu era domeniu în care Șchiopul să nu fi fost acasă sau să nu aibă măcar o vagă idee. Poseda cele mai variate cunoștințe, știa mai multe limbi străine și era înzestrat cu o putere de muncă fără pereche. Nu se dădea înlături de la orice însărcinare, oricât de ingrătă ar fi fost. Când am înființat tipografia a avut și el zile ceva mai bune. A înființat foaia umoristică *Nuielușa*, care era ocupația lui de predilecție.

Eu îi păstrez cele mai frumoase amintiri, fiindcă era un suflet bun, o inimă caldă și un prieten și la bine și la rău, și când era nor și când era senin.

*

Dr. Ion Lupaș era coleg de clasă cu Goga, băiat de țaran din Săliște, care urma istoria la Universitatea din Budapesta, când l-am cunoscut. Slab clădit și cu vocea voalată, îmi făcea impresia unui om bolnav, dar prin o viață sobră și regulată, călăuzită de disciplina unei voinți, a biruit și azi, când scriu aceste rânduri, e tată de familie și profesor universitar la Cluj, unde a trecut, în România Mare, de la Seminarul Andreian din Sibiu. Într-o vreme fusese și protopop în comuna natală, Săliște. A fost un permanent colaborator al *Luceafărului*, dar era mai apropiat de Goga, decât de mine. Contribuția lui Lupaș era prețioasă, deoarece era un om bine pregătit, care prin muncă ordonată a suplinit lipsurile educației științifice, incomplete din cauza mijloacelor materiale restrânse. De câte ori revista avea nevoie de un articol ocazional privitor la trecutul din Ardeal, mă adresam lui și întotdeauna era gata să-l scrie spre mulțumirea noastră și a cititorilor.

Lupaș era, însă, un om care nu-și prea deschidea sufletul și nici nu lua parte la zburciunările, la nesfârșitele noastre discuții, în care se elaborau planuri și acțiuni sau se lămurau probleme. Cu toate acestea trăiam într-o comunitate sufletească și ideea națională era cea care ne unea și care ardea în văpăi și în sufletul sălișteanului nostru. Pentru ideea națională Lupaș a fost închis în temnița ungurească din Seghedin, unde a scris admirabila lui monografie despre Șaguna,

cu care s-a făcut celebru. Activitatea lui Lupaș nu a fost legată de *Luceafărul*. Colaborarea la revistă pentru dânsul era o ocupație secundară, cea principală fiind cercetarea trecutului, căruia i-a închinat o serie de lucrări. Cu toate acestea Lupaș rămâne unul dintre reprezentanții de seamă ai „generației *Luceafărului*”.

*

Cu Sextil Pușcariu fusesem coleg de clasă la liceul din Brașov. Dintre colegii mei din copilărie doi înși s-au specializat în cercetarea tainelor limbii și literaturii românești: Sextil Pușcariu și Nicolae Sulică. Acesta din urmă era „trocar” din Scheiul Brașovului, înzestrat cu frumoase însușiri, întunecate însă de unele păcate. Când mă ocupam și eu cu Filologia, îl apreciam și cred că știința românească a pierdut în el un cercetător de seamă. Soarta și norocul omului. Cum o pornisem și eu în tinerețe, dacă nu risipeam atâta energie pentru alții și dacă împrejurările mi-ar fi fost prielnice, știu că aș fi ajuns să las în urma mea altă dâră de lumină, alte isprăvi mai durabile.

Sunt mulțumit și cu ceea ce am făcut, fiindcă nu am fost niciodată stăpânul vrerii mele și al gândurilor mele. Valurile vieții întotdeauna m-au silit să lupt din greu și să mă resemnez în situații umilitoare pentru aspirațiile și însușirile mele. De aceea nu condamn și nu judec pe nimeni, mai ales după calvarul deziluziilor din România Întregită. Bietul Sulică – oricâte greșeli ar fi săvârșit – merita să ajungă înaintea altora la o catedră universitară. Sextil Pușcariu e din Bran, de unde se trage neamul Pușcăreștilor atât de bogat în vlăstare cu învățătură de carte. E de prisos să spun că Sextil Pușcariu e una din mândriile științei românești. În cadrele acestor amintiri ar fi o lipsă de seriozitate din partea mea să fac aprecieri asupra activității sale filologice, deși i-am citit toate lucrările. E destul să spun, că e unul dintre întemeietorii metodelor științifice în cercetările filologice. Academia Română i-a încredințat direcțiunea *Dicționarului limbii române* care e în curs de publicare.

I-am scris de la primele numere ale *Luceafărului*, rugându-l să ne dea o mână de ajutor și ne-a dat-o cu multă și statornică dărnicie până la încetarea revistei la izbucnirea războiului. Întâi ne trimitea articolele și studiile din Viena și pe urmă din Cernăuți. Sextil era prieten cu cei mai de seamă scriitori contemporani și, pe lângă știința filologică, se ocupa și cu istoria literară. Când eram la „Asociațiune” mi-a trimis, (pentru *Transilvania*), *Istoria literaturii vechi*, una dintre cele mai bune din câte s-au scris. El a înființat la *Luceafărul* rubrica *Foi răzlețe*, cu ajutorul căreia popularizam scriitorii români mai noi în Ardeal. A fost o idee bună, care a contribuit la închegarea culturală a neamului nostru. Contribuția cea mai prețioasă erau studiile literare și scrisul lui Sextil a contribuit mult la prestigiul revistei. A fost un prieten căruia îi păstrez sentimente de recunoștință și de cea mai curată dragoste.

*

Într-o vreme mă ispitea gândul să scriu un studiu despre „Vestalele *Luceafărului*”, adică despre colaboratoarele noastre destul de numeroase. Când stau să le înșir, așa din memorie, nici nu știu dacă le mai țin minte pe toate și n-aș vrea să supăr pe niciuna, dacă se mai găsesc în viață.

Nici nu știu cu care să încep. A. O. Maior a avut un rol de adevărată vestală și despre ea voi vorbi, poate, mai târziu. Zglobia Simina Bran, cu versuri ca fulgii de păpădie, era Claudia Goga, sora poetului. Întreaga familie Goga avea înclinări la scris. Masiva Elena Farago, care ne trimitea versurile din Craiova, avea o cultură aleasă, care se resimțea în tot ce plăsmuia. Trista Ecaterina Pitiș era profesora la Școala „Asociațiunii” din Sibiu și scria versuri cu ciripit de pasăre pribeagă destul de des. Furtunatica Alice Călugăru trimitea perlele sale din Paris. Până astăzi nu știu cine e.

Într-o zi m-am pomenit cu o scrisoare și în colț cu fotografia unui îngerăș abia născut, iar sub fotografie: „Iată cea mai reușită poezie pe care am făcut-o”. Misterioasa colaboratoare m-a pasionat, fiindcă versurile ei erau minunate. Nu vreau să răsfoiesc colecția revistei și să reproduc

câteva, deoarece nu știu pe care aş alege-o și nu pot răscoli nici arhiva, unde trebuie să se găsească scrisori de ale ei, în care îmi dădea știri despre ea. Oricât am dorit să o cunosc, n-am reușit spre marea mea părere de rău. A scris și în franțuzește sub pseudonimul Alice Orient.

La cea din urmă vestală mă opresc și vreau să-i închin câteva rânduri toarse din caierul celor mai eterice sentimente și înmuiate în apele celei mai duioase gingășii. Într-o zi de toamnă am pornit-o „pe sub arini”, la Sibiu. Ploaia bura încet și trist, iar de pe frunzele veștede ale copacilor picurau stropi grei, ca lacrimile. Cum eram necăjit și nu voiam să dau ochi cu suflet de om, deși parcul era pustiu, m-am abătut pe potecile ferite, pe care le iubeam pentru liniștea și singurătatea lor. Mergeam cu capul în pământ frământat de furtuna gândurilor mele. La o cotitură, pe o bancă așezată sub un mesteacăn cu foi galbene, zăresc o ființă stând cu fruntea îngropată în palme. N-o mai puteam înconjura. Voiam să trec nepăsător, fără să-i tulbur visurile. Când am ajuns în dreptul ei, aud un „bună ziua”, sfios, rostit parcă din trunchiul copacului. Mă opresc și o recunosc. Hainele ei erau pline de foi veștede, iar mâinile întinse spre mine umede de ploaie. În gândul meu: „Iată o ființă și mai tristă decât mine”. Așa o țin minte pe Maria Cunțan. De câte ori mă gândesc la ea, îmi apare ca o pasăre părăsită, cu aripile frânte, aruncată de vijelia vieții într-o pădure pustie. O ființă a nimănui. Portretul ei așa ar trebui zugrăvit.

Fiindu-mi milă de ea, am chemat-o să ne plimbăm împreună. Abia s-a putut ridica de pe bancă. Îi înțepeniseră picioarele de umezeală. A început să-mi povestească nenorocirea singurătății în care trăiește, neînțeleasă de nimeni, fără un cămin al ei și fără o rază de iubire. Vorbea încet, cu glas de mărturisire, întrerupt de suspinuri amare... „Aș vrea să mor” – fu încheierea scăldată în lacrimi. Am căutat să o mângâi, să o încurajez, deși o înțelegeam așa de bine. La această întâlnire a noastră se referă strofa ei:

Vine primăvara...
Tu vei trece iar
Pe lângă dumbrava
Unde-am plâns amar.
Lavița-nvechită
Va tânji-n apus,
Povestind durerea
Celor ce s-au dus.

Maria Cunțan era fiica profesorului de muzică de la Seminarul Andreian, un bătrân cu plete lungi, semăna cu un sfânt din icoanele pravoslavinice. Trăia, când am descălecat în Sibiu. Poeta era o ființă mititică, prizărită, încărcată de anii primăverilor trăite, de o sensibilitate de mimoză, cu farmecele femeiești trecute. Nu trăiau în ea decât ochii de cicoare, în lumina cărora străluceau comorile din sufletul ei trist și dornic de iubire, pe care l-a cântat în versurile ei.

Nu-i puteam da decât o atentă și delicată prietenie. Îmi răspundea cu versuri la *Luceafărul*:

În locul unei prietenii
Ce moare pe ruine,
De-ai fi-ncercat a mă iubi
Și-a mă-nțelege bine,
Aș fi avut iubirea ta,
Izbândă-n vremuri grele
Și-o primăvară răsărea
Din iarna vieții mele.

Biata Maria Cunțan! Unde își va fi adăpostit căpătâiul la bătrânețe?

Alt colaborator și prieten din Sibiu era Ionel Borcea, după tată de origine din Săliște, iar după mamă din Rășinari. Făcea parte dintr-o familie de oameni cumsecade, la care mă duceam întotdeauna cu drag și cu adânc respect pentru cultul căminului, pentru căldura și curățenia sentimentelor cu care eram primiți, eu și soția mea Adelina. Era și o familie de cărturari, care citea mult și discuta curente de idei ale vremii. În sânul acestei familii am petrecut cele mai senine ceasuri cât am stat în Sibiu. Ionel Borcea, cel mai mic dintre frați, făcuse studii temeinice în Germania și era profesor la școala de fete a Asociațiunii. El însuși o fată mare. Nu trăia decât pentru școală și pentru îndeletnicirile sale intelectuale. Noi, ceilalți, eram iubitori de viață, îi vămuiam toate plăcerile cu o risipă de energie pe care numai exuberanța tinereții o dăruiește unor muritori, înzestrați cu rădăcini viguroase de acasă.

Ion Borcea, deși părea o frumusețe de bărbat, nu-și putea permite acest lux, din cauza plăpândeii lui constituții. Pe urmă fiecare dintre noi culegea plăcerile vieții cum și unde le putea găsi pentru a-și satisface o desfătare sufletească. Firea lui Borcea ocolea petrecerile zgomotoase și praznicile închinat lui Bachus, pe care unii dintre noi le savuram cu o pasiune păgână. Ne-a legat repede o prietenie durabilă, care n-a fost curmată decât de neașteptata lui moarte. Atunci am scris câteva aprecieri asupra activității sale din care reproduc fragmente:

„Prietenul nostru regretat a fost o conștiință întreagă, o personalitate distinsă în mijlocul atâtor figuri și figurine indefinite, cu contururi ce se pierd. Sub înfățișarea aceea de cuviință și modestie, de discreție delicată și de blândețe pulsa o viață din plin. Intimitatea delicioasă a plimbărilor cu el sau a ungherului discret dezvelea adeseori momente de revoltă în care nu se mai putea stăpâni, arăta păreri și judecăți a căror dreptate necruțătoare, bărbătească, te făceau să ridici mirat, ochii spre fața lui serioasă, aproape războinică de para privirilor. În orice chestie culturală sau politică, în aprecierea persoanelor cu rol public avea o orientare sigură, uneori foarte bogată, o judecată călăuzită de normele unei pregătiri conștiințioase și ale mentalității pe care i-a dat-o cunoașterea dezvoltării culturii românești”.

Acest suflet s-a stins în iubitul nostru prieten.

Pe semne – aceasta-i a vieții lege:

Să fii pe sure drumuri călător...

Va fi simțit Ion Borcea, când a scris versurile acestea, vreo adiere de suflu geros al unui sfârșit apropiat?... Cine ar fi știut să citească în sufletul frumos, armonios, al unui bărbat așa de bun, de fără prihană, cum a fost prietenul nostru cel atât de mult jelit, încât la vederea florilor ce-i vor împodobi mormântul, vom întreba, strângându-ni-se sufletul de durere:

Sorbit-ai din adâncuri de pământ
Acea mireasmă dulce, 'mbătătoare?
Sub glie doarme și visează-un sfânt,
În pace de dureri alinătoare,
Pe care n-a găsit-o pe pământ...
Ești visul lui cel drag, albastră floare?

Despre ceilalți din „generația Luceafărului”, cum sunt Onisifor Ghibu și Victor Stanciu, altădată, când voi zugrăvi și atmosfera intelectuală a Sibiului. Pe urmă, nu pot uita pe Z. Bârsan, Il. Chendi, G. Bogdan-Duică și pleiada de scriitori din Regat.

Acum prefer să fac o paralelă între mișcarea culturală și cea politică din Ardeal de la începutul veacului în care trăim. Cu biruința mișcării literare și culturale a *Luceafărului*, care se accentuează în 1904-1905, coincide și biruința noului curent politic al „activiștilor”, în frunte cu dr. Aurel Vlad, dr. Al. Vaida-Voevod și dr. Iuliu Maniu. Ca și cititorii neinițiați în istoria modestelor lupte politice ale românilor din Ardeal să poată înțelege despre ce este vorba, trebuie să li se dea câteva lămuriri sumare asupra „pasivității” și „activității” politice a fruntașilor de peste munți.

Ungurii, sub conducerea lui Ludovic Kóssuth, au făcut o revoluție, în 1848, împotriva Austriei, cerând independența Ungariei. Revoluția ungurească a fost înfrântă și în 1867 s-a încheiat „dualismul”, un pact pe 10 ani între Austria și Ungaria, prin care aceasta din urmă dobânda numai o neatârnamare relativă, fără a primejdui unitatea Monarhiei Habsburgice, de atunci numită austro-ungară. Pactul dualist a fost încheiat de partidul lui Francisc Deák, care recunoștea caracterul poliglot al Ungariei și de aceea a pregătit legea naționalităților din 1868, un fel de lege a minorităților din vremea de după război. Împotriva partidului lui Francisc Deák luptau două partide ungurești: a lui Coloman Tisza – tatăl lui Ștefan Tisza din cursul Războiului Mondial – care voia o *uniune personală* și cerea un stat național maghiar; apoi Partidul Independent, numit kóssuthist, care cerea completa independență a Ungariei și maghiarizarea tuturor naționalităților.

Românii erau amestecați în toate partidele politice maghiare. Cea mai mare parte dintre români erau constituiți în Partidul Național, care, alături de celelalte naționalități, cereau cele mai largi drepturi. Luptele parlamentare ale românilor n-au avut niciun rezultat. De aceea, după cum ungurii opuneau o rezistență pasivă față de Reichsratul din Viena, s-au hotărât și românii, prin programul de la 1881, să ceară independența Transilvaniei și să nu mai participe la lucrările parlamentului din Budapesta. Această rezistență pasivă față de lucrările parlamentului e cunoscută și în anele politice din România Mare, bineînțeles sub altă formă. Națiunea română din Ardeal nu recunoștea parlamentul ungar din Budapesta și nu participa nici la alegeri, ci cerea o Transilvanie cu dieta ei, care nu se putea realiza decât în cadrele unei federalizări a Monarhiei Habsburgice. Această luptă politică a românilor din Ardeal se numește *pasivitate*, care a culminat în procesul Memorandului din 1894, când fruntașii Partidului Național au fost întemnițați. Împotriva acestei *politici de pasivitate* s-a pornit un *curent de activitate*, adică de participarea românilor la luptele parlamentare din Budapesta. Pentru curentul activist luptau tinerii, care s-au manifestat prin foaia *Libertatea* din Orăștie, apărută în iarna anului 1901, cu vreo jumătate de an înaintea *Luceafărului*. În 1903, dr. Aurel Vlad, un tânăr avocat, rupe gheața pasivității politice. Candidează, cu programul Partidului Național Român, în cercul electoral Dobra și e proclamat ales deputat la 6 iunie 1903. Mare zarvă în întreg Partidul Național Român, organele căruia osândeau pe ambițiosul avocat din Orăștie, care a îndrăznit să calce disciplina de partid.

Noi cei de la *Luceafărul* l-am întâmpinat cu simpatie și cu entuziasm. Când a venit la Budapesta, am fost unul dintre cei dintâi care am căutat să-i fac cunoștința în cafeneaua Lägerhorn, unde se întâlneau românii. Am fost de față și la debutul său parlamentar, care a avut răsunet, deși vulpile bătrâne – ca Apponyi, Tisza, etc., – îl priveau cu dispreț. Vlad era o fire nervoasă și ursuză, n-avea nicio mlădiere și nicio finețe intelectuală, deși nu era lipsit de deșteptăciune. Când vorbea, parcă pocnea dintr-un bici. Frazele înțepate, scurte, rostite cu un glas tăios erau însoțite de un gest violent al mâinii drepte, cu care plesnea mereu în vânt. Când a vorbit întâia oară în parlament, vecinii din bănci s-au speriat și au fugit de lângă el, ca să nu-i atingă cu vreo palmă. În parlamentul ungar, ce putea să facă un singur reprezentant al Partidului Național Român, care era dezaprobat și de conducerea partidului?

Alegerea ca deputat și activitatea parlamentară a lui dr. Aurel Vlad a avut însă alt rezultat. A împărțit Partidul Național în două tabere, una în frunte cu bătrânii care susțineau *pasivitatea*, iar

alta a tinerilor în frunte cu dr. A. Vlad, care cereau abandonarea pasivității și participarea românilor în luptele politice. Aceștia s-au numit *activiști*. După câțiva ani de discuție și de frământări, în 1905, Congresul Partidului Național, ținut în Sibiu, cu majoritate de voturi a hotărât părăsirea *pasivității* și participarea românilor la luptele parlamentare în baza programului din 1881, care a mai fost întregit cu câteva puncte. Unii dintre *pasiviști*, cum a fost grupul Mocsonyeștilor din Banat și *Gazeta Transilvaniei* a lui Aurel Mureșianu din Brașov, au mai rezistat încă pe poziții, dar covârșitoarea majoritate a „intelligenții” din Ardeal, urmată de masele populare, a participat la luptele politice, cucerind tot mai multe locuri în parlamentul din Budapesta. Șeful Partidului Național Român, badea George Pop de Băsești, era un om simplu, care ajunsese în fruntea partidului ca cel mai bătrân, fără să ia însă parte la directivele politice ale ardelenilor.

Sufletul Partidului Național Român era pe vremea aceea dr. Vasile Lucaci, înzestrat cu un remarcabil talent oratoric și împodobit de aureola de martir. Lucaci era preot crescut în *propaganda fide* din Roma. În tinerețele sale publicase *Revista catolică*, în care făcea filosofie creștină. Revista aceasta am citit-o aproape în întregime acasă la tata, care avea, ca și mine, patima de a colecționa publicațiile periodice. Lucaci, cum a intrat în politică, a atras atenția asupra sa prin retorismul său învățat după arta oratorică a școlii iezuite. Avea o figură frumoasă și simpatică de român și o voce puternică plină de tunete. În procesul Memorandului era cea mai populară figură a Ardealului subjugat. Eu eram student la liceul din Blaj, când membrii Comitetului Național se duceau din diferite localități la Cluj, unde se ținea procesul. Îmi aduc aminte că satele românești făcuseră un cordon de-a lungul căii ferate pe unde treceau conducătorii neamului. Noi liceenii din internat, deși ni se interzisese orice manifestație, am ieșit în grădina internatului, deasupra „Câmpului Libertății”, și fluturând batistele am cântat de ni se rupeau piepturile cântece naționale¹⁶⁶.

Atunci s-a scornit și cântecul:

Cânt-o mierlă prin păduri
Robu-i Lucaci la unguri.

Mai târziu am cunoscut de aproape pe părintele Lucaci, care era un idealist. Totuși murdăria din sufletul lui Al. Marghiloman nu s-a sfiit să arunce în el cu noroiul calomniei, acuzându-l de trafic cu vagoanele. Părintele Lucaci a murit în mizerie. La bătrânețe a fost părăsit de toată lumea, ceea ce constituie cea mai rușinoasă faptă a națiunii, care altădată își făcuse din el un idol. Președinte al clubului parlamentar român din Budapesta a ajuns Teodor Mihali¹⁶⁷, avocat și mare proprietar din Solnoc-Dobâca, județul Someș de astăzi. Toată lumea îi zicea „badea Toader” și era într-adevăr un „bade”, calm, paternal căutând să împace întotdeauna lucrurile și să nu se abată de la calea cuminte de mijloc. Ținea legături cu oamenii politici din Vechiul Regat și cu palatul, ceea ce nu făceau decât foarte puțini fruntași ardeleni.

Pe vremea aceea dr. Iuliu Maniu și dr. Al. Vaida-Voevod erau tineri care promiteau, dar nu se remarcaseră prin nicio însușire politică deosebită. Vaida-Voevod era mai impulsiv și mai violent, iar Iuliu Maniu mai cumpănit și mai prudent. Ungurii batjocoreau pe români, numindu-i „valahi cu limbă păroasă”. Pe Maniu de la cele dintâi discursuri în parlament, l-au botezat „valah cu limbă catifelată”. Maniu era înzestrat cu darul de a sintetiza opiniile tuturor. Prin acest dar a reușit să se impună mai târziu. Un centru politic important era Aradul, unde apărea *Tribuna*, care

¹⁶⁶ Acest episod este evocat în *Spovedanii I, Satul meu*, partea a II-a: *Între străini* [Vasile Netea].

¹⁶⁷ Teodor Mihali (1855-1932) – jurist și om politic, originar din Prislop, județul Sălaj. Militant pentru Memorandumul din 1892, condamnat în procesul de la Cluj din 1894, întemnițat în închisoarea de la Vác. Deputat în parlamentul din Budapesta (1905-1918) vicepreședinte al grupului parlamentar român, vicepreședinte al Adunării de la Alba-Iulia (1918). În România Întregită a fost prefect al județului Someș, deputat, senator și primar al Clujului (1926, 1927-1931) [Vasile Netea].

continua *Tribuna* din Sibiu, întemeiată de Ioan Slavici¹⁶⁸. *Tribuna* din Arad era condusă de Rusu-Șirianu, un excelent ziarist, inteligent și vioi. Era sub influența lui Ion Slavici și Eugen Brote, care căutau o apropiere între aspirațiile naționale ale românilor și interesele statului ungar. Politica lui Ion Slavici și Eugen Brote era politica Regelui Carol, care, prin înțelegerea cu ungurii, vroia să întărească alianța României cu Tripla Alianță, Germania, Austro-Ungaria și Italia. Toate încercările arădenilor să creeze o înfrățire maghiaro-română n-au dat niciun rezultat. În cele din urmă și arădenii s-au alăturat la politica Partidului Național-Român, rămânând cu ungurii numai Vasile Mangra¹⁶⁹, care, ca mitropolit ortodox și ca urmaș a lui Șaguna, a avut un rol așa de odios în cursul Războiului de Întregire al neamului nostru.

Înainte de a se alătura arădenii la mișcarea Partidului Național, s-a dat o luptă crâncenă între tribuniști și oficialitatea de la conducerea Partidului Național. Lupta o începuse Ilarie Chendi din București și a purtat-o cu o vervă diabolică până la sfârșit, fără să iasă din ascunzătoarea anonimatului. Scriitorii grupați în jurul revistei *Luceafărul* și-au început activitatea politică susținând lupta pornită de *Tribuna*, căreia Partidul Național i-a pus în coaste, tot la Arad, un nou ziar *Românul*, condus de Vasile Goldiș. Lupta *Tribunei* împotriva Partidului Național s-a numit a „tinerilor oțeliți” și urmărirea primenirea cadrelor și ideilor de la conducerea Partidului Național.

În această luptă s-a amestecat și Goga, scriind sub semnătură articole violente împotriva fruntașilor politici. Cum cei ce dădeau lupta din greu, în frunte cu Chendi, nu ieșeau pe față, decât incidental, Goga a profitat, trecând ca șeful întregii mișcări tribuniste, deși în realitate nu a fost decât un îndrăzneț soldat. Lupta „tinerilor oțeliți” s-a sfârșit cu desființarea ziarului *Tribuna*, prin intervenția nechemată și brutală a lui C. Stere, trimis – afirma dânsul – de oamenii politici din Vechiul Regat, ca să curme certele dintre „frații de peste munți”¹⁷⁰. Eu sunt convins că Stere n-a avut nicio misiune, ci vroia să-și câștige numai merite față de șefii politici din Regat. Stere, care se lăuda că a suferit deportarea în Siberia pentru libertatea ideilor și a convingerilor sale, s-a purtat ca

¹⁶⁸ Ziarul *Tribuna* de la Arad era continuatoarea, în perioada la care se referea Tăslăuanu, a *Tribunei poporului*, înființată în același oraș în anul 1896. Aceasta, la rândul ei, își luase numele după *Tribuna* de la Sibiu, întemeiată în anul 1884 de Ioan Slavici. După plecarea lui Slavici (1890), *Tribuna* de la Sibiu a trecut sub direcția lui Eugen Brote și apoi, începând din 1895, organ oficial al Partidului Național Român, susținător al politicii de pasivitate. Ca o reacție împotriva acestei politici, în 1896, Ion Rusu-Șirianu, împreună cu alți arădeni, a înființat *Tribuna poporului*, care a militat pentru o politică activă. În 1903, încetând ziarul de la Sibiu, *Tribuna poporului* s-a numit în continuare *Tribuna* [Vasile Netea].

¹⁶⁹ Vasile Mangra (1852-1918), profesor la Seminarul din Arad, vicar apoi la Oradea și Mitropolit al Transilvaniei în 1916, a fost vreme îndelungată o figură reprezentativă a luptelor naționale, motiv pentru care a fost ales și membru al Academiei Române de la București. În 1910, a părăsit însă Partidul Național Român și datorită atitudinii sale politice condamnabile a fost pe bună dreptate considerat trădător [Vasile Netea].

¹⁷⁰ În toamna anului 1910, unii din colaboratorii *Tribunei*, în frunte cu Ilarie Chendi și Octavian Goga, au pornit o vie campanie împotriva conducerii Partidului Național Român cu intenția de a-i „primeni” și dinamiza. Pentru a se apăra împotriva „oțeliților” – nume dat de Ilarie Chendi – partidul a înființat la 1 ianuarie 1911 un nou ziar la Arad, sub numele *Românul*, al cărui director a fost numit Vasile Goldiș.

Între cele două ziare s-a dezlănțuit o polemică dintre cele mai înverșunate, care a devenit dăunătoare intereselor și prestigiului poporului român. La stăruința lui O. Goga, care fusese acuzat de trădare, a venit atunci la Arad C. Stere, cu asentimentul ambelor partide de guvernământ de la București, care a izbutit să pună capăt conflictului între cele două tabere, dar totodată și să determine încetarea *Tribunei* (12 martie 1912). În acel moment, C. Stere (1865-1936), era rector al Universității din Iași și director al *Vieții românești*.

Era membru important al Partidului Liberal. În timpul neutralității (1914-1916), a susținut intrarea României în război alături de Puterile Centrale. În timpul războiului a rămas în teritoriul ocupat și a scos publicația *Lumina* (1917-1918). După război, a fost unul din întemeietorii și doctrinariii Partidului Țărănesc, și apoi fruntaș al Partidului Țărănesc până la 1930, când a fost constrâns să demisioneze [Vasile Netea].

un veritabil bașbuzuc. De atunci pe acest om, când ursuz și înghețat ca un sloi din pustiurile Siberiei, când teatral și dramatic, ca un actor ratat, nu l-am mai putut vedea în ochi.

*
* *

În legătură cu lupta dintre *Tribuna* și *Românul* trebuie să pomenesc și de o „trădare” a lui Goga de mai târziu. Evenimentul, care pasionase opinia publică a Ardealului, s-a petrecut în 1911-1912. Pentru lămurirea „trădării” lui Goga, reproduc, în întregime, articolul meu de generoasă apărare, intitulat *Păcate naționale – atentatul deputatului Dr. Alex. Vaida Voevod împotriva poetului Octavian Goga* – apărut în *Luceafărul*, nr. 5 din 1912. Celebrul atentat al dlui dr. Alex. Vaida-Voevod împotriva poetului Octavian Goga are un substrat politic, cultural și social, care merită să fie analizat și fixat într-o revistă ce urmărește evoluția noastră națională. De aceea îl vom prezenta în lumina lui adevărată, ca cititorul nepreocupat să-și poată face o idee clară despre atmosfera culturală în care s-a născut și despre importanța ce are pentru caracterizarea moravurilor noastre politice și sociale. Vom stabili, deci, mai întâi geneza acestui atentat, schițând într-o ochire faptele întâmplare. Politica activistă din ultimul deceniu a aruncat la suprafața vieții noastre publice un mănunchi de oameni, dintre care abia unul-doi au reușit să înțeleagă, că politica de gravamine în parlament și retorismul sentimental acasă nu pot fi singurele principii ale politicii noastre naționale. Cei puțini care au simțit direcția greșită a acestei politici au fost, însă, prea slabi pentru a o putea schimba, căci majoritatea tovarășilor lor de luptă erau incapabili de o concepție superioară și prea rutinați în practica acestei activități politice, ieftine și sterpe.

Dar ceea ce n-au putut face politicienii oficialii, a făcut legea evoluției, care, în puterea principiului de selecție a valorilor și de primenire, a provocat o criză a politicii activiste retorice.

Elementele de care avea lipsă pentru a dărâma direcția ei greșită le-a găsit în generația tânără, nemulțumită cu conducătorii și îndrumătorii vieții noastre politice. Nemulțumirea tinerilor a izbucnit după înfrângerea de la ultimele alegeri dietale, care pretindea o explicație. Glasul nemulțumiților ce se auzea din coloanele ziarului *Tribuna* din Arad, deși la început era destul de blajin, a tulburat opinia publică și a supărat pe conducătorii oficiali, obișnuiți a atribui toate mizeriile naționale asupritorilor unguri. Mai ales articolele poetului O. Goga, scrise cu îndrăzneală și cu temperament, au indignat pe mulți „frunțași”. Tot pe vremea alegerilor, vicarul din Oradea Mare, Vasile Mangra a trecut pe față în tabăra guvernamentală, iar foștii lui prieteni de la *Tribuna*, dnii Ioan Slavici și Eugen Brote mărturiseau o politică de împăcare cu ungurii. Toți trei au fost decapitați politicește de generația tânără în însăși *Tribuna* din Arad, ai cărei întemeietori și susținători erau. Generația tânără pornise deci deodată lupta împotriva transfugilor și împotriva politicii oficiale neputincioase a Comitetului Național.

Comitetul Național, în loc să caute a câștiga de partea sa elementele tinere, chemându-le la muncă rodnică, a săvârșit o mare greșală, ascultând de intrigile mărunte ale câtorva frunțași din Arad, care râvneau să ajungă stăpânitorii aceluși ținut. Intriga acestora din urmă a fost țesută cu multă dibăcie și cu multe aparențe de adevăr. Mai întâi au aranjat o adunare de protestare în Arad împotriva ziarului *Tribuna*. Pe urmă au reușit să determine pe membrii Comitetului Național să aducă, la sfârșitul anului 1910, nefericita hotărâre de a distruge *Tribuna*, înființând un al doilea, ziar în Arad, *Românul*, pus sub direcția domnului Vasile Goldiș, capul răutăților. În aceeași ședință, Comitetul Național a primit unanim demisia dlui Octavian Goga, care a îndrăznit să facă, în *Tribuna*, critica activității politice a comitetului. Aceste două greșeli sunt adevăratele cauze ale anarhiei din zilele noastre. Comitetul Național motiva distrugerea ziarului *Tribuna* cu acuze grave: *trădarea națională* și intenția ei ascunsă de a sparge solidaritatea Partidului Național, ca, pe ruinele acestui partid, oamenii lui Mangra să înjghebe un nou partid guvernamental. Așa cum a pus Comitetul Național chestiunea, lupta împotriva ziarului *Tribuna* era pe deplin îndreptățită, căci

naționalismul nostru *radical* cu un trecut istoric, era amenințat de naționalismul *oportunist*, reprezentat, în toate vremurile, numai de oamenii fără conștiință. Oportunismul politic pentru poporul nostru, care vădește înclinări de adaptare și asimilare, înseamnă o moarte națională sigură, de aceea desființarea lui prin orice mijloace e cerută de rațiunea existenței noastre naționale. Dacă intenția ascunsă a *Tribunei* s-ar fi putut dovedi, hotărârea Comitetului Național de a salva principiul intransigenței politice și de a feri sufletul poporului nostru de o speculă politică dezastruoasă, trebuia apărută de orice român cinstit și conștient.

Dar trădarea *Tribunei* n-a putut fi dovedită, deoarece era o simplă bănuială, inventată și pusă în circulație de ariviștii din Arad, în frunte cu dl Vasile Goldiș, care a fost zeci de ani tovarăș de arme și prieten intim cu vechii tribuniști, împotriva cărora se ridicase. Cele mai grele dovezi pentru trădare – cum a fost de pildă articolul unguresc din *Tribuna*, în care se făceau temeneli Contelui Tisza – s-au și spart în capul d-sale. Avem credința că, pe vremuri, ei împreună, călăuziți poate de intenții curate, vor fi țesut planuri pentru o politică guvernamentală, după cum a încercat să o facă și alții, îndemnați de principiul unei politici practice și roditoare. Dar n-au reușit nici tribuniștii și n-au reușit nici ceilalți să o întrupeze, deoarece principiul radicalismului național și al izolării politice-sociale e înrădăcinat în sufletul poporului nostru de veacuri. În anumite împrejurări, alături de naționalismul radical, s-ar putea admite și naționalismul oportunist, ca o armă de luptă. Dar pentru a face o politică de duplicitate, călăuzită de conștiința superioară a intereselor noastre naționale, noi ar trebui să fim mai maturi, iar unгурii mai naivi.

Comitetul Național, prin organul său oficial *Românul*, condus de tribunistul dezident dl Vasile Goldiș, a mai săvârșit și altă greșeală. Neputând dovedi prin fapte indiscutabile intențiile de trădare ale proprietarilor *Tribunei*, a început să întrebuițeze nemulțumirile generației tinere ca dovezi împotriva *Tribunei*. Generația tânără, care distrusese pe transfugi și care cerea de la Comitetul Național o activitate mai intensă, mai pronunțată națională și mai radicală chiar, s-a pomenit dintr-o dată în tovarășia trădătorilor. Scriitorii generației tinere, văzând că trădarea *Tribunei* se dovedește cu articolele lor, au simțit imediat că trădarea e o simplă mistificare a publicului. S-au grupat deci mai strâns în jurul ziarului osândit la moarte de Comitetul Național, au arătat că trădarea lui nu e dovedită prin nimic și în același timp au urmat cu criticile la adresa frunțașilor politici. Discuția a început, pe urmă, să fie tot mai violentă și să decadă la personalități, mai ales din partea *Românului*. Lupta dintre cele două ziare s-a răspândit ca pecinginea în toate părțile, învrăjmășind și dezbinând lumea românească în două tabere. Frunțașii noștri au reușit, deci, în numele solidarității naționale și a disciplinei de partid, să spargă solidaritatea națională și să slăbească disciplina de partid. Acesta e rezultatul *pozitiv* obținut, în ultimul an, de politica națională, condusă de retorismul sentimental. Această dezbinare a lumii românești, în două tabere, a și fost necesară pentru dezlegarea crizei politice, provocată de însăși activitatea retorică.

Numai în focul de purificare al acestei crize se putea dezgoli adevărata valoare sufletească a unora dintre frunțașii noștri politici. Desfășurarea conflictului dintre Comitetul Național și *Tribuna* a scos la suprafață întreaga micime sufletească a unora dintre acești frunțași. Cei de la *Românul*, văzând că nu reușesc să poarte războiul cu scriitorii de la *Tribuna*, s-au gândit la alte arme. Cel mai primejdios apărător al *Tribunei* era dl Goga, prin urmare focul trebuia concentrat asupra lui. S-a făcut planul de luptă și s-au împărțit rolurile. Mai întâi năzdrăvanul Aurel C. Popovici, a analizat poeziile dlui Goga și cu mintea lui aprinsă a dovedit că în ele se ascunde preludiul trădării din articolele d-sale politice. În același timp, redacția *Românului* pregătea pe cititori, prin articole zilnice, că „poetul pătimirii noastre” cochetează cu unгурii și e înrudit sufletește cu trădătorii. În sfârșit, în preajma Crăciunului, a apărut, în fruntea *Românului*, celebrul articol al dlui dr. Alex. Vaida-Voevod, în care se scria negru pe alb că Goga e un trădător.

Va să zică organul Comitetului Național a căzut așa de adânc, încât nu s-a sfiit să încerce a jertfi pe altarul calomniei personalitatea distinsă și cinstea personală a poetului, numai ca să poată

triumfa asupra *Tribunei*. Poetul Goga a fost acuzat că, pe la spatele Comitetului Național, în preajma alegerilor din 1910, și-a oferit serviciile fostului ministru Kristoffy, cu intenția mărturisită de-a sparge organizarea de astăzi a Partidului Național și a înființa un nou partid sub șefia d-sale.

Dl Goga a dat imediat o declarație, în care a spus că afirmațiile dlui Vaida sunt neadevărate, fiindcă de când e pe lume n-a avut nicio singură convorbire politică cu niciun bărbat politic maghiar. A declarat totodată, că, în caz, când cineva ar putea dovedi contrarul, e gata să se retragă din viața publică, să demisioneze din funcțiile ce ocupă și să părăsească țara. În același timp a primit juriul propus de dl Vaida pentru constatarea adevărului. Pe urmă, însoțit de doi martori, s-a înfățișat la fostul ministru Kristoffy în Budapesta, care a declarat că nu-l cunoaște și că n-a vorbit niciodată cu dânsul. I-a dat un act în regulă, care a fost prezentat juriului. Dar juriul a trecut și peste declarația dlui Goga și peste actul original dat de Kristoffy, în care se dezmințeau afirmațiile dlui Vaida, și n-a vrut să declare pe dl Goga nevinovat, din cauza unor greșeli de formă.

Dl Goga rămâne însă nevinovat pentru orice om cinstit și cu scaun la cap. Comitetul Național, prin dl Popovici, Vaida, etc., a reușit să întunece numele lui numai în fața oamenilor preocupați și accesibili calomniilor. Lupta disperată a Comitetului Național pentru a-și salva o hotărâre nechibzuită și-a ajuns apogeul în atentatul dlui Vaida. Iată pe scurt, povestea scandalului național, care mai bine de un an de zile înveninează și demoralizează viața noastră publică în numele solidarității naționale. Acest scandal tolerat de Comitetul Național, privit sub perspectiva istoriei, poate a fost necesar pentru evoluția noastră politică, căci, desigur, deodată cu încetarea lui vor dispărea din viața publică și oamenii care l-au înscenat. Și asta va însemna, fără îndoială, un progres. Din acest atentat se pot trage și câteva învățături prețioase. Mai întâi asupra valorii morale ca om al dlui Vaida. Întrebăm: Ce fel de om poate fi numit dl dr. Al. Vaida-Voevod, care știe de un an și jumătate de trădarea dlui Goga și tace? Mai mult: îi girează polițe pentru a-l elibera din temniță, îl admiră, îi păstrează cea mai intimă prietenie și luptă, purtându-l în triumf, pentru a ajunge deputat național în cameră. Iar peste un an și jumătate, când îi vine bine, fără nicio mustrare de conștiință, își câștigă niște scrisori și fără să cerceteze, dacă informațiile și acuzațiile lui sunt întemeiate sau nu, se aruncă asupra fostului său prieten, pentru a-l lovi în ce are un om mai scump: în cinstea personală. Credem că la alt popor, autorul unui asemenea atentat ar fi scos din circulație în 24 de ceasuri.

Atitudinea juriului de asemenea e caracteristică. Jertfirea adevărului de dragul formelor, cum s-a întâmplat în acest caz, e poate cea mai nimerită pentru a zugrăvi, spoiala culturii sufletești și labirintul minții cărturărimii de la noi. Așa suntem mai toți: lipsiți de simțul dreptății și de curajul opiniei, străini de o judecată clară și niște robi ai formelor goale și seci. Asemenea intelectuali, n-ar prea avea dreptul a se numi îndrumători ai poporul fiindcă, de fapt, în cele mai multe cazuri, nu-l îndrumă, ci-l încurcă și-l opăcesc în înaintarea lui firească. Dacă totuși se observa în sânul poporului nostru o evoluție, asta e a se atribui energiei lui de viață și vremii care-l mână înainte. În această putere de viață a poporului nostru ne și punem toată nădejdea. Ea va suporta ușor criza prin care trece sufletul cărturărimii, va vindeca toate rănilor deschise și toate durerile primenirii și reîntinerită și călăuzită de alți oameni mai conștienți de chemarea lor va izbuti să creeze poporului românesc soarta ce o merită.

Ideea primenirii sufletești a societății noastre va trăi și va aduce roade, iar dl Vaida și soții, după ce vor fi îngropați de propriile lor păcate, vor rămâne celebri numai prin faptul că au atentat la cinstea poetului Goga. Articolul era semnat „Redacția” și a stârnit indignarea Comitetului Național. A avut darul să supere și pe Andrei Bârseanu, prezidentul „Asociațiunii”, la atitudinea căruia ca prezident al juriului, se făcea o aluzie transparentă în articolul de mai sus.

Ce se întâmplase?

Cineva fusese la fostul Ministru Kristoffy, se prezentase sub numele lui Goga și-i vorbise de o înțelegere cu ungurii. Kristoffy comunicase această ofertă românească reprezentantului

slovacilor pentru a-i câștiga și pe slovaci pentru un cartel cu ungurii în alegeri. Reprezentantul slovacilor a destăinuit știrea dlui Vaida-Voevod, care a tăcut un an, iar când lupta dintre *Tribuna* și *Românul* era mai aprinsă, a utilizat știrea necontrolată ca armă de răzbunare, acuzând pe Goga de trădare. În Ardeal acuzația de trădare națională era gravă și Goga a avut mai de multe ori parte de ea. Acuzația dlui Vaida a căzut ca un trăsnet în tabăra *Tribunei*. Lovitura era calculată și trebuia să fie hotărâtoare pentru distrugerea „tinerilor oțeliți”. A și fost. Goga a acceptat juriul propus de Vaida, juriu care avea să cerceteze actele și dovezile pe care se întemeiau acuzațiile deputatului Vaida-Voevod.

Goga mă alesese pe mine și pe un prieten din Sibiu, dr. Lucian Borcea, ca membrii ai juriului, iar Vaida pe alți doi, Vecerdea și Venter din Brașov. Membrii juriului au ales, de comun acord, ca președinte pe Andrei Bârseanu. Juriul hotărâse ca eu și Venter să ne înfățișăm cu Goga la Kristoffy, ca acesta să declare dacă îl cunoaște pe Goga și dacă acesta i-a făcut vreo ofertă politică.

Ajunși în Budapesta, Venter, sub diferite pretexte, a refuzat să meargă cu Goga la Kristoffy. Dacă refuzam să-l însoțesc și eu pe Goga la fostul ministru ungar, Goga nu putea dobândi de la acesta certificatul de nevinovăție. Situația era disperată pentru Goga și pentru întreaga mișcare de la *Tribuna*. Prietenia mea nu l-a părăsit, însă, pe poetul *Luceafărului*, cum m-a părăsit a lui mai târziu, când am fost încolțit de adversari. Am luat un martor – pe doctorul Kozmutza – și m-am dus cu Goga la Kristoffy, care ne-a primit cu destulă greutate. Ce-l interesa pe dânsul aplanarea hărțuielilor dintre valahi? Dimpotrivă avea tot interesul să vâre zăzanie între români.

Kristoffy ne-a primit seara, pe la orele 6. Cum am intrat, a declarat că Goga, care fusese la el era înalt și oacheș. I-am întins un proiect de declarație pe care trebuia să o semneze. Deoarece a corectat textul declarației a fost nevoie să o transcriem întregă. Kristoffy era nervos și grăbit. Ne-a și rugat să terminăm cât mai repede. Mie mi-a făcut impresia, că nu fusese nimenea la dânsul și că povestea cu oferta Goga din partea românilor era o pură invenție. În declarație recunoștea că pe Goga Octavian, cu care ne-am prezentat, nu-l cunoaște și că nu a fost niciodată la dânsul. Aceasta era de dovedit. Prin această declarație afirmațiile deputatului Vaida-Voevod erau spulberate și reduse la niște simple calomnii. Juriul prezidat de Andrei Bârseanu, care era și președintele „Asociațiunii”, unde Goga și cu mine eram secretari, n-a voit să recunoască declarația lui Kristoffy, sub cuvânt că ea nu a fost dată în fața membrilor delegați de juriu. Purtarea lui Andrei Bârseanu am găsit-o lipsită de cavalierism și de dreptate, de aceea mi-am dat demisia din juriu, care voia să aducă o hotărâre echivocă, să spele și pe Goga și să nu compromită nici pe Vaida. Lupta dintre tribuniști și Comitetul Național a continuat și mai violentă, până la sosirea muscalului bărbos Stere. Nu știu nici astăzi în puterea cărui drept s-a amestecat acest nechemat în luptele politice din Ardeal. El spunea că e trimisul bărbaților politici din Regat, ca să facă pace în Ardeal, după cum în neutralitate spunea că e trimisul lui Ionel Brătianu, ca să îndemne pe românii din Ardeal să rămână credincioși Monarhiei Habsburgice și să lupte, până la ultima picătură de sânge, împotriva rușilor. După multe și agitate parlamentări, Stere a ajuns la următoarea:

„CONCLUZIE

Din toate faptele și considerațiile de mai sus se impune următoarea concluzie: Octavian Goga și Al. Vaida sunt numai victime ale unui fatal concurs de împrejurări. Adevărul ce răsare, cu o putere invincibilă, în conștiința mea din această poate prea lungă expunere îl pot rezuma în puține cuvinte: Octavian Goga nu este vinovat, el nu a fost la dl Kristoffy. Alex. Vaida și-a formulat acuzația în ziua de 24 decembrie stil vechi, întemeiat pe informații autentice, fiind deplin convins de dreptatea acuzației. Deci rezultă, ca ultimă concluzie, că dl Al. Vaida trebuie să renunțe la acuzația sa, iar dl Octavian Goga trebuie să recunoască buna credință a dlui Al. Vaida. Sunt fericit, că am putut contribui la lămurirea și aplanarea acestui tragic conflict, care se poate declara închis.

Budapesta, 1912 Februarie 7.

(ss) C. Stere”.

Concluzia e icoana sufletească a lui Stere. Stere a mers mai departe. A distrus și ziarul *Tribuna*, care era cel mai bine scris organ de propagandă națională. Astfel s-a curmat cearta dintre *Tribuna* și *Românul*. La stăruințele fruntașilor din Comitetul Național, intelectualii Ardealului au mai dat următoarea declarație de solidarizare cu Partidul Național:

„DECLARAȚIE

Subsemnații fiind invitați de către Comitetul Executiv al Partidului Național Român să contribuim cu scrisul nostru la acțiunea de propagandă publicistică desfășurată prin organele sale oficiale, ne simțim îndemnați să facem următoarea declarație:

Avem credința nestrămutată, că poporul românesc din această țară, în împrejurările grele prin care trece astăzi, trebuie să se găsească politicește într-o singură tabără bine organizată. Această tabără e pentru noi: Partidul Național Român, ale cărui principii au fost totdeauna temelia convingerilor noastre și a cărei unitate noi o socotim o dogmă politică. Credem, că în cadrele organizației de partid, fiind atrase toate elementele dornice de muncă, se pot manifesta și toate curente de gândire scoase la suprafață de interesul pentru cauza națională, câtă vreme acestea nu se împotrivesc adevărurilor programatice ale vieții noastre politice și unității de acțiune a Partidului Național.

În puterea acestor convingeri, noi, pătrunzându-ne de marile îndatoriri ale unui ideal național în aceste vremuri de grea cumpănă, dându-ne seama că în zilele istorice unirea e o supremă cheazășie de existență a popoarelor luptătoare, urmând în sufletul nostru numai considerații impuse de binele public și ridicându-ne deasupra tuturor disensiunilor personale din trecut, primim ca de acum înainte să contribuim din toate puterile la propaganda publicistică a organelor oficiale ale partidului. În urma acestei declarații, izvorâtă din cuget curat, vom începe a ne propaga credințele neștirbite în aceste coloane. Ne adresăm deci către toți prietenii noștri, ca ascultând și ei de aceleași sentimente, să dea cu toți mâna de ajutor la opera de consolidare politică a neamului românesc, care trebuie să fie la înălțimea misiunii sale istorice în pragul evenimentelor ce-l așteaptă.

Sibiu, 8 noiembrie 1912.

Ion Agârbiceanu, Tit Liviu Blaga, dr. Tiberiu Brediceanu, dr. Constantin Bucșan, Zaharie Bârsan, Ilarie Chendi, Ascaniu Crișanu, dr. Silviu Dragomir, Ioan Duma, Iuliu Enescu, Aurel Esca, Octavian Goga, Eugen Goga, dr. Onisifor Ghibu, Șt. O. Iosif, dr. Ioan Lupaș, dr. Ioan Matei, dr. Pompiliu Nistor, Vasile C. Osvadă, Gheorghe Popp, dr. Sextil Pușcariu, dr. Pavel Poșca, Ioan U. Soricu, Victor Stanciu, dr. Sebastian Stanca, Gheorghe Stoica, dr. Traian Suci, Oct. C. Tăslăuanu, Lazăr Triteanu, A. Vlaicu”.

Această declarație a rămas pe hârtie. Izbucnirea Războiului Mondial a făcut să înceteze lupta intelectualilor din Ardeal împotriva conducerii Partidului Național, care și în Războiul de Întregire a neamului nu a avut atitudinea așteptată de dânșii. După război, în România Mare, lupta a izbucnit din nou.

*

* *

Am stăruit pe larg asupra mișcării politice din Ardeal din vremea *Luceafărului* pentru ca să trag oarecare concluzii. Mișcarea politică activistă a pornit deodată cu mișcarea culturală-literară a *Luceafărului*. Ambele au triumfat în 1905. O bucată de vreme, dacă n-au mers mână în mână, s-au dezvoltat paralel, completându-se una pe alta.

Politica activistă a Partidului Național Român nu se încadra însă în politica generală a neamului românesc. Fruntașii activiști nu aveau aproape nicio legătură cu oamenii politici din Regat. Cei mai mulți dintre fruntașii politici ardeleni nici nu voiau să audă de Vechiul Regat. Aveau convingerea că Transilvania autonomă, în cadrele unei federații habsburgice, e chemată să conducă și destinele politice ale României dintre Carpați și Mare. Teoreticianul *Grossösterreich*-ului,

Aurel Popovici¹⁷¹, i-a întărit în această idee răătăcită. Nu am vreme să răsfoiesc publicațiile vremii și să citez textual scrisul lui Aurel Popovici, dar el se cunoaște. Așa se explică faptul de necrezut, că mulți fruntași ardeleni nu văzuseră capitala României până după Unire.

Comitetul Național făcea numai politică ardelenescă, și, cum avea răspunderea politică, nu putea lucra fățiș sub influența Bucureștiului, deși sugestiile și chiar influențele din Regat nu lipseau. În Ardeal se vorbea des despre *națiunea română*, dar în concepția celor mai mulți hotarele ei se opreau la Carpați. „Națiunea română” a ardelenilor se aseamăna cu „Națiunea Moldovei”, pe care o întâlnim la începutul veacului al XIX-lea. De aceea fruntașii politici din Ardeal nu urmăreau o politică a *românismului*, ci se restrângeau la problemele locale, dintre care cea fundamentală era conservarea națională. Mișcarea culturală-literară a *Luceafărului* se încadră, de la început, în urma străduințelor mele, în mișcarea culturală românească. *Luceafărul* slujea ideea unității naționale și avea o atitudine pronunțat iredentistă.

Mișcarea politică era, așadar, firesc să ajungă în conflict cu mișcarea culturală a *Luceafărului*. Cea dintâi era regionalistă, adică mărginită la Transilvania, iar a doua lupta pentru gruparea tuturor românilor într-un stat unitar și independent. Fruntașii politici din Comitetul Național au uitat trecutul, pe când intelectualii din jurul *Luceafărului* se rezemau pe tradiția cărturarilor ardeleni, care, de la început, au îmbrățișat ideea unității neamului. Așa se explică lupta dintre fruntașii politici și fruntașii intelectuali din Ardeal, luptă pe care n-a înțeles-o nici Stere, nici cei ce voiau să curme, orice jertfe, „dezbinarea fraților de peste munți”.

Când fruntașii politici din Ardeal, împinși de evenimente, au ajuns să proclame, la Alba-Iulia, *Unirea*, au îngrădit-o, apărându-și vechile lor credințe. Evenimentele ulterioare au dovedit, că au greșit. Lupta dintre conducerea oficială a Partidului Național și dintre intelectuali era firească. Conducătorii oficiali aveau chiar nevoie de accentuarea naționalismului pentru a-și întări poziția față de guvern. Acest lucru nu l-a înțeles, însă, niciunul. Și azi, după atâta vreme, se resimte o rezervă din partea fruntașilor politici ardeleni față de fruntașii culturali ai Ardealului.

*
* *

După această lungă, dar necesară digresiune, reiau iar firul întrerupt de la 1904. Înainte de a urma cu povestea *Luceafărului*, trebuie să mai intercalez un fragment, cu note intime, care fac parte din istoria revistei literare din Ardeal. În anul 1904 a început să colaboreze la *Luceafărul* A. O. Maior cu următorul *Cântec*:

Frunză verde, frunză verde,
La fereastra mea,
Fălfâind din aripi bate
Albă porumbea.

Frunză verde îmi aduce
Porumbița-n cioc,
Poate dragul meu trimite-mi
Veste de noroc...

¹⁷¹ Aurel C. Popovici (1863-1917), medic, publicist, om politic, doctrinar al conservatorismului reacționar. Autor al *Replicei* (1891) studentimii române față de atacurile unor cercuri antiromânești, scriere pentru care a fost condamnat la 4 ani închisoare. După cunoașterea sentinței s-a refugiat la București, unde a desfășurat o intensă activitate publicistică. În 1906 a publicat la Leipzig lucrarea *Die vereinigten Staaten von Grossösterreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), prin care a preconizat un sistem de federalizare a Imperiului Austro-Ungar, idee agreată și de principele moștenitor Franz Ferdinand. Ideea a făcut multă vâlvă, dar cercurile autorizate românești au respins-o ca fiind vătămătoare unității naționale. Tăslăuanu îi exagerează importanța [Vasile Netea].

Poate-i frunză din dorita
Creangă de măslin...
– Biată inimă bolnavă
Frunza e de spin.

A. O. Maior a avut un rol important în viața de mai târziu a revistei *Luceafărului*, rol pe care nu-l cunosc decât doi oameni în amănunte. Deși fac istorie literară în aceste amintiri, totuși nu mă încumet să spun cum a ajuns A. O. Maior să-și cucerească locul pe care l-a umplut cu atâta farmec și cu atâta strălucire de spirit în viața *Luceafărului*. Cam nu știu, dacă voi mai apuca să aștern pe hârtie tâlcul și geneza unor inspirații și cum îi sunt dator atâta recunoștință, m-am hotărât să-i închin, în cadrele acestor amintiri, câteva pagini scaldate în apele celor mai duioase sentimente.

Când a început să scrie la *Luceafărul* nu știam cine e. Pe urmă am aflat că e o femeie și că se numea Adelina Olteanu. Trăia în Sibiu și, cu aripile sufletului ei cald, ocrotea o casă de orfani, rămași de la sora ei mai mare Silvia, măritată după profesorul Daniel Barcianu, de origine din Rășinari, celebru în epoca Memorandului. Constantin Olteanu, tatăl Adelinei, era ardelean din Reghinul săsesc, trecut în țară și stabilit la Craiova, prieten cu Eugeniu Carada și om de încredere al bătrânului Ion Brătianu, care-i dădea însărcinări importante mai ales pentru Ardeal. Mama lui Constantin Olteanu era fiica surorii lui Petru Maior, vestitul istoriograf din școala latinistă. De aceea semna colaboratoarea *Luceafărului* sub pseudonimul A.(delina) O.(lteanu) Maior. La această descendentă din familia Maior s-a și păstrat singurul portret cunoscut al lui Petru Maior, după care am lăsat o copie la Muzeul Asociațiunii din Sibiu.

În vara anului 1904, Adelina Olteanu stătuse împreună cu o prietenă a ei din Craiova, Lili Vincenz, în Rășinari, în cuibul strămoșesc al familiei Barcianu de sub poalele munților. Cele două domnișoare prietene erau blonde, cu ochi albaștri, artiste, intelectuale, frumoase și pline de duh. Erau trecute de mult de vârsta iluziilor, dar cele douăzeci și atâtea de primăveri nu le împiedecau să-și alinte sufletul cu visuri. Lili Vincenz cultiva arta picturii, iar Adelina Olteanu scria versuri, având un real talent literar.

Luceafărul se ridica tot mai strălucitor pe orizontul literaturii, iar poetul *Luceafărului*, Octavian Goga, în vacanța de vară găsi pe cele două visătoare în Rășinari, unde era și casa părinților săi. Nu era nimic mai firesc ca cele două zâne bălaie, cu ochi albaștri, să devină muzele poetului. Zbuciumul poetului din *Solus ero* e inspirat de această idilă sentimentală din vara anului 1904. Niciuna nu știa precis pe care o cântă poetul în versurile sale. Idila din vara anului 1904 o încheie poezia *Despărțire*.

Azi moare-nfiorarea cetăților de stele
Și înțelesul tainic al cântecelor mele.
Se rupe tortul galben al razelor de lună,
Mor visurile albe ce-mi tremură pe strună.
Lucafărul clipirea în negură și-o frânge.
Lumina lui bolnavă se zbate și se stânge,
Și moare găinușa în pragul nopții sure
Și toată mângâierea din zvonul de pădure.
Mor fluturii din zare și mor azi trandafirii,
Își curmă înțelesul azi toată vraja firii.

Cum se desfac prăpăstii și-adâncul lor înghite
Strălucitoarea salbă a multelor ispite
Comoara-nfășurându-și nădejdea pleacă-n pripă,
De drum norocu-și gată pribeaga lui aripă,

Din mintea-ntunecată fug grabnic rânduri-rânduri,
Ducându-și tot argintul, popoarele de gânduri
Și se-mpletește noapte din neguri jucăușe,
Când sufletul meu calcă pe a viselor cenușe.
Drumeț cu ochii tulburi se duce fără țintă,
Amarul îl încinge și noaptea-l înveșmântă
Și patima-l sugrumă cu brațele-i de fer...
– Sfârșit el îngenunche și zgribură de ger,
Cerșind din îngropata-i hlamidă de văpaie
Să-i mai trimiți o rază, domnița mea bălaie.

Poezia e scrisă pentru Lili Vincenz, care râdea de câteori îi aminteam de rolul ei de muză din vara anului 1904. Goga, în toamna anului 1904, a plecat la Berlin, unde a stat toată iarna, trimițând o prea interesantă corespondență, care cred că n-a dispărut din arhiva mea. Scrisorile sunt adresate Adelinei Olteanu și cuprindeau impresiile poetului din cea dintâi călătorie în străinătate. O parte din scrisori sunt adresate mie, care duceam în cârcă greul redacției. Pe Adelina Olteanu nu o cunoșteam, deși schimbasem cu ea câteva scrisori redacționale. În primăvara anului 1905 a mai trimis câteva poezii, dintre care rețin:

Pe drum

Cum aș vrea să pot din goană
Să-l opresc o clipă carul,
Car de foc, ce pân-deseară
Mă va fi trecut hotarul.

Poala munților de piatră
Și zăpada lor curată
S-o sărut și s-o atingă
Fruntea mea înfierbântată.

Să-mi scald sufletu-n lumină
Să mi-l dezmorțesc în soare,
Și într-o lume mai senină,
Să-i dau aripi ca să zboare.

În vara anului 1905, la serbările „Asociațiunii” din Sibiu, am cunoscut și eu pe fermecătoarea Adelina Olteanu. De la cea dintâi întâlnire ne-am împrietenit și în câteva zile ne-am legat viața unul de altul. La această îngemănare a sufletelor noastre, Goga a răspuns cu poezia *Noapte*, apărută în toamna anului 1905. Plănuia să scrie un volum întreg, cu o copertă îndoliată în negru, de aceea poartă poezia numărul 1. Poetul mărturisea:

O patimă-mi robise ochii
Cu strălucirea ei păgână
Și mă smulgea cu braț de vifor
Din valul lumii de țărână.

Simțeam fiorii-ndrăgostirii,
Măreața-mbrățișare mută,
Când în amurg târziu de vară
Pământ și boltă se sărută.
Și-n smalțul pulberii de rouă,

Ce strălucea pe câmp mărunță
Părea că firea-i hărăzește
Nădejdi mele dar de nuntă.

.....
.....

Azi, toate fulgerele-s stinse
Și moarte-s zâmbetele toate
Și nu va mai rodi nisipul
Din biata mea pustietate.

Nisipul a rodit, însă, în curând în sufletul poetului alte flori de dragoste... tot așa de trecătoare. Biata lui pustietate a rămas... Nunta Adelinei și a mea s-a făcut abia peste un an în iunie 1906, în bisericuța de lemn din comuna Breasta, de lângă Craiova, de pe moșia familiei Argetoianu, care ocrotise părințește pe ruda lor de aproape, rămasă orfană.

Adelina s-a familiarizat repede cu atmosfera redacției *Luceafărului* care, în toamna anului 1906, s-a mutat la Sibiu, unde primisem însărcinarea de secretar al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român”. Redacția revistei era în locuința mea și Adelina a devenit, în curând, o prețioasă colaboratoare, deprinzându-se cu munca disciplinată și metodică. La îndemnul meu a început să publice, mai târziu, *Biblioteca copiilor*, care a avut un mare succes.

Adelina era o ființă rară. O rază de lumină, nu numai în viața mea, ci și în a redacției. Inteligența ei îi permitea să țină pas cu atmosfera intelectuală din jurul revistei și să o îmbogățească cu exuberanța spiritului său. Bunătatea și căldura inimii ei ne făcea să fim mai blânzi și mai iertători cu adversarii noștri. Veselia și umorul ei ne descrețea frunțile și ne deprindea să trecem peste popasurile grele cu o glumă și cu hohote de râs. Asemenea ființe nu sunt însă menite să trăiască. Dumnezeu, care le-a împodobit cu atâtea daruri, le pogoară pe pământ numai o clipă pentru a întrupa în ele perfecțiunea omenească, dându-le ca pildă muritorilor de rând, prin mijlocul cărora trec ca o arătare. Le cheamă însă repede în împărăția albastră a cerului pentru a le feri de deziluziile vieții.

Adelina, abia după trei ani și jumătate de fericire, s-a stins, lăsând în urma ei jale și amintiri ce nu se pot uita niciodată.

*
* *

Mă întorc iar la povestea *Luceafărului* din Budapesta. Cu începutul anului 1905 revista noastră începuse să-și înfingă adânc rădăcinile de existență în pământul literar și artistic al neamului. Trecuse de vârsta plăpândă a tinereții, când orice vântuleț o poate trimite în împărăția odihnei de veci. *Luceafărul* ce pâlpâia sfios, la început, abia băgat în seamă de câțiva ochi curioși, acum strălucea luminos, în văzul întregii țări culturale românești, care se întindea de la Nistru la Tisa și în Balcani. De pretutindeni aveam cititori și colaboratori. Câteva sute de exemplare treceau chiar oceanul la românii emigrați în America. Cum omul nu se mulțumește cu ce are și mereu se năzuiește spre noi cuceriri în viață, ne-am încumetat și noi să așezăm temeliile unei tipografii proprii în centrul capitalei ungurești, cu ajutorul căreia să dăm o înfățișare și mai strălucitoare revistei și să începem o editură a *Luceafărului*.

Mijloacele materiale pentru a face începutul de realizare a îndrăznețelor planuri ni le-a pus la dispoziție Mihai Popovici din Viena¹⁷². Cu cele 5 000 de coroane date de dânsul, care ne-au ajutat

¹⁷² Despre *Luceafărul* s-au scris atâtea năzbâtii și afirmații greșite, încât nu e cu putință să le rectific pe toate. Las că nici nu le cunosc, deoarece nu mai am la îndemână toate publicațiile, cum le aveam pe vremuri.

numai la acoturi, am înființat o tipografie de câteva zeci de mii de coroane, în nădejdea, că, încetul cu încetul, vom amortiza datoriile contractate. Greșeala noastră a fost că ne-am avântat în edituri care întreceau puterile noastre și cererea publicului cititor. Revista *Luceafărul* a progresat și ea trebuia să ducă în cârcă toate pierderile avute cu tipografia și cu editura. Un nou ajutor al dlui M. Popovici nu ne-a putut salva.

Pe la mijlocul anului 1906, m-am pomenit dator până în gât și cu tot ce aveam sechestrat. Dar totuși triumfasem. *Luceafărul* trăia și reușise să devină o revistă literară. Eu nu urmăream decât acest scop moral, partea materială nu era decât un mijloc, care nu m-a interesat niciodată în viață și de aceea nici nu mai stăruie asupra ei.

Iată povestea biruinței *Luceafărului*.

*
* *

Pe când eram în Budapesta, tocmai în epoca de înflorire a revistei *Luceafărul*, m-am pomenit cu o reclamație la Consulatul Român a Contelui Ștefan Tisza, care era prim-ministru. Consul General al României la Budapesta era Victor Cuciureanu, un flăcău bătrân, care dimineața, până la orele 12, își cănea mustățile și părul. Din când în când trimitea rapoarte diplomatice la București despre situația din Ungaria, rapoarte ticluite după *Pester Lloyd*. Habar nu avea ce se petrecea în Ungaria, iar despre românii din Ardeal vorbea, cum ar fi vorbit Consulul General al României din Statele Unite ale Americii despre pieile roșii. Delegația română din Viena nu era cu mult mai bine informată despre luptele politice ale românilor din Monarhia Austro-Ungară. Am avut ocazia să discut de câteva ori cu reprezentanții ei problema naționalităților din Monarhia Habsburgică.

Un secretar de delegație, foarte inteligent, care azi are un rol politic important în România (C. Argetoianu), cunoștea mai bine chestiunea croată decât revendicările românilor din Transilvania. Ca să scape de discuție și ca să-și mascheze ignoranța, a făcut un spirit: „voi românii din Transilvania trebuie să aveți o singură politică, – să vă înmulțiți, cum spune Scriptura”.

Consulatul General al României era compus din un consul, viceconsul și un secretar. Cum postul de consul nu era ocupat decât în treacăt, întreg serviciul cădea în sarcina mea. Am încercat să pun la curent pe șeful meu și cu problemele românești din Ungaria, făcându-i rapoarte, astfel

În România Mare s-au găsit oameni fără de obraz care au furat chiar titlul revistei. Sărăcia lor intelectuală nu i-a ajutat să găsească măcar un titlu original. Un nespălat din Sibiu afirmă că, continuă chiar vechea revistă *Luceafărul**. Ce nerușinat! Deși i-am dat peste bot într-o scrisoare, hoțul merge netulburat înainte, în văzul lumii. Are o scuză: e liberal. La fel face unul din Timișoara. Liberal și acesta. E curios cum azi după atâta vreme, toți se agață de pulpana revistei *Luceafărul*. Cei ce au avut cele mai vagi legături cu ea își făuresc un titlu de merit din existența și vrednicia ei. Cum stau azi singur, în pragul bătrâneții, și mă uit la colecțiile *Luceafărului* din rafturile bibliotecii mele, mă întreb: Așa se scrie istoria? Dacă toate adevărurile sunt ca cele spuse despre *Luceafărul*, cărțile de istorie merită să fie aruncate în foc. Mai recent citesc un articol în *Adevărul* din 14 aprilie 1935, scris de dl Gh. Pop sub pseudonimiul său cunoscut *Gh. Pădure*, care a fost un colaborator al *Luceafărului*, fără să trăiască în intimitatea lui. Îl cunosc ca pe un distins publicist, bine documentat și conștințios. Vorbind despre *D. Mihai Popovici în luptele naționale din Transilvania*, scrie: „Fără concursul lui (a lui M. Popovici) *Luceafărul*, revista care însuma toate energiile literare ale Ardealului, nu ar fi putut... să ia ființă”.

Când a luat ființă *Luceafărul* nici nu cunoaștem pe dl M. Popovici. El a contribuit numai la înființarea tipografiei *Luceafărului* în 1905, așa cum spun în aceste amintiri.

* Octavian C. Tăslăuanu se referă la o nouă revistă apărută la Sibiu în anul 1935 cu numele *Luceafărul*, ca organ al Asociației învățătorilor. Conducătorul ei era deputatul liberal Ion Ciolan. În acel moment nu apărea însă nicio altă revistă intitulată *Luceafărul*, așa încât I. Ciolan n-a bănuie că prin adoptarea acestui titlu se expune invectivelor lui Tăslăuanu. Cu același titlu a apărut în 1934 o nouă revistă și la Timișoara, sub direcția lui Aurel Cosma Junior [Vasile Netea].

redactate, ca să trezească un interes și la București. Dar, trebuie să mărturisesc, că n-am prea reușit. Consulul îmi răspundea: „România e aliata Austro-Ungariei și noi nu ne putem amesteca în treburile interne ale Ungariei”. Activitatea mea de la consulat, și mai ales cea în afară de consulat, se pare că era de aproape urmărită de oficialitatea ungară și nu-i plăcea că eu creasem un focar de propagandă românească în centrul Budapestei. De activitatea mea literară-culturală nu se putea, însă lega. Dar când guvernul ungar a văzut că revista *Lucefărul* publică portretele deputaților români și că le comentează activitatea, că noi cercetăm des cafeneaua Iăgerhorn, unde era locul de întâlnire al oamenilor politici, a găsit motive să se plângă împotriva mea, reclamându-mă că iau parte activă la conciliabule politice, că cercetez orașele din Ardeal, etc. Reclamația venea direct de la Contele Tisza și a trebuit să dau explicații ¹⁷³. Consulul Cuciureanu m-a rugat să mă feresc de a

¹⁷³ În 1933, când nu dădusem încă la tipar aceste amintiri, o întâmplare norocoasă, îmi pune la dispoziție următoarele două scrisori originale ale Contelui Ștefan Tisza, pe care le reproducem în întregime:

Royaume de Hongrie
Ministère de l'Interieur

Buda-Pest, le 26 mars 1904

I

Confidentielle et personnelle

Monsieur le Consul General,

Me référant à la conversation personnelle que nous avons eu ensemble, j'ai l'honneur de vous informer que selon mes renseignements positifs, le secrétaire consulaire M. Teslaoan, est en relation permanente et continue avec les individus roumains qui, en Hongrie, professent des principes dont la tendance exagérée est nuisible à l'Etat. J'ai des données tout-à-fait exactes que le secrétaire sus-nommé était tout récemment en relation suivie à Budapest avec le sieur Jean Russu Sirianu, rédacteur à Arad, qui est venu ici, on il a été délégué par suite de la conférence secrète tenue par les ultra roumains d'Arad et que peu après qu'il eut délibéré avec lui, il s'est rendu à Bucharest, en passant par Arad, dans le but de seconder la propagande que les ultra-roumains d'ici veulent deployer là bas.

Immédiatement après ces faits, un certain Josif Brancovianu qui est né en Hongrie et emigre en Roumanie, demeurant à Bucharest, est venu d'abord à Budapest et d'ici il est parti pour Vienne pour y conférer avec des individus roumains qui y résident. Après que le secrétaire Teslaoan fut revenu de Bucharest, il se mit en relation avec le sieur Szever Boku, rédacteur de la Tribuna à Arad et avec le sieur Demeter Bizauhu, les quels, après s'être consultés, se rendirent immédiatement à Arad pour assister à la conférence secrète tenue par les nationalistes les plus prononcées de là bas. Connaissant les intentions tout-à-fait correctes de votre gouvernement et l'attitude parfaitement loyale que vous avez toujours observé dans vos relations avec le gouvernement hongrois, je n'ai aucun doute que vous mettez un terme à ce menées de M. Teslaoan, qui ne pourraient que nuire aux tout rapport que nous voulons également conserver au profit des deux pays.

Veillez agréer, Monsieur le Consul Général, l'expression de ma très haute considération.

TISZA

II

Magyar Kiraly
Ministerelnok

Budapest, le 12 Avril 1904

Monsieur le Consul General,

État bien content d'apprendre par votre aimable lettre les dispositions faites, en rapport de Mr. Taslaoanu, je m'empresse de vous exprimer mes remerciements les plus sincères.

Agréez Monsieur le Consul Général l'assurance de ma parfaite considération.

TISZA

mai atrage vreo plângere din partea guvernului ungar, altfel ar fi nevoit să ia măsuri, care i-ar displace, deoarece cu activitatea mea de la consulat și de la *Luceafărul* era foarte mulțumit.

Reclamația lui Tisza, care s-a mai repetat, nu a avut nicio urmare, deoarece, în 1906, eu am părăsit consulatul, mutându-mă la Sibiu. Mi se spune, că în memoriile lui Tisza – din care eu nu am la îndemână decât două volume – se face amintire de numele meu. Nu pot însă să controlez din ce prilej¹⁷⁴.

*
* *

Mișcarea literară-culturală a *Luceafărului* în Vechiul Regat era susținută, într-o vreme, de *Semănătorul* de sub conducerea dlui N. Iorga și de *Făt-Frumos*, redactat de Em. Gârleanu, iar mai pe urmă de *Ramuri* din Craiova. Sufletul acestei mișcări naționale era dl N. Iorga, care-l proclamasem, în entuziasmul tinereții mele de „împărat al scrisului românesc”. Cărturarii tineri din întreg cuprinsul pământului românesc se uniseră de mult și uniseră demult și unseseră de domn pe cel care li s-a părut că e mai vrednic. Hlamida și sceptrul de domnie pe care le ofeream dlui Iorga erau un tribut de admirație sincer și dăruit din toată inima. Dl N. Iorga, în *Istoria literaturii*, a și uzat de această investire, declarând, că întreaga mișcare a revistelor mai sus pomenite era sub cârmuirea d-sale spirituală. S-a întâmplat însă că firea cu volburi vulcanice a dlui Iorga ne-a nedreptățit și ne-a trimis porunci aspre de muștrare, cum face un domn cu supușii săi. Dar noi eram iubitori de dreptate și de libertate și nu îngăduiam nimănui, nici chiar Stăpânului ales de noi, să ne-o răpească. Eram constituționali și democrați, cum am spune în termeni politici. De aceea i-am ripostat dlui Iorga, apărându-ne neatârnamea.

Dl Iorga s-a plâns, mai ales împotriva mea, că l-am mazilit, deși apărarea noastră nu pornea dintr-un sentiment de răzvrătire, ci din cea mai elementară demnitate. Adevărul e însă următorul. Naționalismul latent din sufletul meu a înflorit la Universitatea din București, cum înfloreste un pom sănătos în bătaia razelor de lumină. Îndeosebi cursurile și scrisul dlui Iorga au avut darul de a întări în inima mea credința națională. Îmi aduc aminte că într-o toamnă, în 1900 sau 1901, și-a început cursurile de Istorie Universală, privind evenimentele din punct de vedere românesc. În mintea noastră, îmbâcsită cu abstracțiuni, cu teorii și cu studii de ordin pur intelectual, s-a petrecut o revoluție. Istoria Universală se putea privi și cerceta și prin prisma românească. Era o mândrie națională care se înfiripa în sufletul nostru de tineri. Eu, ca ardelean, simțeam că-mi clocotește sufletul de bucurie.

Cu acest naționalism al Universității din București am intrat între tinerii de la *Luceafărul* care – cum am spus – erau înstrăinați. În acest sens dl N. Iorga era și d-sa unul dintre părinții sufletești ai mișcării ce-am imprimat-o revistei *Luceafărului* și pentru d-sa am avut neîntrerupt o

Scrisorile s-au găsit la dl G. Vîrnav din Spătărești (Fălticeni), unde a murit și unde e înmormântat fie iertatul Victor Cuciureanu, frate cu mama soției dlui Vîrnav. Mulțumesc dlui Vîrnav și pe această cale pentru amabilitatea de a mi le fi pus la dispoziție. Originalele mi-a promis că le va depune la Academie. Afirmările lui Tisza din scrisoarea I sunt fantezii. N-am fost la Arad și nici la București cu misiuni politice secrete, când spune prim-ministrul ungar. Dacă aș fi fost nu le-ar fi putut afla contele Tisza, cum n-a aflat altele. Cu Rusu-Șirianu și cu Bocu eram prieten. Pe ceilalți doi din scrisoarea lui Tisza nu i-am cunoscut și nu știu cine sunt. Misiunea politică secretă, care mi se atribuie, era o invenție a agenților lui Tisza, ca să distrugă în fașă mișcarea de la *Luceafărul*, de a cărei importanță își dădeau seama. Scrisoarea a doua, în original are data 1902. Am corectat-o, fiind o greșeală evidentă, deoarece în aprilie 1902 abia sosisem la Budapesta. În 1902, nici Tisza nu era prim-ministru.

¹⁷⁴ Contele Tisza Istvan (1861-1918), om politic maghiar, cu caracter reacționar și șovinist, președinte al Partidului Muncii și apoi al Partidului Liberal, președinte al Consiliului de Miniștri (1904-1905; 1913-1918). Scrierile și corespondența au fost publicate după moartea lui în mai multe volume intitulate: *Gróf Tisza István Összes munkái*, Budapesta 1924 (Operele complete ale Contelui Tisza.) În aceste volume sunt menționate și comentate numele a numeroși oameni politici români, printre care și O. C. Tăslăuanu [Vasile Netea].

nețărmită admirație de cărturar, chiar și atunci când mi-a fâlfâit pe dinainte, în parlament, ziare cu calomnii scrise la adresa mea. Caracterul d-sale nu mi-a plăcut însă niciodată. În drumul nostru din Budapesta și mai pe urmă, din Sibiu și București nu puteam să fim decât alături de dl Iorga, deoarece slujeam și noi la altarele aceleași credințe. Dar felul nostru de a gândi și de a fi nu era al unor sateliți, ci al unor luceferi ce sclipesc luminos și mândru pe cerul literar al Ardealului. Noi aveam ființa și personalitatea proprie și revista *Lucașfârul*, împreună cu celelalte reviste din Regat, alcătuiau tot atâtea imnuri închinare ideii naționale.

Ce vremuri frumoase și curate erau acelea! Cum am vrea să le reînviem și să ne găsim adăpost de reculegere pentru sufletul nostru, târât în noroiul calomniilor din mult visata Românie Mare. Cum am vrea să mai avem aceleași iluzii despre viață și să ne bucurăm că, în fiecare zi, ne-am putut împlini datoria față de noi înșine și față de țară. Ce urât și pustiu e să trăiești cu aripile frânte și cu cerul fără zările de lumină ale credinței.

*
* *

La Sibiu am ajuns într-o atmosferă românească, unde am reușit să încheșăm o mișcare culturală temeinică și intensivă, care a durat până la izbucnirea războiului. De încurcăturile materiale am scăpat, făcând o tranzacție cu vechea tipografie W. Krafft, în teasurile căreia s-a tipărit *Lucașfârul* cât a apărut la Sibiu. Viața *Lucașfârului*, în Sibiu, e a maturității, asupra căreia nu mă pot opri, deoarece răzlețele mele amintiri au luat proporții neprevăzute. Am început să le scriu numai pentru a rectifica o scăpare din vedere, fără să mă gândesc, că firul tors din caierul amintirilor va lua aproape proporțiile unei broșuri, deși am suprimat atâtea și atâtea amănunte care, în salba unor amintiri, sunt perlele cele mai prețioase. Trebuie să las la o parte o serie de aprecieri despre colaboratori de valoare, care mă vor înțelege și mă vor ierta că abia am făcut pomenire de numele lor. Poate voi reveni și voi întregi altădată aceste amintiri.

Înainte de a încheia și de a caracteriza „generația *Lucașfârului*”, trebuie să mai spun câteva cuvinte despre activitatea culturală ce am desfășurat-o ca secretar al *Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, cunoscută și sub numele de *Astra*, care avea un mare prestigiu și un trecut important. *Astra* era concepută la început ca un fel de academie a Transilvaniei, iar mai târziu s-a transformat într-o societate de propagandă culturală. Când am ajuns eu secretar al *Astrei* am găsit o atmosferă mocnită, cu prea puține pâlپări de viață. Am reorganizat așa numitele „despărțăminte”, înmulțindu-le și îndemnându-le la ținerea de conferințe pentru săteni și pentru intelectuali. În scurtă vreme, „despărțămintele” s-au îndoit ca număr și au început să dea semne de viață. În centru am organizat o altă serie de conferințe pentru publicul cărturăresc din Ardeal. Ultima serie de conferințe din preajma războiului a tratat cultura românească din jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, cu conferențieri din toate ținuturile locuite de români. Ele simbolizau unitatea neamului. Revista *Transilvania*, care publica procese-verbale și liste de membri pe care nu le citea nimeni, am reorganizat-o complet, străduindu-mă să fac din ea un organ de publicitate lunar, cu material interesant pentru cititori. Era a doua revistă pe care o redactam, deși ea cădea în sarcina colegului meu Goga, care se interesa, însă, prea puțin de soarta *Astrei*. Era mai mult în concediu, decât la slujbă, ocrotit de protecția socrului său, Partenie Cosma.

Deoarece Goga făcuse încercarea, cu revista populară *Țara Noastră*, de a cuceri interesul țăranilor pentru „Asociațiune”, fără să reușească, am făurit eu planul de a da țăranilor 10 broșuri și un calendar în fiecare an pentru suma de 2 coroane, care era taxa de membru ajutător al *Astrei*.

Această *Biblioteca populară a Asociațiunii*, îngrijită de mine personal, a avut un succes neașteptat. Zeci de mii de țăranii s-au înscris membri ai Asociațiunii, plătind cele 2 coroane în schimbul cărora li se trimiteau lunar broșurile, cu excepția lunilor de vară, iar la sfârșitul anului primeau calendarul. Astfel am reușit să răspândesc în câțiva ani peste 1 milion de broșuri, făcând

din „Asociațiune” o instituție de propagandă culturală între țărani. Am mai înființat și o *Biblioteca a scriitorilor români din Ardeal*, din care au apărut câteva volume, îngrijite tot de mine. *Astra*, sub secretariatul meu, luase un avânt și dacă activitatea mea nu ar fi fost întreruptă de război, marea și vechea societate culturală din Ardeal ar fi ajuns departe, deși spiritul meu de inițiativă avea să se lupte cu „Comitetul Central” un organ greoi, fără aprobarea căruia nu puteam face nimic.

De la 1906-1914, mișcarea culturală a *Lucașfărului* a fost completată de mine cu mișcarea culturală a *Astrei*. Am înșirat câteva informații fugitive despre *Astra*, fiindcă ei i-am închinat cei mai frumoși ani ai mei. I-am dăruit cu inimă curată energia sufletului, fără să mă gândesc vreodată la vreo recunoștință. Dar nu m-am așteptat nici la rușinoasa ingraturitudine ce a urmat despre care mi-e și silă să vorbesc. După război, în România Mare, *Astra* putea să devină cea mai de seamă instituție culturală a țării, dacă conducerea ei ar fi ajuns în mâini dibace. Fără să tăgăduiesc meritele ei și fără să fi urmărit în amănunte activitatea ei, am văzut însă că se zbate în mrejele neputinței, neștiind pe ce cărări să apuce, ca să-și asigure o viață demnă de trecutul ei.

*

* *

Ca încheiere aș vrea să răspund la următoarele întrebări: Prin ce se caracterizează „generația *Lucașfărului*”? Ce a reprezentat ea față de generația unirii din Vechiul Regat?

Răspunsul la aceste întrebări se desprinde, în bună parte, din cuprinsul acestor amintiri. Nu e nevoie decât să le rezum și să le accentuez în concluzie. „Generația *Lucașfărului*” e generația de intelectuali ardeleni din preajma Războiului de Întregire al neamului, generație care a continuat tradiția cărturarilor ardeleni și celor din voievodate, propovăduitori ai unității neamului.

„Generația *Lucașfărului*” era în cea mai strânsă legătură sufletească cu generația Unirii din Vechiul Regat, reprezentată de scriitori și oameni politici. Activitatea intelectualilor din Ardeal întregea pe cea a intelectualelor din România liberă. Sufletului neamului, prin intelectualii săi, era unit înainte de declararea Războiului Mondial. Armata Română a desăvârșit ceea ce au înfăptuit demult cărturarii neamului. „Generația *Lucașfărului*” a îmbogățit literatura română cu specificul ardelenesc artistic și a ridicat nivelul cultural al Ardealului.

*

* *

Din aceste amintiri fugare orice om de bună credință va putea stabili că „generația *Lucașfărului*” și revista *Lucașfărul* nu se poate despărți de numele meu. Existența *Lucașfărului*, așa cum a apărut, mi se datorește mie. Eu scriam sub pseudonimul *T. Codru*, *Ion Brad*, *M. Stan* și de cele mai multe ori nu iscăleam. Dar fiecare pagină din *Lucașfărul* e și rodul ostenețelor mele, deoarece e trecută prin sita discernământului meu. La conducerea revistei figurează și alții, li se atribuie altora meritul de a o fi întemeiat și redactat, adevărul e, însă, că eu am fost sufletul ei, zi cu zi și ceas cu ceas. *Lucașfărul* e copilul meu din leagăn până la dispariția lui. Când nu m-am mai putut îngriji de el, s-a stins. Acesta e adevărul, la falsificarea căruia nu poate contribui niciun om cinstit.

1929.

COLABORATORII REVISTEI LUCEAFĂRUL

– Amintiri și caracterizări –

AL. CIURA

Într-o conferință trecută v-am vorbit despre revista *Luceafărul*, apărută în vara anului 1902 în Budapesta, de unde s-a mutat, în 1906, la Sibiu. Războiul a întrerupt apariția ei în 1914, când am plecat pe front în Galiția, cu un batalion de români făgărășeni, a căror soartă am povestit-o în cartea mea *Trei luni pe câmpul de război*¹⁷⁵. După vitejiile din Galiția, am trecut Carpații și am făcut al doilea război, ca ofițer în Armata Română, căreia i-a revenit cinstea să întemeieze România de astăzi. *Inter arma silent musae*. *Luceafărul* în vremea războiului a suferit o eclipsă și muzele lui au amuțit, iar colaboratorii revistei s-au împrăștiat în toate părțile. Abia se încheiase pacea, când, în 1919, *Luceafărul* a reapărut, de astădată în București. Drumul lui de la Budapesta la București e un drum de biruință, pe care l-au curmat valurile vieții politice în 1920.

Într-o vreme mă răsăfătam cu nădăjdea că voi putea reînvia revista *Luceafărul*, care a fost mândria vieții mele. Anii însă trec, volburile necazurilor aștern tot mai multe greutăți în calea spiritului dornic de realizări. Cine știe ce crize ne mai așteaptă în viitor și cine știe dacă nu vom fi siliți să ne ținem privirile mereu aplecate spre pământ, în loc să le înălțăm spre cer. *Luceafărul* nu a fost însă numai opera mea personală. Ea a fost amvonul tinerii generații a Ardealului care a propovăduit, prin scris, ideea unității neamului. Rolul meu s-a mărginit în a fi păzitor credincios al acestei idei și de a îmbrățișa, cu ospitalitate, pe toți cei ce mărturiseau aceeași credință. *Luceafărul* era un templu, la altarul căruia talentele literare și artistice slujeau ca niște preoți ai culturii.

La început vă voi vorbi despre cei doi frunțași ai revistei *Luceafărul*, care au făcut parte chiar dintre întemeietorii ei, despre un prozator, azi mai puțin cunoscut, Alexandru Ciura, și despre un poet, ajuns celebru, Octavian Goga.

Încep amintirile mele despre *Luceafărul* cu ei, fiindcă, într-o vreme, pe frontispiciul revistei se putea citi: „Apare sub conducerea dlor Al. Ciura, Octavian Goga și Octavian C. Tăslăuanu”. Până la sfârșit am rămas însă singur, fiindcă așa mi-a fost mie scris: să duc greul în viață și să fiu adeseori nedreptățit și hulit pentru binele ce l-am făcut.

Alexandru Ciura – scris cu ortografia cipariană *Ciura* deși se pronunță *Țura* – era o comoară de om și trebuie că așa a rămas până astăzi, când, după câte știu, e directorul unui liceu din Cluj, deși merita să ajungă înaintea altora profesor universitar. Ciura era de fel din Munții Apuseni, adică moț, cum se numesc oamenii din partea locului. Locul de naștere al fiecărui român intelectual de peste munți are o importanță, deoarece regionalismul nu e nicăieri mai pronunțat și mai conștient ca acolo. În România Întregită s-a manifestat chiar și în viața politică. La noi în Ardeal cei ce sunt din aceeași regiune se simt mai apropiați, mai legați sufletește și când se întâlnesc se agrăiesc cu un cuvânt plin de înțelesuri patriotice. Fiecare regiune e o patrie, care exprimă cam același tip fizic, aceeași mentalitate, același fel de a fi, aceleași obiceiuri și aceeași dragoste a frumuseților naturii. În graiul curent sunt și astăzi numiri ca: Țara Oltului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Oașului, etc., ceea ce dovedește o bogăție de nuanțări etnice, care nu s-au închegat încă în ritmul de unitate al vieții generale naționale.

Cei trei conducători de la început ai revistei *Luceafărul* eram din diferite regiuni. Ciura din Munții Apuseni, Goga din Sibiu, iar eu de la izvoarele Mureșului, așa că întrupam unitatea Ardealului, pe care o întregeau ceilalți colaboratori din alte regiuni. Nu ne-am mulțumit însă cu această unitate a unei provincii, ci am lărgit hotarele ei, îmbrățișând întreg pământul locuit de români. Această unitate sufletească națională, în serviciul căreia am ostenit, e marele merit al

¹⁷⁵ Se va retipări în ciclul *Spovedaniilor* sub titlul: *Sub flamurile habsburgilor*.

revistei *Luceafărul*. Alexandru Ciura s-a născut în Abrud, în 1876, dintr-o veche familie preotească. A studiat: clasele primare în Abrud, liceul în Blaj și Sibiu, iar Teologia și Literale în Budapesta. În 1902, când s-a întemeiat *Luceafărul*, Ciura era tânăr profesor la Blaj.

În Mica Romă – cum se numește Blajul – întreg corpul profesoral trebuia să fie slujitor al altarului și propovăduitor al învățaturii și moralei creștine. În această atmosfera de smirnă și de tămâie, amicitia cu muzele artelor frumoase nu prea era văzută cu ochi buni, dacă nu era păzită de îngerii din cer. Acolo în Blaj apăruse nu demult strașnica critică a poeziilor lui Eminescu, făcută de canonicul Grama, care interzicea citirea versurilor ereticului care a scris doina *De la Nistru pân' la Tisa*. Îmi aduc aminte că noi elevii liceului și „alumnii” internatului de băieți citeam pe ascuns pe Eminescu în ediția Șaraga din Iași, învățându-l pe de rost, ca să nu fim prinși și pedepsiți.

Al. Ciura a știut să se ridice deasupra pâlcurilor acestei atmosfere înguste, înălțându-se îndrăzneț spre zărilor albastre ale libertății de gândire. E adevărat că și Blajul era altul; se schimbase mult de la canonicul Grama.

*
* *

Vă voi povesti un incident care caracterizează sufletul celor ce conduceau revista *Luceafărul*, mentalitatea ardeleană de pe acele vremuri și, în special pe Ciura, care era șeful redactor al revistei. În numărul de la 1 iulie 1903, când revista împlinea un an de existență, a apărut următoarea poezie intitulată:

De aș fi...

De-aș fi eu Dumnezeu în cer,
Celor ce mila mea o cer
Cu umilit, cucernic gând,
Țărâanii fruntea așternând,
Eu le-aș trimite tuturor
Un fulger pe aripi de nor,
Genunchii lor de cerșetori
Străfulgerând.

De-aș fi eu Domnul Dumnezeu,
Osânditorului ateu
Ce rostul meu a căutat
Și rostul meu a blestemat, –
De după o aripă de nor
O rază i-aș trimite-n zbor,
Să-l pot privi pe-nvingător
Încununat.

Poezia era semnată cu trei stelute și a făcut vâlvă în Ardeal. Era mărturisirea de credință a unui răzvrătit, pe care lumea patriarhală a satelor, cu preoți în frunte, nu o putea lăsa neobservată. Ne-am pomenit cu numere refuzate, iar bătrâna *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov atribuia poezia unui „descreierat din generația tânără”. *Luceafărul* în numărul următor a trebuit să o justifice.

În poșta redacției, răspunzând unui pseudonim *Othmar*, scria: „Poezia *De aș fi* nu conține decât dispreț pentru spiritele umilite și admirație pentru luptătorii îndrăzneți, conștienți de forțele proprii... Făcând aplicare la poporul nostru, credem că o doză cât de minimală de încredere proprie, i-ar folosi mai mult ca veacurile de slugărnice și umilință...”

Poeziei i se dădea o interpretare națională. Al. Ciura de la Blaj a sărit și el în ajutor, scriind un întreg articol prim, *Critica românească* (nr. 16-18 din 15 septembrie 1903), în care susținea: „Autorul ei,

departe de a fi voit să atace simțul religios al Gazetei, a exprimat în numita poezie o idee filosofică, ce se găsește în cele mai de căpetenie opere ale literaturii universale, începând de la *Prometheu înlănțuit* de Eschil până la *Paradisul pierdut* de Milton, *Manfred-ul* lui Byron, *Faust-ul* lui Goethe, *Tragedia omului* de Madách și, dacă vreți, *Înger și demon* sau *Rugăciunea unui dac* de Eminescu”.

Așa îndrăzne să scrie tânărul profesor și preot Al. Ciura din Blaj. De la canonicul Grama până la scriitorul Ciura, Blajul străbătuse o cale lungă, libertatea de gândire cucerise teren și Eminescu nu mai era socotit ca un eretic. Autorul poeziei era Octavian Goga, care toată viața lui a fost un răzvrătit. Nici nu era la cel dintâi păcat în acest gen. Încă în nr. 1 din 1903, începuse gesturile de rebel. În poezia *De mult*, semnată *Octavian*, spunea:

Eternul lumilor părinte
.....
În drumu-i lung azi n-ar m-ai da
Pe-ntinsa lui împărăție
De altă „Sfântă Preacurată
Fecioară Marie”.

Sau în poezia *Și iarăș va să vie* semnată *Agog* – numele lui Goga inversat – descrie lumea păcătoasă prin gura unui arhanghel, care cere Tatălui Ceresc să piardă neamul omenesc plin de păcate, dar Dumnezeu prea milostiv răspunde:

– Nu voi să-i pierd
.....
Să te cobori din slava ta albastră,
Isus, Tu învățător al lumii.
În întuneric sămănând lumină
Va fi iar pace și-nvoire bună
Trezind din nou iubirea adormită!...
.....
Zâmbind amar, îngenunchie Isus
Și-apoi răspunse, înălțându-și fruntea
Și zise el:
Părinte nu Te-ascult!

Iisus se răzvrătise și el împotriva Tatălui Ceresc. Trebuie să adaug câteva note intime, ca să înțelegeți atmosfera din redacția noastră. Toți trei conducătorii revistei eram fii de preoți, dar nu ne sfiam să colindăm cu mintea pe la porțile celor mai îndrăzneți cugetători. Setea noastră de a ști nu cunoștea limita opreliștilor. Discutam ateismul și anarhismul cu aceeași pasiune cu care ne recream sufletul la izvoarele învățaturii evanghelice, nouă familiară de acasă. Această libertate de gândire, în realitate, nu era decât un exercițiu pentru a înfrânge cătușele umilinței noastre politice.

Cei de la *Luceafărul* nu ne mulțumeam cu naționalismul regional, ci ne avântam peste crestele munților, legănând unitatea politică a neamului pe pernele de aur ale visurilor noastre. Nu era seară lăsată de Dumnezeu să nu ne îndeletnicim cu dărâmarea și împărțirea Monarhiei Austro-Ungare. Al. Ciura nu era între noi, dar știa printr-o comunitate sufletească specific intelectuală, că versurile publicate nu puteau avea alt înțeles decât cel politic. Acesta și era adevărul. Răzvrătirea noastră intelectuală constituia preludiul, prologul răzvrătirii noastre politice.

Înainte noastră nu scrisese, pe vremea procesului Memorandului, tot un fiu de preot, George Coșbuc, răzvrătitul *În oppresores?*, în care striga:

Dumnezeu ni-e într-ajutor
Dacă și el e de-al lor
Nu-l mai vrem ocrotitor:
Ne înfrățim cu iadul!

Se răzvrătise și Coșbuc, care știa că:

– La Dumnezeu
Sunt toate câte sunt să fie.

și care îngenunchea spunând:

– Tu laudă mereu
Suflete, pe Domnul...

Tot așa și Goga a avut cele mai calde accente de cucernică închinare în fața stăpânului din Cer, precum și în fața așezămintelor Lui de pe pământ. Volumul de poezii îl începe cu o *Rugăciune*:

Rătăcitor, cu ochii tulburi,
Cu trupul istovit de cale,
Eu cad neputincios, stăpâne,
În fața strălucirii tale.

sau și mai smerit:

Ascultă mintea mea supusă, genunchii mei se pleacă-ncet
Și-aduc prinosul închinării celui de neam din Nazaret.

Ori proslăvirea:

Tu Doamne, tu stăpânul peste fire
Ce din curata stelelor lumină
Dai lumilor de veci orânduire...

Libertatea cu care judecam orice eveniment se răsfrânge și în comentariile revistei – scrise de mine – din prilejul dramei din Serajevo, care a încheiat domnia Obrenoviceștilor în Serbia, comentarii apărute în același număr cu poezia *De aș fi...* Iată ce scriam: „*Demnitatea palatului regal (din Belgrad) a fost înjosită de o aventurieră orgolioasă și necinstită. Țara lor (a sârbilor) se făcuse de râsul lumii. Rușinea, indignarea, ura s-a înarmat și – a ucis. Cine e de vină? Poporul sârb? E drept să-ți bați joc de un popor în fruntea căruia ai ajuns din mila lui Dumnezeu?... Se cuvine să roșească de rușine o țară întreagă pentru ticăloșiile unui singur om?... Un popor e stăpân pe destinele lui proprii... Poporul sârb și-a redobândit liniștea, libertatea și constituția, lucruri mai prețioase decât niște capete bolnave... Sângele vărsat va fi rodnic pentru viitorul demn al țării sârbești*”.

Și așa a fost. Iubirea noastră de libertate trebuie înțeleasă în spiritul lui Bălcescu care zicea: „*Cei ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumnezeu*”. Cred că am izbutit să zugrăvesc sufletul tinerilor români, care, acum 30 de ani, s-au încumetat să desfășure o flamură de luptă culturală între zidurile cetății, unde a domnit vlăstarul de viță valahă Matei Corvinul, în mândra Budapesta.

*

* *

Al. Ciura s-a închinat în activitatea sa literară filosofiei ce preamărește clipa. O și spune într-un articol cu un titlu așa de potrivit: *Efemeride*. Vorbind de scriitorii celebri, de cei cu nimbul nemuririi pe frunte scrie: „*Ei pot să strălucească pe cerul așa de luminat al literaturii noastre, dar nu ne*

pot opri un sentiment de nefățărătă dragoste pentru muncitorii cinstiți și nepretențioși”, adică față de cei ce „asemenea stelelor căzătoare luminează o clipă și se sting”. Pentru aceștia Al. Ciura are accente duioase: „... nu mai puțin mângâietor e gândul, că ți-ai împlinit misiunea, fără să aștepți altă răsplată, decât cea exprimată în eternul adevăr din cuvintele lui Virgiliu: «Sic vos, non vorbis»”.

Filosofia clipei cu stolul ei de efemeride a lui Al. Ciura are un înțeles adânc, ea e rodită din însăși realitatea vieții ardeleni, care și înainte de Unire era o parte din întregul neamului românesc, din unitatea etnică creatoare supusă legilor din lumea universului.

Aceeași filosofie o preamărește de altfel și Goga:

Iar din amarul plâns al veșniciei
Să prindem vraja clipei trecătoare.

Concepția despre lume și despre viață a satelor e cu totul alta decât cea a orașelor. Satele sunt statice, iar orașele dinamice; cele dintâi ascultă de legile conservatoare, iar cele din urmă aleargă spre o neîncetată prefacere, înnoire, perfecționare, în care omul nu vrea să știe de nicio frână și de nicio limită. Satele și orașele sunt două lumi, două culturi, două concepții de viață, care se ciocnesc și se măsoară din cele mai îndepărtate timpuri. Filosofia satelor crede că lumea este un întreg limitat și pururi același, o creație a lui Dumnezeu, atotștiutor și perfect, care ne cârmuiește viața după legile eterne ale adevărului, ale binelui și ale dreptății. Omul este supus unei ierarhii și unei autorități. Întreaga activitate înlăuntrul acestei lumi este cârmuită de legi armonice și fericirea o găsește omul în îndeplinirea datoriei clipă cu clipă.

Aceasta e concepția operei scriitorului și preotului Al. Ciura. Alături de această concepție e cealaltă a orașelor, cunoscută sub numele de *evoluționism*, după care individualitatea umană, creatoare și liberă, nu cunoaște nicio limită și nicio autoritate. Universul e infinit, Dumnezeu e în noi înșine și omul poate deveni un Dumnezeu prin creație, prin realizările și cuceririle care nu cunosc nici odihnă, nici piedici.

Ardelenii trimiși la învățătură purtau în sufletul lor această dualitate a lumii de la sate și de la orașe. Rădăcinile sufletului lor erau adânc înfipite în tradiția satelor, dar florile învățăturii de la orașe erau străine, altoite de cultura faustiană ale cărei izvoare de gândire încep din antichitate, de la filosoful Heraclit din Efes, cel ce credea că lumea e ca apa unui fluviu, în veșnică curgere, în neîncetată devenire.

Intelectualii ardeleni nu se puteau însă despărți de lumea lor sufletească adusă de acasă și nici de țărâtime, singura temelie pe care se puteau rezema atât în artă cât și în politică. De aceea spunea Goga în *Carmen laboris*:

...Plugarii-n veci nu pier,
Căci lor pământul sfânt li-e tată
Și frate soarele din cer.

sau și mai răspicat:

E răzimată lumea toată
Pe palme aspre de plugari!

Mintea intelectualilor ardeleni era însă stăpânită de cultura orașelor. Zbuciumul sufletesc al ardelenilor, între aceste lumi, e puternic și plastic descris de Goga în poezia *Prăpastie*:

Sunt două suflete dușmane...
Și mintea s-a trudit zadarnic o viață-ntreagă să le lege...

Accentele de răzvrătire, pe care le-am citat sunt ușor de înțeles. Intelectualii ardeleni voiau să lupte pentru libertatea neamului lor, să rupă cătușele disciplinei și autorității statului, de aceea încercau să se elibereze pe ei înșiși de umilința satelor, să-și avânte sufletul spre zărilor largi și îndrăznețe ale liberei gândiri și ale liberei discuții. Aceste exerciții ale spiritului aveau să le fecundeze activitatea, *fapta* pe terenul politic.

Al. Ciura, deși preot, a ținut pas alături de noi în aceste zbuciumări din tinerețe. Credincios teoriei efemeridelor, la început, a împodobit paginile *Luceafărului* sub semnătura *Simin*, cu icoane din viața universitară țesute din funigeii amintirilor de student, pline de duioșie și de finețe.

După aceste crâmpie din anii de student, cu descrierea luptei sufletești a celor ce s-au rupt de lângă vatra țărănească și s-au făcut cărturari, a început să zugrăvească scene din traiul băieșilor din minele de aur și a moșilor din Munții Apuseni. Pe acestea le-am înșirat, ca pe niște perle, în salba unui volum, intitulat *Amintiri*, apărut în 1912, în *Biblioteca Scriitorilor din Ardeal*, pe care începusem să o public sub auspiciile *Astrei* din Sibiu.

Subiectele cele mai frumos tratate Ciura le-a descoperit tot în locul natal, la vatra părintească. Cel ce s-a adâncit în studierea culturii clasice greco-romane, care se reoglindește în mai multe bucăți ale sale – pomenesc ca pildă *Visul poetului*, dialogul dintre Horațiu și Virgiliu despre pruncul ce va să vie, despre Isus, fantezie demnă de Anatole France, – s-a întors iar acasă, la *Vâlva băii*, la *Baia Buhii* și la *Dascălul Cojoc*. Filosofia acestor oameni se încadrează în concepția efemeridelor lui Ciura. Unul dintre eroi, un „holoangăr”, adică hoț de aur, spune: „*Lasă, muiere, că până atunci e bine, până mă vezi că-mi petrec... Că omul nu știe cât ține lumina... Vezi tu lumânarea asta, acum arde... o suflă și s-a isprăvit... ai murit, te-ai dus...*”. Regretul de a se fi despărțit, de lumea satelor îl întâlnim răspicat și la Ciura: Lui Gheorghe, când pleacă din sat la învățătură, Anuța, draga lui, îi spune:

„*Tu te faci domn, te duci în sus, iar eu rămân aici în satul nostru, dar să știi, că n-are să te iubească nimeni cum te-am iubit eu...*”. Iar Gheorghe după ce a răzbit în viață „*se gândea la femeia aceea voinică și rumenă, care i-ar fi putut înviora rostul vieții, la viața tihnită ce ar fi putut-o trăi alături de ea. Un orizont mai strâmt, ce e drept, dar o viață de îndestulare și de echilibru sufletec, cum nu mai întâlnește, de când trecuse marginile vieții de sătean*”.

Iată înrudirea sufletească a tuturor intelectualilor ardeleni, care au urcat același drum dintre cele două lumi, dintre lumea satelor și lumea orașelor.

Alexandru Ciura, cu firea lui blajină, cu sensibilitatea fină, cu sufletul plin de lumină a zugrăvit, cu un talent real, atâtea icoane minunate din zbuciumul vieții ardelenesti. I se face o nemeritată nedreptate, că lumea grăbită de astăzi nu poposește și la poarta operelor sale, care sunt pline de frumuseți, deși modestia lui le-a jertfit pe altarul efemeridelor, a stelelor ce lucesc o clipă și dispar. Alexandru Ciura, prin muncă și talent, a fost un stâlp al revistei *Luceafărul* și un întemeietor al Unirii culturale. Dacă cei tineri l-au uitat, noi nu-l putem uita toată viața, fiind una dintre cele mai distinse figuri intelectuale ardeleni și unul dintre prietenii cei mai buni, cărora căldura inimii le împletește cununa de mirt a duioaselor aduceri aminte.

19. IV. 1932.

OCTAVIAN GOGA

E ceasul de horă păgână
Când vifor purcede din haos,
Il cheamă eterna stăpână,
Ne-nfrânta lui patimă-l mână
Și viforul n-are repaos.

Privește-o cum sânu-i tresare,
Fiorul de dragoste-o sapă,

Se zbuciumă dornica mare
Și geme și țipă și sare
Albastra mânie de apă.

Sălbaticul mire coboară,
Din trăznete-i cântă chimvale,
Cu glasul lui bolta-nfioară
Și tremură unda fecioară
Când mândru el stăruie-n cale.

Din fulgere are cunună,
Răsufletu-i cerul aprinde,
Un chiot de nuntă răsună,
Cu marea acum se cunună
Te uită, în brațe-o cuprinde.

Aceste versuri din poezia *Furtuna* caracterizează vijelioasa activitate a poetului Goga care s-a cununat cu marea vieții, răscolind-o până în adâncuri și ale cărei talazuri l-au înălțat acolo unde a ajuns după o jumătate de veac de zbucium. Despre Goga s-au scris și spus atâtea proslăviri în timpul din urmă, încât mie îmi va fi îngăduit să vă prezint pe un Goga prea puțin cunoscut sau prea puțin scos în evidență. Goga se caracterizează, printr-o dualitate sufletească pe care o întâlnim în toate manifestațiile sale. El însuși într-o mărturisire recentă spune: „*Părinții mei: unul de la munte altul de la șes. De aici dualitatea sufletului meu: muntele, prin psihologia lui, e contactul cu realitatea, tendința spre acțiune; câmpia dimpotrivă, orizontul larg, avântul blând al nostalgiei. Aceste două elemente congenitale s-au transmis intacte sufletului meu. S-au alăturat fără să se îmbine. Iată explicația celor două îndeletniciri ale vieții mele: politica și literatura...*”

Aceste mărturisiri ale lui Goga sunt prețioase întrucât confirmă dualitatea sufletului ardelenesc asupra căruia am stăruit când am vorbit despre Alexandru Ciura, dualitate căreia i-am dat o tălmăcire mai cuprinzătoare. Activitatea lui Octavian Goga ne dă prilej să adâncim și mai mult această dualitate și să o înfățișăm resfrângând-o prin prisma unui suflet plin de originalitate. Mai întâi obârșia lui Octavian Goga, care-și are importanța ei în Ardeal și despre care sunt în măsură să spun câteva amănunte necunoscute.

După tată, Goga e de pe Târnave, pline de cântece și de poezie, vestite în Transilvania. Tatăl lui Octavian Goga, părintele Iosif, era născut în Crăciunelu, lângă Blaj, din părinți țărani și s-a făcut preot numai după ce scăpase de serviciul militar. Era un om înalt, oacheș, un tip cu totul deosebit de al poetului, plin de spirit și iubitor de viață. Poetul de câte ori vorbea de poezie, de frumusețea și de suferințele satului lua pilde din Crăciunelu. Crăciunelu, în amintirea poetului, era învăluit în duiosie și compătimire. Poeziile *Graiul pâinii*, *Cosașul*, *Carmen Laboris*, *Clăcașii*, etc., în care clocotește răzvrătirea sunt dospite în sufletul poetului de atmosfera din Crăciunelu, unde se ducea des în tinerețe. Târnavele erau pline de latifundiar nemeși și de iobași sub regimul unguresc, de aceea doina românească nicăieri nu plânge mai tânguitor ca pe acele văi ce-și împreună apele tulburi la Blaj, lângă Câmpul Libertății.

După mamă, Goga e de sub poalele munților, din satul Rășinari, îngrămădit sub Păltiniș, în care s-a și născut la 1881. Rășinării sunt oameni vechi, care n-au cunoscut iobăgia. Sat de margine, între două țări, așezat pe „fundus regius” s-a bucurat întotdeauna de oarecare libertăți, pe care și le-au apărat cu îndârjire împotriva cotropitorilor sași; cu aceștia au avut procese de sute de ani și nu știu dacă ele s-au terminat până în ziua de astăzi. Ciobani și negustori, plini de spiritul întreprinderii, sunt oameni înfrățiți cu realitatea, individualiști și practici. Mama poetului Goga e fiica popii Bratu, el însuși fiu de țaran din Rășinari însurat cu o Barciană din vestita familie de cărturari și preoți Popovici-Barcianu tot din Rășinari, de la care au rămas numeroase manuscrise și

în biblioteca cărora am văzut operele istorice de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, opere azi atât de rare. Rășinariii pretind că poetul are o mare asemănare cu popa Bratu atât ca tip fizic cât și ca fire. Am văzut în casa poetului un portret în culori al părintelui Bratu și într-adevăr asemănarea dintre bunic și nepot e izbitoare. Lui i se adresează poetul când spune:

Era atâta zâmbet și lumină
În fața ta de popă de la țară,
Că ochii tăi adânci mă-nfioară
Cu raza lor de înțeleșuri plină.
Tu deslușeai în mintea ta bătrână,
Ce flacără mă arde și mă mână
Spre visul tău ce mi l-ai prins în sânge...

Dacă poezia din sufletul lui Goga își are originea pe Târnave, raționalismul, intelectualitatea sa e desigur băștinașă din Rășinari și această notă predomină întreaga lui activitate. Ca niciun alt scriitor, Goga a știut să-și pună în valoare însușirile cu care l-a înzestrat natura. Deși cei ce l-au cunoscut superficial au rămas cu impresia că e un poet dezordonat, ca toți răsărații muzelor, în realitate Goga e un om care lucrează cu metodă în viață, urmărind ținte precise. Luați opera lui poetică publicată de „Cultura Națională”, în 1924, și numărați poeziile care nu sunt programatice, care nu stau în serviciul unei cauze concrete pe care o urmărește cu o perseverență diabolică. Când era tânăr, la Universitatea din Budapesta, avea un cult pentru Napoleon care cucerise Europa. Era idealul activității sale. Caesarismul e o notă predominantă în firea poetului, de natură pur intelectuală. Goga e de credință că inteligența e cea mai puternică armă de cucerire și singura îndreptățită să domine și să stăpânească. Acest caesarism își are obârșia în tradiția românească, pe care o proslăvește poetul:

.....
Strămoșii toți își spun mustrea mie
Azi îmi trimit nădejtile de veacuri,
Strigarea lor ce vine de departe
Eu o ascult și-n suflet îmi învie
Sămânța bun-a vremurilor moarte.

Caesarismul s-a manifestat mai mult în atitudinile politice ale poetului, atitudini cu care nu mă voi ocupa.

*
* *

Dualitatea sufletului ardelean la Goga ia proporții tragice, cum nu se întâlnesc la niciunul dintre scriitorii noștri. Cele două lumi, lumea satelor și lumea orașelor, se încaieră în sufletul poetului. Cea dintâi îi spune:

Mă du departe, mai departe! La munți cu fruntea de zăpadă,
Să sorb din freamătul pădurii ș-al ierburilor din livadă!

Să mă-nfioare tainic brazii, când tremură din aripi vântul,
Dă-mi largul bolții înstelate și fă-mă frate cu pământul!
Mă du departe, mai departe! În satul semănat sub munte.
La casa cu ferești înguste... la piscurile largi cărunte,
Mă du acolo-n țintirimul, unde-n poleiul alb al lunii
Sub cruci de lemn slăbit de vremuri își dorm odihna lor străbunii!

iar lumea orașelor îl ispitește:

– Nu simți orașul cum tresare sub turnurile de aramă?
N-auzi vârtejul lui năpraznic... nu-l simți pe nume cum te cheamă?
Nu-l vezi în haina lui de flăcări cu veșnica neadormire,
Cu zbuciumul atâtor patimi... atâta sete de mărire?
Suflarea lui de foc mă arde, iar glasul-i mă oprește-n cale
În umbra zidurilor negre ai tors tu gândurile tale!...

Poetul mărturisește:

Așa se frământă în mine strigarea lor neîntreruptă,
Mi-au pustiit întreg avutul cei doi potrivnici prinși în luptă
Și stam sărac în bezna nopții cu ochii ațintiți în zare,
Când vântul, demon fără milă, părea că-mi râde-n alergare:

Împins de visele deșerte, zadarnic drumul tău îl sui,
Biet călător, în lumea asta, tu nu mai ești al nimănui!

La Goga n-a învins sufletul de la țară decât în activitatea sa poetică, în care cântă pe plugari și lumea rămasă acasă, de care începe să se simtă tot mai străin, uită hora, uită dragostea cu fata popii Irimie și simte că nu s-a făcut vrednic nici de poala bătrânului Codru. De aceea sufletul de la țară și-l îngroapă în poezia *Agonie*:

În mine se petrece-o agonie,
Ca într-o tristă casă solitară,
În sufletu-mi bătut de vijelie
Eu văd un om ce-a început să moară...
Un cântăreț cu rostul de la țară
Se duce-acum și n-o să mai învie
Cu chipul lui senin de odinioară...

Demult... Demult... Din cea dintâi clipită,
De când te-au smuls de la bătrâna vatră
Din casa cu șindrile-acoperită,
De-atunci începe moartea-ți nesfârșită,
De-atunci te fură fiecare piatră...
Te-au biruit în stingerea domoală
Străine legi din guri necunoscute;
S-a poticnit curata ta sfială
La orice pas de pravili neștiute;
Prin praf, prin fum, prin vorbe de ocară,
Te-ai dus sărmane suflet de la țară,
Din orice colț mi te pândeau o sârmă
Și te-alunga un șuier de mașină...
Avutul tău s-a risipit pe cale,
Te-au părăsit și zmei și cosânzene,
Ți s-a uscat și lacrima din gene,
Au amuțit și sfaturile tale...
Așa pe rând ți-a tot trimis viața
Un nou tâlhar în orice clipă nouă
Și fără milă-n toată dimineața
Te-a despoiat cu mâinile amândouă!...

Noul tâlhar a fost lumea orașelor cu „setea de mărire”, care nu l-a smuls numai din farmecul vieții de la țară, ci și din lumea tainicii și curatei poezii, ademenindu-l pe alt tărâm, pe cel politic, unde glasul muzelor e strivit de stanele de piatră ale realității. La oraș, în vârtoarea vieții politice, inspirația poetică a amuțit. Era și firesc să fie așa, fiindcă poetul Goga, în poezia *Cântăreților de la oraș* vorbise limpede, spunând:

Voi n-aveți flori, nici cântece, nici fluturi
Căci soarele în țara voastră moare...

.....
Bieți cântăreți cu aripile frânte:
În alte zări cuvântul meu vă cheamă.

.....
Să ne-nfrățim cu zvonul și viața
Ce saltă-n zori când se pornește plugul,
S-adăpostim în suflete mândria
Livezilor ce-și mlădie belșugul.

Iar când amurgul-n haina lui cernită
Cărunții brazi începe să-nveștmânte,
Noi să privim luceafărul din zare
Și-atunci să zicem strunelor să cânte.

.....
Căci Dumnezeu neamurilor toate
Sub strălucirea mândrei bolți albastre,
În codrii verzi și-n negrele ogoare
A semănat nădejdea vieții noastre...

Goga și-a creat, în noua lume a orașelor, un pedestal politic din cântările în care preamărea vraja vieții de la țară. Dar n-a apucat pe drumul răzvrătirii ca în versurile sale, ci pe poteca îngustă ce duce de-a dreptul la culmile puterii. S-a încetățenit în lumea orașelor jertfind pe altarul ei fermecătoarea liră dăruită sufletului său de strămoșii săi de Târnave, care nu s-au putut împrieteni cu rășinărenii realiști și practici. Au învins aceștia din urmă adică politica, literatura rămânând o slujitoare iobagă a stăpânei iubitoare de putere, de pompă și de mărire.

*

* *

Goga, în activitatea sa poetică, e un dărmător de idoli, un revoluționar în toată puterea cuvântului, căruia îi plac ruinele, fiindcă crede în iluzia primenirii vieții cântată încă de poetul Heine. Vă voi cita câteva versuri ale răzvrătitului Goga:

Învăluit în ceața nopții sure
Eu răsvrătitul călător al nopții,
M-aș furișa în templul tuturor,
Și sărutându-ți ochii reci de marmur-
Și brațul tău și buza ta și fruntea,
Te-aș sfărâma cu pumnul încleștat
Și-aș râde
Prelung,
Văzând sdrobit odorul *tuturora!*

E un gând păgân, pe care poetul l-a tradus adeseori în faptă. Câți idoli n-a creat Goga cu risipitoarea-i fantezie, ca pe urmă să-i dărâme și să se bucure de isprava săvârșită. Chiar și pentru sărmanele lui cântece cu coarde naționale, are o adâncă milă și „cântărețul pătimirii” se simte o pasăre prinsă în colivie sau un leu ce visează Sahara în cușca de menagerie.

Zbuciumul poetului nu e nicăieri mai plastic, mai sincer și mai adevărat zugrăvit, ca în poezia:

Învins

I-am zis într-un amurg de vară,
Robit de chipul unei stele:
Durează, suflete măiestre,
Altar nădăjduirii mele!

I-am dat temuta mea comoară,
Temeiul sfânt al suferinții,
Argintul visurilor toate
Și marmura curat-a minții.

Și el mi-a întruchipat altarul,
Lăcaș de mândră strălucire,
Zidindu-și în catapetasmă
Întreagă setea de mărire.

Dar vifor s-a pornit prin noapte,
Și-n goana vitregă și crudă,
O clipă a sfărâmat nătângă
Prisosul lunilor de trudă...

E noapte-acum... Pe fața bolții
Plâng ochii stelelor senine,
Când blestemă-nșelatul meșter
Și strigă bietul din ruine...

*

* *

Răzvrătirea lui Goga, hrănită de încăierarea celor două suflete, ia proporții de revoluție socială, când cântă suferințele țărănimii. Aici e un poet ce-și înstrună lira inspirat de aspirațiile luptelor de clasă socială, pe care în România Întregită o reprezentase mișcarea Partidului Țărănesc în prima ei fază, luptă pe care Goga a eliminat-o din programul său politic. Adevărul e că noi cei de la *Lucașfârul* eram toți de aceleași convingeri, deoarece numai în triumful norodului de plugari vedeam o biruință politică a neamului nostru de la sate. Noi nu ne puteam ridica decât împotriva regimului feudal al marilor latifundieri de pământ, care stăpâneau Ungaria. Vă voi citi câteva mărturisiri de credință din versurile lui Goga:

Plugarii

La voi aleargă totdeauna
Truditul suflet să se-nchine;
Voi singuri străjuiți altarul
Nădejdi noastre de mai bine.

.....

Din casa voastră, unde-n umbră
Plâng doinele și râde hora,
Va străluci odată vremii
Norocul nostru – al tuturor.

.....
Ci-n pacea obidirii voastre
Ca-ntr-un întins adânc de mare,
Trăește-nfricoșatul viitor
Al vremurilor răsbunătoare. (s. a)

sau în:

Cosașul

.....
Eu mă uitam cu milă-n suflet,
La mâna lui de soare arsă;
Vedeam cum din apus o rază
Pe frunte-ncet i se revarsă.
Și, cum treceam tăcut în cale,
Din glasul coasei chinuite,
Se-nfiripa povestea mare
A mânilor nerăsplătite.

Țipa pe urma mea oțelul,
Simțeam cum blastămă și plânge,
Și ceru-nbujorat departe
Părea tivit cu foc și sânge.
În sufletu-mi strivit de groază,
Păgâne patimi prind să fiarbă:
– *Trudită, chinuită coasă.*
Vei mai cosi tu numai iarbă?... (s. a)

sau în:

Un om

.....
Un popă-n grabnice tropare
Te va petrece dimineață
Și poate nimeni nu va plânge
Plecarea asta din viață...
De lângă șură, răzimată,
Te va privi muncita sapă,
De-ar ști vorbi surata bună,
Amar te-ar prohodi la groapă:

O viață-ntreag-am fost tovarăși
În ploi și-n arșiță de soare,
De truda palmei tale aspre
Eu m-am făcut strălucitoare.
Sclipirea mea spune rușinea
Și jalea care mă purta,
M-ai frânt de glia tuturor,
Dar n-am săpat moșia ta! (s. a)

iar plugarilor din *Carmen Laboris* le spune:

.....
Strigați să știe largul zării,
S-auză toți câți trag în jug:
Că focul roșu al răzbunării
Topește fierele de plug!

E de prisos să mai înmulțesc citatele revoluționare din poeziile lui Goga. *Clăcașii*, *Graiul pâinii* și altele sunt născute din același suflet răzvrătit, pe care am încercat să-l scot în evidență și care e precumpănitor în creația artistică a lui Goga. E cu mult mai bogat decât nota națională pentru care a fost sărbătorit de curând și pentru care Universitatea din Cluj l-a distins cu titlul de *Doctor honoris causa*, care de obicei se conferă numai pentru merite științifice.

*
* *

Dualitatea sufletului lui Octavian Goga se manifestă și într-un domeniu mai puțin cunoscut marelui public, în inspirațiile lui lirice, care fără îndoială realizează cele mai reușite creații artistice. În aceste poezii pornește de la simple forme populare ca să ajungă la cele mai măiestre expresii ale versului de la:

Foaie verde, foaie lată,
Este-n sat la noi o fată
Cum aș vrea-o sărutată
Dimineața, ziua toată,
Foaie verde, foaie lată.

La poezia *Lacul*, care după mine – cu excepția ultimului rând din strofa de încheiere – e cea mai desăvârșită creație a lui Goga. De aceea o voi cita întregă, atrăgând atenția auditorului asupra ritmului care imită cadența valurilor lacului elvețian, pe țărmul căruia a rătăcit dragostea oprită a poetului, în desele escapade din lanțurile robiei casnice.

La geamul meu de lângă lac
Se bate apa-n scânduri,
La geamul meu de lângă lac
Se fac încet și se desfac
În minte-atâtea gânduri...

Pe rând vin undele de mor,
Și-n murmur se destramă,
Pe rând vin undele de mor
Și parc-aleg din gura lor
Pe nume cum mă cheamă...

Eu m-am gândit de-atâtea ori
Și mintea mea se-ntreabă,
Eu m-am gândit de-atâtea ori:
Ce tainici, nepătruși fiori
De-ntinsul lac mă leagă?

Pe semne tu care te-ai dus,
I-ai rătăcit pe maluri,
Pe semne tu care te-ai dus,

Într-un târziu și trist apus
Te-ai oglindit în valuri...

De-atunci îl zbuciumă muștrări
Și-n noapte plânge lacul,
Și simte-aceleași frământări
Ca dorul meu, săracul...

Dualitatea sufletului, care se manifestă în activitatea lui Goga, se menține până la catastrofalul act al despărțirii de viață. Poetul rupe cu tradiția satelor și cu inhumația, cerând să fie incinerat, cum reiese din poezia

La moarte

La moarte nu-mi aduceți mie
Odoarele maicei biserici,
Nu vreau nici blânda armonie
Din trăgănatul cânt de clerici.

Nici ostenitele tropare
Cu rostul lor cel tânguiețnic,
Nici potrivita cuvântare
Din cuviosul molitfelnic

Un foc aprindeți nebunatic,
Spre ceruri flacăra să-și suie,
El mi-a ars sufletul sălbatic
Și lutul el să mi-l răpuie.

Într-o păgână-mbrățișare
M-a prinde flacăra flămândă
Și într-o clip-a crește mare
De-atâta patimă ș-osândă.

Va fi o mândră noapte-albastră,
Va străluci sus găinușa,
Când voi, tovarăși, într-o glastră
Mi-ți așeza încet cenușa.

Atunci sub bolta înstelată,
Să semănați trei firicele
De mirt – din floarea preacurată –
În urna patimilor mele.

O față mare-mpresurată
De mila zânelor măiestre,
Cu mâna moale tremurată
Să-și puie floarea-ntre ferestre.

Schimba-va zile călindarul
Și zi urma-va mersul zilei,
Se va umplea de mirt răvarul
Zori-va dragostea copilei.

Iar într-o dimineață dalbă,
Ea, zâmbitoare și zglobie,
Își va-mpleți din floarea albă
Cununa cea de cununie.

*

Nu știu dacă am izbutit să vă zugrăvesc icoana sufletească a poetului Goga, a răzvrătitului cântăreț, cu care mi-am înfrățit tinerețea și al cărui talent a fost diamantul ce a împodobit strălucirea revistei *Luceafărul*. Am căutat să scot la iveală zbuciumul sufletesc al lui Goga cu ajutorul poeziilor sale, îngrădindu-mi propriile mele aprecieri, deoarece în ele s-ar fi putut strecura pe lângă razele frumoaselor amintiri și umbrele părerilor de rău după acele vremuri senine, apuse deodată cu tinerețea noastră.

Poetul Goga, după întregirea României Mari, s-a îndreptat spre alte limanuri, s-a coborât în arena de luptă a vieții politice, punându-și întreg talentul în serviciul acestei arte. Dacă a făcut bine sau rău, numai conștiința lui proprie și viitorul o va putea hotărî. Nu încapă nicio îndoială că literatura a pierdut în Goga un strălucit poet, rămâne de văzut dacă arta politică va reuși să-l înlocuiască printr-un tot așa de strălucit om de stat.

În aceste zile de primăvară, eu nu pot încheia decât cu o strofă a poetului, strofă care exprimă un regret pentru abandonata lui activitate literară:

În ungher părăginită
Doarme hârbul de ghitară,
– Va mai fi și pentru tine
Primăvară?...

17. V. 1932.

ION AGÂRBICEANU

Dintre prozatorii revistei *Luceafărul* cel mai fecund și cel mai statornic a fost părintele Ion Agârbiceanu, scriitor care, după cum voi căuta să arăt, ocupă un loc special în mișcarea noastră literară.

L-am cunoscut de tânăr, când venise la Budapesta ca să-și desăvârșească cunoștințele în sfânta teologie, cum o numea el. A început să colaboreze de la apariția *Luceafărului* și de câte ori redacția era în lipsă de povestiri, el o salva. Scria cu o ușurință uimitoare și de la dânsul totdeauna aveam câte două-trei bucăți în rezervă. Ca talent literar nu s-a ridicat la înălțimea lui Goga, dar a fost un stâlp al *Luceafărului* deși poetul revistei spunea despre dânsul, că „*miroase a pământ și a tămâie*”. Erau două firi opuse, unul furtunatic, cu o structură împletită din fulgere șerpuitoare, bogată și plină de surprize, iar celălalt semăna cu un fluviu cu ape limpezi, în care cerul își oglindește frumusețile și tainele, fluviu care își ia ființa dintr-un izvor răsărit de sub o stâncă și crește mereu și curge liniștit spre marea veșniciei. Toată viața părintelui Agârbiceanu e o linie simplă, de o simplitate maiestuoasă, care rareori s-a lăsat înmlădiată de ispitele ambiției.

Ion Agârbiceanu e băiat de țăran, născut în Cenade lângă Blaj; își trage deci obârșia din rocile milenare ale satelor, și învățătura înaltă nu i-a schimbat firea blândă și bunul simț, cea mai prețioasă însușire sufletească, care în filosofia bergsoniană transcendentală se încadrează în așa numita intuiție.

Înfățișarea fizică a părintelui Agârbiceanu trădează un puternic amestec de sânge slav, iar trăsăturile feței regulate, fine, de o finețe aproape feminină, împodobită cu o barbă bogată, ușor undulată, aduc aminte de tipul europeanului nordic. Dacă ar fi introdus în laboratorul teoriilor bizare ale domnului H. Sanielevici, ca să i se măsoare indicele cefalic, pigmentația epidermei și

facultățile de masticăție, cine știe în ce categorie antropologică ar ajunge să fie clasat actualul protopop unit al Clujului și canonic al Episcopiei greco-catolice de Cluj, păstorită de prelatul apusean Hossu.

Fizionomia sufletească a părintelui Agârbiceanu e în deplină armonie cu cea fizică. N-am cunoscut în viața mea un al doilea preot, care să-și identifice viața cu profesiunea de credință, care să fie expresia cea mai pură a slujitorului altarului. Într-o vreme îi spuneam: „Ioane, tu ești singurul popă, care aș vrea să mă prohodească și să-mi țină orația funebră, când mă voi întoarce la odihna de veci”. Să nu vă închipuiți, însă că povestitorul Ion Agârbiceanu e un sfânt, că n-a mușcat din fructul oprit al păcatelor omenești, pe care Stăpânul din cer le iartă celor ce se pocăiesc și celor ce le ispășesc. Ceea ce e original și nou în viața și activitatea părintelui și scriitorului Ion Agârbiceanu, e tocmai amestecul de uman și divin, de profan și sacerdotal, de laic din turma bisericii ascultătoare și de misionar al bisericii învățătoare, de monastic ca respectare severă a regulilor preoțești și de mirean care trăiește în valurile lumii, în a turmii credincioșilor pe care o observă și o descrie.

Agârbiceanu descrie viața în mijlocul căreia a dus, ca preot de sat în Munții Apuseni, la Bucium, și în părțile Sibiului, la Orlat, un trai greu și necăjit cu multe lipsuri și cu multe îngenunchieri. Felul cum privește viața în narațiunile sale, se caracterizează printr-un misticism, care nu știu dacă nu își are obârșia și în sângele slav ce i se reoglindește în fizionomia trupească, pe lângă fondul de credință înăscut.

*
* *

Asupra acestui misticism creștin voi stăruii, fiindcă Agârbiceanu introduce un element nou în mișcarea literară a revistei *Luceafărul*. Am spus că noi, cei din redacție, eram fii de preoți, dar ne eliberasem de cătușele poruncii: „Crede și nu cerceta”. Criticismul lui Descartes și Kant, pozitivismul lui Auguste Comte și raționalismul vremii în care ne-am deschis ochii tinereții, zguduiseră altarele credinței aduse din casele părințești. Mîntea noastră frămâta toate probleme cu ușurința celor însetați de adevăr, a cărui strălucire în lumina oricărei teorii noi, e așa de ispititoare, când n-ai experiența și maturitatea gândirii pentru a o adâncii și pentru a te convinge că adevărul e acoperit cu atâtea văluri de taine, încât în zadar ridici unul spre a-l descoperi, ca pelerinul din Sais cântat de Schiller, căci altele și altele îl întunecă sau îl ascund.

Îmi aduc aminte de consternarea părintelui Agârbiceanu la chefuri, când în avântul nostru tineresc înaripat de păgânul Dyonisios, dărâmam în bucățele împărăția lui Dumnezeu, cu toate ierarhiile ei dogmatice și canonice, și ca niște herostrați incendiari aprindeam pe ruinele ei torțele rațiunii pure, pentru a proslăvi stăpânirea legilor naturii robite de duhul uman. Agârbiceanu în zadar ne înșira argumentele sfinte sale teologii, pe care i le răsturnam cu ușurința cu care răsturnam paharele de vin pe gât; în zadar se trudea să ne convingă, căci mândria noastră de discipoli ai lui Darwin, Lamarck, Haeckel și Ostwald era invincibilă. Atunci preotul Agârbiceanu sfârșea blând și creștinește: „Mă voi ruga lui Dumnezeu să vă ierte pentru rătăcirile voastre și să vă lumineze cărările întoarcerii la credință”. Noi îi răspundem în cor: „Amin și o cupă de vin”!

Rugăciunile părintelui și prietenului Agârbiceanu au fost ascultate, deoarece după potolirea răzvrătirilor din tinerețe, am aprins iar făcliile credinței și am îngenunchiat la altarele ei, împodobindu-le cu alte închinări, mai substanțiale în cucernicie, decât cele învățate de la părinții noștri. În realitate nu le-am părăsit niciodată. Zburdălniciile minții pot să umbrească, dar nu pot pustii împărăția inimii, unde își durează credința altarele. Rătăcirile noastre ne-au învățat să adâncim misterele dumnezeirii și să ne dăm seama de rolul lor în viața socială a omenirii.

Astăzi în credință vedem închegarea unui sistem plămădit de un mediu sub denumirea de religie sau, cum se zice în limba țărănească, de *lege*, care cârmuiește viața socială umană. Religia

exprimă cultura spiritului, a iubirii și a faptei, cultură care își ramifică rădăcinile până în straturile cele mai adânci, de unde izvorăște însăși viața, cultură care instrunează și îndrumă energia umană, smulgând-o din anarhia haosului și așezând-o în ordinea organizată și creatoare a cosmosului, a împărăției lui Dumnezeu. Religia leagă pe om de universul plin de taine și îl încadrează ocrotitor în legile eterne ale creației și ale existenței, din care microscopica lui făptură cunoaște așa de puțin. Conștiința că o putere superioară îi călăuzește cărările vieții, putere căreia îi poate cere ajutor de câte ori, în lupta pentru existență, e îngenuncheat sau înfrânt, constituie esența credinței în orice formă s-ar întrupa aici pe pământ, pe rătăcitoarea noastră planetă. În Ardeal, biserica a avut o înrăurire covârșitoare asupra vieții sociale. Ea a fost cetățuia de apărare împotriva tuturor cotropirilor în cursul veacurilor. Satele, cu preoții lor de la altarele bisericuțelor de lemn, au păstrat curată ființa etnică a românilor de peste munți.

În opera lui Ion Agârbiceanu vorbește acest trecut „de sate și de preoți” din Ardeal, după cum în scrierile lui Mihail Sadoveanu reînvie sfătoșii cronicari moldoveni. Opera scriitorului ardelean e greoaie, îmbâcsită de provincialisme și străbătută de opintirile începătorului, care n-are la spate tradiția meșteșugului de a scrie. Mai toți povestitorii ardeleni pătimesc de această lipsă de vioiciune clară și de sprinteneală elegantă în mânăuirea frazei. Scrisul lor s-ar putea asemana cu o salbă de diamante încă nu destul de șlefuite.

Ion Agârbiceanu scria ușor și mult. Izvorul creațiilor sale era nesecat, dar șuvoiul ce izbucnea cu o putere elementară și așternea pe hârtie inspirațiile sale, venea cu ape tulburi și uneori cu bolovani. Muza lui Agârbiceanu era o primitivă, ca natura plină de simfonii amestecate cu note disonante.

*

Misticismul părintelui Agârbiceanu e de natură religioasă. Ne-o spune singur în *Ceasuri de seară*:

„... O inteligență nemărginită strălucește din toate legile. Dar n-avem noi ochi să o vedem deplin, nici minte să o pricepem întru toate.

.....
*Cad pe rând armele și zalele hainei noastre pământene, și îmbrăcați în taine, ca într-un veștmânt de neguri, treceți, fără să știți, spre viața întrezărită de sufletele noastre... Moartea pe care o cunoașteți voi e numai un prag, o neînsemnată haltă în calea existenței sufletului nostru”. Întreaga literatură a părintelui Agârbiceanu e izvorâtă din această concepție creștină a vieții. Luați cea mai întinsă lucrare, romanul *Arhanghelii*, apărut întâia oară în revista *Luceafărului* și veți face cunoștință cu un sat din Munții Apuseni, cu mine de aur, al cărui destin e purtat de valurile fatalității mistice, de hazard, de noroc.*

Frământările din satul Văleni sunt în miniatură frământările oamenilor de pretutindeni și de totdeauna. Când filoanele din stânca minei de aur sunt bogate, satul e vesel, e fericit; filoanele moralității și chiar ale credinței din suflete încep să se destrame la cei slabi de înger. Puțini sunt cei ce nu-și caută fericirea în aurul din ocne, ci în aurul din sufletul lor propriu. Această din urmă fericire o sădește scriitorul Agârbiceanu în iubire, în puterea dragostei ce aprinde inimile tinere, împodobindu-le viața cu florile etice ale credinței în biruință prin muncă și prin energie.

De aceea preotul Agârbiceanu iată cum proslăvește tinerețea: *„...Binecuvăntate tinerețe. Din voi se primește mereu viața ca din izvorul de munte unde clare și săltărețe, pline de cântece ale pârâiașului. Ce-i pasă izvorului că apa lui, limpede ca lacrima, se va tulbura, se va umplea chiar de gunoie, cu cât se va depărta mai tare de obârșie, cu cât va vedea mai multă lume! El izbucnește mereu din stâncă, vrăjit de lumina soarelui, de strălucirea nestematelor, în care scânteiază unde frânte, vrăjit de cântecele undelor slobode, dornice de drum, de alergare”.*

Aurul etic din suflet nu seacă niciodată, el face parte din spiritualitatea armonică a cosmosului, pe când aurul din sânul pământului e înșelător, el ispitește oamenii cu comorile lui, înălțându-i în semeția bogăției, ca apoi să-i prăbușească în prăpastia sărăciei și a nebuliei, cum a

făcut mina de aur *Arhanghelii* cu Iosif Rodeanu din Văleni. Când aurul din mina *Arhanghelii* dispare, hocmanul Florea Lupu spune directorului Rodeanu: „*Sortile nu le putem schimba, stăpâne, sortile sunt aruncate de veci de Cel ce ne stăpânește*”. Acest misticism creștin caracterizează întreaga operă a lui Ion Agârbiceanu. Misticismul creștin de origine asiatică se armonizează pe deplin cu patriarhalismul agrar al satelor noastre, care contrastează izbitor cu spiritul dinamismului tehnic al orașelor. Agârbiceanu a rămas un oriental și un rural în creațiile sale, deși adeseori în apele sufletului său se oglindesc și minunatele avânturi ale energiilor europene cuceritoare, însetate de orizonturile nemărginitului. Chiar și în romanul *Arhanghelii* cele două concepții ce predomină narațiunea: lupta pentru stăpânirea vieții prin noi înșine, cu ajutorul eticei, și lupta pentru stăpânire, prin energie, a bogățiilor naturii înconjurătoare, se întregesc. Autorul romanului face să și triumfe amândouă principiile, fără să vrea și desigur fără să fi fost în intenția lui. Tinerii ce-și caută fericirea în ei înșiși precum și ceilalți, care în locul minei de aur *Arhanghelii epuizată, înființează o bancă cu același nume, deci o nouă mină de aur sub o altă formă, reprezintă* cele două fețe ale biruinței noastre în viață: aspectul moral și aspectul material.

Dintre colaboratorii *Luceafărului*, Ion Agârbiceanu mi-a fost unul dintre cei mai dragi, deși lumea noastră sufletească, pe lângă multele înrudiri de ordin etic, avea și atâtea deosebiri în domeniul spiritual. Deoarece caracterizările ce le-am făcut despre părintele și scriitorul Ion Agârbiceanu, sunt încadrate în amintirile despre mișcarea literară de la *Luceafărul*, trebuie să spun, de încheiere, că acest scriitor a rămas cel mai credincios tradiției ardelenе. În scrisul lui grăiește Ardealul cu luminile și cu umbrele lui, cu virtuțile și cu scăderile lui. De aceea cine vrea să cunoască Ardealul neaș înaintea de Unire, îl va descoperi în operele lui Agârbiceanu, mai repede decât în orice alt scriitor de la *Luceafărul*.

20. XI. 1932.

ȘTEFAN O. IOSIF

Pe autorul *Patriarhalelor* l-am cunoscut, când eram student la Universitatea din București, în redacția revistei *Floarea Albastră* din Pasajul Macca, revistă publicată de un idealist, în 1898, de Constantinescu-Stans.

Eram băiat tânăr și făceam pentru întâia oară cunoștință cu o redacție. Doamne, câte deziluzii am avut intrând în templul literar, cu un nume așa de gingaș și așa de romantic, îmi închipuiam că voi găsi săli luminoase cu fotolii, cu tablouri pe pereți, cu flori în glastre, cu mese de scris și la fiecare masă câte un poet inspirat de o muză. În loc de toate acestea, redacția *Floarea Albastră* era o odaie întunecoasă, sărăcăcioasă și în cea mai cumplită dezordine, cu jurnale și reviste zvârlite pe jos, cu câteva cărți aruncate pe un raft strâmb, cu o masă de bucătărie, în loc de masă de scris, și cu o canapea zdrențuită și înghesuită într-un colț. La masă citea versuri din „Universal-Bibliotek” un băiat tânăr, cu plete lungi castanii, cu capul rezemat între palme, care a ridicat asupra noastră niște ochi mari melancolici, iar pe canapea dormea un vlăjgan voinic, având drept căpătâi un teanc de jurnale. Tânărul care citea era Ștefan O. Iosif, iar voinicul de pe canapea, pe care abia l-am putut trezi, era Sandu-Aldea. Intrasem în redacție cu Zaharia Bârsan, elev la Conservator și colaboratorul revistei. Prietenia s-a încheiat repede, ca între oamenii care n-au încă nimic de împărțit între ei și cărora le sunt deschise drumurile mării.

La *Floarea Albastră* m-am introdus în tainele redacționale ca simplu spectator, fără să îndrăznesc să dau un rând, deși în liceul din Blaj, și mai pe urmă, mă îndeletniceam și eu cu instrunarea lirei, ca orice visător la vârsta trandafirilor, când viața e numai zâmbet, lumină și dragoste, și când energia clocotitoare a tinereții îți împodobește sufletul cu iluzia credinței, că deodată cu ființa ta înmugurește un nou vâleat al lumii. E un miraj sădit deodată cu germenii vieții

în ființa umană, supusă legilor de undulație ale progresului. Mai pe urmă, la Budapesta, în redacția revistei *Luceafărul*, aninată aproape de stele, în două camere din etajul al treilea, mi-am adus adeseori aminte de redacția *Floarea Albastră*. La noi dezordinea și sărăcia era și mai mare ca la precursorii noștri din București. Așa e soarta aproape a tuturor idealiştilor ce se îndeletnicesc cu literatura, cu arta.

*

Adeseori mi-a răsărit în calea cercetărilor și a vieții mele o întrebare, la care n-am fost în stare să dau un răspuns mulțumitor. O formulez ca să-și bată și alții capul cu ea, adică nu atât capul, cât inima. Dacă este adevărat că arta constituie un simbol al progresului și e un agent de desăvârșire în evoluția umanității; Dacă este adevărat că arta înaripează spiritul și-l eliberează de servitutea naturii; dacă este adevărat că arta, prin diferite mijloace tehnice, fabrică frumosul pentru a satisface plăcerea estetică ce se adresează simbolurilor și facultăților superioare ale omului; dacă este adevărat că arta încoronează cu frumusețile ei viața și acțiunea, îndeplinind un rol educator; dacă este adevărat că scriitorii și artiștii deschid porțile eternității poporului din care fac parte, – cum s-a întâmplat de pildă cu vechea Eladă, care a trecut în istoria civilizației umane sub numele de „miracolul grec” –; dacă toate acestea sunt adevărate, cum se face că reprezentanții culturii unui popor, scriitorii și artiștii, sunt cei mai oropsiți și cei mai săraci?

Citiți noua biografie a lui Mihai Eminescu și vă veți cutremura de lipsurile și de suferințele îndurate de sărmanul poet, cu poeziile căruia am intrat și noi în literatura universală. Câți călători anonimi pe drumurile vieții, a căror orizont nu trece dincolo de sfera ființei lor pântecoase, nu se desfată în satisfacțiile și plăcerile existenței, iar cei ce își ard sufletul pentru a dărui semenilor florile de lumină ale frumosului, tânjesc în neagra mizerie. Aspră luptă cu necazurile și cu nedreptățile vieții a dus și bietul Iosif, de când l-am cunoscut și până a închis ochii, fulgerat de boala, care a doborât și geniul lui Eminescu.

Poate se va găsi cineva să povestească și viața lui Ștefan O. Iosif, cu tragere de inimă și cu înțelegere, fără unele indelicateți de expresii, pe care le întâlnim în cartea dlui Călinescu, povestitorul *Vieții lui Mihai Eminescu*¹⁷⁶. La întrebarea ce mi-am pus-o, vă mărturisesc că nu pot răspunde, fiindcă n-am să înțeleg cât voi trăi de ce valorile spirituale sunt inferioare valorilor materiale; de ce un fabricant de purgative poate străbate apele oceanului și ancora, pe iahtul propriu, în porturile dunărene, iar un fabricant de poezii moare de foame? Trecătorii de pe Calea Victoriei pot întâlni, în zilele noastre, un cerșetor în zdrențe și fără căpătâi¹⁷⁷ care a fost un frumos talent literar și ale cărui versuri se cântă, adică se consumă mereu. Poate unii dintre dvs. știu:

Cruce albă de mesteacăn
Răsărită printre creste,
Cine te cunoaște-n lume
Cruce fără de poveste?

De ce sunt siliți scriitorii să guste pâinea amară a mizeriei?

Ștefan O. Iosif scria unui prieten: „... lângă mine, oriunde stau și oriunde merg latră, latră turbată o cățea și, când mă fac că nu o bag în seamă, tocmai când mi-e lumea mai dragă, mă apucă de picior și nu mă lasă să lucrez, căci e neîndurată dihania asta pe care limba de toate zilele o cheamă: sărăcie”.

¹⁷⁶ O încercare neizbutită a făcut-o Paul I. Papadopol, *Un sol al biruinței: poetul Ștefan O. Iosif*, Editura Cartea Românească, București, 1930.

¹⁷⁷ E vorba de poetul Artur Enășescu [Gelu Voican Voiculescu].

*

Din viața și opera poetului Iosif vă voi prezenta numai câteva aspecte încadrate în mișcarea culturală a *Luceafărului*, cu care a fost în strânse legături. O strofă a poetului – cum am spus – a alcătuit chiar programul revistei noastre. Numai din când în când poate întrețese câte un mănunchi de amintiri, cu scopul de a da viață și perspectivă icoanei spirituale pe care o zugrăvește.

Ștefan O. Iosif era și el ardelean, din Brașov, unde s-a născut în 1875 și unde a trăit până la vârsta de 16 ani. Tatăl poetului, Onisifor Iosif, a fost colaborator la *Gazeta Transilvaniei* și profesor la liceul românesc din Schei, de unde a trecut, cu întreaga familie, în Vechiul Regat. Când eram student l-am cunoscut și eu pe acest patriarh înțelept și blând, care se arăta destul de rar printre tovarășii de visuri și de chefuri ai fiului său Ștefan. Noi ardelenii, pe vremea aceea, ne întâlneam cel puțin odată pe săptămână, ca să punem țara la cale. Vătaful era Ilarie Chendi. Într-o vreme vătaful nostru descoperise un vin în lege la „Tata Pascali”, care ni-l servea în ulcele de lut. Câte discuții, câte proiecte n-au rodit din serile acelea petrecute împreună, încheiate de regulă cu doine de ale noastre de acasă. La aceste întâlniri i se dezlega și limba lui Iosif, care altfel făcea impresia unui om închis și îngândurat. Toată ființa lui era umbrită de tristețea melancolică a nemulțumitului cu soarta. La chefuri avea izbucniri copilărești, cânta, glumea, trăia viața de-a valma cu noi, iar când găseam vreun lăutar care știa cântece bătrânești, îl ascultam în tăcere până noaptea târziu, uitând de toate. Pe unul din acești lăutari îi cântă Iosif în poezia

Cobzarul

.....
Cobzarule, de-ai ști cât farmec
Și voie bună răspândești,
Cu zvonul cântecelor tale,
În inimile românești!

Noi toți suntem așa de tineri
Că am putea să-ți fim nepoți...
Dar când ne zici bătrâna doină
Ești cel mai tânăr dintre toți!

Poetul într-o scrisoare se caracterizează singur: „... sunt trist, sunt posomorât și nu mă plâng în contra lumii, în contra societății, doar în contra mea însumi. Am încercat să mă dezbar de acestea, au cercat și alții, dar fără rezultat. Rareori îmi aduc aminte să mă fi simțit într-adevăr vesel și atunci numai câteva clipe. Dar veselia mea e stridentă, e nenaturală, aproape smintită. Îmi place să râd ca să-mi uit de plâns. Uneori, la petreceri, la chefuri cu prietenii, îmi uit că sunt trist. Atunci mă simt bine, mă simt fericit atunci și cad pe gânduri”.

*

În viața și opera lui Iosif întâlnim aceeași dualitate sufletească, despre care am amintit, dualitate creată de antinomia dintre concepțiile lumii rurale și a celei urbane. Și Iosif, ca și ceilalți scriitori de origine rurală, spunea:

... mult mai bine ar fi fost
Să fi rămas în sat la noi.
.....
Statornic stâlp al datinei străbune
Într-o căsuță albă, subt un deal,
Ferită de primejdii și furtune.

La oraș, după Iosif, viața-i pustie. Aș vrea să stărui asupra antinomiei dintre oraș și sat, fenomen atât de frecvent în literatura noastră. Nu știu dacă a fost relevat îndeajuns faptul că aproape toți scriitorii noștri de seamă sunt de origine rurală. Exodul satelor spre oraș a dăruit culturii noastre tezaurul unor talente prețioase, fără de care orașele n-ar fi putut deveni centre de polarizare spirituală, fiindcă noi n-am avut evul mediu în sens apusean, în care aglomerațiile urbane să fi pus bazele unei mentalități eclesiastice sentimentale, care fixa un scop transcendental vieții, acela de a apropia pe om de Dumnezeu, mentalitate opusă imperiului moral al lumii antice greco-romane, în care sceptrul suveranității era deținut de rațiune; noi n-am avut nici evul mediu al feudalității, în care principiul vasalității propovăduia fidelitatea omului față de om pentru a înlocui disoluția forțelor vitale ale puterii publice imperiale cu organizarea unei autorități regionale. Expresia estetică a creștinismului și civilizația inspirată de credință – care caracterizează evul mediu după un autor – nouă ne-a lipsit, fiindcă noi în vremea aceea am trăit în umbra Islamului a cărei izbândă intră în domeniul miracolelor.

Din cauza acestui hiat al evului mediu la noi – deși mănăstirile noastre au început târziu să aprindă și ele opaițele modeste ale credinței lui Dumnezeu pe pământ – era firesc ca întreaga noastră civilizație urbană modernă să-și caute izvoarele de inspirație în literatura și arta populară, *singura realitate națională*. Renașterea poeziei noastre culte se datorește poeziei populare, poeziei create de sufletul satelor. Colecția de poezii populare a lui Vasile Alecsandri e o piatră de hotar în evoluția poeziei culte. Scriitorii și artiștii veniți de la țară, au rămas credincioși trecutului lor ancestral. Însuși Iosif dezmiardă muza populară:

O, drăgălașă muză populară
În ochii tăi e cer senin de vară,

iar într-o scrisoare spune: „... m-am apucat și eu să adun povești și anecdote din popor și poezii populare...”, fiindcă Iosif în ele găsea:

... izvor de nouă poezie,
Prilej de gânduri vechi, urzite iar.

Orașul pentru acești scriitori – cum spune Iosif – e „*un crâmpel de viață seacă fără pic de poezie*” sau „*ce tristă-i viața la oraș*” sau „*ce lume rea e la oraș*”. De aceea inspirația lor e țărănească. Ca dovadă citez:

La fereastra spre livadă

La fereastra spre livadă
Din copită murgul bate,
Frâu de argint să-i scot din ladă,
Scumpă șea să-i pun în spate,
Să pornim iar împreună
Peste văi și peste plai,
Că s-a ntors iar vremea bună –
Stai, murgule, stai!

Murguleț, coamă rotată,
Stai pân-iese luna nouă,
La mândruța sprincenată
Să trimit o slovă-două,
Ori pe soare ori pe lună,

Ori pe nor ori pe senin...
Ori să mergem împreună?
Lin, murgule, lin!

Murguleț fii bun și-adastă
Să-mplinesc frumoasă slova,
C-a veni și vremea noastră
Să ne ducem la Moldova,
La Moldova cea bătrână
Unde ne-a'ngriji ca'n rai
Mândra mea și-a ta stăpână...
Hai, murgule, hai!

Nu pot trece mai departe înainte să-mi exprim o nedumerire. E ciudat că o țară de țărani, cum a fost România înainte de război și cum a rămas și după strălucita operă de întregire, nu și-a clădit organizația de stat și așezarea culturală din stâncile milenare ale satelor noastre.

Sufletul atâtor generații de scriitori și de artiști aduceau la altarele centrelor urbane comorile satelor, iar conducătorii politici, în aceeași vreme, construiau, cu idei și legi importate din străinătate, un stat ce nu era opera geniului românesc, ci o imitație. Oamenii politici uitau sfatul lui Montesquieu: „*Legile trebuie să fie în spiritul poporului pentru care sunt făcute și e numai un hazard rar când legile unei țări pot fi placul alteia*”.

Această greșeală săvârșită de oamenii politici o observase și tânărul Principe Carol de Hohenzollern, care o constată într-o scrisoare din 1871 adresată, unui amic¹⁷⁸, scrisoare în care spunea că bărbații de stat din România uită împrejurările din patria lor și caută să introducă idei din străinătate, fără a cerceta dacă se potrivesc sau nu. În această fază a evoluției noastre, numită capitalistă, s-au găsit cercetători, care condamnau țărănismul în literatură, socotindu-l un curent reacționar împotriva civilizației urbane. În fruntea acestui curent reacționar se găsește însuși Mihai Eminescu și profesorul Titu Maiorescu. Totuși astăzi, după trei sferturi de veac de la unirea principatelor dunărene și după mai bine de un deceniu de la întregirea României, se aud tot mai des glasuri care strigă răspicat: „*Țara Românească e o țară de țărani!*” Trebuie să creăm un stat nou rezemat pe realitățile românești. Propovăduitorii de azi ai acestui crez vechi sunt convingși că spun o noutate, deși repetă ceea ce au rostit atâtea generații de scriitori. Iată cum iese la iveală dreptatea scriitorilor, considerați, de obicei, ca vizionari. La Iosif întâlnim, pe lângă dualismul sufletesc dintre sate și orașe, și regionalismul ardelenesc, care n-a încetat să se mențină la suprafața vieții noastre publice, ca o pâclă ce întuneca aureola senină a Unirii. La Iosif găsim acest regionalism așa de simplu și așa de plastic exprimat în pastelul:

Trece-n sus, pe plai în sus,
Un voinic pe-un murg călare,
Înapoi se uită dus
Peste mândrele hotare...

Dus el cată spre Ardeal
Unde-o turlă-n fund străluce;
Murgul urcă greu la deal,
Pe voinic de-abea-l mai duce...

Neguri de brădet se-ntind...
Turla-n văi de mult e ștearsă,

¹⁷⁸ În *Allgemeine Augsburger Zeitung* din 27 ianuarie 1870.

Dar voinicul pribegind
Tot mai ține fața-ntoarsă...

Cine nu-i ardelean și nu s-a despărțit de plaiurile părintești, nu va înțelege adâncimea și duioșia acestor versuri, pe care eu, în neutralitate, le-am rostit plângând pe piscurile Cernei, când am trecut munții ca să mă înrolez în Armata Română și când nu știam dacă voi mai putea vedea vreodată Ardealul. Octavian Goga, care în tinerețe se lăsa sugestionat de creațiile lui Iosif, s-a apucat să cânte același sentiment, deși atunci nu gustase, ca bietul Iosif, pâinea amară a pribegiei. Goga a căutat să-l întrecă pe Iosif. Îl citez pentru a se putea judeca dacă a reușit:

Pribeag

Plânge-o mierlă-ntr-o răchită,
La răscruci în Dealu-Mare...
Suie-n pas domol răzorul
Un voinic pe murg călare...

Jos, în smalț de soare-apune,
Turla satului străluce;
Sapă murgul și nechează
Și-n spre vale vrea s-apuce...

Se înalță-n șea voinicul,
Vede-o casă-ntre poiene
Și cu mâneca cămășii
Svânt-o lacrimă din gene...

Într-o clipă strânge frâul
Și-l îndeamnă-n altă parte,
Dârz pleoapele-și închide...
– „Du-mă, murgule, departe!...”

Sfărmând jghiabul cu potcoava
Drumului s-așterne murgul, —
Peste plopi cu frunza rară
Cade-nlăcrimat amurgul...

Părerea mea este că Iosif e superior. Antagonismul dintre Ardeal și Vechiul Regat are un înțeles mai adânc pe care îl voi ilustra cu o comparație.

În alcătuirea de astăzi a României, rolul Ardealului se aseamănă cu a Galiei cisalpine în alcătuirea Italiei. Între Italia de nord, Galia cisalpină până la sfârșitul Evului Mediu, populată cu elemente celte, și Italia de sud, năpădită de invazia grecilor și arabilor, a fost o rivalitate, care întotdeauna s-a sfârșit cu supremația nordului asupra sudului, adică cu a lumii occidentale asupra lumii orientale. La mijloc trona Roma, ținând cumpăna echilibrului între cele două lumi. Din Italia de nord au pornit cele mai puternice mișcări, ca Renașterea și însuși Fascismul. Cele două lumi, lumea occidentală și lumea orientală, având cam aceeași așezare geografică de nord și sud, trăiesc și în România, cu deosebirea că Bucureștii nu au nici situația, nici rolul și nici tradiția Romei. Care din cele două lumi va învinge, făurind perfecta unitate intelectuală și morală a României, ne va arăta viitorul.

*

În încheiere amintesc că Ștefan O. Iosif a reușit să construiască din elemente populare una din perlele literaturii universale, pe care a botezat-o cu un nume scump oricărui român:

Doină

Se tânguiesc
Tălăngi pe căi,
Și neguri cresc
Din negre văi,
Plutind pe munți...
La făgădău,
La Vadul-Rău,
Sus, la răscruci,
Vin trei haiduci
Pe cai mărunți...

Grăiesc încet...
Un scurt popas –
Și spre brădet
Pornesc la pas
Cei trei călări...
Sus, peste plai
Tăcutul crai
Al nopții reci.
Umbrind poteci,
Se-nalță-n zări...

Și neguri cresc,
S-anină-n crângi; –
Se tânguiesc
Și plâng tălăngi
Pe căi pustii...
Se duc uitați
Cei trei fărtați,
Săltând în șa,
Plutind așa,
Ca trei stafii...
Dar când ajung
La cotituri,
Un chiot lung
Din mii de guri
Dărâmă stânci...
Haiducii mei
Doinesc toți trei;
Și clocotesc
Și hohotesc
Păduri adânci...

Dacă Iosif n-ar fi scris decât această singură poezie, ar fi fost vrednic să intre în împărăția nemuririi. Iosif își petrecuse un prieten la groapă și după ce s-a întors de la cimitir a cântat

înmormântarea în versuri. Eu, care am avut durerea să petrec pe Iosif la odihna de veci, nu pot isprăvi, decât cu strofa ce încheie aceste versuri ale lui:

Iar când plecarăm, coborî o ceață,
Ca un zăbranic mohorât și greu,
Întocmai ca posomorâta viață
Pe care-ai dus-o tu, și-o duc și eu.

19. VIII. 1932.

VASILE PÂRVAN

Oricâte făclii ale științei aș aprinde, oricâte flăcări ale spiritului aș face să lumineze și oricâte văpăi ale inimii aș arde pentru a reînvia din negura amintirilor icoana lui Vasile Pârvan, simt că nu voi putea zugrăvi ceea ce aș dori, ceea ce ar merita acest om superior. Vă mărturisesc, însă, că cuvintele spuse despre dânsul le rostesc îngenunchat la altarul pietății și aș vrea să fie ascultate cu aceeași cucernicie cu care sunt rostite, fiindcă suflete ca ale lui Pârvan se nasc puține pe scoarța pământului.

Ne-am cunoscut pe băncile Universității din București, unde era cu doi ani în urma mea. Ne întâlneam la cursurile și la seminariile comune pentru Filologia clasică și cea modernă. Parcă-l văd și acum: mărunțel și slab, cu fața palidă, modest și timid, nu voia să fie de nimeni băgat în seamă. Dar când începea să vorbească, toate privirile se întorceau spre el, iar profesorii îl ascultau mai atenți ca noi studenții. Avea o dicție clară, precisă și colorată. Ceea ce spunea era gândit, original, substanțial și frumos. De sub o frunte bombată sclipeau doi ochi vii, plini de o lumină pătrunzătoare – ochi care i-au rămas până la sfârșitul vieții – iar în graiul lui vibra gândirea de o simplitate pură, împodobită artistic. De tânăr sufletul lui trăda o structură arhitecturală clasică din antichitate. Ne-am împrietenit repede și legăturile noastre au durat, netulburate până acum 5 ani, când s-a stins și când cu dragoste îndurerată l-am însoțit pe drumul de unde nu mai este întoarcere, rostindu-i: „*Suflete, întors la geticul Zamolxis, odihnește în împărăția nemuririi*”.

Când am început redactarea revistei *Luceafărul* a fost printre cei dintâi colaboratori din Vechiul Regat și a rămas sprijinitorul ei până și-a încetat apariția. Colaborarea a început-o chiar din anul 1903, cu cinci cercetări privitoare la istoria politică și culturală a românilor ardeleni, și a continuat-o și când își desăvârșea studiile în Germania, unde, în 1909, a publicat vestita teză de doctorat la Breslau: *Die Nationalität der Kaufläute im römischen Kaiserreiche, Eine historisch-epigraphische-Untersuchung*, pe care o văd utilizată, ca izvor de informație, de Ostwald Spengler în *Untergang des Abendlandes*, tradusă de curând și în limba franceză.

În numărul festiv al *Luceafărului* închinat, în 1906, Regelui Carol al României, Pârvan a scris o bună parte din *Istoria Românilor*. Tot în *Luceafărul* a publicat proiectul de organizare privitor la *Universitatea Națională a Daciei Superioare* din Cluj, proiect care din nefericire nu s-a realizat. Paginile revistei noastre au fost onorate și de nemuritoarea lui *Parentalia*, imnul de pomenire al împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte, rostit la Academia Română, în 1919. Aula Academiei se transformase într-un templu al tăcerii pioase, în care nu se auzea decât glasul preotului Pârvan, împodobit de o aureolă de raze: „*Îngăduie, Caesar Auguste, celor ce acum te cântă, să dea seamă sacră de viața fiilor tăi*.”

Am trăit, Împărate, de când ne-a lăsat Roma și până în ziua de astăzi, ca daci, în sate, iar nu ca romani, în orașe. Rezistând în Dacia, împotriva tuturor veneticilor, reîntinzându-ne peste tot ținutul dacic, dăinuind în simplitatea, vitejia și neînfricarea țăranilor daci, – de abia azi, după 18 veacuri, ne putem iară gândi că suntem și romani. De abia astăzi, legionarii tăi s-au putut întoarce iară, biruitori, la Apulum, la

Napoca, la Porolissum, la Sarmizegetusa. După 18 veacuri valul năvălirii nordice a fost biruit. Din nou stau strajă la Rin și în munții dacici soldații cu coif roman.

Dar ție, Caesar Auguste, închinarea noastră e și alta... pentru că ai trăit creând înțelept, – pentru că niciun ceas al vieții tale nu ți l-ai luat ție, ci pe toate le-ai dat Romei, – pentru că viața ta a fost numai credință, muncă, iubire, bunătate, – pentru că sufletul tău nu s-a preamărit niciodată pe dânsul, ci s-a bucurat numai să fie preamărit întru închinarea lui Romei, – pentru că în Dacia regelui Decebal, biruită de armele tale, tu n-ai lăsat jalea și pustiul, ci ai adus tot prisosul vieții romane în largă dărnicie de bucuroș sămănător, îngropând în brazdele patriei nemuritoare sămânță romană, – pentru că zidirea ta aici a fost veșnică construire cu blocuri de stâncă de mâna ta însăși cioplite, – pentru că ai fost nou întemeietor de țară romană, – eu, preotul cultului Romei, îți ridic azi elogiul, îți aduc închinare, Părinte”.

La reparația *Lucașfărilor* în București, după război, am încercat să înjghebăm un cerc literar pe care-l prezida Pârvan. Dacă nu ar fi fost risipit de valurile politice, în care intrasem eu cel dintâi, desigur că ar fi dat roade bogate. Ministeriatul meu a risipit nu numai cercul literar abia întemeiat, dar a îngropat și revista *Lucașfărilor*, al cărei ultim străjer a fost Gala Galaction. Foarte puțină lume știe că Vasile Pârvan a avut și un rol politic activ. În 1918-1920 era centrul mișcării Partidului Țărănesc. La cabinetul lui de lucru de la Universitate se întâlneau adeseori toți cei ce visau la o nouă grupare politică, întemeiată pe selecția valorilor. Se plănuia un ziar condus de intelectuali și o foaie săptămânală pentru țărani. Pe vremea aceea, în vederea unei mișcări culturale în stil apusean, eu tratam concentrarea principalelor tipografii și institute de editură din capitală într-o singură societate comercială, pentru a le putea specializa după ramuri de activitate.

Pârvan era îndrumătorul și animatorul întregii mișcări. Dar se mărginea la atât. Nu voia să se înscrie în noul partid, promitea, însă, să fie sfătuitorul tuturor. Pârvan a fost și unul dintre întemeietorii *Reformei Sociale* din care a răsărit *Institutul Social* de azi, care se distinge printr-un studiu științific al satelor noastre. Publicația *Arhiva pentru știința și reforma socială*, organul *Reformei Sociale*, începe în aprilie 1919, cu un studiu al lui Pârvan despre *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, în care răscolește toate problemele filosofice, bate la porțile metafizice ale lumii transcendente, întrebându-se: „*Ce înseamnă existența? Ce e viața? Ce e moartea? Care e sensul vieții și al morții?*”

Pârvan răspunde: „*Scopul și sensul vieții e de a lupta împotriva morții, nu în nepăsare barbară, ci în afirmare creatoare a vieții, perpetuu multiplicată spiritual. Fiece neglijență, fiecă slăbiciune, fiecă adăstare, fiecă îndoială înseamnă lașitate, fiecă neluptă e neclare, e dezertare de la demnitatea umană. Oamenii care nu sprijină viața în ei înșiși și în aproapele sunt apostatați și ei otrăvesc societatea, trădează viața, sprijină moartea.*

Ce e însă, a trăi? E singura realitate sublimă la care poate aspira omul; este eternizarea vieții prin toate mijloacele energiei omenești, întru ritmul spiritual; este biruința împotriva morții; este veșnicia în crearea noastră, adică armonizarea noastră cu cosmicul, purtător în esența lui a vieții nepieritoare”.

Pentru Pârvan sensul vieții este creația, este încordarea spiritului pentru eternizarea vieții în ritmul etern al existenței cosmice. De aceea Pârvan își înalță brațele albe ale spiritului spre cer și cântă aricul imn de proslăvire al Soarelui, imn cântat în cadențe rimate și de poetul Coșbuc.

„Izvorând din adâncul iubirii noastre de lumină, curge cu murmur de pârâu de munte, imnul lui către Soare. Către tine, Părinte, se îndreaptă toate, toate trăiesc prin tine, toate sunt frumoase prin tine. Copacii în pădure se întrec în înălțime, se saltă năvalnic spre tine ca să nu rămâie la umbra celor bătrâni, voinici, fericiți, de ploaia de aur a razelor tale. Subțiri, delicate, drepte, ca lumânările înaintea iconostaselor, se ridică trupurile copacilor tineri. Ca niște copii doritori a vedea fața ta, ca niște fecioare doritoare a primi sărutarea pe buzele lor, așa se înalță coroana lor către lumina ta. Și copaci și ierburi îți aprind focuri de bucurie, de închinare: sunt florile lor; corolele lor ard, parfumul lor – urcă spre tine. Și noi oamenii, copii tăi cei mai de pe urmă – în marea cea mare a făpturilor tale – noi cei mai plăpânzi, noi cei mai frumoși: trupul

nostru-i tulpina, sufletul nostru e floarea, gândurile noastre-s parfumul, inima noastră-i oglinda, viața noastră e imnul – puterii, luminii, armoniei tale.

Soare,

„Mărire ție!

Activitatea principală a lui Vasile Pârvan a fost însă, știința, unde spiritul său de creație a atins culmi de sinteză neperitoare. Științei lopoții, arheologiei i-a dat străluciri cum nu a avut-o la noi. E un întemeietor al arheologiei și al istoriei vechi, cărora le-a dat un caracter științific. Prin lucrările sale ajunsese un maestru nu numai, la noi în țară, ci și în străinătate, unde era răsfățat cu porecla de „micul Mommsen”. Era o adevărată bucurie pentru el să plece peste frontieră în lumea de savanți ai specialității sale, care îl apreciau și-l admirau.

Activitatea sa arheologică a fost încununată de monumentală *Getica*, despre care vorbea de multă vreme și pe care abia a ajuns să o tipărească. Când scria această lucrare, în care îmbrățișează întreaga protoistorie a Europei sud-estice, îl vedeam destul de des. Odată când era răzbit de muncă și-i făceam muștrări de ce se istovește așa, mă privi lung și, cu o melancolie pe care de obicei nu o avea, îmi spuse: „Știi și eu la ce lucrez? Se pare că așa mi-a fost destinul”. Apoi, cu un zâmbet de amară ironie, adaugă: „Dacă aș fi intrat în politică, aș fi ajuns poate un idol al maselor, așa rămân în țara mea un celebru necunoscut”. De aceea vorbind la înmormântarea profesorului nostru Dimitrie Onciul spunea: „...vredniciile noastre sunt neînțelese mulțimii și slujba noastră împrejurul altarului lui Platon e mistică. Fiecare dintre noi își are o limbă străină în care oficiază și ea e adesea neînțeleasă chiar celorlalți tovarăși, necum încă mulțimii”. Munca trudnică a spiritului plin de neastâmpăr al lui Pârvan își găsea o satisfacție superioară.

„A lumina cu puterea propriului geniu măcar o parte cât de mică din obscura poveste a devenirii sufletului omenesc, spre a putea cel puțin bănuși care va fi capătul suferințelor și rătăcirilor noastre, e o năzuință care ori de câte ori până acum ar fi isprăvit în întristare și deznădejde, e totuși prea asemănătoare cu zborul măreț al vulturului, ca să n-o încerce mereu omenirea, fie și numai pentru a muri frumos”.

Ca să-l distrez, m-am legat de afirmația sa din *Memoriale*: „De miliarde de ori trecuse pământul pe la apheliu de atunci când, într-un cataclism interglaciar, geniala rasă de la Altamira văzuse pentru cea din urmă oară soarele apunând în undele Atlantice”.

Am început să-i argumentez: Cultura de la Altamira, de pe coasta nordică a Peninsulei Iberice, aparține epocii magdaleniene, care încheie Paleoliticul, epoca veche de piatră. Ultima fază interglaciară, numită Riss-Wurm, trecuse de mult și în această epocă interglaciară se crede că au apărut cele dintâi triburi de oameni europeni, numiți prechelleeni. Oscilațiile postglaciare nu pot fi considerate drept „cataclisme interglaciare”. Cea din urmă oscilație postglaciară, Daum, e adevărat că a avut loc puțin înainte de Azilian, de Mezolitic – epoca de tranziție dintre Paleolitic și Neolitic – și poate acestei oscilații se datorește clima rece și umedă din Magdalenian. Clima din Azilian e mai caldă, e cea temperată de astăzi. Prin urmare rasa de la Altamira, care a lăsat urmele unei remarcabile culturi, cum a putut dispărea într-un cataclism interglaciar? Mai mult, în Azilian se constată supraviețuirea oamenilor din Magdalenian, alături de noii veniți. Pârvan mă asculta, fumând țigară după țigară, clipind din ochii lui plini de lumină. La urmă se sculă și strigă:

– Bine, că am mai descoperit un arheolog. Știi că ai dreptate.

Pe urmă, mai bine de un ceas, mi-a ținut un adevărat, curs de arheologie. Văzând că mă interesează aceste, probleme și că le urmăresc, mi-a dat toate lucrările lui pe care le avea la îndemână.

Pârvan nu era numai un om de știință, ci și un poet, un artist. Sufletul său de moldovean visător nu se mulțumea cu știința rece, cu cercetarea amară și aridă. El îi dădea viață. Pe pânza bogată a cunoștințelor sale el țesea cele mai minunate flori ale gândirii și ale științei. Ca și cioplitorul de piatră încerca „plăsmuirea sinceră a gândurilor de vis în marmură tare”.

Această iubire a artei nu o întâlnim numai la Pârvan. E în tradiția tuturor savanților noștri: Odobescu, Hașdeu, N. Iorga, Ovid Densușianu, Sextil Pușcariu. Aș îndrăzni chiar să spun că

oamenii de știință adevărați sunt în cele mai multe cazuri și poeți. Citiți *Parentalia* de Pârvan. E poate tot ce s-a scris mai frumos despre luptele dintre daci și romani. De aceea spunea Pârvan în *Idei și forme istorice*: „...un suflet omenesc, creând istoric, are viziuni de o măreție spirituală desăvârșit asemănătoare marilor viziuni creatoare ale artistului...”. Elevii săi spuneau că Pârvan nu e un profesor, care ține prelegeri, ci un preot al științei și al frumosului, care slujește. Unul dintre cei ce l-au ascultat, iată cum îl caracterizează: „Pârvan făcea ca gândul său, îmbrăcat într-o haină de mare colorit, să apară într-o rară muzicalitate. Artă sa era îndeosebi artă verbală care stiliza, în chipul cel mai desăvârșit, ritmul natural al limbii. Dar artă sa nu era numai frumusețe muzicală. Imaginile bine ordonate și limpede înfățișate, desprindeau forme precise, pline de armonie. Puterea de evocație sculpturală făcea ca gândul său să crească în fața noastră prins în trăsăturile lui esențiale, așa cum îl învățaseră grecii din vremea clasică, ce trăiesc și astăzi prin frumusețea gândirii lor plastice”.

În zilele noastre se vorbește cu multă efuziune de dragoste retorică despre țărănime. Am relevat că Pârvan, îndată după încheierea păcii, a dat o deosebită atenție acțiunii politice țărănești. Fiul învățătorului moldovean, crescut în climatul patriarhal al satului, știa că temelia etnică străveche a neamului nostru nu e la orașe, alcătuirii târzii născute din amestecurile policrome orientale, ci în mediul rural multimilenar, pierdut în ceața deasă a proto și preistoriei. Meritul cel mare al lui Vasile Pârvan e de a fi dat la lumină rădăcinile etnice ale neamului nostru de plugari și de păstori, în lucrarea uluitoare ca documentație, în *Getica*, în care identifică pe țaranul român de astăzi cu țaranii geto-daci de acum 2 000 de ani. Strămoșii noștri adevărați nu sunt romanii cuceritori ai școlii latiniste ardelenice, ci barbarii geto-daci înzestrați cu adânc respect al tradiției și cu sclipirile unei spiritualități respectate chiar de grecii contemporani.

Pârvan așează începuturile urzirii neamului nostru pe baze noi, care n-au pătruns încă în conștiința mulțimii. Dar imperiul lui Burebista reînviat în România de astăzi se va strădui să cucerească patrimoniul strămoșesc, căci marele nostru învățat adevăr grăiește, când spune: „oamenii noi înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din țaria cărora au crescut ei, ca florile noi din pulberea florilor vechi”.

Pârvan era mai presus de toate un prieten. Când intram la dânsul simțeam căldura și bucuria cu care mă primea. Mă duceam destul de rar, ca să nu-l tulbur în lucrările sale. De multe ori mă rețineam ceasuri întregi, rugându-mă să-l pun la curent cu toate intrigările vieții politice. Le asculta cu interes, fiindcă în sufletul lui tot ce era viață avea un ecou. El, solitarul, ducea dorul vieții ca Anaxandros: „Singurătate clară, ca linia mării seara, singurătate măreață, ca munții tronând în aether, singurătate iubită, ca memoria fericirii moarte, fecioară neatinsă ca Artemis, coboară împrejurul sufletului noul despărțitor de lume, dar fă-mă să o doresc ca Hero pe Leandros călător pe ape”. Și așa o dorea. Voia să știe tot ce trăiește în jurul său, viața cu luminile și cu umbrele ei cristaline și cu mocirlele ei.

De câte ori ieșeam de la Pârvan parcă mă simțeam purificat, ca după cercetarea unui schit aninat pe un pisc de stâncă, împrejmuit de brădet secular și de o atmosferă de ozon azurie.

Cu Pârvan s-a stins unul dintre cele mai aristocratice suflete – în înțelesul lui Platon – din câte a creat pământul țării noastre și una dintre cele mai înzestrate minți ale bătrânei vetre culturale, ale Europei. Pe lespede mormântului său s-ar putea săpa inscripția din Tomi: „...Căci din apă și pământ și aer eram mai înainte alcătuit, dar murind, zac, dând toate tuturora”...

20. IX. 1932.

ILARIE CHENDI

L-am cunoscut când urmam cursurile Facultății de Litere de la Universitatea din București. Era custode la Biblioteca Academiei Române și un stâlp de cafea, în jurul căruia roiau ardelenii și salahorii din breasla scrisului, de la care se putea cumpăra poezia ori nuvela cu cinci lei bucata.

I-am fost prezentat și eu în cafea, fiindcă în camera lui din Strada Enei rar muritor pătrundea. La îndemnul lui Chendi am scris, ca student, cel dintâi foileton la *Tribuna* din Arad despre Alecu Russo. Colegul meu de universitate Petre V. Haneș publicase un volum revelator despre autorul *Cântării României* și eu îl făceam cunoscut cititorilor din Ardeal. La început nu știam cine-i și de unde vine Ilarie, cum îi ziceam. Era mai în vârstă decât noi și de o mândrie nemeșească înțepătoare, care se potolea numai la petreceri, unde se lăsa împlânzit de pasiuni romantice sau de glume presărate cu umor nemțesc. Îi plăceau lăutarii și, într-o vreme, în tovărășia lui Șt. O. Iosif, colinda periferiile capitalei, nopți de-a rândul, ca să descopere câte un cobzar meșter în cântece bătrânești. Altădată se înamora de capela de tiroleze ce cânta la Tomek, unde bea bere și făcea declarații de dragoste capelmaisteriții, bălaie ca o păpădie, iar în zorii zilei se ducea să-i cânte serenade sub ferestre și să o încânte ca *Demonul* lui Lermontov pe Tamara: „*Tu vei fi regina universului*”. Chendi, cu figura lui mefistofelică, cu barbișonul ascuțit, cu pălăria lată, dată puțin pe ceafă, sfidător, gata de harță, era un cavalier medieval rătăcit în vremea noastră. Atât că, în loc de spadă, era înarmat cu un condei, al cărui vârf l-au simțit atâția inși din generația lui. Plăcerea drăcească a lui Chendi era să dea lovituri de maestru victimelor pe care și le alegea. Trebuia să-i vezi ochii lui de leopard, cu pete negre, cum străluceau de câte ori reușea să devoreze cu colții criticii lui literare pe câte un autor, ca să înțelegi firea lui ciudată, capricioasă, pătimașă, împletită din tortul de aur al bunătații îngerești și din jirebiile muiate în apele otrăvite ale iadului răutăților.

Mai târziu am aflat, că era feciorul popii din Dârlos – sat al cărui nume îl rostea totdeauna în batjocură – că el însuși studiase teologia ortodoxă la Seminarul Andreian de pe lângă Mitropolia din Sibiu, că începuse să scrie la *Tribuna* lui Ion Slavici și că, din cauze politice, trecuse, prin „vama cucului”, în țară, unde își găsisse un refugiu la Biblioteca Academiei Române. Ilarie Chendi era să fie slujitor al altarului, poate chiar în locul tatălui său, despre care nu vorbea niciodată și care – după spusele celor din partea locului – s-a stins doborât de aceeași boală ca și fiul său. Satana îl ținea, așadar, pe Ilarie sub stăpânirea sa, ca ostatic, chiar din leagăn. Așa se explică spiritul demoniac al lui Ilarie Chendi, în înțelesul lui larg de dărâmător și de creator.

Ilarie Chendi, deși trăia în Vechiul Regat, cu sufletul nu s-a despărțit nicio clipă de Ardeal. Scria la ziarele și revistele de peste munți. Țin să amintesc că vestita luptă a „tinerilor oțeliți” – cum au fost numiți – de la *Tribuna* din Arad el a pornit-o și el a purtat-o, anonim, deși alții s-au păunat cu ea. La revista *Lucașfărul* a început să colaboreze destul de târziu, după ce s-a despărțit de *Sămănătorul* și după ce revista noastră avea un prestigiu literar. În legătură cu colaborarea lui Ilarie Chendi, voi vorbi câteva cuvinte despre critica literară de la *Lucașfărul*. Ar fi o lacună supărătoare dacă ea ar lipsi din salba amintirilor mele.

La început revista n-avea niciun critic literar. Dărilor de seamă și notițele critice le făceam eu. Critica literară e desigur o ramură de activitate constructivă, în care spiritul de creație are un larg câmp de activitate sintetică, dar mie nu mi-a plăcut. De altfel eu eram așa de prins de gospodăria revistei, încât îmi rămânea prea puțin timp pentru scris. Cel dintâi critic al revistei *Lucașfărul* a fost dl Marin Simionescu-Râmnicăneanu, care îmi trimetea articolele sale din Germania. A început să colaboreze la îndemnul lui Vasile Pârvan. Critica dlui Marin Simionescu-Râmnicăneanu a provocat o polemică aprigă cu *Viața Românească* de la Iași, care cerea o atitudine de simpatie a scriitorului față de popor, pe când noul critic al *Lucașfărului* susținea arta pentru artă, controversă care va găsi întotdeauna protagoniști convinși de dreptatea tezei pe care o apăra.

În realitate problema, astăzi, mi se pare mult mai complexă și mai profundă. Până când nu se va dezlega taina: De ce natura simte necesitatea de a se reoglindi în opera de artă creată de sufletul omenesc? – cred că discuțiile nu vor lua sfârșit.

Dacă arta, ca și tehnica exprimă biruința omului asupra naturii – cum spune Spengler – în acest caz am avea un început de explicație, firește destul de vag și de nebulos. Pe lângă dl Marin Simionescu-Râmnicăneanu, un prieten din tinerețe, dl Sextil Pușcariu, a început *Foile răzlețe*, în care, după o introducere biografică și critică asupra unui autor, se reproduceau câteva bucăți caracteristice din opera sa. Era o rubrică apreciată și dorită de cititorii revistei, cei mai mulți lipsiți de o pregătire literară sistematică. Pe urmă au început să colaboreze dnii G. Bogdan-Duică și D. Tomescu. Cel dintâi, cu spiritul său ascuțit de iscoditor neastâmpărat al trecutului, revărsa comori de informații în coloanele revistei, iar al doilea răscolea probleme în legătură cu dările de seamă ce le făcea îndeosebi asupra publicațiilor din străinătate. Nu pot trece sub tăcere pe Ion Duma, pe atunci un tânăr absolvent al Teologiei din Sibiu, care s-a remarcat cu câteva critici substanțiale asupra unor scriitori din generația *Luceafărului*. Valorile vieții l-au înghițit pe Ion Duma și, dacă nu mă înșel, azi e slujitor al altarului undeva pe Valea Jiului. Când a început să scrie Ilarie Chendi la *Luceafărul*, revista a avut o zi de sărbătoare. Scrisul lui vioi, ușor, elegant și caustic înviora atmosfera culturală a Ardealului, plină de meticulozitatea pedantismului, de mocneala protocoalelor și de umilințele față de stăpânii străini. Se cuvine, deci, ca lui Ilarie Chendi să-i închin un mănunchi de aprecieri în cadrele amintirilor de la revista *Luceafărul*.

Chendi a apărut pe orizontul criticii literare românești după Titu Maiorescu, tatăl căruia era ardelean din Bucerdea de lângă Blaj. Titu Maiorescu poate fi socotit ca părintele criticii noastre literare. El e reprezentantul reacțiunii bunului simț al țărănimii noastre împotriva rătăcirilor școlii latiniste și a naționalismului sterp și retoric. Maiorescu era un adept al credinței în frumosul pur și, cu biciul criticii, a alungat din templul sfânt al artei pe toți profanatorii altarelor ei, clădite din marmura albă a eternității. Maiorescu era pontifele clasicismului ceremonios și dogmatic al vremii sale în domeniul esteticii. Împotriva lui s-a ridicat un revoluționar rus, de origine evreu, cunoscut sub numele de Dobrogeanu-Gherea, care reprezenta critica sociologică-socialistă, importată de peste Nistru, critică pe care, cu o nuanță poporanistă, a continuat-o dl Garabet Ibrăileanu de la *Viața Românească* din Iași.

Ilarie Chendi a fost un artist impresionist în critica literară, în care nu admitea dogme și legi fixe. Spre indignarea criticii ortodoxe – cum a fost, de pildă, cea a domnului Mihail Dragomirescu de la *Convorbiri critice* – a îndrăznit să afirme, că „*nu există o critică științifică, nici măcar ca știință aplicată, ci pur și simplu opinii, ce se impun de câte ori se pronunță de oameni care posedă calități de critic înăscut: talent, cinste și cultură literară*”. După aceste principii a lucrat Ilarie Chendi și a izbutit să fie cel mai apreciat și cel mai temut din criticii literari ai vremii sale.

Chendi avea cu toate acestea și credințe literare, cărora le-a rămas fidel până la sfârșitul activității sale. El susținea că „*un popor mic ca al nostru, la începutul dezvoltării sale, nu poate avea decât o literatură pornită din cea mai largă conștiință de rasă*”, înrudindu-se, prin această credință, cu generația *Daciei literare*, cu Mihai Eminescu și cu Titu Maiorescu și încadrându-se în tradiționalismul mișcării literare naționale. Cu toate că nu împărtășea percepțiile școlii poporaniste de la Iași, Chendi a afirmat, că „*toți prozatorii noștri mai buni și toți poeții mai cu vlagă au rădăcini în popor cu care sufăr și se bucură împreună*” sau altădată vorbind de literatura țărănistă, apăsa condeiul și scria: „*Pământul negru și fecund de la țară ne-a dat oameni întregi, puțini dar vânjoși, și aceștia sunt astăzi singurii care duc pe umărul lor speranțele viitorului literaturii noastre. Atmosfera orașelor și a boierilor iată ce produce: gălfezi, trubaduri de noapte, storși și fără verovă de ai lui Boccaccio*”.

Antinomia dintre sate și orașe, asupra căreia am stăruit în legătură cu scriitorii de la *Luceafărul*, o întâlnim și în critica literară a ardeleanului Chendi. Cu o asemenea credință literară, era firesc ca Ilarie Chendi să poarte o luptă crâncenă împotriva simbolizilor și decadenților noștri.

Nimeni nu i-a citit cu atâta atenție și cu atâta pasiune ca el, ca să le poată smulge masca sub care se străduiau să-și ascundă lipsa de talent. Pe Chendi numai creația artistică îl interesa. Școlile literare nu-l tulburau, moralitatea sau imoralitatea în literatură nici nu o discuta. El spunea: „*De fapt nici nu există scriitori morali sau imorali, ci scriitori buni sau răi, cu sau fără talent*”. Pe aceștia din urmă i-a căsăpărit fără cruțare. Chendi nu fugea de niciun dușman de idei și de nicio polemică, fiindcă el simțea că „*ura vrăjmașului dă rost vieții, dă tărie și clipe de mângâiere supremă*”. Avea însă oroare de adversari vulgari și brutali.

Chendi n-a purtat niciodată polemici triviale, ca unele talente contemporane lui. El se lupta cu săgeți muiate în veninul sarcasmului și al ironiei, dădea lovituri cu spada lui fină de Toledo, care desființau pe adversar. Când vedea că victima e căzută în țărână și că încearcă să riposteze cu noroi și cu bolovani, își aduna săgețile în tolbă, își vâră spada în teacă și pleca fluierând, triumfător, în căutarea unui nou adversar mai nobil și mai rezistent. Era o încântare să-l întâlnești pe Chendi după asemenea biruințe. Glumea, râdea și fermeca cu scâpărările lui de spirit pe cei ce-ieseau în cale. Era un diavol al veseliei.

Cea mai mare bucurie o avea însă când reușea să înfrângă pe câte un ardeleanofob, căci sufletul lui Chendi – cum am spus – a rămas strâns legat de plaiurile provinciei în care s-a născut. În Regat trăia ca un exilat. Dar oricât de străin se simțea în București, oricât biciuia scăderile oamenilor, conștiința lui românească îi spunea că soarele libertății pentru toți românii tot din țară va răsări. De aceea s-a străduit să facă cunoscuți pe scriitorii ardeleni celor din Vechiul Regat și să atragă atenția celor de acasă asupra muncii pozitive și creatoare din România Liberă. Chendi are marele merit de a fi popularizat pe scriitorii ardeleni în Vechiul Regat și de a fi contribuit la încheierea unității sufletești a neamului nostru.

Cred că ar fi o lacună a portretului lui Chendi, pe care am încercat să-l zugrăvesc în câteva linii, dacă n-aș face pomenire și de câteva însușiri omenеști, care contrastau cu activitatea lui publică. Criticul sever, polemistul ucigaător, sarcasticul diabolic până la cruzime era înzestrat cu un fond sentimental plin de duiosia bunătății și de poezia naturii. Iubea viața ca un poet liric. Noaptea cu lună, frumusețile naturii îl încântau tot așa de mult, ca și ochii femeilor frumoase. Cu o tovarășă bălaie reușise să-și clădească târziu un cuib al lui, un adevărat sanctuar închinat copiilor pe care îi adora. Peste câteva luni se împlinesc 20 de ani de la moartea lui Ilarie Chendi, îngropat în cimitirul Bellu, alături și deodată cu Ștefan O. Iosif. Tânăra generație din Ardeal și din tot cuprinsul țării întregite, le-ar face la amândoi cea mai demnă comemorare, dacă le-ar citi cărțile, ca să ia lumină din lumina sufletului lor.

Aprilie 1933.

ALTE AMINTIRI

FATA CRAIULUI DIN CETINI

(Fragmente de amintiri despre G. Coșbuc).

A fost odată... un împărat și

Avea trei fii rășboinici, ca nimeni pe sub stele,
Frumoși în zi de pace și tari în zile grele.
Era Voinic-Zorilă...
Braț greu la bătălie și trăsnet la izbândă.
Era mezinul Grangur,
om bun, inimă blândă,
...și era fiul din urmă, Trandafir
Frumos ca o poveste, iesteț ca un Arghir.

În aceeași vreme:

... veste mare prin lumi s-a strecurat
Că-n Meștera-Cetate, la Craiu-Încetinat
Vorbesc stelele noaptea cu florile-n grădină
Și dorul și-l dezmiardă pe-un fir de rocoină.

Și că are craiul o fată frumoasă:

Ea poartă haină-albastră și poartă păr de aur
Și-i albă ca zăpada din zilele lui Faur.

.....
Ea șade-ntr-o fereastră-n a turnului zăbrele
Purtând pe cap cunună de-albastre vioarele;
Și-așa mi s-a prins fata și-așa mi s-a jurat
Că dintre voinici primi-va de bărbat
Pe acel ce va fi-nstare
S-ajungă la fereastra zăbrelei de-a călare...

Împăratul din poveste își trimite pe rând cei trei feciori să-și încerce norocul cu fata Craiului din cetini. Cel mai mare, Voinic-Zorilă, ca și mezinul Grangur se întorc la curtea împăratului fără de nicio ispravă. Cel mai mic, Trandafir, încalecă pe un cal năzdrăvan, ce zboară prin nori și prin văzduhuri, ca fulgerul, ca gândul, și ajunge la Craiul încetinat.

Și vestea despre dânsul pe loc s-a strecurat
Prin oamenii cetății, și sfetnici s-adunară
Să vadă pe voinicul din lume rătăcit,
Să vadă, dacă dânsul va fi mai fericit
Ori nu, cum au fost alții.

Craiul semn a dat...

Atunci pe sub fereastră fugarul fulgeră:
Voinic Trandafir prinde cununa cea măiastră,
Strângând la piept, sărută fata din fereastră,
Apoi se pierde-n aer, că nu s-a mai zărit!

Un țipăt lung atunci din urmă-a răsărit
Era țipătul fetei învinse...

Pe urmă fiul lui Tabără împărat s-a cununat cu fata Craiului din cetini.

Marea nuntă se făcea
Cu nuntași nenumărați,
Cum se cade la-mpărați
De-a mers vestea-n depărtări,
Peste nouă țări și mări,
Fost-au față crai vestiți
Cu coroane-mpodobiți
Și vestite-mpărătese
Tot frumoase și alese.
Fost-au încă la serbare
Oaspeți mari de spăimântare,
Uriași cu negre semne,
Sfarmă-Piatră, Strâmbă-Lemne,

Smei cu ochii sângeroși
Și vitejii Feți-Frumoși!
Dar din toți nuntașii cine
Răspândea mai vii lumine?
Dulcea Craiului mireasă
Tânăra împărăteasă,
Care ochii fermeca,
De zâmbea sau de juca,
Blândul zâmbet al copilei
Lumina ca faptul zilei.

Povestea *Fata Craiului din cetini*, versificată, acum vreo trei decenii, de un tânăr de vreo 20 de ani, e simbolică. Fata Craiului din cetini simbolizează arta, pe care nu o pot cuceri decât rarii voinici ce încăleacă pe într-aripatul Pegas și se înalță cu el în zărilor albastre, ale creației poetice.

*
* *

Într-un sat umilit și sărăcăcios din preajma munților ardeleni ai Rodnei, trăia pe vremuri părintele Sebastian cu prea cinstita sa soție Maria. Satul era, cum e și astăzi, mai curând un cătun, cu câteva sute de fumuri înfundat într-o vale și străjuuit de dealuri. În tinerețele mele l-am văzut și eu. N-aveam nicio treabă prin văgăunele acelea. Mă dusesem să mă uit la casa modestă, țărănească, ca toate celelalte, în care a trăit părintele Sebastian. Am și fotografiat-o. După cât se pare e singura fotografie cunoscută, fiindcă o întâlnesc în toate publicațiile. În casa aceea simplă, acoperită cu dranițe, împrejmuțată cu gard și adumbrită de pomi, pe la începutul jumătății a doua a veacului trecut s-a petrecut o minune: a văzut lumina zilei unul dintre rarii voinici care au izbutit să cucerească grațiile frumoasei fete a Craiului din cetini, a artei poetice. Am să mă opresc la câteva crâmpoșe din viața eroului de pe plaiurile Rodnei.

Ca și Tabără împărat din poveste, părintele Sebastian a avut trei feciori: Leon, Aurel și George. Cel mai mare Leon, după datina ardelenescă a familiilor preoțești, fiind cel dintâi născut, s-a făcut slujitor al altarului, cum a fost tatăl și bunicii săi. „Popa românesc”, cum îl batjocoreau străinii din Ardeal pe vremea stăpânirii pajurei cu două capete, era un *apostol*, un adevărat părinte sufletesc al satului. Preotul de peste munți, cu știința de carte pe care o avea, cu luminile minții sale și cu iubirea de-apropelului ce-i încălzea inima, era un adevărat păstor al turmei sale de credincioși. Era stimat, ascultat și urmat de întreg satul. De aceea poetul redeșteptării noastre naționale cânta: „*Preoți cu crucea-n frunte, căci oastea e creștină*”... Istoria românilor din Ardeal e nedespărțită de biserică și de slujitorii ei. Fiecare preot era un împărat al satului românesc, așa că apropierea ce am făcut-o între Tabără-Împărat din poveste și părintele Sebastian nu e numai o figură literară, ci un fragment din realitatea vieții românești din Ardeal. Acolo au fost și mai sunt încă dinastii de preoți, care se perindă în șir, din tată-n fiu, în fața altarului de un veac sau chiar mai multe. Leon, fiul părintelui Sebastian, a ținut aprinsă făclia preoției strămoșești într-un sat vecin de al tătâne-so.

Feciorul al doilea, mezinul, Aurel s-a întors la plugărie, a intrat în rândul turmei credincioșilor, iarăși după obiceiul ardelenesc, unde cărturarii și țărani de la sate trăiesc într-o comunitate patriarhală sufletească milenară și care constituie taina rezistenței naționale a românilor de peste munți. Din sânul țărănimii plecau copii la școală, ca niște soli trimiși spre cetățile cu lumina învățaturii, dar cei mai mulți se întorceau iar la matcă și torceau mai departe firul tradiției din bătrâni. Pe Aurel l-am găsit stăpânind casa părintească, gospodar de frunte și slujbaş la primăria comunală.

Feciorul cel mai mic, George, „Georgică a popii”, cum îi zicea satul, s-a apucat de năzdrăvăni. A încălecat pe Pegas de tânăr și a pornit-o hai-hui în lume să răpească fata Craiului din cetini.

Lupta n-a fost tocmai ușoară:

Orcanul însuși stă domol
Și în gânduri dulci se pierde,
Când zânele cu pieptul gol
Răsar pe lunca verde.
Ușoare, ca de neguri fug
Prin liniștea adâncă,
Obrajii lor, ca flori de rug,
Sunt nesărutați încă.
Vezi tu departe-n răsărit
Aprins lucind ca focul
Palatul lor? Împrejmuit
Cu zid de-argint e locul
Acolo ele-n *veci nu mor*
Și vara-n *veci nu moare*,
Iar ele și-au Crăiasa lor
Și toate sunt fecioare.

George al nostru a trebuit să încerce multe șiretlicuri până a reușit să pună mâna pe Crăiasa zânelor.

Știți voi povestea, când un fiu
De împărat odată,
În piept cu dor turbat de viu
S-a îmbrăcat în fată,
Și-având în loc de paloș, fus,
Și-n loc de coif, năframă,
Pe pieptul tânăr el și-a pus
Altiță-n loc de-aramă?

Așa a făcut și Georgică a popii. Iar după ce a cucerit-o cu podoabe scumpe și nestemate, cu un inel, cu o salbă și cu un brâu, văzând-o cum plânge:

El râde și-o dezmeardă:
„Acum nu-i timp să te bocești;
Tu vii cu mine-acasă;
Crăiasă dacă nu m-ai ești
Vei fi împărăteasă”.

Și a făcut din ea împărăteasa literaturii românești, cunoscută sub numele de *poezia lui George Coșbuc*.

*

* *

Coșbuc s-a ținut de cuvânt, și-a dus împărăteasa acasă la el, în satul Hordou, azi botezat Coșbuc, din apropierea Năsăudului, sub poalele munților Rodnei. Coșbuc plecase din sat de mic copil să învețe carte la liceul grăniceresc al năsăudenilor, unde am urmat și eu în copilăria mea.

Era un liceu de țărani, unde copiii umblau în portul sătesc până în clasa a VIII-a liceală și se hrăneau cu merinde, pe care o aduceau părinții de acasă. Copiii îmbrăcați în haine nemțești erau rari, ca albăstrica în lanurile de grâu. Liceul din Năsăud era un templu al naționalismului, în care mândria de ostași a grănicerilor din vremea austriacă trăia vie în toate straturile populației. În această atmosferă patriarhală a crescut Coșbuc, începând să scrie încă de pe băncile școlii.

Mai târziu a poposit câteva vreme pe la universitatea ungiurească din Cluj, pe la *Tribuna* lui Ioan Slavici din Sibiu, până s-a hotărât să treacă munții și să se așeze în București. Aici l-am văzut întâia oară, când eram student universitar, la o petrecere ardelenescă, ascultând discuțiile și mai ales cântecele, când tânguitoare, când vesele de acasă, din Ardeal. De câteva ori l-am surprins ștergându-și lacrimile. Coșbuc a stat în București, dar sufletul său nu s-a despărțit o clipă de plaiurile ardelenesti pline de farmec. Satul i s-a părut lui Coșbuc din depărtare o adevărată împărăție plină de comori necunoscute și neexploatate. Sufletul lui a trăit toată vremea la țară, unde:

Zărilor de farmec pline
Strălucesc în luminiș
.....
Și din codrii noaptea vine
Pe furiș.

unde:

Ca un glas domol de clopot
Sună codrii mari de brad;
.....
...se zbate-n dulce ropot
Apa-n vad.

și unde:

Totu-i plin de duhul sfânt:
Liniște-n văzduh și pace
Pe pământ.

sau, cum spune-n altă parte:

O fâșie nesfârșită
Dintr-o pânză pare calea,
Toată culmea-i adormită
Toată valea.

Liniștea-i deplin stăpână
Peste câmpii arși de soare,
Lunca-i goală; la fântână
E pustiu; și nu se-ngână
Nicio boare.

Numai zumzetul de-albine,
Fără-ncepere și-adaos.
Curge-ntr-una, parcă vine
Din adâncul firii pline
De repaos.

În satul bogat de frumuseți și-a dus Coșbuc împărăteasa, pe Fata Craiului din cetini, împodobind-o cu nestemate care nu fac cinste numai literaturii românești, ci sunt adevărate perle ale literaturii universale. Satul românesc e de o vechime, cum mulți nici nu bănuiesc, în care basmele, legendele, descântecurile și obiceiurile își răsfiră rădăcinile până în depărtata epocă preistorică a închegării raselor europene. Nu e numai o întâmplare că George Coșbuc a tradus

Sacotala de Calidassa și nici că s-a trudit o viață întreagă cu terțienele lui Dante, din care ultimul volum a apărut de curând într-o minunată ediție, și nici că s-a încumetat să scandeze în românește hexametrele *Eneidei* lui Virgiliu. În casele modeste de la țară, în formă de povești, de legende sau obiceiuri se păstrează până azi urme din perioada indo-europeană, tracă și romană a trecutului nostru. După cum motivele artei decorative țărănești, ale ceramicii și ale creșterilor în lemn dovedesc o cultură multimilenară a ținuturilor noastre, tot așa și folclorul cuprinde un tezaur străvechi, care abia a început să fie studiat.

La Coșbuc găsim cultul arian al Soarelui:

...tu Soare!
Făptură dând dimineții,
Ești singur ființa vieții
Și al lumii altar.

*
* *

Tronul Fetei Craiului din cetini, a împărătesei lui George Coșbuc, a fost înfrumusețat cu adevărate mărgăritare poetice din toate vârstele neamului nostru. De încheiere, înșir câteva strofe răzlețe, într-o salbă.

Din vremea vitejiei dacilor:

Din zei de-am fi scoborători
C-o moarte tot suntem datori!
Tot una e dacă ai murit
Flăcău ori moș îngârbovit,
Dar nu-i tot una leu să mori
Ori câine-nlănțuit.

Din vremea luptei aheilor cu troienii pentru frumoasa Elena, imprecățiunea sălbatică a Andromahei:

Blestemată fie țara
Care v-a născut pe toți!
Ura lumilor și-ocara
Moșteniți-o la nepoți!
Iar pe tine-n rând cu orbii
Foamea poarte-te la uși,
De pe câmp adune-ți corbii
Oasele-n scârbos culcuș;
Și murind, de-i vrea cu mama
Să-ți arunci pe-obraz nisip,
Să se svârcole țărâna,
Îngrozită de-al tău chip.

Din vremea lui Gelu, când acesta rănit, îi spune murgului:

De-acum tu... cât va cuprinde
Mantaua, deasupra-mi o-ntinde
Și-apoi cu picioarele-mi sapă
Mormântul pe margini de apă,
Și-n urmă cu dinții mă prinde
Și-aruncă-mă-n groapă.

Jelească-mă apele Cernii!
Să-mi bubuie crivățul iernii,
Ca-n taberi al cailor tropot;
Iar veșnicul apelor șopot
Să-mi pară ca-n ceasul vecernii,
O rugă de clopot.

.....

Iar calul, vedenie mută,
Cu coama de vânturi bătută,
Stă-n noaptea cu neguri de pază
Lui Gelu; și – trist el așează
Pe pieptul stăpânului capul
Și astfel veghează.

George Coșbuc, în tinerețele lui, își bătea capul să scrie epopeea credințelor și legendelor populare, din care fac parte cele publicate în *Tribuna* din Sibiu, când n-avea încă 20 de ani. Între ele se înșiră și *Fata Craiului* din cetini, pe care n-a ajuns să o șlefuiască și să-i dea forma definitivă, cum i-a dat minunatei *Nunta Zamfirii* sau *Morții lui Fulger*. Dar vorba lui:

Și-n gând cu tot ce-ți pui
E numai vis, căci Dumnezeu
Te poartă-n voia lui.

Coșbuc s-a mulțumit cu ceea ce a putut face, fiindcă, cum spunea el, poetul n-are nicio țintă:

Ascult cum își freamătă cântul
Pădurea pârâul și vântul,
Și cânt, ca și ele, și eu.
În urmă-mi popoarele cântă
Cântări dela mine-nvățate:
Și tot ce e-n sufletul meu
E-n sufletul lumii mirate.

De aceea a reușit să facă Coșbuc din *fata Craiului* din cetini una din împărătesele cele mai frumoase ale literaturii universale. Împărăteasa lui Coșbuc, e poezia sa:

Subtire-n trup și blândă-n grai
Și-n port așa isteasă,
Pe urma ei în fapt de-amurg
Dau zori de dimineață.

ZBURĂTORUL VLAICU

Am scris despre *Luceafărul*, despre revista idealiştilor din Ardeal, a zburătorilor de acum 30 de ani, care pe aripile fanteziei creatoare își înălțau sufletele spre bolta azurie a Unirii tuturor românilor într-un singur stat național. Ofranda ce au adus-o vreme de aproape un deceniu și jumătate, de la 1902-1914, pe altarul credinței acestui ideal, i-a călăuzit în *pământul făgăduinței*, în împărăția României de astăzi.

Un alt zburător, bun tovarăș al celor de la *Luceafărul*, a fost Aurel Vlaicu, care a slujit același ideal, s-a închinat la altarul aceleași credințe, s-a înălțat spre aceeași boltă albastră cu ajutorul aripilor aeroplanului plăsmuit și întruchipat de el însuși.

Aurel Vlaicu era fecior de țăran din satul Bințiți, de lângă Orăștie. Trecuse prin liceu și prin școlile politehnice, dar firea și mentalitatea lui rămăseseră neatinse de cultura orașelor. El și-a păstrat până s-a stins farmecul omului de la țăară, al săteanului înfrățit cu poezia și cu asprimea naturii. Vlaicu a răsărit din mulțimea anonimă a norodului și cu geniul său a străbătut, ca o dâră de lumină, pe orizontul culturii noastre. L-am cunoscut la Sibiu. Venise cu un model de aeroplan în miniatură, pe care îl puneă în mișcare cu ajutorul unui resort. Ne uitam la statura lui zveltă și la înfățișarea lui oacheșă, luminată de niște ochi neastâmpărați și naivi, cum se frământa voind să ne convingă că „mașina” inventată de dânsul zboară, dar noi îl priveam cu neîncredere. Eu când i-am văzut mașina urcându-se pe pereți, am început să râd. Mi-am adus aminte de preotul din Corbu de pe Valea Bistricioarei, unchiul meu și al Prea Sfințitului Episcop de Lugoj, Niculescu, de părintele Ioan Dobreanu, care făcuse un aeroplan de lemn și când a încercat să zboare cu el de pe acoperișul unui șopron, s-a ales cu un picior scrântit și cu nasul julit. Tata zicea că vărul său, popa din Corbu, se închină lui Satana și nu lui Dumnezeu. Îmi aduceam aminte de atâția inventatori care veneau la Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu. Unul dintre ei, cu un cap leit ca al lui Immanuel Kant meșterise din lemn o bicicletă și când l-am întrebat ce-l îndemnase să-și piardă vremea cu asemenea drăcii mi-a răspuns țăntoș: – „Iac 'așa, ca să-mi arăt «corajea»”.

Eram deci deprins cu inventatorii noștri ardeleni. Speța acestor furi ai focului din cer n-a dispărut nici în România Întregită. Aduceți-vă aminte câte oferte s-au prezentat pentru stingerea năbădăioasei sonde de la Moreni de acum câțiva ani. Spiritul neamului nostru e vioi, neastâmpărat și cutezător. De aceea, spre deosebire de alte popoare, se poate spune că românul nu e născut numai poet, ci și inventator.

*
* *

Aurel Vlaicu a spulberat neîncrederea ce-l întâmpinase cu surâsul ei batjocoritor la fiecare pas. Cu încăpățânarea omului conștient de știința sa, cu răbdarea celui ce vrea să biruiască și cu siguranța spiritelor înflăcărare de o credință, s-a apucat de lucru. A trecut Carpații, a venit la București, a învins toate dificultățile ce i s-au așternut în cale și a izbutit să-și construiască aparatul cu mâna lui proprie, într-un atelier pe care l-a putut obține de la stat. În fiecare părticică a aeroplanului se întruchipa o fibră din sufletul său, din știința și din credința sa. El, feciorul plugarului moș Dumitru din Bințiți, vroia să dovedească lumii că avântul de creație al neamului nostru de țărani poate ține pas cu al neamurilor civilizate din Apus.

Îl întâlneam adeseori, când lucra la construirea aparatului său. Trăia în altă lume. Toată ființa sa era transfigurată de fiorii tainei transcendente a invenției. Muncea într-un atelier, îmbrăcat în bluză albastră, alături de lucrătorii pe care îi alesese pentru alcătuirea pasării lui măiestre. Grija ce o puneă la fiecare piesă a „mașinii” – cum o numea el – semăna cu evlavia cucernicului credincios ce-și înalță rugăciunile spre slava Tatălui Ceresc. Aurel Vlaicu, de la prima încercare, a reușit să se înalțe câțiva metri de la pământ, să zboare. În amintirile lui spune că atunci când s-a ridicat pentru întâia oară în aer la Cotroceni, a simțit cea mai mare și cea mai divină satisfacție. Minte și calculele sale nu-l înșelaseră.

Din mulțimea inventatorilor care își încearcă norocul, el reușise. Din cei mulți chemați, el a intrat în rândurile celor puțini aleși, după vorba Sfintei Scripturi. Aurel Vlaicu realizase o biruință când măiestria aviației era abia la începutul ei. Oameni de specialitate, de greutatea și cultura regretatului Spiru Haret, fost ministru de Instrucție, au apreciat în cuvinte elogioase aparatul conceput de tânărul inventator ardelean, venit în România veche ca să-l construiască. Iar la

concursurile internaționale la care a participat Aurel Vlaicu – cum a fost cel de la Aspern, lângă Viena – aparatul său a reușit să cucerească premiul întâi. Era, așadar, o invenție demnă de laudă și de admirație. Dacă ar fi trăit bietul Vlaicu, desigur ar fi perfecționat-o și ar fi ținut-o la curent cu progresele ce s-au făcut de atunci încolo în tehnica aviației. Avem deci un titlu îndreptățit de a ne mândri cu geniul creator al săteanului din Bințiți.

*

* *

Mă opresc o clipă asupra tainei creatoare a sufletului omenesc, care de la instrumentele primitive din epoca de piatră a ajuns la aeroplane și la radio. De la *Homo nudus et inarmis*, de la omul gol și neînarmat până la *Homo sapiens*, adică omul de astăzi ce zboară prin văzduh și vorbește cu semenii săi cu ajutorul atâtor invenții-minuni, s-a străbătut o uriașă scară a progresului.

Toate acestea derivă din *invenția mâinii* măiestre, care a fost cea dintâi unealtă a omului, și din *invenția graiului*, care a îngăduit oamenilor să comunice unii cu alții și să întreprindă o colaborare umăr la umăr, împotriva naturii, ai cărei robi erau și mai sunt încă. Revoluția cea mai mare din istoria omenirii a constituit-o *invenția focului*, care, după legenda *prometeică*, a fost furat de la zeii din cer. Focul este forța cu ajutorul căreia omul a reușit să se urce pe culmile civilizației de astăzi.

Homo faber, omul meșter, în toate invențiile lui a fost ajutat de inteligența individuală, chiar și atunci când invenția a răspuns unei necesități sociale și a avut nevoie de sprijin social.

Invențiile materiale – cum spune un învățat – sunt născute din contactul creierului individual cu universul, din lupta corp la corp a spiritului cu materia. Viața socială desigur că ajută și sprijină prin atâtea mijloace progresul tehnic, dar orice invenție e opera unui individ. Aceasta e marea deosebire dintre tehnica animalelor și a oamenilor. Tehnica animalelor, atribuită instinctului mecanic, e neschimbătoare și impersonală, pe când tehnica omului e independentă de cătușele speței umane, e într-o neîntreruptă înnoire și perfecțiune, creată de indivizi și imitată sau utilizată de semenii speței.

Tehnica s-a născut din funcțiunea utilitară a inteligenței, din necesitatea creatoare a sufletului, dornic să cucerească realitatea naturii ce-l ține înlănțuit. Spiritul omului s-a revoltat împotriva robiei care-l osândește brutalitatea muncii în viață. Toate cuceririle tehnice, de la uneltele primitive preistorice până la captarea și utilizarea energiilor naturii și până la nenumăratele mașini pe care le utilizăm, nu servesc la altceva decât la eliberarea omului de sub sclavia naturii, la cruțarea energiei musculare pentru a ajunge la o *pură spiritualitate*. Din această cauză, arta în toate ramurile ei reprezintă cea mai înaltă biruință asupra lumii materiale, fiind cea mai strălucită biruință asupra naturii. Această înrudire a tehnicii cu arta explică poate și dragostea lui Aurel Vlaicu pentru artiști. În vremea când lucra la aeroplanul său, cercurile scriitorilor, ale pictorilor și ale sculptorilor erau singurele locuri de refugiu și de recreație pentru dânsul. Simțea că artiștii îl înțeleg și îl apreciază. Îi asculta cu evlavie și admirație cum se avântau în discuții aprinse, dându-și seama că oricât s-ar putea el înălța de sus cu ajutorul aripilor făurite de dânsul, nu va reuși niciodată să întrecă în zbor pe cei ce ating nemărginitul cu aripile fanteziei lor.

Cei mai buni prieteni ai lui Vlaicu au fost artiștii, cărora li se spovedea ca unor preoți. Ei l-au îndrumat, l-au sfătuit și l-au ajutat să triumfe, deoarece în triumful aeroplanului plăsmuit de Vlaicu, vedeau una din biruințele spiritualității.

*

* *

Îmi aduc aminte de un zbor al lui Aurel Vlaicu, la 1911, la Blaj, cu prilejul adunării generale anuale a societății culturale *Astra*. Era de față și maestrul Caragiale, cea mai strălucită inteligență ce mi-a fost dat să o întâlnesc în viață. După ce maestrul ne vorbise o noapte întreagă despre muzica

lui Beethoven, a doua zi a ieșit în piața Blajului să vadă defilările țăranilor din satele de prin împrejurimi și zborul lui Vlaicu, singurele care îl interesau. Din defilările țăranilor, conduși de preoți și de învățători în cea mai perfectă ordine, a înțeles puterea principiului de autoritate reprezentat de cărturarii de la sate și spiritul de disciplină și de cuminenție al poporului ardelen. Iar când s-a înălțat Vlaicu deasupra Câmpului Libertății și pe deasupra catedralei metropolitane din Blaj, rotindu-se în virajuri îndrăznețe, aclamat de glasurile miilor de privitori, Caragiale a început să plângă. În lacrimile marelui artist se reoglindea întreaga istorie a acestor țărani ardeleni, care s-au dus la Roma să învețe dogmele catolice și s-au întors acasă ca apostoli ai redeșteptării noastre naționale, care țărani, acolo în Blaj, au ascultat fulminantele discursuri ale lui Bărnuțiu și pe Câmpul Libertății au îngropat rușinoasele lanțuri ale iobăgiei, luându-se după craiul munților Avram Iancu. Acum aceiași țărani ardeleni înălțau spre cer pe unul din ai lor, ca un simbol al biruinței lor de mâine, biruință care n-a întârziat nici 10 ani. Caragiale n-a ajuns să o vadă și nici Aurel Vlaicu, dar creațiile amândurora au fost prinosuri pe altarul ei.

*
* *

Sunt extrem de interesante impresiile lui Aurel Vlaicu din văzduh din care citesc câteva pasaje: „*Mă ridic. Și un gol parcă se face deodată în toată ființa, – ca și cum m-aș ridica foarte repede cu un ascensor. Casele, drumurile, plantațiile prind să alerge nebunește în urma mea, să se depărteze din ce în ce, să se micșoreze, să devie tot mai puțin clare. Până la o sută de metri, am impresia că zbor cu un tren fulger, pe un drum fără șini, peste lucruri și oameni. E înălțimea favorită la care îmi place să zbor. La o sută de metri nemărginirea văzduhului nu mă neliniștește, alergarea nebună a lucrurilor de mine îmi dă continuu senzația amețitoare a vitezei cu care zbor...[...]* Când trec de cinci sute de metri începe să-mi fie urât. Pământul nu se mai vede decât ca o imensă movilă de cenușă sură cu pete albe, munții și văile se nivelează...

[...] Confrakții zburători – ciorile și ceilalți aviatori de această categorie – au dispărut cu desăvârșire... Mă simt singur și începe să-mi fie frică... Nu mi-e frică de căderi sau accidente. Mă cuprinde teama de misterul nemărginirii. Niciodată omul nu poate să aibă mai precisă impresia neantului decât când zboară mai sus de cinci sute metri. Jos kaos, sus kaos. Iar zbârâitul de bondar uriaș al motorului parcă dă un formidabil glas acestui kaos. Am trecut de 800 de metri. Alerg cu o viteză foarte mare. Și totuși parcă stau pe loc. În raport cu imensitatea văzduhului, viteza motorului meu dispare. Aș vrea să alerg mai repede. Încetineala asta mă enervează. Toate sfârșirile sunt zadarnice însă. M-am ridicat dincolo de limita puterilor omenești. Am intrat în sfera unde omul nu mai înseamnă nimic față de infinitul atotputernic... Ca să zboare, omul trebuie să cucerească regiuni ce nu-i sunt destinate, cu mijloacele ce nu-i aparțin. [...]

De la furtul lui Prometeu, omul n-a îndrăznit încă o aventură atât de primejdioasă. Și, pe cât se pare, ca și Prometeu, omul modern va ispăși prin eterne picurări de sânge această nouă taină furată dumnezeirii.

În aceste impresii, Aurel Vlaicu a fost un profet. Taina dumnezeirii a plătit-o și el cu sânge.

*

Aurel Vlaicu avea un vis, un vis îndrăzneț pe vremea aceea: să treacă în zbor Carpații. După ce făcuse atâtea zboruri pe vânt și pe vreme bună, de-l cunoștea întreg cuprinsul pământului românesc, după ce luase parte, cu avionul său, la campania din 1913 peste Dunăre, pentru care faptă a fost distins cu „Virtutea militară”, îl frământa pasiunea de a birui crestele munților ce tăiau în două trupul neamului nostru. Pasiunea aceasta era mai tare decât moartea ce-l pândea din fiecare pisc de stâncă.

Societatea Culturală Astra se adunase în toamna anului 1913 la Orăștie, lângă satul lui natal. La adunările *Astrei* se întruneau de obicei intelectualii de peste munți dintre care nu putea lipsi Vlaicu. Venise la adunarea *Astrei* și norodul de săteni din împrejurimi. Îmi aduc aminte de surprinderea mea când în mulțimea de flăcăi întâlneam tipul lui Vlaicu leit la fiecare pas. Mândria

acestor țărani din mijlocul cărora se ridicase, voia să o răsplătească zburătorul Vlaicu. Se hotărî să plece din București, să treacă munții pe la Predeal și să apară deasupra Orăștiei și Bințișului, unde pe vremea când Blériot nu apucase să treacă peste Canalul Mânecii. Vlaicu încerca să înalțe în aer un aeroplan tras de cai.

A plecat din București, dar înainte de a ajunge piscurile munților, s-a prăbușit cu aripile frânte în apropiere de Ploiești. Visul lui Vlaicu a rămas neîmplinit. Când a sosit la Orăștie vestea morții lui Vlaicu, toată lumea a început să plângă. S-a întrerupt adunarea *Astrei* și mulți am alergat la București la înmormântarea lui regală. Țăranii din Bințiș l-au petrecut la odihna de veci, însoțiți de întreaga suflare românească, iar tatăl său, moș Dumitru, a rostit cucernic și resemnat: „*Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat*”. Noi câțiva intelectuali ne-am înălțat în aer deasupra Bucureștilor și, de sus, din împărăția văzduhului cucerită de dânsul, i-am presărat flori, pe mormântul proaspăt din Cimitirul Belu. Din ceea ce a făcut Aurel Vlaicu putem reține o învățătură: *Idealul trebuie căutat în cea mai înaltă expresie posibilă a vieții.*

14. II. 1932.

LEGENDA

- == Căsătorie
- ⊥ Fără urmași
- * Urmași din prima căsătorie
- ** Urmași din a doua căsătorie

Toma TĂSLĂUANU
(n.?- d.?)
Preot în Toplița,
venit din Moldova, de pe Valea Tazlăului.
= ...?...
(n.?- d.?)

Mihăilă TĂSLĂUANU
(n.?- d.?)
Preot în Toplița, a fost hirotonit la Iași,
dar la bătrânețe a trecut la Uniațe.
= ...?...
(n.?- d.?)

Nicolae TĂSLĂUANU
(n.?- d.?)
Preot în Toplița,
sub Episcopul BOB (1784–1830)
= ...?...
(n.?- d.?)

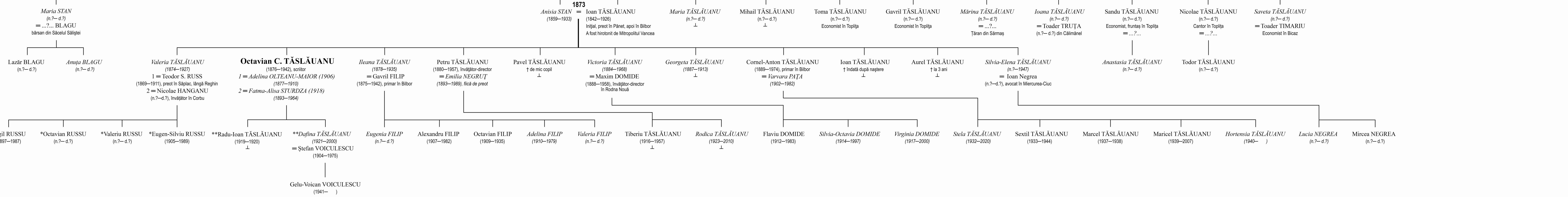
Gavril TĂSLĂUANU
(n.?- d.?)
Țăran în Sârmaș

Ioan TĂSLĂUANU
(n.?- d.?)
Probabil, preot în Valea Jidanului
= ...?...
(n.?- d.?)

Din neamul STĂNEȘTILOR și al ȚIFRENILOR din Bilbor
...?...
(n.?- d.?)
= ...?...
(n.?- d.?)

...?... STAN (n.?- d.?)
Dumitru STAN (n.?- d.?)
Mihai STAN (n.?- d.?)
= *Todora „Moașa”* (nu în sensul obstetric, ci genetic)
(n.?- d.?)
Părinții ei, originari din Crințeș, mai jos de Tulgheș, pe V. Bistriței, s-au stabilit la Corbu, iar ea, prin căsătorie, la Bilbor

Mihăilă TĂSLĂUANU (n.?- d.?)
Țăran din Toplița
Toader TĂSLĂUANU (≈1805–1870)
Preot în Toplița, hirotonit de Lemenyi (1833–1850)
= *Ileana CĂDARIU* (≈1814–1874)
Din Meștera (Stânceni)
Petru TĂSLĂUANU (n.?- d.?)
Cantor în Toplița
Anisia TĂSLĂUANU (n.?- d.?)
= Mihail DOBREANU (n.?- d.?)
Preot în Tulgheș, bunicul Episcopului Alexandru Nicolescu al Lugojului, ales apoi Mitropolit al Blajului
Todora TĂSLĂUANU (n.?- d.?)
= ...?... NUȚU (n.?- d.?)
Din Gudea (Stânceni).
Palaghia TĂSLĂUANU (n.?- d.?)
= ...?... UJICĂ (n.?- d.?)
Preot în Meștera (Stânceni); s-a înecat în Mureș, cu cal cu tot.

„Duminică, 25 octombrie, a fost înmormântat în Cimitirul Bellu din București, un intelectual român de rasă, un luptător naționalist și un factor cultural care nu a avut obiceiul să privească în pământ, nici să-și plece semeța frunte senină în fața oamenilor. El a mers cu pasul hotărât pe un drum luminos și drept, care i s-a conturat din prima tinerețe, drum împletit din valori spirituale etern valabile, alcătuind un ideal cultural, național și etic bine precizat, căruia i-a slujit întreaga viață. Rar se pot întâlni oameni care să oglindească în înfățișarea lor exterioară ființa lor lăuntrică în măsura în care în fizicul lui Octavian C. Tăslăuanu se putea citi caracterul lui.

[...] Octavian C. Tăslăuanu nu a fost numai energie românească luminată și încălzită de un ideal bine conturat, ci și o putere organizatoare. O minte sobră, ordonată, un om care n-a plutit numai în nori, ci a fost înzestrat și cu simțul practic al vieții. [...] Când *«Luceafărul»*, la Sibiu, începu să apară săptămânal, el m-a îndemnat mai întâi să scriu o nuvelă de proporții mai mari, sau un roman, pe care să-l publice continuativ în revistă. Așa am început să scriu *«Povestea unei vieți»*, fiind preot în Orlat. Când l-am întâlnit la Sibiu, după predarea manuscrisului, mi-a spus cu bucurie: *«Știi că toată noaptea n-am dormit? L-am citit tot. Mi-a plăcut. Dar mă mir de unde știi tu atâtea lucruri»*. Era cea mai încurajatoare primire... Cu Octavian C. Tăslăuanu am avut și legături familiare: mi-a fost martor la căsătorie și a fost nașul la botezul alor doi copii ai mei”.

(Ion Agârbiceanu, *Octavian C. Tăslăuanu*, Transilvania, anul 73, nr. 11, noiembrie 1942, Sibiu, pp. 890-892).

„Cred că era un om de omenie și un om de mare ispravă. Se pricepea la multe, era om cult și multilateral. Avea curajul opiniilor sale – și asta l-a răpus. [...] Avea idei mari [...]. Peste tot nu era om de rând. Era om de stat de talie largă și avea o cultură corespunzătoare. Dar nu era popular, nu putea fi, căci era superior epocii sale. [...] A fost în tot cazul mai mare decât se părea, și decât credea chiar însuși despre sine. [...] Totuși n-a fost prețuit cum se cuvenea, ci dimpotrivă, pentru strâmte interese de gașcă politică, a fost lovit la mir și pus pe linia moartă. A fost o crimă ceea ce s-a făcut cu el, ba mai mult: o mare, o fatală și ireparabilă greșeală. El nu o putea evita. Căci era prea drept, prea mândru, prea onest, ca să caute o tranzacție de împăcare. Dar a simțit lovitura și străbate și în scrierea sa literară mâhnirea adâncă ce i-a produs-o. [...] Memoria lui Octavian C. Tăslăuanu, părintele *«Luceafărului»*, va fi, cred, tot mai vie, și figura lui ne va răsări din ce în ce în tot mai bună lumină”.

(Ilie Dăianu, *Octavian C. Tăslăuanu*, Luceafărul, serie nouă, anul II, nr. 12, decembrie 1942, Sibiu, pp. 438-439).